
HIERONYMUS
ANDOVER-HARVARD
THEOLOGICAL LIBRARY

ERNST EN VREDE.

MAANDSCHRIFT

VOOR DE

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

EERSTE JAARGANG.

1853.

TE UTRECHT, BIJ
KEMINK EN ZOON.
1853.

INHOUD.

Blz.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

BOEKAANKONDIGING.

Terwijl de Redactie van dit Tijdschrift behoefte gevoelt aan de medewerking van allen, die in eenheid des geestes hare medearbeiders kunnen zijn, stelt zij zich echter evenmin verantwoordelijk voor hetgeen door anderen in dit Tijdschrift gezegd wordt, als een der leden van de Redactie aansprakelijk gehouden worden wil voor eenig denkbeeld of gevoelen zijner medeleden. Ieder medearbeider aan dit Tijdschrift achte zich alleen voor het door hem geschrevene verantwoordelijk.

AAN DEN LEZER.

Het nieuw Tijdschrift, dat met deze bladeren voor het eerst onder de oogen zijner lezers komt, dankt zijn ontstaan aan onderlinge samensprekingen van een vriendenkring van gelijkgezinde predikanten der Nederlandsche Hervormde Kerk, en is de vrucht eener eigenaardige beschouwing van den strijd in haar midden gevoerd en van de beste wijze en de geschikste middelen, waardoor die strijd of tot vrede leiden, of immers aan het hoogst belang der zielen en den bloei van het Godsrijk zou kunnen worden dienstbaar gemaakt.

Zelve behoorende tot het getal dergenen, die het onbepaald gezag der Heilige Schrift niet alleen boven elk ander, maar ook boven alle bedenking stellen, en op dit gezag aan waarheden gehecht, die zy in de Belijdenisschriften hunner Kerk klaar en krachtig beleden vinden, en in meerdere of mindere mate bestreden door onderscheidene richtingen van den tegenwoordigen tijd; vervuld, van achting niet slechts, maar ook van liefde voor godgeleerde studie en wijsgeerige beschouwing, doch aan hetgeen men hedendaags meestal »*de* wetenschap noemt," over-

eenkomstig hunne beschouwing van het gezag der Heilige Schrift, het recht geenszins kunnende toekennen van zich tot een hooger rang te verheffen dan tot die van uitlegster der in deze gegevene goddelijke openbaringen; afkeerig van elke beschouwing der Kerk, die haar of stelselmatig aan elken wind van leering ten prooi zou geven, of gelijkstellen met een op menschelijk verdrag en onderling goedvinden gegrond zedelijk lichaam of genootschap, of wel voor de door doop en prediking zich uitbreidende Kerk die gezien wordt, eene broederschap van uitverkorenen zou willen in de plaats stellen, die, naar hunne overtuiging, door niemand onderscheiden worden kan; en stellig van oordeel dat, vermits het Lid der Kerk en de Burger van den Staat in een zelfde persoon vereenigd zijn, ook de School, waar deze wordt opgevoed, datgene voor hem behoort te *mogen* wezen, wat zy voor hem in deze beide hoedanigheden zou *kunnen* zijn — zien zy zich, met hen die in deze hunne gevoelens deelen, in gedurige botsing met de in de Kerk en Maatschappy van deze dagen heerschende denkwijze, en met beschouwingen van grootere en kleinere partyen en schakeeringen, die of in de meeste gewichtige punten tegen hen over staan, of althands op sommige aanmerkelijk van hen verschillen.

Verre van zich werpende de onchristelijke en metterdaad belachelijke aanmatiging, als of zy en degenen die in hunne overtuigingen deelen,

uit kracht van deze, een uitsluitend recht op de wijsheid, het geloof, de godsvrucht, den naam van christen of de toekenning van goede trouw hadden, meenen zy nogthands niet alleen het recht, maar ook de roeping te hebben deze hunne overtuiging te doen hooren, en zooveel in hen is te doen gelden, en hebben zy voor zichzelven geen denkbeeld van eene zekere mate van onverschilligheid voor hetgeen men waarheid en hetgeen men dwaling acht, die zy van niemand mogen vergen, en waarmede zy de zaak van het Godsrijk kwalijk gediend zouden achten. Maar indien ook zy in den strijd dezer dagen hunne stem wenschen te verheffen, zy gevoelen dat het niet maar geschieden moet om een recht te betoogen, dat wel niemand hun betwisten zal, en dat zy, zoo het algemeen belang der zielen daardoor bevorderd werd, zouden moeten kunnen opofferen, noch ook alleen ter ontlasting van hun geweten en om zich van een plicht te kwijten, waar de liefde geen deel in neemt; allerminst om mede te werken tot het afzonderen, of immers afbakenen, van eene party in de Kerk, die zich inwendig zou gescheiden gevoelen, al kon zy tot de uitwendige scheiding niet komen; maar veeleer, om door eene kalme ontwikkeling en begronding van hunne inzichten, gevoelens, en overtuigingen, by allen, die daarvoor vatbaar zijn, misverstanden weg te nemen en vooroordeelen op te heffen; veeleer om, by wettige zucht om aan hetgeen zy als waarheid erkennen en

belijden ook ingang by anderen te verschaffen, ook het hunne by te dragen tot de heeling der verscheurde Kerk en de genezing der kranke Maatschappy.

Het is hunne stellige overtuiging dat deze twee genezingen met elkander in het naauwste verband staan, en dat de tijd dien wy beleven, op de nadrukkelijkste wijze, om de eene door de andere roept. Luide zijn zy bereid te verklaren dat zy het heil voor beiden zoo min verwachten van eene nieuwe inscherping der Formulieren van Eenigheid, als van de onbevoegde aanmatigingen eener overigens ook door hen hooggeschatte wetenschap; zoo min van de onbuigzame vormen eener in verachting geraakte rechtzinnigheid, als van het zinledig lied eener hooggeprezene verdraagzaamheid; maar des te meer van het opwekken en onderhouden van eenen wezenlijken en hoogen ernst met opzicht tot de aangelegenste vragen van Godsdienst, Christendom, Kerk, Menschheid, Vaderland, Maatschappy.

Eene ernstige, van het gewicht der zake diep doordrongene en daardoor gelouterde stemming komt meer te pas, naarmate de dingen die men behandeld gewichtiger, het tijdsgewricht waarin zy behandeld worden beslissender zijn; en hoe dan, waar de heiligste belangen van het hart, de hoogste aangelegenheden van personen en geslachten besproken worden, in een tijd als den onze? Den onderteekenaars dezer regelen voegt het niet in eenig onderzoek te treden in hoe

verre het in de godsdienstige, godgeleerde en kerkelijke geschillen dezer dagen, den voorstanders van tegenovergestelde gevoelens niet wel gebeurd mag zijn in wezenlijken ernst te kort te schieten. Maar zy wenschen in de eerste plaats zichzelve te herinneren, hoe licht men op dit terrein gevaar loopt zich in den waren toestand zijns gemoeds te vergissen, en zich of met eene weeke gemoedelijkheid, die slechts streelend langs de oppervlakte strijkt, maar de diepte niet raakt, te vergenoegen, of eenen loffelijken ijver voor waarheid en recht, maar die zich grootendeels tot het verstand richt en van de liefde de zelfverloochening mist, met dien waren ernst te verwarren, die zichzelven niet zoekt, maar den weg vindt tot het hart des naasten. Zy wenschen zich diep te doordringen van de overtuiging, hoe alleen dan wanneer in *deze* stemming strijd gevoerd wordt, er zoo min vrees behoeft te bestaan voor eene hartstochtelijke als voor eene koelbloedige, of misschien lichtvaardige, en in elk dezer gevallen oppervlakkige behandeling der zaken, en gelijke waarborgen aanwezig zijn tegen noodelooze uittartingen, persoonlijke beleedigingen, laffe spotternyen, en zinledige betuigingen van liefde, of gemaakte verklaringen van een verdacht smartgevoel; hoe slechts deze stemming uit eigen hart den hoogmoed uitdrijft en het wantrouwen den pas afsnijdt, en tegelijk den achtenswaardigen tegenstander achting inboezemt, ja 't zelfs den bevooroordeelden niet

moeielijk maakt rechtvaardig te zijn; hoe het eindelijk by deze stemming mogelijk is, in den heftigsten strijd, edelmoedigheid te paren aan standvastigen moed, en de vrucht der overwinning nimmer voor de eer der overwinning uit het oog te verliezen. O voorzeker, indien de woordvoerders van alle partyen zich ten allen tijde, alvorens den mond te openen en de pen op te vatten, den eisch konden opleggen van dezen ernst; zoo zy dien wisten te bewaren ook onder de beproevendste omstandigheden; indien zy van nu aan, zonder te vragen wie op dit punt het meest of het minst te kort geschoten zijn en gezondigd hebben, met een grootmoedig vergeten en vergeven van alle antecedenten, elkander in deze stemming de hand konden reiken: de geschiedenis der vaderlandsche kerk van onzen tijd, maar al te zeer, helaas, de geschiedenis onzer twisten en verdeeldheden, zou een nieuw tijdvak, een tijdvak van wederzijdsche rechtvaardigheid, en daardoor van verzoening en vrede kunnen intreden; van verzoening en vrede, want gemoederen van heiligen ernst vervuld en daarvan bewijzen gevende, kunnen, hoe verdeeld ook in de beschouwing of in de uitdrukking der waarheid, niet altijd van elkander verwijderd blijven.

Het staat gewisselijk niet in de macht der Redactie van dit Tijdschrift zulk een tijdvak te doen aanbreken. Indien zy de hoop koesteren,

door het bovengezegde niet slechts in den geest van den vriendenkring, die hen tot de aanvaarding van hunne taak heeft aangespoord en bemoedigd, maar ook in dien van zeer vele leeraars en leden der Kerk waartoe zy behooren gesproken te hebben, hare leden spraken toch slechts in hunnen eigenen naam, die, zoowel by vrienden als tegenstanders, niet dan eene zeer bepaalde beduidenis hebben kan. Ook hebben zy aldus gesproken, geenszins om zich ongeroepen en onbevoegd min of meer tot beoordeelaars op te werpen van de wijze, waarop tot hiertoe van onderscheidene zijden gesproken, geschreven, of ook gehandeld is, maar alleen om den geest kenbaar te maken, in welken zy zich tot het uitgeven van dit Tijdschrift vereenigd hebben, den geest in welken zy medewerking verlangen, en die ook door het motto dat zy gekozen hebben wordt uitgedrukt. Het is hun oprechte wensch dat het, ondanks de menschelijke zwakheid en het hier beneden onbereikbare van die volmaaktheid die ook in woorden niet struikelt, hun en hunnen medearbeiders gelukken moge dien geest niet al te zeer te verloochenen.

Door het bewaren van dien geest en van den daarmede overeenkomstigen toon, ook waar zy tot strijden geroepen worden, durven zy ook op de blijvende belangstelling van een groot getal lezers hopen. Zy wenschen ze zich onder hunne vrienden, die hen in de belijdenis en verdediging der gemeenschappelijke overtuigingen, zoo

zy hopen, nimmer lafhartig of weifelend zullen vinden; zy wenschen ze zich ook vooral onder hunne tegenstanders, die zy zoo gaarne overtuigen zouden dat zy hen noch mistrouwen noch begeeren te miskennen, maar dat zy ook van hen wenschen te leeren; en voorts onder de vele weldenkenden en welgezinden in land en kerk, die voor het oogenblik noch tot de vrienden noch tot de tegenstanders hunner gevoelens kunnen geteld worden, maar die, van den strijd, zoo als die tot nog toe gevoerd is, terecht of te onrecht, afkeerig, in hun Tijdschrift zouden willen zoeken, en mogelijk kunnen vinden, wat tot hunne inlichting en leiding, en tot de bepaling hunner onzekere meeningen dienen kon.

Hoe zy slagen zullen en *of* zy eenigzins zullen slagen, staat aan hen niet te voorspellen; maar zeker zal het hun nimmer berouwen de poging te hebben in 't werk gesteld; zelfs niet, indien hun, by de verootmoedigende ondervinding van eigen onvermogen, ook de treurige ontdekking bewaard was, dat zy zich een te groot denkbeeld gevormd hadden van de welwillendheid, de onpartijdigheid, de billijkheid hunner lezers, en van eene wezenlijke behoefte aan ERNST en een oprechte zucht tot VREDE by christenen van alle partyen.

January 1853.

N. BEETS.
J. I. DOEDES.
D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

VERHANDELINGEN.

GEZAG EN VRIJHEID.

DOOR

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

1. De woorden aan het hoofd van dit opstel geplaatst zijn de leuzen van een' strijd, die wel zoolang gestreden zal worden als de volmaaktheid en met haar de eenheid niet zal zijn gekomen, van een' strijd, die meer dan eenig andere de tweespalt openbaart, waarin zich het menschelijk geslacht en de enkele mensch hier op aarde bevinden. Een vlugtige blik op de geschiedenis toont ons reeds duidelijk, hoe deze strijd ten allen tijde gestreden is, bepaaldelijk sints het ontstaan der Christelijke kerk, en hoe hij nog gestreden wordt. Om ons tot het godsdienstig gebied te bepalen, — alhoewel het zelfde ook van andere levenssfeeren, bepaaldelijk van het staatsleven, geldt, als met het godsdienstige leven ten naauwste verbonden; — heeft niet de Christelijke kerk, niet uitsluitend, maar grootendeels, haar ontstaan te danken aan dien strijd tusschen gezag en vrijheid? Was het niet in naam van het gezag, van het overgeleverde, het bestaande, dat eerst de Heer zelf werd uitgeworpen en

aan de Heidenen overgeleverd, dat daarna zijne Apostelen met den banvloek beladen en alzoo gedrongen werden, ten einde hunne vrijheid, dat is hun geweten, dat wat God hun had gegeven en hen had doen zijn, te bewaren, om naast en tegenover de synagoge de kerk van Christus te planten? De strijd tusschen gezag en vrijheid bragt de afscheiding van Jodendom en Christendom te voorschijn, gaf aan dit laatste bewustheid van zijn bestaan. Dezelfde strijd bragt later de scheuring te weeg, die wij Hervorming noemen. Omdat de zich noemende Katholijke kerk geene vrijheid in haren schoot duldde, gingen de hervormers en met hen allen, die tot bewustheid gekomen van hunne persoonlijke betrekking tot God, alzoo vrijgemaakt waren van menschelijk gezag, ja ook velen buitendien, uit die kerk, die zij gewis niet zouden verlaten hebben, had zij hunne vrijheid, dat is de regten van hun geweten, erkend. Nog is de strijd tusschen gezag en vrijheid het wezenlijke in den strijd tusschen Protestantismus en Katholicismus; waar de Katholijk het gezag van zijne kerk opgeeft is hij Protestant; waar de Protestant een ander gezag erkent dan dat van God is hij Katholyk. Ja, in den boezem van het Protestantisme zelf is een hevige strijd ontstaan, en — hoe moeijelijk het zij in het vuur zelf van dien strijd, waarin wij allen gewikkeld zijn, die eenigermate het leven van de tegenwoordige eeuw medeleven, haar lijden lijden en haar strijd strijden, over den stand der strijdende partijen te oordeelen, — zoo veel is zeker dat, zoo wel in den strijd over het verbindende van geloofsformulieren, als in dien die achter dezen ligt, over karakter en regten der H. Schrift, de woorden van gezag en vrijheid een hoofdrol spelen, al mogt ook, zoo als het in de hitte des gevechts gaat, door veelvuldig misverstand, velen aan beide zijden bevonden worden onder de hun vreemde banier te strijden.

Belangrijk mag dus het vraagstuk over den aard van en de ware verhouding tusschen genoemde beide beginselen

genaamd worden, en allezins tijdig het onderzoek daarnaar. En wanneer wij zien, dat de strijd niet alleen praktisch, d. i. in het leven zelf der gemeente, gestreden wordt, maar ook theoretisch, en dat de wetenschap evenmin gereed is met de beschrijving en afbakening der begrippen van gezag en vrijheid, als de gemeente zich de regte verhouding tusschen beide bewust is, dan mag iedere bijdrage om tot oplossing van het vraagstuk mede te werken als niet overtollig aangemerkt worden, en ieder die meent iets te kunnen zeggen, dat er eenig licht over verspreidt, bescheiden om welwillende aandacht vragen. Dat het hier toch ook in de wetenschap een tot heden onopgelost vraagstuk is, daarvan moge de aard zelf harer bemoeijingen en van haren strijd in den tegenwoordigen tijd tot bewijs strekken. Is toch niet het groote vraagstuk der tegenwoordige theologie dit: welke is de verhouding tusschen geloof en kerk, of wil men liever tusschen (individueel) geweten en gemeenschap, dat is, met andere woorden, tusschen vrijheid en gezag? In Duitschland heeft men geen vrede meer met de stelling, dat het Protestantisme een dubbel beginsel zoude hebben, een formeel, het beginsel des gezags in het gezag der H. Schrift, en het materieele, het beginsel der vrijheid, regtvaardigmaking door het (individueel) geloof [1]). Men zoekt naar eenheid van beiden. Is dit bepaaldelijk in Duitschland het geval, ook de in de Protestantsche kerk van Frankrijk ontwakende wetenschap, is zij niet met de moeite- en gevaarvolle poging bezig, waarin wij hopen dat de Heer haar zal bijstaan, om de *autonomie* van het geweten te redden, zonder daarbij den inhoud des Christelijken geloofs, de waarheid der kerk, het gehalte der openbaringen Gods prijs te geven? [2]) — En indien, om van

1) Zie Schenkel, *Das Princip des Protestantismus*. Schaffhausen 1852.

2) Wij kunnen namelijk het ongunstig oordeel van velen over de in de *Revue de Theologie*, te Straatsburg onder redactie van T. Colani uitgege-

ons land niet te spreken, waar, even als in Engeland, de wetenschap zoo weinig, zoo langzaam en zoo moeijelijk, zich in waarheid vrij maakt van de voorbijgaande toestanden en den belemmerenden invloed der kerk; 1) indien in Engeland ook het oude bisschoppelijk gevaarte schijnt te wankelen en tegenover puseistisch verraad en roomschen overmoed, eene aansluiting al meer en meer tot stand komt tusschen allen, die den Heer liefhebben, hetzij zij tot eene kerk of tot geene kerk behooren, is het niet een teeken, dat ook daar het onderscheid tusschen geloof en kerk levendig begint te worden? De groote vraag van het heden is dus niet zoo zeer, — immers niet bij degenen, die in Jezus Christus, den in het vleesch gekomenen, de waarheid erkennen, — wat is waarheid? als, hoe de waarheid te openbarén, hoe den Heer te belijden, wat is kerk? Was het de groote vraag der Grieksche kerk: wie is de Heer? — en die der latijnsche: wie is de mensch? — voegde hier het derde bloei-tijdperk

---

ven, vertegenwoordigde rigting, alsof die niets anders dan een min of meer mystisch gekleurd rationalisme zoude zijn, niet deelen. Wel vinden wij er rationalistische elementen in en gelooven wij, dat men nog ver is van de oplossing van bovengenoemd probleem gevonden te hebben, ja ook dat men niet altijd den goeden weg daartoe inslaat. — Ook stellen wij den arbeid van alle medearbeiders volstrekt niet op eene zelfde lijn. Echter kunnen wij niet anders dan het een verblijdend verschijnsel noemen, en eene poging, om aan eene sints lang bestaande behoefte in de Fransche kerk te voldoen, dat zich een tijdschrift gevormd heeft, dat tot hiertoe geene bewijzen gegeven heeft van ontrouw te zijn aan de leuze, waarmede het optreedt: *de vrije ontwikkeling der wetenschap op den grondslag van het geloof in J. C. als den Zaligmaker der wereld.* Belangrijke opmerkingen omtrent het karakter dezer beweging, zoowel van hare goede als minder goede zijde, vindt men in de te weinig bekende *Fragments de Théologie, lettre à un ami et seconde lettre à un ami sur les principales tendances théologiques de notre époque par* J. C. J. Secretan, *Pasteur; la Haye*, J. van Golverdingen, 1851, 1852.

1) Het spreekt van zelf, dat wij hier niet de kerk in haar ideaal en eeuwig karakter bedoelen, — als zoodanig toch moet ook de wetenschap haar dienen en werkt deze aan hare eigene vernietiging als zij haar niet dient; — maar wij bedoelen den voorbijgaanden, tijdelijken en plaatselijken vorm dier ideale kerk.

der kerk, dat der hervorming, deze derde vraag bij: hoe komt de mensch tot den Heer? ...uit de gemeente van deze eeuw rijst de vraag ten hemel — en de H. Geest, die haar de drie vorige beantwoord heeft, zal haar ook deze beantwoorden —: welke is de gemeenschap der geloovigen? wat is Kerk? En in deze zoo algemeen gestelde vraag onderscheiden wij reeds dadelijk eene andere, die naar de verhouding tusschen gezag en vrijheid. Wij willen trachten, eenige opmerkingen van wijsgeerig-dogmatischen en historischen aard over die verhouding te geven, in de hoop iets bij te zullen dragen, om de vraag tot hare grondbeginselen terug te leiden en daardoor ook een verzoenend woord in 't midden van den strijd der partijen te kunnen plaatsen.

2. Voor alles moet erkend worden, dat beiden, gezag en vrijheid, zaken zijn die gelijkelijk regt van bestaan hebben, die, alhoewel in een schijnbaar noodzakelijken strijd gewikkeld, niet overwonnen moeten worden de eene door de andere, maar beiden in haar regt moeten worden erkend en gehandhaafd. Dit blijkt reeds hieruit, dat de eene zonder de andere zelfs niet begrepen worden kan. Om te bepalen wat vrijheid is moeten wij het begrip van gezag te baat nemen en zeggen: het is het vermogen om zichzelven te regeren, door geen gezag buiten zich bepaald te worden, dat is, zichzelven tot gezag te zijn; — en om te bepalen wat gezag is, behoeven wij het begrip van vrijheid en zeggen: het gezag is datgene wat regtens [1]) de vrijheid bindt. Doch niet alleen zijn de begrippen zelve van gezag en vrijheid van dien aard, dat zij elkander wederkeerig bepalen; zij drukken beiden een noodzakelijk bestanddeel der menschelijke natuur uit. Gezag ontstaat van zelf door de betrekking, waarin het schepsel zich tot den Schepper geplaatst vindt. Het is de noodzakelijke voorwaarde van die betrekking, de grondvorm waarin zij zich openbaart. De maker is

1) Regtens; zonder dit is het geen gezag, maar geweld.

heer over zijn maaksel, hij heeft er een absoluut regt over: het bestaan zoowel als de aard van het bestaan van al wat geschapen is, is ten eenenmale afhankelijk van den wil des Scheppers. Is er vrijheid in het schepsel, die vrijheid is dus afhankelijk van, bepaald door dien wil. God is dus de absolute gezaghebber van den mensch, omdat de mensch zijn maaksel is. Het idée van gezag is dus gegeven met en gewettigd door het theïsme; het te vernietigen zoude zijn het pantheïsme in de plaats van het theïsme stellen. De waarheid van het theïsme hier vooronderstellende, moeten wij met haar de waarheid, dat is het regt van het gezag, aannemen. — Doch niet minder moeten wij de waarheid, dat is het regt der vrijheid, erkennen. De mensch is onderscheiden van het overige geschapene, ten minste op aarde, juist daardoor dat hij het vermogen heeft om zich zelven te bepalen, geen anderen wil dan den zijnen te erkennen, dat is vrij te zijn. Ja, wat meer is, niet alleen heeft hij dit vermogen, maar in de ontwikkeling van dit vermogen, in het volkomen genot zijner vrijheid bestaat het eigenaardige, het uitnemende zijner natuur. De vrijheid is niet een middel om tot het doel van zijn bestaan te geraken; zij zelve is het doel; in haar eerst komt de menschelijke natuur tot hare volledige ontwikkeling, zoodat door haar alleen aan alle hare behoeften voldaan wordt en alle hare krachten en vermogens werkzaam gemaakt worden. Het vermogen dus om een wil te hebben, verschillende van, tegenovergesteld aan dien des Scheppers, behoort tot de voortreffelijkheid zijner natuur. Het vermogen om te zondigen, al verliest hij ook door die zonde juist die vrijheid die hem tot mensch maakt, is niettemin hetgeen hem als zedelijk wezen oneindig boven het redelooze schepsel verheft. — Gezag en vrijheid dus evenzeer in de menschelijke natuur gegrond, evenzeer regt hebbende, ziedaar wat wij gedrongen zijn te erkennen, maar waarmede wij tevens de noodzakelijkheid van een onophoudelijken strijd in de menschelijke na-

tuur schijnen uitgesproken te hebben. Voor wij naar de mogelijkheid eener verzoening en daarmede van de eenheid der menschelijke natuur onderzoek doen, laat ons zien, hoe zich die twee grondtoonen, indien ik ze zoo noemen mag, dier natuur doen hooren.

3. Door het geweten komt de mensch tot bewustheid van zich zelven. Hij kent zich zelven niet als vrij wezen, als mensch die als zoodanig zich zelf te bepalen en te regeren heeft, dan voor zoo verre zijn geweten ontwaakt is. Ja, die vrijheid zou niet bestaan, de mensch zou geen mensch meer, maar aan 't redelooze vee gelijk zijn, had hij geen geweten. Doch wat is dit geweten, niet in oorsprong maar in wezen? Hoe bestaat het? Het is eene rigtende stem, die beschuldigt of ontslaat, waarschuwt of straft. Het is dus de stem des gezags in den mensch. En hiermede hebben wij reeds verklaard, dat de bovengenoemde strijd, die tusschen vrijheid en gezag noodwendig schijnt te zijn, ook werkelijk is. Ware de menschelijke vrijheid niet in strijd met het gezag, geen geweten zoude bestaan, geen wet gehoord worden. Het geweten is niets anders dan de openbaring van een verholen tweespalt, het gevoel van een dubbelen wil, den wil van het gezag, den wil der vrijheid. Doch dit brengt ons nog een stap verder. Die wil der vrijheid blijkt door het geweten zelf reeds niet meer een wil der vrijheid te zijn. Het bestaan zelf van het geweten doet ons de vrijheid als verloren kennen. Hoe toch anders te verklaren, dat die wil der vrijheid niet overeenkomt, niet zamenstemt, ja niet kan zamenstemmen met dien des gezags, zoodat de strijd noodzakelijk blijkt te zijn? Is het niet een bewijs, dat die wil in waarheid niet vrij is, het vermogen mist om zich te bepalen? Anders toch zou het mogelijk zijn, dat die wil in overeenstemming was met den wil des gezags, dus dat geen geweten bestond. Daar nu de ondervinding leert, dat het geweten bij allen bestaat, moeten wij besluiten, dat bij allen de vrijheid belemmerd is, en wel alzoo, dat de

wil bepaald is in eene rigting, tegenovergesteld aan die, waarin zich de wil des gezags beweegt. Is het dus eene dubbele wet die zich in 's menschen boezem doet hooren, de wet van God en de wet der zonde, om met den Apostel te spreken, echter is dit dubbele, waardoor de mensch meer dan ooit slaaf is, daar hij in dienst des eenen meesters zich niet van de vrees des anderen kan ontslaan, tevens eene herinnering, een overblijfsel van de vrijheid en een waarborg der mogelijkheid van haar herstel. De stem des gezags toch, het geweten, zoude verstommen, ware er niet eene erkentenis van haar regt en daarmede een opstand tegen de vreemde overmagt in 's menschen hart overgebleven. Doch, wat hiervan zij, zooveel zien wij thans reeds, dat in de gegevene werkelijkheid, in den toestand waarin wij de menschelijke natuur aantreffen, in dien toestand van tegenstand tegen den wil des gezags, van zonde in één woord, de strijd tusschen gezag en vrijheid, wel verre van te zijn opgelost, integendeel meer verward is dan wij ons dien dachten, daar de vrijheid aan banden gelegd is en aan een' vreemden meester gehoorzaamt, zoodat eigentlijk de strijd niet meer is tusschen haar en het gezag, als veeleer tusschen de natuur d. i. de gebondene vrijheid en het gezag. Het beloop en de uitkomsten van dezen strijd, alhoewel zij ons dus tot geen bepaald resultaat omtrent de verhouding van gezag en vrijheid in den normalen toestand der menschelijke natuur brengen, kunnen ons echter behulpzaam zijn om tot dit resultaat te komen en mogen dus hier niet voorbij gezien worden. — De geschiedenis nu doet ons een dubbel beloop, dus eene dubbele uitkomst van dien strijd aanschouwen. In het heidendom (het voorchristelijke, ook in dat van onzen tijd en van de laatste dagen) zwicht het gezag. De dam, door het geweten tegen de zonde opgeworpen, wordt van lieverlede verwijderd en eindelijk omvergeworpen; de stem des gezags wordt zwakker en zwakker totdat zij ten laatste verstomt; het onderscheid

tusschen goed en kwaad sterft eerst in de praktijk, daarna in de theorie [1]). Doch is met deze vernietiging van het eene bestanddeel der menschelijke natuur, het gezag, het andere, de vrijheid, gaaf behouden of liever terug ontvangen? Is de vrijheid in haar regt gesteld door de vernietiging van haren tegenstander? Zij is het zoo weinig, dat zij veeleer zonder spoor na te laten verdwenen schijnt, dat er geen enkel vermogen der menschelijke natuur ongeschonden, geene enkele kracht werkzaam, geene enkele levenssfeer onbesmet blijkt te zijn, dat de menschelijke natuur niets anders meer vertoont dan eene groote ruïne, een verlamd organisme, ja eene ontbinding vóór den dood, en dat het ook alzoo wederom blijkt, dat de vrijheid om te bestaan het gezag behoeft en met het verdwijnen van dit ook zelve kwijnt en sterft. — In het Jodendom daarentegen is het gezag onherroepelijk gevestigd, de wet door uitwendige vaststelling tegen vervalsching gewaarborgd, het leven der zonde d. i. der verdorven vrijheid onophoudelijk gebroken door den onomstootelijken dam der wet. Doch wat geschiedt daar? Zoolang er strijd is, is de natuur en met en in haar de vrijheid niet gestorven; is echter de strijd beslist, door de overmagt van het gehandhaafd gezag, ja de natuur is overwonnen, maar ook met en in haar de vrijheid, en het niet meer afgodisch doch wetbetrachtend Jodendom is een dood mechanisme, geen levend organisme meer.

De historische ontwikkeling van dezen dubbelen strijd brengt ons dus in de vraag, die ons bezig houdt, tot dit gewigtig, alhoewel negatief, resultaat, dat de eenheid der menschelijke natuur niet gevonden wordt door vernietiging van een der beide factoren, tusschen welke de tweespalt bestaat. Dit negatief resultaat sluit in zich een positief. De ware verhouding moet deze zijn, dat er zamenstemming is tusschen den wil die door het

1) Rom. I: 32.

gezag geopenbaard wordt en dien die in de vrijheid zijn levensbeginsel heeft, alzoo dat het gezag als zoodanig niet meer gevoeld worde, en de vrijheid tot haar volkomen regt en het volkomen genot van zich zelve kome door overgeplaatst te worden in de sfeer van het gezag, dat is in de sfeer van het absolute. Doch is dit mogelijk? Is het mogelijk dat Gods wil alzoo des menschen wil worde, dat deze juist door en in het betrachten van dien wil vrij worde, absoluut vrij? Hierop is à priori geen antwoord te geven. Wel zou dit gegeven kunnen worden en ook bevestigend, indien het vast stond, dat tusschen de goddelijke en menschelijke natuur zoodanige analogieën bestonden, dat daardoor de wil van God en van den mensch volstrektelijk konden zamenstemmen, doch deze analogieën zijn eerst door de empirie te geven; alleen door het bestaan der zamenstemming kan tot de mogelijkheid dier zamenstemming besloten worden. Nu is echter ook het antwoord der empirie hierop niet twijfelachtig. Het bestaan zelf van het Christendom, of liever het bestaan van Christenen, van menschen wier lust en leven het is, Gods wil te doen, die vrij zijn juist in en door de gehoorzaamheid, is de groote, feitelijke oplossing van het raadsel. De H. Geest bestaat, er is een leven uit God in de menschheid, ieder die dit leven deelachtig is geworden, die uit God geboren is, is een geestelijke mensch geworden, dat is een mensch, die vrij is daardoor juist, dat hij dat wat God wil en 't welk dus omdat God het wil door niets belemmerd wordt, maar absoluut werkelijk is, ook zelf wil, en dus in zijn wil, als identisch met Gods wil, even absoluut vrij is als God het is. Wij onderzoeken hier niet, hoe dit leven ontstaan is, hoe de Geest is uitgestort in de menschheid. Het bestaan is hier voor ons betoog genoegzaam en dit is even onbetwistbaar voor hem, die het ziet, als onbewijsbaar voor hem, die het niet ziet. Alleen durven wij hem, die den H. Geest ontkent, uitdagen, eene eenigzins voldoende verklaring te geven van

het groote verschijnsel van het ontstaan der Christelijke kerk. Wij vragen hem geen enkele concessie; wij laten hem zijne onderstellingen van langzaam ontstaan en ontwikkeling der Christelijke wereldaanschouwing uit de Joodsche; hij plaatse onze heilige schriften twee, drie eeuwen na het begin onzer tijdrekening; wij vragen hem alleen verklaring van het feit der vrijmaking, der verlossing van eene dubbele wet, de wet der zonde en de wet van God, waarvan wij in die schriften, wanneer zij dan ook mogen ontstaan zijn, het onloochenbaar bewijs vinden. Hij twijfele aan alle historische data dier schriften, loochene de fundamenten der kerk, maar dat hij ons die kerk verklare, verklare de uitdrukkingen zelve van geloof, van gevoel van verlossing, den jubelzang der vrijheid, dien wij in die schriften vinden. Laat de gansche Christelijke kerk niets anders gedaan hebben dan herhaald wat de H. Schrijvers hebben gezegd, een enkele mensch, die in waarheid vrij geworden aan de eene zijde van de wet der zonde, aan de andere van de wet van God, van zich kan getuigen: de wet des Geestes des levens heeft mij vrij gemaakt van de wet der zonde en des doods (Rom. VIII: 2); — een enkele Paulus is genoegzaam, om aan hem die den H. Geest ontkent een onoplosbaar probleem voor de voeten te werpen, en de werkelijkheid te bewijzen dier oplossing van het probleem over de verhouding tusschen gezag en vrijheid, die wij hier gevonden hebben, namelijk: *„de ware verhouding tusschen gezag en vrijheid is deze, dat de wil des gezags de wil der vrijheid worde.*"

4. Voor den Christen, den geestelijken, den vrij geworden' mensch is er geen strijd meer tusschen gezag en vrijheid. Wel rijst hier de vraag op: is de vrijheid wel tot haar volle regt gekomen, wanneer zij alzoo het gezag in zich heeft opgenomen, of liever zelve is opgenomen en als overgeplaatst in het gezag? Het valt niet te ontkennen, dat voor de ondervinding van den vrij gewordenen er in zijne vrijmaking iets geweldadigs, iets

overrompelends, iets dat zijne vrijheid schijnt te verslinden, heeft plaats gehad. De H. Geest valt op hem en hij vindt zich overgebragt uit de duisternis in het licht, hij weet niet hoe. Veel is er dus, zoowel in de beschrijving der bekeering in de H. S., als in de analoge ondervindingen, dat aan eene dwingende, de vrijheid vernietigende kracht zou doen denken. Echter ontbreekt het niet aan tegengestelde getuigenissen [1])! En in den aard der zaak ligt het, zoowel aan den eenen kant, dat de wil, vrij gemaakt van hare vroegere slavernij, echter eerst door de vrije keuze in het genot zijner vrijheid komt, als aan den anderen, dat het tijdstip dier keuze onmerkbaar is en het ontvangen leven, meer dan de wijze waarop het ontvangen is, het voorwerp is der opmerking en der werkzame dankbaarheid. Doch, wat hiervan zij, (want het ligt buiten ons bestek, de wijze, waarop het nieuwe leven ontvangen wordt, den aard der bekeering te bespreken,) zooveel is zeker, dat dit de eigenaardigheid is van het leven des geestes, dat gezag en vrijheid tot eene volkomen zamenstemming zijn gekomen. Nu rijst hier echter eene dubbele vraag op, vooreerst: wanneer het leven Gods alzoo het eigendom geworden is niet van één', maar van meerdere individuen, wier individualiteiten elkander wederkeerig begrenzen, wordt niet door die begrenzing de vrijheid zelve in gevaar gebragt? — ten tweede: hoe zich de verhouding te denken tusschen de vrij gewordene gemeente Gods en de onvrij geblevene wereld; is die verhouding bestaanbaar met de verkregen vrijheid? De beantwoording van deze twee vragen voert ons dieper in het wezen der zaak en midden in den strijd van onze dagen.

5. In het onderzoek naar deze beide vragen willen wij beginnen met die, welke de historische prioriteit heeft, d. i. die zich het eerst in de bewustheid der ge-

---

1) Joh. VI : 29. Hebr. VI, ja de gansche brief.

meente heeft opgedaan. En hier schijnt het bij een eersten blik, dat de eerstgenoemde vraag, die naar de verhouding tusschen den enkelen geloovige tot de gemeenschap der geloovigen, het eerst heeft moeten oprijzen en ook het eerst opgerezen is. Immers wat ging den eerste Christenen, die in de gestadige verwachting van eene nabijzijnde terugkomst des Heeren leefden. de wereld die in het booze lag aan? Welke bewustheid hadden zij van hunne betrekking tot, van hunne verpligtingen jegens die wereld? Wat hoogers stelden zij zich voor, dan uit die wereld eenigen te redden, door hen van de wereld aftescheiden en der gemeente toetebrengen? Lag niet de wereld als wereld gèheel buiten hunne bemoeijingen? Hoe zouden zij zich door haar in hunne inwendige vrijheid belemmerd hebben kunnen gevoelen? — Anders was het met de gemeenschap onder de broederen. Hoe inniger die broederband was, liep die niet des te meer gevaar, bindend te werken op de vrijheid, en de individueele betrekking van ieder' geloovige op zijnen Heer, grond zijner vrijheid, te doen oplossen in of onderwerpen aan zijne betrekking tot de broederen? En voorwaar, wij vinden in het apostolische tijdperk der gemeente een streven naar orde, naar eene regeling der vrijheid, die aan deze haar volle regt laat, zonder de ongelijkheid, die uit het verschil der door den Heer aan de zijnen verleende gaven ontspringt, en de daaruit ontsprotene betrekkingen van meerderheid en minderheid te miskennen. Het gevoel der mogelijkheid dier regeling ligt in de bewustheid zoowel van de eenheid der gemeente in Christus als van het persoonlijk verband van ieder geloovige met Hem, waar door zij alzoo één ligchaam is, waarvan Christus het hoofd is, de geloovigen de leden zijn. Maar is dit streven tot een resultaat gekomen? Is het ideaal, zoo als wij dit bepaaldelijk in de Paulinische brieven, met name in dien aan de Ephesiërs, beschreven vinden, ooit verwezenlijkt geworden? Is het gekomen tot die *bekwame zamenvoeging en vastmaking*

van het geheele ligchaam door alle voegselen der toebrenging (of liever: *handreiking*) *naar de werking van een iegelijk deel in zijne maat*, *door welke het ligchaam den wasdom bekomt*, — waarvan Paulus gewag maakt? (Eph. IV : 16) — Wel zien wij een streven om de gaven, die de Heer aan zijne gemeente gegeven had (Eph. IV : 11), haar volle regt te doen wedervaren en die tot eene volkomene ontwikkeling te doen komen, door aan de met die gaven bedeelde personen eene met die gaven overeenkomstige *ambtelijke* werkzaamheid te verzekeren; wel zien wij aan de apostelen en apostolische mannen in de eerste gemeenten een gezag toegekend, dat, zonder eenigzins de vrijheid te binden en de individueele betrekking van ieder geloovige tot zijnen Heer te belemmeren, integendeel uit die vrijheid ontstaat en in die betrekking gegrond is, — daar het de Heer is, die door zijnen Geest getuigenis geeft aan die mannen, aan wie Hij door bijzondere gaven de leiding van of eene bijzondere werking op zijne gemeente had toevertrouwd. Echter in de eerste plaats moeten wij hier aanmerken, dat de zamenstemming tusschen de individueele vrijheid en het in de ongelijkheid der gaven en bedeelingen gegronde gezag niet volkomen was, eensdeels daar de vrijheid in den geloovige niet volkomen, de slavernij der zonde niet ten volle gebroken is, — zoo als blijkt uit den tegenstand van sommigen om de gave Gods in anderen, b. v. in Paulus, te erkennen; — anderdeels omdat de Heilige Geest aan niemand in zulke volle mate gegeven was, dat daaruit *volstrekte* onfeilbaarheid (zie Gal. II : 11-14) [1]) of volkomene voorlichting in alle dingen volgde, (zie 1 Kor. VII) zoodat iemand aan den Heer zelf konde gelijk gesteld worden — waaruit de mogelijkheid volgt

1) Onfeilbaarheid toch in een *volstrekten* zin behoort God alleen toe. Eene andere is de vraag, welke de grenzen zijn van *het apostolisch ambt*, en *of* en in *hoeverre* en *op welke gronden* aan de apostolische werkzaamheid als zoodanig een *niet feilen* moet worden toegeschreven.

van zelfbedrog in het zich toekennen of in anderen erkennen van geestelijke gaven of in het bepalen der grenzen dier gaven. — Maar bovendien heeft dit eerste tijdperk der gemeente, dat, waarvan men in 't algemeen kan zeggen dat de wereld buiten haar was en de Heer in allen leefde, te kort geduurd, om tot eene volkomene oplossing te hebben kunnen komen van de vraag naar de verhouding tusschen de individueele vrijheid en de betrekkingen van meerder- en minderheid of van gezag, die, gegrond in de ongelijkheid der gaven, door de even noodzakelijke gemeenschap der geloovigen ontstonden. — Naauwelijks was de gemeente tot zelfbewustheid gekomen, door vrij te worden van de belemmeringen des Jodendoms, of zij was reeds niet meer vrij door dat het Heidendom, of de onbekeerde wereld, in haar ingeslopen was. Een oogenblik slechts heeft zich de gemeente naar buiten vertoond in hare, altijd betrekkelijke, reinheid, weldra is zij om zoo te zeggen ondergedoken en door de wereld overheerd, zoodat zij niet meer een tegen de wereld overstaand ligchaam, maar veeleer een in de wereld gistende stof werd. En dit beschouwen wij niet, met de Irvingianen, als eene tweede zondeval, maar integendeel als eene vooruitgang, als de vervulling van het Godsplan der verlossing, zie de gelijkenis van het zuurdeessem. Uit den aard der zaak volgt, dat het tijdstip van dezen overgang in een anderen toestand met geen naauwkeurigheid kan worden aangewezen. Zoo veel is zeker, dat reeds aan het einde van het apostolische tijdperk de gemeente veel wereldsche bestanddeelen in zich heeft opgenomen, zoodat reeds en de apokalyptische brieven (Openb. II en III) en die der apostolische kerkvaders ons een geheel ander beeld voor den geest roepen, dan dat hetwelk wij b. v. in Paulus brieven aan de Thessalonicensen of Philippensen, ja zelfs in die welke hij rigtte aan de reeds door partijschappen verdeelde korintische gemeente aantreffen. In 't geheel schijnt er aan het einde van het apostolische tijdperk een zeker somber voorgevoel in de gemeente geheerscht

te hebben, als aan den avond voor den strijd [1]). De openbaring van Johannes vooral vooronderstelt zulk een toestand der gemeente. De apostelen en apostolische mannen traden de een na den ander af; geen nieuwen stonden op; de Heer kwam niet weder en zond ook geene nieuwe gezanten. Alhoewel hij zich voorzeker aan geen' der zijnen onbetuigd liet, toch werd de eenheid tusschen allen al meer en meer bezwaarlijk door de onmogelijkheid om het indringen van vreemde bestanddeelen in de gemeente te verhinderen; onmogelijkheid, veroorzaakt door het langzaam verdwijnen der bijzondere gaven, ook die der onderscheiding der geesten. Het was, omdat de Heer zijne gemeente in de wereld wilde inbrengen, en haar zijn weg, den kruisweg, doen bewandelen, den eenigen, die tot verovering in zijnen zin leidt. — Is dit alzoo, dan blijkt ook, dat de historische prioriteit, waarvan wij boven spraken, slechts schijnbaar aan de vraag naar de verhouding van gezag en vrijheid in den boezem der gemeente behoort; dat in waarheid de vraag naar de verhouding tusschen de vrij gewordene gemeente en de onvrij geblevene wereld zich eerder heeft voorgedaan en heeft moeten voordoen.

6. Het blijft eene waarheid door alle geslachten heen, de uit God geborene is vrij. Echter moet hij zich zijner vrijheid bewust worden en haar bevestigen; en dit geschiedt door den strijd met hetgeen haar belemmert. De Christen voelt zich in alle levenssfeeren, in alle openbaringen zijns inwendigen bestaans belemmerd door de hem omringende, onvrije, in de zonde liggende wereld. De wereld tracht haar regt op hem te heroveren; de wereld, met wie hij vroeger zamenstemde; komt nu tegen hem op, druischt tegen hem aan als een sterke wind, die hem ter neder zal werpen op zijnen van de wereld afgekeerden weg.

---

1) Treffend schildert F. H. C. Schwarz deze stemming der gemeente in eene schoone parabel: Es will Abend werden. *Evangelisch-Christliche Ethik*. Heidelberg 1837, II. S. 9.

En in den strijd tegen die wereld wordt hij zich zijner kracht in Christus bewust, bekomt hij den wasdom tot eenen *volkomen man* in Hem. Zoo is het ook met de gemeente. Zij moest niet afgescheiden blijven van de wereld, maar door aanraking met, door strijd tegen de wereld, zich harer zelve bewust worden, bewust van het leven van Christus, dat in haar is. Zoo zien wij dan ook, onder hooger leiding, ja als eene noodzakelijke voorwaarde der overwinning en voorbereiding tot het rijk Gods, de wereld in de gemeente binnensluipen, ja haar schier bedelven en zich schijnbaar met haar vereenzelvigen. Wel is de wereld eerst buiten de gemeente, haar bekampende. Het ontstaan der gemeente heeft alle geestelijke magten, die de wereld beheerschen als met een donderslag getroffen; het rijk des Satans is tot in zijne fundamenten geschokt en alle zijne heirlegers worden als met een' tooverslag strijdvaardig. — Er gaat een symphathetische schrik door de wereld en hare sluimerende of wegstervende levensgeesten ontwaken en herleven in den haat tegen Hem, wiens overwinnende kracht zij als bij instinkt gevoelen. — In den haat, omdat de onvrije doch zich vrij wanende wereld het regt, dat de Christus op haar heeft, gevoelt maar niet erkennen wil, en in de aan Hem onderworpen gemeente het gezag gevestigd ziet, welks bestaan en regt zij met de daad en met de gedachte geloochend had. In dezen strijd, dien de gemeente gedwongen wordt met de wereld te aanvaarden, omdat deze haar niet onaangevochten laat, komt niet alleen de gemeente tot de bewustheid harer kracht en van het leven van Christus in haar, maar zij gevoelt zich ook gedrongen zich zelve rekenschap te geven van haar geloof en hare verwachtingen. Zij spreekt haar geloof uit tegen over de wereld, doch zie, het apologetisch karakter harer belijdenis blijkt polemisch te zijn. Het blijkt, dat zij zich zelve tegen over de wereld niet kan verdedigen zonder tevens die wereld aantevallen; met de bewustheid van

haar regt bekomt zij die van het onregt der wereld. Haar Heer is de Heer der wereld; aan Hem en in Hem aan haar behoort die wereld; Hij zal komen om haar te verlossen en de wereld te rigten en haar het erfdeel der heidenen te geven. Met deze overtuiging, reeds door de Apostelen, bepaaldelijk door Paulus, Eph. I: 22, 23, en elders, op 't voetspoor der Profeten uitgesproken, stelt zich de gemeente, — orgaan van God, kanaal zijns Geestes in de wereld, — tegen de haar vervolgende wereld over als haar wettig gezag, aan 't welk de wereld onderworpen moet zijn en waarin zich Gods gezag voor haar beligchaamt. — Intusschen is hier mede nog niet die ineensmelting en schijnbare vereenzelviging van de gemeente met de wereld gegeven, waarvan wij boven spraken, en die de eerste moet louteren en haar den weg banen tot verovering der laatste. Integendeel schijnt door den haat en de vervolging der wereld de klove meer dan immer bevestigd. — Edoch merken wij op, wat wij reeds aanduidden, dat in dien strijd met de wereld, de gemeente, wel verre van zuiver te blijven, van lieverlede de levensbeginselen der wereld in zich heeft opgenomen, zoodat eindelijk, den langen en vruchteloozen strijd moede, de wereld, zonder veel te veranderen, in de gemeente kan worden opgenomen en met haar eene kerk vormen. — Van die vermenging der wereld met de gemeente, die op eene schijnbare vereenzelviging van beiden uitloopt, zijn de reeds in 't apostolisch tijdperk oprijzende ketterijen het kenteeken [1]). — De ketterij ontstaat daardoor, dat de leugen,

1) Wanneer wij hier van ketterijen spreken, zoo blijkt daardoor reeds, dat wij verre zijn van de veldwinnende meening te deelen, als of in de ketterij niets anders gezien wordt dan een verschil van intellectuëele opvatting der waarheid, hetgeen weder zamenhangt met eene evenzeer veldwinnende onregtmatige verachting van de intellectuëele opvatting der waarheid op zich zelve, van het dogma als zoodanig. De waarheid kan niet in het hart worden opgenomen, indien zij niet, ten minste eenigermate, begrepen is; dus eenig geloofsbegrip gaat noodzakelijk aan het geloof vooraf, zooals wederkeerig dit begrip door het geloof zelf gezuiverd wordt en alleen

die in het hart van den natuurlijken mensch huisvest, zich alzoo met de waarheid, die hij in zich opneemt, vermengt, dat niet de laatste de eerste, maar omgekeerd de eerste de laatste beheerscht. — Zij is dus niet zedelijk onverschillig. Integendeel, zij is de openbaring van de leugen, het te voorschijn komen van de in den boezem der gemeente nog aanwezige bestanddeelen der in het booze liggende wereld. Jodendom en Heidendom op verschillende wijzen met de christelijke waarheid vereenigd, maar alzoo, dat zij zich niet aan deze onderwerpen, maar integendeel zich van haar bedienen, ziedaar eene vruchtbare bron geopend van vervalschingen dier waarheid, van ketterijen. Zij zijn in de gemeente ingeslopen eer men het weet, en wanneer men ze ziet ontstaan bestaan zij reeds. Aan weinigen was het gegeven, die eerste trekken, die opkomende schaduwen te zien, en het apostolisch woord dat ze aangewezen had bleek ras onvoldoende geweest te zijn om ze te weeren. Zoo sloop dan de leugen langzaam voort in de gemeente naast de waarheid; de begrippen van velen verwarden zich, in menig Christelijk gemoed werden vreemde bestanddeelen opgenomen en men was zich niet bewust, dat de wereld, die men buiten bekampte, even stout doch met zekerder uitslag van binnen verwoestte. De dwaling in de gemeente zelve heeft voorzeker krachtig er

---

hij een zuiver begrip heeft der waarheid, die haar gelooft en in die mate als hij haar gelooft. Indien dit alzoo is, dan volgt hieruit reeds, dat het voor het geloofsleven zoo verre is van onverschillig te zijn, welk geloofsbegrip men heeft, dat veeleer eene dwaling in geloofsbegrippen in verband staat met eene verkeerde rigting van het geloof zelf, zoo als ook uit de onzedelijke strekking der meeste secten ten overvloede blijkt; waarmede echter niet gezegd wordt, dat zuiverheid van geloofsbegrippen met zuiverheid van geloof en omgekeerd in een noodzakelijk equivalent verband staat, daar hier, wegens het traditioneele overplanten van beiden, velerlei misverstand aan beide zijden mogelijk is. In mijne beschrijving van den aard der ketterij stem ik ten volle overeen met Rothe, *Anfänge der Christlichen Kirche*, S. 333. Zie ook Vinet, *La philosophie et la tradition*, in de *Etudes Evangeliques*, Paris 1847, voornamelijk p. 154, 155.

toe bijgedragen dat de gemeente door de wereld werd aangenomen, ja dat deze een deel aan haar verlangde; alhoewel voorzeker aan de andere zijde die overgang der wereld tot het Christendom een bewijs was van de heerschappij, gegeven aan Hem, aan wien alle einden der aarde zullen gehoorzamen. Doch desniettemin was die rust, aan de gemeente gegund, nuttig en noodig, om haar een blik naar binnen te doen slaan, en haar opmerkzaam te maken op de steeds luider wordende verschillen in haar eigen boezem. En wat geschiedt nu? Heeft zij zich eerst in hare apologieën als het gezag der wereld doen kennen, thans spreekt zij zich in hare geloofsbepalingen uit als dit gezag niet in zich zelve bezittende, maar buiten haar, in den Heer. Zij stelt dit gezag buiten zich zelve, zij maakt het aanschouwelijk, zij bindt zich zelve aan de waarheid, die zij heeft erkend, maar tot welke zij nog niet opgewasschen is. Dit doet de H. Geest, in haar uitgestort; de Geest zelf stelt zich wederom als gezag, als geloofswet buiten of liever boven de gemeente, hoezeer niet ophoudende in haar te leven; en het was voorwaar geen ijdele klank, indien de in den naam des Heeren vergaderde leidslieden der gemeente hunne besluiten en bepalingen gaven in den naam des H. Geestes. Hieruit verklaart zich het ontstaan van het idee *Kerk*, niet in den zin van de gemeente Gods (*ἐκκλησία θεοῦ*) in de Paulinische schriften, maar in den zin, die door de middeneeuwen henen, tot op de hervorming algemeen geheerscht heeft, ja ook door de hervorming zelve niet ten eenemale is ter zijde gesteld, die van eene goddelijke inrigting tot bewaring der waarheid en tot opvoeding der menschheid in de waarheid. Hoe veel goeds door de kerk als zoodanig gesticht, hoe veel zegen door haar verspreid, welk een tucht des Geestes door haar uitgeoefend is, en hoe zij alzoo in waarheid eene opvoedster tot Christus, eene oefenschool tot erlanging der vrijheid der kinderen Gods geworden is, behoeft hier niet wijdloopig ontwikkeld te worden. Niet de geloovige als

zoodanig, niet de gemeente als enkele, maar de kerk was in het bezit der waarheid, zij werd geleid door den Heiligen Geest, aan haar kwamen alle heilbeloften toe. Onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan, zamenwassing met de kerk, ziedaar dus het eenige middel voor den enkelen mensch, om aan die heilbeloften deel te erlangen, der waarheid deelachtig te worden en Christus toe te behooren. De kerk is zijne moeder, de kerk zijne opvoedster, ja zij waarborgt hem zijn heil. Was het de bedoeling Gods — en wie kan hieraan twijfelen, die in de geschiedenis niet ziet een blind toeval en ook niet een reeks van oordeelen? — dat de menschheid alzoo in de kerk het afdruksel zoude zien van zijn gezag, en door aan dat zigtbare gezag onderworpen te zijn, weder aan het gezag, d. i. het zijne, zich zoude onderwerpen, zonder welke onderwerping geene vrijheid mogelijk was; voorwaar de geschiedenis heeft aangetoond dat het middel uitnemend aan het doel beantwoordde. — Niet de waarheid als zoodanig, maar de kerk, wel als bezitster der waarheid, doch niettemin als kerk, heeft de volkeren verzameld tot Christus. Doch zij is een middel en niet meer dan een middel; wordt zij doel, zij houdt ook op middel te zijn. Met de verwezenlijking van het idee: Katholijke kerk, gaat ook haar afval hand aan hand, en het blijkt, dat zij tijdelijk de oogmerken Gods heeft moeten dienen, doch dat in haar het volkomene niet gekomen was. Dit brengt ons tot de Kerkhervorming.

(Vervolg in een volgend Stuk.)

BIJBELSTUDIEN.

NAÄMAN DE SYRIËR.

(2 Kon. V : 1—19.)

EEN LEVENSBEELD

DOOR

J. J. VAN OOSTERZEE.

Is er hooger lofspraak mogelijk op de boeken des Ouden Verbonds, dan die Paulus daaraan eenmaal, in een brief aan Timotheus gaf, dat die Schriften, die hij van kindsbeen geweten had, „kunnen wijs maken tot zaligheid, door het geloof, hetwelk in Christus Jezus is?" De Apostel drukt er aan de eene zijde zijne overtuiging door uit, dat de groote vraag: „wat doende zal ik het eeuwige leven beërven," wel is waar niet zoo helder, maar toch in den grond even stellig in het Oude Testament, als in het Nieuwe beantwoord wordt. Maar aan den anderen kant wil hij ons tevens doen opmerken, dat om die groote hoofdzaak daarin gemakkelijk en zuiver weder te vinden, het oog door het geloof in Christus ontsloten en verhelderd moet zijn. En inderdaad, bij eenig opzettelijk nadenken moeten wij geree-

delijk toegeven, dat die lofspraak, hoe hoog ook, nogthans niet te hoog is gestemd. De Christen beschouwt het Oude Verbond met een geheel anderen blik, dan de zoon van Abraham, wien — naar het woord van denzelfden Apostel — bij het lezen der wet nog het deksel op het aangezigt rust. Mogen wij het Oude Testament vergelijken bij een grijzen, eerbiedwaardigen tempel, het geloof in Christus is als het ware de lamp, die aan den ingang der kronkelende gangen geplaatst, de nevelen voor onze oogen doet vlugten, en ons menig raadselschrift lezen leert, waarvoor den ongeloovige de juiste sleutel ontbreekt. Voorgelicht door dat allerheiligst geloof, zien wij niet slechts in de wet een' tuchtmeester tot op de volheid des tijds, en in de profetie de voorspelling van het heil, der wereld in Christus verschenen, maar ook de geschiedenis der eerste bedeeling wordt ons nu spiegel en beeld van Gods weg met menschen en zondaren. De lotgevallen der Aartsvaders stellen het ons dan aanschouwelijk voor, wat de strijd en de kracht, de overwinning en de kroon des geloofs is. De omwandeling der Israëlieten door de woestijn wijst ons dan veelbeteekenend op de wondere wegen, waarlangs de Christen geleid wordt, door den doodsjordaan naar het hemelsche Kanaän. Ja, gelijk de wonderdaden van den Heer en zijne Apostelen ons de weldaden voorstellen, die Jezus als Hemelsch brood, als Licht der wereld en Levensvorst in de geestelijke schepping verleent, zoo kunnen ook enkele wonderen der oude Profeten, beschouwd met het oog des geloofs, ons treffende teekenen zijn van wat in ons innerlijk bestaan tot waarheid en leven moet worden. Twijfelt gij, neemt de proef, of de geschiedenis van Naäman den Syriër u, naar de Apostolische uitspraak, wijs tot zaligheid maken kan.

Naäman de Syriër — hij behoort niet onder de meest bekende namen uit de geschiedboeken van het Israëlitische volk; welligt niet eenmaal onder die personen des Bijbels, die bijzondere belangstelling en ingeno-

menheid opwekken. Meent gij echter, dat zijne geschiedenis naauwelijks eene opzettelijke overweging verdient, gij verschilt niet slechts van ònze meening, maar gij spreekt den Heer in het aangezigt tegen. In diezelfde Synagoge te Nazareth, waar Hij zijne stadgenooten beschaamde, door hen te wijzen op de weduwe te Zarphath, die boven zoovele weduwen in Israël uitblonk, sprak Hij terstond daarop het even merkwaardige woord: „en daar waren vele melaatschen in Israël, ten tijde des Profeten Eliza, en geen van hen werd genezen, dan Naäman, de Syriër." 1) Een naam, door Hem zelven alzoo ontrukt aan het stof der vergetelheid, behoeft voorzeker voor niemand der zijnen eene breedvoerige aanbeveling. Wij althans konden den lust niet weerstaan, om het door Jezus zoo hoog geroemd gedrag van Naäman van naderbij te beschouwen. Veel en velerlei is er, waardoor het gewijd verhaal in hooge mate onze belangstelling opwekt. Reeds op zich zelf is het zoo rijk aan treffende trekken en keurige teekening, dat wij den man, wiens blik onverschillig op deze bladzijde van onzen schoonen Bijbel kan rusten, vrijmoedig van wansmaak beschuldigen. Bovendien is dit feit gedenkwaardig, omdat het eene even onverwachte als welkome proeve bevat, hoe de Gods-regering, wel voornamelijk, maar niet uitsluitend zich bepaalde tot het Israëlitische volk, en hoe Jehova zich ook in dien tijd aan de Heidensche wereld niet geheel onbetuigd heeft gelaten. Maar vooral ontvangt dit voorval hooge beteekenis, wanneer wij aanwijzen kunnen, hoe daarin, althans in breede trekken, het beeld van Gods voortdurende handelwijze met den mensch en den zondaar geschetst is. Zoo wordt ons het wonder, indien ik mij zoo uitdrukken mag, te gelijk eene soort van parabel, en Naämans geschiedenis zal ons het beeld onzer genezing van zonde en ellende vertoonen.

1) Lucas IV : 27.

„Onze genezing van zonde en ellende." Kent gij heerlijker, maar ook gewigtiger onderwerp? Immers, indien uwe wekelijksche tegenwoordigheid aan de plaats des gebeds meer is dan het werk der gewoonte, gij komt er dan gedurig in het meer of min levend besef, dat de zonde u ellendig gemaakt heeft; gij wilt u dan stellen onder de liefdevolle hand van dien Heer, die eenmaal verklaarde, dat geen gezonden maar kranken Hem noodig hadden; gij slaakt dan Jeremia's verzuchting: „Genees mij, Heer, zoo zal ik genezen zijn, want Gij zijt mijn lof." Is die zielzucht waarlijk de uwe? Verblijdt u; God, die uwe krankheden kent, wil ook thans als een God zich betoonen, die ze liefderijk en volkomen geneest. Aan wat kranken, langs wat weg, onder wat voorwaarde, tot wat doel Hij het doet, de geschiedenis zal het u heden doen zien. Of acht gij het ongeoorloofd, wat hier van ligchamelijke herstelling vermeld wordt, over te brengen op zielkundig gebied? Gij zoudt dan vergeten wat schoone harmonie de stoffelijke en de geestelijke wereld bij iedere schrede vertoont; hoe tallooze malen de Schrift de onreinheid en ellende des zondaars voorstelt onder het beeld der melaatschheid, waarvan hier wordt gesproken; hoe de Heer zelf ligchamelijk kranken genas, om zich te openbaren als den hemelschen Zielenarts. Ongetwijfeld is hier groote bedachtzaamheid en geest der onderscheiding van noode, om bewaard te worden voor ongeoorloofde spelingen, evenzeer door de wetten eener gezonde uitlegkunde gewraakt, als zij schadelijk zijn voor verstandig Bijbelgebruik. Maar wij geven onze voorstelling ook niet als streng historische opvatting, wij geven haar alleen als stichtelijke overbrenging van het onnavolgbaar schoone tafereel. Wij beroepen ons niet eenmaal op het voorbeeld van een' onfeilbaar Apostel, die zelf voor een enkele maal het spoor eener zinnebeeldige verklaring niet schuwde (Gal. IV: 24-31): reeds de aard der zaak regtvaardigt het gekozene standpunt. Het valt toch terstond in het

oog, hoe God bij de genezing des zondaars geen minder ellende ontmoet en geen minder genade betoont, maar ook geen mindere gezindheid verlangt en geen mindere hulde verdient, dan waarvan dit geschiedverhaal spreekt. Komt, herlezen wij het te zamen, met een oog op ons zelven. Geleidelijk vloeit het daar henen, als een breede, heldere stroom, maar op wiens diepen bodem zich kostbare paarlen bevinden. Mogt ik als de duiker zijn, die ze aan het licht brengt, en gij als de koopman, die ze des noods voor aanzienlijke offers wil koopen! Zes mijlpaden zie ik op onzen weg langs dien stroom; zes rustpunten in onze gewijde beschouwing.

De treurige krankheid.
De verblijdende mare.
De groote teleurstelling.
De vreemde geneeswijze.
De bekroonde gehoorzaamheid.
De dankbare hulde.

Wij verplaatsen ons in de welige vlakten van Syriën, in de dagen van Benhadads koningschap. Daar woont, als onder de schaduw des troons, een man, met eere bij zijne natie bekend. Naäman is zijn naam, en hoofd van des konings leger zijn titel. Zelfs voor het aangezigt van zijn' heer, den koning, waarvoor anders alle luister verbleekt, gelijk sterrelicht voor de stralen der zon, is en blijft Naäman een groot man, en zoo hoog is zijn aanzien gestegen, dat zijn naam leeft en zweeft op duizend dankbare tongen. Geen wonder, want „door hem had de Heer den Syriers verlossing gegeven." Hij was het werktuig geworden, waarvan God zich bediend had om hen in den krijg te doen zegepralen. Volgens sommige Joodsche geleerden zou hij de man zijn geweest, die met zijn pijl Achab ten doode toe wondde, en alzoo de krijgskans ten nadeele der Israëlieten deed keeren. Hoe het zij, hij zelf is met roem overdekt. Hij is

daarbij in het bezit eener gade, die trouw voor hem leeft; van dienaren, die diep voor hem buigen; van een invloed aan het hof, die schier onbeperkt mag genoemd worden: wie is gelukkiger, dan de Syrische krijgsheld? Gelukkiger — ach, ik verbeelde mij, dat zoo een der tijdgenooten die vraag in ernst had gewaagd, de ontroering hem den mond had doen sluiten bij den eersten blik, dien hij op den hoogbewonderden sloeg. Wie is ongelukkiger, dan deze zelfde Naäman? De groote man is melaatsch, en dat enkele woord, het schetst reeds voor hem, die niet geheel vreemdeling is in de geschiedenis der H. S. den deerniswaardigsten toestand. Hij is de prooi dier treurige kwaal van het Oosten, die de ongelukkige lijders uit de zamenleving der menschen verbant, en waar zij den hoogsten graad heeft bereikt, volstrekt ongeneesselijk blijft. En hier heeft zij wel gewis dien treurigen trap reeds bestegen, en alles is ongetwijfeld beproefd, wat kunst en vriendschap vermag. Maar in de beemden van Damascus is geen artsenij voor den lijder te vinden, en — de dood moet het einde zijn, zoo God zelf niet tusschen beiden treedt, om van leven en redding te spreken. Wat baten hem nu die laauweren, zoo digt om zijn schedel gewonden? Zij kunnen het schandmerk eener ziekte niet uitwisschen, die hare slagtoffers afschuwelijk in het oog van anderen maakt. Wat nut hem die talrijke knechtenstoet, gereed om daarhenen te snellen op zijnen magtigen wenk? Geen van hen, die niet liever Naäman's dienstknecht, dan Naäman zelve wil wezen. Want die rijke Naäman is arm; geen ellendige in heel Syrië, die gaarne wil ruilen met hem; geen straal van de zon zijner glorie, die voor zijn gevoel niet omneveld wordt door deze donkere wolk. Door hem heeft God verlossing geschonken — helaas, wie schenkt aan hem verlossing van het ligchaam des doods? Wonderbaar weefsel toch van smart en vreugde, dat menschelijk leven, dat ook aan zijne zonnigste zijden zoo donkere schaduwen toont!

Wat weten wij, kortzigtigen, weinig, wie gelukkig of ongelukkig moet heeten, wie moet worden benijd of beklaagd! Wij zien ze daarhenen gaan in hunnen voorspoed, de fiere Naämans, de mannen van naam, van invloed, van rang op allerlei grondgebied, en waar bij hun' aanblik zoo menige schedel ontbloot wordt en zoo menige hulde gebragt, daar vermoeden wij weinig, wat doornen in het vleesch kunnen schuilen onder een kleed van zijde of dons. Neen, gij armen onder ons, gij zijt de éénigen niet, die Amen op het Psalmwoord moogt zeggen: „het uitnemendste onzer dagen is moeite en verdriet." Ook de zoon des rijkdoms ervaart het vroeger of later, dat geluk voor geen goud is te koopen. „Een groot man, doch melaatsch!" Wat speelt dat woord mij honderdmaal voor den geest, waar ik op zoovelen het oog sla, die in menig opzigt hoog boven anderen staan, maar zich een kruis op de schouders geladen zien, dat het blij genot van al wat hun door Gods liefde geleend werd, in de hoogste mate belemmert. Ik denk aan u, rijke, die in goud en zilver u baadt, maar wien één pijnlijke ligchaamskwaal de vatbaarheid voor genieten ontneemt, geschonken aan den schamelsten daglooner. Aan u, getrouwe huisvader, die al uwe ondernemingen met voorspoed gezegend ziet, maar wien die ééne ondeugende zoon de hairen vroegtijdig doet grijzen. Aan u, rijkbegaafde, wien de oppervlakkige zijne tien talenten benijdt, maar die achter u de lasterstem van éénen Simei hoort, werpende met steenen en stof. Aan u, hoogbevoorregte, wien God onberekenbaar veel heeft geschonken, maar juist dat ééne onthouden, wat het smachtend hart boven alles verlangt. Aan — waarom niet aan allen te zamen? Ach, allen dragen wij den worm in ons om, die de bloemen onzer vreugde doorknaagt; allen kennen wij den kanker, die zich voedt met onze edelste sappen; allen kunnen wij uit onze geschiedenis bijdragen leveren voor de waarheid van het duizendmaal herhaalde en duizendmaal vergetene woord:

„hier beneden is het niet.” Leven en lijden zijn woorden innig verwant, en wie wandelt op den weg dezer aarde ziet vroeg of laat ook van zijn hoofd een schatting van tranen geheven. Gelukkiger in dit ééne opzigt dan Naäman, kunnen wij voor menschen onze kwalen verbergen en zelfs onze lippen gewennen, om zich te plooijen tot een vrolijken lach, terwijl het harte krijt van pijn en ellende. Maar o, indien al die zwachtelen eens konden weggerold worden, waarmede wij de gekwetste deelen van dat lijdend harte bedekken; indien al die binnenkameren, die slaapzalen, die eenzame wegen daar buiten eens spreken konden, wat zouden zij al weten te verhalen van wat er onder de zonne geleden wordt! Ja, wèl heeft de mensch een strijd op aarde en ziet zich door een vijand belaagd. Uw vijand, wie is Hij? „Tegenspoed” zegt de een; „menschelijke boosheid” zucht een tweede; „armoede” weeklaagt een derde; „de dood” zoo snikt hem een rouwdragende na. Dwaze mensch, die nog altijd bij de tweede oorzaak van al uw lijden blijft staan, zonder dat ge tot de eerste, in den grond de éénige opklimt! Gij oordeelt even oppervlakkig, als Naäman zou hebben gedaan, zoo hij de oorzaak zijner lusteloosheid en rusteloosheid in het klimaat van Syriën, in plaats van in zijne inwendige gesteldheid gezocht had. Welaan, denk u armoede en rampspoed en menschen en dood, die u doen treuren, een enkel oogenblik weg: zegt. zoudt gij volkomen gelukkig zijn? Voor een korte pooze zoudt gij het mogelijk wanen, maar ach, weldra zou daar binnen één troebele bron altijd weder nieuwe onrust doen opwellen. Want, ziet gij, de ware rede van dat ledig, dat onvoldaan, dat ongedurig gevoel in uw harte, zij is niet buiten, zij is in u zelven te vinden. Wat klaagt een levendig mensch, een iegelijk klage van wege zijne zonde! Zij, zij is het, die ons van onzen God heeft gescheiden en daardoor de onuitputtelijke bron van al onze jammeren werd. Scheidt den vloed van zijn' bron, en uit die ééne daad wordt alles ver-

klaard, wat onvermijdelijk volgt; die stilstand des waters, dat troebel des strooms, die droogte der bedding, die dorheid der akkers, die straks onleschbare dorst. Scheidt den mensch van zijnen God, en gij hebt hem van de fontein des waarachtigen levens gescheiden, want — alleen in zijn licht zien wij het licht. En gij zijt van uwen Maker gescheiden, balling uit het aardsche Paradijs, die het hemelsch Eden verbeurd hebt, en uw hart, ach, het werd aan het vervloekte aardrijk gelijk, dat doornen en distelen draagt. De zonde is de treurige kwaal, die u, niet gelijk Naäman in later jaren heeft aangegrepen, maar waarmede gij sints uwe geboorte besmet zijt. Zij nam in u toe, hoe meer uwe krachten zijn aangegroeid; zij heerscht in u met ongebreideld vermogen, zoolang het hart niet vernieuwd is. Die kwaal — wat meer is — zij teekent u voor het oog der Engelen Gods met een onuitwischbaren smaad, gelijk de krankheid van Naäman hem voor al de Syriërs merkte; zij maakt u ongeschikt voor uwe hooge bestemming; zij bant u uit het hemelsch heirleger, gelijk zij hem van zijne aardsche keurbenden scheidde! Indien ik aan allen vroeg, wel verzekerd dat niemand kan tegenspreken, hoe het komt, dat hij buiten God nog nooit waarachtig gelukkig geweest is — het antwoord zou bij allen gelijkelijk klinken: „ééne treurige kwaal, de melaatschheid der zonde, heeft al mijn onheil gewrocht!" Uit haar die stroomen van tranen, die in zoo menig huisgezin vloeijen, waarin loten van denzelfden stam elkander door zelfzucht het leven vergallen. Uit haar die tallooze teleurstellingen, die ons het leven, eens onze lust, als een duldeloozen last doen beschouwen. Uit haar wederom die siddering, die u aangrijpt, als gij aan den dag der verantwoording denkt, want gelijk de zonde de dochter der begeerlijkheid is, zoo is zij de moeder des doods. Alle vreugdebronnen verbittert zij; alle lasten verzwaart zij; alle banden ontwijdt zij; alle krachten ontzenuwt zij; alle uitzigten verdonkert zij;

alle harten verpest zij. Schud vrij elke andere zorg van u af, deerniswaardige Adamszoon: dèze krankheid kunt gij in eigen kracht niet genezen. Zij ondermijnt u, zij martelt u, zij sloopt u, zij moordt u — tenzij dan dat God tot u komt met het woord: „Ik ben de Heer, uw Geneesmeester!"

Maar dat woord — geprezen zij de eeuwige Liefde — het laat zich niet vruchteloos wachten. God wil niet, dat de mensch ongelukkig zij; God wil niet, dat de zondaar verloren ga. En vraagt gij, langs wat weg Hij zondaren tot het licht des levens geleidt, de verblijdende mare, waarop ons het geschiedverhaal wijst, stelt het ons als in een spiegel voor oogen. Daar klinkt op eenmaal een heuchelijke tijding in het oor van den armen melaatsche: er is niet slechts verzachting, maar volle genezing mogelijk der pijnlijk drukkende kwaal, en de artsenij, die Syriën weigert, is in Palaestina te vinden. Hoe, in Israël, in het land van de vijanden, wie is het, die het hem verzekeren kan? Wonderlijk voorwaar zijn de wegen Gods, en hooger dan de gedachten der menschen! Er zijn benden uit Syriën getogen tot een strooptogt binnen Israëls landpalen; zij hebben een meisje geroofd, gevangelijk medegevoerd, als slavin in Naämans woning gebragt. Niet waar, gelijk gij bij oppervlakkige beschouwing Naäman hoogst gelukkig zoudt noemen, beklaagt gij onwillekeurig het lot van de balling, die aan vaderland en vrienden ontrukt werd? Toch is ditmaal de ongelukkige oneindig meer gezegend, dan zij zich uitwendig vertoont. Zij wordt door God als middel gebruikt, om bodinne des heils in een Heidensche woning te worden en Naäman een' weldaad te schenken, waarvoor hij levenslang dankte. Zij heeft in het vreemde land de herinnering medegedragen van Gods groote daden in Israël. De naam van den hoogberoemden Profeet wordt door haar met eerbied genoemd. Welligt spreekt zij van wonderen, die hij vroeger verrigtte;

mogelijk van de opwekking van den zoon der Sunamitische vrouw. »Och of mijn heer slechts ware voor het aangezigt des Profeets, die te Samaria is," zoo roept zij uit op diep meewarigen toon, en — God laat dat schijnbaar achteloos uitgestrooid zaad in eene goede aarde ter neêrvallen. Wat aan de gade wordt gezegd, is voor den ongelukkigen gemaal niet verloren. Nog een korte aarzeling, en de wenk wordt raad, de raad wordt gehoord, de gehoorzaamheid wordt gekroond met genezing, en dat alles — de vrucht van *één* welmeenend woord, gesproken door eene eenvoudige dienstbode! Ja, er is een God, die leeft, en zich ook van de schijnbaar eenvoudigste wegen bedient, om zijn heerlijk doel te bereiken. Ziet, hoe hier weder de *ééne* schakel van den keten zijns welbehagens naauwkeurig in de andere sluit. Daartoe moeten die roofzuchtige benden juist dat arme kind brengen onder dat prachtige dak; daartoe moet zij vernemen, wat krankheid haar meester doet lijden en zich, welligt onwillekeurig, den naam laten ontvallen van den grooten wonderprofeet; daartoe moet haar woord weerklank vinden, in plaats van tegenstand wekken, opdat Jehovah's naam zou worden geopenbaard en verheerlijkt in het hart van de Heidensche wereld. En wanneer wij dan bedenken, hoe die reis van Naäman het middel werd om hem wat hoogers dan tijdelijke herstelling te schenken; hoe het woord zijner dienstmaagd hem op het spoor der kennis van den waren God heeft gebragt; hoe hij straks alzoo met een gezonde ziel in een gezond ligchaam is wedergekeerd: wie aanbidt dan een Godsbestuur niet, dat het behoud van *éène* ziel met onmerkbare en toch onverbreekbare draden heeft verbonden aan — een roofzuchtigen krijgstogt? O, wat spelen wij langer met de woorden noodlot, toeval, fortuin, daar alles voorzienigheid, en overal de leiding der meest bijzondere voorzienigheid is! Wat acht zich nog iemand van u, armste en geringste der menschen, op Gods groote wereld misplaatst, en zucht gij wel eens, dat gij wel

gemist kunt worden, dat gij voor niemand noodzakelijk zijt? Gemist worden — even weinig kunt gij het, als dat Joodsche maagdelijn hier in de volvoering van Gods ontwerp met Naäman; even weinig, als later de man met zijn' waterkruik op den weg, waarop Petrus en Johannes het Paaschmaal gaan voorbereiden; even weinig, wederom, als Paulus' zusters zoon in het vreeselijk uur, dat veertig Joden hebben te zaamgezworen om hem te verdoen van de aarde. De geringste kan belangrijk, de zwakste kan magtig worden, als werktuig in de hand der Voorzienigheid, en nog behaagt het God, juist daarin zijne wijsheid te toonen, dat Hij hetgeen niets is in zichzelf, tot iets, tot veel kan doen worden. — Of aanschouwt gij hier niet het beeld van de zorg, die Hij aanwendt, om kranke zondaars te doen wijzen op den éénigen, magtigen Redder? Ja, nog is Hij zelf het, van wien de blijde boodschap u toekomt, die u wijst op den hemelschen Arts, die alle uwe krankheden op zich genomen heeft en al uwe ziekten gedragen. Zonder zijne bijzondere tusschenkomst wordt geen zondaar van zonde en ellende verlost, gelijk zonder zijne regtstreeksche leiding Naäman een prooi zou geworden zijn der ongeneesbare ziekte. U zelven steeds kranker te maken, o mensch, het is eene kunst, waarin gij het ontzettend ver hebt gebragt; maar u zelven te genezen, u een nieuw hart, u een waarachtig geluk, u een zalig uitzigt te scheppen, zietdaar het geheim, waarvan de voldoende ontraadseling in geen zondig harte kon opkomen. Maar wat den mensch onmogelijk was, dat heeft God gedaan, en meer dan een Profeet in Israël, zijn Zoon in de wereld gezonden, opdat alle melaatschen door de zonde in Hem een Redder en Vriend zouden hebben. Op dien Redder laat Hij al wat zondaar is wijzen, zoo dikwijls het Evangelie ons den Christus in zijnen onnaspeurlijken rijkdom verkondigt, en — wat meer zegt — allen, die tot dien Zoon komen, zij worden tot Hem door den Vader zelven getrokken. Maar hoe trekt de Vader den

zondaar, aan wiens geestelijke genezing hij arbeidt? De geschiedenis stelt het u aanschouwelijk voor. Door middelen ja, maar ook door de geringste, schijnbaar eenvoudigste middelen! Daartoe worden de omstandigheden en lotwisselingen van ons leven gerigt; daartoe wordt in onze omgeving zoo menigeen geleid en geplaatst, die ons op het éêne noodige wijst; daartoe klinkt ons zoo menig goed woord in de ooren, dat van de onmisbaarheid en dierbaarheid van Christus getuigt, opdat wij, ongeneeslijk kranken in ons zelf, weer zouden gezond gemaakt worden, beide naar geest en gemoed. Wanneer ik aan ieder, die in waarheid tot den Heer is bekeerd, het kon vragen, wat het middel was, waardoor zijn oog op het licht der wereld gerigt werd, ik ben verzekerd, dat het antwoord eene veelstemmige hulde zou wezen aan den rijkdom van Gods wijsheid en liefde. Menige ontmoeting, schijnbaar even toevallig, is in de gevolgen even gewigtig en verblijdend als deze geweest. De Samaritaansche gaat om water te putten, en zij vindt Hem bij de Jacobsfontein, die haar spreekt van het water des levens. Onesimus ontvlugt het huis van Philemon, en hij wordt opgevangen in de armen van Paulus, die hem de vrijheid in Christus leert kennen. De kamerling trekt voort op zijn wagen, en God beschikt hem een Philippus, die hem de Schriften verklaart. Hier een blad van die millioenen godsdienstige geschriften, die allerwege verspreid worden; daar een treffend gezegde van een vreemdeling, dien gij voor éêns op uw reisweg ontmoet; straks een aangrijpend woord van een prediker, in diepgevoelde zwakheid gesproken — 't wordt in Gods hand een prikkel en nagel, die diep wordt ingeslagen in den verborgenen mensch van het hart; 't wordt op Gods wenk als de tooverstaf, die daarbinnen de levensvraag wakker roept, reeds lang sluimerende op den bodem der ziel: wat moet ik doen om zalig te worden? O gelukkig, driewerf gelukkig de mensch, waarvan God zich bedient om lijdenden op de éênige troostbron,

en zoekenden op den éénigen weg der waarachtige ruste te wijzen! Hier moge hij gering en veracht zijn, hij is een der eersten in het koningrijk Gods, gelijk de arme dienstmaagd op eenmaal een hoofdpersoon in Naämans geschiedenis wordt. — Zult gij den raad van Gods liefde verachten, mijn medezondaar, omdat hij u door een werktuig in hare handen wordt toegediend, hoogst gebrekkig en gering in zichzelven? Gij handelt dan even dwaas, als Naäman zou hebben gedaan, zoo hij den veelbeduidenden wenk had versmaad, alleen omdat die van een onbedreven' dienstmaagd was uitgegaan. Neen, waar God u laat wijzen op den Profeet in Israël, die balsem heeft voor al uwe wonden, wij bidden u, laat daar geen vooroordeel u blinddoeken. Vraagt niet, wie de goede tijding u brengt, maar enkel wat zij verkondigt. Geeft geen gehoor aan de ingevingen van het ongeloovig verstand, maar aan de stem van het onrustige hart. Neemt de proef met het heelmiddel, dat het Evangelie voor alle uwe kwalen u aanbiedt, en maakt u op, langs den weg, dien God u laat wijzen.... Die gelooft, wordt wis niet beschaamd!

Ook bij ons echter komt het dikwijls niet tot genezing van zonden en ellenden, zonder dat in meer of minder mate eene soortgelijke pijnlijke teleurstelling ons ten deel is gevallen, als waarvan de geschiedenis in de derde plaats spreekt. Slaat het oog op het vierde tot zevende vers. Naauwelijks heeft Naäman den lichtstraal voor zijn blik zien verrijzen, of hij rigt zijn voet naar de streek, van waar hij opgegaan is. Zijn koning geeft hem een eigenhandigen brief aan Joram, den koning van Israël, en wat zelfs het vorstelijk schrift niet vermag, dat — meent Naäman — zullen ongetwijfeld vorstelijke geschenken vermogen. Zilver, goud, wisselkleederen, alles wordt in overvloed medegenomen, om de gunst van den man te gewinnen, dien hij zich ongetwijfeld als een zijner afgodspriesteren denkt, gereed om

alles voor, maar ook niets zonder geld te verrigten. Arme Naäman, wat al ballast op de reize van een, die zich opmaakt, om een weldaad te ontvangen, alleen uit genade bereid! Weldra zult gij het ondervinden, dat Gods profeet melaatschen reinigt om niet. Maar eerst moet de pijnlijke les u geleerd worden, dat elke hoop, op menschen en vorsten gebouwd, een droombeeld der ijdelheid is. Daar trekt de rijk beladen stoet met kemelen en knechten de grenzen van Israël over, de poorten van Samaria binnen, het koninglijk paleis te gemoet. Hoe klopt het hart des ongelukkigen lijders van vreugde, waar hij de grenspalen zijner smart aan de trappen des Troons meent te zien! Nog een oogenblik, en Joram leest den korten, trotschen, dreigenden brief: „ik heb mijnen knecht Naäman tot u gezonden, dat gij hem van zijne melaatschheid ontledigt." Een oogenblik wederom, en de ontstelde monarch ziet in geheel het zonderling schrijven slechts de gezochte aanleiding tot nieuwen, afmattenden strijd, en in het gevoel van het hopelooze der zaak scheurt hij het vorstelijk gewaad, den magteloozen kreet op de lippen: „ben ik dan een God, om te dooden en levendig te maken, dat deze tot mij zendt!" En nogmaals een oogenblik, en de man, die daar buiten op voegzamen afstand vertoeft, hoort het zich toeroepen: „de koning van Israël heeft evenmin raad en baat, als de koning van Syrië." Verbeeldt u de teleurstelling van een' lijder, die meent, dat hij zich slechts heeft te vertoonen, om zijn verlangen bevredigd te zien! Vergeefsch dan die langdurige reis, die streelende hoop, die reeks van bedachtzame stappen! Israëls koning — hij had er vast op gerekend — zou den Profeet zeker kennen, waardeeren, bewegen om zijn verzoek te voldoen, en — de Vorst schijnt niet eenmaal te weten, dat er een wonderdoener in Israël is. Hij spreekt er niet van; hij verwijst er niet naar; een verscheurd kleed, dat is zijn éénig antwoord aan den verscheurde van hart, en een moe-

delooze terugkeering zonder verder uitzigt, waar de laatste ster is ondergegaan, zietdaar alles, dat den krijgsman schijnt over te blijven! Naäman bedenkt het niet, dat Joram een afgodendienaar is, die er zich weinig om bekreunt of de Profeet van Jehovah in Sunem of in Samaria woont; die er nimmer toe komen zal, om een' kranke naar den gezant van een God te verwijzen, in wien hij zelf niet gelooft. Hij moet het ondervinden, dat het hier niet is desgenen, die wil, of desgenen, die loopt, maar des ontfermenden Gods, en eerst moet iedere rietstaf geknakt worden in die hand, die zoo fier den veldheersstaf zwaaide, opdat de éénige vaste staf hem straks te onschatbaarder worde! — Die teleurgestelde Naäman, is hij niet het beeld van allen, die voor hunne zonden en ellenden raad en baat bij menschen en zondaren zoeken? De wereld — ach, nergens speelt zij treuriger rol, dan waar zij, de schoone verleideres, de taak van geneesmeester op zich wil nemen. Wel zegt zij, dat ook zij een wonderkruid kent, dat de pijnlijkste wonden kan heelen — zij is niet eenmaal zoo opregt als Joram, die het althans onbewimpeld verklaarde, dat hij geen melaatschen reinigen kon. Maar hare medicijnen zijn slaapdranken, en van den waren zielenarts weet zij even weinig als Joram weet van Eliza. Als hij gehecht aan hare nietige afgoden, zal zij u dan ook nimmer leiden tot den Eenigen Waarachtigen, die alleen den zondaar kan redden. Veeleer doet zij, wat zij kan, om uw oog aftewenden èn van uwe pijnlijke kwaal, èn van Hem die geneest. Welaan, getuigt het, lijders in ons midden, wat onthaal hebt gij gevonden, toen gij het moede hoofd in haren schoot ter ruste kwaamt leggen? „Troost u, er is niets aan te veranderen," zoo riep haar ééne dienaar met een warmen handdruk u toe. „Denk eens aan zoovelen, die even zoo, die nog meer ongelukkig zijn," zoo voegde een ander er bij. „De tijd heelt alle wonden, en de rede moet over uw gevoel triomfeeren," zoo liet een derde zich

wijsselijk hooren. En „kom, verstrooi u, verzet, vergeet uw leed," drong een vierde, „de beker der bedwelming zal te verkwikkender smaken, naarmate de alsemkroes wranger geweest is." En was dat dan àl, wat zij wist? O treurig misleide, die haar Sirenenstem hebt gehoord, en u in haren maalstroom gestort! Gij hebt den betraanden blik naar haar klatergoud henengerigt; gij hebt over uw rouwkleed bij vernieuwing haar feestkleed gehangen; gij hebt hare pleisters gelegd op uwe schrijnende lidteekens... Welnu, de hand op het hart, en ons eens vast in het oog, neen, u zelven eens diep in de ziele gestaard: vondt gij genezing, vondt gij verkwikking, vondt gij waarachtigen vrede? Ontwaken er soms geen stemmen, lijdende sterveling, die u ontmoedigd doen vragen: mijn God, is dan de wereld zoo arm, waar het er op aankomt, één enkel onrustig hart te genezen? Ontwaken ze — o, in die uren moet gij bij hare afgodsaltaren even troosteloos en hopeloos staan, als Naäman aan den dorpel van Joram! — En waant het niet, dat de wereld u meer heeft te geven, ontwaakte uit uwen zondeslaap, die het pas met verschrikking ontwaart, dat gij door uwe ongeregtigheden diep bedorven en voor God verdoemelijk zijt. Beproef het vrij, uw geweten gerust te stellen en uw harte te reinigen, met al wat menschen u geven kunnen, en ziet of gij niet teleurgesteld uitkomt. „Men moet zijne schuld zich zoo overdreven niet voorstellen." Baat die raad, als eenmaal het geweten luide getuigd heeft, dat God ze in gedachtenis houdt? „Men moet in het toekomende goedmaken, wat men in het voorledene niet meer uitwisschen kan." Wòrdt het er mede uitgewischt, en klopt het hart nu bij de gedachte des oordeels geruster? „Men moet met een vasten wil het kwade in zich bestrijden en trachten zedelijk beter te worden." Klinkt de schoone raad niet even wanhopend, alsof Joram aan Naäman had laten zeggen, dat hij zich beijveren moest, om met een kloek besluit de melaatschheid naar binnen te jagen? „Troost u dan met op Gods

liefde te hopen, er zijn er nog wel slechter dan gij," zoo is het laatste woord eener wereld, die niets minder begrijpt, dan hoe men zich zoo bekommerd kan maken over een bederf, dat immers allen besmet, en over een eeuwigheid, waar eenmaal alle „brave menschen" toch zeker hopen zamen te komen. En gij, ontruste zondaar, zijt gij, na al hare artsenijen geproefd te hebben, iets kalmer, iets reiner, iets vrijer geworden van het ondragelijk juk, dat gij torscht? Staat gij daar nog niet altijd, gelijk gij voor jaar en dag hebt gestaan, arm aan waarachtigen vrede, rijk aan onafzienbare schuld? Helaas, menigeen heeft meer jaren achtereen van de wereld gevraagd, wat zij nimmer, nimmer kon geven, dan Naäman uren aan Jorams poorte vertoefde! Lijdenden en onreinen van harte, wordt het niet eindelijk tijd om de oogen te rigten tot die bergen, van waar alleen de hulpe kan komen? Lang genoeg, voorwaar, hebt gij op u zelven en de wereld gestaard, komt, thans de oogen omhoog!

Ja, verblijdt u, waar wij het u met een blik op Naäman verzekeren mogen, wat onmogelijk is bij de menschen, is mogelijk bij God. Maar is Hij, naar Jorams gezegde, een God, die dooden en levendig maken kan, Hij doet het laatste op zijne eigene wijze. De vreemde geneeswijze, waarvan vs. 8—12 gewaagt, verdient in de vierde plaats onze aandacht. Daar treedt, stil en onverwacht, de langgezochte Redder te voorschijn op het tooneel der gebeurtenis. Eliza hoort, dat de koning in wanhoop zijne kleederen scheurde, en zendt naar hem heen met het woord: laat deze tot mij komen, zoo zal hij weten, dat er een Profeet in Israël is!" En Naäman — hij is zeker ongezind om zich bloot te geven aan nieuwe teleurstelling, en wantrouwend jegens een Godsman gestemd, naar wien niemand aan het hof hem wou heenwijzen? Zoo zou hij geweest zijn, indien de mogelijkheid der genezing voor hem alleen de zaak

van een koelzinnig overleg was gebleven; maar zij is hem behoefte des harten geworden, waarin reeds de eerste kiem van geloof in Israëls God is gewekt, en waar het hart naar genezing verlangt — merken wij het aanstonds op met een oog op ons zelven — daar stapt weldra het verstand over wantrouwende bedenkingen henen. Naauwelijks heeft hij de boodschap gehoord, of hij is weder met zijn wagens en paarden op weg, en rusteloos trekt hij verder, tot hij Eliza's huis heeft bereikt. Weldra staat de prachtige stoet voor dat nederig dak; de man in dien blinkenden krijgsmansdos tegenover den profeet in het kemelshairen kleed des Thisbiters; de vertrouwde van Benhadad als ootmoedig smeekeling aan de deur van Jehova's gezant. Aandoenlijke aanblik, treffend beeld van de diepe magteloosheid der wereld en van de behoefte harer magtigste zonen aan God! Maar Naäman — het gaat hem als iederen hoogmoedigen mensch. Nog altijd laat hij op ingebeelde regten zich voorstaan, waar hij geene wezenlijke aanspraken heeft. Is hij onrein, hij is nog altijd aanzienlijk; komt hij als smeekeling, hij kan niet vergeten, dat hij tevens hoveling is. „Hij verwacht, dat Eliza zal uitkomen en bij hem staan, en den naam des Heeren aanroepen, en de hand bewegen naar de onreine, pijnlijke plaatse, en alzoo den melaatsche genezen." Reeds ziet hij den Godsman, eerbiedig buigend verschijnen — neen, het is zijn dienaar alleen, die in naam des Zieners hem niet noodigt om binnen te treden, niet eenmaal vraagt wat hij wenscht, maar zich vergenoegt met hem eenvoudig te boodschappen: „Ga heen, en wasch u zevenmaal in de Jordaan, en gij zult rein zijn en uw vleesch zal u wederkomen." Gij raadt reeds het doel van Eliza en verwondert u niet, dat de leerling een man van aanzien laat buitenstaan, terwijl zijn meester Elia het niet beneden zich achtte, zijn intrek in het huis eener arme weduw te nemen. Het is niet slechts, omdat de kwaal van Naäman hem alle nadere gemeenschap met den Levitisch onreine verbiedt: het is vooral om te

toonen, dat zijne genezing niet eenmaal van aanraking en voorbede des Godsmans afhankelijk is; het is om dien hoogmoed uitteroeijen inzonderheid, die moest uitgeroeid worden, zou Naäman vatbaar zijn om gereinigd te worden van zijne doodende kwaal. Gij gevoelt tevens, hoe het middel, hem aangewezen, bij uitnemendheid geschikt was, om des Heidens geloof te beproeven, daar toch — het behoeft geene aanwijzing — het Jordaanwater op zichzelf geen genezende kracht had, en het langs dezen weg veeleer overtuigend moest blijken, dat God, waar Hij wonderen deed, even weinig aan middelen, als aan personen gebonden was. Maar gij beseft tegelijk, hoe krenkend zulk een handelwijze voor den trotschen Syriër zijn moest! Hij gevoelt zich ten tweeden male teleurgesteld, ja in zeker opzigt pijnlijker, dan toen hij pas voor Joram verscheen: toen was het de koning slechts, maar thans de Godsgezant zelf, van wien het nu blijkt, dat hij ongenezen weder zal keeren. Want het middel — „nu, dàt is immers de dolzinnigheid zelve! Indien het op baden aankomt, hij heeft voorwaar niet naar den kleinen en troebelen Jordaanstroom te trekken. Daar zijn Abana en Parpar, de heldere stroomen van Syrië, die ontsprongen aan den voet van den Libanon, beroemd zijn door gezondheid en frischheid. Daar kan hij dan even goed zijne kranke leden dompelen in het koelende nat.” Reeds verwenscht hij in zijn harte den stond, dat hij het oor leende aan een domme slavin; reeds wendt hij zich om, en wil huiswaarts terugkeeren.... Blijf nog een oogenblik, arme melaatsche, terugkeering voert u den dood te gemoet! — Is het niet, alsof het ons in een spiegel getoond werd, hoe God nòg zondaars geneest? Met voorkomende liefde wendt Hij zich tot het zoekende hart, gelijk niet Naäman tot Eliza, maar Eliza het eerste woord tot Naäman spreekt. Nog wandelt zijn Zoon in den geest in ons midden, gelijk toen Hij op aarde kranken genas, en Hij verlangt, dat gij uit uwe ellende zult opstaan, om heilbegeerig tot

Hem te komen, gelijk Naäman uit zijn ver gelegen land optoog, om Eliza te zoeken. Nog is Hij even toegankelijk voor u, als voor dezen het huis van Eliza; maar meent het niet, arme mensch, dat gij redding en genezing kunt eischen; gij moet ze als genade begeeren; gij moet ze willen ontvangen in dien weg, dien u de groote Geneesmeester aanwijst, niet dien gij voor u zelven zoudt kiezen. En is het niet opmerkelijk? waar God een zondaar geneest, Hij begint nog met zijne trotschheid te fnuiken. Ach, allen hebben wij iets van dat hoogmoedig Naämans hart, dat liever met gewaande regten, dan met heilbegeerige zuchten voor het aangezigt Gods wil verschijnen. Allen hebben wij onze titels, onze aanspraken, onze deugden, waarop wij ons iets laten voorstaan, als hij op zijn' blinkenden rang. Allen moeten wij dien ijdelen trots laten varen, waar wij komen tot het kruis van den Heer, gelijk hij, waar hij van het Jordaanwater als geneesmiddel hoorde. Het kruis van Christus, geloovig gezocht en gevonden — gij weet het, hier groeit de groote artsenij voor allen, die voelen wat het is, zondig en ellendig te zijn. Maar zegt het mij, is het middel, waardoor God ons verlost, vernieuwt en vertroost, niet even geheimzinnig, als de medicijn, die Naäman gewezen werd? Dat een blik op Jezus' kruis de zonde zou kunnen dooden, die ons zoo lang en zoo veel heeft doen lijden; dat wij door het geloof in zijn bloed een vrede zouden kunnen vinden, dien wij in de wereld vruchteloos zochten; dat wij, treurende aan zijne voeten, grooter blijdschap kunnen smaken, dan in de uitgezochtste vermaken der zinnen — het klinkt den natuurlijken mensch even vreemd en ongeloofelijk tegen, als Naäman de belofte, dat een zevental rivierbaden hem volkomen gezond maken zal. Als hij willen wij dan ook liever elders zoeken, wat ons harte gerust stellen kan: van eigen wijsheid, deugd en kracht schijnt veel meer heil te verwachten, dan van een zoo eenvoudig geloof. Abana en Parpar blijken verkiesselijk

boven den kleinen Jordaanstroom; de vertroosting en kracht, die de wereld geeft, veel uitlokkender, dan die het Evangelie vau Christus ons biedt. En wanneer dan nu dat Evangelie begint met onzen trots te vernederen; wanneer het ons allen roem in eigen werk en waarde ontneemt; wanneer het u, zondaars in het satijn, niet anders behandelt dan zondaars in een schamele pij — niet waar, dan begint daarbinnen iets, als in Naäman te spreken, dat geopenbaard wordt door vleesch en door bloed; dan zouden wij ons, daaraan gehoor gevende, haast als hij van een Medicijnmeester afkeeren, die begint met ons alles te ontnemen, voor hij iets ons ter verkwikking wil geven; dan zouden wij bijna weigeren naar den òns aangewezen Jordaanstroom te gaan.... weigert het niet, zondaren, om uwer zaligheid wil! Juist door u zoo diep te verootmoedigen, wil God u te hooger verheffen. Eerst moet Hij u den blinddoek ontrukken, eer Hij een verzachtend verband om de brandende wonden van hart en geweten kon slaan. Die genezen wil worden op zijne eigene wijze, zal zeker aan zijne krankheid bezwijken. Onvoorwaardelijke onderwerping ook aan een onbegrijpelijken raad en aan een moeijelijken wil van den hemelschen Arts, zietdaar de weg tot herstel! Den trotschen verstoot Hij, de nederige vindt genade bij Hem!

Hoe treffend is het voor alle eeuwen gebleken, in die bekroonde gehoorzaamheid, waarvan ons het beeld vs. 13, 14 geschetst wordt! Reeds wenkt Naäman, dat zijn stoet den weg naar het vaderland optrekke — daar treden zijne knechten eerbiedig, maar vrijmoedig hem tegen op het noodlottige dwaalspoor. „Mijn Vader" — zoo spraken zij hem aan op een toon van vertrouwen en liefde, die duidelijk bewijst, dat de aanzienlijke Lijder althans geen harde Heer kan geweest zijn — „indien „de profeet u iets, dat zwaar en moeijelijk was, opge„legd had, gij zoudt het immers zeker gedaan hebben, „en wilt gij het dan nu niet beproeven, waar gij u

„slechts hebt te baden, om gereinigd te worden?" Het is, als willen zij den man, die zoo vurig naar genezing verlangt, doen verstaan, dat een zoo eenvoudig middel, al baatte het zelfs niet, in geen geval hem kan schaden en altijd waardig is, zonder uitstel beproefd te worden. En Naäman — „die naar raad hoort, is wijs" — zegt de wijstte der koningen, en de geschiedenis van den wijstten der Syriërs, van wien de Bijbel verhaalt, bevestigt hetzelfde. Daar staat de stoet dan stil bij een bocht of kreek der Jordaan; daar ontdoet zich de zwaarbeproefde, maar aanvankelijk geloovige man van het opperkleed, dat zooveel kwalen bedekt; daar daalt hij af, en spiegelt zijn misvormd gelaat in het heldere stroomnat. Nu moet ook het bevel naar de letter volvoerd: niet eens, twee of drie malen, tot zevenmaal toe doopt hij het hoofd in de golven. Straks heft hij het eindelijk op, en, o wonder, hij gevoelt, hij herkent zichzelven niet meer. Waar zijn nu die pijnlijke zweeren? Verdwenen, als hadden zij nimmer bestaan. Waar is die matheid, die onlust, die koortsgloed? Ruim en vrij haalt hij adem, als ware hij bij vernieuwing geboren. Waar bleef dat lange tijdperk van lijden en vreezen en klagen? Achter hem ligt het als een benaauwde droom, waaruit hij tot schooner morgen ontwaakte. Hef het hoofd omhoog, beweldadigde Syriër: gij hebt het met water, maar God heeft het met zegen besproeid. Zulk een triomf als heden hebt gij nog nimmer op het slagveld behaald, maar ook nooit zoo schoone kroone verkregen. Gij hebt over meer dan over een vijandelijk leger, gij hebt over uw ongeloovig harte gezegepraald, en zie, thans siert u de kroon der genezing. Ja waarlijk, onze God is een God, die wonderen doet, en bij den Heere, Heere, zijn uitkomsten ook tegen den dood! En was het alleen in Eliza's dagen, dat Hij alzoo het gehoorzaam geloof wist te kroonen? Maar ik beroep mij op alle geestelijk blinden, die Jezus ziende gemaakt; op alle geestelijk dooden, die Hij opgewekt heeft, ten

bewijze, dat nog des Heeren arm niet verkort is. Nog wijst het Evangelie aan iederen zondaar een weg ten leven, even onbegrijpelijk in menig opzigt, als Eliza's raad voor Naäman. Het noodigt allen, die door den adderbeet der zonde doodelijk krank zijn, om geloovig te staren op Hem, die als de koperen slang eenmaal aan het kruis werd verhoogd. Het roept lijdenden en onreinen om met afstand van allen roem in zichzelven, zich in leven en in sterven aan zijne genade overtegeven. Het belooft ons onschatbaren rijkdom, wanneer wij slechts eerst regt arm en ootmoedig en behoeftig geworden zijn. Wat zult gij antwoorden, zondaren? Zult gij klagen: „die weg is te eng; die prijs is te duur?" Maar ook hier geldt het woord: „indien de „Heer een groote zaak van u eischte; indien Hij u riep, „om duizenden ten offer te brengen voor de reinheid en „de rust van uw hart: niet waar, gij zoudt, zoo het u „althans ernst is om genezen te worden, met vreugd uwe „schatten Hem geven?" Wel nu, die groote zaak vraagt Hij niet; Hij laat goud en zilver behouden; Hij vraagt slechts, in zeker opzigt, ja, een groot, maar in een' anderen zin toch weder een klein offer van al wie Hij vriendelijk noodigt, het offer van uwen onbuigzamen wil. „Geloof alleenlijk," zoo roept Hij in het Evangelie u toe, en het heil, dat gij met al uw schatten niet koopen kunt, het wordt u uit genade geschonken. Geloof in Christus, als den éénigen, den algenoegzamen Zaligmaker, en de kracht der zonde zal sterven, die u tot nog toe geheel overheerschte. Geloof in Christus, als uwen trouwen en oppermagtigen koning, en van elken doren uwer smart wordt voortaan de vlijmende prikkel verstompt. Ja, dàt is de wondere kracht van het geneesmiddel, dat het Evangelie zondaren aanwijst. Ben ik eenmaal zoover gekomen, dat ik als Naäman, met aflegging van alle bedekselen der schande, mij laat reinigen door dien stroom van genade, die aan den voet des kruises ontsprong, dan heeft er een herschepping plaats in mijn

innerlijk leven, niet minder groot dan de overgang van krankheid tot gezondheid in Syriëns magtigen krijger. Ingetreden in de gemeenschap met Christus, ben ik dezelfde, ja, maar toch, geheel anders dan vroeger. Het pak, dat zoo lang op het hart lag, het is door een onzigtbare hand van mij afgenomen; de donderstem der conscientie, die van schrik en veroordeeling sprak, is door het suizen eener zachte stilte vervangen; in alle pijnlijke plaatsen van het hart heeft een barmhartige Vriend den balsem der genezing gesprenkeld, en waar ik vroeger tranen te kort had, om de hopeloosheid mijner kwaal te beweenen, heb ik thans psalmen te weinig, om de heerlijkheid mijner genezing te roemen. Het oude is voorbijgegaan, de oude schuld, de oude smet, de oude smart, de oude vrees. Ziet, het is alles nieuw geworden; een nieuw harte daarbinnen; een nieuw leven daar voor mij; een nieuwe hemel daarboven, waar geen burger meer zegt: „ik ben ziek!" O, getuigt het, aanvankelijk verlosten, of wij iets te veel van Gods genade vermelden! Van u, als van Naäman werd niets geëischt dan geloof: zegt, hebt gij het niet ondervonden, hoe het uw hart genezen en reinigen kon, gelijk de Jordaanstroom zijn ligchaam? Och of gij het allen ervaren mogt, zondaren! Komt, komt allen daartoe nog in den tijd der genade tot Hem, die u op zichzelven laat wijzen, als den Redder van ellende en zonde! Of wat, ik bidde u, zou u een oogenblik langer terughouden? Twijfeling van het bekrompen verstand? Maar zou Naäman in waarheid wijs zijn geweest, zoo hij teruggegaan ware, alleen omdat hij het verband tusschen zulk een middel en zulk een uitkomst niet peilen kon? En indien hij aan een sterfelijk mensch zijn volkomen vertrouwen geschonken heeft, zult gij den oneindigen God niet gelooven, die u den heilweg in het Evangelie laat wijzen? Of noemt gij u zelven te slecht en te bedorven, om tot Jezus te komen? Maar ik verbeelde mij, dat zoo Naäman zijne onreinheid waarachtig diep heeft gevoeld, hij zijne klee-

deren dubbel spoedig afgelegd en zich in de golven gespoed heeft, om te wisser en te rasser genezen te worden. Neen, weest niet ongeloovig, maar geloovig! Al hebt gij ook meer jaren van zonde en leed achter u, dan Naäman krank was geweest, nog, o waardeert het wel, nòg is er redding en hope. Komt dan, maar zonder uitstel: Naäman gunt aan zijn opgewekt besluit den tijd niet om tot vernieuwde besluiteloosheid over te slaan. Komt, maar geloovig, want weet het wèl, het algenoegzame is tevens het éénige middel. Buiten den éénen Jordaan geen genezing voor Naäman, al waren er in Syriën tienmaal grooter rivieren geweest; buiten den éénen Christus geen ander uitzigt dan schade voor de ziel, al hadt gij heel de wereld gewonnen. Komt, maar volhardt in het gebruik der middelen, die Gods genade u aanwijst. Niet na het derde of zesde, pas na het zevende bad werd Naäman genezen. Die aanhoudend bidt, hij ontvangt; die ijverig zoekt, hij zal vinden; die rusteloos klopt, hem, maar ook hem alleen wordt opengedaan!

En die nu ontvangen en vinden en toegang verkrijgen mogt? „Hij danke God in alles" zoo roept het voorbeeld van Naäman ons toe. Nog eens het oog op het slot des verhaals, om op de dankbare hulde te letten, waarin deze Heiden ons voorgaat. Gereinigd zijnde had hij kunnen wegtrekken, zonder zijn redder eere te geven — zoo hebben later negen Israëlieten een' Meerdere dan Eliza bejegend — maar hij moet zich aan den Godsman vertoonen, eer hij weder tot Benhadad keert. Hoe staaft ieder woord, dat hij spreekt, dat niet enkel in zijne ligchamelijke gesteldheid eene groote verandering plaats had! „Nu weet ik" zoo roemt hij uit eigen blijde ervaring, „dat er geen God op de gan„sche aarde dan in Israël is." Hij erkent Jehova, niet slechts als een nationalen, maar als den éénigen waarachtigen God. „Neem toch een zegen van uwen knecht,"

zoo bidt het dankbaar hart in zijne mildheid Eliza, alsof het een nieuwe weldaad begeerde: de vergunning om hem eene gave der liefde en vereering te reiken. En waar de Godsman het weigerde — hoe kòn hij ook vergelding ontvangen voor wat hij niet uit eigen kracht heeft gedaan, — daar vraagt de man, die vroeger zoo trotsch was, maar thans letterlijk klein door dankbaarheid is, voor zich een geschenk van zooveel aarden en zoden, als twee muilezels wegvoeren kunnen. Neen, hij zal voortaan geen andere brandoffers of slagtoffers brengen, dan aan Hem alleen, die in den nood zijn redder geweest is! Dat altaar van aarde, afkomstig uit het heilige land, zal in het midden der Heidenwereld een opgerigt gedenkteeken wezen, dat er geen andere God is, die alzoo verlossen kan! Slechts vergunne hem de Profeet, wat anders zijn geweten bezwaart, maar zijn stand gebiedend vereischt, dat hij uitwendig een enkele maal in den tempel van Rimmon zich buige, als de biddende Koning op zijnen schouder wil leunen. Beschuldigt gij Naäman van bekrompenheid, of wel van geveinsdheid des harten? Beoordeelt hem liever naar het licht zijner eeuw, die nog de zuivere Godsvereering in geest en waarheid niet kende, en bedenkt, dat God meer op het harte let, dan op uitwendig en onwillig gebaar! „Gaat in vrede," zoo roept daarom Eliza hem toe, en ook wij herhalen dat woord. Al verliezen wij hem hier uit het oog, wij stellen het ons zoo gemakkelijk voor, hoe zijn wederkeering een triomftogt van het bekroond geloof is geweest; hoe zijn zoden-altaar spoedig gebouwd werd, terwijl straks aan zijne zijde eene Israëlitische slavin lag geknield; hoe later in Rimmons voorhoven zijn hart een zucht van verlangen naar Jehova's tempel geslaakt heeft; hoe het welligt nog zijn laatste woord is geweest: „ik weet, dat er geen God op aarde, dan de God van Israël is!" Maar kúnnen wij van hem scheiden, zonder hem als aanklager in ons midden te plaatsen, gelijk de Heer hem eenmaal te Nazareth als

getuige liet optreden tegen zijn verbasterde tijdgenooten? Ik denk aan zoovele Christenen, wien door het geloof in den Heer grooter weldaad dan aan den kranken Naäman bereid werd. De geringste onder u, vrienden des Heeren, heeft meer kennis van den weg der zaligheid, dan deze hooggevierde melaatsche; is het niet treurig, dat uwe dankbare liefde zoo weinig naar de zijne gelijkt? Of zeg ik te veel — maar neemt dan zelve de weegschaal in handen! Naäman het dankbaar oog naar boven: het uwe zoo vaak naar de aarde met al haar schijnschoon gerigt. Naäman vol liefde, milddadigheid, edelmoedigheid: gij welligt karig om in een enkel offer aan menschen uwe dankbaarheid aan Jezus te toonen. Naäman ijverig bouwende aan zijn outer van heilige aarde: uw huisaltaar welligt zigtbaar vervallen, het opschrift naauwlijks te lezen, het offer zelden ontstoken, en de priester, helaas, moedwillig met nieuwe vlekken bezoedeld. Naäman onverdeeld in het kiezen van den éénigen waarachtigen God: gij nog gedurig weder tot de afgoden van uw harte getrokken, die gij eenmaal — neen, hoe dikwijls reeds plegtig hebt afgezworen. Naäman vrijmoedig uitkomende voor God in een Heidensch land, al staat hij alleen, al kan het velen mishagen: gij, ook dan als een beter beginsel u aanspoort, telkens bevreesd, dat gij iets van de eer en gunst der menschen verbeuren zult, en daarom gezind om de waarheid aan een bedriegelijken vrede, uwe roeping aan een schijnbaar belang ten offer te brengen. Naäman — maar ik huiver om voort te gaan. Ach, gaat het u gelijk mij, gij hebt niet alleen voor den Heer, maar ook voor dien dankbaren Heiden te blozen, die menigen Christenbelijder zal voorgaan in het koningrijk Gods. Laat hij u niet slechts beschamen, maar aansporen, Christenen, aan wie Jezus zijn woord: „ziet, gij zijt gezond geworden," herhalen kan! Vergeet het niet, dat God vergeeft, opdat Hij heiligen, en vertroost, opdat men Hem verheerlijken zou! Stelt uwe leden Gode

tot een dagelijksch dankoffer: van die gave zal Hij niet zeggen, gelijk Eliza van Naäman's geschenk: „ik zal het niet aannemen!" Laat, als hij, uw licht voor anderen schijnen, en verkondigt ook gij in eene ongeloovige en vijandige wereld de deugden van Hem, die u uit de duisternis tot zijn wonderbaar licht heeft geroepen! Laat er op uwe Godsvrucht geen schijn zelfs van dubbelhartigheid kleven: wat in Naäman verschoonelijk was, zou u moeten aangerekend worden, als misdaad van gekwetste majesteit Gods! Weest dankbaar jegens allen, die voor u leidslieden werden op den smallen weg naar den hemel! Weest dankbaar aan Hem vooral, die u, welligt door een kruis, even zwaar als dat van Naäman, tot het kruis zijns Zoons heeft gebragt! En gevoelt gij, dat uwe krankheid door zonde en smarten hier op aarde nooit volkomen geneest, verblijdt u, dat Hij, die hier tot u sprak: „uw geloof heeft u behouden," u in het sterfuur zal toeroepen: „Gaat henen in vrede!"

Wij scheiden van den man, die in de geschiedenis des Ouden Testaments eene even merkwaardige verschijning mag heeten, als de Heidensche hoofdman te Kapernaum in de boeken des Nieuwen Verbonds. Als in een spiegel heeft de geschiedenis van Naäman ons de ellende des kranken, de genezing des heilbegeerigen, de roeping des verlosten zondaars voor oogen gesteld, en het is bij vernieuwing gebleken, hoeveel de eerste helft van de Schrift er bij wint, wanneer zij in het licht van de tweede beschouwd wordt. Terwijl wij dan biddende het besprokene aanbevelen aan uwe stille bepeinzing en Gods onmisbaren zegen, sluiten wij voor ditmaal onzen Bijbel, waarvan wij eene zoo belangrijke bladzijde lazen. Dierbaar Woord, dat ons alzoo, zelfs daar, waar wij het niet zouden zoeken, den weg der zaligheid wijst! Gelukkige Schriftgeleerde, die naar Jezus' uitspraak in u onderwe-

zen, als een Heer des huizes uit zijn schat oude en nieuwe dingen voortbrengen mag! Bevoorregte Gemeente van Christus, die nog altijd onbelemmerd uwen Bijbel openen moogt, om Gods raad tot uwe zaligheid in te denken! Hoe onschatbaar een voorregt, en — aan hoevelen ontzegd! Onwillekeurig denken wij aan al die pogingen, door het bijgeloof onzer dagen aangewend om dat woord te verbieden, te verbranden, te verbannen. Uit onze Bethels, waar wij onze Bijbels ontsluiten, verplaatst zich mijn geest naar dien kerker in Zuider-Europa, waar thans twee echtgenooten 1) in boeijen ter neer liggen, alleen omdat zij dien Bijbel gelezen hebben, vervolgd, mishandeld, den eerloosheid prijs gegeven, en — bij dat alles van hun dierbaren Bijbel beroofd. Wat onderscheidt ons, en wie onzer, die zijn voorregt niet veel te weinig waardeert? O, laat Gods Woord u dierbaarder zijn, dan duizenden van goud en van zilver. Brengt het aan die millioenen Heidenen, waarvan gij heden een eersteling in dat vriendelijk licht hebt zien wandelen. Leert het vroeg aan uwe kinderen kennen; zoekt er bovenal zelf dagelijks verzachting en genezing in voor iedere krankheid van hart en geweten: geen balsem in Gilead had immer zoo weldadige kracht. En baren soms de teekenen der tijden u zorg; verblijdt u, dat Hij, die de Naämans uit Syrie tot Eliza geleidde, niet rusten zal voor er velen uit Oosten en Westen en Zuiden en Noorden alzoo zijn gekomen, om met Abraham, Isaäk en Jakob aan te zitten in het koningrijk Gods. Hem nu, die door zijn Woord ook thans tot onze kranke zielen gesproken heeft, en door zijn Geest ons vernieuwen wil naar zijne almagtige kracht; Hem zij, van alle lijders aan en van alle verlosten uit zonde en ellende, prijs en eere, beide nu en in den dag der eeuwigheid toegebragt!

---

1) Zoo schreef ik in Nov. jl. Reeds heeft de dood sints dien tijd één' der gebondenen vrijgemaakt.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Aan
de Nederlandsche Hervormde Kerk.

Een heilgroet aan u, Hervormde Kerk van Nederland, bij het begin van het jaar achttien honderd drie en vijftig! Het zij voor u het begin van een nieuw tijdvak, waarin nieuwe bloei zich vertoont in nieuw leven, en vooruitgang zich laat zien in ontwikkeling op het eenige ware fundament der Christelijke Kerk. Herinnert uwe geboortegeschiedenis u voortdurend uwe roeping, de Heer der gemeente make u aan uwe roeping zoo getrouw, dat uwe geheele levensgeschiedenis eens regt geve tot de getuigenis: de Nederlandsche Hervormde Kerk is voor Nederland het zout geweest en gebleven.

Welk een verleden ligt achter u!

Een verleden, dat u zoowel de plaats aanwijst, die gij in de kracht Gods moet handhaven, als het wapen, waarmede gij er u op moet staande houden.

Op den voorgrond geplaatst in ons vaderland, overal waar het de belijdenis van Jezus Christus en den strijd tegen elke verloochening van zijn eeuwig Evangelie geldt, kunt gij in die belijdenis en in dien strijd ook alleen dan getrouw zijn, als gij met die belijdenis strijdt en in dien strijd deze belijdenis vasthoudt.

Gaf uwe geboortegeschiedenis regt tot de profetie, dat gij niet vernietigd zoudt worden, uwe levensgeschiedenis heeft tot heden die profetie niet beschaamd. Ofschoon uwe wieg tusschen schavot en brandstapel geplaatst was, heeft men u in uwe wieg toch niet kunnen smoren, daar gij niet uit vergankelijk, maar uit onvergankelijk zaad door het levend en eeuwigblijvend Woord Gods voortkwaamt. Met dat Woord in den beginne gevoed, uit dat Woord uwe levenskracht ontvangende, zijt gij krachtig geworden in den Heer, en bekwaam gemaakt om naar de mate der gave van Christus optetreden met eene geloofsbelijdenis, die het bloed uwer martelaren waardig is. God geve u de genade, dat gij haar nimmer verloochent. Niet, dat gij u zoudt moeten vastklemmen aan elke uitdrukking, van welke gij u voor ongeveer drie honderd jaren bediend hebt; niet dat gij voortdurend de verdediging zoudt moeten op u nemen van elk woord, door u in uwe belijdenis voor drie honderd jaren gebruikt. Aan het zevende artikel uwer geloofsbelijdenis gebonden, en daardoor vrij van alle dienstbaarheid aan eenig woord, dat niet met de Heilige Schrift overeenkomt, zult gij wel de laatste zijn, die uwe geloofsbelijdenis naast de Heilige Schrift plaatst, of haar een gezag toeschrijft, dat alleen aan de Heilige Schrift toekomt. Maar juist daarom moet gij ook de laatste zijn, die de waarheid, welke de ziel uwer geloofsbelijdenis is, prijs geeft voor iets, dat niet eene kracht Gods tot zaligheid voor ieder die gelooft zijn kan. Gij moet het Woord Gods ook door uwe geloofsbelijdenis verdedigen tegen allen, die, onverschillig onder welken vorm en op welk gebied, het in beginsel of met de daad verloochenen. Maar zult gij het kunnen, dan moet gij ook uwe geloofsbelijdenis met het Woord Gods kunnen verdedigen. De Heilige Schrift moet het bad zijn, waarin allen, die Jezus Christus belijden, voortdurend hunne geloofsbelijdenis verfrisschen. Zoudt gij ook op de uwe in zekeren zin mogen

toepasselijk maken, wat de Heer eens tegen zijne discipelen heeft gezegd: die gewasschen is heeft niet van noode, dan dat hem de voeten gewasschen worden, maar is geheel rein?

Ziet gij op den weg, die achter u ligt, gij kunt roemen in Gods lankmoedigheid en getrouwheid, roemen in de liefde en magt van uwen Heer. Waart gij altijd getrouw in uwe roeping? Maar God heeft u niet verlaten. Hadt gij uit uzelve de kracht om staande te blijven onder allen strijd? Maar gij zijt staande gebleven door Hem, die u gekocht heeft met zijn bloed. Uwe levensgeschiedenis, zoo rijk in velerlei leering, moge u zelve leeren, wat de bron is van afwijking en verdeeldheid, van twisten en scheuring; ook wat den waren vrede waarborgt en het geestelijke leven aanbrengt.

Wat uwe toekomst betreft, liever wenschen wij u toe, dat zij gezegend moge zijn, dan dat wij in haar zouden trachten intedringen om iets te voorzeggen. Gezegend zal uwe toekomst wezen, indien gij werkelijk eene Hervormde Kerk blijft, hervormd uit den Heiligen Geest naar de Heilige Schriften door Jezus Christus, in wien uw levensbeginsel is, en hervormende binnen in u al wat niet is uit den Heiligen Geest, niet naar de Heilige Schriften, niet door Jezus Christus, uit wien gij uw leven moet ontvangen. In uwen schoot zij leven en vrede door de prediking en belijdenis van het levens- en vredewoord. Mogten allen, die uwe leden heeten, ook leden van het ligchaam van Christus zijn, niet slechts gedoopt met water, maar ook met den Heiligen Geest, aldus wedergeboren en vernieuwd naar den inwendigen mensch door de vernieuwing huns gemoeds; niet slechts, voor zoover zij den dood des Heeren door de Avondmaalsviering verkondigen, schijnbaar Hem erkennende voor hun Zoenoffer en Hoogepriester, maar ook waarlijk in Hem geloovende als in den om hunne zonden gekruisigde, verlost door het rantsoen, dat Hij heeft gegeven, gereinigd in zijn bloed, dat tot hunne

regtvaardiging is vergoten. Mogt bij allen, die u toebehooren, eene heldere en vruchtbare kennis van de Heilige Schriften gevonden worden, liefde voor de waarheid, ijver in de liefde. Het Woord Gods, niet door u gebonden, worde met getrouwheid gepredikt door al uwe Herders en Leeraars, van wie wij wenschen, dat zij allen hunne zielen hebben overgegeven voor den naam, des Heeren, en acht mogen hebben op zichzelven en op de kudde, over welke zij gesteld zijn. Hij geve hun in zijne kracht het Evangelie te verkondigen, naar zijnen wil, en van hunne prediking vruchten der bekeering en heiligmaking in grooten overvloed te zien; daarbij ijverige medearbeiders te vinden in de opzieners en armverzorgers der gemeenten, als mannen, die vervuld zijn met het gevoel van het gewigt hunner roeping. Hun, die tot de bediening van Herder en Leeraar voor u worden opgeleid, geve Hij, dat zij zich vroeg daartoe mogen voorbereiden door de ijdele wandeling naar de wereld te verlaten, de goddeloosheid en de wereldsche begeerlijkheden te bestrijden, matig en regtvaardig en godzalig te leven. Geroepen, om later onder de voorgangers in Nederland te zijn, mogen zij alzoo vooraf onder de voorgangers der Nederlandsche jongelingschap worden gezien. Tot de opleiding van zulke voorgangers der gemeente vinde zij hen, aan wie die opleiding in de eerste plaats is toevertrouwd, in allen deele opgewekt en bekwaam. Moge geen van de Hoogleeraren in de Godgeleerdheid, uit wier scholen gij uwe Herders en Leeraars ontvangt, ooit vergeten, dat hij tot u in de naauwste betrekking staat. Dat al uwe leden, als zij den troon van God met gebed en smeeking naderen, ook voor de Hoogleeraren in de Godgeleerdheid, die op de vorming uwer Herders en Leeraars zulk eenen grooten invloed hebben, dat alles vragen, waardoor zij u ten zegen gesteld kunnen worden.

Hing ten allen tijde voor de kerk zooveel af van het onderwijs der jeugd, dit onderwijs voldoe geheel en al

aan uwe behoeften. Wat moet gij liever willen en wenschelijker achten, dan dat de kinderen uwer leden reeds vroeg, niet alleen in het huisgezin, maar ook op de school de Heilige Schrift leeren kennen en door de Heilige Schrift den Heer Jezus Christus; dat de geest van het schoolonderwijs niet in strijd zij met het eigenaardig karakter, dat gij hebt als Christelijk-Hervormde kerk. Wat moet u meer leed doen, dan dat het schoolonderwijs ooit zou ondermijnen wat de Hervorming tot grondslag gelegd heeft? Scholen, die uwe kinderen tot de kennis der zaligmakende waarheid, zooals zij door de Hervorming op den voorgrond geplaatst is, opleiden, wij wenschen ze u van ganscher harte toe, en derhalve ook schoolonderwijzers, die in de vreeze Gods hunne wijsheid vinden en uit de Heilige Schriften de kinderen met het woord des levens bekend kunnen maken. Naast de schoolonderwijzers mogen, als hunne medearbeiders, en niet minder als medearbeiders van de dienaren des Evangelies, eene menigte van onderwijzers in de Godsdienst staan, die zichzelven dagelijks oefenen in het onderzoek des Bijbels en met de Evangeliedienaars het zwaard des geestes goed weten te gebruiken.

Op al de leden van uwe besturen ruste de Geest der wijsheid en der bedachtzaamheid, der waakzaamheid en der getrouwheid. Hunne beraadslagingen en overleggingen, hunne vergaderingen en besluiten mogen heilzaam voor uwen waren vrede en uwen toenemenden bloei zijn. Het blijke spoedig en eerlang meer en meer, dat de invoering van het nieuw algemeen reglement, met al wat dien ten gevolge in uwen schoot gewijzigd of veranderd worden moet, vooruitgang ten goede mag heeten. Dit verwachten wij zeker onder het opperbestuur van onzen Heer Jezus Christus, indien al de leden van uwe besturen getrouw zijn aan de roeping, welke hun in het elfde artikel van dat algemeen reglement wordt voorgeschreven: „de zorg voor de belangen zoo van de Christelijke Kerk in het algemeen

als van de Hervormde in het bijzonder, de handhaving harer leer, de vermeerdering der Godsdienstige kennis, de bevordering van Christelijke zeden, de bewaring van orde en eendragt, en de aankweeking van liefde voor Koning en Vaderland, moeten steeds het hoofddoel zijn van allen, die, in onderscheidene betrekkingen, met het kerkelijk bestuur belast zijn." Onder hunne leiding worde uwe onafhankelijkheid en zelfstandigheid, overal waar zij geëerbiedigd moet worden, bewaard en gehandhaafd, en mogen de reglementen, van welke wij op zichzelven uwen bloei niet verwachten, in verband met de prediking des Evangelies, het onderzoek der Heilige Schriften, de verspreiding des Bijbels, u eene gezegende toekomst bereiden.

Inwendig sterk worde het u gegeven, u naar buiten als krachtig in uwen Heer te openbaren. Van de Christelijke Kerk op aarde een deel, hebt gij immers ook een hart voor de andere leden van het groot geheel. De broederlijke liefde blijve. Ziet gij in ons Vaderland aan uwe zijde staan, die even als gij in de Kerkhervormers der zestiende eeuw mannen Gods, dienstknechten van Jezus Christus begroeten, die even als gij tegen de dwalingen der Roomsch Katholijke Kerk protesteeren, vergeet niet, dat gij in Nederland voor hen van groote beteekenis zijt, en hunne hulp wederkeerig noodig hebt. Niet van eene uitwendige vereeniging met hen, indien gij daarbij uw eigenaardig karakter als Hervormde Kerk geheel of ten deele zoudt moeten ten offer brengen, hebt gij vermeerdering uwer kracht te verwachten, maar wel van eenheid des geestes met allen, die, ofschoon zij niet tot uwe kerkgemeenschap behooren, toch op den eenendertigsten October met u jaarlijks de Kerkhervorming der zestiende eeuw dankend en juichend herdenken. Het is tot uw voordeel, als gij, waar gij dit kunt zonder de u door den Heer toevertrouwde taak te vergeten, u met hen vereenigt, om in Nederland het hoofd te bieden aan elken liberalistischen en ultramontaanschen invloed.

Ook dat gij betrekking moogt blijven gevoelen op de Hervormden buiten ons Vaderland, wenschen wij, en voorts waar het de behartiging der belangen van het Protestantismus geldt, dat gij moogt waken en mede strijden!

Is het u verre van onverschillig, welke houding de Staat tegenover u aanneemt, gij zoudt zeker met groote bezorgdheid zien, dat gij voor niets meer dan voor een particulier genootschap in den Staat werdt gehouden. Heeft men teregt gezegd, dat het de strekking naar een onvoorwaardelijk staatsalvermogen is, waardoor wij in Nederland in dezen tijd vooral bedreigd worden, wij wenschen, dat gij weldra niet meer daarvoor zult behoeven te vreezen. Wij wenschen u toe, dat de Nederlandsche staatslieden zonder uitzondering mogen instemmen met de stelling: „Kerk en Staat zijn onafhankelijk in eigen kring, zoodat noch de Kerk onderworpen zij aan den Staat, noch de Staat aan de Kerk;" dat de Staat u bescherming moge willen verleenen naar uwe eigenaardigheid, en op gemeen overleg moge prijsstellen bij de organisatie van de openbare instellingen in al hetgeen de godsdienst betreft. Blijf gij door woord en daad den Staat herinneren, dat hij tot eerbiediging van het publiek regt der gezindheden, waaruit de natie bestaat, verpligt is; dat wij in Nederland nog niet leven in eenen Staat met kerkgenootschappen, departementen van algemeen bestuur, organen van de publieke dienst, aan de willekeur van het Ministerie of van de wetgevende magt ondergeschikt. Zeker is het geheel in uwen geest, als men voor uzelve en anderen aandringt op zulk eene scheiding van Kerk en Staat, „waarbij er voor alle gezindheden op zuiver politiek terrein gelijkstelling, op zuiver kerkelijk terrein onafhankelijkheid, dat is, souvereiniteit in eigen sfeer, en bij zamenvlechting der belangen, ter voldoening aan den eisch der Godsvereering, gemeen overleg met het Gouvernement is." Wenscht gij teregt scheiding van Kerk en Staat, hoe zoudt gij ooit daarom ook moeten dulden,

dat men u behandelde, alsof gij geen publiek regt hadt, ooit geacht mogen worden daardoor zelve den weg te banen tot het alvermogen van den Staat en de slavernij der Kerk? De Heer der Kerk beware u voor eenen toestand, die onnatuurlijk voor u is, en verlichte daartoe de oogen der Nederlandsche Staatslieden en Volksvertegenwoordigers. Hij geve hun in te zien, dat de Staat niet ongestraft het regt der Kerk geweld kan aandoen, daar de Heer der Kerk vroeg of laat het land, waarin men Hem naar de kroon steekt, bezoekt met zijne tuchtiging. Innig daarvan overtuigd moge ieder zijn, die eenigen invloed kan uitoefenen op onze wetgeving, ook op die met betrekking tot het Armbestuur en het Schoolwezen. Spoedig breke de dag aan, waarop gij hier zoowel op het Armbestuur als op het Schoolwezen eene wet uitgevaardigd ziet, over welke gij u van ganscher harte verblijden kunt; eene wet op het Armbestuur, door welke gij den regtmatig geuiten wensch ziet vervuld, dat het regt van eigendom, ten behoeve onzer gemeenten, voor het tegenwoordige tegen miskenning gehandhaafd, en voor de toekomst, zooveel dit bij de wetgeving geschieden kan, tegen schennis gewaarborgd worde; dat het vrij en zelfstandig beheer onzer Kerk worde erkend en in bescherming genomen; dat onze kerkelijke instellingen van weldadigheid niet in het staats-armbestuur begrepen worden; — eene wet op het Schoolwezen, waardoor het lager onderwijs, in plaats van dienstbaar gemaakt te worden aan de verloochening van het Evangelie, integendeel dienstbaar gemaakt worden kan aan de uitbreiding van het koningrijk Gods door Bijbelonderzoek en Evangeliekennis.

Ziet gij rondom u, gij zult wel niet in het strijdperk treden tegen de juistheid der opmerking, dat onder tweederlei, revolutionair-absolutistischen en ultramontaansch-Jesuitischen invloed, vrijheid, waarheid, godsdienst op het spel zijn in onzen tijd, ook in ons land. Gij hebt slechts zuidwaarts te zien, om te berekenen,

wat uw lot zou worden, indien het aan dezen tweederlei invloed gelukte, zich in Nederland krachtig te laten gelden. Naarmate gij u als Hervormde Kerk, gebouwd op het levend en eeuwig fundament van het waarachtig Godsgebouw, meer in ons Vaderland kunt en moogt laten gelden, zal die schadelijke invloed minder kunnen uitrigten. Uwe aartsvijanden kent gij. De geschiedenis der zestiende eeuw noemt ze u. Italie zal hen u in onzen tijd kunnen herinneren, indien gij ze uit de oogen verliezen mogt. Maar neen, gij, die uit uwen boezem een woord voor de vervolgden om het Evangelie hebt laten opgaan, gij, die de gevangenen om de geregtigheid gedachtig zijt geweest, hoe zoudt gij de vervolgers voorbijzien, hen, die de gevangenis openen, opdat men de Heilige Schrift niet openen zou? De Heer weere verre van u zulke dagen, als voor drie honderd jaren ons Vaderland beroerden. Hij breide u uit, vermeerdere het getal uwer leden, het getal uwer levende belijders, en make hen allen ijverig in de dingen, die het koningrijk Gods aangaan, ijverig in alles wat de uitbreiding van het Godsrijk kan bevorderen, niet alleen buiten Europa, vooral toch in de Nederlandsche koloniën! maar ook in ons Vaderland, niet minder onder Roomsch Katholijken dan onder Israëlieten, en waar Gods Woord nog niet gekend wordt in zijne volheid. Door getrouwe Zondagsviering en huisselijke godsdienstoefening, door afschaffing van al wat verstrooit, afleidt, voor de Evangelieprediking ooren en harten gesloten houdt, worde de komst des Heeren Jezus in veler huis en hart voorbereid en gezien!

Hoe veel is er bovendien te zeggen, als men tot u komt met een heilgroet! Daarvan nu dit eene nog. Onder uwe leden telt gij ook den Koning, dien God over ons gesteld heeft. Moge hij bidden voor uwen bloei, en met het geheele Huis van Oranje een hart hebben voor uwe ware belangen, opdat gij altijd in hem en in zijn huis voor Nederland moogt kunnen zien, wat zijne

vaderen en hun huis voor Nederland in bange tijden geweest zijn!

Uwe sterkte zij echter bovenal in den Koning der koningen en uw wasdom uit Hem, die uw hoofd is! AMEN.

Januarij 1853. J. I. DOEDES.

FRANCESCO EN ROSA MADIAI.

Terwijl wij hier het vrije genot hebben van Bijbellezing en Evangelieprediking, terwijl men ons hier niet verhindert Godsdienstoefening te houden en er ons in onze woning toe voor te bereiden; wordt men elders vervolgd, als men in den Bijbel leest en het Evangelie predikt; wordt men elders verhinderd bij elkander te komen, zoo als wij het hier gewoon zijn, en in zijne eigene woning belemmerd in het onderzoek der Schriften, die van Jezus Christus getuigen. Was het nog in een onbeschaafd werelddeel, — maar het is in het beschaafd, of althans beschaafd genoemd Europa. Waren het nog Heidenen, die alzoo vervolgen, of Joden, of Mohammedanen; — maar zij noemen zich Christenen, die in hun land de vrije Bijbellezing en vrije Evangelieprediking niet dulden willen, die zelfs in de huizen van Christenen het gebruik der Heilige Schriften niet toestaan. Het is in Italie, in de nabijheid van den zetel des mans, die zich Stedehouder van onzen Heer Jezus op aarde noemt, dat men de gevangenis opent voor menschen, die doen wat de Joden te Berea deden, de Heilige Schriften onderzoeken, om te weten of het hun gepredikte woord werkelijk alle aanneming waard is; die doen wat de Christenen oudtijds ook gedaan hebben, als zij wilden weten wat de Evangelisten en Apostelen geschreven hadden van hunnen Heer en Zaligmaker. Wij zouden het niet gelooven, wij zouden het voor een leugenachtig berigt houden, indien het niet boven allen

twijfel verheven was, indien wij trouwens ook niet wisten, dat de Paus vollen aflaat beloofd heeft aan ieder „geloovige," die onder bepaalde voorwaarden gedurende zekeren tijd bidt voor de eendragt tusschen de Christelijke Vorsten ter uitroeijng der ketterijen, en voor de verhooging „onzer heilige moeder, de Kerk." [1])

Het is bekend, dat Francesco en Rosa Madiai onder anderen de slagtoffers dezer vijandschap tegen de waarheid geworden en als Protestanten veroordeeld zijn tot tuchthuisstraf met dwangarbeid voor vele maanden.

Zullen wij zwijgen, bij het hooren van zulke dingen?

Gedenkt de gevangenen.

Wij wenschen op deze zaak terug te komen, ook al zeide deze of gene, dat zij genoegzaam bekend is. Al weten wij toch ook allen, hoe de Protestanten om Bijbellezing en Evangelieprediking heden vervolgd worden in Italie, is dit dan eene reden, om er hier niet over te spreken? Mij dunkt, het behoort dan ook hier besproken te worden. Terwijl velen in de meeste Protestantsche landen van Europa openlijk toonen, een hart te hebben voor die vervolgden om des Heeren naam, zal het toch wel niet misplaatst zijn, elkander van tijd tot tijd op hun lot opmerkzaam te maken, noch ontijdig, met elkander en in de eenzaamheid voor hen te bidden.

J. I. DOEDES.

Statistiek van de Ned. Herv. Kerk. Volgens de laatst bekend gemaakte officieele opgave [2]) bedroeg het getal *zielen*, *standplaatsen* en *predikanten* van de Nederlandsche Hervormde Kerk in 1852, voor zoover het toen bekend was:

---

1) Zie *Arch. du Chr.* 1852. N°. 24.

2) *Glasius*, Kerk. Jaarb. voor de Ned. Herv. 1853.

PROVINCIEN.	ZIELEN.	STAND-PLAATSEN.	PREDI-KANTEN.	AANMERKINGEN.
Gelderland....	227,598	180	209	Berekend n. d. stand op 1 Jan. 1852.
Zuid-Holland..	393,172	201	270	〃 〃 〃 〃
Noord-Holland.	267,091	154	205	〃 〃 〃 〃
Zeeland......	115,401	101	115	〃 〃 〃 1851.
Utrecht......	87,848	67	82	〃 〃 〃 1852.
Friesland.....	211,069	201	216	〃 〃 〃 〃
Overijssel.....	138,956	69	87	〃 〃 〃 1850.
Groningen....	166,878	151	163	〃 〃 〃 1852.
Noord-Brabant.	44,669	93	98	〃 〃 〃 〃
Drenthe......	75,150	46	51	〃 〃 〃 〃
Limburg.....	4,247	13	16	〃 〃 〃 1850.
	1,732,079	1,276	1,511	

Een woord van Lavater [1]. 〃Mij is het om zekerheid (Gewissheit) voor mijzelven, en om hulp voor Broeders te doen. Dat durf ik zeggen. Mijn inwendige mensch heeft een afschuw van alles wat opzien baart, — wat niet helpt."

1) Uit een onlangs uitgegeven en in Dec. 1777 geschreven brief aan Hamann, *Deutsche Zeitschr. f. Chr. W. u. Chr. L.* 1852. n°. 47.

BOEKAANKONDIGING.

Bijdragen *tot de verklaring, toetsing en ontwikkeling van de Leer der Hervormde kerk. Theologische stellingen met toelichtingen, naar aanleiding van de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, door J. J. v. Toorenenbergen, Pred. te Vlissingen. Eerste Aflevering. Te Utrecht, bij Kemink en Zoon.* 1852.

Het is een kenmerkend verschijnsel van onzen leeftijd, dat niet alleen de gebeurtenissen elkander met snelheid opvolgen, maar ook even spoedig de gangbare meeningen wisselen. Er zijn nog zoovele jaren niet verloopen, sedert men in de Godgeleerde wereld, althans in ons vaderland, vrij algemeen met onverschilligheid, indien niet met minachting, op de Kerkelijke Belijdenis nederzag. De Wetenschap was het tooverwoord, dat allen deed trillen. De Wetenschap, die andere behoeften had, hoogere eischen deed, beter was toegerust, en schooner uitzigten ontsloot, dan men een tweetal eeuwen vroeger zelfs in den droom vermoeden kon. De Wetenschap, die nu eene hoogte bereikt had, van waar zij billijk vorderen mogt, dat men met het armzalig voorledene breken zou! Wie bewoog zich nu meer in den dompigen dampkring of de enge levenssfeer, waardoor de blik van vroegere geslachten was ingeperkt? Wie stelde nu meer belang in hetgeen eertijds, op zooveel lager standpunt, allen het meest ter harte ging? En wie vond daarentegen de gewigtige vraagstukken, die onze tijd te berde had gebragt, door de toenmalige

geleerdheid opgelost of zelfs maar aangeroerd? Was het wonder, dat het niemand inviel, zich ernstig bezig te houden met hetgeen zóó volkomen verouderd en onbruikbaar was; ja, dat men het, om zijne onbehagelijke vormen en stuitenden inhoud, zelfs ter plaatsing in een Museum van antiquiteiten, nog te weinig aantrekkelijks toeschreef? Maakte men er kennis mede, het was op zijn best uit geschriften, als de *Hutterus Redivivus* van HASE, die wel het orthodox-Luthersche systeem volledig ontwikkelde, maar zoo geschematiseerd en geanatomiseerd, dat daarbij geen eigenlijk indringen in den geest der gedenkstukken, die als kenbronnen ten grondslag lagen, plaats kon grijpen; gezwegen van het bezwaar, dat dit geschrift zoomin een voortbrengsel van ons vaderland als van onze kerk was. Omdat men wist het noodig te hebben als voorschool tot de aesthetische, geestrijke en uitlokkende Dogmatiek van den Auteur, arbeidde men zich er door. Doch zulk een dor geraamte was weinig geschikt ons met geestdrift voor de aloude Kerkleer te bezielen. Wel vergelijkt deze talentvolle schrijver, schoon zelf hemelsbreed daarvan verschillend, (in de opdragt van den *Hutterus*) het stelsel des geloofs, waarin het voorgeslacht geleefd heeft en zalig gestorven is, bij een indrukwekkend domgebouw, „waarin het ons zoo regt als in een woonstede Gods te moede wordt." Wie is echter na de lezing van zijn boek niet met ons overtuigd, dat, indien men bij het beeld van een Gothisch kerkgebouw blijven moet, de aldus gereconstrueerde Tempel zijne hooggewelfde bogen niet meer statig ten hemel beurt, maar dat hij veeleer ten gemakke der beschouwers steen voor steen is uit elkander genomen en aan onze voeten op den grond is neergelegd. Tusschen zulke fragmenten verplaatst, ziet men in die overblijfselen niets verhevens, niets bezielends meer, maar vindt slechts eene collectie brokstukken van een „altgothisch, barbarisch Bauwerk", die op kunstmatige wijze gerangschikt, zelfs de verhevene en trotsche schoonheid van eene *ruine* mist.

Zoo stond het nog voor weinige jaren. Of weerzin tegen, of ignoreren van de Kerkleer, en dit laatste het liefst, was bij aankomende Godgeleerden vrij algemeen. En nu?... Hoe is dat alles veranderd! De Geloofsbelijdenis der Kerk is ook hier gelijk elders, het middelpunt geworden, waarom de strijd der eeuw zich zamentrekt. Voor sommigen een leger, waarop zij rustig insluimeren, in den bekrompen waan, dat het onze hoogste roeping is, angstvallig gevormde pleisterbeelden van een krachtig voorgeslacht te zijn; — voor anderen een plek waar eenmaal steden bloeiden, maar die nu geen anderen aanblik oplevert dan de Doode zee, omdat een dieper inzigt de vruchten harer oevers als ware Sodomsappelen heeft ontmaskerd; — voor velen het betooverd paleis uit de fabel, waar men in een slaap viel, die eeuwen lang van doodsrust niet verschilde, maar dat de wigchelroede der nieuwste wetenschap slechts heeft aanteraken, om alles weer te doën herleven, wat meer zegt om het veranderd, verjongd, verheerlijkt te doen pralen; — is zij toch ook voor enkelen de erve hunner vaderen, de dierbare geboortegrond, dien zij nimmer hebben prijs gegeven, bij wiens edele vruchten zij van jongs af zijn opgegroeid; een grond, waarop zij wel hier en daar een doorn of distel hebben weg te ruimen, maar die hun nog altijd een land blijft, dat van melk en honig vloeit. Zoo verschillend beoordeeld is zij wel de twistappel geworden, die de gemoederen verdeeld houdt, maar herneemt reeds daardoor een gewigt, waarvan de overmoed eener vroegere, zoo onpraktische als aanmatigende wetenschap, haar te lang reeds had beroofd.

Mogen het nog slechts weinigen zijn, die zich met besliste keuze om haren standaard scharen; met belangstelling wendt men zich toch weder van alle zijden tot haar, om ze of te toetsen, te ontwikkelen en te staven, of te gispen, te wijzigen en te hersmelten, naar gelang van het standpunt, dat te voren de Onderzoeker innam. Kunnen wij dan ook niet alles toejuichen, wat wij nu

en dan aan haar beproefd zien, met vreugde begroeten wij toch dit teeken des tijds, dat de Leer der Kerk uit het stof der vergetelheid wederom te voorschijn trad, en tot het voorwerp gemaakt wordt van een ernstig, grondig onderzoek.

Geen sterker spoorslag noch belangrijker bijdrage is daartoe in ons vaderland geleverd, dan door den Hoogleeraar SCHOLTEN. Onbetwistbaar komt aan zijn doorwrochten arbeid over: *de Leer der Herv. Kerk in hare grondbeginselen* enz., welks tweede druk al ras vereischt werd, de lof toe van door de geleerdheid, scherpzinnigheid en grondigheid, die er in heerschen, op de bane van dit onderzoek *epoque* gemaakt te hebben. Het hoofdbeginsel dat Z. HGL. ten grondslag legt, achten wij allezins juist. „De mogelijkheid moet worden toegestemd, dat in de Belijdenisschriften der Kerk stellingen voorkomen, die met erkend gereformeerde beginselen in strijd zijn." Waaruit van zelf de noodzakelijkheid ontstaat „van wel te onderscheiden tusschen *grondbeginselen* en tusschen *leerstukken*, waarop de beginselen der Kerk of niet of gebrekkig werden toegepast", zoodat men altijd weer „de laatsten aan de eersten toetsen moet." Al missen wij nu dikwijls bij den Hooggel. Schrijver die juistheid van redenering, die hem door sommigen wordt toegeschreven [1]), en dat klemmende van betoog, dat ter overtuiging niet ontbreken mag; al zien wij veeltijds Z. HGL. aan dezelfde inconsequentie lijden, die hij, waar het de toepassing der geprezene beginselen geldt, in de Kerkleer gispt, — toch blijft zijn arbeid een onschatbare bijdrage ter waardeering en ontwikkeling van de kerkelijke Belijdenis. Al wie zich mede op dit gebied bewegen wil, moet van den staat des gedings, gelijk die door dit geschrift is gefixeerd, noodwendig uitgaan. Daaraan hebben wij dan ook de hier geannonceerde BIJDRAGEN

---

1) Daaronder ook v. Toorenenbergen in de hier aangekondigde *Bijdragen*, die er van zegt, „dat zij zelden iets te wenschen overlaat."

van den Heer v. Toorenenbergen, immers in hare tegenwoordige gestalte en uitgebreidheid, te danken. Wel waren de meeste dezer stellingen reeds vroeger vervaardigd; maar de verschijning van het werk des Hoogleeraars maakte de vertraging der uitgave noodzakelijk. Het gelukkige denkbeeld van den Heer v. T., om de Nederl. Geloofsbelijdenis aldus toetelichten en tegen vaak geopperde bezwaren te verdedigen, zou bij de ten uitvoerlegging voor mislukt verklaard hebben moeten zijn, had hij daarbij geen acht geslagen op de kritiek, over de Herv. Leer door Prof. Scholten geoefend. Wij hebben zijne Proeve, die van zulke milde beginselen uitgaat, zoo bescheiden in 't openbaar optreedt en zooveel belezenheid verraadt, met ingenomenheid ontvangen, met instemming gevolgd, en met spijt onvoltooid gezien. Met des te opgewekter verwachting zien wij de beide Vervolg-Afleveringen te gemoet. Nog slechts XIII Artikelen zijn hier behandeld, waarbij gelegenheid was om eerst het Pantheistisch Godsbegrip terug te wijzen, daarna de kenbron der Christelijke waarheid vast te stellen, voorts het gezag en de waarde der Heilige Schrift te verdedigen, en eindelijk de Herv. Leer der Drieëenheid, als Bijbelsch, te staven. Dat bij zoovele belangrijke punten overvloedige gelegenheid is, om op sommige bijzonderheden nader terug te komen, en ook broederlijke bedenkingen vriendschappelijk te opperen, valt van zelf in 't oog. Daarvoor vragen wij later nog een kleine ruimte in dit Tijdschrift. Maar bij voorraad danken wij den Schrijver voor zijne welgeslaagde poging, die de belangstellende kennisneming van geleerden en niet-geleerden allezins verdient. En gelijk wij het hem tot hoogen lof rekenen, dat hij het in den Godgeleerde onzer kerk onmisbaar acht, om de Herv. Leer niet alleen steeds meer te *ontwikkelen*, maar ook te *zuiveren* en *aantevullen*, zoo wenschen wij vurig met hem — mogt het in 't onthaal, dat deze Bijdragen vinden, door hem zelf ervaren worden! — »dat men bij verschil van meening steeds

meer elk eerlijk streven waardeeren moge, om de waarheid te behartigen in liefde." Laat ons daartoe in ons schrijven niet slechts wetenschappelijk, maar ook opregt, ter goeder trouw, rondborstig zijn! Laat ons eerst gelooven, en dan belijden, maar nooit belijden met het eigenlijke oogmerk om te bedekken! En laat ons altijd bedenken, dat indien immer, bovenal bij *de bekentenis van ons geloof*, d. i. van onzen Heer, de stelregel eener sluwe, wereldsche politiek den Christen een gruwel moet zijn: „De spraak is den mensch gegeven, om zijne gedachte te verbergen!"

Delfshaven. G. BARGER.

Wat is waarheid? Protestantsche beschouwingen en wenschen bij den aanvang van het jaar 1853. *Door Dr. D. Schenkel. Te Rotterdam bij van der Meer en Verbruggen*, 1853.

Eene kostbare gave heeft de Evangelische kerk, niet enkel in Duitschland, bij den aanvang van 1853, uit de hand van Dr. Schenkel ontvangen. In eene reeks van korte, kernachtige, frappante Aphorismen heeft hij haar op hare ware vrienden en hare ergste vijanden, op hare diepste kwalen en hare beste artsenijen gewezen. Hoe de goddeloosheid van onzen tijd in gewetenloosheid haar oorsprong heeft; hoe die gewetenloosheid uit de grootste oppervlakkigheid voortkomt, terwijl uit deze laatste wederom de grofste miskenning der grondwaarheden van de Schrift en de Hervorming geboren wordt; hoe die Schrift haar karakter als Gods woord openbaart en in de terugkeering tot gehoorzaamheid aan haar gezag het éénig redmiddel voor onze dagen ons aanwijst; hoe die Hervorming op de groote leer der verzoening en genade gebouwd is, en daarom principaal door allen bestreden wordt, die een bloot negatief Protestantisme verkondigen en zich van alle autoriteit emancipeeren; dit, en zooveel meer als men in dit gulden boekske

gepredikt vindt, wordt hier met een nadruk en eene klaarheid verkondigd, dat wij vrijmoedig beweren kunnen: zoowel het Roomsch-Katholicisme, als het moderne lichtvriendendom, hebben met het zwaard des Geestes, hier door de geoefende hand van Dr. S. gevoerd, vaak doodelijke wonden ontvangen. Dr. S. weet van geen ander Evangelisch Christendom, dan dat op de onvoorwaardelijke eerbiediging van het gezag der Schriften gebouwd, de menschwording Gods in Jezus Christus erkent, aan de groote hoofdzaak der belijdenisschriften zich houdt, en onder de banier der regtvaardiging door het geloof, tegen ongeregtigheid en eigengeregtigheid met mannenmoed strijdt. Hij is sterk tegenover Rome, omdat hij het in den hartader aantast, de miskenning van Christus als den éénigen en algenoegzamen Zaligmaker. Hij is sterk tegenover eene ongeloovige wijsbegeerte, omdat hij zich op het standpunt van een vast en krachtig openbaringsgeloof heeft gezet, en niet slechts in het gevoel, maar bovenal in het geweten des menschen den magtigen bondgenoot der Christelijke waarheid eerbiedigt. Er zijn boekdeelen vol geschreven in den laatsten tijd, die wij niet zoo hoog waardeeren als deze weinige bladzijden. Er is een gansche cursus van onderwijs ook voor onze kerkelijke en staatkundige toestanden in, waarop, mutatis mutandis, het door S. gezegde, zich met geringe moeite laat toepassen. Het jaar 1853 zou er ook ten onzent in geen opzigt slechter bij varen, zoo de „beschouwingen" van S. ernstig overwogen, en zijne „wenschen" biddend behartigd werden. Wij geven geene proeven, omdat er hier de plaats voor ontbreekt.

Het is mogelijk, dat wij uiterst verblind en kortzigtig zijn, maar na de lezing dezer stellingen, kunnen wij er niet anders dan eene eer in vinden, in dezelfde gelederen te staan, waarin een Schenkel, een Gelzer, en zoovele anderen strijden.

v. O.

VERHANDELINGEN.

GEZAG EN VRIJHEID.

DOOR

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

(*Vervolg en slot van bl.* 31.)

7. Het gezag in God gegrond als één met zijn wezen, door den Geest in de gemeente vereenigd met, ja tot volkomene ontwikkeling gekomen in de vrijheid, weder door de gemeente boven zich in de kerk verplaatst, ontaardt, door dat de kerk zich in menschen gaat individualiseeren, en in sommige personen het in haar gevestigde gezag nederlegt. De geestelijke stand was ontstaan, en in dezen is de kiem van de ontaarding des gezags en het bederf der kerk gelegd. Men versta ons wel: niet in het ambt als zoodanig ligt die kiem; het bestaan van ambten en bedieningen heeft zijn grond in het verschil der gaven, waarin de rijkdom van het leven des Geestes zich openbaart, en is ten volle bestaanbaar met de erkenning van het algemeen priesterschap der geloovigen dat in de individueele betrekking van ieder' geloovige tot den Heer gegrond is. Doch de boven aangevoerde vermenging der gemeente met de we-

6

reld, waardoor deze in haar opgenomen werd en haar dreigde te overheerschen, bragt eene tweeledige afwijking van het oorspronkelijk ambtsbegrip [1]) te voorschijn, en in deze was de grond gelegd voor eene volkomene verbastering der kerk. Eensdeels de opname van onbekeerden, onvrij geblevenen, die slechts onder eene uitwendige tucht gesteld waren, doch de inwendige tucht des Geestes ontbeerden, bragt van zelve een onderscheid te voorschijn in de gemeente tusschen hen in wie dat algemeen priesterschap der geloovigen werkelijk geworden was en die tot de vrijheid der kinderen Gods waren gekomen, en hen, die het niet deelachtig waren geworden; en dit onderscheid, dat niet zigtbaar kon worden, doch dat gevoeld werd, drukte zich voornamelijk hierin uit, dat de met het ambt bekleedden bij uitstek (en in de eerste tijden veelmaals te regt) als de vrijgewordenen, als de priesters, als de clerus, en de anderen als het volk (λαὸς), de onvrij geblevenen, de onder de tucht der eersten gestelden werden aangemerkt. Doch vooral, ten tweede, lag in de vermenging van wereld en gemeente de onmogelijkheid opgesloten om de geestelijken van de vleeschelijken, ook voor het ambt, behoorlijk te onderscheiden, laat staan de voor het ambt vereischte bijzondere gaven des H. Geestes te erkennen; zoodat het gevaar bestond, ja onvermijdelijk was, dat de wereld zich van het ambt meester maakte, met dat gevolg, dat de gemeente en de wereld in haar, in plaats van onder de tucht eener kerk of van geestelijke personen te staan, onder het juk gebragt wierd van vleeschelijken, en der wereld onderworpen onder den schijn van de kerk. En dat dit geschied is toont ons de geschiedenis. Wat is de hervorming [2]) anders dan het protest der

1) Dit oorspronkelijk ambtsbegrip is in de woorden van Paulus, Eph. IV : 11 uitgesproken, als waaruit blijkt dat de ambten in de apostolische gemeente waren gaven des H. Geestes door den Heer aan de gemeente ten haren dienste gegeven.

2) In het vorige nommer bladz. 31 staat abusivelijk *kerkhervorming*.

gemeente tegen de haar overheerschende wereld? En dit protest is tevens het bewijs dat de Geest niet uit de kerk geweken was. Waar de geloovigen hun vrijheidsregt van kinderen Gods, d. i. hun regt om geen ander gezag dan dat van God te erkennen, hernamen, was het bewijs gegeven, dat de waarheid, die alleen vrij maakt, in de kerk onderdrukt, doch niet vernietigd was. En hoe was die waarheid in de der wereld gelijkvormig gewordene kerk bewaard gebleven? Alleen door dat zij in het bezit gebleven was van die oorkonden, waarin én de openbaringen Gods bewaard waren én het leven des Geestes zijn oorspronkelijke en zuiverste uitdrukking had gevonden. Ik noem beiden, — bewaring der openbaringen Gods en uitdrukking van het leven des Geestes, — als kenmerken der Heilige Schrift, en wel alzoo dat beiden oorspronkelijk onderscheiden allengskens ineenvloeijen. De schriften des O. V. behelzen de geschiedenis der openbaringen en leidingen Gods alzóó, dat het menschelijk orgaan dier openbaringen nog niet volkomen met deze is vereenzelvigd geworden. Hoe men zich ook de theopneustie der schriften des O. V. denke [1]), zoo veel schijnt mij

1) Het ligt niet op den weg van deze onze beschouwingen de leer der goddelijke ingeving der Heilige Schrift bepaaldelijk te onderzoeken en te bespreken. Alleen zij het ons vergund te wijzen op de noodzakelijkheid om ook hier den eisch des geloofs scherp aftezonderen van dien der theologische wetenschap. Het geloof der gemeente heeft groot belang bij het feit zelf der ingeving (of liever der theopneustie), niet bij eene theorie of verklaring van het feit. Deze laatste is zaak der wetenschap. Het eerste alleen schijnt ons toe uitgesproken te zijn in de bekende plaats van Paulus die de grondslag is van dit leerstuk 2 Tim. III : 16, als waar het woord θεόπνευστος, naar wij meenen, niet moet afgeleid worden van het werkwoord πνεῖν en het zelfstandig naamwoord θεὸς, als of het ware πεπνυμένη ὑπὸ τοῦ θεοῦ (door God ingeblazen of ingegeven), zoo als nog onlangs door J. J. van Toorenenbergen (*Bijdragen* enz. bl. 16) verklaard werd, — wiens beschouwingen over het gezag der H. Schrift wij overigens geheel onderschrijven als niet alleen niet strijdig met de onze, maar ze ook van eene andere zijde vollediger bevestigende en ontwikkelende, — maar van de den apostel zoo gewone formule van θεοῦ πνεῦμα, Gods geest, zoodat het adjectief daarvan afgeleid zou behooren vertaald te worden: *door Gods geest vervuld of bezield.* Dit nu is het feit voor het geloof niet alleen

toe zeker te zijn, dat het profetisch karakter dat niet alleen de eigenlijk profetische maar ook de historische schriften onderscheidt, zich hierdoor kenmerkt dat de gedachte Gods nog niet ten volle het eigendom is geworden van hem die haar ontvangt, maar nog zoodanig boven hem staat, dat hij om haar te ontvangen en weder te geven, in eene zekere geestvervoering, d. i. in eene tijdelijke stremming der werkzaamheden der lagere geestvermogens zich moet bevinden, dat er dus iets schokkends, iets gewelddadigs is in de wijze waarop de Geest hem in bezit stelt der openbaringen Gods, waardoor hij dikwijls zich den zin dier openbaringen zelve niet ten volle bewust is. (2 Petr. II:21.) Ook in den naakten, aan alle redenering vreemden en de persoonlijkheid des verhalers geheel op den achtergrond schuivenden verhaaltrant der historische boeken openbaart zich dit gebonden zijn der schrijvers door de openbaring Gods in de geschiedenis. Wel vinden wij ook reeds in de schriften des O. V., bepaaldelijk in de Salomonische en, voor zooverre zich het didactisch karakter dezer schriften ook in de overige weervindt, ook in deze, iets van dat meer natuurlijke, gelijkmatige, van die bewustheid dat de medegedeelde gedachten eigendom zijn geworden, zoo als wij dit in de N. Testamentische schriften aantreffen: echter is dit dan ook ten koste der volheid en majesteit, die de gedachten Gods kenmerken, en kunnen wij de hier bedoelde schriften meer beschouwen als de uitdrukking van het geestelijk leven dat de openbaringen Gods in het gemoed der geloovigen van het O. V. hadden doen ontstaan dan wel als eigenlijk gezegde openbaringen Gods. Eerst in het N. T. vereenzelvigt zich de openbaring Gods met de menschelijke opvatting dier openbaring, en wordt de gedachte Gods

---

belangrijk maar ook onmisbaar; dat, even als alle geloofspunten, door de wetenschap even min kan omvergeworpen als bewezen worden, maar alleen door den H. Geest in het hart kan betuigd worden. Taak eener geloovige wetenschap zal het zijn, dit feit, dat zij als geloofsfeit aanneemt en erkent, te onderzoeken en in aard, oorsprong en wezen te verklaren.

ook ten volle de gedachte des menschen. Reeds in de historische schriften vinden wij dit God-menschelijk karakter dier schriften hierin, dat ieder der Evangelisten, ja, zijne subjectieve opvatting van den Christus geeft, doch in die subjectieve opvatting ééne der zijden der objectieve waarheid doet aanschouwen. Doch voornamelijk in de apostolische brieven wordt het openbaar dat de openbaringen Gods niet meer op bovennatuurlijke wijze gegeven en ontvangen werden, doch dat de Geest, blijvende in het gemoed, gestadig in alle waarheid leidt. Wel blijft er ook hier nog iets over waaruit het blijkt, dat de volmaaktheid nog niet gekomen is. Immers wij hooren den apostel onderscheid maken tusschen hetgeen hij van den Heer ontvangen had en hetgeen hij uit zich zelven sprak (1 Kor. VII), en elders van nieuwe openbaringen, waarvan hij het orgaan was (Rom. XI : 25. 1 Kor. XV : 51). De profetie, alhoewel in aard en wezen oudtestamentisch, is dus ook op het nieuwtestamentisch gebied nog niet gansch verdwenen, en haar bestaan in de gemeente is ons een kostbaar bewijs, dat ook in het apostolisch tijdperk en in de gansche tegenwoordige huishouding, die toch, zoo als ons later zal blijken, door dit apostolisch tijdperk beheerscht en begrensd wordt, de volheid die in Christus woont nog niet het eigendom is geworden der gemeente. Ja, het is de vraag, of, daar die volheid onuitputtelijk is, wel immer een toestand geboren kan worden, waarin voor geene nieuwe openbaringen meer plaatse is, al mogen die dan ook op meer natuurlijke wijze medegedeeld worden dan in de tegenwoordige wereld geschieden kan. En toch is dit profetisch karakter in het N. V. anders gewijzigd dan in het O. V. De personen die de Heer roept tot organen zijner openbaringen, staan niet als in het Oude Verbond tegenover of boven de gemeente, maar de bijzondere gaven die zij ontvangen, zijn ambten en bedieningen in de gemeente en ten hare behoeve.

Dat de hervormers die gaven, die alleen aan ambt

en bediening kracht geven, voor niet verloren achtten in de gemeente, blijkt onder anderen uit hetgeen Calvijn omtrent Eph. IV : 11 aanmerkt [1]). Echter werd, zoowel om de onmogelijkheid om des Geestes gaven te doen erkennen door eene van den H. Geest vervreemde wereld, waaruit de gemeente niet meer als een heilig volk des Heeren zigtbaar was uitverkoren, als om de bewustheid van eigene feilbaarheid, en om het historisch verband waarin men zich met de gemeente, zoo als die eenmaal ontstaan was, en waarvan de volgende ontwikkeling der kerk in menig opzigt niet dan eene voortdurende afwijking geweest was, gevoelde, als ook om het welligt onduidelijk besef, dat het werk des Geestes in de tegenwoordige huishouding niet verder voert als zijn getuigenis in de H. S., de behoefte gevoeld om door eene gestadige terugkeer tot de oorkonden der openbaring, door een gestadig beroep op de H. Schrift als de authentieke kenbron dier openbaring, van die identiteit met de oorspronkelijke gemeente te doen blijken, en tevens zich een toets te geven, waaraan het werk des Geestes in eigen hart moest beproefd worden, en een rigtsnoer

1) *Instit. Lib.* IV. Cap. III. 4. Blijkbaar heeft Kalvijn geen vrede met zijne eigene verklaring dat de drie eerst genoemde ambten uitsluitend het apostolisch tijdperk zouden toebehooren als noodzakelijk tot stichting der Christelijke Kerk; zoodat hij reeds van de profeten (die hij als met bijzondere openbaringen begenadigde verkondigers van Gods wil heeft beschreven) gezegd heeft dat zij thans of in 't geheel niet bestaan, of *minder in 't oog vallen* (quales nunc vel nulli sunt vel minus sunt conspicui). Doch eindelijk werpt hij zijne eigene bovengenoemde verklaring zelf omver met deze merkwaardige woorden: „Alhoewel ik niet ontken dat God niet ook naderhand Apostelen, of ten minste in hunne plaats Evangelisten somtijds heeft opgewekt, *zoo als in onzen tijd geschied is*. Dezulken toch waren noodig om de kerk van den afval van den Antichrist terug te brengen." (Quamquam non nego quin Apostolos postea quoque vel saltem eorum loco Euangelistas interdum excitarit Deus, ut nostro tempore factum est. Talibus enim qui Ecclesiam ab Antichristi defectione reducerent, opus fuit.) (Bekend is het dat de plaats over den Antichrist, 2 Thess. II : 1—12 door de hervormers en hunne eerste volgers meestal, ten onregte echter, op den paus werden toegepast.)

waaraan de hervorming der kerk moest gemeten worden [1]). Men heeft in latere dagen veelvuldig het beroep der hervormers op de H. S. verkeerd begrepen. De starre wettelijkheid waarin de hervorming, tot rust gekomen, na het tijdperk van haren eersten geloofsmoed en geloofsstrijd van lieverlede vervallen is, maakte dát men hoe langer zoo meer onvatbaar werd het geestelijk beginsel waaruit zij ontstaan was, te begrijpen en te waardeeren. Wat zijn de klagten die men reeds ten tijde van den grootsten bloei der protestantsche orthodoxie, van onbepaalden eerbied voor het door de vaderen beledene en vastgestelde, in luthersche zoowel als gereformeerde kerk, reeds in 't laatst der zeventiende eeuw van levende getuigen des Heeren begint te vernemen over 't verval der hervormde kerken anders dan het getuigenis, dat het leven dat de hervorming had doen ontstaan, verflaauwd en de geest der hervormers niet op de volgende geslachten was overgegaan? Bij de hervormers was het beroep op de H. Schrift gene slavernij aan de letter, gene knechtelijke onderwerping aan iets onbegrepens en onbezields. De H. Schrift was hun geen wetboek maar een levensboek, de oorspronkelijke en volkomene uitdrukking van de openbaring Gods en het leven des H. Geestes in de menschheid. De H. Schrift gold hun wezenlijk als van God ingegeven, als het product van het leven des Geestes persoonlijk in de H. Schrijvers zoowel als in 't algemeen in de gemeente, van dat leven, dat door onmiddellijke openbaringen gewekt was, en dit zegt iets meer en iets hoogers dan een lijdelijk opgenomen of nog liever in de pen ontvangen zamenstel van leeringen en voorschriften. Wel was hun welligt het organisme der H. S. niet zoo helder voor den geest als het ons thans kan zijn, na drie eeuwen onbelemmerd gebruik dier Schrift; ook waren

1) Teregt herinnert van Toorenenbergen (t. a. p. bl. 15) hoe in den hervormingstijd de inspiratie der Schrift eerder verondersteld dan bewezen werd.

zij meer mannen der praktijk dan der theorie, de geleerde Kalvijn niet uitgezonderd, blijkens zijn leven en zijne schriften, waarin ons gestadig een gemoed tegentreedt, geheel vervuld met den strijd zijner dagen en de behoeften en toestanden der gemeente naauwkeurig in het oog houdende. Echter is èn hunne vrijheid in het gebruik der H. S., èn hun verwonderlijk vatten van den historischen zamenhang en van de verschillende historische toestanden in hunne uitlegging, dat zoo gunstig afsteekt bij latere onvrije en abstract-dogmatische beschouwing der Schrift, èn vooral het later formuleeren van eene theorie over de Schrift, namelijk nadat de waarheid die men uit haar geput en door den H. Geest in het hart aangenomen had, reeds hare formule ontvangen had, bewijs genoeg dat de H. S. hun niet de beteekenis had van een wetboek, wel die van de onbedriegelijke kenbron der geopenbaarde waarheid, de juiste toetssteen waaraan het werk des Geestes in de harten moest erkend worden. Doch grondslag was en bleef hun dit getuigenis des H. Geestes in hunne harten, zoo zelfs dat daaruit voornamelijk of alleen het verbindend gezag van het bijbelwoord werd afgeleid [1]).

Alzóó dus is gezag en vrijheid in het protestantsch schriftbeginsel vereenigd, dat ja, wel de H. Schrift als Gods woord, Gods woord zoo wel in eigenlijk gezegde openbaring in woord of feit, als in de uitdrukkingen van het uit het geloof aan die openbaring ontstaan, door den H. Geest gewerkt geloofsleven, als absoluut gezag geldt, doch dat dit gezag niet anders erkend wordt noch vermag erkend te worden, dan door het getuigenis des H. Geestes in eigen hart. Men versta dit echter wel: hiermede wordt niet gezegd dat Gods woord in de Schrift getoetst moet worden aan de uitspraken van eigene godsdienstige bewustheid, hetzij men die in de

---

1) Zie art. 5 der Nederl. geloofsbelijdenis en wat de luthersche kerk betreft de bij Hase, *Hutt. rediv.* fünfte auflage, S. 103 aangeh. plaatsen.

rede of in het gemoed, of in het geweten vinde, zoo als men tegenwoordig veelal dat getuigenis des H. Geestes verstaat, en het dan verheft boven het gezag der Schrift [1]); ook werd dit getuigenis des Geestes niet onafhankelijk gedacht van dat des woords, alzoo dat er van openbaringen buiten of boven de in de Schrift nedergelegde sprake zou kunnen zijn. Beide beginselen, het rationalisme en het illuminisme, lagen ten eenenmale verre van de gronddenkbeelden der hervormers, die tegen beiden, als aan de waarheid haren objectieven grond ontnemende en aan een toomeloos subjectivisme den breidel vierende, zoo als bekend is, op het krachtigst hebben geprotesteerd. Neen, de mogelijkheid eener afwijking van, eener bijvoeging tot het schriftwoord in de inwendige getuigenis des H. Geestes werd niet verondersteld; zoo weinig, dat het schriftwoord, zoo als het door dat getuigenis als gezag werd aangeduid, even zoo dit getuigenis doet erkennen en de uitspraken des H. Geestes in den mensch leert schiften van die zijner eigene rede. Dat dit hemelsbreed verschillend is van de onderwerping van het bijbelwoord aan de rede, al veronderstelle men dan ook die rede als door den H. Geest verlicht; dat de stelling: „de Heilige Geest getuigt dat de bijbel Gods woord is," met die: „de H. Geest geeft getuigenis aan wat in den bijbel Gods woord is," niets gemeens heeft, behoeft geen betoog. Wij meenen dat de eerste die der hervormers was, ja het beginsel geworden is van het protestantisme. Of hiermede nu eene waarheid zij uitgesproken, of dit beginsel dat van het protestantisme, of liever van de christelijke kerk zijn en blijven moet, of moet wijken voor het andere, dit worde vooralsnog hier niet besproken. Alleen historisch meenen

---

1) Zulk een misbruik als heden door velen van de benaming: *getuigenis des H. Geestes* gemaakt wordt, geeft dan gereedelijk aanleiding tot het onregtmatig wantrouwen door vele anderen tegen de zaak zelve gekoesterd, en hunne onbepaalde, niet altijd bescheidene, veroordeeling van alles wat onder dien naam te voorschijn treedt.

wij dat het aan geen' redelijken twijfel onderhevig is, dat, indien het schriftbeginsel, het absoluut gezag der H. Schrift als Gods woord, al niet de hervorming in het leven heeft geroepen, het echter de grond is geworden waarop zich de kerken der hervormden hebben gevestigd en van die van Rome in beginsel hebben onderscheiden. Wij meenen dat in dit beginsel eene waarheid is uitgesproken die, eerst miskend, daarna verworpen, echter van blijvende waarde is, zoolang deze aardsche huishouding duurt en de gemeente niet tot de volheid in Christus is gekomen, en dat alleen door terugkeer naar, ontwikkeling en volledige toepassing van dit beginsel, herstel en vooruitgang mogelijk is. Eer wij dit aantoonen, worde bovengenoemde miskenning en verwerping eenigzins van naderbij beschouwd.

8. Het was een stoute stap en waarvan zij die hem deden noch het gewigt noch de gevolgen konden berekenen, om de roomsch gewordene katholijke kerk te verlaten. Het was meer dan het verlaten eener kerk, het was het verlaten der kerk, het prijs geven van het denkbeeld kerk, in dien zin waarin dat tot hiertoe verstaan was. Of laat mij liever zeggen, het was geen stap die menschen deden, — wie zou hem hebben durven doen, die geen verachter Gods was en het werk van Christus voor niet ijdel hield? — het was de Heer zelf die eene nieuwe baan opende, en aan zijne gemeente een menschelijk steunsel ontnam om haar naauwer aan zich te verbinden. Geen wonder dat zijn werk niet begrepen, zijne bedoelingen weldra miskend werden. Of treedt er ooit eene gedachte Gods in de werkelijkheid die niet eerst met die werkelijkheid te kampen heeft, door haar als bedolven moet worden, en haar op zijn weg, den weg des doods, moet overwinnen? Is zij niet altijd gelijk aan eene kiem die in de aarde nedergelegd daar moet sterven om vruchten te dragen? De gedachte Gods in het werk der hervorming scheen als een plotselinge lichtstraal in den geest der hervormers; het was

die der onzigtbare kerk. Onzigtbare kerk! Wat tegen dit begrip van roomsche niet alleen maar ook van protestantsche zijde (ROTHE) is aangevoerd, kan allezins toegestemd worden. Ja, indien men het begrip kerk in den gewonen zin opvat, als waarin, hoe dan ook verschillend bepaald, altijd iets uitwendigs, iets zigtbaars, iets dat, hoewel geestelijk van oorsprong en aard echter onder het bereik der zinnen valt, wordt uitgedrukt, dan is er in het begrip onzigtbare kerk iets tegenstrijdigs. En dat dit onder het woord kerk moet verstaan worden, blijkt, zoodra men zich slechts rekenschap tracht te geven van hetgeen in het begrip: onzigtbare kerk zelf ligt opgesloten en dit tracht te ontleden. Veronderstelt het niet de kerk in den bovengenoemden zin? Was het niet het antwoord op de tegenwerping der katholieken, die aan de protestantsche beweering van den afval der kerk de heilbeloften des Heeren aan haar gegeven overstelden, als om te dwingen om aan de veroordeeling der bestaande kerk de beschuldiging van ontrouw tegen den Heer te paren? „De kerk waaraan de Heer zijne beloften vervuld heeft en steeds vervult," zoo luidt dit antwoord der hervormers, „die kerk is niet uwe kerk; zij bestaat, zij heeft ten allen tijde bestaan, maar zij is onzigtbaar." Zouden zij wel aldus gesproken hebben, indien hunne beantwoordende rede niet door de vraag hunner tegenstanders bepaald was en zij in plaats van hunne begrippen zuiver en alleen aan die beloften des Heeren te ontleenen, zich niet het woord en het denkbeeld kerk door de tegenstanders hadden moeten laten opdringen? Onnaauwkeurig is dus allezins de uitdrukking en toch bevat zij eene groote waarheid, de waarheid dat de kerk (de ἐκκλησία θεοῦ in den Paulinischen zin, die wel degelijk zigtbaar is) steeds wordende is en nog niet geworden; dat alle vormen, waarin zich het geloofsleven der gemeente tot hiertoe geopenbaard heeft, ja ook die reusachtige der roomsche hierarchie, niet anders zijn dan voorbijgaande ontwikkelingen, phasen

waarin het zaad des woords zijn groei en leven openbaart, doch waarin het nog zijn bloei niet bereikt heeft. — Heerlijk en groot voorzeker is deze gedachte, heerlijk en groot omdat zij het werk Gods uitspreekt zoo als het is, zoo als het in de profetische woorden, gelijkenissen en aankondigingen des Heeren als zijne bedoeling was aangegeven en zich in de geschiedenis bij voortduring verwezenlijkt. Echter ik herhaal het, zij is niet begrepen geworden; zij is het tot op den huidigen dag weinig. Het denkbeeld eener gewordene kerk, en het daarin opgeslotene dat alle onvolmaaktheid afval is van een' vroeger beteren toestand, dat vooruitgang niet anders is dan herstel, beheerscht ook thans nog vele opregte, waarheidlievende, de eere des Heeren en het heil zijner gemeente bedoelende gemoederen. — En geen wonder, daar de hervorming zelve niet rijp was voor haar eigen beginsel en voor hare gevolgen terugdeinsde, en, — zoo als de roomsche kerk de leer van den door haar verketterden Pelagius in plaats van die van den gecanoniseerden Augustinus aannam, — zij evenzoo, de kerk onzigtbaar verklarende, haar toch zigtbaar heeft willen maken. Wat was het anders dat wij weldra naast en tegen de roomsche kerk protestantsche landskerken zien oprijzen, luthersche of gereformeerde met hare geloofsbepalingen en niet evangelische maar wettelijke tucht? Men versta ons wel: niet de geloofsbelijdenissen wraken wij noch de tucht, doch dat beiden werden waartoe zij niet bestemd waren, middelen om eene uitwendige kerkgemeenschap in stand te houden, niet om de zielen te redden en te zamen te verbinden in de gemeenschap des geloofs en der liefde. Daartoe waren zij niet bestemd geweest. De protestantsche geloofsbelijdenissen waren oorspronkelijk niet, wat de conciliën-decreten waren, geloofsbepalingen; zij schreven het geloof niet voor en spraken geen anathema over andersdenkenden uit; zij spraken het geloof uit, en dit deden zij met een tweeledig doel, én om zich te verdedigen tegen diegenen die aan de protestanten

den christennaam ontzeiden, doch die deze niet ophielden als medechristenen te beschouwen, — zich te verdedigen door hun regt op dien naam te betoogen; — én om elkander te herkennen als die een zelfde geloof ontvangen hadden en eene zelfde hoop beleden. Apologetisch en symbolisch is het karakter der protestantsche belijdenisschriften. En in dit karakter wordt het openbaar dat in het protestantisme een nieuwe vorm van gemeenschap gegeven is en de gemeente van Christus eene nieuwe baan van ontwikkeling betreden heeft. Wat wij boven zagen dat de apostolische gemeente nog niet gegeven had, namelijk eene uitwendige gemeenschap van geloovigen die, in vrijheid aan elkander verbonden, in elkander het werk en de gaven des Heeren ziet en eert: of liever wat in de apostolische gemeente met het ontstaan verdwenen was, schijnt hier verwezenlijkt, de vrije gemeenschap in den Heer, de kerk in den geestelijken zin des woords. Wie was gedwongen zich aan die kerk aantesluiten? Wie werd door haar geloof gebonden? Geen uitwendige dwang verontreinigde de kerk des Heeren, volgens de protestantsche bedoeling; geene wereldlijke magt dwong tot aanneming der belijdenis die in haar hun geloof niet vonden uitgedrukt. *Wij gelooven*, ziedaar het woord dier belijdenis, niet *die niet gelooft zij anathema*. Ik zeg: volgens de protestantsche bedoeling. Doch in den aard der zaak lag het dat die bedoeling niet kon verwezenlijkt worden en dat ook hier de volmaaktheid, de kerk, niet gekomen was. Wel is het denkbeeld zelf van kerk, volgens de protestantsche opvatting, als gemeenschap der geloovigen, een teeken van vooruitgang: immers hier is eenheid gegeven zonder uitwendig gezag, het gezag van Gods Woord alleen bindt de gewetens en de eenheid des geloofs openbaart zich zonder dat er, als in de apostolische kerk, personen zijn, in wie zich dat gezag als beligchaamt, of, als in de katholieke kerk, wetten die het opleggen. Vrij is het geloof, vrij de openbaring daarvan, vrij de gemeenschap daarin. Doch

ook thans nog blijkt het denkbeeld voor geene duurzame verwezenlijking vatbaar te zijn. Het moet in de volgende geslachten bedorven worden. Vele zijn de oorzaken van dit bederf. Wij achten het begrip van staatskerken strijdig met het protestantsche begrip van kerk en nadeelig voor de ontwikkeling der waarheid en het leven des geloofs. Van dit begrip nu kon zich de protestantsche kerk, de gereformeerde zoowel als de luthersche, niet losrukken, alhoewel het in deze laatste veel meer op den voorgrond gesteld werd dan in de eerste, ja in de denkbeelden die in de eerste over kerk en staat gangbaar waren, welligt de kiemen zouden kunnen gevonden worden van eene meer geestelijke opvatting der betrekking van beiden. Hiermede nu was de grond gelegd tot dezelfde verbastering der protestantsche kerken als die welke de christelijke kerk van de heerschappij der christen geworden keizers van het grieksche rijk heeft ontvangen. Buitendien waren reeds in den aanvang de beweegredenen tot het verlaten der kerk niet rein en is hier veel aan navolging, politiek, ja ook aan rationalistisch ongeloof toeteschrijven, zoodat reeds in den aanvang het protestantsch begrip van kerk, als gemeenschap der geloovigen, wel het ware was, doch door het protestantisme zelf niet verwezenlijkt werd. Doch al ware dit het geval geweest, nog zoude die verwezenlijking niet verder gegaan zijn dan één geslacht. Hoe toch zouden de volgende geslachten alleen uit kracht van hunne geboorte uit geloovigen zelve geloovig zijn? Ook hier dus bleef de kerk onzigtbaar. Doch dit nu, beweren wij, werd ras vergeten; en de protestantsche kerkgenootschappen betraden den weg dien zij verlaten hadden. Door den Munsterschen vrede werd de hervorming als zigtbare, als wereldlijke magt in de geschiedenis erkend en bevestigd. Zij bekwam rust na haren arbeid, eene kroon der overwinning na haar lijden. Protestantsche staten waren verrezen naast de roomsch-katholijke: de roomsche kerk was door het ontstaan en rustig voort-

bestaan van natiën en regeringen, die, alhoewel zij niet tot haar behoorden, echter voor christelijk werden erkend, in haar hartader getroffen en de pauselijke magt in hare fondamenten geschokt. Geen wonder dat het Vatikaan nimmer dien Munsterschen vrede erkend heeft en steeds geweigerd zijn eigen doodsvonnis te onderteekenen. Doch was nu die Munstersche vrede, omdat hij der roomsche kerk een' doodelijken slag bragt, daarom louter zegen voor de hervorming? Het zoude zoo zijn, hadde deze geen ander doel dan hare tegenpartij te bestrijden, gold het hier eenen vleeschelijken strijd, die met den dood van eene der partijen eindigt, en niet eenen geestelijken, waarvan het einddoel is leven te geven. Ja, het was een zegen, doch zoo als de bekeering van Konstantijn een zegen was geweest voor de gemeente, een zegen namelijk, zoo als alle aardsche zegeningen, waaraan groote gevaren verbonden waren, en die eerder een profetie van het rijk Gods dat komen zal, dan een teeken dat het gekomen is, mag genoemd worden. Eene tijdelijke rust, eene verwelkende kroon, profetische beelden van eeuwige rust en van de onverwelkelijke kroon, doch niet meer dan dat! Het kruis werd haar eene wijle ontnomen doch het is goed, zoo lang de volmaaktheid niet is gekomen, een kruis te dragen. Ziet hoe gevaarlijk de rust bleek te zijn. Had de hervorming tegenover roomsche werkheiligheid en eene zaligmakende kerk, de zaligmakende waarheid gesteld en de regtvaardiging door het geloof alleen, wat heeft zij gedaan, eenmaal tot rust gekomen, om die waarheid uittebreiden en tot dat geloof te roepen? Is zij aan haar te Spiers uitgesproken beginsel van evangelisch proselytisme, d. i. van evangelisatie getrouw geweest? Had zij niet, — evenzeer als de roomsche kerk, krachtens haar beginsel, nimmer eene hoogere roeping kan erkennen dan zich naar buiten uittebreiden en te bevestigen, — hare roeping moeten erkennen om de kerk zelve te evangeliseeren, om aan de christelijke wereld, d. i. aan de sints Konstantijn met christelijke vormen bekleedde wereld, de

roepstem der genade te brengen? [1]) Heeft zij deze roeping begrepen? — Heeft zij niet in plaats van het evangelie, de blijde boodschap der genade te. verbreiden, en alzoo de regtvaardiging door 't geloof te bevorderen, maar al te vaak van de aanneming van het dogme zelf, d. i. van de intellectueele opvatting der regtvaardiging, de zaligheid afhankelijk gesteld, en daardoor haar eigen kracht verlamd, daar wel de waarheid doch niet eene leer over de waarheid de zielen bekeert? En dit bleef niet zonder invloed op de wijze zelve waarop zij het dogme opvatte. Wekt de leer het leven niet op, geeft het christelijk leven niet gestadig nieuw voedsel aan het christelijk denken, dan kwijnt dit laatste, de leer wordt, afgescheiden van de bron waarin zij zich gestadig moet vernieuwen, een dood ligchaam dat ontleed, niet een levend organisme dat bestudeerd moet worden. En zoo is het gegaan. Zoo ging het in de luthersche kerk, toen Spener en zijn levend getuigenis in naam der orthodoxie vervolgd werd; zoo in de gereformeerde, toen men van de pligt door de Dordtsche synode uitgesproken om de geloofsbelijdenis op bepaalde tijdstippen te herzien, zoo weinig de bewustheid had, dat men veeleer verschil van meeningen naar mate het oprees met een beroep op hare bepalingen dempte, — hetgeen alleen in zoo verre, niet alleen vergund maar ook pligtmatig is, als men aan de waarheid of behoefte naar waarheid die zich in iedere ketterij openbaart, haar regt laat wedervaren door een nieuw indringen in de schatten der H. S. en te voorschijn brengen van die

1) Teregt noemt Wichern, dien wij wel den Apostel der Innere Mission mogen noemen, het beginsel van deze als identisch met dat der hervorming. Treffend en zeer te behartigen ook in ons land zijn zijne op het Congres für Innere Mission te Bremen 1852 uitgesprokene woorden over het verband der Innere Mission met het beginsel der hervorming en de noodzakelijkheid dat de hervorming zich dit verband bewust worde, zal zij niet verstijven en den weg Gods niet miskennen. Te uitgebreid zijn deze beschouwingen om ze hier in eene aanteekening optenemen. Welligt deelen wij ze elders mede.

goddelijke waarheid die aan de menschelijke behoefte beantwoordt [1]). Verstijving in leer en leven, ziedaar dus waardoor ook hier bleek dat het goddelijk goede in de menschheid, wegens de zonde, aan eene zelfde wet des doods onderworpen is, die echter, daar het goddelijke onsterfelijk is, een weg wordt van opstanding en leven.

9. Wij zeiden dat een protestantsche staat, niet in den zin van een' christelijken staat, maar in dien van eenen aan eene der protestantsche kerkvormen gebondenen en deze als landskerk erkennenden, strijdig is met het protestantsch begrip van kerk (als zijnde deze tot heden onzigtbaar, maar

---

1) Een woord hier in 't voorbijgaan over de verpligting op de formulieren. Dat eene kerk het regt heeft hare leeraars en leden aan hare belijdenis te verbinden; dat dit regt een pligt in zich sluit; dat eene kerk zonder eenig geloofsverband der leden onderling niet denkbaar is; dat hoe naauwer dit verband *in waarheid* is des te inniger de kerkgemeenschap is, zijn, dunkt mij, waarheden die niet kunnen betwist worden. Alleen, is er een opwassen der gemeente in de waarheid, is de kerk nooit en nergens tot hiertoe gekomen tot de volheid der waarheid en van het leven in Christus, dan volgt hieruit de onomstootelijke verpligting voor iedere kerk, zal zij niet versteenen en ongeloovig het werk Gods in haar' boezem en den wasdom der gemeente ontkennen, om, naarmate de behoeften ontstaan, van tijd tot tijd hare belijdenis te herzien, op nieuw te toetsen aan de H. Schrift en met het door den H. Geest aan de gemeente geschonken onderwijs te verrijken. In dezelfde mate als deze pligt verzuimd wordt, houdt ook de verpligting op de formulieren op, of liever is de gemeente in waarheid boven het formulier gewassen. Niet alsof dit daarmede afgeschaft ware. Het wassen toch is geen op nieuw van den grond af opbouwen. De gemeente van heden staat in een organisch verband met die van gisteren. Dit op onze hervormde kerk toegepast, volgt hieruit dat wie christelijk, wie hervormd denkt en voelt, wel zijn geloof in hare formulieren zal vinden uitgedrukt, doch alzoo dat hij in haar de geloofstaal der vaderen, niet die der huidige gemeente, zoo als die zich hare ondervindingen van twee, drie eeuwen heeft ten nutte gemaakt, vindt; waardoor van zelve eene breuke ontstaat, wel niet tusschen den inhoud des geloofs der vorige eeuwen en dien des geloofs der tegenwoordige eeuw (het is toch eene waarheid dat het geloof der gemeente door alle eeuwen heen identisch is), als wel tusschen de vormen waarin zich dat geloof toen en nu openbaart, waardoor een, eerlijk opgevat *quatenus*, al zij het niet uitgedrukt, noodzakelijk wordt. Het is toch de Schrifttaal alleen eigen om altijd jong te blijven en voor alle geslachten de hoogste uitdrukking te zijn waartoe het geloof kan stijgen.

eens zigtbaar zullende worden) en daardoor nadeelig voor de ontwikkeling der waarheid en van het leven des geloofs. Het moge in zijn tijd den raad Gods gediend hebben, andere hervormingen, grooter strijd en dieper ingrijpende verzoening is er noodig, eer het denkbeeld dat door de protestantsche staatskerken beoogd werd, dat namelijk van een' christelijken staat, kan verwezenlijkt worden, d. i. eer het koninkrijk Gods komen zal. Reeds het feit dat het de staat was die de nederlandsche hervormde kerk altijd verhinderd heeft eene algemeene synode te vergaderen en alzoo aan haar' bovengenoemden pligt te voldoen, moge hiervan aanvankelijk ten bewijze verstrekken. Doch dit feit is niet geïsoleerd. Het hangt zamen met het begrip van staat. Hoe men zich ook den idealen staat, d. i. het koninkrijk Gods moge denken, in de werkelijkheid is de staat het beeld van het gegevene, het bestaande, het gewordene; de kerk daarentegen dat van het ideale, het toekomstige, het wordende. Als zoodanig staan kerk en staat absoluut tegen elkander over. Niet met ideën, maar met wetten wordt geregeerd, niet het streven naar het toekomstige, maar het getrouw zijn aan het bestaande maakt den staatsburger. — Het is onze taak niet te onderzoeken in hoeverre dit denkbeeld van staat, dat in het heidensche Rome zijn oorsprong en rigtsnoer heeft, door het ontstaan van het christendom noodzakelijk gewijzigd is en er door de christelijke kerk een kiem van revolutiën in de wereld is gelegd, die, — revolutiën in betrekking tot de wijze waarop zij tot stand komen, — niettemin ontwikkelingen van den raad Gods zijn, in betrekking tot Hem die ze leidt. Alleen dit beweren wij, dat de staat zich aan eene der christelijke kerkvormen bindende, òf in deze opgaat als in den catholijken staat, òf deze zoodanig aan zich bindt, als in de protestantsche, dat de kerk aan hare roeping niet meer kan voldoen en haar pligt van evangelisatie niet kan volbrengen, omdat het element waarin deze alleen kan gedijen,

de vrijheid, haar ontbreekt. Duur is aan de hervorming hare wereldlijke voogdijschap te staan gekomen. Ontwaakt zij niet eerst heden ten dage tot hare roeping om de kerk te evangelizeeren, en de waarheid tot den enkelen mensch in de christelijke wereld te brengen, en alzoo praktisch haar dogme, of liever de evangelische schriftwaarheid, regtvaardiging door het geloof, te verbreiden? En hoeveel heeft er moeten zamenwerken om haar tot de bewustheid dier roeping te brengen! Heeft zich niet eerst het in haar ontwaakt leven, zich niet in eigen boezem kunnende bewegen, een uitweg naar buiten, onder de heidenen moeten banen, eer het bevruchtend en levengevend naar binnen terugvloeide en in de Innere Mission de eigenlijke roeping van het protestantisme erkende? Doch hiervan nader. Laat ons eerst onderzoeken hoe de Heer zelf haar uit haren slaap gewekt heeft, door haar van eene belemmerende voogdijschap te ontheffen.

Men moge in het ontstaan van *de revolutie* in het laatst der vorige eeuw, eene eerste openbaring zien van dien geest, die zich tegen alles verheft wat God is en God genaamd wordt: wij beamen ten volle dit oordeel, mits men het niet, door eenzijdig voorbijzien van de behoeften en strevingen der menschelijke natuur, die zich in haar openbaarden, tot een absoluut verwerpingsoordeel stelle. Het is toch èn historisch, èn schriftuurlijk onwaar, dat vóór de scheiding ten laatste dage, zoowel het kwade als het goede zich ergens onvermengd en zuiver openbare. Geen verschijnsel in de geschiedenis is dus eene volstrekte openbaring van het booze zoo min als eene volstrekte openbaring van het goede, en daarom behooren wij ook in hetgeen wij veroordeelen onderzoek te doen naar den grond van waarheid, die er nog in de dwaling gevonden wordt en aan deze haren verleidenden schijn en begoochelende kracht geeft. De door de revolutie uitgesprokene *regten van den mensch* mogen eene bittere ironie zijn, wanneer men ze in ver-

band brengt met de werkelijkheid, en — wat meer zegt — een openlijke afval van God genaamd worden, wanneer men ze, zoo als geschiedde, afscheidde van den eenig waren grond, de regten van God; echter is in hen eene behoefte, eene hoop, een voorgevoel openbaar geworden: de behoefte aan vrijheid, de hoop, het voorgevoel dat de menschheid, tot betere dingen geschapen, niet immer onder het drukkend juk van haar veelvuldig lijden zou gebukt blijven. Merkwaardig is het, dat de revolutie in roomsch-catholijke landen ontstaan en het meest verbreid is geworden. Het schijnt ons toe dat dit geen bewijs is dat er tusschen haar en de hervorming volstrekt geen verband is; integendeel meenen wij dat het zulk een verband bewijst, namelijk zoodanig een als waardoor eene goede zaak, daar waar zij noodzakelijk was geworden doch niet werd aangenomen, menigmaal in haar tegenbeeld omslaat, en tot karikatuur wordt. Omdat de gemeente van Christus behoefte had aan de hervorming, omdat deze het werk was des H. Geestes voor het tegenwoordig geslacht, kon de kerk, die het werk des Geestes onderdrukt had, niet meer volgens hare roeping, aan de behoeften van de menschheid in haren tegenwoordigen toestand voldoen, en ontwikkelden zich op het doode ligchaam de parasietplanten des bederfs en openbaarde zich de natuurlijke levenskracht der menschheid niet in den geestelijken, naar boven strevenden wasdom van het koninkrijk Gods, maar in het langs den grond voortsluipend onkruid van ongeloof en zelfvergoding. Doch ziet deze revolutie, tegenbeeld der hervorming, gevolg en straf van hare verwerping, was bestemd niet alleen om de oordeelen Gods te brengen over de afvallige kerk, maar ook om de gelouterde nog meer te louteren, en de hervorming zelve terug te brengen op den weg van waar zij was afgeweken. Koorts was en is zij, ja; maar wordt niet door de koorts het gansche organisme gezuiverd, worden niet door haar de ongezonde bestanddeelen van de gezonde gescheiden?

Deze koorts doorliep en doorloopt de gansche christelijke wereld. En welke is de eerste en voornaamste scheiding die zij te weeg brengt? Is het niet die tusschen kerk en staat? Het is onze taak niet te onderzoeken welk gewigt deze scheiding voor den staat als zoodanig d. i. voor het maatschappelijk en politisch leven heeft, welke gevaren hieruit ontstaan, welke middelen daartegen kunnen aangewend worden en welke de verpligtingen zijn die de staat, uit kracht van zijn eigen beginsel van gelijkheid aller staatsburgers, jegens de kerk te vervullen heeft, — immers, zal zij die staatsburgers niet als een ongevormde massa, maar als levende organismen beschouwen, die zóó en zóó geworden, door de historie gegeven zijn; — doch de kerk achten wij dat met deze scheiding, die eene proeving, eene loutering voor haar is, gewonnen heeft, immers indien zij niet door haar ongeloof de zegen Gods in een oordeel verkeert. Wat heeft zij gewonnen? [1]) Dit bovenal, dat zij is teruggebragt in den natuurlijken toestand waarin zich de kerk, zoo lang de volmaaktheid niet gekomen is, die Eph. IV : 13 beschreven staat, zich moet bevinden, die van een zich door zending, door evangelisatie uitbreidend ligchaam te zijn, van te zijn op aarde de bewaarster der waarheid, haar pilaar en vastigheid, van die waarheid namelijk die, bron van alle andere waarheid, niets minder beoogt dan de verovering der wereld, en daarin haar levenskracht openbaart, zoo dat zij, waar zij in die veroveringszucht verhinderd of belemmerd wordt, zelve in haar levensbeginsel is aangetast. Zoo lang nu

---

1) Wij hebben in ons betoog hoe langs zoo meer onze nederlandsche hervormde kerk in 't oog, eensdeels omdat onze beschouwing historisch van aard, natuurlijk, naarmate wij den tegenwoordigen tijd naderen, meer praktisch wordt en de beschouwer zelve, als lid van de tegenwoordige kerk, niet meer buiten het voorwerp zijner beschouwing kan staan; anderdeels omdat, verschillend gewijzigd, de hedendaagsche toestanden van het protestantisme in de grondtrekken aan elkander gelijk zijn en dus de eene kerk een spiegel mag genoemd worden voor de andere.

de kerk, in plaats van alleen in de ontwikkeling en uitbreiding van haar eigen leven haar' steun en kracht te zoeken, dien steun en die kracht zocht in de uitwendige stutten van vergankelijke staatsvormen, kon zij niet alleen zich niet uitbreiden, — de staat toch kan niet evangelizeeren zonder de bedoelde geestelijke verovering ook tevens tot een stoffelijke te maken en daardoor de eerste te verderven; en eene staatskerk evangelizeerende is noodwendig, door hare solidariteit met den staat waarvan ze afhangt, deelgenoot aan deze stoffelijke veroveringszucht van den staat die het geestelijke werk der evangelisatie verderft; — maar ook, in haar groeikracht verhinderd, kwijnt haar eigen leven. — Is het niet duidelijk, dat de rede waarom de hervorming na hare eerste periode van krachtsontwikkeling en uitbreiding plotseling is blijven stilstaan en als in een' toestand van verstijving is gekomen, voornamelijk hierin moet gevonden worden dat zij, door zich als wereldlijke magt te constitueeren, onbewust ontrouw is geworden aan het beginsel dat in de protestatie der te Spiers vergaderde vorsten was uitgesproken en waaraan zij den naam van protestantisme ontleend had, dat namelijk de waarheid uitbreiding tot voorwaarde van haar bestaan heeft en het leven uit God niet in eene voor eens afgebakende kerk mag besloten worden; en het tegenovergesteld beginsel heeft aangenomen, dat haar toen tot vredesvoorwaarde door hare partij was voorgesteld, doch door haar was verworpen? En hoe deze belemmerde groeikracht verwoestend is geworden, hoe de krachten der gemeente, zich naar buiten niet kunnende uitbreiden, van binnen verstoord hebben, dit zal ons weldra blijken. Alleen dit zij hier geconstateerd, dat, indien onze beschouwing over het verderfelijke der eenheid tusschen kerk en staat waarheid is, omdat deze voogdijschap bindend werkt, het als een zegen moet beschouwd worden dat de kerk aan haar zelve wordt overgelaten, zoodat zij zich thans onverhinderd kan uitbreiden, zonder dat zich in hare veroverin

gen een vreemd, een politisch element menge. Tot deze bewustheid meenen wij dat de protestantsche kerken hoe langer zoo meer moeten ontwaken en ook door 's Heeren Geest ontwaken, dat zij, bezitsters van de waarheid Gods, van het eeuwig evangelie des koninkrijks, geroepen zijn die waarheid te verkondigen alomme, en de blijde boodschap van het komend Godsrijk te brengen aan alle tongen en geslachten.

10. Doch hier rijst de groote vraag op: bezitten zij dat evangelie zuiver? Is de hervorming gebleven wat zij oorspronkelijk was: een getuigenis Gods, niet meer van boven komende, maar door Gods Geest aan 's menschen geest gebragt, thans van uit de diepten des menschelijken geestes weder opstijgende tot heerlijkheid Gods? Wij spraken daar even van krachten die zich naar buiten niet kunnende openbaren, van binnen verstoorden en verwoestten. — En voorwaar een vlugtige blik op die eens zoo bloeijende velden der hervorming, doet ons maar al te zeer de sporen ontwaren van een' verwoestenden stormwind, die over de rijpende aren is gegaan en velen er van ter neder heeft geslagen. Ja, wat in de katholijke landen het ongeloof en de daaruit ontstane revolutie geweest is, bewijs van eene breuke tusschen de menschelijke behoeften en de kerk, die geroepen was aan die behoeften te voldoen, dat is in de protestantsche geworden het rationalisme [1]), dat wederom aan de revolutie een nieuw terrein opende en haar eenen weg baande in den boezem van het protestantisme. Wel te verstaan, het rationalisme is niet één met het onge-

1) Wij verstaan onder rationalisme niet alleen het zoogenoemde vulgaire of verstands-rationalisme, maar in het algemeen alle rigtingen, die, hoe zij ook verschillend gewijzigd mogen zijn, de kenbron en toetssteen der waarheid niet buiten den mensch in de openbaring Gods, maar in hem zoeken, onverschillig of men die kenbron en toetssteen geweten of verstand of rede noeme, of christelijke bewustheid, of getuigenis des H. Geestes, zoolang namelijk dit laatste als getuigenis van 's menschen geheiligden geest wordt opgevat en zich niet aan het objectieve getuigenis des woords toetst en onderwerpt, maar in tegendeel zich dit onderwerpt.

loof. Getuigt dit laatste, waar het ontstaat en algemeen wordt, van eene stervende of doode kerk, het eerste geeft alleen eene kranke doch noch herstelbare kerk te kennen. Immers, — verwerpt het ongeloof de openbaring Gods en de kerk van Christus, en toont het daardoor in die openbaring en die kerk, zoo als zij zich vertoonen in de werkelijkheid, (want het ongeloof ziet niets boven de werkelijkheid,) niets meer dan een dood ligchaam te zien; — het rationalisme, alhoewel ook in beginsel ongeloof zijnde, en tot de gegevene werkelijkheid haar gezigteinder bepalende, eert die openbaringen, die kerk, vermeent niet boven haar te staan, alleen haar beter te begrijpen, haar van vreemde bestanddeelen te zuiveren en alzoo beter aan hare bedoelingen te doen beantwoorden. — Dit rationalisme nu, gevolg als het is en straf van ontrouw, zoo als alle ellenden in het individueel en maatschappelijk leven, openbaart deze twee waarheden: èn dat de christelijke openbaring de menschelijke behoeften moet bevredigen, èn dat de menschelijke behoeften tot hiertoe door haar niet volkomen bevredigd zijn. En daarmede is èn het goddelijke der hervorming, èn het menschelijk gebrekkige dat haar ras is gaan aankleven en bederven, uitgesproken. Immers, wij herhalen het, in plaats van te evangelizeeren, van te regtvaardigen door het geloof, het geloof in den levenden Christus, dat geloof, waardoor alleen dat rijke leven der hervormers en hunner eerste volgers ontstaan was, was het geloof geworden een intellectueel aannemen van het dogme der regtvaardigmaking door het geloof, waardoor van zelf de moraal vleeschelijk en in plaats van het leven des geestes en den geest des levens, wettische gehoorzaamheid en slavernij aan letter en gebod (*satzung*, ἐντολὴ) in de plaats was gekomen. Tegen het koude en doode supranaturalisme, dat dogme van leven scheidde, dat mannen Gods, als Spener en Francke, had vervolgd in naam der orthodoxie, reageerde het rationalisme, en deed aan de kerk den eisch, — en geen der eischen die in menschelijke behoeften

haren oorsprong nemen, mag de kerk ter zijde stellen of hoogmoedig ignoreeren, — haar eene waarheid te geven voor hart en leven, haar eenen Christus te brengen die leven-wekkend en gevend in het harte wone [1]. — Tijden duurt het eer twee tegenovergestelde beginselen elkander hebben erkend en gemeten: in de hitte van den strijd wordt doorgaans eerst de physiognomie van den tegenstander anders gezien dan die in de werkelijkheid is, daardoor zijne kracht miskend en de overwinning twijfelachtig gelaten. Het rationalisme, uit de hervorming ontstaan, kan door haar alleen overwonnen worden door erkenning van den familietrek, van het regt en de waarheid die het met de hervorming gemeen heeft. Welke is dat regt en die waarheid? Geen ander dan die reeds in de diepe rede van Johannes is uitgesproken, dat *het Woord* VLEESCH IS GEWORDEN en dat *allen die het aangenomen hebben*, *het regt is gegeven* KINDEREN GODS TE WORDEN, let wel, niet *genaamd te worden*, maar *te worden*, *te worden* en niet *te zijn*, om dat zij het immer hier beneden *worden.* De Godmenschelijke natuur des Heilands was wel uitgesproken door de ecumenische conciliën, doch hoe zij bestemd is aan de gemeente te worden medegedeeld, hoe de volheid van Christus aan de kerk, d. i. aan de verloste menschheid gegeven wordt, dit was niet in dezelfde mate begrepen geworden, en ook de latijnsche kerk, aan dezen Godmensch den werkelijken, door de zonde verlorenen mensch overstellende, was niet tot de vraag gekomen hoe dit Godmenschelijk leven, het eigendom wordt van den zondaar. Eerst de hervor-

---

1) Geen grooter ondienst kan er dus, naar ons inzien, aan de zaak der hervorming, aan de zaak der waarheid worden gedaan, en geen krachtiger steunsel voor het rationalisme gevonden worden, dan indien men, deze behoeften miskennende, in plaats van, naar den geest der hervormers, gedurig dieper te putten in de onuitputtelijke bron der geopenbaarde waarheid, de vormen waarin zich de opwekking der zestiende eeuw heeft geopenbaard, hardnekkig vasthoudende, van deze vormen de genezing van de krankten der negentiende verwacht.

ming, zoo als wij in het begin van dit opstel aanmerkten, stelde deze vraag en gaf ook het antwoord: „door het geloof." Doch het geloof, hoe wezenlijk en diep ook in de eerste geloofshelden, werd in de protestantsche kerken zelden even diep opgevat en begrepen, en het was aan latere geslachten voorbehouden, het is de taak van onzen tijd het wezen des geloofs in zijn' wederbarende, den ganschen mensch aangrijpende en herstellende kracht te bevatten, het als een leven van Christus zelven in den geloovige te erkennen. Hiertoe was deze ontwaking door het rationalisme ontstaan, noodig. Zijn eisch, om godsdienst en zedelijkheid te identifieeren, is waar; waar zijne bewering dat een dogma dat met geen zedelijke behoeften in verband staat, van geen waarde is, alhoewel de zedelijke beteekenis van het supranaturalistisch dogma door het rationalisme niet wordt ingezien. Geen bewijs dus dat de kerk d. i. de menschheid, de christelijke menschheid boven de hervorming is gewassen, is het rationalisme, maar een roepstem om tot de eeuwige beginselen der hervorming terug te keeren, die te ontwikkelen en toe te passen. Indien dit zoo is, dan mag het rationalisme zoo als het is, niet buitengesloten, maar het moet overwonnen worden, overwonnen zoo dat het geen voorwendsel meer hebbe, en de opregten gewonnen, de onopregten door de kracht zelve der waarheid uitgestooten worden. En hoe kan deze overwinning anders geschieden dan door eene meer psychologische en moreele, en daardoor diepere en veelzijderige opvatting der waarheid? De leer moet de leer overwinnen. O, ik aarzel niet het als mijne innige overtuiging uittespreken, — alhoewel velen met wie ik mij op het naauwst in Christus verbonden gevoel, niet alleen deze overtuiging niet zullen deelen en haar als lijnregt in strijd met de hunne zullen beschouwen, maar er ook een' schuldigen transactiegeest in zullen vinden; het is echter eene dure pligt, niet ter liefde der broederen overtuigingen te smoren en de pligten die men jegens zijne vij-

anden heeft te vergeten: zoolang de strijd alleen loopt over het regt der gemeente en niet ook en in de eerste plaats over het regt dat de wereld heeft op de gemeente en de pligten van deze jegens haar, kan er, ik zeg niet geene verzoening plaats grijpen, — wij willen geene verzoening met het rationalisme, wel met de vele opregte, waarheid-lievende en zoekende gemoederen, wier hart beter is dan hun hoofd, die in dwaling bevangen echter dien Heer liefhebben, wiens godheid zij betwijfelen en uit den H. Geest leven, wiens persoonlijkheid zij loochenen, — maar is de strijd op een verkeerd terrein geplaatst en wordt de overwinning tegengehouden. De gemeente, bezitster der waarheid, breide die waarheid uit; zout der aarde en licht der wereld evangelizeere zij die wereld, geneze zij hare ziekten, — heeft zij niet in hare waarheid den algenezenden balsem? — voede zij met het brood des levens en drenke met het eeuwige water de hongerige en dorstige zielen, — heeft zij niet dat brood des levens en dat water dat ten eeuwigen leven is? — Dat is, dunkt ons, het eenig protestantsch beginsel, het evangelizeerende, het medische. Men wanhope niet aan de kracht van dit beginsel, men zij niet ongeloovig aan hetgeen wonderen gedaan heeft onder Gods zegen in de eeuw der hervorming en wederom wonderen begint te doen in onze eeuw, die in de Innere Mission het werk der hervorming weder opvat en volledig maakt. Innere Mission! Ja deze is de noodzakelijke consequentie der hervorming, de volledige toepassing van haar individualiteits-beginsel van regtvaardiging door het geloof. Innere Mission, niet alleen onder de geheel verwaarloosden en haveloozen der groote steden, die men zoo vaak ten onregte met de naam van heidenen bestempelt, — alsof ooit de christelijke wereld geheel heidensch ware en alsof er geen heidendom in de christelijke wereld ware dan bij de verwaarloosden, — maar Innere Mission tegen allen heidendom in fijnere of grovere vormen, grootere of kleinere kringen, tegen alles wat nog natuurlijk

is en niet door den zuurdeesem des evangelies doortrokken, in maatschappij, in kerk of staat, in hoogere en lagere standen, in kunst en wetenschap: Innere Mission onder de onbeschaafden; Innere Mission onder de beschaafden, wier beschaving in heidensch materialisme is ontaard; Innere Mission onder de mannen der wetenschap, die eene breuke meenen te zien tusschen haar en de openbaring; Innere Mission onder de mannen der Innere Mission, *unter die Geistlichkeit* (Congres van 1852). En wat heeft dit in? Dat de behoeften gekend, de taal gesproken moet worden van hen tot wie men zich rigt. Zal niet een verstandig zendeling het karakter, en de geschiedenis des volks bestudeeren, in welks midden hij het woord des levens brengt? En zullen wij te trotsch of te traag zijn om sympathetisch in het leven in te gaan van hen die wij willen redden, en in het natuurlijk leven in al zijn vormen en vertakkingen die behoeften natesporen die allen op hunne vervulling in Christus wachten? O, het is niet genoeg hier met ons formulier te komen om te bewijzen dat wij kinderen zijn van de roemrijke hervorming; laat ons hunne kinderen zijn door hun werk te doen, de eeuwige waarheid te brengen aan ons geslacht in de taal van dit geslacht die de liefde ons leert spreken, zoo als zij in de liefde den toon vonden, die weerklank vond in de harten hunner tijdgenooten? Is daarmede alle aanspraak op ons regt buitengesloten? O neen, maar het regt is een kracht ter verdediging, niet tot aanval. Wordt er niet geklaagd van de zijde der orthodox-kerkelijken, in Duitschland — en deze klagt herhaalt zich ook bij de reglementair-kerkelijken, ten onzent — dat de Innere Mission de kerk verstoort? Teregt: zij wekt leven, een leven dat veelvuldig de oude vormen breekt en nieuwe schept, over de te naauw geworden oevers stroomt om eene breedere bedding te groeven. Welnu tegen deze beschuldiging van te verstooren is een beroep op den historischen grond waarop men staat van kracht. Beriepen zich

de Heer en zijne apostelen op de wet en de profeten, om te bewijzen dat zij degenen waren die het werk der mannen Gods des O. Verbonds vervolgden, bevestigden en vervulden, in een' zelfden zin geldt een beroep op de belijdenisschriften der kerk waartoe men behoort. Kunt gij bewijzen, niet dat uwe formule met die der formulieren overeenkomt, maar dat gij door uw persoonlijk, door God in u gewerkt geloof en gewekt leven op den grond der belijdenis uwer kerk staat, gij hebt uw regt in die kerk te leeren en te leven zoo als gij leert en leeft, bewezen tegen die u beschuldigen die kerk te verstoren. Nog hooger: wordt gij als evangelist, d. i. als levend getuige van den Heer in de van hem afgevallen wereld, door die wereld vervolgd; uw beroep op de H. Schrift als die u uw handelwijze voorschrijft, heeft in de christelijke wereld zoolang die nog die Schrift als heilig erkent, toch nog zoo veel kracht dat men u niet zal vervolgen omdat gij die Schrift volgt, doch omdat men u verdenkt van haar niet te volgen en haar tot een voorwendsel te gebruiken. Het hoogste regt blijft echter dat der waarheid en der liefde in haar onverbrekelijke eenheid. De liefde die de hoogste waarheid is geeft hem die haar bezit regt op hem die haar niet bezit, regt om zijn leugen te verstoren. Dit regt blijft, al verwierp ook de christelijke wereld met den christennaam het gezag der H. Schrift; het blijft, ook al worde het feitelijk miskend, al werd er nog eenmaal voor hen die het uitoefenen, schavotten en brandstapels opgerigt. — Zoo zij dan dit de verhouding der gemeente van Christus, tegenover de wereld, en het is de nog veelal onbegrepene vooruitgang, die door de hervorming is te weeg gebragt, *dat zij*, uit kracht van haar regt en pligt als gemeente van Christus die de handhaafster is der waarheid, — regt èn pligt ook historisch in hare belijdenissen veelzijdig uitgesproken en erkend, — *zich alzoo als het gezag der wereld stelle*, *dat het blijke door de wijze waarop zij het uitoefent*, *d. i. niet wettelijk als*

in de eerste eeuwen, *maar in de liefde*, *dat dit gezag is dat der vrijheid.*

11. Zoo zien wij dus hoe de gemeente alleen in en door de wereld haren wasdom bekomt, d. i. hoe zij alleen in den strijd met de wereld zich èn harer eigene vrijheid bewust wordt èn die handhaaft, maar zich ook daardoor tevens als het gezag der onvrij geblevene wereld openbaart. Vergeet zij deze noodzakelijke verhouding tot de wereld, vergeet zij dat haar de wereld gegeven is als haar eigendom die zij veroveren moet, wil zij zich van de wereld afscheiden en vóór den tijd rusten en de wereld laten rusten, zij wordt der wereld dienstbaar, zij verliest met het gezag over de wereld ook hare eigene vrijheid, die daarvan onafscheidelijk is. Hieruit volgt reeds dat de tweede vraag die wij te behandelen hadden, en die wij zagen dat door de vermenging der gemeente met de wereld van het eerste oogenblik af van haar bestaan, eigenlijk nog niet eene levensvraag van de gemeente was geworden, die namelijk naar de verhouding van gezag en vrijheid in den boezem zelven der gemeente, (bl. 22-25), dus ook thans, na achttien eeuwen, nog niet de levensvraag is geworden, en het eerst worden kan, wanneer de gemeente, volkomen geworden, geene vijandige wereld meer in haar eigen boezem te bekampen heeft, en allen zijn opgewassen *tot de eenigheid des geloofs en der kennis van den Zoon Gods*, *tot eenen volkomenen man*, *tot de mate van de grootte der volheid van Christus* (Eph. IV : 13.) Echter kunnen wij ons van het nader onderzoek dezer vraag niet geheel ontslaan, reeds uit dien hoofde, dat, is de kerk nog niet geworden, blijft zij onzigtbaar tot op dien dag, het leven des geestes zich toch in menigvuldige voorbijgaande kerkvormen heeft geopenbaard en blijft openbaren; en er een onmiskenbaar, een noodzakelijk streven der gemeente in alle eeuwen gezien wordt om zich zigtbaar te maken en de kerk te voorschijn te roepen. Het zij ons vergund ten slotte nog met een

enkel woord op hetgeen het onderwerp is onzer beschouwing, in betrekking tot het inwendige leven der gemeente, te letten.

De verhouding zelve der gemeente tot de wereld eischt de vereeniging der gemeente, haar betrekkelijke en onvolkomene zigtbaarheid. Zonder band der geloovigen is er aan geene pligtmatige werkzaamheid van evangelisatie in de wereld te denken. Doch volgt hieruit dat deze vereeniging eene uitwendige scheiding van de wereld moet zijn? Deze zoude dan alleen regtmatig zijn, wanneer die gemeente zelve reeds van alle wereldsche bestanddeelen gezuiverd was, wanneer de geloovigen volmaakt waren; ja, dan zoude zij ook natuurlijk zijn, want het onderscheid tusschen licht en duisternis zoude even noodzakelijk in de oogen springen als toen Christus, het licht der wereld, in de wereld wandelde. Nu moet, even als de gansche gemeente, zoo ook de enkele geloovige door aanraking met, strijd tegen de wereld volmaakt worden. En echter is er een onderscheid tusschen geloovigen en niet-geloovigen, een onderscheid dat niet nalaten kan openbaar te worden, doch hoe? Geeft niet de Heer zelve het te kennen, wanneer Hij de zijnen noemt het zout der aarde en het licht der wereld, ook wanneer hij hen voorstelt als de zuurdeesem die in de drie maten meels *verborgen* deze doet rijzen? Immers voor zoo verre zij met de waarheid één zijn geworden, zijn zij zelven het zuurdeesem geworden. Hoe nu zullen zij aan deze hunne bestemming beantwoorden? Niet door uitwendige scheiding; maar door aan den eenen kant, de overgeleverde vormen, voor zooverre zij daarvoor vatbaar zijn, te bezielen; en daardoor, aan den anderen, nieuwe voortebereiden. Laat ons dit nader verklaren. Is het waar dat de gemeente eensdeels in het verleden gegrond is, anderdeels het oog op de toekomst heeft, is de kerk van Christus, of wil men liever het koninkrijk Gods, in eenen zin gekomen, en in een anderen zin nog toekomstig: zoo heeft dan de gemeente

des Heeren ten allen tijde zoowel het verledene vast te houden als naar het toekomstige te haken, ja is zij zelve de band waardoor dat verledene aan de toekomst verbonden wordt en het leven van Christus in de menschheid bewaard. Miskent zij eene dezer beide betrekkingen, dan loopt zij gevaar in een krank separatisme hare krachten te verliezen, in een separatisme dat op beide wegen zich bevindt, zoowel bij hen die de toekomst willen te voorschijn roepen, door reeds nu eene gemeente van geloovigen, zigtbaar van de wereld afgescheiden, te willen vormen, als bij hen die, de gestadigheid der voorbereidingen tot die toekomst miskennende, aan de overgeleverde kerk, de historische, alzóó vasthouden als of in haar de volmaaktheid gekomen ware. En zoo ooit, in die tijdperken van overgang, of liever van proeving als in welke wij leven, waarin de kerk van Christus van een' vorm in eenen anderen overgaat, is zulk gevaar groot. Wat volgt hieruit? Eensdeels dat de gemeente (of de geloovigen) alzóó aan de overgeleverde vormen, aan de historische kerk verbonden moet blijven, dat het door haar trouw in deze blijke dat zij er het leven in stort en de ziel van is. In allerlei dagelijksche verrigtingen en verpligtingen zij de geloovige ook kerkelijk trouw; in welke ambtsbetrekking hij in de kerk geroepen worde, of welke plaats, hoogere of nederigere hij er ook bekleede, hij zij op die plaats een zout, een licht, een zuurdeesem. Wel zal hij daarmede de kerk niet zuiveren, doch hij zal door zijne trouw voor het zuiveringsproces van den Heer der kerk den weg banen. Ook zonder positieven aanval van zijne kant, kan de Christen op zijn post niet onopgemerkt blijven en ook niet onvruchtbaar. Hij zal of eene aantrekkende en winnende, of een terugstootende en tegenstand wekkende kracht uitoefenen. In beide gevallen zal hij het werk des Heeren volbrengen en zijn rijk doen naderen. Kan de overgeleverde, de historische kerk, (zoo als de roomsche in den hervormingstijd) het leven des Geestes niet dulden,

en stoot zij de geloovigen uit, welnu, dan is zij eene geoordeelde, die geene vatbaarheid des levens meer heeft. Is zij nog des levens vatbaar, welnu, dan zal het opgewekt leven hoe langer zoo meer hare eenigzins versteende vormen verlevendigen en het overgeleverd mecanisme bezielen dat het weder het organisme worde der gemeente van Christus. En men zegge niet, dat door deze kerkelijke vereeniging met ongeloovigen of rationalisten men eigen werkzaamheid verlamt en den zegen des Heeren terug houdt, die toch niet op de dwaling kan rusten. Neen voorzeker, die rust niet op de dwaling, doch wel op ieder element van waarheid dat in de dwaling verborgen of met haar verbonden is, op iedere daad van trouw, verrigt te midden van den tegenstand der ontrouwe wereld. En daarom is het juist dat wij niet vreezen de kerkelijke vereeniging tusschen hen, die toch in grondovertuigingen zoo verre van elkander af zijn. Wel is de taak ten uiterste moeijelijk en de verzoeking tot ontrouw uitermate groot, het juiste vereenigingspunt waar waarheid en liefde elkander ontmoeten, zeer ligt te missen; doch is het moeijelijke van eenen weg, wel verre van een rede te zijn dien te verlaten, niet juist het bewijs dat het de weg des Heeren is? Men zij dan niet bevreesd. Het staat niet aan ons de kerk te zuiveren; God alleen kan en zal het doen; moet het door scheiding, Hij zal die aanbrengen. Ons alleen voegt het op den ons aangewezen post trouw te zijn. Is er geen ongeloof aan de kracht der waarheid, aan den zegen des H. Geestes, die alleen op de waarheid rust, in de bij velen zoo levendige vrees om mede te werken tot uitbreiding van dwaling? Als of deze laatste, en niet de waarheid alleen, eene winnende en veroverende kracht bezate. Of liever is het ook hier niet weder de verkeerde, ja verderfelijke meening dat wij de kerk te stichten en niet alleen het evangelie te verbreiden hadden? Doch niet alleen wordt door deze persoonlijke trouw in eigen kerk en gemeente de kerk des

Heeren gesticht; de tegenstand van de wereld, die, hoe oud in beginsel, gedurig nieuw in vorm is, zal ook aan de gemeente nieuwe dingen leeren, haar nieuwe schatten uit de schatkameren des Woords doen putten, waardoor zij zelve opwast in de kennis en de genade des Heeren. Deze tegenstand der wereld in de gemeente doet evenwel in deze de behoefte ontstaan aan nadere en naauwere vereenigingen als die door de overgeleverde kerkvormen gegeven worden. Zijn deze toch ontstaan in den strijd tegen de toenmalige dwaling, voor de tegenwoordige dwalingen zijn zij niet bestand, én immers ontmoeten zich ook in diezelfde vormen de strijdende partijen. Noodzakelijk en onvermijdelijk is het dus dat even als in den tijd toen de hervorming nog niet geconstitueerd en georganiseerd was, even als in die der piëtistische opwekking van Spener en de zijnen, zich in iederen tijd van strijd en opwekking in de kerk, meer bijzondere vereenigingen vormen van gelijkgezinden, die eene zelfde waarheid belijden, eene zelfde dwaling bestrijden, een zelfde gevaar zien en een zelfde hoop koesteren, welke vereenigingen de kiemen in zich bevatten van het nieuwe dat komen zal, hetzij dat nieuwe eene verbetering en volmaking van het oude, hetzij een geheel nieuwe vorm van het immer jonge leven van Christus in de gemeente is. En dat de hier aangeprezene weg geheel overeenkomstig den aard der kerk is, leert de geschiedenis harer wording. Immers bleven de eerste christenen aan den overgeleverden joodschen eeredienst trouw, tot dat zij uitgeworpen werden, en vereenigden zij zich echter in het bijzonder, zonder dat die bijzondere vereenigingen, zoolang nog Jerusalem stond; òf een publiek kerkelijk karakter hadden, òf hen in bovengemelde trouw belemmerden. Ook in den hervormingstijd was het niet anders. — En hier komen wij tot onze laatste vraag: heeft die gemeente in de kerken verspreid en die zich onvolkomen en gedeeltelijk erkent en daardoor zigtbaar wordt, ook in zich

zelve eenen regel, heeft zij een gezag boven zich, zij die zelve het gezag der wereld is, en hoe bestaat hare vrijheid in de gelijke vrijheid en regten van alle hare enkele leden?

12. Tweeledig is de gestelde vraag. Wat het eerste lid betreft, of de gemeente zelve geen gezag boven zich heeft, zij die het gezag is der wereld; wij moeten antwoorden, dat, ware zij reeds tot de volmaaktheid gekomen, ware de Christus reeds geheel in haar gevormd, ware de inhoud der Openbaring reeds geheel in haar overgegaan, dan zoude ook hare vrijheid absoluut zijn, daar de wil Gods volkomen in haar vervuld ware. Doch nu is het verre van dezen toestand van volmaaktheid af, en hier blijkt het, wat wij boven van het karakter der H. Schrift zeiden, dat, zoo lang de gemeente niet haar vollen inhoud in zich heeft opgenomen, deze Schrift als gezag boven haar staat; in haar toch is de volheid der openbaring Gods nedergelegd, die volheid van waarheid die tot eene volheid van leven moet worden in de menschheid. Deze tegenwoordige huishouding, deze toestand van onvolmaaktheid, van wording en wasdom, is en blijft dus, zoo als wij boven aanmerkten, begrensd door de openbaring in die Schrift vervat; tot haar, in haar leidt de H. Geest, en buiten of boven haar is aan geen werk des Geestes, immers hier beneden, te denken. Is de grens van de openbaring, — ik zeg niet in den persoon van Christus, deze toch is nooit bereikt, — maar van het geschreven woord van Hem bereikt, dan is ook de volheid des tijds voor de gemeente gekomen, dan is het einde daar, het woord is vervuld, en de levende Christus zelf gekomen. Doch voorwaar die grens is nog verre van bereikt te zijn. Immers worden er niet nog bij den dag nieuwe schatten uit die Schrift te voorschijn geroepen, en is het niet de ondervinding van den christen dat hoe meer hij vordert in heiligmaking en gemeenschap met God, des te meer de zin van het schriftwoord zich in haar onuitputtelijken rijkdom voor hem ontsluit? Doch, is

dus van wege de onvolkomenheid der gemeente en den toestand van wording en wasdom waarin zij verkeert, het schriftwoord haar een woord des gezags, rigtsnoer van geloof en leven; tevens blijkt uit den aard zelven van dat woord evenzeer als uit de natuur van hem over wien het zijn gezag moet doen gelden, van welken aard dit gezag is. Immers, — is de H. Schrift noch wet-, noch leer-boek, maar het levend woord dat, eenvoudigste en natuurlijkste uitdrukking van het leven door den H. Geest gewekt, ook het natuurlijk middel is om dat leven wederom optewekken; — zoo is haar gezag een gezag dat, in dezelfde mate als het zich doet gelden, ook zich zelf opheft en tot vrijheid wordt. De ondervinding bevestigt dit. Hoe staat de geloovige tegenover het bijbelwoord? Eerst als tegenover iets onbegrepens, onbezields, doch waaraan hij op grond van het gezag van anderen, of van het gezag van het woord zelf of van de ondervindingen die hij van de waarheid van andere woorden heeft gemaakt, zich als leer of wet onderwerpt. Het woord is hem een woord des gezags. Het is het traditioneel of autoriteits-geloof, dat, hoezeer ook door velen heden ten dage verguisd, en hoewel het gevaarlijk kan worden en tot een dor intellectualisme leiden, indien men namelijk er zich bij bepaalt en het dus niet levenwekkend in de ziel ingaat, echter op een bepaalden graad van ontwikkeling zijn regt heeft en dat regt behoudt in dezelfde mate als het einddoel der ontwikkeling niet is bereikt. Doch naarmate dat woord begrepen en beleefd wordt, naarmate eigene ondervinding de waarheid en goedheid van het woord staaft, houdt het woord op gezag te zijn, is het niet meer leer en wet, maar waarheid en leven, en zeggen de geloovigen met de Samaritanen: *wij zelven hebben gehoord en weten.* Het gezag der H. Schrift, zoo als het door den H. Geest in het hart getuigd wordt, leidt dus wederom tot dat getuigenis terug. En alleen, omdat en voor zoo verre het woord der Schrift nog niet tot leven is geworden in de

ziel, blijft het een woord des gezags [1]). En juist dit gezag der H. Schrift, waaraan de christen zich vrijwillig en geloovig onderwerpt, is hetgeen hem ook zijne betrekkingen met de christelijke wereld mogelijk, ja in een zekeren zin gemakkelijk maakt. Immers de wereld, die alleen de gebreken der christenen ziet en het leven des Geestes niet in hen opmerkt, gelooft de prediking des christens niet, al heeft die ook een getuige in haar geweten, indien die prediking zich niet op een uitwendig gezag kan beroepen, en is tot hiertoe, voor zoo

1) »Der Zustand der Gläubigen der Auktorität gegenüber in Bezug auf die zu gewinnenen weiteren Stufen des Glaubens ist nicht (*ik zoude er bijvoegen* nur) der des Gehorsams, sondern der des Harrens, der Sehnsucht und zugleich der zuversichtlichen Erwartung. Der Gläubige weisz, dasz sich ihm auch das noch verschlossene Wort lösen wird; ja er hat schon eine Divination von den hinter demselben verborgenen Inhalte vermöge des organischen Zusammenhangs, der zwischen allen Bestandtheile des Heilsinhaltes der Offenbarung besteht." A. Krahner, *Das Materiale Prinzip unserer Kirche und seine praktischen Folge;* in de *Deutsche Zeitschrift für Chr. Wissenschaft, und Chr. Leben.* 1852. N°. 87. Op gelijke wijze uit zich Ullmann (*Das Wesen des Christenthums und die Mystik, in St. u. Kr.* 1852, 3es Hft. SS. 590 u. 595): »Fragt man mich ganz einfach: ist die Schrift aüszere objective Regel? — so antworte ich als glaübiger Protestant eben so einfach mit einem entschiedenen Ja! Ich erkenne mit der ganzen Evangelischen Kirche das normative Ansehen der Schrift an und finde darin ein Palladium des Protestantismus. Ich spreche mit Luther: »Gottes Wort soll Artikel des Glaubens stellen und sonst Niemand, auch kein Engel." Ich wil nicht die Schrift richten, sondern mich von ihr richten lassen. Ich gedenke mir nicht einen Christus zu machen, sondern den Christus zu haben, den die Schrift bezeugt, nur diesen, aber diesen auch ganz. Und von ihm wie von seinem Heilswerke ist mir die Schrift nicht nur ein vollgültiges Zeugnisz, sondern auch ein Göttlich bewährtes. . . . . . . Es kommt der Schrift gegenüber nicht an auf einen Act der *Unterwerfung*, der ein für allemal vollzogen wird, sondern auf ein *Hineinleben*, bei welches wir die eigene Herzenserfahrung und den Geist Gottes fortwährend auch zu unseren Lehrern haben." — Ik kan hier den wensch niet onderdrukken dat deze doorwrochte, in echt christelijken geest en toon geschrevene wederlegging van de beschuldiging van mysticisme door den graaf A. de Gasparin tegen den Heidelberger hoogleeraar ingebragt, door eene vertaling bij ons nederlandsch godsdienstig publiek bekend mogt worden, te meer omdat het opstel van de Gasparin vertaald is geworden (*Vereeniging* van December 1852 en verv.) en dus alleen daarom ook het antwoord dient gehoord te worden.

verre zij op den naam van christelijk aanspraak maakt, nog weêrhouden om openlijk en zonder omwegen het gezag der H. Schrift te ontkennen en te verwerpen; integendeel zoekt zij immer voor haar beginselen steun en grond in die schrift. Doch niet alleen dit: de onderwerping aan die schrift, het geloof aan haar gezag is ook de band der geloovigen zelven. Niet alleen dat zij hun in de onvolmaakte, door dwaling besmette kerk nog de kerk van Christus doet erkennen, omdat die dwaling daar, blijkens dat stomme maar welsprekende getuigenis des bijbels, die van predik- en leerstoel niet verwijderd is, wederregtelijk schijnt te bestaan, doch ook omdat zij het rigtsnoer geeft hoe het werk des H. Geestes in anderen te erkennen en te eerbiedigen. — En hier komen wij tot het andere lid der gestelde vraag: hoe bestaat de vrijheid der gemeente bij gelijke vrijheid van al hare leden, bij het algemeene priesterschap der geloovigen? Wij hebben boven (bl. 23) reeds aangemerkt dat in de apostolische gemeente een streven zigtbaar was naar orde, naar eene regeling der vrijheid, namelijk door aan de gaven des H. Geestes eene daarmede overeenkomstige ambtelijke werking te verzekeren. Gave en ambt waren één in de apostolische gemeente, wij zagen hoe zij later gescheiden werden, zij zijn het tot op heden. Deze scheiding doet eene dubbele verpligting ontstaan. Aan de eene zijde is het ambt te eeren om het idee daarin uitgesproken en omdat het bestaan der geestelijke ambten, onafhankelijk van de wijze hoe zij vervuld worden, nog een bewijs is van de werking van Gods geest in de wereld, een kenteeken dat de wereld zich van de christelijke kerk niet vermag te ontdoen. Overlevering van het verleden, is het ambt als zoodanig ook eene aanmaning voor het tegenwoordige, herinnert het gestadig aan de behoeften die de gemeente, en de wereld in haar, nog heeft aan de bijzondere voor het ambt vereischte gaven en is het buitendien daar waar het met de gaven te zamen treft, een krachtig

middel om zoowel de wereld onder de tucht des Geestes te stellen als de gemeente naauwer zaam te verbinden in broederlijke gemeenschap en onderlinge *handreiking* (Eph. IV : 16). Doch dit is onmogelijk, de gemeente wordt van de ambtsgave waar die bestaat, stelselmatig verstoken, indien men, om bovengenoemde scheiding van ambt en gave, het ambt op zich zelf niet eert of wel, darbystisch, verwerpt, en dan met het opheffen van het kerkelijk verband ook de broederlijke band of oplost of aan willekeur, vooroordeel en natuurlijke sympathiën of antipathiën prijs geeft. Wel kan het ook hier dikwerf eene moeijelijke taak zijn de achting voor het ambt met de trouw en de opregtheid jegens den persoon die het bekleedt, behoorlijk te vereenigen, en wordt dit enge pad tusschen twee gebreken even vaak gemist als alle enge paden; doch, ik herhaal het, juist dit moeijelijke is het kenmerk van den weg des Heeren. Doch aan de andere zijde, behoort het niet minder tot de heiligste verpligtingen der gemeente om den Geest niet te blusschen en dus de kerkelijke banden zoo ruim en rekkelijk te maken, dat alle gaven die in de gemeente gevonden worden niet alleen onder geene belemmerende wetten en bepalingen verstikt worden, maar ook erkend en, zoo veel maar immer mogelijk is, tot vrije krachtsontwikkeling en vrije werkzaamheid komen. En hier is vooral de taak der gemeente d. i. der geloovigen gewigtig en mag het onder de bijzondere voorregten die de losmaking van zoo vele banden in onze eeuw haar schenkt gesteld worden, dat zij die taak vrijelijk kan vervullen; de taak namelijk om die gaven te erkennen en te gebruiken. Immers zij alleen, de geloovigen alleen onderkennen het werk des H. Geestes en weten ook daar waar het goud van Christus onder veel aarde bedolven is, dien gouden draad op te merken, krachtens de sympathie des Geestes; terwijl de wereld niets ziet dan deze aarde, ja hoogstens de natuurlijke gaven erkent, doch voor de geestelijke ten eenemale blind is, ja waar die

natuurlijke gaven door den H. Geest tot geestelijke zijn geworden, zulks betreurt.

En hiermede eindigen wij onze taak. Levendig gevoelt de schrijver dat hij welligt in vele opzigten zijne lezers even onbevredigd heeft gelaten, als hij het zelf gebleven is. Aan den eenen kant toch bragt zijn onderwerp hem op vele allergewigtigste punten, brandpunten van strijd heden ten dage, die hij niet kon voorbijgaan en toch ook slechts ter loops kon aanroeren; waardoor het in den aard der zaak lag, dat het een en ander uitgesproken werd, dat, voor tegenspraak vatbaar, echter, wilde hij zijn onderwerp niet geheel uit het oog verliezen, hier niet nader kon gestaafd worden; aan den anderen, bragten zijne beschouwingen hem juist tot het resultaat dat op zich zelf iets onbevredigends heeft, namelijk dat, zoo als wij het reeds bij den aanvang vermoedden, de ware vereeniging van gezag en vrijheid door het christendom wel in beginsel gegeven, doch in de menschheid nog niet verwezenlijkt was. — Doch heeft dit resultaat, hoe onbevredigend ook op zich zelf, toch niet dit voordeel, dat het ons èn het voortdurend werk des Heeren in de wereld, hetgeen reeds geworden is en wat nog worden moet, èn daardoor den strijd waarin wij gewikkeld en de verpligtingen die ons opgelegd zijn, krachtig herinnert? Mogten hier en daar gedachten zijn opgewekt, wenken gegeven; mogten goede beginselen zijn uitgesproken, verkeerde wegen aangewezen; mogt vooral het geloof versterkt zijn aan de voortdurende werking des H. Geestes in de gemeente en hare voortdurende leiding door den Heer der kerk, ook daar waar wij zoo veel puinhoopen zien en de eeuwige tempel zich aan ons oog onttrekt; deze beschouwingen zouden hebben medegewerkt tot bereiking van het doel van dit tijdschrift, *Ernst en Vrede* te bevorderen. Voor zich zelven verheugt de schrijver zich hierdoor de gelegenheid gehad

te hebben, voor zoo veel hem betreft de woorden waarmede dit tijdschrift is opgetreden en die hij mede onderteekend heeft te motiveeren: „Luide zijn zij bereid te verklaren dat zij het heil voor beiden (kerk en maatschappij) zoo min verwachten van eene nieuwe inscherping der Formulieren van Eenigheid, als van de onbevoegde aanmatigingen eener overigens ook door hen hooggeschatte wetenschap; zoo min van de onbuigzame vormen eener in verachting geraakte rechtzinnigheid, als van het zinledig lied eener hooggeprezene verdraagzaamheid; maar des te meer van het opwekken en onderhouden van eenen wezenlijken en hoogen ernst met opzicht tot de aangelegenste vragen van godsdienst, christendom, kerk, menschheid, vaderland, maatschappij."

BIJBELSTUDIEN.

WAT MOGELIJK EN WAT ONMOGELIJK IS.

DOOR

NICOLAAS BEETS.

Want het is onmogelijk, degenen die eens verlicht geweest zijn en de hemelsche gave gesmaakt hebben, en den Heiligen Geest deelachtig geworden zijn, en gesmaakt hebben het goede woord Gods, en de krachten der toekomende eeuw, en afvallig zijn geworden [1]), wederom te vernieuwen tot bekeering, als die zich zelven den Zone Gods wederom kruisigen en openlijk te schande maken.

Want de aarde, die den regen, menigmaal op haar komende indrinkt, en bekwaam kruid voortbrengt voor degenen, door wie zy ook gebouwd wordt, die ontfangt zegen van God; maar die doornen en distelen draagt, die is verwerpelijk, en naby de vervloeking, welker einde is tot verbranding.

HEBR. VI : 4—8.

Het boven dit opstel uitgeschreven gedeelte van den Brief aan de Hebreën, spreekt van eene ontzettende Mogelijkheid, en van eene nog veel vreesselijker Onmogelijkheid. De ontzettende Mogelijkheid, waarvan hier gesproken wordt, is de mogelijkheid van *afvallig te*

1) Gr. καὶ παραπεσόντας.

worden. De nog veel vreesselijker Onmogelijkheid, de onmogelijkheid om, afvallig geworden zijnde, *wederom te worden vernieuwd tot bekeering.*

Schrikkelijk zijn de bewoordingen, waarmede de misdaad van afvallig worden te dezer plaatse beschreven wordt. Zy is, als openlijke tentoonstelling van den Heiland, eene herhaling van zijne kruisiging. Die afvallig geworden is *kruisigt den Zone Gods zichzelven op nieuw;* hy begaat in zijn hart de misdaad van dat Israël dat uitgeroepen heeft; *weg met hem!* En die misdaad is in den zoodanige te gruwelijker, naarmate van hem minder kan worden gezegd, dat hy *niet weet wat hy doet.* Blind voor deze zijne hooge waarde, hebben de Joden den *Heer der heerlijkheid*, *den Vorst des levens* gekruisigd; maar de afvallig geworden Christen kruisigt den hem als zoodanig bekenden *Zone Gods.* Dezen doet hy om zijnentwil lasteren en bespotten door lichtzinnigen en ongeloovigen, als een Heiland zonder liefde en zonder macht, wien te volgen eenmaal begint te verdrieten, en die geen duurzamen invloed oefent op het hart, dat begonnen heeft hem te belijden.

Slechts begonnen? Het ontzettendste in deze voorstelling der ontzettende mogelijkheid van afvallig worden, is nog de beschrijving dergenen, in wie deze misdaad vallen kan. Zy kan vallen in de zoodanigen, die niet slechts *eenmaal verlicht* zijn geweest en ten gevolge dezer verlichting *de hemelsche gave gesmaakt hebben;* maar zelfs in hen die *den Heiligen Geest deelachtig geworden zijn*, en derhalve gekomen tot het *smaken van het goede woord Gods en de krachten der toekomende eeuw.* Niet alleen in de zoodanigen, voor wier hoofd en hart het licht is opgegaan, dat voor iederen mensch slechts *eenmaal* opgaat, en waarby hem een inzicht gegeven wordt in zijne verdorvenheid en zondenschuld tegenover de eisschen van een heilig God, en in de heerlijke uitkomst, die het evangelie der verzoening den doodschul-

digen zondaar aanbiedt; maar ook zelfs in hen op wier gemoed, door de heilzame werkingen van den Heiligen Geest, deze nieuwe inzichten een doordringenden, byblijvenden en toenemenden invloed gehad hebben. Niet slechts in dezulken, die „gesmaakt hebben dat de Heer goed is," dat er eene onuitputtelijke liefde is in dat woord: „die tot my komt zal ik geenszins uitwerpen," een onuitputtelijke vertroosting in die verzekering: „het bloed van Jezus Christus, Gods Zoon, reinigt ons van alle zonden," en alzoo Gode hebben leeren dankzeggen voor zijne „onuitsprekelijke gave;" maar zelfs in hen, die den kostelijken schat van Gods beloften (*het goede woord Gods*) in het evangelie geopenbaard, hebben leeren waardeeren, en die de vertroostende en vernieuwende kracht der zalige en heerlijke hope des eeuwigen levens (*de krachten der toekomende eeuwe*) aan hunne harten zijn gewaargeworden. In belijders derhalve, aan wie men zoo min een ernstig ter harte nemen als een hartelijk aannemen, zoo min een hartelijk aannemen als een helder inzien van het evangelie des Gekruisten kan ontzeggen. Ja, vermits er straks gesproken wordt van de zoodanigen *wederom* te vernieuwen tot bekeering, zoo mag men niet nalaten hun reeds nu vernieuwing tot bekeering, dadelijke verandering van den geest huns gemoeds toe te schrijven.

De ontzettende mogelijkheid van *afvallig worden*, hetwelk is *zichzelven den Zone Gods wederom kruisigen*, en *openlijk te schande maken*, bestaat dus voor dezulken aan wie men noch kennis, noch geloof, noch ervaring, noch gemoedsverandering ontzeggen kan. Dit althands lezen wy in den Brief aan de Hebreën; dit althands zegt het Woord Gods.

By deze ontzettende Mogelijkheid voegt zich nu eene nog veel schrikkelijker Onmogelijkheid. Indien zy, die van het heil des Heeren, zoo veel gezien, zoo veel gesmaakt, hebben, op wie de verlichting door het evangelie der

genade en de werking des Heiligen Geestes dezen invloed gehad hebben, afvallig geworden zijn, dan moeten zy blijven *die* zy zijn, dan is het *onmogelijk* hen *wederom te vernieuwen tot bekeering.*

Het is onmogelijk, ten gevolge van den aard en de ontzachelijkheid hunner misdaad: *als die zich zelven den Zone Gods wederom kruisigen en openlijk te schande maken.* Het is onmogelijk, wegens den zedelijken toestand, waarin zy door deze hunne misdaad vervallen zijn: zy zijn *verwerpelijk* 1), onvatbaar, gelijk een grond die den menigmaal hem besproeienden regen wel indrinkt, maar, in plaats van bekwaam kruid voorttebrengen voor hen door wie hy immers gebouwd wordt, *doornen en distelen draagt.* Geen regen of zegen kan zulk een grond tot een vruchtbaren akker maken. Geen nieuwe verlichting door het evangelie, geen nieuwe bewerking door den Heiligen Geest zulk een hart nog eenmaal veranderen. Er blijft niets over dan de verschrikkelijke verwachting van een schrikkelijk oordeel: *de vervloeking, welker einde is tot verbranding.* Het is klaar dat in den tekst het beeld en het afgebeelde dooreen spelen. Het is even duidelijk welk een oordeel hier, als de verwachting der afvalligen, wordt voorgesteld. Het afvallig hart wordt aan zichzelven overgelaten; tot den dag des gerichts en der wrake met vlammenden vure over degenen die het evangelie van Jezus niet gehoorzaam zijn geweest 2).

Ook dit lezen wy in den Brief aan de Hebreën; ook dit verzekert ons, te dezer plaatse, het Woord van God.

Niet onnatuurlijk is de vraag: maar hoe komt, hetgeen ons te dezer plaatse door de Heilige Schrift geleerd en verzekerd wordt, overeen met gewichtige waarheden die zy ons elders voorhoudt?

Hoe die mogelijkheid van afval in hen, die noch aan

1) Vg. Rom. I: 28. 2. Tim. III: 8. gr. 2) Vg. 2 Thess. I: 8.

geloof noch aan bekeering vreemd zijn, aan hen, die uit de blindheid der zonde verlost, en met werkingen des Heiligen Geestes bevoorrecht geworden zijn, met hetgeen wy op grond van Gods Woord gelooven van de Volharding der heiligen?

Hoe de onmogelijkheid van vernieuwing tot bekeering van den eenmaal verlichten en den Heiligen Geest deelachtigen maar later afgevallenen, met de onfaalbare overtuiging dat „geen ding by God onmogelijk zijn zal?"

Met andere woorden: Hoe rijmt de Mogelijkheid, waarvan hier spraak is met de Getrouwheid, hoe de Onmogelijkheid die ons hier wordt voorgesteld met de Almacht Gods?

Het is belangrijk ter beandwoording dezer vragen eene poging te doen. Om twee redenen. Vooreerst, omdat zulk eene poging ons nopen zal dieper in het recht verstand der schriftuurplaats, die wy voor ons hebben, door te dringen. En ten tweeden omdat het mag geacht worden van het hoogste gewicht te zijn, eene der nadrukkelijkste waarschuwingen van Gods Woord te beschouwen in zoodanig verband met zijne sterkste vertroostingen, dat noch de ernst der waarschuwing, noch de kracht der vertroosting schade lijde. Waar men aan den tekst, dien wy bespreken, ergernis nam, of hem, als een struikelblok op den christelijken weg, vermeed, daar had meestal of het een, of het ander, of beide plaats.

Vooraf ga de opmerking, dat dit niet de eenige plaats der Heilige Schrift is, waardoor de belijders van het evangelie met hoogen ernst worden bepaald by het hachelijke van den weg der heiligmaking en het gevaar van afvallig worden. Vóoreerst is het niet de eenige plaats in den brief aan de Hebreën. In het tiende hoofdstuk wordt de mogelijkheid ondersteld van „willens te zondigen," sedert men „*de kennis der waarheid ontfangen heeft*," (v. 26) en van het „vertreden van den Zone Gods en het onrein achten van het bloed des Nieuwen Testaments," „*waardoor men geheiligd was*," en het aandoen

van smaadheid aan den Geest der genade" (v. 29); en in het twaalfde worden de geloovigen vermaand „toe te zien dat niet iemand van de genade Gods verachtere" (v. 15), „dat niet iemand zij een hoereerder, of een onheilige gelijk Ezau, die om ééne spijze het recht van zijne eerstgeboorte weggaf (v. 16)." In den brief aan de Galaten gebruikt Paulus de uitdrukking die „van de genade vervallen zijn," (Gal. V: 4); in den eersten aan Timotheus vermaant hy hem „den goeden strijd te strijden, behoudende het geloof en een goed geweten, hetwelk," zegt hy, „sommigen verstooten hebbende, in het geloof schipbreuk geleden hebben" (1 Tim. I: 18, 19). Petrus beschrijft ons in zijn tweeden Brief (2 Petr. II: 20 vv.) de zoodanigen „die nadat ze door de kennis des Heeren en Zaligmakers Jezus Christus de besmettingen der wareld ontvloden zijn, wederom in dezelve ingewikkeld zijn, en er van overwonnen worden, wier laatste alzoo erger geworden is dan het eerste; aan wie overkomen is, hetgeen met een waar spreekwoord gezegd wordt: de hond is wedergekeerd tot zijn eigen uitbraaksel en de gewasschene zeuge tot de wenteling in het slijk." En indien de Heer en Zaligmaker zelf in de Bergrede „de poort eng en den weg naauw" genoemd heeft, „die tot het leven leidt" (Matth. VI: 14); indien hy, in de gelijkenis van den Zaaier, ook van de zoodanigen gesproken heeft die, aan het spoedig opgegane, spoedig verdorde graan gelijk, slechts „zijn voor een tijd," (Matth. IV: 5, 6, 16, 17); indien hy in zijne laatste woorden aan zijne discipelen de zulken gemengd heeft die aan het „*blijven* in hem, als van de ranken in den wijnstok," het „dragen van veel vrucht," en aan het *niet in hem blijven*, het *buiten geworpen worden*, en *verdorren*, *en de wegwerping* en *de verbranding* verbinden, (Joh. XV: 5, 6), is het ons dan niet als hoorden wy, met dezelfde bedoeling, dezelfde tonen aanslaan, die ons in de schriftuurplaats, welke wy thands meer byzonder bespreken, by de ontzettende

mogelijkheid van afvallig worden en reddeloos verloren gaan bepalen?

Nogthands twijfelen wy niet aan de getrouwheid Gods, „die een goed werk in iemand begonnen hebbende, dit voleindigen zal tot op den dag van Jezus Christus."

Nogthands gelooven wy de Volharding der heiligen.

Maar als wy van Volharding der heiligen spreken, welke heiligen hebben wy dan op het oog? Hen, die dezen naam dragen in den zin, waarin de apostelen dien aan de gemeente geven, en waarin hy niet geweigerd worden kan aan iemand die door doop en belijdenis, ja reeds door geboorte uit een christelijken vader of moeder binnen den gezegenden en geheiligden omtrek geplaatst [1]) is van dien wijden kring tot welke de Heiland der wareld met zijn Woord en Geest gekomen is, en tot den gewijden deegklomp behoort die van het heilig zuurdeessem moet doortrokken worden? Of indien niet alle dezen, dan toch allen, die eenige, of misschien die eene volkomene kennis hebben van het evangelie der genade, die van zijn waarheid, waardy, onmisbaarheid overtuigd zijn; gevoel hebben voor de liefde van Christus, voor de vertroosting van zijn kruis, voor de hope der zaligheid? Neen, maar slechts hen, die van dit alles zoo diep doordrongen zijn, dat zy door en naar het evangelie der genade, hetwelk tevens het evangelie der heiligmaking is, ook leven. De navolging van Christus, rein gelijk Hy rein is, liefdevol, gelijk Hy enkel liefde is, zij het ook „struikelende in velen," en met gedurige noodzakelijkheid der belijdenis: „niet dat ik het alreede verkregen heb," ziedaar wat den waren christen, den waren geloovige, en dien heiligen bewijst van wien men zeggen kan: ik geloof zijne Volharding. Waar wordt de Volharding, of laat ons beter zegen, de *Bewaring* der heiligen geleerd? Waar krachtiger dan in die zieldoordringende rede van den Goeden Herder, waar hy van zijne schapen zegt: „Ik

1) 1 Kor. VII: 14b.

geef hun het eeuwige leven, en zy zullen niet verloren gaan in eeuwigheid, en niemand zal ze uit mijne hand rukken." Maar wat gaat aan deze afdoende verzekering onmiddelijk vooraf? Hoe worden de schapen, waaraan deze belofte gegeven is, gekenschetst? „Mijne schapen, zegt de Heer, hooren mijne stem, en ik ken ze, *en zy volgen my.*"

Om derhalve tegenstrijdigheid te vinden tusschen de in de aangehaalde belofte des Heeren haren besten steun hebbende overtuiging van de Volharding der heiligen, en de mogelijkheid van volkomen afval in degenen wier zedelijke toestand en trap van ontwikkeling ten opzichte van het evangelie van Christus in de door ons behandelde plaats aan de Hebreën beschreven is, zou het moeten blijken: dat ons ook hier de schets gegeven wordt van zoodanigen, die gezegd kunnen worden „schapen te zijn, die niet slechts de stem van den goeden Herder gehoord hebben, maar die ook den goeden Herder *volgen*," dat is van zoodanige hoorders en behartigers des woords, die ook „daders des woords" geworden zijn; van zoodanige heiligen, die uit de heiligmaking, ik zeg niet de volmaaktheid en de kracht van hun geloof, maar de waarheid en wezenlijkheid er van zijn begonnen te bewijzen. . . . Is dit het geval?

Geenszins. Van *kennis* wordt gesproken; van inwendige *gewaarwordingen* gewag gemaakt; van beoefening geen woord. Zy zijn verlicht *geworden*, zy zijn den Heiligen Geest deelachtig *geworden*, zy hebben *gezien*, zy hebben *gesmaakt:* maar wat hebben zy gedaan? Veel is aan en in hen geschied: maar wat is door hen geschied? Veel is in hen omgegaan: maar wat is van hen uitgegaan? Hieromtrent wordt het stilzwijgen bewaard. Eene zekere verandering in den geest huns gemoeds [1]) heeft plaats gehad: maar waar blijft de toepassing op het leven? Er is licht opgegaan, er is warmte gevoeld:

1) *μετάνοια.*

maar waar is de vruchtbaarheid? Zelfs die vrucht is niet gezien, die den Schrijver by zijne dadelijke lezers, de Hebreën, „betere dingen en met de zaligheid in verband" 1) doet onderstellen: arbeid der liefde, praktische gemeenschap der heiligen. Aan *bewerking* door den hemelschen landman, aan *regen* uit den hemel heeft het niet ontbroken; *menigmaal* en by toeneming is hy gekomen op den akker van hun hart; ook aan het *indrinken* van dien regen mangelde het niet; maar tot het *voortbrengen* van bekwaam kruid is het niet gekomen.... In tegendeel, de akker is een dorre akker geworden, meer dan ooit te voren.

Ontzachelijk is de les van menschen- en hartenkennis, die wy hier ontfangen. Het kritische punt in des menschen bekeering is nog geenszins daar, waar de duisternis wijkt voor het licht; niet daar waar hetgeen vleesch en bloed ingeven zwijgt voor het onderricht des Heiligen Geestes; niet daar, waar het geweten ontwaakt, en de ziel tot bewustheid komt van hare diepste behoefte en dezer vervulling in Christus; niet dan, als een nieuw inzicht al het tot hiertoe gekende in een ander licht leert beschouwen, eene nieuwe neiging alle gevoelens in beweging brengt, en eene nieuwe hope het hart vervult — maar dan en daar waar het de vraag is of dat nieuwe inzicht, die nieuwe neiging, die nieuwe hope al of niet naar buiten zal treden in het leven, en handelende worden in plaats van beschouwende en genietende. En deze vraag wordt eerst dan beslist en gunstig beslist, wanneer de nieuwe inzichten, nieuwe behoefte, nieuwe neiging, nieuwe hoop, een zoodanigen invloed hebben op het geweten, dat de *Wil* wordt omgezet. Waar dit niet plaats heeft, daar komen de nieuwe inzichten, neigingen, behoeften en verwachtingen slechts ten goede van een leven van gevoel en verbeelding, niet ten bate van het werkelijke leven. En

1) v. 9.

wat tot het werkelijke leven niet doordringt, heeft, by alle levendigheid, toch geen leven in zichzelven.

Niet in den voorhof van het, meer dan men doorgaans meent, afhankelijk *Verstand*, niet in het heiligdom van het indrukkelijk *Gevoel*, maar in het verborgene heilige der heiligen van den *Wil*, waar zich alle geheimen tusschen Gods Geest en des menschen geest onnaspeurlijk vereenigen, en de tegenstrijdigste waarheden haar verborgen punt van evenwicht vinden, waar het kostelijk onderpand van des menschen vrijheid bewaard wordt, maar waar hy ook de wet zijner verandwoordelijkheid in onuitwischbare letteren leest, is het dat alle groote levensvragen beslist worden. Daar, en daar alleen, wordt de mensch een persoon; daar en daar alleen kan hy ook (in moreelen zin) een heilige worden. Daar, en eerst daar, wordt de geestelijke spijze voedsel, het voedsel kracht, de kracht daad, daad die immer nieuwe kracht, nieuw voedsel, nieuwe spijze noodig maakt, en zoeken doet. En het zelfstandige leven dat zich van daar uit openbaren zal, verschilt van het vorige leven, zoo als het leven van het geboren kind, dat nu zelf adem haalt en zich keert tot de borst der moeder, van het leven verschilt dat de vrucht in haren schoot geleid heeft. De heilige is nimmer volmaakt, maar hy is zelfs niet voldragen, zoolang zijn geloof zich nog niet openbaart in den nieuwen Wil.

Het geloof dat zich openbaart in den nieuwen Wil is het *geloof in liefde werkzaam*, is het geloof *dat de werken heeft*, dat *niet dood is maar leeft*, en dat daarom met de *zaligheid verbonden*, menschbehoudend is; ja, daarom menschbehoudend, omdat het niet slechts eenige der vermogens en uitingen van des menschen zedelijk bestaan, maar omdat het den geheelen mensch beheerscht en het nieuwe steunpunt en beginsel is van alle zijne zedelijke krachten te zamen. Het Verstand wordt zalig, als het waarlijk verlicht wordt door het licht dat uit den hemel schijnt; het Gevoel wordt zalig als het, door goddelijke

werkingen aangedaan, het goddelijke begint te smaken; de Verbeelding wordt zalig, als zy, by het openen der hemelsche verschieten, nieuwe vleugelen mag aanschieten tot een vlucht waarby zy zich niet meer als voorheen in het onzekere verliest, maar de schoonste werkelijkheden in 't gemoet streeft; maar de Mensch wordt niet zalig, dan waar zijn menschelijk Willen, dat is de kern zijns bestaans, het wezen zijner persoonlijkheid, zich gewillig aan het goddelijk Willen overgeeft, om voorts met vreezen en beven zijne zaligheid te werken. Ook deze overgave van des menschen wil in den wil Gods, is, naar Schrift en rede, zekerlijk van een werken Gods afhankelijk. Hier ligt de groote geheimenis, die ons verstand nimmermeer zal oplossen, maar waarin ons geweten ons zooveel licht geeft als noodig is, om ons te verzekeren dat de goddelijke wil nimmermeer aan den menschelijken geweld doet.

Dat die mensch dan zijn gevaar bedenke, wien het niet meer aan kennis ontbreekt, noch van de praemissen, noch van het wezen des evangeliums; wiens hart levendig klopt voor de liefde des Heilands, den troost der Godsbeloften, de schoone en heerlijke hope die hem is voorgesteld, en die hy heeft leeren waardeeren; die mensch, die van de waarheid des evangeliums geheel overtuigd is, en, by de waarheid, de noodzakelijkheid, de onmisbaarheid voor hem zelven, van het evangelie diep gevoeld in zijn hart; die ook beseft dat er eene heilige roeping is zich te reinigen, gelijk hy die hem geroepen heeft rein is; die ook een voorgevoel, eene neiging, een zeker voornemen heeft van een leven overeenkomstig zijne overtuiging en zijne hope; maar by wien ondanks dit alles, het tot dat leven nog niet gekomen is; die nog aarzelt, nog uitstelt, nog op de opruiming van deze of die hinderpalen, nog op de overwinning van dezen of dien hartstocht, nog op de verbreking van den een of anderen afgod wacht, alvorens zich geheel over te geven; of die misschien de toepassing van het christelijk beginsel op het werkelijk,

op het gegeven leven — ontvlucht by de toepassing er van op een leven van verbeelding of van keuze. Dat niemand lijdelijk beruste in zijne aanvankelijke, onvolledige, eenzijdige, geestelijke ontwikkeling; en by eigene ongetrouwheid, lichtvaardig steune op de getrouwheid Gods. Dat niemand zich, en evenmin op grond van levendige gewaarwordingen, bepaalde neigingen, of nadrukkelijke ervaringen, als op grond alleen van helderheid van inzicht en overtuigingen, omtrent zijn zielstoetand gerust stelle. Niet die het christendom kent, niet die het christendom gevoelt, niet die het waardeert, maar die het christendom *wil*, is waarlijk Christen; en hy wil het niet waarlijk, hy wil het niet gantsch, die het niet zoekt en vindt en stelt en wil *in het leven.* Het doen, het blijven doen, het bewijzen van naarstigheid in het doen is het eenig waarachtig kenmerk van zulk een kennen, zulk een smaken, zulk een kiezen dat tot het geweten, dat tot des menschen zedelijken levenskern is doorgedrongen, het eenige dat tot de volle verzekerdheid der hope (v. 11) opleidt; het eenige bestaan, waarby op de getrouwheid, ja op de rechtvaardigheid Gods (v. 10) met ootmoed rekening gemaakt kan worden, en waarby de bewustheid van zijn blijvenden, toenemenden, en alles voltooienden zegen ook levendig kan blijven in het hart. Slechts waar het alzoo gesteld is, daar heeft men „wortel in zichzelven," een wortel die dieper doordringt naarmate het gewas zich weliger uitbreidt; slechts waar het alzoo gesteld is, daar kan men de gerustheid hebben niet slechts „voor een tijd" te zijn.

En waar het nog niet zoo ver gekomen is, daar is nog alles gebeurlijk. Daar is men nog niet afgevallen, maar staat aan den afval bloot. Daar heeft het doorn- en distelzaad den tijd om welig uit te botten en den gantschen akker te overgroeien; en dat te eer en te meer naarmate men, op grond van wat gekend en gesmaakt wordt, in begoocheling en valsche gerustheid toegeeft. Daar is soms slechts één enkel middagbranden van vervolging, smaad,

bestrijding, of bespotting om des evangeliums wil noodig om het welig opgegane stroo te verschroeien en te doen verdorren. Tot hiertoe ongekende verzoekingen, nieuwe vervoeringen, eene andere gedaante, waarin de dienst der wareld zich weet voor te doen, kan daar wederom gants en al in die dienst inwikkelen. De "krachten der toekomende eeuw" verliezen den invloed dien zy hadden op het hart; het "goede woord Gods" geraakt op den achtergrond; de "hemelsche gave" verliest zijn smaak; men leert zijne overtuigingen wijzigen, verzwakken, in twijfel trekken; de Heilige Geest, dus bedroefd, neemt zijne werkingen terug; ja zelfs het in het verstand ontstoken "licht" begint te verflaauwen, te weifelen, zich uit te dooven. Schrikkelijke wraak van een geweten, van een door het evangelie verlicht geweten, waaraan men geen recht heeft laten wedervaren. Een toestand van inwendige verwildering en verwarring, waarby men voor anderen en ook voor zich zelven meer en meer een raadsel wordt, meldt, zich aan. Straks volgen verdorring en verstomping, en alles eindigt in eene verharding die tot alles in staat is. Het gekende wordt inwendig verloochend, het gesmaakte, inwendig verworpen, indien niet luidkeels bestreden en bespot. Ook waar men den Zone Gods niet "openlijk" meent te schande te maken, daar slaat men hem toch "by zich zelven" op nieuw aan het kruis. De grootste misdaad, en met haar de geheele zedelijke ontaarding, en in haar de onherstelbare verwerpelijkheid hebben haar treurig beslag; en met verschrikkelijken nadruk blijkt het dat het dood geloof, niet slechts dood, maar doodelijk en doodend is.

"Het is *onmogelijk* degenen die eens verlicht zijn geweest, en de hemelsche gave gesmaakt hebben, en den Heiligen Geest deelachtig geworden zijn, en gesmaakt hebben het goede Woord Gods, en de krachten der toekomende eeuwe, en afvallig zijn geworden, wederom te vernieuwen tot bekeering, als die zich zelve den Zone Gods wederom kruisigen en openlijk te schande maken."

Maar deze Onmogelijkheid: hoe heeft men ze te verstaan? van eene onmogelijkheid voor de Menschen, of ook van eene onmogelijkheid voor God?

De onmogelijkheid voor de Menschen (zegt men) laat zich begrijpen. Wat zou een mensch, wat zou de welsprekendste, de ernstigste, de uitnemendste mensch, wat zoo een apostelzelf tot een eenmaal reeds verlichte kunnen zeggen, dat hy niet reeds had gehoord? Wat zou hy aan eenen, die de hemelsche gave gesmaakt had, kunnen doen gevoelen, dat hy niet reeds had gevoeld? Doch de almacht Gods — wie durft haar ontkennen? wie mag haar beperken? Is niet wat onmogelijk is by de menschen, daarom nog wel mogelijk by God? By dien God, van wien gezegd wordt: geen ding zal by hem onmogelijk zijn?

Ook deze bedenkingen hadden wy op te lossen, of althands te beandwoorden. En wy doen het kortelijk met een drietal opmerkingen.

Vooreerst: de schriftuurplaats, die wy behandeld hebben, is niet de eenige die ons by de volstrekte onmogelijkheid, waarvan hier spraak is, bepaalt. Of zou het zeggen van Petrus ten opzichte van de ongelukkigen, die „door de kennis des Zaligmakers, de besmettingen der wareld ontvloden waren, maar wederom daarin gewikkeld en daarvan overwonnen zijn, zoodat hun laatste erger geworden is dan het eerste," zou het zeggen van Petrus ten hunnen opzichte: „Het ware hun beter dat zy den weg der gerechtigheid niet gekend hadden, dan dat zy dien gekend hebbende, zich weder afkeeren van het heilig gebod, dat hun overgegeven was" in iets anders dan deze onmogelijkheid gegrond zijn?

Bedenken wy ten anderen, dat de almachtige God tot bekeering des menschen door middelen werkt; de Heilige Geest, door het Woord. Te erkennen dat het „goede woord Gods" zijn smaak verloren heeft, in te zien dat zelfs geen apostel op de harten voor welke dit het geval is, iets meer vermag, is te erkennen dat God of

op moet houden door middelen te werken, of zulk een hart overlaten aan zich zelven, en aan „zijn verkeerden zin."

Maar zou er ook, ten derde, niet wel eenig misverstand kunnen plaats hebben ten opzichte van het begrip van Gods alvermogen, en een gevaarlijk misbruik van die troostrijke waarheid mogelijk zijn? Geen ding zal by God onmogelijk zijn? Gewis, hy dwaalt, en dat tot zijn verderf, die, in verband met uitspraken als die wy voor ons hebben, zich op de almacht Gods beroept. God vermag alles, ja — maar met eene onderscheiding! God vermag niet meer dan hy vermag te willen. Er zijn zedelijke onmogelijkheden voor God. „Vader! indien het mogelijk is, laat deze drinkbeker van my voorby gaan?" Zoo bad in de dagen zijns vleesches de Zoon tot dengene, die hem uit den dood konde verlossen; zoo bad hy met herhaalde smeekingen en tranen, in zwaren strijd en bloedig zweet. Maar hier was eene onmogelijkheid, waarin geheel ons behoud, al onze troost, onze gantsche hope gegrond is. En hy die weet dat het der liefde Gods, in arbeid om eene zondige wareld te bebehouden, onmogelijk was den bitteren drinkbeker te doen voorbygaan van de lippen zijns Zoons, schoon hy tot driemaal toe, in grooten strijd en het voorhoofd nat van bloedig zweet, daarom smeekte, die moet ook kunnen inzien dat het der heiligheid Gods onmogelijk zijn kan wederom te vernieuwen tot bekeering den afvallige, die dien Zoon wederom kruisigt en openlijk te schande maakt; die moet sidderen van het verderfelijk waagstuk eene zoo ernstige uitspraak van zijn heilig Woord te willen ontwapenen door eene misverstane vertroosting; die moet, ook in dezen, het verraderlijk keeren van de eene waarheid tegen de andere, als het eigen werk van den Vader der Leugenen verfoeien, en daarin eene der listigste pogingen tot den moord zijner ziele leeren verijdelen.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Aan Z***.

Nu meent gij mij zeker in het naauw te brengen, lieve vriend, met die vraag, of ik mij dan wijzer acht dan onze vrome vaderen.

Ik weet wel, waar u de schoen nijpt. Ik herinner mij nog, hoe gij dien avond opkwaamt tegen de bewering, dat wij van de waarheid veel meer weten dan de vorige eeuwen. Het was u, geloof ik, als zaagt gij, bij voorspoedigen voortgang der verlichting, het door ons onmisbaar geachte licht tot alle ware verlichting, de Heilige Schrift, reeds als een nachtlichtje overtollig verklaard. Gij gevoeldet zeer wel, dat gij te doen hadt met iemand, die eigenlijk niet aan den leidband der Heilige Schrift wilde loopen, tenzij dan voor zoover zijn „zelfstandig inzigt" het woord der Schrift accrediteerde. Ik bemerkte ook wel, dat hij exclusief was jegens „autoriteitsgeloof," in het geheel niet afkeerig van de gedachte, dat iets niet in den Bijbel behoeft te staan, om toch als Christelijke waarheid aangenomen te mogen worden. Hoe ontgloeide hij bij de verdediging van „vrije Evangelieprediking" — en hoe ongelukkig koost gij toen uwe positie door de kerkleer met de waarheid te identificeeren.

Ik spring u aanstonds ter zijde, als gij den strijd begint tegen „de volmaakbaarheid des Christendoms," in dezen zin, dat wij „het Christendom" volmaakter zouden

kunnen maken, dan het door den Heer en zijne Apostelen gegeven is. Gij kunt op mij rekenen, als het aankomt op de verdediging van de stelling: op Christelijk terrein is niets waarheid, dan wat in de Schriften des Nieuwen Verbonds en in overeenstemming met haar in de Schriften des Ouden Verbonds, hetzij duidelijk uitgesproken, hetzij met een wenk aangegeven is. Zoodra iemand iets in de leer der zaligheid als waarheid wil laten gelden, waarvan hij niet kan bewijzen, dat het in de H. Schrift geleerd wordt, zijt gij in uw regt, als gij hem toeroept, dat hij zich tegenover het gezag der H. Schrift een gezag aanmatigt, dat niemand van ons toekomt. Ook spreekt gij geheel naar mijn hart, als gij zegt, dat zoowel de kerkelijke belijdenisschriften als de Heilige Schrift gezag hebben, de laatste om ons te leeren, wat wij moeten gelooven tot zaligheid, de eersten om ons te zeggen, wat wij gelooven moeten, indien wij te regt lid van de kerkgemeenschap, tot welke wij behooren, willen heeten. Maar vergeet niet, dat het gezag der Heilige Schrift eenig is in zijne soort, en dat der kerkelijke belijdenisschriften niet verder reikende, dan eene getuigenis reiken kan, die in en door eene bepaalde kerkgemeenschap gehandhaafd wordt, — en schaar u in beginsel niet aan de zijde der afgescheidenen, die eigenlijk de synode te Antwerpen van 1565, even als de nationale Dordsche synode, in den ban moesten doen, de eerste, omdat zij bepaalde, dat de geloofsbelijdenis bij het begin van elke synode moest voorgelezen worden, ook om te zien of er iets in veranderd en verbeterd worden moest, de laatste, omdat zij vaststelde, dat de geloofsbelijdenis om de drie jaren zou worden herzien.

Ook in de Nederlandsche Hervormde kerk heeft alleen de Heilige Schrift gezag, tot bepaling van hetgeen als leer der zaligheid geloofd en beleden worden mag.

Over de handhaving der kerkleer in verband met de vrije Evangelieprediking in onze kerk spreken wij eerlang nader. Gij zult dan zien, dat de laatste naar

mijne overtuiging evenmin aan de eerste, als de eerste aan de laatste opgeofferd worden mag; ook in hoeverre de vrije Evangelieprediking door onze kerkleer wordt gehandhaafd en de handhaving onzer kerkleer tot de taak der vrije Evangelieprediking behoort.

Nu verblijd ik mij, dat wij het hierin eens zijn: de waarheid, die wij gelooven moeten tot onze zaligheid, is eens voor altijd neergelegd in de Heilige Schriften en als een geheel beschouwd, tot nog toe, wat de kerkelijke belijdenisschriften aangaat, het zuiverst opgevat door de Nederlandsche Hervormde kerk. Maar ik geloof niet, dat zij niet nog zuiverder opgevat, niet juister verstaan en beleden kan worden. Ik geloof, dat er nog het een en ander is te doen voor juister verklaring der Heilige Schriften en beter organisering der deelen van het groot geheel der Christelijke waarheid in de Christelijke dogmatiek. Ik geloof, dat men nog tot dieper inzigt in de heilswaarheid komen kan, dan waartoe zij, die van hun inzigt belijdenis afgelegd hebben, zijn gekomen. Volmaakter zal de waarheid zeker niet geopenbaard worden dan zij in en door Christus is geopenbaard. Van Hem zal niet juister getuigd kunnen worden, dan door zijne Apostelen in de Schriften des Nieuwen Verbonds. Maar in het geopenbaarde een al helderder en helderder inzigt te verkrijgen, de getuigenis der Apostelen al juister en juister te verklaren, dit acht ik noodig en mogelijk, en hierop leg ik mij toe, te midden van den strijd onzer dagen, die mij meer leert dan verontrust, die mij meer opwekt dan klagen doet. Het is onwederlegbaar, dat wij ons in de negentiende eeuw de Heilige Schrift op vele plaatsen beter verklaard zien dan de zestiende of vierde eeuw, en dat wij in diezelfde mate dieper en helderder inzigt in de waarheid kunnen hebben. De exegese is mij geen doel, maar middel, en de Heilige Schrift even als u eene goudmijn. Zoo noemt gij haar ook. Zeg mij eens, is al het goud er reeds uitgegraven en — bruikbaar gemaakt?

Voor ditmaal genoeg. Een goede raad, die ons laatst gegeven werd, om ons hart voortdurend te onderwerpen aan de werking van den Heiligen Geest, opdat wij telkens op nieuw verrast worden mogen door meer licht, grooter genade, rijker oogst. Vaarwel.

J. I. DOEDES.

—

De invoering der bisschoppelijke hierarchie in Nederland, in verband met de gelijke bescherming, door de Grondwet aan alle bestaande Kerkgenootschappen in het Rijk verzekerd.

Kwam het ooit tot eene invoering der bisschoppelijke hierarchie in ons vaderland door middel der aanstelling en toelating van eenen aartsbisschop, niet langer in partibus infidelium, maar nu in partibus fidelium, met den aankleve van dien, dan zou de gelijke bescherming van alle bestaande kerkgenootschappen den Staat hier uiterst moeijelijk vallen; ja het is te vreezen, dat de Protestanten dan tijden van verdrukking zouden te gemoet gaan. De wijze, waarop in ons land door de R. Katholieke drukpers in het openbaar gesproken en gezwegen wordt over de verdrukking en vervolging der Protestanten in Italie en elders, geeft ons regt tot de vraag, of wij in Nederland iets anders dan onze geloofsgenooten in Italie te verwachten hebben, indien de R. K. hierarchie zich hier vrij kan laten gelden en haren invloed al verder en verder kan laten gevoelen; indien Rome hare magt over ons vaderland uitstort. De onverdraagzaamheid der ultramontanen jegens de Protestanten als voorstanders van het vrije onderzoek der Heilige Schrift en der vrije Bijbelverspreiding wordt elders door dezen en genen hunner stemvoerders openlijk erkend. Welken waarborg hebben, wij, dat bij eene eventueele invoering der bisschoppelijke hierarchie in het Protestantsche Nederland de vrijheid der Protestantsche Kerkgenootschappen er niet door zou belemmerd worden?

Er is nog iets anders, waarop wij, in dezen zeker zoo

onpartijdig mogelijk, opmerkzaam maken. Heeft de Paus het regt, om eenen aartsbisschop met bisschoppen te benoemen voor de R. Katholieken in Nederland, anders dan in partibus infidelium, en handhaaft de Hooge Regering het regt, door tegen de Utrechtsche bisschoppelijke klerezij partij voor de aanmatigingen van den Paus te kiezen? Worden de regten der Utrechtsche bisschoppelijke klerezij niet geheel en al miskend, indien de Hooge Regering van Nederland de benoeming van eenen Nederlandschen aartsbisschop door den Paus goedkeurt, en aldus een gedeelte van hare eigene onderdanen verloochent tegenover de jezuitische factie?

Wij achten het wenschelijk, dat de aandacht hierop gevestigd wordt, voordat men tot stappen komt, die onheil brengen zullen. Die met Rome handelt, heeft geen winst te wachten, tenzij hij Rome de voeten kust, en welk eene winst dan! De Staat bescherme onze R. K. medeburgers, maar niet minder de Protestanten, in een land, dat onder zijne grootste zegeningen tellen moet en moet blijven tellen zijne bevrijding van den R. Katholieken Godsdienstdwang en van de ultramontaansche vervolging om den naam van onzen Heer Jezus.

Maart 1853. **J. I. DOEDES.**

De Diakonie der Nederlandsche Hervormde Kerk. Wat gebeure, zoolang er eene kerk bestaat, die haar Christelijk karakter niet geheel heeft verloochend, zoolang zal er ook eene Diakonie zijn, omdat zij, gelijk reeds hare instelling, nagenoeg gelijktijdig met de stichting der christelijke kerk, te verstaan geeft, één der levensorganen dier kerk is, welks versterving den dood van het geheel moet na zich slepen.

Eene der zegeningen, voor de kerk aan de diakonale inrigting verbonden, is, dat zij door deze in staat wordt gesteld, over al hare behoeftige leden een zedelijk en godsdienstig toezigt te houden. Tot hen komende met haren stoffelijken onderstand, brengt zij hun — kan

en moet het ten minste doen — tevens het Evangelie. De diakonie is de band — helaas dikwijls de eenige — , die duizenden met de kerk verbindt. Treedt een staats-armbestuur in hare plaats, die band is verbroken en die duizenden dreigen voor de kerk geheel en voor altijd verloren te gaan, en de grootste schade aan hunne eigene zielen te lijden. De Heer der kerk kan ja ook uit zulk een kwaad een ongedacht goed scheppen, maar naar den mensch gesproken, is die ramp onherstelbaar.

En is niet reeds het dreigen dier ramp een verdiend loon voor een maar al te algemeen verzuim, waaraan de kerk zich in de bekleeding van haar diakonaal ambt heeft schuldig gemaakt?

Heeft zij overal en altijd, of dat ik maar zegge doorgaans, met den stoffelijken onderstand ook het Evangelie tot de armen gebragt? Hebben hare diakenen doorgaans met de aalmoezen ook troost en leering en vermaning uitgedeeld? Hebben zij doorgaans een vereischt zedelijk toezigt op de huisgezinnen der behoeftigen uitgeoefend? Is er doorgaans door hen gezorgd, dat de behoeftige jeugd eene verstandelijke en christelijke opvoeding en onderwijs ontving? Zijn zij behulpzaam geweest in het uitoefenen der christelijke tucht?

De beantwoording dezer vragen moge overgelaten worden aan ieders geweten. Maar zeker is het, dat de gezegende vruchten dier daden niet krachtig genoeg zijn geweest, om den staat terug te doen deinzen bij de gedachte, dat het staats-armbestuur òf zelf die zwaarwigtige pligten tegelijk met het uitreiken van den onderstand zou moeten op zich nemen, òf de maatschappij van hunne heilrijke vruchten berooven. Wij moeten opregt en billijk zijn jegens den staat, ook waar hij dreigt onbillijk te handelen. Neen, de kerk heeft maar al te zeer gemeend, hare verpligtingen na te komen, als hare diakoniën de armen slechts tegen den hongerdood bewaarden. En nu mag het geene zoo groote verwondering baren, als de staat meent, dat werk door zijne

beambten beter zelf te kunnen verrigten. Dat nu nog — want nog is het tijd —, de kerk opsta en het werk harer diakonie in de gansche volheid van zijnen omvang aan den staat voorhoude met de vraag, of hij bij magte is, dien ganschen arbeid op zich te nemen en door loondienaars te doen verrigten!

Maar bij die vraag mag het niet blijven. Handen moeten aan het werk geslagen en van nu af aan getoond, wat kerkelijke armverzorging is en vermag. De zegen des hemels zal er niet aan ontbreken. Duitschland gaat ons voor met zijne *innere Mission*, inderdaad slechts een surrogaat voor de apostolische diakonie; maar een surrogaat dat reeds nu de treffendste vruchten heeft opgeleverd. Dat de Nederlandsche Hervormde kerk toone, aan hare Diakonie genoeg te hebben! Overal de diakenen op hunne dure pligten gewezen! Overal naar mannen omgezien, door de liefde van Christus gedrongen tot de vervulling van het zoo gewigtig diakonaat! Zeer veel zal er te verrigten zijn, veel welligt ook te veranderen, op menige plaats zal het blijken, dat het getal van diakenen veel te gering is voor het hun opgelegde werk. Maar waar het belang der kerk in waarheid op het harte weegt, waar het christelijk geweten spreekt, daar is geene verslapping, geen opzien tegen bezwaren te vreezen. Het groote doel is: voor de kerk haren zedelijken invloed, voor de maatschappij de vruchten dier kerkelijke werkzaamheid te bewaren. Zoo zal het beiden welgaan en de Heer zijnen zegen niet onthouden.

UTRECHT, 1 Januarij 1853. H. H. KEMINK.

De Madiais. Francesco en Rosa Madiai, leden der kerk van onzen Heer Jezus, zijn uit hunne gevangenis ontslagen. De Heer kent zijnen tijd en zal de zijnen niet verlaten. Veel hebben zij te lijden gehad, en niet alleen zij, maar ook allen, die om Gods woord verdrukking lijden moeten van de Roomsch Katholieke kerk.

Het lijden der verdrukten om Christus wil staat in

onzen tijd in Europa zeker nog niet gelijk met dat der martelaars ter wille van het Evangelie in Nederland, Frankrijk, Engeland en elders, gedurende de zestiende en zeventiende eeuw. Maar het is toch nu al ver genoeg gekomen. Men mogt nu toch van Christenen verwachten, dat zij in onzen tijd niemand beletten zouden, te lezen in den Bijbel, zich te hooren voorlezen uit den Bijbel. Was de Bijbel nog schadelijk voor de Godsvrucht, was de Bijbel nog een revolutionair, een onzedelijk, een kettersch boek! Maar weten de vervolgers der Madiais, weten dan zij, die Bijbellezing en Bijbelverspreiding, Bijbellezers en Bijbelverspreiders tegenstaan, weten zij dan niet, dat men in den Bijbel de echte opgave der prediking van Jezus en zijne Apostelen vindt? Die anderen verhindert den Bijbel te lezen, verhindert hen te putten uit de bron, tot welken niemand anderen den toegang belemmeren mag. Wil men zelf den Bijbel niet in handen nemen, waarom hem ontrukt aan anderen, die er hun geluk en wijsheid in vinden? Wat moet het zijn voor iemand, die den Bijbel liefheeft, te leven in een land, waar het bezit en gebruik van een Bijbel den Christen in de gevangenis brengt? Stellen wij ons voor, wat het is, eenige geschriften in ons bezit te hebben van iemand, die ons dierbaar is, dien wij nog in deze geschriften tot ons hooren spreken, wiens liefde tot ons op elke bladzijde ons verzekerd wordt, zoodat wij ons door het lezen dier woorden verkwikken en vertroosten. Daar komt een bevel, dat wij er afstand van moeten doen, dat wij ze niet meer mogen inzien; anders — naar de gevangenis. Wat moet iemand dan niet lijden, die wederregtelijk van zijnen Bijbel gescheiden en om het lezen in den Bijbel vervolgd wordt, en wie heeft regt, zich tusschen mij en mijnen Bijbel te plaatsen, mij om het lezen van den Bijbel te vervolgen?

„Maar de wetten des lands —." Kan eene staatswet vervolging om Christus wil regtvaardigen?

D.

—

De loslating der Madiais. Eene goede tijding heeft dezer dagen de gantsche hervormde christenheid met blijdschap vervuld.

De Madiais zijn uit hunnen kerker ontslagen.

Het is eene verhooring van veler gebeden; een blijk der Goddelijke goedkeuring op de pogingen van velen.

De Hertog van Toskanen heeft eindelijk ingezien, dat het eens vorsten hoogste eer moet zijn „de kroon," — als bij de kroning der koningen van Frankrijk door den Bisschop placht gezegd te worden — „de kroon te dragen tot barmhartigheid;" en dat het niemand tot oneer verstrekt, van eene onrechtvaardigheid terug te komen.

Mocht hy ook weldra geheel gevoelen, dat volkomene godsdienstvrijheid een vorstelijk praerogatief der menschheid is.

God geve de nu weder vereenigde echtgenooten, na de doorgestane zware beproeving, een lang en gelukkig leven, tot zijne eer en tot stichting van zijne gemeente.

B.

—

Statistiek der Nederl. Herv. Kerk. In 1852 was het getal Godsdienst-onderwijzers en Godsdienst-onderwijzeressen in onze kerk, volgens officieële opgaaf, in de onderscheidene Provinciën als volgt:

Gelderland 25, Zuid-Holland 39, Noord-Holland 44, Zeeland 3, Utrecht 13, Friesland 7, Overijssel 17, Groningen 13, Noord-Brabant 2, Drenthe 9, Waalsche kerken 3; te zamen 175.

NB. Op bl. 73 is door eene drukfout het getal Predikanten voor Limburg, als 16 in plaats van 15, opgegeven.

Sedert 1839 is het getal standplaatsen van Predikanten in onze kerk met 54, en dat van Predikanten met 70 vermeerderd.

—

Drie vragen, toestemmend beantwoord door een Israëliet. Onlangs werd in eene onzer aanzien-

lijkste gemeenten een Israëliet gedoopt, wien bij die gelegenheid de drie volgende vragen werden gedaan:

1. Of gij gelooft, dat gij, uit vleesch geboren en door uwe zonden schuldig voor God, van nature een kind des toorns zijt gelijk de anderen; dat het gedichtsel uws harten boos is geweest van uwe jeugd; dat gij uit de werken der wet niet geregtvaardigd worden kunt, en onder den vloek der wet zijnde u van den vloek der wet niet kunt verlossen en u als een verloren zondaar hebt te beschouwen?

2. Of gij gelooft, dat Jezus de Nazarener de Christus is, de Koning Israëls, de Zoon des levenden Gods, geboren uit de maagd Maria door de kracht des Heiligen Geestes, van den Vader, overeenkomstig de beloften onder het Oude Verbond gedaan, in de wereld gezonden om zondaren zalig te maken; dat Hij is overgeleverd om onze zonden, opgewekt om onze regtvaardiging, nu zittende ter regterhand Gods in den hemel, gesteld tot regter om te oordeelen de levenden en de dooden, — en of gij in dezen Jezus, den gekruisigde en verheerlijkte, gelooft als in uwen Heer, om door hem uit genade de vergeving uwer zonden te hebben, en geregtvaardigd in zijn bloed erfgenaam des eeuwigen levens te zijn.

3. Of gij in Jezus Christus onzen Heer geloovende, met Hem gestorven en opgewekt, den ouden mensch afgelegd en den nieuwen mensch aangedaan hebbende, als veranderd door de vernieuwing uws gemoeds uit den Heiligen Geest, in nieuwheid des levens wilt wandelen naar alle geboden onzes Heeren, en alzoo de heiligmaking wilt najagen tot verheerlijking van zijne genade en van den naam uws Gods, die u door zijn woord en door zijnen Geest tot de kennis der waarheid gebragt heeft?

De bedoelde Israëliet heeft daarop met „ja" geantwoord in de tegenwoordigheid van vele getuigen.

—

Romans. — „Wij gelooven," zeide laatst iemand, „dat het in de gewigtige en moeijelijke dagen, in welke wij leven, minder dan ooit de tijd is, om ons met romans en ijdele verdichtsels op te houden. Men verhaalt, dat een corps muzikanten op de terugtogt van Moskou, op het oogenblik dat Napoleon voorbij hen trok, om hem te vleijen begon te spelen: Où peut on être mieux qu'au sein de sa famille; maar dat deze hen liet ophouden en zeide: Jouez plutôt: Veillons au salut de l'Empire. Wat ons betreft, wij moeten zeggen: Laat ons waken voor het heil der kerk en voor de zaligheid onzer ziel." Wat zoogenaamde godsdienstige romans betreft, zij voeden, indien er al eenig voedsel in is, vooral romaneske godsdienstigheid. D.

—

Beginsel en gevolgtrekking. „Men kan niet een beginsel vaststellen en dan blijven staan. De logica is eene soort van Nemesis voor de systemen. Zij wreekt de waarheid, door de dwaling te dwingen, zich geheel en al te vertoonen in hare consequenties."

(E. DE PRESSENSÉ).

—

Het exclusivisme van het begrip. Elk begrip is uitsluitend, reeds door een begrip te zijn. Het kan niets bevestigen, zonder tegelijk iets anders te ontkennen. Het is geen begrip dan voor zoo veel het zich zijn voorwerp duidelijk maakt en beschrijft. Het heeft derhalve, even als de stof, de eigenschap van ondoordringbaarheid. Elk begrip, dat zich van een ander begrip laat doordringen, is geen begrip meer. Elk stelsel, dat alle stelsel opneemt, is geen stelsel meer, maar veeleer, welken schijn het zich ook geve, en welke aanmatiging het zich verstoute, de ontkentenis van alle stelsel. Eene godsdienst, die zijn karakter niet aan zijn voorwerp ontleent, maar zijn voorwerp aan zijn karakter, die niet gevoelt overeenkomstig haar geloof, maar die gelooft overeenkomstig haar gevoelen, kan geen aan-

spraak op den naam van godsdienst maken. Onwillekeurige indrukken, een onwillekeurige zielstoestand, bewijzen geenszins de aanwezigheid van eenig kennelijk voorwerp (object), en kunnen uit de onderscheidenste voorwerpen ontspruiten. Het ongekende en door deze zoo verschillende aandoeningen bewimpeld voorwerp kan dezen of genen afgesproken naam aannemen; maar de naam maakt het voorwerp niet. Onder den naam van God, niets nader bepaald, is het misschien aan het heelal dat ik geloof, of wel aan mijne gewaarwordingen, aan mij zelven. Alles herleidt zich tot schakeeringen, tot bloote aanschouwingen in dit godsdienstig syncretismus. Waar alles beeld is, waar het voorwerp ons altijd ontgaat, daar wordt het voorwerp zelf beeld, en God is slechts een andere naam voor het heelal. En voorts, door niets te bepalen, en derhalve alles op te nemen, houdt men nog niet op uit te sluiten; door zulk een opnemen sluit men uit; de stellige leerstukken laten zich niet op deze wijze opnemen; zij dulden wel dat men ze ontkent, maar niet dat men ze tot de waardij van bloote vormen herleidt; het is de beleefdheid, die men hun bewijst, zelve, welke hen kwetst; en deze soort van intellectueele verdraagzaamheid, die men hun toedraagt, beleedigt hen meer dan haat.

(VINET, *Litt. du XIX. Siècle.* II. 275.)

Iets over Spangenberg. Zeide onze Heer: „een iegelijk, die zichzelven verhoogt zal vernederd worden," het is dan met de eer in zekere mate als met de schaduw. Die haar achter na loopt, dien ontvlugt zij, maar dien haar ontvlugt, dien loopt zij achter na. Dit doet ons aan Spangenberg denken. Toen hij zijn jubilé vierde, kon de Broeder, die de feestrede hield, niet blijven buiten het prijzen van den vromen man. Weldra echter stond Spangenberg op en gaf, naar de gewoonte in de Broedergemeente, een lied op om te zingen. Het was dit vers:

Schau her, hier steh ich Armer,
    Der Zorn verdienet hat;
Gib mir, o mein Erbarmer,
    Den Anblick deiner Gnad!

(Uit BESSERS *Bibelstunden over het Ev. van Lukas.*)

Onderwijs en opvoeding. In het voorjaar van 1852 werd de Nederlandsche Onderwijzersstand door eene Vereeniging van Predikanten der Nederlandsche Hervormde Kerk uitgenoodigd tot het inzenden van een geschrift, daartoe strekkende om met eenvoudigheid, maar op degelijke wijze, zoowel op algemeene zielkundige als op paedagogische en christelijke gronden de *volstrekte onafscheidelijkheid* te betoogen *van onderwijs en opvoeding.*

De verwachte opstellen zouden ter beoordeeling eener bevoegde Commissie gesteld worden, en aan het best gekeurde eene vereering toegekend worden van *driehonderd gulden*, terwijl aan het naastvolgende een accessit zou te beurt vallen van *honderd gulden.* Vóór den laatsten December 1852 moesten de stukken worden ingezonden.

Ingevolge deze uitnoodiging zijn op den bepaalden tijd *tien* opstellen ingekomen, respectivelijk onder de volgende zinspreuken:

1) *Leer den jongen de eerste beginselen* enz.
2) *Uit den mond der kinderen* enz. J. 8. v. 3.
3) *Laat de kinderkens tot mij komen* enz.
4) *Opvoeding is onderwijs* en *onderwijs is opvoeding.*
5) *Want niemand kan een ander fundament leggen* enz.
6) *Wie op het woord verstandelijk let* enz. Spr. 16. v. 20a.
7) *Overal liefde en eendragt. Principiis obstra* enz.
8) *Geregtigheid verhoogt een volk.*
9) *De vruchten van onderwijs en opvoeding zijn* enz.
10) *De zielkunde zegt: de afscheiding van* enz.

Alle deze antwoorden zijn thans in handen eener bevoegde Commissie.

BOEKAANKONDIGING.

Antwoord van J. H. Scholten aan Mr. Is. da Costa. Te Leyden bij P. Engels 1852.

Dit antwoord, alhoewel tot de rubriek der vlugschriften behoorende, is, èn om den naam van den schrijver, èn om dien van hem tot wien het gerigt wordt, èn om den strijd zelven die hier gevoerd wordt en die met dit antwoord noch begonnen noch geëindigd is, te belangrijk, dan dat wij, ook na een half jaar sints de uitgave, de opmerkingen die bij de lezing er van bij ons opkwamen en die wij reeds toen opteekenden, ook thans, om dat tijdsverloop, zouden meenen te moeten terughouden. — Bovendien hebben de oordeelvellingen hier geuit, bij velen zulk een gezag verkregen, dat men ze als boven alle tegenspraak verheven beschouwt, en dat dus hij, die meent dat er wel het een en ander op aan te merken is, reeds daarom zich verpligt mag achten zijne bezwaren te opperen. — Doch wat ons bovenal noopt deze niet achter te houden, is de strekking van het gansche geschrift. Hadden wij hier te doen, zoo als het in een' kerkelijken of theologischen strijd, helaas! maar al te veel geschiedt, met eene veroordeeling uit de hoogte uitgesproken, *ex tripode* of *ex cathedra*, in naam des geloofs of der wetenschap, — wij zouden, immers met het oog op het doel van dit tijdschrift, het zwijgen beter achten dan het spreken, ten einde aan geen misverstand of bitterheid nieuw voedsel te geven. Doch, — is er in iederen kerkelijken strijd, en ook

in den onzen, maar al te veel rede om te zwijgen, — hier is er hoop dat de tegenspraak met welwillenheid zal worden aangehoord. Immers, wordt er hier gestreden, de bestredene wordt met eenige welwillenheid en achting behandeld. Verblijdend mogen wij het noemen, in den tegenwoordigen stand van zaken in onze vaderlandsche kerk, dat een man, die den naam draagt van Mr. I. DA COSTA, d. i. een man, die in den strijd tegen de liberale rigtingen van onzen tijd, ook en bepaaldelijk in de kerk, in de voorste gelederen staat, door eenen der vaderlandsche theologen, die het meest bij de vrijzinnigen geacht zijn, door eenen geleerden, die een' invloed uitoefent in de vaderlandsche kerk, waarop zijne buitengewone gaven en uitgestrekte geleerdheid hem regt geven, op deze wijze wordt toegesproken: „Ik waardeer zoo veel als iemand de bijzondere talenten u door God geschonken, al zou ik wenschen, dat zij nooit gestrekt hadden om verdeeldheid en wantrouwen in de Hervormde kerk te zaaijen. Dat gij het zwaard des Geestes aangordt, zoo dikwerf gij ter verdediging der waarheid geroepen wordt, dat gij het doet met al de middelen, die een zorgvuldig wetenschappelijk onderzoek ter uwer beschikking stelt, wie zou het wraken?" — Wel kunnen wij niet ontkennen dat ons de lof schraal of liever (want wat mag er sprake zijn van lof, waar alleen waarheid moet gelden?) de waardeering flaauw voorkomt, wanneer men bedenkt dat het hier iemand geldt, wiens waarachtige liberaliteit uit al zijne schriften, uit geheel zijn wezen spreekt, wiens sympathetisch karakter hem punten van aanraking en aansluiting doet vinden bij hetgeen het verst van hem verwijderd is, en die alzóó in het meêgaan met anderen en toegeven aan anderen tot op den uitersten grens van eigene overtuiging en eigen geloof pleegt te gaan. Het is echter eene waardeering. Deze waardeering geeft ons moed dat de hoogleeraar niet weigeren zal ons onderzoek te volgen of zijne restrictie: „al zou ik wenschen — te zaaijen," —

gemotiveerd en zijn hier geuitte wensch gegrond zij. Dit onderzoek zal ons van zelf op een en ander in dit geschrift besproken punt voeren. — De hoogleeraar betreurt het dan dat de bijzondere talenten door God aan den Heer DA COSTA geschonken, ooit gestrekt hebben om verdeeldheid en wantrouwen in de hervormde kerk te zaaijen. Dit zal, daar de heer D. C. zich nimmer op een juridisch-kerkelijk standpunt heeft geplaatst, moeten slaan (om van zijne vroegere periode niet te spreken) ook en voornamelijk op de bezwaren door hem vroeger tegen de groninger school, en nu onlangs tegen het systeem van den hoogleeraar SCHOLTEN zelven ingebragt; bezwaren, die zich voornamelijk hierin concentreeren, dat hij in beiden eene pantheïstische strekking meent te ontdekken. Wij verdeelen dus onze beschouwing in twee deelen, vragende eerst of de hoogleeraar eerstgenoemde, dan of hij laatstgenoemde bezwaren genoegzaam heeft wederlegd.

I. Wij vragen dan ten eerste, of de hoogleeraar voldoende heeft betoogd, dat de heer D. C. ten onregte eene pantheïstische strekking in de groninger denkbeelden heeft gezien, en vervolgens of, indien ook al ten onregte, de hoogleeraar in zijne klagt dat er door den heer D. C. wantrouwen en verdeeldheid gezaaid is in de hervormde kerk met opzigte tot de strekking der groninger school, geregtvaardigd is.

A. Wat het eerste betreft, heeft de hoogleeraar zelf ons de taak gemakkelijk gemaakt. Hij geeft een, naar ons voorkomt, bijzonder juist en scherpzinnig gevat overzigt van het karakteristieke der groninger school, ten betooge dat de groninger leer, wel verre van tot pantheïsme te leiden, er juist de antipode van is. Na in eenige puntige en krachtige tegenstellingen het pantheïsme te hebben gekarakteriseerd als de wereld in God doende opgaan, en de groninger school als aan het geschapene een zoodanig zelfstandig bestaan toekennende dat daarmede Gods oneindigheid onbestaanbaar zij, ein-

digt hij met de verklaring dat „de Groningsche godgeleerdheid en het Pantheïsme in alle bijzonderheden, als uiterste regter- en linkerzijde, lijnregt tegen elkander overstaan." Doch hier is het wel: *les extrêmes se touchent*. De hoogleeraar heeft, dunkt ons, juist het tegendeel betoogd van hetgeen hij heeft willen betoogen. Hebben niet alle pantheïstische systemen (het pantheïsme is toch zelf minder een systeem dan het bezielend beginsel van verschillende, dikwerf zeer onderscheidene, systemen) dit gemeen, dat zij het onderscheid (de dualiteit) tusschen God en wereld opheffen, hetzij dat zij, van God uitgaande, de wereld in Hem doen opgaan, hetzij dat zij, van de wereld uitgaande, voor het persoonlijk bestaan Gods geen plaats meer vinden? Voldingend heeft nu, meenen wij, de hoogleeraar bewezen dat het eerste het geval niet is met de groninger school; doch is het laatste daardoor buitengesloten? Wanneer „de Groningsche godgeleerdheid den vrijen wil der creaturen dermate op den voorgrond stelt, dat er voor Gods oneindigheid, almagt en alwetendheid naauwelijks plaats is," ja „het begrip der oneindigheid Gods bestrijdt als tot Pantheïsme leidende," waaruit dan ook volgt dat, volgens die godgeleerdheid, „het geheele resultaat der wereldgeschiedenis, als product van duizend en millioenen op zich zelve staande, onafhankelijke wilsuitingen, *buiten het bereik der almagt en wetenschap van God* ligt," ja, „dat zelfs gebeurtenissen als de verzoeningsdood des Heeren *zoo weinig voor noodzakelijk* te houden zijn, dat God hopen kon dat men zijn' Zoon ontzien zou;" 1) — dan vragen wij te regt: welke God blijft er nog over bij zulk eene wereldvergoding? is daar nog een persoonlijke God, van wien de eerste goddelijke attributen die het geweten hem toeschrijft, oneindigheid, almagt, alwetendheid, ontkend worden, en die dus niet boven, niet naast, maar onder de wereld

1) Bl. 39—41.

staat, door haar geleid, door haar overheerd? En volgt hetzelfde niet uit de groningsche beschouwing van den Zoon van God? Indien Hij een *"tweede, niet eeuwig, goddelijk wezen* is," "de heilige hemelling, die, na in hooger sfeer in deugd en wijsheid zich geoefend te hebben, ter zijner eigene volmaking en ter verlossing van zondaars in een menschelijk ligchaam tijdelijk werd ingekerkerd," en deze heilige hemelling echter is "een *middelpersoon*, door wien de wereld geschapen is," 1) — wordt dan niet, door alzoo een schepsel met den Schepper op gelijke lijn te plaatsen en een uitsluitend goddelijk werk als de schepping aan een schepsel evenzeer als aan den Schepper toe te schrijven, het eigenaardig goddelijke karakter uitgewischt? — Men versta ons wel: wij laten de opgave der groninger denkbeelden door den heer SCHOLTEN geheel voor zijne rekening; het is noch onze toeleg, noch onze begeerte, den strijd met de groninger school aan te binden. Wij achten dat ook deze strijd slechts een deel uitmaakt van den grooten, algemeenen strijd van onze dagen, die niet alleen hier maar alomme gestreden wordt, over den diepsten grond der waarheid of die in of buiten den mensch te zoeken is, en dus niet kan beslist worden dan op anthropologisch gebied, door een dieper indringen in de natuur van den mensch, zoowel in haar' idealen als in haar' werkelijken toestand. Daarbij betwijfelen wij zeer of de groninger godgeleerden de hun hier toegeschrevene stellingen zóó, zonder meer, zullen beamen. Ook wij zelven zouden aarselen de door den hoogleeraar gegevene beschrijving van het eigenaardige der groninger school tot de onze te maken. Immers, al zijn wij overtuigd (en de hoogleeraar heeft ten overvloede zijne beweringen door aanhalingen uit groninger geschriften gestaafd) dat hier niets gezegd is dat niet in de geheele strekking der denkbeelden dier school ligt, het wil ons echter voorkomen dat sommige

1) Ald.

dier stellingen, — alhoewel ze door eenzijdig miskennen of ontkennen van tegenovergestelde waarheden niet tot speculatieve helderheid zijn gebragt, — echter uit een zedelijk belang voortgesproten zijn, en te verklaren uit de zucht om het verband, dat door het heerschend supranaturalisme voorbijgezien werd, tusschen godsdienst en zedelijkheid te herstellen en dus op grooter sympathie aanspraak hebben dan die de hoogleeraar SCHOLTEN ze hier betoont. — Wij beroepen ons om dit ons oordeel te staven op die bestrijding zelve der oneindigheid Gods. Waaruit is die ontstaan? Is het niet uit de vrees dat de kinderlijke betrekking tot God door dit abstrakt begrip schade zou lijden, vrees, die door het min of meer deïstisch godsbegrip van bovengemeld rationalistisch supranaturalisme gewettigd was? Nu is wel dit doel daarmede niet bereikt; ja, wij aarselen niet het geneesmiddel gevaarlijker te noemen dan de krankheid zelve. Immers wordt, door een eigenaardig attribuut der godheid op te heffen, niet de mensch tot God maar God tot den mensch gebragt; en komt, door aan de goddelijke natuur te kort te doen, ook de menschelijke niet tot haar regt. — Wij voor ons zouden, — hulde doende aan hetgeen er in de humanistische rigting der groninger school waar is, aan het regt dier rigting tegenover eene abstract-theologische, — echter aan hare voorstanders willen vragen of zij het supranaturalistische dogma niet te spoedig als onvruchtbaar verworpen hebben; — overtuigd als wij zijn dat in dit dogma, bepaaldelijk in het trinitarische godsbegrip, wel verstaan, nog altijd ongebruikte schatten liggen, door welker gebruik beter dan door terugkeer naar een, hoe ook christelijk hervormd, altijd in beginsel min of meer vóórchristelijk humanisme, aan bovengenoemd gevaar te gemoet gekomen en de ware godsdienstige behoefte bevredigd zou worden. — Hoe het zij, hoezeer wij overtuigd zijn dat door eenige eigenschap der godheid te loochenen, de weg tot het pantheïsme gebaand wordt, — wij blijven beweeren dat de

groninger godgeleerden evenmin deze consequentie als de opgave zelve hunner stellingen door Prof. S. in dien vorm zullen beamen, daar zij, oorspronkelijk door religieuse behoefte gedreven, doorgaans den tact hebben om, zoodra de consequenties hunner stellingen blijkbaar irreligieus zijn, deze niet toe te geven en liever de consequente bespiegeling dan het godsdienstige gevoel prijs geven.

Ligt dus het pantheïsme in de strekking der groninger denkbeelden, wanneer men ze alleen, zoo als de heer SCHOLTEN doet, uit een speculatief oogpunt beschouwd en moeten wij dus het eerste deel onzer vraag, of de heer S. voldoende heeft betoogd dat de heer D. C. die strekking daar ten onregte in vindt, ontkennend beantwoorden; eene tweede vraag is, of, wanneer die strekking niet erkend is, en ook eigenlijk pantheïstische stellingen welligt nimmer openlijk voor de gemeente worden uitgesproken, er rede is om de gemeente opmerkzaam te maken op die strekking; of dus de klagt des hoogleeraars dat de heer D. C., die op die strekking herhaaldelijk gewezen heeft, verdeeldheid en wantrouwen in de hervormde kerk zaait, regtmatig is.

B. Wij konden hier vragen of men wachten moet dat de boom zijne vruchten draagt, vóór men zijn aard en wezen beschouwen kan en in die beschouwing anderen doen deelen. Doch liever laten wij de genoemde consequenties der groninger leer ter zijde, en vragen of de stellingen waaruit die consequenties worden afgeleid, op zich zelven onverschillig zijn. — Onbegrijpelijk blijft het ons hoe de hoogleeraar, die in de bl. 39 en 40 uitgesprokene stellingen, het karakteristieke der groninger leer vindt, het wraken kan wanneer de gemeente tegen zulk eene prediking opkomt. Hoe? is het dan zoo verre gekomen met de protestantsche vrijheid en het algemeene priesterschap der geloovigen, dat de gemeente zich alles moet laten verkondigen en gedwee moet aanhooren en aannemen wat hare voorgangers goed vinden haar te verkondigen? Dit kunnen toch noch de hoogleeraar SCHOLTEN, noch

de groninger godgeleerden zelve bedoelen; immers hebben ook zij verklaard, als wij ons goed herinneren, dat zij met het oordeel over DULON, door de heidelbergsche faculteit uitgebragt, instemmen. Verre van ons de bedoeling om ook slechts in de verte, eenige solidariteit tusschen dezen en hen te doen veronderstellen. Wij brengen dit voorbeeld alleen bij om aan te toonen, dat niemand er aan twijfelt of de gemeente heeft een regt op hare voorgangers en is niet verpligt, dezen, alleen omdat zij voorgangers zijn, te hooren en te volgen. Nu is maar alleen de vraag: waar is de grens van dit regt? Wij vreezen geene gegronde tegenspraak ook van die zijde, als wij, zoo ruim mogelijk, stellen dat deze alleen door het religieus karakter der verkondigde leer wordt aangegeven. Wat uit een religieus oogpunt niet schaadt, schaadt ook in 't geheel niet. — En nu rijst, wat de hier bedoelde stellingen betreft, deze vraag: zijn het hier slechts philosophische verschilpunten die van geen religieus belang zijn? — Prof. SCHOLTEN kan, dunkt ons, zoo iets niet beweeren, hij die in de leer van Gods souvereiniteit, niet alleen het kenmerkend karakter der gereformeerde kerk, maar ook het middenpunt des christendoms ziet; hij kan niet beweeren dat het den christen onverschillig is of God al dan niet oneindig, alwetend, almagtig is, zijn eer deelt met een schepsel en de teugels van het wereldbestuur zich ziet ontglippen; om niet te spreken van de voorstelling van den Christus, als zijnde noch God, — daar hij een hemelling genoemd wordt, — noch volkomen mensch, — daar de Logos in hem de plaats zou bekleeden van de menschelijke ziel...... als in welke leerstukken ook des hoogleeraars denkbeelden zeer van de onze afwijken. Dit kan dus bij nader indenken des hoogleeraars meening niet zijn. Waarheen toch zou hem anders voeren de zucht om alles kerkelijk en christelijk te noemen wat zich in de tegenwoordige wereld opdoet en om den vrede tusschen ambt- en kerkgenooten te handhaven? Is het niet tot het onprotes-

tantsch en onchristelijk verdoemen, — niet in naam des geloofs maar in naam der wetenschap, — der menigte die de wet niet weet, der *indocta plebs*, zoo als de gemeente soms met wetenschappelijke hoogheid genoemd wordt, wier tegenspraak dus niet anders dan oproer tegen de over haar gestelde overheden is? — Maar die menigte, zegt men welligt, zie, zij laat zich niet hooren; het zijn eenige weinigen die hunne stem verheffen!..... Wij antwoorden: is dan, in den tegenwoordigen toestand der christelijke kerk, de stem der meerderheid de stem der gemeente? is de meerderheid bekeerd? De hoogleeraar zal toch wel genoeg pastorale ondervinding hebben, al bekleedde hij niet lang het herders- en leeraarsambt, om te weten dat de verlichten en belangstellenden, de waarlijk door den Geest vrijgemaakten en die de dingen met een geestelijk oog beschouwen, niet de meerderheid uitmaken. En al ware er slechts één, al ware de hoogleeraar de eenige die dat inzigt had in de strekking der groninger school dat wij hier uitgesproken vinden, moet dan die één niet luide zijne stem verheffen, en, op gevaar af van als een onruststooker buitengeworpen te worden, openlijk durven verklaren: „uw Christus is de mijne niet, uwe leer komt zijne eer en de eere Gods te na!" Doch ziet, het is niet één, het zijn meerderen, velen, in steeds klimmenden getale. Moeten die allen die gemoedelijk bezwaar hebben tegen de groninger denkbeelden, die eene prediking niet kunnen hooren die met hun innigste geloof in tegenspraak is, als oproermakers en tweedragtstookers worden aangemerkt? Toegestaan dat er onder hen, — wie zal het ontkennen en wie, die den tegenwoordigen toestand der kerk in aanmerking neemt, zich daarover verwonderen? — veel, veel gebrekkigs, bekrompens, ziekelijks, zondigs in hunnen ijver en tegenstand is; is het niets dan gebrekkigheid, bekrompenheid, ziekelijkheid, zonde? Hoe dan te verklaren dat er onder gevonden worden die vroeger in die prediking niet alleen behagen schepten, maar er ook vurige ver-

dedigers van waren en waarvan zoo velen, ook na de verandering die zij hunne bekeering noemen, hunne sympathieën voor de personen met wie zij vroeger instemden, niet verliezen. Doch, wat hiervan zij, de hoogleeraar S. kan onmogelijk, wij herhalen het, den tegenstand tegen de groninger leer wraken, hij die zich zelf, blijkens zijne opgave der groninger gevoelens, onder die tegenstanders rangschikt. O waarom dan, waarom het anderen euvel geduid? Waarom die stem willen smoren en den geest niet laten spreken in de gemeente en geloofstaal, met hoeveel zondigs die ook vermengd kan wezen, voor oproerkreten gehouden. Waarom niet liever, door krachtige aansluiting aan het gezonde, in 't gevoel van christelijke eenheid, met des te meer vrijmoedigheid en hoop op zegen, het ziekelijke bestrijden, het bekrompene verbreeden, het gebrekkige aanvullen? Waarom, — om duidelijker te spreken, — indien men zoo denkt over de groninger leer als Prof. SCHOLTEN, nog de gemeente hard vallen, wanneer zij over die leer klaagt, en spreken van het zaaijen van verdeeldheid en tweedragt, wanneer een man met de liefde van D. C. zijne bezwaren tegen haar inlegt? Of, — kan men niet aan zijne zijde staan (wie zou dit ook van Prof. S. verwachten?), meent men dat zijn oordeel en dat van zoo velen over de groninger school partijdig is, — waarom niet liever dat partijdige aangewezen, en, tegenover de bezwaren tegen de leer die van Groningen uitgaat, bezwaren die men zelf deelt, niet gewezen op den geest die de voorstanders dier leer kenmerkt, indien men namelijk meent dien te kunnen goedkeuren, op hunne bedoelingen, op de godsdienstige behoeften die in hen bestaan en die zij in anderen hebben opgewekt, op den tijd en de omstandigheden waarin zij optraden? Waarom niet alzoo verzoenend opgetreden, in plaats van door alle tegenspraak te willen smooren, als verdeeldheid en tweedragt zaaijend, de klove steeds verbreeden, een groot en levend deel der gemeente gestadig meer isoleeren en daardoor ver-

bitteren en met de tegenstanders van dit gedeelte een verbond tegen hen sluiten, dat, bij zoo groot een verschil in de eerste begrippen, in het al het overige beheerschende godsbegrip, geen ander cement kan hebben dan den gemeenschappelijken tegenstand tegen het tegensprekend deel der gemeente, wat men gewoon is „de partij" te noemen? O, tegenover de vraag, bl. 51 door den hoogleeraar aan den heer D. C. gerigt, en die zijn geweten alleen kan beantwoorden, mogten wij deze vraag ook in den naam van God, den kenner der harten die ook hem zal oordeelen, aan den hoogleeraar S. rigten: „Is deze uwe kerkelijke positie, uwe gemeenschap met Groningen in den tegenstand tegen de orthodoxen, bestaanbaar met de goede trouw en de geregtigheid?"

Doch werpen wij onze eigene redenering niet omver, wanneer wij, aan den eenen kant ons aan de zijde van Prof. S. in zijne bestrijding der groninger leer scharende, aan den anderen kant blijven beweren, — en de hoogleeraar zal ons dit toestemmen, — dat de geest die van Groningen uitgaat beter is dan de leer? Immers, — hebben wij niet vooropgesteld dat alleen wat *irreligieus* is schadelijk is? Geldt het dus niet slechts, zou men kunnen zeggen, geloofs*begrippen*, in het godsdienstig leven het minst essentieele? Toch niet volgens Prof. S., en wij zijn het hierin met hem eens, wanneer hij juist in de groningsche godgeleerdheid laakt (zijn vermelden toch kan niet anders dan een laken zijn, blijkens den geheelen aard van zijn systeem, waarin het godsbegrip het essentieele is) „dat de groninger godgeleerdheid het geloof op ondervinding en gevoel bouwt, en het op den voorgrond plaatsen van een bepaald *begrip* van God voor het geloof onwezenlijk houdt." En voorzeker, de dwaling moge voor hem die dwaalt onschadelijk zijn voor zijn gemoedsleven (tot op eene zekere hoogte achten wij dit mogelijk), zij is het nimmer voor hem die de dwaling verneemt. Een groninger leeraar moge voor zich zelven, door Christus tot God gebragt, in zijne ge-

meenschap leven en door warmte en ijver het gemoed zijner hoorders weldadig aandoen, (wie zal dit betwijfelen, en wie, die de werkzaamheid van dien kant in zoo vele gemeenten ontwikkeld gadeslaat, zal niet gaarne niet alleen hulde doen aan zoo veel goeds dat beoogd en gewerkt wordt, maar zal er niet menigmaal eene gelegenheid om zich zelven te verootmoedigen en een' prikkel tot meerderen ijver in vinden?) hij zal, hij kan dit leven der gemeenschap met God bij zijne hoorders niet blijvend opwekken, indien hij *Hem* niet naar de waarheid van zijn' persoon en werk verkondigt, door en in wien alleen die gemeenschap kan opgewekt en gevoed worden. De leer, hoe zeer het ook mode geworden zij haar als onwezenlijk te verachten en die haar verdedigen als voorstanders van een dor intellectualisme te brandmerken, — de leer is, ja, noch de waarheid, noch het leven., doch, als noodzakelijke uitdrukking der waarheid, het eenig middel om het leven op te wekken; en als zoodanig is zij niet alleen van het hoogste belang maar, in de prediking althans, het essentieele. Welnu, indien de leer die verkondigd wordt, geen afdruksel is der waarheid, hoe kan zij dan het leven wekken, het eeuwige leven, dat alleen van Christus uitgaat, van Hem die de waarheid zelve is? Wij staan dus aan de zijde van Prof. S., wanneer hij, tegen de Groningers, het hooge belang der leer handhaaft, doch daarmede, beweren wij nogmaals, heeft hij zich het regt benomen, hem die zijne bezwaren tegen eene in de hervormde kerk verkondigde leer inbrengt, van het zaaijen van verdeeldheid en wantrouwen te beschuldigen.

Doch, zou men ten slotte nog kunnen tegenwerpen, indien er geene positieve leer tegenover de leer die men voor die der waarheid houdt, wordt overgesteld, is er dan reeds genoegzame oorzaak om te klagen en de gemeente op het bestaan van dwaling in haar boezem opmerkzaam te maken? — Wij konden antwoorden met de wedervraag: is er geene leer tegenover de leer gesteld?

is er niet, nadat Groningen, door de voltooijing van een compleet stel theologische leerboeken, zijn laatste woord gezegd heeft, eene formeele groningsche dogmatiek tegenover de gereformeerde, of, wil men, orthodoxe dogmatiek ontstaan, eene dogmatiek, die, juist door geen dogma te willen, deze verachting van het dogma (met andere eigenaardige stellingen) wederom tot een dogma maakt? Doch, al ware dit niet zoo, mogen zij die, wel niet in het dogma als zoodanig, maar toch in de waarheid door het dogma uitgedrukt, het eenige heil hunner zielen vinden, zwijgen, wanneer zij dit dogma eerst stelselmatig zien ter zijde gesteld, vervolgens door andere dogmen (en onder dezen ook de onwezenlijkheid van datgene, wat zij voor het wezenlijkste houden) zien vervangen? Toegestaan (het staat ook aan geen mensch dit te beoordeelen) dat er leven uit God is in het hart van menigeen die de groninger rigting is toegedaan en dat de groninger leeraars ook niet anders verlangen dan dit leven uit God in de gemeente op te wekken, — wanneer wij overtuigd zijn dat zij het op de verkeerde wijze doen, een steen in plaats van brood geven, overtuigd dat het leven in hunne zielen een vrucht is van het thans verworpen systeem en dat het daarvoor in de plaats gestelde nimmer dit leven vermag te wekken, zoodat het gevaar juist het dreigendste is voor het opkomend geslacht, dat in die leer wordt opgevoed; o dan is spreken pligt en zwijgen een verraad gepleegd aan 's Heeren gemeente! — Och of allen luide gesproken hadden, die reeds bij het opkomen der groninger denkbeelden, toen de strekking daarvan door weinigen, welligt door sommige der groninger theologen zelve niet werd ingezien, die strekking voor gevaarlijk hielden, en wier zwijgen thans voor toestemming gehouden wordt; — welligt ware die weg niet ten einde toe bewandeld, en de gemeente thans niet in zulk een bajert van verschillende leeringen gedompeld, als waarin zij door dat langzaam binnensluipen en argeloos aannemen van leerstellin-

gen die aan den hartader der zaligmakende waarheid knagen, gedompeld is! — Doch, nu eenmaal die toestand geboren is, o nu wrake men het toch niet, indien de tegenstanders dier leer even vrijelijk spreken als de woordvoerders; nu smore men geene stem, en zij men niet gereed met te beschuldigen van tweedragt en twist te stoken, daar waar eendragt onmogelijk geworden is en het alleen aan het werk des H. Geestes in de gemeente moet overgelaten worden, om uit de wanorde orde te doen geboren worden en de waarheid te doen zegevieren en met de waarheid den vrede. Wij van onzen kant willen geene smoring van welke stem ook; wij nemen in het geloof den toestand van volstrekte leervrijheid, die nu eens feitelijk in de hervormde kerk bestaat, aan, doch vragen die dan ook voor alle overtuigingen, handhaven het regt der gemeente, om, zijn hare voorgangers vrij in het verkondigen, ook vrij te zijn èn in het hooren èn in het oordeelen over hetgeen zich openbaart. Wel zullen wij dien toestand niet normaal noemen, wij zijn niet blind voor de veelvuldige wanorde die er feitelijk uit ontstaat, doch liever die dan een kerkelijke, uitwendige orde, zonder geestelijke eenheid. Zijn de hoogste banden tusschen leeraars en gemeente, de confessioneele, losgemaakt of verbroken, men legge geene andere banden om de gemeente; het zouden ketenen zijn die het protestantisme met een zwaarder onheil zouden treffen dan haar van Rome bedreigt!

(Vervolg in een volgend stuk.)

Kerkelijk Jaarboekje voor de Nederlandsche Hervormden, 1853. *Onder hoofdredactie van B. Glasius, Pred. te Geertruidenberg. Amst. H. J. van Kesteren.* 1853.

Zonder voorrede van schrijver of redactie optredende, schijnt dit Kerkelijk Jaarboekje de houding aantenemen, alsof het wilde zeggen: ik ben innig overtuigd, dat ik voorzie in eene behoefte, die reeds gevoeld werd, en

meen derhalve ook te mogen gelooven, dat ik mijne aanbeveling reeds in mijne verschijning heb."

Het bedriegt zich daarin, geloof ik, niet. Er is behoefte aan eenen kerkelijken almanak voor de Nederlandsche Hervormden. Door hetgeen dit Jaarboekje nu in zijne vier rubrieken: kerkelijke statistiek, kerkelijke kronijk, opgave van godgeleerde en godsdienstige literatuur van 1 Jan.—1 Oct. 1852 en Mengelwerk aanbiedt, toont het, even als door den voorafgaanden Kalender reeds terstond, dat het zijne roeping heeft begrepen. Wat nog ontbreekt, zal zeker wel langzamerhand bijgevoegd worden, zooals ons dan ook wordt toegezegd in een berigt achter de derde rubriek. Trekt in de kerkelijke statistiek zeker de Biografie van overleden Evangeliedienaars, hier van B. Nieuwold en G. H. van Senden, de aandacht der lezers, — in de Biografie zouden wij liefst zoo weinig mogelijk beoordeeling van de personen wenschen, om niet te komen in het genre van lofredenen, — in de kerkelijke kronijk (van Julij 1851 tot Julij 1852) is dit zeker het geval met het Overzigt van den algemeenen toestand der Nederlandsche Hervormde kerk en van het belangrijkste dat in de laatstgehouden Synode behandeld en besloten geworden is. Welkom is waarschijnlijk aan niet weinigen de in deze rubriek te vinden nieuwe, gealtereerde of geamplieerde kerkelijke wetten, reglementen of verordeningen, zoowel als de verzameling van nieuwe kerkelijke reglementen die er op volgt; terwijl het Mengelwerk, om nu van het overige te zwijgen, om zijne bijdrage tot de Geschiedenis van den privaatdoop in de Ned. Herv. kerk en het woord over den evangelischen zin onzer Vaderen in hunne vroegste verordeningen nopens het handhaven der kerkelijke tucht, niet te vergeefs onze belangstelling inroept.

Wil men zulk een Jaarboekje in veler handen zien, de uitgave moet zoo worden ingerigt, dat de prijs veel lager gesteld worden kan.

D.

VERHANDELINGEN.

EENE HERINNERING

VOOR LEDEN DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK,

MET HET OOG OP ROME.

DOOR

J. I. DOEDES.

Het is van geen lid der Nederlandsche Hervormde Kerk, tenzij haar bloei hem niet ter harte gaat, te verwachten, dat hij onverschillig zal hebben toegezien of blijven stilzitten bij hetgeen de Paus in de maand Maart van het jaar 1853 omtrent Nederland gezegd en besloten heeft. Bleef het door hem gezegde en beslotene zonder invloed op het lot van ons vaderland, wij zouden ons kunnen vergenoegen met een schouderophalen, indien wij er van moesten zeggen, dat er ongeveer even veel miskenning van de waarheid als aanmatiging van den Pauselijken stoel uit spreekt. Wij zouden tegenover de beweringen en oordeelvellingen van „Zijne Heiligheid" de getuigenis der geschiedenis en der waarheid kunnen overstellen, zonder ons verder te verontrusten over hetgeen Rome goedvindt te verklaren en te bepalen. Maar kunnen wij de Pauselijke voorstelling onzer vaderland-

12

sche en kerkelijke geschiedenis ook al aanzien als iets, dat zich zelf veroordeelt, zoodra het beschouwd wordt in het licht der feiten; niet alzoo de besluiten van den Pauselijken stoel aangaande de herstelling en invoering der bisschoppelijke hierarchie in Nederland.

Maar waarom niet, indien het hier eenen maatregel geldt van zuiver godsdienstigen aard? Wat gaat ons de inwendige kerkelijke organisatie der Roomsch Katholieken in Nederland aan?

Met de inwendige kerkelijke organisatie der Roomsch-Katholieken in Nederland behoeven de leden der Nederlandsche Hervormde Kerk zich zeker evenmin in te laten, als onze Roomsch Katholieke landgenooten met de invoering van een nieuw Algemeen Reglement der Nederlandsche Hervormde Kerk. Indien de koning slechts waakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat; indien aan alle kerkgenootschappen in het Rijk slechts gelijke bescherming wordt verleend; kunnen de onderscheidene kerkgenootschappen elkanders maatregelen tot inwendige kerkelijke organisatie, zonder zich daarover te verontrusten, kalm aanzien.

Maar wij vragen, of het bij de herstelling en invoering der bisschoppelijke hierarchie wel inderdaad een maatregel van zuiver godsdienstigen aard geldt. Men heeft dit gezegd, waarschijnlijk om er mede te ontkennen, dat hij eenig politiek karakter zou hebben. De bewering verdient echter geen geloof. Had men nog beweerd, dat hij ook van een godsdienstigen aard is, niemand zou het tegenspreken; maar dat hij geen ander dan een godsdienstig karakter hebben zou; wie die de zaak beoordeelen kan durft op zich nemen, het niet slechts te beweren en te verzekeren, maar ook met geldende bewijzen te staven? De bewering is onjuist. De Paus is de eerste, die haar tegenspreekt door zijn gedrag, en ons gouvernement mag geacht worden, eene zeer bevreemdende houding aangenomen te hebben, indien

het in dezen van den Paus afwijkt. Noch de Paus, noch ons gouvernement heeft in de zaak van de herstelling der bisschoppelijke hierarchie in Nederland gehandeld, alsof zij een zuiver godsdienstig karakter had. Ons gouvernement noemt haar eene daad van „het hof van Rome," spreekt van het hof van Rome. Wat heeft een maatregel van zuiver godsdienstigen aard in Nederland met „het hof van Rome" te doen? Daarbij kan wel de Paus, maar niet het hof van Rome in aanmerking komen. Wat er in deze zaak gedaan is, het is ook door den Minister van buitenlandsche zaken gedaan. Wat heeft onze Minister van buitenlandsche zaken, als zoodanig, te doen met een maatregel van zuiver godsdienstigen aard? Er was immers een minister, belast met het ministerie voor de zaken der R. Katholieke eeredienst. Reeds het feit, dat alle stukken, welke de internuntius aan ons gouvernement overlegt, altijd aan den minister van buitenlandsche zaken gerigt worden, en nooit aan dien voor de R. Katholieke eeredienst; dat er alleen door den minister van buitenlandsche zaken met den internuntius onderhandeld en met Rome gecorrespondeerd wordt, zoodat de minister voor de zaken der R. Katholieke eeredienst niet regtstreeks betrekkingen met Rome onderhoudt [1]), moet ons doen twijfelen, niet slechts of er hier, maar ook of er wel ooit gesproken worden kan van „een zuiver godsdienstigen aard," als men met Rome handelt. Of is misschien een concordaat met Rome ook iets van zuiver godsdienstigen aard? Beweert men dit, en dan zeker ten onregte, de vraag is weder, wat de minister van buitenlandsche zaken met een concordaat te doen heeft.

Maar men miskent den aard der Pauselijke heerschappij, als men haar een zuiver godsdienstig karakter toekent in dezen zin, dat zij geen politiek karakter

1) Volgens de mededeelingen van den Minister voor de zaken van de R. K. eeredienst, in de Tweede Kamer, 18 April 1853.

heeft. De Pauselijke heerschappij heeft een gemengd karakter. Zij is wereldlijk-geestelijk. De Paus wil gehouden worden voor den stedehouder van Christus op aarde, en derhalve voor den stedehouder Gods op aarde. Hij is niet zulk een „geestelijk" opperhoofd, als de Protestanten zich voorstellen, wanneer zij van een „geestelijk" opperhoofd, volgens hun Protestantsch spraakgebruik, spreken. Hij wil de magthebbende zijn beide in het geestelijke en in het wereldlijke. Als zoodanig verpligt hij de bisschoppen alles te doen, wat zij kunnen, om de magt van den Roomschen stoel te handhaven en uit te breiden, en wat is er op de geheele aarde, waarover de Roomsche stoel meent niet te mogen gebieden? Misschien niet in zaken, die betrekking hebben op staatkunde, of wetgeving, of landsbestuur? Het is aan Bonifacius VIII, het is aan den Pauselijken stoel zeker niet te wijten, als men in ernst beweert, dat de bisschoppelijke hierarchie van een „zuiver godsdienstigen" aard is; indien men hiermede althands bedoelt, dat zij geen ander karakter heeft, dan dat door de Protestanten gewoonlijk „geestelijk" wordt genoemd.

Waarom leert men niet uit Romes gewoonten? Te Rome is gewoonte, al dergelijke stukken, als bijv. de welbekende allocutie van 7 Maart 1853, aan al de leden van het corps diplomatique te doen toekomen [1]). Wat hebben de leden van het corps diplomatique als zoodanig te doen met toespraken en stukken, betreffende zaken „van zuiver godsdienstigen aard"?

Was het eene zaak van zuiver godsdienstigen aard in den zin, welken dit woord voor Protestantsche ooren heeft, dan was het eene zaak tusschen den Paus en de R. Katholieken in Nederland, bij welke, indien de bemiddeling eens ministers noodig was, de minister voor de R. K. eeredienst van zelven op den voorgrond staan moest. Maar nu er gehandeld is tusschen het hof van

1) Volgens dezelfde mededeeling.

Rome en den minister van buitenlandsche zaken bij ons gouvernement — en het kon ook niet anders — nu moet men waarlijk niet spreken van een maatregel, die geen ander dan een godsdienstig, geen politiek karakter zou hebben.

De Roomsch Katholieke kerk geeft zich voor de Kerk des Heeren. Buiten haar, beweert zij, is geen zaligheid, buiten haar geen ware godsdienst, buiten haar slechts scheurmakers, ketters, oproerigen, ongeloovigen. Zij duldt hen niet naast zich met het regt van vrij te bestaan. Zij duldt hen nergens. Zij laat hun de keus tusschen deze twee: in den schoot der kerk komen, of verdelgd worden. Heeft zij de magt niet, om zich geheel te laten gelden in alles, daar moet zij het bestaan van hetgeen zij verdoémt wel aanzien; maar heeft zij de magt in handen, dan moet de burgerlijke wetgeving zich naar haar schikken en de burgerlijke regtspleging haar dienen. De Roomsch Katholieke kerk laat ons, Hervormden, de keus tusschen bekeering of vervolging, tot de R. Katholieke kerk over te gaan of behandeld te worden zoo als zij gewoon is, hare vijanden te behandelen. Op haar standpunt kan zij niet anders. Zij moet alles verdringen, om zich in de plaats van allen te stellen. Waar zij niet alles verdringt, wordt zij er zeker nog in belemmerd door iets, dat zij nog niet uit den weg ruimen kan, en waar men haar in iets belemmert, is zij niet voldaan, voor dat zij het belemmerende vernietigd of krachteloos gemaakt heeft. Vrijheid van godsdienst is bij haar niet wat de Protestanten er gewoonlijk onder verstaan. Vrijheid van godsdienst is bij Rome, dat alleen de Roomsch Katholieke kerk vrij in hare godsdienst zijn zal, terwijl zij aan niemand de vrijheid geeft, God anders te dienen, dan zij het voorschrijft. Waar Rome de magt heeft, om de vrijheid van godsdienst te regelen, ontneemt zij haar aan allen, die buiten haar zijn, en handelt zij met de vrijheid van onderwijs even zoo. De vrijheid der Roomsch Katholieke kerk is de

verdrukking en vernietiging van al wat zich tegen Rome verzet, zich niet aan Rome onderwerpt, tegen Rome zich hooren laat. Rome moet heerschen, in alles en overal. Het plaatst zich niet naast, maar boven den Staat. De Roomsch Katholieke Kerk concentreert zich in Rome; Rome concentreert zich in den Paus, die sterk is in de bisschoppelijke hierarchie. Wordt de bisschoppelijke hierarchie werkelijk in Nederland erkend door de Regering, dan erkent de Regering iets, waartegen zij nog veel meer op hare hoede zijn moet, dan tegen een vijandig leger, dat de grenzen bedreigt. Is de bisschoppelijke hierarchie eens erkend, dan is er op den duur geen gelijke bescherming van Protestanten en R. Katholieken mogelijk. Van den eenen stap komt men tot den anderen, vooral wanneer het Gouvernement sympathie voor Rome heeft. De bisschoppelijke hierarchie is het cement der Roomsch Katholieke Kerk, en al vaster en vaster hier gefundeerd en gebouwd, zal zij al verder en verder terugdrijven en verdringen wat hier door de Hervorming is gebragt, onder veel bloedstorting is verworven, door Gods genade, dikwijls onder zware offers, is behouden. Men noeme dit geen overdrijving. „Wachten wij ons," zeide onlangs een ervaren geschiedschrijver, „voor een ultra-spiritualisme, dat het onderrigt der historie vergeet en de regten der volken en vorsten miskent. In eenen godgeleerde is het eene dwaling, in staatslieden is het een gevaar." Men onderscheide zijne Roomsch Katholieke landgenooten toch wel van de Roomsch Katholieke kerk zelve. Protestanten en R. Katholieken kunnen in Nederland, als men de Grondwet handhaaft, vreedzaam bij elkander wonen, billijk en welwillend jegens elkander zijn. Van vele Roomsch Katholieke landgenooten gelooven wij gaarne, dat zij de Protestanten het regt van bestaan als zoodanig niet betwisten zullen, hun de vrijheid gunnen, om God naar hunne overtuiging te dienen en te eeren; dat zij de burgerlijke en godsdienstige regten der Protestanten gaarne eerbiedigen. Maar die het-

zelfde van de Roomsch Katholieke kerk, van Rome, van den Paus vooronderstelt, is zeer onnoozel, en onbekend met Romes beginselen. Niemand bouwe zijne verwachtingen op de welwillendheid van dezen of genen Roomsch Katholieke geestelijke, of op welgezinde Roomsch Katholieke landgenooten. Na de invoering der bisschoppelijke hierarchie oefent Rome krachtigen invloed op de Roomsche bevolking uit, en van Rome is geen edelmoedigheid te wachten voor het Protestantisme, voor de Nederlandsche Hervormde Kerk. Wij hebben gehoord, dat de Paus in de voorgewende volheid zijner apostolische magt, tot meerdere eer, zooals hij zegt, van den almogenden God, en tot voordeel der H. Katholieke Kerk, zijne hand op ons vaderland heeft gelegd, zich ter volkomene herovering van het verloren gebied heeft opgemaakt, en het, alsof het reeds een R. Katholiek land was, onder eenige bisschoppen heeft verdeeld. Wij hebben hem de kerkhervorming der zestiende eeuw als een werk van den duivel hooren voorstellen, en den strijd onzer vaderen om de vrijheid van Godsdienst uit vijandschap tegen de Godsdienst hooren verklaren. Het is den Paus, het is Rome, het is de Roomsch Katholieke Kerk als zoodanig om vernietiging ook van de Nederlandsche Hervormde Kerk te doen. Tot bereiking ook van dit doel heeft de Paus de bisschoppelijke hierarchie in Nederland hersteld. Naarmate de bisschoppen meer invloed op de bevolking zullen uitoefenen, en zij zelven getrouwer aan hunnen bisschoppelijken eed zijn, zullen welwillendheid en verdraagzaamheid jegens hen, die niet Roomsch zijn, meer wijken, en zal een geest van aanmatiging en onbeschaamdheid de Roomschgezinden hoe langer zoo meer beheerschen. Met de „leeken" is nog omtegaan, maar met de hooge geestelijkheid is niet te handelen.

Het is dus geen onverdraagzaamheid, als wij ons tegen de invoering der bisschoppelijke hierarchie in Nederland, tegen hare erkenning door de Regering, ver-

klaren. Volgens de Grondwet mag ieder in ons Vaderland zijne „godsdienstige meeningen” met volkomen vrijheid, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet, belijden, en wordt alle openbare godsdienstoefening binnen gebouwen en besloten plaatsen toegelaten, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering der openbare orde en tucht; terwijl onder dezelfde bepaling de openbare godsdienstoefening buiten de gebouwen en besloten plaatsen geoorloofd blijft, waar zij thans naar de wetten en reglementen toegelaten is. Derhalve hebben de Roomsch-Katholieken in ons land dezelfde vrijheid met betrekking tot de godsdienst als de Protestanten; de Joden dezelfde vrijheid in dit opzigt als de Christenen. Willen de Joden zich des Zaturdags en de Roomschen zich op hunne heilige dagen onthouden van hetgeen zij anders doen zouden, niemand zal het hun beletten. Willen de Joden in hunne Synagogen prediken, dat de Messias nog niet is gekomen, en de Roomschen in hunne kerken van Maria spreken, alsof zij iets meer, ja veel meer was dan eene der andere vrouwen, die uit genade in het koningrijk Gods zijn toegelaten; willen de Joden het offer van onzen Heer Jezus Christus verwerpen, en de Roomschen het misoffer op den voorgrond plaatsen, ieder belijde zijne „godsdienstige meeningen” met de vrijheid, die hem door de Grondwet is toegestaan. Zoo mag ook eene inwendige kerkelijke organisatie den Joden evenmin geweigerd worden als den Roomschen, den Roomschen evenmin als den Hervormden of Lutherschen, of anderen Protestanten.

Maar men houde de herstelling der bisschoppelijke hierarchie in Nederland niet voor eenen maatregel van zuiver inwendige kerkelijke organisatie, bij welke de leden bijv. der Hervormde kerk lijdelijk zouden kunnen blijven toezien. Wat heeft de Paus bepaald? Dat hier voortaan geen missie zou zijn, als onder ongeloovigen; derhalve dat Nederland niet langer als een land van

ongeloovigen zou beschouwd worden; derhalve dat Nederland voor een Roomsch Katholiek land zou worden gehouden. Dien ten gevolge benoemt de Paus eenen Aartsbisschop van Utrecht, en rigt hij bisschopszetels van Haarlem, 's Hertogenbosch, Breda en Roermond op, en spreekt en handelt, alsof Nederland een Roomsch Katholiek land was, welks inwoners, voor zoover zij niet tot de Roomsche kerk behooren, geen regt meer hebben, om van hun Vaderland als van een Protestantsch land te spreken.

Zal men nu zeggen: laat den Paus zeggen wat hij wil en doen wat hij wil; wat gaat ons dit aan?

Indien onze Regering den Paus laat doen wat hij wil en hem niet beperkt, dan erkent zij mede ons Vaderland voor een Roomsch Katholiek land, en beschermt niet gelijkelijk alle kerkgenootschappen; dan wordt er niet gewaakt, dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat.

Het ministerie Thorbecke had den Paus de handen niet vrij moeten laten. Het had hem de noodige beperkingen moeten voorschrijven, om alzoo te kunnen waken en te kunnen blijven waken, dat ook de Roomsch Katholieke kerk in Nederland zich voortdurend binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat hield. Men had in geen geval van Staatswege Rome moeten opwekken, om zonder uitstel over te gaan tot die organisatie, naar welke de Staat in allen geval zoo verlangend niet behoefde uit te zien. Het is toch geheel iets anders, de kerkelijke organisatie der Roomsch Katholieken, als zij gevraagd wordt, toe te staan, behoudens de noodige maatregelen ter verzekering van het heil des lands en van de vrijheid der andere kerkgenootschappen; iets anders, met groote voorkomendheid tot Rome te zeggen: doe gij hoe eerder des te liever wat u goeddunkt [1]).

---

1) De Koning was altijd van meening geweest, en heeft zulks her-

Die meent, dat de bisschoppelijke organisatie der Roomsch Katholieke kerk in Nederland gevorderd wordt ook door het wezenlijk belang van den Staat, moet het er voor houden, dat het wezenlijk belang van Nederland vordert, het van een Protestantsch in een Roomsch Katholiek land te herscheppen. Het staat een Roomsch Katholiek natuurlijk vrij, dit gevoelen te koesteren, maar

---

haaldelijk te kennen doen geven, in antwoord op verschillende voordragten van den toenmaligen minister van buitenlandsche zaken en adviezen van den raad van ministers, dat er geen verschil bestaat daarover, dat volgens de beginselen der grondwet, de Roomsch Katholieke kerk hier te lande de vrijheid heeft, haren inwendigen toestand naar verkiezing te regelen, behoudens het toezigt der regering tot behoud van orde en rust en tot handhaving der wetten. De vraag was alleen, hoe de nadere regeling van de Roomsch Katholieke kerkelijke inrigting in het aanwezen zou geroepen worden. Met betrekking tot die vraag was verschil; en volstandig heeft Z. M. den aandrang wederstaan, die van den 4. Mei 1850 af bestond, om het initiatief daartoe van wege Z. M. te doen uitgaan, hetgeen dan ook dien ten gevolge zelfs zijdelings niet heeft mogen geschied zijn. Zie *Staats-Courant*, 28 April 1853.

Desniettemin heeft de Heer van Sonsbeeck, als minister van buitenlandsche zaken, den 29. Maart 1852 het volgende aan onzen gezant te Rome geschreven:

„Indien hij (de Paus) ernstig het verlangen koestert, om de bisschoppelijke hierarchie in dit koningrijk intevoeren, een punt, waaromtrent nog wel eenige twijfel in ons land bestaat, dan zal de H. Stoel zonder aarzeling over de bedenkingen moeten henenstappen, die van zijnen kant mogten bestaan, en zonder uitstel de mededeeling moeten doen, welke aan het eind van ons antwoord verlangd wordt, door zich meer of minder uitdrukkelijk, als het mogelijk is, in overeenstemming te verklaren met de zienswijze van het Nederlandsche gouvernement met betrekking tot het buiten kracht stellen van de overeenkomst van 1827.

Ik zeg, zonder uitstel. Waarlijk, in den bewogen tijd, in welken wij nu leven, moet men niet te veel rekenen op de toekomst. Houdt het tegenwoordig gouvernement des Konings het er al voor, dat de bisschoppelijke regeling der Katholieke kerk in dit land niet alleen gevorderd wordt door het belang der kerk zelve, maar ook door het wezenlijk belang van den Staat, er is geen enkele waarborg, dat een volgend gouvernement, al had het ook de beste bedoelingen, dezelfde zienswijze zal hebben. Is het episcopaat eens geregeld volgens het antwoord, dat men kort geleden aan den H. Stoel gegeven heeft, dan zullen de ondergeschikte punten zich achtereenvolgends van zelven wel regelen. Overigens, hoe eenvoudiger en meer omschreven de wijze van uitvoering is, met des te minder moeijelijkheid zal het doel worden bereikt.

den Protestanten zal het toch ook nog wel vrij staan, luide hunne stem te verheffen, als staatslieden zich beijveren, Nederlands „wezenlijk belang" in dien zin te bevorderen. Ons baat eene Grondwet, die gelijke bescherming aan alle kerkgenootschappen van het Rijk toezegt, zeer weinig, indien men met eene beleefde buiging de deur voor Rome opent. Dit laatste verdient herinnerd te worden, als men ons tracht gerust te stellen door ons toe te roepen, dat Rome zoo magtig niet meer is als vroeger, en meer zegt dan het kan bewijzen. De vraag is, of Rome in Nederland niet een magtigen steun in welbekende en bedekte liberalen heeft, en of Nederland niet veel meer de vrijzinnigen heeft te vreezen, die binnen de grenzen van Nederland Rome in de hand werken, dan hen, die binnen Romes muren uit de verte tegen Nederland groote woorden in het latijn spreken.

Maar wat staat nu ons, leden der Nederlandsche Hervormde kerk, te doen, bij het naderen eener toekomst, die wij wel niet kennen, maar van welke wij toch wel iets vermoeden kunnen. Dat Rome in Nederland voorwaarts dringen wil, heeft het duidelijk te kennen gegeven. Wat moeten wij nu als Hervormden daartegen doen, terwijl wij aan de Regering moeten overlaten, onze regten en vrijheden te handhaven volgens de Grondwet?

Zegt Rome: voorwaarts! wij moeten met allen, die in Nederland het eenig en onvoorwaardelijk te eerbiedigen gezag der Heilige Schriften erkennen, ook voorwaarts! zeggen. Wij moeten met het Evangelie der zaligheid, zooals de Bijbel het ons geeft, onze Roomsch Katholieke landgenooten te gemoet gaan en bezoeken. Zijn wij verpligt hen vrij te laten in hunne godsdienstoefening en Godsvereering, dit sluit niet in, dat wij hen niet mogen trachten te doen inzien, dat zij op velerlei wijze afgeweken zijn van Gods Woord. Wij moeten den Bijbel meer onder de Roomschen brengen, het Evangelie onder

hen prediken, luide onder hen getuigen van de waarheden, die zij miskennen of verloochenen. Over de wijze, waarop wij dit moeten doen, bestaat welligt verschil. Men overlegge met elkander, of sla de handen alleen aan het werk, zoo goed men het kan. Maar wij moeten onze Roomsch Katholieke landgenooten niet langer zoo laten voortleven, als doorgaands tot heden plaats vond. Het is waar, er werd gewerkt tegen Rome. Maar tegen Rome werken is nog niet tot bekeering der Roomschen werken. Evangelieprediking op den voorgrond. Wil men het getal Roomsch Katholieken in ons land zien verminderen, men moet dan doen wat men kan, om het getal van bekeerde, wedergeborene, levende Christenen onder hen te zien vermeerderen. De uitbreiding van het levend ligchaam van Christus onder de Roomsch Katholieken is afbreuk aan de Roomsch Katholieke kerk.

Nemen wij echter de Evangelieprediking aan de Roomsch Katholieken ter hand, wij moeten het doen om hen te behouden, om hen tot den Heer Jezus te leiden, om hun de waarheden te doen kennen, wier belijdenis volstrekt noodig is om te leven tot verheerlijking van God. Wij moeten die Evangelieprediking beschouwen als een heiligen pligt, door de liefde voorgeschreven en in de liefde te vervullen, en erkennen, dat wij gezondigd hebben door zoo langen tijd stil te zitten, terwijl de gelegenheid zoo gunstig was. Meenen wij toch niet, dat zij nog geenszins minder gunstig is geworden. De invloed der bisschoppelijke hierarchie zal den toegang tot veler harten zeker moeijelijker maken. Wij hebben gezondigd door niet vroeger te woekeren met het talent, dat God ons in het vrije gebruik des Bijbelwoords heeft toevertrouwd.

Daarom ontbreke ons vooral niet een levendig schuldgevoel wegens onze laauwheid en traagheid, verootmoediging voor God wegens het gebrek aan vurigen ijver in de uitbreiding van zijn Koningrijk onder de duizenden, met wie wij wel hetzelfde land bewonen, maar niet

dezelfde belijdenis des geloofs hebben; van wie wij wisten, dat zij dwaalden, maar die wij in hunne dwaling hebben laten voortleven. Het is wel zeker mede onze schuld, dat Rome hier al meer en meer zijn doel heeft kunnen bereiken. Daarom moeten wij ons voor God aanklagen, en zou een kerkelijke biddag juist op zijne plaats zijn. Onze schuld is groot genoeg, om ons een antwoord te geven op de vraag: waartoe zou een biddag dienen? Al was het alleen, om God te belijden, dat wij verdienen getuchtigd te worden wegens ons heulen met den geest dezer eeuw, wegens onze beschroomdheid, waar wij tegen de ligtzinnige vrijzinnigheid en de vrijzinnige ligtzinnigheid getuigen moesten, tegen onteering van Jezus Christus en zijne waardigheid en magt; al was het alleen om onze verdraagzaamheid jegens eene verdraagzaamheid, die de heiligste waarheden en dierbaarste regten prijs geeft uit onverdraagzaamheid jegens de waarheid Gods en het regt van Gods wet.

Vrij algemeen is men onder ons van gevoelen, dat de ontwaakte Protestantsche geest wakker moet gehouden worden. Zonder gebed zal dit echter bezwaarlijk kunnen geschieden. Het is zoo moeijelijk, lang te waken, indien men niet bidt. Vergeten wij dan het gemeenschappelijke en stille gebed niet, ook voor de bekeering van de vrijzinnigen tot de gehoorzaamheid aan Gods Woord, en van de Roomschgezinden tot het Woord des levens; van de ongeloovigen tot Hem, dien God gezonden heeft, en van hen, die in allerlei bijgeloof verstrikt zijn, tot de vrijheid der waarheid, die in den Bijbel te vinden is. Bidden wij aldus voor anderen, laat ons dan ook zelven met getrouwheid en vrijmoedigheid die waarheden belijden, door welke onze vaderen, zoo dikwijls martelaars om Jezus wil, sterk waren, en dien Heer en Zaligmaker gehoorzamen, wiens naam zij in vuur en bloed beleden hebben. Er is van hen nog veel te leeren, al kunnen wij hen wegens veranderde toestanden niet in alles navolgen. Gemakkelijker is het, hen

onverdraagzaam te noemen, dan hen, voor zoover zij getrouw waren aan den Heer Jezus, in hunne waakzaamheid [1]) en hunnen ijver te overtreffen. Laat ons niet,

1) Als eene proeve van hetgeen men bijv. voor ongeveer twee honderd jaren dienstig achtte tot handhaving van hetgeen men door Gods genade verkregen had, voegen wij hier de volgende bepalingen bij, door de Schiedamsche Synode in 1651, en die van Gouda in 1652 vastgesteld. Als „kerkelijke middelen tot stuiting van de Insolentie des Pausdoms," werd op de eerstgenoemde Synode bepaald:

1. Dat het getal der Predikanten in groote plaatsen vermeerdert werde; dat die tegen 't Pausdom prediken, dikwils huisbesoekingen doen; met Papen en Papisten conferentie houden; tractaatjes tegen het Pausdom uytgeven; der Papen uytgestroyde Boekjes refuteren; en Godt den Heere vieriglyk bidden om de Middelen tot afbreuk des Pausdoms te willen segenen.

2. Dat alomme de catechisatien wel werden onderhouden.

3. Dat benevens de Predikanten ook Ouderlingen, Diakenen en Emeriti wel toesien op alle inkruypingen der Papen.

4. Dat men de dreygementen in Godes H. Woordt tegens alle Afgoderye, op de Afgoderye des Pausdoms applicere.

5. Dat men doorgaans in de Predikatien de grouwelen des Pausdoms naaktelyk voor de oogen der Gemeente afschildere, haar vermanende daar voor te wachten en de overigheden vermanende hare conscientien te willen quyten in 't stuyten van deselve.

6. Godt den Heere vieriglyk te bidden, de overigheden de oogen te willen verligten, datse de grouwelen des Pausdoms soo mogen sien, datse na merite van saken, deselve mogen tegen gaan.

7. Dat men tegen de officieren, die professie doen van de Gereformeerde Religie, en hier in nalatig worden bevonden, na verscheyde vermaningen kerkelyk sal procederen met goede voorsichtigheyt en ordre.

8. Dat alle gereformeerde ouders wel worden vermaant hare kinderen in geen Paapsche Scholen ofte by Cloppen te besteden, om iet wat te leeren.

9. Dat alle deze middelen jaarlyks in de classen sullen werden voorgeleesen.

10. Dat de visitatores classium haar daar van sullen informeeren, of die voorsz. middelen alsoo werden gebruykt.

11. Dat de kerken en classen voor een gedurige last sullen houden, om de Exempelen der bysondere stoutigheden des Pausdoms, onder haar voorvallende, D. D. Deputatis te subministreren.

12. En alsoo by wylen ergerlyke Exorbitantien in kerkelyke Personen werden vernomen, die dan breedt, insonderheid by de Roomsgesinde, werden uytgemeten, wanneer geen behoorlyke Censure daar tegen werdt geoeffent, en dat daar door aan de Papen en Priesteren (die ons

om eenigen lof van verdraagzaamheid te oogsten, toegevend jegens de leugen worden, noch afwijking van de Heilige Schriften dulden, al zouden wij er ons ook de

---

Landt doorloopen en sulke dingen gretig opvisschen) occasie werdt gegeven, om selver de Gereformeerde Leere verdacht en hatelyk te maken, ja dat men selver van de gene, die Landt en Kerke gunstig syn, klachten over sodanige exorbiterende kerkelyke personen, meer en meer verneemt; oordeelt de Christelyke Synodus hoog noodig te wesen, dat de kerkelyke Personen insonderheit in dese tyden, niet alleen acht nemen op andere, maar ook op haar eygen selve, en dat, door nauwer en strikter censuren en oeffeningen van de kerkelyke discipline tegen de sodanige: opdat wanneer groote en droevige ergernissen gegeven werden, blyken mag, dat de Christelyke Gereformeerde Kerken daar van eenen regten afkeer en afgrysen hebben, als regelrecht strydende tegens de Leere en Religie, die sy belyden.

13. Dat geene Houwelyken met Pausgesinde werden aangegaan.

14. Dat aankomende Lidmaten beloven, indiense van Roomsgesinden werden gemolesteert, en ongerust gemaakt, datse het selve den Bedienaren des Woords aandienen sullen, om gerust gestelt en na eysch onderricht te werden.

15. Dat alle Oratoria Conventiculen en Scholen der Papisten geweert werden.

16. Dat de Dienstboden werden vermaant, datse haar aan geen Paapsche Heeren en Vrouwen verhuren.

17. Dat de Ouderlingen nevens de Predikanten neerstig acht nemen op de staat der Paapsgesinde Huysgesinnen en hare stoutigheden in 't verleyden van andere, of ook op die, welke verleyt soude mogen worden.

18. Dat de Lieden wel werden onderricht, dat het geen verraders of verklikkers van hare Medeburgers sijn, die de Paapsche Conventiculen aanbrengen aan de Overigheit, dewyle het veele daar aan hapert, dat de officieren geen rechte kondschap hebben van de Paapsche Vergaderingen.

19. Dat de Predikanten neerstig hare beroepplaatsen by blyven, om te beter opsicht op de Lidtmaten te hebben.

De Synode vond goed, de 12 eerste „kerkelijke middelen" terstond vasttestellen, opdat daarnaar gehandeld zou worden; de overigen nog in bedenking te geven aan de respective Classen, om later in Synodo haar goeddunken daarover bekend te maken.

Dien ten gevolge is in 1652 op de Synode te Gouda met betrekking tot de zeven laatstgenoemde punten bepaald:

ad. 13, dat de Dienaren des Goddelyken Woords, resorterende onder dese Synode, door ernstige en voorsichtige vermaningen, ook tydelyke waarschouwingen sullen vigileren, dat soodanige Houwelyken niet werden aangegaan.

beschuldiging om moeten laten welgevallen, dat wij autoriteitsgeloof voorstaan. Ja, de autoriteit der H. Schrift moeten wij verdedigen, en hetgeen wij tot zaligheid gelooven uit haar kunnen bewijzen.

God behoede onze Hervormde Kerk. Als zij een dood ligchaam is, mag Nederlands toekomst donker heeten. Maar zij is geen dood ligchaam. Zij heeft vele levende leden. De Heilige Geest openbaart zich in vele gemeenten.

---

ad. 14, concluderen de classes, Fiat, met getuygenissen, dat sulks albereits meest in alle kerken wierdt gepractiseert.

ad. 15, dat sulks billik en hoognoodig is: En alhoewel dese sake gehoort tot de dispositie van haar Ed. Gr. Mog. syn niet te min de kerken schuldig, met vermaningen, solliçitatien, en alle mogelyke toesicht, daar toe by haar Ed. Gr. Mog. aan te houden.

ad. 16, werdt geoordeelt, dat sulks behoort te geschieden; en daar en boven de ouders derselver daar tegen dienen gewaarschouwt: Item dat ook de Heeren en Vrouwen, die Ledematen zyn, ter bequamer gelegentheid vermaant sullen worden, met voorsichtigheit ontrent het huuren der Dienstboden, die Paapsgesind zyn, ten beste van haere Familien te willen verhoeden de verspiedinge van haare vryheit, besonderlyk d'infectie van der Religie suyverheit.

ad. 17, werdt sulks conform haren naam en Ampt dienstig en noodig geoordeelt.

ad. 18, daarop adviseren de classen, dat ook dat middel werdt goedgekeurt, en insonderheit staat te gebruyken, ontrent de officieren, die geen kondschap van dit quaedt en hebben.

ad. 19, wordt dit selve hoognodig geoordeelt, en sullen de respective classen daar op letten.

Hierbij voegen wij nog, dat volgens het visitatie reglement, gearresteerd in de C. Synode van Rotterdam in 1724, aan den vollen kerkeraad jaarlijks moest gevraagd worden, „of in kerkenraads boeken waren geïnsereert of voor dezelve geschreven en jaarlijks voor de visitatie der kerken voorgelesen werdt, onder anderen, hetgeen vastgesteld was als middelen tegen het Pausdom en deszelfs aanwas, gearresteerd Anno 1651 en 1652, en of er ook eenige Paapsche Schouten en Regenten sijn, als mede Paapsche Jesuiten- of Klopscholen, of ook geordende Papen, Monniken en Jesuiten? De Visitatoren moesten hun getal en namen opteekenen, daar zij gevonden werden. Ook of er geen kinderen buiten 's lands in Paapsche Scholen besteld werden, volgens resolutie van de C. Synodus 1707 en 1708."

Het een en ander is te vinden in het *Kerkelijk Handboekje*, bl. 289 en verv.

Laat ons den Heer danken, dat het niet tot de gemeenten der Hervormden beperkt is, dat ook bij verschil van kerkelijke belijdenis de eenheid des Geestes onder Protestanten in menige liefelijke, al is het vaak niet opgemerkte, niet luid geprezene vrucht van zamenwerking, gezien wordt. Vereenigen wij ons zoo veel mogelijk met allen, die den Heer Jezus liefhebben, en die uit liefde tot den Heer Jezus met ons willen zamenwerken. Mag het ons nooit te doen zijn, om de Nederlandsche Hervormde kerk weer tot de heerschende kerk in ons land te maken; een streven, waarvan men sommigen wel eens verdacht maakt, om hen als schrikbeelden te neutraliseren; het moet ons vooral te doen zijn om het verbond tusschen de vrijzinnigen en de Roomschgezinden onschadelijk te maken door een groot Evangelisch Verbond, met onzen Heer Jezus aan het hoofd, den Bijbel als de Grondwet, en wijzelven als ijverige leden, ijverende met den ijver, die uit het geloof in Jezus Christus en door den Heiligen Geest verstandig is. Heilzame herstelling dan van de bisschoppelijke hierarchie in Nederland, indien zij alle leden der Nederlandsche Hervormde Kerk, alle Protestanten in ons vaderland, eens goed wakker had geschud, en als een éénig man had doen opstaan, om met het Zwaard des Geestes, sterk door het schild des geloofs, zielen te winnen, niet zoozeer voor eenig kerkgenootschap of voor eenige leus, als wel voor Jezus Christus, onzen eenigen Heer, en voor zijn eeuwig onbewegelijk koningrijk, waarvan Hij het waarachtige hoofd is.

BIJBELSTUDIEN.

AANTEEKENING OP DE BERGREDE.

DOOR

NICOLAAS BEETS.

Matth. V : 3. Reeds in zijn eerste woord, ontdekt de Heiland het doel zijner komst, (vg. Jez. LXI : 1—3) den aart zijns koninkrijks, (Joh. XVIII : 36a) en welke hartsgesteldheid by de kinderen des koninkrijks verwacht wordt. *Zalig zijn de armen van geeste.* Dat woord, zoo wel als de drie volgende, een wonderspreuk voor het vleesch, beschaamt elke vleeschelijke verwachting, iederen hoogmoed, alle zelfbehagen. Slechts voor hen die, hunne nietigheid verstaande, gevoelen dat hun alles ontbreekt, is de groote rijkdom weggelegd. (Jez. XLI : 17. LXVI : 2. LXI : 1. Ps. LI : 19). Van Gods zijde *is* hy reeds de hunne; *hunner is het koninkrijk der hemelen;* schoon zy 't niet durven vermoeden, en het bewustzijn van hun gebrek tot eene diepe droefheid over de betreurenswaardige oorzaak van elken honger en kommer, namelijk de zonde, overgaat (Jez. LVII : 15. LXI : 2. Matth. XI : 28. II Kor. VII : 10): *zalig zijn die treuren.* Voor der zulken droefheid heeft God een volkomenen *troost;*

een troost, dien zy leeren met gebogen wil en overgegeven harte (Jak. I : 21. *Zalig zijn de zachtmoedigen*) alleen van Hem, in zijnen weg, en naar zijn Woord, te verwachten en aan te nemen. Dies ontsluit zich ook hun hart voor de gantsche volheid en het trapsgewijs genot der genadebeloften Gods voor tijd en eeuwigheid. Alles wordt het hunne (I Kor. III : 22). *Zy zullen het aardrijk beërven.* Hoe meer troost uit God, hoe meer toezeggingen van zijnentwege, des te meer de smachtend verlangen (*hongeren en dorsten*) naar eene ware en wezenlijke *gerechtigheid*, die aan zijne groote genade beandwoordt, waardoor men Gode welbehagelijk is, en zijn goeden en heiligen wil volbrengt. Deze is de spijze die de ziel behoeft, en hy die naar deze spijze hongeren doet, wil en vermag eene volkomene *verzadiging* te verschaffen. (Ps. CVII : 7. CXLVI : 7. LXV : 5. Jez. XLI : 17. Ps. XVII : 15). *Zy zullen verzadigd worden.*

7. De rijkgemaakte armen, vertrooste treurenden, van de heerlijkste verwachtingen vervulde zachtmoedigen, en door God zelf verzadigde hongerigen, worden door de vereenigde kracht dezer stemmingen en zegeningen tot *barmhartigheid*, *reinheid*, *vreedzaamheid* geheiligd, en zijn, waar zy niet uit kan blijven, ook de *vervolging*, die hun te beurt valt, getroost. En de oefening van elk dezer deugden opent een nieuwe bron van geluk. De medelijdige en helpende liefde tot den naaste, vrucht der in 't harte uitgestorte liefde van God, maakt voor 't genot dezer liefde gevoeliger, en brengt voor tijd en eeuwigheid hare byzondere zaligheden mede. (Matth. XXV : 27—40. Jak. II : 13). *Zalig zijn de barmhartigen, want hun zal barmhartigheid geschieden.* 8. Reinheid, niet levitiesch uitwendige, of farizeesch zedelijke, maar des harten [1]), niet slechts eene gezindheid, maar eene gesteldheid des gemoeds, door het geloof ontstaan (Hand. XV : 9) en in liefde zich openbarende (I Tim. I : 5. Jak. II : 22)

---

1) Vg. v. 3 armen *van Geeste.*

maakt vatbaar voor het genot der gemeenschap Gods en leidt tot de aanschouwing Gods. *Zalig zijn de reinen van harte want zy zullen God zien* (Ps. LI : 12. Ps. XXIV : 4, 6. Hebr. XII : 14). 9. Eene gemoedstemming, waarin men niet slechts de natuurlijke twistgierigheid (Rom. II : 8) bedwingt, niet slechts vrede *houdt*, (Rom. XII : 18) maar ook, met zelfverloochening, vrede *sticht*, maakt de roeping en verkiezing van Gods kinderen vast, en doet daarvoor kennen. *Zalig de vreedzamen* (*ειρηνοποιοί*) *want zy, zullen Gods kinderen genaamd worden.* 10. 11. Geenszins nogthands is deze gemoedsstemming een waarborg (Ps. CXX : 7) tegen eenigerlei openbaring van de vijandschap, door eene booze wareld aan de gerechtigheid der Godzoekenden toegedragen (I Petr. IV : 13, 14. 2 Tim. III : 12); maar ook deze ervaring heeft hare eigenaardige zaligheid (I Petr. III : 14); haar door te loopen behoort tot de kenmerken der gemeente Gods (Joh. XV : 18, 21); onder haar zijn hart te beproeven blijft een' iegelijk, die haar doorloopt, aanbevolen. *Zalig die vervolgd worden* (let wel) *om der gerechtigheid wil; want hunner is het koningrijk der hemelen. Zalig zijt gy als u de menschen smaden en vervolgen, en liegende alle kwaad tegen u spreken* (let wel) *om mijnent wille.* Vervolging *om Jezus wil*, hier hetzelfde als om *der gerechtigheid wil*, geschiedt door den smaad der tong, door vijandige handelingen, door boosaardige logentaal. 12. Zij kan echter de blijdschap van Gods kinderen slechts vergrooten (Jez. LI : 7—8), daar hy een groote vergelding des loons (Hebr. XI : 24—26) aan deze verdrukkingen verbonden heeft; *verblijdt en verheugt u, want uw loon is groot in de hemelen;* (Op. VII : 14—17); en zy brengt ook hare vertroostingen daarin mede, dat zy het deel geweest is van de uitnemendste dienaren en vertrouwden des Heeren van ouds her; *alzoo hebben zij vervolgd de profeeten die voor u geweest zijn.* 13. De roeping is: in het midden van den uitwendigen strijd, de inwendige vrede, met alle kracht en tot alle goede vrucht te doen openbaar

worden: *Gy zijt het zout der aarde.* Waar deze roeping vergeten wordt, wordt de wareld aan haar verderf overgelaten, *indien nu het zout smakeloos wordt, waarmede zal gezouten worden?* de smaad en de verachting der wareld tot een billijk oordeel verheven; *het deugt nergens meer toe dan om buiten geworpen en van de menschen vertreden te worden.* 14. 15. De roeping is: als lichten in de duistere wareld te schijnen (Filip. II: 15. Ef. V: 8—13), allen menschen openbaar. De gemeente Gods is niets heimelijks, en mag Gods werk in haar niet verheimelijken; ook behoeft zy het niet op te dringen om het te doen in 't oog vallen. *Gy zijt het licht der wareld; eene stad boven op een berg liggende kan niet verborgen zijn, noch steekt men eene kaarse aan en zet die onder eene korenmate, maar op een kandelaar, en zy schijnt allen die in het huis zijn.* 16. De roeping is: onbeschroomd en ongezocht, niet tot eigen maar tot Gods eere, niet slechts te zeggen, maar te toonen wie men is; het te toonen door een wandel (*uwe goede werken*) overeenkomstig de heilige en tedere betrekking, waarin men zich tot God (*uw Vader die in de hemelen* is) gevoelt. *Laat uw licht alzoo schijnen voor de menschen, dat zy, uwe goede werken mogen zien, en uwen Vader die in de hemelen is, verheerlijken.*

17. Hy die met zaligsprekende woorden gekomen is, is echter geenszins gekomen om den eisch der heiligheid te verzwakken; veeleer om dien tot een levend beginsel in het hart te stellen; is niet gekomen om voor verouderd te verklaren wat van eeuwige kracht is. *Meent niet dat ik gekomen ben om de Wet en de Profeeten te ontbinden.* Hij is gekomen om, gelijk de volle waarheid der belofte, zoo ook den gantschen inhoud der *wet* niet slechts te bevestigen, maar te *vervullen.* 18. 19. En als een die daartoe macht heeft, begint Hy met de eeuwigblijvende waarde der eeuwenoude openbaring Gods, die als zoodanig aarde en hemel overleven zal (1 Petr. I: 25), die één onverbreekbaar en onoplosbaar geheel

(Joh. X : 35. Jak. II : 10) is, waarin alles zijne beteekenis, alles zijn gewicht heeft, op nieuw te bezegelen; en nadrukkelijk te verklaren dat de Almachtige gereed staat te handelen met den mensch, aan wien deze zijne openbaring is te beurt gevallen, gelijk die mensch met deze zijne openbaring handelt (1 Sam. II : 30. Joh. XII : 48). Elke kleinachting van eenig stuk daarvan, zal den geestelijken wasdom hinderen en den geestelijken zegen beperken; en de meeste gunst van God zal hy genieten, die aan het geheel den meesten eerbied zal toedragen en bewijzen. *Want voorwaar zeg ik u, totdat de hemel en de aarde voorbygaan, zal er niet één jota, noch één tittel van de wet voorbygaan, totdat het alles zal zijn geschied. Zoo wie dan een van deze minste geboden zal ontbonden, en de menschen alzoo zal geleerd hebben, die zal de minste genaamd worden in het koninkrijk der hemelen, maar zoo wie ze zal gedaan en geleerd hebben, die zal groot genaamd worden in het koninkrijk der hemelen.*

20. En dit koninkrijk der hemelen is gantschelijk niet voor de zoodanigen, die de wet weten zonder ze te betrachten, of die haar betrachten zonder hart; maar voor zulken wier deugd de deugd van hen, die niets dan deugd prediken, zonder iets te voelen van armoede van geest, zeer verre overtreft. *Want ik zegge u: ten zij uwe gerechtigheid overvloediger zij dan der schriftgeleerden en der farizeën, dat gy in het koninkrijk Gods geenszins zult ingaan.*

21. 22. Het komt by het hooren en verstaan van de wet der heiligheid aan, op het rechte hooren en verstaan. Zy is geestelijk. Haar: *gy zult*, of: *gy zult niet*, richt zich niet slechts tot den uitwendigen, maar tot den inwendigen mensch. Zy oordeelt de gedachten en neigingen des harten. Haar geheele inhoud is liefde tot God, die zich ook in liefde tot den naasten bewijst. Niemand die zijn broeder haat, kan zeggen God lief te hebben (1 Joh. IV : 20); een iegelijk die zijn broeder

haat is reeds een doodslager in zijn gemoed (1 Joh. III:15). Doodslag is niet slechts daar geschied, waar men voor het burgerlijk gerecht wegens moord of verwonding strafbaar geworden is, maar reeds daar, waar ongerechte toorn, smadelijke minachting, koude verachting door den mond geuit wordt, of maar gevoed in een hart, hetwelk vergeet dat menschen broeders zijn. Reeds in alle deze gevallen heeft men Gods gebod overtreden, en is strafbaar voor zijn, voor zijn hoog, voor zijn uiterst gericht. *Gy hebt gehoord dat door de ouden gezegd is: Gy zult niet dooden, maar zoo wie doodt, die zal strafbaar zijn door het gericht. Doch ik zegge u: Zoo wie te onrecht op zijn broeder toornig is, die zal strafbaar zijn door het gericht;* en *wie tot zijn broeder zegt: Raka!* die *zal strafbaar zijn door den grooten raad;* maar *wie zegt: Gy dwaas! die zal strafbaar zijn door het helsche vuur.* 23. 24. Derhalve moet alle vrijmoedigheid om met gebed en heilbegeerte, in den weg der verzoening, toe te gaan tot den throon van Gods barmhartigheid hem ontbreken, wiens geweten zegt, d. i. wien God zelf indachtig maakt, dat er terecht of te onrecht iets in het minste is tusschen hem en zijnen naaste (Matth. VI:14. 1 Tim. II:8); geen middel tot verzoening moet afgewezen noch onbeproefd gelaten zijn, eer men hopen kan in God een Vader te vinden, eer men hem de altijd verschuldigde offers brengen durft. *Zoo gij dan uwe gave wilt op den altaar offeren, en aldaar gedachtig wordt dat uw broeder iets tegen u heeft, laat daar uwe gave voor den altaar, en ga heen, verzoen u eerst met uwen broeder, en kom dan en offer uwe gave.* 25. Heeft een onverzoenlijk harte tegen een broeder iemand belet by God verzoening te zoeken voor eigene onbetaalbare schuld, wee den zoodanige, wanneer de tijd der genade voorby zal zijn, en het kleine eind wegs afgelegd, dat hem nog van zijnen Goddelijken richter scheidt. Even zeker als daar een weg van verzoening geopend is geweest, verwijst deze hem dan tot eene eeuwige vergelding, die

hem al den ernst der goddelijke wet vruchteloos herinneren zal. *Wees haastelijk welgezind jegens uwe wederparty, terwijl gy nog met hem op den weg zijt; opdat de wederparty niet misschien u den rechter overlevere, en de rechter u den dienaar overlevere, en gy in de gevangenis geworpen wordt.*

27. 28. Haat en wellust zijn de twee polen, waartusschen zich het gantsche gebied der zonde beweegt, en die niet zelden in een betreurenswaardig verbond optreden (Gen. IV : 19, 24). Tegen beiden evenzeer getuigt Gods wet. Die gezegd heeft: gy zult niet dooden, heeft ook gezegd: gy zult niet echtbreken; en, met dit gebod, niet slechts het feitelijk bedrijven van overspel, maar alle onkuischheid in den huwelijken staat of daar buiten veroordeeld; ja reeds de lust der oogen, het toegeven van den wil in de zondige begeerte (2 Petr. II : 14. Job XXXI : 1. Ps. CXIX : 37), waarmede elke zonde aanvangt, en die het wezen der zonde daarstelt (Gen. III : 6. Joh. I : 15. Rom. VII : 7). *Gy hebt gehoord dat gezegd is: gij zult geen overspel doen: Maar ik zegge u dat zoo wie een vrouw aanziet om haar te begeeren, die heeft reeds overspel in zijn hart met haar gedaan.*
29. 30. Zoo keert zich de Wet tegen het vleesch, en eischt de dooding van alle werkingen des lichaams door den geest (Rom. VIII : 13); *indien uw rechteroog u ergert, trek het uit en werp het van u; indien uw rechterhand u ergert, houw ze af en werp ze van u;* en by het ontzettende harer gedreigde oordeelen is wel geen offer te zwaar dat aan de reinheid des harten en der gedachten moet gebracht worden; want ook het dierbaarste, aangenaamste, noodigste, naar het uitwendige met volle recht vergunde, van God zelf gegevene, en als het ware met het leven saamgewassene en in ons geheele bestaan ingevlochtene, moet gewillig, ofschoon niet zonder groote pijn, verloochend kunnen worden, en geheel weggeworpen, waar eigene verwerping gedreigd is, waar een eeuwige zaligheid op het spel staat (Matth. XIX : 12,

21, 29. XVI:24, 26. Luk. XIV:26, 27. XIX:8. Hand. V:1 volg. Fil. III:7, 8). *Het is u nut dat een uwer leden verga, en niet uw geheele lichaam in de hel geworpen worde.*

31. 32. Is alle onkuische begeerte overspel, ook elke lichtvaardige beschouwing en behandeling van de heiligheid des huwelijks is het. De echtverbintenis is meer dan eene formaliteit (Matth. XIX:4, 5, 6. Spr. II:17. Mal. II:14, 15). Daarom wordt ook hare ontbinding, by gebrek van die hoogst geldige reden, waardoor het huwelijk inderdaad opgelost *is*, niet door eene formaliteit goedgemaakt; te minder omdat zulk eene ontbinding tot nieuwe schennis van het zevende gebod aanleiding geeft. *Daar is ook gezegd: zoo wie zijn vrouw verlaten zal, die geve haar een scheidbrief. Maar ik zegge u, dat zoo wie zijn vrouw verlaten zal, anders dan uit oorzake van hoerery, die maakt dat zy overspel doet, en zoo wie de verlatene zal trouwen, die doet overspel.*

33—37. Maar de roeping om trouw en geloof te houden, waar men die schuldig is en verpand heeft, is in alle betrekkingen even heilig; steeds even heilig de plicht om in alle woord waarachtig te zijn. Den kinderen des koninkrijks moet ter bevestiging hunner woorden geen eed noodzakelijk, elke eed onschendbaar wezen. Het oprechte, ondubbelzinnige, door eenvoud krachtige, zich gelijkblijvende woord is onder broederen (Jak. V:12) genoeg. Waar meer vereischt wordt, is het een blijk dat onkruid tusschen de tarwe gezaaid is (Matth. XIII:30). *Wederom hebt gy gehoord dat van de ouden gezegd is: Gy zult den eed niet breken, maar gy zult den Heere uwe eeden houden. Maar ik zegge u: zweer gantschelijk niet, noch by den hemel, omdat hy is de throon Gods; noch by de aarde, omdat zy is de voetbank zijner voeten; noch by Jeruzalem, omdat zy is de stad des grooten konings; noch by uw hoofd, zult gy niet zweeren, omdat gy niet één hair kunt wit of zwart maken. Maar laat zijn uw woord ja, ja; neen, neen: wat boven dezen is, dat is uit den booze.*

38. Tusschen overtreding en straf is een noodzakelijk verband, eene ernstige en heilige verhouding (Matth. VII : 2). *Gy hebt gehoord dat gezegd is: oog om oog en tand om tand.* Gerechte wedervergelding is het recht Gods (Rom. I : 32. 2 Thess. I : 6, 7), maar Gods-alleen (Spr. XXIV : 29. XX : 22. Lev. XIX : 18. Rom. XII : 19); en diens, die in naam van God, als door God gestelde macht, het recht bedeelt (Rom. XIII : 4). 39—41. De discipel des Heeren zie van alle vergelding af; *maar ik zegge u dat gy den booze niet wederstaat;* by grievende beleediging (*zoo wie u op de rechter wang slaat*), by *schreiend onrecht* (*zoo iemand met u rechten wil en uwen rok nemen*), by de onredelijke eischen der onbescheidenheid (*zoo wie u zal dwingen een mijl te gaan*), verdrage hy zachtmoedig, geve liefderijk toe, doe hy alle dingen zonder murmureeren of tegenspreken (Fil. II : 14), en zij van harte bereid meer te verdragen, meer toe te geven, meer te doen, dan voor het oogenblik gevergd wordt; *keer hem ook de andere toe, laat hem ook den mantel* (Ex. XXII : 26, 27), *ga met hem twee mijlen* (1 Kor. VI : 7).

42. In den behoeftige ziet het kind des koninkrijks slechts de behoefte, en is gereed die te vervullen. (I Joh. III : 17) *Geef dengene die van uw bidt, en keer u niet af van dengenen, die van uw leenen wil.* 43 44. En ook zijn vijand zij hem een naaste; *gy hebt gehoord dat er gezegd is: gy zult uwen naasten liefhebben, en uwen vijand zult gy haten. Maar ik zegge u: Hebt uwe vijanden lief.* Hy vergelde hem zijne booze woorden en daden, met zegeningen des monds en der liefderijke hand; ja met den verborgen zegen des gebeds, waarin zich de hartelijkheid en volkomenheid der liefde eerst recht bewijst; *zegent ze, die u vervloeken; doet wel dengenen, die u haten; en bidt voor degenen, die u geweld aandoen en die u vervolgen.* Zoo *betoont* hy zich (vg. v. 9) een kind Gods in liefde, die het genaamd wordt door genade, (Joh. I : 12) die het geworden is uit den Heiligen Geest. (Joh. III : 1—8); *opdat gy moogt*

kinderen zijn uws Vaders die in de hemelen is. Zoo is hy een kind dat naar zijnen vader aart, wiens allen overtuigende, (Hand. XIV. 7) allen beschamende goedertierenheden in het gebied der schepping, (Deut. XI: 10—15. Ps. LXV: 10, 11. Jer. V: 24. XXIV: 22) beeld en spiegel strekken van die veel grootere in de bedeelingen zijner genade. (Ps. LXXII: 6. Jez. XLV: 8. Ez. XXXIV: 23. Hos. VI: 3, 10, 12. Mal. IV: 2. Rom. V: 8—10), *want Hy doet zijne zon opgaan over boozen en goeden, en regent over rechtvaardigen en onrechtvaardigen.* 46. 47. De natuurlijke mensch hebbe in zijn naaste slechts *zichzelven* (Ef. V · 28), slechts *dit* lief dat de naaste zijn vriend wezen wil; zijne minzaamheid zij slechts eene munt, die hy niet uitgeeft dan tegen hare waarde, en hy roeme daarby op deugd en voortreffelijkheid; het is eene deugd en voortreffelijkheid die het peil van den overigens meest zedeloozen niet te boven gaat; *indien gy liefhebt die u liefhebben, wat loon hebt gy? doen ook de tollenaars niet hetzelfde? en indien gy uwe broeders alleen groet, wat doet gy boven anderen? doen ook de tollenaars niet alzoo?* 48. De discipel van Christus heeft een grooter gebod ontfangen, dat tot eene meer overvloedige gerechtigheid (vs. 20) leidt: het gebod van gelijkvormigheid aan Hem, die *liefde* is gelijk Hy *heiligheid* is; die in liefde en heiligheid *volmaakt* is; het einde van wiens heilige Wet liefde is, (Rom. XIII: 8. I Tim. I: 5); wiens heilige Wet niet kan worden vervuld dan waar *zijne* liefde in de harten is uitgestort; en die zijne liefde uitstort in het hart van dien zondaar, die weet wat het zegt *arm van geest* te zijn, en tot *volmaaktheid* geroepen te wezen. *Weest dan gylieden volmaakt, gelijk uw Vader in de hemelen volmaakt is.*

(Wordt vervolgd).

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Een woord over den inwendigen toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Het is niet gemakkelijk, een goed overzigt te geven van den inwendigen toestand onzer Nederlandsche Hervormde kerk. Daartoe moet men natuurlijk zelf een goed overzigt over het geheel hebben. Dit vereischt een geoefend oog. Heeft men een goed overzigt, dan is men op den weg, om het waargenomene te kunnen beoordeelen. Maar ook hier velerlei gevaar van zich te vergissen. Hoe veel hier afhangt van het standpunt, waarop men staat, behoeft niet herinnerd te worden. Reeds op het waarnemen van de verschijnselen oefent het zijnen invloed uit.

Die een overzigt van den inwendigen toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk geeft, mag verwachten, dat men hem met zachtmoedigheid beoordeelt, daar hij eene moeijelijke taak heeft te vervullen. Daarentegen mag van hem, die het aanbiedt, verwacht worden, dat hij de werkelijkheid behoorlijk onderscheiden heeft van de verschijnselen, welke hij heeft opgemerkt. Die zulk een overzigt geeft moet er zich op toeleggen, daguerréotypen te leveren.

Jaarlijks heeft de Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde kerk een overzigt van den staat onzer kerk aan de Synode aan te bieden. Het zou van groote onverschilligheid getuigen, indien wij er niet met belangstelling kennis van namen.

In het „Overzigt van den staat van het Hervormd Kerkgenootschap in de Nederlanden, opgemaakt bij de Algemeene Synodale Commissie en door haar aangeboden aan de Algemeene Synode, in de Vergadering van den 3den Julij 1851 [1])," dat eerst handelt over den uitwendigen toestand, komt het volgende over den inwendigen toestand voor:

„Tot de volledigheid van een overzigt van den staat des kerkgenootschaps behoort ook de beschouwing van zijnen inwendigen toestand. Maar in deze mogen en moeten wij dikwijls naar het gezegde in de voorgaande jaren verwijzen. Niet telken male heeft de Kerk haar gelaat veranderd; niet telkens doen zich nieuwe verschijnselen op, die bijzondere opmerking verdienen, of zij raken enkele personen of plaatsen te zeer van nabij, om in een algemeen verslag vermelding te gedoogen. Wij herhalen met een woord, wat wij in de laatste rapporten met meerder of minder uitvoerigheid ontwikkelden. Er is in de Kerk wat ons verblijdt, er is wat ons bedroeft. De heilige geest is uit onze gemeente niet geweken; de waarheid van haren troon niet gevallen. In de kerkgebouwen mag de goede opkomst ter gemeenschappelijke Godsvereering van den heerschenden zin getuigen, om de deugden te verkondigen van Hem, die door Christus ons riep tot zijn wonderbaar licht. In de scholen der wetenschap wordt gearbeid, om den zin der schrift, het wezen des Christendoms te doen bevatten, en de beginselen, waar onze Kerk op rust, in den helderen dag te plaatsen. Wat men ook zegge, van geen leerstoel der godgeleerdheid en van geen kansel wordt het ongeloof in ons midden gepredikt. Jammer maar, dat er zoo veel zucht tot veroordeelen en zoo weinig geest van liefde zich openbaart onder hen, die, bij eigen inzigt in de waarheid, naar overtuiging en gemoed, het stelsel der uitsluiting

---

1) *Handelingen van de algemeene Synode der Christelijke Herv. kerk in het Koningrijk der Nederlanden, in den jare* 1851, bl. 19.

voeren, en, onder het hangen aan vorm en menschengezag, niet dulden kunnen dat anderen naar den vrijen geest van het Evangelie zich rigten. Ongelukkig, als die onbroederlijke zin het onderscheidingsteeken moet zijn van den waren Hervormde. God were die uit eene gemeenschap, waartoe hij niet behoort. Dat hij gebannen zij uit den boezem van gemeenten, uit het hart van kerkeraden, waar hij de hoofden verhit en den band der zielen verscheurt. Dat hij de zalen niet langer ontsiere, waar de mannen zamen komen als vertegenwoordigende eene Christelijke natie, waar eerbied voor aller regt, en vrijheid van ieders meening hun zelfs door de Grondwet wordt geleerd. Laten alle verlichten en weldenkenden vast staan en onbewegelijk in gematigdheid des geestes, maar ook met onbezweken moed en kracht de waarheid verkondigende en in liefde betrachtende. Heldere kennis, ongeveinsde godsvrucht, eerbied voor het woord van God, en onafhankelijkheid van alle menschelijke leering kenmerken de verkondiging van het Evangelie, en worden bevorderd door het onderwijs, dat Evangeliedienaren en Christusbelijders vormt. Zoo zij de Nederlandsche Hervormde Kerk een parel aan de kroon van Christus."

In het gezegde is zeker niet weinig, dat tot het bespreken van hoogstmerkwaardige en zeer verschillend beoordeelde verschijnselen aanleiding geeft. Zoo zou zich eene belangrijke discussie kunnen ontwikkelen uit de woorden: „zucht tot veroordeelen," „weinig geest van liefde," „stelsel der uitsluiting," „hangen aan vorm en menschengezag," „vrije geest van het Evangelie." Ook zou men kunnen vragen, hoe in zulk een beknopt overzigt van den inwendigen toestand der Nederlandsche Hervormde kerk eene soort van apologie der akademische leerstoelen voor de godgeleerdheid, en eene soort van beschuldiging tegen de Tweede Kamer der Staten-Generaal eene plaats heeft kunnen vinden. Misschien is er nog wel meer te vragen.

Een jaar later is omtrent den inwendigen toestand onzer kerk het volgende gezegd in het „Overzigt van den staat der Nederlandsche Hervormde kerk, door de Algemeene Synodale Commissie aangeboden aan de Algemeene Synode, in de vergadering van het jaar 1852 [1])."

„Staat het oog geheel u helder en vrolijk, als gij den blik slaat in het hart dier kerk, die wij met innige liefde, met edelen trots, onze kerk noemen, gelijk de wetgeefster schijnt gevoeld te hebben, toen zij, in de regeling der nieuwe kerkeorde het voorschrift, gelijk wij bij den aanvang zeiden, van het overzigt behield, maar voor de christelijke vereeniging, wier staat moet worden geschetst, den naam in het leven riep, dien zij eigendommelijk draagt, waar voor ieder onzer zoo vele teedere geschiedkundige herinneringen aan verbonden zijn, den naam van de Nederlandsche Hervormde kerk. Jammer zeggen wij — zij had zulk eenen goeden grondslag; zij werd zoo krachtig opgebouwd; daar woonde anders bij haar zoo veel godsdienstzin, die haar versieren kon; jammer maar, dat schier altijd partijschap en verdeeldheid haar beroeren en ontluisteren moesten, zoodat geene twisten ooit verouderd waren, of daar werden nieuwe geboren. Gelukkig zouden wij onze kerk noemen, als die twisten en woelingen alleen tot haar geschiedboek behoorden, maar ook in de dagen van heden zijn de teekenen als in de dagen van ouds. Enkele jaren mogen onze eeuw hebben gekend, dat de leden der kerk verdraagzaam en rustig te zamen verkeerden, en er van strijd van meeningen bijna niet werd gehoord, voor meer dan 25 jaren is er eene zucht tot veroordeelen, een geest van wantrouwen opgekomen, die de Synodale Commissie ten jare 1829 in haar eerste overzigt deed opmerken, dat zich bij toeneming vertoonde; en ziet gij in de gansche volgreeks der jaren al hare verslagen door, zij heeft er

1) *Handelingen van de Algemeene Synode der Christelijke Herv. kerk in het Koningrijk der Nederlanden, in den jare* 1852, Bijlage C. bl. 7.

geen gegeven, waarin zij niet, zonder daarom het goede te miskennen, hare klagten doet hooren over jammerlijke verstoring van de eenigheid des geestes, en schennis van den band des vredes, veroorzaakt door de woelingen der voorstanders van de oude beproefde kerkleer, gelijk het heeten moet, die zij waanden door een geest der nieuwigheidszucht en des ongeloofs te zien miskennen, en daarom met dolzinnigen ijver in bescherming namen, tot dat uit al het wrijven en drijven zich scheuringen in de kerk ontwikkelden, en de kerkgemeenschap door duizenden werd verbroken. Het is geschied, en zal zich niet ligt herstellen. Hoewel er zijn, wie hunne afzondering berouwt, hetzij ze dit ondanks zich zelven verraden, hetzij ze met gevouwen handen de wederopneming in de gemeenschap zoeken; hoewel de scheurmakers, hunne natuur niet verzakende, reeds tegen elkander opstaan en de gescheidenen al weder onder elkander zijn verdeeld, de scheur wordt niet ligt geheeld, en soms hooren wij van nieuwe gemeenten en nieuwe bedehuizen, die bij de afgezonderde rijzen. Maar zij dat zoo; hen, die buiten zijn, mogen wij laten aan hunne plaats. Als wij niet elke scheiding en verdeeling, in de gemeenschap van menschen door twist verwekt, uit beginsel betreuren moesten, wij zouden onze kerk geluk kunnen wenschen, dat zij van de onruststokers gezuiverd is ...... indien zij ook maar gezuiverd ware, en indien het ook maar bij deze scheuring bleef! Velen zijn bekommerd, om de teekenen des tijds, en vragen, met angstigen blik naar de toekomst, wat zal er worden van onze Nederlandsche Hervormde Kerk? Wij gelooven, dat men zulk eene bekommering niet mag voeden, maar ook, dat er aanleiding en grond tot zulk een vragen bestaat. De spanning neemt toe, wij kunnen het ons niet verbergen. De geest der onverdraagzaamheid, die verder dan den kring der onkundigen en onbeduidenden gaat, spreekt op al stouter toon, en doopt al meer zijne pen in bittere galle. Hij randt beginse-

len aan, die in de christelijke overtuiging van anderen leven, en door velen geëerbiedigd worden. Hij valt op mannen aan, wier leven getuigenis geeft aan hun geloof, alsof zij vijanden van Christus waren, en die in gemoede de waarheid zoeken, en ijveren voor den Heer, om zijn geest te doen doordringen tot het leven, en met zijnen adem de menschheid te bezielen, hen zoekt hij te schandmerken, alsof zij ergernissen van de gemeente waren. Met droefheid vervult het alle weldenkenden in de kerk, die den vrede beminnen, en eerbied vragen voor ieders overtuiging, uitgaande van het Goddelijk Evangelie, en die oordeelen, dat er eenheid des geloofs kan bestaan bij verschil van begrip, eenigheid des geestes bij verschil van rigting, en dat er nog eene andere regtzinnigheid wordt genaamd, dan die de leer der Vaderen heiligt. Indien het inzigt in den aard van het geloof in den levenden Christus meer verhelderd, en het wezen des Christendoms meer waar zal worden opgevat, waartoe de openbare verkondiging van het woord des levens en het onderwijs mogen leiden, dan zal de stelselzucht verflaauwen, het twistvuur zal verdooven en de vermetelheid zal ophouden, die den broeder buitensluit, omdat hij in meening en begrip tot de geestverwanten niet behoort, en die, op den drievoet geklommen, het orakel spreekt: „bij mij is de waarheid, en zij is bij mij alleen.” — Wij willen het goede niet voorbij zien, hetwelk nog rijkelijk in ons midden woont, belangstelling in de zaak der waarheid en godzaligheid, zigtbaar in het onthaal van de godsdienstige geschriften, waarvan een nimmer opgedroogde vloed door onze kerk stroomt, en in de groote geldsommen, die elk jaar, met groote bereidvaardigheid, voor christelijke instellingen van allerlei aard worden opgebragt; dat onze Hervormde kerk van het beginsel van Christus gemeente niet geheel geweken is, en zij haar karakter als Nederlandsch niet verzaakt, het mag gezien worden in de krachtige hulp, die broeders aan broeders verleenen, om nood te

14

verligten, geledene schade te herstellen of in behoeften te voorzien. Zoo is er nog in onze kerk van hetgeen in de oude Apostolische was, toen bij de menigte van degenen, die geloofden, alle dingen gemeen waren. Maar de onze — zij moet digter naderen; aan die moederkerk moet zij beter gelijken; en zij kan het niet, of aan de verdeeldheden moet een einde komen. De toekomst aanschouwe het, wat wij vreezen, dat voor ons geslacht niet zal zijn weggelegd, dat het ook onder de onzen is één hart en ééne ziel, en ook onze Godsverheerlijking eendragtig, met verheuging en eenvoudigheid des harten."

Onder het lezen van dit overzigt rezen de volgende vragen bij ons op:

1. Waaraan wil men gedacht hebben bij de verklaring, dat de Nederlandsche Hervormde kerk zulk eenen goeden grondslag had, en welk tijdvak harer geschiedenis heeft men in het oog bij de getuigenis, dat zij zoo krachtig werd opgebouwd en dat er zooveel godsdienstzin bij haar woonde?

2. Kenmerkten zich de jaren, gedurende welke de leden onzer kerk gezegd worden verdraagzaam en rustig te zamen verkeerd te hebben, door onverdraagzaamheid jegens elke afwijking van de leer der zaligheid, zoo als zij in den Bijbel te vinden is, en ging die rust gepaard met een krachtig opgewekt geloofsleven, zigtbaar in ijver voor de uitbreiding van het koningrijk der hemelen onder alle standen en in alle kringen, zonder dat zij aan eene doodsche stilte deed denken?

3. Is het verschijnsel, dat men eenige jaren bijna niet van strijd van meeningen hoorde, hieruit te verklaren, dat de waarheden, die het kenmerkende van het Evangelie en van onze Hervormde belijdenis uitmaken, door verreweg de meesten, als hun heilig en dierbaar, beléden werden, terwijl de bestrijders der waarheid zwegen; of wel uit onverschilligheid en zucht, om den vrede ook ten koste der waarheid te behouden?

4. Waardoor is die zucht tot veroordeelen opgewekt, die men zegt, dat voor meer dan 25 jaren opgekomen is; wat heeft men toen begonnen te veroordeelen, en in hoeverre mogt datgene, wat men ten gevolge van die zucht veroordeeld heeft, niet veroordeeld worden?

5. Wat heeft den geest van wantrouwen, over welken men spreekt, uitgelokt en gevoed, en waarom mogt men niet wantrouwen wat men schijnt niet vertrouwd te hebben?

6. Heeft de strijd, die in de laatste jaren ontstaan is, werkelijk de eenigheid des geestes onder hen, die in den Heer Jezus gelooven, verstoord, en moeten wij het er derhalve voor houden, dat de levende leden des ligchaams van Christus door dien strijd van elkander zijn gescheurd?

7. Wie heeft men in het oog, als men zinspeelt op onruststookers, van welke onze kerk nog niet zou gezuiverd zijn, nadat de zoogenaamde Afgescheidenen haar verlaten hebben?

8. Tusschen wie bestaat er spanning in onze kerk, en wat doet die spanning eigenlijk het meest toenemen?

9. Kan men ook, daar er gesproken wordt van den geest van onverdraagzaamheid, die verder dan den kring der onkundigen en onbeduidenden gaat, die op al stouter toon spreekt, en zijne pen al meer in bittere galle doopt; kan men ook zeggen, tot welken kring, zoowel van onkundigen en onbeduidenden, als van meer kundigen en meer beduidenden, die geest, benevens zijne openbaring in de genoemde verschijnselen, niet wordt gezien, en hoe zich, in plaats daarvan, dan de Heilige Geest beide in geschrift en in praktijk openbaart onder hen, tot wie men meent, dat die geest der onverdraagzaamheid niet is doorgedrongen?

10. Waartegen laat zich de genoemde geest der onverdraagzaamheid eigenlijk het sterkst hooren, en heeft hij hierin volstrekt geen regt?

11. Is het genoeg, van beginselen, die aangevallen

worden, te zeggen, dat zij in de christelijke overtuiging van anderen leven en door velen geëerbiedigd worden, om den strijd tegen hen als eene vrucht van eene ongeoorloofde onverdraagzaamheid te mogen voorstellen?

12. Kan de verzekering, dat iemand in gemoede de waarheid zoekt, wel anders dan door een hartenkenner gegeven worden, en behoeft de Gemeente des Heeren zich wel te vrede te stellen met Evangeliepredikers, die de waarheid zoeken, daar zij behoefte heeft aan Evangeliedienaars, die de waarheid verkondigen als iets, dat niet meer gezocht behoeft te worden?

13. Worden zij, die gezegd worden te ijveren voor den Heer, om zijnen geest te doen doordringen tot het leven en met zijnen adem de menschheid te bezielen, en van wie men beweert, dat de geest der onverdraagzaamheid op hen aanvalt, door dezen geest aangevallen juist omdat zij voor den Heer ijveren, en kan dus die geest van onverdraagzaamheid niet verdragen, dat men des Heeren geest doet doordringen tot het leven en dat men de menschheid met zijnen adem bezielt, of laat hij zich eigenlijk om eene andere reden tegen hen hooren?

14. Laten zij, die men in het oog heeft als aangevallenen door den geest der onverdraagzaamheid, zich nooit zelven door een geest van onverdraagzaamheid leiden, en behandelen zij derhalve hen, die men van onverdraagzaamheid beschuldigt, met de meeste verdraagzaamheid, zonder eenigzins exclusief tegen hen te zijn?

15. Van welken aard is de vrede, dien men zegt, dat bemind wordt door hen, die vervuld zijn met droefheid over den geest der onverdraagzaamheid, en zijn er onder de weldenkenden in de kerk ook, die geen vrede beminnen, door welke de waarheid zou worden opgeofferd aan eene zekere soort van verdraagzaamheid, zoo ligt te vinden bij hen, die zeggen de onverdraagzaamheid te betreuren?

16. Hebben zij, die eerbied vragen voor ieders overtuiging, uitgaande van het goddelijk Evangelie, (eene

bepaling, die niet veel zegt, daar ieder dit naar zijne eigene overtuiging bepaalt,) ook regt, om in de Nederlandsche Hervormde kerk eerbied te eischen voor eene overtuiging, die, als zij zich in geloofsbelijdenis uitspreekt, juist het tegengestelde uitspreekt van hetgeen andere leden der Nederlandsche Hervormde kerk belijden, waardoor dan de gemeenschap van geloofsbelijdenis in die kerk onmogelijk zou worden?

17. Meenen zij, die oordeelen, dat er eenheid des geloofs kan bestaan bij verschil van begrip, niet, dat de eenheid des geloofs onmogelijk is, waar men in hetgeen men gelooft lijnregt tegenover elkander staat?

18. Is er niet een verschil van rigting, die wegens het verschil zoowel van het punt, van waar men uitgaat, als van den grond waarop men voortbouwt, de eenigheid des geestes buitensluit?

19. Welke is die andere regtzinnigheid, die onderscheiden zijn zou van die, welke, gelijk men gezegd heeft, de leer der Vaderen heiligt?

20. Wat bedoelt men met die stelselzucht, welks verflaauwing men wenschelijk acht, en hebbben zij, die deze verflaauwing wenschelijk achten, dan zelven geen stelsel?

21. Meenen zij, die gezegd worden zooveel van den geest der onverdraagzaamheid te lijden hebben, ook, dat men tot iemand, van wien men in beginsel verschilt, dien men in geloofsbelijdenis tegenover zich ziet staan, zeggen moet: ook gij hebt de waarheid, gij hebt haar even goed als ik?

22. Moet onze kerk, indien zij meer op de oude Apostolische kerk zal gelijken, niet beginnen met even als de Apostolische kerk te volharden in de leer der Apostelen, en zullen wij wel ooit in hare voetstappen kunnen treden, indien ieder lid onzer kerk de vrijheid heeft, naar goedvinden te belijden wat hij wil, al is het lijnregt in strijd met hetgeen andere leden derzelfde kerk overeenkomstig den Bijbel belijden?

23. Had niet onder de verblijdende teekenen in de Nederlandsche Hervormde kerk moeten gerekend worden veler getrouwheid in de belijdenis van de onfeilbaarheid der Apostelen, van de Godheid des Heeren, van de regtvaardiging uit genade door het geloof, van de noodzakelijkheid der bekeering en der wedergeboorte door den Heiligen Geest, van de heiligmaking niet als middel om geregtvaardigd te worden, maar als het bewijs der gemoedsvernieuwing, en verdienen dan zij niet berispt te worden, die zich op de eene of andere wijze onverdraagzaam toonen jegens hen, die voor dit alles ijveren?

24. Moet men niet, bij het vermelden van hetgeen in het algemeen bedroevend in den inwendigen toestand onzer kerk, en met betrekking vooral tot den geest van onverdraagzaamheid afkeurenswaardig is, zich ook bedroeven en een woord van afkeuring uitspreken bij de ontdekking, dat zij, die het meest over den geest van onverdraagzaamheid en van uitsluiting zeggen te treuren, in de praktijk vaak toonen, nog niet te meenen, dat er eenheid des geloofs kan bestaan bij verschil van begrip, eenigheid des geestes bij verschil van rigting, voor zoo ver zij bijv. bij het beroepen van Predikanten, bij de keuze van kerkeraadsleden en wat dies meer zij, hen uitsluiten, in wie zij geen geestverwanten erkennen, en hen niet verdragen, van wie zij in geestesrigting verschillen?

25. Zal men bij het geven van een overzigt over den inwendigen toestand onzer kerk, niet in dezelfde mate minder verbittering en miskenning zaaijen, als men meer onbewimpeld zegt, wien men bedoelt, wien men in het gelijk, wien men in het ongelijk stelt, tot hoever zich derhalve de kring der „weldenkenden" uitstrekt?

Het overzigt zou er niet in waarde bij verloren hebben, indien het eene duidelijke beantwoording van deze vragen gemakkelijk had gemaakt. Met belangstelling zien wij een nieuw overzigt te gemoet.

D.

Eene preek van Adolphe Monod. De laatst uitgegeven preek van den beroemden en welsprekenden A. Monod, *Exclusisme ou l'unité de la foi*, *Paris* 1853, die voor weinige weken verscheen, bevat eene te belangrijke bijdrage, niet slechts tot de homiletische letterkunde, maar ook tot beantwoording van eene der gewigtigste tijdvragen, dan dat wij ons zelven het genoegen zouden kunnen ontzeggen, om onze lezers daarop, althans met weinige woorden, opmerkzaam te maken. Naar aanleiding van Ephes. IV : 3ª wordt de beschuldiging in het breede beoordeeld, zoo dikwijls tegen opregt geloovigen ingebragt door wie zich vrijzinnigen noemen, dat zij te exclusief willen wezen. Monod onderzoekt, of het èn voor den christen èn voor den evangeliedienaar op geloovig standpunt mogelijk is, de verzekering: „dit is de waarheid" te vervangen door de meer bescheidene uitspraak: „dit is alzoo mijne meening." Het ontkennend antwoord, dat hij geeft, wordt op zoo verrassende en tevens krachtige wijze gestaafd, dat men niet moede zou worden den spreker te bewonderen, indien men niet — hem zelven vergat om de zaak, die hij bespreekt en verdedigt. Na vooraf het exclusisme ten aanzien van personen en zaken onderscheiden te hebben, toont hij aan, dat het christendom het karakter van uitsluitendheid draagt, en dat het onmogelijk is, het Evangelie in den geest der Apostelen en der Hervormers te prediken, zoo men dat karakter wil opgeven. Wat meer is, er is een exclusisme, dat onafscheidelijk is van vast en levend geloof, en de voorbeelden van alle geloofshelden staven, dat verzekerdheid des geloofs zonder éénig exclusisme ten aanzien van dwaling en zonde volstrekt onmogelijk is. Om nog meer leven aan zijne bewijsvoering bij te zetten, vooronderstelt de prediker een oogenblik, dat hij aan den geest der eeuw gehoor gevende exclusief jegens niemand zal wezen. „Welaan, „— spreekt hij — ik neem aan, dat gij mij zoover ge„bragt hebt, dat ik u de genade Gods in Christus niet

„als de waarheid, maar als eene meening verkondig, „die welligt niet ten volle gegrond is, daar anderen, „die haar bestrijden, toch tegenover mij gelijk kunnen „hebben. Gij hoort mij derhalve voortaan prediken: „ik ben overtuigd, dat de mensch slecht is en door „zijne daden veroordeeld bij God, maar misschien stel „ik hem mij voor onder wat al te sombre kleuren. Ik „ben overtuigd, dat er geen zaligheid is dan uit genade „door het geloof in den Gekruisigde; maar welligt heb „ik op dit diepzinnig punt de Schrift nog niet ten volle „begrepen. Ik ben overtuigd, dat niemand deel heeft aan „dat heil, die niet is wedergeboren door den H. Geest; „maar — ik eerbiedig op dit stuk de meening van an„deren..... Is het dit wat gij van mij verwacht; zult „gij dàt ten einde toe goedkeuren? Gij zult het zelven „beoordeelen. Ik vergenoeg mij met u eenige vragen „te doen." — En nu geeft hij op vier bladzijden, die ongetwijfeld onder het schoonste geteld moeten worden dat immer is gezegd en geschreven, eene voorstelling van vier onderscheiden gevallen. Hij plaatst den prediker, die voor zichzelven geloovig, echter exclusief jegens niemand is, op den kansel, aan het sterfbed, onder de Heidenwereld, tegenover de martelaarskroon in den tijd van vervolging. Het resultaat van dit deel des betoogs laat zich raden. Maar nu wordt op eenmaal de bladzijde omgekeerd. De zaak wordt van de zijde der hoorders besproken, en aangetoond, dat geen waarachtig geloovige zich op het zoo begeerlijk geachte standpunt van non-exclusisme kàn handhaven, omdat die gewaande mildheid zich nergens grenzen gesteld ziet en in hare noodzakelijke toepassing tot scepticisme en indifferentisme moet voeren. Het betoog is zoo overtuigend, zoo — men vergeve het woord — zoo echt Fransch, maar zoo diepchristelijk tevens, dat wij het wel zouden wenschen in de handen van allen, die zich nòg in slaap laten wiegen door de zoo vaak misbruikte woorden: verdraagzaamheid en liberaliteit. Reeds

waren wij begonnen enkele der schoonste plaatsen zoo naauwkeurig mogelijk over te zetten; maar wij konden ons niet voldoen. De geur van den nectar vervliegt te veel ook bij het zorgvuldigst overgieten. Maar niet dringend genoeg kunnen wij de lezing en behartiging dezer leerrede aanprijzen, waardoor Monod zijnen rang van eersten Christelijken Evangelieprediker in de Fransch-Protestantsche kerk weder op zoo schitterende wijs heeft gehandhaafd. Te zwijgen van het hoog aesthetisch genot, dat ons de lezing verschafte, het zou ondankbaarheid zijn, en toch, dien lof als den hoogsten te uiten, het zou miskenning wezen van den onschatbaren inhoud en de gewigtige strekking der rede, die de gelukkigste vereeniging van mildheid en bestemdheid, van vrijheid en vastheid, van gematigdheid en kracht doet aanschouwen. Wie kan haar neerleggen, zonder zich innig gesticht, krachtig aangegrepen te voelen, en den Heer der Gemeente te danken, die in onze dagen zulke getrouwe en rijk begaafde getuigen voor zijne zaak heeft doen optreden?

v. O.

—

De slagboom der geschiedenis en der beginselen. Onlang zeide iemand bij de beoordeeling van het geschrift eens schrijvers, wiens beginselen de Protestanten consequent tot het Roomsch Katholicisme brengen zouden: „Het is bij hem niet te doen om terugkeer tot de R. K. kerk; hij is getrouw aan de groote herinneringen der Hervorming. Tusschen hem en Rome is de slagboom der Geschiedenis; maar niet in dezelfde mate is tusschen hem en Rome de slagboom der beginselen." Zou dit laatste ook van meer Protestanten gezegd kunnen worden?

—

Twee Herderlijke Brieven. Niet lang geleden zijn er twee „Herderlijke" Brieven uitgegeven. De eene „van de Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk aan de Christelijke Hervormde Gemeenten in Nederland," gedateerd 22 April 1853, (te 's Gravenhage bij H. C. Susan, C. Hzn. 1853) de andere „van zijne Doorl. Hoogw. Mgr. Joannes Zwijsen, Aartsbisschop van Utrecht, Apostolisch Administrator van het Bisdom van 's Hertogenbosch, ter gelegenheid der Invoering of Herstelling van het Bisschoppelijke kerkbestuur in het Koningrijk der Nederlanden," gedateerd 1 Mei 1853 (te 's Bosch, bij de Gebr. Verhoeven. 1853.)

Den eerstgenoemde zou men misschien niet geheel zonder regt eene groote vergissing kunnen noemen. Wat den titel van „Herderlijke" Brief aangaat, hij is niet toetelaten. De Algemeene Synodale Commissie is niet eene vergadering van de Herders der gezamenlijke Hervormde Gemeenten. Zulke Herders kennen wij in onze Kerk niet. Iedere Gemeente heeft haren eigen Herder of hare eigene Herders. Wat den inhoud en de strekking betreft, zij moeten wel bedenkingen uitlokken. Niet, dat er geen juiste opmerkingen in voorkomen; niet, dat er geen behartigenswaardige wenken in gevonden worden. Maar het geheel voldoet niet aan de behoeften. Stonden wij bij bijzonderheden stil, dan zouden wij vragen of de „Herderlijke" Brief het gevaar, dat ons van Rome dreigt, niet veel minder gevaarlijk voorstelt, dan het werkelijk is en voorgesteld behoort te worden; of de wegneming van ergerlijke woorden uit den bisschopseed ons wel iets verder zal brengen; of bij het spreken over smaden en lasteren, scheiden en scheuren, en wat dies meer zij, niet een bepaald ernstig afkeuren had moeten gevoegd zijn van de bestrijding dier waarheden, wier verdediging door niet weinigen, helaas, met onruststooken en twisten gelijk gesteld wordt. Maar hoe dit zij, moge de bede verhoord worden, die aan het

einde te vinden is: „Voorts, Broeders, de genade van onzen Heer Jezus Christus zij met uwen geest."

In den Herderlijken Brief van den Heer Joannes Zwijsen, zich noemende „Aartsbisschop van Utrecht," lezen wij onder anderen een woord tot de rijken der aarde, die zich hier hooren toeroepen: „koopt uwe zonden af door aalmoezen." Al was het ook waar, dat Daniël dit eens tot Nebucadnezer had gezegd, iets dat bij eene juiste vertaling van Dan. IV: 27 blijkt, het geval niet te zijn, daar Daniël gezegd heeft: breek uwe zonden af door geregtigheid; dan zou er nog niet uit volgen, dat een „Aartsbisschop van Utrecht" denzelfden raad nu aan Christenen moest geven. Wij zouden wel eens willen hooren, hoe deze raad in overeenstemming is te brengen met het Evangelie, volgens hetwelk alleen het bloed van Jezus Christus van alle ongeregtigheid reinigt. Maar — ieder spreekt natuurlijk naar de mate der kennis, welke hij heeft van den weg der verlossing.

De genoemde Herderlijke Brief eindigt met eene aanroeping van God, die zich hier aldus ziet toegesproken: „O God — opdat Onze nederige gebeden bij U ingang mogen vinden, zoo durven Wij U dezelve aanbieden door de HH. Beschermers van deze Kerken, door den H. Willibrord en andere HH. Bisschoppen, die haar door hunne deugden en wonderen beroemd, en door hunnen arbeid en hun bloed hebben vruchtbaar gemaakt."

Vervolgens:

„Heilige Moeder van Jezus, wees Gij vooral Onze Voorspreekster; met een kinderlijk vertrouwen hebben Wij onder Uwe bescherming Onze herderlijke bediening aanvaard; en Wij betuigen U Onzen dank voor de gunsten en weldaden, welke Wij door Uwe magtige tusschenkomst van het goddelijk Alvermogen hebben ontvangen. Spreek tot het hart van Uwen Zoon, vraag dien goddelijken Opperherder zijner Kerk, dat Hij over Ons de volheid van den zegen uitstorte, welke Wij in Zijnen

naam aan de Geloovigen geven; of liever, dat Hij zelf én Herder én kudde zegene, opdat zij in de waarheid vereenigd, in de liefde volmaakt, en in de heerlijkheid te zamen gekroond mogen worden!"

Men vraagt hierbij te regt, waarom de „Aartsbisschop van Utrecht" zijne gebeden niet liever aan God aanbiedt door den eenigen Middelaar Gods en der menschen, Jezus Christus; hoe met den Bijbel te rijmen is de voorstelling, dat de „Aartsbisschop van Utrecht" door de magtige tusschenkomst der „heilige moeder van Jezus" de gunsten en weldaden heeft ontvangen, voor welke hij dankt; op welken grond Maria hier wordt voorgesteld als eene, die tot het hart van onzen Heer Jezus spreken moet voor de Kerk en wat van dien aard meer is.

Wat noemt gij toch Christusverloochening en schepselvergoding?

D.

—

Aan Z***

Verbetering van eene vergissing met betrekking tot de Dordsche Synode van 1618 en 1619. Ik heb mij in mijnen brief aan u, bl. 138, vergist, en haast mij, u dit te melden. Iemand heeft mij gevraagd, waar het besluit der Dordsche Synode, waarbij zij vaststelde, dat de geloofsbelijdenis om de drie jaren zou herzien worden, te vinden is. Door deze vraag ben ik er opmerkzaam op geworden, dat ik van de genoemde Synode iets heb gezegd, waartoe ik geen regt had. Heb derhalve de goedheid, de woorden, in welke gij mijne vergissing vindt, als niet geschreven te beschouwen, en daarvoor nu het volgende zoo in de plaats te stellen, dat gij leest: „de laatste, omdat zij de geloofsbelijdenis en den Catechismus heeft geapprobeerd, waardoor zij zich het regt heeft toegekend, om, indien zij er iets in

gevonden had, dat naar haar oordeel niet met Gods Woord overeen kwam, het er uit te verwijderen of er in te veranderen; in één woord, hetzelfde regt, dat de Synode van Antwerpen in 1565 aan zichzelve en hare opvolgers toekende."

D.

—

Kerk en Theologie. „De Kerk bestaat niet ter wille van de Theologie; de Theologie bestaat ter wille van de Kerk. De Kerk is ook niet eene leerinrigting, zij is eene heilsinrigting, en het doel, waarop ook alle theologische werkzaamheid gerigt moet zijn, bebehoort niet te wezen, dat de menschen velerlei weten van Goddelijke dingen, maar dat zij den vrede hunner ziel in de kracht tot geregtigheid weder vinden."

SCHENKEL.

—

Waarde der kerkelijke belijdenisschriften. „Wij, die de kerkelijke Belijdenis vasthouden, beweren niet, zooals ons dikwijls uit onverstand, of helaas ook wel uit kwaadwilligheid voorgeworpen wordt, dat de belijdenisschriften der Hervormers onverbeterlijk volmaakt zijn. Wij beweren slechts, dat zij de wezenlijk fundamenteele leerstukken der Schrift en der evangelische kerk bevatten, dat zij onmisbare verbindingsmiddelen der evangelische kerk zijn, dat het onmogelijk is geweest, tot op dit oogenblik iets beters, ja iets dat slechts half zoo goed is, voor haar in de plaats te stellen."

SCHENKEL.

—

Twee Aartsbisschoppen „van Utrecht." Den 14. April 1853 heeft de Roomsch Katholieke Oud-Bisschoppelijke Klerezy een adres aangeboden aan Z. M. den Koning (te Utrecht, bij J. A. van Woestenberg uitge-

geven). Het is onderteekend, in de eerste plaats, door den heer J. van Santen, die zich noemt „Aartsbisschop van Utrecht." — Den 1. Mei deszelfden jaars verschijnt een Herderlijke Brief van den heer J. Zwijsen, die zich insgelijks „Aartsbisschop van Utrecht" noemt.

Terwijl vele duizende Protestanten roepen: Geen Aartsbisschop „van Utrecht," zijn er nu twee, die op dezen titel aanspraak maken.

D.

BOEKAANKONDIGING.

Antwoord van J. H. Scholten aan Mr. Is. da Costa. Te Leyden bij P. Engels 1852.

(*Vervolg en slot van bl.* 163.)

II. Wij gaan over tot het tweede gedeelte der ons voorgestelde taak, namelijk tot het onderzoek of de bezwaren door den heer DA COSTA tegen de denkbeelden van den hoogleeraar zelven ingebragt, door dezen voldoende zijn opgelost. Doch stellen wij hier in de eerste plaats grenzen aan ons onderzoek. Wij wenschen zoo veel doenlijk, ons stiptelijk tot de beschouwing dezer bezwaren en der wederlegging te bepalen, zonder in de beoordeeling van des hoogleeraars hoofdwerk (hoewel deze brochure zich daaraan eigenaardig aansluit) te treden; als tot welke taak er meer ruimte vereischt wordt, als die ons hier is toegestaan, en bovenal meer tijd en krachten, als waarover het ons gegeven is te beschikken. Alleen zij het hier aangemerkt, om ons standpunt tot dat werk te bepalen, dat wij het beschouwen als bouwstoffen hebbende aangebragt, waaruit, — met wegneming van eenige en aanbrenging van eenige andere, zeer essentieele, — de gereformeerde dogmatiek op de hoogte der tegenwoordige christelijke ontwikkeling zal kunnen gebragt worden; en dat men wel zal doen om, in de beschouwing van dat werk, terug te keeren tot het oogpunt waaruit de schrijver zelf verklaart het beschouwd te willen hebben, als eene „proeve" namelijk van onder-

zoek naar de beginselen onzer kerkleer (Voorr. tot den 2den druk, bl. XLIII en de daar aangehaalde plaatsen), en dus zoowel van den eenen kant dit werk niet (zoo als door des hoogleeraars leerlingen vaak geschiedt) als eene geformeerde dogmatiek te beschouwen, als een *cadre*, waarin men vervolgens alle verdere denkbeelden en ontwikkelingen voegt, als ook, aan den anderen, het misbruik dat er van het werk gemaakt wordt niet op rekening van den schrijver zelven te stellen en hem alzoo, tegen zijn eigen verklaarden wil, als het hoofd eener bepaalde dogmatieke school, die in de praktijk al ligt tot eene secte ontaardt, aantemerken en als zoodanig aantevallen. — Na deze aanmerking gaan wij over tot het aangekondigd onderzoek en kiezen daartoe den vrijen vorm van aanteekeningen bij en naar aanleiding der lezing van de brochure ons in de pen gevloeid.

1. In de eerste plaats verrastte ons de verklaring dat er tusschen den hoogleeraar en den heer D. C., — wanneer deze zegt dat het voor hem *„het eerste en het laatste, het hoogste en het wezenlijkste is,"* dat eene leer *„zuiver en onberispelijk bijbelsch is,"* geen verschil kan bestaan (bl. 2). Hoe dit, vragen wij, overeentebrengen met de wijze waarop de hoogleeraar onderscheidt tusschen H. Schrift en Gods woord, als zijnde dit laatste de religieuse inhoud der Schrift, of de christelijk godsdienstige waarheid, die de christelijke bewustheid door middel der wetenschap onderkent? Is dit het zelfde als den bijbel voor theopneustos en dus op zich zelven voor Gods woord en als zoodanig kenbron der waarheid te houden, wat de overtuiging des heeren d. C. zal zijn? Hier is, dunkt ons, een fondamenteel verschil: volgens de eene voorstelling is toch de toetssteen der waarheid in, volgens de andere is zij buiten den mensch. — Evenwel verheugt ons uitermate deze instemming des hoogleeraars met de aangehaalde woorden en zien wij er een waarborg in, indien men zich namelijk omtrent zijn standpunt in betrekking tot den

bijbel geene illusien maakt, voor de mogelijkheid eener verzoening *op praktisch terrein* tusschen hetgeen theoretisch zoo ver van elkander schijnt te staan. Voorwaar twee die het voor „*het eerste en laatste, hoogste en wezenlijkste*" houden, dat eene leer „zuiver en onberispelijk bijbelsch" zij, kunnen zich ook verder, welke ook hunne verschillen zijn, verstaan. Edoch, indien dit het karakter is des bijbels, dat overeenkomst met zijn inhoud, het eerste en laatste, hoogste en wezenlijkste is voor eene leer, wat wij gaaf toestemmen, dan vragen wij of de theorie des hoogleeraars over den bijbel dit karakter genoegzaam gestaafd heeft, en het geloofsfeit genoegzaam verklaard, dat naarmate de christen in geestelijke ontwikkeling voortgaat, het bijbelwoord hem hoe langer zoo dierbaarder wordt en hij niet boven den bijbel wascht, maar als 't ware in hem opwascht en het religieuse karakter der Schrift of Gods Woord in haar zich al meer en meer over al hare deelen schijnt uittestrekken, zoodat hem de schaal evenzeer als de kern een Godswerk, een Godswoord schijnt te zijn, even als in de natuurlijke wereld de grovere en fijnere deelen alzoo met elkander in het naauwste verband staan, dat men de laatste niet zonder de eerste kan verkrijgen en dat iedere kwetsuur aan de eerste, zich ook aan de laatste doet gevoelen. Wij hebben in beginsel geen bezwaar tegen de onderscheiding van H. S. en Gods Woord, en kunnen ook des hoogleeraar's definitie van 't laatste als de godsdienstige of christelijke waarheid wel toestemmen, achten echter dat daarmede het feit van de exclusieve waardij des bijbels geenszins verklaard is en verlangen een waarborg dat die onderscheiding niet ontaarde in eene theorie, waardoor aan die waardij te kort gedaan en die dus voor de praktijk gevaarlijk worde.

2. De hoogleeraar wraakt het in den heer D. C., dat hij van de leer der Drieëenheid eene voorstelling geeft, die hij „als eene vrucht der hedendaagsche philosophische mystiek," „als een nieuw gnosticisme," dat „vooral se-

dert SCHELLING in Duitschland ingang gevonden heeft," beschouwd (bl. 3). Wij doen geen onderzoek naar de juistheid dezer voorstelling zelve, vragen alleen of hare verwantschap aan hetgeen de hoogl. noemt een nieuw gnosticisme of de hedendaagsche philosophische mystiek, een grond van veroordeeling is. — Hoe meer het in ons vaderland algemeen is en met onzen landaard overeenkomstig, hoe meer van de meest verschillende zijde stemmen in dien geest gehoord worden (zie o. a. Jaarb. v. wet. Theol. XI. Dl. 1. St. bl. 36), die alle speculatieve wijsbegeerte, voornamelijk die van christelijke premissen uitgaat, dikwerf minachtend, verwerpen, — des te meer achten wij het noodig, dat er stemmen gehoord worden tegen deze onregtmatige verachting. Is het toch eene behoefte van den menschelijken geest, op een zekeren trap van ontwikkeling gekomen, om datgene wat leven, wat realiteit in hem geworden is, aan het ontledend zoowel als zamenvoegend vermogen (de analysis en synthesis) van zijne denkkracht te onderwerpen; en wordt het hem eerst door het begrijpen tot volle eigendom en volkomen leven; hoe zoude dan de hoogste vorm des levens, het christelijke leven, — de realiteit aller realiteiten, de christelijke waarheid, aan dezen eisch kunnen ontkomen? Wel zal deze eisch nooit volkomen bevredigd worden, want hoe kan God ooit worden begrepen? Doch het onvolledige van de voldoening aan deze behoefte, het gebrekkige der christelijke philosophie moet zoo weinig van hare beoefening en van de poging tot voldoening aan deze behoefte afbrengen, dat integendeel, zoo als het christelijk leven aan de christelijke philosophie voedsel geeft, zoo wederkeerig de laatste het eerste onderhoudt, zoo zelfs dat dit kwijnt en wegsterft zonder die philosophie, zoo als uit de armoede eener prediking zonder stevigen dogmatischen grondslag overvloedig blijkt. — Doch niet de speculatieve wijsbegeerte als zoodanig, maar hetgeen hij „nieuw gnosticisme" en „hedendaagsche philosophische mystiek" noemt, wraakt de hoogleeraar, en hij noemt

als zoodanig de school van SCHELLING en hetgeen zich uit deze ontwikkeld heeft (HEGEL?). Doch wij vragen: is deze nieuwe wijsbegeerte niet een vrucht van het christendom, ook daar waar zij het verloochent, en is hare betrekking tot Christus, ook wanneer zij hem verwerpt, niet hierin openbaar, dat zij veelal aan de christelijke speculatie den weg baant en het geloof dwingt om, aan verouderde formules vaarwel zeggende, zich alzoo te formuleeren, dat zij de waarheid, ook in de afdwalingen der philosophie kenbaar, in zich opneemt? Moge ook al de leer der Drieëenheid volgens SCHELLING's en HEGEL's opvatting pantheïstisch zijn, — wat wij in het midden laten, — is daarmede gezegd dat er geene elementen of *Ahnungen* eener hoogere opvatting der geloofswaarheid in hunne voorstellingen liggen? Wel stemmen we toe dat de kiem van alle christelijke speculatie in het bijbelwoord gevonden moet worden, doch niet dat alle daaruit afgeleide ontwikkeling, omdat zij niet als zoodanig bijbelsch is, daarmede onwaar zou zijn. — En wat nu de hier besprokene leer betreft der Drieëenheid, de vraag is hier èn welke de kracht is van de benaming *Logos*, èn welke volheid van beteekenis de titel van *Zoon Gods* in zich sluit, alsmede wat door de uitdrukking *Geest Gods*, onderscheiden van God zelf, wordt aangeduid. In de eerste plaats is zuiver exegetisch uittemaken, of de H. S. de Drieëenheid leert, d. i. of zij aan den Zoon en den Geest, een van dat des Vaders onderscheiden persoonlijk Godsbestaan toekent. Is dit uitgemaakt, zoo als het dit voorzeker voor den heer D. C. is, dan is vervolgens de christelijke denker in zijn regt, als hij zoo mogelijk een klaar begrip dezer drieledige persoonlijkheid in Gods wezen tracht te verkrijgen; en, mogt hij voor sommige zijner denkbeelden en voorstellingen een weerklank vinden in sommige systemen des ongeloofs, dan is deze schijnbare overeenkomst nog volstrekt geen bewijs van identiteit, noch ook van het zamenvoegen van heterogeene elementen,

daar het doorgaans alleen het isoleeren eener waarheid en het afsnijden der polarisch tegen haar overstaande waarheid is, die de leugen tot leugen maakt.

3. De Hoogleeraar keurt het af dat de heer D. C. heeft gesproken van een *zich* BEPERKEN *van God binnen de grenzen eener menschelijke natuur* (bl. 7), en begrijpt niet hoe de heer D. C. zijne (des hoogleeraars) uitdrukking van "OPENBARING *Gods binnen de perken en in de vormen der menschelijke natuur*," heeft kunnen opvatten in den zin van eene beperking Gods, alsof er tusschen de beide begrippen *zich beperken* en *zich openbaren* geen onderscheid ware. Allezins moet den heer S. toegestemd worden dat hij met zijne woorden iets geheel anders bedoelt en uitdrukt, dan de heer D. C. met de zijne. Beiden echter gebruiken het woord *openbaring* om hunne meening uit te drukken. Nu is alleen de vraag, ten einde er niet, zoo als tegenwoordig zoo dikwijls geschiedt een woordenstrijd uit misverstand ontsta, wie van beiden dit woord in den regten zin opvat en of, indien de heer D. C. in zijne opvatting de waarheid aan zijne zijde heeft, dit begrip van openbaring Gods niet allezins dat van eene *zelfbeperking Gods* in zich sluit. — Is volgens den heer S. *de openbaring van het wezen Gods in Christus* nog iets anders en meer dan dat in hem, als den volmaakten mensch, die het beeld Gods volkomen draagt, de menschelijke natuur in hare volmaaktheid aanschouwd wordt, en dat deze, — als alle de werken Gods, doch meer volkomen en dadelijk, omdat zij het voortreffelijkste dezer werken en de mensch van Gods geslacht is, — eene openbaring is van God? Wij vragen dit eensdeels om dat eene aandachtige lezing van de volgens het register hierop toepasselijke plaats, in des schrijvers *de leer der Herv. kerk* enz. (1. Dl. bl. 198 en 199 .1e dr.) ons niet meer heeft gegeven, en ten anderen om dat dit ook schijnt te volgen uit de wijze waarop de heer S. het grieksche woord dat eigenlijk *openbaring* (*patefactio*, *révélation*, *ἀποκάλυψις*), opvat, in onderscheiding van het

andere woord door *openbaring* (in den zin van *manifestatio*, *manifestation*) vertaald (φανέρωσις). Alleen door dit laatste toch zou eene *uitwendige* openbaring worden aangeduid, terwijl het eerste alleen op iets *inwendigs* toepasselijk zou zijn, en bepaaldelijk zou aanduiden het door wegneming van inwendige hindernissen, ontdekken door het subject van de buiten hem objectief aanwezige of openbaar gewordene waarheid, (zie de aldaar aangehaalde plaats uit S's. *beoordeeling van Mr. C. W. Opzoomer op het gebied der godgeleerdheid en wijsbegeerte* (bl. 31—33). Is deze onderscheiding juist, dan zoude de eigenlijk gezegde *openbaring* (ἀποκάλυψις, patefactio, révélation) in den zin van het *openbaar worden van iets dat vroeger verborgen was*, *door het wegnemen der bedekselen* (καλύμματα) *die het verborgen hielden*, alleen betrekking hebben op het wegnemen van hetgeen *in hem* de erkentenis der waarheid tegenhoudt, terwijl er eigenlijk van geene openbaring van iets buiten hem (namelijk in dezen zin) sprake kan zijn, daar er geene bedekselen of hindernissen buiten hem aanwezig zijn en die alleen in hem bestaan, waardoor hij de buiten hem aanwezige waarheid niet kan verstaan. — Dan is ook de openbaring Gods in Christus niet specifiek onderscheiden van die in de natuur. Dan kan er wel gesproken worden van eene φανέρωσις (*manifestatio*, *manifestation*) van God en van Christus, die dan zal moeten zijn, van Christus een *openbaar worden* (van innerlijke erkentenis onafhankelijk) van zijnen persoon, en van God een *openbaar worden* van zijne natuur, dat volgens den heer S. geschiedt èn door de zigtbare natuur, (Rom. I : 20) èn door de menschelijke natuur, die in hare volkomenheid aanschouwd wordt in den „Zoon des menschen bij uitnemendheid, in wiens trekken het beeld Gods aanschouwd wordt," doch er kan geene spraak zijn van eene ἀποκάλυψις θεοῦ of Χρίστου dan alleen in een subjectiven zin, niet indien *een openbaar worden van God of Christus*, *door wegneming van hetgeen hen zelven bedekte of verborgen hield*. — Op

grond van deze redenen meenen wij dat het begrip van *openbaring van Gods wezen in Christus* in des hoogleeraars systeem alzoo zou kunnen omschreven worden: „Door het in Christus openbaar worden (φανέρωσις) van de menschelijke natuur in hare volkomenheid (in hare zuivere religiositeit) is de openbaring (φαν.) van het wezen Gods in zijne werken volmaakt geworden en daardoor de weg gebaand dat dit wezen Gods in het gemoed van den enkelen mensch ontdekt worde, (ἀποκάλυψις) d. i., door den enkelen mensch inwendig worde erkend." Indien wij ons in deze omschrijving van het gevoelen van den heer S bedriegen, verlangen wij niets liever dan teregtwijzing. Wij veronderstellen de mogelijkheid van dwaling en geven daarom deze opgave vragenderwijze, omdat, alhoewel uit de aangehaalde plaatsen deze meening duidelijk schijnt te blijken, andere echter, bepaaldelijk over de Christologie handelende, ons voorkwamen niet volkomen met het aangevoerde te stroken, waardoor ons meer dan eens het vermoeden [1]) opkwam, dat er in het systeem van den heer S. twee verschillende christologische beginselen naast elkander stonden, die niet tot eenheid gebragt waren, ja welligt niet komen kunnen. Hoe het zij, is deze opvatting van S.'s openbaringsbegrip juist, dan behoeft het geen betoog dat die met het supranaturalistische van den heer D. C. strijdt, en dat er onder de woorden: *openbaring van Gods wezen in Christus*, iets anders verstaan wordt, als wat men er, aan de supranaturalistische terminologie gewoon, onder pleegt te verstaan. — Nu blijft de vraag wie van beiden gelijk heeft

1) *Vermoeden.* Ondanks de hekeling van dit woord door den hoogleeraar (in zijne beoordeeling van Dr. J. J. van Oosterzee's beschouwing bl. 88 enz.) gebruiken wij het, niet om daardoor een vrijspraak voor het uiten van ongemotiveerde meeningen te verwerven, maar omdat dit het eenige middel is om zich rekenschap te geven van strijdigheden die men aantreft, en echter, zoo lang de mogelijkheid verondersteld wordt dat die strijdigheden worden opgelost, de bescheidenheid gebiedt dit vermoeden niet tot zekerheid te verheffen.

en bepaaldelijk of de opvatting van het woord ἀποκάλυψις door den heer S. juist is. Met deze opvatting schijnt niet overeen te brengen, noch de etymologie van het woord, dat wel een *vroeger verborgen* zaak veronderstelt die *ontdekt* wordt, hetzij dat die ontdekking geschiede, (zoo als dit in de dissertatie van den heer VAN BELL [1]) over dit onderwerp juist onderscheiden wordt) door wegneming van de hindernis (het κάλυμμα) van de te ontdekken zaak of van de persoon aan wie alzoo de zaak ontdekt wordt, — doch van de wijze van ontdekking, of die in- of uitwendig plaats heeft, niets bevat, — noch vooral het gebruik, dat van dit woord meermalen gemaakt wordt. — Behalve de plaatsen door den heer van Bell hiervoor aangehaald (bl. 59—64) meenen wij hieronder te moeten tellen I Cor. II : 10. Genoemde schrijver heeft ons namelijk volstrekt niet kunnen overtuigen, dat op deze plaats (teregt eene hoofdplaats in deze materie door hem genoemd) de ἀποκάλυψις waarvan hier sprake is, alleen betrekking zou hebben op het ontdekken door den Geest bij Paulus en de apostelen, van de wijsheid Gods die te voren voor hen en nu ook nog voor anderen een μυστήριον eene verborgene zaak was, en niet ook en in de eerste plaats op het openbaar maken van het μυστήριον zelf, door wegneming van hetgeen dit verborgen hield. Immers duidt het woord μυστήριον bij Paulus gewoonlijk aan de vroeger verborgene zaak, die thans niet alleen door wegneming van subjectieve hindernissen, maar door uitwendige openbaring aan den dag is gebragt; alzoo dat, ware ook iemand al vóór die openbaring, zoo geheel van den Geest Gods bezield geweest, dat de zonde in hem vernietigd ware, hij evenwel dit μυστήριον niet had kunnen ontdekken juist omdat het een μυστήριον, eene verborgene, niet geopenbaarde zaak was. Dezelfde opmerking geldt ook van Gal. I : 16,

1) Disput. theol. de patefactionis christianae indole, e vocabulis φανεροῦν et ἀποκαλύπτειν in libris N. T. efficienda, Lugd. B. 1849.

waar het inwendige der openbaring alleen ligt in de woorden *ἐν ἐμοὶ*, niet in het woord *ἀποκαλ.* op zich zelve, ja waar wij juist om die bijvoeging *ἐν ἐμοὶ* als ook om de bekende bekeeringsgeschiedenis van Paulus gedrongen zijn bij die *ἀποκ.* ook aan iets uitwendigs te denken; zoodat indien wij ook al toestemmen dat de *ἀποκ.* niet volkomen is, zoolang de inwendige hinderpalen niet zijn weggenomen, evenwel deze niet de eenige zijn die weggenomen moeten worden.

Doch wat hiervan zij, al zouden wij moeten toegeven, — wat ons echter zeer twijfelachtig schijnt, — dat de *ἀποκ.* immer ook eene inwendige erkentenis in zich sluit, hieruit volgt niet dat de voor deze inwendige erkentenis noodwendige uitwendige openbaring van de beteekenis van dit woord zou buitengesloten zijn, en vooral niet, wat de zaak zelve betreft, dat die uitwendige openbaring geen ander karakter zoude hebben dan de openbaring (*φανέρωσις*) Gods in de natuur. Welk woord toch voor de openbaring in Christus gebezigd wordt, hetzij *φαν.*, hetzij *ἀποκ.*, het geopenbaarde zelf wordt genoemd een *μυστήριον* (Eph. I : 9, 10. III : 4. Coloss. I : 27. 1 Tim. III : 16) d. i. eene zaak die, hoewel zij nu geopenbaard is, vroeger verborgen was en door geen, hoe ook verlicht oog, kon aanschouwd worden, hetgeen van de openbaring Gods in de natuur voorzeker niet kan gezegd worden. — Is dit de beteekenis van *μυστ.*, dan is de openbaring Gods in Christus voorzeker iets meer dan een door wegneming van inwendige hindernissen doen verstaan van de buitendien reeds openbare waarheid Gods, dan is zij eene openbaring van die waarheid *door wegneming van hetgeen haar zelf bedekte. Het Woord is vleesch geworden*, dat Woord dat vroeger *bij God was* (*ἦν* niet *ἐστι*). Door deze vleeschwording is het geopenbaard, onafhankelijk van de vraag of het als zoodanig zal erkend en de openbaring aangenomen worden. — Dit tot justificatie van de supranaturalistische opvatting van het woord *openbaring*, waarin de heer d. C. van den heer

S. verschilt. Nu is verder de vraag of het idee *openbaring* alzoo begrepen de uitdrukking van een *zich beperken van God binnen de grenzen der menschelijke natuur* wettigt. Wij meenen ja. Indien in waarheid *het Woord* God is, wat ook de heer S. schijnt [1]) toe te stemmen, (zie II. Dl. bl. 263—283 2. dr.) zoo is de vleeschwording wel niet denkbaar zonder eene zelfbeperking wel niet van den *Vader*, dat niet mogelijk zou zijn, maar van den *Logos*, den *Zoon Gods*, die toch ook door den heer S. als persoonlijk, dus als God, vóór zijne menschwording gedacht wordt. Zonder die zelfbeperking aan te nemen, vervallen wij noodzakelijk of in het door den heer S. te regt bestredene monophysitisme dat hij aan de luthersche communicatio idiomatum verwijt, waardoor de menschelijke natuur des Heilands wordt weggenomen, of in de ontkenning zijner personeele Godheid, of goddelijke persoonlijkheid, waardoor het geheele idee van menschwording en openbaring Gods in Christus (in bovengenoemden zin) verdwijnt. [2]) Wat er met de

---

1) *Schijnt* zeggen wij, omdat wij met dit overigens voortreffelijk betoog over de vereeniging der twee naturen in Christus, het bovengenoemde openbaringsbegrip niet weten over te brengen, wat ons bevestigt in het boven geuitte vermoeden van het aanwezig zijn van twee verschillende christologische beginselen, vermoeden dat buitendien versterkt wordt door het veel juister en duidelijker voorstellen van de christologie in de 2e. dan in de 1e. druk, 't geen de dubbele omvang van het in de 2e. druk geleverde reeds aantoont. (Eerste dr. bl. 226—235; 2e. dr. bl. 263—283).

2) Volkomen stemmen wij toe de woorden van MARTENSEN (*Die Christl. Dogmatik*, *Kiel* 1850, *S*. 304); soll es Ernst werden mit dem Begriff des Mittlers, so musz Gott auch ernsthaft sich wissen in der Beschränktheid der menschlichen Natur, ernsthaft die Zustände der menschlichen Natur als seine eigene Zustände durchleben. Daher musz die Gothheit als eingehüllt in die Menschheit Christi gedacht werden, die aüszere Unendliehkeit der Göttlichen Eigenschaften umgesetz werden in die innre, um so platz zu finden in der Beschränktheit der menschlichen Natur. In denselben Maasze, als die menschliche Natur wächst und sich entwickelt, wächts auch die Gottliche Natur in ihm, und in denselben Maasze als er unter seiner fortschreitenden Entwicklung sich seiner *historischen* Bedeutung bewuszt wird *erinnert* er sich seiner ewigen Praexistenz und seines Ausgangs von Vater.

goddelijke natuur strijdigs in dit woord *beperking* moge liggen, wordt weggenomen door het bijgevoegde ZELF*beperking*. Die beperking blijft een daad der goddelijke wil, dus van goddelijke almagt. Wel blijft ons die daad der *zelfbeperking* Gods onbegrijpelijk, doch — begrijpen wij wel eene daad Gods? Wij kennen Hem uit zijne werken, maar *hoe* Hij werkt, het geheim van Zijn alvermogen, blijft dit niet eene verborgenheid voor den eindigen mensch? Blijft ons b. v. niet reeds de eerste daad Gods, de scheppingsdaad, eene verborgenheid? Hoe kunnen wij in het absolute eenig motief voor eene schepping vinden? En is deze schepping, voor zoover zij door het formeeren van vrije wezens de mogelijkheid van eene wil aan die des Scheppers tegenovergesteld, van de zonde (deze is toch de *ἀνόμια*, dus tegen den wil van God, hoezeer wij ook over de natuur van God philosopheerende dit voor iets onmogelijks zouden houden) — is, zeg ik, deze schepping niet eene zelfbeperking Gods, eene beperking die echter daardoor juist dat zij *zelf*beperking is, het begrip der oneindigheid niet opheft? [1]) Dit is de waarheid in het ontkennen der oneindigheid Gods die de heer S. teregt als dwaling in de Groningers bestrijdt? Doch de dwaling bestrijdende miskent hij niet zelf de in haar verborgene waarheid?

4. Uitvoerig is de hoogleeraar in het betoog (bl. 10-15),

1) So wie Gott bei der Schöpfung sich entäuszert und freie Wesen auszer sich setzt, so ist ein möglicher Abfall von Gott gegeben und die Frage: warum verhinderte Gott nicht das Böse, das er voraussah? ist ganz unzulässig. Gott verhindert das Böse nicht, weil er sonst seinen Willen zuwider das Gebiet der Freiheit (der göttlichen Ebenbildlichkeit) beëinträchtigen und aufheben wurde. Also hinderte Christus nicht die Mordanschlage seiner Feinde ohne jedoch sie zu wollen oder zu beschönigen. Gleicherweise war Gott Herr über die ersten Menschen und die Schlange; wenn er aber mit eigenem Willen seine höchste Macht beschränkt und den frei geschaffenen Wesen freien Spielraum läszt und dennoch das Regiment behält, so ist er darum nicht ohnmächtig, sondern nur consequent und anbetungswürdig. (RINCK, *von den Ursprung des Bösen und von der Vermeidlichkeit des Sündenfalls*, in de *Stud. u. Krit.* 1852. III S. 654, 655).

dat de uitdrukking, door den heer D. C. gebezigd, dat „dezelfde door wien in de heerlijkheid zijner eeuwige Godheid de wereld gemaakt is, in de nederigheid van zijn menschelijk bestaan het werk eens timmermans gedaan heeft," — welke later aldus gewijzigd was, dat „Christus, die naar zijne goddelijke natuur de wereld heeft gemaakt, in zijne aangenomene menschelijke natuur het timmermansberoep te Nazareth heeft uitgeoefend," in de eerste vorm aan Eutychianisme en in de tweede aan Nestorianisme mank gaat. Wij laten die dubbele beschuldiginng aan hare plaats, niet ontkennende dat een Eutychiaan de eerste en een Nestoriaan de tweede zou kunnen gebruiken, alhoewel wij niet inzien dat zij noodzakelijk in een Eutychiaanschen of Nestoriaanschen zin moeten gebruikt worden. Doch al ware dit het geval, hetgeen wij echter vooral van de eerstgenoemde geenszins toestemmen, dan nog vernietigen de twee beschuldigingen elkander zoo zeer, dat er ten duidelijkste uit voortvloeit dat de heer D. C., al waren zijne uitdrukkingen ook Eutychiaansch of Nestoriaansch, zelf noch Eutychiaan, noch Nestoriaan is. Gemakkelijk is het, waar de begrippen zoo fijn zijn dat zij moeielijk in woorden zijn te vatten, eene uitdrukking in een zin optenemen, die toch door den schrijver zelf blijkbaar niet bedoeld wordt. *Blijkbaar*, zeggen wij, want indien toch de twee lijnregt tegenover elkander staande gevoelens beiden uit zijne uitdrukkingen kunnen opgevat worden, dan is immers het bewijs voorhanden, dat des schrijvers meening in het midden ligt; en waar dit zoo is, is het daar edel liever de uitdrukkingen aantevallen, dan op de duidelijke bedoeling te letten? — Doch hoe? Is er dan, vragen wij hier te regt, tusschen den heer D. C. en den hoogleeraar S. geen ander christologisch verschil dan een dialectisch? Twisten zij alleen over de wijze waarop een gemeenschappelijk erkende waarheid zal worden geformuleerd? Wij zouden ons in die zakelijke overeenstemming verheugen, overtuigd dat de woordelijke dan ook

niet zal achterblijven. — En zulk eene zakelijke overeenkomst zouden wij bijna veronderstellen, als wij den heer S. als kenmerk van de ware orthodoxie hooren noemen, dat zij „evenmin met Nestorius de twee naturen van elkander afscheidt, als met Eutyches de menschelijke in de goddelijke doet ondergaan" en dus „zal zij aan haar beginsel getrouw zijn bij soortgelijke handelingen," (als het uitoefenen van het timmermanshandwerk), „als subject evenmin afzonderlijk *God* als den *mensch* Jezus noemen" kan. „Zij moet hier spreken van den *Godmensch*, d. i. . . . . . van den *persoon*, d. i. van den *geheelen Christus*, in wien de twee naturen zijn vereenigd en mitsdien de éénheid van God en mensch volkomen is verwezenlijkt." Immers indien met deze eenheid van God en mensch geene vereenzelviging van beide naturen, waartegen toch de heer S. zich ten stelligste verklaard heeft (Dr. J. J. van Oosterzee's *beschouwing* enz. *beoordeeld*, bl. 94), bedoeld wordt, maar de volkomene vereeniging van beiden, alzoo dat geene der beide naturen aan de andere wordt opgeofferd, dan zal ook de heer D. C. niet alleen deze woorden kunnen onderschrijven, maar dan is ook zijne bovengenoemde zinsnede hiermede volstrekt niet in strijd. Immers is de uitdrukking *dezelfde*, die hij heeft gebruikt, van dien aard, dat daardoor wel de identiteit van den persoon van den Logos vóór en na zijne vleeschwording wordt uitgedrukt, doch dat daardoor opzettelijk vermeden wordt handelingen als het oefenen van het timmermanshandwerk, hetzij aan zijne godheid, hetzij aan zijne menschheid alleen toe te schrijven. Hoe kan dan de heer S. deze voorstelling berispelijk vinden? Of schemert hier door bovengenoemd christologisch beginsel, waardoor aan den Logos asarkos eigenlijk geene persoonlijkheid zou moeten toegekend worden?

5. Dat de heer D. C. teregt klaagt dat zijne voorstelling der theopneustie bij wege van *caricatuur* door den heer S. wordt medegedeeld, wanneer hij (voorr. 1ste

D. 2de dr.) daaruit afleidt dat, „volgens hen, hetgeen Kaïn, Saul, Achab, Nebucadnezar enz. gezegd hebben, wel degelijk Gods Woord is, omdat God verhaalt dat de genoemde personen zoo gesproken hebben, even zoo als het scheldwoord „dwaas," Matth. V : 22, een woord van Jezus is, omdat Jezus verhaalt dat booze menschen elkander nu en dan zoo noemen," is, dunkt mij, duidelijk. Hoe toch behoeft het herinnerd te worden dat de heer D. C. niet de ongerijmdheid zegt dat de woorden zelve door booze menschen gebezigd Gods woorden zijn, maar alleenlijk beweert dat het opnemen, bij wijze van verhaal, herinnering, waarschuwing, van der boozen woorden in de redenen Gods aan deze het karakter van redenen Gods niet ontneemt! De heer D. C. schijnt ons eene verzachtende uitdrukking gebruikt te hebben, wanneer hij dit argument. in een volksleesboek van de groninger school tegen het identificeeren van Bijbel en Woord Gods gebruikt, oppervlakkig populair noemt; en onbegrijpelijk blijft het ons dat een man van de scherpzinnigheid van Prof S. het in bescherming neemt. Doch wij hebben die scherpzinnigheid hier gemist (bl. 21), eensdeels wanneer van de historische berigten aangaande het door Kaïn, Saul, Achab, Nebucadnezar en de Farizeërs gesprokene (en verrigte, mogen wij er bijvoegen) a priori de onmogelijkheid wordt beweerd, dat zij als zoodanig goddelijke openbaringen zijn, als of God het gebeurde, het historische in het verledene niet even zoo zou kunnen openbaren (Joh. XIV : 26), als het historische in de toekomst (of wordt ook dit voor onmogelijk geacht?); — anderdeels wanneer de juiste opmerking van JOH. A MARCK dat „onder hen die door den Geest spraken (en wier woord dus voor Gods woord moet gehouden worden), Job en zijne vrienden naauwelijks te tellen zijn, als van wie geene goddelijke ingeving wordt gemeld en die over hunne redenen van God bestraft zijn", wordt aangehaald ten betooge dat de woorden door heilige mannen, die gedreven werden door den H. Geest, gesproken, nog

daarom niet op zich zelf goddelijke openba ing zijn. Immers de verdediging van het openbaringskarakter, dat aan alle theopneuste schrift moet toegekend worden, ook aan het boek Job en anderen, die oppervlakkig beschouwd aan de openbaring vreemd schijnen te zijn (b. v. de Prediker), sluit geenszins in dat alle daar geboekte woorden Gods woorden zijn. Het openbaringskarakter ligt b. v. in het boek Job juist in dit bestraffende, waardoor de menschelijke wijsheid aan de rigtsnoer van de goddelijke gemeten wordt en daardoor in het ware licht beschouwd, alsmede in de psychologische juistheid en volkomenheid, waarmede die menschelijke wijsheid wordt voorgesteld; en zoo in het boek de Prediker, behalve in diezelfde psychologische juistheid en volkomenheid, voornamelijk in het slot, als waarin de slotsom van de hier vervatte, op zich zelf ware, doch zonder deze slotsom wanhopige en ongodsdienstige, wereldbeschouwing is uitgedrukt. Dit brengt ons van zelf op het hier besproken onderscheid tusschen theopneustie en openbaring. Veel treffends en waars worde hier gezegd (bl. 22-23), naar aanleiding van Mr. D. C.' verklaring van het verhaal bij Mattheus, de twee blinden te Jericho, alsmede der twee bezetenen te Gadara. Evenwel meenen wij dat de heer D. C. te regt zich beklagen kan, dat ook hier zijn gevoelen bij wijze van carcatuur is medegedeeld, indien zijne beweering dat de afwijkende voorstelling bij Mattheus opzettelijk was en in de hoogere bedoelingen des Geestes lag, alzoo wordt voorgesteld alsof de evangelist de feiten opzettelijk anders voorstelde, dan zij werkelijk gebeurd zijn, ja alsof God zelf bewerkt had dat Mattheus tegen beter weten aan, eene onware voorstelling ter neder schrijven zou (bl. 24), en indien voor des evangelisten voorstelling de woorden van optische misvatting (bl. 22) of optisch bedrog (bl. 27) die de heer D. C. niet gebruikt heeft, gebezigd worden. Blijkbaar is de bedoeling des heeren D. C., dat, hoewel er slechts één wezenlijk bezetene te Gadara en één blinde

te Jericho was, de verlossing door den Heer aangebragt zich ook tot hen uitstrekte die in levens- en lijdensgemeenschap met die kranken getreden waren: den geleider des blinden, die, als zoodanig met den blinde als vereenzelvigd, één lot, één leven met hem deelde; — den door den bezetene aangevallenen, als die op dat oogenblik daardoor juist onder demonischen invloed verkeerde; en rust zijne voorstelling op de veronderstelling, dat de evangelist waarheid gesproken hebbe en dat zijn verhaal dus een objectief-psychologischen grond moet hebben, en kan daarom niet met de naturalistisch-rationalistische verklaringen van Gfrörer, Paulus en Strauss, die de hoogleeraar hier aanhaalt, op eene lijn gesteld worden, als die alleen bedoelen de misvatting en dwaling des evangelisten te verklaren. Wat men nu ook van des heeren d. C.' verklaring moge denken, — wij willen daar evenmin de onbepaalde verdediging van op ons nemen, als dat wij die, omdat zij uit den aard der zaak niet voldingend bewezen kan worden zonder meer verwerpen, — immer komt hem de verdienste toe, op het eigenaardig meer- en tweevoud bij Mattheus meer bepaaldelijk te hebben gewezen en getracht te hebben die psychologisch te verklaren. Gemakkelijk is het voorwaar hier de woorden onnaauwkeurigheid en misvatting te gebruiken; doch stelt men niet hierdoor eene psychologische ongerijmdheid, die veel grooter is dan die men in de uit theopneustisch belang voortgesproten oplossing van dit vraagstuk meent te ontdekken? Afgezien van dat theopneustisch belang, achten wij eensdeels dat het verschijnsel waarvan hier sprake is, dit meervoud bij den eersten evangelist, een eigenaardig psychologisch probleem is, dat alleen op psychologischen weg kan en moet opgelost worden, waartoe de heer d. C. eene proeve gewaagd heeft, en dat, indien, wat wij toestemmen, in wetenschappelijke onderzoekingen naar den aard en inhoud der H. S., het geloof aan de theopneustie niet het uitgangspunt mag zijn, en dus niet ter beslissing van strijdig-

heden mag worden ingeroepen, men echter die strijdigheden niet kan aanwenden, om hetzij die theopneustie aantevallen, hetzij om haar gebied te beperken, zoolang namelijk de mogelijkheid van psychologische oplossing bestaat; — en ten anderen dat het geloof aan de theopneustie door wetenschappelijke, bepaaldelijk psychologische oplossingen dier strijdigheden, een niet geringen steun ontvangt. Wij kunnen, zoo als wij reeds aanmerkten, den heer S. in 't algemeen zijne beweering toegeven, dat de belofte des H. G. aan de apostelen gegeven alleen hunne opvatting van 't evangelie, het leiden in alle de waarheid alleen de religieuse waarheid zou bedoelen. Doch daarmede blijft de groote strijdvraag, wáár het gebied dier religieuse waarheid ophoudt, ja of er een gebied van haar is buitengesloten, hoe ver dus historische of metaphysische dwaling met religieuse waarheid vereenigbaar is. Immers, indien in het leven des christens de religieuse waarheid hoe langer zoo meer alle levenssfeeren doordringt en beheerscht, hoe zou zich dat karakter der waarheid verloochenen in dat boek, dat in al zijne deelen en in zijn geheel zoo verwonderlijk zamenstel, èn eene getrouwe afbeelding van het menschelijke leven is én de waarheid Gods volkomen bevat, zoodat het, blijkens de ondervinding, in waarheid *de bijbel*, het boek bij uitnemendheid, het levensboek, het meest menschelijke en het meest goddelijke tevens, mag genoemd worden. Het onderzoek naar den aard der theopneustie is voorzeker eene der gewigtigste taken, die zich de theologie tegenwoordig heeft voor te stellen. Van eene juiste oplossing toch van dit vraagstuk hangt de verzoening af tusschen de religieuse behoefte aan een onfeilbare kenbron en toetssteen der waarheid en de wetenschappelijke, om zich het organisch zamenstel der Heilige Schrift voldoende te verklaren.

6. Wij komen tot het voorname punt in dezen strijd, dat, wat in de beoordeelingen van den heer D. C. en van anderen den hoogleeraar het meest verontwaardigd

heeft, het zien namelijk van eene pantheïstische strekking in de ontwikkeling, die hij aan onze kerkleer gegeven heeft. Wij gevoelen dat wij ons hier op een gladden baan bevinden, waarop het moeielijk is niet aan een van beide zijden onregtvaardig te zijn, hetzij door eene beschuldiging te staven, die aan den hoogleeraar als uit de lucht gegrepen *moet* voorkomen, hetzij door hem toetegeven dat die strekking aan zijne denkbeelden geheel vreemd is. Bakenen wij ons derhalve eerst ons terrein af, ten einde niet misverstaan te worden. Wij beweeren namelijk, dat men zeer goed theïst kan zijn en toch denkbeelden, ja hoofddenkbeelden kan koesteren, die eene pantheïstische strekking hebben en in consequente ontwikkeling tot pantheïsme zouden voeren, en dat het dus volstrekt niet beleedigend is noch eene verdenking van opregtheid en goede trouw, aan een verklaard theïstischen schrijver, zoo als de heer S., toeteroepen: uw systeem leidt tot pantheïsme. Het is hoogstens een gebrek van consequentie in het denken, — en wie is volkomen consequent? — geenszins een zedelijk, dat hiermede wordt aangeduid. Wij erkennen volkomen, dat de belijdenis die de hoogleeraar hier, bij herhaling, aflegt (bl. 45-47) christelijk-theïstisch is en wenschen door deze beoordeeling in geenen deele bijtedragen om den strijd over de waarheid, die onze kerk verdeeld houdt, op juridisch-kerkelijk terrein voorttezetten, overtuigd als wij zijn dat hierdoor de aandacht van de hoofdzaak afgeleid, de zaak der waarheid niet bevorderd, verbittering veelal in de plaats treedt van kalme redeneering. De ketternaam is een scheldnaam. Men zij behoedzaam om dien uittespreken. Onverminderd het regt en de pligt der kerk om als ketterij te veroordeelen eene leer, die zij met de door haar geloofde en beledene waarheid strijdig acht, willen wij aan het individueel geweten overgelaten hebben de beslissing of men met zijne overtuiging in dit of dat kerkgenootschap kan en mag blijven en wagen het niet

een oordeel te vellen over hetgeen, eene zaak van opregtheid en eerlijkheid zijnde, tot dat zedelijk gebied behoort, waarover Hij alleen oordeelt die harten en nieren proeft. — Nog bestaat er eene nederlandsche hervormde kerk, die hare belijdenis heeft, belijdenis die, hoe gebrekkig zij welligt zij na de twee en een halve eeuw, die sints haar opstelling zijn verloopen, echter zoolang zij niet vervangen is, de wettige belijdenis der kerk blijft. Ieder die in die kerk leert, onderzoeke of hij met zijne overtuiging op den bodem dier belijdenis staat. Die voor zich op dien bodem staat en de verkondigde leer niet overeenkomstig met haar inhoud acht te zijn, worde niet gedwongen die leer aantehooren, doch matige zich ook geen oordeel aan over eens anders geweten. — Dit vooropgezet zijnde, uiten wij des te vrijmoediger onze meening over het Godsbegrip van den heer S. Dit is, wij herhalen het, theïstisch. „Ik belijd den éénen waren God," zegt de hoogleeraar, „den almagtigen, Schepper des hemels en der aarde, *als onzen Vader*." Nu heeft echter tot hiertoe het vaderbegrip, in de christelijke dogmatiek, als noodzakelijk vereischte, dat van den *Zoon Gods*, als eeuwig uit God geboren, God uit God, medegebragt. Merkwaardig komt het ons voor, dat in het daarop volgende „ik belijd J. C." enz. onder de benamingen, die Hem hier gegeven worden, die, zoo natuurlijke en algemeene, van Zoon Gods gemist wordt. — Nu is het geenszins hier de vraag, of men God voor Vader en Schepper houdt, maar of men daartoe, krachtens zijn gansche systeem, regt heeft, of de beginselen niet van dien aard zijn dat men daarmede, consequent doorredeneerende, noch het vader-, noch zelfs het schepper-begrip zou kunnen bewaren. Het is eene geschiedkundige waarheid dat *tot hiertoe* de christelijke bespiegeling over God tot de leer der Drieëenheid heeft gevoerd; de onchristelijke, de aprioristische wijsbegeerte daarentegen in de consequente opvolging harer systemen tot pantheisme heeft geleid.

Of te regt, of te onregt, blijve hier de vraag. Dit alleen beweeren wij, dat de nieuwere christelijke theologie, die met verwerping van de leer der Drieëenheid het schepper- en vader-begrip vasthoudt, daartoe haar regt nog niet bewezen heeft. Daartoe strekke het systeem van den hoogleeraar S. zelf tot bewijs. Trinitarische elementen vinden wij veelvuldig daarin. Wij spraken reeds van een zeer positief Logos-begrip door hem verdedigd. Zoo ook is in de leer der persoonlijkheid des H. Geestes zijne bestrijding van het Macedonianisme (volgens 't welk de H. G. een persoonlijk wezen van minderen rang is) en van het Sabellianisme (volgens 't welk Hij slechts eene benaming, kracht of eigenschap van God is) niet minder optemerken dan die van het tritheisme (IIde D. 161-162. 2de Dr.); bewijs genoeg hoe zijne bespiegeling hem heenvoert naar de resultaten door de kerk gevonden en uitgesproken. En toch laat des schrijvers beschouwing der Drieëenheid, alhoewel hij die niet ontkent, uiterst onbevredigd. Wij spraken reeds van het in ons oog onvereenigbare van verscheidene uitspraken omtrent de persoon des Heeren. Ook de eigenaardigheid der hypostase van den H. Geest is bij bovengenoemde bestrijding van de afwijkende meeningen niet ter sprake gebragt. Zijn er dus belangrijke trinitarische elementen in des hoogleeraars systeem opgenomen, de leer zelve is niet tot volkomen ontwikkeling gebragt; en vinden wij haar nu in de korte belijdenis die hier gegeven wordt niet opgenomen, dan rijst van zelve de vraag, of die door de kerk beledene waarheid, waarin zich alle de overige concentreeren, voor den hoogleeraar wel zulk een *religieus* belang heeft dat, ook volgens hem, de gemeente, zonder zich zelve de doodsteek te geven, en de mensch, zonder schade aan zijne ziel te lijden, haar niet kan missen. Veel toch van hetgeen speculatief beleden wordt in des schrijvers hoofdwerk, wordt te vergeefsch gezocht in zijne korte belijdenis, waarin wij met regt, wel niet de ontwik-

keling, maar toch de hoofdsom van hetgeen hij voor christelijke waarheid houdt verwachten; zoodat dan ook deze belijdenis in rijkdom van inhoud verre beneden de belijdenisschriften onzer kerk, boven welke echter de hoogleeraar de kerk wil verheffen, staat; en de gereformeerde kerk, eene nieuwe belijdenis willende vormen op grond der hier uitgesproken stellingen, naar ons voorkomt, beneden het peil zou dalen waarop zij stond toen zij hare oude belijdenissen uitsprak en dus niet vooruit, maar achteruit zou gaan, en daarvoor geen ander voordeel zou inoogsten, dan het zeer twijfelachtige om de verschillende rigtingen, die tegenwoordig die kerk verdeeld houden, orthodoxie en rationalisme in alle wijzigingen en vermengingen, onder eene gemeenschappelijke formule te brengen. Wij danken den hoogleeraar voor de rondborstigheid waarmede hij, van verschillende zijden aangevallen, zijn geloof in eenige korte en duidelijke stellingen heeft uitgesproken. Hij heeft daardoor het oordeel over de leer van zijne school uitgaande voor een ieder toegankelijk gesteld en het regt der gemeente feitelijk erkend om, zonder in de wetenschap der geleerden bedreven te zijn, te beoordeelen, krachtens hare protestantsche vrijheid en het getuigenis des Geestes in haar midden, of zij door die leer wordt opgebouwd of niet. Wij herhalen dat wij aan de hier uitgesprokene belijdenis de benaming van christelijk-theïstisch niet mogen weigeren en echter missen wij er zoo noode in dierbare waarheden als van die welke de heer D. C. opsomt (bl. 327), bepaaldelijk de Drieëenheid van God, de *personeele* Godheid van Jezus Christus, de regtvaardiging van den zondaar voor God alléén door het geloof in J. C., (waarbij nog mag gevoegd worden als grond van deze: de natuurlijke algeheele verdorvenheid des menschen); terwijl wij van de overige hier opgenoemde, de verzoening in des Middelaars bloed en plaatsbekleedend lijden, de wedergeboorte en heiliging door het getuigenis van den H. Geest (als Goddelijk persoon),

met hem vragen of zij in zijn stelsel inderdaad dezelfde beteekenis hebben als die ten allen tijde door Hervormers en Hervormden daaraan gehecht zijn; — en wij vragen angstig, met het oog op den grooten invloed door den hoogleeraar uitgeoefend, of genoemde in zijne belijdenis niet opgenomen punten voor den hoogleeraar alleen een speculatief belang hebben en als voor het geloof der gemeente onwezenlijk geacht worden. Wij zijn tot die vraag geregtigd, juist door de ondergeschikte waarde, die de hoogleeraar aan de dogmen als zoodanig toekent, die namelijk, — door de Hervormers en hunne volgelingen tot hiertoe voor het essentiële, voor de *grondbeginselen* zelve gehouden, — door den hoogleeraar voor ondergeschikt worden geacht aan zekere algemeene beginselen uit die dogmen afgeleid en waaraan deze te toetsen zijn. — En nu, wat die grondbeginselen zelve betreft, het punt waarin des hoogleeraars systeem zich als concentreert en waardoor het ook het dadelijkst in de praktijk grijpt, is dat der *apocatastase*, of wederherstelling (van allen en alles) die hij voor een noodzakelijk gevolg der gereformeerde premissen, ja voor een slotsom van alle gezonde wijsbegeerte over God houdt. Over dit punt in betrekking tot de daaruit afgeleide beschuldiging van pantheïstische strekking zijner leer ten slotte nog een woord. Wij geven het den hoogleeraar toe, dat de leer der apocatastase op zich zelve noch pantheïstisch noch ongereformeerd te achten is. Wij willen ook niet met hem twisten over de opvatting dier plaatsen, die hij meent voor dit gevoelen te kunnen aanhalen, alhoewel wij verre zijn van te erkennen, dat zij teregt daarvoor aangehaald worden. De hoogleeraar zelve erkent, dat andere plaatsen het tegenovergestelde schijnen te uiten, dat zijne opvatting der apocatastase door exegetische bezwaren gedrukt wordt. Ofschoon ons de laatste plaatsen veel magtiger toeschijnen dan de eerste; ja, hoezeer wij, — ook de mogelijkheid aannemende dat de plaatsen die van eeuwige

straffen spreken, alleen de straffen der toekomstige eeuw bedoelen zonder daarmede uittemaken of die toekomstige eeuw de laatste is, — het evenwel voor eene zeer groote vermetelheid houden van die mogelijkheid tot de werkelijkheid eener eindelijke opheffing der straffen te besluiten; zoo kunnen wij echter begrijpen dat men, om bovengenoemde plaatsen, en om de onmogelijkheid om zich de leer der eeuwigheid der straffen geheel te approprieeren en van het geloof tot het begrip te komen, de vraag, als eene antinomie in het christelijk denken, (met Martensen) onbeslist laat. Doch ten stelligste moeten wij ons verklaren met den heer d. C. tegen het op den voorgrond stellen van die leer, alsof zij de slotsom ware der gansche christelijke wijsbegeerte. Met den heer d. C. gelooven wij, dat het hier niet genoeg is hier de *tweespalt* te doen ophouden, dat men, om de begeerde eenheid te vinden, ook de *tweeheid* zou moeten opheffen; omdat in de tweeheid de mogelijkheid van de tweespalt, in de schepping van den zedelijk vrijen mensch, de mogelijkheid van den opstand van het schepsel tegen zijnen Schepper gegeven is. Het zegt niets die tweespalt eenmaal te doen ophouden. Hiermede is het philosophisch denken niet bevredigd. Is de tweespalt tusschen Schepper en schepsel onvereenigbaar met het begrip der oneindigheid Gods, zij is dit evenzeer in den tijd als in de eeuwigheid. Niet het voortbestaan van de zonde, maar het bestaan van de zonde is uit het denkbeeld van het absolute op zich zelf genomen onverklaarbaar. Maar hoe dan de realiteit? Zij werpt onze philosophie omver. Zij zegt ons: er bestaat zonde; en nu kunnen wij wel zeggen, omdat wij haar bestaan niet begrijpen: „zij zal niet eeuwig bestaan", — daarmede hebben wij geen enkele schrede gedaan tot de oplossing van haar bestaan. Deze realiteit nu en niet een abstract Godsbegrip moet de grond zijn onzer philosophie. Zij spreekt het dualisme of de tweespalt uit tusschen schepsel en Schepper, en deze voert ons tot de dualiteit van beiden

en in die dualiteit ligt het begrip der schepping, die zonder haar niet te denken is. Gaat men alleen van een abstract godsbegrip uit, nimmer komt men tot het idee der schepping; deze eehter is door de realiteit gegeven; de zamenstelling (juxtapositie) van beide beginselen, het aprioristische en het empirische, die niet harmonisch in elkander kunnen sluiten, voert dan tot het systeem, waarvan de heer S. ten onzent de voornaamste vertegenwoordiger mag genoemd worden, waarin men namelijk aan de eischen der realiteit en der abstracte bespiegeling tracht te voldoen door vereeniging van beider heterogeene bestanddeelen. Wij meenen, dat men de laatste geheel moet laten varen en eene philosophie moet bouwen geheel op waarneming, op ondervinding steunende; waarneming en ondervinding, waartoe dan (wat niet zou behoeven herinnerd te worden, indien 't niet in de philosophie veelal vergeten werd) niet alleen de natuurlijke wereld, maar bovenal de geestelijke, die zich in het gebied der vrijheid beweegt, de stof moet opleveren. Zulk eene philosophie alleen kan met het christelijk geloof in overeenstemming gebragt worden, omdat ook de christelijke openbaring geene abstractie maar een feit is. — Doch de hoogleeraar beweert, dat juist deze christelijke openbaring de leer der apocatastasis vereischt, dat zijn Godsbegrip geen abstract-philosophisch maar een historisch gegeven, een geopenbaard is, namelijk dat God liefde is en dat dit begrip de mogelijkheid eener eeuwige ellende buiten sluit. Wij stemmen dit toe, indien namelijk de leer der eeuwige straffen de noodzakelijkheid met zich bragt, dat God de bekeering en zaligheid der verlorenen niet gewild heeft, het decretum reprobationis inconditionale. Dit echter moge eene *dialectische* consequentie zijn van de gereformeerde kerkleer, religiens ligt zij buiten haar, waarom dan ook de Dordrechtsche Synode te regt liever dialectisch inconsequent dan irreligieus is geweest, door de leer der supralapsarii te verwerpen; doch bovenal is er christelijk geen twijfel aan voor die-

genen die de uitspraken hier door prof. S. aangehaald (bl. 48 en 49) niet uit den bijbel wischt, of God wil aller zaligheid en gebruikt daartoe dus alle de middelen die, behoudens de menschelijke vrijheid d. i. zijn eigen scheppingwerk, hiertoe leiden kunnen. De vraag is geene theologisehe, maar eene anthropologische. Is het mogelijk, dat de mensch eeuwiglijk weerstand biede of liever eene eeuwige zonde bedrijve? Ligt in de creatie van den vrijen mensch, ook dan wanneer hij, zijne vrijheid verloren hebbende, niet anders dan door inwerking en bewerking Gods verlost kan worden (d. i. zijne vrijheid terug kan erlangen) de mogelijkheid van een altijd durenden opstand? Deze vraag is wel aan een nader onderzoek te onderwerpen. Op dit terrein, het anthropologische alleen, behoort, dunkt ons, de questie der eeuwigheid der straffen. De hoogleeraar weet, dat godgeleerden van een weinig kerkelijk-confessionneel karakter, b. v. Hase, die mogelijkheid uit een anthropologisch oogpunt niet ontkennen en hij zelf moge onderzoeken of in zijn systeem het anthropologische niet aan het theologische is opgeofferd. Is dus het zedelijk karakter Gods geen argument tegen de eeuwigheid der straffen, ook uit de oneindigheid Gods mag geen argument afgeleid worden, indien onze bewering namelijk waarheid is, dat de schepping van vrije wezens is eene zelfbeperking Gods. Alleen anthropologisch, in verband met en op grond van de aanduidingen der Schrift bepaaldelijk omtrent de onvergeeflijke zonde, moet de vraag behandeld worden; zoo als het ons toeschijnt, dat ook in 't geheel, de leer der gereformeerde van uit dit anthropologische standpunt eene herziening, ontwikkeling en volmaking behoeft, en dat het geene herziening, ontwikkeling en volmaking is, wanneer haar theologisch karakter op de spits wordt gedreven.

Wij eindigen met de wensch, dat van het alternatief door den heer D. C. gesteld (bl. 328) het eerste lid waarheid moge bevonden worden, namelijk: „dat de school

van den heer S. door hetgeen zij *nominaal* aanneemt, er toe gebragt worden, om tot de behoefte aan het *reële*, dat nog buiten haar stelsel ligt, en door die behoefte tot de zaak zelve gerake." D. C. D. L. S.

De Kweekschool. Handleiding voor moeders, en aankomende onderwijzers en onderwijzeressen, bij de opvoeding en het onderwijs van jonge kinderen in de huisgezinnen en scholen; door M. Gouka, Onderwijzer te Rotterdam. — Te Rotterdam, bij J. A. van Belle. 1852.

Indien wij op het hier aangekondigde werk de aandacht vestigen, dan geschiedt dit allerminst om over de daarin behandelde zaken, voor zooveel het eigenlijke onderwijs aangaat, over leerstof of leervorm, een oordeel uit te spreken. Behalve dat zulks niet ligt binnen den kring van dit tijdschrift, zoo erkennen wij gaarne daartoe niet bevoegd te zijn, en laten met vertrouwen de behandeling van het onderwerp over aan een' man, naar ons oordeel zoowel om zijne kennis en ervaring in het algemeen, als om zijne bijzondere betrekking tot eene bloeijende kweekschool voor onderwijzeressen bij uitnemendheid berekend tot eene grondige bearbeiding van deze specialiteit op het uitgebreid gebied der paedagogische wetenschap. Ons alzoo bepalende tot de algemeene beginselen van opvoeding en onderwijs, in deze Handleiding uiteengezet, betuigen wij terstond, dat wij die met groote voldoening gelezen hebben. — Wel verre toch van die flaauwe, rationalistische moraal tot grondslag en uitgangspunt van zijn stelsel te maken, die wij in zoo menig paedagogisch handboek betreuren, gaat de schrijver uit van het positive christelijke standpunt, overtuigd, als hij is, dat van geen ander dan van christelijk, vormend onderwijs, naar vatbaarheid en leeftijd der kinderen berekend, blijvende vruchten voor tijd en eeuwigheid te wachten zijn, zonder dat nogtans, in ver-

metel zelfvertrouwen op eigen kracht en wijsheid, deze vruchten als noodzakelijke gevolgen van de aangeprezen leerwijze worden voorgesteld. Verre van daar! Zoo zeer de schrijver doordrongen is van de verpligting onzerzijds, om te planten en nat te maken, zoo zeer ook is hij ten volle overtuigd, dat het alleen God is, die den wasdom geeft.

In de inleiding en het eerste deel, dat over de opvoeding handelt, worden de beginselen, naar welke de schrijver opvoeding en onderwijs wenscht ingerigt te zien, helder en klaar uiteengezet, en wij aarzelen niet alle onderwijzeressen en moeders, zoowel als alle jongelieden, die zich tot de gewigtige roeping van onderwijzer voorbereiden, aan te raden, zich met de hier ontwikkelde denkbeelden gemeenzaam te maken, en die in praktijk te brengen.

Uit de behandeling van het onderwerp tot hiertoe blijkt reeds ten duidelijkste, dat de schrijver, aan wien de bevoegdheid, om in deze zaak een woord mede te spreken, toch wel niet kan worden ontzegd, geenszins behoort tot hen, die in onze dagen het in der daad belagchelijke denkbeeld hebben geopperd, om in de school opvoeding van onderwijs te scheiden. Dit wordt nog duidelijker in het tweede gedeelte, dat het eigenlijke onderwijs behandelt, zoowel in bewaarscholen, als in de aanvangsklassen der gewone lagere school. Zeer juist heeft de schrijver die bijeengevoegd, om daardoor meer eenheid en verband in den opvolgenden gang van het onderwijs daar te stellen.

Is dit gedeelte voor jonge onderwijzers en onderwijzeressen gewigtig, het bevat tevens veel, dat ook voor moeders, die zich aan haren eersten pligt, de vorming van haar kroost, niet onttrekken, van uitgebreid nut zijn kan.

Bij den zoo jeugdigen leeftijd der kinderen, voor welke het hier besproken onderwijs bestemd is, spreekt het wel van zelf, dat zich de schrijver bij het godsdienstig

onderwijs van alles onthouden heeft wat geacht kan worden tot het leerstellige van eenig kerkgenootschap te behooren. Dit zal ook wel ieder verstandig onderwijzer doen, al is hij voor zich zelven nog zoo zeer aan de leer zijner kerk gehecht, zoo lang het kinderlijk verstand niet die mate van ontwikkeling heeft bereikt, welke een zoodanig onderwijs vooronderstelt.

Intusschen zullen de kinderen, volgens het hier aangegeven plan opgevoed en onderwezen, onder den zegen Gods, uitnemend voorbereid zijn, om een voortgezet onderwijs met vrucht te ontvangen. Maar op een voortgezet *godsdienstig* onderwijs, zoowel als op onderwijs *in de godsdienst* moeten wij met allen ernst aandringen, opdat niet het goede, in de eerste jaren der ontwikkeling gesticht, later verloren ga. Wat het eerste betreft, in den tegenwoordigen toestand van ons lager schoolwezen, bij de nog steeds wettelijke gemengde scholen, is dit zeer moeijelijk, te moeijelijker naarmate het onderrigt in omvang en diepte toeneemt. De nood intusschen dringt. Terwijl de Roomsche kerk in haar welbegrepen belang alle onderwijs, dat slechts naar godsdienstig zweemt, uit de lagere scholen tracht te weren, sticht zij alom allerlei inrigtingen in haren geest en tracht haar zielental op alle mogelijke wijzen te vermeerderen, om eenmaal haar doel bereikt hebbende te heerschen. Zal men dan aan onze zijde nimmer de oogen openen? Ziet men dan nog niet in, hoe noodig het is, der jeugd grondig aan te wijzen, waarom en op welke bijbelsche gronden wij protestantsch en niet Roomsch zijn? Moge ook al de lagere school de plaats niet zijn, waar het onderwijs *in de godsdienst*, bepaaldelijk het kerkgenootschappelijk onderrigt, behoort gegeven te worden, zeer zeker behoort het onderwijs aldaar protestantsch te zijn, en op geenerlei wijze belemmerd te worden door een gedwongen zamenzijn met hen, die niets vuriger verlangen, dan elk godsdienstig element uit die scholen te verbannen.

Komt eenmaal de gewenschte scheiding der scholen tot stand, dan behoort ook de kerk harerzijds niet langer zoo flaauw te zijn omtrent de vorming harer toekomstige leden, en hare zorgen daarheen uit te strekken, dat men, met de noodige wijziging en verbetering, naar de behoefte onzer dagen, eenigermate wederkeere tot het beginsel der vaderen, en ruime gelegenheid verschaffe, om bij gepast onderwijs in de christelijke leer, ook bekend gemaakt te worden met de evangelische grondslagen, waarop het protestantsche geloofsbegrip in tegenoverstelling van het Roomsche rust.

Maar dit behoort niet meer tot de taak, die de schrijver zich ter behandeling had voorgesteld. Mogten wij kunnen verwachten, dat in al onze lagere scholen het onderwijs in den geest der „Kweekschool" gegeven wierde, hoezeer zouden wij ons verheugen!

De schrijver heeft, naar wij meenen, met de uitgave dezer Handleiding voor het onderwijs aan jonge kinderen een verdienstelijk werk verrigt, en van ganscher harte vereenigen wij ons met den wensch, dien hij aan het slot van zijn voorberigt uitspreekt: „De Heer, die „mij gezondheid en lust tot dezen arbeid geschonken „heeft, moge dien met zijnen onmisbaren zegen bekroo„nen en vruchtbaar maken voor het heil der vaderland„sche jeugd en de opbouwing van het Godsrijk onder „die kleinen, van welke Hij gezegd heeft: „Hunner is „„het Koningrijk der Hemelen!""

C. A.

VERHANDELINGEN.

DE WEDERGEBOORTE DER KERK,

TE VERWACHTEN UIT DE BEHARTIGING DER ZENDINGSZAAK.

DOOR

J. J. L. TEN KATE.

't Is lang vóór ons opgemerkt, dat de stoffe, die de Zendingsarbeid ter overpeinzing aanbiedt, onuitputtelijk is, en dat de gezichtspunten, waaruit de noodzakelijkheid en de grootheid van dat werk en zijne heilzame gevolgen kunnen beschouwd worden, even talrijk en verscheiden zijn als de oogpunten, waaruit b. v. de Geschiedenis der Menschelijke Beschaving, of die der Godsdienst, beschouwd kan worden.

Intusschen is voorzeker één van de belangrijkste oogpunten wel dat, 't welk ons geopend wordt, in het treffend gezegde van wijlen Abrm. Des Amorie van der Hoeven, Junior: *„Uit de behartiging van het Zendingswerk hebben wij de wedergeboorte der Kerk te verwachten.*"

Het is deze uitspraak, die ik in dit Tijdschrift, dat zich aan de belangen der Kerk heeft toegewijd, in eenige breede trekken wensch te ontwikkelen. Zij gaat uit van een *vooronderstelling*, die meer dan ooit in onze dagen tot een vaste overtuiging wordt bij allen, die

niet geheel vreemdeling zijn op het gebied des Kerkelijken levens: dat de *Kerk* (vatten wij die uitdrukking hier meer bepaald op in den engeren zin van het *Protestantismus!*) inderdaad ernstige behoefte aan een zoodanige wedergeboorte gevoelt. Dit laatste breedvoerig aantetoonen, zou ons thands te verre heenleiden en mag bovendien, na al hetgene daarover nog zeer onlangs geschreven is [1]), overtollig geacht worden.

Wij nemen dan de volgende *stellingen* als toegestemd aan:

I. De Kerk heeft behoefte aan *verlevendiging van den geest des gebeds.*

II. De Kerk heeft behoefte aan *herziening van den grondslag hares geloofs.*

III. De Kerk heeft behoefte aan *vermeerderden persoonlijken geestelijken arbeid harer leden.*

IV. De Kerk heeft behoefte aan *vernieuwde bewustheid van de gemeenschap der heiligen.*

V. De Kerk heeft behoefte aan *een arbeidsveld als dat der „Innere Mission," in den uitgebreidsten zin des woords.*

En nu meenen wij, dat juist het *Zendingswerk* (waarvan ook Gützlaff zeide, „*dat het den Christelijken geest eeniglijk tot zijn hoogste ontwikkeling kan brengen*") bij uitstek geschikt is, om, door Gods genade, tot de vervulling *dezer behoeften* krachtigst mede te werken.

I.

De wedergeboorte der Kerk zal een werk zijn van den Heiligen Geest. Maar die Geest wordt ons in de Schrift ook bij uitnemendheid geopenbaard als een „Geest der genade en des gebeds." Hoe gezonder natuurleven, hoe

1) Zie onder anderen Dr. Daniël Schenkel, *Gespr. over het Prot. en Kath.*, vertaald door Alb. van Toorenenbergen. Dr. J. J. van Oosterzee, *Strijd en Verzoening: een honderdtal Aphorismen* enz.

frisscher, ruimer, geregelder ademhaling. Het gebed nu is de adem des geestelijken levens: ja, gelijk het gebed zijn wording verschuldigd is aan 't geloof, zoo is weêrkeerig het geloof zijn wasdom verschuldigd aan 't gebed. Wie zegt geen Ja en Amen op de woorden van Tertullianus: „Laat ons onder de wapenen staan, de banier onzes Heeren opgericht houden, en biddend op het slaan der bazuin des Engels wachten. Ook de Engelen bidden; al 't schepsel bidt; de Heer-zelf heeft gebeden. Het gebed maakt van zondenlast vrij; verjaagt de aanvechtingen; verlicht de vervolgingen; troost de kleinmoedigen; geeft den wèlgemoeden vreugde in 't hart; begeleidt den wandelaar; stilt de bruisende golven; voedt de armen; bewaart de rijken; richt den gevallene weder op; houdt den vallende staande; ondersteunt hen die staan. 't Gebed is de muur des geloofs, onze volle wapenrusting tegen den vijand, die het van alle zijden op ons gemunt heeft. Zoo laat ons dan niet ongewapend op hem afgaan: bidden wij!" En dit zal het teeken zijn van de aanvankelijke vernieuwing des Protestantismus, dat het Gebed er meer tot zijn recht komt; dat het zijne plaats van vóóraanzitting herneemt; zijne roeping van heiliging wederom vervult, in den uitgebreidsten zin, in alle betrekkingen en phasen des openbaren, des huislijken, en des verborgenen levens: met één woord, dat het de atmospheer worde, waarin de Kerk „leeft, zich beweegt, en is."

Welnu; wat kan haar meer opleiden tot de oefening in het gebed, dan juist de behartiging der Zendingszaak, die zóó bij uitnemendheid eene zaak is des Gebeds? — Niets doodelijker voor het Gebed dan de stelling, dat de waereldloop voortgaat naar de onveranderlijke wet eener ijzeren noodzakelijkheid, waarbij het in geenerlei aanmerking komt *of* en *wat* wij bidden. Maar het Zendingswerk juist gaat integendeel uit van de stelling, dat de Eeuwige, in onophoudelijke en onverbrekelijke betrekking tot de menschen, door menschen

op aarde Zijnen eeuwigen raad volbrengt, en ook hunne gebeden dáárin voorzien en mede opgenomen heeft. En naar mate de arbeid dien het aanvaardt, onuitvoerbaarder schijnt voor vergankelijke krachten en hopelozer voor eindige wijsheid, naar die mate ook drijft het ijveriger uit tot den Genadethroon des Alléén-Wijzen, bij Wien geen ding onmogelijk is, maar die gewild heeft, dat men eerst de menschelijke onmacht kenne vóór dat Hij Zijne Goddelijke almacht betoont, en Wien niets zoo krachtig tot onze hulpe beweegt dan een volkomen vertrouwen op Hem-alléén.

II.

Maar, in de tweede plaats, heeft ons Protestantismus mede behoefte, niet aan een nieuw geloof, maar *aan herziening van de gronden des geloofs*, aan een dieper en eenvoudiger kennis van de kracht en waarheid des Christendoms.

Welnu; tot zulk een herziening geeft het Zendingswerk even ongezochte als overvloedige aanleiding. Ziet, wij zenden onze enkelen uit naar millioenen, tot een heiligen maar hachlijken strijd, den strijd tegen het Rijk der dwaling en der zonde: en wat wapen geven wij hun mede? Eenige weinige bladen, één enkel Boek, waarvan de gewichtigste helft, door gewezen visschers en tollenaars geschreven, een gekruisten Heiland tot inhoud heeft, die van ouds den Jood een ergernis, den Griek een dwaasheid is geweest! En dat ééne Boek werkt met een kracht, die de scholen der waereldsche wijsheid sluit en de Afgodstempels in Christelijke Bedehuizen herschept. Het betoont zich een „zwaard des Geestes," waar geen zwaarden tegen bestand zijn, en dat de koninkrijken der aarde aan Jezus' voeten brengt!.... Maar — spoort juist die ervaring ons dan niet onwillekeurig aan, om ook zelve naauwkeuriger kennis te nemen van dat schijnbaar zoo zwak en toch inderdaad

zoo machtig middel, waarvan wij zoo groote dingen verwachtten en dat nog zooveel grootere heeft gewrocht? Wordt de behartiging van het Zendingswerk ons niet tot een prikkel, om dien Bijbel nu ook zelven eerbiediger, oplettender, onbevooroordeelder te lezen, te doorvorschen, te bepeinzen? Leert zij ons de Schrift niet beter verstaan; niet inniger ter harte nemen; niet volmondiger erkennen als waar en godlijk? Zij doet het: want een nieuw licht gaat ons op over de Voorspellingen der Schrift, zoo vaak ons het Zendingswerk verrast met gebeurtenissen, waarin wij hare aanvankelijke verwezendlijking-zelve met blijde verbazing herkennen! Zij doet het: want wij worden dieper doordrongen van de overtuiging der godlijkheid van de Leer der Schrift, zoo vaak ons het Zendingswerk het bewijs hernieuwt, dat het Evangelie-alléén brengen kan tot de eenige en algenoegzame vervulling der hoogste behoefte van het menschelijk hart, in wat hemelstreek het kloppe en op wat verscheiden wijze het dan ook zijne vervreemdheid van 't leven Gods openbare! — Zij doet het: want wij worden bevestigd in 't geloof aan den Historischen oorsprong des Christendoms, zoo vaak wij het Zendingswerk het zegel der waarheid zien drukken op de feiten-zelven, waarop het Christendom rust; gelijk onophoudelijk gebeurt, omdat onophoudelijk in de geschiedenis der Zendelingen, hunnen toestand, hun' arbeid, hunne ervaring, zich de geschiedenis der Apostelen, soms tot in de treffendste bijzonderheden, herhaalt en rechtvaardigt! Zij doet het: want wij worden bevestigd in ons geloof aan den godlijken oorsprong des Christendoms, zoo vaak wij (— het zijn de bekende woorden van Stapfer, die ik gebruik —) hooren van de heilrijke gevolgen, welke de Blijde Boodschap te weeg brengt bij die volken, die in doodschaduw nederzitten. Immers dan wordt ons de klimmende heerlijkheid-zelve van 't Evangelie ten bewijze, dat de wonderen, die de eerste stichting des Christendoms kenmerkten, wel verre van — naar den waan

des ongeloofs! — geboren te zijn uit de omstandigheden die het toen begunstigden, onafscheidelijk zijn van zijne Godlijke natuur!

III.

Ons Protestantismus, ten derden, moet mede herleven door *toenemenden persoonlijken geestelijken arbeid zijner leden*. Het moet zich de valsche voorstelling van een splitsing der Gemeente in twee deelen, zoogenaamde Geestelijken en Leeken, geheel ontwennen, en tot een klaar bewustzijn komen van de ware Geestelijkheid, het Koninklijk Priesterschap, waartoe elk Christen geroepen is, onverschillig tot wat stand hij behoore, of wat rang hij bekleede naar de waereld.

Maar wederom — wat kan krachtiger bijdragen tot de opwekking van dit bewustzijn, dan het Zendingswerk, dat immers vooral aanspraak maakt op de behartiging der Gemeente en van elk harer leden in 't bijzonder? Ik behoef u niet te herinneren, dat de Roomsche Kerk, waar zij de bekeering der Heidenen beproefde, altijd meer het belang der dusgeheeten Geestelijkheid dan de eere van Christus bedoelde, juist omdat zij de Zendingszaak als van de roeping der Gemeente, als gemeengoed harer leden, nooit heeft gekend.

Waar de Zending echter in den schoot van het Protestantismus bloeit, dáár is bij die haar is toegedaan, geestelijk leven en gevestigde overtuiging; dáár is lust en liefde om den broeder, ook met opoffering, te brengen tot het zelfde heil; dáár is, met één woord, een zekere mate van aanvankelijke volwassenheid des inwendigen menschen. Ik spreek natuurlijk niet van hen, die uit gewoonte of navolging, maar van dezulken die uit eigen aandrift en Christelijk beginsel werkzaam zijn; niet van hen, die zich vergenoegen met de gave hunner hand, maar van dezulken, die door het stille gebed in 't verborgene, bewijs geven van waarachtige belangstelling des

harten. Wie tot dezen behoort, werkt als Individu wat Rome als Liehaam werkt door hare Propagandâ, maar hij doet het beter, krachtiger, zekerder. Hij heeft het op zich-zelf goede, dat de Roomsche Kerk ten kwade gebruikt, in zich opgenomen: haar' rustelozen ijver, haar' zucht tot uitbreiding; maar hij heeft dat gezuiverd en op hechter grondslag gelegd. Hij is daarbij als persoon werkzaam met vrije ontwikkeling van al zijne krachten. Hij-zelf, hij is 't, die zijn Zendeling naar *China* zendt; hij-zelf, hij is 't, die hem ondersteunt met zijne gave; hij-zelf, hij is 't, die hem in den geest begeleidt met zijne voorbede, welke nu een vaste plaats inneemt in den kring der geestelijke werkzaamheden, waartoe hij, als Jonger des Heeren, geroepen wordt. Zoo toont hij open zin te hebben voor den Godlijken Meester, in alles wat Hij was en zijn zal, verworven heeft en geeft en doet aan menschen. Zoo toont hij, dat hij „Christus' zalving deelachtig is", en bereid is zich-zelven Hem tot een levend dankoffer te offeren.

IV.

En toch is het er verre van daan, dat de Zendingsarbeid de gemeenteleden zou izoleeren. Juist het tegendeel is het geval: en daarom kan ook (in de vierde plaats) de behartiging van het Zendingswerk leiden tot de voorziening in een andere behoefte, die het Protestantismus gevoelt. Het Protestantismus toch is inwendig te veel verdeeld: het heeft zijne krachten te éénzijdig besteed, zijne ruimte te zeer verbrokkeld. De *gemeenschap der heiligen*, die haren grond heeft in de gemeenschappelijke liefdes- en levensgemeenschap met *Hem die het Hoofd is*, moet er dieper worden gevoeld, krachtiger worden beoefend.

Dáártoe kan het Zendingswerk opleiden, juist omdat het op den individuëelen arbeid der leden steunt. Hoe werkzamer toch elk lid op zich-zelven is, „omdat het

zich schuldig weet zijne gaven ten nutte en ter zaligheid van den naaste in 't algemeen, gewillig en met vreugde aan te wenden", des te meer zal het gedwongen worden, zich naauw aan te sluiten aan de Christelijke medeleden in 't bijzonder; des te meer zal het behoefte gevoelen aan een hoogere éénheid, die al de Leden samen tot *één* organiesch Lichaam vereenigt, en alle krachten, als zoovele verspreide stralen, tot één enkel middenpunt heenleidt. En die aan-één-sluiting ontmoet op het gebied van den Zendelings-arbeid des te minder bezwaren, omdat deze (gelijk Dr. J. J. van Oosterzee te recht opmerkt *Aphorismen*, LIX) „een uitgestrekt veld bevat, waar oprecht Evangelische Christenen van allerlei belijdenis elkander kunnen en mogen ontmoeten." — „Christus en dien gekruist!" dat woord en geen ander, leggen wij in den mond aller Zendelingen; en wel verre van een doodsche éénvormigheid van begrippen, een onmogelijke overeenstemming in alle bijzonderheden te eischen, wel verre van onze geschilpunten over te willen brengen in den boezem der Heidenwaereld die wij evangelizeeren, is *dit* onze gemeenschappelijke bede en arbeid, dat Christus slechts in Zijne volheid gepredikt worde als de Eeniggeboren Zoon Gods, de Zaligmaker der waereld, door Wiens kruis wij de verzoening hebben met God; dat het zuivere licht des Godlijken Woords zich slechts onbelemmerd verbreide en de duisternis der zonde alomme doe opklaren!

Tegenover de groote massaas der Heidenen, worden onze dogmatische spitsvindigheden zóó nietig, dat wij ze als onbruikbaar ter zijde leggen. Tijdens Gützlaffs verblijf in ons land, werd hem in eenvoudigheid gevraagd, „hoe hij het toch aanlegde, om den Chinezen het Kerkelijk begrip der Drieëenheid duidelijk te maken?" de groote Zendeling haalde glimlachend de schouders op, en — zweeg. De behartiging der Zendingszaak veréénigt; omdat zij veréénvoudigt, omdat zij onzen geestelijken gezichteinder uitzet; omdat zij, wijzende op de

groote belangen, ons bewaart voor kleingeestige bekrompenheid; voor de wijsheid der letter; voor het uitziften der mugge. Zoo weêrhoudt zij ons van alle eigendunkelijke veroordeeling; verheft ons bóven den strijd der partijen; en verbindt ons naauwer als leden der in waarheid „*Algemeene Christelijke* Kerk."

Het beeld dier Kerk staat te heerlijker en grootscher voor onzen geest, naar mate het Zendingwerk ons te naauwer in betrekking brengt, niet alleen tot elkander, maar ook tot die volkeren, wier aangezicht wij misschien hier op aarde nooit zullen aanschouwen, en met welke ons hart zich nochtans voelt verbroederd door de eenigheid van Christelijk Geloof en Hope. Hoe meer ons oog open staat voor het uitgebreid en verheven Verlossingsplan, dat al de volken en tongen en natiën en geslachten omvat, hoe meer wij, elk voor zich, Gods werktuig wenschen te zijn, om het ten uitvoer te leggen: des te hooger zal *in* het Protestantismus — en het het Protestantismus *door* haar — de gemeenschap der heiligen bloeien.

V.

Eindelijk nog dit. Het Protestantismus heeft tot zijne vernieuwing, behoefte aan een arbeidsveld als dat der „*Innere Mission*," in den uitgebreidsten zin des woords. Ook daartoe is de behartiging van het Zendingswerk onder de Heidenen, een krachtige drangspoor. Daar zijn er, die zich aan het laatste hebben onttrokken met de beweering, „dat er te veel in de nabijheid is te doen om den arbeid zoo verre te zoeken." Maar die beweering is valsch, zoo ééne. Men zou kunnen vragen: „Was er dan niets meer in het Joodsche land te doen, toen de Apostelen zich tot de Heidenen wendden?" Maar bovendien, de ondervinding heeft geleerd, dat de ware behartigers der Zendingszaak juist dezelfden zijn, die levendigst gevoelen, hoe aan het algemeen bevel:

„Predikt het Evangelie aan alle kreaturen!" het bijzondere: „Begint van Jeruzalem!" zich naauw aansluit. — Neen, het kan niet zijn, dat wie *niet* lief heeft den Nederlander dien hij ziet, lief zou hebben den Chinees dien hij niet ziet. Maar omgekeerd ook, het kan niet wezen, dat gij die den Heiden wilt bekeeren, geen belangstellenden blik zoudt hebben voor wat u het naaste omringt: het kan niet zijn, dat de zending naar buiten afgescheiden zou zijn van de zending naar binnen. Gij vriend of vriendin onzer zaak! gij zijt werkzaam in uw huis, in uwen kring, in uw land. Wanneer, ook door uwe pogingen, — om een voorbeeld te noemen — gelijk geschied is, reeds zestien uitgaven der Heilige Schrift verspreid zijn over de verre kusten van China: hoe zoudt gij dan uwe pogingen niet verdubbelen om den inhoud der Schrift te brengen tot kennisse der uwen, gade, kinderen, dienstbaren, die met u onder één dak vertoeven en, etende van uwen disch, aanspraak hebben ook naar de *ziel* door u gevoed te worden met „de spijze die niet vergaat?" Wanneer gij ziet, hoe de ijver, waarmeê de Chinees eerst het Boek van Kong-foe-tsé doorzocht, weldra wordt overgedragen op het Boek der Boeken, dat gij hem in handen geeft: hoe zoudt gij dan niet te meer u bevlijtigen, om ook Talmud en Misboek bij uwe stad- en landgenooten, zoo veel gij kunt, plaats te doen maken voor dat Evangelie, dat een kracht Gods is tot zaligheid een' iegelijk die gelooft? Kennen wij, kent gij, een iegelijk in 't bijzonder, niet een gevoel van schaamte, dat gij zóó traag zijt in wat gij den Heiden vóórhoudt; en is niet, sints gij de Zendingszaak behartigt, de ijver in u verlevendigd, om nu ook zelve door die Heidenen niet te worden overtroffen, om door uwen wandel te bevestigen wat gij anderen doet prediken? Als gij ginds uit den boezem der bekeerlingen, Evangelisten uitzendt met de vermaning: „Doet wat uwe hand vindt om te doen!" kunt gij dan vrede hebben, wanneer uw eigen hand slap in uwen schoot ligt?... Neen: in el-

ken penning dien gij over maakt, in elk gebed dat gij opzendt, in elk woord dat gij spreekt, tot kleeding van arme, tot genezing van kranke, tot onderwijzing van onwetende, tot redding van verlorene Heidenen, hebben uwe nooddruftige, uwe bezochte, uwe onkundige, uwe dwalende of verloren broeders en zusters uit dit Christenland, een inwendigen waarborg, dat gij hunner naaktheid zult gedachtig zijn, hunne smarten zult verlichten, hunne kinderen ter Christelijke schole zult leiden, hunne zielen zult zoeken te behouden door de onvervalschte verkondiging der behoudenis die in Christus Jezus is! — Zoo zal dan het Zendingswerk naar buiten, de Zending naar binnen een nieuw leven geven, en alzoo krachtig bijdragen tot de gewenschte vernieuwing van het Protestantismus!

Ik heb mijn woord gesproken. De toestand onzer Kerk, de verplichting om onzen ijver in de behartiging der Zending aan te vuren, waartoe wij geroepen zijn, vooral ook in dagen waarin zij door andere belangen eenigermate op den achtergrond dreigt geschoven te zullen worden — zietdaar wat het uitlokte. Mocht het althands niet ontijdig worden geoordeeld!

En nu voorts, broeders! volharden wij! Een arbeid als de onze, die zóó geheel vrucht is der dankbaarheid en der liefde, die zóó steunt op het Gebed; die zóó gevoed wordt door Gods Woord; die zóó zegenend terugwerkt op onze naaste omgevingen; heeft onverwrikbare grondslagen, en zal eindigen, met, even als de zuurdeessem van de vrouw uit het Evangelie, de geheele massa der Menschheid te doordringen.

Wij werken aan een Gods werk; wij zetten den strijd, of liever den triomf des grooten Overwinnaars, voort: dat zij onze kracht, onze roem, onze zaligheid!

24 Mei 1853.

BIJBELSTUDIEN.

AANTEEKENING OP DE BERGREDE.

DOOR

NICOLAAS BEETS.

(*Vervolg en slot van bl.* 191).

VI : 1. 2. Niet minder dan het volmaakte Voorbeeld, is God de werkzame Belooner van alle liefde der zijnen. Maar het zekere middel om by God zijn loon te verbeuren, is het te zoeken by de menschen. *Hebt acht dat gy uw aalmoes niet doet voor de menschen, om van hen gezien te worden; anders zoo hebt gy geenen loon by uwen Vader die in de hemelen is. Wanneer gy dan aalmoes doet, zoo laat voor u niet trompetten, gelijk de geveinsden in de synagogen en op de straten doen, opdat zy van de menschen geëerd worden. Voorwaar ik zegge u: zy hebben hunnen loon weg.* 3. 4. Alle liefdewerk zij verborgen werk, dat tot zijn bron en oorsprong terug vloeit; liever verberge men het, om des hoogmoemoedigen harten wil voor zichzelven (XXV : 37. Pred. XI : 1), dan dat het de opmerkzaamheid van andereu beooge of trekke; *als gy aalmoes doet zoo laat uw linkerhand niet weten wat uw rechter doet, opdat uw aalmoes in het*

verborgen zij: 't zal zijne vergelding hebben by Hem, die alle dingen te zijner tijd openbaren en vergelden zal (Spr. XI : 24; 25. Matth. X : 42. Luk. XII : 2. Luk. XIV : 10. Hand. X : 4. 1 Kor. IV : 5. 2 Kor. IX : 5, 6, 9. Hebr. VI : 10); *uw Vader die in het verborgen ziet, die zal het u in 't openbaar vergelden.* 5. 6. Reeds de verborgen omgang met dien Vader is voor die Hem zoeken in den gebede, een groote vergelding des loons. Den zegen des gebeds en der gebedsverhooring kent hy niet, die het gebed beschouwt als een goed werk, als eene taak; die slechts, of vooral, lust heeft aan het gebed dat door menschen aangehoord en gezien wordt; die zijn bidden gelijk zijn gantsche godsvrucht te koop draagt, gelijk de geveinsden, die gaarne *plegen in de synagogen en op de hoeken der straten staande te bidden, opdat zy van de menschen gezien worden.* De lof, die de zoodanigen by menschen als bidder en voorbidder inoogsten, is het loon dat zy bedoelen, en zal hun straf zijn; want zy sluit Gods zegen en verhooring uit. *Voorwaar ik zeg u dat zy hun loon weg hebben.* De stille en volstrekte afzondering van Gods kind, *in de binnenkamer, de deur gesloten hebbende*, daar men met Hem alleen wil zijn, om dat men aan Hem genoeg heeft, en Hem die in het verborgen is, in die afzondering, zoo veel te beter als Vader kennen leert, beoogt niets dan dit, maar erlangt eindeloos meer; en in den dag der openbaarmaking aller dingen zal het blijken wie de ware aanbidders geweest zijn; *uw Vader die in het verborgen ziet, zal het u in 't openbaar vergelden.* — 7. 8. Bygeloof en zelfbehagen wachten de verhooring niet van Gods genade, maar (min of meer) van de waardy van hun eigen van God vervreemd werk en van de ziellooze vermenigvuldiging daarvan; *als gy bidt, gebruikt geen ijdel verhaal van woorden, gelijk de heidenen; want zy meenen dat zy door de veelheid van woorden zullen verhoord worden: wordt dan hun niet gelijk.* Het Ongeloof besluit uit de hem toegeschrevene alwetendheid van den onbekenden God (in zijne oogen niet anders

dan de bloote Noodzakelijkheid) tot de overbodigheid van alle gebeden. Maar het Geloof grondt op het goddelijk, volkomen, vaderlijk, genadig weten van den Almachtigen, het gebed zijner behoefte (Rom. VIII : 26). *Uw Vader weet wat gy van noode hebt. Gy dan bidt aldus.*

9. Onze Zaligmaker wil zelf aan zondaren leeren, niet slechts Hoe, maar ook Wat zy bidden moeten, en mogen. Hy geeft hun een gebed, waarin de grondtonen aller smeekingen tot een volledig en welgeëvenredigd gegeheel verzameld zijn; en dat, schoon het niet bestemd is den stroom der in 't hart opwellende beden te stuiten of te vervangen, echter ook gegeven is om, zóó als het is, door de gemeente gemeenschappelijk, en door Gods kinderen persoonlijk te worden opgezonden. (Vergel. Luk. XI : 1—4). Het is een kinderlijk gebed tot den Vader veler kinderen, die hooge zit, en lage ziet, aan wiens kennis en erkentenis alles gelegen is (Joh. XVII : 3), tot wien ook hun eerste zucht om deze uitgaat (*Onze Vader die in de hemelen zijt, uw naam worde geheiligd*); 10. die zijn gezegend rijk opricht en uitbreidt onder degenen die het biddend wachten (*Uw koninkrijk kome*), en in de gehoorzaamheid aan wiens wil, in gemeenschap met niet gevallenen en verlosten, de hemel op aarde wordt nagevolgd en op aarde daalt. (*Uw wil geschiede gelijk in den hemel alzoo ook op de aarde*) (Jez. VI : 3. XI : 9. LX : 19—21. LXI : 10, 11. LXV : 24, 25. Op. XXI : 3. XXII : 3—5). 11. 12. Al hun nooden stellen zy Hem, die voor hen zorgt (1 Petr. V : 7) eenvoudig en vrijmoedig voor; aan onmisbare lichamelijke nooddruft, en den honger en dorst naar de gerechtigheid; de behoefte aan schuldvergiffenis, en aan die liefde, die het einde des gebods en de volmaaktheid naar huns Vaders voorbeeld is; *geef ons heden ons dagelijks brood, en vergeef ons* enz. 13. de bede om bewaring, in het bewustzijn dat de zonde niet slechts een schuld, maar ook een macht en een verderf is; en de kreet om gedurige en eenmaal volkomene verlossing van alle gees-

telijken en tijdelijken nood en dood, kruis en lijden, booze wareld- en hellemacht; (vg. v. 34) *en leid ons niet in verzoeking maar verlos ons van den booze.* En zy gronden hun gebedsvertrouwen, waarin zy waken met dankzegging (Fil. IV : 6), op de almacht van hem, uit wien, door wien, en tot wien alle dingen zijn (Rom. XI : 38), en die, gelijk hy verheerlijkt wordt door de aanbidding der zijnen, zichzelven verheerlijken wil door de verhooring hunner gebeden. *Want uwe is het koninkrijk* enz. Ziedaar het gebed dat de Zaligspreker en Zaligmaker den armen van geesten, den kinderen des koninkrijks in den mond legt, en waarop Hy hun vergunt, in de volle verzekerdheid des geloofs, Amen te zeggen. Het middelpunt dezes gebeds is de bede om vergeving van schulden, bede die geenszins verhoord wordt, en waarvan de verhooring ook niet oprecht gezocht wordt, waar het hart zich sluit voor de aandoeningen eener liefde, die ook liefde werkt. *Indien gy den menschen hunne misdaden vergeeft, zoo zal uw hemelsche Vader ook u vergeven; maar indien gy de menschen hunne misdaden niet vergeeft, zoo zal ook uw Vader uwe misdaden niet vergeven.*

16—18. Het paren van onthoudingen des lichaams aan de verootmoediging der ziel, onder gevoel van schuld voor God, wordt door den Zaligmaker geenszins onvoorwaardelijk veroordeeld. Allerlei oefening kan tot den christelijken leefregel behooren, maar alle leefregelen zijn persoonlijk, en een geheim tusschen de ziel en haar God. Het kind Gods, dat zijne ziel in 't verborgen verootmoedigd, wordt in 't verborgen vertroost (Jer. XIII : 17. Ps. LXIX : 11. Matth. IX : 15); en eenmaal zal de vertroosting die hy van God ondervonden heeft ook openbaar worden. Die met zijn ootmoed pronkt, wat hy by menschen ook winnen moge, hy verliest alles by God. *En wanneer gy vast, toont geen droevig gezicht, gelijk de geveinsden: want zy mismaken hunne aangezichten opdat zy van de menschen mogen gezien worden, als zy vasten. Voorwaar ik zeg u dat zy hun loon weg hebben.*

Maar gy, als gy vast, zalf uw hoofd, en wasch uw aangezicht, opdat het van de menschen niet gezien worde, als gy vast, maar van uwen Vader die in het verborgen is; en uw Vader die in het verborgen ziet, zal het u in het openbaar vergelden.

19. Het schijnheilig hart is gemeenlijk aan het goed der aarde vertuid (Luk. XVI : 14, 15); het goed der aarde zoo ongetrouw eene bezitting, aan allerlei verderf, uitwendig en inwendig (*motte en roest*), aan allerlei roof ten prooi (Job XXVII : 16, 17. Spr. XXI : 6). *Vergadert u geene schatten op de aarde, waar ze motte en roest verderft, en waar dieven doorgraven en stelen.* 20. Slechts de hemelsche goederen: genade by God, gerechtigheid des geloofs, zijn onverderfelijk, onverwelkelijk, onwegneembaar (Luk. XII : 33. 1 Petr. I : 4. Kol. III : 1—4. Hebr. X : 34). *Maar vergadert u schatten in den hemel, waar noch motte noch roest verderft, en waar geen dieven doorgraven noch stelen.* 21. Die deze hemelsche schatten kent en bezit, stelle er zijn geheele hart op, richtte er zijn gantsche streven naar (Matth. XIX : 21. Ef. I : 18. 1 Tim. VI : 18, 19. Ps. LXXIII : 25, 26. Luk. XII : 21), *want waar uw schat is daar zal ook uw hart zijn.* 22. Hy die op het hemelsche goed ziel en zin (*het oog*) gesteld heeft, al zijn doen en laten (*het geheele lichaam*) zal er van doordrongen en geheiligd zijn; *de kaarse des lichaams is het oog; indien dan uw oog eenvoudig* (gezond) *is, zoo zal uw geheele lichaam verlicht wezen.* 23. Maar indien het goed der aarde de beste krachten ook der ziel ingenomen heeft en verlaagd, met welk een woeste kracht zal het woeden in de zinnen. *Maar indien uw oog boos* (ongezond, verdonkerd, bedorven) *is, zoo zal geheel uw lichaam duisternis zijn. Indien dan het licht dat in u is duisternis is, hoe groot een duisternis zal dat wezen.* 24. Of het hemelsche, of het aardsche! Beide te vereenigen is onmogelijk. *Niemand kan twee heeren dienen;* hoe algemeen het zondig pogen der op twee gedachten hinkenden daar ook op moge uitgaan. De

keus tusschen God en de wareld, is de keus tusschen liefde en haat; de liefde tot den een sluit de afval van den anderen in; *want of hy zal den éénen liefhebben en den anderen haten, of hy zal den éénen aanhangen en den anderen verachten; gy kunt God niet dienen en den Mammon.* 25. En niet slechts de begeerlijkheid, maar ook bezorgdheid over het aardsche verdeelt het hart. Daarom, zoo daar gezegd is: „gy zult niet begeeren," de Heiland zegt evenzeer: „zijt niet bezorgd." *Zijt niet bezorgd voor uw leven, wat gy eten, wat gy drinken zult; noch voor uw lichaam, waarmede gy u kleeden zult.* Bekommering over voedsel en deksel vermag lijf noch leven te beveiligen (*is het leven niet meer dan het voedsel, en het lichaam dan de kleedinge*)? 26. En deze zijn in de hand van God, die het gevogelte des hemels zijn voedsel zonder arbeid of voorzorg vinden doet, en het den mensch toch wel niet zal laten ontbreken, op de trouwe inspanning der hem tot dit einde verleende krachten en gaven! (Ps. CIV : 23, 27. CXLV : 15.) *Aanziet de vogelen des hemels, dat zy niet zaaien noch maaien, noch verzamelen in de schuren; en uw hemelsche Vader voedt ze: Gaat gy ze niet zeer veel te boven?* 27. In vermeerdering van bekommering is geen verlenging des levens. *Wie toch van u kan, met bezorgd te zijn, ééne el tot zijn lengte* (levensweg vg. Joh. IX : 21. Gr. Hebr. XI : 11. Gr. Ps. 39 : 6. Luk. XII : 29) *toedoen?* (Ps. CXXVII : 27), 28, 29, 30. Het gras des velds groeit en is met een schooner en eigener gewaad, dan de rijkste en heerlijkste der menschenkinderen vermag aan te trekken, door God bekleed, om — by den eersten heeten oostenwind verschroeid daar neder te liggen. Zou het geloovig kind van God, tot grootere dingen bestemd en uitgerust, kleingeloovig genoeg kunnen zijn om aan de middelen tot bedekking zijner naaktheid, voor dit handbreed dat zijn tijd gesteld is, te vertwijfelen? *En wat zijt gy bezorgd voor de kleeding? Aanmerkt de lelien des velds hoe zy wassen: zy arbeiden niet, en spinnen niet; en ik*

zeg u, dat ook Salomo, in al zijne heerlijkheid, niet is bekleed geweest gelijk ééne van dezen. Indien nu God het gras des velds, dat heden is, — en morgen in den oven geworpen wordt, alzoo bekleedt, zal hy u niet veel meer kleeden, gy kleingeloovigen!

31. 32. Het hart dat geen God heeft, heeft geen toekomst (Ef. II : 12); het heeft niets dan het tegenwoordige. Het hart dat een God heeft, kent een Vader die alle, en die in alle behoeften voorziet; die niet leert den tijdelijken nooddruft te verachten, maar ze te verwachten, van Hem. *Daarom zijt niet bezorgd zeggende: Wat zullen wy eten? Of wat zullen wij drinken! Of waarmede zullen wy ons kleeden? Want alle deze dingen zoeken de heidenen. Want uw hemelsche Vader weet dat gy al deze dingen behoeft.* 33. Zijne grootste gave, en wat tot het genot zijner grootste gave in staat stelt (Rom. I : 16, 17. III : 21, 22. Fil. III : 9), wege der ziel het zwaarst. *Maar zoek eerst het koninkrijk Gods en zijne gerechtigheid.* Met deze zijn alle andere gaven gegeven (Rom. VIII : 28 en vgg.); *alle deze dingen zullen u toegeworpen worden;* zy is het ware leven (v. 25), de ware kleeding (v. 30), de volkomene gebedsverhooring; (v. 11). 34. Door haar worden de ellenden van dezen tegenwoordigen tijd niet opgeheven, niet verbloemd, maar van dag tot dag overwonnen, met eene blijmoedigheid, die, het Morgen der eeuwigheid ziende, zich om het Morgen des tijds niet ontroeren kan (Luk. IX : 23. Hand. XIV : 22). *Zijt dan niet bezorgd tegen den morgen; want de morgen zal voor het zijne zorgen; elke dag heeft genoeg aan zijn zelfs kwaad.*

VII : 1. Van hen, aan wie de hoogste gave geschonken is, wordt de ootmoedigste liefde geëischt, eene liefde die door zelfbeproeving en ootmoed bewaard wordt. Indien de gave des onderscheids hun is te beurt gevallen (1 Kor. II : 15), en zij ook geroepen zijn die te besteden (1 Joh. IV : 1. 1 Thess. V : 21), wel hebben zy zich te wachten voor onrechtvaardigheid (Joh. VII : 24), voor-

barigheid (1 Kor. IV : 5) en uitspraken van verwerping (Rom. XIV : 4. Jak. IV : 11, 12), welke alle de Heer ook in hen, die hy in genade heeft aangenomen, niet ongestraft laten zal; *oordeelt niet, opdat gy niet geoordeelt wordt!* Immers ook hier heerscht by God de wet eener heilige wedervergelding (vg. VI : 12) ten opzichte van hen, die de getrouwe maat der waarheid en der liefde al of niet gebruiken, *want met welk oordeel gy oordeelt zult gy geoordeeld worden, en met welke mate gy meet, zal u wedergemeten worden.* 3. Hoogmoedige verblinding voor eigen toestand in het geestelijke laat geene scherpzichtigheid omtrent dien van anderen toe; *en wat ziet gy den splinter die in het oog uws broeders is, en den balk die in uw oog is, bemerkt gy niet?*

4. 5. Deze verblinding maakt onbekwaam, ofschoon zeer geneigd, tot oordeelvellen en vermanen (Luk. VI : 39. Joh. IX : 41) en brengt het oordeel der geveinsdheid, in zoo verre, zoo wel over den discipel van Jezus als over de farizeën (vg. VI : 2, 5, 16. Gal. VI : 3. 4); *of hoe zult gy tot uwen broeder zeggen: Laat toe dat ik den splinter uit uw oog uitdoe; en zie er is een balk in uw oog. Gy geveinsden!* Eerst als wij onzen eigenen gebrekkigen zielstoestand als zoodanig recht overschouwd hebben, en ons daarover voor God verootmoedigd, is het mogelijk tijdig ons ook van den plicht der liefde omtrent den dwalenden broeder, met voorzichtigheid, te kwijten (Gal. VI : 1. Matt. XVIII : 15. Vg. Lev. XIX : 17). *Werp eerst den balk uit uw oog, en dan zult gy bezien om den splinter uit uws broeders oog uit te doen.*

6. Die het veroordeelen verbiedt, eischt het onderscheiden, en het strijdt geenszins met den ootmoed, maar strekt tot blijk van den geest des onderscheids, indien wy erkennen hoe boos het met de boozen geschapen staat, en diens overeenkomstig ons gedrag met wijsheid inrichten (Matth. X : 16. Ef. V : 15). Aan nog geheel woeste, grofzinnelijke naturen moet de Gode zoo heilige als ons dierbare schat der zaligmakende waarheid

(*het* heilige — *uwe* paarlen) niet roekeloos prijs gegeven en ten prooi gelaten worden (Matth. X : 11—14. Hand. XIII : 46.), opdat in daardoor getergde woede of aangemoedigde verachting, Gods eer niet gelasterd, de vervolging van Gods kinderen niet noodeloos verzwaard, en ook de schuld der goddeloozen niet zonder oorzaak vermeerderd worde (Pred. VIII : 5. Spr. IX : 7, 8). *Geeft het heilige den honden niet, noch werpt uwe paarlen voor de zwijnen, opdat zy niet te eeniger tijd ze met hunne voeten vertreden, en zich omkeerende u verscheuren.*

7. 8. Gewis, het hoog gewicht van voorschriften als deze vermeerdert telkens de behoefte aan gebed; de geloovige houdt er in aan met toenemenden nadruk, toenemend geloof. Belofte van verhooring is aan het gebed des waarlijk biddenden verbonden. *Bidt en u zal gegeven worden, zoekt en gy zult vinden, klopt en u zal opengedaan worden. Want een iegelijk die bidt die ontfangt, en die zoekt die vindt, en die klopt dien zal opengedaan worden.*

9. 10. 11. Zoo natuurlijk als het in een vader uit de menschen (d. i. zondaren) is, de betamelijke wenschen zijner kinderen niet te bespotten, maar die te vervullen, zoo natuurlijk is het ook in den volmaakten Vader die in de hemelen is, en die voor zijne kinderen geen andere dan goede gaven heeft. *Of wat mensch is er onder u, zoo zijn zoon hem zou bidden om brood, die hem eenen steen zal geven? En zoo hy hem om een visch zou bidbid, die hem een slang zal geven? Indien dan gy, die boos zijt, weet uwe kinderen goede gaven te geven, hoe veel te meer zal uw Vader die in de hemelen is, goede gaven geven dengenen die ze van hem bidden.* Ook zal hy alle degenen, die hy zalig spreekt, genade verleenen tot de betrachting van die liefde, welke is het einde des gebods (1 Tim. I : 5), tot die overvloedige gerechtigheid in welke Wet en Profeeten vervuld worden (V : 17—20), en waarvan 12. de volle eisch is saamgevat in dat woord: *Alle dingen dan, die gy wilt dat u de men-*

schen zouden doen, doet gy hun ook alzoo; want dat is de Wet en de Profeeten.

13. 14. Het is het gewicht dezer eischen der heiligheid en der liefde, hetwelk Gods kinderen hunne zaligheid doet werken met vreezen en beven. Hy die lichtvaardig in genade zou willen roemen, zonder zich inwendig en nadrukkelijk tot heiligheid en liefde geroepen te gevoelen, gaat met dezen zijnen roem verloren, zoowel als die duizenden die zoo min aan Gods genade als aan heiligheid des levens denken, en verslonden worden door het wachtend verderf. De rechte weg ten leven wordt door weinigen, de Heer zegt niet betreden, maar gevonden. Gewis, omdat zy door weinigen wordt gezocht (v. 7). *Gaat in door de enge poort; want wijd is de poort en breed is de weg die tot het verderf leidt, en velen zijn er die door hem ingaan. Want de poort is eng en de weg is naauw die tot het leven leidt, en weinigen zijn er die hem vinden.* Velen bedriegen in dit opzicht zichzelve en 15. ook ontbreekt het niet aan de zulke die eene bedriegelijke aanwijzing doen, zichzelve opdringende (Jer. XIV : 14. Ez. XXXIV. 1 Kor. XI : 19. Deut. XIII : 1—4) leidslieden met valschen schijn van rechtzinnigheid of vroomheid gedekt, maar die niet anders zijn dan verdervers en moordenaars dier zielen, die zich aan hen overgeven (Joh. X : 8—12. Hand. XX : 29. Kol. II : 4. Ef. V : 6. Rom. XVI : 18. 2 Tim. III : 5). *Maar wacht u van de valsche profeeten, dewelke in schaapskleederen tot u komen, maar van binnen zijn zy grijpende wolven.* 16. De Heer verwijst naar hun leven als naar den toetsteen van hun leer; *Aan de vruchten zult gy ze kennen. Leest men ook eene druif van doornen, of vijgen van distelen?* 17. Een wezenlijk heilig leven kan niet by een bedriegelijke leer gevonden worden; het is eene wet in de geestelijke wareld, die aan de eenvoudigste in de natuur beandwoordt, en als deze zich gelijk blijft (1 Joh. III : 3). *Alzoo een ieder goede boom brengt voort goede vruchten, en een kwade boom brengt voort*

kwade vruchten. Een goede boom kan geen kwade vruchten voortbrengen, noch een kwade boom goede vruchten voortbrengen. 19. En waar geen heiligheid des levens gezien wordt, daar is geene zaligheid, maar verdoemenis te wachten (Matth. III : 10. XXV : 42—45). *Een ieder boom die geen goede vrucht voortbrengt, wordt uitgehouwen, en in het vuur geworpen.* 20. Men vrage dan naar het vrome leven, waar men vrome woorden hoort. *Zoo zult gy hen dan aan hunne vruchten kennen.*

21. Neen, het is niet genoeg te zeggen „Christus den Heer te zijn," en zich zijns te roemen, al is het ook nog zoo luide en vurig; hy eischt dat „een iegelijk die zijnen naam noemt, afsta van ongerechtigheid" (2 Tim. II : 19); hy eischt een bestendigen ijver tot goede werken (Matth. XII : 50. 1 Joh. II : 17. Hebr. X : 36). *Niet een iegelijk die tot my zegt: Heere, Heere! zal ingaan in het koningrijk der hemelen, maar die daar doet den wil mijns Vaders, die in de hemelen is.* 22. Treurig is de zelfverblinding, treurig de verharding, tot het laatste toe, van zoo velen, die daar gemeend zullen hebben hem tot Heer hunner ziel te hebben aangenomen, omdat het hun gegeven werd, luid van hem te getuigen, in zijnen naam de geesten aan zich te onderwerpen, en de kracht zijns woords te aanschouwen, zonder waarachtige bekeering des harten te hebben gekend, innigen afschuw voor de zonde, innige lust tot heiligheid. *Velen zullen te dien dage tot my zeggen: Heere, Heere! hebben wy niet in uwen naam geprofeteerd, en in uwen naam duivelen uitgeworpen, en in uwen naam vele krachten gedaan?* 23. Maar schoon zy zich bedrogen tot het laatst: in den dag des oordeels zal de openbare, onverbiddelijke ontdekking plaats hebben; en de mond van den Rechter der wareld, want ook dat is de Zaligmaker, hun aanzeggen dat er geen gemeenschap was tusschen hem en het onwedergeboren gemoed (Joh. III : 3—6). *En dan zal ik hun openlijk aanzeggen: Ik heb u nooit gekend; gaat weg van my gy die de ongerechtigheid werkt!* 24—27.

De gedachte aan dien ontzachelijken dag, waarop hy woorden van oordeel uit zal spreken, dringen het hart om zijne woorden van waarschuwing niet slechts op te vangen maar ook te behartigen. Hy die ze opneemt zoo als ze uitgesproken zijn, in heiligen ernst en met de volle overtuiging dat eene bloot verstandelijke kennis, een bloot gevoelige ingenomenheid een spel der verleiding zijn, en roeping en verkiezing niet dan door biddenden ernst kan worden vastgemaakt (2 Pet. I : 10), zal zichzelven niet bedriegen. Maar verschrikkelijk zal de teleurstelling zijn van hen, die een schok in 't verstand of eene ontroering der hartstochten voor teeken en bewijs genomen hebben dat zy den Heer hadden verstaan, (Hebr. II : 1. XII : 25. Rom. II : 13. *Een iegelijk dan, die deze mijne woorden hoort en ze doet, dien zal ik vergelijken by een voorzichtig man, die zijn huis op eene steenrots gebouwd heeft; en er is slagregen nedergevallen en de waterstroomen zijn gekomen, en de winden hebben gewaaid, en zijn tegen dat huis aangevallen, en het is niet gevallen, want het was op de steenrots gegrond. En een iegelijk, die deze mijne woorden hoort en ze niet doet, die zal by een dwazen man vergeleken worden, die zijn huis op het zand gebouwd heeft; en de slagregen is nedergevallen en de waterstroomen zijn gekomen, en de winden hebben gewaaid, en zijn daar tegen aangeslagen, en het is gevallen, en zijn val was groot.*

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk voor het jaar 1853 is zamengesteld uit de predikanten Dr. A. C. de Meijier, Dr. J. Tichler, V. F. J. Boonacker, Dr. W. L. van Oosterzee, J. F. Wetter, P. A. C. Hugenholtz, Dr. J. J. Rambonnet, Dr. P. Boeles, J. A. v. Walsem, H. Dorenbos, Dr. P. J. J. Mounier, W. F. v. Laak; de ouderlingen Mr. C. J. v. Heusden, M. W. L. Tonckens, A. D. J. Mioulet, en de hoogleeraren Dr. W. A. v. Hengel, Dr. J. H. Scholten, Dr. H. E. Vinke en (in plaats van Dr. L. G. Pareau) Dr. P. Hofstede de Groot.

—

De Troonrede van 14 Junij 1853. Doet het ons leed, dat Z. M. de Koning zoo weinig weerklank gevonden heeft op zijn Koninklijk woord, waarmede hij den 14en Junij 1853 de Vergadering der Staten Generaal in de vereenigde zitting der beide kamers heeft geopend, wij wenschen, dat zijne woorden in duizende harten, in welke zij weerklank gevonden hebben, bewaard mogen blijven. Z. M. heeft gezegd:

„*Mijne Heeren!*

„Ik ben levendig getroffen geworden, toen onlangs duizenden Mijner beminde onderdanen, geschokt in hun nationaal gevoel, en verontrust over hunne teederste belangen, zich tot Mij wendden, en van Mij voorziening tegen het voorwerp hunner bekommering verlangden.

„Doordrongen van Mijne verpligting om aller belangen en regten te beschermen, heb Ik gemeend Mij niet te moeten vereenigen met den

Raad, welke Mij door de Raadslieden der Kroon werd gegeven. Ik begreep, dat het opvolgen daarvan de hoog gestegene bekommering niet opheffen, de onmiskenbare spanning der gemoederen niet bedaren kon.

„Op het alstoen geopenbaard verlangen der Ministers, heb Ik aan sommigen hunner ontslag verleend, en hen vervangen door mannen, die Mijn vertrouwen bezitten.

„Ik heb Mij verpligt geacht, in verband daarmede, een deel der Vertegenwoordiging te ontbinden, en de Kiezers in de gelegenheid te stellen, om te doen blijken van hunne waardering der omstandigheden.

„Thans zie Ik Mij met genoegen op nieuw omringd door de beide Kamers der Staten-Generaal, en het is mij eene behoefte geweest, Mijne Heeren! in persoon uwe Vergadering te openen.

„Het verheugt Mij dit te kunnen doen onder verblijdende uitzigten. Gewenschte goede verstandhouding naar buiten, toenemende ontwikkeling en welvaart naar binnen; deze zijn de gelukkige voorteekenen, waaronder de Wetgevende Magt hare werkzaamheden mag hervatten.

„Het bezwaar intusschen, waarop Ik bij den aanhef het oog had, is, tot Mijn leedwezen, nog niet uit den weg geruimd.

„Ik heb getracht hierin te voorzien, zoowel door ophelderingen uit te lokken dáár, van waar de wonde, onwillekeurig, gelijk ik veronderstel, was toegebragt, als door maatregelen te beramen, in eigen boezem te nemen.

„De overtuiging heeft zich bij de Regering gevestigd, dat aan vele moeijelijkheden alleen door eene wet is te gemoet te komen.

„Het zesde Hoofdstuk der Grondwet verzekert regten aan de Kerkgenootschappen; maar het legt ook aan de Regering pligten op, bij welker volbrenging het gezag der wet niet kan worden gemist.

„Het is Mijn oogmerk hiertoe Uwe medewerking in te roepen.

„Ik zal dit met te meer vertrouwen doen, naar mate Ik verzekerd ben, dat de geest van gematigdheid en bedaard onderzoek, aan onzen landaard zoo zeer eigen, bij Uwe overwegingen zal voorzitten, en dat het Uwe ernstige zucht zal zijn, gelijk het de Mijne is, het beginsel van Godsdienstige verdraagzaamheid, op onzen bodem sinds lang inheemsch, met kracht te handhaven, en alles te vermijden, wat verdeeldheid en scheuring tusschen de zonen van hetzelfde Vaderland zou kunnen doen ontstaan.

„Op die wijze zal het mogelijk zijn een' toestand te doen geboren worden, waarin door den Staat aan alle Kerkgenootschappen eene gelijke bescherming kan worden verleend, en waarin zij, in gemeenschappelijke onderwerping aan dezelfde billijke en onpartijdige wet, waarborgen vinden voor hunne onderlinge vrijheid en zelfstandigheid.

„Het is overigens Mijn voornemen, in deze zitting alleen die ontwerpen van wet aan Uwe beraadslaging aan te bieden, welke onderwerpen betreffen, die eene spoedige voorziening eischen.

„Ik verklaar als nu deze Vergadering geopend, en Ik besluite met den wensch, dat de Wijsheid, die van boven is, ook ons moge opwekken en besturen, opdat onze pogingen ten nutte van het dierbaar Vaderland zich kenmerken door orde, vredelievendheid en regt."

De vraag blijft, of daarop wel geantwoord is, zooals voor het Nederlandsche volk had moeten geantwoord worden met het oog op al wat er sedert het bekend worden der Pauselijke allocutie is gebeurd.

J. I. D.

—

Eene wet, regelende het toezigt op de Kerkgenootschappen. Aan zulk eene wet moet in de eerste plaats de eisch gedaan worden, dat zij in volkomen overeenstemming met de Grondwet is en derhalve ook niet beperkt noch belemmert wat daar vrij is gelaten. Zulk eene wet mag derhalve geen jus in sacra willen uitoefenen, maar moet zich tot het jus circa sacra bepalen. Dáar het nu echter gebeuren kan, dat er verschil van meening ontstaat, indien zij al niet reeds bestaat, over hetgeen tot het jus circa sacra al dan niet behoort, moet in zulk eene wet alles duidelijk bepaald worden, opdat men later niet in het onzekere zij, wat nu eigenlijk binnen den door die wet getrokken kring valt. Zulk eene wet moet dien kring duidelijk genoeg omschrijven, om eene nadere explicatie overtollig te maken. Daar zij alle willekeur moet uitsluiten, mag zij zelve geen deur voor willekeur open laten, zoodat zij, in plaats van aan de Regering het regt over te laten van zich iets voor te behouden, integendeel terstond voor allen duidelijk verklaren moet, wat allen te wachten hebben.

Daar ieder volgens de Grondwet zijne „godsdienstige meeningen" met volkomen vrijheid belijden mag, behoudens de bescherming der maatschappij en harer leden tegen de overtreding der strafwet, moet zulk eene wet zorg dragen, dat de toegezegde bescherming evenmin de gewaarborgde vrijheid beperke, als de toegezegde vrijheid de beloofde bescherming onmogelijk mag maken. Daar volgens de Grondwet aan alle kerkgenootschappen in het rijk gelijke bescherming moet worden verleend, behoort zulk eene wet de inwendige vrijheid der kerk-

genootschappen gelijkelijk te eerbiedigen. Daar het mogelijk is, dat men bij het „toezigt" op de kerkgenootschappen soms verder zou willen gaan, dan het jus circa sacra toelaat, moet er bij zulk eene wet gezorgd worden, dat zij nooit eene bescherming van eenig kerkgenootschap tegen die wet zelve wenschelijk zou kunnen maken. Was zij eens van dien aard, dat zij bijv. belemmerend voor de Godsdienstvrijheid der Protestanten zou kunnen worden, indien hare uitvoering aan een Roomschgezind ministerie was toevertrouwd, dan zou zij daardoor reeds zelve bewijzen, in strijd te zijn met de Grondwet, die, getrouw gehandhaafd, de Godsdienstvrijheid der Protestanten niet belemmeren en den overmoed van den Pauselijken stoel beteugelen kan.

Van zulk eene wet moet geen der kerkgenootschappen kunnen zeggen: ziedaar een mes, waarvan het beter is, het heft zelf in handen te hebben, dan het in handen te zien van hen, op wier toegenegenheid en welwillendheid ik volstrekt niet rekenen moet.

Kwamen de Protestanten ooit in het geval, dat zij te kiezen hadden tusschen eene wet, die de Roomschen in hunne Godsdienstvrijheid aan banden leide, maar tevens hen zelven een deel benam van de vrijheid, welke zij voor de onbelemmerde belijdenis van het Evangelie noodig hebben, eene vrijheid voor de Roomschen zonder eenigen waarborg van Staatswege tegen Romes aanmatigingen; zij zouden, indien er geen andere keus overbleef, in dit geval het laatste moeten kiezen, omdat het in allen gevalle beter is, niet door den Staat beschermd te worden tegen Rome, dan niet vrij te zijn in de Godsdienst onder het onbeperkt oppergezag van den eenigen Heer der Kerk.

J. I. D.

Een oordeel uit den vreemde over de laatste kerkelijke beweging in ons vaderland.

In het *Volksblatt für Stadt und Land* van de maand Méi ll., komen eenige artikelen voor over de laatste

kerkelijke bewegingen ten onzent, waaraan wij het volgende ontleenen, minder omdat wij de daarin vervatte meeningen voor volkomen juist of volledig houden, en er dus de verantwoordelijkheid van zouden durven op ons nemen, dan wel om een oordeel bekend te maken, dat zoowel om de algemeene verspreiding van het blad, waarin het voorkomt, als om het talent, waarmede het geredigeerd wordt, onze aandacht verdient, en ook, omdat er wenken in gegeven worden, die ongetwijfeld alle behartiging verdienen. Na verklaard te hebben, dat hij in de laatste protestantsche beweging *het meeste* houdt „niet voor geloofsvuur, 't welk alleen aanhoudend brandt, maar alleen voor dat soort van stroovuur, waaraan onze eeuw tamelijk rijk is," gaat de schrijver alzoo voort:

„Deze oogenblikkelijke beweging zal alzoo ophouden, maar het ernstige conflict, dat in de toestanden ligt, zal, 't kan niet anders, blijven; ja met menschelijke oogen kan men er geene oplossing van te gemoet zien. Want een Staat, die almagtig zijn wil, en eene Kerk, die onbeperkt over de haren heerschen wil, zijn nu eenmaal in beginsel onvereenigbaar. Alleen op den weg der billijkheid ware de vrede te herstellen. Het is aan den eenen kant een onbillijk verlangen, dat een staat, die, naar zijne geschiedenis, en, als wij zoo spreken mogen, — naar zijne gansche persoonlijkheid, een protestantsche is, ophouden zou een zulke te zijn; hij zal die blijven trots grondwetten, die hem tot een gemengden (paritätischen) maken. Het is onbillijk hem naterekenen, hoe velen zijner ambtenaren katholieken en hoe velen protestanten zijn, en of dit met de verdeeling der bevolking in evenredigheid staat. Het is onbillijk te verlangen, dat hij van ieder toezigt over scholen en genootschappen afstand doe.

„Maar het is billijk, dat de staat, juist als evangelische, regtvaardig zij ook jegens de katholieke kerk, dat hij zich in kerkelijke zaken *niet meer* menge, dan het zijn regt en pligt van noodzakelijk toezigt met zich

brengt; dat hij in 't bijzonder, wil hij niet zelf het kernloze en verderfelijke, bureaukratisch-godsdienstlooze schoolwezen tegen een confessionneel inruilen, in allen gevalle de katholieke kerk niet verhindere hare pligt te vervullen, om voor zulk een schoolwezen door eigen krachten te zorgen, dat hij haar ook haar natuurlijk bisschoppelijk bestuur en inrigting in genootschappen [1]) niet weigere.

„Daardoor dat hij haar in de vervulling harer heiligste pligten belemmert [2]), dwingt hij haar tot die politieke werkzaamheid, waarvan men haar beticht.

„Aan den anderen kant is het aan de katholieke kerk, wanneer zij als verdedigster der vrijheden optreedt, altijd weder te zeggen: waarom draagt gij deze twee aangezigten, die voor een ieder, die de toestanden der europesche landen in 't algemeen beschouwt, onmiskenbaar zijn? Onophoudelijk moet het haar herhaald worden, wat in deze bladen reeds is uitgesproken, dat zij dan eerst den *billijken* grond aan het verdenken en de bezorgheid ontnemen zal, als zij van harte afstand doet van alle ondersteuning van kerkelijk gezag door wereldlijke dwangmiddelen. 't Is waar, dit verlangen bevat niets minder, dan dat zij zich in geheel haar uiterlijk wezen, waaraan zij krank is, van den grond af hervorme. Dit zou niet alleen haar in haar eigen inwendig wezen van onwaardeerbaar voordeel zijn; maar het zou ook de *regte* politiek zijn, indien zij dit van zich gedaan kon krijgen. In alle landen, waar zij *heerscht*, is zij *dood*. Slechts in de vrijheidslucht zoude zij ook daar weer levendig worden, en in plaats van den schijn van heerschappij, eene ware heerschappij, die alleen in de harten bestaat, gewinnen.

„Evenwel aan de hollandsche protestanten is bijna

---

1) Of corporatien: *Gestaltung in Geselschaften*. Worden hier de monnikenorden en het kloosterleven bedoeld?

2) Hiervan bestaat, voor zoo ver wij weten, geen voorbeeld.

hetzelfde te zeggen. Al het steunen op geldelijke middelen en regeringsmaatregelen is te vergeefsch; zij zullen trots hunne hulpgenootschappen en hunne bureaucratische regering van jaar tot jaar aan terrein verliezen. Hier helpt niets dan alleen *geestelijke* magt. En hoe ziet het er in dit opzigt nog bij hen uit? Men hoore en sta verbaasd!"

Hier volgt het een en ander over den toestand van hooger en lager onderwijs in Nederland. De schrijver velt een streng afkeurend oordeel, zoowel over het algemeene, dogmaloze karakter van het theologisch onderwijs, als waardoor de theologie alleen uit een zoogenaamd rein-wetenschappelijk standpunt, zonder kerkelijk of godsdienstig belang beschouwd wordt, als over het godsdienstlooze onderwijs der lagere scholen. Den katholieken in hunnen tegenstand tegen dit laatste gelijk gevende, eindigt de schrijver met deze woorden: „Wat hebben *evangelischen*, die dezen naam in waarheid dragen, nader te doen, dan zich met alle magt aan den tegenstand tegen zulk een onderwijs aantesluiten? En in welk licht verschijnt, *daarmede* vergeleken, de strijd over deze of gene landhoeve in Noord-Braband, over dezen of genen winkel of kraam op de markt te Nijmegen? De noodigste strijd is de strijd tegen den vijand in eigen leger, en niets zal de protestanten in Nederland sterker tegen het catholicisme maken, als dat zij zich in 't geloof opbouwen en ieder verbond met het ongeloof geheel laten varen."

Ook het volgende nemen wij nog over uit een later nommer:

„Ook in de Nederlanden hebben de zaken bepaald eene betere wending genomen. Het ministerie, waarvan wij de optreding in ons laatste berigt vermeldden, zeide in zijn programma onder anderen: *Niemand van ons denkt aan verandering der grondwet. De bedoeling der grondwet verzekert in den ruimstem zin de vrijheid der godsdienstige geloofsmeeningen; maar daarin wordt aan*

den koning ook een toezigt over de kerkgenootschappen toevertrouwd. Wij zijn voornemens, met volle eerbiediging der regten der katholieken, aan een groot deel der natie eene billijke voldoening te geven [1]). Deze mannen verstaan het alzoo, volgens dit programma, de hoofdvraag der eeuw te beslissen, dat is, den pels te wasschen, zonder dien nat te maken. Wanneer naar deze opvatting de godsdienst nog als eene bloot subjectieve zaak beschouwd wordt, en de verscheidene kerkgenootschappen als in eene gelijke, d. i., als in volstrekt geene verhouding tot den staat staande, — wanneer zich alzoo de staatsmannen hier hoogmoedig boven de verschillende kerken stellen, dan toont zich hier nog die humanistisch-oppervlakkige, bodemlooze wereldbeschouwing, waarin Holland de gansche 18e en 19e eeuw door als verzonken lag.

„Sints twintig jaren strijdt daar een trouwe held een eerlijken strijd tegen de revolutie, de staatsraad Groen van Prinsterer. In geschiedkundige, staatkundige en populaire schriften, in dagblads-artikelen en persoonlijken omgang, heeft hij dezen ganschen langen tijd door, onvermoeid voor eene diepere opvatting van menschelijke en goddelijke dingen zoeken baan te breken. Zijn eerste optreden bragt om zoo te zeggen een kreet van schrik en verbazing voort. Alleen dat de heeren die zoo riepen *eerstens* zijn persoonlijk karakter de hoogste achting moesten toedragen en dat zij *ten tweede* nog zóó dronken van ijdelheid hun eigen verheven standpunt beschouwden dat zich een soort van medelijdend beklag daarin mengde, temperde een weinig de hardheid van den tegenstand tegen Groen van Prinsterer; langzamerhand is deze echter verder gegaan en heeft toegenomen, — en zijne tegenstanders gingen ook verder en namen af. Hij kwam reeds vroeger eens in de kamer, —

---

1) Men ziet, dat het hier eene zakelijke, geen woordelijke aanhaling is van een gedeelte van het bekend ministerieel programma van 26 April 1853.

een uit verbazing en medelijden gemengde kreet ging ten tweedemaal door het land, en: — „nooit weer komt hij in onze kamer!" — was het refrein, dat wij toen ter tijd van alle Nederlanders hoorden, die wij ontmoetten. En ziedaar! hij is *weder* in de kamer, en hij heeft intusschen vrienden, vele vrienden gewonnen, en al is ook niet de geheele conservatief-protestantsche partij voor zijne meeningen gewonnen, van zijne rigting is zij toch min of meer aangedaan en de liberale regering van het ministerie Thorbecke...... had hem in den grond der zaak geholpen, daar het juist aan de goddelijke rigtingen in het leven eigen is, dat de wereldsche haar tegen haar wil in de hand moeten werken. Die conservatief-protestantsche partij heeft nu bij de laatste juist afgeloopen verkiezingen in Nederland de meerderheid bekomen. Zij zal zonder twijfel de regten der katholieken ook weten te eerbiedigen, doch in zooverre een geheel nieuwe toon in de behandeling der kerkelijke zaken brengen, dat zij kerkelijke belangen juist van het standpunt van het bestaand kerkelijk regt en niet van dat van indifferentistische verdraagzaamheid beschouwt [1]), — welke laatste soort van verdraagzaamheid in de geloofsbelijdenis van een mensch slechts een ongeveer even zoo gewigtige zaak kan zien, als in de soort van tabak die hij rookt. Zoo niet in de vormen, dan toch in den geest die deze vormen vult, zal veel veranderen, of liever zullen veranderingen die sints lang in de stilte geschied zijn, te voorschijn treden, en eindelijk ook Holland zich weder uit de *crapula* opheffen welke de beschaving en de humaniteit der 18de eeuw overal heeft achter gelaten, waar zij tot heerschappij gekomen is."

Dit zij zoo!

D. C. D. L. S.

---

1) Dit was geschreven vóór het adres van antwoord op de troonrede bekend was.

Eene stem uit Frankrijk over de „onbeperkte leervrijheid". Het zal den meesten onzer lezers bekend zijn, wat hevige strijd er in de Hervormde kerken van Frankrijk in het afgeloopen voorjaar gevoerd is. De kerkelijke verkiezingen, die volgens het besluit van 26 Maart 1852 moesten plaats hebben, gaven aanleiding, dat het verschil van beginsel tusschen hen, die zichzelven liberaal noemen, en hen, die aan de groote waarheden van Evangelie en Hervorming onveranderlijk vasthouden, in al zijne kracht openbaar wordt. De eerstgenoemden hadden eene te gevoelige neerlaag geleden, dan dat hun welbespraakte woordvoerder, Athanase Cocquerel, het stilzwijgen bewaren kon. Bij monde en bij geschrifte viel hij allen met hevigheid aan, die zich tegen het beginsel der onbeperkte leervrijheid verzetten, en door hem, als naar gewoonte, met den naam van exclusieven, methodisten, sectarissen enz. werden aangeduid. Hij is beantwoord in een brochure, getiteld: de la liberté illimitée de l'enseignement de l'Eglise, van den Hoogl. Pedezert te Montauban, waarvan èn de inhoud èn de vorm uitstekend mag heeten. Zij bevat niet weinig, wat waardig is, ook in onze gemeenten op de daken verkondigd te worden. Een paar staaltjes zijn hier gewis niet misplaatst en mogen uitlokken tot nadere kennismaking:

„Men kan niet nalaten zich te verwonderen, mijnheer de predikant, over de beschuldigingen, die gij tegen ons inbrengt, zoozeer zijn zij van alle gronden ontbloot. Gij hebt over de leer en de strekking onzer nieuwere opwekking zekere bepaalde denkbeelden, die gij van preek tot preek, van brochure tot brochure herhaalt, en die geen enkele lichtstraal, geen enkel voorval schijnt te kunnen wijzigen. Hoe werkzaam ook anders uwe gedachten zijn en hoe open uw geest zij, op dat noodlottig punt van methodisme schijnt gij niets geleerd en niets vergeten te hebben, en men zou zeggen, bij het vergelijken uwer tegenwoordige met uwe vroegere

taal, dat gij sints twintig jaren slechts uzelven hebt gehoord en gelezen. Ik vertrouw, dat zoo gij ons beter kendet, gij ons ook billijker beoordeelen zoudt. --- Hoe, wij zouden vijanden van alle vrijheid van onderzoek zijn, en ons hoofd op slaafsche wijs voor het juk van oude Confessiën buigen, en meenen, dat de Hervorming haar laatste woord gesproken heeft, toen zij haar eerste deed hooren! Wij zouden in beginsel katholijk zijn, terwijl wij beweeren, protestanten te wezen, en in de plaats van een concilie zouden wij een Synode, en in plaats van een mensch, zouden wij een Symbool als paus laten gelden! Ach, zoo dat onze denkbeelden zijn, wij zijn niet eenmaal uw' toorn tegen ons waardig, wij verdienen slechts medelijden. Gij moest ons dan niet als tegenstanders behandelen, maar liever als kinderen. Maar wie van ons heeft ooit dit alles beweerd, dat gij ons laat zeggen"?

Wat wil dan de nieuwere opwekking? Men hoore. „Zij wil de Hervorming voortzetten, maar niet verloochenen, de Hervormers volgen, zonder hen op slaafsche wijs na te bootsen. In de zestiende eeuw is niet alles voor onzen tijd en voor onzen toestand geschikt, en niemand denkt er aan om alles te willen behouden. Men behoeft zich waarlijk niet zoo ras te ontrusten, maar — er zijn leeraars, die, zoodra zij slechts hooren van leer en van tucht, terstond getroffen worden door een' panischen schrik, alsof men hen regtstreeks wilde terugleiden tot de donkere middeneeuwen. Dat zij zich gerust stellen! Als de exclusieven er toe komen om eene confessie te vervaardigen, zij zullen ja met eerbied in het voorbijgaan zich buigen voor la Rochelle, Augsburg, Nicea, maar — zij zullen daarbij niet blijven staan, zij zullen God van meer nabij willen vragen, dàt kan ik u verzekeren!"

. . . .

„Eéne dwaling moet ik bepaald in het licht stellen. Sints jaren heeft men gezegd: „de Bijbel, niets dan de

Bijbel, de geheele Bijbel, met het regt en de vrijheid voor iedereen, om hem op te vatten naar de behoefte van zijn hart en de ontwikkeling van zijn verstand — — zietdaar het Protestantisme." Wat maakt men toch op die wijze van de geschiedenis en van het gezonde verstand? Zelfs kinderen moesten weten, dat de Bijbel en het vrije onderzoek nog het Protestantisme niet zijn; zij zijn daarvan de methode en niet het geloof, het begin maar niet het einde, het voorhof maar niet het heiligdom zelf. — — — Het materieel beginsel, de regtvaardiging uit het geloof, zietdaar de ziel der Hervorming. Het gezag der Schrift op den voorgrond plaatsen, maar de verlossing miskennen. het is slechts Protestant zijn ten halve. Eene kerk kan niet rusten, dan op den Bijbel, op eene bepaalde wijze verklaard".

Niet elke leer mag op een' Hervormden kansel gebragt worden. „Voorgangers en leden der gemeente, wilt gij de orde aan de vrijheid, en uw geloof aan eene bedriegelijke harmonie ten offer brengen? Gij houdt van orde en regel in huis, in stad, in Staat: is de Kerk de éénige plaats, waar gij die niet wilt? Gij wilt eene contrôle voor de pleitzaal, voor de balie, voor de pers: zult gij beweeren, dat gij er geen voor den Evangelischen kansel begeert, en dat daar alle ergernissen en aanstootelijkheden geoorloofd zijn? Zult gij er alle meeningen, zelfs de meest gevaarlijke en dwaze, vrij uit laten verkondigen, onder deze éénige voorwaarde, dat men meene, die uit den Bijbel te kunnen bewijzen? Zult gij aan den leeraar veroorloven, om te gelooven, te prediken, te bidden, gelijk hij wil, voor en in naam der gemeente, die nu verpligt is, God aan te roepen gelijk het haren herder behaagt, nu op regtzinnige dan op onregtzinnige wijze? Zult gij op die talrijke plaatsen, waar slechts één leeraar is, geen andere keuze overlaten, dan of zich aan de Godsdienst te onttrekken, òf gekrenkt en geërgerd te worden? Is u alleen de opregtheid der leeraars voldoende, zonder de waar-

heid der leer? — — Màg de kansel gelijk zijn aan die fontein, van welke Jacobus vraagt, of zij gelijkelijk zoet en bitter water kan voortbrengen"?

. . . .

„Het Evangelie is exclusief en het veroordeelt zijne discipelen om het insgelijks te wezen. Alle kerken zijn exclusief; de onze is het altijd geweest, ofschoon slechts gebrekkig; gij zelf zijt het en het is onmogelijk het niet te zijn, omdat al wat insluit even daardoor ook uitsluit. Ik betrap u (Cocquerel wordt hier aangesproken met een oog op zijne twee preeken ter bestrijding van de eeuwigheid der straffen, ook ten onzent vertaald) op een treffend blijk van exclusisme. Gij sluit den hemel voor verschillende soorten uwer medemenschen, die gij in de hel laat weenen totdat het God behage hun genade te schenken. Ik zou toch wel weten willen of gij uwen kansel zoudt afstaan, aan wie gij den hemel ontzegt"!

„Liberaal en exclusief, het zijn twee schoone woorden, het eene streelt evenzeer als het andere stuit. Maar zij zijn onjuist. De conservatieve kan liberaal heeten tegenover een separatist of een oud lutheraner, de liberaal is exclusief in de oogen van ongeloovige theologen en wijsgeeren. De een heeft dus niet meer regt dan de ander, om een dier beide namen op zichzelven en gelijkdenkenden toetepassen. De vraag is hier geen vraag van vrijheïd, maar van geloof."

Wij zouden wenschen, dat allen, die zich door de pasgenoemde preêken van Cocquerel hadden laten medeslepen, de heerlijke bladz. 47 en 48 van Pedezart konden lezen, doch wij moeten ons bekorten. Zij bevatten de aanwijzing, hoe C. met zeer geringe uitzondering den hemel nagenoeg voor iedereen open stelt, om alleen streng voor de exclusieven te zijn. P. vergenoegt zich met hem op de vruchten van beide boomen te wijzen, en te vragen, van wat zijde het meest voor het Godsrijk gedaan wordt?

„Vreemde rolverwisseling! Zij, die de leer der Hervormers beminnen en handhaven, worden beschouwd als gevaarlijke nieuwigheidzoekers, en zij, die deze leer met voeten treden, noemen zich de echte zonen der kerk. „Wij zijn de nationale kerk," roepen zij uit — en het bewijs? Het is, dat de nationale kerk eene belijdenis had, en dat zij er geen willen; dat de nationale kerk een ligchaam uitmaakte, sterk georganiseerd, en dat zij geene sterke organisatie verlangen; dat de nationale kerk steeds exclusief was, en dat zij vooral geen exclusieve kerk kunnen dulden; zij zijn de nationale kerk, omdat zij het grootste aantal der kansels inhebben, en wanneer men de ongeloovigen en de indifferentisten medetelt, gewis de talrijksten zijn zouden!"......

„Uw systeem brengt mede, dat gij steeds over de liefde predikt, maar uw karakter, dat gij over allerlei liefdevolle texten zeer liefdelooze en strijdzuchtige preêken houdt."

Wij zijn zeer benieuwd, òf en wat C. op deze teregtwijzing antwoorden zal.

v. O.

Belijdenis en ontwikkeling. Zoo als er eene zekere mate van deugd vereischt wordt om in de maatschappij voor een braaf mensch gehouden te worden, eene mate die echter in de verschillende tijden en landen grooter of kleiner is, — zoo als er zeker peil van zedelijkheid bestaat, dat, hooger of lager naar de verschillende toestanden, de hoogte aanduidt waarop een volk of geslacht zich in zedelijke ontwikkeling bevindt, een peil boven 't welk men gelaakt, en beneden 't welk men veracht wordt; — zoo is er ook eene zekere mate van geloof in de verschillende tijdvakken van christelijke ontwikkeling vereischt om met regt den naam van geloovige te kunnen dragen, een peil dat de hoogte aanduidt, waartoe de H. Geest de gemeente des Heeren tot hiertoe in 't algemeen in de kennis der waarheid ge-

leid heeft. Dit peil is het kerkgeloof in de kerkelijke confessie uitgedrukt. Teregt beschouwt de kerk hen die niet tot dit geloof opgewassen zijn als onmondigen (catechumenen) en hen die nog de dwalingen aankleven wier bestrijding het middel is geweest haar tot die hoogte te brengen als ketters. Alle de ketterijen die de kerk op de verschillende algemeene conciliën (bepaaldelijk de eerste die als algemeene conciliën te beschouwen zijn) veroordeeld heeft, bestonden reeds vroeger in den boezem der gemeente doch men was er zich niet van bewust. De katholieke kerk is eene afgevallene eerst sedert zij de diepere opvatting der waarheid door de Hervorming aangebragt, heeft buitengesloten. — Dit peil evenwel, de hoogte waarop de kerk in eenig tijdperk harer ontwikkeling hier beneden staat, is nimmer het hoogste; de top is niet bereikt. Steeds gaat de H. Geest voort de gemeente van kennis tot kennis al dieper in de waarheid te leiden. Hij doet dit te midden van den strijd der meeningen, en dan wanneer de dwaling het magtigst is, zoodat er een zedelijke chaos schijnt te ontstaan, staat het nieuwe werk des Geestes dikwerf op 't punt te ontluiken; ja men kan beweeren, dat de leugengeesten eerst dan magtig werken wanneer zij door het dieper liggend en daardoor minder oogenschijnlijk werk des Geestes in hun rust gestoord en gedwongen worden zich te openbaren. Deze ontwikkeling der gemeente door den H. Geest geschiedt op den weg Gods, dat is dien der vrije verkiezing. Sommigen voert hij hooger op en leidt hij dieper in de waarheid en bestemt hij daardoor om voorgangers te worden en leidslieden der gemeente. Het ambt in de gemeente is een beeld dier vrije genade gave, een teeken dat het algemeene priesterschap der geloovigen nog niet verwezenlijkt is. Ambt en gave staan echter niet in een noodzakelijk verband. In den regel zouden alle diegenen die als vertegenwoordigers van het geloof der gemeente op hare tegenwoordige hoogte te beschouwen zijn met het ambt bekleed moeten zijn,

en moesten de met het ambt bekleedden, zoo niet boven dan toch op het peil der kerkelijke confessie staan om er boven te wassen. Ongelukkig de gemeente wier voorgangers, in plaats van boven of op dit peil te staan, zelfs er niet toe opwassen, maar haar verachtelijk ter zijde leggen. Slechts zij die de door de kerk beledene waarheid beleefd hebben kunnen medewerken tot vooruitgang in christelijken zin, tot ontwikkeling der gemeente en om haar op te leiden tot alle volheid Gods. De ligtzinnigheid en hoogmoed die zich boven de belijdenis verheven acht, zonder hare waarheid te hebben begrepen, gevoeld en beleefd, geeft aanleiding tot het wantrouwen der gemeente jegens alle vrije beweging harer geroepene voorgangers en tot den onbillijken eisch dezen aan de letter te binden, waardoor de H. bediening verlaagd wordt tot een menschelijk ambt in plaats van een goddelijk, tot een orgaan van menschen, in plaats van een orgaan des H. Geestes.

D. C. D. L. S.

Orthodoxie en Orthodoxisme. Vaak worden de orthodoxen, die het meenen of begeeren te zijn, door hunne tegenstanders voor orthodoxisten gescholden, zonder dat deze echter op den naam van orthodoxen aanspraak maken. Belangrijk mag het geacht worden zoowel het gemeenschappelijk gebied als het onderscheid van beiden, orthodoxie en orthodoxisme, nader te bepalen. Zij bewegen zich beiden op het gebied der kerkelijke leer, der godsdienstige waarheid door de kerk beleden en in verschillende leerstellingen gesplitst naar de behoefte van het menschelijk verstand, dat splitsing en ontleding vereischt. Orthodoxie is niet regte gezindheid des harten, maar regtzinnigheid [1]), regtheid der meeningen. Die nu dit geheele gebied der meeningen, der leer, in het godsdienstige voor onwezenlijk houdt,

1) Ὀρθόδοξος is dicitur, *cujus recta est opinio*. Suidas in v.

kan natuurlijk op den naam van orthodox geen aanspraak maken. Voor hem is het woord zelf onzin, daar het uit twee begrippen zamengesteld is, het zedelijk regte (ὀρθὸς) en de verstandelijke meening of het begrip (δόξα), die elkander, naar zijn inzien buitensluiten. Doch ook hij moet aan 't streven naar orthodoxie vaarwel zeggen, die deze regtheid van begrip voor onbereikbaar houdt en geen criterium erkent waaraan de waarheid der meening is te toetsen, geene verkregene waarheid waaraan alle verdere ontwikkeling moet worden onderworpen. Orthodoxie veronderstelt dus verder iets verkregens, eenige stellige waarheid, die objectief bestaat en waaraan men zijne subjectieve meening toetst. Volgens christelijke bewustheid is deze stellige objectieve waarheid door de kerk van Christus bezeten en beleden, volgens de apostolische uitspraak, *de kerk eene pilaar en vastigheid der waarheid* (1 Tim. III : 15). Orthodox is dus, naar deze opvatting, hij die gelooft de waarheid die de kerk belijdt. Ook heeft ten allen tijde deze instemming met de kerkelijke belijdenis voor orthodoxie gegolden. Hiermede echter is de zaak nog niet afgedaan. Alles hangt hier weer af van het begrip dat men aan het woord *kerk* hecht. Is de kerk een ligchaam, dat voor geene verandering, hervorming, ontwikkeling vatbaar is; dan is hij alleen orthodox, die alle hare bepalingen en voorschriften aanneemt; ten slotte alleen hij die tot het laatste zoogenaamde algemeene concilie toe, dat van Trente, zich aan haar onderwerpt, d. i. de Ultramontaan! Is in tegendeel de kerk een wordend, zich vormend, zich ontwikkelend ligchaam, dat door wasdom en strijd zich van heterogeene bestanddeelen ontdoet en zich het waarlijk menschelijke assimileert, dan is niet hij orthodox die op een der voorafgaande ontwikkelingsgraden blijft staan, .. wij zouden dien eerder den naam van orthodoxist geven (dat daarom nog geen smaad is, wijl dit standpunt met veel christelijk leven kan gepaard gaan; — al-

leen wordt daarmede aangeduid eene verkeerd begrepen orthodoxie); — doch hij is orthodox die, de voorafgaande ontwikkeling in zich opgenomen, de geschiedenis der kerk tot de zijne gemaakt hebbende, daarbij het oog heeft op de toekomst en het rijk Gods in het geloof ziet komen.

D. C. D. L. S.

—

Protestantsche staat. Een protestantsche staat is niet een zoodanige, waar eene der protestantsche confessien heerscht, maar een zoodanige waar de gewetens- en diensvolgens de bekentenisvrijheid heerscht. Deze vrijheid heeft geen andere grens, dan die haar door de christelijke zedelijkheid, voor zoo ver die bij een christelijk volk tot hiertoe ontwikkeld is, gesteld wordt. Wordt een protestantsche staat niet dikwerf met een gereformeerden of lutherschen verward, zoowel bij geloovigen die hem willen als bij ongeloovigen die hem bestrijden? Die ontkennen dat Nederland in dezen zin een protestantsche staat is, willen het terugvoeren tot een catholischen, of het verlagen tot een heidenschen, en nog wel een heidenschen van het verval van het heidendom, toen het romeinsche indifferentisme door wegneming van het beginsel van nationaalgodsdienst aan eigen nationaliteit zoowel als aan die der overwonnen volken de hartader afstak.

D. C. D. L. S.

—

Evangeliesatie onder de roomsch-katholieken. Teer en veelomvattend is dit onderwerp. Deze drie punten achten wij boven tegenspraak. 1°. Het protestantsch beginsel van *vrijheid* eischt proselytisme op den weg der vrijheid. Niet het *compelle intrare* in roomschen zin, maar de *innere Mission*. 2°. Protestantsch proselytisme is een proselytisme op den weg der *liefde*. De liefde leert begrijpen, verstaan en medeleven. Protestantsch proselytisme eischt dus een liefdevol verstaan van het geloof van den bestredene, een sympathetisch

ingaan in zijne beginselen. Wat er nog aan eeuwige waarheid is in de dwaling moet opgezocht en gedeeld, het valsche met behoedzame verschoning aangewezen worden. Zonder de liefde die ook hier alle dingen gelooft, hoopt, bedekt en verdraagt, is proselytisme een zonde, en kan het Gods zegen niet verwachten. 3°. Protestantsch proselytisme is een proselytisme des *geloofs*. De zoogenaamde verlichting (Aufklärung) is onmagtig tegen het catholicisme, dat veel meer elementen van waarheid, en daardoor waarborgen van duurzaamheid in zich heeft dan gene. Alleen waardeering van het symbolisch element in 't catholicisme, en van de opvoedende magt die het daardoor in de middeleeuwen gehad heeft, baant den weg tot het doen verstaan van het voorbijgaande van symbool en opvoeding.

D. C. D. L. S.

—

Montanisme en Catholicisme. Reeds van den aanvang van het christendom ziet men deze twee rigtingen tegenover elkander staan, waarvan de eerste als kerkverstoorend, de laatste als kerkbouwend verschijnt. De eene ziet de kerk slechts in de levendige geloovigen, de andere in de volkomen vorm. Terwijl de eene in tallooze secten vervalt, voltooid de andere haar prachtig gebouw. Beiden echter blijven naast elkander voortbestaan, en het gelukt aan de kerk evenmin de secte te overwinnen als aan deze de kerk te verstoren. De reformatie ontstaat. Zij protesteert tegen beiden. Doch als de lutherschen in hunne bepaling der kerk bepaaldelijk drukken op hare uitwendige merkteekenen, prediking van Gods woord en bediening der sacramenten, en de gereformeerden meer hare inwendige zijde, de gemeenschap der geloovigen, op den voorgrond stellen, loopen beide gevaar, bij eenzijdige ontwikkeling van hun eigenaardig karakter, de eerste om tot het catholicisme terug te keeren, de laatsten om in het montanisme te vervallen. Ook toonen de catholizeerende bewegingen in de luther-

sche, en de separatistische in de gereformeerde genoegzaam aan dat dit gevaar bestaat. Als een weldaad en als eene roepstem Gods mag het beschouwd worden dat het bestaan van een gemeenschappelijken tegenstander in de roomsche kerk beiden op deze gevaren in eigen boezem opmerkzaam maakt en tevens elkanders eigenaardigheid de een in de andere doet erkennen en waardeeren.

D. C. D. L. S.

Een „bezadigd woord" over eene „onverstandige" beweging. De Heer Broere, R. K. Priester en Hoogleeraar aan het Seminarie te Warmond, heeft een bij Gebr. J. en H. van Langenhuijzen te 's Gravenhage uitgegeven „bezadigd woord" gesproken tot zijne „welgezinde" Protestantsche landgenooten ter gelegenheid der R. K. kerkregeling. Kenmerkend is de wijze, waarop hij die „welgezinden" tracht te brengen tot het geloof, dat de beweging, die in ons vaderland onder de Protestanten waargenomen is ten gevolge van de voorgenomen invoering der bisschoppelijke hierarchie in Nederland, in hooge mate hartstogtelijk, daardoor onverstandig, onvoorzigtig, ja zoo wanordelijk was, dat zij leidde tot oproer en burgerkrijg. Men moet eigenlijk het door den Heer Broere geschrevene zelf lezen, om het op zijne juiste waarde te kunnen schatten. Naarmate men beter met de werkelijkheid en de geschiedenis bekend is, zal men meer vraagteekens aan den rand der bladzijden plaatsen, en zeker al zeer spoedig vragen, waarom de schrijver niet liever uit de kerkgeschiedenis bewezen heeft, dat de Roomsche geestelijkheid, te beginnen met den Paus, volstrekt geen grond geeft voor de vrees, dat zij, waar zij de magt in handen heeft, aan de Protestanten de vrijheid van godsdienst ontneemt. De Heer Broere had zijne lezers eens door Italie, al was het alleen maar door Toskane, en eens door Spanje, dat gezegende land, en eens door Oostenrijk, waar de Protestanten immers zoo vrij zijn, en zoo verder, moeten

rondleiden! Na dan over den toestand van de Protestanten in de Roomsche landen van zuidelijk-Europa een overzigt gegeven te hebben, had hij — indien er nog plaats voor was — kunnen zeggen: ziet gij wel, dat men zich in Nederland zonder eenigen grond bang heeft gemaakt voor hetgeen men Roomsche aanmatiging, minachting van Protestantsche godsdienstregten, verdrukking om de belijdenis van den eenigen Zaligmaker noemt?

Sprekende over het regt, zegt de Heer Broere: „Het is heden in Nederland niet genoeg, te toonen wat regt is. De leus der partij, wij zagen het immers, is: indien het zoo regt is, moet het regt veranderd worden." Zeer juist zegt de Nederlander van 13 Julij l.l.: „Indien sommigen, of velen der Adressanten gemeend hebben, dat, volgens de Grondwet, aan het weeren van de bisschoppen en aan het beletten van eigen kerkregeling kon worden gedacht, onregt en ter zijdestelling eener bezworen Grondwet is niet begeerd. De zin en geest der Adressen is geweest: regt voor allen; vrijwaring ook der Protestanten tegen onregt; geen verongelijking, maar ook geene begunstiging der Roomsch-Catholieken, geene miskenning van de Protestantsche eigenaardigheid der Natie; geen lijdelijk toezien, vooral niet heimelijke medewerking van een vrijzinnig Gouvernement, waar de grondwettige gelijkheid door ultramontaansche aanmatigingen bedreigd wordt. Verdediging en zelfbehoud, maar zonder die verdraagzaamheid ook jegens onverdraagzamen te vergeten, die van oudsher inheemsch was." — Goed gezegd.

Over de kracht van het regt handelende zegt de Schr.: „Veel, onbegrijpelijk veel moet er gebeurd en veranderd zijn, om in één en hetzelfde land tot Protestanten en Katholieken te kunnen zeggen: gij beiden zijt vrij! De kracht, die dat heeft uitgewerkt, er is geen twijfel aan, is eene ontzettende kracht, en wie het waagt, daar spel

meê te drijven, wordt verbrijzeld." Opmerkelijk is het, dat dit woord: "gij beiden zijt vrij" niet de leus is van Rome, waar het zijnen invloed kan uitoefenen. Het zou den Paus immers niet veel moeite kosten, dit woord bijv. — om nu niet van den Kerkelijken Staat te spreken (!!) — te doen uitspreken, en dan oók te doen handhaven, in het beschaafde Oostenrijk, Spanje, Toskane. Van die kracht wordt verder gezegd, dat zij de wet der godsdienstvrijheid voortgebragt heeft. Waarom wordt dit regt niet bijv. in de genoemde landen voor de Protestanten erkend? Iets lager herinnert de Schr., dat er onder ons nu niets anders overblijft, dan én Protestanten én Katholieken ieder te behandelen naar zijnen aard; zoodat ze beiden tevreden zijn.

Zouden wij ook uit authentieke stukken van den Roomschen stoel mogen hooren, wanneer Rome tevreden is? 1)

J. I. D.

---

1) Er is nog veel te bespreken naar aanleiding van des Heeren Broere "bezadigd" woord, dat wij nu laten rusten, terwijl wij verwijzen naar het treffend "Antwoord aan den Heer C. Broere door G. Barger," te Rotterdam, bij M. Wijt en Zonen uitgekomen. Iets is er echter, dat de schrijver van deze regelen niet stilzwijgend voorbij wil laten gaan, daar hij zich, ofschoon de Heer Broere alleen tot zijne "welgezinde" Protestantsche landgenooten spreekt, met eene bijzondere toespraak vereerd ziet. "'t Is waar, mijnheer Doedes — zoo spreekt de Hr. B. mij toe — er is nog een ander middel dan vuur, om iemand te dooden of onschadelijk te maken, en, gelijk ik door voorbeelden heb aangetoond, wordt het, bij de opengeslagen schriftuur, van uwen kansel verkondigd. Dat middel is, aan den naaste, dien gij moet liefhebben, het brood dat hij, niet eens vraagt, maar eerlijk verdienen wil, uit den mond te houden, dat is den arme nog armer maken en verhongeren . . . . ." Dit zal waarschijnlijk betrekking hebben op het niet koopen bij Roomschgezinden. Waarom de Hr. Broere hierover tot mij spreekt, begrijp ik eigenlijk niet, omdat ik nooit gemeend heb, van mijne Roomschkatholieke landgenooten in geen geval iets te moeten koopen. Maar al was ik ook van meening, dat ik liever geen brood moest eten, dan het bij eenen Roomsch katholieken bakker te koopen — welk systeem ik echter niet toegedaan ben — dan zou ik nog meenen, hiertoe de vrijheid te hebben, als die geheel en al vrij meen te mogen zijn in de keus van hen, bij wie ik iets koopen wil, even vrij als de Heer Broere. Overigens is het een vrij groote sprong van de verbranding der ketters op het niet koopen in Roomsche winkels! Men

Rome en de ketterij. In *de Tijd* van 2 Julij 1853 leest men: „De verdelging en vernietiging van het Protestantismus zal nooit van Rome uitgaan —; want Rome weet zeer goed, door eene ondervinding van 18 eeuwen, dat elke ketterij in haar eigen boezem de zaden opkweekt, wier ontwikkeling doodelijk is voor haar eigen leven, en ze vroeg of laat in en door haar zelve totaal vernietigt en vernielt. De roeping van Rome is: de ketterij van haar bodem en uit het heiligdom van de haar toevertrouwde Kerk te houden en daartoe is haar de magt verleend. Omdat ook de vijand aan die magt gelooft, siddert hij en lastert."

Derhalve kunnen de Protestanten gerust zijn. Al die verhalen van de kerkers en foltertuigen der Inquisitie, van het verbranden der ketters — is laster, althans indien men dit aan Rome wijt. De verdelging en vernietiging van het Protestantisme zou door Rome bedoeld worden in Italië, Spanje, Oostenrijk!! Rome laat de

---

moet, als men bezadigd zijn wil, niet onbillijk worden, zooals de Schrijver, die naar aanleiding van een door mij geschreven woord uitroept: „de Protestanten hadden niet te doen met landgenooten, met medechristenen, maar met tijgers!" en later vraagt, „of er een redelijk mensch is, die gelooft aan den tijgerachtigen aard, dien Dominé Doedes ons toeschrijft?" Het door mij geschrevene, waardoor men regt meent te hebben om zoo te spreken, ziet in allen geval op de bisschoppelijke hierarchie met den aankleve van dien, op den Ultramontaanschen, Jesuitischen invloed, door welken anders welgezinde Roomsche landgenooten, die ik behoorlijk weet te onderscheiden van de Roomsche geestelijkheid, voor zooverre zij onder Jesuitischen invloed staat, bedorven worden. Dat ik mijne Roomsch-Katholieke landgenooten voor tijgers houd, zullen misschien weinigen, behalve de Heer Broere, en de redactie van *de Katholiek* en van *de Tijd*, gelooven. Voorts zal niemand mij ten kwade duiden, dat ik in het minst niet geroerd worde door de woorden van den Heer Broere: „de Protestanten hadden niet te doen met landgenooten, met medechristenen, maar met tijgers!" Ik kan den 24 Augustus 1572 niet vergeten, toen de Fransche Protestanten ook met landgenooten, met medechristenen te doen hadden. Als de Heer Broere nu zeggen mogt: „Volgens Dominé Doedes willen wij in Nederland eenen tweeden Bartholomeus nacht," — het is voor zijne rekening. Hij voege er dan slechts eene opregt gemeende afkeuring bij van dat gruwelijk vermoorden der Protestanten, dat door Rome goedgekeurd wordt.

ketterij aan zich zelve over. Ook de ketters? Men zegt, dat er bijv. in Toskane nog eenigen in de gevangenis zitten te kwijnen. Of komt het vooral aan op het juist verstaan der woorden, dat de roeping van Rome is: de ketterij van haar bodem en uit het heiligdom van de haar toevertrouwde kerk te houden? Men wil, dat Rome allen die gedoopt zijn beschouwt als schapen, aan hare herderzorg toevertrouwd.

D.

—

Oud nieuws. De Roomsche Courant *de Tijd*, van 30 Mei 1853, zegt: „Het is immers geen geheim, dat de Paus voor ons is de Stedehouder van Christus op aarde? Dat is immers ook geen nieuws? Dat is zoo oud als de kerk, die 18 eeuwen telt."

Het is echter evenmin een geheim, dat Cyprianus († 258) de bisschoppen van Rome broeder (frater) en ambtgenoot (collega) noemde. Dit is echter al te gemeenzaam, indien hij hem voor den Stedehouder van Christus op aarde hield. Trouwens weten wij dan ook, dat de Christelijke kerk ten tijde van Cyprianus den bisschop van Rome daarvoor nog niet erkende. Maar wie behoeft zich aan zulke waarheden te houden?

D.

—

Waartoe deze schaamte? In de *Protestantische Monatsblätter fur innere Zeitgeschichte* van Dr. H. Gelzer, Maart 1853, vindt men eene vertaling van een gedeelte eens opstels uit een Roomsch Engelsch tijdschrift, *The Rambler, a Catholic Journal and Review of home and foreign literature, science, music and the fine arts. London, Burns and Lambert*, getiteld: „Civil and religious liberty," waarin openlijk erkend wordt, dat het beginsel van Godsdienstvrijheid niet in de Roomsch-Katholieke Kerk te huis behoort, en er niet geduld worden kan.

De *historisch-politischen Blätter*, een Roomsch Duitsch

tijdschrift, vonden goed te verzekeren, dat dit niet in den *Rambler* staan kon, dat men het er niet in gevonden heeft.

Dr. Gelzer noemt nu in het Nr. van Junij ll., bl. 518, de plaats, waar men het vroeger vertaalde stuk vinden kan.

Dit gebeurde in Duitschland. En wat in Nederland?

De *Kerkelijke Courant* van 17 Junij ll. deelt eene vertaling van hetzelfde stuk mede met den wensch, dat alle Protestanten er akte van nemen mogten.

De Roomsche Courant *de Tijd* van 2 Julij 1853 berigt dit, en zegt dan: „En waar moeten nu alle Protestanten akte van nemen? Van eene vertaling eener vertaling, waarin gedeklameerd wordt over het versleten thema, dat de Roomsch-Katholieke Kerk, waar zij de meerderheid heeft, alle vrijheid, alle verdraagzaamheid, alle regt, in het godsdienstige, staatkundige en burgerlijke aan andersdenkenden ontzegt.

Onze lezers begrijpen ligt, dat wij op het gezag van eene vertaling eener vertaling, en dan nog wel geleverd door de K. C., niet kunnen afgaan, en dus geen der holle deklamatiën hier uitgegalmd overnemen."

Sommige Roomschen schijnen liefst niet al te veel over dat „versleten thema" te hooren spreken. Is het schaamte, of wat is het?

Het bedoelde stuk is volgens Dr. Gelzer te vinden in het September nommer, 1851, van het genoemde engelsche tijdschrift, bl. 173, 174, 177, 178. *De Tijd* geve er eene woordelijke vertaling van, tot beschaming van alle Nederlandsche Protestanten die volstrekt niet gelooven, dat Rome het beginsel van Godsdienstvrijheid eerbiedigt.

D.

Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij. Wat doet men in ons land voor de ongelukkige slaven? Indien men iets doen wil, zie hier eene uitnoodiging:

Aan alle vrienden van het Evangelie in Nederland.

Reeds ten jare 1842 werden te *'s Gravenhage*, onder medewerking van een aantal weldenkenden in den Lande, de grondslagen gelegd eener Maatschappij, die zich ten doel stelde, de afschaffing der slavernij in de Nederlandsche Koloniën langs alle grondwettige middelen te bevorderen. Het was de overtuiging, dat de slavernij, gelijk zij in gindsche gewesten bestaat, onvereenigbaar is met de voorschriften van het Evangelie, als ook dat de vrije loop der Evangelieprediking aan de slavenbevolking, in de slavernij zelve hinderpalen en belemmeringen van menigvuldigen aard ontmoet, die de oprigting der bedoelde Maatschappij ten gevolge had.

Het niet *meer* openlijk in werking treden dezer Vereeniging van voorstanders der emancipatie is toe te schrijven geweest aan de verwachting, die door vele harer leden werd gekoesterd, dat bereids toen maatregelen door het Gouvernement werden beraamd, waarvan de strekking zijn zoude, niet alleen verbetering in het lot des slaafs te brengen, maar ook zijne vrijwording voor te bereiden. Elf jaren zijn sedert verloopen, en de slavernij bestaat in onze Overzeesche Bezittingen even als vroeger. Wel heeft zich in Oost-Indie onder de Europesche eigenaren van slaven een loffelijke zucht tot emancipatie geopenbaard. Toch blijven ook daar nog altijd duizende natuurgenooten, geschikt om de vrijheid onmiddelijk te genieten, van dit voorregt verstoken. In de West-Indische, eigenlijk gezegde Slaven-koloniën, is de zaak van nog veel erger aard. Daar is de geest van het algemeen verre van gunstig gestemd te zijn voor de vrijlating; en al moge hier en daar de zorg van menschlievende eigenaren hebben gestrekt om het tijdelijk lot van den slaaf eenigermate te verzachten en zijne hoogere belangen te bevorderen, is echter in onze West-Indische Bezittingen, indien men aan de berigten van onpartijdigen geloof mag hechten, in weerwil van eenige goede Gouvernements-verordeningen, over het algemeen het lot der slaven diep beklagenswaardig.

De ondergeteekenden, overgeblevene leden van het in 1842 benoemd Hoofdbestuur, aangemoedigd door de vernieuwde belangstelling in het onderwerp der emancipatie, die in deze dagen hun op verblijdende wijze is gebleken, wagen het alsnog de deelneming aan de Maatschappij te vragen van allen, die zich met de bij de oprigting vastgestelde en hieronder volgende Statuten kunnen vereenigen.

STATUTEN.

Art. 1. De naam der Maatschappij is: *Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij.*

Art. 2. Haar doel is volledige afschaffing der slavernij in de Nederlandsche Koloniën; ten nutte der Overzeesche Bezittingen; in het belang der slaven; en vooral ook om hen te brengen tot de kennis van het Evangelie van onzen grooten God en Zaligmaker Jezus Christus.

Art. 3. Haar grondbeginselen zijn:

a. de slavernij, gelijk zij ook in de Nederlandsche Koloniën bestaat, is onvereenigbaar met de voorschriften, den geest en de strekking van Gods Heilig Woord.

b. eene vruchtbare Evangelie-prediking wordt door de instandhouding der slavernij belemmerd.

c. eene waarlijk heilzame vrijlating moet plaats hebben naar Christelijke beginselen en met Christelijke opleiding gepaard gaan.

d. bij de afschaffing der slavernij behoort het punt der schadevergoeding in het oog te worden gehouden.

ART. 4. Onder de middelen door de Maatschappij te bezigen zijn:

a. het inwinnen van inlichtingen omtrent den toestand der slaven in de Nederlandsche Koloniën, de gevolgen der vrijlating in de Engelsche Bezittingen, en al wat verder tot het onderwerp behoort.

b. de openbaarmaking dezer inlichtingen door vertaling of opstel.

c. de aanbeveling dezer zaak aan het Openbaar Gezag op grondwettige wijze.

ART. 5. Elk lid betaalt eene jaarlijksche contributie van minstens vijf gulden.

ART. 6. Het Hoofdbestuur bestaat uit een president, twee vice-presidenten, twee leden en een algemeenen secretaris, die tevens penningmeester is, allen bij meerderheid van stemmen te benoemen voor den tijd van drie jaren. Het is gevestigd te *'s Gravenhage*, waar alle leden, met uitzondering van de vice-presidenten, woonachtig zijn.

ART. 7. De president benoemt Agenten. Waar zich een genoegzaam aantal leden opdoet, kan zich eene Afdeeling vestigen, die met het Hoofdbestuur in overleg treedt.

ART. 8. Op den laatsten Woensdag der maand April van elk jaar zal eene algemeene Vergadering van het Hoofdbestuur en de Afgevaardigden der Afdeelingen worden gehouden te *'s Gravenhage*. De Vergadering wordt geopend en gesloten met een stil gebed. Er zal verslag en rekening gedaan worden. Die Vergadering zal kunnen worden bijgewoond door alle leden der Maatschappij. Er zal hoofdelijk worden gestemd.

Men wordt vriendelijk verzocht het BEWIJS VAN DEELNEMING *franco* te zenden aan den laatst ondergeteekende, of wel aan

GROEN VAN PRINSTERER.
'S GRAVENHAGE, ELOUT VAN SOETERWOUDE.
6 *Junij* 1858. J. W. GEFKEN.

Den 25en Junij jl. is er eene Vergadering gehouden te 's Gravenhage, en in October zal eene tweede gehouden worden.

BOEKAANKONDIGING.

De behandeling van dienstbaren. Uitgegeven door de Maatschappij: Tot nut van 't Algemeen. Te Leiden bij D. Du Mortier en Zoon, 1852.

Te regt vestigde de Maatschappij Tot nut van 't Algemeen bij vernieuwing hare aandacht op de dienstbaren, eene klasse van menschen, zoo talrijk, zoo door al de standen der burgermaatschappij verspreid, en van zulk eenen belangrijken invloed op het geluk des huiselijken levens, dat zij voorzeker alle oplettendheid verdient. Bij het philantropisch streven van velen in den jongsten tijd, hetzij dit naar bepaald christelijke of alleen naar algemeen zedelijke en menschlievende grondbeginselen plaats had, bleef de klasse der dienstbaren maar al te veel buiten aanraking. Zij heeft hare eigene stelling in de Maatschappij: zóódra en voor zoo lang de dienstbare zich in de dienst der meer gegoeden bevindt, behoort de zoodanige, welke overigens ook zijne afkomst zij, niet tot de armen, en deelt dan ook niet in het nut der inrigtingen ter vorming en onderwijzing dezer laatsten daargesteld. Wordt derhalve in de huisgezinnen het zedelijk heil der dienstboden veronachtzaamd, meent men zich van de zorg daarvoor te kunnen ontslagen rekenen — en helaas, hoe algemeen is niet die dwaling! — men laadt niet alleen eene zware verantwoordelijkheid op zich, maar men blijft steeds de nadeelige gevolgen ondervinden der gebrekkige vorming eener zeer talrijke

klasse, met welke men dagelijks in zoo naauwe aanraking komt, en die vaak op onze kinderen eenen invloed uitoefent, welks gevolgen zich levenslang doen gevoelen. Redenen genoeg om met alle zorgvuldigheid de belangen der dienstbaren in overweging te nemen, en onderzoek te doen naar de gegrondheid of ongegrondheid, de billijkheid of het overdrevene der klagten, die zoo algemeen over hen worden aangeheven. Maar hoe dit onderzoek ook uitvalle, zoo veel is zeker, dat grondige verbetering van de hoogere standen behoort uit te gaan. Dit begreep de Maatschappij ook, die daarom zeer juist bij hare prijsvraag een geschrift verlangde over de *behandeling* der dienstbaren, en daardoor al dadelijk het standpunt bepaalde, waaruit de zaak vooral behoorde beschouwd te worden.

Het voor ons liggende werkje is de beantwoording dier prijsvraag door Elise Schiotling. Het is ons aangenaam dat, naar onze overtuiging, de Maatschappij zoo gelukkig geslaagd is in het verkrijgen van een uitmuntend antwoord, en wij achten het onderwerp van zulk een praktisch gewigt voor het huiselijk leven van zoo velen, dat wij meenden ook in dit tijdschrift de aandacht met een enkeld woord op dit boekske te moeten vestigen.

Na in eene korte inleiding over het wederkeerig klagen van heeren en vrouwen over hunne bedienden, en van de laatsten over de eersten het een en ander in het midden gebragt te hebben, zegt de Schrijfster aan het slot: „Regel op regel neêr te schrijven, dien men in den omgang met dienstboden zal hebben te behartigen, zou een droog register van stellingen opleveren, waarvan de lezing al ras vervelend zou worden. Wij zullen liever onze beschouwingen doorvlechten met grondregelen, die van algemeene toepassing kunnen zijn, en met voorbeelden naar de natuur geteekend, terwijl de verschillende toestanden, karakters en betrekkingen over de *bijzondere* toepassing daarvan beslissen moeten."

Dit reeds is zeer juist ingezien. Het opgeven van eene reeks van regelen, die in het maatschappelijk leven, in onzen omgang met menschen, hunne toepassing vinden moeten, baat al heel weinig. Zij sluiten het leven te veel buiten. Het is er mede als met het onderwijs in de zedekunde, wanneer die als afzonderlijke wetenschap behandeld wordt. De eindelooze verdeeling en onderverdeeling der pligten tot een bepaald stelsel bijeengevoegd heeft, gelooven wij, nog weinig nut voor het leven aangebragt. Daarom ook heeft de Zaligmaker zijn goddelijk onderwijs in de pligten steeds *occasioneel* gegeven, meestal in gelijkenissen of verhalen en levensbeelden, die ter toepassing eene veel grootere ruimte overlaten, zonder dat Hij daarom korte spreuken of zinrijke gezegden uitsloot.

De Schrijfster slaat vervolgens eerst *een' blik op den toestand der dienstbaren*, dan *op de heeren en vrouwen*.

Indien dit geschrift in handen komen mogt van verstandige en nadenkende dienstboden, dan zal het hun spoedig blijken, dat het geenszins in de wereld werd gezonden, om hen te bezwaren, of het grootere deel der redenen tot beklag hun op de schouders te leggen.

In tegendeel, veel wordt ter verzachting bijgebragt van het ongunstig oordeel, dat men maar al te onbepaald genegen is over dienstboden te vellen. Zij verkeeren over het algemeen, wat hunne vorming en opleiding betreft, in een' ongunstigen toestand. Voor een groot deel ligt daarvan de schuld in den kranken toestand der maatschappij, en hierop is misschien in den *blik op de dienstbaren* niet al het gewigt gelegd, dat deze omstandigheid verdient. Zonder toch tot de onbepaalde lofredenaars op het verledene te behooren, zal men moeten erkennen, dat de dienstboden tegenwoordig uit eene klasse voortkomen, die zedelijk en maatschappelijk veel lager staat dan die, waaruit in vroeger tijd deze stand voortkwam. Zij zijn er nog onder ons — hoewel het getal dagelijks kleiner wordt — eerwaardige huismoeders in den defti-

gen burgerstand, die door hare moeders tot bekwame dienstmaagden werden gevormd. Het werd toen geene schande geacht, dat eene burgerdochter een' tijd lang „ging dienen." Bij den meerderen godsdienstigen zin, die toen den burgerstand bovenal kenmerkte, door eene christelijke opvoeding aangekweekt, bragt dit eene soort van dienstboden voort, die zich ongetwijfeld van de tegenwoordigen gunstig onderscheiden moest. Thans is dit geheel anders; bij de geringste mogelijkheid om op eene andere wijze aan brood te komen, gaat men niet meer dienen; de kleine burgerman — een gevolg van de krankheid, die in al de klassen der maatschappij is doorgedrongen — acht er zijne kinderen te voornaam toe, en laat het voor mindere standen over. Zoo komen dan de dienstbaren uit die klassen van menschen voort, van welke men hoogstens slechts eene zeer gebrekkige en ontoereikende vorming verwachten moet, die de aansluiting aan het huisgezin al moeijelijker maakt. Wij spreken natuurlijk, zoowel met opzigt tot het verledene als tot het tegenwoordige, in het algemeen, en laten gaarne aan gelukkige uitzonderingen alle regt wedervaren.

Met veel juistheid beschouwt de Schrijfster in den *blik op de dienstbaren*, zoowel als in dien *op de heeren en vrouwen*, hunne wederkeerige betrekking op elkander, en zoekt bij beiden de oorzaken op, die tot zoo algemeene klagten aanleiding geven. Dit geschiedt met die loffelijke onpartijdigheid, die het geheele geschrift kenmerkt, en overal zoowel het goede waardeert, als het verkeerde zonder aanzien des persoons in het licht stelt. Daarom zijn deze aanmerkingen zeer nuttig, zij verspreiden een helder licht over de geheele zaak, daar zij voor elken onpartijdige overtuigend aantoonen, dat de schuld aan beide zijden ligt.

Maar kent men nu ook al de oorzaken, daarmede is de toestand nog niet gebeterd, en dit toch is het doel van het geschrift. De beschouwing kon dus ook hier niet eindigen, er bleef nog een derde, en wel het meest

belangrijke gedeelte over, dat wij behandeld vinden in de afdeeling: *Wat staat ons te doen?* dit hoofdstuk geldt dus de Heeren en Vrouwen.

Indien het waar is, dat zij die gediend worden door opvoeding, onderwijs en al de voordeelen van het beschaafde maatschappelijke leven oneindig veel vooruit hebben boven hen die dienen, dan is het niet minder waar, dat juist om die reden op hen de pligt rust om de eerste stappen ter verbetering te doen. Onverschilligheid, gelijk te regt wordt aangemerkt, is de eerste hinderpaal voor deze gewenschte poging; wie deze omtrent het stoffelijk en zedelijk belang zijner bedienden overwonnen heeft, die heeft eene eerste schrede op den weg ter verbetering gezet. Hoe naar deze kan worden getracht, hoe die, onder den zegen van God, kan worden bereikt, dit wijst de schrijfster in dit hoofdstuk op eene uitnemende wijze aan. Gemakkelijk is die taak niet. Die anderen verbeteren wil moet met zich zelven aanvangen. Opoffering van rust en gemak, verloochening van eigen zin en wil zal menigmaal worden geëischt, en de strijd tusschen neiging en pligt is niet altijd even spoedig beslist.

Wie dien strijd voor eigen rekening onderneemt, en nog niet geleerd heeft ook met zijne huishoudelijke bezwaren tot God te gaan en bij Hem kracht te vragen en hulp, die zal wel menigmaal het onderspit delven.

In eene reeks van nuttige wenken, niet weinigen aan het gulden spreukenboek van den wijzen Koning met oordeel ontleend, met voorbeelden uit het leven doormengd, ontvangt men hier menigen goeden raad, evenzeer getuigende van menschenkennis, als van den chrislijken zin, die de schrijfster bij het zamenstellen van dit werkje bezielde. Daarom wordt met zooveel ernst aanbevolen de bedienden toch onder den invloed te brengen van het Woord Gods, en te trachten door den liefelijken adem van het Evangelie te bewerken, wat voor iedere andere poging onverwinbaar scheen.

En inderdaad, daarop komt eigenlijk alles aan, waarom de schrijfster wel gedaan heeft met gedurig naar de uitspraken van het Evangelie heen te wijzen.

Het Evangelie toch leert niet, met de wijsheid van velen in onze dagen, de standen in de maatschappij te nivelleren. Integendeel, het heiligt elken stand, terwijl het aller regten en pligten omvat in die eene groote wet, de wet der *liefde*. Waar die heerscht bij Heeren en Vrouwen, daar zal de dienstbaarheid niet ontaarden in slavernij, in kwellen en plagen; daar zal zooveel mogelijk zorg worden gedragen voor alles wat in de diensbode den mensch, voor dezelfde eeuwigheid geschapen, kan ontwikkelen, door gedurig heenwijzen op den zelfden Zaligmaker, in wien allen hun gemeenschappelijk middenpunt hebben, in wien de dienstknecht en de vrije één zijn.

Waar die liefde heerscht in het hart des dienenden, daar zal niet gediend worden met oogendienst alleen om menschen te behagen, daar zal de zelfzucht, binnen behoorlijke grenzen bepaald, niet hinderlijk zijn aan de bevordering van het geluk van allen.

Het geheel wordt eindelijk besloten door eenige *losse gedachten* in welke de hoofddenkbeelden van het behandelde als in zoo vele korte spreuken of regelen worden te zamen gevat.

Wij achten de ruime verspreiding van een boekje, dat op zoo veelzijdige wijze de regten en pligten bespreekt van hen die dienen, en van hen die gediend worden, zeer nuttig, en hopen dat de beoefening van hetgeen daarin wordt voorgeschreven, onder Gods zegen, veel moge bijdragen tot vermeerdering van huiselijk en maatschappelijk geluk.

C. A.

VERHANDELINGEN.

DE HEILIGE ZENDING

EENE LEER- EN OEFENSCHOOL VOOR DEN CHRISTEN.

REDE, GEHOUDEN OP HET JAARLIJKSCHE ZENDINGFEEST DER BROEDERGEMEENTE TE ZEIST, AAN DEN AVOND VAN 3 AUGUSTUS 1853.

DOOR

L. J. VAN RHIJN.

Medegeroepenen, Vrienden, Begunstigers, Burgers van het Godsrijk!
Geliefde Broeders en Zusters in onzen Heer Jezus Christus!

Het is met een dankbaar feestgevoel, dat ik heden in uw midden mij bevinde, dat ik dezen dag met U hoore en zie, wat de Heer elders doet onder de Heidenen, en voortgaat te doen hier onder de Christenen. Het is met soortgelijk gevoel, dat ik van de opdragt en vergunning der Bestuurders dezes Genootschaps gebruik maak, om ten slotte onzer feestviering een opwekkend woord tot U te rigten.

Zoo stond ik ook hier aan deze zelfde plaats op den avond van ditzelfde Zendingsfeest, voor ongeveer acht

jaren, en wel met het vooruitzigt van eerstdaags naar het vergelegen Heidenland in dienst des Heeren te mogen henengaan. Broeders en Zusters, die toen mede hier feestvierden, mede dank en gebed met en voor mij uitstortten — zij zijn hier niet meer; zij zijn reeds vooruitgegaan naar het land der eeuwigheid, om te maaijen, wat zij hier hadden gezaaid. Dat ik nog onder de levenden mag verkeeren, dat ik hier andermaal, na velerlei ervaring, U mag getuigen van den Heer Jezus Christus en zijn heil — het is mij bijna een wonder in mijne oogen; hoe zou het mij niet stemmen tot ootmoedigen dank? O, mogt die dank slechts strekken, om ziel en kracht te geven aan mijne zwakke woorden, opdat mijn spreken, uw hooren uitloope tot verheerlijking van Hem, die redt uit allen nood en dood, die een Ontfermer is voor die verre zijn en nabij!

Philippus zeide tot Nathanaël: Kom en zie.

Jezus zeide tot den gekomene: Gij zult grootere dingen zien dan deze. Joh. I:47[b], 51[b].

Jezus zeide: Gaat henen en boodschapt weder 't gene gij hoort en ziet. Blinden worden ziende en kreupelen wandelen; melaatschen worden gereinigd en dooven hooren; dooden worden opgewekt, en aan armen wordt het evangelie verkondigd. En zalig is hij, die aan mij niet zal geërgerd worden! Matth. XI:4[b], 5, 6.

Deze gewijde Schriftwoorden wensch ik te gader ten grondslag mijner verdere rede te leggen.

Gij herinnert u, dat eerste woord sprak Philippus tot dien eerlijken twijfelaar op zijnen uitroep: „kan uit Nazareth iets goeds zijn?"

Dat tweede woord sprak de Heer tot denzelfden man, toen hij, getroffen door 's Heilands wetenschap van zijne verborgenste gedachten, zijn vooroordeel had laten varen, en den profeet uit Nazareth als den Koning Israëls,

den Zone Gods geloovig huldigde. Nu verkreeg hij de belofte van meerder te zullen zien dan dit ondervonden treffend blijk, meerder dan de aartsvader Jacob had gezien in zijnen goddelijken droom.

Het derde woord was gerigt tot de twee Johannes-discipelen, die uit naam huns gekerkenden meesters tot Jezus kwamen met de vraag: zijt gij degene, die komen zou of verwachten wij eenen ander? Waarop de Heer hen heenzendt met verwijzing tot hetgeen zij hoorden met hunne ooren en zagen met hunne oogen, en er veel beteekenend bijvoegt: Zalig is hij, die aan mij niet zal geërgerd worden!

Met het oog nu op deze Schriftwoorden en op het doel onzer gewijde zamenkomst, wilde ik u de Heilige Zending, d. i. de uitbreiding van het Godsrijk onder niet-christenen, de deelneming aan al wat hiertoe behoort met het hart en uit beginsel, de Heilige Zending wilde ik u doen beschouwen als eene leer- en oefenschool voor den Christen.

I.

Eene leerschool noem ik de H. Zending voor den Christen, en wel in de eerste plaats omdat zij verruimt den blik. Veel grooter, m. B., dan wij ons doorgaande bewust zijn, is de invloed der dagelijks wederkeerende omstandigheden, tooneelen, bezigheden en bedrijven, der dagelijks ons omringende personen op de ziel des menschen, ook op die van den geloovigen Christen. Eene zekere eenzijdigheid kleeft daarom iederen mensch, ook den voortreffelijksten aan, en het is er zoo verre van af, dat ik zulks voor een ongeluk houde, dat ik integendeel alzijdigheid een bedriegelijk, valsch ideaal noem, hetwelk slechts hij ter bereiking zich kan voorstellen, die de beperkte grenzen der menschelijke natuur in hoogmoed of blindheid miskent. Er ligt veeleer, mijns bedunkens, eene zekere waarheid

in de les, die een beroemd Hoogleeraar in de wijsbegeerte zijnen discipelen plag te geven: „mijne Heeren! wilt gij iets geheels, iets groots en goeds worden in de wereld, ik bid u, ik bid u, wordt toch regt eenzijdig!" [1]). Maar met dat al zal die eenzijdigheid niet ontaarden in betreurenswaardige of kleingeestige bekrompenheid, dan heeft zij eenig tegenwigt onmisbaar van noode. Wat dunkt u van den krijgsman, die in die mate voor niets oog heeft of oor, die zoo zeer in zijnen stand is opgelost, dat hij de waarde des mans alleen daarnaar afmeet, of hij al of niet een goed en bruikbaar oorlogsknecht is? Zou hij zich niet aan laakbare hardheid en onregtvaardigheid schuldig maken? — Wat dunkt u van den eenvoudigen landbewoner, die zoo zeer verdiept is in de bezorging van zijn huis, zijn akker en zijn vee, dat al hetgeen daar buiten in zijne woonplaats of zijn vaderland omgaat, hem volstrekt niet bekommert? Is hij den naam van een goed vaderlander waardig?.... Pas dit nu toe op het heilig en geestelijk gebied van onzen grooten God en Zaligmaker. Het is goed, o Christen! onderdaan van dien Koning, die u gekocht heeft met zijn dierbaar bloed, dat gij naast de zorg voor uwe eigene ziel, de geestelijke belangen behartigt van hen, die in uwen naasten kring, in uw huis, uw dorp, uwe stad. uwe kerkafdeeling, uw vaderland zich bevinden — maar het is niet goed, dat gij daarbij met uwe deelneming en zorgen blijft staan; op die wijze wordt te bekrompen uw blik, te klein uwe ziel, te eng uw hart. Op die wijze zijt gij nog geen waardig onderdaan van dien Heer der heeren, dièn Koning der koningen, wien al de volken zijn gegeven ten erfdeel en de einden der aarde tot eene bezitting (Ps. 2), en die, zoo als onze Katechismus [2]) het naar Gods woord uitdrukt, u ge-

1) Professor Erdmann, te Halle.
2) De Heidelberger op Vr. 32.

roepen heeft, om „eens met Hem in eeuwigheid over alle creaturen te regeren." Gij Christen! hebt gij met Nathanaël uwen Heer en Verlosser gevonden, hebt gij met den eerlijken Israëliet uwe vooroordeelen tegen den man uit Nazareth weggeworpen, heeft die Heer u de overtuigende proeven gegeven, dat Hij uwe diepste zielsbehoeften kent, dat Hij alleen ze kan bevredigen, zoodat nu uw hart met onuitsprekelijken dank Hem huldigt als den Zone Gods, uwen Redder en Koning, — o, laat dan ook tot u zijn eigen woord zijn gezegd: „Gij zult grootere dingen zien dan deze," grooter, zoo al niet in aard en diepte (want in dien zin is er niets grooter dan de toebrenging eener enkele ziel), maar grooter in omvang, grooter in werking, grooter in majesteit. Kom dan en zie, o Christen! de Heer, uw Behouder, wil u uit de laagte uwer kleinheid en geringheid en verborgenheid stellen op een hoogen wachttoorn, opdat gij u zoudt verlustigen aan zijne wegen, opdat gij u zoudt sterken door nieuwe bewijzen zijner waarheid en trouw, opdat gij zoudt roemen in zijne grootheid, opdat gij met te inniger dank en aanbidding zoudt nedervallen voor zulk een' Heer en Koning. Hebt gij niet gehoord die toonen der aloude profetie: Jehova heeft gesproken tot mijnen Heer: zit aan mijne regterhand, tot dat ik uwe vijanden gezet zal hebben tot een voetbank uwer voeten. Wijd en zijd zal Hij den Scepter uwer magt uitstrekken uit Sion, (zeggende): heersch in het midden uwer vijanden. Gewillig zal uw volk u toestroomen op den dag uwer heirkracht, in heilig feestgewaad; als uit den schoot des dageraads zal u zijn de dauw uwer helden [1]). Hef dan uwe oogen omhoog, o Christen! en zie, hoe eeuw op eeuw, jaar op jaar, dag op dag de vervulling aanbrengt van die goddelijke

1) Ps. 110, met enkele uitzondering naar van der Palm's vertaling.

orakeltaal! Zie, hoe de helden van dien hemelschen Priesterkoning in heilig feestgewaad van christelijke deugden, met jeugdige frischheid toestroomen en heensnellen ten heiligen strijd, de Willebrords en Winfrieds, de Zinzendorfs en Spangenbergs, de Elliots en Martins, de Kams en de Le Bruins, de Casalis' en de Gutzlaffs! Zie, hoe de schuddingen en bewegingen van hemelsche en aardsche magten al te gader moeten dienen, om zijn onbewegelijk Koningrijk uit te breiden en te vestigen over het wereldrond. De versnelde stoomvaart brengt de afgelegenste volken tot elkander. Nieuwe ontdekkingen van het goud der aarde brengen de massa's van duizenden in beweging, maar met hen snellen anderen henen in dienst uwes Konings, om het goud des hemels overtebrengen en uittestrooijen in vroeger ongekende gewesten. Het rumoer der volken, bruisende als de baren eener felbewogen zee, werpt de bolwerken en slagboomen eener ongoddelijke staatkunde en fijngesponnen priesterheerschappij ter neder. 's Heeren knechten, 's Heeren woord, 's Heeren Geest dringen door; — door, door kloostermuren en gevangenissen; — door, door steppen en woestenijen; — door, door zeeën en wouden! Hoort! daar wordt zijn naam geprezen en verheerlijkt in Toscane's kerkers, op Groenland's en Labrador's verstijfde kusten, in Afrika's gloeijend zand, in Oost-Indiëns weelderige dreven, in China's ommuurd wereldrijk, in Australiën's afgelegen eilanden!

Sta op uwen wachttoorn, o Christen, en zie uit! Wat ziet gij? Gij ziet, hoe de Heer het boek eener zwakke, bijna onbekende vrouw gebruikt, om de slaking der banden van millioenen arme negers voor te bereiden [1]); — gij ziet, hoe in Indiens vasteland de eeuwenoude zuilen van Brama's afgodstempel waggelen en instorten, zoodat zijne priesters, als die des Baals weleer op Karmel's hoogte, tot wanhopige noodmiddelen hunne toevlugt

1) Het bekende werk van Mevrouw Beecher Stowe.

nemen; hoor den Baseler afgevaardigde, Josenhans, als ooggetuige boodschappen van daar, dat hij gemeenten van bekeerde Hindo's heeft gezien, die in menig opzigt, in trouw en geloof en liefde, onze oude Europesche Christengemeenten beschamen [1]). Gij ziet, hoe in het overbevolkte China een opstand zich uitbreidt en stad bij stad verovert van inboorlingen, die den ingeworteldden barbaren-haat hebben afgelegd, die Gods heilige tien-geboden-wet tot rigtsnoer hunnes levens hebben aangenomen, die de Christenen uit het Westen noemen hunne „vreemde broeders" [2]). Gij ziet, hoe in Noord-Celebes, hoe in Oostelijk Java volgens een merkwaardig versch getuigenis van daar, het heidendom als weggolft; ja hoeveel kunt gij zien in Oost en West en Zuid en Noord, dat u voor het geopend zielsoog den Heer Jezus Christus als te aanschouwen heeft, wandelende onder de volken van allerlei taal en stam en kleur; dat u, zoo als Hij eens aan Nathanaël beloofde, zijnen hemel geopend laat zien over de verduisterde aarde, zoodat die aarde zijn licht ontvangt, zoodat op die aarde alomme Bethels oprijzen, en gij de Engelen Gods ziet opklimmende en nederdalende op den Zoon des menschen, en op de gemeenten, die Hem uit de volken zijn toegebragt!

II.

Is het niet voor den reiziger, wiens pad hem gevoerd heeft door een eng en diep dal, eene verkwikking en opwekking voor de ziel, wanneer zijn weg hem leidt op eene aanzienlijke hoogte, van waar hij vrij en ruim zijne blikken kan laten rondgaan. Van daar overziet hij zijnen afgelegden weg; van daar gaat zijn oog over de andere

1) Zie Maandschrift v. h. Nederl. Zendeling-Genootschap, 1853. N°. 2.

2) Zie het merkwaardig berigt daaromtrent in het *Journal des Missions Evangel.* 1853. N°. 7, overgenomen uit de *North China Herald.*

wegen, die van elders leiden tot hetzelfde punt, waar hij zich nu bevindt; maar ook op de zijpaden en afwegen, die omvoeren in treurige woestenijen of uitloopen in akelige moerassen. Van daar ziet hij aan den anderen kant den weg, dien hij nog afteleggen heeft, met zijne Elim's, met zijne Mara's; van daar bovenal verkwikt hij zich aan het vergezigt der stad, wier torenspitsen hij reeds door den blaauwen nevel ziet doordringen, der stad, waarheen zijne reis is gerigt, waar zoete rust hem bereid is in den schoot zijner dierbaren. Zoo verkwikkend en verruimend is de blik, dien de H. Zending den geloovigen beschouwer gunt; maar zoo verkwikkend en verruimend niet slechts, zoo verhelderend, teregtwijzend, leerend is hij ook.

De H. Zending verheldert den blik, ziedaar eene andere opmerking, waarom ik haar eene leerschool noem voor den Christen. Ja zij verheldert den blik in alle geestelijke dingen, in alles, wat tot het Godsrijk in betrekking staat. Zij leert u den aard en de natuur des menschen, de kracht en werking van het goddelijk Evangelie ten duidelijkste kennen; zij doet u verstaan dat woelen en worstelen van licht en duisternis op aarde, die onrust en dat rumoer der volken; zij wijst op de strekking en het einddoel van alle bewegingen en gebeurtenissen des tijds.

Zij leert u den aard en de natuur des menschen, zeide ik. Waarom onderscheidt de vreemdeling duidelijker den familietrek op uw gelaat en dat uwer kinderen dan gij zelven! Is het niet, omdat uw oog door het dagelijks zien wordt verstompt, omdat de blik des vreemdelings verscher is en daarom juister onderscheidt? O m. Gel.! zoo heeft eene der grootste zegeningen, waarvoor wij God niet genoeg kunnen danken, dat wij geboren zijn in een christenland uit christenouders, dat wij van der jeugd af de klanken des Evangeliums dagelijks mogen hooren; zoo heeft, zeg ik, deze groote weldaad Gods ook niet zelden een verstompenden invloed.

Wij zijn aan die klanken gewoon geworden, die gewoonte doet zoo ligt de frischheid en kracht der indrukken, die zulke hemelklanken op onze zielen moeten maken, voor een goed deel verloren gaan. Zoo wordt de ziel er te weinig door bewogen, zoo wordt zij er te weinig door getrokken uit het slijk der zonde, te weinig er door afgeleid van de begeerlijkheid der wereld. Zoo blijft zwak en weifelend ons geloof, mat en flaauw onze liefde, levenloos of kwijnende onze hoop. Welnu, wilt gij o Christen! met nieuwe kracht en klaarheid beseffen, wat gij aan het goddelijk Evangelie zijn verpligt, kom en zie! Zie rond in de Heidenwereld, aanschouw hare ellende, laat een blik gaan over de leugenachtigheid, de ontzedelijking, de ontmenschelijking, de verdierlijking, over al den nacht van zonde en jammer, waarin die menschen ginds, met u uit éénen bloede gesproten, gezonken en bedolven zijn — doe het en dan — prijs en verheerlijk God, die u getrokken heeft uit uwe duisternis en overgebragt tot zijn wonderbaar licht! Niemand uwer, die nog aan de droomen van een' onschuldigen, gelukkigen of halfgelukkigen natuurstaat gelooft, zoo als Rousseau, la Peyrouse, en velen na en voor hen, die droomden. Het „droomen is bedrog" is voldingend bewezen op geenerlei soort van droomen meer toepasselijk te zijn. Maar om de zegeningen van het Evangelie voor een geheel land en volk helder in te zien en ten volle te waarderen, tijdelijke zegeningen ook voor hen, die dat Evangelie slechts ten halve, ja in het geheel niet gelooven, maar mede genieten van de vruchten des geloofs van anderen — om dit in te zien en regt te waarderen, moet gij eens even rondzien in de Heidenwereld. Dáár is geen burgerlijke geregtigheid, geen trouw en waarheid, geen eigendomsregt en veiligheid, geen huwelijk en opvoeding, die dien naam verdienen; om nu niet te zeggen: dáár is geen liefde, geen barmhartigheid, geen leven uit God onder de menschen. De besten zijn aan kinderen, verwende en bedorven kinderen gelijk, de

beschaafsten en schrandersten geven zich vaak aan de grootste bedriegerijen en gruwelen schaamteloos over, de meesten zijn meer dan half verdierlijkt. Zondaars al te maal, dervende den oorspronkelijken menschenadel, dervende de heerlijkheid Gods. Zondaars al te maal, in dien zin geen onderscheid; — maar toch zondaars niet allen in gelijke mate, toch ook dáár meerder of minder ontwikkeling in het kwade, meerder of minder vervreemding van God, meerder of minder vatbaarheid tot herstel. In dien zin, wel een onderscheid. De natuurstaat van den gevallen mensch is ja diep bedorven en geheel en al zondig; maar de mensch is nog geen duivel geworden, er is eene mogelijkheid tot teregtbrenging in hem overgebleven. Nog is in de heidenwereld eenig gevoel voor regt en onregt, voor waarheid en leugen, nog vindt gij er eenig geweten, ja hier en daar nog eenige donkere behoefte aan Gods licht en Gods gemeenschap. Een blik in de Heidenwereld leert u, er zijn in den gevallen mensch nog enkele zwakke overblijfselen van het verdonkerd en bezoedeld Godsbeeld. Lichtvonken in hunnen nacht, afdalende van Hem, die van den beginne het licht en het leven der menschen was, juist genoeg, om aan de ééne zijde hunne verduistering te tastbaarder te maken, genoeg ook om aan den anderen kant aanknoopingspunten te worden voor de heilswaarheid Gods, die de Zendelingen hun verkondigen. Van waar anders heeft mijn Javaansche bediende mij trouw en eerlijk en goed gediend, gedurende geheel mijne rondreis door den Indischen Archipel? Van waar roemt de heer Gericke diezelfde Javanen zoo zeer, onder welke hij ruim 25 jaren heeft geleefd? Van waar anders die vele edele trekken van vaderlandsliefde, van ouder- en kinderliefde, van heldenmoed en zelfopoffering vòòr en na Christus? Van waar anders die uitnemende lessen en spreuken, wenken en gedachten in de schriften van Grieken en Romeinen, Hindo's en Chinezen, Maleijers en Javanen, als goudkorrels in den mesthoop, onder veel

dwaasheden en onreinheden verspreid? Waarom laat die arme Hindo daar ginds zich vrijwillig jaren lang pijnigen en kwellen op smartelijke wijs, om zóo vergiffenis van zonden, hooger trap van heiligheid, meer toenadering tot de Godheid te verkrijgen?

Zoo leert ons de heidenwereld de diepe verbastering en ontaarding ja van den naar Gods beeld geschapen mensch, maar toch, dat hij nog mensch en geen duivel is, en daarom verlosbaar en daarom herstelbaar. En gelijk dezelfde Apostel, die de algemeenheid en diepte der menschelijke zonde sterker en uitvoeriger dan eenig bijbelsch schrijver vermeldt, toch terzelfder plaatse ook weder spreekt van Heidenen, die van nature doen de dingen, die der wet zijn, wier conscientie nog levendig medegetuigt met Gods wet, ja die onverderfelijkheid zoeken, (Rom. 2), zoo leert de H. Zending ons overtuigend, dat wij onderscheid moeten maken tusschen zondaren en zondaren, tusschen zondaren en booswichten, tusschen bekeerlijken en onbekeerlijken, met één woord tusschen zondigheid en verstoktheid. Zoo leert de H. Zending ons overtuigend, hoezeer Pelagius dwaalde, toen hij den tegenwoordigen natuurstaat des menschen goed noemde; maar zij behoedt ons ook, om de waarheid, die Augustinus daartegen over stelde, boven mate en redelijkheid, ja boven Gods eigen woord te pressen. En daarmede hebben wij veel, zeer veel geleerd, veel dat bruikbaar ja onmisbaar is bij de levensvragen van den dag voor land en kerk. Want ligt niet juist in dit punt de spil der meeste vraagpunten en verscheidenheden en twistingen over Gods genaderaad?

Toen de Heer zijnen zendingslast op den Galileschen berg gegeven had: „Gaat henen, maakt mij leerlingen onder alle volken, doopt ze in den naam des Vaders, des Zoons en des H. Geestes, leert hen onderhouden alles wat ik u geboden heb!” toen voegde hij daarbij: „Ziet, ik ben met u alle de dagen, tot aan de voleinding der eeuwen!” Ik ben met u. Dat heerlijk woord

des Getrouwen ziet gij in helderen glans vervuld in zijne echte zendelingen. Roept u voor den geest die tallooze bezwaren en hindernissen, die den Evangeliebode in de Heidenwereld tegenstaan, die verlatenheid van al de zijnen, dat vreemde, woeste land, die barbaarschheid en gruweltooneelen rondom hem, die moeijelijk aan te leeren taal, die drukkende hitte, die nijpende koude, die heerschende ziekten en kwalen, die tallooze gevaren voor lijf en ziel, en boven alles nog, dat gebrek aan zigtbare gemeenschap der heiligen — daar staat hij als een enkele star in den nacht, wie houdt hem staande? Wie, Wie doet zijn licht niet verdooven? Wie vertroost, verkwikt, versterkt, bemoedigt, verblijdt zijne ziele? Is het niet Hij alleen, die gezegd heeft: Ik ben met u?.... Dertien jaren lang leeft de vrome Bär op het eenzame, afgelegen Makisser; ellende, hongersnood, oorlog, dood en nacht rondom hem — hij houdt vol en is getroost. Dertig jaren lang leeft en werkt de Amerikaansche zendeling Poor in Ceylon's gloeijend keerkringland. Ik zag den zeventigjarigen grijsaard, gereed om naar zijn vaderland, New-York, heentegaan, maar met het vaste voornemen bezield, om na zijn herstel terugtekeeren tot het akkerveld zijns geloofs en zijner hope. Zevenenzestig jaren lang zwerft uw David Zeisberger, o Broedergemeente! in Noord-Amerika's wouden onder de wilde Indianen rond — hij leeft en sterft een psalmtoon op de lippen en in het hart. Wat troost en sterkt dien Engelschen zendeling Hunte, daar ginds in het barre, woeste, eenzame land van de Hudson-baai [1])! Wat drijft dien Gutzlaff en dien Casalis uit de zoete heimath zoo moedig terug naar de Heidenwereld? Wat uwe afgezondenen, o Zeister Broeders! terug naar de arme negerslaven in Suriname, naar hunne afgelegen bosschen en schuilhoeken zelfs, waarheen zij zijn weggevlugt? Of naar dat kleine Rob-

1) Zie Maandberigt; 1853. N°. 7.

ben-eiland bij de Kaap, waar alleen afzigtelijke melaatschen wonen? Wat doet onzen Jellesma te midden van groote bezwaren uitroepen: „voor geen stand in de wereld verruil ik den mijnen!" Wat onzen Riedel juichen: „Ziet gij nu, hoe zalig de stand eens zendelings is!" O, daar aanschouwt gij de hand des Heeren Heeren, die met goddelijke kracht staat aan de zijde zijns getrouwen dienstknechts, daar ziet gij die hand als boren door de wolken zijner heerlijkheid, om zijn woord te vervullen: Ik ben met u.

„Ziet gij nu, hoe zalig de stand eens zendelings is?" zeide Riedel tot mij. Maar wat zag ik? Ik zag hoe in en rondom Tondano den armen Alfoeren het Evangelie werd gepredikt; ik zag, hoe de blinden ziende werden en de kreupelen gaande, hoe de melaatschen werden gereinigd, de dooven hoorende, de dooden levendig. De Heer heeft mij doen terugkomen, om als ooggetuige het u te boodschappen. Ja zijn Evangelie is eene kracht Gods tot zaligheid voor een iegelijk, die gelooft! En hoe goddelijk is dat Evangelie berekend naar al de diepste behoeften des zondaars, al is het met al zijne zondige neigingen in lijnregten strijd! Daarom kon die Kaffer eens niet gelooven, dat Paulus de apostel in een ver land voor zóó veel honderd jaren had geleefd, hij moest, meende hij stellig, ook een kaffer zijn geweest; want hij beschreef zoo juist en naauwkeurig den aard van zijn volk en wat er in hun binnenste omging, zoo als alleen een kaffer het weten kon. Daarom zeide mij die oude Alfoer van Celebes: „wij zijn eigenlijk allen bang voor den dood, maar sints die tolk Gods mij heeft geboodschapt, dat de Heer Jezus zijn bloed ook voor mijne zonden heeft gestort, ken ik die vrees niet meer, en wanneer nu straks de dood komt, dan is het mij, of die vriendelijke Heer mij tot zich roept, en ik zeg: „ja Heere, ik kom! en ik ga met blijdschap."

En hiermede raak ik een ander gewigtig punt — de H. Zending leert ons duidelijker dan iets an-

ders, wat de ziel en de hoofdzaak is in het allerheiligst geloof der Christenen. Wat ik zeggen wil, stelt de volgende geschiedenis aanschouwelijk voor oogen [1]).

Een Zendeling der Broedergemeente, Christiaan Heinrich Rauch, werd in 1739 tot de Indianen van Noord-Amerika gezonden. Na velerlei moeite en worsteling deed de Heer hem eene kleine gemeente dier wilde mannen tot stand brengen. Hoort nu het merkwaardig getuigenis van zulk een bekeerden Indiaan. „Broeders! zeide hij eens tot zijne stamgenooten, ik was een Heiden en ben oud onder hen geworden; daarom weet ik wel, hoe de Heidenen denken. Eens kwam een blanke prediker tot ons en wilde ons betoogen, dat er een God is. Wij antwoorden hem: „Houdt gij ons voor zoo dom, dat wij dit niet wisten? Ga heen van waar gij gekomen zijt." Daarop kwam een ander en zeide: „Gij moogt niet stelen, niet liegen, u niet dronken drinken." Wij antwoordden: „Gij dwaas! meent gij, dat wij dat niet wisten? Leer gij dat voor u zelven eerst, en dan ga heen en leer het aan uw eigen volk, want wie liegt en steelt en drinkt er meer dan uwe eigen natie?" En zoo zonden wij hem weg. Na eenigen tijd kwam Broeder Rauch in mijne hut, zette zich neder en sprak: „Ik kom tot u in den naam van den Heer des hemels en der aarde; Hij zendt mij tot u, opdat gij weten zoudt, dat Hij u wil gelukkig maken en u redden uit de ellende, waarin gij thans ligt. Daarom is Hij een mensch geworden, en heeft Hij zijn bloed gegeven tot een losprijs voor uwe ziel en afwassing van uwe zonden." Als hij geëindigd had, leide hij zich, moede van de reis, neder en sliep gerustelijk in. Ik dacht, wat is dat voor een mensch? Daar ligt hij nu en slaapt. Kon ik hem niet doodslaan en in het bosch werpen, wie zou daarnaar

1) Zie Steger, *Die Protest. Missionen und deren gesegnetes Wirken.* 1 B. 101, ook Hoffmann's *Missionsstunden*, bl. 200.

vragen?... Maar ik kon zijne woorden niet vergeten, zij waren mij te diep in het hart gedrongen, ik dacht er bestendig aan, ja ik droomde zelfs van het bloed, dat Christus, de Heer, voor ons vergoten heeft. En met dat woord Broeders! ving door Gods genade de opwekking en bekeering tot een nieuw leven bij ons aan. Daarom zeg ik u, Broeders! predikt den Heidenen Christus en zijn bloed en zijn dood, wanneer gij onder hen ten zegen wilt werken!" Daar hoort gij het, Christus zoenbloed, Christus kruis, dat is nog en ten allen tijde het middelpunt, de kracht Gods en de wijsheid Gods; en schoon de wereldwijzen nog even als de Korinthiërs ten dage van Paulus, den Apostel, zulk eene prediking voor dwaasheid achten, nog behaagt het den alleen wijzen God door de dwaasheid juist dier prediking zalig te maken die gelooven.

O, het is goed en noodig, dat wij ons het eigenaardige onzer kerkafdeeling, zoo als die met geschiedenis en landaard te zamenhangt, duidelijk bewust worden; maar het is nog beter en nog noodiger, dat wij levendig beseffen, wat de groote hoofdzaak, de kern en het middelpunt is van het christelijk geloof! Zulks kan juist de H. Zending ons duidelijker leeren dan iets anders, daarom verruimt zij niet slechts den blik, maar verheldert dien tevens.

Nog meer — de H. Zending is de Rijkszaak des Heeren, gelijk de aangelegenheid van elke afzonderlijke gemeente en van elke toegebragte ziel zijne hartezaak. Maar elke gemeente en elke ziel is slechts een schakel in den onafzienbaren keten der groote huishouding van zijn Rijksbestier. Onze bijzondere roeping, stand, gaven staan in verband met het groote geheel, en dat bijzondere kunnen wij slechts regt begrijpen, wanneer wij het dan ook in verband met dat geheel beschouwen; gelijk het bestuur over een dorp, eene stad, eene provincie slechts juist kan worden begrepen en gewaardeerd door hem, die het oog houdt op het geheele Rijksbewind,

waarvan de plaats zijner woning slechts een klein deel uitmaakt.

Even zoo leidt een blik in de Rijkszaak des Heeren ons tot regt verstand van de teekenen der tijden; even zoo leert zulk een blik ons het bestaan van afzonderlijke kerkafdeelingen, die innig zamenhangen met de verschillende ontwikkelingstrappen en eigenaardige gaven en nationaliteiten der volken, te schatten op den regten prijs, noch te hoog, noch te laag, als zoo vele afdeelingen van eene en dezelfde heilige armee van den Heer der heirscharen. De echte krijgslieden, schoon dan ook allen niet gelijkelijk uitgedost, en bij verschillende legerbenden ingedeeld, o, zij reiken elkander gelijk hier in dit vreemde bedehuis, gaarne de broederhand van trouw; zij dienen, elk op zijne wijze, één en denzelfden Heer, zij hebben in den grond der zake één geloof, en knielen te gader ootmoedig neder rondom één en hetzelfde kruis des eenigen Middelaars Gods en der menschen. Die verscheidenheid der nationaliteiten, die verscheidenheid van vormen en inkleedingen leert ons juist de ziel en het wezen onzes geloofs te duidelijker herkennen; en wanneer de Javaansche Christen tegen de letter van Paulus woord, maar naar Paulus geest, eerbiedig met lange haren daar staat, de Syrische Christen zijn hoofd met den tulband houdt gedekt, de Arabier de handen kruist op de borst, de Indiaan op het aangezigt valt, de Europeër nederknielt, of het hoofd ontbloot en de handen vouwt — wanneer zij zoo te zamen Jezus Christus, den Gekruiste en Verheerlijkte, huldigen als den eenigen naam ter behoudenis; o, dan schaar ik mij bij dien gemengden hoop, ik gevoel mij één met hen, en met hetzelfde hart aanbid en huldig ik op mijne wijze denzelfden Heer als mijn Koning en Zaligmaker!

III.

Dat was een veelbeteekenend woord, dat de Heer tot de afgezondene Johannes-leerlingen sprak: Zalig is hij, die aan mij niet zal geërgerd worden! en dat, terwijl Hij wees op de zigtbare teekenen en krachten, die Hij voor hunne oogen verrigtte! Ach, hoe velen werden desniettemin in Israël aan Hem geërgerd! Zulk een Messias, zulk eene geringe knechtsgestalte, zulk een nederslaan van alle vleeschelijke verwachtingen, zulk een onaanzienlijke aanhang van visschers en tollenaars, zulk een kroon van doornen, zulk een smadelijk kruis — neen, dat was duizenden en tienduizenden niet naar den zin; ach hun werd de Christus Gods tot een steen des aanstoots en een rots der ergernis! Zelfs aanvankelijke volgers verlieten Hem weder, uitroepende: „Zijne rede is hard, wie kan ze hooren!" Zelfs de voorlooper Johannes zond tot Hem met de boodschap: „zijt gij degene die komen zou, of moeten wij een' anderen verwachten?" hetzij den Profeet het dralend uitkomen des Heeren ongeduldig maakte, hetzij zijne discipelen daaruit mede grond tot dralen en twijfelen ontleenden.

Ook wij M. H. hebben heden in den geest teekenen en krachten des Heeren onder de volkeren der aarde gezien. Ook ons is weder geboodschapt, heden morgen en namiddag, van zijne magtige werking, waardoor blinden ziende, dooven hoorende, kranken gezond, dooden levendig zijn geworden — toch klinkt nog heden ten dage 's Heeren eigen woord niet overbodig door de wereld, niet zonder beteekenis ook voor ons ten aanzien der Heilige Zending: „Zalig is hij, die aan mij niet zal geërgerd worden!

Meer dan achttien eeuwen zijn er verloopen, sints Hij zijne boden uitzond in de wereld, en nog is niet de helft, niet een derde deel des menschdoms Hem toegebragt, ja hebben zij de mare van het Evangelie zijns Koningrijks nog niet eens vernomen! En wie zijn nog

zijne Apostelen en rijksgezanten? Zijn het magtigen, edelen, geleerden? O, zijn het nog niet meerendeels onaanzienlijke Galileërs, visschers en tollenaars, met slechts enkele geleerde Paulussen onder hen? Het was toch voorwaar door hun uiterlijk aanzien niet, dat die handwerker, Leonard Dober in West-Indië, die schoenmaker William Carey in Hindostan, die rondtrekkende zwerver, David Zeisberger in Amerika's wouden, die lederkoopman Jozef Kam in de Molukken, die marschkramer Jellesma op Ceram en op Java, de harten der menschen voor den Koning van het Godsrijk veroverden — het was de Heer zelf, die in hen leefde, terwijl zij als hun Meester eens, in knechtsgestalte het land doorgingen. Maar zegt, was dat geringe uiterlijk, die onaanzienlijkheid naar wereldschen maatstaf van velen der voortreffelijkste Zendelingen, was die niet ter heimelijke ergernis, ten steen des aanstoots voor duizenden, die zich Christenen noemen, voor niet weinigen zelfs, die als des Doopers discipelen op weg waren, om het heil van Christus te zoeken?

Ja uwe geheele uiterlijke verschijning, o Gemeente van Hernhutt, Broeders in Christus, uit de verdrukking van Moravië en Boheme overgebleven! is zij zoo indrukwekkend voor het vleeschelijk oog? En toch, snellen niet scharen bij scharen uit uw midden als de dauw der helden van den Heer der heirscharen, in heilig feestgewaad naar de zwaarste en hagchelijkste posten henen, op Groenland en Labrador onder de arme Eskimo's, in Suriname en West-Indië onder de ongelukkige negerslaven, in Kaapland en Australië onder de meest verdierlijkte menschen, in Siberië en Amerika's wildernissen onder de nomadische horden? Van waar die apostolische, hooge moed en kracht, die H. Zendinggeest in uwe nederige, voor het vleeschelijk oog weinig aanzienlijke kudde?... O, een reeds zalige vriend verhaalde mij eens met aandoening, dat hij uwen ontslapen bisschop Anders te Berthelsdorf had bezocht.

Daar werd hij in eene kleine opperkamer gevoerd, waar de wanden waren bedekt met kaarten van de landen des aardbols, waar uwe Zendelingen en mannen in de diaspora [1]) onder beschaafde en onbeschaafde volkeren wonen en arbeiden; bijzondere merkteekens wezen die plekken aan — „het was mij," zeide hij, „als of ik was binnengeleid in een kabinetszaal van den koning der aarde; want in die onaanzienlijke kamer werden door apostolische mannen de plannen beraamd en de koorden in beweging gezet tot verovering der wereld!" Koene gedachte! — maar hij, die in Christus gelooft met een levendig geloof, koen mag en moet hij zijn: van zich zelven is hij niets, maar in zijnen Heer is hij veel, is hij moedig en sterk boven het gewone peil: die Heer stort grootsche gedachten en stoute ontwerpen, en kloeken moed ter uitvoering en volharding in de zielen der zijnen uit, zoo waar Hij gezegd heeft: „Gij zult grootere dingen zien dan deze;" zoo waar Hij sprak: „Mij is gegeven alle magt in hemel en op aarde; ga heen tot alle creatuur;" zoo waar Hij beloofde: „Ik ben met u!" Maar het hulsel van die bevoorregte, koene zielen, van die uitverkoren werktuigen, hoe gering en onaanzienlijk! „Zalig," sprak Jezus, „hij, die aan mij niet geërgerd wordt."

Een ander vriend was eens, zoo verhaalde hij mij, op de kamer van den Jesuiten-Generaal, onzen landgenoot, pater Roothaan te Rome. Daar vond hij hetzelfde. Op groote kaarten aan den wand rondom met roode verw de punten aangewezen op aarde, waar mannen zijner orde leefden en werkten. Ook daar werden plannen ter verovering der wereld gesmeed. Ik heb er niet tegen, maar erken veeleer, dat zulks ligt in het waarachtig Christelijk geloof. Maar tegen de middelen, die

---

1) D. is de verstrooijing, een term bij de Broedergemeente gebruikelijk voor die leden, die in vreemde landen zijn verspreid, zonder eene zelfstandige gemeente te vormen.

de Jesuiten ter verovering bezigen, kom ik op. Want zijn dat, blijkens de geschiedenis, voor een goed deel niet vleeschelijke middelen, onderdrukking van alle zelfstandigheid des geestes, listig plooijen naar de wereldsche begeerlijkheden der menschen, onopregt vleijen van de magtigen der aarde, ja duivelsch verraad en koningsmoord, dragonnades en schavotstraf, krijgsbenden en galg en rad? Een tegenbeeld van uwe stille, nederige, heilige werkzaamheid, o Gemeente van Moravische Broeders!

„Zalig is hij, die aan mij niet geërgerd wordt," dit woord des Heeren komt te pas, wanneer wij letten op het onaanzienlijk uiterlijk, op de vaak gebrekkige persoonlijkheden, die als uitverkoren werktuigen ter uitbreiding van het Godsrijk arbeiden. Nog in een ander opzigt biedt de H. Zending steenen des aanstoots voor het vleeschelijk oog, wanneer wij onze aandacht vestigen op den gang, dien de Heer volgt in het Zendingwerk, op de teleurstellingen van menschelijke verwachtingen en het falen van menschelijke berekeningen, die op dit gewijd gebied den geloovigen beschouwer treffen, den halfgeloovigen en kleingeloovigen vaak zijn tot heimelijke ergernis.

Ziet daar ginds een akker op het Heidenland, met moeite en inspanning ontgonnen, met tranen en gebeden besproeid. Eindelijk, eindelijk, God dank! het goede zaad gaat op — de lankmoedige landman begint zijne tranen te droogen — blijde hope dringt zijne ziel binnen — hij begint halmen te zien, ja aren en vruchten te ontdekken — ach! ach! daar wast ook het booze onkruid, door een vijandig mensch bij nacht gezaaid, zoo snel, en dreigt het de goede tarwe te verstikken; — ach! ach! daar breken wilde zwijnen door, en verwoesten zij den liefelijk prijkenden wijngaard des Heeren; — ach! ach! daar vallen wolven en roovers onder de lammeren en schapen der kudde, en rigten zij eene hartverscheurende slagting aan! Zoo is het gegaan met de

weleer bloeijende gemeenten van Klein-Azie en Egypte en Noord-Afrika en Griekenland; zoo met de stichting der apostolische Brainerds in Noord-Amerika; zoo met het H. Zendingwerk op Madagascar; zoo ten deele met dat op Otaheiti; zoo onlangs met vele bloeijende posten der Fransche en Engelsche en Moravische Broeders in het Kafferland. Nieuwbekeerden vallen weder af; veelbeloovende arbeiders worden in de kracht hunnes levens weggevaagd; de getrouwe kudden verstrooid, schijnbaar vernietigd; de enkele overgeblevenen zwerven rond als schapen zonder herder. En wanneer dan de wachter uitziet op zijnen toren en de hemel met donkere en dreigende wolken ziet bedekt, dan wordt het hem vaak bang om het hart — ja, op de vraag der angstige bekommering: „Wachter, wat is er van den nacht?" heeft hij soms niets anders te antwoorden dan dit: „de morgenstond is gekomen, en het is nog nacht!" Heer! roepen in zulke gevallen zijne dienstknechten uit, hebt Gij dan niet goed zaad gezaaid op den akker! Heer, zijt Gij het dan niet, die komen zou, de star van Jacob, een licht tot verlichting der heidenen! Heer, hebt Gij dan niet gesproken: „niemand kan mijne schapen uit mijne hand rukken!" Heer, o Heer! hoe houdt Gij uwen magtigen arm zoo verborgen; ziet Gij niet die verwoesting in uwen wijngaard?...... en de Heer geeft niet altoos antwoord, tenzij dit antwoord: mijne wegen zijn niet uwe wegen; tenzij dit antwoord: zoo het tarwe graan in de aarde niet valt, en sterft, zoo blijft het alleen; maar indien het sterft, zoo brengt het veel vrucht voort; tenzij vaak dit antwoord alleen: Zalig is hij, die aan mij en mijnen weg niet geërgerd wordt."

Zoo m. Br. gaat het met de Zending juist als met de geheele verschijning des Heeren, in wiens naam zij geschiedt. Bij veel teekenen en krachten, die Hij te aanschouwen geeft, veel ook, dat den aardschgezinde en kleingeloovige schokt en beroert, stoot en ergert.

Daarom noem ik de H. Zending niet alleen eene leer- maar ook eene oefenschool voor den Christen. Geoefend wordt daarin zijn geduld, zijne volharding, zijne langmoedigheid, zijne liefde, zijne hope, zijn geloof. Teekenen geeft de Heer te zien, krachten te aanschouwen op den Zendingakker, genoeg om te leeren vertrouwen, hopen, juichen in Hem en zijn heil; maar ook beproevingen legt Hij op, teleurstellingen bereidt Hij, die aan duizenden worden tot steenen des aanstoots; tot eene volharding en geloofskracht roept Hij, waarvoor alleen de Gideon's-mannen zijn bestand. Ach, op het Zendingsveld klinkt zijne stem met nadruk: „Zalig is hij, die aan mij niet geërgerd wordt!"

Hoe zal het dan zijn met u, Christenen, die mij hoort? Zal uwe twijfeling, uwe bedenking, uwe heimelijke ergernis zijn geneesselijk als die van de leerlingen des Doopers? Zal zij worden overwonnen als die van den eerlijken Nathanaël, en verkeeren in hartgrondiger geloof, trouwer navolging, overvloediger arbeid, standvastiger volharding?... O, elke school des Heeren heeft ja eene aantrekkelijke zijde voor het opregt heilbegeerig hart, maar ook eene die afstootend en ergerend is voor vleesch en bloed; want zij is eene school van hemelsch licht en leven, maar ook van lijden en kruis. Zulks geldt inzonderheid van de school, die wij heden vlugtig doorwandelden, de school der H. Zending. Aanlokkelijk is zij voor de verbeelding, verheffend voor het gevoel, leerrijk voor het verstand, welstemmend voor vele snaren der menschelijke ziel; maar vol beproeving is dezelfde school voor het geloof, vol inspanning voor den wil, vol verloochening voor het vleesch. Christenen! ons allen roept de Heer, om ook in die school in te gaan, daar te leeren zijne les, te volbrengen de aangewezen taak — zalig, die aan Hem niet geërgerd wordt! Zalig, die door hetgeen hij ziet en hoort en waarneemt, genoegzaam wordt gesterkt, om te gelooven ook waar hij niet ziet, te volharden in dat geloof bij al hetgeen

den zwakke en kleine ergert. Broeders! naar uw geloof des harten zult gij zaaijen en arbeiden op dezen akker; naar uw geloof des harten zult gij volharden met uw gebed, uwe gaven, uwe toewijding; naar uw geloof des harten zal u geschieden, zal u worden vergolden, zult gij eens grooter en heerlijker dingen aanschouwen dan deze eeuw u biedt; naar uw geloof des harten zal u eens het zalig zijt gij! worden toegesproken door den Heer der heerlijkheid, wanneer Hij komt! Amen.

HET GEWIGT DER LEER DES H. GEESTES IN DEN STRIJD MET ROME,

DOOR

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

Er was een tijd in de vaderlandsche kerk (en niet alleen in deze) dat men het woord zelf van „Heilige Geest" ter naauwernood van den kansel hoorde, dat het heerlijk pinksterfeest bij uitsluiting schier als het feest der grondvesting der christelijke kerk, — deze als eene instelling beschouwd, — werd gevierd en daardoor bij de andere feesten merkelijk achterstond; ja, dat men het menigmaal openlijk uitsprak, dat de uitstorting des H. Geestes uitsluitend tot de personen der apostelen, immers tot het apostolisch tijdperk bepaald was. Deze tijd is gelukkig voorbij. Veel wordt over den H. Geest in de kerk gesproken. — Is dit een bewijs van eene nieuwe uitstorting des Geestes? Is men terug gekomen, door ondervinding, van het onzalig denkbeeld, dat de H. Geest na het apostolisch tijdperk niet meer gegeven wordt, alzoo dat hetzelfde wat de vroegere supranaturalisten onder „uitstorting des H. Geestes in het apostolisch tijdperk" verstonden, thans van de tegenwoordige christenheid wordt uitgesproken? Reeds de verandering

in schrijfwijs (*heilige geest*, in plaats van het vroegere *H. Geest*), en vooral de bijna doorgaande substitutie der woorden *geest van God*, *geest van Christus* aan die van *H. Geest*, als waardoor het geheele gewigt der persoonlijkheid op de woorden *God* en *Christus* en niet op het woord *Geest* valt, duidt eene verandering van gezigtspunt aan. Was de vroegere supranaturalistische opvatting nog beheerscht door de leer der persoonlijkheid of substantialiteit des Geestes, waarvan zij echter het gewigt niet meer inzag; thans schijnt men die leer voor goed op zijde gezet en zich dus bevrijd te hebben van de groote last eene leer te moeten verkondigen of ook ('t geen even lastig is) te moeten verzwijgen, waarvan men het zedelijk en religieus belang niet inziet. Ja, ware de synode der Nederlandsche Hervormde Kerk als de ware vertegenwoordiging dier kerk en als de uitdrukking van haren geest aan te merken, men zoude, om bovengemelde schrijfwijze die stereotyp-synodaal schijnt te zijn geworden, de loochening der persoonlijkheid des H. Geestes en de daaruit voortvloeijende verwerping der H. Drieëenheid als leer der Nederlandsche Hervormde Kerk kunnen aanmerken, die zich hierdoor, naar onze overtuiging, in hare leer buiten de gemeenschap der algemeene christelijke kerk zoude gesteld hebben. Doch wij behoeven geene verdere bewijzen om te staven wat algemeen erkend en door geen partij geloochend wordt, dat de leer der persoonlijkheid des H. Geestes door weinigen openbaar beleden, door de meesten stellig ontkend wordt, en dat men met de woorden *H. Geest* niet meer verstaat wat de ouden er onder verstonden, dat goddelijk Wezen, — de derde persoon in de Drieëenheid, zoo als men het dogmatisch uitdrukte dat op en in den mensch werkt, hem bezielt en vervult en tot een levend lid van de gemeente van Christus maakt: maar veeleer eene gezindheid des harten, die ons gelijkvormig maakt aan God en Christus, omdat het de gezindheid is van God en Christus,

zonder dat men het dan altijd eens is omtrent de wijze hoe die gezindheid in den mensch ontstaat, (ongeveer wat Paulus noemt de νοῦς Χριστοῦ, *de zin van Christus* 1 Cor. II : 16). — Onze bedoeling is thans niet in een opzettelijk betoog dier leer der persoonlijkheid des H. Geestes, die wij van ganscher harte gelooven en belijden, te treden. Tot zulk een dogmatisch betoog behoort veel. Niet alleen de uitspraken der bijbelsche theologie maar ook die der christelijke bewustheid zijn er de factoren van, welke uitspraken daarenboven niet nevens elkander, zonder organische eenheid, moeten geplaatst worden, maar in historische ontwikkeling beschouwd moeten worden en tot de eenheid der philosophische formule gebragt. Met andere woorden, op den grondslag der openbaring moet de philosophische constructie van het dogma, waarvoor de geschiedenis van het dogma de bouwstoffen levert, plaats grijpen, zal men komen tot inzien van de waarheid, zoowel religieuse als metaphysische ('t welk in den grond één is, doch door ons moet onderscheiden worden), van 't geopenbaarde. Daargelaten nu de vraag naar onze krachten tot zulk een betoog, achten wij dat de tijd waarin wij leven, ten minste in onze vaderlandsche kerk, tot zulke dogmatische beschouwingen allerongunstigst is. Immers schijnen aan de eene zijde de bijbelsche theologie en de wetenschappen die haar ten grondslag liggen, exegese en historische kritiek, nog te onvast in hare resultaten, en nog te zeer, aan beide zijden, door dogmatische vooroordeelen beheerscht, dan dat men zich op haar als op een vast fundament zou kunnen beroepen. En wat betreft de christelijke bewustheid, — is deze geheele zaak, voor zooveel aangaat haar wetenschappelijk karakter, het regt dat zij heeft om in de theologie, bepaaldelijk in de dogmatiek, mede stem te hebben, (de erkenning van welk regt wij evenwel voor eene onverliesbare winst der nieuwere theologie houden), niet nog te nieuw, om haar tot het voorgestelde doel met juistheid te kunnen bezigen?

En bovenal, is er omtrent hetgeen uitspraak is dier bewustheid niet zulk eene chaotische verwarring dat men elkander ook bij gelijkheid van woorden niet verstaat, dat b. v., om ons tot ons onderwerp te bepalen, wanneer van beide zijden beweerd wordt dat men eenheid des geestes zoekt (zoo als ook zij die eenheid van formulier begeeren, deze toch aan die des Geestes ondergeschikt achten), men evenwel niet hetzelfde verstaat en er een hemelsbreed verschil is, ik zeg niet omtrent de metaphysische natuur van den Geest, maar omtrent hetgeen men als heiligen geest meent in zich zelven te bezitten, en waarin men den grond der eenheid zoekt? Voorwaar, waar eenheid is des geestes, daar komt ook vroeger of later, de eenheid der leer, omdat men elkander verstaat, begrijpt, waardeert, en dus verrijkt en aanvult. — Wij meenen dus om deze redenen geregtigd te zijn tot ons oordeel, dat de tijd voor dogmatische beschouwingen, voor de wetenschappelijke of wijsgeerige constructie der leer der waarheid allerongunstigst is, als welke arbeid een tijd van betrekkelijke rust en eenheid des geestes in de kerk vereischt. — Doch is het bouwen moeielijk, des te meer is het pligt bouwstoffen te verzamelen voor den toekomstigen bouw, of althans op het belangrijke en noodzakelijke van dien bouw te wijzen. — Wij wenschen met deze regelen bepaaldelijk de aandacht te vestigen op het hooge gewigt der leer der persoonlijkheid des H. Geestes in den tegenwoordigen strijd tegen Rome, op de kracht, die wij tegen den gemeenschappelijken vijand (of tegenstander, wij bedoelen niets hatelijks te zeggen jegens onze roomsch-katholieke landgenooten) bezitten, wanneer wij zeggen te gelooven IN *den Heiligen Geest.* Wij bewegen ons geheel op religieus, niet op metaphysisch terrein, en vragen dan in de eerste plaats: wat belijden wij met dit geloof? en in de tweede: hoe is dit geloof eene kracht tegen Rome?

I. Op de eerste vraag kan ons antwoord kort zijn.

Wanneer wij zeggen te gelooven in den Heiligen Geest, dan belijden wij daarmede iets tweeledigs, iets objectiefs en iets subjectiefs. — Iets objectiefs. Wij belijden hiermede het bestaan van eenen onfeilbaren leidsman op onzen levensweg, van een gids die ons niet kan doen dwalen, maar ons zeer zeker naar het doel, het hemelsch vaderland leidt. Wij belijden hiermede te gelooven dat God niet alleen uitwendige middelen gebruikt om tot dat doel te leiden, — niet alleen de omstandigheden en lotgevallen van ons leven bestuurt met het oog op onze eeuwige bestemming, — niet alleen door middel van woord en sacrament op onze redelijke en zinnelijke natuur gelijkelijk werkt om ons verstand te verlichten, ons hart te roeren en onzen wil te buigen; — maar ook inwendig dat verstand, dat hart en dien wil bewerkt, alzoo dat de geheele mensch vernieuwd worde, wedergeboren ten eeuwigen leven, dat hij, met Christus vereenigd, in Hem opwast als een lid zijns ligchaams; ja, dat zonder deze inwendige bewerking de uitwendige middelen krachteloos zouden zijn. — Doch in de tweede plaats is deze belijdenis subjectief. Dat deze dingen alzoo zijn, dat de H. Geest bestaat, leeft en werkt, weten wij bij ervaring, kunnen wij niet anders weten dan door ervaring, en alhoewel diezelfde ervaring ons leert dat wij den Heiligen Geest menigmaal wederstreven en bedroeven, dat er in ons is eene kracht der zonde, die de kracht Gods bekampt, zoodat wij persoonlijk ons de onfeilbaarheid des H. Geestes niet kunnen toekennen, zoo zouden wij deze ervaring niet hebben, hadden wij niet die der werking des H. Geestes, waren wij ons niet bewust dat er, boven en behalve ons zondig en dwalend hart, in ons was, — dit beheerschend en de zonde in ons van lieverlede doodend, — een nieuw levensbeginsel, een geest des levens, die als zoodanig onzondig en onfeilbaar is. In een woord, *God in ons*, ziedaar de religieuse beteekenis van de leer der persoonlijkheid des H. Geestes. Heeft men zwarigheid, van deze religieuse

waarheid op te klimmen tot de metaphysische van het onderscheid van persoonlijkheid (of substantialiteit, bestaanlijkheid, Gr. ὑπόστασις) in het Goddelijk Wezen zelf, wij gelooven dat hier een gebrek in theorie, eene philosophische dwaling is; doch kunnen daar in zooverre vrede meê hebben, als het mogelijk is den H. Geest als zoodanig te erkennen en te bezitten, zonder tot intellectueele helderheid omtrent zijn wezen en werking te zijn gekomen, zoo als de eerste christeneeuwen het overvloedig bewijzen, die hierin echter meer te verontschuldigen zijn, omdat de strijd nog niet gestreden was, en die dus ook niet als toppunt van volmaaktheid zijn te beschouwen, daar het onontwikkelde geen ideaal-normale toestand daarstelt. Hoofdzaak is hier de leiding zelve van den H. Geest, het bezitten en volgen van een vasten onfeilbaren gids op den weg des levens, de waarheid uitgedrukt in het woord des Heeren: *Ik zal u geene weezen laten; .... de Vader zal u eenen anderen Trooster geven, ... den Geest der waarheid; .... die zal u in alle waarheid leiden.*

II. Om aan te toonen, hoe wij in deze waarheid een magtig, ja eenig afdoend wapen hebben tegen Rome, lette men én op de behoefte der menschelijke natuur, die in deze hare voldoening vindt, en wier erkenning de kracht van Rome is, alhoewel zij die niet bevredigt; én op het eigenaardig karakter van onzen strijd met Rome. Beide punten raken elkander, wij beginnen met het laatste.

Meer en meer wordt het openbaar dat de spil waarom zich onze gansche strijd met Rome beweegt, de vraag is naar den zetel van het gezag, of, wil men liever ('t komt op 't zelfde neêr), naar den grond en het geheim der vrijheid. Is de ware vrijheid gelegen in de volkomene en uitsluitende onderwerping aan het wettig en eenig gezag, is dat gezag dat van God, — waarin beide partijen overeenstemmen, — de vraag is: heeft God dit gezag nedergelegd in menschen, in eene vereeniging van menschen,

in de Kerk, d. i., wanneer wij dit beginsel toepassen, in degenen in wie zich de kerk beligchaamt, of is ieder zonder deze tusschenkomst persoonlijk en dadelijk met God in betrekking en aan zijn gezag onderworpen? De laatste stelling is protestantsch, de eerste roomsch-katholiek. Te ontkennen valt het niet dat het idee van gezag, dat aan de vrijheid ten grondslag ligt, schijnbaar meer bij de katholijken dan bij de protestanten tot haar regt komt, ja dat de laatsten gevaar loopen dat idee en daarmede ook de vrijheid geheel te verliezen. Geen magt, geen mensch ter wereld mag over het geweten, naar protestantsche overtuiging, heerschen en het geloof bepalen, noch paus, noch concilie, noch synode, noch leeraar. Dit nu is het juist, wat onze roomsche broeder in ons laakt. „Gij zijt aan uwe willekeur, aan het wisselende spel der meeningen en den veranderenden eeuwgeest, ten prooi," werpt hij ons tegen; — „gij hebt geene kerk: eene kerk veronderstelt waarheid, objectieve waarheid en dus eenheid; uwe zoogenaamde kerken vervallen in het meest bodemlooze subjectivisme, en daardoor in eindelooze verdeeldheid; de stroom der eeuw, tegen welke de Kerk de onwrikbare dam moest zijn, dringt aan alle kanten in uw leemen hut binnen, zonder dat gij dien kunt keeren en werpt alles omver wat gij sticht." Deze en dergelijke oordeelvellingen, als die ons zoo vaak van die zijde tegenkomen, hebben voorzeker een grooten schijn van waarheid. En als wij dan letten op onze toestanden en zien dat het hier geen bloote redeneering, maar eene historische waarheid is; als wij dat bodemlooze subjectivisme en die eindelooze verdeeldheid in eigen kring bij iederen stap ontmoeten; — dan begrijpen wij voorwaar den tegenzin die vele eerlijke en gemoedelijke katholieken tegen het protestantisme aan den dag leggen en wij houden op ons te verwonderen met zoo velen, hoe een verstandig mensch en gemoedelijk christen roomsch-katholiek kan blijven. De roomsch-katholiek gelooft in de Kerk, hij vindt geen kerk bij ons, maar secten en partijen. — Zal een beroep op het

gezag door ons aan de H. Schrift toegekend, alhier volstaan om te bewijzen dat wij een gezag erkennen, dat wij eenheid hebben, eenheid in de waarheid, de objectieve? Doch wij geven onzen bestrijder een nieuw wapen in handen tegen ons. Die Schrift, die hij met ons als goddelijk erkent, wier onfeilbaarheid hij theoretisch niet loochent; — „hoe!" zegt hij: „die Schrift zal aan de willekeur uwer subjectieve interpretatie worden prijs gegeven? Een ieder zal die lezen, geleerd en ongeleerd, vroom en onvroom, en gij zult meenen dat ieder er hetzelfde in zal vinden, en dat een boek, in oude tijden geschreven, in talen die niet meer leven, en dat in zijn eigen zamenstel een beloop van twintig eeuwen omvat, thans, na nogmaals twintig eeuwen, door alle leemten van vertaling en door alle misverstand van lezers heen, dezelfde godsdienstige waarheid in hen zal openbaren, tot hetzelfde geloof hen leiden, éénheid van leer zal vestigen? De eisch is onzinnig en uwe ondervinding toont u welk eene eenheid uw bijbel, aan allen gegeven, en door allen gelezen, in de gemeente brengt." — En wat zullen wij op alle deze dingen antwoorden? Wij komen niet uit met hetgeen men gewoon is te noemen, het formeele beginsel der Hervorming: „de bijbel en niets dan de bijbel," hoe hoog dit beginsel ook zij te waardeeren. Zullen wij zeggen: de wetenschap beslist? Waar is die onfeilbare wetenschap die aan den strijd een einde maken en eenheid van overtuiging zal doen geboren worden? Daarenboven de wetenschap is eene abstractie, geen concreet wezen; zij is eene kracht die alleen door en in menschen werkt. En waar is nu die zuivere rede in de mannen der wetenschap? En indien zij ook al beweeren dat die van zelve ontstaat door de zuiverheid van hart, waar is die zuiverheid van hart die ons op de uitspraken van eenen, wie dan ook, gerustelijk ons kan doen verlaten? De leus van zoo velen, de behoefte die stijgt naarmate men losser wordt van menschelijke meening en veel steunsels ziet vallen, de leus: „gezag," de behoefte aan

gezag, waar is dus die leuze in het protestantisme, waar wordt aan die behoefte voldaan in de kerken der reformatie? O, het verwondert ons niet, indien zoo velen, door die behoefte gedreven, — dikwerf door de voorportalen van separatisme, puseyisme, irvingianisme heen, — eindelijk de breede poorten binnen gaan van dien steenen tempel die daar zoo heerlijk en majestueus oprijst, en in die Kerk, die zich de katholijke noemt, in die Kerk waarvan onlangs in 's lands vergaderzaal werd beweerd dat de eenheid haar kenmerk is, hare kracht maakt en *de wanhoop van die haar bestrijden*[1]), rust zoeken na langen strijd, vastheid na eindeloos omdobberen. — Wat hebben wij daartegen in te brengen, wat anders dan het woord: „ik geloof in den H. Geest." Het feit onzer versnippering, onzer eindelooze verdeeldheden moet niet geloochend noch verbloemd worden, de zonde van ons subjectivisme niet verheeld; alleen de veronderstelling dat dit aan het protestantisme eigen is, niet als eene eigenaardige krankheid, maar als het levensbeginsel, niet als eene voorbijgaande crisis maar als een noodzakelijk karakter, — tegen deze zullen wij opkomen. Neen, wij verwerpen niet het gezag, wij loochenen niet de eenheid, wij zijn geene practische godverzakers (het is toch bij alle theoretische regtzinnigheid, eene practische godloochening, eigen wil in de plaats van Gods wil te stellen, en tot kenmerk van het christelijk leven niet de gehoorzaamheid aan God maar de wetteloosheid eener valschelijk dusgenaamde vrijheid te stellen). Neen, integendeel, bij ons is het ware gezag gevestigd, het gezag van God, die zijne eere aan geen ander geeft; de regering van den Zoon Gods, die geene menschen heeft aangesteld als zijne stedehouders. *Wij gelooven in den H. Geest.* Wij gelooven dat wij niet aan ons zelven zijn overgelaten, noch in de uitlegging der H. Schrift, noch in de toe-

1) Rede van den heer L. D. STORM, in de zitting der Tweede Kamer der Staten-Generaal van 18 Augustus ll. Zie Bijblad.

passing van hare uitspraken op onze toestanden, noch in het verstaan der godsregering in eigen lot en in de lotgevallen der wereld, noch in het erkennen van hetgeen God van ons vraagt en ons oplegt. Wij gelooven dat in alle deze dingen, en in alles waarin wij leiding, besturing, troost, wijsheid, kracht, noodig hebben, dat is, in alle dingen, God zelf onze leidsman is. De heerlijkheid, de verhevenheid van dit geloof kunt gij niet betwisten; zult gij er de wezenlijkheid van loochenen? Zult gij, met het oog op onze scheuringen en twisten, ons geloof voor een schoon ideaal houden, maar dat voor geene verwezenlijking vatbaar is? Wij antwoorden: is het voor geene verwezenlijking vatbaar, is de leiding des H. Geestes eene schoone illusie, niets meer, dan falen de beloften des Heeren, dan zijn alle die uitspraken van Oud en Nieuw Verbond beiden, waarin als het kenmerkende van 't nieuwe verbond wordt genoemd de inwoning Gods in den mensch, het vervuld zijn met zijnen Geest, het geschreven zijn van zijne wet in de harten, de nieuwe mensch, in een woord, de geestelijke, naar het beeld Gods in Christus geschapen, — dan zijn alle deze uitspraken bedriegelijke klanken en droombeelden. Doch dan verkeert ook gij met ons in den schrikkelijksten waan, wanneer gij beweert dat die uitspraken van uwe kerk gezegd zijn en in uwe kerk worden verwezenlijkt. Waaruit toch blijkt het dat die woorden in de eerste plaats op de kerk en niet op de individuën die de kerk vormen toepasselijk zijn? Is het niet duidelijk, voor die eenvoudig wil zien wat er staat geschreven, dat die beloften alle geloovigen gelden, en niet bij uitsluiting eene caste, ja dat het als het kenmerkende des nieuwen verbonds wordt aangeduid dat de priesterlijke wijding, juist door de algemeene uitstorting des H. Geestes, aan allen toekomt? Hoe zoude dan nu de kerk die zalving des Geestes deelachtig kunnen zijn, zoo de individuën, waar uit zij is zamengesteld, haar missen? — Doch gij werpt ons oude

scheuringen en verdeeldheden tegen en vraagt: „waar is uwe eenigheid des geestes?" Welnu, wat gij meent een wapen tegen ons te zijn is juist het wapen waarmede wij u bestrijden. Wij beweren niet gekomen te zijn tot de volkomenheid, tot het volmaakte rijk des vredes, het rijk Gods; wij beweren niet, noch dat alle protestanten den H. Geest deelachtig zijn geworden, noch dat één die in volkomene mate bezit; wij beweren niet dat er een enkele is opgewassen tot „*de mate van de grootte der volheid van Christus*" (Eph. IV : 13); uwe tegenwerping aan onze twisten en verdeeldheden ontleend treft ons dus niet; die twisten en verdeeldheden openbaren eenen toestand van onvolkomenheid en zondigheid dien wij niet loochenen. Alleen dit beweren wij dat, terwijl gij, door de eenheid te zoeken in instellingen en menschelijk gezag, toont te wanhopen aan de ware eenigheid des geestes die alleen op den weg der vrije ontwikkeling wordt verkregen, wij, door die vrije ontwikkeling niet te vreezen, door alle geesten die het menschelijk hart bewegen, zoowel die uit den duivel zijn, als die uit God zijn, zich vrijelijk te laten openbaren, ons geloof aan eenen levenden, persoonlijken, in ons werkenden God krachtig openbaren. Hij zal overwinnen in den strijd. *Wij gelooven in den H. Geest;* wij gelooven dat Hij het is en Hij alleen die van zonde overtuigt en van geregtigheid en van oordeel. Door zijn leven en werken in de gemeente is het onmogelijk dat de wet van God, ik zeg niet verduisterd, maar niet hoe langer zoo meer in hare heiligheid, regtvaardigheid en goedheid, in hare geestelijkheid worde erkend, dat het onderscheid tusschen goed en kwaad, ik zeg niet opgeheven, maar niet hoe langer zoo juister, fijner en omvattender worde gevoeld. Door zijn leven en werken in de gemeente is het onmogelijk dat de Christus, alhoewel heengegaan tot den Vader, ik zeg niet vergeten, maar niet hoe langer zoo meer in zijne verzoenende en regerende werkzaamheid als de levende Heer die én onze

geregtigheid is én onze eeuwige Koning, worde geloofd, gevoeld (indien ik 't zoo mag uitdrukken) en geëerd. Door zijn leven en werken in de gemeente is het onmogelijk, ik zeg niet dat de strijd tusschen goed en kwaad ophoude en in doodelijke rust eindige, maar dat niet de overwinning hoe langer zoo meer aan de zijde van God zij, dat er niet op den weg der vrijheid eene scheidende, rigtende magt zich openbare, waaruit het blijkt dat de vorst dezer wereld veroordeeld is. *Wij gelooven in den H. Geest*, God in ons, God zelf onze leidsman, onze zekere gids tot dat hemelsch vaderland, tot die ééne, volkomene kerk, waarvan uwe zich noemende katholijke kerk eene ontrouwe nabootsing is. Wat behoeven wij meer? Kunt gij ons met dit geloof nog tegenwerpen dat wij geen gezag erkennen, en, voor zoover wij het erkennen, dat zoeken in eene doode letter niet in een levenden geest?

Dit brengt ons tot ons tweede punt. Wij hebben beweerd namelijk, dat wij in dit geloof eene volkomene voldoening hebben voor die behoefte der menschelijke natuur, waarvan de erkenning uwe kracht is. Ja gij hebt regt in uwe beweering, dat wij behoefte hebben aan gezag. Wij behoeven gezag, niet om onze zwakheid, niet om onze zondigheid, maar om den adel onzer natuur, om onze heerlijke bestemming Gods kinderen te zijn. Gods kinderen, dat wil zeggen, God boven ons te hebben, God tot onzen Vader, dien wij wel niet slaafsch vreezen, dien wij kinderlijk liefhebben, doch dien wij juist in die kinderlijke liefde gehoorzamen en dienen, uit gewillige erkenning van zijn regt en dan ook uit ondervinding van de goedheid van zijn wil. Gezag in de vrijheid, dat is onze bestemming en onze verhevenheid, geen gezag buiten de vrijheid, geene vrijheid zonder gezag. Ik vraag niet: hebt gij die heerlijke vereeniging, die de harmonie onzer natuur is, maar baant gij den weg daartoe, wanneer gij gelooft in uwe kerk, en het kostelijkste wat gij hebt, uw geweten, in kinder-

lijke onmondigheid onderwerpt aan de uitspraken van een mensch, dien gij geheel willekeurig voor onfeilbaar acht, en aan wiens onfeilbaarheid te twijfelen reeds als zonde geldt? O, die onmondigheid ook heeft haar regt. Tot eene zekere mate is kerkgezag, onderwerping aan kerkgeloof nuttig en goed, doch als middel om tot de vrijheid der kinderen Gods te komen. Tot die vrijheid echter komt gij nooit, zoolang gij dat hoofd dat voor geen ander als den Schepper moest buigen, voor het schepsel vernedert, zoolang gij aan alle onderzoek, twijfel, strijd een einde maakt met de uitspraken eener als onfeilbaar geachte kerk, en God niet tot u laat spreken onmiddellijk door zijn woord en Geest, maar nog verre blijft staan, alsof gij nog leefdet in de bedeeling der eerste beginselen der wereld, de bedeeling der schaduwen en der onvolkomenheid. En wat geeft u die kerk? Geeft zij u wat zij belooft, die gestadige, die volkomene leiding, die geen gebied onaangeroerd laat en het gansche leven, zoo verscheiden, zoo rijk, aan haren heiligenden invloed onderwerpt en aan de willekeur onttrekt? O, gij moogt godsdienstoefeningen vermenigvuldigen, gij moogt kloosters stichten, geestelijke orden oprigten, om er u in te vrijwaren tegen den invloed der wereld; gij moogt het gansche leven, huisselijk en maatschappelijk, aan kerkelijke instellingen onderwerpen, ja alle vrije bewegingen en uitingen des harten aan regels binden en in vormen wringen, nooit wordt die Kerk eene kracht die u inwendig bezielt, nooit is hare stem eene uit uw eigen hart gesprokene, nooit kan zij u dus het gevoel geven vrij te zijn in uwe gehoorzaamheid aan haar, nooit vermag zij u noch aan de magt van eigen willekeur, noch aan die van uitwendige heerschappij te onttrekken; slaaf blijft gij in uwe gehoorzaamheid aan haar, geen vrij mensch die alleen aan God in zijn geweten gehoorzaamt. Dat wat gij meent te bezitten, als gij het gezag der kerk in plaats van dat van Gods woord stelt, een levend gezag, eene bezielende kracht, eene steeds voort-

gaande openbaring, een sprekenden God, dat hebben wij in den Geest die het woord Gods aan onze zielen verklaart en het een levend woord doet zijn, en ons door dat woord in alle de waarheid leidt; en wat gij ons verwijt dat ons bijbelgeloof is, een dood geloof, een slavernij aan de letter, dat is uwe onderwerping aan eene Kerk die niet anders tot u kan spreken dan door wet en instelling. Gij hebt menschen tot uwe leidslieden, wij den levenden God. Gij gelooft in uwe Kerk, wij gelooven in den Heiligen Geest.

Wij spraken alsof wij tot roomsch-katholieken het woord te voeren hadden. Evenwel zullen deze bladen waarschijnlijk geen hunner onder de oogen komen. Hebben wij daarom een overtollig werk verrigt? Wij meenen het niet. Immers is het niet overtollig te achten onze medeprotestanten op den aard van onzen strijd met Rome te wijzen, en op het geheim onzer kracht te doen letten; en dit te minder omdat wij zien dat, wanneer van het kenmerkend onderscheid tusschen protestantisme en katholicisme wordt gesproken, het gewigt bijna uitsluitend wordt gelegd op ons zoogenaamd formeel beginsel, het gezag der H. Schrift, dat aan dat der overlevering, volgens roomsche meening, wordt tegenover gesteld, terwijl de leer des H. Geestes, waaraan beide andere beginselen in hare waarheid of onwaarheid moeten getoetst worden, vaak geheel voorbij gezien wordt. En toch door deze leer alleen, door de waarheid der persoonlijkheid des Geestes, en der persoonlijke gemeenschap der geloovigen aan Hem, komt eerst het schriftbeginsel tot ware kracht en beteekenis, en wordt wat er waarheid is in de overleverings-theorie der roomschen, namelijk de voortdurende werkzaamheid des Geestes in de gemeente, erkend, zonder dat er de dwaling van wordt aangenomen, namelijk dat die Geest immer de gemeente aan overgeleverde vormen, instellingen, bepalingen zal binden. Van hoog belang achten wij het dus dat de protestantsche kerken meer hare opmerkzaamheid wijden aan den schat dien zij hebben

in hare belijdenis: *Ik geloof in den H. Geest;* en dat, mogt het komen, wat wij zoo vurig wenschen, tot meer maatschappelijke toenadering en welwillenheid tusschen roomschen en protestanten, waardoor alleen er een strijd mogelijk wordt die, in liefde gestreden, uitloope op de verheerlijking des drieëenigen Gods, deze laatsten zich meer bewust worden waarin het wezen en de kracht van hun protestantismus gelegen is. Dat hier het schriftbeginsel alleen niet toereikend is, meenen wij te hebben aangetoond.

Ten slotte vergunne men ons nog een woord tot diegenen onzer protestantsche medechristenen, van wie wij juist in dit gewigtige punt der leer des H. Geestes verschillen, ja met wie welligt al onze verschillen op dat ééne punt zamenloopen. Geen woord van strijd, maar een woord van vrede, of liever eene vraag in de liefde gedaan en die wij hopen dat met liefde overwogen worde door hen tot wie zij komen mogt. Wij zijn in ons geheele betoog over het gewigt der leer des H. Geestes uitgegaan van de veronderstelling dat de H. Geest een goddelijk wezen is, een Trooster, een leidsman ons gegeven, op den weg des levens, de παράκλητος in één woord. Wij erkennen dat het ons onmogelijk is in dat woord van Paracleet eene persoonsverbeelding, eene oratorische figuur, welke dan ook, en niet de uitdrukking der persoonlijkheid zelve des Geestes te zien; doch wij meenen tevens, dat, — alhoewel voor ons het exegetisch resultaat daaromtrent vaststaat, — dit resultaat evenwel voor anderen, die het loochenen, niet ligt aannemelijk kan gemaakt worden, om de eenvoudige rede, dat onze exegese (het zij dan goed of niet goed) altijd onwillekeurig eenigzins door ons gevoel wordt beheerscht, en dat dit gevoel altijd, even onwillekeurig, meer of min onder den invloed is van ons geloof, of, wil men liever, van onze dogmatische meening. Het moge dus voor hem die de persoonlijkheid des H. Geestes gelooft, eene allereenvoudigste zaak zijn, die in de laatste redenen des

Heeren, naar hij meent, duidelijk en krachtig te zien uitgesproken; voor hem, die haar niet gelooft, ja haar met de eerste uitspraken van ons godsdienstig bewustzijn, die ons de eenheid van God leeren, in strijd acht, is het, wanneer hij het woord des Heeren gelooft, eene onverkomelijke zwarigheid, dit woord in strijd te achten met die onmiddellijke uitspraken van zijn bewustzijn, en hij kan er dus ligter toe komen eene eenigzins sterke persoonsverbeelding, eene eenigzins geweldige rhetorische figuur aantenemen, dan dat de Heer iets zou geleerd hebben, wat hij nu eenmaal met godsdienstige waarheid strijdig acht. Wij begeven ons dus niet op exegetisch terrein, vragen slechts, in het vertrouwen juist op die godsdienstige en christelijke bewustheid, of datgene wat wij in ons geloof aan de persoonlijkheid des H. Geestes bezitten, niet een zedelijke kracht, een godsdienstig levensbeginsel is, en of men datzelfde ook bezit bij de loochening dier persoonlijkheid. Het komt er toch alleen op aan wat wij hebben, niet wat wij belijden. Geen woorden, maar wezen is het beslissende.

Het is, dunkt ons, onmogelijk dat hij, die geen pantheïst of practische atheïst is, dat de godsdienstige mensch niet het begeerlijke, het liefelijke en heerlijke inzie van zulk een geleid worden door God, zulk eene inwoning Gods in den mensch, zulk een bepaald worden door Hem in alles, als wij beschreven. Hij moge dan de woorden *gezag*, *wet*, *gehoorzaamheid*, *dienst*, omdat hij die nu eens in een slaafsch-wettelijken zin opvat, minder verkieslijk achten, en die door *gemeenschap*, *liefde*, *medewerking* en wat dies meer zij, vervangen, die meer verheerlijkend schijnen voor onze natuur; zoodra het voorwerp van deze gemeenschap, liefde, medewerking God is, ontstaat van zelve de verhouding van den meerderen tot den minderen, d. i. de betrekking van gezag en wet, gehoorzaamheid en dienst, al heeft die dan ook niets slaafsch en wettisch. Wij mogen dan in de theorie verschillen, in het wezen der zaak is het niet mo-

gelijk dat de godsdienstige mensch niet God wil dienen, dat het kind Gods zijnen Vader die in de hemelen is niet als het hoogste gezag eert en gehoorzaamt. De betrekking van vader sluit die van schepper en wetgever niet uit maar in. Dit als bewezen stellende, vragen wij in de tweede plaats, hoe God gediend kan worden anders dan door het doen van zijn wil, het verwezenlijken van zijne gedachten. — Wij toch kunnen niets toebrengen tot den Algenoegzamen. Zijn wij naar zijn beeld geschapen, zijne kinderen, 't heeft in zich dat wij, zijner natuur deelachtig, door Hem geleid, bestuurd worden, alzoo dat wij niet buiten Hem, maar in Hem zijn, en dat Hij zoowel in ons leeft en werkt als voor ons en boven ons. Dit is de waarheid waarvan het pantheïsme eene *Ahnung* heeft, wanneer het tegenover een abstract deïsme de immanentie Gods ten koste van zijne transscendentie verdedigt. De christelijke leer der triniteit vereenigt beiden. Tot God den Heer bidden wij die boven ons is, maar wij bidden Hem door den Geest die in ons is, ons met Hem vereenigt, en leden zijns ligchaams doet zijn. De Geest is het die in ons bidt met onuitsprekelijke verzuchtingen. Nu vragen wij: hebt gij dat, gij die aarselt deze leer te omhelzen, den in u levenden, wonenden, werkenden God? Niet over dogmatische formules strijden wij; maar over wezen en waarheid. Wanneer gij heiligen geest noemt den geest, den zin van God en Christus, — o verre van ons, te miskennen dat gij hiermede eene waarheid uitspreekt, niet genoeg te achten, de waarheid dat wij niet tot werktuigen verlaagd worden, en onze persoonlijkheid niet verliezen, door in de levensgemeenschap met Christus te treden, de waarheid die de Apostel uitspreekt, wanneer hij zegt: *Een zelfde gevoelen zij in u als dat wat in Christus Jezus was* (Philipp. II: 5), of wanneer hij (1 Cor. II: 16) van *den zin van Christus* spreekt; eene waarheid, die aan de andere zijde zoo vaak wordt miskend en vergeten. Doch hebt gij ook daar-

mede uitgesproken die waarheid, die niet minder van religieus belang te achten is en waarop wij in deze bladen hebben gewezen, die der persoonlijke leiding in alle waarheid, tot alle godzaligheid? Hoe kan eigen zin, eigen geest, hoezeer ook geheiligd, ons leiden? Het orgaan kan hij zijn waarvan zich de hoogere Leidsman bedient, doch die Leidsman zelf is hij niet. Die behoefte nu aan leiding, aan leiding die verre van ten koste te zijn van onze vrijheid de voorwaarde is van haar bestaan, is onze menschelijke natuur onvervreemdbaar eigen. De erkenning dier behoefte is de kracht der roomsch-katholijke kerk. Onderzoekt, dit is onze vraag, of aan die behoefte voldaan is door te gelooven dat wij den zin van Christus hebben, of die behoefte niet vereischt het geloof in den Heiligen Geest, als den paracletus, den plaatsbekleeder des Heeren.

BIJBELSTUDIEN.

DE EERSTE ZONDE.

(Gen. III : 6.)

Vraagt iemand, waardoor de zonde in de wereld is gekomen, het schijnt niet onnatuurlijk, dat men antwoord: door het gebod van God. Het eten van den boom der kennis des goeds en des kwaads zou toch geen zonde zijn geweest, indien God het niet verboden had, en was er niets verboden geworden, er had ook niet kunnen gezondigd worden. Derhalve de zonde door het gebod? Ja, indien Adam en Eva Gods gebod hadden moeten overtreden. Maar wij weten, dat zij beiden rein geschapen zijn, dat hun hart eerst niet boos was. Al wat God had gemaakt was eerst goed. Voor dat Adam het gebod had ontvangen, was hij zonder die booze neigingen, welke van onze geboorte in ons hart liggen, en over Eva kunnen wij niet anders oordeelen. Zij waren beiden zoo geschapen, dat zij Gods wil konden doen. Er is daarom volstrekt geen grond voor de stelling, dat de oorsprong der zonde in deze wereld aan God is te wijten. Had Hij Adam en Eva niet rein geschapen, was hun niets anders mogelijk geweest dan de

overtreding zijns gebods, dan zou God de oorzaak der zonde moeten genoemd worden. Nu kan die Godslasterlijke stelling gemakkelijk worden wederlegd.

Of zal iemand misschien regt hebben om te zeggen: God wist toch, dat Adam en Eva zijn gebod zouden overtreden; daarom had Hij het gebod moeten terughouden. Wij antwoorden: Adam en Eva hebben niet gezondigd, dewijl God wist, dat zij zondigen zouden; zij waren beiden zoo vrij, dat zij gehoorzaam hadden kunnen zijn. Zegt men des niet te min: maar indien God het gebod niet had gegeven, zouden Adam en Eva toch niet gezondigd hebben; daarop moet men antwoorden: indien God het gebod niet gegeven had, zouden Adam en Eva niet in de gelegenheid zijn gesteld, om zich door het doen van Gods wil gehoorzaam aan Hem te betoonen. God wilde hun gehoorzaamheid leeren. Zonder vrijwillige gehoorzaamheid konden zij niet waarlijk gelukkig, niet vrij in Gods gemeenschap zijn. Indien God hen tot gehoorzaamheid aan zijn gebod gedwongen, indien Hij hun het overtreden van zijn gebod onmogelijk gemaakt had, zou vrijwillige gehoorzaamheid en derhalve ook waar geluk eene onbekende zaak voor hen zijn geweest. Zoodra men toestemt, dat zij het gebod hebben kunnen gehoorzamen, — ook was het een zeer ligt gebod, daar zij immers vrijelijk eten mogten van al de boomen des hofs, behalve van dien eenen, en zij eigenlijk niets behoefden te doen, als zij het gehoorzamen wilden, — moet men ook toestemmen, dat hunne zonde niet aan het gebod, derhalve ook niet aan God te wijten is.

Aan den verleider dan? Maar waarom lieten zij zich verleiden? Waarom gaven zij gehoor aan de verzoeking, in welke zij kwamen? Eva had immers even als Adam kunnen weigeren, wat zij even als haar man had moeten weigeren. De verzoeking is niet uit hun hart, maar van buiten tot hen gekomen. Tot Eva was het: Is het ook, dat God gezegd heeft: gij zult niet eten van allen boom dezes hofs. Laat ons niet voorbijzien, dat dit tot Eva,

geenszins door Eva is gezegd. Door haar moet het gezegd zijn, indien de slang niet gesproken, indien de duivel het niet op de eene of andere wijze tot haar gezegd heeft. Volgens het oude geschiedverhaal is dit woord echter niet uit Eva zelve. Hoe kon dit ook, indien zij rein was? Zij begint met den leugenaar te wederstaan, hem te wederleggen, den listigen leugenaar, die op den voorgrond plaatst wat God op den achtergrond geplaatst had God had eerst de vrijheid gegeven om van alle boomen des hofs te eten, daarna door een verbod die vrijheid een weinig beperkt. De listige leugenaar plaatst het verbod op den voorgrond, opdat het terstond de aandacht tot zich trekken zou. God had omsluijerd, om niet te verzoeken. De duivel ontsluijert, om des te beter te kunnen verleiden. Eva wederstaat eerst, tot dat zij zich verleiden laat. Zij laat zich verleiden, zij laat zich vrijwillig op den weg der ongeregtigheid brengen. Zij wist, dat de verzoeker een leugenaar was, toen hij zeide: Gij zult den dood niet sterven. Zij had zelf verklaard, dat God gezegd had: Gij zult van dien niet eten, noch dien aanroeren, opdat gij niet sterft. Gods woord kennende heeft zij desniettemin, en ofschoon zij God goed begrepen had, den leugenaar geloofd, overwonnen door het aanzien van de vrucht, die zij met geen andere gedachte had mogen aanzien dan met deze: „haar niet aanroeren, haar niet nemen." Zij heeft zich laten verleiden, even als Adam.

Waarom nam Adam de vrucht, die zijne vrouw hem gaf? Verleidde haar voorbeeld hem? Maar hij wist, dat God het eten van die vrucht verboden had. Zeker is het evenmin aan Adam te wijten, dat hij door Eva verzocht werd, als het aan Eva te wijten is, dat zij door den verleider verzocht werd. Maar evenmin als het in Eva te verontschuldigen is, dat zij verzocht zijnde zich verleiden liet, en haren man in de verzoeking bragt, is het in Adam te verontschuldigen, dat hij gehoor gaf aan de verzoeking, en door Eva's aanbieden van de ver-

boden vrucht zich medeslepen liet. Daar geen van beiden zijn gedwongen om zich te laten verleiden, kan hunne overtreding ook niet uit de verzoeking, waarin zij gekomen zijn, verklaard worden.

Derhalve is het hun hart, waaruit de zonde voortkwam? Maar wij stemmen immers toe, dat hun hart rein geweest is van den beginne.

Zij hebben willen zondigen.

Maar hoe konden zij het willen? Ja, dit is onverklaarbaar. Onverklaarbaar is het, dat Adam zoowel als Eva liever heeft willen doen wat God verboden had, dan zich houden aan zijn woord; dat zij vrijwillig hebben gedaan wat zij hadden kunnen nalaten en moedwillig hebben nagelaten wat zij hadden kunnen doen. Ook toen Eva de vrucht aanzag en er van oordeelde dat zij een lust was voor de oogen, had zij nog kunnen terugtreden; die vrucht had toch voor Eva niet meer verleidende kracht, dan Eva zelve haar toestond. Ook niettegenstaande de verleider gezegd had: „ten dage als gij daarvan eet, zullen uwe oogen geopend worden en zult gij als God wezen, kennende het goed en het kwaad," had zij zich kunnen houden aan het woord Gods: „gij zult er niet van eten." Ook toen Adam zijne vrouw met de verboden vrucht in hare hand zag, ook toen zij hem reeds was voorgegaan in de ongeregtigheid, had hij nog kunnen weigeren, was hij nog vrij van allen dwang. Vrijwillig en moedwillig hebben beiden zich schuldig gemaakt aan de zonde, die zij hadden kunnen wederstaan. Dat zij gezondigd hebben, is alleen hieruit te verklaren, dat zij niet anders hebben gewild. Dat zij niet anders gewild hebben, — is te wijten noch aan het gebod, en dus ook niet aan God, noch aan den verleider, maar alleen aan henzelven. Zij waren vrij in hunne keus. Een van beiden moesten zij kiezen. Dat zij wat zij niet kiezen moesten gekozen hebben boven hetgeen hunne keus behoorde te zijn, is niet redelijk geweest.

De zonde is onredelijk.

Niet anders is het met de overtredingen van Gods gebod, aan welke wij ons schuldig maken. Het is waar, wij zijn niet als Adam en Eva vóór hunnen val. Wij worden uit vleesch vleeschelijk geboren. Ons hart is boos van onze jeugd. Reeds voor dat wij eenige kennis hebben van Gods geboden, hebben wij reeds gedaan wat tegen Gods geboden is. Maar men mag dit niet aanvoeren om te bewijzen, dat het met onze zonden niet even zoo als met Adams en Eva's overtreding gesteld is. Laat ons behoorlijk onderscheiden. Wegens de verdorvenheid van ons hart staan wij zeker niet zoo voor Gods wet, als Adam en Eva voor het eerste gebod, dat zij ontvingen. Maar dwingt die verdorvenheid van ons hart ons tot deze en die overtreding? Is er ééne zonde onder de zonden, aan welke wij ons schuldig gemaakt hebben, van welke wij mogen zeggen, dat wij ons van haar volstrekt niet hebben kunnen onthouden? Kon Kaïn niet anders dan Abel dooden; konden Jozefs broeders niet anders dan hem verkoopen; kon David niet anders dan ontucht met Urias huisvrouw bedrijven; konden de Joden niet anders dan Jezus aan het kruishout nagelen? Immers zijn zij tot deze zonden evenmin gedwongen geworden, als Adam en Eva tot hunne eerste overtreding; en wij, zoo dikwijls wij Gods geboden overtreden, doen het immers vrijwillig. Al is het waar, dat wij de wet van God wegens de boosheid van ons hart niet kunnen gehoorzamen, boven allen twijfel is het, dat wij in de bijzondere gevallen nimmer gedwongen worden tot overtreding; dat wij in de bijzondere gevallen van overtreding ook het tegengestelde hadden kunnen doen. Ontkent men dit, het is begrijpelijk, want men wentelt daardoor de schuld van zich; maar het is onzedelijk, juist omdat men, al is men er zich niet van bewust, al doet men het niet met dit doel, de schuld, die men op zich geladen heeft, er door van zich wentelt. Vergeten wij het nooit, elke overtreding van Gods gebod is het meest onredelijke en daarom het onverantwoordelijkste, dat wij

ons kunnen voorstellen. De zonde redelijk te noemen, wij blijven het onzedelijk noemen. De zonde is even onredelijk als onzedelijk, hare geboorte eene verwoesting van de orde, evenmin door God gewild als door God bewerkt. Van elke overtreding, die bij ons gevonden wordt, geldt nog, wat van de eerste zonde gezegd worden mag: in Gods schepping heeft zij evenmin hare kiem, als zij er eene plaats in verdient.

Hoe is de eerste zonde beleden?

De eerste zondaar heeft van zijne overtreding geen voldoende verklaring kunnen geven. Naauwelijks is er gegeten, of daar is het in den hof tot Adam: „waar zijt gij?" De schuldigen, die zich verborgen hadden, verschijnen voor Hem, die toont te weten wat er is gebeurd. „Wie heeft u te kennen gegeven, dat gij naakt zijt?" vraagt God. „Hebt gij van dien boom gegeten, van welken ik u gebood, dat gij daarvan niet eten zoudt?" Nu had zonder eenige verontschuldiging, zonder iets anders, de belijdenis moeten volgen: ik heb gegeten. Maar neen. Adam vergenoegt zich niet met het eenvoudige ja op de duidelijke vraag. Hij laat vooraf gaan een verhaal van de wijze waarop hij er toe gekomen is, een verhaal, wel kort op zichzelf, maar in verband met het oogenblik te lang, omdat het geheel overtollig was. De alwetende God, wien het bekend was, dat hij van de verboden vrucht had gegeten, wist ook, wie hem die vrucht had gegeven; maar had hem niet gevraagd, hoe hij tot de overtreding van het gebod gekomen was. „Hebt gij gegeten van dien boom, van welken ik u gebood, dat gij daarvan niet eten zoudt?" Op deze vraag moest geantwoord worden onder den indruk der waarheid, dat God het eten had verboden. De wijze, waarop God den schuldige ondervroeg, sneed alles af wat niet ter zake diende. „De vrouw, die gij bij mij gegeven hebt, die heeft mij van dien boom gegeven." Waartoe dit, indien hij er niet bij kon voegen: en heeft mij gedwongen de vrucht

te eten; ik heb haar niet kunnen wederstaan, hoe gaarne ik ook wilde? „De vrouw, die gij bij mij gegeven hebt," — hij had nog langen tijd op dezelfde wijze kunnen voortgaan — en ik heb de vrucht uit hare hand genomen en ik heb mijnen mond geopend, — maar was dit nu antwoorden op Gods vraag: hebt gij gegeten? Het is duidelijk, Adam wil zich eenigermate verontschuldigen. Wel ontkent hij het feit niet. Het was ook niet te ontkennen. Waarom vreesde hij anders en schaamde hij zich en verbergde hij zich voor God? Hij ontkent het feit niet, maar hij erkent ook zijne schuld niet. De vrouw had hem gegeven. Was dit ter verontschuldiging? Hij had de vrucht niet moeten aannemen. Was het eene verklaring? Maar hij was niet gedwongen geworden te eten; hij was verpligt de vrucht te weigeren. Indien Adam iets ter verklaring van zijne zonde had kunnen bijbrengen, hij zou het niet nagelaten hebben. Al wat hij nu te zeggen heeft is iets dat niets beteekent, ja iets dat een gedeelte van de schuld zijdelings op God werpt. Ligt in Adams woord niet eenigzins dit: ware die vrouw er niet geweest, die vrouw, welke gij bij mij gegeven hebt! Zoo werpt hij God zijne gave nog in zekeren zin in het aangezigt. Voorwaar, de eerste zondebelijdenis is verre van eene opregte schuldbelijdenis te zijn.

Neemt Eva eene betere houding aan? Adam heeft zijne vrouw voor God aangeklaagd, in plaats van alleen zichzelven aanteklagen, de aandacht van zichzelven afgeleid op zijne vrouw, haar voorgesteld als de aanleiding — indien niet meer! — tot zijne overtreding. God wendt zich nu tot Eva. „Wat is dit, dat gij gedaan hebt?" Had zij van de vrucht aan Adam gegeven, daarin lag reeds opgesloten dat zij zelve had gegeten. Zij had getoond, den zin des gebods goed te begrijpen. „Niet eten, noch haar aanroeren." En zij had Adam gegeven! „Wat is dit, dat gij gedaan hebt?" En Eva evenmin als Adam schuld beleden, evenmin eenvoudig

gezegd wat zij had gedaan. Ook een verhaal van hetgeen aan hare zonde was voorafgegaan. Maar dit verhaal is niet juist. Terwijl zij even als Adam eenige verontschuldiging meent te vinden in de verzoeking, stelt zij zich niet als eene verleide, maar als eene misleide voor. Zij is bedrogen! „Die slang heeft mij bedrogen," zegt zij. Ware het mogelijk geweest, Eva zou nu God bedrogen hebben. Indien zij niet geweten had, dat het woord: „Gij zult niet sterven," een leugen was, indien Eva niet had geweten wat God had gezegd, verboden en bedreigd, dan had zij van bedrog kunnen spreken. Maar als ik weet, dat men mij met leugenen van den regten weg tracht te brengen, en ik laat mij er door verleiden, om den regten weg te verlaten, niettegenstaande ik weet wat de regte weg en de waarheid is, dan mag ik niet zeggen, dat men mij bedrogen heeft. Eva voegt leugen bij overtreding. Zij tracht nu de arme misleide vrouw te schijnen, die argeloos in den strik is gevallen. Eerst zondigen, dan verzoeken, daarna liegen. Dat Adam noch Eva hunne zonde goed konden verklaren, is duidelijk. Dat zij zichzelven veroordeelen, door zich zoo bevreesd te toonen voor eene opregte schuldbelijdenis, behoeft niet bewezen te worden. Adam en Eva hebben beiden gevoeld, dat hetgeen zij hadden gedaan Gods aangezigt niet mogt zien.

Is het anders met de geschiedenis van onze zondenbelijdenis? Al onze zonden in al hare bijzonderheden ons te willen herinneren, ze in haar geheel voor onze rekening te willen nemen, er geheel alleen aansprakelijk voor gehouden te willen worden, dit heeft zeer veel in voor ons, zoolang wij niet aan onszelven ontdekt en waarlijk voor God verootmoedigd zijn; en ook daarna is het nog niet gemakkelijk, na de eene of andere overtreding haar zoo voor God te belijden als Hij het wil. Het is ons eigen, in meerdere of mindere mate verontschuldiging te zoeken in de wijze, waarop wij tot de eene of andere zonde gekomen zijn. „Het booze

hart," — maar het had niet mogen heerschen. „Het zwakke vleesch," — maar waarom was de geest niet gewillig? „De verleiding der wereld," — maar gij hadt haar moeten wederstaan. „De verzoeking was zoo groot!" — maar zij is minder groot, naar mate gij doover voor haar zijt. „Men is zoo onverwachts overvallen," — maar men behoort altijd te waken! Onverschillig hoe wij tot eene zonde zijn gekomen, — onverschillig tot welke zonde, — elke zonde maakt ons schuldig, ten zij wij bewijzen kunnen, dat wij haar op het oogenblik, dat wij haar deden, liever niet gedaan hadden, dat wij haar werkelijk tegen onzen wil gedaan hebben, dat er dwang op ons uitgeoefend is, zoodat eigenlijk niet wij gezondigd hebben, maar ik weet niet wie, in één woord, zoodat wij niet hebben gezondigd; — dan zijn wij er ook niet schuldig door. Maar anders, geen zonde, geen overtreding, die niet schuldig maakt, en die niet zonder eenige verontschuldiging voor God beleden worden moet. Noem eene zonde zwakheid of tekortkoming, zij is ongeregtigheid, en moet beleden worden voor den alwetenden God, die u vraagt, niet: „wat heeft men u gedaan," maar „wat hebt gij gedaan." Daarop hebben wij te antwoorden, eenvoudig, duidelijk, naar waarheid; daarop hebben wij te antwoorden tot onze verootmoediging en tot Gods verheerlijking. Schuldbelijdenis — en de ware zondenbelijdenis is schuldbelijdenis, — verootmoedigt den zondaar en verheerlijkt God. Dat men er niet gemakkelijk toe komt, ligt in den aard der zaak. Want die zondigt verheft zich tegen God en onthoudt Hem de eer, welke Hem toekomt. Hoe is het nu te verwachten, dat men terstond na de overtreding den weg der zelfverheffing en der Godsonteering zal verlaten? Belijdt men zijne zonde en schuld, dan buigt men zich als een schuldige neder en erkent, dat men God had moeten gehoorzamen. Omdat de ware zondebelijdenis aldus verootmoediging des zondaars en verheerlijking Gods is, eischt God haar, opdat met de schuld-

belijdenis een einde gemaakt worde aan de wanorde en verwarring, veroorzaakt en aangerigt door de zonde. Acht derhalve de zondenbelijdenis niet gering; noem haar geen onverschillige zaak. Hebben wij ons, zoo dikwijls wij zondigden, tegen God verheven, daarna met schuldbelijdenis op de knieën. Hebben wij God onteerd door ons niet aan zijn woord te houden, daarna beleden, dat wij het hadden moeten doen, en aldus Hem, den levenden God, zijne Goddelijke eer gegeven.

En hoe is de eerste zonde gestraft?

Spoedig strafte zij reeds zichzelve. Nog voor dat God ondervraagde, opening der oogen en die aandoenlijke tegenstelling, vóór hunnen val: „zij waren beiden naakt en zij schaamden zich niet"; na hunnen val: „zij werden gewaar, dat zij naakt waren en zij hechtten vijgenboombladeren zamen." Vóór hunnen val vertrouwelijke omgang met God, na hunnen val verbergen Adam en Eva zich voor het aangezigt des Heeren. Voor den val was het: „gij zult zijn als God, kennende het goed en kwaad"; na den val, daar zegt Adam: „ik hoorde uwe stem in den hof, en ik vreesde". Dat is reeds terstond hunne straf, dat zij zich schamen over iets, waarover zij zich vroeger niet behoefden te schamen; dat zij vreesden voor Hem, met wien zij vroeger gemeenzaam omgegaan hadden; dat zij zich verbergden, toen zij Hem hoorden, voor wiens aangezigt zij vroeger niet gebeefd hadden. Maar hierbij bleef het niet. De vrouw, den man tot hulp gegeven, om aan zijne zijde te staan, wordt nu aan hem onderworpen; hij zal heerschappij over haar hebben. Zal er op deze aarde een groote oogst van smarten zijn, voor haar geenszins het kleinste deel. Adam, omdat hij geluisterd had naar zijne vrouw, in plaats van te hooren naar het woord des Heeren; omdat hij gegeten had van de verboden vrucht, in plaats van zijne spijs te vinden in het doen van Gods wil; Adam moet nu met smart eten van

het aardrijk, dat om zijnentwil door God vervloekt wordt. Doornen en distelen nu op zijnen akker onder het koren, dat hem zijn brood zal geven, en dat brood, eten zal hij het in het zweet zijns aangezigts, totdat hij ten grave daalt als een kind des doods, naar het woord: als gij daarvan eet zult gij den dood sterven. En nu, — uit den hof van Eden, — en nu niet slechts niet van dien eenen boom, maar van geen der boomen dezes lieflijken hofs meer eten; niet meer rusten in de schaduw zijner boomen, niet meer wandelen in die dreven en bosschen; niet meer bewaarder zijn van den hof des overvloeds; verjaagd, verbannen, vreemdelingen, zonder hoop van terug te zullen keeren — behalve tot de aarde, uit welke de mensch genomen is. Dat is de straf voor hen, van wie geschreven staat: „zij nam van zijne vrucht en zij at, en zij gaf ook haren man met haar en hij at".

Ware het daarbij gebleven! Maar wat moet het voor Adam en Eva geweest zijn, toen zij stonden bij het lijk van Abel, toen zij Kaïn, den broedermoorder, hun oudsten zoon, den moordenaar van hunnen tweeden zoon, moesten zien vlugten uit hunne nabijheid; toen zich in hunne kinderen, in hunne nakomelingen zonder eenige uitzondering het zondigen herhaalde? Wat moeten zij hebben gevoeld, toen zij de zonde zagen doorgaan tot allen en met de zonde den dood!

En wat gaat er in ons om, als wij de ongeregtigheid zich zien vermenigvuldigen tot op Noach, niet gestuit door den Zondvloed, niet overwonnen in Abrahams zaad, niet aan banden gelegd onder eenig volk van den ouden of van den nieuwen tijd, en als wij tevens zien op al de veelsoortige straffen, met welke God gedurende al de eeuwen, die na Adam verloopen zijn, de zonde op aarde reeds gestraft heeft? Wat al verdriet en ellende, wat al onheil en jammer is op deze aarde de vrucht en oogst der zonde geweest, ook voor ons, in schaamte, angst, schade en schande; wat al onheil en ongeregtigheid uit

en door verleiding van anderen, en wat zal voor ieder van ons de vrucht en oogst nog zijn? Duidelijker kan het niet gezegd worden, dan het tot ons gezegd is, dat een onuitblusschelijk vuur en eene buitenste duisternis, een allerpijnlijkste en allerakeligste toestand ons wacht en eeuwig ons deel is, indien wij ontvangen, waardig hetgeen wij gedaan hebben, en dat wij gewis in die buitenste duisternis, in dat onuitblusschelijk vuur geworpen zullen worden, indien wij niet, geloovende in Jezus Christus, uit den Heiligen Geest wedergeboren in nieuwheid des levens gewandeld hebben.

J. I. DOEDES.

ABRAHAMS OFFERANDE.

(Gen. XXII : 1—19.)

„Het goddelijk bevel gebiedt duidelijk en bepaald, den zoon der belofte als brandoffer te offeren, d. i. hem te slagten en op het altaar te verbranden. Zonder eenig regt heeft men dit in den laatsten tijd verklaard, alsof God het offer van Izaäk slechts in de gezindheid verlangd, en Abraham slechts uit misverstand gedaan had, wat hij deed. Daartegen komt elk woord van den tekst op. God eischte, dat Izaäk zou geslagt worden, en Abraham heeft God goed verstaan. Maar desniettemin blijft het waar, dat God Abraham slechts „verzocht," dat Hij het offeren van Izaäk alleen in de gezindheid, niet in de uitwendige daad van Abraham wilde. Dat toont de daarna gevolgde tusschenkomst van God. Maar de uitwendige daad moest gevorderd worden, opdat de overgave des harten zich als eene onvoorwaardelijke en volkomene kon openbaren, opdat elk niet uitgesproken voorbehoud, elke terughouding van vleesch en bloed,

elk zelfbedrog des harten geheel en al werd afgesneden. Dat deze plaats misbruikt kan worden en er misbruik van gemaakt is, om de ingevingen van waanzinnige dweepers eveneens voor eene stem van God te verklaren, geeft den christelijken uitlegger nog geen regt, haar van haren duidelijken en ondubbelzinnigen zin te berooven. Over de dweeperij, die misbruik van haar maakt, heeft het einde der geschiedenis zelve reeds geoordeeld. Al verklaarde ook de Mozaïsche wet de menschenoffers niet voor een gruwel in de oogen des Heeren, deze gebeurtenis op zich zelve predikt reeds duidelijk genoeg hetzelfde. Want nadat de Engel des Heeren het opgeheven mes van Abraham heeft teruggehouden, moet het duidelijk zijn voor iederen niet door waanzin verblinden lezer van deze geschiedenis, dat het ware en God welbehagelijke menschenoffer alleen de onvoorwaardelijke overgave in de gezindheid is, en dat al wat daar boven gaat God mishaagt, een gruwel is voor zijn aangezigt.

In deze van Gods wege geopenbaarde scheiding tusschen het ware en het valsche in het menschenoffer ligt juist de hooge beteekenis van Abrahams offerande ter voorlichting zijner nakomelingen. Het is de zegepraal van het licht der openbaring en van de hoop des heils over het verduisterde bewustzijn des heidendoms; het is een terugwijzen van het heidensche menschenoffer, hier ééns voor altijd uitgesproken. Israël is alzoo reeds in het begin zijner geschiedenis het toppunt van heidensche godsdienstigheid te boven gekomen en heeft het daar reeds achter zich gelaten. Die in het menschenoffer slechts de zwartste nachtzijde van het Heidendom, slechts zedelijk verval en ruwheid zien wil; die meent te moeten ontkennen, dat ook in het eigenwillig gebragte menschenoffer eene ware en diepe, maar ten eenenmale miskende en verdoolde behoefte ten gronde ligt, hij zal niet in staat zijn, aan Abrahams offerande naar alle zijden en in hare diepte regt te laten wedervaren. Het ware in het menschenoffer is het bewustzijn van het ontoerei-

kende des dieroffers, en der noodzakelijkheid van een beter offer; het verkeerde, de ongoddelijke zelfmisleiding in het menschenoffer is, dat het niet tot heiliging, maar tot vernietiging des levens, dat het geen verzoening der zonden brengt, omdat het geofferde leven zelf iets onheiligs is, dat het niet plaatsvervangend zijn kan voor hem, die offert, daar het meestal afgeperst is. Het menschenoffer des Heidendoms is een kreet der vertwijfeling, welks wanklanken eerst in het ééne offer op Golgotha opgelost, en tot eene jubelhymne der menschheid verheerlijkt geworden zijn.

Het gebod der offerande van Izaäk staat dien ten gevolge in zulk eene betrekking tot de menschenoffers des Heidendoms, dat het deze laatsten veroordeelt en verbetert. Hiervan moeten wij uitgaan, om ze te verstaan. Abraham zag, daar de dienst der menschenoffers, zooals het schijnt, nergens algemeener was dan bij de Kanaänieten, op alle hoogten in de rondte menschenoffers rooken, zag, met welke bereidvaardigheid ouders hunne kinderen daartoe overgaven. Was er nu iets waars in deze offerdienst, dan moest het door Abraham, als de vertegenwoordiger der ware godsdienst, erkend en opgenomen worden; maar evenzeer moest ook datgene, wat daarin gruwelijk voor God was, erkend en ter zijde gesteld worden. Het eerste geschiedde door het gebod, het laatste door de verhindering van Gods zijde. Voorts moest Abraham door de bereidwilligheid en zelfverloochening der Kanaänietische ouders geleid worden tot het zelfonderzoek, of hij ook in onthouding en zelfverloochening sterk genoeg zou zijn, om te doen wat die Heidenen deden, als zijn God het van hem verlangde. Was dan deze vraag eens in Abrahams hart ter spraak gekomen, zoo moest zij ook gebragt worden tot eene werkelijke beslissing, want Abrahams geheele levensleiding was op onthouding en zelfverloochening aangelegd. Ook dit is zonder twijfel een grond van het door hem

ontvangen gebod, om zijnen zoon te offeren, maar niet de eenige. Dat Izaäk uit hem geboren werd, is door een almagtswonder van Gods genade mogelijk gemaakt, maar het geschiedde toch nog langs den weg der natuur, van welke wel is waar zinnebeeldig door de besnijdenis, maar niet werkelijk, het natuurachtige en onreine der menschelijke voortteling verwijderd was geworden. Daarom kleeft aan dezen geborene, ofschoon hij de zoon der genade en der belofte is, toch nog de smet der menschelijke voortteling, die uitgewischt worden moet. Dat is de zinnebeeldige beteekenis van Gods gebod om Izaäk te offeren. Wat de besnijdenis is voor Abraham, die den zoon der belofte voortbrengt, dat is het offeren voor Izaäk, die uit Abraham voortgekomen is; daar zinnebeeld der wijding tot het voortbrengen van den beloofde, hier zinnebeeld der wijding van het voortgebragte voor de belofte.

Dit heeft ook nog eene subjectieve beteekenis voor Abraham. Zijne liefde tot Izaäk had loutering en heiliging noodig. Hij had hem door Gods almagtsgenade ontvangen, maar op den weg van vleeschelijke liefde. Zou Abrahams geloof, dat hem tot geregtigheid gerekend werd, zich volmaken, dan moet hij alle vleeschelijke liefde tot zijnen zoon evenzeer verloochenen, als hij reeds bij het begin van de loopbaan zijns geloofs vader, moeder, magen en vrienden verloochend had. De vleeschelijke voortteling moest derhalve uitgewischt worden, en dit geschiedde door het offeren. Nu ontvangt hij den in zijn hart reeds geofferden zoon uit Gods hand terug. Izaäk is nu geheel en al eene gave der genade.

Er is nog iets. Abraham heeft, niettegenstaande hij te oud was om een zoon voorttebrengen, toch geloofd, als Jehova, hem op de sterren wijzende, tot hem zeide: Alzoo zal uw zaad zijn. Zal hij nu ook, in spijt van mes en vuur, vasthouden aan de belofte, dat zijn zaad in Izaäk genoemd worden zal? Hij doet het; want had God hem uit Sara's verstorven ligchaam den zoon der belofte verwekt, zoo kan Hij hem dezen zoon ook uit

den dood verwekken (Hebr. 11:19). Gemakkelijk werd hem de zegepraal des geloofs overigens niet gemaakt. Niet terstond zou hij den zoon offeren — dat zou hem misschien bij den eersten magtigen indruk van het goddelijke gebod niet zoo zwaar gevallen zijn — eerst na eene reis van drie dagen, d. i. dus na drie dagen lang tijd gehad te hebben tot overleggen, waarin aan den twijfel en het ongeloof tijd gelaten werd, om zich te laten gelden, zou hij de hand aan het werk slaan.

Van welke beteekenis het is, dat God het offeren juist in het beslissend oogenblik verhinderde, is reeds aangewezen. Een woord dus nog over het in de plaats stellen van den ram. Heeft het menschenoffer der Heidenen eigenlijk zijn grond in het bewustzijn van het ontoereikende der dieroffers, wier plaatsvervanging door geen goddelijk gebod of getuigenis geregtvaardigd of verzekerd is, zoo neemt de geschiedenis van Abrahams offerande deze onzekerheid weg voor het Verbondsvolk. God heeft zelf den ram bij Abraham gebragt, heeft zelf de plaatsvervanging van het dieroffer gewettigd, en zeker heeft ook de keus van den berg in het land Moria betrekking op de later ingestelde offerdienst des tempels, die op den berg Moria gegrond werd.

Na deze zegepraal zijns geloofs heeft Abrahams geschiedenis haar toppunt beklommen; nu kan het overige deel zijns levens rustig en ongestoord, zonder verdere beproeving, strijd en zegepraal voortgaan, tot dat hij oud en des levens zat tot zijne vaderen verzameld wordt." 1)

---

1) Het bovenstaande is overgenomen uit een artikel over Abraham door Dr. J. H. Kurtz, geplaatst in de *Real-Encyclopädie für protestantische Theologie und Kirche*, uitgegeven door Dr. Herzog, Prof. in de Theologie te Halle. Daar het genoemde werk, uit den aard der zaak, zeker niet allen vrienden des Bijbels in ons Vaderland in handen komt, meenden wij niet beter te kunnen doen, dan hen op deze wijze met de belangrijke wenken van Dr. Kurtz over Abraham bekend te maken. Treffen wij in de volgende deelen van dit hoogst belangrijk werk weder iets soortgelijks aan, dat ons voor mededeeling geschikt schijnt, het moge hier dan weder eene plaats vinden. D.

MOZES DOOR PHARAOS DOCHTER AANGENOMEN.

(Exod. II : 10.)

„Wij kennen," uit de gevonden overblijfselen der oudheid, „in de egyptische geschiedenis zoowel den Pharao, onder welken Jozef naar Egypte kwam, Sethos I, als dengene, aan wiens hof Mozes opgevoed werd, Ramses II, en eindelijk den derde, onder wien het volk Israël uittoog, Menephthes. Van deze drie koningen der 19e Dynastie was Ramses II, Miamun bijgenaamd, buiten twijfel de grootste; ja wij moeten zeggen, dat onder hem het egyptische rijk op het hoogste toppunt van magt en roem stond, dat het ooit bereikt heeft. Onder dezen koning nu werd Mozes, de groote Godsman, geboren, en onder zijnen opvolger, dien Herodotus (2, 111) onder den naam van Pherôs (Pharao) als een overmoedigen en goddeloozen, daarom ook met blindheid gestraften koning schildert, leide hij zijn volk uit en grondveste hij door de van Sinai gegeven Wet de eerste, de joodsche Theocratie, gelijk 1300 jaren later, met de voleindigde ommekeer der wereldgeschiedenis, onder Augustus, den grootsten keizer der grieksch-romeinsche wereld, Christus geboren werd, en door zijnen dood, onder Tiberius, den romeinschen Pherôs, de tweede, de christelijke Theocratie werd gegrond." 1)

---

1) Hoogstmerkwaardig woord van Dr. Lepsius, den grondigen kenner der Egyptische oudheid. Men vindt het in zijn artikel over *het oude Egypte*, in de *Real-Encyclopädie* van Dr. Herzog. D.

HET WOORD DER VERZOENING.

(2 Kor. V : 19.)

Het woord der verzoening, waarvan Paulus spreekt, is het woord der verzoening van de menschen met God.

Verzoening vooronderstelt vijandschap. Men behoeft niet met iemand verzoend te worden, als men niet vijandig tegen iemand gezind is. Men behoeft niet verzoend te worden met hem, tegenover wien men niet als vijand staat. Staan twee vijanden tegenover elkander, dan moeten zij tot elkander gebragt worden als vrienden; maar daar, waar geen vijandschap is, kan ook van verzoening geen spraak zijn.

Hij, van wien de verzoening uitgaat, is natuurlijk niet vijandig gezind tegen hem, dien hij met zich tracht te verzoenen. Evenzeer als verzoening vijandschap vooronderstelt aan de zijde van hem, die verzoend worden moet, vooronderstelt zij liefde in hem, die de vijandschap wegnemen, den vijand verzoenen wil.

Volgens Paulus zijn de menschen vijanden van God, en heeft God deze zijne vijanden met zich verzoend.

Het bedenken des vleesches is vijandschap tegen God, schrijft de Apostel, Rom. 8 : 7. De vleeschelijk gezinde mensch, hij, die nog niet veranderd is door de vernieuwing zijns gemoeds, is vijandig gezind tegen God, onderwerpt zich niet aan zijne wet, overtreedt haar. Had hij God lief, hij zou een vermaak in zijne wet hebben, Hem willen behagen, zijne geboden willen onderhouden. Daar hij God haat, wil hij niet doen wat God gebiedt. De zondaar staat tegenover God als zijn vijand.

Wordt de zondaar een vijand van God genoemd, het is natuurlijk niet in dezen zin, dat God vijandig tegen hem gezind zou zijn, hem zou haten; maar in dezen, dat hij God haat, dat hij vijandig tegenover God staat.

Dit moet men in het oog houden bij het lezen van Rom. 5 : 10, waar Paulus zegt: indien wij vijanden zijnde — vijanden van God, vijandig tegen God gezind — met God verzoend zijn door den dood zijns Zoons, veel meer zullen wij verzoend zijnde — met God — behouden worden door zijn leven.

Vijandschap tegen den mensch in God te vooronderstellen, is tegen het woord der verzoening, maakt het geheel en al ondenkbaar.

God heeft hen, die zijne zijanden waren, met zich verzoend.

Staat dit vast?

Bij Paulus stond het vast. God was in Christus de wereld met zichzelven verzoenende, hunne zonden hun niet toerekenende, en het woord der verzoening in ons leggende, schrijft hij 2 Kor. 5 : 19.

De wereld met zichzelven verzoenende. Het woord wereld beteekent in het N. T. niet overal hetzelfde. Men vergelijke slechts Rom. 1 : 20, 1 Joh. 2 : 17, Joh. 17 : 9. Wat 2 Kor. 5 : 19 betreft, hier komt het in dezelfde beteekenis voor als Joh. 3 : 16, volgens welke plaats God de wereld zoo liefgehad heeft, dat Hij zijn eengeboren Zoon gegeven heeft. Daar wordt van de menschenwereld gesproken, van de geheele menschenwereld, voor wie de Heer Jezus, volgens den Apostel Johannes, eene verzoening is [1]). Zoo ook 2 Kor. 5 : 19. Wat God tot verzoening der wereld deed, deed Hij voor de geheele menschenwereld, voor al zijne vijanden op deze aarde. Hen was God met zich verzoenende.

Verlangt men iets naders te vernemen van hetgeen God gedaan heeft tot verzoening der wereld met zich zelven, Paulus bevredigt dit verlangen. Volgens hem

1) Wij vooronderstellen als bekend, dat het woord *verzoening* 1 Joh. 2 : 2 en 4 : 10, even als Rom. 3 : 25, iets anders beteekent dan op de plaatsen, waar over de *verzoening van menschen* gesproken wordt. Hebr. 9 : 15 kan hier in het geheel niet in aanmerking komen, omdat daar in het oorspronkelijke niet van verzoening, maar van *verlossing* spraak is.

was God de wereld met zichzelven verzoenende, „hunne zonden hun niet toerekenende en het woord der verzoening in ons leggende."

Als God den zondaar zijne zonden niet toerekent, behandelt Hij hem niet als een overtreder, straft Hij hem niet als een schuldige, maar verklaart Hij hem voor iemand, die niet gezondigd heeft, derhalve voor iemand, die als een regtvaardige geleefd, de wet vervuld heeft. Die aldus door God geregtvaardigd wordt, ziet zich volkomen vrijgesproken van al wat hij als wel verdiende straf had te wachten, en behandeld als een, die zich altijd als een gehoorzaam kind van God heeft gedragen.

Op de vraag dan, wat God deed tot verzoening der wereld met zichzelven, antwoordt Paulus, dat Hij den zondaren hunne overtredingen vergeeft. De Apostel zegt er echter nog iets bij. God was „in Christus" de wereld met zich verzoenende.

In Christus, in den persoon van Christus, verzoende Hij zijne vijanden met zich. Hoe dit? Kort te voren zegt hij van God: „die ons met zich verzoend heeft door Christus," en volgens Rom. 5 : 10 is het door den dood van Gods Zoon. Hoe heeft God de wereld dan door den dood van Christus met zich verzoend?

Christus, die zich volgens Gal. 1 : 4 wegens onze zonden gegeven heeft, is volgens Rom. 4 : 25 om onze overtredingen overgeleverd, volgens 1 Kor. 15 : 3 voor onze zonden gestorven; alsof Hij zich schuldig gemaakt had aan de zonden, door welke de zondaars schuldig staan voor God, alsof Hij die zonden had bedreven, die wij bedreven hebben, is Hij gestorven, een vloek wordende in onze plaats.

Door zijnen dood is er nu vergeving der zonden. Zijn bloed, als het bloed van het door God gegeven verzoenmiddel, Rom. 3 : 25, verlost ons van onze overtredingen. Die het bloed van Jezus voor het bloed der verzoening erkennen, den dood van Jezus beschouwen als door Hem ondergaan voor en om hunne zonden, die

Jezus aannemen als den in hunne plaats en tot hunne regtvaardiging gestorvenen, zij hebben in Hem de verlossing door zijn bloed, de vergeving der overtredingen naar den rijkdom van Gods genade, Eph. 1 : 7.

Nu is het duidelijk, waarom Paulus Rom. 5 : 10 de verzoening met God aan den dood van Christus toeschrijft. Het is, omdat de vergeving der zonden door den dood van Christus is, en de verzoening met God door de vergeving der zonden. Nu is het duidelijk, waarom hij God voorstelt als in Christus de wereld met zich verzoenende. Het is, omdat God in Christus de zonden vergeeft, in Christus, den gestorvenen om en voor de zonden der wereld, in Christus, dien God zonde heeft gemaakt, dien God heeft behandeld als ware Hij geheel en al zonde, opdat wij in Hem geregtigheid Gods, opdat wij in Hem geloovende, met Hem in gemeenschap levende, innig één met Hem, als geregtvaardigden voor God gevonden zouden worden.

Zoo heeft God van zijne zijde gedaan wat tot verzoening der wereld met Hem te doen was. Hij heeft zijnen Zoon den dood doen ondergaan voor hen, die vijandig tegen Hem gezind zijn, en laat hun op grond van dien dood de vergeving hunner zonden prediken.

Welke uitwerking moet dit op hen hebben?

Immers, dat zij Hem, die hen zoo lief heeft, Rom. 5 : 8, niet langer haten, maar liefhebben; dat zij zich niet door hunne zonden laten terughouden om tot Hem te gaan, maar vrijmoedig, de hand der verzoening aannemende, Hem naderen; door de vergeving hunner zonden verlost van hetgeen hunne vijandige gezindheid tegen God bewees, alle gedachten van vijandschap afleggen, — ook van vijandschap tegen elkander, Eph. 2 : 16 — en in de liefde tot God als geliefde kinderen Gods wandelen zouden.

Opdat het hiertoe kome laat God de verzoening prediken. Hij heeft het woord der verzoening in de Apostelen gelegd. Zij moeten het te voorschijn brengen als

iets, dat hun door God is toevertrouwd, opdat zij het anderen prediken zouden. Zij, aan wie de dienst der verzoening, 2 Kor. 5 : 18, gegeven is, zijn nu geroepen om het woord der verzoening te prediken, de vijanden Gods toe te spreken met het woord: laat u met God verzoenen, wordt verzoend met God.

Men zou kunnen vragen, waartoe deze opwekking noodig is, indien God de wereld met zich verzoend heeft. Maar al heeft God de wereld met zich verzoend, d. i. al heeft God van zijne zijde gedaan, wat tot verzoening der wereld met Hem te doen was, daarom gevoelt de wereld zich nog niet tot God gebragt; daarom is zij nog niet van hare vijandige gezindheid verlost. God vergeeft haar de zonden wel, maar nu moet zij die vergeving ook aannemen. God vergeeft haar de zonden in Christus. Nu moet zij Christus aannemen, om dan ook door het geloof in Hem geregtvaardigd te worden. Wilt gij u met God verzoend gevoelen, geloof, dat uwe zonden u in Christus vergeven zijn, geloof in den Heer Jezus Christus, en neem alzoo het woord der verzoeing aan.

Het woord der verzoening is allezins geschikt om de vijanden Gods in vrienden te veranderen. Als tot ons gezegd wordt: Hij, tegenover wien gij staat als vijanden, vergeeft u alles, Hij heeft u lief en ziet u verzoenend aan; zijnen Zoon heeft Hij voor u in den dood gegeven, opdat gij geregtvaardigd zoudt worden; — als tot ons gezegd wordt: God bedenkt geen vijandschap tegen u, maar roept u tot zich met een verzoeningswoord, Hij zendt zijne dienaren er mede tot u, opdat gij niet van verre zoudt blijven staan, maar vrijmoedig zoudt naderen; — is dit dan niet geschikt, om hen, die vijanden zijn, gehoor te doen geven aan het woord: laat u verzoenen, wordt verzoend met God?

Voorwaar, het is de tijd, om te roemen in God door onzen Heer Jezus Christus, door wien wij nu de verzoening verkregen hebben, Rom. 5 : 11.

J. I. DOEDES.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

De wet regelende het toezigt op de kerkgenootschappen. Als men vraagt, of de Nederlandsche Protestanten zich verblijden moeten over de aanneming dier wet door de beide Kamers der Staten Generaal [1]), dan

---

1) Wij WILLEM III enz.

Allen, die deze zullen zien, of hooren lezen, salut! doen te weten:

Alzoo Wij in overweging genomen hebben, dat het noodig is eenige wettelijke bepalingen vast te stellen ter uitvoering van onderscheidene voorschriften van het VIde hoofdstuk der Grondwet en ter vervanging van op dit onderwerp bestaande verordeningen, opdat Wij gelijke bescherming aan alle kerkgenootschappen in het Rijk kunnen verleenen, en waken, dat zij zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat;

Zoo is het, dat Wij den Raad van State gehoord en met gemeen overleg der Staten-Generaal, hebben goedgevonden en verstaan, gelijk Wij goedvinden en verstaan bij deze:

Art. 1. Aan alle kerkgenootschappen is en blijft de volkomene vrijheid verzekerd, alles, wat hunne godsdienst en de uitoefening daarvan in hunnen eigen boezem betreft, te regelen.

De bepalingen, betreffende de inrigting en het bestuur, worden, voor zooveel zij niet reeds aan Ons bekend zijn gemaakt, binnen eene maand na de afkondiging dezer wet, door de bestuurders of hoofden der kerkgenootschappen aan ons medegedeeld. Nieuw te maken bepalingen worden mede vóór of bij het in werking brengen daarvan, op gelijke wijze ter Onzer kennis gebragt.

Voor zooveel er zich onder de bepalingen, bij dit artikel bedoeld, eenige bevindt, welke de medewerking van het staatsgezag vereischt, wordt die medewerking niet verleend, tenzij de bepaling door ons is goedgekeurd.

Art. 2. Vreemdelingen aanvaarden geene kerkelijke bediening, dan na daartoe Onze toestemming te hebben verkregen.

antwoorden wij, dat dit afhangt van het oogpunt, waaruit men haar beschouwt, van de verwachting, die men

---

Alleen in het belang der openbare orde en rust kan die toestemming geweigerd worden.

Art. 3. De titulaturen in de kerkgenootschappen aan de bedienaren der openbare godsdienst toegekend, geven noch ten opzigte van het wereldlijk gezag, noch ten opzigte van andere kerkgenootschappen, eenige aanspraak, rang of voorregt.

In de aanraking met het wereldlijk gezag worden de titulaturen alleen gebezigd met vermelding van den geslachtsnaam der titularissen.

Art. 4. De ter aanwijzing van kerkelijk gebied door kerkgenootschappen gebezigde namen van provinciën of gemeenten worden slechts als van kerkelijken aard beschouwd en hebben geen verder gevolg.

Art. 5. Synodale vergaderingen en hoofden, die kerkgenootschappen vertegenwoordigen of besturen, behoeven onze goedkeuring op de plaats van vestiging,

Voor zoo veel deze goedkeuring bij de afkondiging dezer wet nog niet is verleend, wordt, na met hen gehouden overleg, door Ons, den Raad van State gehoord, over de geschiktheid der aangewezen vestigings-plaats uitspraak gedaan.

Alleen in het belang der openbare orde en rust en bij een met redenen omkleed en openbaar gemaakt besluit, kan eene aangewezen vestigingsplaats als zoodanig door Ons ongeschikt worden verklaard.

Art. 6. De bedienaren van de openbare godsdienst dragen het gewaad voor kerkelijke plegtigheden of bij de uitoefening van de openbare godsdienst in hun kerkgenootschap gebruikelijk, niet dan binnen gebouwen en besloten plaatsen, of dáár waar de openbare godsdienstoefening, naar het 2e lid van art. 167 der grondwet, is toegelaten.

Art. 7. Elke oprigting of inrigting van een gebouw tot uitoefening van de openbare godsdienst, binnen den afstand van twee honderd ellen van eene bestaande kerk, vereischt in het belang der openbare orde een onderzoek omtrent de plaats van vestiging.

Vóór dat de oprigting of inrigting wordt toegelaten, wordt daaromtrent door het gemeente-bestuur beslist. Deze beslissing is vatbaar voor een beroep op Gedeputeerde Staten, en bij bezwaar ook tegen de beslissing van deze, wordt hunne uitspraak aan Onze eindbeslissing onderworpen. Het besluit door Ons te nemen na den Raad van State te hebben gehoord, wordt met redenen omkleed en openbaar gemaakt.

Wanneer de oprigting of inrigting zonder verlof heeft plaats gehad, wordt het gebouw gesloten.

Art. 8. Het klokkengelui tot viering van kerkelijke plegtigheden of om de ingezetenen tot de godsdienstoefening op te roepen, kan in gemeenten waar kerken van meer dan één kerkgenootschap zijn, in het belang der openbare orde en rust door Onzen kommissaris in de provincie worden verboden.

aangaande hare werking koestert. Teregt eene anti-ultramontaansche gelegenheidswet genoemd, is zij als Nederlandsch protest tegen Pauselijken overmoed een levensteeken van den Nederlandschen Staat, een bewijs, dat Rome met Nederland nog niet doen kan wat het wil. De wet uit dit oogpunt beschouwende, verblijden wij ons over hare aanneming. Zeide iemand echter, dat hij er zich over verblijdt, omdat hij in die wet een voldoend bolwerk meent te hebben voor het Protestantisme in Nederland tegen ultramontaanschen invloed en overmoed, eene beschutting tegen Jezuitische aanmatiging en verdelgingszucht, wij zouden zeggen, dat deze

---

Klokkengelui tot andere einden heeft geen plaats dan met vergunning der plaatselijke policie.

Art. 9. Hij, die aan deze wet niet voldoet, hare voorschriften overtreedt, of elders dan art. 167 der Grondwet toelaat, de openbare godsdienst uitoefent, wordt verklaard: *in strijd met de wet te hebben gehandeld,*" en veroordeeld in de kosten.

Art. 10. De officieren van justitie bij de arrond.-regtbanken eischen, overeenkomstig met de bepalingen van art. 854 van het wetboek van burgerl. regtsvordering, voor de regtbank, ter burgerlijke teregtzitting, de toepassing van het voorgaand artikel.

Geene vervolging kan door hen worden ingesteld, dan op magtiging van den prokureur-generaal, onder wiens bevelen zij staan, of op last des regters, in de gevallen voorzien bij art. 31 van het wetboek van strafvordering, en art. 73 van de wet op de regterlijke organisatie en het beleid der justitie.

Art. 11. Van het vonnis wordt appêl, van het arrest kassatie toegelaten.

Art. 12. Die, na eenmaal ter zake van overtreding dezer wet te zijn veroordeeld, zich aan herhaling daarvan schuldig maakt, wordt gestraft met schorsing in de uitoefening zijner burgerschaps-regten voor den tijd van drie tot tien jaren en met gevangenis van eene maand tot twee jaren, te zamen of afzonderlijk.

Art. 13. De regtsgedingen krachtens het voorgaand artikel ter zake van herhaalde overtreding gevoerd, worden op de gewone wijze voor den gewonen strafregter behandeld.

De vervolging wegens overtredingen van deze wet verjaart door verloop van twee jaren.

Art. 14. Bij het in werking komen dezer wet zijn, behoudens de bepalingen der wetten en reglementen bedoeld in art. 167 der Grondwet, afgeschaft de wet van 18 Germinal jaar X en alle andere met de tegenwoordige wet strijdige bepalingen. Lasten en bevelen enz.

verwachting tot teleurstelling zal leiden. Behalve dat eene wet op zichzelve geen beschermende kracht heeft, indien zij niet gehandhaafd wordt, en het derhalve weder op hare handhaving aankomt, die afhangt van de personen, aan welke zij is toevertrouwd, is het Protestantisme toch ook geenszins iets, dat met vrucht door eene wet tegen vijandige rigtingen kan beschermd worden. Is het Protestantisme in zich zelf niet sterk, dan is het weerloos, al werd het door duizend wetten beschut; en waar zou zijne sterkte zijn, als de Protestanten niet vasthouden aan den Bijbel, aan het levendmakend Woord Gods, aan Jezus Christus den levenden Heer, en hierin niet één zijn met de Hervormers, die daarvoor hebben gedaan en geweest zijn, wat zij voor Gods Kerk hebben mogen doen en zijn?

De wet, regelende het toezigt op de kerkgenootschappen, moet overigens niet beschouwd worden als eene demonstratie van Nederlandsche Protestanten tegen Nederlandsche Roomsch-Katholieken als van landgenooten tegen landgenooten; maar als een maatregel van den Staat tegen eene buitenlandsche magt, die binnen de grenzen van ons Vaderland eenen nooit te dulden invloed wil uitoefenen en zich als binnenlandsche magt op het gebied van den Staat wil laten en poogt te doen gelden. D.

—

Iets uit de discussie over het wetsontwerp op de kerkgenootschappen in de tweede Kamer der Staten Generaal. Wij vestigen de aandacht onzer lezers op de volgende merkwaardige woorden door den heer WINTGENS in de zitting van 13 Augustus ll. uitgesproken, als waarin eene veelvuldig miskende waarheid ter regter ure wordt herinnerd, eene waarheid, die het wenschelijk is dat de kerk nimmer vergete:

„Ik zeide daar straks, Mijne Heeren, dat ik gemeen overleg tusschen kerk en staat noodig oordeelde; dat ik

dat wenschelijk achtte; maar hier voeg ik er tevens bij, dat wanneer men daarin niet mogt slagen, wanneer er verschil mogt ontstaan tusschen de Kerk en den Staat, over wat al, wat niet tot het gebied van den Staat behoort, dan, naar mijn gevoelen, de Staat de eindbeslissing heeft, omdat die, en die alleen, is souverein op zijn gebied. Ik ga verder; de staat zou onregt willen doen, dan geloof ik nog niet dat de Kerk regt zou hebben om zich daartegen te verzetten, en dat, meen ik, leert de Kerk zelve"....... „Ik meen dat de souvereiniteit van den Staat medebrengt dat de eindbeslissing over de vraag: wat al, wat niet tot zijn terrein behoort, aan hem en aan hem alleen toebehoort. Ik zal mij hier beroepen op een gezag waarbij ik de autoriteiten vermeld vind, die de Kerk zelve tot die stelling aan de hand geeft; op een werk van Hugo de Groot, een man wiens levensloop hem ruime stof gegeven heeft om over dat onderwerp na te denken en die in zijne ballingschap een boek heeft geschreven: „De imperio summarum potestatum circa sacra." 1) Hij behandelt daar die vraag, of een kerkgenootschap zich verzetten mag wanneer het onregt wordt aangedaan. En wat zegt hij? „Quod si tamen hos limites summa potestas excesserit (ut in utroque genere interdum evenit) rursus in eo sacra et profana conveniunt, quod non potest quidem obligari homo ut homini magis quam Deo pareat, attamen si qua vis eo nomine ingruat, *restat patientiae gloria;* vim contra parare jus non est. Ita nimirum Petrum Christus, ita nos Petrus instituit, grave nobis esse non debere, si quid mali patiamur ut Christiani; fugere licet, precari licet, fugit Elias, fugit Urias, Propheta uterque: *fugere ex urbe in urbem alteram* Apostolis permittit Christus, fugit Cyprianus, fugit Athanasius, contra Julianum effusae Christianorum lacrymae: *aliud*, inquit Nazianzenus, *contra persecutorem non erat*

1) Over het staatsgezag omtrent het heilige.

remedium; ultra nefas procedere. *Coactus repugnare non novi*, inquit Ambrosius, *dolere potero*, *flere potero*, *gemere potero*, *aliter nec debeo nec possum resistere*" [1]).

En dan wijst hij daar in welsprekende bewoordingen op die eerste Christenen, die talrijke schare, *metuenda plane multitudo*, die, verdrukt als zij was door de Keizers, nimmer tegenstand heeft geboden tegen de verdrukking en die het had kunnen doen en misschien zoude gezegepraald hebben, zoo hij zegt, op het eind, *si alienam quam suum sanguinem fundere maluissent* [2]).

Maar zij onderwierpen zich, want zij wisten dat het rijk hunner kerk niet was van deze aarde.

Deze overweging, mijne Heeren, moet echter aan den Staat de meest mogelijke omzigtigheid inboezemen, dat hij niet trede in de regten der Kerk."

Ook het slot dier rede is behartigenswaard:

„Laten wij bedenken dat wij niet alleen zijn, — gelijk de Koning in de troonrede zoo treffend zeide: — „de zonen van hetzelfde vaderland," — maar ook dat

1) „Heeft echter de staatsmagt deze grenzen overschreden" [namelijk van het volgens de goddelijke wetten geoorloofde] „(zoo als dat somtijds op het gebied van beiden" [van kerk en staat] „geschiedt) dan ontmoeten zich kerk en staat" [of het gewijde en ongewijde, *sacra et profana*) wederom hierin, dat wel is waar geen mensch gedwongen kan worden den mensch meer dan God te gehoorzamen, doch dat evenwel, zoo eenig geweld tot handhaving van het gebodene wordt aangewend, *de roem der lijdzaamheid blijft;* geweld daartegen te gebruiken is ongeoorloofd. Zoo toch heeft Christus Petrus (Matth. XXVI: 52), zoo Petrus ons geleerd, (1e Br. II: 19 enz.) dat het ons niet zwaar moet vallen *zwarigheid te verdragen* als christenen; 't is vergund te vlugten, 't is vergund te bidden; Elias is gevlugt; Urias is gevlugt, (Jerem. XXVI: 20 verv.) beide profeten: *te vlugten van de eene stad in de andere* heeft de Heer aan zijne apostelen vergund (Matth. X); Cyprianus is gevlugt, Athanasius is gevlugt; tegen Julianus waren de overvloedige tranen der christenen hun wapen; *geen ander artsenij*, zeide Gregorius Nazianzenus, *bestond er tegen den vervolger;* verder te gaan is onregt. *Tegen dwang kan ik mij niet verzetten*, zeide Ambrosius, *klagen kan ik*, *weenen kan ik*, *zuchten kan ik*, *anders kan noch mag ik weerstand bieden.*"

2) „Voorwaar eene menigte die te vreezen zou zijn geweest zoo zij een ander bloed dan het hare had willen vergieten."

wij tot zekere hoogte zijn geloofsgenooten. Vasthoudende ieder aan zijne geloofsbelijdenis, is er in de geloofsleer van de onderscheidene gezindheden een groot gedeelte dat allen met elkander gemeen hebben. Laten de gezindheden ook daarop letten en begrijpen dat zij, door elkander afbreuk te doen, niet altijd zichzelven bevoordeelen. Laten zij inzien hun gemeenschappelijk belang in dit opzigt, dat zij, vasthoudende aan hun geloof, in stede van elkander te ondermijnen, hare gezamenlijke krachten moeten inspannen tot wering en bestrijding van het ongeloof, waaruit niet dan rampen voor het vaderland kunnen voortspruiten."

Als contrasteerende hiermede, en tevens als eene proeve van den aard van het protestantismus dat aan Rome steun en hulp verstrekt, deelen wij de volgende zinsneden mede uit de rede, die, onmiddelijk na die van den heer GROEN VAN PRINSTERER, in de zitting van 19 Augustus door den heer REINDERS werd uitgesproken:

„Ik heb in deze Kamer door een geacht lid uit Amsterdam, den heer Bosscha, en anderen, lofredenen gehoord op voormalige bisschoppen, ik eerbiedig dat, ik hoor gaarne hulde brengen aan deugdzame en verdienstelijke mannen; de herinnering bijv. aan Jezus, aan Zijne vermaningen, aan Zijne lessen, aan Zijn levenswandel en aan Zijne eenvoudige vaderlijke, doch tevens verhevene godsdienstleer; ik erken dat dit behoefte voor ons is: maar het zoude mijns inziens van meer nut, van meer invloed geweest zijn, zoo men dit geschreven had in de brochures en pamphletten, die men bij honderden onder het volk verspreid heeft en waarin van niets anders gesproken wordt dan van heerschzucht en onverdraagzaamheid van bisschoppen en van de Roomsch-Katholijke Kerk, dan had men buiten de Kamer liefde en verdraagzaamheid aan het volk verkondigd, in de Kamer acht ik zulks minder noodzakelijk."

Als men verder als een voorbeeld van laakbare inmenging en vermenging van kerkelijke met wereldlijke zaken,

de rol (*sic*) vindt aangehaald, die voor plus minus 4000 jaren Mozes en zijn broeder Aäron gespeeld hebben; wanneer de redenaar, het betreurende dat men nog heden bij eenige protestantsche kerkgenootschappen, zich bindt aan formulieren, die formulieren noemt *oude en versletene*, welke vroeger en heden veel hebben bijgedragen tot onzalige twisten en onverdraagzaamheid, tusschen de kinderen van éénen Vader, die zich noemen naar Christus, die niets dan liefde predikte onder de menschen; wanneer van die formulieren gezegd wordt dat zij „uit de harten de verhevene Godsvereering van Jezus verbannen, de menschen maken tot koude automaten, ongevoelig voor het schoone dat in de Godsvereering gelegen is, maar alleen wrevelig tegen zijnen broeder," dan leert men hieruit een protestantisme kennen dat, — ondanks de goede gedachte die de redenaar er van koestert als zoo sterk dat het door geen roomsche hierarchie kan tegen den grond geworpen worden, — gelukkig zoodanig tot het verledene behoort dat men het in de 19. eeuw voor eene onmogelijkheid zou houden. — Wij betreuren het dat in eene zoo overwegend protestantsche provincie, als waaruit deze heer is afgevaardigd (Groningen) de publicke meening niet zoo ver ten minste door positief-christelijke beginselen beheerscht is, dat zulk eene taal, immers in eenen ter landsvergadering afgevaardigde voor onmogelijk te achten zij. Ook betreuren wij het dat de liberale partij vertegenwoordigers heeft die zoo over het christendom denken en spreken, waardoor, bij het zwijgen van zoo vele anderen, voedsel gegeven wordt aan het in die algemeenheid onbillijk oordeel, alsof de aanhangers dier partij ook *per se* vijanden waren van openbaring en positieve godsdienst.

Nog kunnen wij niet nalaten deze regels uit de rede van den heer DE BRAAUW, uitgesproken in de zitting van 22 Augustus, der behartiging van velen aan te bevelen. De redenaar wijst op het noodzakelijke van een onderscheid, dat, zegt hij, „zoo ik mij niet bedrieg,

in den loop der discussie wel eens uit het oog is verloren. Men heeft gezegd: de Kerk wordt hier aan banden gelegd; de autonomie der Kerk wordt belemmerd, en alzoo voortredenerende, heeft men hetgeen men van de Kerk zeide, toepasselijk gemaakt op het kerkgenootschap. De Kerk valt niet en kan niet vallen in de bepalingen dezer noch van eenige wet. De Kerk is geheel zedelijk, geheel het godsdienstige beginsel, maar het kerkgenootschap is de *persona moralis*, *het ligchaam*, die optreedt om hetgeen de Kerk op het oog heeft, de uitoefening namelijk der godsdienst, in den Staat mogelijk te maken. De Staat mag noch kan wetten maken voor de Kerk en zoo hij dit al wilde doen, de kerk zou er aan ontsnappen. Deze is niet onder het bereik van den wetgever. Maar voor de kerkgenootschappen maakt de Staat wetten."

Zeer juist en rijk in gevolgen achten wij dit onderscheid tusschen kerk en kerkgenootschap. Is het niet de verwarring van beiden waardoor het roomsch-katholijke kerkgenootschap zoo veel antisociaals heeft? en wordt ook niet in het protestantismus, tegen eigen beginsel aan en tot veelvuldig nadeel voor zich zelven en den staat, dit onderscheid door velen aan verschillende zijden vergeten?

D. C. D. L. S.

—

Nederland en Schotland. De Conventus van Herders en Opzieners der algemeene Schotsche kerk, schreef aan de algemeene synode der Hervormde kerk in Nederland den navolgenden brief: 1).

De algemeene Conventus van de Herders en Opzieners der Schotsche kerk,

Aan de algemeene Synode der Hervormde kerk in het koningrijk der Nederlanden.

Zeer Eerwaarde en in Christus geliefde Broeders!

Hoezeer de geheiligde gemeenschap dergenen, die op het onvervalschte

---

1) Overgedrukt uit *de Nederlander.*

woord van God hun betrouwen stellen, het hart bemoedigt en de krachten schraagt, te midden van de vele gevaren, waaraan de ware strijdende Kerk van Christus in dit leven is blootgesteld, hebben onze en uwe vaders reeds van de eerste tijden der Hervorming af aan, meermalen mogen ondervinden. Ook bij ons is de aloude vriendschap en christelijke hartelijkheid tusschen onze en de Nederlandsche Hervormde Kerk niet in vergetelheid geraakt, ofschoon de mededeelingen, gedachten en briefwisselingen tusschen ons gedurende vele jaren zeldzamer plaats vonden. Want wie weet niet, met welke kracht en volharding uwe voorvaders den grond, welken zij aan de golven hebben ontwoekerd, hebben vrijgehouden van de verderfelijke leeringen der Roomsche Kerk en van het dwangjuk van Romes Koninklijke dienaars; hoezeer onze godsdienst opgeluisterd is door de geschriften uwer geleerden en de vroomheid uwer leeraren; met welke zuivere melk der leer de studenten in de godgeleerdheid voormaals aan uwe Hoogescholen zijn gevoed; hoe gij aan de bannelingen om Christus wille altijd eene schuilplaats hebt verschaft; hoe veel malen de door alle geslachten beroemde Vorsten van het Huis van Oranje, het sieraad en schild der Hervormde Kerk, de waarheid en vrijheid, als die in gevaar gebragt waren, bij ons en elders hebben gehandhaafd.

Dan, gelijk het ons in dagen van tegenspoed aan troost niet heeft ontbroken, zoo ontgingen wij ook in voorspoed het kwade niet. Zij is u, Broeders, toch wel niet onbekend gebleven, die treurige afscheiding van sommigen onzer, die na eene tienjarige beweging, in den meest bloeijenden staat onzer Kerk verwekt, door de schaduw na te jagen van eene soort van zelfbeheer (αὐτονομία), welke aan onze vaders onbekend was gebleven, zoover door hunne overleggingen zijn vervoerd, dat zij zich van ons kerkgenootschap geheel hebben afgescheiden. Daar onze Kerk echter, in korten tijd na deze gebeurtenis, haar hoofd weder mogt opheffen en hare krachten versterken, en alles, hetwelk betrekking heeft tot de christelijke stichting van ons volk en de bekeering van Joden en Heidenen, mogt herstellen, wenschen wij deze onverdiende verzachtingen onzer verdiende kastijdingen met onderworpenheid alleen aan de goedertierenheid en barmhartigheid onzes Heeren toegeschreven te zien. „Niet ons, o Heer! niet ons, maar uwen naam geef eer!"

Doch grootere moeijelijkheden schijnen ons, Broeders, en allen geloovigen in Christus, te bedreigen, door onzer allen ouden vijand, den Paus van Rome, die aangemoedigd door de geschillen der Hervormden en de terugkeering van sommigen in Engeland tot zijne bijgeloovigheden, met altijd jeugdige hoop, vleijerijen en verdrukkingen bereidt voor de geheele wereld, gelijk hij in Italië den schepter zwaait naar zijnen wil. Wij hebben onlangs de voortgang zijner dolzinnigheid vernomen, dat hij niet geschroomd heeft in uwe aanzienlijke gewesten zijne legerplaatsen op te slaan, en deze, als voorsteden van Babel, onder zijne satrapen te verdeelen.

Gode alleen komt de dank toe, welken wij Hem toebrengen, dat de Anti-Christ tot hiertoe zich niet heeft durven verstouten zijn leger met zoo grooten luister in Schotland te vertoonen en ons volk met gelijke aanmatiging als zijnen aanhangers de wet te stellen. Hetgeen hij zich in Engeland voor omtrent drie jaren heeft aangematigd, hebt gij gehoord —

want de wereld heeft het vernomen — alsmede met welke bijna algemeene verontwaardiging, opdat wij niet zeggen bespotting, zijne ontwerpen zijn verstoord. Daar hij echter niet te min hier en elders, *nu* eens in het geheim, *dan* weder in het openbaar, het venijn zijner ketterijen zonder ophouden toedient; en de tegenstand, welke hij in Engeland ondervonden heeft, hem niet van eene dergelijke aanranding in Nederland heeft afgeschrikt, zoo kan het aan niemand twijfelachtig zijn, dat de Paus iets buitengewoons bij zich zelven voor heeft, en niets onbeproefd zal laten, om de waarheid en vrijheid aan alle plaatsen met voeten te treden, en alle Koningen en Volken, gelijk weleer, onder zijnen schepter terug te brengen.

Met een dankbaar hart derhalve, Broeders, hebben wij uwe wakkere en eendrachtige verontwaardiging vernomen tegen dien stouten aanval van den gemeenen vijand. Wij weten wel niet in hoe verre deze stoutmoedige pogingen van den Pauselijken Stoel met uwe burgerlijke wetten in strijd zijn; maar dit hebben wij ervaren, dat de aard en het karakter van de Roomsche Curie nog niet ten goede veranderd is, zoo als sommigen willen, noch, zoolang zij hare onfeilbaarheid roemt, ten goede veranderen kan, en dat zij, zoowel in onze dagen, als in die onzer voorouders, niets heilig acht, dat niet door haar of overeenkomstig haren wensch is daargesteld, en dat zij het overheidsambt, „van God ingesteld," geringschat, zoo het zich niet tot hare dienst bereid verklaart. Ofschoon het nu als een heilig regt reeds lang bij ons erkend is, en het aan onze instellingen ten eenenmale vreemd is, ter zake der godsdienst, al is zij nog zoo verkeerd, iemand te bemoeijelijken, zoolang hij anderen niet in den weg is, zoo meenen wij echter ernstig te moeten waken, dat niet die vereeniging, welke zich uitsluitend den naam van Christelijke Kerk toeëigent, maar welke veeleer een staatkundig eedgenootschap dan eene Kerk is — zoodanig misbruik make van hare vrijheid, dat zij door onze zorgeloosheid langzamerhand in magt toegenomen, aan niemand eenige vrijheid late, en een rijk in het rijk, of boven het rijk, oprigte.

Doch dit een en ander laten wij ter behandeling over aan uwen Koning en uwe Volksvertegenwoordigers, niet twijfelende, of zij zijn op hunne hoede, dat de sedert zoovele jaren beroemde Staat geen schade lijde van de pogingen van Babel. Dat wij bovenal doen, wat ons en u betaamt, Eerwaarde Broeders! als Herders van de kudde van Christus; en terwijl anderen, geschraagd door onze gebeden en raadgevingen, hunne roeping vervullen, dat wij het Volk, van den aanzienlijksten tot den geringsten, door de hulp des H. Geestes onvermoeid en grondig onderwijzen in de Evangelische waarheid, waardoor onze vaders eertijds „door het bloed des Lams en door het woord zijner getuigenis hebben overwonnen," opdat het niet alleen met afkeer van de Pauselijke aanmatiging en dwaling, maar met de ware kennis en liefde van Christus gewapend, het strijdperk moge betreden. Ook verblijden we ons, dat de leer der Hervormde Kerk uit de zuivere bron der Schrift ontleend, bij u, gelijk bij ons, niet alleen in openlijke eer wordt gehouden, maar ook velen ter harte gaat. Laat ons dan, zoolang het ons geoorloofd zal zijn, tijdig en ontijdig deze gulden waarheden verkondigen, de ware Godheid van Christus onzen Zalig-

maker, zijn eenig Priesterschap, de leer der volkomene genoegdoening, de noodzakelijke en krachtige genade van den H. Geest; en hetgeen de grondslag onzer Godsdienst is, dat we de Goddelijke ingeving en algenoegzaamheid der H. Schrift, met verwerping van menschelijke leerstellingen en oudwijfsche fabelen van Rome, als den burg van ons geloof, met alle kracht verdedigen.

Dit doende, met het gereedschap in de eene en het zwaard in de andere hand, twijfelen wij niet, of de Almagtige Beschermer zijner Kerk zal ons en de onzen tegen de dagelijks toenemende aanmatiging van den Paus van Rome, hulp verleenen, totdat „Hij den ongeregtige, gelijk geschreven is, verdoen zal door den geest zijns monds en te niet maken door de verschijning zijner toekomst." Weest verzekerd, Broeders, dat niets ons aangenamer zijn zal, dan mededeelingen te ontvangen aangaande de gebeurtenissen, welke bij u plaats vinden. — Want het komt ons voor, dat de vrienden van de ware Godsdienst, door eenen Geest verbonden, nooit meer dan nu aan elkander hunne gedachten behooren mede te deelen aangaande het Rijk Gods. Intusschen bidden wij vuriglijk van God door Jezus Christus, onzen aanbiddingswaardigen en eenigen Zaligmaker, dat Hij u en de uwen alles, wat tot het leven en de Godzaligheid behoort, rijkelijk schenke. Zijt ook gij, geliefde Broeders! onzer gedachtig voor den troon van God.

Te Edinburgh uit onze algemeene Vergadering, den 28 Mei 1853.

Uit aller Naam,
(W. G.) Jacobus Barr,
Leeraar bij de St. Henochs Kerk te Glascow, Bestuurder van de Alg. Verg. der Schotsche Kerk.

De algemeene synode der Hervormde kerk in Nederland, antwoordde aan den Conventus van Herders en Opzieners der algemeene Schotsche kerk het navolgende:

De algemeene Synode der Hervormde Kerk in Nederland,
Aan den Conventus van Herders en Opzieners der algemeene Schotsche Kerk.

Uwen brief, geliefde broeders in onzen Heer, van den 28. Mei laatstleden, hebben wij ontvangen, waaruit uwe broederlijke gezindheid en belangstelling in het heil van onze Nederlandsche Kerk ten duidelijkste blijkbaar zijn.

Het zal wel niet noodig zijn, geliefde broeders! de groote blijdschap te betuigen, waarmede deze letteren onze harten hebben vervuld; daar de ondervinding u geleerd heeft, welke troost zulke broederlijke liefde verschaft in eenen toestand van twijfel en onzekerheid. Geene aangenamer taak dan ook zagen wij ons na de lezing uwer letteren opgelegd, dan die ten spoedigste te beantwoorden en ook u de verzekering te geven, dat wij met een dankbaar gevoel jegens God op nieuw den band wenschen te versterken, welke voormaals de Schotsche en Nederlandsche Kerk vereenigde. Dat deze band thans nog beide kerken door ons gemeenschappelijk aller-

heiligst geloof verbonden houdt, hebben wij met blijdschap uit uwen brief vernomen en weten het Gode dank.

Aangaande hetgeen gij ons geschreven hebt, betrekkelijk de handelwijze der Roomsche Curie, Broeders! zoo is zulks van dien aard, dat er niemand ook in ons Vaderland onder de vrienden van zuivere Godsvrucht en het Protestantisme gevonden wordt, dien het niet met groote bezorgdheid heeft vervuld. Want gelijk de Paus van Rome de hierarchie in het Britsche Rijk, door de hervorming afgeschaft, heeft trachten te herstellen, zoo heeft de onlangs verschenen Pauselijke allocutie ons duidelijk geleerd, met welke oogen hij Nederland bij voortduring gade slaat.

In deze allocutie heeft hij, gelijk gij bemerkt hebt, van ons Vaderland gesproken als van een weêrspannig gewest, onze voorouders, de handhavers van Godsdienst en Vrijheid, gehoond, ja zelfs zich tot zulk eene driestheid laten vervoeren, dat hij, met voorbijgang van de drie eeuwen, sedert de hervorming verloopen, Nederland met den in onbruik geraakten naam van Braband en Holland heeft aangeduid. Dit zou nietig en bespottelijk kunnen schijnen, indien hij niet daarmede had te kennen gegeven, dat niets vuriger door de Roomsche Curie gewenscht en gezocht wordt, dan dat de Volken van Europa mogen worden terug gebragt tot den middeleeuwschen toestand van Godsdienst en Staatkunde.

Doch het is onnoodig, geliefde Broeders! uitvoeriger hiervan te gewagen. Wij hebben dit slechts aangeroerd, opdat gij zoudt kunnen verstaan, welke groote bezorgdheid zich in deze dagen vooral van ons heeft meester gemaakt. In dit groot gevaar dat Nederland uit Rome scheen te bedreigen, hebben wij onze toevlugt genomen tot den Koning, op dat hij, waardige erfgenaam van den naam van Oranje, waken zoude dat aan de Protestantsche Kerk door Rome geen schade toegebragt werd, en zoo veel regtens kan geschieden, zoo groote stoutheid mogt bedwingen.

De gemeente van Utrecht heeft hierin het voorbeeld gegeven, in welke stad het oude Utrechtsche Bisdom onder den naam van Metropolitanaat, volgens Pauselijk besluit met nieuwen luister zoude herleven. Terstond hebben de Amsterdamsche en zoo vele Protestantsche gemeenten er in Nederland zijn, dit voorbeeld gevolgd. Smeekschriften, in gooote getale onderteekend, zijn tot den Koning opgezonden, waarin het Nederlandsche Volk, ofschoon het de vrijheid der Katholieken in hunne kerkregeling onaangeroerd liet, zijne verontwaardiging heeft uitgesproken over de aanmatiging, waarmede een vreemde Bisschop over ons Vaderland en het werk door onze voorvaderen verrigt, heeft durven spreken. Het is moeilijk, Eerwaarde Broeders! eene voorstelling te geven, hoezeer de voorvaderlijke hervormingsgeest overal in Steden en Dorpen ontwaakte, zoodra de Pauselijke allocutie bekend werd. En, dat hij niet te vergeefs is ontwaakt, hebben de staatkundige bewegingen geleerd, de aftreding van het Ministerie, de nieuwe verkiezing van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en het Wetsontwerp dezer dagen aan de nieuwe Vertegenwoordiging aangeboden, volgens hetwelk gewaakt zal worden, dat de staat geen schade lijde door de vrijheid der gezindheden.

Meent echter niet, Broeders, dat wij ons vertrouwen enkel of grootendeels in deze uitwendige hulpmiddelen stellen, hoewel zij geenszins door

ons gering geacht worden. Ook wij kennen door de Goddelijke genade den vasteren en eenig waren grondslag, waarop onze hoop moet gebouwd zijn, en wij zijn niet minder overtuigd, dat het heil, de voortgang en de zegepraal van het Protestantisme afhangen, niet zoo zeer van de bescherming der burgerlijke wet, als van de zuivere onafgebrokene Evangelieprediking en de kracht van het herlevend geloof. Van hier is het, dat, terwijl wij met blijdschap zien wat elders verrigt wordt, ook in ons Vaderland van meer dan eene zijde het voornemen is opgevat, om Genootschappen te vormen ter verspreiding van het Evangelisch geloof onder de Roomsch-Katholieken. Wij beschouwen het boven allen twijfel zeker, dat Rome het ook nu verliezen zal, wanneer wij dezelfde wapenen bezigen, waarmede Christus zelf en de Apostelen de godsdienst hebben verdedigd, en de hervormers, Luther, Zwingli, ook uw landgenoot Knox, het bijgeloof en de dwingelandij van Rome hebben overmeesterd. Laat ons, zeer geliefde broeders in Christus, opdat wij met de waarheid des te krachtiger den kampstrijd mogen aanbinden, niet berusten in de overlevering van de Vaderen ontvangen, maar dat wij bovenal, terwijl wij ons laven uit de Heilige Schrift, de klare bron des Goddelijken Woords, ook datgene vaarwel zeggen, dat bij ons het spoor van eene verouderde dwaling mogt hebben nagelaten. Wij twijfelen niet of ook de Schotsche broeders zijn het hierin met ons eens, dat de hervorming in de 16de eeuw ontstaan, een werk was wel begonnen, maar niet voltooid, en dus de hervorming der kerk volgens evangelische beginselen moet voortgaan, opdat het te duidelijker blijke dat de Kerk haar heil en levenskracht niet van menschelijke leerstellingen ontvangt, maar van Christus zelven en de gemeenschap Zijns H. Geestes. Wij verheugen ons dus, dat ons geloof rust op dezen éénen en onwankelbaren grondslag, dat te midden van de theologische geschillen onzer dagen, deze belijdenis bij elk onzer hoofdzaak blijft: dat er geen ander fundament ter zaligheid is voor den door de zonde ongelukkig geworden mensch, dan de goddelijke genade in Christus geopenbaard, en dat het geloof in Jezus Christus en dien gekruisigd, de eenige weg is, waardoor wij voor God worden geregtvaardigd. Zoo de Kerk dit levende water uit de ware bron gedronken heeft, kan het niet anders of het rijk van Christus zal elken vijandelijken aanval eenmaal overwinnen; welke hoop onze harten in tegenspoed versterkt, gelijk zij in den strijd krachten bijzet; tot dat wij medegenooten van Christus, ons Hoofd en Voorganger, in lijden en strijden, eenmaal deelgenooten worden van zijne overwinning.

Gaat intusschen voort, Broeders, gelijk gij doet, met ons te volharden in het allerheiligst geloof, en zijt onzer gedachtig in uwe gebeden. Weest verzekerd, dat ons Hervormden in Nederland niets aangenamer en welgevalliger zal zijn, dan door onderlinge gemeenschap des geloofs, en den band van daaruit voortvloeijende liefde met onze buitenlandsche Broeders vereenigd te zijn.

Vaartwel gezegend en krachtig onder Gods bescherming, en door de gemeenschap van Jezus onzen Heer en Zaligmaker.

Te 's Gravenhage, in onze Synodale Vergadering, den 15. *Julij* 1853.

(W. G.) P. BOELES, *Praes.*

TIMMERS VERHOEVEN, *ab Actis.*

Of door deze briefwisseling de broederband is versterkt tusschen de Schotsche en de Nederlandsche Hervormde kerken? .... Bij de eerste vinden wij de oude waarheid in ouden eenigzins stijven en hoekigen vorm, bij de laatste nieuwen vorm, — losser kleed dat meer bedekt, vrijer spraak waardoor dezelfde woorden verschillende zaken kunnen uitdrukken (b. v. *de H. S.*, *de klare bron des Goddelijken Woords; datgene dat bij ons het spoor van eene verouderde dwaling mogt hebben nagelaten;*) — doch .... ook de oude waarheid, ook *wezen en hoofdzaak* der Gereformeerde belijdenis? Of de Schotsche Kerk het er in zou erkennen?

D. C. D. L. S.

—

Holland en Genève. Onder dezen titel wordt in de *Espérance* ven 18 Augustus ll., het dubbel antwoord medegedeeld dat de *Compagnie des pasteurs de Genève* op haar aan de Nederlandsche predikanten gerigten brief heeft bekomen, dat der Synodale Commissie en dat der Waalsche Commissie. — Wij deelen ze beiden mede. Vooraf echter ga nog de brief zelf der Geneefsche predikanten, die in het officieel orgaan der Synode (*de Kerkelijke Courant*) niet is opgenomen, en waarvan wij de mededeeling ook in ons tijdschrift niet overtollig achten.

De *Compagnie des pasteurs de Genève* schreef:

De Eerwaardige Vereeniging der predikanten van Genève aan de Heeren predikanten der Hervormde Kerken der Nederlanden.

Genève, 22 April 1853.

Mijne Heeren, zeer waarde en zeer geëerde broeders in J. C. onzen Heer!

Wij hebben niet zonder levendige deelneming den magtigen indruk kunnen vernemen die in uw midden te weeg gebragt is door eene handeling van het hof van *Rome* onlangs geschied, en wij hechten er aan om zonder verwijl ter uwer kennis te brengen de wenschen en gebeden die wij aan onzen God en aan onzen Heiland rigten, dat gij gesterkt moogt worden en gezegend in dezen aangevangen strijd. Het komt ons niet toe, noch de regtsvraag, noch het staatkundig standpunt te beoordeelen, doch het

komt ons voor, dat een geest van heerschzucht en onverdraagzaamheid in deze zaak de handelingen en vooral de woorden van *Rome* heeft ingegeven.

Weinig voldaan met de godsdienstige vrijheden die haar zijn toegestaan, streeft zij klaarblijkelijk om de voorregten te heroveren, waarvan zij vroeger zoo groot een misbruik had gemaakt. 't Is eene aanmatiging, die de protestantsche bevolkingen zullen weten te keer te gaan, wij hopen het bij God, door hoe langer zoo meer een geest van geloof en ijver aan te doen: indien ten overstaan der dreigende geruchten van buiten, de protestantsche christen, zonder aan de beginselen der vrijheid te kort te doen, eene vrome werkzaamheid weet te ontwikkelen, zal hij standvastig blijven en eens de vermaningen zegenen, die hem van boven zijn gekomen. Wij meenen u hiermede genoegzaam te zeggen, Mijne Heeren, zeer geëerde broeders, met welke belangstelling, met welke broederlijke opmerkzaamheid, wij de protestantsche beweging zullen volgen, die zich tegenwoordig in de hollandsche kerken openbaart.

Uwe zaak, Mijne Heeren, is ook de onze: ook wij vragen uwe gebeden en uwe liefde; nog meer dan gij aan de onophoudelijke aanvallen van het katholicisme blootgesteld, zijn wij in 't midden van den strijd; wij hebben, juist in dezen winter, ten einde ons tegen herhaalde uitdagingen te verdedigen, van onze kansels de beginselen van het Hervormde geloof moeten in herinnering brengen en openlijk regtvaardigen; die redenen hebben eene buitengemeen groote menigte van hoorders getrokken, en de indruk daarvan zal, zoo als wij zoo gaarne gelooven, niet onvruchtbaar blijven.

Zijt met ons, onze zeer waarde broeders, zoo als wij zijn met u. Laat ons niet onwetend van hetgeen er in den boezem van de kerken die u zijn toevertrouwd zal omgaan; uwe mededeelingen, uwe raadgevingen, uwe vragen zullen in onze Vereeniging met broederlijk ontzag (*déférence*) en liefde worden opgenomen; wij zullen gelukkig zijn van alzoo de banden te zien versterkt, die ons sedert langen tijd aan u verbinden.

Dat de genade en de vrede u gegeven worden van onzen God en van onzen Heer Jezus Christus.

In naam der predikanten der Nationale Kerk van Genève,
De Moderateur Is. CHOISY, *Prof.*
De Secretaris J. C. COUGNARD, *Pred.*

Welk een liefelijken, broederlijken geest ademt deze brief! Zulk eene vraag om de ondersteuning der broederlijke liefde en voorbidding zal wel bij velen weêrklank vinden.

De Synodale Commissie antwoordde: 1)

---

1) Wij herinneren dat het niet de oorspronkelijke redactie is, maar de vertaling van den franschen tekst.

Antwoord van de Synodale Commissie van Holland (Nederland?) aan de Vereeniging der predikanten van Genève.

'sGravenhage, 2 Mei 1853.

Wij hebben de eer u te doen weten dat wij kennis genomen hebben van den inhoud van uwen brief van 22 April, gerigt aan de predikanten van onze kerk, en de uitdrukking behelzende van uwe deelneming in onze tegenwoordige omstandigheden en in de beproevingen van deze kerk, en van de begeerte die u bezielt om de betrekkingen tusschen de kerk van Genève en die der Nederlanden hoe langer zoo meer te zien bevestigd.

Wij zullen zorg dragen dit schrijven aan de predikanten aan wie het gerigt is te doen toekomen, maar wij achten ons niet geregtigd het door de dagbladen bekend te maken, den schijn niet willende hebben alsof wij een van deze als officieel kerkelijk orgaan aannamen 1). Wij meenen dien ten gevolge niet dat het ons vrij staat het middel tot openbaarmaking dat de drukpers geeft te gebruiken, en wij behooren in allen gevalle te wachten, dat wij daartoe magtiging bekomen hebben 2).

Overeenkomstig de wensch die gij uit om op de hoogte gebragt te worden der omstandigheden met de herstelling der roomsche bisschoppelijke hierarchie in ons land in verband, zenden wij u bij deze een exemplaar van den brief door de Synodale Commissie aan de verschillende gemeenten der hollandsche kerk gerigt, en van het adres aan den Koning.

Waarna wij u de verzekering geven van onze dankbaarheid voor het blijk van deelneming dat gij aan onze kerk hebt gegeven en van onze broederliefde in J. C. onzen Heer.

In naam van de Synodale Commissie der nederlandsche kerk.

(W. G.) J. BORSIUS, *Voorzitter.*
TIMMERS VERHOEVEN, *Secretaris.*

Ook de Waalsche Commissie antwoordde. Zie hier haar antwoord:

---

1) Is dan de *Kerkelijke Courant* niet het officieel orgaan? — Welk denkbeeld moeten de predikanten van Genève zich wel vormen van de verhouding der kerkelijke organen ten onzent?

2) Van wie? Van de Geneefsche predikanten zelf, die blijkbaar met het doel geschreven hebben, hun brief zoo veel mogelijk te doen bekend worden? — Van de Synode? — Is er meer magtiging noodig tot het zoo veel mogelijk bekend maken en verspreiden van eenen brief aan alle (zegge *aan alle*) Hervormde predikanten, als vertegenwoordigers der gemeente, — dus in hen aan de gansche gemeente, — gerigt, als tot het uitvaardigen van een zoogenaamden *herderlijken* brief aan de gemeente zelve, zonder tusschenkomst of goedkeuring van hare eigene herders, als of in de gereformeerde kerk het presbyteriaal systeem dat haar sieraad is, zoo maar in eens op zijde gezet was en het episcopaal in de plaats getreden?

De Commissie voor de zaken der waalsche kerk in de Nederlanden, aan de Eerwaardige Vereeniging der predikanten van Genève.

Amsterdam, 2 Junij 1853.

Mijne Heeren, zeer waarde en geëerde Broeders!

Wij hebben met een levendig gevoel van genoegen uw geëerden brief van 22 April ll. ontvangen. Wij hebben ons gehaast er exemplaren van te doen toekomen aan de waalsche kerkeraden en predikanten, terwijl er eene vertaling van zal verschijnen in een der hollandsche kerkelijke bladen 1), opdat allen er alzoo kennis van zouden nemen, tot wie uw schrijven gerigt was.

Wij geven hiermede genoegzaam te kennen, hoezeer de uitdrukking van uwe gevoelens van broederlijke liefde ons diep heeft getroffen. Wij betreuren den geest van verovering en aanmatiging van het roomsch-catholicisme, zoo als die zich overal vertoont en ook in deze dagen over ons vaderland waart; maar wij verheugen ons voor Gods aangezigt, ziende hoezeer die pogingen van *Rome* reeds zegenrijke vruchten voor de protestantsche kerk dragen.

Wij bemerken ze, die vruchten des levens, in den ijver die overal begint te ontwaken, in het ootmoedig en diep gevoel, maar dat algemeener en levendiger begint te worden, der weldaden, die wij aan de gezegende Hervorming te danken hebben, en in den geest van eendragt en vrede in de verschillende deelen der Hervormde Kerk, die zich te zamen in deze dagen komen scharen onder de heilige banier van het eenige Hoofd der kerk. Maar wij bemerken ze ook zoo gaarne in die vereeniging, die hoe langer zoo inniger wordt tusschen de protestanten van verschillende landen, één kudde onder een zelfden Herder; en in die mededeelingen en betuigingen van broederlijke liefde, waarvan uw brief ons een nieuw bewijs is komen schenken. Wat de mensch ten kwade heeft gedacht, heeft God alzoo in zijne vaderlijke goedertierenheid ten goede geleid, en het dreigende van het gevaar heeft reeds het geloof, den vrede en de liefde voortgebragt.

Ontvangt dan, zeer waarde en zeer geëerde broeders, onze opregte dankbetuigingen voor uwe liefdevolle woorden; dankbetuigingen waaraan zich, wij twijfelen er niet aan, al onze kerkeraden en al onze leeraars aansluiten. — Met eene levendige belangstelling volgen wij met oog en hart, den strijd dien ook gij te strijden hebt; wij waardeeren de wijze en christelijke maatregelen die gij hebt genomen, en wij verheugen ons voor Gods aangezigt dat op uwe pogingen de Heer reeds zijn zegen heeft gegeven. Onze dankbaarheid, onze deelneming zijn u verworven, en de zaak der waarheid in uw midden zal hare plaats vinden in onze gebeden.

Inlichtingen over hetgeen in 't midden van onze kerken plaats vindt, zullen u geworden. — Reeds is, gedurende de laatste reunie der afgevaar-

1) Door wie bezorgd? Door de Waalsche Commissie? Heeft die gedaan waartoe zich de Synodale Commissie niet gerechtigd achtte? Dan vragen wij weder; waarom niet in de *Kerkelijke Courant?*

digden van onze kerken, het besluit genomen om ons in betrekking te stellen met de fransche protestantsche kerken in den vreemde, ten einde den band vaster te knoopen, die ons te zamen verbindt, en opdat ons gemeenschappelijk belang u niet onbekend zij. Wij wenschen dit in de eerste plaats te doen met uwe eerwaardige Vereeniging, omdat reeds in 1848 van haar dit denkbeeld is uitgegaan, en wij hopen binnen kort ons met dit doel tot u te wenden.

Wij hebben echter niet willen wachten om u te bedanken voor uwen broederlijken brief en uwe gevoelens van deelneming. Weest verzekerd van de onze en van de opregtheid van den wensch die wij vormen, dat die kerk van Genève, aan ieder protestantsch hart zoo waard, gezegend moge zijn in al hare belangen en in al haren strijd, en onophoudelijk moge opwassen onder de oogen des Heeren in de genade en in de waarheid.

Wij hebben de eer te zijn, in gevoelens van christelijke hoogachting en liefde,

Mijne Heeren, zeer waarde en geëerde broeders,

De Commissie voor de zaken der waalsche kerken,

in haren naam:

Uw zeer onderdanige dienaar en geëerde [1]) broeder in J. C.

(W. G.) DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, *Secretaris*.

Wij zeggen met den heer J. VIOLLIER, predikant, *moderateur* van de eerwaardige vereeniging der Geneefsche predikanten, die deze brieven in de *Espérance* mededeelt, dat zij in de tegenwoordige omstandigheden, *niet van belang ontbloot zijn* (qu'elles *offrent dans les circonstances actuelles assez d'interêt*).

D. C. D. L. S.

—

Antwoord aan *De Nederlander* en *De Bazuin*. *De Nederlander* vraagt en *De Bazuin* vraagt mede (Zie *de Nederlander* van 6 September l.l.):

„Wat zal er eindelijk, of zal er nooit iets, door onze getrouwe predikanten vooral, ter handhaving of verkondiging althans — want ook dit is aanvankelijk handhaving — van *het regt der Gemeente op eigen belijdenis en kerkleer* worden verrigt?"

Wij veroorloven ons te antwoorden:

1°. Welke gemeente bedoelt men? de ideale of de concrete? de bekeerde of de uit bekeerden en onbekeerden

1) *Honoré*. 't Zal zijn een druk- of schrijffout voor *dévoué* of *affectionné*.

gemengde? Is het de eerste, dan antwoorden wij, dat men, zonder in de eigenaardige krankheid der gereformeerde kerk, het *donatisme*, te vervallen, deze niet mag afscheiden van de laatste; de onzigtbare kerk van de zigtbare. Is het dus de laatste, dan vragen wij: hoe te handelen, indien, tegenover het regt der geloovigen, der levende gemeente op eigen belijdenis en kerkleer, de niet-geloovigen, de onbekeerden hun vermeend regt beweeren op eene leer die met hun smaak, met hun onbekeerd hart overeenkomt? Zich beroepen op de formulieren als die eene andere leer behelzen en die, niet afgeschaft, regtsgeldig blijven? Doch, indien volgens het oude spreekwoord ieder ketter zijn letter heeft, zal dit wel in nog hooger mate van de formulieren het geval zijn, en zal het der arglistigheid van 't menschelijk hart niet moeielijk vallen te betoogen dat de leer die men verlangt evenzoo met de formulieren overeenstemt als met den bijbel, immers met *wezen en hoofdzaak* der formulieren [1]). Wie zal dan beslissen? De kerkelijke besturen? Zijn die niet evenzeer gemengd? Zijn predikanten en ouderlingen *per se* bekeerde menschen? — Wij zien niet hoe dit standpunt anders kan gehandhaafd worden dan door inmenging van staatsgezag. De staat, de regterlijke magt zal beslissen niet over de waarheid, maar over de kerkelijkheid van eene leer. Wij achten zulks zeer bedenkelijk en, indien het al ooit protestantsch is geweest (en niet, zoo als wij meenen, eene afwijking van het protestantsch beginsel), met de tegenwoordige bedeeling der tijden, die wij in het geloof moeten aannemen, ten eenenmale in strijd.

Hoe dan? Heeft de dwaling evenveel regt als de waarheid, het onbekeerde deel der gemeente evenveel regt op de verkondiging van eene haar welbehagelijke leer als het bekeerde deel op de verkondiging van de waarheid

1) In 't zelfde nommer van *De Nederlander* worden deze uitdrukkingen van *wezen en hoofdzaak*, goed, ja noodzakelijk gekeurd.

die uit God is? Is dit niet volkomen anarchie, vernietiging van allen gemeentelijken band, oplossing der gereformeerde kerk? Wij antwoorden:

2°. Het regt der gemeente op eigen belijdenis en kerkleer wordt *feitelijk* gehandhaafd: 1°. door aanwijzing van het onregt, d. i. de onwaarheid der dwaling; door, volgens het formulier van bevestiging van predikanten, „te wederleggen met de heilige schrift, alle dwalingen en ketterijen die tegen de zuivere leer strijden." *Dit is de pligt der* LEERAREN [1]), 2°. door het toezigt aan de ouderlingen, volgens het formulier van bevestiging, toevertrouwd „op de leeringen en wandel der dienaren des Woords, ten einde alles tot stichtinge der kerk gericht moge worden, en dat geen vreemde leer worde voorgesteld." *Dit is de pligt der* OUDERLINGEN. — Omdat de vraag geldt het gedrag van predikanten, voegen wij hierbij dat het de pligt der predikanten is ook aan ouderlingen hunne verpligtingen onder het oog te brengen, zonder evenwel in hunne regten te treden. De predikanten zijn de herders, de ouderlingen de opzieners der gemeente. — 3°. door, volgens protestantsche vrijheid, het oordeel over de waarheid, schriftuurlijkheid, christelijkheid der voorgedragene leer geheel aan de conscientiën der hoorders over te laten, in het vertrouwen op het voortdurend werk des H. Geestes in de gemeente, en dien ten gevolge even zoozeer de *hoorvrijheid* als de *leervrijheid* te handhaven; het regt der gemeente te erkennen tot tijdelijke separatie, (wel te onderscheiden van separatisme), daar waar de verkondigde leer haar verwoest, in plaats van haar op te bouwen.

Hoe *het regt der gemeente op eigen belijdenis en kerkleer* nog anders kan gehandhaafd worden, of liever hoe de gemeente anders kan gevormd, gesticht, uitgebreid

---

1) Met groote instemming lazen wij onlangs in *De Nederlander* het antwoord van eenen Kalvinistischen leeraar aan prins Maurits: „Wij vragen alleen vrijheid om de Arminianen dood te preeken."

worden, (zij is toch geen eens voor altijd gevormd, maar een zich vormend, een wordend en wassend ligchaam), dan door deze middelen, zonder tot het systeem van eene staatskerk terug te keeren, dat immers voor goed voorbij is en met de bedeeling Gods in deze tijden niet overeenkomstig, zien wij niet in, zijn wij echter verlangend te vernemen, indien wij dwalen. Wij zeggen het met eenen onzer vrienden dat het medisch, niet het juridisch standpunt is dat wij behoeven, en voegen er bij dat wij de waarborg voor de zegepraal der waarheid hebben, ook in onze kerk, niet in eenige kerkelijke instelling of wet, maar in deze waarheid onzer belijdenis: „Wij gelooven in den H. Geest.”

Nog een woord ten slotte over de benaming: *getrouwe predikanten.* Wij stuiten dikwijls op deze uitdrukking, ook in dagelijkschen omgang. Wij vragen: wat bedoelt men daarmede? Trouw aan den Heer die ons geroepen heeft tot dit heilig ambt? Over deze trouw kunnen menschen immers niet beslissen; en door zelven die onderscheiding te maken, zouden wij vreezen dat welligt menigeen voor trouw gehouden wierd, die het in de oogen des Heeren niet is en omgekeerd. — Verstaat men er door trouw aan de verklaring afgelegd bij de aanvaarding van het heilig ambt dat men *de leer welke, overeenkomstig Gods Heilig Woord, in de aangenomene formulieren van eenigheid der Nederlandsche Heevormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aanneemt en hartelijk gelooft; die naarstiglijk zal leeren en handhaven*, dan komt het ook weder neer, — tenzij men het strengste *quia* handhave, en daarmede ook dat noodzakelijk *korrektief* dat (zoo als wij met zoo groote instemming in hetzelfde nummer van *De Nederlander* lazen) de formulieren van eenigheid, volgens protestantsch leerbegrip, in de H. Schrift hebben, late varen, — op eene questie van eerlijkheid en goede trouw, en wie kan daarover beslissen? Wij gelooven dat wij boven alle dingen behoefte hebben, om de wonden onzer kerk te heelen, aan groote opregtheid,

aan zedelijken ernst, waarheid voor God en menschen. Een opregte liberaal, d. i. een mensch die in opregtheid de waarheid zoekt (zonder zich, zoo als ook zoo vaak geschiedt, van dat zoeken van waarheid eene eigene geregtigheid te maken, waardoor dat zoeken zelf ophoudt), die niet meer maar ook niet minder wil *schijnen* als als God hem tot hiertoe doet *zijn*, staat hij niet oneindig hooger dan een *orthodoxe formalist* (hoe een goed hollandsch woord daarvoor te vinden?) die gelooft wat de kerk gelooft omdat de kerk het gelooft, zonder dat de H. Geest hem heeft onderwezen? Is de eerste die *is* wat hij *schijnt*, niet *trouwer* aan God, dan de laatste die meer *schijnt* dan hij is? Is 't voor den eerste niet gemakkelijker tot de volle waarheid te komen, (indien hij ten minste let op de getuigenis Gods in zijn binnenste), dan voor den laatsten die meent te bezitten wat hij niet bezit? Zullen wij het werk des H. Geestes bij den eersten niet belemmeren door daarop te willen anticipeeren en hem als *ontrouw* aan te rekenen wat zijn geweten onmogelijk als zoodanig kan erkennen? Zijn wij ten volle overtuigd van de waarheid van ons geloof, dan zijn wij ook overtuigd dat de *opregt*-zoekende tot dat geloof zal komen, dat de *opregte* liberaal orthodox zal worden. Treden wij niet ontijdig tusschen in het werk des H. Geestes door beschuldigingen die verbitteren en van de waarheid afvoeren. Wij geven dus in bedenking of het niet beter ware de geheele onderscheiding van *getrouwe en ontrouwe* predikanten te laten varen, als niet van onze competentie.

D. C. D. L. S.

—

Kerkvisitatie. Op de laatst gehouden reunie der Waalsche kerken, werd, naar aanleiding van een voorstel van een der kerkeraden, eene belangrijke vraag behandeld, namelijk of de tegenwoordige vorm van kerkvisitatie met den tegenwoordigen toestand onzer kerk strookt. Wij meenen vrijheid te hebben uit de discussie daarover het

volgende mede te deelen. Er was beweerd dat de tegenwoordige kerkvisitatie geene waarheid was, door dat 1°. de onderscheiding tusschen belijdenis en wandel niet aannemelijk was op de tegenwoordige hoogte der christelijke ontwikkeling, als waardoor vaststaat dat beide begrippen, geloof (waarvan de belijdenis wordt afgelegd) en wandel, zich vereenigen in het hooger begrip van christelijk *leven;* 2°. de vragen omtrent ouderlingen en diakenen van de veronderstelling uitgingen, dat deze op andere wijze als de overige gemeenteleden hun geloof hadden te belijden en daarnaar te wandelen; 3°. dat de vraag naar de leer der predikanten, sints de verandering in de verhouding der kerk tegenover hare formulieren, geene beteekenis had, tenzij men van de consistories faculteiten van godgeleerdheid maakte, die te beslissen hadden wat al of niet *hoofdzaak en wezen* was der Hervormde belijdenis. Hoofdzakelijk is daartegen aangevoerd, onder anderen: 1°. dat, indien al in den hoogsten zin het christendom is niet *belijdenis* en *wandel*, maar *leven*, het oordeel over dit *leven* alleen den Kenner der harten toekomt, terwijl wij vermogen te oordeelen over de verschijning van dit leven, die zich noodzakelijk in deze twee deelen splitst, *belijdenis* en *wandel*; 2°. dat, indien al ouderlingen en diakenen op geen andere wijze als de overige gemeenteleden, hun geloof hadden te belijden en daarnaar te wandelen, het der gemeente zeer aangelegen is waarborgen te bezitten, dat tot ouderlingen en diakenen mannen benoemd worden die in waarheid, naar het uitwendige, dat alleen te beoordeelen staat, haar geloof belijden en die belijdenis door hunnen wandel niet onteeren, en niet de zoodanigen die, alhoewel niet van de gemeente afgesneden en hare liefdezorg deelachtig, echter als niet tot het geloof der gemeente opgewassen schijnen te moeten aangemerkt worden; 3°. dat de veronderstelling niet kon aangenomen worden alsof de beslissing over hetgeen *hoofdzaak* en *wezen* is der Hervormde belijdenis, aan de wetenschap in 't laatste ressort verbleef; dat al-

hoewel deze uitdrukkingen veel *latitude* overlieten, evenwel door het doen der vraag over de leer der predikanten aan de ouderlingen, het regt en de pligt dezer laatsten erkend wordt om over die leer te waken, en te weten wat *hoofdzaak* is en *wezen* der Hervormde belijdenis.

Ten slotte meenen wij als resultaat dezer discussie te kunnen aangeven, de overtuiging dat de tegenwoordige kerkvisitatie, hoe gebrekkig ook, daardoor eene waarheid is, dat zij, zonder de historische lijn met het verleden af te breken of op de toekomst te anticipeeren, den toestand van overgang, waarin zich onze kerk bevindt, tamelijk wel uitdrukt, en, met al het *vague* dat zij heeft, daarom niet enkel een vorm, zonder wezen of waarheid, behoeft te zijn.

D. C. D. L. S.

—

Kerkelijk ambt en politiek. Onlangs las men in de dagbladen dat in sommige streken der provincie Groningen een adres circuleerde, strekkende om de synodale commissie te verzoeken, aan de predikanten aan te schrijven (*sic*) zich voortaan van alle inmenging in politiek te onthouden. De weg is zeker slecht gekozen, daar de predikanten waarschijnlijk dit bisschoppelijk gezag der synodale commissie evenmin hier zouden erkennen als in den herderlijken brief. — Evenwel vraagden wij ons af bij de lezing van dit artikel, of er niet onderscheid behoort gemaakt te worden en of het wel gemaakt wordt tusschen politiek van beginselen en politiek van feiten. De eerste behoort zoo zeker tot den werkkring der predikanten, als het christendom geen abstracte theorie, noch somber separatisme is, maar het levensbeginsel dat alle menschelijke betrekkingen moet doordringen en heiligen. Doch de vraag is en blijft het, of niet door de inmenging in de politiek der feiten de groote invloed die de predikanten op de eerste en daardoor ook onmiddelijk op de laatste kunnen uitoefenen, wordt verzwakt, ja vernietigd. Hoe zal de gemeente

die toch in haar gemengd karakter op aarde uit zoo verschillenden bestaat, mondigen en onmondigen, antirevolutionairen en liberalen of conservatieven, vertrouwen hebben op hare voorgangers, en de eeuwige beginselen die zij verkondigen onbevooroordeeld aanhooren, als zij daarin ziet leuzen eener partij en in den voorganger den man van eene kiesvereeniging? Wil men, zoo als thans vaak geschiedt, de liberalen beschouwen als buiten de gemeente, als vijanden en verraders aan de goede zaak, die men dus in niets te achten of te ontzien heeft, — het zij zoo; wij hebben er echter geen vrede mede, en achten de zaak der waarheid beter gediend door, met gestrenge onthouding van deelneming aan den strijd der partijen, — tevens zonder eenige transactie van beginselen, — die hoogere synthesis te zoeken, waarin zich alle waarheidlievende gemoederen op den langen duur zullen vereenigen, die eeuwige beginselen te prediken, waarvan wel vóor een tijd kan worden afgeweken, die echter een getuigenis hebben in de conscientie van alle menschen, liberalen zoowel als orthodoxen, roomschen zoowel al protestanten. — Ja wij vragen of men dit niet nog verder, tot alle levendige christenen moet uitstrekken, of er niet eene tijd komt en reeds is dat de antirevolutionnaire beginselen, d. i. de positief-christelijke, niet meer in den vorm eener partij, maar als het zuurdeesem in de gelijkenis, verborgen, gistend zullen werken. Dit laatste echter laten wij onbeslist.

D. C. D. L. S.

BOEKAANKONDIGING.

Mag men de Formulier-quaestie niet geëindigd achten? Een kerkelijk vraagstuk van onze dagen, beantwoord door Dr. C. Boon, Predikant te Medemblik. 's Hertogenbosch, Gebroeders Muller, 1853.

Als men ons de vraag voorlegt, of men de formulier-quaestie niet voor geëindigd mag houden, dan kunnen wij daarop niet wel antwoorden, voor dat wij vernomen hebben, wat eigenlijk met die vraag bedoeld wordt. Waaraan wordt gedacht, als men van de formulier-quaestie spreekt? Geldt het dan de vraag, of eene kerkgemeenschap kan bestaan zonder kerkelijke belijdenis en belijdenisschriften; of men daar, waar belijdenisschriften zijn, het regt heeft om ze te herzien, of wel om ze voor ballast te verklaren en af te schaffen, zonder ze door anderen te laten vervangen; of men ze behouden kan, zonder hun eenig verbindend gezag toeteschrijven? Wat meent men eigelijk? Er behoort hier toch onderscheid gemaakt te worden tusschen het een en het ander.

Wij vooronderstellen, men spreekt van de belijdenisschriften der Nederlandsche Hervormde Kerk. Wij herinneren dan niet, dat in dit geval ook nog gedacht kon zijn aan de quaestie, of men de Dordsche Leerregelen naast de Geloofsbelijdenis en den Catechismus moet plaatsen, iets waartegen men wel geen gegronde bedenking kan inbrengen. Wat is nu de formulier-quaestie? Of onze drie belijdenisschriften mogen en moeten herzien

worden, en wanneer dan, en door wien dan, en op welke punten dan? Of onze drie belijdenisschriften geacht kunnen worden geen gezag meer te hebben in onze kerk, zoodat Hervormde Predikanten hunnen inhoud op alle punten zouden mogen bestrijden of geheel in strijd met den inhoud dier belijdenisschriften mogen leeren, zonder dat de leden der kerk regt zouden hebben zich hierover te ergeren en te beklagen? Of onze drie belijdenisschriften nog voortdurend, of in het geheel niet meer, in aanmerking mogen komen, als er nu gevraagd wordt, wat in de Nederlandsche Hervormde kerk eigenlijk de kerkleer is? Wat meent men toch, als men vraagt of men de formulier-quaestie niet voor geëindigd houden mag? Afgezien van het onbepaalde der uitdrukking „formulier-quaestie," zouden wij door die vraag op het vermoeden komen, dat er het een of ander was gebeurd, waardoor aan alle discussie over de formulier-quaestie uit den aard der zaak een einde moest gekomen zijn. Zoolang de hand niet gelegd was aan de herziening van onze kerkelijke reglementen, hield de reglementen-herziening-quaestie velen in onze kerk bezig. Nadat een nieuw algemeen reglement ingevoerd is, en de zekerheid bestaat, dat wat verder in dezen gedaan worden moet, gedaan worden zal, is deze quaestie geëindigd. Zijn wij met de formulier-quaestie dan nu ook zoo ver?

De vraag, die de schrijver van het hier aangekondigde geschrift zich ter beantwoording voorgelegd heeft, is wegens het onbepaalde van het woord „formulier-quaestie" niet naauwkeurig geformuleerd, en om het toestemmend antwoord, dat hij er op geeft, niet goed beantwoord.

Op de eerste bladzijde lezen wij: „hoe lang is de strijd over de Formulieren, de verbindende kracht van deze voor hen, die vroeger leefden en die thans leven, over het al of niet onontbeerlijke er van, over het al of niet noodige eener herziening gevoerd geworden." Is dit derhalve de formulier-quaestie?

Op de tweede bladzijde lezen wij: „Met welk eene

hevigheid is die strijd vooral in de laatste dertig jaren gevoerd! — De Kerkelijke collegiën zijn geëindigd met het uitspreken hunner meening. Zij hebben zich over de waarde der Formulieren voor den tegenwoordigen tijd doen hooren." Hebben de kerkelijke collegien hunne meening uitgesproken over de punten, die door den schrijver zelven genoemd worden als in den strijd over de Formulieren ter spraak gebragt en behandeld? — „Zij hebben zich over de waarde der Formulieren voor den tegenwoordigen tijd doen hooren," zegt de schrijver. „Partijen kunnen moeijelijk eenig nieuw wapen meer voortbrengen. Men mogt de zaak beslist rekenen. Men moest elkaêr verstaan!"

De strijd duurt echter voort, want „toch wordt de strijd van tijd tot tijd weer aangebonden," lezen wij verder. De Schr. meent, dat dit niet te pas komt.

Later is het: „Gelukkig voor ons, die vragen hoe 't met de Formulier-quaestie staat, dat beide partijen een scheidsman, en wel één en denzelfden, ingeroepen hebben; dat zij ééne magt in de Kerk erkend hebben, die eene van beide partijen in 't ongelijk stellen mogt en tot haren pligt kon roepen en noodzaken Deze ééne is de Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk."

Des schrijvers voorstelling van de zaak rust op de vooronderstelling, dat de partijen geacht worden moeten te hebben gedaan wat sommigen uit haar midden deden; dat de Synode werkelijk als een scheidsman tusschen twee behoorlijk vertegenwoordigde partijen uitspraak heeft gedaan; dat wij allen aan de Synode de bevoegdheid moeten toekennen, die hij haar door de adressanten toegekend acht. Men zal ons moeten toestemmen, dat wij regt hebben, anders over de zaak te oordeelen.

Volgens den Schr. is de uitspraak der Synode deze: „bij al het uitnemende, dat de Formulieren bevatten, bij het waarlijk goede doel, dat men met de zamenstelling er van gehad hebbe, mag men er voor onzen tijd geene verbindende kracht aan toekennen. Tegenover hen,

die dit doen, mag men zeggen: wij zijn vrij van banden."

Dit zou in 1841 zijn geschied.

Als dit waar is, verwonderen de leden der Nederlandsche Hervormde Kerk er zich te regt over, dat men, om tot het herder- en leeraarsambt in de Nederlandsche Hervormde Kerk toegelaten te worden, verklaren moet: „de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord, in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aantenemen en hartelijk te gelooven, naarstig te zullen leeren en handhaven," en niet minder, dat bij Synodaal besluit van 18 Julij 1842 aan de Provinciale kerkbesturen hunne verpligting herinnerd is, om geen kandidaten tot het leeraarsambt, en aan de klassikale besturen, om geen lidmaten tot het geven van godsdienstig onderwijs toete laten, dan de zoodanigen, die bij het examen, volgens de reglementen door hen afgelegd, aan de overige vereischten voldoende, tevens getoond hebben, de leer, die in de Symbolische schriften der Hervormde Kerk voorkomt, gelijk die in haren aard en geest het wezen en de hoofdzaak uitmaakt van de belijdenis der Hervormde Kerk, te zijn toegedaan.

Gelooft men den Schr., dan is het: „tot elk, die de zaak weer mogt ophalen, moet — evenzeer als dat met alle regtszaken geschiedt, die haren geheelen loop hadden — worden gezegd: de uitspraak is geschied; de formulier-quaestie is getermineerd."

Meer nog. „Zij, die over de blijvende waarde der oude Formulieren handelen, moeten evenmin meer gehoord worden, als zij, die van eene revisie der oude of van nieuwe, welke men make, spreken."

Het zal er dus eindelijk op neerkomen, dat alleen zij moeten gehoord worden, die zeggen: de formulier-quaestie is getermineerd.

Wat anders? zegt de Schr. misschien. „Moeten wij, — zoo spreekt hij — nu — enkelen met veel woorden

een wapenkreet laten hooren: *de Formulieren, alleen van de Formulieren heil, zonder deze geen kerkgenootschap, geene Kerk!* — moeten wij nu de wapenen weer opvatten, of den strijd als geëindigd rekenen?"

Alleen van de Formulieren heil — is dit de leus van hen, die het in de „formulier-quaestie" niet eens zijn met Dr. Boon? Men beginne met eene juiste voorstelling van het standpunt dergenen, die men bestrijden wil.

De Schr. hecht er niet weinig gewigt aan, dat zij, die de Formulieren in onze Kerk behouden en gehandhaafd willen zien, toch ook zelven van die belijdenisschriften afwijken. „Wij vinden," zegt hij, „nevens aanhankelijkheid aan de Formulieren en ijver en handhaving voor en van deze, de verklaring, *dat men geen onvoorwaardelijk beämen van den ganschen inhoud der Formulieren, zonder uitzondering of voorbehoud tot* voorwaarde van christelijke zamenwerking stelt, en dat men niet *nadere uiteenzetting en meerdere rekkelijkheid onmogelijk en niet wenschelijk zou stellen.*" Later vraagt hij: „Is bij zulk een geven en nemen van vrijheid, is bij zulk eene rekkelijkheid de meening, dat de Formulieren eene verbindende kracht hebben, nog van eenige waarde?" Wij moeten echter niet vergeten, dat het de vraag niet is, of men, maar w a a r i n men van de Belijdenisschriften afwijken mag. De Nederlandsche Geloofsbelijdenis wijst ons in Art. VII zelve op den toetssteen, waaraan het regt tot afwijken getoetst moet worden. Zeide iemand: indien gij moogt afwijken van de Formulieren, dan mag ik het ook; men zou hem moeten antwoorden: evenmin als mij het afwijken geoorloofd is, waar ik door mijne afwijking met de Heilige Schrift in strijd kom, moogt gij het, waar gij door uwe afwijking zoudt afwijken van de Heilige Schrift. Mijne afwijking van de Formulieren geeft op z i c h z e l v e nog geen regt aan anderen, om aftewijken op andere punten.

Voorondersteld, dat ik sommige uitdrukkingen, van welke onze Formulieren zich in de leer van de Godheid

des Zoons bedienen, niet kan goedkeuren. Dit geeft anderen nog geen regt, om de Godheid des Zoons te ontkennen of te bestrijden. De vraag blijft toch, wie van ons de Heilige Schrift op zijne zijde heeft.

Men zal uitroepen: Zoo hangt het dan eindelijk weer van ieders bijzonder gevoelen af, terwijl hij, die de Godheid des Zoons ontkent of bestrijdt, zich ook op de Heilige Schrift zal beroepen, indien hij ten minste op een christelijk standpunt wil blijven staan.

Dan zal men ons echter moeten toestemmen, dat het dus de vraag is, wat de Heilige Schrift leert, en niet: Waarom zou ik niet mogen afwijken, daar gij het ook doet.

Dit wenschen wij te doen opmerken. Niet of men, maar waarin men afwijkt, hierop komt het aan.

Niet om onze Formulieren als zoodanig, maar om de waarheden, die er in beleden worden, is het in dezen strijd te doen. Dit moeten wij elkander bij de quaestie over onze Formulieren van tijd tot tijd herinneren.

Zij, die onze Formulieren wenschen te behouden, wenschen dit, omdat zij prijs stellen op de daarin beleden waarheden, welke zij verloochend en bestreden zien door anderen. Zij, die onder de leus van: „Vrijheid, vrijheid, weg met de banden!" tegen onze Formulieren te velde trekken, strijden eigenlijk niet zelden tegen de waarheden, om wier handhaving het in onze Formulieren juist het meest te doen is. Naarmate iemand minder tegen den inhoud der Formulieren ingenomen is, is hij ook minder tegen de Formulieren zelven ingenomen. De Formulieren knellen niet, als men het gezag van den Bijbel erkent, en op gezag van den Bijbel bijv. de Godheid des Zoons, de persoonlijkheid van den Heiligen Geest, de regtvaardiging des zondaars, niet om zijne heiligmaking, maar uit Gods genade, om niet, zonder dat er eenig werk van den mensch bij in aanmerking genomen wordt, met het hart belijdt. De Formulieren zijn geen knellende banden, als men het eens is met de waarhe-

den, die er in beleden worden, ook al zou men die waarheden hier en daar anders uitdrukken.

In de Nederlandsche Hervormde Kerk zal de strijd vóór en tegen hare Formulieren — zoo lang er althands geen revolutie in die Kerk komt — een strijd blijven vóór en tegen het Contra-Remonstrantsch, derhalve tegen en vóór het Remonstrantsch beginsel.

J. I. D.

VERHANDELINGEN.

EEN WOORD

OVER EVANGELISATIE ONDER DE ROOMSCH-KATHOLIEKEN.

DOOR

F. C. VAN DEN HAM.

Onder het goede, dat door de Pauselijke allocutie gewerkt is, behoort voorzeker de opgewekte ijver voor Evangelisatie onder Roomsch-Katholieken te worden geteld. Wij achten zulks een verblijdend teeken des tijds, daar het slechts al te lang door de Protestanten verzuimd is, om ook onder hen te werken. Door overdrevene verdraagzaamheid of liever door een verkeerd begrip daarvan geleid, meende men alle proselytisme als iets laakbaars zorgvuldig te moeten vermijden, en vergat dat ook de Roomsch-Katholieken aanspraak hebben op onze liefde en hulp. Dit is anders geworden. Men begint in te zien dat het bevel des Heeren: Predikt het Evangelie aan alle kreaturen! ook hen geldt, dat geene tuenda genoegzaam, maar eene propaganda dringende behoefte is. Doch nu vooral is het van groot gewigt, dat men den regten weg insla, om het voorgestelde oogmerk onder Gods zegen te bereiken. Daartoe wenschen wij eenige gedachten medetedeelen over Evangelisatie. Het zullen echter slechts wenken zijn,

28

die tot nadere overweging van dit teedere en veelomvattende onderwerp kunnen leiden.

Is Evangelisatie onder de Roomsch-Katholieken roeping? Van wie moet zij uitgaan? Wat moet zij beöogen? Op welke wijze moet zij zijn ingerigt? Ziedaar de vragen, die zich als van zelve aan ons voordoen.

I. Evangelisatie is regt, pligt, en kracht van het Protestantisme tegenover Rome.

De dagen zijn gelukkig voorbij dat de Protestantsche kerk, in diepen slaap verzonken, zich meende van alle werkzaamheid onder de Roomschen zorgvuldig te moeten onthouden. Slechts in een tijd van doodelijke onverschilligheid en zorgelooze rust kon de ongeoorloofdheid van het proselytisme worden beweerd. Indien toch de vrees voor onrust en verstoring van den vrede ons moest terughouden, zoo moest ook het Evangelie door Christus en zijne Apostelen niet zijn gepredikt, want scheiding en verdeeldheid in Staat en huisgezin waren daarvan het onafscheidelijk gevolg. Het is slechts de vraag of het Protestantisme regt heeft tegenover Rome. Die de godsdienst alleen als eene bloot subjectieve zaak beschouwt, die meent dat men in de Roomsche kerk even goed zalig kan worden als in de Protestantsche, die alle godsdiensten gelijk of ten hoogste voor slechts min of meer ontwikkelde vormen der waarheid acht, zal hierop natuurlijk van de gewaande hoogte van zijn indifferentisme ontkennend antwoorden, maar is dan ook wel verre van den waren geest des Evangelies verwijderd. Ons regt steunt op de overtuiging dat de waarheid aan onze zijde is; en dat, al ontkennen wij niet, dat meerderen in de Roomsche kerk tot het waarachtig geloof in Christus en dien gekruisigd komen en dus zalig worden kunnen, zulks echter alleen is door inconsequentie met hunne kerk. Zijn de Roomschen (gelijk onlangs teregt werd opgemerkt [1])) de van het Woord Gods afvallig geble-

1) Door O. G. Heldring, in *de Vereeniging*, Mei 1853, bl. 732.

venen der 16de Eeuw en hunne volgelingen, dan hebben wij tegen hen regt, als staande op den grond der Schrift, het woord Gods, het woord der Waarheid. Hetzelfde regt, dat ten allen tijde de waarheid tegen de leugen heeft, heeft het Protestantisme, dat aan de waarheid Gods getrouw is, tegen het ontrouwe Rome. Het is niet eene subjectieve overtuiging slechts, waarvan de Protestantsche Evangelisatie uitgaat, maar staande op den objectieven grondslag van Gods woord, vraagt het in naam der waarheid gehoor, terwijl de afval en leugen geen regt hebben van bestaan op zedelijk gebied.

Ons regt brengt van zelf onzen pligt mede tot verbreiding der waarheid onder hen die haar uit onkunde verwerpen. Wie de waarheid heeft, en weet dat hij ze heeft, mag ze niet voor zichzelven houden, maar moet haar mededeelen. Dat vordert de eer van God, de ijver voor zijnen naam, de liefde tot de dwalende broeders. Indien wij zulks moedwillig verzuimen, spreken wij over onszelven het oordeel uit. In vele andere opzigten mogen wij ons regt ongebruikt laten, hier waar het de vrijmaking der zielen door de waarheid geldt, zoude het de grootste liefdeloosheid verraden. Het zoude zijn met den Priester en den Leviet voorbij te gaan, en het Kaïnswoord uit te spreken: Ben ik mijns broeders hoeder? Is waarlijk de Roomsch-Katholiek een afvallige van de waarheid, en in gevaar van verloren te gaan, omdat hij het Evangelie der genade Gods niet kent, zoo is het hooge en heilige roeping den zoodanige teregt te brengen met den geest der zachtmoedigheid. Die zich aan die broederdienst onttrekt, die den Roomschen belijder niet opwekt en aanmoedigt, om de gronden waarop hij zich ten onregte meent te kunnen verlaten, aan het Woord Gods te toetsen, die hem niet zoekt te overtuigen van zijne noodlottige dwaling, moet de eer van Christus en het heil der zielen wel weinig ter harte gaan; want die slechts eenigzins prijs stelt op het hooge voorregt des Evangelies, en daarvan de kracht voor

zichzelven kent, zal gaarne alles in het werk stellen, opdat ook de nog dwalenden als zonder herder in datzelfde geluk mogen deelen, en tot den oversten Herder en Leidsman mogen worden bekeerd. Slechts al te lang is zulks in ons vaderland verzuimd. Terwijl men aan het lot der verre heidenen zich liet gelegen liggen, werden onze Roomsch-Katholieke landgenooten verwaarloosd. Het is juist dat lange verzuim dat nu te meer ons moet dringen, daar de schuld groot en zwaar is die in dit opzigt op de Protestanten van Nederland drukt. Zoovele jaren van rust, die bij uitnemendheid geschikt waren tot Evangelisatie bij eene gemengde bevolking, gingen ongebruikt voorbij. Nog is het tijd om die schuld te betalen. Spoedig zou het te laat kunnen zijn.

Daarin ligt dan ook onze kracht tegen Rome. Veel is er in den laatsten tijd gesproken en geschreven over de beste middelen om tegen de Ultramontaansche aanmatiging en overmoed te strijden. Lang heeft men in allerlei stoffelijke wapenen heil gezocht, doch zonder afdoend gevolg. Rome is steeds stouter en dreigender geworden. Wel zijn wij er verre af om met vele Christelijke broeders in te stemmen, die uit overmaat van spiritualisme, het gebruik van alle stoffelijke middelen en krachten afkeuren. Wij gelooven dat ook deze door den Heer gegeven, natuurlijk die den toets des Evangelies kunnen doorstaan, noodig en nuttig zijn tegenover uitwendige overweldiging en tot wering daarvan moeten worden aangewend. Ook Paulus maakte van zijn burgerregt gebruik tegenover het geweld hem aangedaan. Wij zouden niet gaarne alle materiele middelen reeds daarom vleeschelijk noemen. Zij kunnen zeer geestelijke wapenen zijn in de handen van den Christen, als zij in den regten geest worden gebruikt. Maar terwijl wij meenen alle geoorloofde middelen, door God ons gegeven, te mogen en te moeten aanwenden op geestelijke wijze, achten wij toch de meest afdoende kracht van het Protestantisme gelegen in de verkondiging van het

Evangelie, ook onder onze Roomsch-Katholieke landgenooten. Wij herinneren ons hier aan dat treffende woord van James, onlangs gesproken: „Geef het Pausdom eene driedubbele kroon, geef het al de regten van Koningen en Heeren, geef het de Inquisitie, geef het die verfoeijelijke gift van Maynooth, geef het een Kardinaal Wiseman, het kanonieke regt en eene geheel geregelde Hierarchie, en toch als ik maar dat enkele kleine werktuig heb, den Bijbel en de vrijheid om dien overal te verspreiden, — onder Gods zegen vernietig ik het Pausdom. Waarlijk, als wij maar den Bijbel hebben tegen den prijs van tien stuivers, een volksonderwijs naar Bijbelsche beginselen, en voorts den Bijbel in aller handen en allen onderwezen om hem te lezen, te verstaan en in beoefening te brengen, dan mogen wij wel iets afleggen van onze bezorgdheid voor de stoute aanvallen van het Pausdom." Dat Ierland het ons leere! Wat geene stoffelijke middelen, wat geen uiterlijk geweld, geen magt van dwang en strafwet gedurende eeuwen tot stand heeft kunnen brengen, dat heeft de Evangelisatie in weinige jaren bewerkt. Duizenden en tienduizenden zijn daardoor weder teruggebragt tot trouw aan de waarheid, zoodat de kracht van Rome gebroken, ja schier vernietigd is. Geen beter en krachtiger middel dus om Rome te bestrijden, dan door de waarheid te verkondigen; geen wapen door Rome meer gevreesd, dan het Woord van God!

II. Doch van wie moet die Evangelisatie uitgaan? Het antwoord wordt ons gegeven Hand. 13, waar Paulus en Barnabas door de gemeente van Antiochie tot hunnen zendingsarbeid werden uitgezonden. Alle uitwendige en inwendige zending behoort dan uit te gaan van de Kerk, zij is roeping en werk der Christelijke gemeente en in normalen toestand, waar de liefde van Christus de Opzieners en Leden bezielt, zal zij van zelve deze hare hooge en heilige roeping gevoelen en arbeiders uit-

zenden in den oogst. Waar de Kerk als Kerk zulks echter, uit welke oorzaken dan ook, verzuimt, volgt van zelf dat de onderscheidene gemeenteleden op eene of andere wijze hare plaats vervangen, dat elk lid der gemeente doe, wat hij kan, naar de mate der gave hem geschonken, om het rijk van onzen Heer uit te breiden, want geëvangeliseerd moet er worden. Van daar verschillende vereenigingen of ook wel individuele werkzaamheid, die dit werk overnemen, en bij het algemeene priesterschap der geloovigen kan het regt en de bevoegdheid daartoe onzes inziens niet worden ontkend, ofschoon het wenschelijk blijft, dat alles zooveel mogelijk geschiede in verband met de Kerk en hare inrigtingen.

Vraagt men nu of algemeene vereenigingen tot Evangelisatie, dan of bijzondere werkzaamheid in de verschillende gemeenten te verkiezen zijn, zoo komt ons het laatste inzonderheid wenschelijk voor, ofschoon wij ook het eerste geenszins onvoorwaardelijk afkeuren. Beide kan zamengaan, mits men met het laatste aanvange.

Wanneer wij de inrigtingen der eerste Apostolische gemeenten aandachtig nagaan, schijnt iedere gemeente, ofschoon door meerdere banden aan anderen verbonden, vrij geweest te zijn in hare ontwikkeling en werkzaamheid. Ook voor latere dagen is daar veel uit te leeren, daar eene concentratie van bestuur zoo ligtelijk die vrije werkzaamheid verlamt. Iedere plaats heeft hare eigenaardige behoeften en eischen, die alleen dáár regt kunnen worden beoordeeld, en geene vreemde inwerking dulden. Vooral de Evangelisatie is een werk der vrijheid, dat niet aan algemeene bepalingen moet worden gebonden of op eenige wijze moet worden belemmerd. Eenvoudige bijbellezing en bespreking doen hier dikwijls onder den goddelijken zegen meer af, dan alle stelselmatige voorschriften.

Daarbij loopt men gevaar dat in groote vereenigingen enkele bepalingen worden opgenomen, die velen verhinderen om zich van harte aan te sluiten. Om het met

een voorbeeld op te helderen, hoevelen zijn van de Protestantsche genootschappen, daar zij anders mede ingenomen waren, afkeerig gemaakt, door de ongelukkige inmenging in de zaak van het onderwijs. Zoo kan door drijven der meerderheid de overigens goede zaak schade lijden, dat bij individuele en gemeentelijke werkzaamheid minder te vreezen is. In zoo menige groote vergadering wordt ook dikwijls veel gesproken, en weinig gehandeld.

Nog een bezwaar is bij eene algemeene Vereeniging daarin gelegen, dat zij vooral in deze zaak zooveel opziens baart naar buiten, en tegenover onze Roomsche landgenooten den schijn heeft van openlijke oorlogsverklaring en stelselmatige bestrijding. Zoo ergens dan moet zulks hier vermeden worden. Zij moeten kunnen zien dat het juist liefde is, die ons drijft, en dit wordt door individuele werkzaamheid zeker gemakkelijker bereikt.

Eindelijk komt eene stille en weinig gerucht makende werkzaamheid meer overeen met den aard van het Evangelie. Al wat groot en goed is in het Christendom, ontstond uit kleine beginselen, en ging langzaam trapswijze verder. Getuige de invoering van het Christendom zelve, getuige de hervorming, getuige geheel de zendingszaak. Gelijk het mostaardzaad wast het op, gelijk het zuurdeesem doordringt het. Zoo was het in Ierland. Dallas en zijne vrienden bespeurden in 1846 de behoefte, die ook aldaar aan geestelijk voedsel meer dan ooit ontstond, en sloegen in eenvoudigheid de handen aan het werk. Acht personen werden uitgezonden, om twee aan twee overal in Ierland het Evangelie te verkondigen; en de Heer gaf zegen en wasdom, zoodat het kleine zaadje uitsproot en opwies tot het volle koren in de aar. — Laat de waardige Maasdijk in Brussel het leeren, hoe uit een eenvoudig, met den Heer begonnen werk groote en heerlijke dingen kunnen voortkomen. Ja, ook in ons Vaderland ontbreken de bewijzen niet, welke zegen op getrouwe werkzaamheid in dit opzigt rust.

Doch wanneer wij zoozeer op individuele en gemeen-

telijke werkzaamheid aandringen, willen wij daardoor echter geenszins de reeds ontworpene Genootschappen tot Evangelisatie afkeuren. Ook deze kunnen veel bijdragen tot meerderen wasdom en uitbreiding van dit werk, gelijk in Ierland reeds spoedig door den genoemden Dallas en den ijverigen Bickersteth, een speciaal fonds voor de geestelijke behoeften van Ierland werd opgerigt, en een Committé gevormd, dat .zich met de ontvangsten belastte, terwijl in Mei 1849 het Genootschap voor Iersche kerkzendingen onder de Roomsch-Katholieken tot stand kwam; gelijk reeds vroeger in 1844 te Dublin was opgerigt eene Vereeniging tot ondersteuning van Roomsche priesters, die tot de Hervormde kerk zijn overgegaan. Deze laatste, onder het patronaat van den Graaf van Roden, ondersteunt priesters van een eerlijk karakter, die uit overtuiging Rome verlaten; bevordert de opleiding van jonge lieden, die oorspronkelijk voor den priesterstand in de Roomsche kerk bestemd waren; zorgt voor de verspreiding, hetzij van den kansel of door de pers, van bijbelsch en anti-pauselijk onderwijs; en tracht bijzonder op de bestaande Roomsche priesters te werken. Zoo kan gemeenschappelijke zamenwerking het werk verligten, en de uitdrukking zijn van gemeenschap des Geestes tegenover Rome. Slechts ééne zaak worde niet uit het oog verloren, dat zoodanig hoofd-committé niet ingrijpe in de bijzondere werkzaamheid der verschillende gemeenten, maar deze geheel vrijlate. Slechts medewerking en gemeenschappelijk overleg kunnen hier doel treffen, daar Evangelisatie zich niet aan reglementen en bepalingen laat binden. De Vereeniging van het asyl Steenbeek moge hier in vele opzigten tot een voorbeeld dienen, welke zich wel met meerdere Commissiën op de verschillende plaatsen in betrekking stelt, doch deze overigens geheel vrij naar plaatselijke behoefte laat handelen. Men bederve het schoone werk der Evangelisatie niet door angstvallige beperking, maar grijpe iedere gelegenheid aan, die zich

onder het bestuur van den Heer der gemeente tot Evangelieverkondiging opdoet.

III. Is verkondiging van de blijde boodschap des heils het wezen der Evangelisatie, dan ligt hierin van zelf het doel opgesloten, dat zij ook onder de Roomsch-Katholieken moet beoogen. Wel verre van eenig bijoogmerk of slechts aanwinst voor eenig bijzonder kerkgenootschap in aantal en invloed te bedoelen, moet het zielenheil onzer medemenschen te bevorderen onze eenige toeleg zijn. Afgedwaalde en in duisternis en onwetendheid verzonken landgenooten tot het Woord Gods terug te voeren, als de eenige bron van licht en leven, hen weder bekend te maken met de zegeningen van het Evangelie der genade, hen tot den eenigen en algenoegzamen Hoogepriester te leiden, in één woord, hunne zielen voor de eeuwigheid te behouden, zij onze wensch, onze bede, onze strijd, onze arbeid. Het moet ons ernst zijn met hunne zaligheid, zoodat wij hen voor Christus zoeken te winnen, niet voor eenige partij of afdeeling der kerk. Met de groote levensvraag moeten wij tot hen komen, opdat zij leeren vragen: wat moet ik doen, opdat ik zalig worde? opdat zij afziende van alle eigenwillige godsdienst, hun vertrouwen leeren stellen op dien eenigen, grooten, magtigen, algenoegzamen Zaligmaker, en alzoo behouden worden. Maar juist daarom zullen zij hunne dwalende kerk moeten verlaten; en hunne trouw aan het Evangelie door overgang moeten toonen. Wel miskennen wij niet de opvoedende magt die het Katholicisme in de middeleeuwen gehad heeft; maar nu nog eene hervorming in de Roomsche kerk zelve mogelijk te achten, is voor ons ondenkbaar. Vroeger moge men zich daarmede hebben kunnen vleijen, de latere jaren hebben die droombeelden doen verdwijnen. Iets anders is het uit den boezem der Roomsch-Katholieken hervorming te hopen, dan eene hervorming hunner kerk zelve te verwachten. Neen, Rome verandert

niet. Zij zoude hare onfeilbaarheid moeten opgeven, zij zoude zichzelve verloochenen, en juist daardoor ophouden de Roomsche kerk te zijn, zoo zij wederkeerde tot de trouw aan Gods Woord. Alle pogingen om Rome tot Christus terug te voeren, zijn ijdel en vruchteloos. Haar val alleen kan een einde maken aan hare heerschappij, want deze te onderwerpen aan de waarheid van Gods Woord, kan zij niet. In de dagen van Erasmus mogt zulks nog mogelijk zijn, nadat zij eenmaal haren tegenstand tegen het Evangelie der Hervorming door haar gewaand onfeilbaar gezag als kerkleer bevestigd heeft, is het naar onze overtuiging eene hersenschim, de Roomsch-Katholieke kerk zelve te willen verlichten en hervormen. Langs geen anderen weg is het ons dus denkbaar onze dwalende landgenooten voor den Heer te winnen, dan door verlating van hunne bijgeloovige kerkgemeenschap. Willen zij zich echter liever Katholieken, dan Protestanten noemen, wij hebben er vrede mede, maar Roomsch blijven kunnen zij niet, zoodra zij het Evangelie leeren kennen en aannemen. De bekeering van de leugen tot de waarheid, moet van zelve ten gevolge hebben, dat zij tot het verlaten van hunne Roomsche kerkbelijdenis worden gebragt. Indien het toch waar is, dat de Schrift ons leert, dat men met het hart gelooft tot regtvaardigheid, er staat ook tevens bij, met den mond belijdt men tot zaligheid.

Maar zal dit oogmerk bereikt worden, dan moet geloof het beginsel zijn dat ons bezielt, geloovige trouw aan Gods Woord onze leuze zijn, dan moet positieve waarheid de inhoud zijn onzer Evangelieprediking. Weinig toch zoude het den Roomsch-Katholieken baten, zoo wij hun wel de overleveringen hunner kerk deden verwerpen, maar niets beters in de plaats gaven, waardoor hunne zielen konden zalig worden. Eene Rongiaansche hervorming redt geene zielen. „Polemiseer" (zeggen wij met van Oosterzee, in zijne Aphorismen over kerkelijke tijds- en levensvragen), „tegen de dwaashe-

den van het bijgeloof, en gij bestookt slechts de buitenwerken der vesting. Bestrijd de eigengeregtigheid met de leer der vrije genade, en gij tast haar middelpunt aan. Bewijs met den Heidelbergschen Catechismus, dat Rome „metterdaad den éénigen Zaligmaker Jezus verloochent, ofschoon men zijns met den mond roemt," en gij hebt den Achilles-hiel van het Roomsch-Katholicisme getroffen." Daarom worde het ook in deze zaak nimmer vergeten: dit is de overwinning, die de wereld overwint, namelijk ons geloof. Dat alleen is het allesbezielend en krachtgevend beginsel, dat ons in den strijd des lichts tegen de duisternis de zege waarborgt. Zoo wij anderen willen brengen tot het Evangelie, dan zelven daaraan boven alles vastgehouden. Zonder dat geloof vermogen wij niets, met dat geloof alles. Dan zullen wij niet onze eigene eer, maar slechts des Heeren naam en zaak, en het zielenheil onzer naasten bedoelen.

IV. Die overtuiging wijst ons dan ook van zelve den weg, langs welken wij tot het voorgestelde doel moeten komen. Zal eene Evangelisatie onder onze Roomsche landgenooten doel treffen, dan moet zij met bescheiden aandrang, met zelfopofferende liefde, met heiligen ernst des gebeds geschieden.

Het: dwing ze om in te gaan! in den zin van uitwendig geweld behoort in de Roomsche Kerk te huis, welke nimmer terugdeinsde, om langs zulk eenen weg hare magt uit te breiden door omkooping, dwang, list, of bedrog. Van haar onwaardig proselytenmaken geldt het woord des Heeren: Wee u pharizeërs, die land en zee rondtrekt om eenen Jodengenoot te maken, en wanneer hij het geworden is, maakt gij hem tot een kind der helle, tweemaal erger dan gij! Daarvan behoort het Evangelisch proselytisme verre te zijn. Alle ongeoorloofde middelen zijn dus van zelve buitengesloten; geene overrompeling, slechts de weg van vrije overtuiging is ons gegund. Het zwaard des Geestes, Gods Woord, zij

ons eenig wapen. Dat te brengen in de huizen, en hun, dien het door Priestergezag onthouden wordt, met vriendelijken aandrang te verkondigen, zij onze ijverige toeleg. Ziet het in Ierland wat eene geregelde colportage onder den Goddelijken zegen vermag, en hoe het woord van Paus Paulus V daar bevestigd werd, „dat de H. Schrift een boek is, dat, wanneer het ontsloten wordt, geheel het Roomsche geloof zal omver werpen." Niet zonder reden vreest Rome den Bijbel, want waar het bekend wordt rijst van zelf de vraag op: „Als de Bijbel een goed boek is, en onze kerk op dat boek gegrond is, waarom mogen wij het dan zelven niet lezen?" [1]) Waar het gelezen wordt, en de priesters op de daaruit ontleende bedenkingen niet weten te antwoorden, worden dezen verlaten. Geen priester, dit gevoelen zij, is in staat hun de zonden te vergeven, daar zij eenen grooten Hoogepriester in den hemel hebben, die in staat en gewillig is, om voor hen tusschen te treden. Toen Graaf RODEN voor eenigen tijd de Roomsche bekeerlingen in Ierland bezocht, stond hij verwonderd over de mate van kennis die hij aantrof. Al hunne antwoorden en al de redeneringen die zij voerden, waren uit den Bijbel getrokken en op den Bijbel gegrond. „Waar men zich in dat land begeeft," zoo getuigde hij, „overal is de Bijbel het eenige boek, dat men met blijdschap ontvangt, het eenige, dat de dankbaarheid der Ieren opwekt, het eenige dat zij lezen, en ik geloof niet dat het den vijand nu gelukken zou het hun te ontrooven. Zoodanig is de liefde der nieuwe Christenen voor het Woord van God, dat men hen nooit hoort vragen: wat heeft de Protestantsche leeraar gezegd? of: wat heeft de priester gezegd? Dit alleen willen zij weten: wat zegt de Heer?" [2])

1) The reformation in Ireland. A brief Review of the Principal Missions in connexion with the established church in Ireland. London, 1852.

2) Zie deze en andere bijzonderheden ook vermeld in „de Hervorming in Ierland, zoo als zij beschreven is in brieven van graaf Roden aan een vriend." Te Amsterdam bij H. Höveker, 1853.

Opmerking verdient daarom ook het berigt, hetwelk wij onlangs in sommige nieuwsbladen lazen, dat de Roomsch-Katholieke bisschop van Tuam, om den voortgang van het Protestantisme te beletten, ook Roomsche Bijbels in zijn kerspel wil gaan verspreiden.

Zoo is dan de weg gewezen, dat verspreiding der H. S. het groote middel is tot Evangelisatie, gelijk het ten allen tijde gebleken is. Die Bijbel moet hun in hunne woningen gebragt worden, door daartoe uitgezondene colporteurs. Ook de tegenstand zelf, ook het verbranden van dit boek [1]) zal de aanvraag vermeerderen en de belangstelling opwekken. Indien zij zelven niet kunnen lezen, worde hun gelegenheid gegeven dien te hooren voorlezen, waartoe vooral in gemengde huisgezinnen de weg open staat, en dat ook voor de veelal onkundige Protestantsche leden hoogst nuttig moet worden geacht. De colporteurs kunnen daartoe tevens voorlezers zijn, gelijk reeds in de hofstad met goed gevolg daartoe gelegenheid werd gegeven. Op die voorlezing vooral rust elders groote zegen. Nevens den Bijbel worden traktaatjes en andere kleine godsdienstige geschriften gevoegd. Eene der groote koopsteden in ons Vaderland kan ons de nuttigheid daarvan leeren. In Ierland werd daarenboven de Evangelisatie begonnen met omstreeks 90,000 traktaatjes per post rond te zenden en 5 belangrijke adressen aan de priesters. Alleen Roomschgezinden ontvingen die. Ook het openlijk aanplakken van affiches, waarop met groote letters Bijbelsche waarheden gedrukt staan, doet in Ierland veel nut, b. v. „Van hoeveel zonden kan men vergeving verkrijgen, en voor hoeveel? De priester zegt: van zooveel zonden, voor zooveel; Gods Woord zegt: het bloed van Jezus Christus reinigt van alle zonden." — Zoo wordt het volk ingelicht omtrent het ware geschilpunt met Rome, dat ook door pre-

---

1) Waarvan de voorbeelden ook in ons vaderland niet vreemd zijn.

diking, voorlezingen en populaire geschriften geschieden kan.

Daarbij is het werk van Evangelisten hoogst gewigtig, die aan de Roomschgezinden het Evangelie der zaligheid naar de H. S. voorstellen, en hunne bezwaren oplossen; maar bij het uitzenden van dezen vooral zal groote voorzigtigheid noodig zijn. Wel is ieder Christen tot die verkondiging geroepen, en zal ook iedere gelegenheid moeten waarnemen om voor anderen nuttig te zijn, maar niet ieder heeft de geschiktheid en bekwaamheid om bepaaldelijk tot dit werk te worden gebezigd. Christelijke gemoedelijkheid en ijver is hier niet genoeg. Er behoort eene bijzondere takt toe, en bij voorkeur zouden wij bekeerlingen uit de Roomsche Kerk zelve hiertoe wenschelijk achten, daar dezen beter dan anderen het geloof, de behoefte en den strijd der vroegere geloofsgenooten kunnen begrijpen en medegevoelen. In dit werk komt het toch eigenlijk alles aan op de persoonlijkheid van de arbeiders. Zij moeten gezondheid, moed, geduld, vriendelijkheid, gebedsgave, nederigheid, bezitten, en boven alles door liefde tot den Heer en dit werk gedrongen worden. — Wat één zoodanig zendeling onder Gods zegen vermag, doet ons (om nu onzen Maasdijk niet andermaal te noemen) het voorbeeld zien van den eersten Evangeliebode der Presbyteriaansche zending van Connaught in Ierland, Michaël Brannigan. Alleen ging hij de woestijn in, overal het Woord Gods aan de Roomsche Ieren predikende in hunne eigene taal; hij stichtte scholen, kweekte nijverheid aan, zegepraalde over allen tegenstand, in welken ruwen vorm hem die ook tegentrad; hij was in den tijd des hongernoods en der besmetting het werktuig eener onbekrompene weldadigheid, hij was de ijsbreker in geheele landen voor anderen, die nu de vruchten oogsten van zijnen arbeid, en het verhaal zijner moeiten, beproevingen en vorderingen verspreidde wijd en zijd belangstelling en ontstak een edelen ijver, die gestadig voortgaat aan de Connaughtsche zending magtige hulp-

middelen en trouwe mannen vol zelfverloochening toe te voeren. Nog tien van hen hebben zijn voetspoor gevolgd en zich vrijwillig onderworpen aan al de bezwaren, al den tegenstand, al de moeijelijkheden, die in het woeste Connaught hen wachtten — met het eenige doel om de Roomschen niet tot eene sekte, maar tot Christus te leiden [1]).

Zal het oogmerk der Evangelisatie bereikt worden, dan moet zij geheel een werk der liefde zijn; der liefde, die zich niet in de ongeregtigheid verblijdt, maar in de waarheid. Het moet in alles te zien zijn, dat wij slechts het zielenheil onzer Roomsche landgenooten bedoelen. Wel verre dat het als eene oorlogsverklaring van onze zijde door hen zoude beschouwd worden, moet de wijze onzer werkzaamheid hen tot de overtuiging brengen, dat wij hen waarlijk lief hebben. Het onderscheid, dat wij maken tusschen de Roomsche leeken en tusschen Rome, dat in de geestelijkheid geconcentreerd is, moet duidelijk uitkomen, en geen haat en tegenstand van hunne zijde ons doen vergeten, dat zij onze medemenschen en onze landgenooten zijn. Daarin zij het voorbeeld van de bekende schrijfster Charlotte Elisabeth (Mevr. Tonna) ter navolging, die den vurigsten ijver met de teederste liefde wist te vereenigen. Niettegenstaande zij nimmer de waarheid in het minste of geringste verborg of te kort deed, heeft zij de verzekering nagelaten, dat zij nimmer een oneerbiedigen of onvriendelijken blik ontmoet heeft van één onder de honderden, ja duizenden, die wisten dat zij de vijandin van hunne godsdienst, maar de liefhebbende vriendin van hun land en bovenal van hunne zielen was [2]). Het kwade te overwinnen door het goede zij ook onze leus. Medegevoel met hunnen dwalenden toestand beziele ons,

---

1) Verg. de mededeeling hieromtrent in de Nederlander, 1852, N°. 735.

2) Zie hare hoogst belangrijke Personal recollections, onlangs vertaald uitgegeven door E. J. Hasebroek, onder den titel: Charlotte Elisabeth, Herinneringen uit mijn leven. Bij Gebr. Kraaij, te Amst. 1853.

overtuigd als wij zijn, dat zij op den weg des verderfs zich bevinden, en drukke zich uit in al onze pogingen ten hunnen behoeve. Liefde moet de banier zijn, de hartelijke erbarming met de zielen, die geheel of gedeeltelijk van de waarheid beroofd zijn. Liefde zal dan van zelve den besten weg tot hunne harten vinden, en de beste middelen aan de hand geven, om hen voor het Evangelie te winnen. Zij mag dan ook met goede hope het werk aanvaarden, daar er bij vele Roomschgezinden reeds hier en daar groote behoefte is opgewekt naar iets beters dan Rome geeft. Er is bij de Roomschen een goede grond, als slechts het woord Gods daarop gezaaid wordt. Dat ieder slechts doe in zijnen kring, wat de liefde hem gebiedt. Dat ook meer aanzienlijken zich niet onttrekken, zich niet vergenoegen met lid van een genootschap te zijn en eenige bijdragen tot dit werk te geven, maar zelven de Roomschen bezoeken en met het Evangelie bekend maken.

Waar zoo liefde de drijfveer is, is er plaats voor vele en verschillende werkzaamheid. Het arbeidsveld is groot genoeg voor meerdere vereenigingen, gelijk er ook in Ierland onderscheidene genootschappen in dit groote werk bezig zijn, waarvan ieder verschillende plaatsen bezet, terwijl geen van allen zich met elkander inlaat. Dat in alles slechts de werkzame geloovige liefde zich betoone, welke zielen voor den Heer behouden, niet verderven wil, welke alles voor de Roomschen, niets tegen hen begeert te doen. Immers zulk een zuiver en heilig proselytisme is onafscheidelijk van het waarachtige Christendom. Maar dan ook zullen wij eindelijk behoefte gevoelen om alle kracht daartoe uit Hem te zoeken, die gezegd heeft: mijne kracht wordt in zwakheid volbragt! Zal onze arbeid een werk des gebeds zijn, zoo achten wij bidstonden voor deze zaak uitnemend wenschelijk. Of zouden er wel maandelijksche bidstonden voor de uitbreiding des Evangelies onder de Heidenen worden gehouden, terwijl wij het bidden voor de bekeering onzer

Roomsch-Katholieke landgenooten verzuimden? Een of meerdere uren worden dan in iedere Protestantsche gemeente opzettelijk daartoe afgezonderd, waarbij tevens voor deze belangrijke werkzaamheid liefdegaven kunnen worden ingezameld, want geen krachtiger wapenrusting dan die des gebeds, geen onverwinlijker vesting dan eene biddende gemeente. Dat alleen zet kracht bij aan alle andere pogingen, en mag doen hopen op den zegen van den Heer der Kerk. Ja, dan zal het werk der Evangelisatie niet ijdel wezen in den Heer, wanneer wij ons telkens, niet slechts afzonderlijk maar ook gemeenschappelijk nederwerpen voor den troon der genade, om (naar de krachtige uitdrukking des Apostels) te strijden in den gebede. Ook hierin mogen de Christenen van Engeland ons ten voorbeelde zijn, die zulk eene uitnemende uitnoodiging tot vereenigd gebed voor Ierland tot hunne medechristenen rigtten, welke wij hier ter aanprijzing overnemen:

„Geen krachtiger middel kan worden gebezigd tot uitbreiding van Christus' Koningrijk in de wereld, dan vurig en vereenigd gebed.

Het schijnt dat de tegenwoordige toestand van Ierland eene ongezochte gelegenheid aanbiedt tot gedurige bijzondere gemeenschap met God; een toestand, die de hoop aanmoedigt, dat het Woord van God vrijeren loop zal hebben onder de leden der Roomsche Kerk dan tot heden het geval was; terwijl, tegelijk, geloovige broederen blootgesteld zijn aan gevaren, en bekeerden aan lijden, verzoeking en vervolging.

Laat ons hen te hulp snellen met onze gebeden; laat onze smeekingen tot den troon der genade standvastig, ernstig en algemeen zijn, en de Heer onze God zal ons genadig verhooren en ons Zijnen zegen geven.

Daarom wordt voorgesteld dat elken Zaturdag morgen bij de afzonderlijke of huiselijke godsdienst, Ierlands zaak worde gedacht en den Heer aanbevolen. Om hun

te gemoet te komen, die dit voorstel aannemen, worden de volgende hoofdpunten van gebed hier aangegeven:

1°. Erken de genade Gods in het schenken van zoo ruime mate van voorspoed aan het zendingswerk onder de Roomsch-Katholieken in Ierland.

2°. Erken de onwaardigheid der werktuigen die God genadig daartoe bezigen wil; en pleit op de genoegzaamheid van Christus voor al hunne zonden, dwalingen en tekortkomingen.

3°. Bid dat de Zendelingen en allen die zich met dit werk in welk opzigt ook belast hebben, mogen voorzien worden van kracht des Heiligen Geestes, om vrij uit de heiligende waarheden des Christendoms te verkondigen.

4°. Bid voor hen om wijsheid en voorzigtigheid, zoowel als om liefde en kracht in al wat zij zeggen en doen voor de zendingszaak.

5°. Bid dat zij hunne daden en woorden onbesmet mogen bewaren van de wereld, dat zij geen smaad berokkenen aan de zaak die zij voorstaan.

6°. Bid dat zij door Gods voorzienige zorg mogen bewaard worden voor alle aanslagen der boozen, en voor alle strikken en aanvallen door de vijanden der waarheid hun bereid.

7°. Bid voor den voortgang des Evangelies onder de arme, bedrogene Ieren; en dat de Heer haastiglijk zijn volk rukke uit de hand van het afvallige Rome.

8°. Bid voor de bekeerden, dat zij mogen gesterkt en bevestigd worden in het geloof en behoed voor terugkeering tot de dwaling.

9°. Bid voor de Roomsche priesters — vooral voor hen die zich met raad en daad verzetten tegen deze zendingen; dat hun de genade worde geschonken, dat zij de waarheid zien die zij nu wederstaan en zich bekeeren van de boosheid huns wegs.

10°. Bid dat zij, die lang het voorregt hebben gehad van het Evangelie te hooren, de genade ontvan-

gen om waardiglijk hunner roeping te wandelen en den Roomschen geene oorzaak van aanstoot worden.

11°. Bid dat de leeraars der kerk in hunne onderscheidene gemeenten door den Heiligen Geest worden bewogen tot groote en zegenrijke pogingen ten behoeve van hen die onwetend zijn en afgedwaald van den weg.

12°. Bid om zegen door deze gebeden over het hart van ieder die met dit doel nederknielt."

Waar zoo gebeden wordt, mag zegen van boven worden verwacht, daar kan de overwinning niet uitblijven, want de Heer strijdt met ons. Ja waarlijk, dat is een schoone en goede strijd, die zoo biddende gestreden wordt, zoodat wij met alle bidding en smeeking, bidden te allen tijd in den Geest, en daartoe waken met alle gedurigheid en smeeking. Worde die strijd weldra in geheel het Protestantsche Nederland gestreden!

27 Aug. 1853.

HET ALGEMEEN REGLEMENT

VOOR DE

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK,

INGEVOERD

IN 1852.

„De invoering van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk legt nu niet alleen den leden van kerkelijke collegiën, maar ook den gemeenteleden de verpligting op, om zich toeteleggen op de kennis van den geest en van de bepalingen des Reglements," schreef voor eenigen tijd iemand, die het met zijne aanteekeningen heeft uitgegeven [1]).

Welligt zijn velen niet genoeg bekend met de bepalingen van deze onze kerkelijke Grondwet. Liever dan hun eene beschrijving te geven van onze kerkelijke organisatie, nemen wij het Reglement in zijn geheel op, en zullen er aan het einde eenige woorden bij voegen, om op sommige belangrijke punten opmerkzaam te maken.

---

1) Te Gorinchem, bij J. Noorduyn en Zoon, 1852. Bl. 1—4 vindt men het koninklijk besluit van 23 Maart 1852, waarin de bekende elf reserves voorkomen.

I. ALGEMEENE BEPALINGEN.

Art. 1. De Nederlandsche Hervormde Kerk bestaat uit al de Hervormde gemeenten in het Koningrijk der Nederlanden, Waalsche, Presbyteriaansch-Engelsche en Schotsche, zoowel als Nederduitsche.

Art. 2. Tot elke bijzondere gemeente behooren:
die op belijdenis des geloofs tot lidmaten zijn aangenomen;
die voor alsnog alleen door den doop in hare gemeenschap zijn ingelijfd;
die door geboorte uit Hervormde ouders, of door den overgang hunner ouders tot de Hervormde Kerk, gerekend worden tot eene bijzondere gemeente in betrekking te staan;
die in eenige Evangelische gemeente, hetzij hier te lande, hetzij elders zijn erkend, als behoorende tot de Hervormde Kerk, en van hunnen doop of hunne belijdenis door behoorlijke bewijzen hebben doen blijken.

Art. 3. Deze allen blijven tot de Nederlandsche Hervormde Kerk behooren, zoolang zij niet door woord of daad ten duidelijkste toonen, zich van haar af te scheiden, of door haar van hunne betrekking tot de Kerk vervallen zijn verklaard.

Art. 4. Het bestuur der Nederlandsche Hervormde Kerk wordt uitgeoefend:
1°. over de gemeenten, door kerkeraden;
2°. over meer gemeenten vereenigd, door Classikale Besturen en Provinciale Kerkbesturen;
3°. over al de gemeenten te zamen, door de Synode.

De belangen der Oost- en West-Indische Kerken zijn een voorwerp van de aanhoudende zorg der Synode van de Nederlandsche Hermvormde Kerk. De betrekking dier Kerken tot de Synode blijft op den tegenwoordigen voet, tot dat zij nader meer kerkelijk kan worden geregeld.

Art. 5. De leden dezer besturen worden benoemd door de Kerk, op de wijze, welke verder in de verschillende hoofdstukken van dit reglement is opgegeven.

Met uitzondering alleen van die der Kerkeraden en der Algemeene Synode, worden deze leden benoemd voor den tijd van drie jaren. Jaarlijks op den 1. Januarij treedt een derde, of zoo na mogelijk een derde, van hen af.

Geen predikant of ouderling kan lid worden van een Provinciaal Kerkbestuur, dan na vroeger lid te zijn geweest of nog te zijn van eenig kerkelijk collegie boven den Kerkeraad; en niemand zal tot ouderling in een Classikaal Bestuur benoemd worden, dan die ouderling is, of geweest is bij den Kerkeraad.

Niemand kan ten zelfden tijde lid zijn van een Classikaal Bestuur en van een Provinciaal Kerkbestuur.

Een lid van eenig Classikaal Bestuur, geroepen wordende tot een Provinciaal Kerkbestuur, treedt, bij aanvaarding van deze benoeming, in de eerste betrekking af, en wordt door zijnen secundus vervangen.

Ter Synode kunnen, even als de leden van het Provinciaal Kerkbestuur, ook hunne secundi worden afgevaardigd.

Art. 6. Aan elk der leden van de besturen boven den Kerkeraad wordt een secundus toegevoegd, die de vereischten heeft om als lid op te treden.

Bij tijdelijke ontstentenis van den primus treedt de secundus voor hem op als gewoon lid.

Bij aftreding tusschentijds van den primus, wordt de secundus gewoon lid, gedurende den diensttijd van den primus.

De secundus van den secretaris of scriba vervangt alleen in het laatste geval den secretaris of scriba in zijne bijzondere betrekking.

Als een secundus gewoon lid geworden is, verkiest de eerstvolgende vergadering van het bevoegde collegie een ander tot zijn secundus.

Art. 7. Van alle benoemingen wordt onverwijld kennis gegeven aan de nieuw benoemden.

Van de benoeming tot leden of secundi van eenig bestuur boven den Kerkeraad wordt tevens zoo spoedig mogelijk berigt gezonden aan het Ministerieel Departement, den secretaris der Synode en de onderscheidene kerkelijke besturen, die er belang bij hebben.

Art. 8. Alle stemmingen in kerkelijke vergaderingen, ter vervulling van openstaande of openvallende plaatsen, geschieden door de tegenwoordig zijnde leden, en wel met gesloten briefjes.

Ter beslissing wordt gevorderd de volstrekte meerderheid der behoorlijk uitgebragte stemmen. Wanneer deze, na twee vrije stemmingen, bij eene derde tusschen de twee, die de meeste stemmen op zich vereenigd hadden, blijkt niet verkregen te kunnen worden, zal het lot beslissen.

Voor elk lid en voor iederen secundus zal telkens afzonderlijk gestemd worden.

Art. 9. Geen kerkelijk bestuur neemt eenig besluit, dan bij tegenwoordigheid van twee derden zijner leden, tenzij de vergadering, wegens ongenoegzaam getal van leden, reeds eenmaal was uiteengegaan, en ten tweeden male tot behandeling der zaak wettiglijk was opgeroepen.

Art. 10. De leden der kerkelijke besturen stemmen in de vergaderingen, tot welke zij zijn afgevaardigd, altijd hoofdelijk, en zonder aan lastbrieven gehouden te zijn.

Elk lid is verpligt zijne stem bepaald uit te brengen, tenzij de vergadering hem van die verpligting ontslaat.

Art. 11. De zorg voor de belangen, zoo van de Christelijke Kerk in het algemeen als van de Hervormde in het bijzonder, de handhaving harer leer, de vermeerdering der Godsdienstige kennis, de bevordering van Christelijke zeden, de bewaring van orde en eendragt, en de aankweeking van liefde voor Koning en Vaderland, moeten steeds het hoofddoel zijn van allen, die, in onderscheidene betrekkingen, met het kerkelijk bestuur belast zijn.

Art. 12. Geene algemeen verbindende reglementen, of veranderingen in de bestaande, kunnen worden vastgesteld dan door de Synode.

Indien deze reglementen of veranderingen bepalingen behelzen, die op de Classikale Vergaderingen of de Kerkeraden regtstreeks betrekking hebben, zullen de Kerkbesturen de consideratien der Classikale Vergaderingen op die punten vragen.

Geen bijzondere reglementen voor provinciale ressorten, of veranderin-

gen daarin, kunnen in werking worden gebragt, dan door de Provinciale Kerkbesturen, na de goedkeuring der Synode te hebben ontvangen;

geene bijzondere reglementen voor classikale ressorten, of veranderingen daarin, dan door de Classikale Besturen, na de goedkeuring der Provinciale Kerkbesturen te hebben erlangd;

geene bijzondere reglementen voor de ringen, of veranderingen daarin, dan door de Ringsvergaderingen, na de goedkeuring van de Classikale Besturen te hebben ontvangen.

Deze goedkeuring van een hooger bestuur mag niet geweigerd worden, tenzij het blijken mogt, dat de bijzondere reglementen met de algemeene in strijd zijn.

Van alle zoodanige verordeningen en veranderingen zal kennis worden gegeven aan het Ministerieel Departement.

Dispensatie kan alleen gegeven worden van die bepalingen, welke uitdrukkelijk bij de reglementen zijn aangewezen, en op de wijze daarbij voorgeschreven.

Art. 13. De kerkelijke besturen bepalen hunne werkzaamheden binnen de grenzen hunner bevoegdheid, zoodat zij niets behandelen, wat uitsluitend tot den werkkring van een ander collegie behoort.

Kerkelijke besturen hebben het regt, in zaken, welke tot hunne bevoegdheid behooren, voorstellen in te dienen en voorlichting te vragen bij de in opklimmenden rang naastvolgende.

De verlangde voorlichting zal door dezen zoo spoedig mogelijk worden gegeven. Eerstgenoemden zijn gehouden, de aangevraagde berigten, bescheiden en consideratien zonder verwijl op te zenden.

Art. 14. Een kerkelijk bestuur, dat vermeent door de besluiten van een in opklimmenden rang volgend bestuur bezwaard te zijn, heeft het regt, zich bij nog hooger te beklagen; doch is inmiddels gehouden, zich naar de ontvangene voorschriften te gedragen, ten ware de zaak in geschil bij einduitspraak niet meer zou kunnen worden gebragt in haar geheel. In dit laatste geval wordt hiervan onverwijld kennis gegeven zoo aan het bestuur, waarover men zich beklaagt, als aan het bestuur, waarbij de eindbeslissing behoort, en als dit laatste de Synode is, dan, in den tusschentijd dat zij niet is vergaderd, aan de Algemeene Synodale Commissie.

Art. 15. Iedere beslissing van een kerkelijk collegie is vatbaar voor hooger beroep bij het in opklimmenden rang volgend collegie.

Van beslissing, in hooger beroep gevallen, wordt geen nieuw appèl toegelaten, doch kan alleen vernietiging worden gevraagd, wegens schennis of verkeerde toepassing der reglementen.

Het verzoek tot vernietiging van uitspraken van Classikale en Provinciale Besturen, alsmede van de Waalsche Commissie en het Kerkbestuur van *Limburg*, wordt gedaan bij de Algemeene Synodale Commissie, die in dezen beslist.

In geval van vernietiging wordt de zaak verzonden aan een ander collegie, van gelijken rang, als dat de vernietigde uitspraak heeft gewezen. Als ook dit collegie uitspraak heeft gedaan, is de zaak definitief beslist.

De Synode, geroepen om, hetzij in eersten aanleg, hetzij in hooger

beroep, uitspraak te doen, wordt bij uitloting verminderd op de helft harer leden. Indien van die uitspraak herziening wordt gevraagd, wordt de zaak voor de geheele Synode gebragt, die haar definitief beslist.

Art. 16. De Hervormde gemeenten, in art. 1 genoemd, behoorende tot hetzelfde geheel, en onder hetzelfde gemeenschappelijk bestuur geplaatst, zullen echter, naar hare bijzondere behoeften en omstandigheden, hare afzonderlijke huishoudelijke inrigtingen kunnen hebben, onder de bepalingen in art. 12 voorkomende.

II. BIJZONDERE BEPALINGEN.

HOOFDSTUK I.

Het Kerkelijk Bestuur in de enkele Gemeenten en de Ringen.

Art. 17. De plaatselijke gemeenten blijven bepaald binnen de grenzen, waarin zij nu bestaan, zoolang daarin, op wettige, bij dit reglement aangewezen, wijze, geene verandering zal gemaakt zijn. De belangen van elke dier gemeenten zijn toevertrouwd aan predikanten, benevens ouderlingen en diakenen, die allen door lidmaatschap aan die gemeente behooren verbonden te zijn.

Bij langdurige ziekte of tijdelijk gemis van een predikant der gemeente, zorgt de ring, volgens de bepalingen van het Reglement op de Vacaturen, voor de vervulling van zijn dienstwerk.

EERSTE AFDEELING.

De Kerkeraden.

Art. 18. In alle gemeenten, waar het personeel daartoe niet ontbreekt, zal een *Kerkeraad* zijn.

Gemeenten, die, door gebrek aan genoegzaam geschikt en gewillig personeel, geen Kerkeraad kunnen hebben, zijn geplaatst onder het toezigt van het Classikaal Bestuur, hetwelk met den predikant, of bij vacature met den consulent, doen zal, wat des Kerkeraads is.

Art. 19. De Kerkeraad wordt onderscheiden in *algemeenen* en *bijzonderen*.

De *algemeene*, die in alle gemeenten, grootere of kleinere, bestaat, is zamengesteld uit één of meer predikanten en uit ouderlingen en diakenen.

Tot den *bijzonderen*, die slechts in gemeenten met drie of meer predikanten gevonden wordt, behooren alleen predikanten en ouderlingen, terwijl diakenen aldaar ook een afzonderlijk collegie uitmaken.

De Kerkeraad vertegenwoordigt en bestuurt de gemeente; en wel de *algemeene* of ook de *bijzondere* Kerkeraad, naar mate de zaken, die te behandelen zijn, tot den eenen of tot den anderen behooren.

Art. 20. Aan *predikanten* is toevertrouwd en aanbevolen: de openbare verkondiging des Evangelies, het bedienen van Doop en Avondmaal, de leiding der openbare Godsdienstoefening, de huwelijks-inzegening, het geven van Godsdienst-onderwijs, de herderlijke zorg, en het besturen van al de vergaderingen des Kerkeraads.

Aan *onderlingen* is toevertrouwd en aanbevolen: met predikanten bezig te zijn in de herderlijke zorg voor de gemeente, de bevordering van en het toezigt op het Godsdienst-onderwijs, en de handhaving van orde en tucht; voorts het ijverig zamenwerken met dezen in alles, wat aan de Christelijke volmaking der gemeente kan dienstbaar wezen.

Aan *diakenen* is toevertrouwd en aanbevolen de meer bijzondere zorg voor de armen der gemeente. Daartoe zijn zij belast met het dagelijksch beheer der diakonie-goederen, met het innen van alle, onder welken titel ook, aan de diakonie der gemeente aankomende gelden, met de inzameling der liefdegaven en met het besteden van dit een en ander tot die Godsdienstige en zedelijke einden, welke de Christelijke gemeente voor hare armen beoogt.

In gemeenten met één of twee predikanten doen zij dit onder medewerking, en in die met drie of meer predikanten onder toezigt van predikanten en onderlingen.

Het vaststellen van collecten, de zorg voor de diakonie-goederen, alsmede voor de geestelijke behoeften der armen, is overal aan predikanten, onderlingen en diakenen te zamen opgedragen.

Art. 21. De Kerkeraden geven, wanneer zij verkeerdheden ontdekken in de admidistratie der kerkelijke goederen, daarvan kennis aan het Classikaal Bestuur.

Art. 22. De censuur over de leden der gemeente, met uitzondering van de predikanten, zoowel emeriti als dienstdoende, van de ouderlingen, de diakenen en de candidaten tot de Heilige dienst, geschiedt, ter eerster instantie, door den Kerkeraad, van welks uitspraken men zich kan beroepen op het Classikaal Bestuur; alles overeenkomstig het Reglement van kerkelijk opzigt en tucht.

Art. 23. Het regt tot benoeming van onderlingen en diakenen, en tot beroeping van predikanten, berust bij de gemeente.

Deze zal, behoudens de verkregen regten van derden, dit òf zelve uitoefenen, òf door hen, die zij daartoe bepaaldelijk magtigt, doen uitoefenen, naar gelang zulks, in de nader te maken bijzondere reglementen op de Kerkeraden en de predikants-beroeping, zal worden vastgesteld.

Tot dat daarin zal zijn voorzien, blijven de bestaande bepalingen van kracht en toepassing.

Art. 24. Wettig verkregen regten van collatoren en floreenpligtigen worden geëerbiedigd, tot zij door de wet of overeenkomst zullen zijn opgeheven. Tegen die verkeerdheden of misbruiken, die met het bestaan of de uitoefening van dit regt gepaard gaan, of daarbij plaats kunnen hebben, zullen door de Kerk de noodige maatregelen worden genomen of uitgelokt.

Geen Kerkeraad of gemeente kan het regt van vrije beroeping in eene collatie veranderen, noch ook immer aan iemand overdragen.

Art. 25. De huishoudelijke belangen der gemeente kunnen, in overeenstemming met de algemeene of provinciale verordeningen, door plaatselijke reglementen worden geregeld, doch zal van zulke reglementen mededeeling aan de Classikale Besturen geschieden.

TWEEDE AFDEELING.

De Ringen.

Art. 26. Predikantsplaatsen van ééne gemeente of van eenige gemeenten te zamen worden vereenigd tot *ringen*.

Naar plaatselijke omstandigheden is die vereeniging *zóó* ingerigt, dat de dienst in de gemeenten, ook bij vacature en andere ongelegenheden, steeds behoorlijk kan worden waargenomen.

In de bestaande verdeeling kunnen geene veranderingen worden gemaakt, dan door de Provinciale Kerkbesturen, na vooraf de consideratien der in de zaak betrokkene Classikale Besturen te hebben ingewonnen.

Van de gemaakte veranderingen zal kennis gegeven worden aan de Synode.

Art. 27. De predikanten, dienstdoende bij gemeenten tot zoodanigen ring behoorende, zijn verpligt tot onderling hulpbetoon, in geval van nood, behoudens de bepalingen op het hulppredikerschap.

Zij moeten, bij vacature, zorgen voor de vervulling van al de deelen van het herder- en leeraarwerk, die hun ter waarneming door het Reglement op de vacaturen worden opgedragen.

Art. 28. Tot dat einde verdeelen zij onderling de consulentschappen voor de verschillende gemeenten, en maken huishoudelijke bepalingen ten opzigte van het Godsdienst-onderwijs, de openbare eeredienst en het herderlijk werk in de hulpbehoevende gemeenten; een en ander onder goedkeuring van het Classikaal Bestuur.

Art. 29. De Ringen vergaderen, zoo dikwijls zij dit noodig achten, in de hoofdplaats van den ring, of in eenige andere plaats, door hen zelve te bepalen, en kiezen jaarlijks uit hun midden een praetor, vice-praetor, scriba en quaestor.

De Waalsche predikanten zijn leden der Ringsvergadering.

Art. 30. Van het hun bij artt. 27—29 van dit Reglement opgedragen werk zijn zij verantwoordelijk aan het Classikaal Bestuur, waaronder zij behooren.

Hunne verdere werkzaamheden bestaan in de overweging en behandeling van onderwerpen, de Godsdienst en het Christendom, de bevordering van bijbelkennis en de waarneming van hunne bediening betreffende.

Jaarlijks zenden zij een verslag van hunne werkzaamheden in bij het Classikaal Bestuur, dat deze verslagen, door het Provinciaal Kerkbestuur, doet toekomen aan de Synode.

Art. 31. De Ringsvergaderingen hebben het regt, om bij de onderscheidene kerkbesturen waaronder zij behooren, voorstellen in te leveren, maar zij zijn wederkeerig verpligt, de door dezen verlangde berigten, consideratien en bescheiden ten spoedigste in te zenden.

Art. 32. Verschillen in en tusschen de Ringsvergaderingen, en tusschen deze en de Kerkeraden, worden onderworpen aan het Classikaal Bestuur.

HOOFDSTUK II.

Het Kerkelijk Bestuur over meer Gemeenten te zamen.

EERSTE AFDEELING.

Algemeene bepalingen.

Art. 33. Meerdere, in elkanders nabijheid gelegene gemeenten, worden, ter geregelde uitoefening van het kerkelijk bestuur, vereenigd tot Classen.

De gezamenlijke Classen in ééne provincie vormen een provinciaal ressort.

Art. 34. Er zijn de navolgende provinciale ressorten met hunne Classen:

Gelderland	met	6	Classen:	*Arnhem*, *Nijmegen*, *Zutphen*, *Tiel*, *Bommel* en *Harderwijk*.
Zuid-Holland	"	6	"	*'s Gravenhage*, *Rotterdam*, *Leiden*, *Dordrecht*, *Gouda* en *Brielle*.
Noord-Holland	"	5	"	*Amsterdam*, *Haarlem*, *Alkmaar*, *Hoorn* en *Edam*.
Zeeland	"	4	"	*Middelburg*, *Zierikzee*, *Goes* en *IJzendijke*.
Utrecht	"	3	"	*Utrecht*, *Amersfoort* en *Wijk*.
Friesland	"	5	"	*Leeuwarden*, *Sneek*, *Franeker*, *Dokkum* en *Heerenveen*.
Overijssel	"	3	"	*Zwolle*, *Deventer* en *Kampen*.
Groningen	"	4	"	*Groningen*, *Winschoten*, *Appingadam* en *Onderdendam*.
Noord-Brabant	"	4	"	*'s Hertogenbosch*, *Breda*, *Heusden* en *Eindhoven*.
Drenthe	"	3	"	*Assen*, *Meppel* en *Coevorden*.

De Waalsche gemeenten en die van het hertogdom *Limburg* maken afzonderlijke kerkressorten uit. De Presbyteriaansch-Engelsche en Schotsche gemeenten behooren tot de kerkelijke ressorten der Nederduitsche gemeente in de stad, waar zij gevestigd zijn.

Art. 35. In de grensscheidingen der Classen en in de bepaling der hoofdplaatsen zullen geene veranderingen kunnen worden gemaakt, dan door de Synode, op voorstel van de Classikale Besturen, die er in betrokken zijn, na gehoord te hebben de Provinciale Kerkbesturen, waaronder zij ressorteren.

Van alle zoodanige veranderingen zal terstond kennis worden gegeven aan het Ministerieel Departement.

Art. 36. De belangen van de gezamenlijke gemeenten, in de afzonderlijke gedeelten der Nederlandsche Hervormde Kerk, zijn toevertrouwd aan Classikale Vergaderingen (overeenkomstig de bepalingen van artt. 37 tot 40), aan Classikale Besturen en Provinciale Kerkbesturen.

De belangen van de Waalsche gemeenten en van die in *Limburg* zijn toevertrouwd, eerstgenoemden aan de Waalsche Réunie en de Commissie tot de Zaken der Waalsche Kerken, laatstgenoemden aan de jaarlijksche Kerkelijke Vergadering en het Kerkbestuur van *Limburg*.

Art. 37. De leden der Classikale en Provinciale Besturen worden benoemd door de Classikale Vergadering, jaarlijks op den laatsten Woensdag in de maand Junij te houden in de hoofdplaats der Classe.

De leden der Commissie tot de Zaken der Waalsche Kerken worden benoemd door eene Waalsche Vereeniging of Réunie, welke, zooveel zulks mag te pas komen, de Classikale Vergaderingen vervangende, jaarlijks gehouden wordt op zoodanige plaats, als door de Réunie des vorigen jaars zal bepaald zijn.

De leden van het Kerkbestuur van *Limburg* worden benoemd door de jaarlijksche Kerkelijke Vergadering, op den laatsten Woensdag in de maand Junij te houden te *Maastricht;* welke Kerkelijke Vergadering ook, zooveel zulks mag te pas komen, de Classikale Vergadering vervangt.

Art. 38. De Classikale Vergadering bestaat uit wettige vertegenwoordigers der Kerkeraden, zijnde al de dienstdoende predikanten, benevens zoovele dienstdoende ouderlingen, als door den Kerkeraad van elke gemeente in het ressort, voor hare rekening, zullen worden afgevaardigd, mits het getal der predikanten niet te boven gaande.

Het regt van afvaardiging van eenen ouderling heeft de Kerkeraad ook, wanneer de gemeente vacant is.

In gecombineerde gemeenten met meer Kerkeraden zal de afvaardiging van de ouderlingen door hen bij toerbeurten geschieden.

Afgevaardigde ouderlingen zullen, zonder schriftelijk bewijs van benoeming, niet ter vergadering worden toegelaten.

De afgevaardigden ter Classikale Vergadering doen aan de Kerkeraden verslag van hetgeen daar belangrijks is geschied.

Art. 39. Praeses, assessor en scriba van deze vergadering zijn zij, die deze betrekkingen bij het Classikaal Bestuur bekleeden; doch de overige leden des Classikalen Bestuurs hebben als zoodanig hier geene zitting.

Art. 40. Aan de Classikale Vergaderingen behoort:

1°. het doen van benoemingen, welke haar zijn opgedragen;

2°. het geven van consideratien op zoodanige punten in vast te stellen reglementen of veranderingen in de bestaande, als zijn aangeduid bij het daaromtrent bepaalde in art. 12;

3°. het opnemen en afsluiten der classikale rekeningen, de regeling van hetgeen betrekking heeft op de fondsen, waartoe die rekeningen behooren, en in het bijzonder het benoemen van een classikalen quaestor;

4°. het beraadslagen over hetgeen bevorderlijk kan zijn aan de belangen der bijzondere en gezamenlijke gemeenten in het classikaal ressort, inzonderheid wat betreft het godsdienstig en kerkelijk leven;

5°. het in overweging nemen van de voorstellen harer leden, om ze, als de hare overgenomen zijnde, aan de Classikale Besturen en Provinciale Kerkbesturen, alsmede aan de Synode, op te zenden;

6°. het opnemen en afsluiten van de rekeningen der classikale weduwenbeurzen, door die leden der vergadering, die tevens leden dezer beurzen zijn. Aan hen verblijft ook het benoemen van quaestoren dezer weduwenbeurzen en de behandeling van alles wat verder op haar betrekking heeft.

TWEEDE AFDEELING.

Het Classikaal Bestuur.

Art. 41. In elk Classikaal ressort is een Classikaal Bestuur, bestaande uit praeses, assessor, scriba en twee of meer dienstdoende predikanten, benevens één ouderling voor elk tweetal predikanten, die in het bestuur zitting hebben.

Ressorten met 20 en minder predikants-plaatsen zullen *twee;* die van 21 tot 35 *drie;* van 36 en daarboven *vier* predikanten benoemen.

Art. 42. De praeses, assessor, scriba en verdere leden van dit bestuur worden, met hunne secundi, benoemd door de Classikale Vergadering, bij vrije keuze.

De scriba en zijn secundus worden bij voorkeur gekozen uit de predikanten van de classikale hoofdplaats of hare nabijheid.

Praeses, assessor en scriba blijven als zoodanig werkzaam, gedurende den tijd van hunne zitting.

Art. 43. Aan de Classikale Besturen wordt opgedragen, behalve het vermelde in art. 12:

1°. het toezigt over de gemeenten, predikaten (emeriti zoowel als dienstdoende), candidaten tot de Heilige dienst, ouderlingen en diakenen (verg. art. 22);

2°. het kennis nemen van geschillen bij of tusschen de Kerkeraden der gemeenten, alsmede tusschen deze en de ringen, of tusschen de ringen onderling;

3°. de behandeling van geschillen en van zaken, behoorende tot de kerkelijke tucht, te weten: over de leden der gemeenten in cas van appèl, en over predikanten, candidaten tot de Heilige dienst, ouderlingen en diakenen, ter eerster instantie;

4°. het examineren van degenen, die tot het geven van Godsdienstonderwijs verlangen te worden toegelaten, en het verleenen van admissie aan zoodanigen, bij gunstigen uitslag van het onderzoek;

5°. het waken voor de belangen van vacante gemeenten, en van predikants-weduwen en weezen in het ressort, alsmede voor de regten der Classe op de classikale weduwenbeurzen;

6°. het toezigt op de administratie der diakonie-, en het acht geven op die der kerkelijke goederen;

7°. het nemen van noodige maatregelen tot het bepalen in geval van onzekerheid, het beslissen in geval van geschil, en het veranderen in geval van noodzakelijkheid, van de grensscheidingen tusschen de onderscheidene gemeenten onder hun ressort, na de Kerkeraden der belanghebbende gemeenten gehoord te hebben, en, wat verandering betreft, onder goedkeuring van het Provinciaal Kerkbestuur;

8°. het jaarlijks geven aan de Classikale Vergaderingen van een beknopt verslag der gewigtigste werkzaamheden, door het bestuur verrigt.

Art. 44. Tot dat einde:

1°. corresponderen zij met de Kerkelijke Besturen en andere collegien, en, waar zij het noodig achten, met bijzondere personen;

2°. doen zij, jaarlijks bij schriftelijke aanvragen, doch om de drie jaren, en voorts zoo dikwijls zij dit bij eenige gemeente noodig achten, persoonlijk, kerkvisitatie, volgens de daarop bestaande verordeningen. Zij geven steeds kennis van het resultaat hunner onderzoekingen aan de Provinciale Kerkbesturen;

3°. onderzoeken zij voorloopig alle geschillen en aanklagten, beoordeelen, aan wie de behandeling er van moet worden opgedragen, en brengen, overeenkomstig die beoordeeling, de zaak òf ten einde, òf ter plaatse waar zij behoort.

Art. 45. Zij zijn bevoegd tot het schorsen van predikanten, candidaten tot de Heilige dienst, ouderlingen en diakenen.

Art. 46. De Classikale Besturen houden hunne gewone vergaderingen in de classikale hoofdplaats, op de laatste Woensdagen van de maanden Maart, Mei, September en November. Zij kunnen echter hunne bijeenkomsten uitstellen of vervroegen, indien omstandigheden dit vereischen. De praeses heeft het regt, en is, door twee leden schriftelijk hiertoe verzocht zijnde, verpligt, buitengewone vergaderingen te beschrijven.

Art. 47. Bij afwezigheid van den praeses, treedt de assessor in zijne plaats op, en wordt deze vervangen door dien predikant, die het oudste lid der vergadering is, gerekend naar den tijd van zijne benoeming.

Bij onvoorziene afwezigheid wordt de scriba vervangen door een der leden, dien de bestuursvergadering daartoe zal aanwijzen.

DERDE AFDEELING.

Het Provinciaal Kerkbestuur.

Art. 48. In elk provinciaal ressort is een Provinciaal Kerkbestuur, bestaande uit dienstdoende predikanten en uit ouderlingen.

Elke Classe benoemt daartoe een predikant uit haar midden en, wanneer het Provinciaal Kerkbestuur zulks verlangt, bij beurtwisseling nog *één* daarenboven uit het provinciaal ressort.

Voor elk tweetal aldus benoemde predikanten is één ouderling, door de Classikale Vergaderingen bij beurtwisseling af te vaardigen.

De Comissie voor de Zaken der Waalsche Kerken bestaat uit vijf predikanten en twee ouderlingen.

Het Kerkbestuur van *Limburg* is zamengesteld uit vier predikanten en twee ouderlingen.

Voor de Kerkbesturen, welke niet meer dan drie Classen onder hun ressort hebben, zullen ook zoo vele predikanten tot *tertii* worden benoemd, als er predikanten in het bestuur zijn.

Art. 49. Ieder Provinciaal Kerkbestuur kiest zich, uit de predikanten in zijn midden, een president en vice-president.

Den secretaris kunnen zij uit de predikanten in hun midden kiezen, of ook daar buiten, maar in het laatste geval heeft hij slechts eene adviserende stem.

De secretaris wordt, bij onvoorziene afwezigheid, vervangen door een lid, hetwelk de bestuursvergadering daartoe aanwijst.

Art. 50. De gewone vergaderingen worden gehouden drie malen 's jaars, op de eerste Woensdagen der maanden Mei, Augustus en October. Zij kunnen echter worden uitgesteld of vervroegd, indien de omstandigheden dit vereischen.

De president heeft het regt, en is, door twee leden hiertoe schriftelijk verzocht zijnde, verpligt, buitengewone vergaderingen te beschrijven.

De gewone vergaderplaatsen der Provinciale kerkbesturen zijn:

voor	*Gelderland*,	*Arnhem*;
"	*Zuid-Holland*,	*'s Gravenhage*;
"	*Noord-Holland*,	*Amsterdam*;
"	*Zeeland*,	*Middelburg*;
"	*Utrecht*,	*Utrecht*;
"	*Friesland*,	*Leeuwarden*;
"	*Overijssel*,	*Zwolle*;
"	*Groningen*,	*Groningen*;
"	*Noord-Brabant*,	*'s Hertogenbosch*;
"	*Drenthe*,	*Assen*.

De Commissie voor de Waalsche Kerken zal vergaderen te *'s Gravenhage*, *Amsterdam* of *Utrecht*, of ter plaatse waar de Réunie vergadert, en het kerkbestuur van *Limburg* te *Maastricht*.

Art. 51. Aan de Provinciale Kerkbesturen wordt, behalve het in art. 12 genoemde, opgedragen:

1°. het toezigt over de Classen en derzelver besturen, ter handhaving der kerkelijke reglementen en verordeningen;

2°. het kennis nemen en beslissen van geschillen, welke in de Classikale Vergaderingen en Besturen, of tusschen dezelve, zijn ontstaan;

3°. de behandeling van geschillen en van zaken, behoorende tot de kerkelijke tucht, te weten in cas van appèl, en ter eerster instantie, wanneer het misdrijven geldt, voor welke de kerke-orde afzetting eischt, of zaken, waarin de Classikale Besturen, of derzelver leden, als zoodanig, betrokken zijn;

4°. het examineren van candidaten in de Godgeleerdheid, en het toelaten tot de Heilige dienst, bij gunstigen uitslag van het onderzoek;

5°. het waken en zorgen voor de Godsdienstige en kerkelijke belangen in geheel het provinciaal ressort, met name ook voor de provinciale weduwenbeurzen;

6°. het behandelen, en, zoo mogelijk, afdoen van zaken, welke betrekking hebben op de diakonie-administratie, voor zooverre zij bij de Classikale Besturen niet beslist kunnen worden. In het belang der administratie van kerkelijke goederen stellen zij zich, des noodig, in verband met het provinciaal collegie van toezigt;

7°. het nemen van noodige maatregelen tot het bepalen bij onzekerheid, het beslissen bij geschil, het veranderen bij noodzakelijkheid, der grensscheidingen tusschen twee of meer gemeenten in hunne provincie, behoorende tot verschillende classikale ressorten, na de Classikale Besturen en de Kerkeraden der gemeenten, die er in betrokken zijn, gehoord te hebben, en, in geval van verandering, onder goedkeuring der Synode.

Art. 52. Tot dat einde:

1°. corresponderen zij met alle kerkelijke besturen en collegien zonder uitzondering, en, waar zij het noodig achten, ook met alle burgerlijke en regterlijke, of met bijzondere personen;

2°. geven zij der Synode geregeld die berigten van hunne verrigtingen en zenden aan haar die verslagen der Classikale Besturen toe, welker mededeeling door de bestaande reglementen gevorderd, of door hen zelve geraden mogt geacht worden.

Art. 53. Zij zijn bevoegd, predikanten, candidaten, ouderlingen en diakenen af te zetten, en aan emeriti het Heilig dienstwerk te verbieden.

Art. 54. In geval van verschil tusschen twee of meer Classikale Besturen, hetwelk door het Provinciaal Kerkbestuur niet kan vereffend worden, of van verschil van eenig Classikaal Bestuur met het Kerkbestuur zelf, wordt de zaak ter beslissing aan de Synode gebragt.

HOOFDSTUK III.

Het Kerkelijk Bestuur over al de Gemeenten te zamen.

EERSTE AFDEELING.

De Synode.

Art. 55. De algemeene belangen der gemeenten, behoorende tot de Nederlandsche Hervormde Kerk, zijn toevertrouwd aan de Algemeene Synode, die de Kerk vertegenwoordigt en voor haar in regten optreedt.

Art. 56. Elk der in art. 34 genoemde Provinciale Kerkbesturen benoemt jaarlijks, in zijne vergadering van Mei, een predikant uit zijne leden of hunne secundi, tot het bijwonen der Synodale Vergadering, benevens een secundus, die echter niet optreedt, dan in geval het benoemde lid belet wordt zich naar de Synode te begeven. Op gelijke wijze wordt door de Commissie tot de Zaken der Waalsche Kerken een predikant, en door het kerkbestuur van *Limburg* een lid naar de Synode afgevaardigd, gelijk ook door de Commissie voor de Zaken der Oost- en West-Indische kerken een lid, overeenkomstig het slot van art. 4.

Bovendien worden naar de Synode drie ouderlingen afgevaardigd, bij beurtwisseling te benoemen door de Provinciale kerkbesturen uit verschillende provincien, naar de orde, waárin zij in art. 34 voorkomen, en door de Commissie voor de Zaken der Waalsche kerken, uit haar ressort.

Voorts hebben ter Synodale Vergadering zitting de secretaris der Synode en de quaestor-generaal, met adviserende stem. De laatste woont alleen die zittingen bij, waarin geldelijke aangelegenheden worden behandeld.

Eindelijk wordt door elke der Hervormde Godgeleerde faculteiten op de drie hoogescholen te *Leiden*, *Utrecht* en *Groningen*, een hoogleeraar benoemd, om als prae-adviserend lid de Synode bij te wonen.

De secretaris, van de benoeming der afgevaardigden met hunne secundi kennis bekomen hebbende, zal eene naamlijst van de leden der vergadering aan elk van dezen doen toekomen, met aanwijzing van den oudsten in diensttijd onder de afgevaardigde predikanten.

Art. 57. De Synode kiest zich uit de predikanten der Nederlandsche Hervormde Kerk haren *vasten secretaris*, die met der woon gevestigd zal zijn te *'s Gravenhage* of in den omtrek. Zijn *secundus* wordt benoemd voor drie jaren. Deze zal, bij aftreden van den secretaris, diens werkzaamheden waarnemen, tot dat een nieuwe secretaris, door de eerstvolgende Synode te benoemen, zijne betrekking zal hebben aanvaard.

Nopens het regt, den pligt, de toelaag en het ontslag van den secretaris zal door de Synode bij bijzondere overeenkomst en instructie nadere bepaling worden gemaakt, waarvan afschrift aan den *secundus* zal worden overgelegd.

Ook benoemt zij, bij voorkeur uit de leden der kerkgemeente te *Amsterdam*, eenen *quaestor* met zijnen *secundus*, voor onbepaalden tijd. Over hunne continuatie zal de Synode jaarlijks haar goedachten uitspreken. Hunne regten en pligten worden in eene bijzondere instructie omschreven.

Art. 58. Voor het hoofd van het Departement voor de Zaken der Hervormde Eeredienst enz. en zijnen secretaris-generaal, mits beide van Protestantsche belijdenis, of, bij ontstentenis van dezen, een commissaris des Konings, de Hervormde Godsdienst belijdende, staat de toegang open tot bijwoning der Synodale Vergaderingen.

Art. 59. De gewone Synodale Vergadering wordt, éénmaal 's jaars, te *'s Gravenhage* gehouden, aanvangende op den eersten Woensdag in de maand Julij. Deze tijdsbepaling kan niet worden veranderd, noch eene buitengewone vergadering der Synode beschreven dan door de Synodale Commissie, met kennisgeving aan Zijne Majesteit den Koning.

Tot eene buitengewone Synode worden de leden der laatstgehoudene hooge kerkvergadering zamengeroepen.

Art. 60. De Synode begint telken jare hare werkzaamheden met, onder leiding van den oudsten in diensttijd der afgevaardigde predikanten, uit dezen voor zich een president en vice-president, met plaatsvervanger, te verkiezen.

Art. 61. Bij de Synode berust de hoogste wetgevende, regtsprekende en besturende magt, onder de verschillende waarborgen in dit Algemeen Reglement en in bijzondere reglementen vastgesteld.

Art. 62. Zij arresteert de reglementen, welke voor de geheele Hervormde Kerk verbindende zijn. Elk reglement, door haar voorloopig aangenomen, wordt gezonden aan de Provinciale kerkbesturen om er hunne consideratien op in te winnen. Van deze neemt zij kennis en maakt zij naar eigen oordeel gebruik, om daarna het reglement, met de veranderingen er in gemaakt, andermaal aan de Provinciale Kerkbesturen te zenden, die er dan hunne stem over uitbrengen. Wanneer de volstrekte meerderheid dier Kerkbesturen zich voor het aannemen van het reglement verklaart, wordt het, als finaal aangenomen, door de Algemeene Synodale Commissie uitgevaardigd.

Met veranderingen in de bestaande reglementen wordt evenzoo gehandeld.

Art. 63. De regtsprekende magt der Synode wordt uitgeoefend naar art. 15 van dit Algemeen Reglement en naar het Algemeen Reglement van kerkelijk opzigt en tucht.

Zij beslist geschillen, welke in of tusschen Provinciale Kerkbesturen mogten ontstaan.

Art. 64. De besturende magt der Synode gaat over de algemeene belangen der Nederlandsche Hervormde Kerk, en in het bijzonder over alles, wat de openbare Godsdienst en de kerkelijke instellingen betreft. Zij staat in onmiddellijk verband met het Ministerieel Departement voor de Zaken der Hervormde Eeredienst enz.

Art. 65. Bij de Synode berust het beheer der algemeene kerkelijke fondsen. Zij voert dat onder administratie van den quaestor-generaal, over welke het toezigt is opgedragen aan de na te melden Algemeene Synodale Commissie, en, voor zooveel de algemeene classikale kas aangaat, met verantwoording aan de Hooge Regering.

Omtrent de administratie der bijzondere kerk-, pastorij, custorij- en andere gemeentefondsen, en de betrekking tusschen derzelver bestuurders en de Kerkeraden zullen nadere bepalingen worden ontworpen.

TWEEDE AFDEELING.

De Algemeene Synodale Commissie.

Art. 66. Tusschen de gewone jaarlijksche vergaderingen der Synode, worden, in haren naam, de belangen der Nederlandsche Hervormde Kerk behartigd en waargenomen door een collegie, onmiddellijk uitgaande van, en in betrekking staande tot de Synode onder den naam van *Algemeene Synodale Commissie.*

Art. 67. Deze commissie bestaat uit den president, den vice-president en den secretaris der Synode; voorts uit drie predikanten en drie ouderlingen, zooveel mogelijk te benoemen uit de verschillende kerkressorten. Aan elk der leden van deze commissie wordt een secundus toegevoegd. Zij hebben allen concluderende stem, behalve de secretaris, die eene adviserende heeft.

Verder heeft in deze vergadering zitting, met praeadviserende stem, een hoogleeraar in de Godgeleerdheid aan eene der drie hoogescholen des Rijks, door de drie respective Godgeleerde faculteiten beurtelings te benoemen.

Art. 68. De predikanten en ouderlingen, leden dezer commissie, benevens hunne secundi, worden benoemd door de Synode, voor den tijd van drie jaren. Telken jare treedt, met den dag op welke de gewone jaarlijksche vergadering der Synode gesloten wordt, een derde gedeelte af, zijnde de aftredenden niet herkiesbaar dan na twee jaren.

De hoogleeraar wordt door de aan de beurt zijnde Godgeleerde faculteit afgevaardigd, voor den tijd van één jaar.

De president, vice-president en secretaris ter laatste Synodale Vergadering fungeren ook bij deze commissie als zoodanig.

Art. 69. De vergaderingen dezer commissie kunnen, gelijk die der Synode, door het hoofd van het Ministerieel Departement en den secretaris-generaal, beiden van Protestantsche belijdenis, worden bijgewoond.

Art. 70. Aan deze commissie is opgedragen:

1°. het uitvoeren van alles wat de Synode haar heeft in last gegeven;

2°. het toezigt op de nakoming van alle kerkelijke reglementen en synodale besluiten;

3°. de behandeling en beslissing in vorderingen tot cassatie, van in appèl gedane uitspraken, overeenkomstig art. 15;

4°. het toezigt op de administratie der algemeene kerkelijke fondsen, met magt, om, waar de zaak bij uitstel lijden zou, daaromtrent te doen hetgeen der Synode is;

5°. het houden van zoodanig algemeen toezigt op de administratie van kerkelijke goederen, als haar bij een reglement zal worden opgedragen;

6°. de behandeling van spoedvorderende zaken, welke tot de bevoegdheid der Synode behooren;

7°. de correspondentie, omtrent alle voorkomende zaken, met collegien van kerkelijk bestuur en beheer, met de Godgeleerde faculteiten en met de Hooge Regering.

Art. 71. De Synodale Commissie biedt jaarlijks der Synode een overzigt aan van den staat der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Art. 72. De commissie vergadert te *'s Gravenhage*, gewoonlijk twee malen 's jaars, ééns in het voorjaar en ééns in het najaar, en voorts zoo dikwerf zulks door haar moderamen noodig zal worden geacht.

Art. 73. Alle kerkelijke collegien zijn verpligt, aan deze commissie alle door haar gevraagde inlichtingen te geven, en aan hare aanschrijvingen te voldoen, behoudens het bepaalde bij art. 14.

Art. 74. De commissie is, wegens alles wat door haar wordt verrigt, verantwoording schuldig ter eerste gewone Synodale Vergadering.

Bij de raadpleging over deze verantwoording heeft geen der synodale leden, die tevens lid is van de Algemeene Synodale Commissie, eene concluderende stem. Van uitspraken door haar gedaan ten gevolge van beroep in cassatie, geeft zij aan de Synode alleen verslag.

Derhalve stelt dit Reglement onder anderen vast:

1°. Dat bij de gemeente het regt tot benoeming van ouderlingen en diakenen en tot beroeping van predikanten berust, welk regt zij, behoudens de verkregen regten van derden, òf zelve zal uitoefenen, òf doen uitoefenen door hen, die zij daartoe bepaaldelijk magtigt, naar gelang zulks, in de nader te maken bijzondere reglementen op de kerkeraden en de predikantsberoeping zal vastgesteld worden; terwijl de bestaande bepalingen van kracht en toepassing blijven, zoolang daarin nog niet voorzien is. (Art. 23).

2°. Dat de leden der kerkelijke besturen benoemd worden door de Kerk, en wel, wat het klassikaal bestuur en provinciaal kerkbestuur betreft, door de klassikale vergadering. (Art. 5, 37).

3°. Dat geen predikant of ouderling lid van een Provinciaal kerkbestuur kan worden, dan na vroeger lid te

30*

zijn geweest of nog te zijn van eenig kerkelijk collegie boven den kerkeraad; en niemand tot ouderling in een klassikaal Bestuur benoemd zal worden, dan die ouderling is of geweest is bij den kerkeraad; zoodat de kerkeraad en de klassikale vergadering te zamen iemand het radikaal geven, om tot eenig kerkelijk bestuur, hooger dan de kerkeraad, verkozen te kunnen worden. (Art. 5).

4°. Dat de kerkeraad de gemeente vertegenwoordigt en bestuurt. (Art. 19).

5°. Dat de klassikale vergadering, die uit wettige vertegenwoordigers der kerkeraden bestaat, doorgaands door evenveel ouderlingen als predikanten, in sommige gevallen door meer ouderlingen dan predikanten kan bezocht zijn. (Art. 38).

6°. Dat de Provinciale kerkbesturen, van welke men geen lid kan worden, als men niet lid van een Klassikaal Bestuur is of geweest is, elk jaarlijks een predikant uit zijne leden of hunne secundi benoemen moet tot het bijwonen der synodale vergadering, benevens eenen ouderling, indien het hiertoe aan de beurt ligt. (Art. 56).

7°. Dat de Synode de Nederlandsche Hervormde Kerk vertegenwoordigt en voor haar in regten optreedt; dat bij haar de hoogste wetgevende, regtsprekende en besturende magt berust, en dat zij in onmiddellijk verband met het Ministerieel Departement voor de zaken der Hervormde Eeredienst staat. (Art. 55, 61, 64).

8°. Dat de Algemeene Synodale Commissie ondergeschikt is aan de Synode, zooals eene commissie aan hare committenten, en wegens al wat door haar wordt verrigt verantwoording schuldig is ter eerste gewone Synodale vergadering. (Art. 66, 74).

9°. Dat de Godgeleerde faculteiten aan de Hoogescholen te Leyden, Utrecht en Groningen, Hervormde Godgeleerde faculteiten zijn, dat zij een lid ter synodale vergadering zenden, die er praeadviserende stem heeft,

en dat zij elk op hare beurt evenzoo met betrekking tot de synodale commissie handelen. (Art. 56, 67).

10°. Dat de Commissie voor de zaken der Oost- en West-Indische kerken, over welke kerken de Synode niets te bepalen heeft, desniettemin een lid ter Synode afvaardigt met concluderende stem. (Art. 4, 56).

11°. Dat allen, die in onderscheiden betrekkingen met het kerkelijk bestuur belast zijn, zich onder anderen als hoofddoel moeten voorstellen de handhaving van de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk, die derhalve geacht wordt eene haar eigene leer te hebben, gewoonlijk de kerkleer genoemd. (Art. 11).

J. I. D.

BIJBELSTUDIEN.

EENE OUDE EN TOCH OOK NIEUWE PROFETIE [1]).

DOOR

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

De heerlijkheid van dit laatste huis zal grooter worden, dan van het eerste, zegt de HEERE der heirscharen; en in deze plaats zal ik vrede geven, spreekt de Heere der heirscharen. HAGGAÏ II: 10.

Er bestaat tusschen onzen tijd en dien waarin de profeet Haggaï profeteerde gelijkenis. De Joden waren teruggekeerd uit de babylonische gevangenis. De eerste ijver om het huis des Heeren te herbouwen was weldra verflaauwd. Aan aanleiding daartoe ontbrak het niet. De bewoners des lands wederstonden hen, ja, hadden zelfs de intrekking van het door Cyrus verleend verlof, bij zijnen tweeden opvolger, Artaxerxes (Pseudo-Smerdis), weten te bewerken. Toen echter onder den opvolger van dezen, Darius, de gezindheid veranderde, ten gunste der Joden, haastten dezen zich evenwel niet den aangevangen

1) Dit opstel is, *alleen wat het hoofddenkbeeld aangaat*, geenszins wat betreft de ontwikkeling en den vorm, eene reproductie eener leerrede, gehouden te Leiden, den 3 October 1853, gedenkdag van Leidens ontzet.

arbeid weder optevatten; zij bleven zeggen: *de tijd is niet gekomen, de tijd dat des Heeren huis gebouwd worde* (I: 2).

Daarop *geschiedde, in het tweede jaar van den koning Darius, in de zesde maand, op den eersten dag der maand, het woord des* HEEREN *door de dienst van Haggaï, den profeet, tot Zerubbabel, den zoon van Sealthiël, den vorst van Juda, en tot Josua, den zoon van Jozadak, den hoogepriester, zeggende:*

Alzoo spreekt de HEERE *der heirscharen, zeggende: Dit volk zegt: de tijd is niet gekomen, de tijd dat des* HEEREN *huis gebouwd worde.*

En het woord des HEEREN *geschiedde door de dienst des profeten Haggaï, zeggende:*

Is het voor ulieden wel de tijd, dat gij woont in uwe gewelfde huizen, en zal dit huis woest zijn? Nu dan, alzoo zegt de HEERE *der heirscharen, stelt uw hart op uwe wegen. Gij zaait veel, en gij brengt weinig in; gij eet, maar niet tot verzadiging; gij drinkt, maar niet tot dronken worden toe; gij kleedt u, maar niet tot uwe verwarming, en wie loon ontvangt, die ontvangt dat loon in eenen doorgeboorden buidel.*

Alzoo zegt de HEERE *der heirscharen: stelt uw hart op uwe wegen.*

Klimt op het gebergte, en brengt hout aan, en bouwt dit huis, en ik zal een welgevallen daaraan hebben, en verheerlijkt worden, zegt de HEERE. *Gij ziet om naar veel, maar zie, gij bekomt weinig, en als gij 't in huis gebragt hebt, zoo blaas ik daar in. Waarom dat? spreekt de* HEERE *der heirscharen: om mijns huizes wil, hetwelk woest is, en dat gij loopt elk voor zijn eigen huis. Daarom onthouden zich de hemelen over u, dat er geen dauw is, en het land onthoudt zijne vruchten. Want ik heb eene droogte geroepen over het land, en over de bergen, en over het koorn, en over den most, en over de olie, en over hetgeen de aardbodem zoude voortbrengen; ook over de menschen, en over de beesten, en over allen arbeid der handen* (I: 3—11).

Dit woord des Heeren is niet vruchteloos uitgesproken; de stem des Heeren in het Woord en in de natuur is gehoord.

Toen hoorde Zerubbabel, de zoon van Sealthiël, en Josua, de zoon van Jozadak, de hoogepriester, en al het overblijfsel des volks, naar de stem van den HEERE, *hunnen God, en naar de woorden van den profeet Haggaï, gelijk als hem de* HEERE, *hun God, gezonden had, en al het volk vreesde voor het aangezigt des* HEEREN.

Toen sprak Haggaï, de bode des HEEREN, *in de boodschap des* HEEREN, *tot het volk, zeggende: Ik ben met ulieden, spreekt de* HEERE.

En de HEERE *verwekte den geest van Zerubbabel, den zoon van Sealthiël, den vorst van Juda, en den geest van Josua, den zoon van Jozadak, den hoogepriester, en den geest van het gansche overblijfsel des volks; en zij kwamen en maakten het werk in het huis van den* HEER *der heirscharen, hunnen God.*

Op den vier en twintigsten dag der maand, in de zesde maand, in het tweede jaar van den koning Darius (I: 12—II: 1).

Reeds aan het einde van de tweede maand is het werk zoo ver gevorderd, dat men eene vergelijking kan maken tusschen dezen tempel en den vroegeren. Deze vergelijking is ontmoedigend. De oudsten, die zich het vorige huis herinneren, weenen. Hunne droefheid wint het volk; men is op 't punt om in de oude ijverloosheid terug te zinken. Daarop geschiedde, *in de zevende maand, op den een en twintigsten der maand, het woord des* HEEREN *door de dienst van den profeet Haggaï, zeggende:*

Spreek nu tot Zerubbabel, den zoon van Sealthiël, den vorst van Juda, en tot Josua, den zoon van Jozadak, den hoogepriester, en tot het overblijfsel des volks, zeggende:

Wie is onder ulieden overgebleven, die dit huis in zijne eerste heerlijkheid gezien heeft, en hoedanig ziet gij

hetzelve nu? Is dit niet als niets in uwe oogen? — Doch nu, wees sterk, gij Zerubbabel! spreekt de HEERE; *en wees sterk, gij Josua, zoon van Jozadak, hoogepriester! en wees sterk, al gij volk des lands; spreekt de* HEERE; *en werkt, want Ik ben met u, spreekt de* HEERE *der heirscharen.*

Met het Woord, in hetwelk Ik met ulieden een verbond gemaakt heb, als gij uit Egypte uittrokt, en mijnen Geest. staande in het midden van u; vreest niet. Want alzoo spreekt de HEERE *der heirscharen; noch eens, een weinig [tijds] zal het zijn: en Ik zal de hemelen, en de aarde, en de zee, en het drooge doen beven. Ja, Ik zal al de heidenen doen beven, en zij zullen komen [tot] den wensch aller heidenen, en Ik zal dit huis met heerlijkheid vervullen, zegt de* HEERE *der heirscharen. Mijne is het zilver, en mijne is het goud, spreekt de* HEERE *der heirscharen.*

De heerlijkheid van dit laatste huis zal grooter worden, dan van het eerste, zegt de HEERE *der heirscharen; en in deze plaats zal ik vrede geven, spreekt de* HEERE *der heirscharen* (II: 2—10).

Beide redenen, de boet- en de troostrede, zijn op onzen tijd, op ons volk toepasselijk, de laatste alleen door en na de eerste. Hij alleen kan getroost worden die bedroefd is, getroost door God die bedroefd is naar Hem.

Ook wij, Nederlanders, zijn als uit eene babylonische gevangenis verlost, toen wij, na door den vreemdeling overheerscht en uit de rij der volkeren geschrapt te zijn, door den val van den dwingeland ook onze onafhankelijkheid zagen herleven, en onder den schepter van het bij uitnemendheid nationale stamhuis van Oranje-Nassau onze nationaliteit herwonnen en gehandhaafd zagen. — Onze nationaliteit.... en welke is die? Wij wachten bij onze lezers geen tegenspraak, wanneer wij beweren dat deze is eene protestantsche, eene gereformeerde; dat wij onze eigenaardigheid als nederlandsche staat te danken hebben aan de godsdienstige beweging der zestiende eeuw, aan de Hervorming, en aan het bepaald karakter

dat deze ten onzent heeft aangenomen. Onze vijanden zelfs, die de Hervorming wenschten uitgewischt te hebben, erkennen dit, huns ondanks; het buitenland kent ons niet anders; de nationaliteit van het huis van Oranje-Nassau duidt het aan; onze gansche geschiedenis is er het doorloopend bewijs van. Men moet onze geschiedenis *reconstrueeren*, dat is verklaren in den zin van hen, die of in de Hervorming eene voorbijgaande scheuring in de kerk, die thans geheeld staat te worden, aanschouwen, of die in 't geheel het goddelijk en dus ook het maatschappelijk karakter van het christendom miskennen, om in onzen strijd met Spanje, een strijd in de eerste plaats om politieke vrijheid en in onzen grafelijken tijd het eigenlijke middelpunt onzer geschiedenis te vinden. — Dat wij onze nationale onafhankelijkheid verloren hebben om onze zonde, om onze ontrouw aan God en verwerping van zijn woord, weet de christen, die gelooft dat God regeert en dat die regering Gods ten doel heeft de handhaving der wetten van Zijn koninkrijk. Dat het niet eenmaal door een geheim en bovennatuurlijk verband is dat de straf op de misdaad is gevolgd, ziet hij in, die de verdeelende en verwoestende strekking der Revolutie [1]), der beginselen die men gewoon is de liberale te noemen, slechts oppervlakkig heeft gadegeslagen. Ja, zoo als Israël onder babylonische heerschappij is gebragt om het verlaten van den levenden God voor de drekgoden, zoo zijn wij onder de tyrannie van den vreemden overweldiger gekomen om ons huldigen van de goden dezer eeuw. Dit is door velen en herhaaldelijk uiteengezet; wij behoeven

1) Door DE REVOLUTIE verstaan wij hier en in 't vervolg niet zoo zeer eenige historische gebeurtenis, als veeleer den geest van verwerping van elk gezag (zie 2 Thessal. II:4), die, ten allen tijde bestaande en menigwerf uitbrekende, in de fransche revolutie van 't laatst der vorige eeuw met hare gevolgen, — hoe deze overigens uit zeer verschillende bestanddeelen zaamgesteld zij, — voor 't eerst als een *heerschend* beginsel in de wereldgeschiedenis is openbaar geworden.

het hier niet verder te betoogen; wij spreken tot dezulken die in de godsregeering zien, niet alleen de zoogenaamde vaderlijke hand, die alles zegent wat de mensch verrigt (volgens La Martine's van de revolutie van 1848 uitgesproken woord: *l'homme a fait*, *Dieu a béni*), maar ook de roede der geregtigheid, en voor dezen zijn deze beweringen axiomatisch geworden. — God heeft medelijden gehad met Israël, en het hart van Cyrus wordt bewogen om tot terugkeer naar 't vaderland en herbouwing van stad en tempel aan de Joden vergunning te geven. — God heeft medelijden gehad met ons en Hij heeft de wapenen der geallieerde volkeren en vorsten, den degen ook van Oranje gezegend; en Nederland herleeft, verlost en vrij. — Is Israël wedergekeerd tot den levenden God en heeft het, van afgoderij gereinigd, thans den tempel Jehova's gesticht? *Alzoo spreekt de* HEERE *der heirscharen*, *zeggende*: *„Dit volk zegt: de tijd is niet gekomen*, *de tijd dat des Heeren huis gebouwd worde." En het woord des* HEEREN *geschiedde door de dienst van Haggaï*, *zeggende: „Is het voor ulieden wel de tijd*, *dat gij woont in uwe gewelfde huizen*, *en zal dit huis woest zijn?"* Geen terugkeer tot de afgoden, doch ook geen ijver voor de dienst van Jehova; eene verstandelijke overtuiging van zijne waarheid, doch geen kracht en leven des geloofs; gehechtheid aan Gods huis, als hun tempel, doch ondergeschikt aan gehechtheid aan eigen huis en erve, ziedaar den toestand der teruggekeerde Joden. Onbekeerlijk, onbesneden van hart, bragten zij met den haat der heidenen, heidensche gezindheden en denkbeelden mede in hun vaderland en omkleedden die met israëlietische vormen. — En hoe waren wij, verlost van vreemde heerschappij en wederom oud-Nederland geworden? Aan veroordeeling van revolutionaire en rationalistische uitspattingen, aan verloochening der naaste gevolgen uit geliefde en voor onfeilbaar gehouden begrippen, aan 't verheffen van der vaderen vroomheid en kracht, aan terugkeer tot voorvaderlijke gebrui-

ken, aan liefde voor vaderlandsche instellingen en ijver voor vaderlandsche ondernemingen heeft het niet ontbroken; ook niet aan kerkelijkheid en eerbied voor kerkelijke personen en inrigtingen. Doch is dit alles geweest een terugkeer tot den levenden God, eene verloochening van de goden der eeuw? Bleven deze niet inwendig aangebeden; bleef de grondovertuiging, der beschaafden althans, niet rationalistisch, dus revolutionair? Wie herinnert zich niet den tijd, dat de goede toon, de beschaving der beschaafden niet toeliet zich met kerkelijke belangen in te laten en de godsdienst verder uit te strekken dan tot het tempelgebouw en de uren der openbare eeredienst? den tijd, dat het voor wijsheid gold, niet te denken aan de dingen die boven zijn, als zijnde, wel te weten, te hoog en te teêr om hier beneden te behandelen, dat hij die meende dat de godsdienst iets met staatkunde, iets met wetenschap, iets met het maatschappelijk leven in al zijne vertakkingen te doen had, schier voor waanzinnig gold, en dat zelfs in de kerk een iegelijk die een stem verhief, die eenigzins een wanklank was in het algemeene concert van „vrede, vrede," als oproerling schier werd buiten geworpen! Protestantisme en vrijzinnigheid, zij golden, zoo al niet voor eenswezend, dan toch voor regt goed harmonieerende zusters, of voor moeder en dochter. In het ontbindend element der laatste achtte men het eerste 't best bewaard en voor vroegere eenzijdigheid behoed. Zoo gold de negentiende eeuw, door die onderwerping van alle levensfeeren in kerk en staat aan de holle theoriën van het liberalisme, door de onderdrukking van den geest des levens onder de doodende werking van 't abstrakte begrip, voor de bij uitnemendheid verlichtte, en ons vaderland als niet het minst voorwaar op de baan des vooruitgangs voortgeschreden. — Voorwaar het strafwoord des profeten treft ook ons: *Dit volk zegt: „de tijd is niet gekomen, de tijd dat des Heeren huis gebouwd worde." Is het voor ulieden wel de tijd, dat gij*

woont in uwe gewelfde huizen en zal dit huis woest zijn? .... met dit onderscheid evenwel, dat wij, onze eigene huizen bouwende, meenden het huis des Heeren te bouwen.

En deze tijd, deze tijd van laauwheid, ijverloosheid, vredemakerij, kruisesvrees, behoort die thans tot het voorleden? Heeft de transactie, dat is de leugen-geest voor den geest der waarheid plaats gemaakt? Bij velen voorzeker niet; velen, ja, de meesten verlangen niets liever dan de verlenging van dien tijd van zoete rust en valschen vrede, en *ignoreeren*, tegen de klaarblijkelijkheid aan, wat er geschiedt. Doch de mensch kan de tijden niet fatsoeneeren naar zijn zin. God heeft die in zijn magt. God de Heer heeft aan dat tijdperk een einde gemaakt. De God van ouds, dezelfde God, die Israël opschrikte uit zijn slaap door den zegen te weerhouden over 't gezaaide en geplantte, *over het koorn en over den most, en over de olie en over hetgeen de aardbodem zou voortbrengen* (I: 5-11), diezelfde God heeft ook tot ons door velerhande oordeelen en kastijdingen gesproken. In 't laatst heeft hij den paus van Rome tegen ons doen opstaan en woorden doen spreken van hoon, van hoon tegen dit volk, van lastering tegen den tempel des Heeren, tegen de gemeente door Christus bloed gekocht, door 's Heeren woord en Geest op nieuw vrijgemaakt van priesterdwang en letterdienst; woorden als die waarmede Rabsake, de Assyriër, den levenden God hoonde en schold (2 Kon. XIX: 4), als die waarmede Goliath, de Filistijn, de slagorden des levenden Gods hoonde (1 Sam. XVII: 46). En wij schrikten op als uit den slaap; eene *rilling* (zoo als gezegd is) ging door 't land, doch die rilling, zie 't was als eene beweging der doodsbeenderen, 't was als een stormwind van boven, als een blazen des geestes over de dorre velden! En in plaats van het woord: „*De tijd is niet gekomen, de tijd dat des Heeren huis gebouwd worde;*" (I: 2) — weergalmt het woord, van oord tot oord: „Het is tijd; *klimt op het gebergte, en brengt hout aan, en bouwt dit huis!*" (8)

En wat heeft onze ijver uitgewerkt, wat onze klaagstem verkregen? — Toen Juda's volk daar dagen en weken gearbeid had en eindelijk het huis des Heeren zag oprijzen, weenden de oudsten in Israël die het vorige huis gezien hadden en zijne heerlijkheid, zij hieven hunne stemmen op en klaagden, want dat huis was als een niets in hunne oogen (II : 4). Geen pracht van goud en zilver, geen geschenken der heidenen, hulde brengende aan den Koning die op Sion woont, werden daar gezien; bovenal de heerlijkheid des Heeren was niet zigtbaar over dit huis. Daar wordt des profeten geest levendig door des Heeren geest, daar wordt het woord des Heeren gehoord in zijn binnenste, en hij zal spreken tot dit volk en zijne oudsten; spreken woorden van troost, van hoop, van kracht. „*Wees sterk*, *gij Zerubbabel*," *spreekt de* HEERE, „*en wees sterk*, *gij Josua*, *zoon van Jozadak*, *hoogepriester*, *en wees sterk*, *al gij volk des lands*," *spreekt de* HEERE, „*en werkt; want Ik ben met u*," *spreekt de* HEERE *der heirscharen*, „*met* [naar] *het woord*, *in hetwelk ik met ulieden* [*een verbond*] *gemaakt heb*, *als gij uit Egypte uittrokt; en mijnen Geest*, *staande* [mijn Geest is staande] *in het midden van u; vreest niet*." *Want alzoo zegt de* HEERE *der heirscharen:* „*nog eens*, *een weinig* [*tijds*] *zal het zijn*, *en Ik zal de hemelen*, *en de aarde*, *en de zee*, *en het drooge doen beven. Ja*, *Ik zal alle de heidenen doen beven*, *en zij zullen komen tot den wensch aller heidenen*, *en Ik zal dit huis met heerlijkheid vervullen*," *zegt de* HEERE *der heirscharen.* „*Mijne is het zilver*, *en mijne is het goud*," *spreekt de* HEERE *der heirscharen.* „*De heerlijkheid dezes laatsten huizes zal grooter worden dan des eersten*," *zegt de* HEERE *der heirscharen*, „*en in deze plaatse zal ik vrede geven*," *spreekt de* HEERE *der heirscharen.* (II : 5-10). — Zeg ik te veel, wanneer ik beweer dat ook wij, ziende wat wij verkregen hebben op onzen ijver en onze klaagstem, reden zouden hebben om onze stem op te heffen en te weenen, indien wij namelijk veel van dien arbeid verwacht hadden, in-

dien wij namelijk niet eene betere, eene onveranderlijke, eene eeuwige belofte in ons hart bezitten? Zeg ik te veel, wanneer ik beweer dat bij velen ontmoediging op den ijver, terugzinking in vroegere onverschilligheid op de ietwat koortsachtige spanning gevolgd is?

Heeft des profeten troostrede betrekking op onzen tijd? Is zij op ons toepasselijk, een troost voor onze smart? — Laat ons zien wat hij eigenlijk belooft. Het is duidelijk dat hij het nieuwe verbond aankondigt; doch, naar der profeten wijze, gegrond in de diepten van het godsbestuur, wordt de aangekondigde toekomst alzoo met het tegenwoordige en verledene verbonden, dat zij als in dat verleden gegrond en als de historische voortzetting en ontwikkeling daarvan wordt voorgesteld. Die God, die nog eens, binnen weinig tijds, de hemelen en de aarde, en de zee en het drooge zal doen beven, en al de heidenen zal doen beven, en zij zullen komen tot den wensch aller heidenen [1]), en die dit huis met heerlijkheid zal vervullen; die God is dezelfde, die Israël uit Egypte getrokken, met hen een verbond gemaakt en hun zijn geest geschonken had, en die thans, tusschen dat verleden en die toekomst, tot Israël spreekt: „*werkt*, *want Ik ben met u.*" — En die voorzegde toekomst, is die voor ons slechts een verleden? Wij zouden het om de woorden „*binnen weinig tijds*" (II: 7) kunnen vermoeden. Doch welk regt heeft de schrijver aan de Hebreën om deze zelfde profetie, als ook voor hem, die in de dagen der vervulling, *de laatste dagen*, leefde, nog als eene toekomst voor te stellen (Hebr. XII: 26-28)? De profetie is geene geschiedenis; hare chronologie is eene andere; haar pragmatismus is apocalyptisch. Zij behandelt de geschiedenis van het godsrijk niet bij eeuwen, maar bij perioden waarvan de een een dag, de andere duizend jaren kan omvatten. (Vergelijk het Da-

1) Beter, „en de keur aller heidenen zal komen."

niëlische *tijden*, *tijd en een halve tijd.*) De *laatste dagen* van den Hebreër-brief duren nog. Het *binnen kort* van Haggaï omvat vier à vijf eeuwen. Het is omdat na zijne profetie geene nieuwe ontwikkeling meer intreedt van het godsrijk, vóór de komst van den Messias. Ten tweede, de profetie is perspectivisch; haar pragmatismus is apocalyptisch. De toekomst wordt geopend voor den verhelderden blik, maar, zoo als het gaat in vérgezigten, wat op verren afstand van elkander ligt, schijnt als in één punt te zaam getrokken. Wanneer de profeten den Messias aanschouwen, dan zien zij de doornenkroon te gelijk met de kroon der heerlijkheid; den lijdenstrek op het gelaat van den Man der smarten wordt aanschouwd in den glans des hemels, die hem omgeeft. Zoo ook alhier, bij Haggaï. Wat hij voorspelt is vervuld en niet vervuld. Vervuld: want, zoo de Heer al niet, *de hemelen en de aarde*, *en de zee en het drooge* heeft *doen beven*, zoo als in de laatste dagen, toch heeft dat *geluid*, dat *haastelijk uit den hemel gehoord* werd, toch hebben *die verdeelde tongen als van vuur*, getuigd van die beweging in de stoffelijke wereld, die met die in de geestelijke gelijken tred houdt, van dat innig doch verborgen verband tusschen stof en geest. Wel heeft de Heer nog niet *al de heidenen doen beven*, *en de keur van alle heidenen doen komen;* toch zijn de volkeren op hunne grondvesten geschud, is het colossale rijk van Rome gevallen, is het nieuwe Europa (thans wederom het oude tegenover het jonge Amerika en het herlevend Azie) gevormd, toch beeft thans het onmetelijke middenrijk, door het woord des Gekruisten. Wel is dit huis niet met heerlijkheid vervuld, *met eene heerlijkheid die grooter is*, *dan van het eerste*, om den vrede dien de Heer in deze plaats zou geven, wel is van dit huis geen steen op den ander gebleven en is de vrede ver van het volk dezes huizes; toch heeft dit huis de heerlijkheid van Hem gezien; die meerder is dan Salomo, toch heeft het woord des vredes in deze hallen ge-

klonken, toch heeft menigeen zich daar gelaafd aan het woord van Hem die riep, zeggende: „*Zoo iemand dorst, die kome tot mij en drinke. Die in mij gelooft, gelijkerwijs de Schrift zegt, stroomen des levenden waters zullen uit zijnen buik vloeijen*" (Joh. VII : 37, 38). Vervuld is de last des Heeren aan Haggaï, vervuld even als Joëls profetie, waarvan Petrus getuigde op den pinksterdag, zeggende: *Dit is het wat gesproken is door den profeet Joël.* Vervuld als deze, en toch ook als deze onvervuld. Nog zal de tijd komen dat de Heer *de hemelen en de aarde en de zee en het drooge* zal *doen beven: — terstond na de verdrukking dier dagen*, spreekt Hij (Matth. XXIV : 29, d. i. onmiddellijk na de dagen der verkorting van het oordeel over het eerste Jeruzalem, het tijdvak der valsche christussen en valsche profeten) *zal de zon verduisterd worden en de maan zal haar schijnsel niet geven, en de sterren zullen van den hemel vallen, en de krachten der hemelen zullen bewogen worden.* Nog zal de tijd komen dat de Heer *alle de heidenen* zal *doen beven: — en alsdan zal in den hemel verschijnen het teeken van den Zoon des menschen; en dan zullen al de geslachten der aarde weenen, en zullen den Zoon des menschen zien komende op de wolken des hemels, met groote kracht en heerlijkheid*, (Matth. XXIV : 30). Nog zal de tijd komen dat *dit huis* met heerlijkheid zal vervuld worden, met *eene heerlijkheid grooter dan van het eerste*, omdat de Heere der heirscharen aldaar *vrede* geeft: — *Jeruzalem zal van de heidenen vertreden worden*, TOT DAT *de tijden der heidenen vervuld zullen zijn* (Luk. XXI : 24). *De verharding is gekomen voor een deel over Israël*, TOT DAT *de volheid der heidenen zal ingegaan zijn; en alzoo zal geheel Israël zalig worden* (Rom. XI : 25, 26). — Ja, eene belofte is deze profetie, ook nog voor ons; eene heerlijke toekomst waarborgt zij ons. Is zij ons dan ook niet eene kracht in onze zwakheid? Is des profeten rede ook niet voor ons eene troostrede? Met zulk een toekomst voor oogen

kunnen wij vrede hebben met alle Gods bedeelingen, met allen schijnbaren onspoed der tijden, met alle verlies van vroegere voorregten, van vroegere heerlijkheid. Wij mogen schijnen te verliezen, schijnen achteruit te gaan; in waarheid winnen wij en gaan vooruit. De heerlijkheid des tegenwoordigen huizes is steeds grooter dan die des vroegeren. De raad Gods vervult zich te midden van alle woelingen zijner vijanden, en die raad is onze zaligheid, de heerlijkheid zijns koninkrijks. Laat ons dit nader toepassen op onzen tijd. Wat ons ontmoedigt, wordt, met die heerlijke toekomst in verband gebragt, een bron van troost en bemoediging.

Ja, wij mogen ook weenen, ziende wat de heerlijkheid was dezes huizes, onzer door de Hervorming in het leven geroepen kerk, en wat dit huis thans is. Wij hebben een schoon verleden, wij hebben eene groote heerlijkheid achter ons, wij protestanten, wij Nederlanders. Welke krachten zijn niet uitgegaan van de gezegende Hervorming! De mensch vrij geworden in zijn hoogste levenssfeer, God dienende niet meer in het aangezigt van menschelijke middelaars, maar in dat van den éénigen, van den goddelijken Middelaar, die mensch wordt ook vrij in alle andere levenssfeeren. Daar vallen duizenden en millioenen op het woord van Luther: *zaligheid alleen door genade*, *regtvaardigmaking alleen door 't geloof*, van Rome's priestervorst af, en vallen op de knieën voor den eenigen Koning en Hoogepriester, en met de verbreking van priesterjuk en letterdienst wordt ook Germaniens volksgeest wakker, ontbonden de eeuwen durende voogdijschap van den romaanschen volksstam; het noorden voelt zich vrij van het zuiden; de barbaren gevoelen dat de beschaving der oude wereld in hen is overgegaan en in hen vernieuwd, en in jeugdige kracht en fierheid staat de dochter boven de afgeleefde moeder; de letteren herleven, de wetenschap beproeft haar vrij geworden vleugelen; vorsten en volkeren erkennen elkander als in God te zaam verbonden, nu de scheidsmuur

gevallen is der caste die vaderland kent noch familie. Ja, geen werk van ontbinding, maar een werk van vereeniging; geene vernietiging maar herbaring was het werk der Hervorming. God werd niet afgescheiden gedacht van de wereld; de kerk niet afgescheiden van den staat; de godsdienst niet tot de gevangenis van het inwendig bewustzijn verwezen en daar buiten als vreemdeling aangemerkt [1]). Het zoude den mannen der zestiende eeuw als heiligschennis, als godverzaking zijn voorgekomen, de kerk als partikulier genootschap te beschouwen in den staat, naar de wijsheid der mannen der negentiende. En daar wordt, na tachtigjarigen bangen strijd, de vrede gesloten; en staten zijn opgerezen en bevestigd, van erkend regt en volksbestaan, den christelijken naam niet verloochenende, de christelijke belijdenis aan 't voorhoofd dragende, doch vrij van Rome. — En nu! Daar rijst DE REVOLUTIE op en gaat verwoesting en dood brengende over het erfdeel des Heeren. Daar begint zij met de oude waarheid te bespotten en te verguizen, aan de volken hunne ware grondwet, hunne belijdenis te ontrukken en daarvoor het godverloochenend zamenstel van gewaande menschenregten in de plaats te stellen. Daar verandert zij de tijden, breekt met de achttien eeuwen christendom en begint eene nieuwe jaartelling. Daar gaat zij voort, vorst en volk te scheiden, de van hunnen God beroofde, de bedrogen en koortsachtig overprikkelde volken tegen de magten die uit God zijn op te ruijen, en dezen, in dezelfde verbijstering, te doen kruipen voor de

1) Tot proeve mogen dienen de volgende merkwaardige woorden, ontleend aan de voorrede der Staten-Generaal, vóór de uitgave der acta van de Dortsche Synode geplaatst, en ook in onzen tijd, bij scheiding van kerk en staat, wel te behartigen: „Dewyle, alsoo de Kercke, so langh als wy hier leven, naeuwelycx van de Republycke ghescheyden kan worden, diegene die met de oneenicheden der selve, ofte den spot dryven, hoedanighe seer velen t' allen tyden gheweest zyn, ofte geen achtinge daer op en nemen, gelyck zy wel behoorden, nadat de sieckten van heymelycken haet en vyantschap, de levendighe deelen des geheelen staets bevangen heeft, soo mercken sy wel dat het haer mede ghelt."

souvereine massa, om van hunne genade schepter en kroon te ontvangen, die men van Gods genade weigert. Daar openbaren zich hare verwoestingen, de teekenen der ontbinding worden aanschouwd in het door Gods adem niet meer bezielde ligchaam; schrikbewind, despotisme, barbaarschheid, ziedaar de noodlottige ontwikkeling der maatschappij die de rede aanbidt, Gods woord verwerpt, en roept: „Wij willen niet dat deze koning over ons zij." — Doch de menschelijke natuur kan met voeten getreden, zij kan niet vernietigd worden. *Ik zal vijandschap zetten tusschen u en tusschen deze vrouw, tusschen uw zaad en tusschen haar zaad.* Dit woord blijft waarheid door alle geslachten heen. De misleiding wordt bemerkt. Volken en vorsten staan verontwaardigd op, reiken elkander de hand, verbinden zich om de revolutie te verslaan. Zij staan tegen haar op, zij ontwringen haar hare verwoestende toorts, zij kluisteren haar, zij slaan haar, doch verslaan haar niet. Ziet, daar herrijst zij, doch niet meer als de brand en moord ademende furie, doch gehuld in 't lichtgewaad. Niet meer tegen alles wat beproefd en geëerd was, godsdienst, openbaring, verkregen regt, vorstenmajesteit en onderdanentrouw, maar in naam van alles wat beproefd en geëerd is predikt zij hare onveranderlijke leer. Door haar, door haar alleen zal alles werkelijk worden, wat tot hiertoe ideaal was, ZIJ voltooid het werk van Christus, ZIJ volvoert zijn verlossingsplan. Maar nu, die revolutie, die de volkeren der aarde misleidt met de listen des satans, die geest der helle, die, gehuld in 't gewaad van den engel des lichts, zich verzet tegen alles wat God is en God genaamd wordt, — hoe kunnen wij ons in haar verheugen, hoe kan zij, in verband gebragt met de heerlijke toekomst door de profetie voorspeld, ons een bron worden van troost en bemoediging? — Dat hij die, door de verlichting des H. Geestes en de onderwerping aan het woord Gods, den Koning Jezus kent en weet welke de geesten zijn die voor zijnen troon staan, en welke de

geesten zijn die uit den afgrond opstijgen, dat hij door haar blinkend lichtgewaad niet verbijsterd, door haar begoochelend lied niet afgevoerd wordt, daarvoor is hem borg juist die verlichting des Geestes, juist die onderwerping aan het Woord. Doch hoe kan hij in haar heerschappij een teeken zien der naderende heerlijkheid, eene toenadering tot die voorspelde toekomst van het eeuwig vrederijk? Hoe kan hij, als hij het huis des Heeren door haar van heerlijkheid beroofd ziet, van dat ontkroonde huis profeteeren met den profeet Haggaï. *„De heerlijkheid van dit laatste huis zal grooter worden dan van het eerste.”*

Ziet, nog niet genoeg is op DE REVOLUTIE toegepast, ja, in 't algemeen nog niet genoeg begrepen en aangenomen, de waarheid dat, vóór de verschijning van den antichrist ten laatste dage, geene verschijning in de geschiedenis eene volstrekte openbaring is van het booze, dat iedere openbaring van het rijk des boozen het kenteeken is van eene nieuwe ontwikkeling in het rijk des Heeren. En zoo de eerste meer in de oogen springt, dan de laatste, het is omdat wij hier nog zijn in de dagen des lijdens, der voorbereiding, in de dagen der wording van het licht uit de duisternis. Nog is de winternacht niet geweken, nog de eeuwige lente niet gekomen. Welnu, is de revolutie zelve uit ongeloof, uit opstand tegen God en zijn geopenbaarden wil geboren, of liever, is zij dit zelf, nimmer zou zij die velen verleid hebben, die toch niet allen tegen God en zijn woord wilden opstaan, indien niet eene nieuwe, vroeger ongekende behoefte ontstaan was in de menschheid, waarvoor bevrediging werd gezocht, indien niet een nieuw tijdperk was aangebroken ook voor de gemeente des Heeren. Laat ons, om ook hier de gouden lijn niet uit het oog te verliezen, die van het kruis van Christus onafgebroken door de geschiedenis heen zich uitstrekt, tot zijn troon die opgerigt zal worden in 't laatste der dagen, een blik slaan op den maatschappelijken toestand waaruit de Her-

vorming, en op dien waaruit de revolutie ontstaan is, en op dien die door haar is geworden.

De middeneeuwsche toestand der volkeren was geen toestand van afval. Er bestaat afval in enkelen, in volkeren, geen afval in de geschiedenis, in de menschheid als zoodanig, geen tweede zondenval. De beloften des Heeren falen niet: de H. Geest, eens aan de wereld geschonken, heeft de wereld niet weder verlaten. De middeneeuwen zijn voor de menschheid, wat voor den enkelen is het tijdperk van het enthusiastisch geloof, wanneer de eeuwige waarheid uit hoogere sfeeren tot hem genaderd, het voorwerp is zijner vurige bewondering, geestdrift en aanbidding, doch wanneer zij even weinig door het verstand begrepen en ontleed, als door den wil opgenomen is en tot levensrigtsnoer gemaakt. Die middeneeuwsche christenheid, — 't is als of zij, gelijk weleer Daniël de profeet, den Zoon des menschen ziet komen op de wolken des hemels, doch Hij blijft voor haar gehuld in die wolk, Hij daalt niet tot haar neder. Ja, als bij intuitie ziet zij de heerlijkheid zijns rijks, doch zij wil die op hare wijze verwezenlijken, zij bootst die na, naar kinderlijken aard en op kinderlijke wijze; zij stelt een paus aan tot zijn stedehouder, omringt dezen met een raad als die van de dienstdoende geesten des hemels, onderwerpt hem de vorsten der aarde, en bouwt tempelen die een beeld zullen zijn van den tempel des hemels. Ja, schoon is de droom der middeneeuwen, vol geest en leven het beeld dat zij zich vormen van de betrekking van hemel en aarde; maar het is een droom, een beeld waarin zich de eeuwige waarheid afspiegelt, maar niet verwezenlijkt. — Kerk en staat alzoo verbonden dat de laatste in de eerste opgaat, dat de vorsten vasallen zijn van den gewaanden stedehouder van Christus en van hem hunne kroonen ontvangen, dat de twee zwaarden wel berusten, het geestelijke in de handen des priesters en het wereldsche in de handen des keizers, maar op dat hij 't niet voere dan op de wenk van den eersten. — O, wij mogen zulk

een staatsregt belagchelijk vinden (indien er in zulke zaken iets belagchelijks is), wij mogen het gevaarlijk achten (en het is het voorwaar), wij mogen de vreeselijke verwarring van begrippen die het kenmerkt bejammeren, de onzedelijkheid waartoe het aanleiding gaf verfoeien; — wij kunnen, wij mogen niet ontkennen dat er onder die bajert een levenskiem verborgen is, dat het fantasiebeeld een afdruksel is van eene eeuwige waarheid, de waarheid dat Christus koning is, de Koning bij uitnemendheid, aan wien alle keizers en bisschoppen, koningen en volken, kerk en staat onderworpen zijn. 't Was niet de Christusverloochening, 't was zijne erkenning als de Christus, als de gezalfde Gods, de eeuwige koning, die de kracht was van het katholicisme, vóór het, door het verwerpen van zijn woord, als kerk van Hem is afgevallen.

Geen kerk meer boven den staat, maar kerk en staat alzoo vereenigd, — beiden in gemeenschappelijke onderwerping aan het eenige Hoofd, — dat de kerk leunt op den sterken arm van den staat, en deze voor alle uitwendige inrigting, voor hare geheele verschijning naar buiten, overheidsregten (verschillend gewijzigd, hier meer, daar minder) over haar heeft, ziedaar het protestantsch idée van de betrekking van beiden. Eene staatskerk, ja, maar eene staatskerk, met het protestantsch begrip van kerk, d. i. van eene kerk zonder zigtbaar hoofd, zonder onderscheid van geestelijken en leeken, omdat zij gezamenlijk zijn een koninklijk priesterschap, eene kerk die geen' anderen band kent, geen' anderen grondslag dan de waarheid in hare belijdenis uitgedrukt. Staat en kerk verbonden, beiden onder de heerschappij niet eens menschen, maar van den Christus Gods, geplaatst, zijn woord, zijne waarheid voor hoogste wet, en diepsten grondslag erkennende; ziedaar het heerlijk ideaal dat aan 't protestantsche staatsregt ten gronde ligt. Zien wij hier niet in, een stap verder gedaan op de baan der ontwikkeling, eene grootere toenadering tot het ideaal der toekomst? Het katholiek idée van Christus koningschap is niet al-

leen niet verloochend, maar rijker toegepast, verrijkt met de andere waarheid door het katholicisme miskend, dat zijn koningrijk niet komt met uiterlijk gelaat, dat het zich inwendig in den mensch vestigt, vóór het naar buiten zich vertoont, dat de koning Christus wil heerschen over harten, vrijen wil hebben en geen slaven tot onderdanen. — Wat ontbreekt hier nog? Wat behoeven wij meer? Is in het protestantsch beginsel de volkomenheid niet gekomen? Wat kan ons DE REVOLUTIE aanbrengen wat wij niet reeds bezitten?

Neen voorwaar, de revolutie kan ons niets aanbrengen, wat wij niet in beginsel bezitten. In het protestantsch beginsel is de waarheid gegeven, de absolute, want het protestantisme is niet anders dan de toepassing van het christelijke. Maar de revolutie kan ons leeren het beginsel beter, dieper, veelzijdiger toe te passen. De revolutie is eene beproeving Gods, een oordeel tot loutering. Ook ons geldt het woord: *de satan heeft ulieden zeer begeerd te ziften als de tarwe.* — Nog is het protestantsch beginsel, van wege de zonden der menschen, voor geene volledige toepassing vatbaar, nog is er een onderscheid tusschen zigtbare en onzigtbare kerk, en daarom, — moet ook de laatste de band zijn tusschen de eerste en den staat, — scheiding tusschen deze twee mogelijk, ja noodzakelijk. Dit onderscheid werd in de kerken der Hervorming spoedig miskend; de staatskerk naar protestantsche opvatting gaat krank aan de miskenning van dit onderscheid. De revolutie heeft er ons krachtig aan herinnerd. Heeft zij, — in roomsch-katholieke landen ontstaan en aldaar, door de ontaarding der katholieke maatschappij in valsche theocratie en priesterdwang eenigzins beregtigd, — het idée eene *société laïque* met geweld ten troon gedreven; dat denkbeeld, hoewel door haar niet begrepen, hoewel alleen op protestantsch terrein voor toepassing vatbaar, — daar alleen door protestantsche beginselen kan begrepen worden wat het christelijke *volk* is, — is op zichzelf een vooruitgang, is, juist

om die alleen mogelijke verwezenlijking, een protestantsch beginsel. Doch ook de protestantsche maatschappij had behoefte aan de verlevendiging daarvan. En nu, — moge de heerschappij van dat volk, van het volk des Heeren, van dat volk van koningen en priesters, nog verre af zijn, — de vraag is alleen: wat brengt ons nader tot de toekomst, tot het koninkrijk Gods op aarde: de vereeniging van kerk en staat, of de scheiding van kerk en staat? Wij meenen de laatste. Niet als of wij blind waren voor het veelvuldig ongerief daaruit ontstaan, voor de anarchie daaruit geboren. Maar deze chaos bereidt een heerlijker orde, een glansrijker vrede voor, dan die uit de vereeniging van kerk en staat, zoowel in protestantschen als in katholieken zin, ontstaan waren. „*De heerlijkheid des laatsten huizes zal grooter zijn, dan die des eersten*," *zegt de Heer der heirscharen.* Betwijfelt gij het? Maar, zoo de volkomenheid, die wij wachten, bestaat in de *vrije* onderwerping aan den koning Christus, zoo het onwankelbaar koningrijk, dat de toekomst zal brengen, daarom zoo heerlijk zal zijn, daarom zoo magtig, om dat de Koning verheerlijkt zal zijn in de harten der zijnen, vóór Hij in uiterlijke heerlijkheid verschijnt, om dat de wetten van dat koninkrijk zullen geschreven zijn in de harten der burgers, — welk een toestand bereidt beter de toekomst voor en brengt meer toe, om het volk des Heeren, de ware kerk van Christus zigtbaar te doen worden: die waarin geloof en belijdenis geheel vrij zijn, of die waarin zij eenigzins door dwang zijn opgelegd, den zedelijken dwang der meening, of den stoffelijken der wetten? Ziet, wij leven in een tijd die, naar het zich laat aanzien, met rassche schreden teruggaat (alhoewel het een vooruitgang is, daar de sfeer voltooid wordt door terugkeer tot het begin, en de apostolische kerk het patroon (*Urbild*) is van de kerk der toekomst) tot die eerste tijden, toen er aan de belijdenis van den naam des Heeren geen maatschappelijke voordeelen, maar integendeel veel maatschappelijk ongerief, veel heftige tegenstand

verbonden was. Ja, de stroom der eeuw druischt aan met kracht tegen het levend christendom; de vervolging waart bedektelijk rond tegen de getuigen des Heeren; en in alle levenssfeeren wordt een geest van vijandschap vernomen tegen den Gekruiste. — Christelijk geloof, christelijke vroomheïd is niet meer eene aanbeveling tot de heerlijkheden dezer wereld. De staat streeft naar wat men noemt praktische doeleinden, waarmede toch, naar men meent, de hoogere wereld, zoo die bestaat, niet te maken heeft, waarvoor de theoriën der zich noemende vromen geheel onbruikbaar zijn. De staat verloochent de kerk, en deze, niet meer leunende op staatsgezag en aan zich zelve overgelaten, wordt zich harer eigene krankheid bewust, hare wonden worden openbaar, de valsche eenheid wordt verbroken, de verborgen ketterijen komen aan den dag, en het apostolisch woord wordt in haar bevestigd: *Er moeten ook ketterijen onder u zijn, opdat degenen, die opregt zijn, openbaar mogen worden onder u* (1 Cor. XI: 19). Wat spreken wij dan van het verval der kerk, wat klagen wij, zeggende: *dit huis is als niets in onze oogen!* Ja, voorzeker, wij zien verwoesting, puinhoopen overal: een chaos wordt de maatschappij, wanneer de staat een vast beginsel zoekt buiten Gods woord, en, dat niet vindende, zich in gewaande kracht boven de kerk verheft, om de prooi te worden van het eerste het beste kerkgenootschap dat haar die kracht wil verkoopen voor den prijs der onderwerping. Anarchie is in de kerk die, zonder grondslag, zonder eenheid van belijdenis, de verstrooide leden wil zaamgebonden hebben door het despotisme van reglement en kerkbestuur. — Doch laat ons niet moedeloos nederzitten bij die puinhoopen, laat ons bedenken dat de God van ouds, onze God leeft en regeert en dat het alzoo zijn weg pleegt te zijn, uit den chaos licht en orde te voorschijn te roepen. Ja, ook ons roept Hij toe: *„De heerlijkheid van dit laatste huis zal grooter worden dan van het eerste."* Ook ons waarborgt Hij de toekomst door ons te wijzen op wat

Hij gewrocht heeft in het verleden: *Ik heb met ulieden een verbond gemaakt als gij uit Egypte uittrokt.* Dit verbond, is het niet het onveranderlijk, het eeuwig verbond, dat in Christus is uitgestrekt tot alle volken der aarde, het verbond, dat God ook met ons, met onze vaderen en ons en onze kinderen gesloten heeft en met het water des doops bezegeld? Hoe zou het kunnen wankelen of wijken? Tusschen deze heerlijkheid van het verleden en de heerlijkheid der toekomst, die in die des verledens haar grond en waarborg heeft, staan wij in den tegenwoordigen tijd, op den grond van dat verleden en met de oogen gerigt op die toekomst en hooren het woord des Heeren, die ons, met het oog op die toekomst en op grond van dat verleden, toeroept: „*Werkt, want Ik ben met u. Mijn Geest staat in het midden van u, vreest niet*" (II: 5, 6).

„*Werkt, want Ik ben met u!*" En wat zullen wij werken? Geen terugroepen van vervlogen tijden en toestanden is ooit het werk des Heeren. Vooruit, vooruit gaat zijn weg, vooruit de onze. Geen staatskerk zullen wij terug verlangen, geene maatschappelijke voordeelen bedingen voor de protestantsche belijdenis; geen verkregen gelijkheid van regt aan onze roomsch-katholieke landgenooten betwisten of misgunnen. Maar ook niet breken met het verleden; den grondslag van Gods verbond niet onder onze voeten laten wegnemen, niet heulen met de goden dezer eeuw en met hare wijsheid die naar Gods woord dwaasheid is. Protestanten blijven wij; protesteeren zullen wij tegen alle leugen, waar die zich ook vertoone en in welken vorm, tegen allen opstand tegen God en ontrouw aan zijn woord; in den staat zullen wij blijven bestrijden de revolutieleer van menschengezag en volkssouvereiniteit, en handhaven de waarheid van Gods woord dat alle magten zijn uit God; in de kerk zullen wij blijven bestrijden den waan, alsof het zoeken naar waarheid het kenmerk is der gemeente van Christus en de band harer eenheid, en alsof de zoo-

genaamde *opregtheid* reeds godsdienst was en de grondslag der kerk, en handhaven de uitspraak van Gods woord, dat de kerk is, *een pilaar en vastigheid der waarheid* (1 Tim. III : 15), namelijk der objectieve, eeuwige, onveranderlijke. — Ja, geen staatskerk verlangen wij terug; maar het protestantisme heeft nog eene andere kracht, dan die zich openbaarde in de vereeniging van kerk en staat, het heeft nog een heerlijker toekomst dan die. Juist wat de revolutie belooft maar niet geeft, is door 't protestantsch beginsel mogelijk en werkelijk: *de vrijheid. De vrijheid*, heerlijk woord, door weinigen verstaan, door nog minderen geloofd; de ware protestant gelooft aan haar en bezit haar en weet, dat haar geheim is, alléén in de onderwerping aan Gods gezag. Eene protestantsche maatschappij, een protestantsche staat, in den vroegeren zin van heerschende kerk, behoort tot het verleden, doch niet eene protestantsche maatschappij, een protestantsche staat, in den zin van vrijheid van geweten, vrijheid van belijdenis, vrijheid van polemiek en evangelisatie. Wij zijn er echter verre, zeer verre van af, en de strekking der eeuw is meer dan ooit naar willekeur en dwang, omdat de eeuw het geheim der vrijheid, de onderwerping aan Gods gezag mist. Die vrijheid heeft evenwel de toekomst voor zich. Voor die toekomst zullen wij werken. „*Werkt, want* IK *ben met u*," *spreekt de* HEERE *der heirscharen.* „*De heerlijkheid van dit laatste huis zal grooter worden, dan van het eerste, zegt de* HEERE *der heirscharen; en in deze plaatse zal ik vrede geven*," *spreekt de* HEERE *der heirscharen.*

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Antwoord op eene vraag van Dr. L. S. P. Meyboom over Kerkleer en Vrije Evangelieprediking.

In het jaar 1852 heeft Dr. Meyboom mij in eenen door de drukpers algemeen verkrijgbaar gestelden brief gevraagd:

Is de Christelijke Kerk eens voor al aan eene vaste Kerkleer gebonden? Is het voor als nog de Nederlandsche Hervormde Kerk wel en wettig? Zoo ja, mag dan ook elk gemeentelid zich aanmatigen regter te zijn over de wettig geordende leeraren? — Of moet in de Christelijke Kerk en ook in de Nederlandsche Hervormde Kerk de vrije Evangelieprediking als haar goed regt gehandhaafd worden tegen ieder?

Dr. Meyboom heeft deze vraag in den bedoelden brief[1]) met eenigzins grootere letters laten drukken, opdat dit punt niet weer aan mijne of aan iemands aandacht zou

---

1) Bl. 19. Overigens is er in dien brief wel meer, waarop ik gaarne zou antwoorden, indien ik mij op het terrein van eigenlijk gezegde zelfverdediging wilde begeven. Maar ik heb goedgevonden, mij van dat terrein in den regel te onthouden. Ieder, die mij juist beoordeelen wil, kan, indien het hem daarom te doen is, uit mijne geschriften te weten komen wat ik wil en niet wil, wat ik ben en niet ben. Iemand verhinderen, dat hij mij onregt aandoet, kan ik toch niet. Men houde mij ten goede, dat ik mijnen tijd zoo weinig mogelijk aan pogingen om mij te regtvaardigen bestede. Wij schrijven en spreken allen in de tegenwoordigheid Gods. —

ontsnappen. Hij heeft verklaard te meenen, eene afdoende verklaring over deze vraag met goed regt van mij te mogen eischen. Hij roept mij toe: „Verklaar u bepaald, duidelijk, bondig en afdoend. — Spreek vrij uit de borst, openhartig, geef een antwoord zonder haken en oogen. — Doe nu, wat eens eerlijken mans is, ontduik de hoofdzaak niet, maar breng cordaat en volhardend ten einde, wat gij uit eigene vrijwillige beweging hebt begonnen."

Aan deze opwekkende toespraak gehoor gevende, antwoord ik nu op de hoogstbelangrijke vraag, welke mij is voorgehouden, ten einde ik eene afdoende verklaring zou afleggen. Het punt, waarop het hier aankomt, is geenszins aan mijne aandacht ontsnapt. Ik heb er ernstig over nagedacht, en geef het antwoord zooals het zich aan mij opdringt.

Ik kan echter niet antwoorden met een eenvoudig JA of NEEN. De vier deelen, waaruit de vraag bestaat, of wil men liever, de vier vragen, in welke zij zich splitst, zouden daartoe anders geformuleerd moeten zijn. Een woord tot voorlichting vooraf is telkens onmisbaar.

1. Of de Christelijke Kerk eens voor al gebonden is aan eene vaste Kerkleer? Wij moeten eerst onderzoeken, of er eene vaste Kerkleer voor de Christelijke Kerk bestaat. Zij is verdeeld in groote afdeelingen. Eene andere is die, welke zich aan den Paus te Rome onderwerpt, eene andere de Grieksche Kerk, eene andere wederom die, tot welke de Protestantsche Kerkgenootschappen gerekend worden. De Christelijke Kerk op aarde treedt niet als één ligchaam op, wordt hier nergens wettig als een geheel vertegenwoordigd, heeft geen belijdenis, die haar, als een geheel gedacht, voor hare Kerkleer kan toegerekend worden. Noemt men echter den inhoud van de Apostolische, Niceensche en Athanasiaansche geloofsbelijdenis de Kerkleer, welke door de Christelijke Kerk in haar geheel voor hare Kerkleer wordt erkend, en vraagt men dan, of zij daaraan gebon-

den is; wij zouden moeten onderzoeken, of zij zich zelve daaraan gebonden heeft. Is zij er aan gebonden, in dit geval zeker niet anders dan vrijwillig, voor zoo ver zij namelijk zelve den inhoud dier oude belijdenisschriften erkent voor de door haar goedgekeurde uitdrukking van hetgeen zij gelooft. Ik meen echter, dat zij de vrijheid heeft en behoudt, die oude belijdenissen aan de Heilige Schrift te toetsen, daar zij alleen de Heilige Schrift mag eerbiedigen als den eenigen toetssteen van hetgeen zij heeft te gelooven en te doen met betrekking tot de dienst van God. Indien er al eene vaste Kerkleer der geheele Christelijke Kerk bestond, zou de Christelijke Kerk er toch niet aan gebonden zijn, daar zij alleen aan den Bijbel gebonden is. Het gezag van den Bijbel staat altijd boven het gezag van de Kerkleer.

2. Of de Nederlandsche Hervormde Kerk voor als nog wel en wettig aan eene vaste Kerkleer is gebonden? De Nederlandsche Hervormde Kerkleer is te vinden in de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, den Heidelbergschen Catechismus en de Dordsche regelen. Zij, die deze belijdenisschriften opgesteld hebben, geloofden, dat men niemands Schriften, hoe heilig hij ook mogt geweest zijn, gelijk stellen mag met de Heilige Schriften. Zij hielden de Heilige Schriften voor den onfeilbaren regel van het geloof en het leven der Christenen, en verwierpen al wat met dezen onfeilbaren regel niet overeenkomt. Die deze belijdenisschriften hebben ingevoerd, hielden het er voor, dat de leer der zaligheid daarin volgens den Bijbel te vinden was, maar hadden evenmin het regt als het voornemen, om te bepalen, dat deze belijdenisschriften door alle volgende eeuwen, onveranderd, voor de Kerk verbindend gezag hebben moeten. De Nederlandsche Hervormde Kerk is niet aan de drie genoemde belijdenisschriften gebonden als een hond door een ketting aan een boom. Vrijwillig heeft zij die belijdenisschriften aangenomen en voortdurend behouden, zonder

ooit het regt te verliezen, om er iets in te veranderen, ten einde, indien zij en waar zij het noodig achten mogt, haar meer met de Heilige Schriften in overeenstemming te brengen. De Nederlandsche Hervormde Kerk zou zich op hetzelfde oogenblik, waarop zij zich aan eene vaste Kerkleer voor altijd vastbond, losmaken van hare belijdenis, in Art. VII der Nederlandsche Geloofsbelijdenis uitgesproken. De Nederlandsche Hervormde Kerk erkent het gezag van den Bijbel boven dat harer eigene leer.

3. Of elk gemeentelid, indien de Nederlandsche Hervormde Kerk voor als nog wel en wettig aan eene vaste kerkleer gebonden is, zich dan ook aanmatigen mag, regter te zijn over de wettig geordende leeraren? Dit laatste, regter te zijn over de wettig geordende leeraren, beteekent, indien de vraag eenen goeden zin zal opleveren, zeker niets anders dan: de wettig geordende leeraren te beoordeelen. En wat is dan een wettig geordend leeraar, dat een gemeentelid over de leer, welke hij predikt, niet een oordeel zou mogen vellen? Moet een gemeentelid de wettig geordende leeraren dan voor onfeilbaar houden? Moet een gemeentelid dan al wat een wettig geordend leeraar predikt aannemen als Gods Woord? Elk lid der gemeente heeft het regt, de prediking der leeraren te beoordeelen. Ontbreekt hem de bekwaamheid daartoe, dan is zijn oordeel van weinig of geen waarde. Maar is een lid der gemeente met de leer zijner Kerk — de vraag spreekt alleen van de kerkleer — en met de leer van den leeraar, dien hij beoordeelt, bekend, dan heeft hij niet alleen het regt, maar is ook bevoegd, om de prediking van den leeraar met de kerkleer te vergelijken, en over de prediking van dien leeraar zijn oordeel uittespreken. Het verdient bespottelijk genoemd te worden, een gemeentelid van aanmatiging te beschuldigen, als hij opmerkzaam maakt op den strijd tusschen eens leeraars prediking en de kerkleer.

4. Of in de Christelijke Kerk en ook in de Neder-

landsche Hervormde Kerk de vrije Evangelieprediking als haar goed regt gehandhaafd worden moet tegen ieder? Wij kunnen volstaan met ons tot de Nederlandsche Hervormde Kerk te bepalen. Wij moeten onderzoeken wat men onder het woord Vrije Evangelieprediking verstaat.

Men kan zich de Evangelieprediking vrij voorstellen tegenover het gezag van menschen, en vrij tegenover het gezag van den Bijbel.

De Evangelieprediking is niet vrij tegenover het gezag van menschen in de Roomsche Kerk. De Roomsche Kerk legt de Evangelieprediking aan banden. Dit doet ieder, die verhindert, dat het Evangelie verkondigd wordt zooals het in den Bijbel te vinden is. De vrijheid om het Evangelie volgens den Bijbel te prediken moet tot elken prijs worden gehandhaafd. De Hervorming heeft het gedaan. De Nederlandsche Hervormde Kerk moet het blijven doen. Het gezag van den Bijbel moet vaststaan. Tegenover Rome en alle Roomschgezinde dwingelanden moet zij de vrijheid der leeraren, om het Evangelie met onderwerping van zich zelven aan het gezag van den Bijbel te prediken, onverwrikbaar handhaven. Elk gemeentelid zoowel als ieder Predikant moet dit evenzeer als zijne heilige roeping beschouwen.

Maar onder vrije Evangelieprediking verstaat men ook wel eene Evangelieprediking, die zich aan niets bindt, die zich niet stoort aan het gezag van den Bijbel; eene Evangelieprediking, waarbij men verkondigt wat men goedvindt en uit louter vrijheidszucht zeer onverdraagzaam wordt tegen ieder, die dit niet goedvindt en er zich derhalve tegen verzet. Acht men nu de vrije Evangelieprediking hierin te bestaan, dat men der gemeente voordraagt wat men zelf tot inhoud van het Evangelie maakt; de vrijheid der Evangelieprediking derhalve hierin te vinden, dat men zich niet laat binden door het onbetwistbaar gezag van den Bijbel, dan is men in de Nederlandsche Hervormde Kerk misplaatst. Drijft men zulk eene vrije

Evangelieprediking in de Nederlandsche Hervormde Kerk door, dan rigt men groote, grenzenlooze verwarring aan. De Nederlandsche Hervormde Kerk is gegrond op de erkenning van het gezag der Heilige Schrift. Zij moet haar regt op de prediking des Evangelies volgens de Heilige Schrift, d. i. dus met erkenning van het gezag der Heilige Schrift, handhaven tegen ieder, allereerst tegen Hoogleeraren, Predikanten en Opzieners der gemeente, die eene losbandige „vrije Evangelieprediking" invoeren willen of werkelijk invoeren. De Nederlandsche Hervormde Kerk mag niet toelaten, dat iemand, die in hare dienst optreedt als Evangeliedienaar, zijn eigen zamenstel van meeningen, met verwerping van het gezag, dat door de Nederlandsche Hervormde Kerk aan den Bijbel toegekend wordt, als Evangelie voordraagt. Zulk eenen vrijen Evangelieprediker mag zij laten kiezen tusschen onderwerping van zich zelven aan den Bijbel met afstand doen van zijne vrijheid om als Evangelie te verkondigen wat hem belieft; — en afstand doen van zijn predikambt in de Nederlandsche Hervormde Kerk met behoud, natuurlijk, van zijne vrijheid, om het volle genot eener vrije Evangelieprediking naar zijnen smaak te hebben hoe en waar hij dan zelf zal goedvinden. Hem dwingen te prediken tegen zijne overtuiging, mag niemand, ook de Nederlandsche Hervormde Kerk niet. Maar evenmin mag men de Nederlandsche Hervormde Kerk dwingen, iemand in hare dienst als Evangelieprediker te dulden, die zelf niet dulden wil, dat de Bijbel en alleen de Bijbel hem voorschrijve, wat hij te verkondigen, wat hij te verwerpen heeft. Maakt de Nederlandsche Hervormde Kerk geen gebruik van haar regt, dan bewijst zij genade. Verhindert men haar, zich van dit haar regt te bedienen, dan doet men haar geweld aan.

Ik hoop, dat ik mij verstaanbaar uitgedrukt, en het van mij afgeeischte antwoord duidelijk genoeg gegeven heb.

November 1853. J. I. DOEDES.

De Duitsche „Kirchentag" te Berlijn in September 1853. In de jongstverloopen Septembermaand leverde de hoofdstad van Pruissen een hoogstbelangrijke aanblik op. De zesde Evangelische Kirchentag werd gehouden, bijgewoond door ruim tweeduizend personen, hoogleeraren, leeraren en gemeenteleden; door afgevaardigden ook uit verschillende landen, tot ons leedwezen door niemand uit ons vaderland, waarschijnlijk ten gevolge der treurige ziekte. Zeer korten tijd daarna werd een uitvoerig verslag van het daar verhandelde door den verdienstelijken algemeenen secretaris BENDTORFF, op last der vergadering, ter algemeene kennis gebragt. Het mag billijke verwondering wekken, dat, behalve eenige artikelen in de Nederlander, zoover wij weten, ten onzent nog niet verder de aandacht op dagen gevestigd is, die niet slechts voor Duitschland, maar voor geheel de Evangelisch-Protestantsche kerk van zoo hooge beteekenis waren. Terwijl wij hartelijk wenschen, dat de verhandelingen zelve ten onzent ernstig gelezen en overdacht zullen worden [1]), maken wij ons gereed, om voor de lezers van E. en V. iets van het belangrijkste mede te deelen.

Niet zonder zorg had men den zesden Kirchentag te gemoet gezien. De vijfde, ten vorige jare te Bremen gehouden, schijnt niet in alle opzigten aan de verwachting beantwoord te hebben. Zou ook deze poging tot vereeniging van gelijkgezinden teleurstellen, en daarmede eindigen, dat niets wezenlijks tot stand werd gebragt? Indien welligt deze of gene alzoo niet zonder zorg heeft gevraagd, het is bij vernieuwing gebleken, dat de twijfelmoedige vrees werd beschaamd. Op den twintigsten September jl. zijn woorden gesproken en stappen gedaan, die, bedriegt ons niet alles, onder de verblijdende teekenen des tijds kunnen opgeteld wor-

---

1) Deze Verhandelingen verschenen te Berlijn bij W. Hertz.

den en in de toekomst van ver uitziend — laat ons hopen, gezegend gevolg zullen wezen.

Nadat de vergadering door eene bezielde en bezielende feestrede van Dr. W. HOFFMANN, over de ware christelijke éénheid, geopend was, werd al spoedig door het hoofd-comité het vraagstuk aan de orde gesteld, dat wel als het belangrijkste mag aangezien worden: de Augsburgsche Confessie als grond-symbool te erkennen, door geheel de Evangelische kerk in alle hare verschillende afdeelingen. Men gevoelt, hoe teeder het vraagstuk was, en hoeveel bedachtzaamheid noodig, om geen nieuwe tweespalt te wekken door wat men ter veréëniging aanwendde. Maar de vrees voor de eerste verdween, naarmate het in den loop der discussie duidelijk bleek, dat men geenszins bedoelde door de letter van een symbool de vrijheid van het geweten te binden, maar alleen tegen het ongeloof in de Protestantsche, en de dwaling in de Roomsche kerk een getuigenis af te leggen, dat men in gemoede met de hoofdzaak van die belijdenis instemde, die eenmaal door de duitsche hervormers was afgelegd, en dus op éénen grond bleef bouwen met hen, die de Evangelische kerk als hare stichters vereerde. De voorzitter von Bethman-Hollweg plaatste terstond op den voorgrond, dat de Augsburgsche geloofsbelijdenis geen volledige voorstelling van alle overtuigingen der Protestanten bevatte, maar dat in haar die waarheden waren uitgesproken, in wier belijdenis de Gereformeerden, Lutherschen, en de leden der veréénigde kerk in Pruissen, ieder met behoud hunner eigendommelijkheid, zich veilig veréénigen konden. Het doel van het voorstel was geen gedwongen unie van wat zich inwendig nog ten deele van elkander verwijderd gevoelt, maar confoederatie, zonder opoffering van bijzondere belangen en inzigten, op een gemeenschappelijk grondgebied, tegen een dubbelen vijand, het ongeloof aan de ééne zijde, dat de hoofdwaarheden van

het Evangelie miskent, en Rome aan den anderen kant, dat onophoudelijk voortgaat zijne geslotene éénheid tegenover het grenzenloos subjectivisme der Protestanten te stellen. Van vier verschillende zijden werd de zaak besproken en toegelicht. Dr. Sartorius uit Koningsberg beschouwde haar van het Luthersche; Dr. Nitzsch, van het unirte; Dr. Krummacher, van het Gereformeerde; Dr. Stahl eindelijk nogmaals van het Luthersche standpunt. Bovendien namen onderscheidene uitstekende mannen aan de levendige discussien deel, waaronder het genoeg zal zijn de namen van Schenkel, J. Müller, Merle d'Aubigné en Prelaat von Kapff te vermelden.

Van de meest verschillende zijden werd de zaak bezien. Sartorius, de strenge Lutheraan, meende op zijn standpunt te moeten onderscheiden tusschen broeders in den engeren, en geloofsverwanten in den wijderen zin (Gereformeerde). Maar wilde men zich vereenigen in de belijdenis van die hoofdwaarheden, waarover alle hervormers eenstemmig gedacht hebben, hij reikte ook aan de laatsten gaarne de broederhand toe. De Augustana moest geen twistappel, maar een rijksappel zijn der Evangelische kerk. Als Melanthon in hare apologie vol geestdrift uitroept: „wie zou zich niet verheugen te sterven voor deze artikelen," hoeveel schooner is het dan niet, bij hare belijdenis in de eenheid der liefde te leven!

Dr. Nitzsch, de tolk der Union, sprak zich te klaarder en krachtiger uit, naar mate hij zijn standpunt ook tegen de beschuldiging van zekere onbestemdheid krachtiger verdedigen moest, door de positief-Lutherschen en positief-Gereformeerden niet zelden tegen de Unionisten in het midden gebragt. Ook hij noemde voor allen een onbewimpeld belijden van die waarheid, welke voor alle Protestanten in de Augustana was uitgesproken, betamend en noodig. Hij wist, dat sommigen daarvan een afbreuk der Protestantsche leer-

vrijheid vreesden, maar hij achtte die vrees ongegrond. Uit voorliefde voor het individueele mogt men vooral het gemeenschappelijke niet over het hoofd zien. "Het symboliseeren is oorspronkelijk christelijk: het werd reeds door de Apostelen aangevangen. Wel maakt het symbool geen geloof, maar het geloof maakt symbolen. Ook deze hebben hunne menschelijke zijde, maar, wat ware er van geworden, indien zij in het geheel niet bestaan hadden? — — Wel is sedert de Hervorming de kennis der waarheid gevorderd, maar de Godsdienstig-christelijke inhoud der belijdenis blijft nog altijd dezelfde. Er is een oude waarheid, maar die eeuwig jong is en frisch. Hoe zal men zonder symbolen kracht hebben om iemand uit te sluiten uit de gemeenschap der kerk, waarin men toch niet alles kan opnemen? De kracht der heilsleer stroomt nog heden uit het geloof in den Godmensch en de Drieéénigheid voort. In het wezen der zaak is sedert de Hervorming de verhouding der Evangelische kerk tot het Katholicisme en tot het geheel vrije denken volstrekt niet veranderd. Het is niet eenmaal noodig, uitdrukkelijk te formuleeren, dat men het gezag der Schrift boven alles laat gelden, want dit is reeds ondubbelzinnig genoeg in Artikel 10 der A. B. uitgesproken."

Dr. Krummacher trad op met de verklaring, dat hij geene bloote herhaling der groote gebeurtenis van 25 Junij 1530 zocht uit te lokken. Eene vernieuwde overgave of aanneming der A. B. was niet noodig, daar de Evangelische kerk haar in beginsel nog nimmer ontrouw geworden was. Hij stelde de waarde dier belijdenis ook voor de Herv. kerk in het licht, en wees aan, dat zij als het ware de kiem en kern van alle latere symbolen der afzonderlijke protestantsche kerken mogt heeten; dat zoowel de Gereformeerde als Luthersche belijdenisschriften twijgen zijn, voortgesproten uit dezen gemeenschappelijken wortel; dat de Gereformeerde kerk naar innerlijk en uiterlijk regt nimmer

heeft opgehouden tot de Augsb. Confessie te behooren; dat de Geref. kerk in haar eigenaartig karakter ook melanthonische bestanddeelen heeft; dat hervormden nog in 1632, bij het beroemde Leipziger gesprek in de onveranderde Augsb. Confessie ook de uitdrukking van hun geloof hebben wedergevonden; dat Kalvijn uitdrukkelijk zijne instemming met dit symbool heeft verklaard; dat ook de Heidelb. Catech., van den geest der Augustana magtig geinfluenceerd is geworden, en een overwegend Duitsch karakter vertoont; dat Ursinus een leerling van Melanthon was, Olevianus zich gebonden achtte aan de A. B., en de vrome Keurvorst Frederik van de Paltz uitdrukkelijk de meening weersprak, alsof hij afvallig wilde worden van de „Duitsche Confessie." Door op grond van dit alles eene kerkelijke confoederatie in bovengenoemden zin te bevorderen, zou men — zeide K. — eene getuigenis geven, waardoor de mond van allen gestopt werd, die beweerden, dat de Evangelische kerk aan het voorvaderlijk geloof ontrouw geworden was, en waardoor de moed en hoop van alle vrienden der kerk onbedenkelijk veel zou worden verhoogd en bevestigd." — Is het wonder, dat zulk een taal, door eene oogenblikkelijke opwekking der vergadering, waaraan zelfs het voortreffelijk georganiseerd bestuur geen weerstand kon bieden, op eenmaal met het lied: „een vaste burg is onze God" werd vervangen?

Dr. Stahl heeft het woord, niet om eene uitvoerige voordragt te houden, maar om eene krachtige belijdenis afteleggen. Hij verklaart te blijven staan op een bepaald Luthersch standpunt, bepaaldelijk ook ten aanzien der Avondmaalsleer. Elke daarvan afwijkende voorstelling moet hij om der conscientie wille verwerpen. Maar dit verhindert hem niet, met hen, die dit leerpunt voor minder beslissend houden, zich opregt te vereenigen, waar zij in al het overige de A. C. erkennen. Zoo wil hij den sterken en vasten geloofsgrond doen uitko-

men, waarop alle Evangelischen staan, en een standaard oprigten, waaronder het verstrooide leger der getrouwe Protestanten zich verzamelen kan.

De zaak is door de voorstellers genoegzaam toegelicht, en de vergadering zal thans overgaan daarover haar gevoelen te uiten. Aanvankelijk slingert de evenaar. Er worden stemmen gehoord, die beweren, dat de H. Schrift het éénig symbool moet zijn, maar die juist daardoor allen waarborg voor gemeenschappelijke opvatting der H. Schrift wenschen weggenomen te zien. Voornamelijk van de Gereformeerden en Unionisten hing het af, of zij zich onder eene banier zouden willen scharen, die tot nog toe bijna uitsluitend door Luthersche handen gedragen was. Ook een besluit bij meerderheid van stemmen, zou, indien de minderheid slechts éénige beteekenis had gehad, een onheil voor de Evangelische kerk zijn geweest, omdat het de zaden van nieuwe tweedragt zou uitgestrooid hebben. Dat gevoelde Schenkel en stond op om zijne veelgeldende stem te doen hooren. Zijne woorden zijn te krachtig om die niet medetedeelen. Na zijne roeping om hier te spreken door een beroep op zijne afkomst uit de Zwitsersch-Gereformeerde kerk geregtvaardigd te hebben, in welke hij, althans voor het uitwendige, onder geen de minste verpligting ten aanzien der Augustana gebragt was, zeide hij: "lieve vrienden, belijden is iets groots. Met de lippen belijden, dàt wil niet veel zeggen, met het hart belijden en dan met zijn innerlijk leven, met zijn hartebloed voor de waarheid der belijdenis instaan, dat zegt wat. — — Wanneer ik gebonden werd aan elke afzonderlijke letter aan elke afzonderlijke stelling der Augustana, gelijk wij hier die voor ons hebben, gewis, dan had ik hier en daar bedenkingen en overwegingen van exegetischen en dogmatischen aard in het midden te brengen. Alleen, mijne vrienden, ik geloof niet, dat hier van een letterbelijdenis spraak is. Het is op dit oogenblik om iets grooters te doen. Uit het hart, uit den diepsten geest

dezer vergadering zal eene belijdenis afgelegd worden. De A. B. is een symbool. Wat is een symbool? Een vaan, een standaard, waaronder men zich verzamelt. Een symbool is niet iets doods, maar iets levends, en onze Duitsch Evangelische kerk zou niet zoo diep gezonken zijn, als zij immer naar behooren, licht en leven, geest en kracht in hare symbolen gezien had. Ja, ik wil mij heden onder de A. B. scharen, maar ik wil ook zeggen, in welken zin, opdat ik mijn geweten niet bezware. Een symbool behoeven wij in dezen tijd, een symbool der vereeniging. Ach, lieve broeders, zijn we niet verscheurd en verdeeld, en wanneer wij weder verscheurd en verdeeld dit heiligdom uittreden, zal men later ons niet nog erger bespotten, dan men vroeger gedaan heeft? In tweëerlei opzigt, geloof ik, moeten wij in dezen zwaren, donkeren tijd ons te zamen onder de banier der eendragt scharen. Aan de ééne zijde tegenover Rome en zijne valsche traditie: wij moeten toonen, dat wij eene kerk zijn en een ligchaam hebben; en aan den anderen kant tegenover hen, die te onregt alle traditie verwerpen; geene geschiedenis, geene historische ontwikkeling en daarin ook geene belijdenis laten gelden; die niet op een vasten grond staan en hun huis in de lucht willen bouwen. In dezen zin, geliefde Vr. en Br., is het, geloof ik, goed en christelijk, dat wij in deze hoofdstad der Evangelische kerk de banier der eenheid omhoog steken, der eenheid bij alle menigvuldigheid, die wij niet dooden willen: want vernietiging der verscheidenheid, om alzoo eene doode, ijzeren eenvormigheid te bekomen, ware de pest voor de Evangelische kerk. Onder de vaan der A. B. zullen wij ons scharen, maar in den vrijen geest, in de kracht Gods, en niet zoo, dat wij haar weder tot een doode en doodende letter doen worden. Ik treed openlijk, als geboren Gereformeerde, onder de vanen der Augustana, maar ik bemin de moeder, die mij aan hare borst heeft gevoed en zal haar nimmer vergeten. Ik treed onder die vanen,

terwijl ik aan de rigting van Melanthon mij aansluit, maar zoo dat ik Luthersche broeders liefheb en eer, overtuigd zijnde, dat zij voor zich goede redenen hebben, waarom zij het tiende Artikel (het Avondmaal) anders opvatten, dan Melanthon het uitgelegd heeft en ik het uitleggen zou. — — — In zulk een confoederatie ligt tevens de gewigtige erkentenis, dat wij ons niet willen laten scheiden door theologische vormen; dat wij broeders zijn en blijven willen, hetzij wij dan Hervormd zijn of Luthersch; dat er een wederkeerige achting bestaan zal, door geen tweespalt te stooren. Dat is eene groote belijdenis: men zal haar niet gaarne vernemen aan gene zijde der bergen en ginds aan den Rijn: ook zij, die niets belijden willen omdat zij niets te belijden hebben, zullen het niet gaarne hooren als wij zeggen: trots alle menigvuldigheid, reiken wij elkander de broederhand toe. Niet geheel juist heeft een redenaar vóór mij gezegd, dat ook de H. Schrift een symbool was. Zij is meer dan dat, zij is de oorspronkelijke bron aller waarheid, waarin wij telkens weder afdalen en ons onderdompelen moeten, waarin wij ook onze symbolen bij hunne uitlegging gedurig weer moeten doopen, opdat zij geest blijven en leven. — Op dezen grond der H. Schrift, op den levenden grond van Gods woord staande, schaar ik mij blijmoedig onder den standaard der A. C."

Bijna alle volgende redenaars spraken zich uit in denzelfden milden, krachtigen geest. Op treffende wijs deed J. Muller gevoelen, dat de confessie geen wet was, maar getuigenis van eenstemmig geloof; dat het vernieuwd opsteken dezer banier een werk, zoowel van geloof als van liefde mogt heeten; dat het onderscheid tusschen de veranderde en onveranderde Augsb. geloofsbel., hier natuurlijk niet op den voorgrond mogt staan. Na hem sprak Merle treffende woorden. „Hij vreesde geen oogenblik voor de Augustana, maar wel een weinig — hij moest het erkennen — voor eene overdrijving van den Lutherschen geest." (Men weet, hoeveel bekrompen

exclusivisme thans onder de zoogenaamde oud-Lutheranen in Pruissen gedreven wordt). „Hoe meer men iemand bemint, des te meer wenscht men hem geheel zonder vlekken. Om dat kwaad, waarop hij doelt, te vermijden, weet hij der Luthersche kerk, na en bij de gemeenschap met het hoofd der gemeente, niets beters te wenschen, dan eene naauwe verbroedering met het element der geloovige, levende vrije Gereformeerde kerk. Van verbroedering, niet van unie wil hij dat er hier sprake zal zijn. — — Die vrees voor het overwigt van den Lutherschen geest zou hem kunnen dringen, om te dezer plaatse ook andere, bepaald Hervormde symbolen nevens de A. B. op gelijken rang te verheffen, doch het is hem genoeg, juist als vriend der Luthersche kerk, op een mogelijk gevaar met nadruk gewezen te hebben."

— — Het werd eenstemmiger en plegtiger in de vergadering, van uur tot uur meer. „Dierbare broeders" — riep Krummacher uit — „ik wil zwijgen: er spreekt thans een Ander in deze duizend vreedzame harten. Er staat een groot oogenblik voor de deur, mijn voorgevoel misleidt mij gewis niet. Ik lig in den geest voor God in het stof, en mijne ziel smelt weg van dank voor de genade, die ons heden ten deel is gevallen. Ja, de kerkdag van Berlijn zal de grootste, de heerlijkste, de meest zegenrijke van allen zijn." — Met uitzondering van ongeveer vijf stemmen, werd door geheel de vergadering, ruim tweeduizend, het voorstel gereedelijk aangenomen, en het „nun danket allen Gott," dat weldra door de bogen der ruime Garnizoenskerk weerklonk, was de uitstorting van een gevoel, dat in honderde harten gerezen, later gewis weerklank bij tien- en honderdduizenden vond. Immers, het bleek, dat de vergadering, uit hoe uiteenloopende bestanddeelen ook zamengesteld, op denzelfden geloofsgrond met het geloovig voorgeslacht stond, en aan de beginselen, zoowel van Evangelische waarheid als van Evangelische vrijheid, zich bij vernieuwing getrouw had betoond.

Gewigtig teeken des tijds! Mannen, wier geloof, wier wetenschappelijkheid, wier echte vrijzinnigheid men ook ten onzent nog niet betwijfelen kan, zonder dat men zichzelven bespottelijk maakt, vereenigen zich in deze verklaring:

„De leden van den Duitschen Evangelischen Kerkdag verklaren hierbij, dat zij zich met hart en mond houden bij en zich vereenigen met de belijdenis, die in 1530 op den Rijksdag te Augsburg door de Evangelische Vorsten en Stenden aan Keizer Karel V werd overgegeven. Openlijk betuigen zij hunne instemming met haar, als de oudste, eenvoudigste, gemeenschappelijke oorkonde der openlijk erkende Evangelische leere in Duitschland. Met deze betuiging moeten zij de verklaring vereenigen, dat zij elk afzonderlijk aan hunne eigene belijdenisschriften, en de leden der vereenigde kerk aan den Consensus blijven vasthouden, en dat de onderscheidene stelling, welke Lutherschen, Gereformeerden en Vereenigden ten aanzien van Art. X dezer belijdenis innemen, als ook de bijzondere betrekkingen in de Gereformeerde gemeenten, welke de Augustana nooit als symbool hebben erkend, onverkort in hun regt blijven."

Geeft het geen stof tot nadenken, dat zulke en zoovele mannen, tegenover Rome en het ongeloof, reeds dadelijk in de overtuiging eenstemmig zijn, dat eene kerk op de vraag: „wat gelooft gij?" niet met een beroep op de onverklaarde Schrift, of op het Evangelie in de Schrift kàn volstaan? Is het geen bewijs, dat men in Duitschland „de formulierkwestie nog niet voor geëindigd houdt," en dat zij, die werkelijk aan die hoofdwaarheden gelooven, welke door de Hervormers beleden zijn, ook geene groote zwarigheid maken, hunne instemming met een geschreven geloofsleus, op redelijke en eerlijke wijs, te doen blijken? Verdient het geen opmerking, dat onder die tweeduizend schier geen enkele is, die tegen een vrije vereeniging onder ééne

leuze, met behoud van ieders eigenaartigheid, onoverwinlijk bezwaar heeft? En zullen in Nederland al de genoemde sprekers, na hetgeen hier is verrigt, een goed deel van hunnen roem van wetenschappelijkheid en vrijzinnigheid missen moeten? Of blijkt het ook hier, dat er toch nog iets verkieselijks in het midden ligt tusschen slaafschen formulierdwang, dien wij geen van allen begeeren, en onbeperkte leervrijheid, waarvan de heillooze gevolgen van dag tot dag meer openbaar worden? En zou het ook eene stof van ernstig en biddend overleg kunnen worden, wat wij, bij den toenemenden strijd, dien de trouwe zonen der Hervorming tegen on- en wan- en bijgeloof strijden moeten, — geenszins in slaafsche nabootsing, maar in vrije navolging van hetgeen in Berlijn is geschied, zouden kunnen verrigten tot heil van de kerk, die wij liefhebben?....

Slechts een enkel woord nog over wat op de volgende dagen dezer kerkelijke zamenkomst plaats had. Als tweede punt van behandeling moest de betrekking der kerk tot het separatisme en den sectengeest in en buiten haar ter sprake komen. Dr. Snethlage uit Berlijn, die allereerst aan het woord was, erkende vóór alle dingen, dat die verschijnselen een betrekkelijk regt hadden door de treurige afwijkingen, die in de gemeente zelve, ten aanzien van leer en zeden waren binnengeslopen, maar wees van den anderen kant aan, hoe het separatisme in menig geval een vrucht was van ijdelen hoogmoed. Drie beginselen stelde hij vooral in het licht: 1°, dat de kerk tegenover separatisten en secteerenden geen dwang moest gebruiken; 2°, dat zij het ontstaan en de verspreiding dier verschijnselen door onderwijs en voegzame inrigtingen, bovenal door getuigenis, geloof, liefde, ootmoed en geduld, had tegentegaan; 3°, dat aan separatisten echter alle kerkelijke regten, en daaronder ook het deelgenootschap aan de Sacramenten, de kerkelijke huwelijkswijding en andere voorregten geweigerd moest wor-

den." Belangrijk was de opmerking van Superintendent Büchsel uit Berlijn: „Hoe moet de geestelijke zich „tegenover separatisten gedragen? Is de geestelijke een „dood man en een ongeloovig Rationalist, dan zijn „hem de separatisten zeer heilzaam, en ik gun ze hem „met geheel mijn hart; is hij daarentegen een geloovig „man, zoo zijn de separatisten hem óók heilzaam, daar „zij tot bidden en boete hem dringen, ook voor de „zonden der geheele kerk, want uit deze wordt het „separatisme geboren. Nood is altijd moeijelijk te dragen, „maar wie den nood ter eere Gods verdraagt, ontvangt „ook alzoo eenen zegen. Menigeen is reeds in den kamp „met separatisten op zeer gezonde gedachten gekomen. „Er is één middel, zich tegen separatisten te weren: „ga in uwe binnenkamer, en voer uw ambt beter dan „voorheen. Op één punt moet ik vooral nog doen letten. „Vele predikers zijn er, die hunne stelling tot de (zoo-„genaamde) opgewekten in de gemeente volstrekt niet „begrijpen, en deze menschen met al hunne zielekrank-„heden op een zeer voorname, meesterachtige wijze be-„handelen. Dat is ten eenenmale verkeerd. Ik erken, „het is geene kleinigheid, zulke menschen te dragen, „maar door zich trotsch boven hen te stellen, spoort „men tot separatisme hen aan. Vele predikers moeten „gewis te dezen aanzien de zonde hunner voorgangers „dragen, maar er zijn ook velen, die zelven het separatisme „bevorderen. Een krank kind blijft toch altijd een kind, „en behoeft veel meer verpleging, dan het groot aantal „geestelijk dooden, die vele leeraars meenen, dat zij op-„zoeken moeten, God weet in welke gezellige kringen, „en met welke gevolgen. Bij het kranke kind zitten „en bidden, dat ware toch altijd nog beter. Ook dit „onkruid op den akker is het gevolg van het slapen „der dienaars. Een slapende dienaar is hij, die bij het „altaar in zijne verborgene binnenkamer niet biddend „worstelt, maar sluimert: bij zulk een zijn de separa-„tisten te huis. — In een gemeente, waar niet eenmaal

„gevaar van separatisme is, wilde ik geen prediker zijn: „juist dat gevaar is een weldadige spoorslag. Kon het „kerkelijk bestuur de gemeente tegen ongeloovige of „doode leeraars behoeden, dan kon het ook veel doen „om het separatisme te weren. Ik bid de broeders, „dat zij zich toch eens verplaatsen in sommige gemeen„ten en zien, wat daar omgaat en hoe er gepredikt „wordt? Of niet menigeen in verzoeking geraken zou, „om eene kerk te verlaten, waarin zoo iets geduld wordt? „Er zijn menschen, die wezenlijk gewetensangst en nood „er toe drijft om de gemeenschap met hunne kerk te „verbreken. Moge het nog eens weder zoover komen, „dat zuivere leer en ordentlijke tucht hand aan hand „gaan in de Evangelische kerk!" —

Doch wij moeten ten einde spoeden. Daarom nog slechts de vlugtige opgave, dat ook over den kerkelijken toestand der voornaamste steden van Duitschland, over Kerkvisitatie en Reisepredigt; over de beste inrigting van liturgische Godsdiensten, over de behoeften der protestantsche Duitschers, in andere landen verstrooid, en andere min belangrijke onderwerpen hoogst leerzame opmerkingen en aanwijzingen zijn in het midden gebragt. Ook de Zondagsviering en de jongelingsvereeniging zijn niet vergeten geworden. Te vergeefs zocht men, aan het einde van alles, naar woorden, om God waardiglijk voor den rijken zegen te danken, dien Hij, boven bidden en denken, op geheel het vierdaagsch zamenzijn uitgestort had. De broeders gingen uit een, in de hoop, om elkander in het volgend jaar te Francfort am Main te ontmoeten. Moge dan Nederland niet het éénige protestantsche volk van Europa zijn, dat geene vertegenwoordigers zendt! Moge menig woord des geloofs, te Berlijn uit de volheid des harten gesproken, ook ten onzent nadenken wekken en weerklank ontmoeten!

J. J. v. O.

Een woord over het hedendaagsch gebruik des Bijbels. Het is gewis een hoogst merkwaardig en belangrijk teeken van den tegenwoordigen tijd, dat de H. Schrift op eene voorheen nimmer gekende wijze is verspreid geworden. Op de laatste algemeene vergadering des Bijbelgenootschaps te Londen, werden daaromtrent bewonderingwekkende cijfers opgegeven. De H. Schriften zijn thans in 148 talen of tongvallen overgezet en gedrukt. De vereenigde genootschappen van Engeland en het vaste land hebben niet minder dan 43 millioen afdrukken des Bijbels geheel of in gedeelten verspreid, en dus zijn de oorkonden der geopenbaarde waarheid, naar wij berekenen, in de tegenwoordige eeuw toegankelijk gemaakt voor omstreeks 600 millioenen menschen; en dat, terwijl het geheele getal exemplaren des Bijbels, vóór de eerste oprichting der Bijbelgenootschappen over de aarde verspreid, voor zooveel men heeft kunnen berekenen, naauwelijks vier millioenen beliep. Vóór de uitvinding der drukkunst was het gewis nog oneindig geringer, en beliep destijds mogelijk nog geen 4000.

Er is geen twijfel aan, of zulk eene verspreiding van Gods woord moet rijke vruchten dragen: de beloften Gods zijn daar, die deze verwachting ten ruimste wettigen en bevestigen. De kennisse Gods zal eenmaal de geheele aarde vervullen; en nu reeds zal het woord, dat uit zijnen mond uitging, niet ledig tot Hem wederkeeren.

Toch heb ik, ondanks al deze feiten, eens door een ervaren Christen hooren staande houden, dat het gebruik, en ten gevolge daarvan de invloed der H. Schrift, hedendaags binnen veel engere grenzen dan in vorige tijdperken der wereldgeschiedenis was beperkt. Zou er voor dat beweerde niet wel eenige grond zijn? Laat ons zien.

Is niet het regelmatig bijzonder en huisselijk gebruik des Bijbels, een of tweemaal des daags, bij zeer velen

door dagbladen-lectuur vervangen? — Is niet ten gevolge van het groote verschil, dat door eene ontelbare menigte van Christenen tusschen het Oude en Nieuwe Verbond wordt gemaakt, als waarvan het Oude alleen de Joden, het Nieuwe de Christenen zoude aangaan, het eerstgenoemde bij zeer velen, met uitzondering van hetgeen zij uit een of ander leerboekje van de Bijbelsche geschiedenis hebben geleerd, bijna een gesloten boek? Zijn er niet onderscheidene boeken in het O. T. die bijna in het geheel niet meer gelezen worden? Onlangs werd door een uitmuntend godgeleerde in Duitschland (Dr. Delitsch) de opmerking gemaakt, dat het lied der liederen van Salomo, zoolang de kerkelijke (allegorische) duiding nog in zwang was, bepaaldelijk in de middeneeuwsche kerk, een onberekenbaren invloed heeft gehad [1]). Hetzelfde geldt van Johannes Openbaring, die thans zeldzaam meer gelezen wordt, indien men ten minste Groot-Brittanje uitzondert.

Maar ook de levenskringen op welke men aan de H. S. eenigen invloed toestaat, zijn zeer beperkt geworden. Bij de beoefening der meeste niet slechts natuurlijke, maar ook zedelijke wetenschappen, wordt het hedendaags meestal voor bekrompenheid gehouden, aan uitspraken der Schrift eenige waarde te hechten. In het staatkundige b. v. wordt dit doorgaans als een verouderd vooroordeel van de rondkoppen in Cromwells tijd, of van de Munstersche Wederdoopers aangemerkt, dat hedendaags niet meer dan door dweepers of schijnvromen kan worden vastgehouden.

Maar in de Kerk althans zal het anders zijn! — Dit blijkt niet. In den kerkenraad was voorheen een groote bijbel de vraagbaak, de toetssteen, om bij voorkomende moeilijkheden alle bepalingen der kerkorde aan te toetsen, zwarigheden en onzekerheden te beslissen. Thans is het algemeen gevoelen, dat er slechts twee

1) *Evang. K. Z.* 1853, N°. 47.

Bijbelspreuken in zaken van kerkbestuur kunnen in aanmerking komen: het woord des Heeren: „Mijn koninkrijk is niet van deze wereld," en dat des Apostels: „Laat alle dingen eerlijk en met orde geschieden." Dat aan de H. S. een hooger gezag zou toekomen dan aan de vastgestelde kerkelijke reglementen, wordt thans nergens geleerd, staat althans nergens in onze kerkelijke wetgeving uitgedrukt, en wordt bijna als een beginsel van wanorde en oproer in de Kerk aangemerkt.

Is het anders gesteld bij de openbare godsdienstoefeningen? Heerscht er niet bij vele gemeenten eene bedroevende onverschilligheid omtrent het voorlezen van Gods woord, hetwelk bijna niet meer als een gedeelte der godsdienstoefening wordt aangemerkt? En wat de prediking over den Bijbel aangaat, bepaalt zich deze niet in de meeste gevallen bij eene zekere bloemlezing van plaatsen uit de Evangeliën, de Handelingen en de Zendbrieven, die met de heerschende Theologie het best strooken, en het gemakkelijkst verstaanbaar schijnen voor het gros der gemeente? Ook uit de brieven die door de sceptische kritiek van dezen tijd voor onecht of onhoudbaar verklaard zijn, wordt, als ten minste van onzeker gezag, zeldzaam gepredikt. Dit alles geschiedt ter goeder trouw: het zij zoo; en de vraag is nu niet, of het recht en goed is, ja, dan neen; maar de opmerking staat vast: dat, ten gevolge van dit alles, het gezag en gebruik der H. S. schier overal (Groot Brittanje misschien uitgenomen) hedendaags binnen veel engere grenzen beperkt is dan voorheen.

Van waar komt dit verschijnsel? Mijns inziens van eene geheel veranderde beschouwing des Bijbels in kerk en maatschappij. Van de middeneeuwen spreek ik niet. Maar de Hervormingseeuw verdient hier inzonderheid onze aandacht. De algemeene verstaanbaarheid en bruikbaarheid des Bijbels, ook voor de zoogenaamde leeken, en het onfeilbaar gezag der H. S., is de grondleer, waar-

van de Hervormingsbeweging is uitgegaan [1]). „De Bijbel, de geheele Bijbel, niets dan de Bijbel," ziedaar de leuze der onderscheidene Protestantsche kerkgemeenschappen, nergens wellicht klaarder uitgedrukt en geleerd dan in het VIIe Art. der Nederl. Geloofsbelijdenis. De uitlegkunde was ook destijds in eere. Voorzeker! maar zij was geenzins eene wetenschap, die tusschen den Bijbel en de leeken eene klove, overstijgbaar alleen voor godgeleerden, uitmaakte. Zij was het hulpmiddel tot recht verstand van enkele duistere plaatsen. Niet slechts eene bloemlezing uit den Bijbel, maar de geheele Bijbel werd ijverig ook door de gemeenteleden gelezen en overdacht. Over de duistere en moeilijke plaatsen werd bij voorkeur gepredikt, om die even algemeen verstaanbaar te maken als de meer gemakkelijke texten. Hoe zeer de oude zinspreuk der munt: Wij steunen op Gods Woord, in zaken van wetgeving en maatschappelijke orde heerschte, valt duidelijk in het oog, wanneer men de oude plakaatboeken met eenige aandacht doorbladert. De omstandigheden (zegt men wel) zijn sedert veranderd: het is mogelijk; maar de menschen zijn nog meer veranderd dan de omstandigheden. Er heerscht, zegt men, thans gelijkstelling der onderscheiden gezindheden. Het is zoo; maar volgt daaruit gelijktijdig verzaking van de beginselen der onderscheiden gezindheden?

Zouden niet althans de kerkelijke verordeningen moeten worden beheerscht door het hooger gezag der H. S.? Zouden niet de hoogere en lagere kerkbesturen gelijkelijk staan onder dat bovenmenschelijk gezag? Opmerkelijk is te dezen aanzien het XXXIIe Art. onzer Nederl. Geloofsbelijdenis. „Hoewel het nuttig en goed is (zegt dat opmerkelijk Art.) dat zij die regeerders der Kerk zijn, onderling zekere verordeningen in-

1) Ook in onze dagen werd dit beginsel hier te lande krachtig voorgestaan door wijlen den achtingwaardigen godgeleerde J. J. le Roy.

stellen en bevestigen tot onderhouding des lichaams der Kerk, zij moeten zich nogtans wel wachten, af te wijken van 't geen ons Christus onze eenige Meester geordineerd heeft. En daarom verwerpen wij alle menschelijke vonden en wetten (reglementen) die men zoude willen invoeren om God te dienen of de gewetens te binden en te dwingen, in wat maniere het zoude mogen zijn." Immers volgens Protestantsche beginselen ligt daarin het onderscheid tusschen Evangelische en R. C. gemeenteleden, dat aan de eerstgenoemden ook in kerkelijke aangelegenheden de vrijheid om Gode meer gehoorzaam te zijn dan de menschen, onverkort moet worden gelaten, terwijl voor den R. C. Christen God niet anders spreekt dan in en door de kerkelijke Overheid. Waar men dus den Protestant het beroep van de kerkelijke reglementen op het woord Gods betwist, daar eindigt het Protestantismus, daar begint (in den grond der zake) het Pausdom.

Onze vrijzinnige godgeleerden zijn steeds gereed, wanneer er van geloofsbelijdenissen sprake is, zich op het zevende Art. der onze te beroepen. Men mag betwijfelen, of zij in zulk geval ten volle bedenken, waartoe zoodanig beroep hen (zullen zij zichzelven gelijk blijven) noodwendig verplicht. Dat artikel namelijk, hetwelk den grondregel uitspreekt: "de Bijbel, de geheele Bijbel, niets dan de Bijbel" tast de hartader hunner vrijzinnige leer aan. Het ontzegt hun het beroep op hunne vrijzinnige hoogere kritiek, welke willekeurig een en ander gedeelte der H. Schrift ter zijde stelt; het stelt een opperste gezag in de Kerk, op hetwelk aan elk gemeentelid een beroep van het ondergeschikte gezag der kerkelijke wetten en reglementen vergund wordt, en onderstelt het gebruik der H. S. door al de gemeenteleden, ook tegenover eene soms hoovaardige, en allezins feilbare menschelijke wetenschap. Op die voorwaarde, mits ter goeder trouw aangenomen, zou men het verbindend gezag van symbolische schriften

kunnen ontberen, omdat die voorwaarde ons als van zelve op het terrein onzer eerste hervormers verplaatst, en dus tot dezelfde resultaten geleidt, waartoe zij gekomen zijn.

De bovenstaande regelen zijn geschreven om te doen zien, hoe men, te midden van velerlei misverstand, bij een ter goeder trouw gedaan beroep op den Bijbel, volgens Art. VII onzer Nederlandsche geloofsbelijdenis, met andere woorden, hoe men met den onmisbaren ernst in vrede elkander kan verdragen; en in welken zin onze Hervormers, een P. Martyr b. v., den Bijbel zonder eenige symbolische schriften voldoende keurden; terwijl daarentegen, wanneer het bij het gewone beroep aan ernst en goede trouw mangelt, geene hoop bestaat om tot eenigheid te komen. Mocht de groote en voorbeeldelooze verbreiding der H. Schrift, welke op het 50jarig jubelfeest van het Londensche genootschap werd aangekondigd, tot die eenheid geleiden, welke het echte en ware gebruik des Bijbels, zooals hij in de Hervormingseeuw gebezigd werd, alleen kan doen bereiken.

H. J. KOENEN.

BOEKAANKONDIGING.

Preken voor zeelieden, ***ten gebruike aan boord. Uit het Engelsch van George Burder, door Dr. E. B. Swalue, predikant bij de Herv. Gem. te Amsterdam. Met eene Voorrede van W. Jamieson, predikant bij de Eng. Episc. Gem. te Amsterdam.***

Wy verheugen ons ten hoogsten in ieder nieuw bewijs dat de Zeeman, ook in Nederland, meer en meer het voorwerp wordt eener liefderijke belangstelling; dat in de hoofdstad, op zoo vele grootsche stichtingen der christelijke menschlievendheid onzer voorvaderen prat, een Zeemanshuis tot stand zal komen, in hetwelk den matroos gedurende zijn kortstondig verblijf aan den wal, eene goede ontfangst en billijke behandeling zal worden bereid; en ook daarin vooral, dat er niet slechts aan gedacht wordt, op deze en andere wijzen den maatschappelijken toestand van den zeevarende te verbeteren, maar men ook met allen ernst aan de vervulling van zijne zedelijke en geestelijke behoeften begint te arbeiden. Aanvankelijke zending en prediking onder de matrozen zijn daarvan, zoo te Rotterdam als te Amsterdam, de eerste vruchten, en de Vertaler der hier aangekondigde Preken voor Zeelieden, tevens de steller van een bundeltjen Gebeden ten hunnen behoeve, heeft dezer dagen door het openen van eene opzettelijke Catechisatie voor den onkundigen en heilbegeerigen Varensgast, een bewijs gegeven van christelijke liefde en herderlijken ijver, dat den

geleerden Schrijver van de Daden der Zeeuwen gedurende den opstand tegen Spanje allezins tot eer verstrekt.

Indedaad, groot en dringend is de behoefte van den Zeeman aan allerlei maatschappelijke en christelijke weldaden, die hem tot nog toe maar al te zeer ontgingen, en die door zijnen eigenaardigen toestand dubbel worden uitgelokt en noodzakelijk gemaakt.

Al te lang is de man, die de schatten van Oost en West onze havens helpt binnenvoeren, gedurende zijne kortstondige verblijven onder zijne landgenooten, de prooi geweest van moedwillige berooving en stelselmatige uitplundering, die men een noodzakelijk kwaad achtte en als zoodanig duldde, ja verdedigde, omdat men er de voorwaarde in zag eener voortdurende bemanning onzer koopvaardyvloot. Wat toch bleef den uitgeplunderden over dan zich op nieuw te laten monsteren? En hoe zou hy daartoe komen, eer de laatste gereede penning verteerd en de opgehoopte schuld op nieuw vermeerderd was? Hoe gelukkig zou het zijn, indien de Matroos in onze havens alleen anderen als vijanden van zijn welzijn te beschouwen had, en niet in de eerste plaats zich zelven. Maar helaas! op zee aan strenge tucht gewoon en, uit den aart der zaak, tot menige ontbering genoodzaakt, is hy aan den wal maar al te geneigd om uit elken band te spatten, en meestal doet hy het met al de uitgelatene woestheid, waartoe de vorige onthouding, een welgevulde zak, een sterk en gehard gestel, onbeteugelde driften, en een onverlicht geweten, den van stap tot stap van verleiding omcingelden in staat stellen. De beklagenswaardige! Van der jeugd af aan van kerk en genademiddelen verstoken en eindelijk vervreemd; aan boord, niet altijd zoo gelukkig in zijne scheepshoofden mannen te vinden, die hem by iets meer of anders dan de scheepsplicht bepalen; en aan den wal aan zich zelven, zijnen slaapbaas, en voorts aan het gezelschap van kroegloopers, lichtekooien en zijns gelijken

overgelaten, gaat hy met eene verschrikkelijke, deels natuurlijke, deels verkregene onverschilligheid, met eene roekeloosheid die in den grond der zaak moedeloosheid is, zijne aardsche en ook zijne eeuwige toekomst te gemoet. Wat zijn, voor dit leven, de uitzichten van een oud Matroos! En welke voor de eeuwigheid de verwachtingen van een die sterft zoo als de meesten geleefd hebben?

Geen wonder indien de christelijke liefde, met schaamte over lang verzuim, hare ontfermende hand naar den zoodanigen begint uit te strekken, en met allen ernst aanvangt te vragen: wat kan, wat moet er voor hem gedaan worden? Geen wonder, indien zy, ten behoeve van hare pogingen in dezen, een stout en sterk beroep doet op de dure verplichtingen eener natie als de Nederlandsche. Gewis, zoo ergens een beschermend Zeemanshuis mag oprijzen, zoo ergens liefderijke pogingen mogen worden in 't werk gesteld om den zeeman voor twee warelden te behouden, en des zeemans hoop zoo wel niet alleen een aardsche, als niet alleen eene hemelsche te doen zijn, het mag wel wezen in dit kleine land, door de zeevaart zoo groot geworden, ja metterdaad alles aan de zeevaart verplicht. Wy verheffen ons op den moed en de deugd dier onvertsaagde zeerobben, die

„met daden in de vuisten"

van de tijden der Watergeuzen af, zoo veel hebben toegebracht tot de onafhankelijkheid, de eer, de veiligheid, en den rijkdom van den Nederlandschen Staat; wy deelen in den roem van zoo menigen pikbroek uit vroegeren en lateren tijd, die, door de kluis aan boord gekomen en van rang tot rang opgeklommen, tegelijk „den adel in zichzelven met veel roem begonnen heeft," en den grondslag „onzer mogendheid" in verre gewesten gelegd [1]); wy zien tot op dezen dag toe het plechtanker van ons nationaal behoud in die rijke ladingen, die in

1) Uitdrukkingen van Valentijn ten opzichte van Coster en Paljart.

de bodems onzer steeds zich uitbreidende koopvaardyvloot, de schatten van Oost en West in onzen schoot komen uitstorten, — en wy zouden geen hart hebben om met allen ernst aan de tijdelijke en eeuwige belangen te denken van een stand van menschen, aan welken wy zoo veel en (als Nederlanders) meer dan aan eenigen anderen verplicht zijn; die onze staatskas helpt stijven, onze welvaart schragen, en duizenden werk, velen overvloed aanbrengt? Wy zouden de tijdelijke en eeuwige belangen kunnen vergeten of verwaarloozen van lieden, die voor een kleine gaadje, waaraan dan nog zoo vele tanden knagen, zich de grootste ontberingen getroosten, en die duizendmaal hun leven opzetten, om ons voordeelen te bezorgen en te verzekeren, waarin zy zelve slechts voor een zeer gering aandeel deelen mogen? Het zou wel groote ondankbaarheid mogen heeten. Het zou eene ondankbaarheid zijn, die naarmate de weg, om ons van onzen plicht in dezen te kwijten, ons duidelijker gewezen en overvloediger geopend werd, ons met een grooter gewicht van schuld en schande bezwaren zoude. Het zou eene ondankbaarheid wezen, die, gelijk elke andere, zich op den duur door de droevigste gevolgen zoude wreken; want geen nadenkende kan voorbyzien, hoe veel er voor de belangen van zeevaart en handel afhangt niet alleen van het aanwezen, niet slechts van de bekwaamheid, maar ook van de moraliteit der matrozen. Reeds klagen onze koopvaardykapiteinen algemeen over gebrek aan *goede* matrozen; en de uitbreiding der zeevaart onder onze tegenwoordige wetten, waarby onze vlag zoo vele vreemde havens bezoekt en de gelegenheid tot desertie veelvuldig zich opdoet, doet gepaste voorzorgen op dit punt voorkomen als eene zeer wenschelijke zaak.

Maar bedriegen wy ons, of gebruikten wy eene uitdrukking, die by velen onzer lezers niet dan met een glimlach zal zijn opgemerkt? Wy repten van d e m o r a l i t e i t d e r m a t r o z e n. De goede uitzonderingen niet te na gesproken, mogen deze woorden voor menig

oor wel in onderlinge tegenspraak schijnen. „De matroos," zegt men, „is zoo als hy is; gy zult hem niet verbeteren." En de christelijke liefde, indien zy de hoop op het laatste niet opgeeft, ontveinst zich geenszins dat zy op dit gebied een groot geloof behoeft. Misschien gaat zy hier echter nu en dan van onderstellingen uit, die in miskenning van haar voorwerp haar grond hebben. Wy hebben eenmaal in eene christelijke samenkomst, waar onder anderen ook de zedelijke redding onzer zeelieden besproken werd, met de beste bedoelingen van de wareld, den Matroos hooren voorstellen als over het algemeen het uitvaagsel der menschheid. Al de zonden en gruwelen, in het eerste Hoofdstuk van den Brief aan de Romeinen, de diepstgezonken heidenen te laste gelegd, werden zonder uitzondering op zijn misdadig hoofd geladen. Ik bedrieg my; een paar uitzonderingen liet men toe; maar zy werden opgehelderd op eene wijze, die aan het afschuwelijk beeld nog afschuwlijker trekken byzettede. Naar de voorstelling die gegeven werd, was in deze ongelukkige menschen niet slechts, gelijk in allen, het beeld Gods, maar, gelijk in de diepst gezonkenen van ons geslacht, de mensch zelf reeds geheel uitgetreden en verwoest; en in het verdierlijkt hart en liederlijk leven naauwlijks een aanknoopingspunt voor betere dingen op te sporen. Tegen deze schets kwam geheel ons hart op, en meenden wy te moeten getuigen; en schoon wy toen en later tegenspraak vonden, wy kunnen toch niet anders dan ons gevoelen vasthouden. Indien toch eene dergelijke teekening naar het leven ware, de bekeering van den zeeman zou nog wel niet hopeloos, maar de zeevaart zoo goed als onmogelijk zijn. Met wezens in dezen toestand kan niemand zee bouwen of land bezeilen. Wy beweren geenszins dat er onder onze matrozen, die onzer oorlogsbodems daaronder begrepen, geheel geene voorwerpen van dezen stempel zouden voorkomen 1); en wy willen na-

1) De ondervinding leert dat er een groot onderscheid is tusschen ma-

tuurlijk voor geen oogenblik de verdediging of verschooning op ons nemen van het losbandig gedrag, waaraan zich wel verre de meesten in onze havens schuldig maken. Maar wat mag het toch zijn dat, ondanks deze grove en aan elk bekende uitspattingen en wangedragingen, den Matroos genade doet vinden in de oogen van alle soort van menschen, en niet alleen van de zoodanigen, die zich in anderer ongerechtigheid verheugen? Is het niet juist dit, dat men by den raauwen gast, door de ruwe en bezoedelde en geblutste schors heen, nog stevig timmerhout vermoedt en bespeurt? dat men in den zondigen en buitensporigen mensch, toch een mensch, en geen onmensch, dat men in hem een man ziet en eeren wil. Kracht, moed, trouwhartigheid, goedheid, ziedaar wat men, en niet altijd ten onrechte, meent te lezen in dat lichtblaauwe oog, op dat verweerd gelaat, en onder dat

„luchtig toppershoetje,
Een dracht die sterven zal wanneer de scheepvaart sterft."

Waarlijk daar klopt nog een hart onder dat open hemd en in die ruige borst. Wilt gy het gewaar worden? Kom aan boord; wees oud, gebrekkelijk of bevreesd, en zie met welke, byna moederlijke, zorg Janmaat u de valreep ophelpt. Neem kleine kinderen mede op de zeereize, en zie wat moeite gy hebt ze uit de liefkozende handen van Janmaat te houden. Laat „den ouwe" een karel zijn, van wien hy, zoo als hy zegt, „op zijn tijd alles krijgen kan tot op zijn baatjen toe," een kloek, een goed, een rechtvaardig kapitein, die geen aanneming des persoons gebruikt, en ook weet wat den matroos toekomt — en zie hoe deze voor hem door een vuur vliegt, en in nood en dood voor hem staan zal. En denk ook niet dat alle gevoel voor hooger in-

---

trozen in steden en matrozen van het platte land geworven; en zulks ten nadeele der eersten.

drukken by dezen armen zondaar zoo verstompt is als het wel schijnt; dat het nooit of nimmer boven komt, te midden van de groote en ontzettende tooneelen en gevaren, in welker midden hy zich beweegt. „Wy moesten den Ouwe daar boven te vriend houden," zegt hy, met eene overtuiging, die krachtig door de u zoo onëerbiedig klinkende uitdrukking doorsteekt, en met dien zelfden mond, die zich van het misbruik van des Heeren naam maar al te zeer eene afschuwelijke gewoonte gemaakt heeft. „U zal ik maar geen Bijbel geven," sprak een zendeling tot een ruwen varensgast, „gy zoudt er slechts den spot mee drijven." „Neen," was het andwoord met eene forsche stem: „„ik spot niet met God Almachtig.""

Indedaad, wy kunnen ons de gedachte niet laten ontnemen, waarin wy ook door mannen van het vak, die wy het ons eene eere rekenen onder onze vrienden te tellen, zijn versterkt geworden, dat het zeevolk juist niet dat volk zal zijn, waaraan de weldadige bemoeiingen eener verstandige menschlievendheid, en de welbestuurde ijver van een evangelizeerend christendom by de uitkomst zullen blijken het slechtst besteed te zijn geweest.

Ook hier heeft die liefde „die alle dingen hoopt," den besten kans, en het monopolie der beloften en der zegeningen.

Zy bedenke echter wèl dat, als het er op aankomt op dit gebied een goed zaad voor de eeuwigheid uittestrooien, aan wal, zeer veel af zal hangen van de behandeling, die de zeeman ook in uiterlijke dingen ondervindt, en derhalve van nu voortaan ook van het Zeemanshuis en zijne liefderijke, verstandige, vertrouwen inboezemende inrichting; en aan boord, byna alles van de al of niet godsdienstige gezindheid van den gezagvoerder.

Wat de laatste betreft, wy weten niet of wy durven hopen dat, indien het goed recht of de waardigheid van den Nederlandschen Staat ons, als in vroeger eeu-

wen zoo menigmaal, in een zee-oorlog wikkelde, onze oorlogsbodems op nieuw tooneelen zouden opleveren als in de dagen van ouds, toen men vaak voor en na den strijd, op bevel van den vlootvoogd, de bemanning op het dek verschijnen zag, om aldaar met ongedekten hoofde neder te knielen voor dien God, die alleen de overwinning schenken kon of geschonken had, en Hem ter eere een bezielenden psalm gezamenlijk aan te heffen [1]); maar op onze koopvaardyvloot heeft het zeker nooit ontbroken en ontbreekt het ook nog niet aan gezagvoerders, die iets, die zoo veel zy vermogen, voor de zedelijke en godsdienstige behoeften hunner schepelingen wenschen te doen; door dagelijksche voorgang in den gebede, door gezette godsdienstoefening op den dag des Heeren, door het spreken van een ernstig woord by byzondere gelegenheden, als bv. na het doorstaan van een storm, het overboord zetten van een overledene; door het uitdeelen van bijbels en kleine godsdienstige geschriften voor den matroos geschikt, immers (de recht geschikte zijn zeldzaam) zoo geschikt als zy te vinden zijn.

Schepen, waar zulke kapiteins het gebied voeren, achten wy recht gezegend. De kapitein is voor den matroos de beste evangelist, de uitnemendste zendeling; en dat te meer naar mate hy beter kapitein, volmaakter zeeman is, en door kunde, cordaatheid, strikte rechtvaardigheid en naauwgezette zorg voor elks belangen meer vertrouwen inboezemt, en juist in dat karakter optreedt, waarin Janmaat hem met een mengsel van ontzach en hartelijkheid „den ouwe" noemt.

De kapitein-oefenaar, wien hy alle reden heeft om eerder voor een mislukten predikant of ontijdig geboren catechizeermeester te houden dan voor een zeeman, die het is met hart en ziel; de stroeve en harde man, die voor den bekeerden matroos, of dien hy daarvoor een-

1) Op bl. 128 van het aangekondigd werkjen haalt de Vertaler nog een aandoenlijk voorbeeld daarvan aan.

maal houden zal („als aan hem door genade geschied zal wezen, hetgeen vroeger aan hemzelf is te beurt gevallen"), de stroeve en harde man, die voor den zoodanigen waarschijnlijk alles wezen zal, maar die, zoo lang het daartoe nog niet gekomen is, ook uiterst weinig voor hem is — is gelijk nergens, ook hier de man niet om, op den bodem van het halfverwoeste hart, het gevoelig punt te treffen en werkzaam te maken.

Maar de godvreezende, menschlievende, recht evangelische man, die te meer mensch en man geworden is, naarmate hy dieper in het christelijk zijn en leven doordrong, en die te beter in al het menschelijke van den matroos komen kan, naarmate hy ook hem te liever een christen zag, die zal, gelijk overal, ook hier veel vermogen; hier nog meer, omdat hy tot het beperkte getal der hem omringende personen in een geheel eigenaardige, in een byna aartsvaderlijke betrekking geplaatst is.

Doch ook de zoodanige kan voor het houden van eene gezette scheepsgodsdienst behoefte hebben aan eene hulp, die hem van den wal moet toekomen. Wy gelooven dat hy 't ver zou brengen met voorlezing van welgekozene gedeelten uit de Heilige Schrift, door gepaste berijmde psalmen en liederen afgewisseld [1]), en voorafgegaan en gevolgd door een ernstig, hartelijk en niet te lang gebed uit het hart. Maar wy kunnen het ons toch zeer wel begrijpen, dat ook hy naar een zekeren voorraad omziet van predikatien of stichtelijke opstellen, niet alleen op byzondere voorvallen en omstandigheden van het zeemansleven toepasselijk, (gelegenheidsredenen), maar voor de wekelijksche godsdienstoefening bestemd, voor den zeeman geschikt, aan boord bruikbaar.

De vereischten hiertoe schijnt men niet altijd met even veel juistheid begrepen, of op volmaakt bevredigende wijze vervuld te hebben. Ik weet niet of onze

1) Het gemeenschappelijk zingen van Janmaat, thands vaak uit allerlei natie oorspronkelijk, heeft duchtige bezwaren in.

zeelieden van eene vroegere eeuw veel stichting en behagen geschept hebben in Huig de Groot's „Bewys van den waeren Godsdienst in zes Boecken," ten hunnen behoeve in de Loevesteinsche gevangenis op rijm gesteld; maar menigmaal is my door verstandige en godvruchtige kapiteins te kennen gegeven, dat ondanks het bestaan van oudere en nieuwere Zeemans-handboeken, er nog wel behoefte is aan iets beters, en dat men het geheim om des Zeemans hart te treffen juist niet behoeft te zoeken in het overvloedig, en vaak *à tort et à travers*, gebruik maken van scheepstermen, die hy buitendien overvloedig gelegenheid heeft te vernemen, en die by een stichtelijk boek of predikatie meestal nergens toe dienen, dan om zijn glimlach, indien niet zijn wrevel op te wekken. Deze mannen konden zich niet genoeg verwonderen dat schrijvers van verstand en begaafdheden, om ook eens een zeeterm te gebruiken, nog op eene klip konden verzeilen, die, dachten zy, by eenige menschenkennis, geen blinde klip behoefde te zijn. Zy verklaarden dat de matroos, gelijk trouwens wel meer standen van menschen, een onoverwinnelijken afkeer had van het opzettelijk en blijkbaar voor hem vervaardigde, en dat al de vereischten om den man des volks zoo wel ter zee als te land, met Gods zegen te boeien en te stichten, wat den inhoud betreft, tot de verkondiging van het waarachtig evangelie der genade, en wat den vorm betreft tot eene bevattelijke, kloeke, kernachtige, waardige en levendige voorstelling beperkt waren.

Dit neemt niet weg dat er in het zeemansleven eigenaardige toestanden en gelegenheden voorkomen, die eene opzettelijke behandeling vorderen, en waarvan de opzettelijke behandeling door geen enkel zeeman ongepast geacht worden zal. Zeepreeken, in dezen zin, zullen aan dezelfde mannen hoogstwelkom zijn, die in een anderen daarvan ten hoogste afkeerig blijven. En het is in dezen zin, dat het bundeltjen, welks titel boven ons opstel staat uitgeschreven, dien naam aan het voorhoofd draagt.

Het tiental hier geleverde Zeepreeken, ofschoon de behoefte welke wy hebben aangewezen slechts gedeeltelijk en in bepaalde gevallen en opzichten vervullende [1]), zal het godvruchtig scheepshoofd recht welkom en voor elken zeeman zeer gezegend kunnen zijn. Het draagt allezins de blijken, geschreven te zijn door een man, „van naby met het zeeleven bekend," en het getuigenis door onzen hoogst achtenswaardigen vriend Jamieson daaraan gegeven, zal tot aanbeveling van den voortreffelijken geest, die er in heerscht, en van de volledigheid van het evangelie dat er in verkondigd wordt, by alle godvruchtigen die hem kennen, aanbeveling genoeg zijn. Wat de vertaling betreft, de voortreffelijke inhoud is onbeschadigd overgebracht, en de vorm is — byna hollandsch geworden.

November 1853. N. B.

---

1) De onderwerpen hier behandeld, zijn: I. De wonderen van God in de diepte. II. Gepaste overdenkingen bij het begin eener zeereis. III. Boete en bekeering. IV. De weg der zaligheid. V. De arke Noachs. VI. Het anker der hoop. VII. Het kompas. VIII. De storm. IX. Dankbetuiging voor redding. X. Op den dood van een scheepsmakker. XI. Over het zoeken van den Heer. XII. Des zeemans gelukkige wederkomst.

ERNST EN VREDE.

MAANDSCHRIFT

VOOR DE

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

TWEEDE JAARGANG.

1854.

TE UTRECHT, BIJ
KEMINK EN ZOON.
1854.

INHOUD.

Blz.

BIJBELSTUDIEN.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

BOEKAANKONDIGING.

WAT BEDOELEN WIJ MET DE LEUZE „*ERNST EN VREDE*"?

De Redactie aan den Lezer.

Toen wij ten vorigen jare, onder de leuze ERNST EN VREDE, met dit tijdschrift optraden, deden wij het aarzelende, niet wetende of ons niet, »bij de verootmoedigende ondervinding van eigen onvermogen, ook de treurige ontdekking bewaard was, dat wij ons een te groot denkbeeld gevormd hadden van de welwillendheid, de onpartijdigheid, de billijkheid onzer lezers, en van eene wezenlijke behoefte aan ERNST en een oprechte zucht tot VREDE bij christenen van alle partijen." En voorzeker, er was voor dat aarzelen wel eenige grond. Eigen onvermogen daargelaten — de beoordeeling der mate van onze kracht staat niet aan ons zelven — zij het ons geoorloofd op den toestand te wijzen, waarin onze Kerk verkeerde, toen wij daarin voor het eerst onze stem lieten hooren, een toestand, die ons vrijheid gaf, haar eene »verscheurde Kerk" te noemen, tot wier heeling in het midden eener »kranke maatschappij" wij iets wensch-

ten bijtedragen. Het was Januarij 1853. De strijd in haar boezem tusschen de zoogenaamde liberale en confessioneele partijen was in vollen gloed. Nog had de pauselijke allocutie dien strijd niet gesmoord of de strijdenden tot elkander gebragt. Voorzeker, er behoorde moed toe, op dat oogenblik van VREDE te spreken, en wij liepen gevaar van gehoord noch begrepen te worden, zoo min aan de eene als aan de andere zijde. Ook zijn wij aan dat gevaar geenszins ontkomen. Weldra toch bleek het, dat onze leuze door velen niet regt in hare beteekenis, kracht en strekking werd verstaan. Niet allen was het even duidelijk, dat door het eerste der twee onze bedoeling kenmerkende woorden op eene behoefte, op een vereischte gedoeld werd, waaraan de geest des tijds ook in onze Kerk, over het algemeen, zeer weinig beantwoordt. Wel beweert ieder, die aan den strijd van den dag deel neemt, het te doen in goeden ernst, en twijfelt niemand aan de volstrekte noodzakelijkheid er van. Doch de vraag blijft geoorloofd: kan de ware ernst gezegd worden dáár aanwezig te zijn, waar de strijd vaak meer de personen dan de waarheid betreft, waar men een toestand geboren ziet, waarin wat door den eenen soms onvoorwaardelijk wordt aangenomen, juist daarom even onvoorwaardelijk en onbezien door den anderen wordt verworpen? Wij treden in geene nadere aanduiding, wij werpen ons niet als zedemeesters op; ook hebben wij met het woord ERNST in onze leuze nog iets anders op het oog, dan de behoefte aan een ernstig gemoed bij de strijdende partijen op

te wekken of aan te duiden. Wij doelden daarmede op eene eigenaardigheid van het tijdsgewricht, waarin zich de christelijke Kerk onzes tijds in het algemeen bevindt. Een zedelijk, geen bovenzinnelijk begrip wordt door dit woord aangeduid, en het is onze vaste overtuiging, waarin wij met velen der bevoegdste beoordeelaars der tegenwoordige tijden en toestanden verkeeren, dat het onzen tijd te doen is het christendom uit de louter godsdienstige sfeer in de zedelijke over te brengen; of liever, om van het bovenzinnelijk leerbegrip de zedelijke zijde aan den dag te brengen, en alzoo de leer te doen worden waarheid en leven. Zoowel de rigtingen, aan welker bestrijding wij ons met volle overtuiging aansluiten, als de krankten, die wij aan onze zijde betreuren en bekampen, leeren ons dit eigenaardig karakter van onzen tijd onderscheiden.

Wat geeft toch aan de liberale rigtingen bij velen in de gemeente steun en weêrklank? Welke is hare betrekkelijke waarheid, welk haar regt? Eene onvermengde dwaling toch zou geen aansluitingspunt vinden in eenige conscientie. Ligt niet de kracht, de waarheid, het regt van het liberalisme in het diep gevoeld besef van behoefte aan eene *godsdienst voor den Mensch*, den *geheelen* mensch, en *als zoodanig*, — aan eene godsdienst voor het hart en voor het leven in zijne werkelijkheid? Steunt de afkeer dezer rigting van alles wat in de godsdienst bovenzinnelijk is, van het mysterie, niet op het vooroordeel dat in het mysterie geen levenskracht is, en dat het bovenzinnelijke, juist door bovenzinnelijk te zijn, niet is voor den Mensch? Wel

is dit vooroordeel eene dwaling, wel komt het uit blindheid voor de bij uitnemendheid menschelijke en zedelijke beteekenis der zoogenaamde verborgenheden, of, wilt gij, bovenzinnelijke heilswaarheden, voort; wel meenen wij, dat deze blindheid geenszins is te verontschuldigen, allerminst waar zij, zooals maar al te dikwijls plaats heeft, in verguizing dier waarheden en haat tegen hen, die ze verkondigen, overslaande, haren onzedelijken wortel te droevig komt verraden. Maar de eisch, dat de godsdienst menschelijk zij en voor den mensch, en dat het geloof zij eene kracht des levens, dezen eisch achten wij regtmatig en gegrond. — En wat nu betreft de krankten aan onze zijde, — wij behoeven ze hier niet nader te teekenen, — ontstaan zij niet uit een veelvuldig voorbijzien van diezelfde zedelijke beteekenis en kracht der geopenbaarde waarheid? Zoowel de eenzijdig-verstandelijke rigting van het orthodoxisme, als de eenzijdig-gemoedelijke van het separatisme, zijn zij niet krank door de miskenning van den aard der bekeering, als in 's menschen wil, dat is in zijne zedelijke natuur, volbragt? — Wanneer wij nu optreden onder de leuze ERNST, dan verklaren wij daarmede, te willen medewerken aan de opbouwing der gemeente in dezen godsdienstig-zedelijken geest. Ook gelooven wij dat daaraan in ons land behoefte bestaat. Is de theologie in Duitschland reeds lang op deze baan der toekomst, zoodat de mannen der wetenschap daar tegelijk zijn de herauten des geloofs en de voorgangers in de kerkelijke ontwikkeling, — wij willen geen oordeel vellen over personen ten

onzent, doch wij meenen dat eene poging om der theologie eene meer praktische rigting te geven, om ook de strijdpunten der wetenschap niet als zoodanig, maar als levensvragen der gemeente te beschouwen, niet overtollig te achten is.

Tevens gelooven wij, dat op dezen weg de VREDE, waaraan wij zoozeer behoefte hebben, wel niet verkregen, maar toch voorbereid worden kan. Wij wanhopen nog niet aan dien vrede; ook niet, ofschoon in de laatste maanden de strijd met vernieuwde heftigheid is ontbrand; ook niet, al willen wij zelven geen vrede, die met opoffering van hetgeen ons boven alles dierbaar is zou moeten gekocht worden, geen vrede van transactie, geen vrede voor het gemak. Niets willen wij opofferen van hetgeen tot ons geloof behoort, dat geloof, dat eenmaal den heiligen is overgeleverd, en waarvoor wij waken moeten en willen als voor het kostbaarst kleinood. Wordt dat geloof aangevallen, zien wij de dierbaarste heilswaarheden, waarin onze rust voor leven en sterven is gevestigd, dagelijks ten prooi aan aanval en verguizing, wij scharen ons met volle overtuiging aan de zijde van allen, die deze waarheden verdedigen, als hunne broeders en medestanders. Ons vredewoord is dan ook eerder een woord der toekomst, dan dat wij het reeds thans voor verwezenlijking vatbaar achten. Het drukt eene hoop, een vertrouwen, een streven uit. Wij gelooven aan den vrede ook in onze Kerk; wij wachten dien van de algemeen-wording der zedelijke opvatting des christendoms. Wij wachten hem, ondanks het misverstand, waaraan zoowel het laatste als het eerste woord onzer leuze

is blootgesteld geweest. Wat wij door de bijvoeging VREDE bedoelden, werd toch van de eene zijde veelal aangemerkt als een voor het minst tijdelijk opgeven van den strijd, bij anderen ook wel eens als een verlaten van de gemeenschappelijke vanen. Maar wij willen vrede door strijd, en wij wanhopen niet aan het verkrijgen daarvan. Mogt in dit opzigt ons pogen bij den aanvang als vermetel beschouwd worden, er is sedert, in den loop van het vervlogen jaar, iets geschied, dat ons ten duidelijkste bevestigd heeft in de overtuiging, dat wij ons in de opvatting der behoeften van onze Kerk niet hadden bedrogen. Men zal, hopen wij, gevoelen, dat wij op de zoogenaamde April-beweging het oog hebben. Wat men ook moge oordeelen van de velerlei drijfveeren, die daarbij in het spel zijn geweest, eene nationale beweging — en dien naam toch mogen wij haar wel geven — blijft even weinig geheel zuiver van een inmengsel van persoonlijke bedoelingen, als zij uit deze haren oorsprong of hare kracht ontleenen kan. En hoedanig nu was het karakter dier beweging? Dat zij in christelijk-historischen, dus in anti-revolutionairen zin heeft plaats gehad, dat getuigt haar aard duidelijk genoeg. Of was zij niet eene plotselinge openbaring van het protestantsch volkskarakter, van de gehechtheid der groote meerderheid aan haren protestantschen oorsprong, protestantsche geschiedenis, protestantsche instellingen? En toch is het niet alleen, zelfs niet voornamelijk de anti-revolutionaire partij geweest, die haar heeft doen ontstaan en bevorderd, evenmin als de liberale. Zij was algemeen en omvatte alle partijen; — bewijs

genoeg, dat de protestantsche eenheid van ons volk dieper ligt, dan dat de tegenwoordige strijd der partijen die zou kunnen uitwisschen; bewijs genoeg, dat het later ontstane liberalisme, waardoor weder de anti-revolutionaire partij als zoodanig te voorschijn is geroepen, dit protestantsch karakter der natie niet heeft vernietigd, en, naar wij hopen, niet kan vernietigen. Welnu, gaf die April-beweging niet, juist door dit haar karakter, voor het oogenblik althans, vrede aan onze Kerk? Wel zal niemand dergenen, die eenigzins verder zien, en die de overtuiging hebben, dat een diep ingrijpend verschil van beginselen niet door iets bijkomstigs kan worden bijgelegd, zich een oogenblik nopens den aard en den duur van dezen vrede illusie hebben gemaakt, of er iets anders in hebben gezien dan eene voorbijgaande wapenschorsing. Maar de mogelijkheid dier wapenschorsing bewijst ook de mogelijkheid van den vrede, het zij dan in een verwijderd verschiet, en, indien ook dit zelfs nog te veel gezegd ware, altijd verried zij een gevoel van behoefte. Wat ons betreft, wij wenschen sterker dan ooit, dezen vrede, naar de mate onzer krachten, voor te bereiden. Al zal het naar alle waarschijnlijkheid ons niet gegeven worden, dien te zien ontluiken, het is niet zoozeer in de eerste plaats vóor dezen tegenwoordigen tijd, dat wij de hoop durven voeden nuttig te kunnen zijn, als wel voor een toekomend tijdvak. Dit hebben wij in het oog, en daarvoor arbeidende meenen wij ook voor het heden nuttig te zijn. Het heden achten wij een tijd, niet van maaijen en oogsten, maar van

ploegen en zaad uitstrooijen. Het zaad nu van verzoening en vrede ontkiemt niet dan langzaam, maar het zal ontkiemen, op den dag van dien God, in wiens weg en werk wij vertrouwen ons te bevinden.

Het door ons aangewezen standpunt — waarin wij zoo gaarne een *ethisch-irenisch* standpunt erkend zagen — ontslaat ons echter geenszins van deelneming aan den strijd onzer dagen. Willen wij dien strijd, voor zoo ver hij een aanvallen en verdedigen van personen betreft, liefst vermijden; laten wij alle eigennamen, waar het zijn kan, uit de pen; bewaren wij steeds het stilzwijgen op aanvallen, die den stempel der partijdigheid of der vooringenomenheid, of ook wel dien eener hooghartige verachting en terzijdestelling dragen: toch mogen wij ons niet onttrekken aan het bepalen en afbakenen onzer verhouding tot de tegenover elkander staande rigtingen, noch ook aan het bespreken der bestredene punten. Zoo worde hier dan nog ten slotte aangewezen, welke onze betrekking is tot die twee rigtingen, die in den strijd onzer dagen zich gevormd hebben tot twee partijen, die wij, immers met goedvinden van haar zelven, de *partij der wetenschap* en de *confessioneele partij* mogen noemen.

Wat de eerste (de *partij der wetenschap*) betreft, ook nu herhalen wij wat wij ten vorigen jare gezegd hebben: »vervuld van achting niet slechts, maar ook van liefde voor godgeleerde studie en wijsgeerige beschouwing, kunnen wij evenwel aan hetgeen men hedendaags meestal »DE *wetenschap*" noemt, overeenkomstig onze beschou-

wing van het gezag der Heilige Schrift, het recht geenszins toekennen van zich tot een hooger rang te verheffen dan tot die van uitlegster der in deze gegevene goddelijke openbaringen." En wij voegen er ter nadere toelichting thans het volgende bij. Er is in de wetenschap van dezen tijd een streven naar hetgeen men, met een nieuw en vreemd woord, *Voraussetzungslosigkeit* genoemd heeft. Dit streven, — waarvan de ondervinding de wrange vruchten reeds heeft doen kennen, en dat, als leidende tot vernietiging van al het bestaande en tot een volslagen scepticisme, door deze vruchten veroordeeld wordt, en daarom ook in het land, waar die vruchten rijkelijk geplukt zijn (Duitschland), door de meeste godgeleerden reeds voorlang is opgegeven, — dit streven beheerscht, voor zooveel wij zien kunnen, in ons vaderland de beoefening der godgeleerde wetenschap nog met zoodanige kracht, dat men daaraan uitsluitend den naam van wetenschappelijk blijft toekennen, terwijl elke wijsgeerige en historische beschouwing, die van onderstellingen, welke dan ook, uitgaat, en eenig gezag, hoedanig dan ook, erkent, reeds daarom alleen met den naam van *onwetenschappelijk* gebrandmerkt wordt. Dit streven nu achten wij in zooverre gegrond en regtmatig, als wij het regt en daarmede ook den pligt der wetenschap, om alle overlevering gestadig op nieuw te onderzoeken en ter toetse te brengen, volledig erkennen, en daarmede ook haar regt en pligt, om niet alleen alle door de Kerk gevonden en beleden waarheid gestadig op nieuw aan de grondslagen zelve, waarop die Kerk rust, te toet-

sen, maar ook de deugdelijkheid dier grondslagen te onderzoeken. Doch wij achten deze wetenschappelijke kritiek zelve gebonden aan de van God gegeven en door de Kerk op anderen weg dan dien der wetenschap gevonden waarheid. Deze waarheid, de van God geopenbaarde, is in onze oogen geenszins voorwerp der kritiek, maar haar toetssteen; de toetssteen, waarvan zij zich in al haar onderzoek moet bedienen. Even onmagtig toch als zij is, om het geloof te scheppen, even onbevoegd als zij blijkt, om het te beheerschen, even onbekwaam is zij naar onze overtuiging, waar zij zich van het geloof der gemeente heeft losgemaakt, om hare taak te vervullen, en kan zij, in dat geval, geen andere dan eene verwoestende hand slaan aan de stof, die haar te bearbeiden is gegeven. Al stemmen wij nu volkomen toe, dat die geopenbaarde waarheid nimmer ten volle door de Kerk bezeten is, en dat derhalve geen kerkvorm of kerktoestand, hoedanige dan ook, het regt heeft, om de wetenschap te binden, die zich ook geenszins mag laten binden, evenwel gelooven wij, op grond der beloften door den Heer aan zijne Gemeente gegeven, niet alleen, dat de ware wetenschap, wel verre van de door de Kerk tot hiertoe gevonden en beleden waarheid omver te werpen, integendeel die steeds meer zal bevestigen; maar ook, dientengevolge, dat de ware wetenschap juist door die, immers hoofdzakelijke, overeenstemming met het geloof der gemeente, als zoodanig wordt onderscheiden. Hij dus alleen heeft, naar ons inzien, den sleutel der kennis, die weet en gevoelt dat hij een levend lid is dier ééne, alge-

meene, christelijke Kerk, die niet een afgetrokken begrip, niet slechts eene idée is, maar die haar wezenlijk bestaan ten allen tijde door hare belijdenissen en door alle andere getuigenissen en daden des geloofs heeft kond gedaan. Wij verbergen ons niet, dat deze overeenstemming of niet-overeenstemming door geene menschelijke bepalingen en uitspraken kan worden uitgemaakt. Wij belijden daarom te gelooven, dat, zoo er ook in de Kerk geen menschelijke regter over de wetenschap is gezeten, deze wetenschap nogtans door den Geest der waarheid, die in de gemeente is, door den Heiligen Geest zelven, gestadig geoordeeld en in haar onmagt openbaar wordt, zoodra zij van de waarheid afwijkt. Hieruit volgt, dat wij het als regt en pligt der gemeente, aan wie de belofte des Heiligen Geestes gegeven is, beschouwen, om hetgeen haar als resultaten der wetenschap wordt voorgelegd, aan het Woord Gods, d. i. de van God ingegeven Schrift te toetsen, en, zonder dat aan haar den eisch gedaan kan worden de wetenschap op haren weg te volgen en te bestrijden, deze resultaten te verwerpen, zoodra zij met dit Woord in strijd zijn.

Het ethisch-irenische standpunt bepaalt ook onze verhouding tot de *confessioneele* partij, en dit te duidelijker, naarmate zij zich te meer den naam van *juridisch*-confessioneele waardig maakt. Ook het standpunt van deze partij heeft zijn regt, doch alleen — en hier rekenen wij op de toestemming ook van hen, die er de ijverigste voorstanders van zijn, — wanneer het aan het onze onderworpen wordt. Ja zelfs verstouten wij ons te beweren, dat het regt van dit

standpunt op het onze steunt. Het regt is toch alleen regt, omdat en voor zoover het zedelijk is. — Waar nu spraak is van de Confessie, daar is spraak van het gebied der uitwendige, der zigtbare Kerk, het gebied van het *Kerkgenootschap.* Menigvuldig is het misverstand — indien het misverstand is — dat uit de miskenning van den aard van dit gebied ontstaat. Indien toch aan de verdedigers van dit standpunt gestadig voorgeworpen wordt, dat zij de Letter stellen in de plaats van den Geest, de Wet in de plaats van het Evangelie, het Regt in de plaats van de Liefde, dan blijkt het, dat er verwarring van denkbeelden bestaat, en dat de aanval geschiedt van uit een ander gebied, dan waarop de strijd ontstaan is. Het is toch niet de vraag, hoedanig het inwendig karakter is der Kerk van CHRISTUS, hoedanig de aard is en het wezen dier heilige algemeene Kerk en gemeenschap der heiligen, die uit haar eigen aard on-zigtbaar is. Wie twijfelt er aan, dat deze geestelijk van wezen is en den grond en waarborg van haar bestaan alleen heeft in die eeuwige onveranderlijke waarheid — den grondslag, die eens gelegd is en buiten welken niemand een ander leggen kan, — die waarheid, die persoonlijk, die CHRISTUS is? Neen! de strijd loopt over de vraag: op welke wijze die gemeenschap zich openbaart, die Kerk zigtbaar wordt, welke de voorwaarden zijn eener kerkgemeenschap, welke de aard en het wezen van een Kerkgenootschap is. Deze achten wij te bestaan in de Leer, d. i. in de geformuleerde, de tot verstandelijke klaarheid gebragte waarheid. Reeds de aard der

zaak duidt dit aan. Immers, waaraan zullen wij eene Kerk als zoodanig erkennen, eene inrigting tot gemeenschappelijke godsdienstoefening en tot verbreiding der waarheid, indien er geen gemeenschap is van overtuiging omtrent den aard der godsdienst en het wezen der waarheid? Voor huichelarij zijn wij voorzeker nooit en nergens gedekt; doch de onmogelijkheid, om hier beneden eene zuivere Kerk te bezitten en de heilige, algemeene Kerk zigtbaar te maken, mag ons het goede, ja noodzakelijke eener zigtbare kerkgemeenschap, al blijft die dan ook onvolkomen, geenszins doen voorbijzien. Waarop nu zal die steunen, indien niet op gemeenschap van uitgesproken overtuiging, d. i. van belijdenis? Wij zien niet in, dat hier een uitweg, ten zij dan een dwaalweg, mogelijk is; de dwaalweg der hierarchie, of de dwaalweg van een eenzijdig spiritualisme; wegen, die wij daarom beiden voor allerverderfelijkst houden, omdat wij de beginselen waarvan zij uitgaan onzedelijk achten. Of bestaat er geene onzedelijkheid, zoowel daar, waar de eenheid der Kerk in hare uitwendige inrigting gezocht wordt, hetgeen noodwendig tot het ondragelijkst despotisme, dat van reglementen en kerkbesturen, leiden moet, — als daar, waar, met geheele verwaarloozing en verachting van de beteekenis, die *het begrip* of *de leer* in het godsdienstige heeft, de eenheid gezocht wordt in die zedelijke eigenschappen des harten, hetzij dan natuurlijke opregtheid, hetzij bekeering en geestelijk leven, waarover het den mensch niet gegeven is te oordeelen? Stemmen wij dus ten volle toe, dat de eenheid van be-

lijdenis in de leer de Kerk niet van ondergang kan vrijwaren, dat zij zonder belijdenis door het leven van geen waarde is, dat de waarborg voor het bestaan ook der zigtbare Kerk alleen ligt in haar verband tot de onzigtbare, in haar geworteld zijn in CHRISTUS, in het leven des Heiligen Geestes in haren boezem; wij achten de belijdenis in de leer afgelegd de noodzakelijke verklaring van die, welke afgelegd wordt door het leven, en tevens het middel, waardoor deze gewekt wordt. Wij achten haar het teeken der werking des Heiligen Geestes en de openbaring van CHRISTUS in zijne gemeente, en blijven dus, even als vroeger, protesteeren »tegen elke beschouwing der Kerk, die haar stelselmatig aan elken wind van leering ten prooi zou geven," evenzeer als wij het blijven doen tegen elke beschouwing, die haar zou »gelijk stellen met een op menschelijk verdrag en onderling goedvinden gegrond zedelijk lichaam of genootschap, of wel voor de door doop en prediking zich uitbreidende Kerk, die gezien wordt, eene broederschap van uitverkorenen zou willen in de plaats stellen, die, naar onze overtuiging, door niemand onderscheiden worden kan." — Doch niet alleen de aard van een kerkgenootschap eischt dezen zedelijken band der belijdenis, ook de historisch-gegeven toestand der Nederlandsche Hervormde kerk handhaaft dien, en met het oog daarop vooral moeten wij uit naam der zedelijkheid, der eerlijkheid en der goede trouw tegen de bestaande leervrijheid protesteeren. Dat de Nederlandsche Hervormde kerk als zoodanig haar bestaan heeft doen kennen door

hare belijdenis; dat deze belijdenis de daad is geweest, waardoor zij, als kerk geboren, een persoonlijk, van andere kerken onderscheiden bestaan heeft verkregen; dat zij vervolgens, overeenkomstig dit verkregen bestaan, zich nader heeft georganiseerd en zich eene inrigting naar haren aard gegeven heeft; dat zij zich van de in haren boezem opgekomen dwalingen, waarin zij eene geheele omkeering harer beginselen, eene geheele vernietiging van haar bestaan zag, door vollediger ontwikkeling en vaststelling van sommige harer beginselen, heeft gezuiverd, — dit zijn onwedersprekelijke feiten. Niet minder waar is het, dat de nieuwe kerkorde, die van het jaar 1816, — hoe men ook over haren oorsprong en zamenstelling denke — de verbindende kracht der formulieren niet opgeheven, noch aan de Nederlandsche Hervormde kerk een anderen grondslag gegeven heeft, of heeft kunnen geven, dan dien zij in hare belijdenis bezat. Men moge beweren, dat die kerk met de jaren 1618 en 19 geenszins haar loopbaan gesloten heeft, dat er in haar een ontwikkelingsgang, een onafgebroken vooruitgang kan worden bespeurd; dat men haar protestantsch karakter zou verloochenen en derhalve haren hartader aantasten, wanneer men haar aan het gezag harer formulieren alzoo wilde binden, dat alle ontwikkeling in haar gesmoord en zij in strakke onbewegelijkheid veroordeeld werd om geen toekomst meer vóór zich te zien: wij zullen de laatsten zijn, die dit loochenen. Ons protestantsch beginsel van onzigtbaarheid der Volmaakte Kerk en volmaakbaarheid der Zigtbare, beschermt ons

tegen zulk eene beschouwing. Ja, wij meenen, dat de gansche leerontwikkeling in het Hervormingstijdperk zoo weinig de volheid der openbaringen Gods in zich bevat, dat zij — en die der gereformeerde kerk niet het minst, juist omdat in haar het reformatorische dogma tot volle ontwikkeling gerijpt is, — aan eene eenzijdig-theologische opvatting der heilswaarheden, met veelvuldig voorbijzien harer anthropologische grondslagen, en dus van haar ethisch karakter, mank gaat; en het is ook uit dien hoofde, dat wij ons niet kunnen aansluiten aan eene rigting, die de strekking heeft om dit theologisch karakter ten top te voeren. Zijn wij dus verre van te willen of te kunnen instaan voor de juistheid van elke opvatting der heilswaarheden in onze Formulieren uitgesproken, waar het op het, uit een uitlegkundig zoowel als uit een wijsgeerig standpunt voldoende van het betoog en de organische verbinding dier waarheden aankomt; wij meenen evenwel, dat eene opvolgende ontwikkeling dier kerk geenszins de onhoudbaarheid der leer zelve aan den dag heeft gebragt, en blijven dus, even als vroeger, verklaren dat wij behooren tot het getal dergenen, die, het onbepaald gezag der Heilige Schrift niet alleen boven elk ander, maar ook boven alle bedenking stellende, op dit gezag aan waarheden gehecht zijn, die wij in de Belijdenisschriften onzer Kerk klaar en krachtig beleden vinden. Daarbij merken wij echter op dat wij de vraag in de Dordrechtsche Synode behandeld, wel afdoende beantwoord achten met opzigt tot de leer der Remonstranten, maar dit antwoord geenszins als eene volle-

dige oplossing dezer vraag zelve beschouwd willen hebben. Zijn wij dus van oordeel, dat aan de behoeften der tegenwoordige Kerk niet voldaan wordt door een eenvoudig terugkeeren tot die Formulieren, wij meenen evenwel, dat onze Nederlandsche Hervormde Kerk ze geenszins bij hare verdere ontwikkeling ter zijde leggen mag, alsof die ontwikkeling zich volstrekt niet aan die belijdenisschriften behoefde aantesluiten.

Hebben wij alzoo ons standpunt in den strijd, die onze Kerk beroert, eenigzins nader bepaald, er blijft ons alleen nog over te verklaren, hoe wij dit standpunt wenschen te handhaven, en op welken weg wij de overwinning beöogen van hetgeen naar ons inzien goed en waar mag heeten. Wij wenschen het, overeenkomstig ons standpunt, op ethisch-irenischen weg. Wij meenen dat de bestaande *leervrijheid* geen regt daarstelt; dat kerkelijke personen en besturen, volgens goddelijk en menschelijk regt, in de eerste plaats verpligt zijn, de leer der Kerk te handhaven, zal de Kerk niet ontbonden worden, het gansche liturgisch gedeelte van haar eeredienst niet tot een blooten vorm verlaagd, en de plegtige bevestiging in kerkelijke ambten niet tot ontstichting in plaats van tot stichting der gemeente strekken. Evenwel wenschen wij alle onze overtuigingen, zoowel die betrekking hebben op den aard eener kerkgemeenschap, als die omtrent de waarheid zelve der belijdenis onzer Kerk, alleen gevestigd te zien op zedelijken weg, en verwerpen dus alle inmenging van staatsgezag tot handhaving der eigenaardigheid der Hervormde Kerk, als behoorende tot een vervlogen tijdsbedeeling

en strijdig met de zelfstandigheid der Kerk. Ook blijven wij verre van ons werpen alle vermoeden, als of wij wilden medewerken »tot het afzonderen of immers afbakenen van eene partij in de Kerk, die zich inwendig zou gescheiden gevoelen, al kon zij tot de uitwendige scheiding niet komen." Hoewel onze namen zoowel bij vrienden als bij tegenstanders »niet dan eene zeer bepaalde beduidenis hebben kunnen," houden wij ons evenwel verzekerd, dat wij ook met de ontwikkeling van deze denkbeelden »niet slechts in den geest van den vriendenkring, die ons tot de aanvaarding van onze taak heeft aangespoord en bemoedigd, maar ook in dien van zeer vele leeraars en leden der Kerk, waartoe wij behooren, gesproken hebben." Van dezen vragen wij nogmaals medewerking, en zulks niet alleen door een werkzaam deel te nemen aan dit tijdschrift. Reeds zullen wij het eene krachtige medewerking achten, indien wij, met of zonder voorbehoud, gemotiveerde of ongemotiveerde verklaringen van *adhesie* aan de door ons geuite beginselen ontvangen mogen. De discussie, door deze verklaringen uitgelokt, kan reeds op zich zelve vruchtbaar zijn. Hiertoe dan noodigen wij allen en voornamelijk die leeraars onzer Kerk uit, die met ons wenschen te arbeiden op dezelfde grondslagen en in denzelfden geest van ERNST en VREDE.

De Redactie van het maandschrift ERNST EN VREDE.

Januarij 1854.

N. BEETS.
J. I. DOEDES.
D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

VERHANDELINGEN.

HET GEZAG DER HEILIGE SCHRIFT.

DOOR

J. J. VAN TOORENENBERGEN,
Predikant te Vlissingen.

Titubabit fides, si Sacrarum Scripturarum vacillet auctoritas.
AUGUSTINUS.

I.

In dit vraagstuk — voor ons een leerstuk — vereenigt zich voor wie het in dezen tijd behandelen, of tot de behandeling daarvan eenige bouwstof of aanwijzing geven wil, de verdienste der gepastheid met die der belangrijkheid in bijzondere mate. Maar ook geen vraagstuk vereischt grondiger theologische studie dan dit. Hiervan levendig overtuigd, haast ik mij het doel op te geven, dat mij voor den geest staat bij de opening van eene kortere of langere reeks van kleine opstellen onder het bovenstaande opschrift. Het is niet eene ontwikkeling van den aart, den omvang en de

gronden van het gezag, dat aan de Heilige Schrift toekomt. Veel lager staat het wit, waarop deze regelen doelen. „Zonder strenge polemiek te willen voeren, is mijn oog daarbij gericht op sommige denkbeelden en voorstellingen uit den laatsten tijd, die om het belang der zaak voor den waren Protestant eene naauwkeurige toetsing vereischen.

Deze denkbeelden en voorstellingen laten zich, als in zoovele rubrieken, rangschikken naar de verschillende zijden waarvan men het onderwerp beschouwt.

Het gezag der Heilige Schrift, als Protestantsch beginsel, wordt met recht beschouwd in verband met *de leer der Hervormers*; met *den inhoud der Schrift zelve*; met *de bedeeling des Nieuwen Verbonds*; met *den eisch der wetenschap.*

Eerst met en na de Hervorming heeft men het leerstuk der H. Schrift met eenige naauwkeurigheid begonnen te behandelen. Er was minder behoefte aan zoodanige behandeling, zoolang er over de bronnen der Christelijke kennis geen verschil was. Doch ook in de twee eerste eeuwen van het bestaan der Hervormde Kerk was de behandeling van de leer omtrent de H. Schrift bepaald tot eene polemische handhaving van het gezag der Schrift tegenover dat der kerkelijke leering of overlevering. Het kon dus zijn, dat de Hervormers bij de verdediging van dat gezag, met zichzelven in tegenspraak waren gekomen.

Wat verstonden zij en hunne volgers onder *het gezag der Heilige Schrift?*

Dat is uitgesproken — behoudens de eigenaardige verscheidenheid tusschen beide kerkgemeenschappen — in de belijdenisschriften der hoofdafdeelingen in de Evangelisch-Protestantsche Kerk, en vooral in de schriften der Hervormers zelve. Wij noemen de belijdenisschriften het eerst, omdat het ons om eenige weinige, maar afdoende verklaringen te doen is.

In de *Apologie der Augsburgsche Konfessie* lezen wij

(*Praef.* p. 6): „Wij bieden — — onze belijdenis aan, eene leer, als welke zij (de leeraars) uit de Heilige Schriften en (dus uit) het zuivere Woord Gods hebben behandeld.''

Nog duidelijker is het *Eendrachtsformulier*, p. 570: „Wij gelooven — éénen eenigen regel en richtsnoer (*regulam et normam*) volgends welken alle leerstukken en alle leeraars moeten gewaardeerd en beoordeeld worden, en dat er geen andere is, dan de Profetische en Apostolische Schriften zoowel van het Oude als van het Nieuwe Testament."

Hiermede stemt het woord van Luther overeen met betrekking tot de H. Schrift: „Omdat God het zegt, wil ik het gelooven [1])." Ook verklaarde hij zich in dit opzicht eenstemmig met allen, die in zijnen tijd tegen Rome met het Evangelie der gerechtigheid des geloofs

---

1) Aangeh. bij Scholten, *De leer der H. K.* I, bl. 121. Volgends den Hoogleeraar heeft Luther door dergelijke verklaringen „in zijne *latere* geschriften het vrije levende geloof aan de waarheid van het schriftwoord verloochend," daar er een onoplosbare strijd schijnt te zijn tusschen de boven aangehaalde woorden en andere verklaringen van den Hervormer, b. v. „Der H. Geist macht den menschen so frei, dass kein Buchstabe da bleibe." Doch die *strijd* (?) wordt bij Luther gevonden in de verklaringen zelve, waarop de Heer S. zich beroept. Immers het laatst aangehaalde woord luidt *in zijn geheel* dus; — „dass kein Buchstabe da bleibe, oder NUR um *des Predigers wille*." En straks: „Ich weiss es daher (dass es wahr ist), dass ichs im Wort und im Sacrament und der Absolution höre UND dass mich der H. Geist eben so im Herzen saget." De zaak is deze: het genot der verlichting des Geestes belette Luther niet, het *gezag* der Schrift ook voor zich zelven, buiten en behalve het *inzicht* in de geopenbaarde waarheid te huldigen. Zoo behoort het te zijn.

Het is wenschelijk, dat het historisch Protestantisme onder ons steeds in zijne *waarheid* worde voorgesteld. Als eene kleine bijdrage daartoe herinneren wij hier den wenk, door een grondigen kenner van Luthers Theologie gegeven. „In Luthers frühesten Zeugnissen, seit dem er in Gottes namen auf den kampfplatz getreten war und die Innerlichkeit der mystischen Theologie (damals eine Retterin so vieler kostbarer Samenkörner der Wahrheit) mit der Waffenrüstung des Worts vertauscht hatte, war es bei ihm noch nicht mit der Klarheit entwickelt, die der fortgesetzte Kampf ihn lehrte, und *bis* 1522 *hin nicht ohne bedeutende Inficirung von der Subjectivität, die er aus jener frühern Bildungsschule mitgenommen hatte*." Rudelbach, *Die Inspirationstheorie seit der Reformation*, in *Zeitschr. f. Luth. Th. und K.* 1840, 2es H. S. 3.

in het strijdperk traden. Wij bedoelen zijne verklaring in de uitlegging van Psalm 22: „Zij belijden allen, wat de Heer Jesus Christus zegt, Joh. X : 35, dat *de Schrift niet kan gebroken worden*, en dat hare heerschappij, macht en aanzien onaangetast blijven moet, zoodat men er niet tegen spreken mag."

Nog bepaalder spreken hieromtrent de belijdenissen der Gereformeerde Kerk, waar meestal een der eerste artikelen het gezag der H. Schrift op den voorgrond plaatst.

In de *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* lezen wij (Art. VII): „Al 't gene de mensch *schuldig* is te gelooven om zalig te worden, is daarin genoegzaam geleerd." — — „Daarom verwerpen wij van gantscher harte al wat met dezen *onfeilbaren* REGEL niet overeen komt."

In de *tweede Zwitsersche Geloofsbelijdenis* (Art. II): „Wij houden geen anderen RECHTER in de zaak des geloofs, dan God zelven, die door middel van de H. Schrift verklaart, wat wàar en wat valsch is, wat gevolgd en wat vermeden moet worden."

In de *Fransche Geloofsbelijdenis* (Art. IV): „Deze boeken erkennen wij als *kanoniek*, d. i. als RICHTSNOER en REGEL des geloofs."

In overeenstemming hiermede stelde Zwingli aan het slot van zijne artikelen: „Hye undernem sich keiner zu streiten mitt sophistrey oder menschentand, sonder komme de Geschrifft fuer ein richter zu haben."

En Kalvijn (aangeh. bij Schweizer, *Glaubenslehre der Ev. Ref. Kirche*): „Als Gods gehoorzame scholieren leenen wij ons oor aan geenen leeraar nevens Gods Woord: mijn eenige wijsheids-regel is, vast te houden aan de leer der H. Schrift."

Het gevoelen der oorspronkelijke Gereformeerden is kort en duidelijk uitgedrukt door Camp. Vitringa in zijne *Aphorismi* p. 12: „De Schrift, door ons als Goddelijk aangenomen, verplicht ons verstand om eerbiedig en nederig dat alles aan te nemen, wat Hij (God) zelf verkondigt."

Onvoorwaardelijke onderwerping aan de Heilige Schrift, ziedaar de grondstelling der Hervorming. Daarbij werd aangenomen, dat er een onafscheidelijk verband bestaat tusschen het Woord van God en den vorm, waarin dit Woord tot ons gebracht is, de H. Schrift: „eene innige zamensmelting van inhoud en vorm, welke met een helder besef van het menschelijk ontstaan en de menschelijke zamenvoeging van de afzonderlijke deelen des Bijbels als eene verzameling van *schriften* zeer wel bestaan kan [1])."

„Maar de Hervorming heeft een ander beginsel aangenomen: eigen onderzoek, eigen overtuiging, door de werking van den H. Geest op verstand en hart. Zoo kan er van eene *onvoorwaardelijke* onderwerping niet gesproken worden." Dat de Hervormers het recht der oordeelkunde hebben erkend, blijkt genoegzaam uit hunne schriften. Men kent het gevoelen van Luther over den brief van Jacobus en de Openbaring van Johannes. Men weet, hoe het gevoelen, door Luther een tijd lang aangaande het laatstgenoemde Bijbelboek gekoesterd, gedeeld werd door Zwingli, Oecolampadius en Bucer. En het is niet te ontkennen, dat Kalvijn den brief aan de Hebreën niet aan Paulus en den tweeden brief, naar Petrus genoemd, niet aan dezen Apostel toekende [2]).

Doch wij behoeven naar de individuëele inzichten van deze mannen omtrent de onderscheidene Bijbelboeken niet te vragen.

De vraag is, of zij van onvoorwaardelijke onderwerping aan de H. Schrift *mochten* spreken; terwijl zij als hun en aller ware geloovigen kostelijkst voorrecht het vermogen handhaafden, om zelf in te zien en te erkennen, dat de H. Schrift Gods Woord is, met andere woorden, terwijl zij geen uitwendig onfeilbaar middel

1) Sack.

2) Men houde onder het oog dat Kalvijn de genoemde brieven daarom niet voor onecht hield. Hij betwijfelde de echtheid der *namen* of *opschriften*, die zij droegen.

aannamen om hun het gezag der H. Schrift te waarborgen.

De beantwoording van deze vraag moet als 't ware een kommentarie zijn op de woorden van het *vijfde* artikel der *Nederlandsche Geloofsbelijdenis*, eene der klassiekste getuigenissen uit het tijdvak der Hervorming, „Al deze boeken alleen ontfangen wij voor heilig en *kanoniek*, om ons geloof naar dezelve TE REGULEEREN, daarop TE GRONDEN en daarmede TE BEVESTIGEN. En wij gelooven zonder eenige twijfeling al wat in dezelve begrepen is: en dat *niet zoo zeer* omdat ze de Kerk aanneemt en voor zoodanige houdt; maar *inzonderheid*, omdat ons de H. Geest getuigenis geeft in onze harten, dat ze van God zijn, dewijl ze ook het bewijs van dien bij zich zelven hebben: aangemerkt de blinden zelfs tasten kunnen, dat de dingen, die daarin voorzegd zijn, geschieden."

De H. Schrift is alzoo de kanon, d. i. de REGEL, de GROND, de STEUN voor het geloof, een kanon echter, wiens *gezag* voor den Christen verbindend is uit kracht van zijne *eigene overtuiging*. Blijft zulk een kanon bij de huldiging van het recht dezer overtuiging nog dien naam verdienen? Laat ons trachten den zin der aangehaalde plechtige en duidelijke verklaring geheel te verstaan.

Waaraan onderwerpt de Christen zich onvoorwaardelijk? Aan „al wat in de heilige boeken begrepen is" en aan „al deze boeken" zelven, omdat *zij zelve* „van God zijn." En wat toetst de belijder aan zijne eigene overtuiging? Al wat in die boeken begrepen is? Het zij verre. Alleen dit: of de heilige boeken „het bewijs bij zich zelven hebben, dat zij van God zijn," bij voorbeeld: of „de dingen, die daarin voorzegd zijn, geschieden," waarbij wij mogen voegen: of zij de kenmerken van Goddelijke waarheid, heiligheid, wijsheid hebben en vooral of zij het BEVREDIGEND antwoord geven op de behoeften des geestes. De getuigenis, die de geest daarvan aflegt, openbaart zich als eene getuigenis, uit de verlichting door den Heiligen Geest geboren, getuigenis,

die geen enkelen grond voor de waarheid der Schrift uitsluit, maar veeleer de behoefte vermeerdert, om al deze gronden te kennen, en die vooral de noodzakelijkheid met zich brengt om de waarheid der *verschijning* van Christus bewezen te zien, omdat zij het middenpunt van den inhoud der Schrift is [1]).

Er zijn twee hoofdzaken, die bij de vaststelling van het gezag der H. Schrift onderscheiden moeten worden. Het *gezag* zelf en de zamenstelling van *de lijst* der heilige schriften. Of liever het bestaan van EENEN *kanon* in den zin, waarin de oude Kerk na Origenes van dit woord voor de H. Schrift gebruik maakte, als *regel* (*norma*), en de meerdere of mindere uitgebreidheid van DEN *kanon*, in den zin van Semler, als *lijst*. De laatste is altijd als eene historische vraag behandeld; aan het eerste is door de Hervormers, of laat mij liever zeggen, door de leeraars der Protestantsche Kerk vóór Semler nooit getwijfeld. Het behoort tot de hyperkritische verschijnselen van den tijd des ongeloofs een dogme, door het gezag van Gods gezanten geleerd, te laten varen op het zien van eene menigte niet zelden uit de meest verschillende hoeken zamengeraapte vraagteekens. Het gezag der H. Schrift is het grond*dogme* der Hervorming; het geloof daaraan steunde op het gezag van Christus zelven, wiens woord en wiens verschijning voor de gantsche oude Kerk vast stonden, *niet slechts* om de getuigenis des Heiligen Geestes, *maar ook* om de door niemand betwijfelde *geloofwaardigheid* van de Evangelische geschiedenis.

Voorwaar, wanneer onze oude belijders in hunnen roem tegen *alle* menschelijk gezag spraken: „Wij gelooven deze boeken *niet zoozeer* omdat ze de Kerk aanneemt, maar *inzonderheid* omdat de H. Geest getuigenis geeft in onze harten, dat zij van God zijn," dan dachten zij er weinig aan, om iets te kort te doen aan de

1) Zie mijne *Bijdragen*, 1e Afl. bl. 23, v.

geldigheid van het *woord* der Schrift voor allen, of om zich eene voorbehouding te maken tegen den kanon der *algemeen* aangenomen Schrift. *Onbepaalde onderwerping* — dit was aller leus — aan het gezag van het woord der Apostelen en Profeten, want zij wisten het, daarvan is Christus de uiterste hoeksteen.

Slechts dit wilden zij niet, dat — het zijn de woorden van Kalvijn [1]) — „Gods uitspraken dáárom zouden vast staan, omdat zij aan menschen behaagden," m. a. w. dat het gezag der Schrift van de *kerkelijke* vaststelling van den kanon zou afhangen.

Waartoe aan de helden der Hervormingseeuw onze ongeloovige spitsvondigheden toegedicht? Als b. v. dat zij het „groote, religieuse onderscheid maakten tusschen Gods Woord in de Schrift en de Schrift zelve." Zeker hebben zij den levenden Christus in de Schrift gevonden, maar de meening, dat wij tot de vrijheid des levendigen geloofs komen kunnen, zonder ons verstand gevangen te geven onder *de letter* der Schrift, zouden zij als de wijde deur tot *irreligieusiteit* hebben verfoeid. Hunne religie was geloof in- en gehoorzaamheid aan het: „Daar staat geschreven." — „Het geloof," zegt Luther, „wikkelt zich in het Woord. Zie slechts toe, dat gij op Gods Woord acht hebt, en daarin blijft als een kind in de wieg." [2]). Dit was het, waardoor zij mannen werden in het geloof, mannen, die *met bewustheid* kinderen bleven bij God.

Eene andere misduiding, die met dit onderwerp in verband staat, betreft het gevoelen der Hervormers van de Gereformeerde belijdenis en van hunne volgers omtrent het gebruik der rede in de godsdienst. Dit belangrijk punt mag niet in het voorbijgaan behandeld worden en wij hopen het daarom afzonderlijk in het licht te stellen.

---

1) *Inst. Rel. Chr.* IV, c. 9, s. 14. Verg. I, c. 7; I, c. 8, s. 9.
2) *Sermon von dem Sacrament u. s. w.* 1526.

OPMERKINGEN OMTRENT DE VRAAG:

„WAT IS GETROUWHEID IN DE BEDIENING VAN HET LEERAARSAMBT IN DE NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK?" 1).

DOOR

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

Daar is voorzeker eene objectieve of liever kerkelijke trouw, eene trouw in het verkondigen der leer die men verklaard heeft te gelooven en beloofd heeft te zullen prediken en handhaven. De formulieren van eenigheid

---

1) Dit opstel, wegens plaatsgebrek in het vorige nommer niet opgenomen, meen ik ook thans (ofschoon er eenige herhaling in moge gevonden worden van het boven door de Redactie gesprokene) niet terug te moeten houden, omdat een en ander punt hier nader besproken en in een ander licht geplaatst is. Omtrent de aanleiding tot dit opstel vergelijke men onzen *eersten Jaargang*, blz. 381 env. en *de Nederlander* n°. 1013, 1018, 1022. Overigens heb ik eerst na het stellen dezer opmerkingen kennis genomen van de allerbelangrijkste 9de *Abschnitt* van Lange's *Christliche Dogmatik* (I. S. 618—655), die over de kerkelijke symbolen handelt. Terwijl ik mij verheug over de bevestiging die ik hier vond van enkele dezer opmerkingen, kan ik den wensch niet onderdrukken dat deze, zoo veel ik zien kan, allezins juiste, grondige en volledige behandeling van dit gewigtige onderwerp ten onzent door velen mogt gekend, onderzocht en behartigd worden. Ook bij ons toch is deze quaestie een middenpunt van strijd; en ook ons geldt de opmerking waarmede de schrijver de behandeling van zijn onderwerp besluit: „Einige wollen nun aus diesem Kriegsgetümmel oder aus der Schlacht der Symbole sich zurückflüchten auf den vorsym-

zijn niet afgeschaft, en de onderteekenings-formule, ook opgevat in den zin van het door de opstellers zeker niet bedoelde *quatenus*, sluit het *quia* niet uit, evenmin als dit het *quatenus* dat in den aard der onderteekening zelve ligt. Is het toch aan den eenen kant onzedelijk, — hoe kan men het anders noemen? — onder voorwending van het *quatenus* aan de geheele onderteekening haar kracht te willen ontnemen en aldus de hoogst ernstige zaak zijner verbindtenis tot het heilig ambt reeds bij den aanvang door een ligtzinnig woordenspel, niet ongelijk aan de *reservatio mentalis* eener welbekende orde, van allen ernst te berooven en tot eene onwaardige vertooning te maken [1]); aan den anderen kant ligt

bolischen Standpunkt der ersten Kirche; allein diess ist eine reine Unmöglichkeit. Man kann nicht aus dem Mannesalter in die Naïvetät der Kindheit, aus dem entwickelteren Leben in das unentwickelte zurück. Andere wollen mitten im Lager stehen bleiben; damit werden sie aber genöthigt, sofort den entschiedensten Partheistand, über den die seligen Streiter wohl längst hinaus sind, ganz gespensterhaft wieder einzunehmen, oder sich der Zerrissenheit Preis zu geben, welche aus der aüsserlichen Getheiltheit zwischen die verschiedenen Symbolen hervorgehen musz. Manche wollen seitwärts aussetzen, indem sie den Weg der Symbole rein verlassen; diese aber springen unversehens in das antisymbolische Symbol hinein, welches seine Vertreter in den schwersten Widerspruch mit sich selbst verwickelt. Der einzige reine sichere Weg aus dem Gedränge der Symbole ist der gerade Weg nach vorwärts; der Weg der wissenschaftlichen Entwicklung, Fortbildung und Vermittlung der Symbole, der Weg also in die wissenschaftliche Dogmatik hinein."

1) Teregt zegt Lange, t. a. p. S. 637. "Der Lehrer in die Gemeine übernimmt mit seinem Amte in freier Wahl die Pflicht, die Symbole der Gemeine heilig zu halten und treu zu verwalten. Zunächst müszte es ihm an den Elementen der sozialen Moralität fehlen, wenn er sich einbilden wollte, er dürfe oder solle eine in ihren Bekenntnissen und nur in diesen constituirte bestimmte Gemeinschaft, die ihm gegen die Gewährung bedeutender Rechte die Pflege ihres eigenthümliches Lebens anvertraut hat, als eine durchaus bestimmungs- und rechtlose Geistermenge, die Heerde wie eine Horde behandelen. Es ist also moralischer Cynismus, wie er nur aus dem rohesten Miszverstehen der Lehrfreiheit hervorgehen kann, wenn sich der kirchlicher Lehrer als ein Religionsstifter in seinem Amte geriren will. Seine Verschuldung ist eine moralische; abgesehen von aller religiösen Verschuldung." — Wordt ook wel niet eens bij ons de schoone benaming van *Heerde* (kudde) in den zin van *Horde* of in een al te letterlijken zin verstaan?

het *quatenus*, ook waar het niet uitgedrukt is, in den aard zelve der uitgedrukte onderwerping van het formulier aan de H. S.; en wordt ook bovendien door het eerste bepaaldelijk vereischt. De H. S. is en blijft dus het noodzakelijk *korrektief* van het formulier; de verpligting op het formulier geheel onderworpen aan die, om dit zelf gedurig te toetsen en te onderwerpen aan de Schrift. Ja, zonder dit korrektief ontaardt ons kerkbegrip geheel in het roomsch-katholieke van een onfeilbare kerk. In zooverre is de *quia-* en *quatenus*-quaestie geheel onwezenlijk; het eerste veronderstelt het laatste, en het laatste is zonder het eerste een onwaardig spel [1]). Doch ook, al wil men alleen het *quatenus*, dan veronderstelt dit nog het volstrekt gezag der H. S., namelijk niet als *historisch* gezag, d. i. als kenbron van het christendom, maar als *religieus*, d. i. onfeilbaar gezag, waaraan wij onze rede, het hoogste in ons moeten onderwerpen. De verwerping nu van dit gezag, die toch, niet minder, ja vrij wat meer dan de verwerping van dat der formulieren, boven 't welk men zich reeds lang verheven acht, bij velen ten grondslag ligt, — deze verwerping zien wij niet in, hoe die ter goeder trouw met de onderteekening van het formulier kan gepaard gaan. Het is toch onbetwistbaar, dat het abstract begrip van *waarheid* buiten en boven de H. Schrift, waaraan volgens velen, alles moet worden onderworpen, geheel strijdig is met den geest der opstellers, met den geest der geloofshel-

1) Eigenaardig is Lange's opvatting van het *quia* en *quatenus*. Na de beteekenis van ieder symbool gevonden te hebben, in het historisch getuigenis tegen de tegenovergestelde dwaling, voegt hij er bij: „In diesem Punkte oder in diesen Punkten ist das Symbol unbedingt verpflichtend, und man hat es in dieser seiner Seele durchaus anzuerkennen, wenn man anders der Gemeinschaft des Symbols angehören will, und zwar nicht insofern (quatenus) oder weil (quia) es mit dem Worte Gottes übereinstimmt, sondern *weil* es unfehlbar der Sinn der Gemeinschaft ist, *insofern* es ihr *Symbol* ist, und *weil* es somit denn auch dem Worte Gottes gemäsz ist, *insofern* diese Gemeinschaft ein Bestandtheil der wahren Kirche ist." (t. a. p. S. 646).

den der Hervorming, ja der gansche kerkelijke beweging der 16de eeuw, die uitging van *de waarheid*, de concrete, de gevondene, de absolute. Over deze kerkelijke trouw nu, trouw aan de leer door onderteekening beleden, meenen wij allezins dat de gemeente, immers die zelve met die leer bekend is, kan en vermag te oordeelen. — Doch deze objectieve of kerkelijke trouw staat in zoo naauw verband met de subjectieve of geestelijke, dat zij daarvan niet af te scheiden is.

Wat het eerste en hoogste vereischte is voor het leeraarsambt, en zonder 't welk alle andere gaven en eigenschappen ijdel zijn en der gemeente meer tot schade dan tot voordeel strekken, is, behalve het levend geloof in den Heiland, dat de leeraar met alle ware christenen gemeen heeft, de bijzondere roeping van Hem tot dit ambt, roeping die hij alleen in het binnenste van eigen gemoed en geweten kan vernemen, en waarover niemand, wie ook, eenige contrôle heeft. Daaruit vloeit voort, dat zijn eerste pligt is *trouw* aan den Heer die hem in dit ambt gesteld heeft; zijn hoogste roem en streven is eens uit zijn mond te mogen hooren, de woorden (die wel voor hem, — 't worde in 't voorbijgaan gezegd, — die in geen persoonlijken Christus gelooft, maar die van het leven van Christus sprekende alleen bedoelt het leven van zijne gemeente, onzin moeten zijn): *Wel, gij goede en* GETROUWE *dienstknecht! over weinig zijt gij* GETROUW *geweest, over veel zal ik u zetten; ga in, in de vreugde uws heeren* (Matth. XXV: 21) [1]. Deze trouw nu aan den Heer is het eerste en hoogste; daaraan is de trouw aan de kerk die hij dient alzoo onderworpen, dat hij deze dient en aan haar getrouw is, alleen door de eerste trouw. Hij belijdt de leer der kerk, hij handhaaft

1) Niet alsof — 't zij tot afwering van het vermoeden eener hierarchische rigting gezegd — deze gelijkenis alleen op de leeraren toepasselijk ware; doch ook op hen als zoodanig, omdat de algemeene christelijke roeping voor hen met de bijzondere tot het leeraarsambt zamenvalt.

het formulier, — behoeft het gezegd te worden? — niet omdat het de leer der kerk is, niet, althans niet in de eerste plaats, omdat hij het formulier heeft onderteekend, maar omdat die leer waarheid is, en hij met zijne onderteekening eigene vrije overtuiging heeft uitgesproken. Doch hieruit volgt ook de mogelijkheid dat er van wege dit onderscheid tusschen trouw aan den Heer en trouw aan de leer en de ondergeschiktheid van de laatste aan de eerste, conflict ontsta tusschen beiden; schijnbaar althans, daar er in hoogeren, idealen zin, wel geen trouw aan de kerk des Heeren te denken is, zonder trouw aan Hem, en ontrouw aan Hem ook ten laatste ontrouw is aan zijne gemeente. Schijnbaar evenwel kan dit conflict ontstaan, en wel omdat de zigtbare kerk nog niet gekomen is tot de volheid der waarheid, en dus vooruitgang in de kennis der waarheid met de letter der overgeleverde leer in strijd kan komen. Wat dan te kiezen, is duidelijk: trouw aan den Heer zal blijken in 't laatste ressort ook ten voordeele te zijn der kerk. Doch naar menschelijk regt, dat niet op het inwendige kan letten, zouden dan de voorstanders der letter regt hebben (ook waar deze trouw aan de letter ontrouw zou zijn aan den Heer, d. i. waar zij plaats vond tegen innige gemoedelijke overtuiging in) tegenover hen die, naar den geest der belijdenis zelve, wenschen mede te werken om de kerk, aan welker dienst zij zich hebben toegewijd, op te voeren tot de volheid die in Christus is, en de onzigtbare, eeuwige kerk meer en meer in haar zigtbaar te doen worden [1]). Schijnbaar is hierop niets anders te antwoorden dan dat de goede trouw, de opregtheid jegens God en menschen zouden vereischen een kerkgenootschap te verlaten, — al zoude dit zich zelve daardoor ook den doodsteek geven, — dat geene beweging,

---

1) Ik veroorloof mij om hier te wijzen op hetgeen ik in n°. 4 schreef over *Belijdenis* en *ontwikkeling*, en *orthodoxie* en *orthodoxisme*, (1ste Jaarg. bl. 277—281.)

en dus ook geen vooruitgang duldde, en in starre onbewegelijkheid voor den dood rijpte. Zoo is het gegaan met de synagoge, zoo met de roomsche kerk. Doch, Goddank, de protestantsche kerkgenootschappen hebben juist in hun beginsel van *schriftgezag* den waarborg voor hunne toekomst en het voorbehoedmiddel tegen letterdienst en formulierdwang. Juist door het onderteekenen der formulieren *overeenkomstig Gods heilig Woord* (d. i. naar derr zin der formulieren, de gansche Schrift, als ingegeven), is trouw aan den Heer, ook alhier de ware trouw aan de kerk, ook bij schijnbare ontrouw aan de letter. Om een voorbeeld aan te geven, het is thans voor vele geloovige godgeleerden eene uitgemaakte zaak dat de Hervormers in de ontwikkeling van het artikel der *nederdaling ter helle* zich niet vrij hebben gemaakt van de vrees om aan de roomsche kerk, welke die leer geheel verdorven had, te veel toetegeven en daardoor liever het denkbeeld zelf hebben prijsgegeven of immers alzoo verklaard dat die verklaring met eene prijsgeving gelijk te achten zij. Nu zou hij die, deze overtuiging deelende en dus aan dit artikel eene andere verklaring gevende dan die wij daarvan bv. in den Heidelbergschen catechismus 16den Zondag, en dien van Calvijn 10den Zondag vinden, voorzeker eene groote ontrouw begaan voor God en zijn geweten en den naam van formalist, ja van huichelaar verdienen, indien hij toch het onderwijs van den catechismus op dit punt verkondigde, en zou zijne trouw aan de letter der leer, de grootste ontrouw jegens den Heer en daardoor ook jegens zijne kerk zijn. En evenwel is het bekend dat een groot deel der gemeente die predikanten, die te goeder trouw, doch soms uit onkunde, in hunne prediking het naast komen niet alleen aan den inhoud maar ook aan de letter der overgeleverde leer, ook het meest met den naam van *getrouwe* leeraren vereert. Of zij het daarom het meest verdienen moge eigen geweten en eens de Heer ten laatsten dage beoordeelen. Wij blijven van oordeel dat de naam van *getrouw* eene

te groote, eene te heerlijke zaak uitdrukt, en die te veel het geheele innerlijke en uiterlijke leven in hun onverbreekbaren zamenhang omvat, dan dat menschen dien zóó in volstrekten zin, zonder eenige nadere bepaling of omschrijving van de trouw die men bedoelt, of zonder dat er, als in de pastorale brieven van Paulus door den aard zelven van een opgedragen last eene zekere overdragt van goddelijk gezag en oordeelsbevoegdheid door den H. Geest overga op sommigen, — aan menschen kunnen geven. Deze lof toch kan op hen die haar ontvangen, bij eigen bewustzijn van veelvuldige ontrouw, niet anders dan een beschamenden indruk maken en zal hen doen onderzoeken of dit oordeel van menschen wel met dat des Heeren gelijk zou staan.

Doch wij voorzien eene tegenwerping, die niet alleen het gepaste der benaming zelve raakt, maar de gansche zaak die het hier geldt en die te regt *van overwegend kerkelijk belang* is genoemd. Wanneer zoo de letter prijs gegeven wordt, waarover toch alleen menschelijk regt kan beslissen, en de gansche verpligting, als eene uitsluitend zedelijke, tot het inwendig gebied der eerlijkheid en goede trouw wordt bepaald, geeft men dan niet de kerk prijs aan hen die, zonder op historische continuiteit te letten, het *quatenus* gebruiken om de historisch gelegde grondslagen der Hervormde kerk te ondermijnen, die in de formulieren eigenlijk bestrijden *hoofdzaak en wezen* der Hervormde belijdenis, en in dezen eigenlijk hoofdzaak en wezen van het evangelie zelf? Ja ook wij gelooven dat, wanneer men met het onfeilbaar gezag der H. S., tevens hare meest kenschetsende leerstukken als de Godheid des Zoons, de schuldverzoening door Zijn bloed, en om alles in één punt zaam te trekken, de drieëenheid Gods, als waarin zich alle heilswaarheden concentreeren en waarop zij uitloopen, verwerpt, men met de Hervormde ja met de christelijke kerk, ten minste wat de leer betreft, breekt, en, zonder iemand te willen beoordeelen, erkennen wij gaarne geen begrip te hebben

van de goede trouw die meent met deze verwerping evenwel de onderteekening onzer formulieren te kunnen vereenigen. Alleen, hoe zullen wij den vijand, d. i. het rationalisme, het ongeloof, het veelsoortige, overwinnen? Hierin ligt ons verschil met sommigen onzer geloofsgenooten, die het juridisch-confessionele standpunt, naar ons inzien te uitsluitend, handhaven, immers op den voorgrond stellen [1]. Wij meenen dat dit laatste voor andere tijden, andere toestanden, vooral voor niet zoo diep ingrijpende verschillen als die heden ten dage den boezem van het Hervormd kerkgenootschap ten onzent verscheuren, aanwendbaar is; doch ten eenenmale zonder kracht om de krankheid die het leven zelf heeft aangetast te heelen [2]. Het juridische standpunt (men zou

1) Alhoewel daarmede niet ontkend wordt, dat ook dit juridisch beginsel eene zedelijke kracht bezit, die ook op de kerk aanwendbaar is, doch door vele theologen over het hoofd gezien wordt. Lange, t. a. p. S. 638: „Im Allgemeinen ist... zu bemerken, dasz die Juristen in der Regel in ihrer Sphäre, im Staate, ihr subjektives und ideales Rechtsgefühl viel besser mit dem historischen Recht auszugleichen wissen, als die Theologen in der ihrigen, indem dieselben einerseits das soziale Recht heilig halten und pünktlich verwalten, während sie andererseits mit ruhiger Kritik auf die Weiterbildung desselben bedacht nehmen. Die Ursache liegt wohl darin, dasz die Juristen durchgehends wissen, dasz ihre Sphäre eine sittliche Sozietät ist; wogegen manche protestantische Theologen ihre Kirche nur für eine Schule oder vielmehr für einen Zusammenlauf von Disputanten zu halten scheinen, während andere geneigt sind, selbst die theologische Erörterung unter den Gehorsam der Symbole als absoluter, unantastbarer Satzungen gefangen zu nehmen." .... „Manche halten es freilich für edler, wenn die Kirche zusammengehalten wird durch die Mauern des Tempels, durch die Tabellen der Parochie, durch Kirchensteuern, oder am Ende durch Negationen, als durch gemeinsam ausgesprochene Ueberzeugungen."

2) Teregt zegt Lange, t. a. p. S. 623: „Es ist allemal ein grosser Irrthum des gesetzlichen Sinnes, wenn er der Meinung ist, vermittelst des gesetzlichen Buchstabens könne er den Irrthum oder die Sünde von der Gemeinschaft, die er schutzen woll, auch in ihrem geistigen Wesen und subtileren Verhalten anschlieszen." — „So bald die Kirche substantiell mit der Welt so verwachsen ist, dasz sie dieselbe unmöglich durch bestimmte Losungsworte ausscheiden kann, während sie doch das Ringen nach dieser Ausscheidung bewahrt, ja während sich dieses Ringen in Folge ihrer zunehmenden Gesetzlichkeit steigert, zerfällt sie in ihrer Gesetzlich-

het ook eenigzins, medisch beschouwd, het chirurgische kunnen noemen) bestaat in een uitdrijven, in een afsnijden der krankheid. Doch wat, indien men met de krankheid den kranke zelven zou uitdrijven, het leven zelf zou afsnijden? — Ziet, waarvoor strijden onze tegenstanders, in welken naam? Zij noemen zich de levend-geloovigen, noemen ons de doode orthodoxen; zij spreken in naam van den levenden Christus, zeggende dat wij een dooden Christus hebben; hun behoort, naar hun zeggen, de toekomst, zij zijn de levende kerk, die als zoodanig die toekomst aan het verleden verbinden, zij zijn de mannen der verlichting, der wetenschap, van het ware behoud en den waren vooruitgang; in een woord, wat er van de levende gemeente des Heeren kan gezegd worden meenen zij op zich zelven te mogen toepassen; — terwijl wij in hunne oogen zijn de bekrompen menschen van den teruggang, de reactionaire partij, die behoud wil quand même, die bij de formulieren zweert, de wetenschap veracht uit onmagt of traagheid, de duisterlingen die het licht schuwen, menschen dienen, niet den levenden God. Welnu, wel zullen wij aarzelen de eerste heerlijke beschrijving op ons toe te passen, gedachtig aan Paulus woord 2 Cor. X : 12 en verv. — Schrijver dezes ten minste hoort het altijd met een zekere huivering, wanneer er ook aan onzen kant gesproken wordt van: „wij de christenen, wij de geloovigen, enz., enz." indien ten minste aan dit *wij* een zekeren bepaalden uitsluitenden zin gegeven wordt, die aan bekende personen doet denken en niet, aan die menigte uit alle geslachten en tongen, die te zamen, zonder elkander te kennen of van elkander te weten, hier op aarde verdrukking lijdt, om eens

---

keit selbst." Ook op de kerk is toepasselijk het schoone woord van Mad. de Stael, door Vinet aangehaald (*Etudes sur la litt. franç. du* 19. *siècle*, I. p. 153): „Il y a deux routes à prendre en toutes choses: retrancher ce qui est dangereux, ou donner des forces nouvelles pour y résister. Le second moyen est le seul qui convienne à l'époque où nous vivons."

gezamenlijk voor den troon des Lams het lied der overwinning aan te heffen. Doch, zoo wij ons zelven niet willen prijzen en verheffen, zullen wij daarom die heerlijke namen, titels en beschrijvingen aan de tegenpartij overlaten, en, door den strijd te concentreeren op het juridisch-confessioneel terrein, als of dit, — de regtsgeldigheid van het formulier, — ons hoogste en laatste woord ware, hun regt geven ze ons te ontzeggen? Dat zij verre. Wel willen wij ons den smaad laten welgevallen die ons, op den weg des Heeren, ter wille onzer belijdenis, ongezocht, mogt treffen en er ons zelfs, — geeft God het, — in verheugen; doch toestemmen dat wij vijanden zijn van alle die heerlijke zaken die als strijdleuzen tegen ons dienen, dat niet. Zij willen geene kerkleer, maar het evangelie? Ook wij. Zij gelooven in den levenden Christus? Ook wij. Zij willen vooruitgang, verlichting, wetenschap, zij zien op de toekomst, zij willen eene kerk van levende leden? Ook wij, ook wij, ook wij. Geen der belangen waarvoor zij strijden is ons vreemd, geen hunner leuzen is eene ons vijandige, integendeel wij mogten ze allen op onze banier hebben. Zijn wij het dan eens? Volstrekt niet; er is tusschen hen en ons een groote, groote klove. Ware dit niet zoo, dan zou de strijd, die onze gansche kerk beroert, een ijdele schermutseling, een nietswaardig kinderspel zijn, en daarvoor offert men de rust zijns levens niet op, indien men ten minste niet bijzonder strijdlustig is, en zet men de kerk niet in vuur en vlam, indien men ten minste eenig geweten heeft. Wat dan? De klove worde vóór alle dingen, regt zigtbaar, de verschilpunten regt openbaar, de strijd daarom regt levendig. Niet de quaestie naar de voorwaarden van kerkgemeenschap, en daartoe behoort de formulierquaestie, is, dunkt mij, hier de voornaamste. Wel wordt zij het hevigst gestreden, doch die strijd zal tot geen resultaat leiden, zoolang die over de waarheid zelve niet tot eenige beslissing gekomen is, althans met meer volharding gestreden

wordt, dan zij het over het geheel nog wordt. Deze quaestie over kerkgemeenschap, hoe gewigtig ook, wat beduidt zij bij die over den zetel van het gezag, over de persoonlijkheid van God, over de zedelijke natuur van den mensch, over de middelen om tot God te komen, over het eeuwig lot dat ons te wachten staat? Zijn wij het daarover of nagenoeg eens, dan zullen wij het ook ras eens zijn over de eerste. Worden wij het daarover niet eens, welnu, dan zal ook op den langen duur kerkgemeenschap blijken onmogelijk te zijn, en zal, terwijl iedere partij zal blijven beweren de continuatie der Hervormde gezindheid te zijn, het beroep op de formulieren wel een inwendige kracht zijn om zich zelve met regt dezen naam te kunnen blijven geven, geenszins om dit regt bij anderen te doen gelden. Of liever, dan zal de tijd welligt daar zijn, dat de tot volkomen rijpheid gebragte dwaalleer door de gemeente ten volle erkend en door een nieuw symbool uit de kerk geweerd wordt [1]). Wij meenen dus, zonder de quaestie der regtsgeldigheid der formulieren op zichzelve gering te achten, zonder te miskennen dat door de *feitelijke* opheffing daarvan eigenlijk de voorwaarden van kerkgemeenschap zijn opgeheven, dat het hoofdbelang, het hoofdpunt van den strijd is de waarheid: — niet het regt, maar het wezen, de inhoud der belijdenis. Het rationalisme [2]) is binnen

1) Nog eenmaal spreke Lange (t. a. p. S. 627, 628): „Die wahre Kirche stellt nicht der treuherzigen Frage, nicht dem redlichen Zweifel, nicht dem unbewuszten Irrthum, nicht dem beweglichen falschen Lehrsatz, nicht der zurückhaltenden Einzelheterodoxie das Dogma als gesetzliches, kirchenrechtliches *Symbol* gegenüber, sondern nur dem verhärteten antikirchlichen Lehrsatz, dem mehr oder minder zur Reife gekommenen After-Symbol. Und selbst diesem gegenüber sucht sie ihr symbolisches Verhalten zu rechtfertigen durch ideale Begründung (sie ist mehr geneigt zur *Apologie* als zum *Anathema*), während sie dem beweglichen Lehrsatz des Weltsinns das bewegliche Zeugnisz der Wahrheit, dem Irrthum die lebendige Erkenntnisz, dem Zweifel den Erweis, der Frage die lebendige Antwort gegenüber stellt."

2) Het vroeger beweerde worde hier herhaald, dat het woord *rationa-*

gedrongen in onze kerk, ondanks alle vrees van vroegeren tijd, alle waarschuwingen, alle dammen daartegen gesteld; de tegenwoordige leeraars hebben het gevonden in de kerk, en hebben de magt niet het te weren. Welnu, zonder eenigzins de breuke der kerk te verhelen, zonder eenigzins blind te zijn voor de krankheid, die in alle deelen is doorgedrongen, zonder er den vinger en het oordeel Gods over veelvuldige ontrouw in te miskennen, meenen zij, die namelijk het gevaar zien, onder velerlei in- en uitwendigen strijd, het best voor de kerk te zorgen, door het aanbrengen van levende steenen, door de hun toevertrouwde gemeente alzoo te voeden met de zuivere en onvervalschte melk des woords, dat het getal levende getuigen, indien God zijn zegen geeft, van lieverlede vermeerdere, en de kerk dus door inwendige gezondheid, d. i. door vele levendige, in de waarheid Gods staande leden, hare krankheid overwinne. Dit is wat zij noemen het *medische* standpunt.

En naar aanleiding van dit standpunt, vergunne men mij ten slotte nog een woord van verklaring van hetgeen ik vroeger gezegd heb [1]) over *leervrijheid* en daarmede in verband staande *hoorvrijheid*, dat mij gebleken is door velen misverstaan te zijn geweest. Daarmede is niet ontkend dat *leervrijheid* d. i. vrijheid om te leeren wat men goed vindt, gelijk staat met ontbinding der kerkgemeenschap, en, indien daarmede gepaard gaat *hoordwang* (d. i. wel niet stoffelijke, maar toch *zedelijke* dwang, zoodat b. v. het niet erkennen van een predikant in de verschillende functiën van zijn beroep der gemeente als zonde wierd aangewreven) de gemeente aan de willekeur der predikanten is overgeleverd. Indien wij dus zeggen: *wij willen leervrijheid*, dan bedoelen wij daarmede

---

lisme niet alleen uitdrukt het zoogenaamd *vulgair*- of *verstands*-rationalisme, maar alle rigtingen die de kenbron en toetssteen der godsdienstige waarheden niet *buiten*, maar *in* den mensch zoeken.

1) Eerste Jaarg. bl. 163.

niet, dat wij haar willen in volstrekten zin, en als iets goeds, als een normalen toestand der kerk daarstellende: Dit ware onzinnig. Wij willen haar, zoo als wij een kwaad willen dat God over ons gehengt, eene kastijding die Hij ons toezendt; dat is, wij onderwerpen ons aan haar. En dit is geene lijdelijkheid, geene lijdelijkheid ten minste der traagheid en onverschilligheid: het is de lijdelijkheid van het geduld, van het geloof, van de hoop, de lijdelijkheid van dat lijden, waarin ten allen tijde de grootste kracht van de gemeente van Christus hier op aarde bestaan heeft. — Doch willen wij alzoo dien feitelijk gegevenen toestand, d. i. onderwerpen wij er ons aan nemen wij dien in het geloof aan, wij eischen op grond van dien toestand de vrijheid voor de gemeente, — niet als een feit, want dat bestaat, maar als een regt, — om hare predikanten te verwerpen, in wie zij haar geloof niet wedervindt; wij protesteeren met al onze magt tegen de diep onzedelijke rigting, de eenheid der kerk in reglement en kerkbestuur te vinden; wij ontkennen dat predikanten die zelven de verbindtenis op het in de belijdenis uitgesproken geloof der gemeente als nietig beschouwen, het regt hebben om den tegenstand der gemeente tegen de leer die zij als zielverwoestende beschouwt, oproer te noemen, alsof de erkenning van de waardigheid en het regt van het leeraarsambt niet tot eerste voorwaarde had, geloofseenheid [1]); wij bestrijden, waar wij kunnen, alle bepalingen die de gemeente in de keuze van den predikant, van wien zij woord en sacrament zal ontvangen, aan banden ligt. In een woord: wilt gij leervrijheid, het zij zoo, — niet in eenige menschelijke bepaling ligt onze kracht; wij nemen die vrijheid aan, doch

---

1) Wij weten wel dat hetgeen wij bedoelen, onder den naam van begripseenheid en verstandsgodsdienst gesmaad wordt: daarmede is evenwel nog niet betoogd dat het begrip of de leer niet de noodzakelijke vorm is dien *de waarheid* aanneemt, zoodra men haar belijdt. En van een geloof dat geen bepaald object heeft, hebben wij tot hiertoe geen begrip.

toont uw geloof door ook te willen hoorvrijheid in al hare gevolgen en in haar geheelen omvang. Het is anarchie, 't is waar; 't is ontbinding van 't ligchaam; maar wat, zoo die ontbinding de voorwaarde is van een nieuw leven, zoo in die chaos zich een glansrijker toekomst voorbereidt? Want dit vertrouwen hebben wij, niet alleen op de onsterfelijkheid der kerk in het algemeen, maar ook bepaaldelijk op de levensvatbaarheid der Hervormde kerk in het bijzonder, dat wij verwachten dat, al mogt ook zij tijdelijk onzigtbaar worden, zij op nieuw heerlijker zal verrijzen, en haar leer, door den strijd beproefd, verheerlijkt, gelouterd, veelzijdiger ontwikkeld en toegepast, en nader tot de volle waarheid gebragt, uit dien strijd zal te voorschijn komen. Op den duur is de tegenwoordige toestand niet houdbaar, — zoo wij dien willen, wij willen dien tijdelijk, zoo lang die in Gods weg ligt; wij willen dien, om alzoo den strijd te doen plaats hebben, alléén, alléén over de waarheid, niet over ons regt. Zoo strijdende zullen wij zien wie overwint, welke leer door de uitstorting des H. Geestes bevestigd wordt; alleen deze toch is het zegel der waarheid; alleen de H. Geest is het leven der Kerk.

BIJBELSTUDIEN.

TEN LAATSTE ZOND HIJ TOT HEN ZIJNEN ZOON.

(Matth. XXI : 37.)

Wat schetst ons de gelijkenis van de goddelooze landlieden? Iemand, die zwaar beleedigd is, die zijne dienstknechten mishandeld, verworpen, gedood ziet. Nu heeft hij, om tot de oproerigen te zenden, nog eenen zoon. Volgens Markus is het: Als hij dan nog eenen zoon had, die hem lief was, zoo heeft hij ook dien ten laatste tot hen gezonden, zeggende: zij zullen immers mijnen zoon ontzien. Volgens Lukas: En de heer des wijngaards zeide: wat zal ik doen? Ik zal mijnen geliefden zoon zenden; mogelijk zullen zij, dezen ziende, hem ontzien. Jezus stelde zich en zijne hoorders derhalve eenen vader voor, die besluit, zijnen eenigen zoon aftezenden in de verwachting, dat men dezen ten minste ongemoeid zou laten, dat men voor dezen meer eerbied dan voor de afgezonden dienstknechten zou hebben. Wij moeten ons dien vader voorstellen als iemand, die zijnen zoon zeker niet zou hebben gezonden, indien hij had voorzien of vermoed, dat men hem dooden zou. Want — bedenken wij dit! — een eenigen zoon, aan wien het hart des vaders zich gehecht heeft, dezen blootstellen aan het gevaar van beleedigd, mishandeld, gedood te worden! Een eenigen zoon prijs geven! 't Is zoo na-

tuurlijk, dat de vader in de gelijkenis zegt: „zij zullen mijnen zoon ontzien." Hadden wij hier eene geschiedenis en geen gelijkenis voor ons, wij zouden zeggen: hoe zal de vader zijnen zoon hebben nagezien met bezorgdheid en later beweend hebben met zielesmart!

Maar nu opgezien naar den hemel! Wat heeft God gedaan? Zijnen Zoon gezonden, zijnen eenigen, zijnen geliefden, den Zoon zijns welbehagens, zijn beeld. En gezonden tot wie? Tot menschen welligt, van wie Hij verwachtte, dat zij zijnen Zoon ontzien zouden? Maar God is alwetend. Maar God is geen mensch, voor wien de toekomst verborgen is. Maar God heeft immers vele eeuwen voor de zending zijns Zoons reeds door zijnen profeet laten zeggen: Hij is om onze overtredingen verwond, om onze ongeregtigheden verbrijzeld; als een lam werd hij ter slagting geleid, als een schaap, dat stom is voor het aangezigt zijner scheerders. God wist, dat de Joden roepen zouden: „kruis hem, kruis hem," zeggende: „naar onze wet moet hij sterven." God wist, dat zijn geliefde Zoon zou worden bespuwd en geslagen, veracht en mishandeld. Wat de vader in de gelijkenis niet zou hebben gedaan, indien hij in de toekomst had kunnen zien, dat heeft de Vader in de hemelen gedaan, — zijnen geliefden Zoon tot zijne vijanden gezonden, ofschoon Hij wist, dat men Hem zou ter dood brengen.

Waardeer nu zelf de zending van Gods Zoon. Zij is een bewijs van de groote liefde Gods jegens hen, tot wier heil die Zoon is gezonden. Moet gij toestemmen, dat de waarde dier zending in dezelfde mate grooter behoort te worden in onze schatting, als het meer blijkt, dat God geen voordeel voor zichzelven van die zending kon verwachten, en zij, voor wie Hij zijnen Zoon overgaf, dit bewijs van lankmoedigheid en goedertierenheid geheel onwaardig waren; dan ziet gij in, dat gij dit zenden van den Heer Jezus nooit te hoog waardeeren kunt. Hebt gij het ooit regt gewaardeerd?

Zijnen eenigen Zoon heeft God gezonden. Gij hebt het waarschijnlijk te dikwijls gehoord, om er u zoo over te ontzetten als het zulks wel verdiende. Voor ons zond Hij zijnen eengeboren Zoon tot een volk, waarvan Hij wist, dat het niet zou rusten, voor dat het Hem beroofd had van zijn leven. Wij behoeven waarlijk niet tot de slechtsten te behooren, om met volkomen regt den naam van zeer boosaardig tegenover God te dragen. Hoevele zonden van ons zijn er bij God niet bekend? Nooit deden wij iets, waardoor wij ons eenig gunstbewijs van God waardig maakten. Integendeel deden wij honderd en duizendmaal wat God onteert en Hem vertoornen moet. En ook om ons, zoowel als om zoovele millioenen andere zondaars, laat Hij den Zoon, in wien Hij zich verheerlijkt, dien Hij met zijne goddelijke liefde innig lief heeft, nederdalen in de menschenwereld, een slagtoffer worden van der Joden haat tegen den waarachtigen God en zijne waarheid. Hoe moet dit eens zondaars hart treffen, vooral dat van iemand, die in de droefheid zijner ziel zijne zonden op het Lam Gods heeft overgebragt, en nu zegt: ik heb dit volmaakte zoenoffer ter slagtbank geleid, ik heb den Zoon Gods den heuvel Golgotha doen beklimmen.

Zegt gij dit ook, gij die uzelven voor een begenadigde houdt, die u niet schaamt te verklaren, dat gij een vijand van God geweest zijt, maar nu, met Hem verzoend door den dood zijns Zoons, uit genade onder zijne kinderen zijt opgenomen, dan noemt gij de zending van Gods geliefden Zoon onwaardeerbaar. Dan zet gij u in den geest neder, niet alleen in den stal te Bethlehem, om daar uitteroepen: o rijkdom van liefde, door welken God zich bewegen liet, zijnen Zoon te zenden, ofschoon Hij wist, dat men op Golgotha zijn kruis zou planten; — maar ook op den kruisheuvel, om daar te zeggen: onbeschrijfelijk is de grootheid der genade van mijnen God, die dezen zijnen geliefde in den dood

over gegeven heeft, om eenen vijand zooals ik ben met eene volkomene verzoening te vertroosten.

„Ten laatste zond hij tot hen zijnen zoon." Wij nemen de gelijkenis voor ons, en zeggen: de eigenaar des wijngaards neemt in zijne lankmoedigheid het laatste middel te baat, dat hem ter dienst staat. Ontzien de goddelooze landlieden ook zijnen zoon niet, dan verdienen zij niet langer gespaard te worden. Jezus laat de gelijkenis ook met de zending en verwerping van den zoon eindigen, en als de Joden op zijne vraag, wat de heer des wijngaards dien landlieden doen zal bij zijne komst, tot antwoord geven: „hij zal den kwaden eenen kwaden dood aandoen, en den wijngaard aan andere landlieden verhuren, die hem de vruchten op hunne tijden geven zullen," keurt Hij dit antwoord goed, en voegt er bij: daarom zeg ik u, dat het Koningrijk Gods van u weggenomen en gegeven worden zal aan een volk, dat zijne vruchten voortbrengt. Zooals het dus was met de landlieden, zou het ook met de Joden zijn. Na de zending van den Zoon zou geen ander meer gezonden worden. Namen zij den Zoon aan, dan vrede. Verwierpen zij Hem, vergrepen zij zich aan Hem, dan regtvaardige straf voor deze en alle vroegere ongeregtigheid.

Het gewigt der zending van den Zoon Gods bestaat hierin, dat hij de laatste is, die afgezonden wordt. Na Hem geen ander. Had Israël dit slechts ingezien! Bijna twintig eeuwen heeft God laten voorbijgaan tusschen die, waarin Abraham werd geroepen, en die, waarin Davids Zoon de kinderen zijns volks tot zich riep. Te vergeefs was Mozes gezonden. Israël bleef een hardnekkig volk. Te vergeefs eene lange reeks van Profeten. Israël bleef een hardnekkig volk. Te vergeefs verscheen Johannes de Dooper. Israël bleef een hardnekkig volk. Ten laatste zond God zijnen Zoon. Deed het nu afstand van zijne hardnekkigheid? Het is de vraag niet, of sommigen, of eenige honderden den Zoon

Gods gehoorzaamden. Er waren er ook geweest, die Mozes en de Profeten en Johannes den Dooper in eere hadden gehouden. Zoo waren er insgelijks, die den Zoon Gods eerden als Gods Gezalfde. Maar het volk, als een geheel gedacht, verwierp Hem. Blind voor het gewigt van het oogenblik, waarop de laatste, de grootste van Gods gezanten in zijn midden verscheen, verwierp het met Hem het laatste verzoenmiddel, dat God bereid had voor degenen, die berouw hadden over hunne wederspannigheid. Zie, de laatste dagen waren aangebroken, en de kinderen van Jeruzalem erkenden het niet. Het was de laatste ure, en zij hebben zich gedragen, alsof zij nog over vele jaren van Gods lankmoedigheid te beschikken hadden!

Wie is onder ons, die geopende oogen heeft voor het hoogstgewigtige van den tegenwoordigen tijd? Welligt zegt ook gij tot anderen: hoe gewigtig zijn de dagen, die wij beleven! Gij bedoelt er mede: hoeveel hangt af van hetgeen nu plaats vindt en gedaan wordt! Maar doorgaans denkt men niet allereerst aan hetgeen op den voorgrond staan moet, als er wordt gesproken over het gewigt van dit tegenwoordig tijdvak. Er zijn er misschien, die wel zouden willen geleefd hebben in deze of die eeuw, omdat zij zoo bijzonder belangrijk was. Maar er is geen belangrijker tijdvak in de wereldgeschiedenis, dan dat, waaraan wij den naam kunnen geven van den welaangenamen tijd, van den dag der zaligheid; geen gewigtiger, dan dat tusschen Jezus verschijning in de wereld en zijne heerlijke komst op de wolken. Dit tijdvak is de laatste tijd, de laatste dag, de laatste ure. Daarna de beslissing voor eeuwig.

Ten laatste zond God zijnen Zoon tot hen. Met deze woorden moet elke geschiedenis van hetgeen God tot heil, tot behoud, tot verlossing der wereld gedaan heeft, eindigen.

Ten laatste zond God zijnen Zoon tot hen.

Daar staan wij op het slagveld. De vijand is naar het schijnt onoverwinnelijk. Al meer en meer voor-

waarts dringende, drijft hij ons al verder en verder terug. Maar — goeden moed gehouden. Er zijn nog hulpbenden, die bewaard worden voor het laatst. Daar worden zij afgezonden. Kunnen zij den zich voortstuwenden legerstroom keeren, dan hebben wij gewonnen. Anders is alles verloren. Hoe noemt gij het oogenblik, waarop ten laatste die voor het laatst bewaarde hulpbenden oprukken?

Daar staan wij bij een ziekbed. De geneesheer heeft bijna al de middelen, welke hem ter dienst stonden, aangewend. Vruchteloos. Nog één middel kan te hulp geroepen worden. Hij heeft het voor het laatst bewaard, omdat hij daarna niets meer te baat nemen kan. Ten laatste schrijft hij ook dit laatste geneesmiddel voor. Werkt het, dan is de genezing daar. Wordt het te vergeefs toegediend, geen hoop meer. Hoe noemt gij het oogenblik, waarop dit middel den kranke toegediend wordt?

Ten laatste zond God zijnen Zoon.

Stonden wij nu bij hetgeen God tot behoud der wereld deed, zooals men bij de beschrijving van een veldslag kan staan, of bij een ziekbed, dan zouden wij kunnen zeggen: 't is te wenschen, dat zij, tot wie de Zoon Gods gezonden is, het gewigt van het oogenblik begrijpen mogen. Gij laast de geschiedenis der verwoesting van Sodom en Gomorra. Zie nu die schoonzoons van Lot. Er is haast — en zij zijn niet te bewegen. Lot zelf, hij vertoeft, ofschoon de engelen zeiden: haast u. Gelukkig, daar nemen zij hem bij de hand. Maar wat doen wij, als wij onder de bedeeling des nieuwen Verbonds geen begrip van haast toonen te hebben, tenzij waar het te doen is om geld te winnen, of ander tijdelijk voordeel te verkrijgen, of te komen tot de vervulling van een wensch, door welken iets dat voor dit leven begeerlijk schijnt ons eigendom wordt? Wat doen wij, als wij gewigtig noemen onze betrekking in de zamenleving, onzen arbeid en onze bezigheden in de dienst van kerk of staat, tot heil van huisgezin of bloedver-

wanten; maar niet gewigtig, maar niet zeer gewigtig, maar niet het allergewigtigst ons leven onder de prediking van het woord: ten laatste zond God zijnen Zoon?

Er is voor ons geen gewigtiger oogenblik dan het heden, want er is voor ons geen gewigtiger gebeurtenis dan de zending van den Zoon Gods. En wij zullen daarvan hooren spreken, alsof het eene gebeurtenis was, zooals er nog twee of drie zijn kunnen? Ten laatste zond God zijnen Zoon! Ja, gij leeft onder de bedeeling van dat laatste genadebewijs des Allerhoogsten Gods. Gij leeft in de groote eeuw des heils, die alle vorige eeuwen overschaduwt, en na welke geen grooter zal volgen. Zeide de engel tot Maria, met het oog op den Zoon, die uit haar geboren zou worden: „deze zal groot zijn," hetzelfde mogt toen reeds worden gezegd van de eeuwenreeks, gedurende welke zijn naam tot behoud van zondaars zou worden gepredikt. Toonen wij nu, dat wij onzen tijd begrijpen? Neen, indien wij een hart hebben voor allerlei nietigheden, ijdelheden, dwaasheden, door de menschen als wijsheid verheerlijkt. Neen, indien wij leven, alsof wij het leven dezes tegenwoordigen tijds konden laten voorbijgaan met de gedachte: „hierna beter." Hierna niet beter, hierna nooit beter, hierna ellende in een eeuwigen nacht, indien wij den Zoon, dien God ten laatste gezonden heeft, niet ontvangen zooals Hij moet ontvangen worden, niet eeren, zooals Hij moet geëerd worden. Wij moeten Hem ontvangen als den gezant des Vredes, als den overbrenger van het genadewoord des vertoornden Gods, als den Verlosser van de rampzaligheid, die ons wacht wegens ons krijg voeren tegen Gods wet. Wij moeten Hem eeren als den van God verordineerden Middelaar en Heer.

Zondaar, zondaar, die nog voortdartelt, ten laatste zond God zijnen Zoon!

Ligtzinnige en onnadenkende, die lacht en speelt, alsof er geen hel was, ten laatste zond God zijnen Zoon!

Mensch, wie gij ook zijn moogt, maar die tot heden

geen ooren hadt voor de prediking der vergeving van zonden en der bekeering, ten laatste zond God zijnen Zoon!

Alles hangt af van de houding, welke gij in dit leven tegenover Gods Zoon aanneemt. Neemt gij den eenigen, den geliefden Zoon van God niet aan door het geloof in Hem, ten laatste zendt God dan den dood, niet om u te verlossen, maar om u gevangen te nemen, en in de duisternis buiten het licht des hemels te werpen. Roept en klaagt en smeekt en kermt gij dan, u zal geen antwoord kunnen gegeven worden, dan dit: „ten laatste zond God zijnen Zoon, en dezen hebt gij weggezonden. Het is te laat."

Het gewigt van den tijd, waarin wij leven, wij geborenen onder de bedeeling des nieuwen Verbonds, ligt hierin, dat het de laatste tijd is, dat het daarna te laat zal zijn om den toekomenden toorn te ontvlieden. Haast u dan om uws levens wil. Woeker met het heden, en laat u aangrijpen door den ernst des tegenwoordigen tijds. Zoo gij Hem verwerpt, dien God het laatst gezonden heeft, gij zult verworpen worden, en tot uwe eeuwige schade ondervinden, dat de zending van Gods Zoon en de prediking daarvan het laatste middel is geweest, door God aangewend, om eenen zondaar van den weg des verderfs te brengen op dien naar zijn hemelsch heerlijk koningrijk. Beslis en besluit en aarzel niet. Nog één oogenblik misschien, — en er is eeuwig eene onoverkomelijke klove tusschen den Verlosser, die u eens had kunnen redden — en u. Maar die den Zoon ontvangen als den gezondene van den Vader, die zich voor Hem nederwerpen met een hartelijk: Mijn Heer en Mijn God! — die Hem eeren door de gehoorzaamheid des geloofs, voor hen genade, barmhartigheid en vrede, en ten laatste de volkomen verlossing. Dit laatste is van alles het beste.

J. I. DOEDES.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Beoordeelend Verslag omtrent tien ingekomen antwoorden op de vraag over de volstrekte onafscheidelijkheid van onderwijs en opvoeding.

Toen in den aanvang van het jaar 1852 ons Vaderland scheen te worden bedreigd met eene wet op het volksonderwijs, uitgaande van een geest, die het onafscheidelijk verband tusschen *onderwijs* en *opvoeding* óf geheel ontkende, óf althans niet behoorlijk liet gelden; toen keurde eene vereeniging van Leeraren der Nederl. Hervormde kerk het van groot belang, om den Nederlandschen onderwijzersstand uittenoodigen, met kracht zijne stem te verheffen, en als daartoe meest bevoegd, een luid getuigenis afteleggen van de *volstrekte onafscheidelijkheid* van beiden. Zij loofde daarom een prijs van *f* 300 uit voor het beste betoog dezer onafscheidelijkheid op algemeen zielkundige, paedagogische en christelijke gronden, terwijl aan het in degelijkheid naastvolgende antwoord een accessit van *f* 100 werd toegezegd.

Om te grondiger, juister en onpartijdiger oordeel over de intekomen stukken te verkrijgen, benoemde zij slechts éénen uit hun midden tot medebeoordeelaar, en verzocht

vijf bekwame en verdienstelijke mannen, om hun arbitrium in dezen te willen verleenen[1]). Aan dit verzoek is zeer bereidwillig door hen voldaan, waarvoor hunEd. mits dezen, namens allen, onze verschuldigde dank met warmte wordt toegebragt.

Vóór den gestelden termijn, 31 Dec. 1852, kwamen op de voorgestelde vraag *tien* antwoorden in, welke wij hier kortelijk aanduiden:

N⁰. 1. Leer den jongen de eerste beginselen, enz.
〃 2. Uit den mond der kinderen, enz. Ps. 8 : 3.
〃 3. Laat de kinderkens tot mij komen, enz.
〃 4. Opvoeding is onderwijs, en onderwijs is opvoeding.
〃 5. Want niemand kan een ander fundament leggen, enz.
〃 6. Die op het woord verstandelijk let, enz. Spr. 16 : 20ª.
〃 7. Overal liefde en eendragt. Principiis obsta etc.
〃 8. Geregtigheid verhoogt een volk.
〃 9. De vruchten van onderwijs en opvoeding zijn kennis, gehoorzaamheid, onschuld, liefde.
〃 10. De zielkunde zegt: de afscheiding van opvoeding en onderwijs is onmogelijk, enz.

Reeds is omstreeks half December 1853 in de nieuwsbladen bekend gemaakt, dat volgens het oordeel der scheidsregters de eerste prijs is toegewezen aan N⁰. 6, en het accessit aan N⁰. 10, blijkende bij de opening der naambriefjes schrijver te zijn

van N⁰. 6, de heer Huibertus Johannes Lemkes, hoofdonderwijzer aan eene bijzondere school van de 2de klasse te Aarlanderveen, lage zijde van Alphen,

en van N⁰. 10, de heer Dirk Hendrik Roodhuyzen,

---

1) Het zijn de HH.: Mr. J. J. van der Brugghen te Nijmegen, Prof. B. J. Lintelo de Geer te Utrecht, Dr. L. R. Beynen te 's Hage, C. L. van Woelderen te Velp en G. Scheepmaker te Amsterdam; terwijl uit ons midden Dr. N. Beets hun werd toegevoegd.

eerste leermeester in eene der Nederd. Gereformeerde diakonie-scholen te Amsterdam.

In dat voorloopig berigt werd echter verwezen naar een nader te geven verslag in het eerstvolgend Nummer van *Ernst en Vrede*, hetgeen dan nu volge. Het zal ons streven zijn, dit verslag zoo objectief mogelijk te geven, hoewel zulks inderdaad bij de onderling soms afwijkende gevoelens zeer moeijelijk is. Daarbij hebben de HH. Beoordeelaars hier en daar zulke belangrijke en leerzame wenken en opmerkingen gevoegd over volksonderwijs, menschkunde, al of niet christelijke grondaanschouwingen enz., dat het den stellers van dit Verslag niet van het hart kan, ze ten slotte niet aan de belangstellende lezers meêtedeelen.

—

N°. 1. 2 en 8 zijn door allen geacht als geen waarde te bezitten.

N°. 3. Wel iets beter en niet geheel onverdienstelijk; maar door groot gebrek aan heldere begrippen omtrent de wezenlijke punten voor de bekrooning niet in aanmerking kunnende komen.

N°. 4. Ook over dit stuk was het oordeel gelijksoortig. Hoewel in meer christelijken geest geschreven, en veel goeds bevattende, werd echter dit goede geacht zich niet boven het middelmatige te verheffen, en keurde men den betoogtrant zwak.

N°. 5. In duisteren stijl en abstract-philosophischen trant. Klaarheid en zuiverheid van begrippen ontbraken aan het stuk geheel en al. Een later gezonden Naschrift was volgens sommigen in beteren geest. Schoon de moeite, die de schrijver zich gegeven had, werd erkend, werd toch het stuk in zijn geheel der bekrooning onwaardig gekeurd.

N°. 7. Niet onverdienstelijk, ook in christelijken geest; maar de eigenlijke vraag slechts van ter zijde behandelend en zwak in zijne opvoedkundige be-

schouwingen. Éene stem echter luidde gunstiger omtrent dit stuk en wilde het zelfs bekroonen, schoon ook zij de bewijsvoering, als op vele plaatsen te weinig helder, berispte.

N°. 9. Mede niet zonder verdiensten; maar sommigen oordeelden het oppervlakkiger dan het vorige, en zagen daarin het werk van een jeugdigen, nog niet genoeg ervaren schrijver.

N°. 6. Dit stuk werd door bijna alle beoordeelaars het beste gekeurd, en ook waar een enkele aan N°. 10 den palm toewees, werd toch algemeen de juiste opvatting der vraag, de duidelijke en bondige bewijsvoering, de in het geheele stuk doorstralende godsdienstige geest geroemd, ja ééne stem kende aan deze verhandeling zeer hooge waarde en grooten lof toe. Desniettemin keurden vier der beoordeelaars het stuk, zooals het daar ligt, der bekrooning niet waardig, en wel, om eene eenzijdige, spiritualistische voorstelling van den mensch, als zijnde door den zondeval niet slechts verdorven, maar eigenlijk geheel ontmenschelijkt, in dier voege, dat het denkbeeld van *opvoeding* daarbij eigenlijk eene contradictie wordt. De uitschrijvers achtten zich echter aan hun woord, als zullende niet *een* best, maar *het* beste stuk bekroonen, te zeer gebonden, dan dat zij mogten aarzelen aan den schrijver den palm toetewijzen.

N°. 10. Ook tegen deze verhandeling gold, ofschoon uit een tegenovergesteld gezigtspunt, een dergelijk bezwaar. Zij was rijk aan practische wenken, die den geoefenden en ervaren schoolman verrieden. Ja, in dit opzigt was volgens sommigen hierin een ware schat neêrgelegd. Het standpunt echter van den auteur achtte men niet zuiver christelijk. Het was, schoon dan ook gematigd of verbloemd, het *humanistische* standpunt der Groninger school.

—

Schoon alle schrijvers van de onafscheidelijkheid van *onderwijs* en *opvoeding* innig waren overtuigd, bleek toch hunne grondaanschouwing van den mensch en het christendom eene zeer verschillende te zijn.

N⁰. 1, 2 en 8 gingen uit van een *rationalistisch*,
" 3, 5, 9 en 10 van een *humanistisch*,
" 4, 7 en 6 van een *positief-christelijk standpunt.*

Bij allen bestond naar het oordeel der meeste beoordeelaars, eene min of meer gevaarlijke eenzijdigheid.

Bij hen, die op het eerste en tweede standpunt stonden, was de opvoeding van den jongen mensch niets dan *ontwikkeling.* "Daarbij wordt een kiem en kern des goeden in hem verondersteld, die slechts behoeft te worden vrijgemaakt, ontwikkeld. Hier is het niet noodig, dat er een nieuw beginsel in den mensch worde geplant; hier is geene plaats voor die hoofdzaken des christendoms, *bekeering*, *verlossing*, *wedergeboorte*, hier wordt het eigenlijke werk des H. Geestes in ijdele woorden opgelost en tot eene bloote overtolligheid gemaakt."

"Daarentegen wordt volgens het laatste standpunt, zoo als het hier wordt voorgesteld, aan het zondig menschenkind volstrekt niets meer, dat uit God is, of naar God uitziet, gelaten. Het onderscheid tusschen *zondigheid* en *verstoktheid*, tusschen *zondaar* en *duivel* wordt niet behoorlijk in het oog gehouden; dat tusschen den *geest des menschen* en den *Geest Gods* valt in den wedergeborene geheel weg. De natuurlijke mensch is in die mate los van den God zijns levens, dat hij ook alle vatbaarheid voor het goddelijke heeft verloren. Het "dood zijn", volgens Paulus, wordt hier niet alleen in *ethischen* (zedelijken), maar ook in *physischen* (natuurlijken) zin opgevat. Zoo heeft de zondaar slechts *ligchaam* en *ziel.* Alleen eene scheppende daad van Gods almagt brengt *geest* en *leven* in dit gevallen, zedelijk dood geslacht; dan eerst wordt hij een kind Gods. Maar naar deze voorstelling wordt de school eigenlijk eene *methodistische*-bekeerings-inrigting; het *zuiver mensche-*

lijke wordt door het *goddelijke* geabsorbeerd, te niet gedaan; het einddoel des christendoms: vereeniging van het zuiver-menschelijke met het goddelijke gaat verloren, en men beweegt zich in deze cirkel-redenering: „het geloof is uit het gehoor: daartoe behoort eene levende verkondiging van Gods woord, en een goede grond, waarin het zaad valle. Dien grond heeft de zondaar niet — dit is het werk van den H. Geest. Derhalve gebed om dien goeden grond." Maar hoe kan men bidden om dien grond, daar men niets dan zonde bezit? Waar blijft hier het geweten, waar de behoefte aan God, het verlangen naar God?"

Tot deze en dergelijke aanmerkingen gaven de ingekomen verhandelingen den beoordeelaars aanleiding, en zoo bleek het hun, dat bij allen eene zeer gebrekkige *menschen sielkunde* ten grondslag ligt. Over het algemeen was het duidelijk, dat de psychologie van den Duitschen Niemeyer traditioneel geworden is bij onzen Nederlandschen onderwijzersstand. Volgens deze heeft de mensch alleen *ligchaam* en *ziel*. De ziel heeft *ken-*, *gevoel-* en *begeervermogen* enz. 1). Daarbij blijft voor het geweten, voor den trek naar God en de behoefte aan God eigenlijk geene plaats. Naar deze voorstelling is de thesis: „godsdienst het wezen van den mensch," eene ongerijmdheid.

Het scheen uit dien hoofde den meesten beoordeelaars, en evenzeer den uitschrijvers der prijsvraag, eene ware behoefte, dat er eene *gezonde*, *duidelijke* en *bijbelsche menschkunde* voor onze volksopvoeders worde geschreven 2).

---

1) De schrijver van N°. 10 dit gebrekkige gevoelende, voegt er nog een *vierde* vermogen aan toe, dat hij *godsdienst-vermogen* noemt.

2) Voor iemand, die zich hiertoe wilde verledigen, zijn zeer aantebevelen de verhandeling van Dr. F. C. van den Ham, over de *trichotomie* des menschen volgens de schrijvers des N. T., in de *Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie* V D. 1 St.; waarbij men vergelijke die van Ds. S. Hoekstra, onderzoek naar het physiologische gedeelte der christelijke, (N.-Testamentsche) Anthropologie. *Jaarb. v. Wet. Theologie* VII D. 2. en 3. St.

Voorts is het de aandacht der beoordeelaars niet ontgaan, dat een vrij groot getal *schrijf-*, *taal-* en *stijlfouten* velen der ingekomen stukken ontsierde.

Door enkelen is de aanmerking gemaakt, dat al de ingekomen verhandelingen eene opmerkelijke onbekendheid verrieden zelfs met de nieuwste en beste geschriften over het vak van onderwijs en opvoeding in het licht verschenen, en meenden zij hieraan te moeten toeschrijven, dat ook de belangrijkste vragen, die onze dagen deden opwerpen, met stilzwijgen werden voorbijgegaan.

Hierom en om andere redenen meer werd gewezen op de dringende behoefte, die er in ons vaderland bestaat aan eene *goede evangelische kweekschool voor Nederlandsche onderwijzers* 1).

Namens de uitschrijvers der prijsvraag.

—

De zienswijze der regering omtrent de verspreiding van het christendom in Nederlandsch Indie. Merkwaardig is hetgeen omtrent dit onderwerp voorkomt in de memorie van toelichting, gevoegd bij het gewijzigd ontwerp van wet tot vaststelling van het reglement op het beleid der regering in Nederlandsch Indie.

Zie hier de woorden der regering 2):

„De bewering, dat de Nederlandsche Staat is een *Christelijke* Staat, en daarom de verspreiding van het Christendom, zoo niet door active, dan althans door passive middelen *moet* bevorderen, is niet aannemelijk.

Wat ook te dien aanzien de persoonlijke wenschen mogen zijn van hen, die het Staatsbestuur uitmaken, zij mogen, ambtshalve handelende, niet vergeten, dat de Nederlandsche Staat geene bepaalde kerkelijke geloofsbelijdenis heeft, en dat elke poging, om de eene godsdienstige overtuiging

1) Kiesehheid jegens den hooggeachten oprigter en bestuurder der Normaalschool te Nijmegen zou dezen wensch uit het verslag hebben terug gehouden, ware hij niet juist door hem met kracht als slotsom zijner beoordeeling uitgesproken.

2) Ontleend aan de *Haarlemsche Courant* van 21 Januarij 1854.

boven de andere te begunstigen, eene afwijking zou zijn van het in de Grondwet gehuldigde beginsel van gewetensvrijheid en gelijkstelling der gezindheden.

Men betwist geenszins, dat het in de plannen der Voorzienigheid ligt, dat dit het gevolg zal zijn der Nederlandsche vestiging in den Indischen Archipel, maar men beweert slechts, dat het Staatsbestuur onbevoegd is, die vooronderstelling, hoe waarschijnlijk zij ook wezen mag, tot rigtsnoer zijner handelingen te nemen. Het Staatsbestuur moet in de keuze zijner middelen blijven binnen eenen werkkring, welke, op het stuk van geloofsbelijdenis, volkomen kleurloos moet zijn. Het beschermen van personen, regten en eigendommen, opdat de maatschappij in haar eigenaardig voorwaarts streven niet worde belemmerd, ziedaar de bestemming van den Staat.

Al wat dat streven kan verstoren of verhinderen, moet door den Staat worden opgeheven, en daarom moet hij, in de eerste plaats, zorgen voor rust en orde, als de eerste voorwaarden van beschaving en ontwikkeling.

Het is deze pligt, het zijn deze inzigten, die de rigting hebben bepaald van de in Nederlandsch Indie aangenomen gedragslijn ten aanzien van de verspreiding van het Christendom. Daar waar talrijke mohammedaansche bevolkingen met al hare elementen van fanatismus en tegenstand de meerderheid uitmaken, heeft de Regering gemeend, preventief te moeten handelen: in die gedeelten van Neêrlandsch Indie zijn dus, met uitzondering van de groote steden, geene zendelingen tot prediking van het Evangelie onder de inlanders toegelaten. Trouwens, bij het bestaande regeringstelsel, zou die toelating zonder eenigen twijfel door de inlanders worden opgevat als een bewijs, dat het Nederlandsch Gouvernement hunne bekeering tot het Christendom begeert, en dat de zendelingen zoo vele ambtenaren zijn, door de Regering afgevaardigd om het bekeeringswerk te volbrengen. De Regering mag, naar hare overtuiging, geen voet geven aan zulk een dwaalbegrip; zij mag het thans bestaande vertrouwen niet in gevaar brengen van onherstelbaar te worden geschokt.

Overigens heeft de Regering zich nimmer verzet tegen hetgeen, naar haar inzien, geschieden kon, zonder hare beginselen te verloochenen en zonder gevaar voor de rustverstoring.

Overal waar de verkondiging van het Christendom de rust niet bedreigt, heeft de Regering den vrijen loop gelaten aan de prediking van het Evangelie.

Vraagt men nu, waartoe de vertaling des Bijbels in het Javaansch toegelaten, wanneer men niet gezind is de vrije prediking van het Evangelie op Java te vergunnen? het antwoord ligt voor de hand. Zoo de Javanen zich door de lezing onzer Heilige Schriften willen laten stemmen ter gunste van het Christendom, de Regering zal geene hinderpalen in den weg leggen aan de godsdienstige beweging, welke uit die ingenomenheid mogt ontstaan. Waar die beweging het vormen van christelijke vereenigingen mogt ten gevolge hebben, en waar uit die vereenigingen de wensch *openbaar* wordt, door zendelingen te worden onderwezen, zal die wensch

niet onbevredigd blijven. Onder zoodanige omstandigheden zal de Regering even pligtmatig toegeven aan den wensch der bekeerden, als zij tot hiertoe pligtmatig heeft gemeend te moeten weêrstand bieden aan eenen aandrang, welke van elders komt.

Aldus begrijpt de Regering hare stelling tegenover de inlandsche bevolking in het algemeen. Nergens pogingen om het bekeeringswerk, zelfs in schijn, door den steun van het wereldlijk gezag ingang te verschaffen; overal strenge onzijdigheid; overal vergunning tot prediking, waar de rust daardoor niet wordt in gevaar gebragt; overal streng toezigt, waar dat gevaar aanwezig is."

Wij meenen binnen het bereik van den aard van dit tijdschrift en op het gebied der politiek van beginselen te blijven, met het mededeelen der volgende opmerkingen.

Het blijkt uit de eerste alinea, dat de regering den Nederlandschen staat niet als een christelijken beschouwt. Dat wij ons in die opvatting niet bedriegen, blijkt ten duidelijkste uit de tweede alinea, waarin het in de Grondwet gehuldigde beginsel van gewetensvrijheid en gelijkstelling der gezindheden alzoo verstaan wordt, dat „elke poging om de eene godsdienstige overtuiging boven de andere te begunstigen," (men vergete niet dat hier sprake is van de christelijke geloofsovertuiging tegen over de mohammedaansche) als „eene afwijking" van dit beginsel wordt aangemerkt.

Voor de regering, als regering, staat dus de mohammedaansche godsdienst gelijk met de christelijke, alhoewel de regering niet „betwist, dat het in de plannen der Voorzienigheid ligt, dat dit [de verspreiding van het Christendom] het gevolg zal zijn der Nederlandsche vestiging in den Indischen archipel." Alleen deze vooronderstelling mag het staatsbestuur niet tot rigtsnoer zijner handelingen nemen. Op het stuk van geloofsbelijdenis moet het *volkomen kleurloos* zijn. „Het beschermen van personen, regten en eigendommen, opdat de maatschappij in haar eigenaardig voorwaarts streven niet worde belemmerd, ziedaar de bestemming van den Staat." Daargelaten de vraag of, bij de uitgesproken overtuiging, of ten minste vooronderstelling, omtrent de wegen

der Voorzienigheid, zulk eene lijdelijkheid, zulk een kleurloos blijven ook voor een staatsbestuur, als zoodanig, geoorloofd zij, vragen wij alleen of het mogelijk is, of men dat eigenaardig voorwaarts streven van de maatschappij (wel hetzelfde als de „groote menschelijke taak" van een vorig bestuur) zich kan voorstellen zonder betrekking tot de geloofsbelijdenis; en of het Staatsbestuur dat niet ten minste „door passive middelen," de verspreiding van het christendom bevordert, zich niet daardoor noodzakelijk vijandig aan die verspreiding betoont.

Letten wij op hetgeen volgt.

De Staat moet „in de eerste plaats zorgen voor rust en orde, als de eerste voorwaarden van beschaving en ontwikkeling." — Voorzeker, als men verstandelijke beschaving en wetenschappelijke ontwikkeling op het oog heeft. Niets staat een kalme beoefening der letteren meer in den weg dan onrust en wanorde. Doch, onzes bedunkens is het doel, waarnaar de maatschappij „voorwaarts streeft," in de eerste plaats een zedelijk doel, zedelijke, en na en door deze eerst, verstandelijke volmaaktheid. Zijn nu rust en orde ook de eerste voorwaarden van deze beschaving en ontwikkeling? Volgens den Heer der Christenen (dien de regering toch ook als haren Heer schijnt te erkennen, als zij spreekt van *onze Heilige Schriften*) toch niet, als Hij van een zwaard spreekt dat Hij is komen brengen op aarde, van een vuur dat Hij is komen ontsteken en zijn vrede belooft na langen strijd. Volgens de ondervinding van den geloovige niet, die wel weet dat hij nooit tot het geloof zou zijn gekomen, indien zijn geweten en zijne natuurlijke godsdienstovertuiging *geëerbiedigd* geweest waren, in den zin waarin men dit woord gewoonlijk verstaat. Volgens beide getuigenissen, het woord des Heeren en de christelijke bewustheid, zal dus de prediking des evangelies overal onrust verwekken, onrust der gewetens, die bij den niet wedergeboren mensch ligt tot

geweldddadigheid overslaat, tegenstand en vijandschap, des te meer, naarmate het woord krachtiger werkt. Wat wil nu de regering? Toelating der prediking daar waar zij de rust niet *bedreigt*, d. is dus *nergens;* geen eigenlijk zendingswerk hoegenaamd; wering van de zendelingen, „daar waar talrijke mohammedaansche bevolkingen met al hare elementen van fanatismus en tegenstand de meerderheid uitmaken;" d. i. juist daar waar het eigenaardig gebied van het zendingswerk ligt.

Is nu zulk eene handelwijze overeenkomstig de gelijke bescherming aan alle godsdienstige overtuigingen, volgens de grondwet, te verleenen? Blijft de regering bij zulk eene *preventive* handelwijze waarlijk lijdelijk en onzijdig?

De beantwoording van deze vraag hangt af van de beantwoording van die, of de zending behoort tot de pligten van de christelijke Kerk, of het geweten van den Christen (dat toch even als dat van den Mohammedaan *geëerbiedigd* dient te worden) die zending gebiedt? Nu vragen wij: welk christelijk kerkgenootschap geeft hierop geen bevestigend antwoord? Het roomsch-katholieke beschouwt de landen en volkeren, ook vóór zij geëvangeliseerd zijn, als wettig aan den stoel van Petrus onderworpen en benoemt daarom bisschoppen ook voor de *partes infidelium.* Ook heeft hare praktijk ten alle tijde getoond dat zij op uitbreiding en verovering bedacht is. — En de protestantsche kerkgenootschappen, zijn zij het minder? Waar zij niet in het volslagenst rationalisme verzonken zijn, en, tegen eigen beginsel aan, de zoogenaamde natuurlijke godsdienst in de plaats van de geopenbaarde stellen, zijn zij evenzeer gedachtig, als de roomsche kerk, aan het: *dwing ze om in te gaan*, — al verstaan zij dezen dwang op een andere wijze. — Het is, omdat alle christelijke belijdenissen, hoe ook van de waarheid afgeweken, toch de onverliesbare bewustheid met zich omdragen, dat zij de waarheid hebben en dat alle volkeren Hem zullen erkennen, in wien zij de waar-

heid zien, en dat zij tevens die toekomst verwachten, niet van wonderen uit den hemel, maar, overeenkomstig het woord des Heeren — dat woord dat voor hen een gebod is —, van menschelijke prediking. Wordt dus het geweten der Christenen geëerbiedigd, en zijn zij vrij in hunne geloofsovertuiging, wanneer zij niet mogen evangeliseeren?

Wij gelooven dat eene regering eener christelijke natie, wanneer zij geene christelijke regering wil zijn, en „geen bewijs wil geven dat zij de bekeering der Mohammedanen tot het Christendom begeert," noodzakelijk en dadelijk in conflict komt met het geweten der natie; en dat de Christenen van alle belijdenissen reden hebben zich te beklagen dat zij door die handelwijze in hunne geloofsovertuiging niet beschermd, maar belemmerd worden.

En zal het doel bij de Mohammedanen bereikt worden? Zoude door bovengenoemde *passive* begunstiging of liever *toelating* van de evangelieprediking onder de inlandsche bevolking (meer verlangen wij niet) „het thans bestaande vertrouwen in gevaar gebragt worden van onherstelbaar te worden geschokt?" Het is *mogelijk*, wij beoordeelen dit niet. Doch *zeker* is, ook naar de onderstelling der regering, dat die inlandsche bevolking eens tot het christendom zal komen. Welnu, zullen die inlanders, eens hunne eeuwenlange verderfelijke dwaling inziende, en door de waarheid verlost en vrijgemaakt, zich zeer gehecht gevoelen aan eene natie, die eeuwen lang het brood des ligchaams van haar ontvangen. doch het brood der ziele haar onthouden heeft? Zouden, bij eene tegenovergestelde handelwijs, de banden van dankbaarheid, liefde en geloofsgemeenschap niet vaster de kolonie aan het moederland verbinden, dan dwang en vrees het thans kunnen doen?

Eene politiek die niet op die *gewisse* toekomst ziet, die het Woord Gods ons voorstelt, is zij niet eene *kortzigtige* politiek?

Wat is er, uit een christelijk oogpunt, gewonnen, na de April-beweging?

D. C. D. L. S.

—

Advies der Theologische faculteit van Utrecht, betrekkelijk de medewerking aan eene nieuwe Bijbelvertaling. Dit advies, ingeleverd aan de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk in 1853, en nu uitgegeven bij C. van der Post Jr. te Utrecht, verdient de aandacht van allen, die belang hebben bij hetgeen de Synode met betrekking tot de nieuwe Bijbelvertaling onderneemt. Wat de Utrechtsche theologische faculteit betreft, zij „kan niet zien, dat de bezwaren, die vroeger door haar geopperd zijn tegen de wenschelijkheid, dat in dezen tijd van wege de Synode aan eene nieuwe Bijbelvertaling de hand zou worden geslagen, thans zijn weerlegd of geweken. Hoezeer zij evenmin als vroeger ontkent, dat het bezit eener verbeterde Bijbelvertaling zeer wenschelijk is, blijft zij als nog den tijd, dien wij beleven, tot het vervullen van dien wensch allerongeschiktst achten." Zij deelt dan hare bezwaren mede, en antwoordt op eenige bedenkingen, vroeger gemaakt. Men leze het merkwaardige stuk.

Wat de zaak zelve betreft, het kan, ook ten behoeve der verdedigers van de Synodale vertaling, niet genoeg herinnerd worden, dat het de vraag niet is, of de Synode eene nieuwe Bijbelvertaling mag doen vervaardigen, maar of de Synode eene Bijbelvertaling, welke zij heeft doen vervaardigen, later op de eene of andere wijze, onverschillig hoe, door haar gezag, in de gemeenten tot kerkelijk gebruik mag invoeren of doen of helpen invoeren. Hierover nader.

J. I. D.

—

Een woord aan den Nederlander over Kerkleer en vrije Evangelieprediking. De „Neder-

lander" heeft in Nr. 1067 en 1072, bij het overnemen van hetgeen door mij in dit Maandschrift ten antwoord is gegeven op een viertal vragen van Dr. Meyboom, eenige aanmerkingen medegedeeld.

Ad. 1. heeft hij gezegd: „Voorzeker; maar de kerkgemeenschap berust op de onderstelling (zoolang het tegendeel niet is bewezen) dat de kerkleer door het gezag van den Bijbel gestaafd wordt. Elke waarheid moet telkens aan de H. Schrift ter toetse worden gebragt; maar, zoo er niet eene onveranderlijke leer der Algemeene Christelijke kerk was, zou de belofte des Heiligen Geestes hebben gefaald."

Hierop antwoord ik: De eenige onveranderlijke leer der Algemeene Christelijke kerk is de leer van Jezus en zijne Apostelen. Er mag geen andere zijn. De Christelijke kerk moet al wat zij belijdt als waarheid te gelooven in volkomen overeenstemming met die leer houden. Zoo lang hare belijdenis niet in volmaakte overeenstemming met de leer van Jezus en zijne Apostelen is, mag de inhoud dier belijdenis (d. i. de kerkleer) niet onveranderlijk worden geacht, maar moet hij zonder ophouden aan de H. Schrift ter toetse worden gebragt. Juist omdat „elke waarheid telkens aan de H. Schrift ter toetse moet gebragt worden," mag men niet „onderstellen," dat de kerkleer door het gezag van den Bijbel gestaafd wordt, hetgeen toch wel niets anders beteekenen zal, dan dat de kerkleer met de leer des Bijbels overeenkomt. Heb ik dit goed begrepen?

Ad. 2. heeft hij gezegd: „Voorzeker; maar zij (de Ned. Herv. kerk) stelt haar eigene leer als rigtsnoer van prediking en onderwijs, omdat ze, volgens den aard van haar kerkgemeenschap, juist hierdoor, zoolang ze niet van dwaling overtuigd wordt, aan het gezag van den Bijbel gehoorzaamheid betoont."

Hierop antwoord ik: De Nederlandsche Hervormde Kerk zou ophouden, aan het gezag van den Bijbel gehoorzaamheid te betoonen, zoodra zij hare eigene leer (d. i. de in-

houd harer belijdenis) onvoorwaardelijk als rigtsnoer van prediking en onderwijs stelde, onvoorwaardelijk, d. i. zonder te wijzen op den Bijbel als op haar rigtsnoer, en derhalve als op den blijvenden toetssteen van al wat zij belijdt te gelooven en verklaart geleerd te willen hebben. „Zoolang zij niet van dwaling overtuigd wordt," houdt zij natuurlijk hare belijdenis voor eenstemmig met de leer der Schrift, maar tot hoelang kan onze kerk geacht worden, niet omtrent het een of ander punt van dwaling overtuigd te zijn, of liever, welken weg moet men inslaan, om het zoo ver te brengen, dat men haar van dwaling omtrent het een of ander gedeelte harer belijdenis overtuigt? Het zou niet onbelangrijk zijn te weten, tot wie men zich, om die overtuiging te bewerkstelligen, eigenlijk wenden moet.

Wat moet ik, als men mij dit vraagt, daarop antwoorden?

Ad. 3. is niets in het midden gebragt.

Ad. 4. heeft hij gezegd: „Wij zien gaarne nader inlichting te gemoet. Bij Christelijk-wetenschappelijke polemiek mag niemand zich achter kerkelijke uitspraken verschansen en is er geen beroep dan op Gods Woord. Maar als er van de bevoegdheid en verpligting der predikanten of kerkleeraars spraak is, behoort men aan den aard, het regt en de levensvoorwaarde eener kerk gedachtig te zijn. De Nederlandsche Hervormde Kerk is, zegt men, gegrond op de erkenning van het gezag der Heilige Schrift. De Nederlandsche Hervormde Kerk is, ook en daarom juist, gegrond op gemeenschappelijk geloof aan hetgeen zij, onder gestadig beroep op Gods onfeilbaar Woord, als het zaligmakend Evangelie belijdt."

Hierop antwoord ik: Juist omdat de Nederlandsche Hervormde Kerk datgene, wat zij belijdt, onder gestadig beroep op Gods onfeilbaar Woord belijdt, is de stelling, dat de Nederlandsche Hervormde Kerk het gezag van den Bijbel boven dat harer eigene leer

erkent, onwederlegbaar, en juist daarom betoont men zich een echten zoon dier kerk, als men ten allen tijde daar, waar men meent van de kerkleer eenigzins te moeten afwijken, zich op de Heilige Schrift beroept, en daar, waar men met hare belijdenis instemt, dit verklaart te doen, niet omdat zij het leert, maar omdat de Heilige Schrift het leert. Voorzeker behoort men, als er van de bevoegdheid en verpligting der predikanten of kerkleeraars spraak is, aan den aard, het regt en de levensvoorwaarde eener kerk gedachtig te zijn. Beweren predikanten of kerkleeraars der Nederlandsche Hervormde Kerk, dat zij geen kerkleer, d. i. geen eigene kerkelijke belijdenis heeft, of geven zij hunne eigene leer voor kerkleer uit, of stellen zij, dat de Nederlandsche Hervormde kerk geen eigene belijdenis mag hebben, dan verliezen zij den aard, het regt, de levensvoorwaarde onzer kerk uit het oog. Maar van de andere zijde behoort men gedachtig te blijven aan den aard, het regt en de levensvoorwaarde van de dienst des Woords, tot welke de Evangeliepredikers in onze kerk zijn geroepen. Wegens den aard van die dienst moeten zij de waarheid „onder gestadig beroep op Gods onfeilbaar Woord" prediken, en zich alleen aan dit Woord houden. Wegens het regt van die dienst moeten zij datgene, wat met de Heilige Schrift in strijd is, als dwaling doen kennen. Wegens de levensvoorwaarde van die dienst moeten zij beschermd worden tegen den dwang van een slaafsch vasthouden aan de kerkleer, d. i. aan de belijdenis hunner kerk.

Die hieruit nu afleiden, dat er derhalve verder van kerkleer geen sprake zijn kan, zullen het met hetzelfde regt kunnen afleiden uit deze stelling van den auteur der aanmerkingen in den Nederlander: „elke waarheid moet telkens aan de H. Schrift ter toetse worden gebragt." Evenmin als hij zal willen gehouden worden, regt tot die gevolgtrekking gegeven te hebben, wil ik geacht worden, haar onder mijne bescherming te nemen.

Wegens het belang der zaak zien wij de voortzetting der discussie, indien zij noodig is, met verlangen te gemoet.

J. I. DOEDES.

Twee wenschen met betrekking tot den strijd over „kerkleer." Het verdient hoogst wenschelijk genaamd te worden, dat zij, die zich beijveren, om den strijd over „kerkleer" tot een gewenscht einde te brengen,

1. Zich duidelijk verklaren omtrent den zin, in welken zij het woord „kerkleer" gebruiken, opdat niet gezien worde wat nog onlangs gezien is, dat iemand in éénen adem beweerde: „er bestaat geen kerkleer in de Nederlandsche Hervormde kerk," en: „dat in art. 11 van het algemeen Reglement der Nederlandsche Hervormde kerk, volgens hetwelk de handhaving harer leer aan de kerkbesturen is toevertrouwd, leer en handhaven blijven kunnen." Uit het verband bleek, dat er van kerkleer als van eene vaste kerkleer, van een onveranderlijk leerstelsel gesproken werd. Was dit duidelijk op den voorgrond gesteld, dan zou het den hooggeleerden Schrijver immers wel spoedig duidelijk geworden zijn, dat hij eenen anderen loop aan zijne redenering had behooren te geven. Hoogstwaarschijnlijk zou hij dan niet in het begin hebben geschreven: „De Heer en de Apostelen moesten haar (eene kerkleer) dan gegeven hebben, en zij hebben het evenwel niet gedaan." — Of meent die Schrijver, dat wij in de leer van Jezus en de Apostelen iets mogen veranderen?

2. Zich naauwkeurig bekend maken met hetgeen zij, die men bestrijdt, onder het woord „kerkleer" verstaan, opdat men niet telkens aanvalle op hetgeen van de andere zijde geenszins wordt beweerd, en niet als aangevallen verdedige wat van de

andere zijde geenszins aangevallen, maar insgelijks beschermd wordt.

J. I. D.

—

Gustaaf-Adolf-Vereeniging. Deze vereeniging is, voor zoo ver wij weten, met de in Engeland opgerigte Evangelische Alliantie, — met wie zij echter voor 't overige geene overeenkomst heeft, daar zij zich een geheel ander, een uitsluitend praktisch doel voorstelt, — de eenige protestantsche Vereeniging van *katholiek-protestantsch* karakter, en verdient, als zoodanig, de behartiging en ondersteuning van alle protestanten, ook buiten het geboorteland der Vereeniging. Daar nu juist dit karakter, zoowel het *katholieke* als het *protestantsche*, niet genoegzaam erkend wordt, waardoor bij sommigen bedenkingen ontstaan, omtrent het raadzame van de oprigting eener afdeeling in ons vaderland, zoo achten wij het niet ondienstig, naar aanleiding dezer oprigting, dit eenigzins in het licht te stellen. 1°. Wat het *katholieke* betreft der Vereeniging, zoo meent men zeer ten onregte dat zij zich bepaalt tot ondersteuning van Duitsche protestanten. Integendeel is haar werkkring tot geen land noch werelddeel bepaald. Zij is, volgens § 1 harer statuten, eene Vereeniging van alle die leden der evangelisch-protestantsche Kerk, wien de nood van hunne broeders, die de middelen des kerkelijken levens missen en daarom gevaar loopen voor de Kerk verloren te gaan, ter harte gaat, en heeft alzoo — volgens 't apostolisch woord Gal. VI : 10: „*Laat ons goed doen aan allen, maar meest aan de huisgenooten des geloofs*” — ten doel, in den nood dezer geloofsgenooten in en buiten Duitschland, voor zoo ver zij in eigen vaderland geen toereikende hulp verkrijgen kunnen, te gemoet te komen. Zij doet dit door hen aan prediking en onderwijs te helpen. Zij bezorgt hun predikers en onderwijzers, school- en tempelgebouw. Jaarlijks wordt ééne gemeente, volgens

'tbesluit der Algemeene Vergadering, op voordragt van een drietal door 't hoofdbestuur, voor goed geholpen, zoodat zij niet meer tot het getal der noodlijdende geacht kan worden te behooren; terwijl de overige gelden besteed worden tot ondersteuning van die gemeenten die reeds eenige hulpbronnen in zich zelven, of door anderen geopend, kunnen aanwijzen. Iedere plaatselijke afdeeling behoudt de beschikking over een derde der door haar ingezamelde gelden, zendt een derde ter beschikking aan het centraal-bestuur te Leipzig, en wijst aan het gebruik, dat zij wenscht dat, mits in roomsch-katholieke landen, van het overige derde, door middel van het centraal bestuur, zal gemaakt worden. De ondersteuning door de G.-A.-Vereeniging tot hiertoe reeds aan protestanten in Italie, Frankrijk, Belgie, Hongarije en Turkye verleend, bewijst dat zij dit *katholieke* karakter inderdaad niet verloochent. 2°. Wat het *protestantsch* karakter betreft: indien men onder den naam protestantsch, niet alleen iets *negatiefs*, maar, naar historische beteekenis, een *positief* beginsel verstaat, dan is het bezwaar van sommigen, als of de G.-A.-Vereeniging dit positief karakter, dat alleen in waarheid protestantsch is, miste, geheel onjuist. De G.-A.-Vereeniging noemt niet Protestanten, allen die slechts niet roomsch-katholiek zijn; zij is geene anti-roomsche maatschappij. Vooral sints zij, naar aanleiding van den strijd over de toelating van Rupp, de zoogenaamde vrije gemeenten en lichtvrienden enz. van het deelgenootschap heeft uitgesloten en het confessioneel karakter heeft gehandhaafd, mag bovengenoemd bezwaar als geheel bezijden de waarheid beschouwd worden. De tweede paragraaf harer statuten bepaalt dat „de werkzaamheid der Vereeniging omvat luthersche, gereformeerde en *unirte* [1]) gemeenten, alsmede dezulke, die anders hare overeen-

1) D. i. dezulke, waarin de twee belijdenissen, luthersche en gereformeerde, zoo als in Pruissen, Baden, enz. vereenigd zijn.

stemming met de evangelische Kerk op voldoende wijze kunnen aantoonen [1])." Wij meenen dus dat deze zaak ook in ons vaderland alle behartiging en ondersteuning verdient [2]).

D. C. D. L. S.

---

1) Dit laatste is bijgevoegd òm, en heeft vooral betrekking gehad tot hiertoe òp de Waldensen.

2) In het *Kerkelijk Weekblad* van 21 Januarij l. l. heeft Prof. Kist (naar aanleiding van eene nekrologie van wijlen Prof. Royaards) de meening geuit dat in de oprigting der Nederlandsche Afdeeling van de G.A.V. „godsdienstige partijschap, onnadenkendheid, of ook voorliefde voor hetgeen vreemd is, mede in het spel geweest zijn." Wij vragen: welk regt bestaat er tot het onderstellen van zulke beweegredenen? Om ons tot de eerste te bepalen, hoe hier aan „godsdienstige partijschap" gedacht kan worden, is onbegrijpelijk, als men de namen der oprigters gadeslaat. Is het dan geoorloofd, alzoo, zonder eenigen grond, de roerselen des harten in verdenking te brengen? Of is het genoeg één of meerderen onzer vrienden aan eenig werk te zien deelnemen, om er terstond het merk van „godsdienstige partijschap" in op te merken? Behoort het tot dien „vrijen, onafhankelijken gang der christelijke wetenschap" dien de hoogleeraar aan de Leydsche hoogeschool vertegenwoordigd vindt, om allen die „het positief kerkelijk standpunt" zijn toegedaan, te beschouwen als „*aan eene partij verknocht en* VERKOCHT," d. i. dus als, niet God, maar menschen dienende?

BOEKAANKONDIGING.

Het onderwijs een voorwerp van de aanhoudende zorg der Natie. Redevoering ter opening der algemeene vergadering van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap, gehouden te Zwolle, den 5. *Augustus* 1853, *door P. Hofstede de Groot. Gedrukt te Zwolle bij de Erven J. J. Tijl.* 1853.

De Redevoering, waarvan de titel hier boven is afgeschreven, werd met zooveel welgevallen gehoord, dat zij reeds staande de vergadering, op aandrang der leden ter perse gelegd, afgedrukt en algemeen verkrijgbaar werd gesteld. En waarlijk, het lijdt geen tegenspraak; de spreker heeft gesproken in den geest van de meerderheid der aanwezigen, van de Bestuurders, Leden en Vrienden van het Nederlandsch Onderwijzers-Genootschap. Zou het zelfs wel zoo ongerijmd zijn om te beweren, dat de meesten, die rede eenigermate beschouwd hebben als een krachtig manifest, ook in hunnen naam uitgesproken, tegen allen, die meenen dat en Grondwet, en Volksbelang en Paedagogie eene regeling van het onderwijs eischen, waarbij beter dan bij de tegenwoordige, de godsdienstige vorming der jeugd met hare verstandelijke ontwikkeling kan gepaard gaan? Niet weinig wordt dit vermoeden versterkt door *de Wekker* van 10 November ll., waar de Hoogleeraar wel niet ronduit, maar

toch duidelijk genoeg te kennen geeft, dat zijne rede hoofdzakelijk gerigt is tegen de beginselen in der tijd door het *Nederlandsch Schoolblad* op den voorgrond gesteld en verdedigd. Dat ik nu in dit Tijdschrift de aandacht op des Hoogleeraars rede vestig, geschiedt niet om in naam van de Redactie van laatstgenoemd blad, eene soort van tegen-manifest te leveren, maar alleen, om met bescheidenheid eenige bedenkingen in het midden te brengen, nopens enkele punten, welke door den Hooggeleerden spreker, of hoogst eenzijdig of onvoldoende zijn behandeld.

1. Staat er in de Grondwet geschreven: „*het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Regering*," de spreker wenscht ook in de harten der Nederlandsche burgers te lezen: „*het onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg der Natie.*" Die spreuk of liever die zaak zal hem de stof leveren voor zijne rede. Een denkbeeld wordt er voôronderstelde: „*de Regering kan alleen niet op voldoende wijze voor het onderwijs zorgen;*" een tweede is ter ontwikkeling gegeven: „*de Natie moet haar daarin helpen.*"

Het eerste deel der rede vangt aan met eene beknopte doch krachtige schets van den toestand der school van Karel den Groote tot aan het einde van de vorige eeuw; dus van het tijdperk, waarin „wij de Regering altijd bezig zien met de zorg voor het onderwijs, maar door middel van de Kerk." En met welk resultaat? Ten tijde der Hervorming „zag elk dat er te veel aan ontbrak, dat het alzoo niet kon blijven. Waarin men verschilde, hierin niet. Klonk Luther's krachtige stem door Duitschlands dorpen en steden en over Germanje's grenzen, smeekende en eischende, dat er scholen door de overheid zouden opgerigt worden; zijne ijverigste tegenstanders, Loyola's jongeren, waren met hem eenstemmig in de erkentenis, dat het volksonderwijs uitbreiding en hervorming behoefde, en in geene zaak ont-

stond een sterker wedijver van beide gezindten, dan in de bevordering van het schoolwezen. Doch wat was de uitkomst van dien wedijver in geheel Roomsche, in geheel Evangelische, in gemengde landen?.... Eenstemmig zijn de klagten weder. Ongeveer drie eeuwen had zich elke kerk de zaak van het volksonderwijs aangetrokken; maar — ellendig was over 't geheel deszelfs toestand."

Te onregt stelt de spreker hier Protestantsche en Roomsche landen op één lijn. Het onderscheid tusschen beiden is te groot, om het, vooral in den tegenwoordigen tijd zoo geheel met stilzwijgen voorbij te gaan. Hoe veel gebrekkigs ook dáár aanwezig was, zoo muntten toch het Protestantsche Noord-Duitschland, Denemarken, Zwitserland, Nederland en Schotland verre uit boven de landen van Zuid-Europa, boven het Katholijke Italie, Frankrijk en Spanje. En dan nog; — is het wel billijk, is het wel een bewijs van onbevooroordeeld onderzoek, om zoo ex cathedra den ellendigen toestand van het onderwijs eenig en alleen aan de kerk te wijten? Was er niet veel buiten den kring van hare bemoeijingen, dat althans hier te lande, hare heilzaamste verordeningen een doode letter deed blijven? Had zij niet gedaan wat in hare magt was, om in steden en dorpen de oprigting van scholen te bevorderen? Werden de onderwijzers niet grootendeels uit hare fondsen bezoldigd? Was het aan haar of aan de overheid te wijten, dat die bezoldiging niet voldoende was, dat de onderwijzer zich met veel moest bezig houden wat hem van de school vervreemdde en dat het onderwijs, vooral op de dorpen, zoo dikwijls aan onbekwame en ongeschikte handen werd toevertrouwd?

Te ontkennen valt het niet, dat de doode orthodoxie, die in de 18e eeuw al meer en meer het Christelijk geloof van vorige tijden verdrong, verderfelijk voor de school was; — maar niet alleen zij, ook de staat van ontbinding, waarin om zoo te zeggen het geheele staatsgebouw verkeerde, was oorzaak van dien jammerlij-

ken toestand van het schoolwezen, waarvan de spreker aan het einde van dit eerste onderdeel zijner rede melding maakt.

De mannen van 1798 verklaarden de kerk incompetent, om langer voor het onderwijs te zorgen; zij namen daardoor het goede dat was gesticht met het kwade, de vloer met de vuilnis weg. Er werd nu een staatszorg voor het onderwijs geboren. „En die zorg verdient over 't geheel, volgens den spreker, grooten lof. Zij vond een poel van vuilnis, verwarring, onverstand en vooroordeel; zij heeft als een Hercules alles gereinigd. Ik zeg niet afgebroken en vernield; maar gereinigd. Zij heeft een stroom van frisch, levend, steeds rijker opwellend water door het stilstaande vuil geleid, het bederf weggevaagd, aan 't goede, dat er was, ruimte voor ontwikkeling gegeven, nieuwe zaden van bloei en vruchtbaarheid daarin uitgestrooid: van der Palm en van den Ende hebben gewerkt, de wet van 1806, dat sieraad onzer wetten, is ontstaan."

Het is waar, in de eerste jaren van haar bestaan heeft de wet van 1806 een weldadigen invloed gehad. Die dit ontkent, weet niet wat de school was en wat zij door haar is geworden. De zucht om die wet ongekrenkt te behouden, om steeds in haren geest werkzaam te blijven, om alle kinderen naar *dezelfde* beginselen, door het onderwijs op te voeden, heeft echter onder gewijzigde omstandigheden, en vooral bij de veranderde verhouding tusschen Protestanten en Roomsch-Katholijken, hoogst nadeelig gewerkt. Of is het niet hoofdzakelijk daaraan toe te schrijven, dat gaande weg, bijna overal de opvoedende elementen van het onderwijs zijn verzwakt of uit de school verwijderd, dat Bijbel en Volkshistorie op vele scholen zijn ter zijde gesteld? Te verwonderen is het, dat de spreker, wien dit alles niet onbekend kan zijn, er met geen enkel woord van gewaagt. Wel vermeldt hij veel gebrekkigs, dat nog voorziening behoeft,

maar daaronder niet datgene, waarvan de jeugd alleen heil kan verwachten, heil voor tijd en eeuwigheid. Waartoe toch dat verzwijgen van feiten, die niet meer te ontkennen zijn? Is het om tot het besluit te geraken, dat de wet van 1806 goed is, dat zij maar eenige aanvulling en wijziging behoeft? Maar baat het den teringachtige en beveiligt het hem voor den dood, als hij de oorzaak zijner ziekte bedekt en zorgvuldig verborgen houdt?

Uit den tegenwoordigen toestand van ons schoolwezen is het blijkbaar, dat de Regering *alleen* niet op voldoende wijze voor het onderwijs kon zorgen, zij heeft hulp noodig en de spreker betoogt nu in het tweede deel zijner rede, dat zij die hulp alleen kan vinden bij de Natie. „Moet de Regering hulp hebben, ik vraag dan: Vanwaar zal die hulp komen? Van de kerk? Van de partijen? Van den tijdgeest? Of van de Natie? Velen wenden de oogen naar de Kerk en roepen luide hare hulp in. Maar wat beteekent dit? Wat is in Nederland *de Kerk?* Hoe? ben ik in eens in de achttiende eeuw terug verplaatst, toen onder vele gezindten ééne *de Kerk* bij uitnemendheid heette, als alleen erkend en boven alle heerschend? Of leef ik weder in de achtste eeuw....... Ben ik nog in de negentiende eeuw, dan zwijge men van de nu in Nederland onbekende *Kerk*, om alleen van de *Kerkgenootschappen* of *Gezindten* te spreken. Zóó kunnen wij elkander verstaan. Maar wat zal het dan beteekenen, dat de Gezindten de Regering zullen helpen? Wil het zeggen dat, gelijk van 770 tot 1795 de Regering door middel van de Kerk deed, zij nu door middel van de Kerkgenootschappen het schoolwezen zal behartigen? Eilieve, wie ziet dan niet, dat dit nu eene ongerijmdheid is. Dat *kon* geschieden, toen er maar eene Kerk bestond of althans was erkend. Doch dat *kan niet* gebeuren, waar aan de menigte en de vermenigvuldiging der Kerkgenootschappen geenerlei beletsel of perk is gesteld. Tegenwoordig

heeft de Regering Christelijke scholen, met eene uitzondering voor de Israëlieten; zij beproeve Roomsch-Catholieke en Protestantsche op te rigten?"

„Roomsch-Catholieke?... Dadelijk zult gij voor oud-Roomschen en nieuw-Roomschen tweederlei scholen moeten hebben, en weldra... hoe veel meer? Protestanten?... Hoort gij dan niet, dat er nu reeds Gereformeerde, Luthersche, Afgescheidene scholen worden geëischt, en er morgen ook Doopsgezinde, Remonstrantsche, Hersteld-Luthersche kunnen gevraagd worden, overmorgen bovendien zoo vele, als er nieuwe Gezindten uit den vrijen bodem willen opschieten?"

„Kortom: scholen van staatswege voor de gezindten op te rigten is eene ongerijmdheid, vooreerst omdat er nu reeds noch gebouwen, noch onderwijzers, noch geldmiddelen voor te vinden zijn; bovendien omdat die gezindten en dus ook de scholen, tot in het oneindige konden vermenigvuldigd worden; ten laatste omdat de Staat niet kan verlaagd worden tot vergoeder der onkosten, welke de gezindten zouden verkiezen te maken; in een woord, omdat de Regering tot het onmogelijke niet kan verpligt worden."

„Doch ware een schoolwezen der gezindten *mogelijk*, toch zou ik God bidden, dat Hij het dierbare vaderland voor die ramp behoedde. De ondervinding van duizend jaren onder ons, die van Duitschland, Engeland en Frankrijk, en overal waar het verder bestaat, nog in deze dagen, waarschuwt ons ernstig, zulk een volksonderwijs te begeeren. Het vormt geene vrije, onbekrompene christelijke menschen, vol geest en leven, maar gebonden, benaauwde, secten-lievende knechten van wet en letter. Het doel er van is niet beginselen inprenten, maar leerstellingen opdringen, niet vorming maar afrigting, niet vrijmaking van den geest, maar gewenning aan gezag, niet opleiding tot deugd, godsvrucht, heiligheid, maar opkweeking tot godsdienstige gewoonten, plegtigheden en gebaren, niet inboezeming van liefde

onder zonen van hetzelfde vaderland, maar versterking van scheidsmuren, om hen onderling van elkander te vervreemden en broeders afkeerig te maken van broeders. Ik beroep mij op elk, die de geschiedenis kent van vorige eeuwen en den toestand der gezindte en sectescholen in vreemde landen, en helaas! in Nederland. Ach, het is treurig genoeg, dat de volwassenen in vele kerkgenootschappen zijn gescheiden; wij bidden dat die scheiding meer en meer verdwijne en zich eens alle christenen in eene evangelisch-catholieke Kerk vereenigen. En wij zouden die scheiding ook reeds uitstrekken tot het lager onderwijs, tot de bewaarschool zelfs? Ik herhaal de bede: God behoede ons voor de toeneming en algemeen wording van de volksramp der gezindtescholen!"

Ik heb deze geheele plaats uitgeschreven, niet omdat zij, zoo als elders is aangemerkt, een der gewigtigste vraagstukken van den dag in groote trekken behandelt, als wel omdat zij al weder een treffend bewijs levert van de vreemde dingen, die men ziet gebeuren bij de behandeling van het aangelegen geschilpunt over het onderwijs. Ik wil niet met den spreker twisten over het verwarren van *Kerk* met *kerkgenootschap*. Overal waar het de wetenschap geldt mag het eene woord niet in plaats van het andere gebruikt worden, al heeft dit; — hoewel evenzeer ten onregte; — ook menigmaal in het dagelijksche leven plaats. Elke wetenschap heeft hare terminologie, bij het behandelen van betwiste punten vooral, is het van belang dat men zich van weêrskanten daaraan houde. Onmogelijk is het anders om elkander te verstaan en om die ongelukkige verwarring van denkbeelden te voorkomen, welke maar al te dikwijls de oplossing van gewigtige vraagstukken tegenhoudt. Even als op elke andere wetenschap is dit ook van toepassing op die der Paedadogie, en het spijt mij, het te moeten zeggen, uit de aangehaalde zinsneden blijkt het, dat de spreker zich op paedagogisch terrein volstrekt niet aan

den eisch der wetenschap stoort, om namelijk elke zaak bij haren naam te noemen.

De strijd, die hier te lande over de school wordt gevoerd betreft hoofdzakelijk het wenschelijke of niet wenschelijke van *gezindte*, *afzonderlijke* of *gemengde scholen*. Ieder die zich in het publiek over die zaak uitlaat is verpligt om eene bepaling van ieder dezer soorten van scholen te geven of zich aan de gebruikelijke te houden. De spreker doet dit niet, en maakt in weerwil van 't geen daarover door hen is gezegd, tegen wien zijne rede hoofdzakelijk is gerigt, geen onderscheid tusschen de gezindte en de afzonderlijke school. Hij schijnt, die nog steeds als identiek te beschouwen. En toch bestaat er tusschen beide een groot verschil en wordt *de laatste* en *niet de eerste* verlangd. Werd dit wat meer op den voorgrond gesteld, waarlijk de tegenstanders der afzonderlijke school zouden na onbevooroordeeld onderzoek van lieverlede in hare voorstanders veranderen. Wat toch zijn gezindte-scholen?

„Scholen, die bestemd zijn om de kennis van de leer der gezindte te onderhouden, om die leer of belijdenis in onderscheiding van alle anderen te handhaven, om de belangstelling in de kerkleer onder de leden der gezindte op te wekken en levendig te houden." Uit deze bepaling volgt als van zelve dat de gezindteschool geheel op kerkelijk terrein te huis behoort, en dat zij, althans hier te lande, geene openbare kan zijn: dit kan zij alleen in landen waar eene heerschende Kerk bestaat. En dat zij daar bij een goed ingerigt schoolwezen heil kan aanbrengen en tot een echt christelijken wandel opleidt, blijkt uit het voorbeeld van Schotland, van welk land, de geleerde *Cousin*, zegt: „*Nergens is het menschelijk geslacht zoo verlicht en zoo braaf en dus ook inderdaad gelukkiger.*" Ik weet wel dat men hier dadelijk het voorbeeld van Duitschland zal tegenoverstellen. Maar ook daar hebben de gezindtescholen „geen gebonden, benaauwde, secten-lievende knechten van wet en letter

gevormd." Wel hebben zij niet aan de verwachting voldaan, die men er van koesterde noch aan de zorgen beantwoord, die er aan besteed zijn, maar is dit niet voornamelijk te wijten aan het onevenredige dat er bestond tusschen de opleiding en den werkkring, met de daaraan verbonden karige bezoldiging, der onderwijzers, aan hunne socialistische en vrijheidlievende droomerijen, aan de ondoelmatigheid van het ingestelde schoolopzigt en aan meer andere oorzaken, die wel met de inrigting van het staatsbestuur maar niet met het eigenaardige karakter der gezindteschool in verband staan? Hier te lande kan, zoo als reeds gezegd is, de openbare school, onder de heerschappij der tegenwoordige Grondwet nimmer eene gezindteschool worden. Immers de aankweeking en bevordering van de kerkleer is haar hoofddoel, de spil waarom haar geheele onderwijs draait. Met die kerkleer en de wijze waarop zij moet worden onderwezen of de betrekking waarin zij tot de gewone vakken van onderwijs moet staan, mag de Regering zich niet inlaten, zonder in strijd met de Grondwet in de regten te treden aan de verschillende kerkgenootschappen verzekerd. Zij zou zich dan mengen in zaken van geloof, iets dat haar wel vrij staat als de openbare rust op de eene of andere wijze wordt bedreigd, maar niet als er sprake is, om het onderwijs eener school zoo in te rigten dat dit aan de bevestiging en uitbreiding van dat geloof kan dienstbaar zijn. De gezindteschool moet dus uit den aard der zaak altijd eene bijzondere blijven. Het kerkgenootschap, dat haar oprigt kan dan, behoudens het toezigt der overheid, den aard en den omvang van het onderwijs naar goedvinden bepalen.

Te onregt bestempelt men meestal de gezindteschool met den naam van secteschool; de spreker vervalt ook in die fout. In het wezen der zaak moge er geen verschil zijn in de beteekenis van gezindte en secte; het spraakgebruik, de levende taal brengt toch mede dat de naam van secte alleen aan hen wordt gegeven, die om

welke redenen dan ook zich van een wettig bestaand kerkgenootschap hebben afgescheiden. Met eenigen schijn van regt zou men dus ook die scholen secte-scholen kunnen noemen, welke zonder toestemming of medewerking van het kerkgenootschap door bijzondere personen worden opgerigt ter handhaving en uitbreiding van de kerkleer. Bij dezen toch ontbreekt de waarborg, die men in een goed georganiseerd kerkbestuur *moet* hebben; — niet altijd heeft, dat er van de leer der gezindte niet zal worden afgeweken. Is eenmaal ons schoolwezen naar behooren geregeld, bestaat er in de openbare school voldoende gelegenheid om een echt Nederlandsch en christelijk onderwijs te ontvangen, wordt daarbij der protestantsche jeugd Bijbel noch Volkshistorie onthouden, dan is het oprigten van die scholen door particulieren niet wenschelijk. Of zij daarom eene volksramp moeten heeten, dit durf ik à priori niet zoo stoutweg te verzekeren. De geheele periode waarin de spreker de gevaren schetst, die wij van de gezindte, bij hem sectescholen, te wachten hebben is niet vrij van overdrijving. Ik geloof niet dat eene onbevooroordeelde inspectie van onze diaconie- en weeshuis-scholen, (de eenige gezindtescholen hier te lande) of van de hier en daar bestaande bijzondere scholen van de eerste klasse; tegen welke de declamatie wel voornamelijk zal gerigt zijn; — een zoo bedroevend resultaat zal opleveren. Zijn er vooral onder de eersten niet velen aan te wijzen, waar het onderwijs niets te wenschen overlaat, en waar het inderdaad de jeugd opleidt tot „onbekrompene, christelijke menschen, vol geest en leven.” En wat de tweeden aangaat, moge dan daar al meer de personeele overtuiging der oprigters op den voorgrond staan, zij verdienen ook den naam van volksramp niet. Ook zij hebben hare nuttige zijde, en te ontkennen valt het niet, daar waar zij zijn opgerigt, hebben zij in armen en misschien ook in andere scholen het onderwijs behoed voor de trapsgewijze verwijdering van alle opvoedende elementen. En dan nog, is het

onmogelijk om het dogmatische, dat de gezindteschool moet opnemen op eene echt paedagogische wijze mede te deelen? Of dooft dit altijd onvermijdelijk allen geest en leven bij onderwijzers en leerlingen uit? Om het ontkennend antwoord dat ik op deze vragen moet geven, eenigzins te motiveren, beroep ik mij op het gezag van een' man, die voorzeker ook door den spreker voor een allezins bevoegd beoordeelaar wordt gehouden, op Brugsma. In zijne „*Opvoedings- en Onderwijskundige opmerkingen gemaakt op eene reize in de Pruissische Rijn-Provinciën* enz. vindt men vele merkwaardige verslagen van afgelegde schoolbezoeken, zoowel in evangelische als in roomsch-katholieke scholen; — doch zelfs van verre wordt er geen blijk gegeven dat er in eene dier scholen een zoo ellendige geest heerschte als de spreker en velen met hem vreezen van het dogmatisch onderwijs. En was dit het geval geweest, zou dan ook een' man als *Cousin* op wiens oordeel onze schoolmannen zich zoo gaarne beroepen, — zich wel zoo gunstig over het Pruissische stelsel hebben uitgelaten?

Maar genoeg van de gezindteschool, het wordt tijd dat ik eene tweede vraag beantwoorde, namelijk die: wat zijn afzonderlijke scholen?

„Afzonderlijke scholen, zijn scholen, opgerigt met het doel om twee of meer categoriën van kinderen te scheiden, die om meer dan eene reden gezamentlijk geen *voldoend* onderwijs kunnen ontvangen." Daar nu bij de protestanten de geheele huiselijke opvoeding zoowel als de leer van hun kerkgenootschap op het beginsel rust van het vrije onderzoek, en bij de roomsch-katholijken op het beginsel van het gezag eener alles beslissende Kerk, zoo valt het niet te ontkennen, dat er eene der meest overwegende redenen bestaat, om een *voldoend* lager onderwijs onmogelijk te maken, in scholen waar kinderen van protestanten en roomschen vereenigd zijn.

Wil men toch dat het onderwijs niet alleen in naam maar ook inderdaad opvoedend zij, dan moet het eene

godsdienstige rigting hebben, of wat in ons land hetzelfde zegt, van christelijke beginselen uitgaan en daaraan zijne opvoedende kracht ontleenen. Het is waar, protestanten en roomsch-katholijken zijn beide christenen; — maar het verschil van den grond, waarop beider geloofsovertuiging rust, heeft te grooten invloed op geheel hun huiselijk leven en bovenal op de opvoeding hunner kinderen, dan dat zij niet zouden verlangen dat daarop ook bij het onderwijs eenige acht werd geslagen.

Eene der eerste eischen van de paedagogie is de eenheid van opvoeding en onderwijs. Wordt die eenheid voorbijgezien of verbroken, sluit het onderwijs zich niet aan de huiselijke opvoeding aan, of liever gaat het van andere beginselen uit dan deze, dan wordt beider werkzaamheid verlamd en als krachteloos gemaakt. En, hoewel nu de huiselijke opvoeding, helaas! zoowel bij protestanten als bij roomschen maar al te veel te wenschen overlaat, zoo kan dit toch nimmer de school ontslaan van hare verpligting, om de eenheid van beginsel, waarop alles wat tot de opvoeding behoort moet rusten, steeds in het oog te houden; eensdeels om daardoor zooveel doenlijk het gebrekkige aan te vullen en het verkeerde te verbeteren, anderdeels, om althans van hare zijde de klove niet grooter te maken, welke in strijd met de theorie nog maar al te lang in de praktijk zal blijven bestaan. Ouderlijke woning en school moeten daar waar sprake is van opvoeding als een geheel worden beschouwd. Beider werkzaamheid moge verschillen, beider doel is en blijft een: het voorbereiden van den jongen mensch voor zijne toekomstige bestemming; — hem naar ligchaam en geest toe te rusten met alles wat daarvoor noodig is. Dit is ook de denkwijze van de *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.* In N^0. 6 van hare *Bijdragen* over 1852 lees ik althans: „ten aanzien van het belanghebbend individu, dat opgevoed of onderwezen wordt, is beider taak en strekking (die van huisgezin en school) dezelfde. Zij zou desnoods door een van beide geheel

verrigt kunnen worden; maar *halvering* of *broksgewijze fatsoenering* van den jeugdigen mensch is onmogelijk."
Maar moet men nu niet noodwendig tot die halvering en broksgewijze fatsoenering vervallen als de school bij hare christelijke opleiding van andere beginselen uitgaat dan de onderlijke woning? Kan er de gevorderde eenheid zijn als in de laatste de geheele opvoeding, ja alles rust op het beginsel van gezag of op dat van het vrije onderzoek, en er bij het onderwijs van de school juist het tegenovergestelde plaats heeft? Is dan de huiselijke opvoeding, het geheele inwendige leven van den protestant en den roomsch-katholijk zoo volkomen gelijk, dat er voor beiden geen verschil van beginsel bij het onderwijs noodig is? Kan de protestant het beginsel van het vrije onderzoek zoo maar verzaken en het goed heeten, dat de school zijne kinderen voere op het terrein van eerbied voor een onderworpen geloof aan het gezag van eene zich onfeilbaar noemende Kerk? En kan de roomsche omgekeerd, dat beginsel van gezag zoo verre uit het oog verliezen, dat hij zijne kinderen laat onderwijzen in een geest, die het vrije onderzoek ademt? En moet er ook geen eenheid van beginsel zijn in de opleiding der school en die der Kerk of wil men liever van het kerkgenootschap, waarvan het kind eens lid moet zijn? Vormt dat kerkgenootschap niet met huisgezin en school de rij der maatschappelijke inrigtingen in welke des menschen opvoeding moet worden aangevangen, voortgezet en voor dit leven voleindigd? En bestaat er nu in dit opzigt niet nog grooter bezwaar om in de school, waar protestanten en roomschen vereenigd zijn, een onderwijs te geven dat inderdaad voor beiden vóldoende kan heeten? Alleen de afzonderlijke school kan hier bevredigend tusschenbeide treden. Van staatswege opgerigt en bekostigd kan haar onderwijs, zonder zich directelijk met de kerkleer in te laten, toch met deze in overeenstemming zijn. Haar karakter wordt bepaald door de godsdienstige belijdenis van den onder-

wijzer, die als door de overheid aangesteld alleen verantwoordelijk is aan het bij de wet ingestelde schoolbestuur.

Van harte stem ik in met de bede des sprekers dat de scheiding der kerkgenootschappen meer en meer moge verdwijnen, dat eene evangelische catholieke Kerk hen vereenige, maar alles wat ik rondom mij zie en hoor verkondigt het mij luide dat die gewenschte eenheid nog verre van nabij is; dat althans voor het tegenwoordige de scheidsmuren tusschen roomschen en protestanten hooger dan ooit zijn opgetrokken. Wil men het echter ernstig dat beide zooveel mogelijk in vrede naast elkander leven, dat zij den strijd, die hen verdeeld houdt alleen op geestelijk gebied en met geestelijke wapenen strijden, dan geve men ieder wat hem toekomt, dan berame men maatregelen, dat hij, in eene zoo teedere zaak als het onderwijs, overal waar het mogelijk is, datgene kunne verkrijgen, waarop hij billijkerwijze mag aanspraak maken. Den protestant eene school met een' protestantschen onderwijzer met het vrij en onbelemmerd gebruik van Bijbel en volkshistorie, den roomschen een school met een' roomschen onderwijzer, met datgene wat ook hij voor zijne behoeften onmisbaar acht. Vijftig jaren lang heeft de gemengde school bestaan en welke beloften zij ook vervuld hebbe, in die van verdraagzaamheid te zullen aankweeken is zij verre, ja zeer verre te kort geschoten. Dat wij dan toch door ongegronde vrees den eenigen weg niet onbetreden laten, die tot een goed einde kan leiden, het middel niet versmaden, dat, zoo het al geen vrede aanbrengt, dan toch bij magte is, om een der voornaamste oorzaken van twist en tweedragt, van haat en bitterheid in het dagelijksche leven weg te nemen.

Ik zou hier nog meer kunnen bijvoegen over het ongegronde van het beweren, dat de afzonderlijke school van staatswege, noodzakelijk in eene gezindte-school moet overgaan, over het finantiele bezwaar, ja over alles wat er nog meer tegen hare oprigting wordt aangevoerd.

Mijn opstel zou daardoor meer uitdijen dan de ruimte toelaat, welke mij hier kan worden afgestaan; ik moet dus de behandeling dier punten nu nalaten en tot gelegener tijd uitstellen. Te gereeder ga ik daartoe over omdat het slot van des sprekers rede mij als van zelve aanleiding geeft om het middel te noemen, dat de gevreesde gevaren en de opgeworpen moeijelijkheden grootendeels kan wegnemen en overwinnen.

Noch van de Kerk, noch van de partijen, noch van den tijdgeest kan de Regering eenige hulp verwachten in hare zorg voor het onderwijs, maar alleen van de natie. De natie moet, als ik het wel begrijp, er op aandringen, dat de school de haar toekomende zelfstandigheid erlange, „dat er in het onderwijs een eigen opvoedkundig, paedagogisch beginsel tot kracht en heerschappij kome."

Een gelukkig denkbeeld zou ik het van een man zoo geleerd, zoo welbespraakt, zoo algemeen geacht als Professor *Hofstede de Groot*, genoemd hebben, als hij in plaats van over het behandelde onderwerp had gesproken over de zelfstandigheid der school. Dat onderwerp mag hier te lande nog nieuw heeten, het is weinig behandeld en wordt door weinigen in zijn geheelen omvang begrepen en naar behooren gewaardeerd. Wij waren dan ook bevrijd gebleven van al die noodelooze en al zoo dikwijls herhaalde uitvallen tegen de secte-scholen en hadden misschien hoop kunnen voeden, dat de strijd kon worden overgebragt op een terrein, waar punten van vereeniging te vinden zijn voor de meest uiteenloopende meeningen. Onder een goed georganiseerd zelfstandig schoolbestuur kunnen gezindte, afzonderlijke en gemengde scholen bloeijen en bevorderlijk zijn aan de verstandelijke en godsdienstige vorming van het opgroeijend geslacht. Het is het eenige middel dat aan alle moeijelijkheden een einde kan maken; de eenige weg om zoowel de regten der school te eerbiedigen, als om aan de vertegenwoordigers van huisgezin, staat en kerk

den hun toekomenden invloed op haren arbeid te verzekeren. Of nu de school tot die zelfstandigheid zal geraken, of dat de zaak van het onderwijs gered is als de kern der bevolking, zooals de spreker wil, tot het Onderwijzers-Genootschap toetreedt, dit meen ik met alle bescheidenheid te moeten betwijfelen. De antecedenten van het Genootschap zijn niet van dien aard, dat zij een aanzienlijk deel der natie groot vertrouwen inboezemen. Zoo lang als het zoo onbepaald de gemengde school voorstaat, met dat algemeen Christendom, 't welk den naauwgezetten Protestant noch den aan zijn kerkleer gehechten Roomschen kan bevredigen; zoo lang het zich ongezind betoont om ook opene ooren te hebben voor hen, die verlangen dat er eenheid en overeenstemming zij tusschen het onderwijs der school en de opvoeding van het huisgezin en die van het kerkgenootschap; zoo lang het zoo weinig sympathie toont voor een oordeelkundig Bijbelonderwijs, zoo lang zal die aansluiting wel een vrome wensch blijven.

Ook ik eindig dit mijn Verslag van des Hoogleeraars rede met een wensch en wel dat de behandeling van de onderwijskwestie weldra eene andere rigting neme; dat zij meer ten doel hebbe om goede en deugdelijke beginselen op te sporen en aan te wijzen, dan om het bestaande te loven en te prijzen, of om eene vrees te voeden, die tot niets dan tot wantrouwen leidt. En dat wantrouwen het heeft reeds te lang eene voldoende regeling van het onderwijs onmogelijk gemaakt. Het moet wijken, wil men tot een gewenscht einde komen, wil men de school tot eene kracht in den Staat verheven zien, die een nageslacht voortbrengt, uit welks doen en laten het blijkt, dat het in de vreeze des Heeren is opgevoed en onderwezen.

V. M. D. v. O.

VERHANDELINGEN.

DE GODDELIJKHEID VAN HET EVANGELIE

ERKENBAAR

IN HET KARAKTER VAN ALGEMEENHEID EN DUURZAAMHEID, DAT AAN HETZELVE BEHOORT, ALS IN ALLE OPZIGTEN GESCHIKT EN BEREKEND VOOR ALLE TIJDEN, VOLKEN EN LANDSTREKEN DER AARDE.

DOOR

L. G. JAMES,
Pred. te Breda.

Dit Evangelie des Koningrijks zal in de geheele wereld gepredikt worden tot eene getuigenis allen volkeren.

MATTH. XXIV : 14.

Bestaat er op aarde eene Godsdienst, van den hemel aan de menschen gegeven, universaliteit en blijvende heerschappij zal ongetwijfeld eene van hare voornaamste eigenschappen behooren te zijn. Geene landstreek, geen trap van beschaving, geen staatkundige toestand, in een woord, geene omstandigheid van tijd of plaats moet voor haar een grenspaal zijn, dien zij niet overschrijden kan.

Kortom, die Godsdienst zal, uit kracht van hare hemelsche afkomst, aan de algemeene en bestendige behoeften der menschheid voldoen, in weerwil van alle bijkomende, tijdelijke en plaatselijke gesteldheden. Het is een onmisbaar vereischte van eene Godsdienst, die van den Vader der lichten afdaalt. Wij hopen in deze bladen het bewijs te leveren, dat het Christendom, naar den Bijbel, aan die groote voorwaarde volkomen beantwoordt.

Het Evangelie van Gods genade kent geen particularisme, geene kasten in de menschelijke maatschappij, geene nationaliteit, geene bevoorregte geslachten. Het zweeft boven al die onderscheidingen, als de koninklijke arend boven de wolken. Het beheerscht al die menschelijke categoriën, gelijk de zon het planetenstelsel beheerscht. Het Evangelie kent zich een Goddelijk gezag over het gansche menschdom toe, spreekt hetzelve aan, als het schepsel Gods, voorwerp van zijne liefde en algemeene Voorzienigheid. Het Evangelie wendt zich tot den mensch, als mensch, en beantwoordt aan de innigste, zedelijke en geestelijke behoeften van zijne natuur. Om die reden vindt hetzelve, altijd en overal, in het geweten en hart der menschen, beschaafden of onbeschaafden, geleerden of ongeleerden, rijken en armen, denzelfden ingang, en verwekt bij allen dezelfde belangstelling. Als een Goddelijke magneet trekt en roert het de fijnste en gevoeligste snaren van het menschelijk gemoed niet minder aan bij den diep gezonken Neger, als bij den overbeschaafden Europeër, bij den ruwen Nieuw-Zeelander als bij den verstandelijk ontwikkelden Chinees. Het Christendom is, bij uitnemendheid, kosmopolietisch. Overal waar een menschen-hart in den boezem klopt, waar schuld-gevoel aanwezig is, waar zucht naar troost en onsterfelijk leven, in meerdere of mindere mate, gevonden wordt, daar is Christus, met zijn dierbaar Evangelie waarlijk welkom; daar zijn liefelijk op de bergen

de voeten dergenen, die de blijde boodschap des heils aankondigen; daar wordt de hemelsche duive, hare olijftak dragende, met heilverlangen begroet. En geen wonder! de blijde mare van Gods genade vult in het menschelijk hart eene leêgte, welke de geheele wereld, daarin geworpen, niet zou kunnen vullen; zij beantwoordt aan eene diep verborgene, dikwijls onbewuste, maar niet minder knagende behoefte aan verlossing en heiligmaking. Het is hier geene bloote veronderstelling; de bewijzen zijn in menigte voorhanden. Immers, de proef is op eene groote schaal en in eene reeks van eeuwen genomen en heeft nimmer gefaald. De ervaring van 18 jaarhonderden, en niet minder de geschiedenis der laatste vijftig jaren, heeft dit gewigtig feit proefondervindelijk gestaafd.

Maar ook inderdaad bevat het Christendom al de kenmerken, bestanddeelen en vereischten, om eene algemeene Godsdienst der menschheid te zijn en te blijven; het behoeft dan niet te vreezen dat een stoute en ondernemende mededinger opdage, om aan hetzelve de loef af-testeken; dat eenige mogelijk opkomende nieuwe Godsdienst hetzelve die eerekroon ooit kunne ontrooven. Hebben de ongeloovige filozofen van de 18de eeuw, met satanische sluwheid al het mogelijke beproefd, om het christendom in eenen diepen kuil te begraven, (gelijk voorheen de joodsche raad Christus door eeuwig in het graf hoopte te sluiten) en het Evangelie voor eene gewaande Godsdienst der Rede te vervangen, zij zijn beschaamd uitgekomen, en de heerlijke zon der geregtigheid gloort en schittert met onverdoofden glans boven hunne reeds lang met graszoden begroeide graven. Die stoute, mislukte proefneming zal wel de laatste zijn, en hare misgeboorte strekt ons tot voldoenden waarborg, dat de christelijke Godsdienst even zoo onmisbaar als onuitroeibaar is. Het is de rots der eeuwen, waar tegen de grimmige baren der zee te vergeefs hare aanstootingen verheffen. Waar de reuzen het verloren hebben, zal het den dwergen niet mogen gelukken. Onze hedendaagsche

socialisten zijn zoo zeer van die waarheid doordrongen, dat zij aan hunne gewaagde utopieën geenen ingang bij het volk meenen te kunnen verschaffen, dan door dezelve met eenige losgerukte en verminkte stellingen van het Evangelie te tooijen, gelijk de raaf van de fabel met de gestolene vederen van de paauw zocht te pronken.

Laat ons nu die hooge aanspraak van het christendom op universaliteit en perpetuiteit door enkele bijzondere trekken aanschouwelijk maken.

Eenvoudigheid van kracht en oneindigheid van werking, ziedaar het zegel en tevens het groote geheim des almagtigen Scheppers. Zijne alles te boven gaande wijsheid blinkt vooral in de eenvoudigheid der middelen tot bereiking der meest grootsche en uitgestrekte en voortdurende resultaten. Ziet het in het wonderbaar zamenstel der hemelsche ligchamen, in verbinding en evenwigt gehouden, en in hunne onmetelijke omwentelingen enkel voortgestuwd door de zwaarte- en middelpuntschuwende krachten; evenzoo is het, op andere wijze, met het systeem van het Christendom.

Het Evangelie van den gekruisten Zaligmaker voldoet alleen en volkomen aan de twee dringende hoofd-behoeften van bevrijding en genezing van de zonde-schuld en kwaal, die alle boezems prangen, kwellen en benaauwen, overal waar menschelijke schepselen leven en wonen. Zijne leer lost zich ook op in de twee voornaamste stukken: *wedergeboorte* en *verlossing*. En het middel tot onmiddellijke deelneming aan die twee onwaardeerbare heil-weldaden is even eenvoudig als gemakkelijk, en voor alle menschen, de onkundigste zelven, bereikbaar, te weten: het geloof aan den Heere Jezus, het geloof aan die blijde boodschap: dat God de wereld alzoo lief gehad heeft, dat Hij zijn eeniggeboren Zoon aan de wereld gegeven heeft, opdat *een iegelijk*, die in Hem gelooft, niet verloren ga, maar het eeuwige leven hebbe.

Daarom vinden de twee bovengenoemde beginselen of

waarheden, die tevens wezentlijke feiten zijn, derzelver midden- en brandpunt, derzelver zaligende realisatie in den Goddelijken en menschelijken persoon van Christus, de zon der geregtigheid, die alles bestraalt, bezielt en levendig maakt, als leeraar, verlosser, koning en voorbeeld, ja als volmaakt ideaal der oorspronkelijke menschheid naar Gods beeld geschapen. Dit zijn als de twee diamanten-zuilen, waar het heerlijk gebouw van het waarachtig Christendom op rust, rijst en gedurig hooger opgetrokken wordt. Van het kruis van den Heer der heerlijkheid, brandpunt van Gods liefde en welbehagen in menschen, waar de geregtigheid en barmhartigheid elkander ontmoeten en zich in een heerlijk verdrag verzoend en opgelost hebben, waar alle Gods deugden, in de verlossing van eene verlorene menschen-wereld, opgeluisterd en verheerlijkt zijn geworden; van dat kruis vloeit gelijk uit den rotssteen, dien Mozes met zijnen staf sloeg, een onafzienbare en onuitputbare stroom van geestelijke, tijdelijke en eeuwige zegeningen. Van dat kruis, de wonderbare spil, die de wereld in stand houdt, schieten in alle rigtingen duizende licht- en gloedstralen uit, die zich op alles weêrkaatsen en alle voorwerpen kleuren, voor allen die oogen hebben om te zien; van dat kruis vlieten steeds heldere rivieren van levend water, tot genezing van al de krankheden van het menschelijk hart. Het is de vuur- en licht-kolom, die blinkt en glinstert in den nacht van eene wereld, door de zonde verduisterd en in het booze liggende. Het is de verheven troon der genade, waar de van doem- en strafwaardigheid overtuigde zondaar het aangezigt van een heilig vergevend God en Vader ontmoet. Het is de bron, de eeuwig vlietende bron van allen waren troost in leven en sterven, de fontein, die voor de zonde en de onreinheid is geopend, het bad der wedergeboorte, het geestelijke Bethesda, in welks heelende wateren de geestelijk kranken genezing en volkomene herstelling vinden.

Heerlijk kruis van mijnen Zaligmaker, waarom treden niet alle zondaren tot u toe, als tot den altaar van den grooten verzoendag der menschheid, waar de doodschuldige, die uwe hoornen omvat en aangrijpt, voor altoos veilig is? Waarom vlugten niet alle overtreders, door het zwaard van den bloedwreker op de hielen vervolgd, tot u, als tot de vrijstad der redding en behoudenis?

Merkt ten tweede op: dat Christus kerk door twee eenvoudige middelen, die alom kunnen gebezigd worden, overgeplant, onderhouden en opgebouwd wordt; namelijk, de levendige prediking van Gods Woord, het christelijk onderwijs, en de bediening van doop en avondmaal. Het gepredikte Gods Woord is het zaad des levens, des geloofs en der wedergeboorte, dat door den vruchtbaarmakenden regen of dauw des H. Geestes in het hart ontkiemt, vruchten der bekeering waardig voortbrengt, de ziel met Christus vereenigt en haar alzoo al de weldaden der verlossing deelachtig maakt. Het Woord Gods is het tweesnijdend zwaard des Geestes, dat het geweten des zondaars wondt, voor schuldgevoel opent, en zoo diep ingrijpt, dat hij geene ruste meer vinden kan dan bij Hem, die gezegd heeft: „Komt tot Mij, „alle die vermoeid en belast zijt, en gij zult rust vin„den voor uwe ziele." Het Woord Gods, naar waarheid verkondigd en in alle rigtingen en op alle behoeften toegepast, is de geestelijke spijs, die de ziel voedt, versterkt en verkwikt.

De waarheid Gods, in het hart met geloof ontvangen en vermengd, heiligt den geheelen mensch en maakt hem tot alle goede werken bekwaam. De hoofdinhoud van de Evangelie-prediking is geloof en bekeering, geloof aan de verzoening met God door Christus volbragt, en aan de vergeving der zonden door Hem verworven; bekeering tot God, die zich in eenen heiligen en godzaligen wandel, in vernieuwing des gemoeds en voortgaande heiligmaking openbaart. Maar, daar de

mensch, ook de nieuwe mensch, naar Gods beeld herschapen, een zinnelijk schepsel is en blijft, dat door uitwendige, zigtbare teekenen en gevoelige indrukken levendig wordt aangedaan, heeft het den alwijzen God behaagd, de twee dierbare hoofdbeloften van zijn genadeverbond, *wedergeboorte* en *vergeving der zonden*, door twee eenvoudige plegtigheden aan het gemoed der geloovigen te bevestigen, te verzegelen. Door besprenging van rein water, een aanschouwelijk en sprekend zinnebeeld van de reinigende kracht van Christus bloed en Geest, in den naam van God, den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest, wordt de nieuweling in Christus ingelijfd en geheiligd, in Gods verbond aangenomen en alzoo tot een nieuw leven geroepen en vermaand.

Maar, daar het leven des geloofs voornamelijk wast en bloeit in de gemeenschaps-oefening met den gezegenden persoon des Verlossers, in de gedurige aanschouwing van het Lam Gods, hetwelk de zonden der wereld wegneemt, in de reiniging des gewetens door de besprenging van het bloed des kruises, worden bij plegtige hoogtijden de huisgenooten Gods tot den disch des Heeren uitgenoodigd. Daar zittende, als broeders van hetzelfde huisgezin, aan de tafel van hunnen hemelschen Gastheer, vieren zij gemeenschappelijk, met vurige dankbaarheid en zielroerende aandoening, de gedachtenis des doods van hunnen nooit genoeg geprezen Heer en Zaligmaker, verheugen zich in zijne eeuwige volbragte verlossing, en wordt door gemeenschap aan het ligchaam en bloed van Jezus Christus, hun in de gewijde gedaante van brood en wijn voorgesteld en toegediend, hun geestelijk leven vernieuwd en versterkt, hun geloof bevestigd en hunne liefde ontvlamd. Wie heeft niet het eenvoudige, statige en zielroerende van dien heiligen maaltijd, van dat schoone feest der verlossing gevoeld?

De prachtige, kostbare en omslagtige toestel van de Levitische eeredienst behoorde alleen in den heerlijken

tempel van Jeruzalem te huis, en zou voor eene algemeene Godsdienst even ondoelmatig als onbruikbaar geweest zijn. Maar, voor de heerlijkheid der dienst Gods in geest en waarheid, is de gulden en deftige eenvoudigheid het keurigste sieraad; zij past volkomen bij de redelijke Godsdienst, en geeft aan dezelve de vereischte en hoogstnuttige geschiktheid, om in alle plaatsen, op het dek van een schip op de wateren der zee drijvende, in een donker woud, in eene woestijn, zoowel als in het ruimste kerkgebouw, gevierd te kunnen worden. De heerlijkste gaven Gods in de natuur, de meest voedende spijzen groeijen in de opene lucht, op den schoot der aarde en niet in de kostbare trek- en broeikasten der weelde. Eenvoudigheid is het zegel der waarheid in alles en de keur der schoone werken Gods.

Ten derde. Maar het Evangelie is niet minder voortreffelijk en Goddelijk in de algemeene bruikbaarheid van zijne volmaakte zedekunde, vooral door die treffende eigenaardigheid, dat hetzelve de pligten der menschen niet in duizenden regels en eene menigte van bijzondere voorschriften splitst en verbrokkelt, maar die alle zamentrekt tot twee hoofdgeboden: de liefde tot God en tot den naaste, in enkele voorbeelden toegepast, en waarvan de verdere aanwending op alle bijzondere gevallen, aan het gemoed der geloovigen, die de zalving des Geestes deelachtig zijn, wordt overgelaten. Hier, geene langwijlige en verduisterende uiteenzetting der pligten, als in het boek van Cicero *de officiis;* hier, geene gevaarlijke kasuistiek, vol haarkloverijen en strikken; neen, maar eenige koninklijke voorschriften van uitgebreide toepassing, als bij voorbeeld: „Doet aan „anderen wat gij wenscht dat zij u doen zullen;" „Vreest „God, eert den Koning, hebt de broederschap lief;" „Weest volmaakt, gelijk Uw Vader, die in de he„melen is, volmaakt is." „Dankt God in alles door „Jezus Christus;" „Weest blijde met den blijde en „treurt met den treurende."

De geestelijke takt, het priesterlijk gemoed der opregte kinderen Gods weet, als door intuitie, hunnen pligt in de meeste gevallen te bespeuren en te erkennen. Zij zijn tot heerlijke vrijheid geroepen, en worden door eene koninklijke wet geregeerd. Het Evangelie is geen wetboek met tallooze voorschriften en strafbepalingen, als een militair reglement, als eene verordening voor slaven of voor menschen, die door dwang van het kwaad moeten terug gehouden worden. Vrijwillige gehoorzaamheid heeft hier alleen waarde. Maar is die Goddelijke beknoptheid, eenvoud en voortreffelijkheid der christelijke zedekunde, niet uitnemend geschikt, om dezelve bij alle volken in te voeren en door de inspraak van het menschelijk geweten te doen beamen en goedkeuren? Is het niet om die gewigtige reden, dat het Evangelie vele openbare misbruiken of maatschappelijke verkeerdheden, toen ter tijd bij de volken in zwang, onaangeroerd liet; bij voorbeeld: de grieksche spelen, de zwaardvechterijen, de veelwijverij, de slavernij. Daarover geen bepaald gebod of stellig verbod. Aan de alles overwinnende en heiligende kracht des Geestes en aan de werking der broederlijke liefde wordt overgelaten, die verkeerdheden langzamerhand en zonder geweldige omkeeringen te doen verdwijnen, gelijk de zon, in hare volle kracht oprijzende, de dampen en de nevelen van den ochtendstond verdrijft en den dampkring doorzuivert. Maar hierin, welke bovenmenschelijke wijsheid, om alle plaatselijke, tijdelijke of nationale hinderpalen tegen de invoering van het Christendom geleidelijk weg te ruimen! God werkt niet minder krachtig door de heerschappij van den Geest, dan door de letter van het geschreven Woord. O die heerlijke soberheid en nuchterheid des Evangelies, welk kontrast maakt zij niet met de wijsheid of waanwijsheid der wereld!

T e n v i e r d e. Een andere kenmerkende trek der evangelische bedeeling, die met den straks genoemden eenigzins overeenkomt, bestaat daarin: dat het Evangelie

zich zoo weinig mogelijk met de staatkunde inlaat, geenen bepaalden of bijzonderen regeringsvorm voorschrijft of aanbeveelt, ofschoon het zijdelings de monarchie voortrekt, door altijd het koningschap bij voorkeur te noemen. Het Evangelie treedt niet op het gebied van staatsconstitutiën en menschelijke wetgeving, een werkkring die meer uitsluitend tot de voorbijgaande wereld-oeconomie behoort. Christus heeft het immers voor Pilatus uitgesproken; „Mijn koningrijk is niet van deze „wereld." Het heeft alleen de waarheid tot voorwerp, de zedelijke, geestelijke en eeuwige belangen der menschheid tot doeleinde. Hij heeft alle inmenging in regterlijke zaken afgewezen, zeggende: „Wie heeft mij tot „een Regter over u gesteld?" Ja, wat meer is, Hij heeft eene scherpe grenslijn tusschen het wereldlijke en geestelijke gebied getrokken, door deze hooge en veruitziende magtspreuk: „Geeft den keizer wat des kei- „zers, en Gode wat Gods is." Hadden de Christenen dien gulden regel getrouw gevolgd, hoe vele beroeringen, partijschappen en burgerkrijgen, waarbij de Godsdienst tot voorwendsel en dekmantel gestrekt heeft, zouden niet vermeden zijn geworden?

Door die wijze onzijdigheid ten opzigte van de staatkunde in het wereldlijk bestuur der menschelijke maatschappij, kan het Christendom zich even goed onder alle regeringsvormen, zoowel onder de meest autocratische regeringen als de meest democratische of oligarchische gemeenebesten voortplanten en bloeijen.

Maar hierin vertoont zich alweder de Goddelijke, heiligende en hervormende kracht van het Evangelie, dat het zonder de regeringsvormen en wetgevingen onmiddellijk aan te raken, dezelve niettemin, door zijnen zijdelingschen invloed geleidelijk verbetert, tot de ware beginselen van regt, billijkheid en menschlievendheid opvoert en tot hoogere volmaaktheid brengt.

De menschelijke maatschappij ondergaat vroeg of laat, in al hare kringen en betrekkingen, de alles bezielende

en herscheppende magt des Christendoms. Door de hooge waardij en het eeuwig bestaan der menschelijke ziel luide te verkondigen, heeft het Evangelie de groote grondwet der gewetens-vrijheid en der gelijkheid van alle menschen voor God uitgeroepen, en leidt hetzelve door eenen zachten maar onweêrstaanbaren overgang tot de burgerlijke vrijheid en gelijkheid voor de wet; daar ten minste waar de consequentiën van deszelfs beginselen niet geweldadig gestuit worden; schaft het langzamerhand de slavernij en de onderdrukking van het vrouwelijke geslacht af, en brengt heul, balsem en verligting aan voor alle lijdenden en behoeftigen.

Zonder zich met de regeringsvormen in te laten, gebiedt Gods Woord onderwerping en gehoorzaamheid aan alle gestelde magten, veroordeelt het allen opstand en gewelddadige omkeering der maatschappij, en handhaaft aldus den waren grondslag van orde, vrijheid en zedelijkheid. Is de gemeente Gods in een land bloeijende, dan worden van zelf wetgeving, opvoeding en alle maatschappelijke inrigtingen door den Geest van Christus doordrongen en geheiligd. Dat ziet men duidelijk bij alle voorspoedige evangelische zendingen. De heerlijke boom, eens geplant en geworteld, brengt noodwendig zijne kostelijke vruchten voort. Zoo dringt het zuurdeeg des Evangelies door alles heen, en de spreuk van den grooten apostel wordt ook ten opzigte van den Staat bewaarheid; „De Godzaligheid is tot alle dingen „nut, hebbende de beloften van het tegenwoordige en „toekomende leven."

Eene geringe, maar zelfstandige minderheid van getrouwe, ijverige en biddende geloovigen vermag veel voor het welzijn van hun aardsch vaderland; en, gelijk men met grond beweerd heeft, het christendom, hetwelk slechts burgers voor het hemelrijk schijnt te vormen, maakt tevens van de christenen de beste burgers van de wereldlijke maatschappij. Wie erkent hier niet de bewonderenswaardige buigzaamheid en elasticiteit van het chris-

tendom, om zich aan alle bestaande instellingen der verschillende volken te hechten, en zich om dezelve heen te slingeren, niet als eene woeker- maar voedende plant, die hare verlevendigende en vruchtbaarmakende sappen aan alles mededeelt.

Ten vijfde. Opdat de Kerk van Christus des te gemakkelijker hare tenten onder alle volken der aarde zoude kunnen uitbreiden, is in het Evangelie geen vaste, onveranderlijke en overal noodzakelijk geldende regel van Kerkordening voorgeschreven; hieromtrent is de meest wenschelijke ruimte overgelaten, zoo zeer dat de bisschoppelijke even zoo goed als de presbyteriaansche vorm uit eenige plaatsen kan afgeleid worden, ofschoon, voor alle onpartijdige en diepe navorschers der H. Schriften, de presbyteriaansche ordening en de gelijkheid der leeraren blijkbaar het naast bij de apostolische instelling komt. Hier staan de argumenten van weêrskanten in de verhouding van 1 tot 3. De uitwendige Eeredienst en de kerkverordeningen kunnen veranderd en gewijzigd worden, zonder het bestaan en het wezen der kerk in gevaar te brengen. En waarom? Omdat het Evangelie het hoofdvereischte, het levens- en ontwikkelingsbeginsel in de zuivere prediking van Christus en in de onmisbare en wederbarende kracht des H. Geestes plaatst! Geen letter- of liturgie-dienst, geen formalisme, maar de Geest maakt levendig. Niet de gedaante van het vat, maar de hoedanigheid van den wijn, die er in bewaard wordt, is het kostbaar pand, het kleinood der kerk.

Uit kracht van diezelfde wijsheid en ware liberaliteit, bevat het N. Testament geen wetboek hoegenaamd van kerkelijke tucht en strafverordeningen. Hier is de afkeer van alle reglement-monomanie zigtbaar. Hij die den sleutel van David heeft, die opent en niemand sluit, die sluit en niemand opent, die de harten en nieren proeft, is het welke de tucht oefent in zijne Gemeente; dit blijkt zonneklaar uit de zeven apocalyptische brieven.

De Geest van Christus, zijn altijd tegenwoordige stedehouder, die zich als zijne hooge bediening voorbehouden heeft de menschen van zonde te overtuigen en te bestraffen, sluit uit de gemeenschap Gods,. oordeelt en rigt de zondaren. Het was niet Petrus, maar de Heer zelf, die Ananias en Saphira doodsloeg. Het was niet Paulus, het waren niet de opzieners der Gemeente die, te Corinthe, de verachters van 's Heeren avondmaal met krankheden of eenen schielijken dood bezochten; het was de Heer zelf. De ijverige en getrouwe dienstknechten mogen niet, naar willekeur of naar hun goeddunken het onkruid uitrukken, uit vreeze dat zij maar al te vaak de goede tarwe zouden uitroeijen. Het scherpsnijdend zwaard der zielen-tucht is te zwaar en te gevaarlijk voor de hand van eenen blinden, zwakken en zondigen mensch. En al wierd er in de beste gemeenten eene kerkelijke regtbank opgerigt, in welke de uitnemendsten zouden zitten, om onwaardigen van 's Heeren tafel te verwijderen, hoe zouden zij toch met eenige mogelijkheid de huichelaars, de snoodste der zondaren, de gierigaards, die toch afgodendienaars zijn, de lasteraars, om niet van de hoereerders te spreken, van hunne zonden kunnen overtuigen? Hoe vele verkeerde oordeelvellingen zouden niet geslagen worden? Hoe vele twisten en krakeelen, alle liefde uitdoovende, zouden niet de gemeente steeds beroeren en scheuren?

Maar, zal men mij tegenwerpen: heeft dan het Evangelie volstrekt geene kerkelijke tucht hoegenaamd aanbevolen? Ja, voorzeker, maar alleen in exceptioneele gevallen, voor hoogstergerlijke, gruwelijke daden, die van algemeene bekendheid en onwraakbaar bewezen zijn; bij voorbeeld: in het geval van den aan bloedschande schuldige te Corinthe, waar toch zoo vele groote zondaren waren, die Paulus wel scherp vermaant, maar niet den satan overgeeft; en nog handelt Paulus hier in zijne apostolische volmagt. Alzoo doet hij ook ten opzigte van Hymeneus en Philetes, leeraars der gemeente, die,

door de opstanding der dooden opentlijk te loochenen, of als reeds geschied voor te dragen, het fondament zelf van alle godsdienst ontwroeteden, 2 Tim. II. Bijgevolg is, naar de voorschriften van het Evangelie, de kerkelijke tucht niet de regel, maar de uitzondering, een buitengewone nood-maatregel. Kerkdienaars, in alle rangen en betrekkingen, behooren de voornaamste, indien al niet uitsluitend, de regtmatige voorwerpen der christelijke tucht te zijn, zoo als leeraars en opzieners van ergerlijk leven of verkondigers van Godonteerende dwalingen, die de grondslagen van het Evangelie ondermijnen en verwoesten. In de meeste andere gevallen behoeft de broederlijke vermaning en liefderijke of scherpe bestraffing alleen te baat genomen te worden.

Welk zal nu het besluit van dit ons onderzoek zijn? Hetzelve valt in 't oog. Indien wij de voornaamste godsdiensten, die heerschappij in de wereld gevoerd hebben of nog onder groote volken geëerbiedigd worden, gadeslaan, vinden wij in geene derzelve, behalve in 't Christendom, dit verheven karakter van cosmopolitische algemeenheid, eeuwigdurende kracht, reine zedelijkheid en tevens de vruchtbare kiem van alle mogelijke vorderingen der menschheid op den weg der volmaaktheid. Dit Goddelijk en onnabootsbaar karakter ontbreekt geheel en al aan het zinnelijk Mahomedisme. Niet alleen heeft hetzelve zich door het geweld uitgebreid, maar buitendien is het Islamisme tegen de toenemende beweging en de hooge eischen van den menschelijken geest aangekant. Getuige daarvan de doodelijke stilstand, en daardoor achteruitgang van alle mahomedaansche bevolkingen. De Koran kan niet in alle landen doordringen, omdat dezelve, als noodzakelijke wachters en bondgenooten, het despotisme en de veelwijverij medesleept, het gebruik des wijns verbiedt en in velerlei opzigten den loop der ware beschaving stremt.

Aan het Brahminisme ontbreken de zedelijkheid, de vrijheid, de veredeling des menschen. Het is eene ge-

drogtelijke Godsdienst, die zonder de aanwezigheid van kasten, zonder den stroom des Ganges en de lucht van Indië niet bestaan kan. Het universalisme ontbreekt zoo zeer aan het Jodendom, dat het zich alleen voor eene nationale en plaatselijke Godsdienst uitgeeft. Met den ondergang van den tempel van Jeruzalem, heeft hetzelve zich ontbonden of in het Christendom opgelost.

Maar wie anders dan de alleen wijze God, de Vader der geesten, heeft den mensch zoo volmaakt gekend en de hooge behoeften der menschelijke natuur, in alle tijden en plaatsen, zoo volkomen weten te bevredigen? Wie anders dan de God der liefde, heeft zulk een eeuwig Evangelie aan het gevallen menschdom, met de belofte des eeuwigen levens, kunnen schenken? Waarlijk, die den wil Gods wenscht te doen, moet en zal erkennen: dat de leer van Christus uit God, en de eenige ware zaligmakende Godsdienst is. Gelukkig, driewerf gelukkig die, door eene zalige ervaring, er de volkomenste bewustheid in zijnen boezem van omdraagt! Gelukkig ook, die er naar streeft om die overtuiging deelachtig te worden!

Dit karakter van universaliteit en perpetuiteit, waardoor het Christendom zich van alle bekende Godsdiensten, zoo gunstig en treffend onderscheidt, is ook een onwraakbaar bewijs van zijne hemelsche afkomst. Moest de liefde Gods niet het gansche menschelijk geslacht omhelzen? Was het God niet, en Hij alleen, die wijsheid en magt bezat, om tot de geheele menschheid te spreken? Hij kon niet slechts éénen tijd, één volk, één land voor oogen hebben; het betaamde Hem, om tot alles, wat een menschelijk hart omdraagt, te spreken. Dit is zijn roem, zijne heerlijkheid, die Hij aan geen menschen-kind kan afstaan.

Hoe zou dan het Christendom uitgediend en zijne taak voleindigd hebben? Hoe zoude het voor de vorderingen van de wetenschap en toenemende beschaving de plaats moeten inruimen? Het is onzin, dwaasheid en ongeloof

dit te beweeren. Neen, het Christendom alleen bewaart het diep gezonken en schuldig menschdom voor den toorn Gods. Het is de blinkende morgenster van deszelfs heerlijke toekomst, het is de hoop der zuchtende volken. Het zal de geheele wereld veroveren. Die beloofde tijd is nabij, de Heer komt, de dageraad van het duizendjarig Rijk gloort reeds aan den gezigteinder der wereld. Kinderen Gods, laat ons het hoofd omhoog heffen, overvloedig zijnde in de gebeden en in het werk des Heeren. Zoo wij gelooven, zullen wij de heerlijkheid Gods zien, reeds hier op aarde, en eens, op eene meer volmaakte wijze, in de nieuwe aarde en de nieuwe hemelen, waar de geregtigheid wonen zal.

HET GEZAG DER HEILIGE SCHRIFT.

DOOR

J. J. VAN TOORENENBERGEN.
Predikant te Vlissingen.

Me S. Scripturae judicio libenter submitto,
quae vera est et fallere non potest.
ZWINGLIUS.

II.

In de wenken, die wij gaven — het waren niet meer dan wenken — omtrent de verhouding tusschen het objektief gezag der H. Schrift en het recht der eigene overtuiging naar de voorstelling der Hervormers is aangewezen, dat volgends hen

de H. Schrift, wat haren inhoud betreft, onafhankelijk van de inwendige overtuiging harer lezers, wie en hoedanig dezen ook zijn, als het hoogste *gezag* moet worden erkend;

dat dit gezag als beginsel en dogma bij hen vast stond, in verband met en op grond van andere waarheden, als: de duisternis, die de zonde over ons gebracht heeft, de natuur der Christelijke openbaring, en het recht van God en den eenigen Meester Christus;

dat bepaaldelijk de uitspraak der getuigenis des H. Geestes, waarmede zij de stelling van de onmisbaarheid van het *kerkelijk* gezag tot waarborging van het Schriftgezag afwezen, door hen niet werd gesteld boven „al wat in de Heilige Boeken begrepen is";

dat veel minder hun onderzoek naar de echtheid der Bijbelboeken aan het beginsel, dat zij huldigden, iets te kort deed.

Met andere woorden: het bestaan van eenen geloofsregel (kanon) buiten en boven ons stond bij hen vast; zij erkenden dien in de H. Schrift; de uitgebreidheid van dien Kanon was hun een voorwerp van onderzoek, en de goddelijkheid van hetgeen de Kerk in haren Kanon uitgaf, werd hun gewaarborgd door de getuigenis des Heiligen Geestes, onverminderd het gewicht van de andere bewijzen, die daarvoor konden worden bijgebracht [1]).

Een ander niet onbelangrijk punt bij het onderzoek naar de leer der Hervormers is de vraag, of de vaders der Gereformeerde Kerk door aan de rede in de dingen der godsdienst eene stem te verleenen, aan het gezag der H. Schrift, dat zij trachtten te handhaven, niet met eigen hand een gevoeligen slag hebben toegebracht, zoodat zij althands van geene *onvoorwaardelijke onderwerping* aan de Schrift mochten spreken. Men weet, dat van de Luthersche zijde niet zelden aan de Gereformeerden de beschuldiging van eene neiging tot Rationalisme voorgeworpen is.

Indien de voorstelling, welke de Hoogleeraar Scholten van het gevoelen zijns voorgangers te Franeker, den bekenden Hoogleeraar H. A. Roëll [2]) geeft, het gevoelen der

---

1) Ik haast mij eene vergissing te herstellen, in het vorig opstel en ook in mijne *Bijdragen* bl. 20 gemaakt, in de opgave van den tekst van Art. V der Ned. Geloofsbelijdenis. Daar moet niet gelezen worden, gelijk het geval is in de meeste uitgaven: „dewijl zij ook het bewijs," enz. maar: „*en* dewijl zij ook," enz. Zie Vinke, *Libri Symb*. p. 16. Het is gelijk Dr. Scholten zegt: „De steller der belijdenis noemt twee bewijzen: 1°. de getuigenis des Geestes, 2°. het bewijs der waarheid, dat de Schrift bij zichzelve heeft," *De Leer der H. K.* I, bl. 119. Als zoodanig zijn ook de aangehaalde woorden der Konfessie door mij opgevat op bl. 6, waar de ervaring der bevrediging van de behoeften des geestes door de Schrift als de getuigenis des H. Geestes aangeduid wordt. Men houde overigens deze ter loops genoemde geloofservaring niet voor eene *definitie* van de genoemde getuigenis.

2) Naar diens *Dissertatio de religione naturali*, ed. 7. Fran. 1721.

grondleggers van de Gereformeerde Kerk geweest ware, zouden wij niet aarzelen hen van groote inkonsequentie, met betrekking tot hunne leer van het Schriftgezag aan te klagen. Volgends dat gevoelen zouden de Apostelen *op grond van het recht der rede* „voor hunne prediking geen geloof op hun gezag hebben gevorderd, maar zich op het oordeel hunner hoorders hebben beroepen en verlangd, dat hun woord om geene andere reden dan wegens *de openbaring der waarheid* mogt aangenomen worden".

Ook zouden wij dezelfde aanklacht niet kunnen terug houden, indien als laatste uitspraak over den inhoud der Schrift volgends onze Hervormers gegolden had, „de bewustheid van de overeenstemming der openbaring Gods in de rede en het geweten van den mensch, die van de dienst der zonde door Christus vrijgemaakt is, met *de Christelijke openbaring in de Schrift*"; — indien zij van die getuigenis hun geloof aan iedere geopenbaarde waarheid hadden laten *afhangen*, dan voorzeker hadden zij van geene onvoorwaardelijke onderwerping aan de H. Schrift mogen spreken.

Geen spoor van dergelijk subjektivisme vindt gij in de schriften van Zwingli en Kalvijn; en waar gij het in de schriften van een Luther vindt, het is blijkbaar de eenzijdigheid der reaktie van zijn gemoed tegen een even eenzijdig geesteloos drukken op letter en vorm.

Het meest afdoende bewijs voor hetgeen wij beweeren, is wel dit, dat in de schriften der Hervormers te vergeefs gezocht wordt naar eene opzettelijke aanwijzing van de verhouding, waarin de H. Schrift tot de rede zoude staan. Aan de rede wordt trouwens buiten hare onderwerping aan de openbaring en de daaraan verbonden verlichting door den H. Geest geen kennis toegeschreven, die verder gaat dan de wetenschap, dat er een God is [1]). Die kennis wordt door Kalvijn vooral met nadruk gehandhaafd, doch voorzeker niet met het doel om daardoor

1) *Instit.* I, c. 4; II, c. 2, s. 18; III, c. 2, s. 14—16.

de heerschappij van het Schriftwoord in de schaduw te plaatsen. En waar hij de verlichting der rede door den H. Geest als het voorrecht der geloovigen doet uitkomen, daar is het evenmin om er eene ontkenning op te bouwen van de blijvende verplichting, ook voor den Christen, om zijne gedachten gevangen te geven onder het geschreven Woord [1]). Doch wat meer zegt, gelijk we daar aanduidden, gij vindt zelfs geene eigenlijke behandeling van het gezag der Schrift bij dezen Hervormer. Het is alleen het gezag der overlevering dat door hem en door zijne medestanders wordt ontzenuwd [2]). Het gezag, hetwelk aan de laatste toegeschreven werd, werd door de Hervormers uitsluitend voor de H. Schrift opgeëischt. Het is gelijk Dr. Scherer gezegd heeft [3]): „Het Protestantisme is slechts van het eene gezag tot het andere overgegaan: *het heeft de H. Schrift in de plaats van de Kerk gesteld.*" Dat het Schriftgezag in den tijd der Hervorming als eén hervormend en vrij makend gezag is ervaren, erkend en gehuldigd, mag niet in dien zin worden uitgelegd, als of de gehoorzaamheid aan de Schrift door de Hervorming opgezegd was.

De vraag is niet, of de Hervormers een zelfstandig inzicht in de geopenbaarde waarheid als het voorrecht der geloovigen hebben erkend, noch ook, of zij voor de waarheid der Schrift eene eigene en hoogere getuigenis aannamen dan die der Kerk, maar de vraag is, of de Hervormers het geloof aan al wat in de Schrift begrepen is hebben laten afhangen van hun eigen bewustzijn, dat het daar geschrevene waarheid was. Men mag, hetgeen door hen omtrent de beide eerstgenoemde vraagpunten gezegd is, niet als ten behoeve van de laatstgenoemde meening gezegd beschouwen. Het is dit, wat wij hebben aan te merken tegen het gebruik, door den

1) L. III, c. 3, 7; vergl. met s. 6.
2) L. I, c. 7.
3) *Revue de Strasbourg*, Mars 1853.

Hoogleeraar Scholten in zijn belangrijk werk over de Hervormde Kerkleer van de leer der Hervormers gemaakt. Die geleerde Schrijver heeft wel opgemerkt, dat b. v. Kalvijn „er nog ver van verwijderd was, het Christelijk (?) beginsel des vrijen geloofs overal — toe te passen" [1]), maar het heeft niettemin voor oppervlakkige lezers van zijn werk al te zeer den schijn, alsof Kalvijn en Zwingli in den grond homogeen met hem zijn in het afwijken van de objektieve geldigheid van het woord der Schrift, om er ons verstand en hart aan te onderwerpen. De aanwijzing daarvan is van belang, omdat het te voorzien is dat velen, die minder dan hij met de zucht bezield zijn om in overeenstemming met de H. Schrift te blijven, op zijn voetspoor in den waan zullen versterkt worden, dat zij door de eenzijdige verheffing van de subjektiviteit, het werk der Hervormers voortzetten en volmaken.

„Aan elk" — zoo luidt de onware stelling van den Heer Scholten — „werd door de Hervormers het regt verzekerd, om zelf onafhankelijk van EENIG uiterlijk gezag, met verlichte oogen des verstands, de waarheid te onderzoeken en het Bijbelwoord" (d. i. ook de godsdienstige inhoud der Schrift) „als *Gods Woord* te erkennen, OMDAT EN IN ZOOVER het zich in zijne goddelijkheid en waarheid aankondigt aan ieders verstand en hart" [2]).

Vraagt gij naar het bewijs voor die stelling, gij moet daarvoor aannemen dat Zwingli met kracht in oud Allemannisch heeft geleerd dat „het Woord der Schrift zich zelf in zijne goddelijkheid en waarheid *aanbeveelt*:" „*Das Gottswort ist ganz gerecht an jm selbst; wers aber nit erlyden mag, nit verston, nit annemen will, ist krank.*" Of dat hij geschreven heeft: „Zoodanig is de *duidelijkheid* van Gods Woord, dat het, zoodra het met zijn licht het menschelijk verstand heeft bereikt, dat verstand

1) Dl. I, bl. 121.
2) ald. bl. 110.

met zoo groote helderheid verlicht, dat het de stem Gods er in erkent." Of wel, dat de Christen „van God geleerd" is; dat hij „*van de waarheid* van Gods Woord even zeker zijn kan als de Apostelen," die de waarheid kenden door „de stem in hun binnenste." Vooral wordt u zekere plaats van den Zürichschen Hervormer voorgehouden uit zijn *Antibolon adversus Hierony. Emserum* (Ed. m. Opp. Tom. I, p. 196) waar hij zal gezegd hebben, dat „niet het uitwendig Schriftwoord (*verbum exterius*) beslist, dat en wat ter zaligheid moet geloofd worden, maar Gods openbaring in den mensch zelven (*verbum fidei quod* IN MENTIBUS *fidelium sedet*). Dit innerlijke Woord ontleent diensvolgens zijne waarde niet van het uiterlijke Schriftwoord, maar zet daarop integendeel het zegel; (*a nemine judicatur, sed ab ipso judicatur exterius verbum* [1])." Doch wanneer gij de plaats in haar geheel nagaat, dan blijkt u, dat Zwingli niet het Woord der Schrift op zich zelf aan een inwendig bewustzijn onderwerpt, maar dat hij aan den geloovige het recht toekent om, wanneer hij „de Schrift van het Woord des hemels hoort *uitleggen* in de gemeente, te beoordeelen hetgeen hij hoort, naar het Woord, dat de hemelsche Vader in ons gemoed predikt," en dit is volgens Zwingli het Woord der Schrift, in het geloovig gemoed door den H. Geest verklaard [2]). Het bedoelde woord

1) t. a. p. bl. 114.

2) De plaats is belangrijk genoeg om hier in haar geheel te worden medegedeeld, te meer, omdat zij een bewijs levert, hoe de Heer S., in zijne ingenomenheid met de leeraars der Gereformeerde Kerk, aan zijnen wensch, bij hen zijne meening terug te vinden, te veel heeft toegegeven bij de verklaring van hunne woorden. Zwingli strijdt t. a. p. voor het recht der afzonderlijke gemeenten (peculiares ecclesiae) en beweert, dat zij over den leeraar (de pastore) en de leer mogen oordeelen. „Qui in ecclesia *scripturam coelestis verbi explicari* audit, *hoc quod audit judicat*: attamen quod auditur non est ipsum verbum quo credimus: si enim eo verbo, quod auditur vel legitur fideles redderemur, omnes plane essemus fideles. Alicubi enim verbum fidei vel legimus vel audivimus, praesertim hac tempestate, qua omnia reboant Euangelium, etiam sylvae et arva: sed contra videmus et audire et videre multos, nec tamen fidem habere. Ma-

van Zwingli is eene treffende aanwijzing, niet tegen het Schriftgezag, maar tegen de overheersching van de gemeente door de leervrijheid dergenen, die in den naam *der*, d. i. hunner wetenschap of van wet en reglement haar dwingen alles aan te hooren, wat hun behaagt. Er is geen sprake van „eene beslissing over hetgeen ter zaligheid moet geloofd worden," evenmin als waar Zwingli voor het kanoniek gezag der H. Schrift en niet den Paus en de Konciliën, maar de getuigenis des H. Geestes in het hart beslissen laat.

Niet anders is het bij Kalvijn. Hij heeft voorwaar het geloof, dat uit God is, niet willen afhankelijk stellen van eene menschelijke getuigenis, en steeds vastgehouden, dat dit geloof eene hoogere zekerheid behoeft [1]), doch daarmede de beslissing over hetgeen de Schrift leert aan den mensch te geven, was verre van hem. De getuigenis des H. Geestes voor de goddelijkheid der Schrift was voor hem de grond, waarop hij zich aan *haar gezag* onderwierp, om langs dezen weg geleid te worden tot de hoogere „verlichting der kennisse der heerlijkheid Gods in het aangezicht van Jezus Chris-

---

nifestum ergo fit, quod eo verbo quod coelestis pater in cordibus nostris praedicat, quo simul illuminat ut intelligamus, et trahit ut sequamur, fideles reddimur, de quo satis paulo superius dictum est. Qui illo verbo imbuti sunt, *verbum quod in concione personat*, et aures percellit, judicant: sed interim verbum fidei, quod in mentibus fidelium sedet, a nemine judicatur, sed ipso judicatur exterius verbum. Quod et ipsum Deus in medium adferri ordinavit, tametsi fides non fit ex verbo externo. Quod probe Christus explicuit per parabolam seminis in callem, saxum, spinas et bonam terram cadentis. Judicat autem fidelis non ex sua, sed divini Spiritus sententia. — — — — — — *Ac si qui vel arrogantius vel odiosius contendere perstiterint, statim olfacient quinam ea charitate et Dei Spiritu loquantur, et garrulos compescent.*" Wél mocht Zwingli aan het begin van dit betoog (en niet voor Emser alleen) schrijven: „Veruntamen (homo spiritualis) *quid* aut quomodo judicet, audire oportet." Aan het slot heeft hij zijne meening in het volgend placitum zelf zamengevat: „Ecclesia Christi sponsa quandoquidem hic nunquam coïre potest, attamen verbo semper opus habet: fit ut per partes et membra sua, hoc est peculiares ecclesias, cum pastorem tum verbum exterius judicat."

1) *Instit.* I, c. 7, s. 1, 2, 4; c. 8, s. 1.

tus" 1). Hoort, hoe hij zijn betoog van „den grond waarop *het gezag* der H. Schrift berust, besluit: „Dit blijve derhalve vast staan, dat zij die de H. Geest inwendig onderwezen heeft, op hechten grond in de Schrift berusten" 2); waartoe zij dien grond behoeven, had hij vroeger gezegd, het is omdat „het hoogste Schriftbewijs overal ontleend wordt aan den persoon van God *die spreekt*." — De kracht daarvan houdt niet op voor hem, die met Christus door een levendig geloof vereenigd is. Men behoort toch volgends Kalvijn onderscheid te maken tusschen het Woord Gods in het algemeen en hetgeen in dat Woord het voorwerp is van dat hartelijk vertrouwen, waarop de ziel bij de eischen van wet en geweten rust. De kennis van het laatste wordt door den H. Geest „aan ons *verstand* geopenbaard en aan ons hart verzegeld," doch daarmede „wordt niet ontkend, dat de plicht des geloofs is, de waarheid Gods te onderschrijven, *zoo dikwijls* en *wat* en *op welkerwijze* Hij spreekt" 3).

Hieruit zal genoegzaam gebleken zijn, dat, waar de Hervormers der Gereformeerde belijdenis van een inwendig besef van de waarheid van Gods Woord en van een redelijk inzicht in de Goddelijke waarheid spreken, door hen niet bedoeld is eene beoordeeling van „hetgeen volgends de Schrift ter zaligheid moet geloofd worden."

De rede in haren natuurlijken toestand kon voor hen geene uitspraak geven over de verborgenheden des geloofs. „Tot deze waarheid," zegt Kalvijn, „nadert, noch strekt, noch reikt de menschelijke rede, zoodat zij begrijpen zou wie de waarachtige God is, of hoe Hij jegens ons zijn wil" 4). „Het bederf van onze rede is zoo groot," leert Zwingli, „dat zij bij haar eigen licht en

1) 2 Kor. IV: 6.
2) *Inst.* I, c. 7, s. 5.
3) *Inst.* III, c. 2, s. 7.
4) *Inst.* II, c. 2, s. 18.

kracht niet begrijpt, wat goed, recht en goddelijk is" 1). Wat zij bezit, het besef van Gods bestaan, is het punt, waaraan de Goddelijke openbaring zich aansluit 2), en in zóóver de grond aller Godskennis, doch zelfs bij het licht des Woords en des Geestes is de rede slechts het orgaan, waarmede de waarheid gekend wordt 3). De natuurlijke Godskennis is niet daarom door onze Hervormers gehandhaafd, opdat zij daarmede zich zouden verweeren tegen het gezag van dat Woord, dat eerst onderwerpt en daarna vrijmaakt, en dat in deze aardsche bedeeling zijn karakter van als machthebbende te spreken niet afleggen zal, zoolang de mensch hier niet aflegt zijne behoefte aan eenen uitwendigen drang tot het aannemen van Hem, die waarlijk vrij maakt.

Op treffende wijze vinden wij den aart van het Schriftgezag in verband met de subjektieve meening van den Christen aangewezen door Zwingli in zijne *Explanatio Articulorum* ad Art. XV: „Indien de geloovige in zijn Evangelie, dat is in die leer, welke hij door de ingeving des Geestes (in de Schrift) door de Goddelijke genade ontfangen heeft, iets gevonden heeft dat zich aan den mensch als waarheid voordoet, dan neemt hij het niet eerst aan (bij de opmerking van die overeenstemming), doch vooraf is hij zoo helder onderwezen en verlicht, dat hij niets aanneemt dan hetgeen God hem door Christus onderwijst. En indien soms de mensch spreekt wat Godes is, dan bewijst de geloovige zijn woord niet aan den naaste, maar hij zegt: „Dit moet geloofd worden, want dit is van God." — Niet Gods Woord „bezegeld" door des menschen inzigt, maar omgekeerd, de menschelijke overtuiging door Gods Woord als geldig bevestigd.

Des uitschrijvens zou geen einde zijn; doch nog één woord van Kalvijn, omdat het als voor de verklaring

1) *Brevis Pastorum Isagoge.* Opp. I, p. 266.
2) *Calv. Instit.* I, c. 3.
3) l. c. c. 6.

van zijn gevoelen omtrent het verband tusschen Woord en Geest geschreven is: „Door zeker wederkeerig verband heeft de Heer de zekerheid van zijn Woord en zijnen Geest vereenigd, opdat eene gegronde eerbiediging van het Woord in ons gemoed zou gevestigd zijn, waar ons de Geest toestraalt, die ons daar Gods aangezicht te aanschouwen geeft, en opdat wij wederkeerig zonder eenige vrees voor dwaling den Geest zouden volgen waar wij hem in zijne uitdrukking, dat is in het Woord herkennen. Zoo is het, voorwaar. God heeft zijn Woord niet voor ons gesteld om eene korte vertooning te maken, opdat de Geest het door zijne komst aanstonds zou afschaffen, maar denzelfden Geest heeft Hij gezonden door wiens kracht hij het Woord had bezorgd, om zijn werk door eene krachtige *bevestiging* van het Woord te voleindigen" 1).

1) *Instit.* I, c. 9, 1. 3.

BIJBELSTUDIEN.

REGTVAARDIGING, — DOOR WELK GELOOF? 1)

DOOR

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

> Zij worden om niet geregtvaardigd, uit zijne genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is:
> Welken God voorgesteld heeft tot eene verzoening, door het geloof in zijn bloed, tot eene betooning van zijne regtvaardigheid, door de vergeving der zonden, die te voren geschied zijn, onder de verdraagzaamheid Gods;
> Tot eene betooning van zijne regtvaardigheid in dezen tegenwoordigen tijd; opdat Hij regtvaardig zij, en regtvaardigende dengenen die uit het geloof van Jezus is.
>
> ROM. III: 24—26.

Men is het er vrij algemeen over één, dat het grondbeginsel van het protestantisme, *de regtvaardiging door*

1) De strijd onzer dagen is een strijd van beginselen, d. i. een strijd over de grondslagen der zedelijkheid, en daardoor van het leven der ziele. Het is geen strijd over het dogma als abstractie, als bovenzinnelijk leerbegrip, — geen philosophische strijd; — maar een strijd over het dogma, als levensbeginsel, een ethische strijd. In dezen strijd, kan, mag de gemeente niet onverschillig, niet onzijdig blijven. Het is een strijd in haar, over haar; geen strijd in de school over begrippen der school. Ook wordt de wetenschap ten slotte medegesleept door de beweging der geesten in de gemeente en trekt partij vóór of tegen de zedelijke krachten in haar werkzaam. Deze beschouwing is eene genoegzame regtvaardiging van de wijze, waarop

het geloof is. Daar nu deze leer blijkbaar niet alleen eene leer der Schrift, maar het middenpunt zelf der geopenbaarde waarheid is, zoo trekt men hieruit, en met regt, dit gevolg, dat het protestantisme het ware christendom is, en dat de kerk die eene regtvaardiging door de werken

---

dit onderwerp door den schrijver voor de gemeente behandeld is. Hij acht het zijn heiligen pligt, als leeraar, als leeraar der gereformeerde kerk, de gemeente opmerkzaam te maken op de rigtingen, de geesten die in haar werkzaam zijn, opdat zij niet worde medegevoerd. Heeft hij daarom het oog op bepaalde leerstellingen, in onze kerk gedreven? Hij zoude der waarheid te kort doen, indien hij ontkende dat de verschijnselen die hij in onze kerk opmerkt aan zijne gedachten die leiding geven, die ook in deze beschouwingen zigtbaar is. Evenwel is het zijne gewoonte, afkeerig als hij is van persoonlijke polemiek, die verschijnselen tot algemeene beginselen te reduceeren, meer op den geest te letten die in een of andere leer zich openbaart, dan op die leer zelve; en zoowel de elementen, waarmede hij sympathiseeren kan op te merken en in zich op te nemen bij hen, wier leer hij afkeurt, als de elementen terug te stooten, die hij in degenen, wier leer hij doorgaans beaamt, afkeuringswaard vindt. Wij vinden toch in ons, als wij ten minste tot eenig leven in God gekomen zijn, eene dubbele kracht werkzaam, niet ongelijk aan hetgeen de natuurkundigen noemen de *middenpunt vliedende*, en de *middenpunt zoekende* kracht. De eene stoot af, wat in ons centrum geen plaats kan vinden, de ander trekt aan, wat daarin kan worden opgenomen. Dit centrum slechts zij in God; dan hebben wij in ons het criterium voor alle waarheid, (1 Joan. II : 20). — Wanneer ik dus hier spreek ven rigtingen, wil ik niet geacht worden, eenig bepaald stelsel, veelmin eenige bepaalde personen op het oog te hebben; en ik zoude op de vraag, of ik dezen of dien bedoelde, — zoo als die mij ook gedaan is, — niet kunnen antwoorden; daar ik bij vele verschillenden dezelfde strekking vind, en bij genen van hen welligt die strekking geheel zuiver uitgedrukt. Onze strijd is die van Paulus, Eph. VI : 12. Het is deze strekking in velerlei stelsels zigtbaar, die ik heb getracht te schetsen, den geest, dien men willens blind moet zijn om dien niet ook in onze kerk te zien heerschen, dien ik ten minste in den kring waarin God mij geplaatst heeft opmerk, dezen is het dien ik gemeend heb op het punt van de allerbelangrijkste waarheid van de *regtvaardiging*, aan de gemeente te moeten ontdekken. Die dus in de bestredene meeningen de zijne niet terugvindt, achte zich niet bedoeld; die er de zijne in erkent, duide het den schrijver niet ten kwade, als hij, rigtingen die hij allerverderfelijkst acht in zijnen kring ontmoetende, die als zoodanig meent te moeten voorstellen en er de gemeente tegen te moeten waarschuwen. Op verzoek van verscheidenen is deze rede uit het fransch vertaald, en wordt in denzelfden vorm hier terug gegeven.

leert, van de waarheid is afgevallen. Als wij nu verder zien dat in dit opzigt de verschillende gezindheden, die in het protestantisme bestaan, onverschillig welke hare kerkelijke benaming zij — want wat is hedendaagsch, in ons vaderland ten minste, eene kerkelijke benaming? — wanneer wij zien dat de verschillende meeningen, die er dikwijls in een en hetzelfde genootschap zijn, in dit opzigt althans zich vereenigen, dat allen de regtvaardiging door het geloof als hun beginsel verkondigen, dan schijnt het dat, ondanks de verscheidenheid van meeningen in andere opzigten, er de volmaaktste overeenstemming in de protestantsche genootschappen heerscht en dat wij in de hoofdzaak allen zamenstemmen. Inderdaad, dit is alzoo voor diegenen die aan woorden genoeg hebben en die, wanneer men slechts hunne ooren aan hetzelfde geluid gewent, te vreden en gerust zijn, en veel weten te spreken van de treffende eenheid van alle wijze en gematigde gemoederen en van den woelzieken en onrustigen geest dergenen die deze eenheid loochenen. — *Regtvaardiging door het geloof!* Voorwaar, het is de leer der Hervorming, het is de leer van Paulus. Maar indien de Hervormers, indien Paulus deze uitdrukking konden gebruiken zonder nadere toelichting — ofschoon zij ons volstrekt niet in twijfel laten over hetgeen zij door *het geloof* verstaan —, het is omdat in hunne dagen men het er tamelijk algemeen over eens was, en dat de meening nog niet ontstaan was, noch dat het geloof zonder voorwerp bestaan kon, noch dat het geloof als natuurlijke eigenschap van den mensch ons regtvaardigt. — M. H., in onze dagen, in onze kerk is een streven zigtbaar dat ik aldus zou kunnen omschrijven: „Het komt er niet op aan wat gij gelooft, als gij maar gelooft; het is niet de uitwendige waarheid, de *objectieve*, die u zalig maakt als gij met haar vereenigd zijt, maar het is deze vereeniging in zichzelve, onafhankelijk van haar voorwerp, het geloof als gezindheid des harten om zich met de waarheid te vereenigen, dit is het dat zalig maakt. Wees

twijfelaar in alle opzigten, zeg dat de waarheid niet gevonden kan worden, dat zij nooit gevonden is, dat de woorden zelve van Hem die zich de Waarheid noemt, geene volstrekte waarde hebben, dat zij slechts eene schikking (accommodatie) zijn naar de meeningen zijner tijdgenooten, indien gij slechts voortgaat de waarheid te zoeken," — alsof dit mogelijk ware indien men niet gelooft dat zij kan gevonden worden, — „gij zijt op den weg van de waarheid, gij hebt geloof, gij zijt geregtvaardigd door dit geloof. Ja, wat meer zegt, twijfelen, alles op nieuw ter toetse te brengen is zelfs het kenmerk des geloofs; en zij gelooven niet, die, wanneer men hun hunne meeningen ontneemt, het er voor houden dat hun geloof in gevaar is, en die zonder leerstelsel niet kunnen gelooven." Welligt zijn er onder u, die meenen zullen dat ik overdrijf en degenen die ik bestrijd, belaster, door bij hen denkbeelden te onderstellen, die zij niet hebben. Het is zoo, alle dwaalbegrippen zijn op zichzelven zoo ongerijmd, dat men ze, waar ze in hunne naaktheid voorgesteld worden, voor ongeloofiijk houdt en niemand er de verantwoordelijkheid van op zich neemt. Zij worden ook nimmer aldus voorgesteld, en in dit opzigt stem ik toe dat ik overdrijf, — indien het ten minste overdrijving is, eene meening van het bijkomstige te ontdoen, de vreemde toevoegsels, die haar omgeven weg te nemen om ze in hare eigene waarde voor te stellen. Maar toegestaan: ik overdrijf. Het zij zoo. Niemand zegge: het geloof regtvaardigt, onafhankelijk van hetgeen men gelooft. Zeggen niet allen dat dit voorwerp Christus is? De mensch is geregtvaardigd door het geloof in Christus, ziedaar de belijdenis waarin allen zich ontmoeten, — wat wilt gij meer?

O! M. H. indien ik eene formule wilde, ik zoude zeer tevreden met deze zijn. Het is zeer gemakkelijk eenheid van formulier te vinden. Maar ik vrees dat onder deze eenheid van formulier het grootste verschil van beginsels schuilt. Ook hier ben ik bang dat men

zich met woorden paait. Wij zijn geregtvaardigd door het geloof in Christus. Het is wel. Maar wie is Christus? Het is toch niet in de acht letters, die zijnen naam uitmaken, dat de zaligheid gelegen is; deze naam is geen talisman, die wonderdadig werkt. Alles komt hier op aan, wat, wien men door den naam van Christus verstaat. Het is een onwillekeurige hulde, die de wereld aan de waarheid brengt, dat alle stelsels zich met den naam van Christus versieren, dat men dezen naam in alle slijk doet zinken, om er de afzigtelijkheid van te bedekken. Alle onruststokers dezer eeuw, zelfs socialisten en communisten, zeggen zij niet dat Christus de Meester is, dat Hij de eerste rustverstoorder, de eerste revolutionair geweest is? Wat zeg ik, de godloochenaars der eeuw, zij, die den moed gehad hebben, om het laatste woord van dien geest van ontkenning van elk gezag uit te spreken, welke de geest dezer eeuw is, en er openlijk voor uit te komen dat God de mensch is, — hebben zij ook niet den schandelijken overmoed, hunne lasteringen tot Christus terug te voeren, als zijnde de eerste, die zich vrij zou hebben gevoeld van alle gezag? Tegenover deze verschijnselen zijn wij zeker noch te mistrouwend, noch te zwartgallig, wanneer wij verklaren, dat deze acht letters niet genoegzaam zijn om te besluiten tot de eenheid des geloofs. Zult gij daarop zeggen: „wat hebt gij hier dergelijke monsterachtige denkbeelden ten toon te stellen, waar niemand in gevaar is ze toe te laten, daar men ze toch nergens op zijnen weg ontmoet?” Het zou mogelijk zijn M. H. dat gij u bedroogt, want er is eene noodlottige aaneenschakeling tusschen alle de stelsels der dwaling, en de verwerping van elk gezag, waarvan de zedelijke dampkring, waarin wij ademen doortrokken is, leidt met de onverbiddelijkheid der logica tot elke monsterachtige dwaling, tot ontbinding van alle levensregelen.

Om echter duidelijk de reden en het regt van mijn wantrouwen aan te wijzen, vertegenwoordig ik mij den

geest dien ik bestrijd en welke verschillende stelsels vormt, in zijn meest christelijke uitdrukking, in het stelsel, hetwelk de waarheid het meest nabij komt, om aan te toonen, dat er tusschen dit stelsel en de waarheid zelve nog een afgrond bestaat. „Wij zijn geregtvaardigd door het geloof in Christus," zegt gij, „daar heb ik genoeg aan. Die Christus is niet een naam waar ik mijn eigen stelsel mede versier, ik geloof aan den historischen Christus, zoo als ik Hem in onze evangeliën handelende zie. Die persoon, dien ik door onze vier evangelisten afgebeeld zie, Hij is het in wien ik geloof, dat wil zeggen: dien ik bewonder, dien ik lief heb, dien ik navolgen wil; en wat nu uwe leerstellingen betreft, daar bekreun ik mij weinig om; — of die Christus geschapen of niet geschapen zij, of Hij vóór zijne komst op aarde bestaan hebbe of niet, of zijn dood eene offerande zij of een voorbeeld van gehoorzaamheid, of de Geest dien Hij gezonden heeft een zelfstandig wezen zij, eene persoonlijkheid, of slechts een naam om den invloed dien Christus uitoefent aan te duiden, dat alles gaat mij niet aan, het is buiten mij, men zoude goed doen de kerk met dergelijke zaken niet te ontrusten, het zoude zelfs beter zijn er in 't geheel niet over te spreken, want zij hebben geen belang, geene toepassing, geen de minste levenskracht, en geven slechts aanleiding tot twisten en oneenigheden."

M. H.! gij begrijpt wel dat degenen, die het leven hunner ziel en de zaligheid aller menschen alléén in die zaken vinden, die gij voor onverschillig houdt, niet kunnen toegeven om er over te zwijgen, maar dat zij spreken zullen, spreken tot dat hun mond zich sluite, al moesten zij duizendmaal als onruststokers, die den vrede breken, aangezien, ja uit de kerk geworpen worden, of liever uit het genootschap dat alléén dan *kerk* is, wanneer het de waarheid Gods verdraagt en handhaaft, en niet, wanneer het alleen door uitwendigen band van reglement en bestuur wordt zaamgehouden. Gij gelooft in Christus,

wij ook. Alleenlijk voor u is dit geloof: die bewondering, die liefde, die u een wezen van de zedelijke volmaaktheid, van de heiligheid van Jezus inboezemt, bewondering en liefde die u tot navolging dringen. Voor ons is dit geloof iets anders. Ons is het geloof datgene wat de apostel in de woorden van onzen tekst uitdrukt, woorden, die wij in deze oogenblikken wenschen uit te leggen. Zonder den zin vooruit te loopen, dien wij in deze woorden ontdekken zullen, geloof ik dat eene eenvoudige lezing voldoende is, om te bewijzen dat het geloof, volgens Paulus en degenen die hem volgen, niet volkomen hetzelfde is als wat gij er door verstaat, wanneer gij zegt, dat gij Christus bewondert, liefhebt en navolgt; dat volgens u al het gewigt der regtvaardiging gelegen is in hetgeen gij voor den Christus zijt, terwijl volgens ons, al het gewigt der regtvaardiging gelegen is in hetgeen Christus voor ons is. Ziedaar het groote onderscheid en mij dunkt het geldt eene hoofdzaak. Gij spreekt van uwe gezindheid voor Jezus, en gij gelooft u door die gezindheid geregtvaardigd, welke gij *geloof* noemt. Wij spreken van hetgeen Jezus voor ons gedaan heeft, en wij gelooven ons geregtvaardigd door hetgeen Hij voor ons is en doet, en *gelooven* is volgens ons, erkennen en ondervinden hetgeen Hij voor ons is en doet. Gij bemerkt, hoop ik, dat onder dezelfde woorden van *regtvaardiging door het geloof*, de eenen regtvaardiging door de werken verstaan [1]) en de

---

1) Eene regtvaardiging met het oog op de heiligmaking en om deze, eene regtvaardiging door het geloof in Jezus Christus als het ideaal onzer natuur, dat in ons verwezenlijkt zal worden, is toch in den grond niets anders dan eene regtvaardiging uit de werken, eene regtvaardiging, zoo als ook de heidenen die gekend en geleerd hebben, wanneer zij in het geloof aan de deugd, of aan het ideaal des menschen, in ieder menschelijk hart verborgen, de kracht der zedelijkheid vinden. Als men dan, uit dit standpunt, aan de regtvaardiging uit het geloof, die uit *de werken* overstelt, als ware deze eene regtvaardiging door uitwendige praktijken en ceremoniën, dan verzwakt men zeer dit begrip, en veronderstelt iets dat, zoo al in praktijk, evenwel in theorie nimmer is aangenomen. Dat de

anderen alleenlijk regtvaardiging door het geloof, of als gij wilt, dat de eenen verstaan: regtvaardiging door den mensch, de anderen: regtvaardiging door God. Wie hebben de meening van Paulus voor zich? Hoort wat hij zegt. Mogt gij deze woorden zonder vooroordeel volgen en met al den aandacht en de belangstelling die een dergelijk onderwerp vereischt, en overtuigd worden dat het het hier geen menschelijke leer, of eenige onverschillige meeningen geldt, maar de waarheid naar God, die alleen zaligt.

Hervormers hieromtrent evenzoo dachten en dat zij in de roomsche kerk bestreden eene regtvaardiging, niet door uitwendige praktijken, maar door de heiligmaking, moge blijken uit hetgeen Beza aanteekent op deze plaats: *„De sophisten zeggen: regtvaardiging door het geloof beteekent dat aan de geloovigen, d. i. aan hen die in het algemeen Gods Woord beamen, de genade wordt medegedeeld* (inseratur gratia), *na de voorafgaande werken der voorbereiding, om met hulp en ondersteuning dier genade met geregtigheid bekleed en alzoo behouden te worden* (qua adjuvante et cooperante induti justitia servamur), *zooals geschreven is: zoo iemand het leven wil erven, hij houde de geboden. Bij hen dus beteekent het geregtvaardigd worden door het geloof, het regtvaardig worden, niet werkelijk, maar alleen in beginsel* (eig. niet virtueel, maar alleen potenticel, non ἐνεργείᾳ, sed δυνάμει), d. i. *de genade aannemen, met wier hulp wij later ons zelven regtvaardig maken. Dat is hunne leer. Maar zij door wie de Heer in onze dagen de als begraven weldaad van Christus wederom aan het licht heeft gebragt, daar zij zagen dat dit lijnregt in strijd was met de leer en het betoog des apostels, verklaren het woord: geregtvaardigd worden, in deze rede: wij worden door het geloof geregtvaardigd, zonder de werken, om niet, of door het geloof alléén* (*dit alles toch zegt hetzelfde*) *naar der Hebreeën wijze, voor: vrijgesproken worden voor Gods regterstoel: niet omdat wij in ons zelven regtvaardig zijn* (*want dan ware Christus te vergeefs gestorven, zoo als de apostel besluit Gal. II:*21), *maar omdat de geregtigheid van Christus ons uit genade wordt toegerekend door het geloof; of omdat God ons in Hem heeft begenadigd, naar Eph. I:*6. *Van deze regtvaardiging nu is de vrucht de vernieuwing des Geestes,*" enz. — Teregt zegt Stahl (*Der Protestantismus als politisches princip*, 2te Aufl. S. 65.): *„der Protestantismus glaubt an das Mysterium, welches das Innerste der christlichen Religion ist an die zugerechnete Gerechtigkeit, und dieses Mysterium löst der Katholicismus auf in den menschlich begreiflichen Hergang der eingeflössten Gerechtigkeit.*"

De woorden: *zij worden geregtvaardigd*, zijn bepaald door die van de voorgaande verzen, waar de apostel gezegd had, dat *de regtvaardigheid Gods* — dat is de regtvaardigheid die voor God bestaat — zich tot allen uitstrekt die gelooven, *want er is geen onderscheid*, *want zij hebben allen gezondigd*, *en derven de heerlijkheid Gods*. De apostel spreekt dus hier niet van een zeker soort, van een zeker aantal menschen. Hij wijst aan in het algemeen welke de weg der regtvaardiging is, aan allen voorgesteld, zonder hier in onderzoek te treden of deze weg door allen zal gevolgd worden. Zie hier nu dezen weg. Zij zijn *geregtvaardigd*, dat is: aangezien, behandeld als regtvaardigen, ofschoon zij zondaars zijn; — de regtvaardiging sluit niet de heiligmaking in zich, ofschoon deze er uit voortvloeit. Zij zijn *om niet* geregtvaardigd, dat wil zeggen, zonder dat zij zelven iets hebben gedaan om deze regtvaardiging te verdienen of die te verwerven, zonder eenig aanzien van hetgeen zij zijn of doen door zich zelven, zonder dat zelfs van verre de regtvaardiging eene belooning zij. Het uitgangspunt, de drijfveer van hunne regtvaardiging is niet in hen zelven. Er is in hen niets, dat zulk een uitgangspunt, zulk een drijfvéer zou kunnen zijn. In Gods natuur alleen is dat uitgangspunt mogelijk, die drijfveer aanwezig, het is: *zijne genade*.

Wij worden om niet geregtvaardigd uit zijne genade. God is vol genade. De genade behoort tot zijn wezen, dat is, dat in Hem is de wil, de begeerte, de behoefte, om ellendigen, schuldigen zelfs, de ellendigsten van allen, ter hulpe te komen. Zijne liefde openbaart zich als genade, van het oogenblik dat de voorwerpen dier liefde harer onwaardig zijn, dat zij arme en ellendige zondaars zijn, die zijnen toorn verdienen. Ziedaar den eenigen grond van de regtvaardiging des zondaars: de genade van God, zijne vrije genade. Allen beamen het. Zonder twijfel. Maar deze genade, is zij een denkbeeld

of eene werkelijkheid, een begrip of een feit? — of liever, hoe openbaart zich deze genade, als denkbeeld of als werkelijkheid, als begrip of als feit? M. H.! God openbaart zich nimmer door begrippen, zijne gedachten zijn, juist omdat het *zijne* gedachten zijn, feiten, louter werkelijkheid. De geschiedenis, ziedaar het *element* der openbaring, ziedaar de taal, het woord van God. Hoedt u dus voor de meening, alsof gij *door eene leer* geregtvaardigd zoudt worden. Hetgeen men ons verwijt, aan ons die zeggen dat de christelijke kerk eene leer heeft, ziedaar juist de dwaling van velen, die ons dit verwijt doen, om namelijk eene leer in plaats van het feit te stellen. Zij zullen u van genade spreken, ja maar als van een begrip; als van een begrip, d. i. als van iets afgetrokkens. Wij toonen u met Paulus deze genade beligchaamd, deze genade werkelijkheid der geschiedenis geworden. *Wij worden om niet geregtvaardigd uit genade, door de verlossing die in Christus Jezus is.* De verlossing, ziedaar het middel waardoor God den zondaar regtvaardigt, ziedaar waarin zijne genade zich openbaart, en waardoor zij werkt. Deze verlossing nu is een feit, zij is geschiedenis, zoo er ooit iets geschiedenis was. Deze Jezus, in wien de verlossing is, is geen denkbeeldig wezen, maar eene historische persoonlijkheid, vleesch van ons vleesch, been van ons been. Hij is ontvangen van den Heiligen Geest, hij is geboren uit de maagd Maria, hij heeft geleden onder Pontius Pilatus, hij is gekruisigd, gestorven en begraven, ten derde dage is hij uit de dooden opgestaan, hij is opgevaren ten hemel, hij is gezeten aan de regterhand Gods. Ziedaar geschiedenis. De verlossing is een feit; een feit — maar van welken aard is dit feit? Hoe komt het dat de verlossing is in J. C.? Welke verlossende kracht is er in dezen persoon, in deze geschiedenis van Jezus den Christus? — Vooreerst, welke is de kracht van dit woord: *verlossing?* wat verstaat er de apostel onder? Het woord beteekent eigenlijk eene zoodanige verlossing, als die door het betalen

van een rantsoen verkregen wordt, van een losprijs die betaald wordt om iemand te bevrijden. Dit denkbeeld lost zich op in drie andere, in deze vragen vervat. Vooreerst: voor wie moet de prijs betaald worden? Het antwoord is gereed: voor den zondigen mensch, die geregtvaardigd moet worden. Ten tweede: welke prijs moet betaald worden en door wien? Wij verschuiven het antwoord op deze vraag, tot na die welke wij ons voorstellen op de derde te geven, daar de uitlegging van het volgende vers van onzen tekst ons onmiddellijk tot dit antwoord zal leiden. Het derde denkbeeld vervat in het woord *verlossing*, loopt over de vraag, aan wien de prijs moet worden betaald; van wat, van wien moet de zondaar vrijgekocht worden? welke is de aard van zijne dienstbaarheid? Hierop geeft ons de H. S. een drieledig antwoord. De Schrift, en de apostel Paulus in 't bijzonder, toonen ons een drieledigen losprijs in verband met eene drieledige dienstbaarheid. Een losprijs van God, van den boozen en van ons zelven. Van God: *Hij heeft zich zelven voor ons overgegeven tot eene offerande en slagtoffer Gode* (Eph. V:2). Maar juist door dat hij ons van den toekomenden toorn heeft verlost, heeft hij ons vrijgekocht van de magt des satans: *God heeft ons getrokken uit de magt der duisternis, overgebragt in het koningrijk van den Zoon zijner liefde, in welken wij de verlossing hebben door zijn bloed, namelijk de vergeving der zonden* (Col. I:13, 14). Verlost van den toekomenden toorn, van de magt des satans zijn wij het ook van ons zelven, van onze eigene zonde. Christus *heeft zich zelven voor ons gegeven, opdat hij ons zou verlossen van alle ongeregtigheid, en zich zelven een eigen volk zou reinigen, ijverig in goede werken* (Tit. II:14). Deze drie denkbeelden nu, verre van elkander uitteslniten, maken te zamen een geheel uit, en het is dus eene ijdele twist, die in vroegeren tijd de leeraren der kerk heeft bezig gehouden, over de vraag of de losprijs onzer zielen aan God, of aan den satan

betaald is. — *De bezoldiging der zonde is de dood*, dat is de scheiding van God. Van God gescheiden ligt de mensch onder den invloed van den boozen geest en wordt zijn slaaf. Deze heeft een zeker regt op hem verkregen, dewijl de mensch naar zijne inblazingen geluisterd heeft, eerder dan naar de stem van God. En het is in dezen zin dat de satan *de regtvaardige* in de Schrift is genoemd [1]), namelijk omdat hij de oordeelen des Eeuwigen over den zondaar uitvoert en hem aanklaagt bij God. In de magt des satans, is de mensch in de magt zijns vleesches, van zijne zonde. Het rantsoen is dus drieledig. Vrijgekocht van den toorn Gods, verzoend met God, is hij dus daardoor vrijgekocht van de magt des satans, die slechts wederregtelijk was, — vrijgekocht van de magt der zonde. Het rantsoen is dus allereerst aan God betaald; daar dit echter niet kon, zonder dat hetgeen er regtvaardig in de magt van den satan was, erkend wierd, is het in de magt van den satan dat de Heer overgeleverd is door zijnen dood, zoo als Hij zegt: *De overste dezer wereld is nabij. Dit is zijne ure en de magt der duisternis.* De satan heeft echter niets aan Hem, en is verslagen door hetgeen schijnbaar zijne overwinning is. — Maar hiermede gaan wij over in de vraag, die wij tot hiertoe bespaard hadden, namelijk: op welke wijze is het rantsoen betaald? Welke is de prijs die ons vrijgekocht heeft?

De apostel zegt: *Welken* (namelijk *Christus Jezus*) *God voorgesteld heeft tot eene verzoening*, *door het geloof*, *in zijn bloed*, of zoo als wij omzetten, om duidelijker het denkbeeld van den apostel uit te drukken: *tot eene verzoening in zijn bloed*, *door het geloof*. Dit woord van *verzoening* of van *zoenoffer* (men kan het een

---

1) Jes. XLIX: 24 naar de verklaring van Vitringa. Dezelfde beschouwing ligt ten gronde aan de voorstelling in het boek Job, ook aan Hebr. II: 14, 1 Cor. XV: 56; ja, schijnt in den naam zelf van *satan* (tegenstander) en *duivel* (διάβολος, beschuldiger), ook in dien van *vorst dezer wereld* te leggen.

en het ander vertalen), verplaatst ons te midden der denkbeelden van de heidensche en joodsche oudheid, over de middelen om God te bevredigen en met Hem verzoend te zijn, denkbeelden die in hunne eeredienst zich beligchaamd hebben, bepaaldelijk in de offerande die deze eeredienst geheel uitmaken. Te midden van de denkbeelden der oudheid, zegge ik; — beweer ik daarmede dat Paulus zich zou gevoegd hebben naar deze denkbeelden, die hij wist dat dwalingen waren? dat niet alleen hij, en Petrus en Johannes, maar dat Jezus zelf, als hij zegt dat Hij gekomen was *om zijn leven te stellen tot een rantsoen voor velen*, zich zouden gevoegd hebben naar dwaalbegrippen; dat God zich zou gevoegd hebben naar dwaalbegrippen, toen Hij de wetgeving van zijn volk Israël op een stelsel van offeranden grondde, en zijn Zoon zond, niet om deze wet te ontbinden, maar om die te vervullen? O, indien ik u deze afschuwelijke en onzedelijke leer van *accommodatie* 1), moest verkondigen, accommodatie in de instellingen Gods, accommodatie in de woorden van Hem, die zich *de waarheid* noemt, — die leer die alle waarheid vernietigt, en de reeks van openbaringen in een reeks van leugens verandert; ik zoude dezen bijbel sluiten, deze leerstoel verlaten, ik zou geen moed hebben u een god te prediken, die, verre van grooter te zijn dan mijn hart, door dat hart, dat zondaarshart, veroordeeld wierd, door dat geweten dat meer opregtheid en eerlijkheid zou hebben dan zulk een god. Hoe! Hij die lust heeft tot *waarheid in het binnenste*, Hij die bedrog en leugen haat, Hij zou aan het volk dat Hij had uitverkoren een wet gegeven hebben, waarvan al de kracht, de gansche kern ligt in de offerande; — Hij zou door zijne profeten hebben doen verkondigen dat de ware offerande nog zal komen; — Hij

1) *Schikking*...? Ik heb gemeend de fransche term, die de geijkte is ook in het theologisch spraakgebruik, te mogen behouden, omdat zij door het voorafgaande duidelijk genoeg wordt verklaard.

zou zijne boden in de wereld hebben gezonden om aan alle de volkeren der wereld, aan hen, die allen het bloed van bokken en stieren, ja eigen bloed op hunne altaren doen rooken, te verkondigen dat het ware offer, dat zij gezocht maar niet gevonden hadden, van God gegeven is, dat God zijn eigen Zoon heeft voorgesteld tot een zoenoffer; maar Hij zou daaronder verstaan hebben, dat een zoenoffer eigenlijk niet noodig is, dat eene offerande en een slagtoffer eene dwaasheid is, eene speling van ons bekrompen verstand! — Mijn God! Gij zoudt alzoo met mijn geweten gespeeld hebben, gespeeld met de behoeften mijns harten, gespeeld met die kreet die van alle oorden des aardrijks tot u rijst, zoekende uwen toorn te stillen, want Gij zoudt geen toorn hebben, de zonde zou mij niet wezenlijk, maar slechts in mijn gevoel, in mijne verbeelding van u scheiden, Gij zoudt dezelfde jegens mij blijven, of ik zondigde of niet zondigde. Mijn geweten heeft mij dan misleid, wanneer het mij zeide dat ik door mijne zonde uw toorn op mij had geladen, wanneer het mij middelen deed zoeken om dien toorn te stillen, mijn schuld te delgen, uwe geregtigheid te voldoen; en uw Woord, — wanneer het mij die middelen, die ik te vergeefs zelf gezocht had, deed vinden, — het zou mij ook misleid hebben! Wien kan ik dan gelooven, als ik noch mijn geweten, noch de Schrift, als ik u niet meer kan gelooven, uwe stem nergens meer kan hooren, o mijn God! — Ik vraag u, M. H. is dit evangelie, is dit leiding en opvoeding des menschdoms door God, dat God achtereenvolgens instelt en weder vernietigt wat Hij heeft ingesteld? En toch, bij velen is dit juist evangelie, dat God langzamerhand alle stellig geloofsbegrip vernietigt, om tot, ik weet niet welke, geestelijke volmaakheid en eenheid te brengen! O, beter is het alsdan, ronduit te verklaren, met vele anderen, dat God in dit alles de hand niet heeft, dat de wet des Ouden Verbonds de wet is van Mozes, dat de woorden van Paulus en Petrus woorden zijn van Paulus en Petrus,

dat de geloofsovertuiging van Jezus van Nazareth zijne geloofsovertuiging is; persoonlijke meeningen, die wij het regt hebben te verwerpen, en de onze te hebben op op onze beurt; dat wij zijnen naam eeren en die zijner eerste boden, als wij van hen afwijken; dat God zich eigenlijk niet openbaart, want dat het ten koste van onze vrije ontwikkeling en van de onafhankelijkheid der wetenschap zou zijn, indien God zich kwam openbaren en daardoor eenig gezag daarstellen. — Het zij zoo; maakt effen baan, werpt alles weg; maar ik vraag, — waartoe dan deze kerkelijke inrigting, waartoe deze prediking, waartoe deze Schrift; waartoe dit onderwijs; waartoe in één woord deze christelijke kerk, die sints achttien eeuwen den vrede der wereld verstoort? Dit alles is dan eene vertooning, eene wel treurige, — want onze zielen, onze gewetens zijn in het spel, onze zaligheid is er mede gemoeid. — Waartoe zeg ik dit? Gel., gij zoudt mij eens ten laatsten dagen voor Gods regterstoel kunnen beschuldigen, indien ik u niet zeide welke aanstekelijke bestanddeelen der leugen er in den zedelijken dampkring van deze eeuw zich bevinden, welke listige omleidingen des satans er achter de schijnbaar onschuldigste meeningen en aantrekkelijkste voorstellingen gevonden worden.

Doch keeren wij terug tot den apostel. — Zij die het er voor houden dat deze Paulus, wiens woorden wij beschouwen, *de* waarheid spreekt, en dat de Schrift is het Woord Gods, zijn het er in het algemeen over eens dat de apostel onder dit woord *verzoening* of *zoenoffer*, een middel verstaat, waarmede God verzoend en aan zijne geregtigheid voldaan wordt, een werk dus dat voor ons bij God gedaan wordt. — Om dit goed te verstaan, treden wij in eenige verklaringen. Het gronddenkbeeld van *offer* is dat van eene algeheele toewijding aan God. Zoo moet de mensch zich Gode wijden, niet door den dood, maar door het leven. Een leven dat Hem toebehoort en Hem geheel gewijd is, ziedaar het offer dat Gode behaagt. Door de zonde is *dit* offer onmogelijk gewor-

den, want het bezoedelde leven, de onreine ziel des zondaars is Gode een gruwel, en het is eerst sedert de verlossing, en krachtens de verlossing die in J. C. is, dat er weder tot de verlosten gezegd wordt: *Ik bid u dan broeders! door de ontfermingen Gods, dat gij uwe ligchamen stelt tot eene levende, heilige en Gode welbehagelijke offerande* (Rom. XII: 1). — De zonde eischt den dood, den dood des zondaars; de zondaar als zoodanig moet van voor Gods aangezigt verdwijnen, een gruwel als hij is voor die oogen, die te rein zijn om het kwaad te aanschouwen. Hoe kan hij dan nog Gode worden toegewijd, hoe kan zijn leven Hem toebehooren? O, wij zouden in alle eeuwigheid verstomd blijven voor deze vraag, zonder het antwoord dat God ons is komen geven uit den hemel. *God*, zegt de apostel, *heeft Jezus Christus voorgesteld tot eene verzoening. Voorgesteld*, d. i. gesteld te voren, voorbestemd, voorbeschikt. Zoo de mensch behouden is, zoo de menschheid niet is vernietigd na den val, het is met het oog op de verlossing, met het oog op die tweede menschheid, de menschheid van Christus. Hij alleen konde den dood ondergaan in zijn waren aard, zonder in waarheid te sterven, d. i. vernietigd te worden, Hij alleen den vloek dragen, zonder gevloekt te worden; ja, dien vloek vernietigen door hem te dragen, en alzoo gelijkelijk aan Gods geregtigheid die den dood des zondaars, en aan zijne genade die zijne verlossing eischte, voldoen. — Daartoe is Hij op de wereld gekomen; dat is het doel zijner menschwording, het eenige hoofddoel: namelijk zich in onze plaats te stellen. In onze plaats: de onschuldige in de plaats van den schuldigen! Ja, deze ergernis van de wijsheid der eeuw is juist de verborgenheid der liefde, die verborgenheid, waarin de engelen begeerig zijn in te zien, en die de verlosten van eeuwigheid tot eeuwigheid lofzingend verheffen voor den troon des Lams, — de verborgenheid der liefde, de verborgenheid van onze verlossing. — De onschuldige in de plaats van den schuldige! —

Ja, de onschuldige,... maar deze onschuldige is geen schepsel, — geen schepsel zoude zich in de plaats van een ander schepsel kunnen stellen, geen schepsel zoude den vloek kunnen dragen zonder gevloekt te zijn; — een onschuldig schepsel in de plaats van het schuldige.... het zou de grootste ongeregtigheid, het zou de heerschappij des satans zijn. Maar de Zoon, de eenige Zoon des Vaders, één met den Vader, God met Hem, — o! wat behoef ik in onze zwakke rede bewijzen te zoeken om de noodzakelijkheid, de waardigheid van zulk een offer te betoogen? Wat is onze rede? Wat vermag zij? Hare taak is de lichtspranken die ons geweten bevat, op te merken en te volgen, tot zij die zonne ontdekt, waaruit die spranken ontstaan zijn, en wanneer zij die ontdekt heeft, dan baadt zij zich in stroomen lichts, dan houdt haar arbeid van ontleding op en die der aanbidding vangt aan. De onschuldige in de plaats van den schuldige! Gods Zoon in de plaats van den zondigen mensch! O M. H., beoordeelen wij de gave Gods niet, nemen wij haar aan! Neemt haar aan, gewetens door uwe zonden bezwaard; voor u, voor u alleen is dit evangelie. Anderen begrijpen het niet, want zij voelen er geene behoefte aan. Gij hebt er behoefte aan. Wat bezwaart u, wat verontrust en kwelt u? Gij zoekt den vrede met God; maar gij weet niet hoe Hem te voldoen, wiens toorn gij gevoelt; gij hebt geen prijs tot rantsoen uwer zonde, die onder den vloek zucht. Zie hier dien prijs: het leven van den Zoon van God. — Het leven van den Zoon van God. Ja M. H., als de apostel zegt dat Hij de verzoening is *in zijn bloed*, dan verstaat hij dat Hij het daardoor is, dat Hij *zijn leven* Gode geeft tot een rantsoen voor velen. Want het bloed is het leven; van daar de dubbele plegtigheid in de offerande des Ouden Verbonds: eerst de vergieting des bloeds, teeken van den dood; dan de sprenging des bloeds voor God op den altaar, teeken van de toewijding des levens aan God. Wat nu de zondaar niet kan doen, — want zijn

dood kon geene toewijding van zijn leven, geene verzoening zijner ziel met God zijn, zij zoude zijne vernietiging geweest zijn; — wat de offerande van dieren zinnebeeldig voorstelde: dood en leven in dezelfde persoonlijkheid, Christus heeft het volbragt. Hij ondergaat den dood, hij draagt den vloek der menschheid aan hare plaats, maar zijn leven, ziet, het is sterker dan die dood, Hij vernietigt dien, Hij vernietigt den vloek, Hij delgt de schuld uit in zijn hart, *Hij is gestorven voor onze zonde en opgewekt tot onze regtvaardiging.*

God heeft Jezus Christus voorgesteld tot eene verzoening in zijn bloed. Van zijn troon nederziende op de menschheid, vindt, ziet de allerhoogste nu de menschheid van Christus, en niet meer wat de Psalmist zeide (XIV. Rom. III: 10), dat er geen regtvaardige was, ook niet één. Het leven van Christus, zijne gehoorzaamheid biedt zich aan voor zijne oogen, en Hij is voldaan; de geregtigheid van Christus bedekt voor Hem de ongeregtigheid der menschen; van dat kruis van Christus stijgt eene *liefelijke reuk* ten hemel, meer dan van dat brandoffer waarmede Noach de geredde aarde den Heere toewijdde en dat een beeld was van het toekomende.

Wij zijn geregtvaardigd in het bloed van Christus. In zijn bloed! Maar blijft dit niet buiten ons, een uitwendig, een werktuigelijke zaak die buiten ons geweten omgaat, buiten dat inwendig heiligdom, waar alle daden Gods volbragt worden? Merkt nog op dit woord van den apostel: *door het geloof. Door het geloof* is Hij de verzoening in zijn bloed. Ziet, wanneer de Israëliet het bloed van bokken en stieren Gode offerde, dan leide hij de hand op het hoofd des offerdiers, tot teeken van gemeenschap, van de overbrenging op het offer van zijne zonden, ja van zijne eigene ziel. Het geloof is niets anders. Het geloof is een zich ontdoen van zich zelven om zich Christus te geven, om zich met Hem te vereenzelvigen, met hetgeen Hij doet, met hetgeen Hij is, opdat wij daardoor op onze beurt, naar

onze mate, het zouden doen en zijn, na Hem. Het geloof is een daad, een verborgen daad, die daar geschiedt in het binnenste heiligdom onzer persoonlijkheid, in onzen wil. De verlichting onzes verstands, waardoor wij het werk van Christus erkennen, de roering des harten, waardoor wij er de kracht van gevoelen, is nog niet het geloof, het zaligmakend geloof, alhoewel dit er door voorafgegaan wordt. Het geloof is vervuld, het is eerst dáár, onverliesbaar beginsel van eeuwig leven, wanneer de wil heeft toegestemd, toegestemd om door een ander te worden geregtvaardigd en gezaligd, dus het offer heeft gedaan van hetgeen in onze natuur het vasthoudendst is, van onze eigene geregtigheid. O, het is een waarachtig sterven, een bittere dood, dien de ziel smaakt, maar die toch zoet is in zijn bitterheid, troostrijk in zijn smart; het is een sterven, waarin de ziel reeds als eene lucht der eeuwigheid, des hemels inademt; — wanneer de ziel zich zelve verliest in Christus, zich boetvaardig onder den vloek des kruises plaatst, en tot de belijdenis komt, belijdenis die het eenige offer is, dat wij kunnen brengen: „voor mij, voor mij, hangt gij daar aan dat vloekhout, o man der smarten, voor mij drinkt gij dien drinkbeker, voor mij kruipt gij in het stof, als een worm en geen mensch; voor mij voelt zich uwe ziel verlaten en omringt u de duisternis. Uwe wonden zijn mijne wonden, uwe smarten mijne smarten, uwe verlatenheid mijne verlatenheid, uw dood mijn dood! Voor mij, voor mij hebt gij de heerlijkheid verlaten, voor mij zijt gij ter helle nedergedaald; in mijne plaats zijt gij in dit oordeel. Hier ben ik nu, mijn Heer en mijn God! Zie hier mijn hart, het bezoedelde, het kranke, het verlorene; dat hart dat geen waarde had, maar dat gij tot zoo groote waarde hebt gesteld. Hier ben ik; zelve wil ik niets meer zijn; U, U wil ik toebehooren; al wat in mij is, is uw eigendom; van U, van U wacht ik alles, genezing, gezondheid, kracht, zaligheid, eeuwig leven. Doe met mij naar uw welbehagen."

„*God heeft Hem voorgesteld tot eene verzoening, door het geloof, in zijn bloed.*" Met het oog op deze offerande van Christus, heeft God de menschheid bewaard; behoudt hij haar tot hier toe, en hebben de zonden die van alle oorden des aardrijks ten hemel roepen, om den Heer tot toorn te verwekken, zijne wrake toch niet doen nederdalen, maar draagt Hij ze. Dit betuigt de apostel, wanneer hij vervolgens in dit 25ste vers spreekt, van een *overzien*, een *voorbijgaan* (niet zoo als verkeerdelijk vertaald is *vergeving*) *der zonden die te voren geschied zijn, onder de verdraagzaamheid Gods*, d. i. van die zonden, die begaan zijn vóór het zoenoffer van Christus, of, hetgeen op hetzelfde neerkomt, vóór de mensch tot de kennis van Christus is gekomen. Alle die zonden, die in onzen natuurlijken toestand zijn gepleegd, gepleegd in de *onwetendheid* (Luc. XXIII : 34. Hand. XVII : 30), alle die zonden, die de hoogste zonde nog niet zijn, namelijk het ongeloof aan den Zoon, het verwerpen van zijn zoenoffer, — hetgeen de onvergefelijke zonde is (Hebr. X : 20) — alle die zonden rekent God ons niet toe. In zijne *verdraagzaamheid, in zijne lankmoedigheid* draagt en verdraagt ons God en verwerpt ons niet, zoo lang wij Hem niet bepaaldelijk verworpen hebben, door het bloed des N. Verbonds onrein te achten. Hij draagt en verdraagt ons, met het oog op die groote *crisis*, die Hij voor den enkelen mensch bereidt, zoo als Hij die bereid heeft voor de menschheid, wanneer Hij hem namelijk zijne regtvaardigheid in Christus toont. — *In dezen tegenwoordigen tijd betoont Hij zijne regtvaardigheid*, in dezen tijd, dat Jezus Christus gesteld is tot eene verzoening [1]). Hij betoont haar door het niet toerekenen der vorige zonden, d. i. dus, dat door deze verzoening het groote raadsel van de erfzonde, van het overgaan van

---

1) Het komt mij namelijk voor, met de meeste uitleggers, dat wij hier het woord *regtvaardigheid*, niet van de regtvaardigheid, die voor God geldt, maar van de goddelijke regtvaardigheid zelve moeten verstaan.

de zonde van Adam op zijne nakomelingen is opgelost. Het is niet om deze zonde dat eenig mensch wordt veroordeeld; God rekent die zonden niet toe *in zijne verdraagzaamheid*, *om zijne regtvaardigheid*. Hij wordt regtvaardig bevonden, als Hij den mensch nog de keuze geeft, de middelen tot herstel, regtvaardig, als Hij *regtvaardigt dengenen die uit het geloof is* [1]). Ziet nu, M. H. is dit niet de eisch van het geweten van ieder mensch, God regtvaardig te bevinden? Het verderf des zondaars zou ons die regtvaardigheid niet hebben geopenbaard: want er is in de zonde één bestanddeel van onwetendheid; zijne zaligheid zonder zoenoffer zou ons die niet hebben geopenbaard, want de zonde is en blijft *schuld*, schuld voor God die verzoend moet worden. De verlossing die in Christus is, toont ons deze regtvaardigheid, omdat zij de schuld uitdelgt en den zondaar een weg opent ter zaligheid, omdat hij, die uit het geloof is, geregtvaardigd wordt, zonder dat zijne zonde ongestraft is.

In onvolkomen omtrekken, naar de mate van mijn inzigt in de woorden der H. Schrift, heb ik u uitgelegd wat, volgens Paulus, is het evangelie, niet eene persoonlijke meening, niet eene bijkomstige leer, maar het evangelie zelf, waarvan deze gansche brief aan de Romeinen ééne verklaring is, — dat evangelie, waarvan hij elders zegt, dat *wie een ander verkondigt, al ware het ook een engel uit den hemel, die zij vervloekt;* het evangelie, dat *God Christus Jezus heeft voorgesteld tot eene verzoening, door het geloof, in zijn bloed;* zoo dat wij *om niet geregtvaardigd worden, uit zijne genade, door de verlossing die in Christus Jezus is.* — Is dat uw evangelie, of hebt gij een ander, terwijl er geen ander is? Of is u het getuigenis van Paulus, het getuigenis der overige apostelen, het getuigenis

---

1) De woorden *van Jezus* zijn waarschijnlijk onecht.

der gansche Schrift niet genoegzaam, om u te doen gelooven dat dit, en dit alleen het evangelie is? Ik wil u nog een ander getuigenis aanhalen; welligt zult gij het gelooven. Het is dat der geschiedenis. Wat verovert de wereld? Voor welke prediking vallen de afgoden? Voor welke leer beeft de priesterheerschappij? Vraagt het aan alle zendelingen, aan alle evangelisten, waar zij ook werken, onder heidenen, of in die christelijke kerk die de zuivere leer heeft verworpen: o, allen, allen zullen u zeggen, dat, zoolang er een Christus gepredikt wordt, die het voorbeeld, of het ideaal, of de opvoeder, of iets anders is dan het zoenoffer voor onze zonden, een Christus in een woord, kind van onze wijsheid, niemand er door bewogen wordt, geen geweten opgewekt, geene ziel tot God bekeerd, maar dat, zoodra deze ergernis des kruises verkondigd wordt, namelijk een Christus, God en mensch, die door zijn bloed de zonden verzoent, het is alsof een adem des levens blaast over de doodsbeenderen en ze opwekt: de zielen waken op uit haren langen slaap, de eenen om den strijd aan te vangen tegen de waarheid Gods, de anderen om er door behouden te worden. Deze leer des kruises openbaart zich als eene reuk des levens ten leven voor de eenen, des doods ten doode voor de anderen. Ja, dit bevat alles, dit bevat alles, en wat men ook goeds en waars moge zeggen over den zedelijken en maatschappelijken invloed des christendoms, heeft geen waarde meer, zoodra gij aan het christendom ontneemt, wat er de kern, de wortel, de ziel van is. — Maar wat spreek ik van het getuigenis der geschiedenis, van het getuigenis der Schrift? Welke kracht kan dit dubbel getuigenis bebben, als het niet op een derde steunt, dat alleen onmiddellijk is, het getuigenis van uw geweten; niet: van uw verstand. Nimmer, nimmer, wordt het verstand overtuigd, als het geweten het niet is. — Gevoelt gij de behoefte aan dit zoenoffer voor uwe zonden? Gevoelt gij de behoefte aan dezen Christus, in uwe plaats gesteld, in uwe plaats den vloek dra-

gende, voor u zich borg stellende in het oordeel Gods? Gevoelt gij die behoefte, of gevoelt gij die niet? Gevoelt gij die niet, dan heb ik u niets meer te zeggen. Gevoelt gij die? O, dan behoeft gij geen bewijzen meer; dan getuigt Gods Geest aan uwen geest dat het woord Gods waarheid is, en wanneer de apostel verklaart dat gij om niet geregtvaardigd wordt, uit genade, door de verlossing, die in Christus Jezus is, welken God voorgesteld heeft tot eene verzoening, door het geloof, in zijn bloed, tot eene betooning van zijne regtvaardigheid, door de vergeving der zonden, die te voren geschied zijn, onder de verdraagzaamheid Gods, tot eene betooning van zijne regtvaardigheid in dezen tegenwoordigen tijd, opdat Hij regtvaardig zij, en regtvaardigende dengenen die uit het geloof is; — o, dan zijt gij bereid met hem te aanbidden, met hem te juichen: „*Wie zal beschuldiging inbrengen tegen de uitverkorenen Gods? God is het die regtvaardig maakt. Wie is het die verdoemt? Christus is het, die gestorven is; ja wat meer is, die ook opgewekt is, die ook ter regterhand Gods is, die ook voor ons bidt. Wie zal ons scheiden van de liefde van Christus?*" (Rom. VIII: 33—35). Och of wij allen alzoo juichten!

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Adhesiën. Op de door ons beleden beginselen in het programma, waarmede wij dezen jaargang van *Ernst en Vrede* openden, ontvingen wij achtervolgens adhesiën van de volgende heeren, predikanten in de Nederlandsche Hervormde Kerk:

L. J. VAN RHIJN, te *N. Loosdrecht.*
J. C. J. SÉCRETAN, te *'s Gravenhage.*
(Waalsche Gemeente.)
O. G. HELDRING, te *Hemmen.*
N. H. DE GRAAF, te *Apeldoorn.*
J. J. VAN OOSTERZEE, te *Rotterdam.*
J. J. VAN TOORENENBERGEN, te *Vlissingen.*
B. GEWIN, te *Oud-Loosdrecht.*
P. H. HUGENHOLTZ, te *Rotterdam.*

Eerstgenoemde schreef:

„Met vreugde geef ik mijne adhaesie te kennen aan het nieuwe programma van *Ernst en Vrede* in haar jongste nummer. Ik stem van harte in met hetgeen zij onder die leus beoogt. Het zal mijn opregt streven zijn, om met haar het heilig *ethisch* karakter van de waarheden onzes dierbaren geloofs, in het licht te stellen — en langs dien weg, naar de behoefte onzer verscheurde Kerk, eene *heilige Irenica* met al wat in mij is te beoefenen.

Op dat streven, bid ik der Redactie met vertrouwen den zegen des Heeren toe.

Ook verheug ik mij hartelijk daarover, dat zij de leerregelen onzer Dordsche Synode voor ontwikkeling, voor aanvulling van zekere overgeblevene eenzijdigheid vatbaar keurt, ja, deze in het belang van christelijken *Ernst* en christelijken *Vrede*, tot heil der Kerk, wenschelijk rekent.

Slechts een klein voorbehoud veroorloof ik mij daarbij, dat ik liefst wil kleeden in den vorm eener vraag, omdat ik daaromtrent geene volkomene zekerheid bezit en inlichting voel van noode te hebben.

De Redactie zegt, dat de Dordsche vaderen het stuk van Gods voorbeschikking, afdoende behandeld hebben ten opzigte van *de leer der Remonstranten*. Ik aarzel, om dit te onderschrijven, tot op beter inzigt.

Tot heden namelijk heb ik altijd gedacht, dat de besten der Remonstranten, en zoo zelfs reeds de eerlijke Arminius tegenover den vromen Gomarus, juist het *ethisch* en praktisch karakter des Christendoms wilden handhaven, hetgeen door de Calvinistische praedestinatieleer naar hunne meening werd onderdrukt. Die leer bevredigde wel het diep godsdienstig gemoed, maar scheen in strijd met dien zedelijken *ernst*, dien de Redactie beoogt.

Heb ik daarin gedwaald; ik bid, wijs mij teregt.

Nog eens, ik vraag: terwijl de vaderen zich weerden tegen alle Pelagianisme, dat hun in de Remonstrantsche opvatting verborgen scheen, en zulks op afdoende wijze, was er toch niet iets in het oorspronkelijke Arminianisme, dat naar hetzelfde uitging, hetgeen de Redactie met hare schoone leuze zich ten doel stelt?

L. J. VAN RHIJN." 1).

1) In afwachting dat dit punt eens bepaaldelijk behandeld worde, moge tot voorloopig antwoord dienen hetgeen een onzer in antwoord schreef aan Ds. van Rhijn: „Op uw voorbehoud heb ik veel te antwoorden. Doch het wierd eene dissertatie. Daarom in het algemeen slechts dit. Mij dunkt gij confondeert twee dingen, de behoefte die zich door iedere ketterij openbaart, en de wijze waarop aan die behoefte beantwoord wordt.

Van den brief van ds. SÉCRETAN, in het fransch geschreven, deelen wij den hoofdzakelijken inhoud mede:

In de eerste plaats werden wij verzocht onze bedoeling

Eene ketterij is op zich zelve uit den duivel; doch niets is hier op de aarde zuiver satanisch. Het is altijd de herhaling van het eerste woord: *gij zult zijn als goden*, — dat daarom alleen de vrouw kon verleiden, omdat de mensch in waarheid bestemd is te worden *als goden*, doch op een anderen weg. Nu kan ik u toestemmen dat het arminianisme onstaan is uit de miskenning van het ethisch of liever het anthropologisch element in de strenge praedestinatieleer van de Calvinisten, doch geenszins dat zij zelve dit element, *dien zedelijken ernst*, *dat ethisch karakter van het christendom* naar eisch handhaafden. Dit is naar mijn inzien schromelijk onregt doen aan de Dordtsche vaderen. Lees slechts de *historia facti* in de *praefatio ad reformatas Christi ecclesias* door de Staten-Generaal voor de acta van de Synode geplaatst, en gij zult zien hoe weinig *ernstig*, opregt en rond van de zijde der Arminianen gehandeld is. Ook was de oppositie der Contraremonstranten niet zoozeer tegen hunne afwijkende leerstellingen omtrent de praedestinatie gerigt, als veeleer tegen de pelagiaansche beschouwing der menschelijke natuur, de oppervlakkigheid waarmede des menschen verdorvenheid en de heiligheid Gods werd beschouwd. Hun ontging de ware natuur van de zonde, dus ook van de regtvaardiging en van het geloof. Als men nu in hen, zoo als zoo vaak geschiedt, de echte humaniteit en eene meer praktische rigting vindt, dan kan ik dit, wat het eerste betreft, alleen in zoover toestemmen, als ik in dit woord geen lof maar eene berisping mag vinden, immers indien ik het kan nemen in den zin van humanisme. Humaniteit, in den edelen zin van dit woord, valt te zamen met de *liefde*, die eerst ontstaat door al die bewerkingen en omkeeringen des gemoeds, die wij onder den naam van *bekeering* en *wedergeboorte* verstaan. Doch *humanisme* doet mij denken aan die oppervlakkige humaniteit, die wij, helaas! in zoovele geleerden van vroegeren en lateren tijd vinden, die alleen in vorm en uitdrukking bestaat, iets uitwendigs, *beschaving* (en dit is toch iets uitwendigs) aanduidt, en geen waarheid heeft in de diepten van het menschelijk wezen. Zie, de schoone oudheid, hoe liefelijk kan zij op ons werken van buiten: *emollit mores, nec sinit esse feros*, herinner ik mij uit mijnen Vossius, — doch doet zij iets om ons tot een nieuwen mensch te maken, ons inwendig te doen herboren worden? Heeft zij iets op u vermogt, in dit opzigt? Op mij niet. Het pelagianisme is humanistisch, het is heidensch; het arminianisme is niet vrij van het pelagianisme. Treft het u ook niet in onzen Grotius, hoe veel hij geeft in zijne *annotationes* voor alles waar de joodsche oudheid met de heidensche in contact komt, doch hoe oppervlakkig hij is, ja hoe geheel verkeerd hij meestal ziet, ik zeg niet waar het dogmatische diepten geldt, doch waar het op het eigenaardig karakter van het israëlitische volk, het volk der openbaring, aankomt. Wil men de humanistische rigting praktisch noemen, het zij zoo, mits het zij in den zin waarin

met de woorden: *Ernst en Vrede*, *ethisch-irenisch standpunt*, meer in bijzonderheden aan te toonen en voor de gemeente duidelijk te maken, „overtuigd als ik ben," — schrijft de geachte inzender, — „dat gij niet alleen voor de school, maar voor de gansche gemeente schrijft, en dat gij verre van u werpt, zoo als ik het doe, met afgrijzen, een despotisme of een papisme, dat zich onder ons zoekt te vestigen, en dat aan een protestantschen christen nog hatelijker moet zijn, dan dat van Rome." — Vervolgens, over ons standpunt sprekende, beaamt de schrijver het voornamelijk om twee redenen: 1°. om de verwaarloozing van dit standpunt in de Kerk, bijzonder in de gereformeerde, in welke de anthropologie bijna geheel voor de theologie heeft moeten wijken, zoo dat eene reactie zich weldra heeft geopenbaard, waarvan men den uitgang kent.

---

men aan onze anti-revolutionairen meestal het verwijt doet dat zij onpraktisch zijn, en de menschen der transaktie praktisch noem. Neen, dit bedoelen wij niet met *Ernst en Vrede*. Niets wenschen wij af te doen van het religieuse karakter van het calvinisme, en wij stellen er het ethische niet tegenover, daar het religieuse *per se* ethisch is. Alleen dit ethisch karakter van het religieuse, dit menschelijke van het goddelijke wenschen wij meer op den voorgrond te stellen dan het over 't algemeen in onze kerk geschiedt. Doch niet ten koste der waarheden zelve, van het mysterie als zoodanig. Neen; maar het mysterie heeft, behalve de metaphysische, ook eene moreele zijde, die te veel wordt vergeten. Zoo wordt de praedestinatie in de kerk veelal opgevat als eene heidensche fataliteit, terwijl niets welligt een grooter zedelijke kracht heeft dan juist die praedestinatie. Zullen wij haar laten varen, omdat die zedelijke beteekenis en kracht miskend worden? Geenszins. Zie eens welk een krachtige praedestinatietekst die is, die ook in deze weken voor de gemeente behandeld wordt, Matth. XXVI: 31—35, en toch, is het niet een ethisch proces dat daar doorgegaan wordt? — Omdat de remonstranten van de *voorkennis* Rom. VIII: 28 misbruik maakten, en die in pelagiaanschen of semipelagiaanschen zin uitlegden, lieten onze vaderen in hunne aanhalingen veelal dit woord weg, en begonnen met de *voorbeschikking*. Zullen wij hen daarin navolgen? Neen; maar hunne theologie verrijken en vervolledigen, niet door eene oppervlakkige pelagiaansche anthropologie, doch door zulk eene anthropologie als die ons door die theologie zelve geleerd wordt. Ik geloof dat dit de taak is waarmede de christelijke kerk bezig is; doch zij gaat langzaam, en ten onzent verdooft partijstrijd alle ontwikkeling."

„De *verlossing* is een vraagstuk, waarvan al de factoren op een zedelijk gebied liggen, en op dit gebied moeten de strijdenden gebragt worden. (Les conditions de la rédemption constituent un problème moral et c'est devant cette grande question qu'il faut citer les partis)." 2°. Om den aard van den strijd. Het zedelijk gebied is het het eenige waarop men zich ontmoeten kan. „Wanneer men zich op het terrein der uitlegkunde plaatst, moet men het eerst over eenige regelen van Schriftuitlegging eens worden, want anders vervalt men in de volstrektste willekeur. Wanneer men zich op dat der geschiedenis plaatst, zoude men niet te doen moeten hebben met dezulken, die de geschiedenis gemakkelijk prijs geven of haar naar hun zin fatsoeneeren. Plaatst men zich op dat der bovennatuurkunde, dan moet men niet te doen hebben met leeraren, aan wie de eerste begrippen van metaphysica ontbreken, en die, *testimonia adsunt*, de schouders ophalen, wanneer men hun vraagt wat het begrip van een persoonlijken en levenden God inhoudt, zoo als ons dat door de Schrift gegeven is. — Het zedelijk gebied is het eenige, waarop men zijnen tegenstander kan treffen, en het is ook dat der Schrift. Het is tot de leer der zonde dat wij moeten opklimmen, want het zijn valsche denkbeelden over de zonde, over de heiligheid Gods en de wet Gods, die op den bodem liggen van alle ketterijen en voornamelijk van die, welke betrekking hebben op de verzoening en de wedergeboorte, in een woord, op het werk der verlossing. Van het werk der verlossing gaat men over tot den persoon des Verlossers, en zooals men het werk heeft doen ontaarden (dénaturé), geeft men ook aan den persoon die het volbragt heeft een ander wezen, maakt een anderen Christus, alsof hij een *mythe* ware, die men naar zijn goedvinden konde fatsoeneeren." — Eindelijk vraagt de schrijver ons dat wij het beginsel van „ontwikkeling in de Kerk," bepaaldelijk zouden uiteenzetten. „Er zijn twee wijzen om de geschiedenis te ontkennen, de eene is om er geen acht op te slaan, of

haar naar zijn goeddunken te reconstrueeren; de andere bestaat in den waan, dat de Kerk op eenig gegeven tijdpunt den uitersten grens der kennis bereikt heeft, waartoe zij op aarde vermag te komen. Dit beginsel nu van *ontwikkeling*, met de twee elementen waaruit het te zamengesteld is, *behoud* en *vooruitgang* (continuité et progrès), wenschte ik wel eens dat op duidelijke en populaire wijze in uw tijdschrift wierd uiteengezet, waarbij men zou moeten uitgaan van het punt dat de gansche waarheid ons in de Schrift gegeven is, maar dat het voor de Kerk het werk der eeuwen is, zich die waarheid hoe langer zoo meer toe te eigenen, door eene immer diepere opvatting van het dogme, naar de analogie van het geloof [1])." De schrijver eindigt met den wensch: „dat hetgeen gij reeds verrigt hebt en hetgeen ik God bid dat Hij u overvloediglijk geve nog te verrigten, met zijnen zegen moge bijdragen om onze Nederlandsche Hervormde Kerk uit den toestand, waarin zij zich bevindt, te doen uitgaan, door al diegenen, die van harte op den eenigen grondslag, die gelegd is, vereenigd zijn er toe te brengen om ook één geest te zijn, en eendragtiglijk naar het evangelie te doen wandelen."

Ds. VAN TOORENENBERGEN verwijst tot adstructie zijner adhesie, naar het April-nommer van *de Boekzaal*.

Dr. HUGENHOLTZ schreef:

„Het woord *der Redactie aan den Lezer*, geplaatst voor het 1e nommer van *Ernst en Vrede* voor dit jaar, las ik met groot genoegen en volle goedkeuring, en toen aan het slot de verklaring van instemming werd gevraagd, gevoelde ik mij weldra opgewekt, en in het belang der

1) Aan het verlangen des geëerden inzenders zal welligt reeds in het volgend nommer voldaan worden, door een juist bij de redactie ingekomen stuk over dit onderwerp. Overigens is veel in het eerste opstel dat wij plaatsten, dat over *Gezag en Vrijheid*, eene uiteenzetting van het hier bedoelde beginsel.

goede zaak verpligt om die verklaring met vrijmoedigheid af te leggen.

Ik stem er volkomen mede in, dat in het jaar 1816 de verbindende kracht der formulieren bij onze kerk niet werd opgeheven. Neen! toen ik in 1819 door handteekening de verklaring aflegde, „dat ik de leer, welke, over„eenkomstig Gods heilig woord, in de aangenomene for„mulieren van eenigheid der Nederlandsche Gereformeerde „kerk is vervat, ter goeder trouw aannam en hartelijk „geloofde", was dat geene ijdele, niets beteekenende handeling. Allereerst onderwierp ik mij door die verklaring aan het gezag van Gods heilig woord. In welken zin ook de uitdrukking: *welke overeenkomstig Gods heilig woord* worde opgevat, altijd wordt er dat woord door aangenomen als de regel van ons geloof, en de uitspraak van dat woord erkend als beslissend, zoodat daartegen geene bedenking of tegenspraak voor iemand is geoorloofd. En heb ik verklaard *die* leer aan te nemen, welke, overeenkomstig Gods heilig woord, in de aangenomen formulieren van eenigheid *der Nederlandsche Hervormde kerk* is vervat, zoo heb ik daardoor erkend, dat die kerk eene leer heeft, en daaraan boven de leer der andere kerken de voorkeur gegeven. Ik zal dus, al neem ik ook niet *alles* aan, wat in die formulieren staat uitgedrukt, toch geacht moeten worden, zoo mijne verklaring eenigen zin zal hebben, met datgene in te stemmen, wat hoofdzaak en wezen is van de Hervormde belijdenis, wat haar van den beginne af heeft onderscheiden, en de Hervormde kerk heeft gekenmerkt. Men meene niet, dat dit niets beteekent, omdat niemand wettig kan bepalen, wat de *hoofdzaak* en het *wezen* der Hervormde belijdenis uitmaakt. Al kan dit toch door geene Synode worden bepaald, voor hem, die de formulieren onzer kerk goed heeft leeren kennen, kan dit niet twijfelachtig wezen. Het is niet twijfelachtig, welke beginselen het zijn, die de Redactie van *Ernst en Vrede* in haar woord *aan den Lezer* heeft uitgesproken, en ieder, die mijne verklaring

leest, dat ik daarmede instem, begrijpt terstond, dat ik niet alle woorden, zelfs niet alle denkbeelden, die zij daar heeft medegedeeld, tot de mijne maak, maar dat ik instem met dien zin en die meening, waardoor zij zich onderscheidt van anderen, dat zij aan de eene zijde geen geweld verlangt, maar ook aan den anderen kant onze kerk niet wil opheffen, door haar eene eigene leer te ontzeggen. Zou men alzoo in twijfel kunnen staan, of, bij voorbeeld, de leer der regtvaardiging om niet, door het geloof alleen, — of de leer van de noodzakelijkheid der wedergeboorte door den Heiligen Geest voor allen al of niet tot het wezen en de hoofdzaak der Hervormde kerk behoort? Ik zou meenen, als gij die waarheden niet schriftmatig acht, en de belijdenis onzer kerk met uitzondering van die waarheden toestemt, dan hebt gij hoofdzaak en wezen van die belijdenis weggenomen. Ik meen alzoo ook, dat er *voor het geweten* geene leervrijheid in onze kerk bestaat, dat men, het leeraarsambt bij haar aanvaardende, allereerst zich onderwerpt aan het gezag van Gods heilig woord, en voor ongeoorloofd verklaart zich aan dat gezag te onttrekken, en dat men daarenboven zich verbindt om naarstig te zullen leeren en handhaven, wat hoofdzaak en wezen der Hervormde belijdenis uitmaakt.

Ik stem er echter niet minder mede in, wanneer de Redactie verklaart te verlangen, dat de handhaving van de leer onzer kerk alleen langs zedelijken weg beproefd worde, en door geenerlei geweld. Moesten zij, die in eenig opzigt van de formulieren afwijken, deswegens als leeraren in onze Hervormde kerk worden ontslagen, dan was dit ontslag voor mij en voor honderden met mij aanstaande. Hoe ver toch die afwijking zou mogen gaan, zonder dat men daarom nog geacht zou moeten worden de belijdenis verzaakt te hebben, zou door wettelijke bepaling onmogelijk zijn uit te maken, en wanneer men eenige afwijking met afzetting strafte, dan moest men het iedere doen. Wie zegt: „nu dat zij zoo; laat alle leer-

aars ontslagen worden, die zich niet geheel houden aan de formulieren onzer kerk," die heeft over deze zaak weinig doorgedacht. Die heeft zich niet voorgesteld, wat al *verwarring en booze handel* 1) hieruit noodzakelijk moest voortvloeijen, tot wat al willekeur en geweld dit aan de eene zijde zou leiden bij hen, wier taak zulk afzetten was, en tot wat al valschheid en verberging van gevoelen bij hen, welke de afzetting dreigend boven het hoofd hing. Zou men daardoor eene *levende* kerk verkrijgen, waarom het ons toch veel meer dan om eene regtzinnige moet te doen zijn? Zou men hen, die van de waarheid afwijken, welke wij overeenkomstig Gods heilig woord in de formulieren uitgesproken achten, door zulk geweld tot die waarheid terugbrengen, door zulke middelen van dwaling overtuigen? Zou daar inwendig, geestelijk leven worden opgewekt en gekweekt in de harten, waar gedurig kerkelijke regtsgedingen werden gevoerd, en in menige gemeente en in menig huisgezin een deel der leden om de afzetting van Ds. N. N. juichte, terwijl een ander deel om wraak riep?

„Maar dan wordt het immers nooit anders en beter, „integendeel hoe langer zoo erger", denkt misschien deze en gene. Wie zich daar over uitspreekt, gelijk ik het daar deed, wordt daarom ligtelijk verdacht van zijne instemming met de belijdenis onzer kerk slechts voor te wenden, of, zoo hij daarin opregt is, uit menschenvrees geene handhaving der belijdenis te verlangen. Hij schijnt een' middelweg te zoeken, om maar met allen in vrede te leven. Zijne houding wordt ligt als dubbelzinnig beschouwd, en zijne bemoeijing als onbeduidend. Dit mag wel eene van de redenen zijn, waarom deze en gene, die met mij op hetzelfde standpunt staat, tot dusver heeft gezwegen. Neen, broeders! laat ons spreken. Laat ons er voor uitkomen, dat wij de hoofdzaak en het wezen onzer Hervormde belijdenis met Gods woord overeenkom-

1) Jak. III: 16.

stig achten, en er daarom voor ijveren, maar tevens, dat wij haar door geenerlei geweld wenschen gehandhaafd te zien.

Maar hoe kunnen, hoe moeten wij haar dan handhaven? Wie daartoe de gave van den Heer ontvangen heeft, die trede op om in geschrift de leer onzer kerk, zoo hij haar voor de leer van het evangelie houdt, als zoodanig wetenschappelijk te staven en te ontwikkelen, opdat hij ook anderen door overtuiging voor die waarheid winne. Een iegelijk van ons, die de eer geniet om Christus te prediken, volbrenge zijne belofte, en verkondige, wat hij met onze kerk voor evangeliesche waarheid houdt, rond en open, met kracht en nadruk, niet om daardoor als regtzinnig prediker bekend te staan en geroemd te worden, maar opdat hij, zoo veel hij kan, het evangelie doe hooren, zooals het naar zijne meening het meest eene kracht Gods is tot zaligheid. En dat wij vooral ook onze overtuiging uitdrukken in onzen wandel, dat wij des te ootmoediger zijn voor God en menschen, des te voorbeeldiger in ons gedrag, des te naauwgezetter en ijveriger in ons werk, des te meer, ons zelven verloochenende, anderen dienen in de liefde, hoe meer wij de regtvaardiging, uit het geloof alleen, den verloren zondaar aanprijzen, hoe meer wij aandringen op de voor *allen* noodzakelijke bekeering als aanvang van den godzaligen wandel. Dat wij in de trouwe waarneming onzer bediening ons door niemand laten beschamen, en al onzen tijd, en al onze kracht over hebben voor de behoudenis der zielen. Dat onze reine en liefdevolle wandel eene aanbeveling worde voor de leer der Hervormde kerk. Dat wij moedig optreden tegen alle zedeloosheid, tegen al het toegeven aan wereld en zonde, en daartoe ijveren voor de waarheid, opdat zij in de harten worde opgenomen, en uitgedrukt in het leven.

Zou er nu langs dien weg verbetering te hopen zijn? Ik meen, langs dien weg alleen. Formulierdwang, zoo die kon worden aangewend, zou geen hartelijke en ijve-

verige leeraars vormen, evenmin als levende leden der gemeente. Leven laat zich niet voortbrengen door eenig geweld; waarheid laat zich niet opdringen door dwang. Maar waar de Heer door de regt gekende en vrijmoedig beledene waarheid leven verwekt in de harten, daar deelt dat leven zich mede, en de waarheid doet des te meer hare eigenaardige werking, hoe vollediger, vooral hoe hartelijker zij wordt voorgesteld. Te gelijk keert de mensch, in wien een leven uit God geboren wordt, zoo hij er van afgeweken ware, tot de hoofdzaak en het wezen van de belijdenis onzer kerk terug. Willen wij zien, hoe de Heer, zonder eenigen formulierdwang, het waarachtige leven des geloofs aan zijne gemeente kan teruggeven, wij hebben het oog slechts naar *Duitschland* te wenden, en te bedenken, hoe algemeen en onbeschaamd het ongeloof daar heerschte, en nu, al telt het nog duizenden van aanhangers, toch eene gansche schaar van ootmoedig geloovigen onder geleerden zoowel als onder eenvoudigen tegenover zich ziet. Wel gaat zulk eene herstelling van de gemeente des Heeren niet met groote snelheid voort, en laat zij zich niet altijd met den vinger aanwijzen. Maar het moet ook gaan in de gemeente des Heeren als met het mosterdzaad, en wie aan haren wasdom wil medewerken moet het in geloove doen en niet haasten. Wie het onkruid maar snel wil uitroeijen, zal veel verderven. Wie gelooft, dat op den akker des Heeren wat onkruid was tarwe kan worden, en daarom zijne getrouwheid in het verplegen van den akker verdubbelt, zal veel behouden, en op den dag des oogstes zal hij zien bergen in de schuur, wat hij mede heeft mogen planten en nat maken. Hoe meer wij echter alle verbetering alleen van de kracht der waarheid wachten, des te meer wachten wij haar van den Heiligen Geest, die door de waarheid werkt. Dat blijke dan daaruit voor onzen God en Vader, dat wij veel en vurig tot Hem bidden, voor onzen Heer en Heiland, dat wij zijne duurgekochte gemeente dikwijls aan Hem opdragen, dat wij

niets verwachten van *onze* pogingen, *onze* wijsheid, en *onzen* ijver, maar alles van dien God en Vader, die zijnen Zoon overgaf, opdat Hij zich eene gemeente zou koopen met zijn eigen bloed, en Hem nu alle magt gaf in hemel en op aarde. Dat wij gelooven en dan niet haasten, maar ook niet stilzitten, en ook niet vreezen, en de zegepraal der waarheid, die uit God is, op zijnen tijd met blijdschap te gemoet zien!

Rotterdam, Maart 1854. P. H. HUGENHOLTZ.

Ook den brief van Dr. VAN OOSTERZEE plaatsen wij, naar zijne bestemming, geheel.

AAN DE REDACTIE VAN „ERNST EN VREDE."

Rotterdam, Maart 1854.

Hooggeschatte Vrienden en Broeders!

„Reeds zullen wij het eene krachtige medewerking achten, indien wij, met of zonder voorbehoud, gemotiveerde of ongemotiveerde verklaringen van adhaesie aan de door ons geuite beginselen ontvangen mogen." Ik weet naauwelijks, of ik de zijdelingsche uitnoodiging, in deze laatste woorden van uw laatste programma vervat, als ook tot mij gerigt moet beschouwen. De beginselen toch, daarin blootgelegd, maakten meer dan eenmaal het onderwerp onzer onderlinge besprekingen uit, en aan niemand uwer is mijne denkwijze over de daarmede zamenhangende vraagstukken geheel onbekend. Meermalen heb ik daaromtrent, bij voorkomende gelegenheid, zoowel in de Jaarboeken als in Ernst en Vrede, mijne meening geuit. En daar wij, gelukkig voor mij, elkander meermalen ontmoeten, om elkanders handen te sterken in den grooten strijd onzer dagen, zoo kan ik u in dit schrijven slechts mededeelen, wat gij, of reeds weet, of anders telkens kunt hooren. „Waarom dan nog de pen opgevat?" Zoo vroeg ook ik eerst aan mij zelven en was reeds op

weg om eene verklaring terugtehouden, die voor vrienden overbodig, voor vreemden onverschillig, door vijanden slechts misbruikt of geignoreerd worden zou. Toch ben ik later tot andere gedachten gekomen. Ik zou mij zelven heimelijk van ontrouw beschuldigen, indien ik mijnen naam liet ontbreken op de lijst der „adhaesiën," die ik met u voor uwe eerstvolgende Nommers verlang en verwacht. Daarom vraag ik, zonder uitstel, een bescheiden plaatsjen voor een klein correspondentie-artikel. Ongetwijfeld kon ik het u en mij zelven gemakkelijk maken, wanneer ik met een enkel woord u kwam kond doen „dat ik mij over het geheel gaarne met uwe belangrijke beschouwing vereenig." Maar steeds meer acht ik de elasticiteit eener verklaring een uiterst dubbelzinnigen lof, en zoo ik vooronderstellen mag, dat ook in de rangschikking der adjectiven van uw Programma zich uwe gewone naauwkeurigheid niet ten eenenmale verloochent, gij neemt, ja „gemotiveerde of ongemotiveerde verklaringen" aan, maar geeft toch zeer natuurlijk aan de eerstgenoemde de voorkeur. Ik zie geen reden, waarom ik de mijne schroomvallig terughouden zou. Indien immer, thans is het een tijd, waarin ieder niet slechts weten, maar ook, bij voorkomende gelegenheid, toonen moet, waar hij staat en wat hij wil. Het is goed, een uwer heeft ons vroeger niet te onregt dat woord van Göthe herinnerd, van tijd tot tijd de rekenschap zijner beginselen te vernieuwen, en te zeggen wat men goedkeurt of laakt: de tegenstanders laten het aan dergelijke herhalingen wel het minst van allen ontbreken. Verneem dan met eenvoudige woorden, wat in uw Programma mij bijzonder heeft aangetrokken, en laat het oude „ament meminisse periti" u voor al te groote verveling bij het lezen van het bekende bewaren. Ik wensch kort te zijn, en vraag daarom verlof om mij, tegen mijne gewoonte, op wat ik elders schreef te beroepen, niet uit ijdele pronkzucht, maar opdat eene homogeniteit te meer openbaar worde, die ik weet, dat u niet onverschillig kan zijn.

Met u wensch ik dan **Ernst**, in den door u omschreven' zin. Of zou alles ons niet wekken, om dien ernst bij ons zelven en elkander aantekweeken in deze zorgvolle dagen? Nog altijd meen ik een treurig gebrek aan die stemming o. a. in de wijs te ontdekken, waarop de thans blakende strijd van beginselen door velen wordt beschouwd en beoordeeld. Hoe betrekkelijk weinigen zijn van de bewustheid doordrongen, dat het hier levensvragen geldt voor de rust der conscientie en het eeuwig behoud van de zielen! Hoevelen noemen het verschil der rigtingen en partijen eigenlijk slechts een verschil van afgetrokken-theorien en speculative beschouwingen, grootendeels loopende over punten, waarvan eigenlijk de een zoo weinig weet als de ander, terwijl zij bovendien voor de praktijk des Christelijken levens zonder eenige beteekenis zijn! Hoe vaak, in één woord, wordt die strijd nog aangezien met eene soort van kalmte — bijna had ik **genoegen** geschreven — waarbij de aanschouwer vergeet, dat het niet slechts **heilige** zaken betreft, maar bovendien aangelegenheden, die met zijn eigen eeuwig geluk in regtstreeksche betrekking staan! In waarheid, ik vind in 1854 nog geen rede om terugtenemen, wat ik in 1853 betuigde: „Gebrek aan waarachtigen, hart- en zielvervullenden **ernst**, het is nog de groote kwaal van zoovelen. Men spreekt wel over de waarheid, maar als eene aangelegenheid buiten ons, en waar men twist en gist en — mist, smeekt men te weinig om den Geest der waarheid van boven. En toch, zonder dien Geest is nimmer in éénig hart de tegenstand tegen Christus verwonnen; en toch, de laatste oplossing van alle bedenking en twijfel, zij werd en wordt nergens anders dan op de knieën gevonden [1]." Rekent daarom onvoorwaardelijk op mijne toestemming, broeders, wanneer gij wilt medewerken, om de zedelijke, practische zijde der heilswaarheid met klimmenden nadruk op den voorgrond te plaatsen. Zulk eene poging kan

1) *Een oude strijd*, bl 29. *Strijd en Verzoening*, de 88e Aphorisme.

niet anders dan gezegend werken in een' tijd, waaraan men, te midden van diepe verbastering, geene opgewekte belangstelling in, geene verlevendigde behoefte aan Christelijke waarheid ontzeggen kan. De getrouwe handhaving van het woord des geloofs zal voorspoedigst voortgaan en slagen, naarmate zij met den praktischen eisch der bekeering gedurig naauwer verbonden wordt. De verborgenheden van Gods woord, zij verliezen haar afschrikkend karakter, wanneer het blijkt, dat juist zij de immer vloeijende bron van vertroosting en heiligmaking ontsluiten.

Met u begeer ik een Vrede, niet ten koste, maar ter eere der waarheid verkregen, en niet door beginsellooze transactie, maar vooral door eerlijke openhartigheid en broederlijke discussie, waar het pas geeft, hersteld en bevorderd. Ik acht het even als gij mijne heilige roeping, om naarmate ik luider ter eere der waarheid getuig, overvloediger in de liefde te worden. Ja, aan hoeveel misduiding dat woord ook zij blootgesteld; hoezeer men op dat standpunt gevaar loopt, om de ervaring des dichters van Psalm 120, vs. 4 onzer berijming, te deelen: ik beken het u gaarne, ik blijf zooveel mogelijk, gelijk tot dusver, den naam van irenisch theoloog onder de schoonste eertitels rekenen. Het goede wenschende te erkennen ook in den heftigsten tegenstander, en bij ieder verschil op het opmerken van hooger overeenkomst bedacht, jaag ik met u naar vrede door strijd, en wanhoop ik ook niet aan het verkrijgen daarvan. „Eene onvermengde dwaling toch zou geen weerklank vinden in eenige conscientie." Ziet, broeders, dit uw woord is mij uit het harte gesproken. Dwaling is bij mij als roest, die daar kleeft aan het blinkend metaal van de waarheid: ook onder de dikste laag ontdekt gij eindelijk glans. Gaarne laat ik het gelden van het Liberalisme, wat ik onlangs, ten aanzien van het Rationalisme, bij Nägelsbach las [1]):

1) In het belangrijk geschrift: *was ist Christlich?* Eene Reihe polemischer Aufsätze von Lic. Dr. *Eduard Nägelsbach*, Nurnberg, 1852, S. 147.

„es hat eine gewisse Wahrheit, welche einer der Kir-„chen anklebenden Unwahrheit und Einseitigkeit ent-„spricht; es hätte ohne einen solchen Kern reëllen Lebens „keine Stunde sich behaupten; am wenigsten zu der un-„geheuern Macht gelangen können, die es factisch aus-„geübt hat. Denn die absolute Lüge ist hohl und nichtig, „und zerstiebt, wie eine Fata Morgana; reëlles Daseyn „und Kraft erlangt sie nur durch das Element der Wahr-„heit, worauf sie sich im letzten Grunde stützt, wenn sie „gleich dasselbe verzerrt und zu einer Waffe der Finster-„nisz umwandelt.". Ik wil zelfs uwe bewering niet tegenspreken, „dat de kracht der liberale rigtingen ligt in het diepgevoeld besef van behoefte aan eene Godsdienst voor den geheelen mensch, als zoodanig." Ik neem echter de vrijheid hierbij te voegen, en durf daarvoor wederkeerig op uwe toestemming hopen, dat het diepst, vaak onbewust beginsel van den hevigsten tegenstand tegen de hoofdwaarheden van Evangelie en Hervorming, in den hoogmoed van een hart is te zoeken, waarvan het bedenken, zoolang het niet is vernieuwd door den Heiligen Geest, niet slechts tegen Gods wet, maar ook tegen Gods Evangelie verborgene vijandschap is (Rom. VIII: 7. Joh. VI: 60). Helaas, de afkeer dezer rigting van al, wat in de Godsdienst bovenzinnelijk heet, wordt niet slechts geboren „uit het vooroordeel, dat in het mysterie geen levenskracht is," maar ook uit het duister besef, dat het mysterie in lijnregten strijd komt met de wijsheid van het verduisterd verstand en den lust van het verdorven gemoed! Het bondgenootschap met den ligtzinnigen geest dezer wereld, die wel van zwakheid, maar niet van bederf, wel van gebrek, maar niet van schuld, wel van volmaking, maar niet van herschepping, wel van verdienste, maar niet van genade wil hooren, zietdaar de groote kracht van het teugelloos Liberalisme. Zoolang het Evangelie, dat Paulus predikt „niet is naar den mensch," zal het ook wel nimmer ontbreken aan pogingen, om dit dwaze Gods te fatsoeneren naar de wijsheid der menschen.

Maar juist daarom verlang ik met u vrede door strijd; een strijd, die inzonderheid op practisch terrein moet worden overgebragt, en geloof ik, dat wij telkens meer geroepen zijn, om in den geest, niet der vreesachtigheid, maar der kracht te doen blijken, dat elke opvatting van het Evangelie, waarbij òf aan de leer der zonde, òf aan die der genade het minst te kort gedaan wordt, niet aan de onveranderlijke behoeften van den mensch en den zondaar voldoet, en dat men alleen door volle openbaring der waarheid zich aangenaam aan de conscientie kan maken.

Met u betreur ik de krankheden, ook bij zulken te vinden, die aan de miskende hoofdwaarheden van Evangelie en Hervorming onveranderlijk vasthouden, terwijl zij met het hoogste regt blijven eischen, dat die waarheden ook aan hen en hunne kinderen onbesmet worden overgeleverd. Dat ik niet blind voor de gebreken der behoudenden en regtzinnigen ben, heb ik reeds vroeger doen blijken [1]), en hoop ik ook later, bij voorkomende gelegenheid en in den geest der liefde, te toonen. Ik behoef mij dan ook niet aansprakelijk te stellen voor al, wat in den naam der regtzinnigheid wordt gezegd en bedreven, even weinig als ik mij verbonden acht, om over al, wat van de tegenovergestelde zijde komt, een veroordeelend vonnis te vellen. Dit neemt echter niet weg, dat ik om der conscientie wil mij verpligt voel, de broederhand te geven aan allen, die met geestelijke wapenen voor miskende waarheid, zooals daar is het onfeilbaar gezag van Gods Woord, de waarachtige en eeuwige Godheid des Heeren, de schulduitdelgende kracht van het bloed der verzoening en andere, strijden. Tusschen hen, die de waarheid, zelfs gebrekkig verdedigen, en anderen, die de waarheid, zelfs uitstekend bestrijden, kan voor een eerlijk hart de keus niet moeijelijk zijn. Amen daarom op uw mannelijk woord: „zien wij de dierbaarste heils-

1) *Een oude strijd*, bl. 20, 21. *Aphorisme* 11, 12, 77, 97.

waarheden, waarin onze rust voor leven en sterven is gevestigd, dagelijks ten prooi aan aanval en verguizing, wij scharen ons met volle overtuiging aan de zijde van hen, die deze waarheden voorstaan, als hunne broeders en medestanders." Intusschen verblijdt het mij, dat gij ditmaal de bedoelde „krankheden" slechts in het voorbijgaan hebt aangestipt, omdat ik mij hoe langer zoo meer overtuigd houde, dat zij voor ver het grootste deel uit het onverantwoordelijk onregt geboren worden, dat telkens, in naam van verlichting en vrijzinnigheid jegens hen wordt gepleegd, die aan de hoofdzaak onzer belijdenis vasthouden. Niemand heeft minder regt om over orthodoxisme en separatisme te klagen, dan onbeteugelde liberalen, want zij zelve zijn onwillekeurig oorzaak der kwaal. Of, ik bidde u, is het wonder, dat zich hier en daar overdreven wantrouwen openbaart, waar de wrange vrucht van een blind vertrouwen geplukt wordt; dat hier en daar op aanmatigenden toon wordt geëischt, wat zoo lang op demoedige wijze, maar altijd te vergeefsch is gevraagd; dat men hier en daar angstvallig aan de letter der formulieren zich vastklemt, daar het eindelijk blijkt, hoe de beloofde handhaving van „wezen en hoofdzaak" gemeend was? Waar men hier de éénheid van het kerkgenootschap in reglementaire bepalingen zoekt, en daar met onbegrijpelijke naïviteit Art. 7 der Ned. Geloofsbelijdenis als hefboom gebruikt om den ganschen bouw uit zijne voegen te lichten, en de zesendertig anderen van alle verbindende kracht te berooven — nog eens, kan het ons daar bevreemden, dat men op behoud quand même bedacht is, tegenover zùlk een vooruitgang? En mag het kiesch en regtvaardig heeten, den naam van onwetenschappelijk aan de voorstanders der Kerkleer te geven, wanneer de Liberalen stelselmatig al hunnen invloed in Staat en Kerk blijven aanwenden, om hun iedere gelegenheid tot wetenschappelijke ontwikkeling en regtvaardiging hunner zienswijze aftesnijden? Laat het teugelloos Liberalisme eerst bewijzen geven, dat het anderen nevens zich duldt, en in plaats van een ondra-

gelijk exclusivisme waarachtige verdraagzaamheid toonen, en het zal blijken of de krankheden zijner tegenstanders zoo volstrekt ongeneeselijk zijn!

Doch laat mij tot uw Programma terugkeeren. Hebt dank voor de naauwkeurige wijze, waarop gij uwe verhouding hebt afgebakend tot de partij der wetenschap en de confessioneele partij. Aan zoo iets is in de meer dan Babelsche spraakverwarring der tegenwoordige dagen, zoo ik wel zie, gedurig vernieuwde behoefte. De juistheid, bepaaldelijk der eerste benaming, moet ik natuurlijk geheel voor uwe rekening laten, maar bedoelt gij onder de aanhangers dezer partij de zoodanigen, die alleen daar DE wetenschap meenen te vinden, waar men zich emancipeert van het onfeilbaar gezag der H. Schrift en van die groote waarheden, die de Hervormde Kerk, in vereeniging met de algemeen Christelijke getrouw, en in onderscheiding van Rome zuiver belijdt, dan aarzel ik geen oogenblik aan uw protest tegen hun aangematigd gezag terstond mijn zegel te hangen. Dat ik „met achting niet slechts, maar ook liefde voor Godgeleerde studie en wijsgeerige beschouwing" vervuld ben, zal ik u wel niet behoeven te verzekeren. Maar zoozeer ik getrouw blijf aan een vroeger uitgesproken beginsel „om van alle rigtingen te leeren," zoo weinig kan ik er toe komen, om uitsluitend of zelfs bij voorkeur de wetenschap aan die zijde te vinden, waar het geloof der gemeente stelselmatig wordt ondermijnd of verwoest. Met u verlang ik eene geloovige wetenschap, die met kinderlijk aannemen van die waarheid begint, welke men, nog langs een anderen weg, dan alleen dien van kritisch onderzoek, als waarheid voor zijn hart leerde kennen; eene wetenschap, die voorgelicht door den Heiligen Geest, steeds dieper tracht in te dringen in de dingen, van God ons geschonken, maar ook bij haar ijverigst streven aan de onveranderlijke grenzen van al ons kennen en weten hier op aarde gedachtig blijft. Het woord van Ullmann is mij als uit de ziele geschreven:

„ist der Glaube das lebenausströmende, warme Herz der Kirche, so soll die Theologie ihr stets waches, klares Auge seyn; eine Theologie allerdings, die nicht ein beliebiges Christentum macht, wohl aber denkend in den Mittelpunkt des wirklichen und wahrhaftigen Christenthums eindringt, um von da aus den ganzen Kreis seiner Thatsachen und Lehren in ihrem innern Zusammenhange zu verstehen, in ihrer geschichtlichen Entwickelung zu würdigen, und in ihrer practischen Anwendung zu regeln [1])." Er is dan ook bij mij geen twijfel aan, of teregt hebt gij opgemerkt: „dat de ware wetenschap juist door de (immers hoofdzakelijke) overeenstemming met het geloof der Gemeente, als zoodanig, wordt onderscheiden, en dat de Gemeente, aan wie de belofte des Heiligen Geestes gegeven is, het regt en den pligt heeft om hetgeen haar, als resultaat der wetenschap wordt voorgelegd, te toetsen aan de van God ingegevene Schrift." Het is immers, èn uit den aard der zaak, èn blijkens de ervaring, ondenkbaar, dat hetgeen de Heilige Geest den biddend zoekenden Theoloog heeft doen vinden, op den duur in onverzoenlijken tweestrijd zou blijven met hetgeen Hij, sints achttien eeuwen, niet ophoudt, aan ieder geloovig en levend lidmaat der Kerk als zaligmakende waarheid te leeren.

„In welk verband ik dan het wetenschappelijk onderzoek der Christelijke waarheid meen te moeten plaatsen tot de bestaande belijdenisschriften? Op wat wijze ik het beginsel van behoud met het beginsel van vooruitgang vereenig?" Vergun mij op die vraag met een mijner eigene Aphorismen te antwoorden. „Men moet hier behoorlijk onderscheid maken tusschen die kenmerkende leerstukken, welke in de Symbolen uitgedrukt en zoo kennelijk op den voorgrond geplaatst worden, dat zij daarvan blijken de ziel en het middelpunt uit te maken, en de bijzondere wijze, waarop zij

---

1) Zie zijne pas verschenen Aanspraak, als Prelaat, *an die Ev. Protest. Geistlichkeit* des Groszherzogth. Badens, S. 11.

in die schriften geformuleerd, bewezen, met elkander in verband gebragt en toegepast zijn. Heeft de Herv. Kerk het regt, om van hare leeraars en leeken getrouwheid aan de eersten te eischen, het mag niet in haar opkomen, hen ook in het andere aan knellende banden te leggen. Veeleer blijft het de roeping van de beoefenaars der Dogmatiek op kerkelijk standpunt, om 1°. voor de beleden waarheid eene gedurig meer juiste uitdrukking en bepaling te zoeken; 2°. de bewijzen der waarheid te verzamelen, te verklaren, te schiften; 3°. de handhaving dezer waarheid, naar de behoeften des tijds, telkens op nieuw te beproeven, en 4°. aan de diepere ontwikkeling der heilswaarheid, van welke de Kerk is uitgegaan, met alle krachten te arbeiden, opdat zij in steeds ruimer kring steeds zegenrijker toepassing vinde." 1)

Op dit standpunt staande, blijkt het genoeg, dat ik geene zwarigheid behoef te maken om hetgeen gij zegt van uwe verhouding tot de confessioneele partij, gereedelijk overtenemen. Indien er — ik vooronderstel het een oogenblik — in haar midden gevonden werden, die mij aan elken tittel of jota van een kerkelijk Formulier verbinden en van ontrouw beschuldigen wilden, zoodra ik daarvan slechts in de kleinste kleinigheid afweek, ik zou hun geen ander antwoord kunnen geven, dan dat Hand. XV : 10 te lezen staat, schoon ik terstond daarna ook op het elfde vers zou verwijzen. Ik zou het, juist door de reactie en bij veler streven naar de uiterste consequentie van stelsel, zeer begrijpelijk, maar niettemin uiterst noodlottig vinden, indien men onder bedwang der formulieren, zoo streng gereformeerd wilde wezen, dat men in eenig opzigt het protestantsch beginsel verzaakte. Laat mij er echter dadelijk bijvoegen, dat ik — behoudens enkele uitzonderingen — die beschuldiging tegen de zoogenaamde „partij"

1) Zie de 36e Aphorisme van *Strijd en Verz.* Wat ik door *wezen* en *hoofdzaak*, wat door de *leer* versta, die gehandhaafd moet worden, heb ik in de 9e en 35e Stelling verklaard.

(de beschuldigers zijn er zeker geen?) tot dus ver meer heb hooren uiten, dan staven. Ik zal daarom wachten met tegen die verkeerdheid mijne stem te verheffen, tot ik haar meer zie dreigen dan thans. Zoolang het de leus blijft der confessioneele partij: „eerbiediging van het geloof der kerk, niet gelijk het zich in de Godgeleerdheid der vaderen met dogmatieke scherpzinnigheid heeft ontwikkeld, maar gelijk het zich, ook nu, in de harten der geloovigen levend betoont; handhaving, niet van de Formulieren, maar onder welken vorm ook, van die leerstellingen, welke, blijkens de geschiedenis der Kerk, blijkens òòk de Formulieren, ten allen tijde als haar levensbeginsel beschouwd zijn" [1]) — zoolang weet ik, mijns ondanks, aan de hardnekkig volgehouden bewering, dat deze partij geen ander doel heeft dan terugkeering tot 1618 en 19, geen beteren naam te geven dan dien van leugen en laster. „Onbekrompen vasthouding der Formulieren; vasthouding, maar die een afkeer van bekrompenheid heeft; onbekrompenheid, maar die tot geen loslaten verleid wordt" [2]) — zietdaar ook mijn kerkelijk standpunt. Ik zou het reeds een verblijdend teeken des tijds noemen, indien allen, die aan de thans meest bestreden hoofdzaken vasthouden, en daarom ook, bij het bewustzijn van eerlijkheid en goede trouw, geene angstige Formuliervrees behoeven te toonen, elkander de hand wilden reiken, bijv. op de Nederl. geloofsbel. of den Heidelb. Catech., in dien milden, en toch positief-christelijken geest, die ten vorigen jare den Berliner Kirchentag aanspoorde, om zich tegenover Romanisme en Rationalisme [3]), op den grondslag der H. S. onder de va-

1) *Het regt der Herv. Gezindh.*, door Mr. G. Groen van Prinsterer, Voorrede, pag. VI.

2) T. a. p. pag. 37.

3) *Rationalisme* wordt hier gebezigd, in den meest algemeenen zin, ter aanduiding van elke rigting, die in den mensch zelven, in zijne rede, of zijn gevoel, of zijn zedelijk bewustzijn, de kenbron en toetssteen der godsdienstige waarheid vindt, in plaats van in de objectieve getuigenis des eeuwig onfeilbaren Godswoords.

nen der Augsb. Confessie te scharen. Stond er dan een man op tot spreken, even vast in het geloof en toch even vrij in de wetenschap, als zich te dier plaatse Schenkel getoond heeft, vrienden, gij raadt reeds, wien hij onder zijne opmerkzame toehoorders, wien onder zijne trouwe bondgenooten zou vinden! Immers, gij rangschikt mij gaarne onder hen, die „op gezag der H. Schrift gehecht zijn aan waarheden, welke zij in de Symbolen der Kerk klaar en krachtig beleden vinden." En niet te dikwijls kan het herhaald worden, wat ten vorigen jare in uw Tijdschrift werd opgemerkt: „naarmate iemand minder tegen den inhoud der Formulieren ingenomen is, is hij ook minder tegen de Formulieren zelve ingenomen."

Ik acht mij hier niet geroepen, om diep in de zoogenaamde Formulierkwestie in te gaan, over welke ik mij reeds elders heb uitgesproken [1]). Ten overvloede verklaar ik nogmaals, dat ik het kwaad ook op kerkelijk terrein wensch te overwinnen door het goed, de dwaling door de waarheid, de ziekte door het éénig onfeilbaar geneesmiddel. Maar zoo weinig ik ooit een stelsel van inquisitoriale intimidatie en dwang wensch te zien ingevoerd, zoo weinig kan ik het regt eener onbeperkte leervrijheid toelaten, die van den historischen grondslag onzer Kerk geheel willekeurig zich losscheurt. Men gedooge voor het tegenwoordige eene onbeperkte leervrijheid, niet in volstrekten zin als iets goeds, als een normalen toestand der Kerk, maar „gelijk men een kwaad wil, dat God over ons gehengt, en gelijk men zich onderwerpt aan een' tijdelijk gegevenen toestand!" Maar die toestand, hij kan ook mijns inziens onmogelijk zonder verandering voortduren. Met u beweer ik, gelijk ik zelf reeds vroeger op andere wijze verklaarde [2]), „dat de bestaande leervrijheid, hoezeer een feit, echter geen regt daarstelt, en dat kerkelijke besturen en personen volgens goddelijk en menschelijk

1) Zie Aphorisme 34—41, verg. *Jaarboeken*, 1850, bl. 402—406.
2) Aphorisme 3—8.

regt in de eerste plaats verpligt zijn, om de leer der Kerk te handhaven, zal de Kerk niet ontbonden worden." Ik herinner u aan de, voor mij onwederlegbare beschouwingen van A. Monod en Pedezert, waarop ik in den vorigen jaargang van E. en V. gewezen heb [1]). Hoe langer ik er over denk, des te dieper besef ik: de Kerk, als zoodanig, heeft aan het Evangelie en bloc niet genoeg. Als Kerk berust zij geheel op de Schrift, maar op de Schrift, in een bepaalden zin opgevat en verklaard. Of zou het niet meer waar wezen, dat elke ketter zijn letter heeft? Hebben de jongstverloopen tijden niet telkens de juistheid gestaafd van het opschrift, dat Werenfels boven het Bijbelboek plaatste:

„In deze Schrift zoekt ieder, keer op keer,
„zijn eigen meeningen, en vindt er die ook weer?" [2])

En is men in staat éénigen waarborg te geven, dat de vrijheid geene losbandigheid worde, indien de vrijheid van profeteeren, mits onder gestadig beroep op individueele opvatting der H. S., zonder eenige beperking wordt toegestaan? Ik aarzel geen oogenblik, wat ik op deze vragen moet antwoorden.

Ik heb de onbeperkte leervrijheid wel eens hooren verdedigen door een beroep op 1 Cor. III : 11—15, waaruit afgeleid werd, dat Paulus het bouwen van „hout, hooi en stoppelen" onverhinderd wil toelaten, tot de Dag over de waarde van ieders werk zal beslissen. Maar gewoonlijk vergat men, dat Paulus daarbij het bouwen op het éénig fundament heeft voorondersteld, en dat het juist tusschen de voorstanders der kerkleer en die der onbepaalde leervrijheid nog de vraag blijft, of de laatstgenoemden bouwen, met behoud of wel met verwerping van den éénigen hoeksteen, en al mag men ook het eerste gelooven, wat waarborg zij op kerkelijk

1) E. en V. 1853, bl. 203—205, en 273—277. Verg. het door mij geschrevene over den *Kirchentag*, bl. 450—471.

2) „Hic liber est, in quo quisque sua dogmata quaerit,
„invenit et iterum dogmata quisque sua."

gebied kunnen geven, dát het tweede niet zal geschieden. Waartoe meer, mijne vrienden? Ik had u in dezen brief, om het volstrekt onhoudbare van het bestreden beginsel te staven, een tabellarisch overzigt toegedacht van alles, wat (althans hoofdzakelijk) in naam der vrijheid en met gestadig beroep op het Evangelie, ten aanzien van God, den mensch, den Christus, den weg des heils, en de toekomende dingen, lijnregt met elkander in strijd, wordt geleerd en gehoord. Maar hoe sterk het zou spreken, het blijft mij thans in de pen. Hoe meer ik, behoudens de regten der waarheid, aan Hebr. XII: 14ᵃ wensch indachtig te blijven, te scherper wensch ik toetezien, dat ik de les, vs. 15ᵇ niet vergeet. Maar dit mag ik toch betuigen, hoe ik met innerlijk leedwezen zie, dat een zoo ongerijmd beginsel, waarover men bij toenemende opwekking, in andere Protestantsche landen reeds lang heen is of raakt, in het onze steeds luider als het echt Hervormde, ja, als een ideaal van volkomenheid voorgesteld wordt. Mag ik u, uit mijne nieuwste lectuur, nog twee citaten, ter ondersteuning van ons gemeenschappelijk gevoelen, doen hooren? Zij zullen beiden aan reeds genoemde schrijvers ontleend zijn. Het eerste uit Nägelsbach:[1] „die Nothwendigkeit der Symbole entspringt aus der Beschaffenheit der H. Schrift. Wäre diese selbst schon ein klar geordnetes Lehrsystem, über dessen Sinn und Bedeutung kein Zweifel entstehen könnte, so brauchten wir kein besonderes Symbol mehr. Nun aber liefert die Schrift nur die Rohstoffe, und zwar nicht in systematischer Ordnung. Deshalb ist sie bei der Verschiedenheit der menschlichen Anlagen der verschiedensten Auffassungen fähig. Zur Unterscheidung nun von Andern und zur Basis für ihr eigenes Leben musz jede Kirchengemeinschaft eine urkündliche Erklärung darüber abgeben, wie sie die Schrift verstehe. Durch diese Erklärung

1) a. a. O. S. 155.

giebt die Kirche ihren eigenen Mitgliedern den Schlüssel zu dem, nach ihrer Uberzeugung richtigen Verständnisze des göttlichen Wortes in die Hand, nach aussen hin stellt sie dadurch ein Unterscheidungs- und Erkennungszeichen, ein Symbol auf." Het andere van een man, met wien onze liberalen in vroeger jaren vrij wat meer konden sympathiseren dan nu, den Prelaat Ullmann bedoel ik, die in zijn straks vermeld schrijven de geestelijkheid van Baden herinnert: „Die Leitung der Kirche ist nicht eine Herrschaft über die Kirche, sondern ein Dienst in der Kirche; und dieser Dienst darf nicht geführt werden nach dem eigenen Gutdünken des Dienenden, sondern ist seiner Natur nach an die Ordnung und Regel des ganzen gebunden, in welches derselbe gliedlich eingefügt ist. Der uns anvertraute Dienst gilt zunächst unserer Landeskirche. Aber diese selbst hat sich in feierlicher Weise für innigst verbunden erklärt mit der Gesammtheit der Evangelischen Kirchen des Auslandes, und dieses Ganze evangelischer Kirchen ist nicht von heute oder gestern, und besteht nicht in dem, was jedem daraus zu machen gefällt, sondern hat seine bestimmten Glaubens- und Lebens-Ordnungen, die im Worte Gottes enthalten und in den daraus geschöpften Bekenntnissen klar und bündig vorgezeichnet sind. Nach diesem Maasze, nicht nach meinen Gedanken und Wünschen werde ich — den Dienst der Kirchenleitung vollziehen [1]."

Met u beweer ik, dat door geene Synode de verbindende kracht der symbolen is opgeheven, en verlang ik van wie ze onderteekent, dat hij in den bovengenoemden zin aan de groote hoofdzaken vasthoude, die daarin zijn uitgesproken. „Wie bepalen zal wat hoofdzaken zijn, indien men zich eenmaal niet meer aan iedere letter ge-

1) a. a. O. S. 2. Tegenover eene mogelijke bedenking, dat toch „de meerderheid" het anders begrijpen kan, zal het niet ongepast zijn, Ullmanns gulden boekske: *die Geltung der Majoritäten in der Kirche*, schoon reeds ruim vier jaren oud, te herlezen. Verg. onze 74e—76e *Aphorisme*.

bonden acht"? Lieve vrienden, vraagt het eens ten proeve aan honderd gemeenteleden, in wie de hoofdzaak onzer belijdenis leeft, en die zelve levend gemaakt zijn door dat geloof, en ziet, of onder hen daaromtrent niet vrij wat minder verschil is, dan zij, die de zaak louter van de theoretische zijde beschouwen, gewoonlijk vermoeden. Op enkele punten moge men weifelen, of zij al of niet tot het fundamenteele behooren, van meerderen zal men het onvoorwaardelijk toegeven moeten, dat zij daartoe stellig te brengen zijn. Het ware te wenschen, dat de vraag, wat wezen en hoofdzaak onzer belijdenis is, eens als een louter historisch probleem uitsluitend door zulken beantwoord kon worden, die bij het antwoord geen het minste persoonlijk belang hebben, en overigens met de noodige Theologische kennis toegerust, jegens de bestaande Kerk als zoodanig geen de minste antipathie of sympathie voelen: ik twijfel niet, of de vraag zou al vrij spoedig uitgemaakt zijn. Zoolang het zoo ver niet is, zou ik meenen, reeds iets gewonnen te hebben, zoo men in den voorslag van Nägelsbach treden kon, dien ik, uit eerbied voor uwe plaatsruimte, in een noot hierbij mededeel [1]). Maar hoe het

---

1) a. a. O. S. 152. „Na te hebben herinnerd, dat de kerk eenen jeugdigen geestelijke niet ordenen *mag*, zoo zij reden heeft om aan de opregtheid zijner instemming met de hoofdbeginselen der Schrift- en kerkleer te twijfelen, schrijft hij:

„So erkläre dann die Kirche dem Ordinanden: Wir wollen einerseits die Freiheit, die du als Christ in Ansprüch nehmen darfst und sollst, nicht beschränken, andererseits aber wollen wir auch nicht, dass du unter dem Scheine der Freiheit Böses übest. Desshalb legen wir *auf dein Gewissen, zu ermessen, wie lange du dich, als mit dem Principe der Kirche in Einklang stehend betrachten, und für berechtigt zu ihrem Dienste halten könnest.*"

Wij gevoelen, het zegt voor den ligtzinnigen kandidaat niets, maar toch, voor den naauwgezetten, *vooral als zijn kerkelijk bewustzijn niet stelselmatig onderdrukt, maar door zijne voorafgegane vorming opgewekt en verhelderd is geworden*, genoeg. Weet gij een beter middel, waardoor te gelijk vrijheid en orde bewaard, en tegen het mogelijk gevaar van geveinsdheid gewaakt wordt? Ik zal het gaarne vernemen.

zij, een regt kan onbewegelijk vast staan, al moet de wijze waarop, en de mate, waarin dat regt geoefend moet worden, nog een voorwerp van nader onderzoek uitmaken. En juist dit beweer ik, dat hier het geval is.

Zal het, na al het gezegde, nog noodig zijn, ter voorkoming van misverstand, de betuiging hierbij te voegen, dat ik van de Formulieren op zich zelve het hoogste heil der Kerk niet verwacht? Voor u gewisselijk niet, maar voor wie mij, nevens u, zullen lezen, moge nog ten overvloede de verklaring hier staan, dat ik geen ander wapen ken, waardoor de wereld in, en buiten, en door de Kerk overwonnen kan worden, dan — het Woord en de Geest. Gods Woord is mij het zwaard, maar het formulier noem ik met R. Stier de (op kerkelijk standpunt onmisbare) schede. Ik begeer niet met de schede te strijden, maar toch ook deze laatste niet te zien weggeworpen, voor men mij eene andere en betere geeft. Verder laat ik natuurlijk de vergelijking niet gelden.

En indien ik u thans, na dit alles, niet slechts vergun, maar verzoek, dezen brief in uw Tijdschrift te plaatsen, dan weet ik, ja, wel vooruit, dat hij als een bewijs te meer zal aangezien worden, hoe ik mij aan zekere partij heb „verknocht en verkocht." Ik mag mij echter door die vreeze niet laten weerhouden van te doen, wat in mijne schatting betamelijk is. Adhaesie aan beproefde beginselen is geene verloochening van eigen zelfstandigheid, maar bevordering der eendragt, die magt maakt. Voor wie mij kent, geloof ik duidelijk genoeg bewezen te hebben, dat ik geen partijman ben in den ongunstigen zin van het woord [1]), en voor wie mij bestendig miskennen wil —— ach, lieve broeders, de theoloog, die tevens discipel des Heeren is, wordt op het laatst als Mithridates, roemruchtiger gedachtenis, door een zeker, u wel bekend antidotum tegen den schadelijken invloed der doodelijkste vergiften gehard,

1) Zie o. a. Aphorisme 70, 71, 72, 75, 78.

en zegt, met de kloeke Romeinsche Arria, eindelijk zelfs bij een doodelijke aderlating: het doet geen pijn, Paetus! Ik geloof door het bovengeschrevene aan ieder waarachtig onpartijdigen bij vernieuwing getoond te hebben, dat ik mij wensch te laten leiden door den geest van kracht, liefde en echte gematigdheid Wil men voortgaan, zulke beginselen als overdreven en eenzijdig te bestrijden; wil men, in strijd daarmede, de billijkste klagten en beden onverhoord laten, en die tienduizenden, die biddend roepen om wat anders dan het onbeteugeld Liberalisme hun biedt, in het aangezigt slaan, voorzeker, men kan aan de zaken in de Kerk een wending geven, die thans nog niemand durft spellen, en prat op eigen triomf, tegen hunnen wil de andersdenkenden dwingen om den puinhoop, die eenmaal kerk heette, te ontvlugten. Maar God en de nakomelingschap zullen dan oordeelen, door wie de breuke geslagen; aan wat zijde de zuivere waarheid en vrijheid en liefde geweest is!

Doch, laat mij met een blijder blik in de toekomst besluiten. Noode mistte ik aan het slot van uw programma een toon van hoop en vertrouwen. Wij hebben er reden toe, niet bij den blik op ons zelven — ach, wie zijn wij, en wat schaadt het ook of onze personen de nederlaag lijden, zoo slechts onze beginselen zegepralen — maar bij den blik op den trouwen Heer, die ons in zijne dienst wel wil gebruiken, en bij wien geene verhindering is om te verlossen door velen of door weinigen. Indien Hij voor ons is, wie zal dan tegen ons zijn? Geen miskenning of smaadheid, die wij, wat ons zelven betreft, stilzwijgende aannemen, en om zijnentwil met blijdschap verdragen, zullen ons scheiden van Hem, die ons liefgehad heeft. En bovendien, ook de teekenen der tijden bieden stof van bemoediging aan. Bedrieg ik mij, of verraden onze tegenstanders — o, hoeveel zoeter ware het mij, hen in al de kracht des woords broeders te noemen — bij zigtbare overmagt en klimmenden overmoed, ook nu en dan een bezorgd-

heid en vrees, die wij, bij de kleinheid van ons getal, als een gedwongen hulde aan ons beginsel aannemen mogen? Nadert niet reeds deze of gene uit hunne gelederen van lieverlede tot de door ons beledene zienswijze, en gebiedt de liefde niet, juist omdat wij ons sterk door de waarheid voelen, dit ook van meerderen, van velen te hopen? Is de arm verkort, die elders, in Duitschland vooral, dezer dagen de goede zaak zoo zigtbaar doet veld winnen? Staan er niet welligt gebeurtenissen in ons vaderland of ons werelddeel voor de deur, waardoor de waardij der thans miskende waarheid schitterend zal in het licht gesteld worden? En mogen wij over onzen strijd ons beklagen, waar die tot den wereldkamp, die welligt morgen ontbrandt — vergelijkender wijze, en geheel afgezien van de heiligheid der zaak — in gelijke verhouding zal staan, als de muizen- en kikvorschen krijg van Homerus tot de tooneelen der Ilias? Bovenal, wordt niet voor het geloof, met elke pijnlijke wonde, die om 's Heeren wil in de strijdende Kerk ons wordt toegebragt, het uitzigt op die zegepralende in de hemelen helderder, waarvan wij welligt nog minder ver dan van den algemeenen oorlog verwijderd zijn? Houden wij goeden moed, mijne broeders, en zien wij slechts toe, dat de beste Bondgenoot zijne Adhaesie aan onze beginselen schenke!

Vester in nostro,
J. J. VAN OOSTERZEE.

—

Uitspraak van het Klassikaal Bestuur, ter approbatie van het beroep van Dr. Meyboom. Wat ons, op ons standpunt, in deze uitspraak vooral bedroeft, het is niet maar de ergernis daardoor gegeven, dat het Klassikaal Bestuur van Amsterdam zich gelaat, in het geheel eigenaardig leerstelsel van Dr. Meyboom, waarin voor des Heilands eeuwige Godheid, voor de schulduitdelgende kracht zijner offerande, voor de persoonlijkheid des H. Geestes en voor de onfeilbaarheid der

H. Schriften geen plaats is, niets te zien dan eene *afwijking* in *sommige meeningen* van de leer, uitgesproken in de Belijdenisschriften der Hervormde Kerk; Belijdenisschriften, die, te dezer gelegenheid, in dit officiëele stuk, met den veelbeteekenenden toenaam van „*oude*" worden aangeduid.

Het is ook niet de wijze, waarop men om deze *afwijkingen* in bescherming te kunnen nemen, gemeend heeft van het 7de Art. der *oude* Geloofsbelijdenis te kunnen partytrekken; waardoor men er een gebruik van gemaakt heeft, waaraan de stellers wel nimmer gedacht hebben, en dat althands de opneming dezer Geloofsbelijdenis onder de Formulieren van *Eenigheid*, tot eene zaak van geene de minste beteekenis doet afdalen.

Het is zelfs niet de door het Klassikaal Bestuur van Amsterdam bevondene onmogelijkheid om in de geschriften van Dr. Meyboom, een „duidelijk bewijs" te ontdekken, „dat hy de leer, welke volgens Gods Heilig Woord, in de aangenomen formulieren van Eenigheid der Hervormde Kerk vervat is, openlijk zou hebben wedersproken of bestreden," en de op die onmogelijkheid gegronde approbatie van de op ZWEw. uitgebrachte beroeping.

Maar het is de grond van dit alles:

De altijddurende antipathie by onze kerkbesturen, tegen degenen die in de Nederlandsche Hervormde Kerk, aan de leer der Hervormde Kerk „zoo als die in haren aard en geest, het wezen en de hoofdzaak der Belijdenis uitmaakt," *zoo zeer* gehecht zijn, dat zy in de hartelijke belijdenis van die leer, en van geene andere, den eenigen troost in leven en sterven voor zich en hunne kinderen erkennen; *zoo zeer*, dat zy meenen te moeten getuigen en opkomen tegen al zulke afwijkingen, als uit die leer wegnemen datgene, wat haar voor hen eene troostrijke leer wezen doet.

Geenszins behooren wy tot diegenen, die zich niet anders kunnen voorstellen, dan dat de leden van het Klassikaal Bestuur van Amsterdam, die in de zaak van Dr.

Meyboom hebben uitspraak gedaan, ook zelven meerendeels de *afwijkende meeningen* van Dr. Meyboom zouden zijn toegedaan; of immers, aan het byna in ieder opzicht, en zeker in al de hoofdzaken afwijkend stelsel van godgeleerdheid, hetwelk die geleerde, gewis naar zijne overtuiging, voorstaat, meer genegen zouden zijn dan aan de leer „die, in haren aard en geest, het wezen en de hoofdzaak uitmaakt van de Belijdenis der Hervormde Kerk."

Indien dit zoo ware, het zoude zeker het bedroevendste van allen zijn; maar wellicht zouden wy dan in de gedane uitspraak, een minder weifelachtigen, een meer cordaten toon hebben hooren aanslaan. Doch om zich èn de in een kerkbestuur zoo lichtvaardige beschouwing van *sommige meeningen* van Dr. Meyboom, èn het gebruik ter bescherming *zijner* afwijkingen van Art. 7 gemaakt, èn het zonderling denkbeeld, hetwelk men zich van de plicht om de leer der H. K. te *handhaven* (*Algem. Regl.* art. 11). gemaakt heeft, te kunnen verklaren, is het voldoende te denken aan eene antipathie, sterk genoeg om den waan te doen geboren worden, dat men de hand in dezen wat lichtende met de uiterste naauwgezetheid, een hoogeren plicht betracht.

Immers, voor zooveel men uit de doorgaande handelwijze oordeelen mag, schijnen zy die in de Nederlandsche Hervormde Kerk onzer dagen de macht in handen hebben, waarlijk in hun gemoed overtuigd te wezen, dat het hun eerste en duurste plicht is nimmer iets toe te geven dat van deze zijde gevraagd wordt, geen enkele klacht te verhooren, die van deze zijde wordt aangeheven, en liever tot de dubbelzinnigste hulpmiddelen de toevlucht te nemen, dan dezerzijds recht te laten wedervaren.

Waarom?

Omdat hun eigen standpunt medebrengt te oordeelen, dat het standpunt der voorstanders van de kerkleer met geen verlichte christelijke kennis, met geen ware christelijke liefde, en evenmin met den vrede als met de ont-

wikkeling der Kerk bestaanbaar is; en niet dan, hetzij onkunde, hetzij partyziek drijven, hetzij eer- en heerschzucht, of lust tot verwarring en allen boozen handel het kunnen doen innemen en bewaren.

Is dit oordeel liefderijk? Is het billijk? Is het onveranderlijk!

De beandwoording der eerste vraag laten wy over aan hen, die dit oordeel met zich omdragen.

Op de tweede, willen wy ook nu geenszins de ootmoedige belijdenis schuldig blijven, dat er van deze zijde somtijds ijver zonder verstand, somtijds ijver zonder liefde mag geopenbaard, en booze hartstochten in het spel geweest zijn; waarvoor wy zelfs niet pogen willen hen aansprakelijk te stellen, die van de andere zijde, door overmoedige terzijdestelling of onverdienden smaad, het geduld getergd en de gemoederen verbitterd hebben — Maar wel mogen wy vragen: was dit altijd en by allen het geval?

Gaven zy die deze gewantrouwde overtuigingen waren toegedaan, allen evenzeer blijk van onkunde, partygeest, eer- en heerschzucht en onrustigheid? Of zag men by velen ook het tegendeel?

Heeft de wetenschap, heeft de gemeente, heeft het koningrijk Gods en zijne uitbreiding aan niemand hunner eenige verplichting?

Waren allen tot hiertoe even onvatbaar voor ontwikkeling, voor loutering hunner overtuigingen? voor wijziging van hun standpunt tegenover andersdenkenden?

Waren onder de schakeeringen, die in de gehate party van den beginne aan aanwezig waren, of later ontstonden, onder de karakters, die in haar midden het meeste vertrouwen genoten, geene te vinden, tot wie men zich eenigzins getrokken kon gevoelen, of met welke men mogelijkheid zag zich te verstaan, of althands te onderhandelen?

Zou de verwarring in de Nederlandsche Hervormde Kerk, niet veel grooter, en eene betreurenswaardige crisis

niet reeds lang dáár geweest zijn, indien niet door de bezadigden uit het midden dezer party, meermalen woorden van vrede gesproken waren, en van stappen afgemaand, welke de tegenparty door een bestendige krenking en verongelijking telkens scheen te willen uitlokken?

Is het niet wat al te partijdig, steeds van eer- en heerschzucht te verdenken ook de zoodanigen, die jaren achtereen, alleen om het niet verbloemen hunner dierbaarste overtuigingen, van allen invloed op den gang van zaken in de Nederlandsche Hervormde Kerk verstoken moesten blijven, van menig vooruitzicht afstand doen, en onverdiend den smaad van duisterlingen, dweepers, onruststokers, cryptoroomschen, protestantsche jezuieten verduren tot op dezen dag?

Doch dit alles kan vergeten worden; indien er slechts een einde te zien is aan de miskenning. Indien slechts iets in staat ware deze hardnekkige antipathie, in het belang van den vrede der Kerk, te overwinnen of te verzachten.

Hiervoor echter vreezen wy. En zulks te meer, naarmate zy te onbedachter voortgaat de *ultra's* tot stappen te tergen, die door de *bezadigden* niet langer zullen kunnen worden tegengehouden, en waarvoor zy niet nalaten zal *allen* aansprakelijk te stellen.

Maart 1854. N. B.

BOEKAANKONDIGING.

Het Klassikaal Bestuur van Amsterdam. (*Overgedrukt uit den Nederlander, nieuwe Utrechtsche Courant*). *Utrecht, Kemink en Zoon* 1854.

Men ontvangt hier de artikelen, die in den Nederlander de uitspraak door het Klassikaal Bestuur van Amsterdam in de bekende zaak van Dr. Meyboom beoordeelen, in eene afzonderlijke uitgave. Daar het genoemde hoogstbelangrijke dagblad in veler handen komt, behoeven wij van den inhoud dezer artikelen geen verslag te geven. Zeer juist is de aanmerking, reeds op de eerste bladzijde gemaakt: „de voorstelling van de belijdenisschriften als de „*oude*" belijdenisschriften der Hervormde Kerk, die wij, zoo we ons niet vergissen, hier voor de eerste maal in eene kerkelijke acte aantreffen, is eene van die kleingeestige en onedelmoedige handelingen, waardoor kerkelijke personen, die in hun overmagt en overmoed, als in het voorbijgaan, aan de Belijdenis der Kerk een verbindend vermogen voor den tegenwoordigen tijd ontzeggen, en haar bij de gemeente als *verouderd* trachten verdacht te maken." In hetgeen verder bij de beoordeeling der klassikale uitspraak gezegd wordt is veel, waartegen niet veel ingebragt worden kan. Of de schrijver zich echter niet te sterk uitlaat tegen hen, volgens wie het verbindingsformulier voor de Hervormde Predikanten ook nog in een anderen zin kan opgenomen worden, dan in dien, welken hij er in vindt, is eene vraag, op welke wij niet ontkennend zouden durven antwoorden. Hoe dikwijls wij de woorden: „dat wij de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord in de aangenomen for-

mulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk is vervat, ter goeder trouw aannemen en hartelijk gelooven" enz. — hoe dikwijls wij deze woorden ook lezen, altijd komt het ons voor, dat het bijgevoegde „overeenkomstig Gods Heilig Woord" in dit verband eene *beperkende* kracht heeft. Wat de bedoeling der stellers geweest is, doet hier minder ter zake, dan het antwoord op de vraag, wat er geschreven staat. Wij vereenigen ons dan ook niet met des schrijvers gezegde, dat geen eerlijk mensch, dit verbindingsformulier lezende, daarin eenige dubbelzinnigheid ontdekken kan, evenmin als met hetgeen daar verder volgt over den eisch van volle overeenstemming van den leeraar met de leer der belijdenisschriften.

Hoe dit echter zij, de wijze, waarop het Klassikaal Bestuur van Amsterdam zijne uitspraak geformuleerd en gemotiveerd heeft, geeft zeer natuurlijk aanleiding, dat men zich hooren laat zooals de schrijver dezer artikelen het gedaan heeft.

D.

Bibliotheek voor buitenlandsche Theologie, uitgegeven door Dr. J. C. Zaalberg Pz., pred. te Deventer en Dr. A. W. van Campen, pred. te Opperdoes. Eerste deel. Eerste stuk. Deventer, J. de Lange 1854.

Het is bekend dat in Duitschland, het vaderland der godgeleerde wetenschap, de mannen dier wetenschap, zoo zij niet gekomen zijn tot pantheïstische ontkenning van alle positieve godsdienst, en daarmede tot verwerping der Openbaring als zoodanig, tevens handhavers en verdedigers zijn, niet alleen dier Openbaring in het algemeen, maar van die waarheden in 't bijzonder, die, als in de Openbaring gegrond, in de reformatorische belijdenisschriften zijn uitgedrukt en die ten onzent vaak als door de wetenschap veroordeeld worden voorgesteld. Verblijdend is het daarom, wanneer wij de jongeren der wetenschap, of wilt gij liever, de liberale theologen (zij noemen zich gaarne de evangelische) ter schole zien gaan bij hen, die, ook naar het oordeel der orthodoxen of confessioneelen ten onzent, den naam van evangelische niet minder dan dien van wetenschappelijke godgeleerden allezins verdienen. Menigmaal doet zich dit verschijnsel voor. Zoo

werd onlangs het voortreffelijke boek van den heidelbergschen hoogleeraar Hundeshagen: *der Weg zu Christo*, in het nederduitsch vertaald en uitgegeven, door wien? door Dr. Zaalberg, bekend om de geestdrift waarmede hij den strijd ten onzent tegen de orthodoxen („orthodoxisten," enz.) aanbindt. Nu is Hundeshagen een ijverig verdediger van de leer der Drieëenheid. Zulke overtuigingen nu, als die omtrent de natuur van God, staan bij zulke consequente denkers, als de duitsche geleerden over het geheel zijn, niet geïsoleerd. Zij staan in een organisch verband met hun gansche levensbeschouwing en opvatting der Openbaring. Zoo vindt dan ook H. in de leer der Drieëenheid den waarborg voor de handhaving der echte humaniteit, d. i. der ware zedelijkheid, waarvoor onze liberalen bij uitstek meenen te strijden en waarmede zij het mysterie, bepaaldelijk de leer der Drieëenheid, die hun een produkt van oostersche phantasie is, ter kwader ure in het christendom overgebragt, onvereenigbaar achten [1]). Het is toch in dit leerstuk dat zich de gansche strijd tusschen liberalen en orthodoxen concentreert. Ditzelfde verschijnsel doet zich ook voor in de „Bibliotheek," enz., die alleen daarom hier wordt aangekondigd, omdat wij hierop als op een irenisch verschijnsel de aandacht willen vestigen. Wat toch bevat dit eerste stuk? Het wordt geopend met „eene theologische schets door Dr. J. P. Lange, getiteld: „de zoogenaamde aanstootelijke plaatsen van het Oude Testament, beschouwd als middelpunten van de heerlijkheid der Oudtestamentische Godsdienst." Dit gansche stuk gaat van eene theopneustische beschouwing der H. S. uit. Dr. Lange staat trouwens bekend als verdediger van theopneustie en triniteit. (Met opzigt tot dit laatste wordt door de redactie deze noot bijgevoegd: „voor eens en voor altijd wordt hier, zoo 't nog noodig mogt wezen, opgemerkt, dat de redactie zich niet aansprakelijk stelt voor begrippen of zaken in de door haar opgenomen stukken voorkomende"). — De commentaar van Dr. J. Olshausen (niet te verwarren met zijnen broeder), *die Psalmen*

---

1) Ten bewijze strekken de volgende woorden van dezen geleerde, ontleend aan eene verhandeling *über die Humanitätsidee* (in *Deutsche Zeitschr.* 1853 n°. 33 S. 260): „Es ist die unermeszliche Culturbedeutung der christlichen Lehre von der Dreieinigkeit in Gott, dasz in ihr die Bedingungen gegeben sind, den Humanitätsgedanken vollständig zu verwirkli-

erklärt (Leipzig, Hirzel 1853), zijnde de 14de aflev. van het *kurzgef. Exeg. Handb. z. A. T.*, wordt wegens zijne negatieve rigting sterk afgekeurd. — Doch niet alleen dit. In het gansche *Handbuch*, alhoewel niet zoo radikaal als de 14de aflev., wordt die negativiteit betreurt. De beoordeelaar (Z.) eindigt met deze woorden: „O. beroemt zich, dat hij als philoloog en niet als theoloog den bijbel verklaren wil. Zulke betuigingen worden tegenwoordig vaak gehoord, ook wel in ons vaderland. Dat men nu een philoloog dient te zijn, om goed bijbeluitlegger te kunnen wezen, zal wel niemand betwijfelen. Dat eene *theologische* uitlegging in dien zin, dat men zijne dogmata in den Bijbel zoeken en vinden wil, eer den naam van *inlegging* verdient, is even zeker. Als men evenwel met dat verheerlijken der philologie en dat te huis laten der theologie bedoelt — en dit schijnt wel veler bedoeling te wezen, — dat men de H. S. moet lezen en verklaren als een gewoon geschrift der ongewijde oudheid, met een koel verstand zonder zin of gevoel voor den hoogeren en heiligen inhoud der Schrift, ja, zelfs met angstige vrees, om toch niet te veel eerbied voor of geloof aan hare uitspraken te hechten, dan zouden wij voor zulk eene philologische theologie vreezen, indien wij niet vertrouwden, dat de heilige oorkonden ook den toets der meest negatieve kritiek en uitlegkunde wel door zullen staan, tot men eens glimlagchend op al die armzalige pogingen der hedendaagsche negativiteit neder zal zien." — Wat zoude er van eene orthodoxe zijde anders te zeggen zijn? Wat op de strekking van deze publikatie aan te merken? — Hoe nu het verschijnsel, waarvan wij spreken te verklaren? te verklaren dat de beide partijen be-

---

chen. Die trinitarische Besonderung im metaphysischen Wesen Gottes ist die primitive Bedingung der Ausfüllung der Kluft zwischen Schöpfer und Geschöpf; die starre Gottesidee des abstrakten Monotheismus gewinnt jene Flüssigkeit, welche sie geschickt macht den Begriff eines göttlichen Liebeswillens zu entwickeln. Es ist die Forderung der Humanitätsidee, die aus dem Begriff des göttlichen Ebenbildes im Menschen entspringt: göttliches Leben in menschlicher Form. Aber wenn der abstrakte Monotheismus zu diesem Ende das eingehen des Menschlichen ins Göttliche kennt und verlangt, so lehrt und verkündet, so verwirklicht der trinitarische Monotheismus das eingehen des Göttlichen ins Menschliche in Christo den Gottmenschen, den zweiten Adam, um durch ihn den Erstgebornen einer neuen geistigen Schöpfung die gefallene Menschheit zu ihren Urbild zu erneuern, in einem neuen geistigen Haupt den ganzen Leib der Menschheit zu einer organischen Einheit zusammen zu fassen."

weren dat de duitsche theologen van dezen geest hunne geestverwanten zijn? Zoude de strijd, die onze kerk verscheurt, rusten op een KAPITAAL MISVERSTAND? Wij mogen het niet denken. De gemeente, wier bewustheid hier beslissende is, oordeelt er niet zoo over. — Zou men zich ook welligt in de strekking der duitsche theologie bedriegen en wanen eene sympathie te vinden waar deze niet bestaat, doch waaraan men behoefte gevoelt? 't Is mogelijk. Zeker is het althans, dat men te vergeefs in Duitschland zal zoeken naar hetgeen men ten onzent verlangt, een positief christendom, zonder positieve dogmen.

Doch, hoe dit verschijnsel dan ook te verklaren zij, liever dan deze verklaring te zoeken, willen wij dit verschijnsel van den irenischen kant beschouwen, en er, zoo mogelijk, een vredeteeken in zien voor de toekomst onzer kerk. Zij die toch ten onzent smaad dragen om de overtuigingen hier bedoeld, bepaaldelijk omdat zij vasthouden, wat het formeele beginsel onzer kerk betreft, aan de theopneustie als den eenigen grond van het onfeilbaar gezag der H. Schrift, en, wat het materieel of dogmatisch beginsel aangaat, aan de Drieëenheid Gods als het middenpunt waarom zich alle heilswaarheden concentreeren en als de kroon der gansche Openbaring, zullen zich dien smaad gaarne laten welgevallen, indien ze zien dat op een anderen weg diezelfde waarheden weder in de kerk worden ingebragt. Het is hun toch niet daarom te doen, dat dit door hen geschiede. De meesten zelfs zullen de ondervinding hebben dat hunne namen genoegzaam zijn om wat zij spreken en leeren, terstond, zonder nader onderzoek, bij de tegenpartij te doen verwerpen. Doch daar hunne zaak is niet de hunne, maar die van God, van *Zijne* waarheid en *Zijn* woord, verheugen zij zich, waar die waarheid verbreid en dat woord Gods verkondigd wordt, al moest het zijn tegen hen. Zij verheugen zich waar Christus gepredikt wordt, al ware het ook onder een deksel. (Philipp. I:15—18).

D. C. D. L. S.

VERHANDELINGEN.

BEHOUD EN VOORUITGANG.

GEDACHTEN OVER DE GESTELDHEID EN HEHOEFTE ONZER VADERLANDSCHE KERK.

DOOR

L. J. VAN RHIJN,

Pred. te Nieuw-Loosdrecht.

Aan die twee woorden, Behoud en Vooruitgang, of liever aan de begrippen, die zij uitdrukken, hecht zich nagenoeg geheel de tegenwoordige strijd en spanning in onze vaderlandsche, evangelisch-protestantsche, hervormde kerk. Beide hebben hun regt en hunne waarheid. Het eenzijdig drukken of vasthouden van het eene met verwerping van het andere, veroorzaakt niet het minst den strijd der partijen, toenemend misverstand, wederkeerig onregt, onverzoenlijke veete. Daarom wilde ik zoo gaarne eenige wenken en gedachten uiten, of zij ook, al is het maar een weinig, mogten dienen tot wegneming van dit misverstand, tot bevordering van vrede, tot voorbereiding van christelijke verzoening bij eerlijke, waarheidlievende, Godzoekende gemoederen. Dr. van Oosterzee zegt:[1] „Ook in den ker-

1) In zijne 87. Aphorisme, Strijd en Verzoening; Jaarboeken voor Wetenschappelijke Theologie, XI. Dl. 1. st. bl. 224.

kelijken strijd verstaat men zoo dikwijls de sprake zijns naasten niet, omdat men hemzelven niet begrijpt. Wel teregt mogt Mad^e de Stael ergens verklaren: „tout comprendre, ce serait tout pardonner." Velen, die thans ver van, indien maar niet met kouden haat of gloeijenden toorn tegenover elkander staan, zouden elkander billijker beoordeelen en hooger waarderen, indien zij elkander meer ontmoetten en minder verdachten." Dat woord is mij als uit de ziel geschreven, ik wil het mij zelven en anderen op nieuw herinneren tot gemeenschappelijke behartiging.

Die bovenaangestelde woorden: behoud en vooruitgang, hoeveel omvattend ook van zin, drukken toch niet naauwkeurig en volledig alles uit, wat ik hier in het oog heb. Zij geven mij wel de hoofddenkbeelden aan, maar er zijn vele nuances in het kerkelijk leven, die er slechts zeer gebrekkig door worden aangeduid. Die nuances staan mij als de soorten (speciës) tot het geslacht (genus), als de schakeringen tot de grondkleur. Ik druk ze uit door deze woorden: orthodoxie en liberalisme, stabiliteit en beweging, spiritualisme en humanisme, realisme en idealisme [1].

---

1) Men heeft geklaagd, dat door het gebruik van uitheemsche kunsttermen sommige belangrijke verhandelingen in dit Tijdschrift voor niet-wetenschappelijke, schoon beschaafde Christenen onverstaanbaar waren. Daarom wil ik ze, waar ik er gebruik van maak, vertolken. Dat ik echter dat gebruik zelf liever moest opgeven, zie ik niet in. Die kunsttermen namelijk drukken het bedoelde veel korter en te gelijk veel naauwkeuriger en vollediger uit, dan zulks door omschrijving mogelijk is. Zij hebben in die sfeer van gedachten, waarin men zich begeeft, sedert lang het burgerregt gekregen, even als b. v. in het krijgswezen de Fransche woorden: Generaal, Ingenieur, Korporaal enz. Hoe onverstaanbaar of belagchelijk zou ik mij maken, wanneer ik die zorgvuldig wilde vermijden, en daarvoor de Hollandsche woorden: Algemeene, Vernuftteling, Ligchamelijke, in de plaats stelde? Immers die van het krijgswezen iets weten wil, moet zich de moeite geven, om die kunsttermen te leeren verstaan. Zoo ook op het gebied van Kerk en Godgeleerdheid. Daarenboven die moeite is waarlijk zeer gering. Maar sommige beschaafde Christenen vormen zich een verkeerd denkbeeld van hetgeen

Al de eerstgenoemden van deze vier paren behooren tot de rubriek, behoud; al de laatstgenoemden tot die van vooruitgang.

Al die woorden worden in gunstigen en min gunstigen zin gebezigd, maar in dien gunstigen zin opgevat, die of de etymologie of het spraakgebruik 1) toelaten, zijn beide soorten van geestesrigtingen noodzakelijk, dienen beide elkander tot correctief en tegenwigt, gelijk beide ten allen tijde in de christelijke kerk zijn geweest. Moge ik zulks van elk der vier opgegeven nuances met een woord aantoonen, en wel van achteren af.

---

eigenlijk stichtelijk en populair is. Zij zouden verstandelijke oefening en vordering daarvan liefst uitsluiten. Dit schijnt mij onjuist. Ligt daarbij niet intellectuële traagheid te gronde, die, gelijk alle traagheid verwerpelijk is? Beschaafde gemeente-leden, die waarlijk willen gesticht worden, moeten dunkt mij, ook willen leeren, wat zij nog niet weten; ja in dat aanleeren zelf is reeds een deel der stichting begrepen.

Hier nu de vertolking der bovenstaande kunsttermen.

Orthodoxie heet regtzinnigheid, liberalisme vrijzinnigheid. Alle uitgangen op isme duiden in dit soort van woorden eigenlijk eene ontaarding aan van hetgeen oorspronkelijk goed was. Zoo liberalisme van liberaliteit, d. i. vrijen, onbekrompen zin; orthodoxisme van orthodoxie; mysticisme, het zwelgen in donkere onbestemde gevoelens, is de ontaarding van mystiek, d. i. het innige, diepe geloofsleven; zoo zijn b. v. Johannes schriften vol heilige mystiek, terwijl zij van mysticisme verre zijn verwijderd. Zoo is pietisme de ontaarding der pieteit. d. i. der waarachtige vroomheid, en duidt men er die ziekelijke vroomheid mede aan, die door het hoofdgewigt te leggen op bijzaken, de groote hoofdzaak voorbijziet.

Stabiliteit komt af van een grondwoord, dat staan, vaststaan beteekent, zoo veel als ons onbewegelijkheid.

Spiritualisme is eigenlijk overdreven vergeestelijking, overdreven gewigt leggen op den geest, met onbehoorlijke verachting van de stof (materia); Humanisme, dat geene juiste tegenstelling hiervan is, zooals wij zien zullen, duidt aan een te groot gewigt leggen op het menschelijke ten koste van het Goddelijke.

Realisme beteekent een overdreven acht geven op het werkelijk bestaande, zonder zulks behoorlijk door hooger ideaal (gedachte-beeld) te laten bezielen en veredelen; Idealisme het tegendeel, het voorbijzien namelijk van de werkelijkheid, om alleen in eene denkbeeldige wereld te zweven.

1) Het is er namelijk verre van daan, dat de boven aangegeven taalkundige beteekenis ook naauwkeurig in het spraakgebruik zou zijn overgegaan.

Realisme en Idealisme. Hier denk ik aan Origenes en Tertullianus, beiden beroemde kerkleeraars, uitnemend begaafde geesten, heroën onder de Christenheid. Zij vertegenwoordigen mij de geheele rigtingen ook in onze dagen, van het Idealisme en Realisme.

Origenes, die edele, vurige geest, dat hoogstrevend genie, dat de christelijke geloofswaarheden met de Platonische wijsbegeerte, het beste, dat de heidenwereld van bespiegelend denken had voortgebragt, zocht te vereenigen, de man, die geest en leven was, maar die dreigde alles in geest op te lossen, in damp te doen verdwijnen, en geen ligchaam, geene concrete [1]) gestalte over te houden, hij was de vader der Idealisten. De Groninger school in hare edelste vertegenwoordigers gedacht, mag hem haren vader noemen, wat de grondaanschouwing betreft. Maar even als in Origenes de overgang tot het Gnosticisme [2]) lag, zoo naderen ook de Groninger Godgeleerden de klippen van het aloude Gnosticisme; ja wie weet, hoe velen hunner reeds op die klippen zijn gestrand!

De tegenovergestelde rigting vertegenwoordigt ons onder de oude Christenleeraars Tertullianus. Daar staat hij voor ons door de geschiedenis ons geteekend als bij uitnemendheid regtzinnig in de leer, positief, phantasierijk, verwerper van alle philosophie, van alle abstractie, (afgetrokkenheid) concreet en plastisch [3]) in zijn denken, streng van zeden, rigoristisch verachter van kunst en wetenschap, vorschende en borende in de diepte, gelijk Origenes streefde met arendsvlugt naar de hoogte — hij was de vertegenwoordiger van het Realisme. Onze af-

1) Concreet het tegendeel van absoluut; dat is: duidelijk bepaald, hier zoo veel als: tastbaar.

2) De kettersche rigting, die spoedig na den Apostolischen tijd opgang maakte, en door heidensch-wijsgeerige bespiegelingen de zuivere geloofswaarheden verontreinigde.

3) Plastisch, d. i. vorm en gestalte gevend aan zijne denkbeelden: rigorisme is onbehoorlijke strengheid.

gescheidenen en strenge orthodoxen mogen hem in hun eigenaardig wezen om kennelijke geestverwantschap hunnen vader noemen.

Origenes en Tertullianus leven voort tot op onzen tijd. „Nog heden, zoo laat Hagenbach in zijn jongst uitgekomen werk [1]) zich hooren, nog heden zeggen sommigen: vat het Christendom slechts geestelijk op, ontdoe het van de al te menschelijke omkleedsels, laat de strenge en woordelijk afgepaste vormen uwer leerbegrippen varen, dan zullen wij ons gaarne aansluiten aan deze echt menschelijke en vergeestelijkte Godsdienst, zoo als zij zich aan onze hedendaagsche beschouwingswijze aanbeveelt. Daartegen kanten zich anderen aan, en brengen onder de aandacht, hoe bij dit vergeestelijken de eigenaardige kracht van het Christendom, die juist in zijne verborgenheden en wonderen ligt, verloren gaat. Slechts in den onvoorwaardelijken terugkeer tot de woordelijke getrouwheid aan den Bijbel en de kerkelijke belijdenisschriften, in de heilzame beperking der menschelijke rede, in de onbepaaldste tucht des geestes op het gebied van kunst en wetenschap, vereenigd met de uiterste strengheid van zeden, ook ten opzigte van maatschappelijke en persoonlijke betrekkingen, zien zij het middel, om het Christendom weder op te beuren te midden van een verweekelijkten en naar den geest verwenden tijd."

„Aan een redelijk wenschen en streven ontbreekt het noch de eersten, noch de laatsten (ik spreek van de beteren onder hen, die het ernstig meenen met hunne overtuiging), maar van eenzijdigheden zijn geen van beiden vrij te pleiten. Eene volkomene vereeniging en zamensmelting der beide standpunten zal zoo spoedig niet mogelijk zijn. Van ieders eigenaardige geestesrigting (die men niet zich zelven geeft, maar van God ontvangen heeft) hangt het af, of de één meer naar deze, de ander meer naar die zijde overhelt. Er is reeds veel

1) De Christelijke Kerk in de drie eerste ceuwen. 1853, Dl. II bl. 84.

gewonnen, wanneer slechts ieder aan de andere beschouwing regt laat wedervaren, door in haar ook een gedeelte der waarheid te erkennen en te hoogachten, en er naar te streven, hetgeen hem zelven nog ontbreekt volledig te maken met het goede en juiste, dat hij in de tegenovergestelde beschouwing opmerkt. Voor den idealist is het goed en heilzaam bewaard te worden voor hoogmoedige en bedwelmende vlugt der gedachten, door voortdurend gewezen te worden op de magt der feiten en der werkelijkheid, die zich niet zoo gemakkelijk laat wegdringen door de tooverspreuk van een wijsgeerigen stelregel; terwijl het ook weder weldadig is voor den realist van tijd tot tijd eene geestelijke opwekking te ontvangen, die hem wakker schudt uit de trage gerustheid van een zeker bezit, en van hem den arbeid van het onderzoekend nadenken verlangt, opdat hij beschut zij tegen verstomping en verderving van den geest. — Niet in dit of dat stelsel, maar wel in het Christendom, dat boven de stelsels verheven is, ligt de geheele, de volle waarheid. Het Christendom is noch bodemloos Idealismus, noch geesteloos, slechts aan het zoogenaamd stellige zich vasthoudend, Realismus. Het is geest en leven. Geest en ligchaam, beteekenis en woord en daad doordringen in hetzelve elkander en smelten zamen tot de levende eenheid eener alomvattende openbaring Gods. Hoe meer wij streven uit zijne levensbron, waartoe wij telkens op nieuw terugkeeren, de volle waarheid te putten, en naar zijnen eeuwigen maatstaf de eenzijdigheden van ons wezen te vereffenen, des te gemakkelijker zullen wij tot het doel geraken. De geest is op zich zelf tot niets nut, wanneer zijn voortbrengsel zich niet wortelt en openbaart in de daad en waarheid. De letter heeft evenmin waarde, wanneer zij niet telkens op nieuw door den geest bezield wordt. Zelfs datgene, wat wij iets werkelijks noemen, is slechts dan iets werkelijks en waars, als het in den geest opgenomen, tot een wezenlijk bestanddeel des gees-

tes verwerkt en verheerlijkt, en uit hem wedergeboren is. — Niet alleen bij het Idealismus bestaat een leven in schijn en in droomen, dat alle wezenlijkheid mist, er bestaat ook een leven in schijn bij het Realismus, waar het zich verbeeldt, de werkelijkheid te bezitten, maar slechts eene doode nalatenschap vasthoudt, den vorm op zich zelf reeds als de zaak en het lijk als het levende ligchaam beschouwt, en dit leven in schijn is dikwijls nog gevaarlijker en bedriegelijker dan het eerste. De Kerk van Christus zelve en hare geschiedenis strekt hiervan ten sprekende getuige."

Ik kon mij niet weerhouden, om deze geheele plaats af te schrijven, omdat zij zoo schoon en gepast uitdrukt, wat er sints lange in mijne ziele leeft, en zij in den strijd en de spanning onzer dagen ieders overweging overwaardig schijnt. Reeds lang is het mij duidelijk, dat de grond van dien strijd bij de besten aan weêrszijden, ligt waar velen hem niet zoeken, tusschen Idealisme en Realisme, tusschen Origenes en Tertullianus.

Spiritualisme en Humanisme. Deze woorden duiden eene andere nuance der beide hoofdrigtingen aan. Wat die woorden zelven betreft, ik behoud ze, zoo als zij bij ons te lande gebruikelijk zijn; maar zij drukken naar hunnen aard eigenlijk niet uit, wat men er door te kennen geven wil. Spiritualisme wil eigenlijk zeggen eenzijdige vergeestelijking, daar tegen staat materialisme (eenzijdig gewigt leggen op de stof, de materie) over. Humanisme is te groote prijsstelling op hetgeen des menschen is, menschelijke ontwikkeling en beschaving. Daartegen zou eigenlijk moeten overstaan iets, dat ik Deïtisme wil noemen d. i. een eenzijdig gewigt leggen op Gods magt en werking ten koste van 's menschen aanleg en bestemming. Op die klip vervallen al de overdreven voorstanders van de theorie des grooten kerkvaders Augustinus. Zij doo-

den al wat menschelijk is aan den mensch, om God te kunnen laten werken. Hoe meer en vollediger volgens hen dat menschelijke vernietigd wordt, des te beter. Daar hebt gij de onredelijke onmagtdrijvers. Ook in den Middelaar leggen zij eenzijdig gewigt op zijne Godheid, en zien zijne Menschheid voorbij of laten ze maar weinig gelden. Deze eenzijdige Deïstische rigting heeft de tegenoverstaande humanistische der Groninger theorie eigenlijk in het aanzijn geroepen, en geeft haar bestendig voedsel en kracht. Want onder hooger leiding wordt dergelijke eenzijdigheid aangevuld en in evenwigt gehouden door eene tegenovergestelde. Het is als het ware eene wraak der menschheid over het onregt, haar aangedaan. Nu valt naar dezelfde wet als waarmede de slinger zich beweegt, de Groninger godgeleerdheid in een tegenovergesteld uiterste. Zij verheft de zelfwerkzaamheid des menschen al te zeer; het is bij haar alles ontwikkeling van hetgeen reeds in den mensch aanwezig is, de wedergeboorte of het ontstaan van een nieuw, te voren niet aanwezig levensbeginsel, wordt in zedelijke verbetering, dat is: ontwikkeling van het reeds aanwezig goede, opgelost; de werking des H. Geestes, ja alle verborgenheden van ons allerheiligst geloof verliezen daarbij hare eigenaardige kracht en waardij en beteekenis. Van daar de klagt der gemeente, dat de Groninger leeraren met de woorden spelen, er niet eerlijk mede te werk gaan.

Neemt men het woord Spiritualisme in den eigenlijken zin als overdrevene vergeestelijking, dan duidt men daarmede een gebrek aan, dat van ouds en mijns inziens teregt, aan zeer velen in onze Hervormde kerk is voorgeworpen. Het is te ver gedrevene reactie tegen de materialistische Roomsche kerk. Van daar de hooge ingenomenheid met eene onzigtbare kerk, de verwaarloozing van het artikel: ik geloof de opstanding der ligchamen, zigtbaar ook in de zeer weinige zorg, die de Kerk als zoodanig bij ons voor

de ligchamen harer gestorven gemeenteleden heeft. Van daar de gemakkelijke verwaarloozing door vele, overigens goede gemeenteleden, van Doop en Avondmaal; zij gevoelen niet regt de waarde er van, ja bij hunne kwakerachtige grondaanschouwing konden ze zelfs wel worden gemist. Van daar in het geheel die dualistische [1]) scherpe scheiding van stof en geest, van uitwendig en inwendig, van Staat en Kerk. Stoffelijk en zinnelijk wordt bijna als gelijkluidend met zondig genomen. Ik hoorde b. v. eens een regtzinnig prediker van den kansel tot zijne toehoorders zeggen: „Gij moet niet denken, dat er in het hemelsch Jeruzalem iets stoffelijks is," enz. Dezelfde grondaanschouwing is eigen aan het Puritanisme en Separatisme. Uitwendig kerkverband is hun niets; nationale zin weinig meer dan niets; voor eerdienst, liturgie, cultus hebben zij weinig smaak en sympathie, dat is hun alles te weinig geestelijk; zoo heeft wel deze rigting waarde en waarheid tegen over hen, die op het uitwendige, het stoffelijke te groot gewigt leggen, gelijk b. v. de Roomschen; maar zoo valt zij in een tegenovergesteld uiterste en wil den mensch onstoffelijker maken dan zijn God en Maker hem gewild heeft.

De melding van Kwakers en Puriteinen brengt mij hier nog eene nuance voor den geest, welke tot deze rubriek behoort, en een oogenblik de aandacht verdient. Het is die omtrent kerk en kerkbestuur. Aan de eene zijde staan de voorstanders van eenheid en katholiciteit, zoo als die in het hierarchische Rome en de Puseyten zich vertoonen; aan den anderen kant de handhavers van heiligheid en reinheid, als zijnde wezenlijke attributen (eigenschappen) der christelijke kerk. Beide grondrigtingen hebben hare waarde en waarheid; maar beide hebben zij elkander noodig als

1) Dualisme, d. i. de verkeerde zienswijze, die alles uit twee (duo) beginsels afleidt.

correctief. Eenheid zonder reinheid, wat is zij anders dan een ligchaam zonder ziel? Reinheid zonder eenheid lost de Kerk op in tallooze secten, voedt liefdeloozen hoogmoed en plaatst zich voorbarig en vermetel op den regterstoel des Heeren. Beide rigtingen hebben hunne vertegenwoordigers in Cyprianus en Novatus. Hooren wij nogmaals Hagenbach[1]). „Waar men eenzijdig slechts op het ééne (algemeenheid of reinheid) acht sloeg, en het andere daarbij vergat, daar werd het ideaal der Kerk verduisterd. Het dwingen van eene volstrekte reinheid en heiligheid door eene strenge kerkelijke tucht, gelijk de Montanisten en Novatianen, en na hen de Donatisten, de Katharen der middeneeuwen, de Puriteinen der 16. eeuw haar verlangden, en zoo velen in onzen tijd haar wederom begeeren, voert evenzeer tot tweespalt en ontbinding, en zoo ligt wordt bij de alles veroordeelende gestrengheid de alles overwinnende liefde vergeten. Doch het dwingen der uitwendige éénheid, met terzijdestelling der geestelijke goederen des levens, heeft ook weder tot inquisitoriale hardheid of tot laauwe onverschilligheid gevoerd, die zich ook over het ergste weet te troosten, wanneer slechts de schijn der éénheid gered wordt, en die met den éénen grooten kerkmantel van eene alles door de vingers ziende liefde ook de noodlottigste gebreken bedekt. Hoe oneindig moeijelijk is het hier het juiste midden te vinden?"

Stabiliteit en beweging. Na al het aangevoerde zal ik slechts met een woord hebben aan te duiden, dat ook deze beiden elkander noodig hebben, dat zij beiden moeten dienen voor het geheel der kerk. Het eerste op zich zelve alleen doet alles verstijven en versteenen, zoo als in de oostersche en westersche katholieke

---

1) t. a. p. Dl. II bl. 104.

kerk het geval is [1]). De laatste zonder stabiliteit zweeft als een meteôr (luchtverschijnsel) in de lucht, en heeft dan ook doorgaans het lot der meteoren. Beiden doen denken aan de middelpunt-zoekende en middelpunt-vliedende krachten in de natuur.

Hetzelfde geldt van orthodoxie en liberalisme, of juister, daar ik de woorden in hunne gunstige beteekenis opvat en laat gelden, liberaliteit. Het is een treurig teeken van onzen tijd, dat het woord orthodox, regtgeloovig, bijna een scheldwoord geworden is. Daarmede verraadt en veroordeelt de tijdgeest zich zelven. Orthodoxie echter zonder voortgaande zuivering en ontwikkeling, ontaardt in orthodoxisme, in verstijving, geesteloosheid, dood. Daartegen moet de ware liberaliteit haar behoeden. Deze daarentegen worde door de orthodoxie in evenwigt gehouden, of zij ontaardt in bandeloos liberalisme, dat alle denkbeeld van kerkgemeenschap oplost in willekeurig subjectivisme [2]), dat in strijd met de werkelijkheid om een droombeeld de historische lijn afbreekt, om de verwachting eener toekomstige kerk, in het tegenwoordige allen vasten grond onder de voeten verliest, en prijs geeft óf aan eene ethnische (heidensch-gezinde) staatsmagt, óf aan de gretig loerende Jesuiten.

Onze Synode van 1841 heeft op herhaalde uitnoodiging verklaard, dat zij van de leeraars verlangt niet juist handhaving van alle ondergeschikte artikelen der Hervormde kerkleer, maar wel handhaving van de hoofdzaak en het wezen dier leer naar haren aard en geest. Velen zouden volkomen vrede daarmede hebben, wanneer die woorden niet zoo ligtelijk konden worden

1) Vinet zegt hetzelfde: „Le Catholicisme, qui petrifie les verités, leur assure par la même une existence durable. C'est un benefice chèrement acheté."

2) Subjectivisme, d. i. in het uitsluitend laten gelden van de eigen opvatting, van het eigen Ik.

misbruikt, gelijk werkelijk geschiedt. Ik voor mij kan mij met die woorden volkomen vereenigen, en vind daarin uitgedrukt juist die mate van behoud en vrijheid, welke ik wenschelijk en christelijk acht. Om echter het bedoelde misverstand af te weren, blijkt eene nadere formulering volstrekt noodig te zijn van hetgeen dan eigenlijk hoofdzaak en wezen dier kerkleer is. Mij dunkt, dit is een zuiver historisch vraagstuk, en daarom is de oplossing er van voor eerlijke gemoederen zoo moeijelijk niet. Ik ten minste waag mij aan die oplossing zeer getroost, en geef mijne meening ter toetsing aan bevoegden over,

Wat onze kerkleer is moet gezien worden: 1°. uit de Nederlandsche Geloofsbelijdenis, 2°. uit den Heidelberger Katechismus, 3°. uit de vijf Dordsche leerregelen. De beide eersten behelzen eene volledige belijdenis, de laatsten slechts die omtrent één bepaald punt. De eerste is alleen eene eigenlijk gezegde belijdenis; de andere een leerboek voor kerk en scholen; de laatste eene ontwikkeling van een donker leerstuk en afwering van toen bestaande, wezenlijke of vermeende dwalingen daaromtrent.

De eerste heeft met alle reformatorische [1]) belijdenissen één grondkarakter gemeen. Namelijk aanwijzing, dat men geene ketterij leerde, uitdrukking van eenparigheid met de aloude apostolische en latere christenkerk; van daar opgave van die algemeen erkende leerstukken, die ik nu slechts om der kortheid wille met de kunstwoorden benoem, als van de Drieëenheid, van de Godheid en Menschheid van Christus, van de algemeene verdorvenheid onzes geslachts, van de voldoening of schulduitdelging door zijn bloed, van de goddelijke ingeving der H. Schrift. Deze komen voor in alle confessies uit de eeuw der Hervorming. Daarmede gaven de Belijders hun gevoel van zamenhang met de ware kerk van alle eeuwen kond, dat was hun „Behoud."

1) d. i. die uit den tijd der groote Kerkhervorming afstammen.

Maar nu volgde het afwerend gedeelte. Hun getuigenis tegen de verkeerdheden der verbasterde Roomsche kerk. Zoo stellen zij tegenover de Joodsche werkheiligheid, die was ingedrongen, de Evangelische leer van de geregtigheid uit geloof en niet uit de werken, en tegenover de heidensche schepselvergoding van Rome, van paus en kerkvoogden, het uitsluitend gezag der H. Schrift.

Dit is het thetisch en anti-thetisch grondkarakter, dat onze geloofsbelijdenis met alle belijdenisschriften uit de hervormingseeuw gemeen heeft, en waarin dus hoofdzaak en wezen zich openbaart.

Wel zet de Luthersche confessie meer de geloofsgeregtigheid, de Calvinistische meer het gezag der Schrift op den voorgrond, maar beide komen in de daar opgenoemde grondwaarheden wezenlijk overeen.

Zoo ook de Heidelbergsche Katechismus, die door zijn algemeen gebruik van al onze belijdenisschriften verreweg den grootsten invloed heeft. Opmerkelijk is het echter, dat daarin eene eenigzins gewijzigde rigting ons tegenkomt. Het is het gemoedelijke, het innige, het praktikale uit de school van Melanchton, den leermeester van Zacharias Ursinus.

De Hervorming was in ons vaderland het eerst doorgedrongen in den vorm van Luther's opvatting. Hare eerste martelaren waren Lutheranen. Daarop kwamen Zwinglianen, waaraan zich de aanwezige Erasmiaansche elementen aansloten. Maar magtiger werkte ten onzent door de forsche geest van Calvijn. Deze elementen kwamen met elkander in strijd in de Dordsche Synode. De Calvinistische rigting overwon, maar niet dan na tempering en verzachting der daarin liggende hardheid. Zoo verkregen wij als derde symbool of formulier van eenigheid de vijf Dordsche leerregelen. Daaruit blijkt klaar, dat de leer der uitverkiezing mede behoort tot de hoofdleer der Nederl. Herv. Kerk. Opmerkelijk is echter hierbij, dat de bepalingen daaromtrent door de

Dordsche Synode nooit algemeen door alle Hervormde kerken in andere landen zijn aangenomen, ja in de meeste landen, waar de Hervormde belijdenis gold, óf geen wortel schoten in de harten, met uitzondering misschien alleen van Schotland, óf met beslistheid werden verworpen, zoo als in Brandenburg en Bremen. Daarin staan zij dus gelijk met de leerontwikkeling der Luthersche eigenaardigheid, zoo als die in de formula concordiae plaats greep, (1580) welke desgelijks door een goed deel der Luthersche-Evangelische Kerk nooit is aangenomen.

Tot deze resultaten geleidt ons eene zuiver historische beschouwing der zaak, waaromtrent dus bij eerlijke en waarheidlievende harten geen blijvend verschil mogelijk is. Diensvolgens maken al die opgegeven leerstukken hoofdzaak en wezen der Hervormde kerkleer uit.

Bezien wij die resultaten nu nog eens kortelijk met een dieperen, wijsgeerig-christelijken blik, en passen wij het bovengeschrevene over Behoud en Vooruitgang op deze leerstukken toe.

Wij beginnen met eene drievoudige verdeeling van die leerstukken, overeenkomende met de plaats, die zij òf in de Algemeene Christenkerk, òf in de kerken der evangelische Hervorming, óf in ons bepaald kerkgenootschap innemen.

Zoo vinden wij daaronder 1°. waarheden van algemeen-christelijken aard, als die der Triniteit, der Satisfactie, der Inspiratie van de H. Schrift.

2°. Waarheden van reformatorischen aard, d. i. dezulken, wier uitdrukking en belijdenis het karakter aanduiden van de groote worsteling in de 16. eeuw met Rome's verbasterde kerk. Deze hebben de Geloofsbelijdenissen der Lutherschen, Hervormden, Doopsgezinden, Episcopalen, Presbyterianen, Puriteinen, Moravische Broeders enz. met elkander gemeen. Zij zijn deze twee: die van de Geloofsgeregtigheid, en dat van het uitsluitend Schriftgezag.

3°. Eindelijk die van bepaald-kerkgenootschappelijken aard. Als zoodanig kan ik voor onze Hervormde kerk geen ander opgeven dan het leerstuk der uitverkiezing.

Over het algemeen trek ik uit deze verdeeling dit gevolg, dat, hoezeer al de opgegeven leerstukken van groot en duur gewigt zijn, dit gewigt te grooter en duurder is naar mate zij meer tot den algemeenen grondslag des christendoms behooren: daarentegen naarmate zij meer het eigendom van een bijzonder gedeelte der christenheid zijn, naar die mate moet reeds a priori het vermoeden in ons opkomen, dat in derzelver vaststelling en formulering de menschelijke eenzijdigheid zich te meer heeft doen gelden. Diensvolgens hebben het allergrootst gewigt de waarheden opgegeven onder n°. 1, dan volgen die onder n°. 2, eindelijk die onder n°. 3. Alzoo is de gewigtigste vraag: „zijt gij een Christen?” in gewigt volgt: „zijt gij een evangelisch Christen?” eindelijk: „zijt gij een evangelisch-gereformeerd Christen?” De naam gaat voor den bijnaam en toenaam. Door dit niet in het oog te houden rukt men alles uit zijn natuurlijk, door God gegeven en geordend verband; en toch hoe veelvuldig geschiedt dit?

Gaan wij nu elk der opgegeven leerstukken afzonderlijk na. Vooreerst hebben wij genoemd dat der H. Drieeenheid of Drievuldigheid. Daarin verzamelen zich wel beschouwd, alle andere heilswaarheden als in de onontwikkelde kern [1]). Het hangt innig zamen met, ja maakt den diepen grond uit van geheel den goddelijken raad ter onzer verlossing en zaliging. Met dat al in deze geopenbaarde heilswaarheid blijft uit den aard der

1) Dit is ook het gevoelen van Ds. Chantepie de la Saussaye, herhaaldelijk door hem uitgesproken, als in zijne verhandeling over den H. Geest (Ernst en Vrede), en onlangs nog in zijn stuk over de trouw der Leeraren, in het voorlaatste nummer van Ernst en Vrede. Zoo ook de Heidelbergsche Hoogleeraar, Hundeshagen, zie Ernst en Vrede en de opmerkelijke vergissing van Dr. Zaalberg. Laatste Jaarg. bl. 169.

zaak eene verborgene zijde over, eene heilige, goddelijke geheimenis. Daarom kunnen wij aan de fijnere dogmatische ontwikkelingen en bepalingen in dezen geene groote waarde hechten. Zij zijn meer negatief dan positief; geven meer te kennen wat niet, dan wat al is. Soms zelfs zijn zij verwarrend en aanstootelijk, als niets ophelderend voor het verstand, en met den eerbied voor den onbegrijpelijken God strijdig. Ik voor mij zou buiten de Theologische school in de gemeente liefst spreken en hooren spreken van de heilige verborgenheid van Gods bestaan, als Vader, Zoon en H. Geest. Maar onder godgeleerden zeg ik met Neander: „Deze leer der Drieëenheid geeft aan het Theïsmus [1]), in verband met het grondwezen des Christendoms of der verlossingsleer opgevat, zijne laatste voltooijing. Wij erkennen daarin den kort te zamen gevatten inhoud des Christendoms, waarin het grondartikel van den alleen waren God en Jezus als den Christus is opgesloten. — God als de levendige, en de God der menschheid, de God der gemeente, kan in waarheid slechts zóó worden gekend. Deze vorm van het Theïsmus geeft het ware midden aan tusschen den God buiten de wereld van het Deïsmus, en den tot de wereld verlaagden God van het Pantheïsmus. — Hoeden wij ons voor valsche analogiën er van in het heidendom, zoo als in de Indische Trias. — Zij heeft eene oekonomisch-praktische beduidenis. Zij vormde van den beginne af aan het grondbewustzijn van de in strijd met de kettersche tegenstellingen zich ontwikkelende algemeene (katholieke) kerk, dat, wat de ware eenheid der kerk en de identiteit van het christelijke bewustzijn in alle eeuwen grondvest." [2]) Daarom bij alle billijke prijsstelling op vooruitgang, bij alle vrijheid en mildheid omtrent menschelijke bepalingen,

---

1) d. i. het zuiver Godsbegrip.

2) Neander, Allgem. Gesch. der Chr. Religion und Kirche. II. Th. bl. 984—987.

de grondwaarheid van deze heilige geheimenis mag niet worden opgegeven, moet worden gehandhaafd door een christelijk Behoud.

Wat ik ten anderen hier van de leer der schulduitdelging door Christus bloed, van Zijne goddelijke en menschelijke natuur wilde aanvoeren, ik kan zulks niet beter dan met dezelfde woorden, die ik eens aan een der hoofden van de Groninger school de vrijheid nam te rigten [1]).

„Naarmate ik dieper verloren ben, naar die mate is Christus mij meer, naar die mate rijst Hij mij hooger, naar die mate is geen Engel of Hemelling, maar God zelf alleen, zoo als Hij in Christus is, mij ter schuldverzoening noodig, en naar die zelfde mate ook Gods Heilige Geest ter mijner heiliging.

Daarom, omdat het schuldgevoel in uw systeem zijne volle uitdrukking niet vindt, daarom ook niet de Godheid van Christus en zijn schuldverzoenend offer.

Gij plaatst het kruis mijns Heeren op een' anderen grond, dan waarop zijne Apostelen het hebben geplaatst.

Naar uwe theorie heeft het slechts zinnebeeldige, naar die onzer kerkleer reëele (werkelijke) waardij.

De ergernis, die dat kruis voor Jood en Griek en voor alle ongeloovigen van alle tijden gehad heeft, wordt door u voor het vervolg zeer verminderd, bijna weggenomen.

De donkerheid, die dat ontzaggelijk kruis omgeeft, waaraan de Heer der heerlijkheid voor mij tot zonde is gemaakt, wordt wel door u weggenomen; maar mijn hart zegt, dat geschiedt door u met een licht, dat niet genomen is uit Gods heiligdom. De oude kerkleer, die zeker veel donkers overlaat, is toch beter [2]).

---

1) Christelijk-kerkelijk standpunt. Woorden aan Prof. Pareau bl. 102 enz. enz.

2) Hierbij een beroep op Olshausen, Ebrard, Martensen, Nitzsch, die zich in hunne theologische werken allen in gelijken zin verklaren.

In 't kort; het kruis is u een symbool, een teeken, dat ons iets verzinnelijkt, zooals de zon des Scheppers grootheid afbeeldt — mij is het met de oude kerkleer meer — mij is het de boom des levens, welks blad en vrucht dient tot genezing mijner doodkranke ziel.

Gelijk ik meer heb dan geschilderde zonden, zoo heb ik ook meer noodig dan eenen geschilderden Christus; mijn schuldgevoel berust op werkelijke zonden, daarom vinden mijn hart en geweten eerst vrede in eenen werkelijken schulduitdelger. Dat is de Christus der kerkleer wel, maar dat is de uwe niet.

Ook deze grondwaarheid mag dus niet worden opgegeven, het christelijk Behoud kan haar niet loslaten; maar die vooruitgang zij gezegend, die het eenzijdig drukken van het bloot juridische [1]) in dit leerstuk aanvult door klaar in het licht te stellen de Godewaardigheid en zedelijken ernst, welke er in liggen opgesloten. Is het niet merkwaardig, dat alle bestrijding van dit en bovengenoemd leerstuk steeds gebleken is zamen te hangen met of voort te komen uit Pelagiaansche grondaanschouwing [2])?

Wat eindelijk de goddelijke ingeving der H. Schrift betreft, geen enkele afdeeling der christelijke kerk heeft deze zoo ik meen, ooit bestreden of betwijfeld. Daarom mag ik die gerustelijk tellen onder de grondwaarheden van Behoud. Aan den anderen kant is in dezen vooruitgang zeer wenschelijk. Het menschelijke in de Schrift is niet zelden te veel voorbijgezien. De Inspiratie-theorie mechanisch (werktuigelijk) en geesteloos voorgesteld. Zuivering en ontwikkeling der aloude theorie wordt meen ik, door alle Godgeleerden voor goed, christelijk, begeerlijk geacht. Vooreerst zullen allen wel in deze opgaaf overeenkomen, dat Gods Geest

1) d. i. het regtspunt, het regtskundige.

2) Zulks is ten aanzien der Triniteit opzettelijk zoo ik meen aangetoond in eene verhandeling van Fr. von Meijer.

op buitengewone wijze werkzaam is geweest in de opstelling en zamenstelling der H. Schrift, zoodat zij daarom onfeilbaar is en van goddelijk gezag.

Over de waarheden, die ik in de tweede linie gesteld heb, die van reformatorischen aard, zal bij eerlijke gemoederen het verschil niet groot zijn of kunnen blijven.

De leer van de geregtigheid uit het geloof kan niet worden begrepen of gewaardeerd dan door diep schuldgevoel; anders wordt ze stellig verflaauwd of verdraaid.

Die van het uitsluitend gezag der H. Schrift[1]) moet niet alzoo worden geduid, dat de Bijbel geesteloos worde opgevat als een wetboek; ook niet zoo, dat men aan de letter kleve; maar alzoo dat men levendig beseffe, dat de Geest volstrekt onmisbaar is, om het wezenlijke van het toevallige, het algemeen geldende van het tijdelijke en plaatselijke behoorlijk in de H. Schrift te kunnen onderscheiden. Op de bloote erkenning van het Schriftgezag alleen, zonder vaste aanneming van leidende gronddenkbeelden, zonder uitdrukking van hetgeen men voor hoofdinhoud aanneemt, is nooit of nimmer eene kerkgemeenschap gebouwd en kon zij ook niet worden gebouwd. Het formele Schriftbeginsel buiten het materiële — om het in theologischen kunstterm uit te drukken — lost alles op in wettischen geest, in secten, in exegetische scholen[2]), in subjectieve opvattingen, die tot in het oneindige zich vermenigvuldigen. Elke ketter heeft zijn letter. De thans overal klinkende tegenstelling van Gods woord of Evangelie en kerkleer berust op oppervlakkige of scheeve

1) Hoe innig hangt deze met de eerste zamen! De mensch wanhoopt aan behoudenis door eigen werk, omdat al zijn werk zondig is — even zoo de mensch wanhoopt om de waarheid te vinden door eigen licht, om dat al dat eigen licht duisternis is.

2) d. i. uitlegkundige.

beschouwing der zaak. Gelijksoortige dingen kan men alleen met elkander vergelijken. Dus niet Bijbel of Evangelie met kerkleer; maar wel de opvatting des Bijbels of des Evangeliums van die of die school of partij of persoon met de opvatting er van door de vaderen. Op overeenstemmende opvatting nu berust de kerkgemeenschap.

Slotsom is, dat deze reformatorische grondwaarheden door het christelijk Behoud strengelijk moeten worden gehandhaafd; maar dat dit vooruitgang zal heeten, wanneer het eenzijdig drukken van de eene ten koste der andere krachtig worde geweerd, en het onderling verband, de onmisbaarheid van beiden, te gelijk met de onmisbaarheid van het licht des H. Geestes ook bij alle exegetische en kritische[1]) studiën duidelijker zal worden beseft en gevoeld.

Van moeijelijker aard is het laatste leerstuk, dat der Goddelijke uitverkiezing, want dit is een donker leerstuk en betreft eene verborgenheid. Daarom vordert de aard der zaak, even als bij de bespiegeling over Gods wezen, eene eerbiedige terughouding, en wordt elke overtreding daarvan door eene Goddelijke Nemesis[2]) gestraft. Ik beklaag het daarom, dat dit leerstuk bij ons te lande meer dan ergens in de Christenheid op aarde, een onmatig groot gewigt verkregen heeft, buiten harmonie met de overige deelen der heilswaarheid, ja ten koste van het Goddelijk woord des kruises. De geest en het wezen van dit leerstuk is mijns bedunkens dit: „al wat waarlijk goed en ter zaliging dienend is in en aan den mensch, is uit God, het gevolg Zijner genadige uitverkiezing, Hem, Hem alleen zij de eer;" waarbij ik deze keerzijde voeg, en

---

1) De kritiek is de studie van echtheid of onechtheid in de aanwezige handschriften.

2) Was bij de oude Grieken de wraakgodin.

dat op grond van Gods woord: „niemand gaat onder de Evangelieprediking verloren, dan door eigen schuld, door eigen moedwillig ongeloof." Ziedaar wat mij toeschijnt door Christelijk Behoud en Christelijken Vooruitgang in dezen te worden gevorderd. Laat ons tot de erkentenis komen, dat misverstand van Oostersch-pregnante[1]) plaatsen in de Schrift, waarvan de letterlijke opvatting door honderd andere plaatsen wordt beperkt en teregtgewezen; dat overdreven vrees om aan den hoogmoedigen mensch een zweem van verdienste te laten, buiten het regte spoor in dezen hebben gevoerd. (Als of het voor den bedelaar ooit eenige verdienste kon zijn, dat hij het brood aannam, buiten hetwelk hij den hongersdood had moeten sterven!) Zoo is Gods vrije genade, om ze regt sterk uit te drukken, genoemd onvoorwaardelijk vrije genade, en door de groote onverlichte menigte, tien tegen één, opgevat als ongoddelijke willekeur. Daarmede wordt alle zedelijkheid in den wortel gekwetst, de voorstelling van Gods heiligheid en barmhartigheid zinkt weg voor die van Gods almagt en souvereiniteit — de menschelijke vrijheid wordt eene schijnvrijheid, en verliest juist haar ethisch (zedelijk) zwaartepunt, namelijk het zelfbestemmende, voor verantwoording en toerekening vatbare; men verkrijgt eene almagtig dwingende, onwederstaanbare genade, en het zoogenoemde lijdelijke Christendom is in beginsel aangenomen. Nog eens, in deze is men ter goeder trouw te ver gegaan. Men heeft van eene Goddelijke verborgenheid het middel- en uitgangspunt der geheele beschouwing van de heilswaarheid, het cor ecclesiae (hart

1) Pregnante uitdrukking d. i. zulk eene, waardoor het vol gemoed woorden kiest, die letterlijk opgevat, te sterk zouden zijn, en zóó ook niet zijn bedoeld. B. v. „Ik heb Pharaö verstokt, Esau gehaat; gij zult Aäron's God zijn; wie niet haat, vader of moeder, om mijnent wil, is mijns niet waardig" enz. Zoo pregnant spreekt de Oosterling nog heden ten dage.

der kerk) gemaakt. Men heeft den gevel van het Godsgebouw eigenmagtig er afgenomen, en dien beneden voor den ingang geplaatst, zoodat duizenden daardoor verhinderd worden binnen te komen. En het doel, dat de groote Calvijn er mede beoogde: „verheerlijking Gods, en zekerstelling des geloovigen van zijne zaligheid," blijkt in de werkelijkheid juist in zijn tegendeel te zijn omgeslagen. Waar heeft men meer bekommerden dan bij ons? Noemt Ebrard de bekommeringsziekte bij ons niet teregt endemisch (eene landziekte)? Dit wat de gemeente, de praktijk betreft; wat de School, de Theologie aangaat: ik noem het eenzijdig en verkeerd alles af te leiden uit het Godsbegrip, dat de mensch zich toch eerst zelf vormt, en niet te gelijk het oog te houden op de door God zelven gegeven zedelijke natuur van ons eigen wezen. Schleiermacher, Schweitzer, Scholten, die van de moderne Godgeleerden de onvoorwaardelijke voorbeschikking vasthouden, zij doen het alleen door de aanneming van de eindelijke herstelling van allen. Zoo breken zij de scherpe punt van dit leerstuk af, ontnemen daaraan alle zedelijk (ethisch) karakter, ja beleedigen alle zedelijk gevoel in den diepsten grond, terwijl zij het godsdienstig gevoel bevredigen [1]).

Daarom wensch ik met de Redactie van Ernst en Vrede eene vollediger oplossing van dit vraagstuk [2]), en meen met haar dat de bepalingen der Dordsche Synode voor ontwikkeling vatbaar zijn — ja mij dunkt ook

1) Wel stem ik der Red. toe, als zij bl. 137 zegt: „dat het religieuse per se ethisch is," namelijk beiden in den hoogsten en diepsten zin opgevat; maar zullen wij niet in onophoudelijke begripsverwarring geraken, dan mogen en moeten wij ze scheiden, onderscheiden, en in bepaalde gevallen tegen elkander overstellen, als twee levensstroomen, vloeijende uit een en dezelfde levensbron. Heeft de Redactie zelve niet het voorbeeld daarvan gegeven in haar merkwaardig nieuw program, waaraan ik mijne adhaesie heb betuigd?

2) Zie II. Jaargang, inleiding: wat bedoelen wij met de leuze Ernst en Vrede? bl. 16 enz.

voor zuivering en verbetering [1]), maar in deze zaak gevoel ik meer licht van noode te hebben. Ik kan tot heden nämelijk niet anders zien, of die zedelijke ernst, dat ethisch-practisch karakter van ons allerheiligst geloof, welke de Redactie tot mijne innige blijdschap bovenal wenscht in het licht te stellen, worden door de strenge, oude of moderne voorstanders der absolute praedestinatie min of meer in den diepsten wortel aangetast [2]).

---

1) Omdat ik tot heden niet anders kan, dan daarin te zien eene menschelijk-eenzijdige, wel goed gemeende, maar toch gebrekkige en gevaarlijke sluitredenering en gevolgtrekking (consequenz-macherei) van Goddelijke, voor ons verstand onoplosbare gegevens.

2) Ik ben der redactie zeer dankbaar voor de teregtwijzing, die zij mij in haar laatste nummer op mijn bescheiden voorbehoud heeft gegeven. Het verschil zou diensvolgens neêrkomen op eene verschillende opvatting der feitelijke historie van de wording der leer van de Remonstranten. Ik ken tot heden geene andere dan die mijne leermeesters aan de Leidsche Academie, voorts Ypey en Dermout, Brandt enz. mij daaromtrent hebben gegeven. Daarin ben ik door enkele mondelinge uitlatingen van mannen als Hengstenberg en Neander bevestigd. De voorrede van de Staten-Generaal voor de acta van de Synode, naar welke ik werd verwezen, heb ik, dorpsbewoner, niet onder mijn bereik. Maar ik gevoel de zaak op nieuw, zoodra ik kan, te moeten onderzoeken. Nu zij het mij voorloopig slechts veroorloofd, om te wijzen op een man, met wien de steller dier broederlijke teregtwijzing door veelvuldige aanhaling zijne geestverwantschap betuigt, den Hoogleeraar J. P. Lange te Zurich. Moge ik dan over hetgeen achter ons ligt, door gebrek aan volledige historische kennis ongelijk hebben, (en voorwaar daardoor zou mijne uitwendige inconsequentie te duidelijker in eene inwendige consequentie worden opgelost) — mij dunkt ten aanzien van hetgeen vóór ons ligt, heb ik Lange geheel aan mijne zijde; want hij drukt op zijne professorale wijze voortreffelijk uit, wat ik daaromtrent sinds lang heb gedacht en gewenscht, ook in mijn voorbehoud heb bedoeld, en blijf wenschen en bedoelen.

Zie hier de plaats, woordelijk vertolkt in zijne hoogstbelangrijke verhandeling: „über die Kirche in ihrer Wechselwirkung mit den Nationalitäten." (d. i. over de kerk in hare wederkeerige werking met de Nationaliteiten) Protest. Monatsblätter von Gelzer, August. 1858. Na over Augustinus en den Punischen volksgeest te hebben gehandeld, gaat hij voort:

„Is het nu waarheid, dat de Evangelische Christenheid zich nog niet genoeg heeft gezuiverd van het Punische zaad des Pietismus, van Punische bekrompenheid ten aanzien van wetenschap, kunst en volksleven; zoo

Hoe dit zij, de eigenlijke strekking van Ernst en Vrede, om namelijk het heilig ethisch (zedelijk) en het heilig irenisch (vredelievend) karakter van ons goddelijk Evangelie, met al zijne onpeilbare diepten en onbereikbare hoogten meer te doen uitkomen, (schoon daarom heiligen strijd niet schuwende, ja als volstrekt noodzakelijk beschouwende) schijnt ook aan steller dezes de dringende behoefte des tijds, ja de belofte van de kerk der toekomst te dragen in haren schoot. Daarom was het mijn plan, om nog nader te betoogen, hoe juist de door mij voorgestelde zienswijze over Behoud en Vooruitgang met die zuiver-ethische en irenische strekking overeenkomt, latende zij aan beiden hare betrekkelijke waarde, welke te bepalen alleen het door Gods Geest verlichte geweten vermag. En dit niet slechts van het leidend gronddenkbeeld in het algemeen, maar ook in het bijzonder van elk der opgegeven leerstukken. Zoo geschiedt hier het laatste beroep niet op het regt, maar op het geweten; d. i. het eigenlijke gebied der kerke Gods. Maar de gedachten vermenigvuldigen zich in mijn binnenste, en ik heb mijne lezers ditmaal welligt reeds te lang opgehouden. Zoo de Heer wil en het der Redactie behaagt, spoedig dit betoog. Misschien heb ik mij in alles niet naauwkeurig of gelukkig uitgedrukt, maar

---

zal zij zich niet alleen in dit zedelijk opzigt, maar ook ten opzigte van Augustinus stelselmatige leer van de zonde en de genade meer nog dan tot dusverre, naar het zuivere Schriftwoord hebben te reformeren. Dwalen wij niet, zoo hangt de zoo vaak ons tegenkomende geestelijke traagheid en onzekerheid, waarmede ons geloofsleven juist thans inzonderheid is aangedaan, met het donkere gevoel te zamen, dat men ten aanzien van de praedestinatieleer, de leer van de erfzonde en verwandte niet bij Augustinus en bij de met hem overeenkomende opvattingen der Hervormers kan blijven staan; terwijl men toch vreest, van reeds met de eerste schrede daarboven in het Semipelagianismus te vervallen. En toch heeft Paulus en geheel het Nieuwe Testament reeds een weg des Geestes getoond, die het Semipelagianismus even zoo zeker mijdt, als de hardheden van het Augustinische stelsel, en eerst dan zal een nieuwe, frissche adem des Geestes ons geloofsleven doorstroomen, wanneer de harten en geesten zich moedig aan dezen weg des Heeren toevertrouwen."

innerlijk geloof ik vast, dat dat Behoud en die Vooruitgang, welke ik wensch en bedoel, het heil onzer vaderlandsche kerk zullen bevorderen, door hare edelste geesten worden gezocht, ja door den Heer der kerke zelven worden gewild.

DOOR PREDIKING DER WAARHEID

OF

DOOR HANDHAVING VAN HET REGT?

IETS TOT BEANTWOORDING DEZER VRAAG, MET HET OOG OP HET HERSTEL DER NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK [1]).

DOOR

P. D. SCHOUW SANTVOORT,
Theol. Dr. en Pred. te Arnhem.

Over de bovengestelde vraag wensch ik eenige gedachten mede te deelen. Om hare beantwoording is het, geloof ik, in deze dagen te doen bij de behartiging der belangen van de Christelijke Kerk in het algemeen en de Hervormde Kerk in het bijzonder; te doen tusschen allen die, in eenheid des geloofs en des Geestes verbonden, het herstel en de opbouwing van des Heeren tempel opregt begeeren. Niet dat ik de lijn zoo scherp wil getrokken hebben, als of de weg des eenen de pogingen des anderen geheel zoude uitsluiten; als of zij die de uitwendige gedaante der Kerk, vooral door middel van inwendige vernieuwing hersteld wenschen, iedere uitwendige poging zouden geringachten of verwaarloozen en integendeel zij die de uitwendige middelen krach-

1) Tevens als adhaesie aan het laatst gegeven Programma der Redactie van Ernst en Vrede.

tig op het geweten drukken, niet evenzeer de inwendige reiniging zouden begeeren, ja daarvoor veel over hebben en mede langs dien weg de reinheid van het buitenste zoeken te bewerken. Verre van daar! Maar in dien zin bedoel ik de vraag, dat door den een' meer het inwendige, door den ander meer het uitwendige middel op den voorgrond gesteld wordt, met andere woorden, dat de een meer langs den weg van het regt, de ander langs dien der waarheid, hetzelfde goede, pligtmatige, door ieder Christen gewenschte, den Heer welbehagelijke doel poogt te bevorderen.

Dit verschillend practisch standpunt, tot genezing der Kerk ingenomen, zie ik dagelijks meer te voorschijn treden. Daaruit verklaar ik den broederlijken strijd, die er tusschen de Nederlander en andere vrienden aan de eene en tusschen Ernst en Vrede, Vereeniging en hunne medestanders aan de andere zijde, gevoerd wordt. Ik voor mij heb lang over het in te nemen standpunt gedobberd; gaarne erken ik het, met de verklaring dat daaraan vooral mijn stilzwijgen toe te schrijven was, terwijl toch mijn geweten mij over dat zwijgen meermalen beschuldigde. Immers, een ieder die het wel meent met de Kerk des Heeren, behoort een steentje, al is het ook klein, aan te brengen; zich duidelijk van zijn standpunt in den strijd die de Kerk beweegt, bewust te worden; te weten wat hij tot haar herstel en bloei wil en wat hij niet of althans niet allereerst, wil. En dan aarzelt schrijver dezes niet langer, uit te spreken wat hij na onderzoek en overdenking, strijd en gebed, om Gods wil te kennen en te doen, heeft leeren gevoelen en waar hij toe gekomen is.

Van binnen naar buiten, zeg ik dan met volle overtuiging, in den boven aangeduiden zin. Allereerst langs den weg der waarheid en niet van het regt. En het is alzoo met groote sympathie, behoudens het door Dr. J. J. van Oosterzee in zijne adhaesie opgemerkte, dat ik in dien zin, de leus van het Tijdschrift

Ernst en Vrede verklaard zag en het stuk las door Broeder de la Saussaye, in datzelfde Nummer als ter nadere uitbreiding geschreven. Dat Ethisch-irenisch standpunt beäam ik van harte, in den geest waarin de redactie van Ernst en Vrede het verstaat, toepast, en wenscht te gebruiken tot heil der Kerk, tot bevordering van het Godsrijk. Ik ga mij nader verklaren.

Niet Koning in het rijk des regts, (al is Hij het voorzeker), maar Koning in het rijk der waarheid verklaarde zich de Heer. De waarheid moest vrijmaken van de ongeregtigheid en de Geest der waarheid de wereld overtuigen. Niet door het regt, maar door de waarheid wierp het Christendom, in de Apostolische tijden en later, Joden- en Heidendom omver. Niet door het regt, maar door het woord der waarheid hebben de Hervormers getriumfeerd. Niet door eenige kracht of geweld, in dezen zondigen staat de noodzakelijke consequenties van het regt, moest het geschieden of is het geschied, maar door dien Geest des Heeren, die een Geest is der waarheid, maar ook des ootmoeds, der liefde en heiligheid. Zóó handhaafde steeds de Heer zijne regten, het regt des Christendoms, het regt der Kerk, door de waarheid; want het regt is in de waarheid gegrond. Wien is het onbekend, dat de anders zoo forsche geloofsheld Luther, de in zijne woorden meermalen driftige Godsman, toch in de zaak der Hervorming zelve, gematigd en voorzigtig was; dat hij, bij al de uiterlijke ellende der Kerk, het volk eerst tot een hartelijk en opregt geloof in Jezus Christus zocht opteleiden, hopende en, gedachtig aan gelijkenissen van zuurdeesem, mostaardzaad en onkruid onder de tarwe, zeker verwachtende dat de inwendige verandering van zelve de uitwendige ten gevolge hebben zou; dat alzoo alle onregt en ongeregtigheid voor de waarheid Gods zou moeten wijken? Maar Carlstadt te Wittenberg? Ziet, de zaak ging hem te langzaam; kracht en geweld was de vrucht, in ontijdige aanvallen, afschaffingen, kerkbestor-

mingen, tot groote smart van Melanchton en anderen en vooral van Luther zelven, die brieven vol rouw en klagten over den gang, de verwarring, het gevaar der Hervorming, op zijnen Wartburg, ontving. — Maar plotseling verschijnt hij te Wittenberg en grijpt niet naar een tegengif des gewelds, dat de verwarring slechts meerder gemaakt en de scheuring naderbij zou gebragt hebben; maar naar hetzelfde wapen, welks kracht hij reeds bij ondervinding kende, Gods Woord. Acht dagen achtereen predikte hij. Hij betuigt den Wittenbergers, dat dit de regte wijze niet was van Hervorming; dat zij, in den grond der zaak, wel geen ongelijk hadden, maar de weg waarop zij het aanvingen, was verkeerd. „Men moet," sprak hij, „eerst het hart der menschen zoeken te winnen en dat geschiedt, wanneer ik Gods woord verkondig, het Evangelie der genade predik, de menschen hunne dwalingen aanwijs. Als men meer alzoo handelde, dan viel het Woord heden dezen, morgen genen in het hart en het bijgeloof verviel van zelf. Neem mij tot een voorbeeld. Ik ben den aflaat en allen die hem dreven, tegen geweest, maar zonder geweld. Ik heb alleen Gods woord gepredikt en uitgelegd; anders heb ik niets gedaan. Maar dat woord heeft, terwijl ik geslapen heb, zooveel gedaan dat het Pausdom dusdanig verzwakt is, dat nog nooit een keizer of koning het zooveel afbreuk gedaan heeft. Summa summarum, prediken wil ik het, zeggen wil ik het, schrijven wil ik het; maar dwingen, dringen met geweld wil ik niemand; want het geloof moet vrijwillig, ongedwongen, aangenomen worden."

Ook nu ondervond Luther, dat Gods woord alles vermag. Het volk gaf hem gelijk. Carlstadt, door Luther met de meeste verschooning behandeld, schaamde zich.

Gods waarheid was dan ook zijn zwaard. Krachtig was dat in zijne hand, door het gebed. Drie uren daags wijdde hij minstens hieraan toe. Zijn secretaris, Veit

Dietrich gelukte het eens hem te hooren bidden. „Goede hemel," schrijft deze, „welk een geest, welk een geloof heeft deze man! Hij bidt zoo eerbiedig en vertrouwelijk, als iemand die met zijn vader spreekt." — „Ik weet," sprak hij, „dat Gij onze lieve God en Vader zijt, en daarom ben ik verzekerd dat Gij de vervolgers Uwer kinderen niet zult beschamen. Doet Gij het niet, de zaak is de Uwe, zoowel als de onze. Eigenlijk is de geheele zaak de Uwe. Wat wij gedaan hebben, dat moesten wij doen. Daarom is de zaak U aanbevolen. Ja, Gij zult haar handhaven!"

Maar, zegt de juridisch-confessioneele broeder, dat is alles waar met het oog op het Godsrijk in het algemeen; doch een kerkgenootschap behoort toch zijn regt te handhaven! Wij antwoorden: naar onze boven gegeven definitie sluiten wij dit laatste niet geheel uit. Alleen vragen wij: waardoor is het Hervormd kerkgenootschap in vervallen toestand geraakt, en onder zooveel verdrukking van het rationalisme? Waardoor anders dan door verlies der waarheid in het leven? Is omtrent de tweede helft der vorige eeuw de klagt van dood orthodoxisme en geesteloos dogmatisme niet volkomen regtmatig? Heeft de belijdenis zonder leven in de waarheid niet de reäctie des ongeloofs en daarmede allerlei onregt gebaard? En waardoor is nu in deze laatste jaren het genootschap begonnen te herleven? Is het langs den weg des regts, is het door uitwendige middelen allereerst, geweest? Voorwaar neen! Maar door de hernieuwde prediking der heilswaarheid in geest en in kracht. Immers, zoo weinig is dit langs den anderen weg geschied, dat nog onlangs een afgescheiden Predikant, in „*de Nederlander*," een schoon al te onbepaald verwijt daarover rigtte tegen leeraars en gemeenteleden, als die kerkregtelijk destijds steeds gezwegen hebben. Ja, nu eerst begint het kerkelijk leven te ontwaken en worden er vereenigingen tot handhaving van de regten der Hervormde gemeente opgerigt. Waaruit anders is dit geboren, dan uit de

vernieuwde opwekking van het geestelijke leven door het woord der waarheid?

Maar nog meer. Geldt van een kerkgenootschap, dat de heilswaarheid in hoofdzaak, geest, wezen, kenmerkend karakter meent te bezitten, niet hetzelfde als van de zaak des Christendoms in het algemeen? Dankt het eerste niet evenzeer als het laatste zijn bestaan aan dat dierbare kleinood en heeft het dan het regt noodig om zijn bestaan te handhaven? Wij achten dit een wantrouwen op en derhalve vernedering van de waarheid. Is de belijdenis eener Kerk, is die der Hervormde kerk, niet uit en naar de waarheid Gods, dan kan zij door geen regtsvorderingen worden staande gehouden; dan is haar bestaan een onregt, dan moet zij vallen. Is zij uit en naar God, dan zal zij met den leugen het onregt beschamen en vernietigen en waarheid en regt zullen elkander uit den strijd ontmoeten in vernieuwde en verhoogde harmonie.

Alzoo dan, hervat dezelfde broeder, moet met betrekking tot het regt van ons kerkgenootschap, lijdelijkheid worden geoefend? — Neen, en nog eens neen! Doch dit antwoord geven wij onder de noodige bepalingen.

Vooreerst, vergete men nimmer, dat de waarheid de moeder is van het regt en niet omgekeerd; en dat dus de eerste, met al haar' krachtigen drang tot verspreiding en verkondiging van het Godswoord, Evangelisatiën, oprigting van Christelijke scholen en dergelijke, op den voorgrond moet gesteld worden in den weg tot herstel ook der Hervormde Kerk.

Ten tweede, begeere men de handhaving van kerkregten niet allereerst en allermeest van hen, die daartoe niet in de eerste plaats geroepen zijn [1]). — En hier, geloof ik, raak ik een punt, waaromtrent in alle goede

1) Niet in de eerste plaats geroepen. Dit neemt overigens niet weg, dat een Herder en Leeraar gaarne zal voorlichten en ondersteunen; maar steeds op zijn eigen plaats en in zijn eigenaardig karakter.

trouw veel misverstand plaats vindt, ook bij hooggeachte broederen. Het is dit, dat men de roeping van den Evangeliedienaar met die eener gemeente en harer Ouderlingen verwart. De Evangeliedienaar is kruisgezant, draagt het zwaard des Geestes tot geloof en bekeering; doet de openbare aanroeping, rigt de sacramenten uit en is huishouder Gods tot bevordering van de reinheid der gemeente. Hij bestrijdt door het woord der waarheid den leugen en de ongeregtigheid. Dit alles is hem opgelegd, volgens den Apostel Paulus, in zijne Pastoraalbrieven. Hij onderwijst, vertroost, vermaant, bestraft, wederlegt en stelt zich tegen het ongoddelijk ijdel roepen der valschelijk genaamde wetenschap. Maar steeds beweegt hij zich op het terrein der goddelijke waarheid; hare handhaving, aanprijzing, verbreiding is zijne roeping; door haar weidt hij, leidt hij, staat hij voor en regeert hij de kudde [1]). — Maar geheel anders is de roeping der gemeente, welker dienaar hij is om Jezus wil. De gemeente, eene kerkgemeenschap, spreekt van hare regten. Zij heeft die tegenover elken Evangeliedienaar, aan wien zij de verkondiging, tegenover elken opziener en elk kerkbestuur, aan wie zij de handhaving harer belijdenis en de roeping harer leeraren heeft aanvertrouwd. Verloochent een Evangeliedienaar, een opziener, een kerkbestuur hare regten, dan treedt de gemeente op om daartegen te protesteren, hare verontwaardiging en afkeuring te doen blijken en zoo mogelijk de bevordering van hare belangen in de handen van getrouwe huisbezorgers te krijgen. Dit is reeds in elke maatschappelijke vereeniging en verhouding alzoo, zal het

1) Zoo zie ik des Evangeliedienaars roeping begrepen, ook in het formulier van hunne bevestiging, bij de Herv. Kerk in gebruik. Gaarne zou ik dit hierbij nagelezen zien en in verband daarmede vooral ook het Formulier tot bevestiging der Ouderlingen. Daarin wordt bepaald aan dezen aanbevolen, (zie hunne opgesomde ambtspligten en het nagebed), wat nu velen van de Predikanten vorderen. Door de Ouderlingen, als vertoonende de gemeente, en bij ontrouw van hunne zijde, ook tegen hen, handhaaft de gemeente hare regten, tegenover de wolven.

alzoo niet zijn op het kerkelijk gebied? Dien pligt zie ik ook, Romeinen XVI : 17, vrij duidelijk aan de gemeente opgelegd en waar zij dien pligt leert beseffen en betrachten, of zelve of door hare Ouderlingen, daar handelt zij gelijk haar betaamt [1]). En met ootmoedige blijdschap voorwaar, zal elk welgezind Evangeliedienaar daarin opmerken, dat de stem der waarheid geopende ooren en belangstellende harten in het Evangeliewoord mogt vinden, alzoo de stem van regt en pligt tot bewustheid bragt en luide doet klinken. — Dat dan „de Nederlander" en andere hooggeachte vrienden hunne medeleden krachtig opwekken, om bij alle gepaste gelegenheden zich bij de kerkbesturen te laten hooren op christelijke wijze en niet alleen beroepenen, maar allereerst beroependen en regerenden hunne ontrouw in de huisbezorging, waar het noodig is, voor oogen te stellen, met al dien ernst en vrijmoedigheid, welke de overtuiging van in zijn goed regt te zijn verleent, en alzoo de gemeente niet langer eigen traagheid of vreesachtigheid, door onjuiste en soms grievende beschuldigingen tegen gaarn getrouwe leeraars, poge te bedekken, maar de handelingen reeds elders in meer dan eene gemeente aanschouwd, dagelijks uitgebreider en doeltreffender, zoo krachtige als bescheidene navolging vinden [2]).

---

1) Na het schrijven dezes was mij opmerkelijk dezelfde plaats ten spoorslag der gemeente aangehaald te zien in een stuk, door christelijke ledematen, in *de Nederlander*, dd. 8 April, geplaatst. Veel goeds komt daarin voor nopens regt en pligt der gemeente, waarin ik mijne gedachten bevestigd vond. Jammer dat die BB. den kerkregtelijken weg niet voldoende achten tot bereiking hunner goede bedoelingen, maar het staatsgezag schijnen te willen inroepen en gebruiken. Doch, het is hun om voorlichting te doen en die zouden zij zeker ook in dit opzigt niet versmaden. Neen, het regt der Kerk, in Gods waarheid gegrond, heeft den sterken arm des vleesches niet noodig. Des Heeren sterke regterhand is ons genoeg.

2) Merkwaardig en ook der gemeente ter lezing aanbevolen is het dezer dagen uitgekomen stukje van Ds. Hooyer, „*Over de benoeming van Ouderlingen en Diakenen;*" waarbij echter ook de opmerkingen in *de Nederlander* verdienen behartigd te worden.

Daartoe nu zal het noodig zijn, dat er meer belangstelling geboren worde in het verkondigde Godswoord. En zoo komen wij als van zelve terug op het getuigenis der waarheid als eerste en dringendste behoefte. Wat zal ook een andere weg of wijze uitwerken voor de wezenlijke belangen van het Godsrijk en het heil onzer medezondaren? Wat baatte het u, al hadt gij in den weg des regts allen tegenstand overwonnen tegen uwe belijdenis? Zijn nu ook uwe medeleden geloovig geworden? Zijn nu ook de vijanden en bestrijders uwer belijdenis bekeerd of zijn ze uitgedreven? Bedenken wij toch, dat men niet door afsnijding maar door heeling kranke leden geneest. Bedenken wij, hoe wij anders gevaar loopen om te bekeeren op de manier van Karel den Groote; om huichelaars en geveinsden te maken om des lieven broods wille; om te regeren door dwang in plaats van overtuiging; om te vervallen in dezelfde dwaling van daarstelling eener formalistische, reglementaire kerk, welke wij met reden in onze tegenstanders verfoeijen, alleen met dit onderscheid, dat wij in belijdenismagt, zij in bestuurmagt die kerk zouden gronden. — Heeft alzoo het Christendom zijn zetel gesticht? Is dat naar de wijze van den Heer en de Apostelen? Handelen wij alzoo met een' nog ongeloovige en onbekeerde in ons huis of op onzen weg? Heeft alzoo de Heer met ons gehandeld? Was het toen: gij zult, of: wij bidden u? En waarom stelt gij nu zooveel belang in de regten uwer kerk? Is het ook, omdat hare waarheid u dierbaar geworden is?

Van binnen naar buiten, worde dan meer en meer de leuze van alle welgezinden omtrent Christendom en kerkgenootschap. Die genezings-wijze worde meer en meer op den voorgrond gesteld. De regtmatigheid en kracht hiervan acht ik ook veelzins overtuigend aangewezen in het laatste programma van ERNST EN VREDE.

1. Gewis, dat standpunt bewaart voor eenzijdigheid in

verdediging en bestrijding. Het tast de krankheden der kerk zoowel aan de eene als andere zijde aan; loutert haar van de onreine bestanddeelen, de afwijkingen en misvattingen welke van lieverlede, uit onderscheiden oorzaken, ingedrongen zijn. Het brengt de zedelijke zijde des Christendoms weder tot haar regt, evenzeer als het de onafscheidbaarheid dier zijde van de verborgenheden des geloofs handhaaft; alzoo de geheele Christelijke waarheid en tevens de Hervormde belijdenis in haar voortreffelijkheid aan het licht brengt en haar den weg baant tot de conscientiën der menschen; ook der dwalenden ter linker of ter regter zijde.

2. * Maar dat standpunt geeft ook de ware kracht aan den goeden strijd. Door de waarheid alleen, de waarheid die uit God is, en het vast vertrouwen op haar, zijn wij sterk. Voor de waarheid, duidelijk en moedig uitgesproken, moet de valsche wetenschap vallen. Zij alleen is krachtig door God tot nederwerping der vijandelijke sterkten, overleggingen, hoogten, gedachten. Waardoor ontstaat de geheele Formulierstrijd? Niet allereerst en meest daaruit, dat eene kerk onbepaalde leervrijheid en geen vaste belijdenis behoort te hebben, maar daaruit, dat men de waarheden zelve onzer belijdenis niet wil. Niet tegen de Symbolische, maar tegen de Heilige Schriften is in haren laatsten grond de bestrijding gerigt. Dáárom zijn de liberalen tegen de eerste gekant; dáárom houden de orthodoxen die vast. Nu is er wel geen twijfel aan of kerkregtelijk behooren de liberalen eene kerk, wier belijdenis zij vertreden, te verlaten, en zijn in dit opzigt de orthodoxen in hun volle regt. Maar zal de overwinning door de waarheid niet schooner en gewisser zijn? En is deze aan bedenking onderhevig? Regeert niet die Heer, die de waarheid is? Hebben wij niet zijn woord: „De poorten der hel zullen mijne gemeente niet overweldigen?" Hebben wij niet de belofte des H. Geestes? Zal die Geest niet verterend oordeelen en

de onmagt des leugens, door de prediking der waarheid, te schande maken? Leert het niet reeds de ondervinding in vele, ook aanzienlijke gemeenten? Is die weg, welke zeker van den Heer is en tot den Heer leidt, niet uitnemender? Zal met de herleving van en de hernieuwde belangstelling in de heilswaarheden, niet ook de Hervormde belijdenis en dat wel gelouterd door den strijd, tot beter verstand, hooger waardering, hartelijker omhelzing en daarmede de Hervormde kerkgemeente tot haar eigenaardige regten en vastigheden worden wedergebragt?

3. Verder, dat standpunt is van hooge waarde, ook voor de handhavers van het regt der gemeente. Want hunne stelling ontleent alleen uit de waarheid kracht. Ziet, hoe meer de openbaring van Gods woord aangenaam wordt aan de conscientiën der menschen, des te meer zullen deze ook tot handhaving van hunne gezindheidsregten ontwaken; des te meer zal men vasthouden, wat men in zijne belijdenis bezit; des te meer zal de onhoudbaarheid, onwettigheid en onzedelijkheid van een liberalisme blijken, dat de belijdenis verwerpt en van een Reglementen-kerk beuzelt; des te meer zal de onzigtbare kerk, in gemeenschap van en prijsstelling op haar belijdenis, als zigtbare te voorschijn treden, en zal de Hervormde kerkgemeenschap, door den zedelijken belijdenisband verbonden, aan haar ook nu nog gegeven historisch bestaan kracht en leven verzekerd zien.

4. Eindelijk, op dit standpunt is ook de gemeente in haar volle kracht tot handhaving van hare belangen. Leervrijheid, dat tooverwoord eener valsche vrijzinnigheid, is een onding; is eene onzedelijkheid op het gebied van Goddelijke waarheid. Deze laatste is onbepaald verbindend voor ieder, die als haar getuige optreedt. De mensch heeft geene vrijheid hoegenaamd, aangaande geopenbaarde Goddelijke waarheid te leeren wat hij wil. Dat is evenzeer van toepassing op eene kerkgemeenschap welke, naar hare eigenaardigheid, die waarheid

in wezen, geest, hoofdzaken, inhoud, kenmerkend karakter, belijdt. Naar Goddelijk en menschelijk regt is de dienaar in eene kerkgemeente aan haar belijdenis verbonden, en rust de handhaving daarvan op ieder kerkbestuur dat hare belangen op eerlijke wijze behartigt. Uit kracht derhalve van den eisch der waarheid zoo op zichzelve als in haar belijdenisvorm door eene kerkgemeenschap, protesteert deze laatste tegen de dusgenaamde leervrijheid. Zij handhaaft alzoo hare hoorvrijheid; zij is verpligt al wat geleerd wordt, goed te hooren, aan Gods waarheid te beproeven en wat daarmede strijdt, te verwerpen; voor de heilswaarheid op te treden tegen elken wind van leering, tegen elk zedelijk vergrijp aan haar. Deze hare verpligting aan de waarheid stelt haar regt daar. Dat zedelijk regt van vrijheid tot hooren breidt zich uit tot vrijheid van handelen langs elken wettigen weg, met moed en volharding, bij, door en tegen kerkelijken, gelijk wij dat boven aantoonden en aanvankelijk in onderscheidene gemeenten wordt gezien.

Wat dan schrijver dezes aangaat, uit zijn hart geschreven waren hem de „opmerkingen," onlangs door Ds. de la Saussaye medegedeeld, en bepaald de drie laatste bladzijden daarvan, waar het door ons thans behandelde punt wordt aangeroerd en waaruit de aan het hoofd dezes gegestelde vraag, met hare proeve van beantwoording is voortgevloeid. Voorzeker niet de formulier-kwestie, al wordt zij het hevigst gestreden, is de voornaamste in deze dagen, maar die over de waarheid, over de waarheid ter zaligheid, over het wezen des Christendoms. Het hoofdpunt van den strijd is de waarheid; niet het regt, maar het wezen ook der Belijdenis. Het resultaat van den strijd over de waarheid beslist het lot ook van de belijdenis in haar kenmerkend karakter en hoofdzaken. Staat deze in dien strijd de vuurproef der waarheid door, blijkt zij gegrond op het fundament der Apostelen en Profeten, maakt zij zich als zoodanig aangenaam aan de conscientiën; welnu; dan zal ook de

kerkgemeenschap met vernieuwde vastigheid herrijzen, inwendig gelouterd en hersteld. Wij nemen dus met genoemden hooggeachten Broeder, den tegenwoordigen staat der kerk als een' door het rationalisme geworden, als een' door ons gevonden, als een thans gegeven toestand, aan; geenszins derhalve als een' normalen, maar als een' bestaanden; niet lijdelijk, maar met lijdzaamheid des geloofs, behoudens al het vroeger gezegde aangaande het regt en de pligten der gemeente en aangaande de roeping des Evangeliedienaars. Wij nemen dien aan met de waarheid Gods ter linker- en ter regterzijde en in vast vertrouwen op hare kracht ter overwinning, predikende en getuigende tegen elken theoretischen en practischen leugen. Wij nemen dien aan, gesterkt in dien Heer, wiens beloften nimmer falen en krachtig door dien Geest der waarheid, die tusschen de strijdenden het pleit beslechten zal!

Ziedaar waar wij staan en waar wij toe gekomen zijn. Maar van uit dit standpunt vergunne men ons, eenige wenken ook aangaande de wijze waarop naar ons inzien met dit wapen der waarheid behoort gestreden te worden. Wij hebben hierbij het oog op liberalen en orthodoxen beide.

Wat de eersten betreft, men toone ook tegenover hen meer met ter daad, dat men vastelijk vertrouwt op de kracht der waarheid Gods en daarom hun tegenstand niet vreest. De strijd over waarheid, kerk, formulier, is reeds zoo veel malen met hen gevoerd, dat daaraan een einde zou kunnen komen. Ik bedoel niet den strijd met waarheidzoekende liberalen, maar met de zoodanigen die tegen elken prijs doordrijven en elke eerlijke weerspraak of ernstig verzet, als bekrompenheid, dweepzucht, of revolutie uitkrijten; die niet willen zien; die den strijd over de heiligste en gewigtigste aangelegenheden met smaad en hoon tegen de personen beantwoorden; de kwestiën reconstrueren, voor de regtmatigste klagten de ooren stoppen, honderdmaal weerlegde beschuldigingen

telkens op nieuw inbrengen, de duidelijkste verklaringen listig ignoreren of schandelijk wantrouwen; de eigenlijke hoofdzaak blijvend ontwijken of op geheel ander terrein overbrengen en op betreurenswaardige wijze zich verblind betoonen door vooroordeel, eerzucht, vijandschap. Welke dan ook de vrucht moge zijn van zoodanige miskenning en antipathie van een teugelloos liberalisme, „God en de nakomelingschap," zeggen wij met Dr. J. J. van Oosterzee, „zullen eens oordeelen, aan welke zijde de waarheid en de liefde was." — Maar het gebed tot den God der waarheid blijft ons voor hen toch nog over.

En wat betreft de orthodoxen: Het zij hun in den goeden strijd te doen om levende orthodoxie, om waarachtig Christendom, om een wandel als kinderen des lichts; om een leven in de waarheid, die zij belijden. Dat geen eer- of twistzucht, geen verschil over bijzaken de eendragt verbreke die magt maakt. Dat men wandele in het midden van de paden des regts; naar het onbedriegelijke rigtsnoer der Goddelijke waarheid. Dat elk wapen in de hand des vijands, elk element van onbijbelsche godsdienst, onevangelisch Christendom, worde weggeworpen; geene oude verschillen van eene geestelooze stelselzucht der vorige eeuw opgerakeld worden, geen oude twistvragen als b. v. aangaande Nederdaling ter helle, maar ook geen nieuwe, als b. v. over de Evangelische Gezangen, opgevoerd worden. Er is wel wat anders te doen. Iedere afdwaling tot bijzaken drijft de hoofdzaak op den achtergrond, is een onvruchtbaar struikelblok, verwart de onkundigen. Niet genoeg kan op de hoofdzaken, op de diepliggende en ingrijpende vraagstukken onzer dagen, op de levenswaarheden van het Christendom gelet worden, met afsnijding van al die andere dingen. Dit zij dan ook het streven van alle waarlijk Hervormde bedienaren des woords; de krankheden ook binnen de Kerk bestraffende, zoowel als getuigende tegen elken aanval op haar. Dat iedere rigting die eenige waarheid, onverschillig welke, van eene andere wil afscheiden en het Goddelijk ge-

heel en verband verbreken, ernstig en krachtig worde tegengestaan. Dat ieder leerbegrip als levensbeginsel worde voorgesteld en gebruikt. Dat geen bekrompenheid van kennis, verstand, gemoed, gevoed worde, die onschriftuurlijk als zij is, niets af- noch ook iets aanleeren wil, en steeds vraagt: van waar komt het, in plaats van: is het waarheid? is het goed? — Dat men onze stelling door geene eenzijdigheid hoegenaamd late bederven en de heilige zaak alzoo ontsieren. Dat men vrijmoedig getuige zoowel tegen elk Phariseisme als Sadduceisme; tegen elke duisternis van ongeloof, wangeloof, bijgeloof. Dat ieder zich bewust worde van zijnen pligt en trachte den wil van God, die alleen goed is, te kennen en te doen in elken weg, in elke roeping en verhouding tot de Kerk. Dat onder allen, wien het daarom te doen is, eendragt, vertrouwen, liefde, bedachtzaamheid wone. Dat grootere of kleinere vereenigingen, niet op Carlstadt's, maar op Luther's wijze werken en vooral overvloedig zijn in het gemeenschappelijk gebed om vernieuwde uitstorting des Heiligen Geestes. Ja, die Geest kome, kome over vriend en tegenstander, ter bestraling met zijn Goddelijk licht! Die kome over Leeraars, Opzieners, Gemeenten! Die leere schuld belijden, gelooven, werken, verbeiden. Die vereenige veler harten in de ootmoedige bede: „Heer! Uw koningrijk kome. Reinig Gij het binnenste des bekers, opdat ook het buitenste rein worde!"

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Adhesiën. Behalve van de reeds genoemde HH. Predikanten in de Nederlandsche Hervormde kerk [1]) ontvingen wij adhesiën van

DD. J. W. ABRESCH, te *Heilo*.
J. P. HASEBROEK, te *Amsterdam*.
L. G. JAMES, te *Breda*.
H. C. VOORHOEVE, te *Harlingen*.
J. D. SCHOUW SANTVOORT, te *Arnhem* [2]).
F. C. VAN DEN HAM, te *Utrecht*.
H. J. R. G. THEESING, te *Rotterdam* [3]).

D^s. HASEBROEK schreef:

Gaarne en van ganscher harte vereenig ik mij met het standpunt, door de Redactie van *Ernst en Vrede*, in hare jongste verklaring van de door haar gevoerd wordende leuzé, aangewézen en aangenomen. Het was sedert lang, en is voortdurend ook het mijne. Aan de verwezentlijking van het daarin voorgestelde doel van de opbouwing en bevrediging der kerk, langs den daarin voorgestelden weg van één met zedelijken ernst en Christelijke liefde gevoerden strijd voor het Regt der Her-

---

1) Zie bl. 184. 2) Zie bl. 198.
3) Wiens schrijven in het volgend Nr. zal geplaatst worden.

vormde Gezindheid, als draagster en handhaafster der waarheid Gods, mede te werken, acht ik mij daarom te gelijk een eere, een voorregt en een pligt. Moge de zegen Gods op onze gemeenschappelijke pogingen daartoe rusten, en alzoo ook door ons een steen worden aangedragen tot den bouw van de kerk der toekomst, naar wier verschijning al het schepsel, als met opgestoken hoofde, zucht!

Amsterdam, 8 April 1854. J. P. HASEBROEK.

—

Ds. JAMES schreef ons hetgeen wij hier vertaald laten volgen:

Ik verzoek u, in het volgend nommer mijn naam te willen voegen bij die der broeders, die volkomen instemmen met het laatste programma van de redactie van *Ernst en Vrede*. Het komt mij even nuttig als noodig voor, dat de mannen des geloofs zich op een gemeenschappelijk terrein vereenigen, en op eenen grondslag, die ruim genoeg is, om te doen uitkomen, dat ligte schakeeringen en verschillen over bijkomstige zaken zich zeer wel oplossen in eene groote en schoone eenheid, zoo als de kleuren van den regenboog in de blanke kleur van het zonnelicht. Ik heb het vertrouwen in den Heer, dat de schaar van hen, die strijden voor het geloof, dat den heiligen is overgeleverd, met den dag zal aangroeijen, en een magtig leger zal worden, dat troepen zal hebben van allerlei wapen, en waarin het geloof en de wetenschap zullen vertegenwoordigd zijn in eene heilige en schoone harmony. Het is tijd, meer dan tijd, om onze overwinnende banier te doen wapperen, waarmede zoo vele veldslagen zijn gewonnen. De dappere krijgslieden vragen niet naar hun getal, zij vragen slechts: waar is de vijand? sterk door een goed geweten, en door de waarheid Gods, die wij belijden, zijn wij verzekerd, dat wij niet in de lucht schermen, en wij kunnen zeggen met vrijmoedigheid: God is vóór ons

en met ons, wie zal tegen ons zijn? Wat mij betreft, die een veteraan ben in het groote leger des Heeren, ik behoor tot de oude garde, die sterft, maar zich niet gewonnen geeft; maar ik heb noch den lust, noch den moed verloren, om het rumoer des vijands te tarten, en zooals die vorst, die beweerde, dat een goed veldheer staande moet sterven, meen ik, dat een goede dienstknecht van Christus het evangelie moet prediken en verdedigen, zoolang God hem een weinig krachts laat. Alleen in het graf moet hij rusten. De Heer geve ons slechts wijsheid en getrouwheid en volbrenge zijne kracht in onze zwakheid.

Uw zeer toegenegen Broeder en Strijdgenoot in Christus.

Breda, 26 April 1854. L. G. JAMES.

—

Van D[s]. VOORHOEVE ontvingen wij het volgende schrijven:

Gij verlangt de verklaring van adhesie aan de door u in het woord, waarmede gij het eerste nommer dezes jaars van uw Maandschrift geopend hebt, geuite beginselen. Ik geef die gaarne; ik heb de verschijning van ERNST EN VREDE, vooral in den tegenwoordigen toestand der Hervormde Kerk, met blijdschap begroet en volg het met klimmende belangstelling.

Wilt gij eene gemotiveerde verklaring, ik aarzel geenszins haar te geven. Ik erken ten volle het onbepaald en beslissend gezag van de Heilige Schrift en eerbiedig haar als de eenig zuivere kenbron der godsdienstige en zedelijke waarheid, als noodzakelijk ter beoordeeling van de resultaten der Godgeleerde wetenschap, als den toetssteen van de door de Kerk beledene waarheden. Geen bekrompen en angstvallig vasthouden aan formulieren, waardoor de ontwikkeling der Kerk onmogelijk wordt, geen letter-orthodoxie, geen steile, voor hart en leven onvruchtbare regtzinnigheid, maar ook geen onbeperkte leervrijheid, waarbij aan iederen Leeraar vergund is aan

de Gemeente te prediken, wat hem goed dunkt. Ik kan mij geen Kerk voorstellen zonder belijdenis, zonder leer; uit overtuiging gehecht aan de waarheden, in de belijdenisschriften nedergelegd, niet omdat zij subjectieve meeningen zijn, die al of niet ter zijde gesteld kunnen worden en uit een historisch oogpunt hare betrekkelijke waarde hebben, maar omdat zij waarheden zijn, die met den troost, de vernieuwing en de heiligmaking des zondaars in verband staan en, aan het hart geheiligd en in het leven uitgedrukt, aan de Nederlandsche Hervormde Kerk haar bestaan, wasdom en bloei geven. Ik acht eene ontwikkeling der Kerk, die zich aan de belijdenisschriften aansluit, mogelijk en allezins wenschelijk. Ik vond het een en ander in uw Maandschrift uitgesproken en ontvouwd en voeg er den wensch bij, dat dit verder, gelijk tot nu toe, met klaarheid en vrijmoedigheid, in den geest der liefde en der Christelijke wijsheid en bedachtzaamheid geschiede. Geen ruwheid of onnoodige hardheid, geen opzettelijke, persoonlijke beleedigingen of booze hartstogtelijkheid en bitterheid — ach! van beide zijden zijn diepe wonden geslagen — maar ook geen ontwijken van den strijd, waar die noodzakelijk en pligtmatig is; geen berispelijke zwakheid en toegeeflijkheid, waar het door den Heiligen Geest en het Woord van God verlicht geweten den weg aanwijst, dien wij bewandelen moeten.

Mijne Broeders! steeds toenemende en getrouw blijvende aan den geest van ernst en vrede, dien gij blijkens uw programma geopenbaard hebt, beloof ik mij vele vruchten van uwen arbeid. Ik vermeen, dat eene grondige verdediging van onze denkbeelden, eene kalme ontvouwing van de waarheden, die wij belijden, een ijverig en bedachtzaam behartigen van wat de kranke Kerk genezen kan, eene blijmoedige, naauwgezette godsvrucht en een Christelijke arbeid in het midden der Gemeente, waarin God ons geplaatst heeft, velen voor het standpunt en de rigting, die gij en anderen met u

vertegenwoordigen, winnen kan. Ik vleije mij, dat uw Maandschrift, al is het dan soms voor eenvoudige, maar godvreezende lidmaten der Kerk moeijelijk te verstaan, juist door zijnen belangrijken inhoud en grondige behandeling ontwikkelde, denkende, maar nog door vooroordeelen bevangen Leden der Gemeente, en Studenten in de Theologie zal opwekken, om althans kennis te nemen van wat wij willen en ons standpunt te onderzoeken. Ik betreur de vooroordeelen tegen de orthodoxen en het gebrek aan aansluiting en medewerking bij Mannen, hetzij ze Leeraars of Leden der Gemeente zijn, die een Christelijk gemoed hebben en in hunnen kring ijverig arbeiden. Zelfstandig, vrij, met vasten tred, ernstig en vredig voortgaande, meen ik, dat gij door uw Tijdschrift den vrede kunt voorbereiden, waaraan ik met u niet wanhoop, al mogen wij dien ook niet aanschouwen. Hartelijk wensch ik, dat billijkheid, onpartijdigheid, mildheid, in *één* woord echte humaniteit, die geurige vrucht van het Evangelie, bij Mannen van verschillende denkwijze, aanleg, gaven, karakter, ervaring en weg, door ERNST EN VREDE bevorderd en aangekweekt worden mogen.

Uw Broeder in den Heer,

Harlingen, 4 Mei 1854. H. C. VOORHOEVE.

—

Dr. VAN DEN HAM schreef aldus:

Reeds aanstonds na het lezen van uwe nadere verklaring van de leuze „Ernst en Vrede," vatte ik het voornemen op om daarmede mijne instemming te betuigen. Of behoef ik het u te zeggen dat ik die verklaring met groot genoegen las, daar gij genoegzaam weet, hoe de daarin uitgesprokene overtuigingen ook de mijne zijn? Maar ook opentlijk wil ik gaarne daaraan mijne adhaesie schenken, al ware het alleen, om u mijne ingenomenheid te betuigen met het denkbeeld, om op deze wijze het kerkelijk vraagpunt onzer dagen tot grootere klaarheid

te brengen. Juist daardoor wordt uw tijdschrift, wat het naar mijne gedachte wezen moet, een kerkelijk orgaan der door u zoo juist beschrevene ethisch-irenische rigting. Er is toch in onze dagen van verwarring bovenal behoefte aan waarheid, opdat een ieder wete wat hij eigentlijk wil en waar hij staat, en dit ook voor anderen duidelijk worde. Velen zouden het met ons standpunt in den grond veel meer eens zijn, indien zij het beter kenden, en niet door wantrouwend vooroordeel van bedaard en onpartijdig onderzoek werden teruggehouden. Daarom wanhoop ook ik nog niet aan den vrede door u voorbereid, althans niet met hen dien het om waarheid te doen is. Waar deze zedelijke ernst, aan welke zijde dan ook, ten eenenmale gemist wordt, zal natuurlijk alle poging tot heil der Kerk vruchteloos blijven. Alles wat dus over de leuze „Ernst en Vrede" door u opgemerkt is, wordt ten volle door mij beäamd en is als uit mijne ziel geschreven.

Ook uwe verhouding tot de partij der wetenschap verklaar ik gaarne als de mijne. Naarmate het begrip van vrij onderzoek, als beginsel der Hervorming, in onze dagen meer uit zijn historisch verband wordt gerukt, acht ik uwe verklaring te belangrijker. Zoo daarbij de onvoorwaardelijke onderwerping aan Gods Woord wordt prijs gegeven, komt het mij voor alles op een lossen, bloot subjectieven grond der menschelijke wijsheid te rusten, al wil men zulks ook met den schoonen naam van getuigenis des heiligen geestes bedekken.

Niet het minst gewigtige gedeelte uwer toelichting acht ik de medegedeelde verhouding tot de confessionele partij. Het verheugt mij dat gij het woord confessioneel nader verklaart door juridisch-confessioneel, daar anders deze benaming ook wel op ons standpunt toepasselijk zal zijn, gelijk het vervolgens zoo juist en waar door u wordt bepaald. Ik zoude geen kans zien, om mijn eigen gevoelen juister te formuleren, dan door u gedaan is. Slechts op bl. 16 heb ik eene kleine aan-

merking, daar gij schrijft: „Ja, wij meenen, dat de gansche leerontwikkeling in het Hervormingstijdperk zoo weinig de volheid der openbaringen Gods in zich bevat, dat zij, — en die der gereformeerde kerk niet het minst, juist omdat in haar het reformatorische dogma tot volle ontwikkeling gerijpt is, — aan eene eenzijdig-theologische opvatting der heilswaarheden, met veelvuldig voorbijzien harer anthropologische grondslagen, en dus van haar ethisch karakter, mank gaat." Mij dunkt, dit laatste is ook tegen uwe bedoeling, te algemeen, en dus minder naauwkeurig gezegd. Wel vind ik in het Hervormingstijdperk de anthropologische grondslagen der heilswaarheden niet van alle zijden volledig ontwikkeld, maar ik zoude zulks geen „veelvuldig voorbijzien" durven noemen, en nog minder „van haar ethisch karakter," daar juist dit overal op den voorgrond treedt, gelijk geheel de Hervorming uit eene diep gevoelde ethische behoefte ontstond. Meer kan ik dit toestemmen van het tijdperk der Dordsche Synode, of liever daarna, toen door het eenzijdig op den voorgrond plaatsen der praedestinatieleer de anthropologische zijde der heilsleer miskend werd; maar ook de Dordsche Synode zelve ging uit van het ethisch gewigt der waarheid, om de leer van zonde en genade rein en ongeschonden te bewaren. Dat evenwel hare bedoeling veelvuldig voorbijgezien is, en dus later het theologisch karakter uitsluitend in onze kerk geheerscht heeft, en nog bij velen heerscht, wordt niet slechts door mij erkend maar ook met u betreurd. Ook ik ben van oordeel, dat aan de behoeften der tegenwoordige Kerk niet voldaan wordt door een eenvoudig terugkeeren tot die Formulieren, doch deel evenzeer uwe meening, dat onze Nederlandsche Hervormde Kerk ze geenszins bij hare verdere ontwikkeling ter zijde leggen mag, alsof die ontwikkeling zich volstrekt niet aan die belijdenisschriften behoefde aan te sluiten. Zal onze Nederlandsche Hervormde Kerk aan hare roeping blijven beantwoorden, dan zal zij op den grondslag onzer belij-

denis moeten voortbouwen. Zeker ware zulks gemakkelijker, indien niet na de Dordsche Synode een tijdperk van koud en onbewegelijk dogmatisme ware gevolgd, waarvan wij nu nog de jammerlijke vruchten plukken. Van daar is terugkeering tot de vroegere Hervormingsdagen noodig, gelijk die in de belijdenisschriften onzer Kerk tot ons spreken, en zal daaruit de afgebrokene lijn moeten worden opgevat en doorgetrokken. Daarom acht ik het wenschelijk dat wij die Belijdenis aannemen zooals zij daar ligt, want reeds veel ware gewonnen indien zij, even als op de Berlijnsche Kirchentag, de vaan van vereeniging mogt worden, voor allen die nog met ons overtuigd zijn, dat gemeenschappelijke belijdenis des geloofs tot de wezentlijke kenmerken eener Kerk behoort. Wij kunnen ons geene gemeenschap van geloovigen denken zonder belijdenis, geene Christelijke levensontwikkeling zonder bepaalde Christelijke waarheid, die tot bewustheid gekomen tot dogma zich vormt. Hoe dit in strijd zoude kunnen zijn met het Protestantsche beginsel, dat de H. S. de eenige bron en regel des geloofs is, erken ik niet in te zien. Of is het met malkander in strijd, dat iemand, die zich over de bron van eene reeks van waarheden verklaart, tevens uitspreekt, wat hij in deze bron vindt? En waarom zouden nu niet meerderen zich in deze belijdenis mogen vereenigen, daar zij toch niemand dwingen, om dezelfde waarheden in die bron te vinden, omdat zij die daarin gevonden hebben, terwijl zij echter hem ook niet als een gelijkgezinde kunnen beschouwen, zoo hij haar daarin niet vindt? Maar daaruit volgt dan ook van zelve, dat geene onbeperkte leervrijheid kan worden toegelaten, zoolang de Nederlandsche Hervormde Kerk niet ten eenenmale zich zelve heeft opgelost. Waar nog eene belijdenis, als openbaring van het leven der gemeente, gevonden wordt, behoudt de gemeente regt op hare belijdenis. Zij behoeft geen leeraar in haar midden te erkennen, die tegen hare overtuiging, in hare belijdenis uitgesproken, leert. Of zoo er

al, voor het oogenblik, onbeperkte leervrijheid als feit mogt bestaan, zoo kan men van de zijde der Gemeente niet vorderen, dât deze zich de meening van elken bijzonderen leeraar als waarheid late verkondigen.

Eene vraag had ik echter in uwe verklaring gaarne meer bepaald behandeld gezien, tot hoeverre namelijk zich de band der belijdenisschriften moet uitstrekken. Wel acht ik dit voor de meesten onzer niet noodig, daar zulk een bekrompen en angstvallig vasthouden aan de letter der formulieren, als de tegenstanders ons verwijten, wel door zeer weinigen wordt begeerd, en ook wel nimmer de bedoeling onzer Vaderen is geweest. Maar het gedurig herhalen dezer vraag doet het mij wenschelijk achten, dat dit punt tot meer bepaalde helderheid worde gebragt; en dan deel ik de overtuiging van onzen vriend van Oosterzee, in zijne adhaesie uitgesproken: „Vraagt het eens ten proeve aan honderd gemeenteleden, in wie de hoofdzaak onzer belijdenis leeft, en die zelve levend gemaakt zijn door dat geloof, en ziet, of onder hen daaromtrent niet vrij wat minder verschil is, dan zij, die de zaak louter van de theoretische zijde beschouwen, gewoonlijk vermoeden." Geen oogenblik zouden zij b. v. weifelen, om de tegenwoordige zoo bestredene punten van de onfeilbaarheid der Apostelen, de Godheid van den Zoon en de uitdelging der schuld door het bloed des kruises, tot de fundamentele waarheden, ook der Nederlandsche Hervormde Kerk te rekenen; en aan deze met het Klassikaal Bestuur van Amsterdam slechts den naam van „meeningen" te geven, zoude wel bij niemand hunner opkomen. Dat echter een bloot beroep op de beginselen der Kerkleer in den grond niets afdoet, en het even weinig beteekent met het nieuw ontworpene concept-formulier van onderteekening te spreken van geest en hoofdzaak der leer, zoo dit (gelijk daar geschiedt) nader verklaard wordt door: „de genade Gods in J. C., als den eenigen grond der zaligheid," zal wel geene nadere aanwijzing behoeven. Dan behouden wij nog veel liever de verklaring van 1816, waar-

door voor ieder eerlijk gemoed de verbindende kracht der formulieren althans bewaard blijft.

Ten slotte zal ik u wel niet behoeven te verzekeren dat de ethisch-irenische weg door u bewandeld mijne volle sympathie heeft Niet door kracht, noch door geweld, maar door mijnen Geest zal het geschieden, zij en blijve onze leuze. Zonder andere broeders, die meer op juridisch standpunt staan, te oordeelen, daar ook dit standpunt zijn onbetwistbaar regt heeft, en niet mag worden opgegeven, zal het toch wel meer bepaald tot onze roeping behooren, als predikers des Evangelies, door de kracht der waarheid op de conscientiën te werken, en zoo onder Gods zegen inwendige genezing aan te brengen. Alle persoonlijke geschilpunten en aanvallen laten wij gaarne, slechts waar het beginselen geldt, willen wij pal staan, en ter regter en linkerzijde het woord doen hooren: daar staat geschreven! Zóó de waarheid in liefde betrachtende, zullen wij onverwinlijk zijn, en de Heer met ons zijn.

Voorts Broeders! het woord van Paulus zij het onze: *zoo velen dan als wij volmaakt zijn, laat ons dit gevoelen; en indien gij iets anderzins gevoelt, ook dat zal God u openbaren. Doch, daar wij toe gekomen zijn, laat ons daarin naar denzelfden regel wandelen, laat ons hetzelfde gevoelen.*

Steeds uw in den Heer liefhebbende Vriend en Medebroeder

Utrecht, 2 Mei 1854. F. C. VAN DEN HAM.

Statistiek van de Ned. Herv. Kerk. De tabellarische opgave van het zielental, waaruit onze Kerk bestaat, van de hoeveelheid der gemeenten, in haar midden gevestigd, en het cijfer van de reeks der predikanten, die bij haar, in de onderscheidene gewestelijke deelen en gezamenlijk, met de Evangeliebediening bekleed zijn, voorkomende in de Handelingen der Synode van 1853, geeft het volgende overzigt:

PROVINCIEN.	GETAL ZIELEN.	STAND-PLAATSEN.	PREDI-KANTEN.	AANMERKINGEN.
Noord-Brabant.	42,073	93	98	Het zielental is, met uitzondering van Overijssel, in alle provinciën genomen naar den stand op 1 Jan. 1853.
Gelderland	226,700	181	210	
Zuid-Holland ..	404,408	201	270	
Noord-Holland.	268,225	154	207	
Zeeland	114,431	101	115	
Utrecht	87,610	67	82	Voor Overijssel is het naar den stand op 1 Jan. 1850.
Friesland	209,013	201	217	
Overijssel	138,956	68	86	
Groningen	158,318	151	163	
Drenthe	71,071	46	51	
Limburg	360	13	16	
Totaal	1,725,165	1,276	1,515	

Het nieuwe onderteekeningsformulier voor Kandidaten tot de Heilige Dienst in de Ned. Hervormde Kerk.

In de Synode van 1853 is door de Synodale Commissie aangeboden een concept van herzien-reglement op het examen en de toelating tot het predikambt in de Nederlandsche Hervormde Kerk. In dit reglement komt een nieuw onderteekeningsformulier voor, dat den Kandidaten tot de Heilige Dienst zal voorgelegd worden.

De commissie, benoemd om de Synode te dienen van consideratiën betreffende dat reglement, had onder anderen ook op art. 29, waarin het onderteekeningsformulier voorkomt, eenige bedenkingen. Bij de discussiën over het reglement werd door den Hoogl. Scholten een amendement voorgesteld, waarmede de rapporteerende commissie verklaarde zich te vereenigen.

Na de discussie daarover is art. 29 door de Synode zoo vastgesteld, dat de verklaring en belofte nu aldus luidt:

Wij ondergeschrevenen — verklaren bij deze opregtelijk, dat wij, naar het grondbeginsel der Christelijke Kerk in 't algemeen en der Hervormde in 't bijzonder, Gods heilig Woord, in de schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds vervat, te goeder trouw aannemen en hartelijk

gelooven; dat wij des zins en willens zijn, den geest en de hoofdzaak der leer, welke in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk begrepen is, getrouwelijk te handhaven; dat wij mitsdien de genade Gods in Jezus Christus, als den eenigen grond der zaligheid, ernstig en van harte der gemeente zullen verkondigen; dat wij op de bevordering van godsdienstige kennis, van Christelijk geloof en leven ons met allen ijver zullen toeleggen, en orde en eendragt voorstaan en aankweeken; en dat wij alzoo, onder opzien tot de hulp, die van boven is, de belangen van Gods Koningrijk en in 't bijzonder die van de Nederlandsche Hervormde Kerk zorgvuldig zullen behartigen, en naar vermogen aan de bevordering daarvan medewerken; verbindende wij ons bij deze onze handteekening tot al het voorgeschrevene, en om, zoo wij bevonden worden tegen eenig gedeelte van deze verklaring en belofte gehandeld te hebben, deswege ons te zullen onderwerpen aan de uitspraken der bevoegde kerkelijke vergaderingen 1).

In het concept, dat aan de Synode was aangeboden, stond: „Wij ondergeschrevenen — verklaren bij deze opregtelijk, dat wij — het beslissend gezag van Gods heilig woord — in gemoede erkennen en gelooven; dat wij des zins en willens zijn, om dien overeenkomstig den geest en de hoofdzaak der belijdenis, welke in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk begrepen is, getrouwelijk te handhaven; dat wij bovenal de zaligmakende genade Gods in Christus Jezus ernstig en van harte der gemeente zullen verkondigen; — — en dat wij alzoo de belangen — zullen behartigen, en, in opzien tot de hulpe, die van boven is, naar vermogen, aan de bevordering daarvan medewerken; enz.

De commissie, benoemd om de Synode te dienen van consideratiën betreffende dit reglement, vond bezwaar in

---

1) In plaats van het meervoud WIJ behoort het enkelvoud IK te staan.

de woorden *het beslissend gezag* van Gods heilig woord. Zij meende, „dat zulks tot vele moeijelijke en splinterige kwestiën aanleiding geeft." Zij vond voor zich geene reden, om af te gaan van hetgeen in het nu vigerend reglement en in ons gebruikelijk formulier tot bevestiging van predikanten is aangenomen.

Zij stelde dus deze redactie voor:

Wij — verklaren bij deze opregtelijk, dat wij, — in gemoede erkennen en gelooven, dat Gods heilig woord in de schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds vervat is; dat wij — en met kleine veranderingen als boven.

Het nieuwe formulier, zooals het nu door de Synode geconcipieerd is, spreekt dus niet van het beslissend gezag van Gods heilig woord; niet van de belijdenis, maar van de leer, in de aangenomene formulieren van eenigheid begrepen; niet van de zaligmakende genade Gods in Christus Jezus, maar van de genade Gods in Jezus Christus, als den eenigen grond der zaligheid.

Aldus geconcipieerd is het aan de Provinciale kerkbesturen toegezonden ten fine van consideratiën.

Zoo is het dan mogelijk, dat het onderteekeningsformulier van 1816 ter zijde en een nieuw daarvoor in de plaats gelegd wordt. Komt het hiertoe, dan is de strijd over *quia* (omdat) en *quatenus* (in zoo verre als) geëindigd. Dan is zeker een twistappel weggenomen. Dit zou verblijdend zijn, indien het niet te voorzien was, dat er door de invoering van het nieuwe ook nieuwe twistappelen aangevoerd worden zullen. Het is toch duidelijk, dat men er te vergeefs een vasten waarborg tegen onbeperkte leervrijheid in zoekt.

Wel staat er geschreven: „dat wij, naar het grondbeginsel der Christelijke Kerk in 't algemeen en der Hervormde in 't bijzonder, Gods heilig Woord, in de schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds vervat, te goeder trouw aannemen en hartelijk gelooven." Maar dit geeft geen zekerheid, daar het niet vaststelt, welk gedeelte

van de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds door hem, die deze verklaring aflegt, voor Gods woord moet gehouden worden. Dubbelzinnig kan deze verklaring niet heeten. Maar als men haar elastiek noemt, heeft zij geen regt, om zich beleedigd te achten.

Wel staat er geschreven: „dat wij des zins en willens zijn, den geest en de hoofdzaak der leer, welke in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk begrepen is, getrouwelijk te handhaven." Maar dit geeft geen zekerheid, daar er geen overeenstemming bestaat tusschen de verschillende partijen en rigtingen in onze kerk met betrekking tot het antwoord op de vraag, wat de geest en welke de hoofdzaak is van de leer, welke in die formulieren begrepen is. Volgens de Synode van 1841 wil het onderteekeningsformulier van 1816 „in het algemeen de leer, die in onze Symbolische schriften voorkomt, gelijk die in haren aard en geest het wezen en de hoofdzaak uitmaakt van de belijdenis der Hervormde Kerk, door den leeraar dier kerk aangenomen hebben." In 1842 is aan de Provinciale kerkbesturen hunne verpligting herinnerd, om geen kandidaten tot het leeraarsambt, en aan de klassikale besturen, om geen lidmaten tot het geven van godsdienstig onderwijs toetelaten, dan de zoodanigen, die bij het examen volgens de reglementen door hen afgelegd, aan de overige vereischten voldoende, tevens getoond hebben, de leer, die in de Symbolische schriften der Herv. Kerk voorkomt, gelijk die in haren aard en geest het wezen en de hoofdzaak uitmaakt van de belijdenis der Hervormde Kerk, te zijn toegedaan. Welken waarborg tegen onbeperkte leervrijheid in onze kerk heeft men door die verklaring en herinnering gekregen? Immers is de verwarring en spanning slechts grooter geworden! De woorden geest en hoofdzaak beteekenen niets, als men niet duidelijk zegt, wat de geest is en wáárin men dan eigenlijk de hoofdzaak vindt van de leer, die in de bedoelde formulieren begrepen is. Maar ook al werd

dit duidelijk uitgedrukt, wat baat het nog, als de belofte van getrouwelijk handhaven door eene eigenaardige verklaring van het woord „handhaven" tot eene bedriegelijke belofte wordt gemaakt?

Wel staat er geschreven: „dat wij mitsdien de genade Gods in Jezus Christus, als den eenigen grond der zaligheid, ernstig en van harte der gemeente zullen verkondigen." Maar dit geeft geen zekerheid, zoolang daarbij niet wordt uitgesproken, dat in de prediking van de regtvaardiging door het geloof nooit aan de heiligmaking zulk een invloed op die regtvaardiging mag toegeschreven worden, dat de genade eigenlijk ophoudt genade te zijn. Ook zouden wij vragen, of men het regt heeft, om datgene, wat de Evangeliediedienaar in onze kerk verpligt is te prediken, te zamen te vatten in de woorden: „de genade Gods in Jezus Christus, als den eenigen grond der zaligheid," daar hij behalve dit evenzeer verpligt is nog meer te prediken.

Zal dus de leervrijheid er door beperkt of beteugeld worden?

Wij gelooven het niet,

omdat ieder het zijne denkt bij de uitdrukking „Gods heilig Woord, in de Heilige schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds;"

omdat ieder het zijne denkt bij de woorden „geest en hoofdzaak der leer, in de aangenomen formulieren begrepen;"

omdat ieder het zijne denkt bij de verklaring, dat hij „Gods genade in Jezus Christus" voor „den eenigen grond der zaligheid" houdt.

En omdat aan ieder de vrijheid zal gelaten worden, bij die uitdrukking, en bij die woorden, en bij die verklaring het zijne te denken, zonder dat het er toe komt, het beslissend gezag der Heilige Schrift te doen eerbiedigen, den geest en de hoofdzaak der kerkleer werkelijk te doen handhaven, en Gods genade in Jezus Christus waarlijk als den eenigen grond der zaligheid te doen prediken, zonder dat er iets wordt weggelaten van

hetgeen volgens Jezus en de Apostelen nog bovendien aan de gemeente moet verkondigd worden.

Is het nu de tijd niet, om in het onderteekenings-formulier van 1816, indien hiertoe besloten moet worden, verandering te brengen, tenzij eene verandering, die de bestaande spanning kan doen verminderen, wij zouden meenen, dat het nieuwe formulier allerminst in staat is, de bezwaren uit den weg te ruimen, die tegen eene verandering in het algemeen ingebragt worden kunnen. Het geeft toch aan de gemeente volstrekt geen waarborg, dat hij, die het onderteekent, zich aan iets anders gebonden achten zal, dan aan hetgeen hij zelf zal meenen, als waarheid aan de gemeente te moeten prediken. De vraag blijft, of een formulier, dat hiertoe verbindt, wel eene verbindtenis heeten kan [1].

J. I. D.

—

De Sakramenten en de Belijdenis. De schrijver dezer regelen vangt aan met de bekentenis, dat hij zich bewust is niet te zijn wat men met regt een' wetenschappelijk theologant noemt. Zoo hij het dus niet te min waagt de pen op te vatten over een onderwerp, als aan het hoofd dezer regelen is aangeduid, heeft dit eenige verklaring noodig. Allerminst meent hij, dat er met vrucht over een onderwerp als de sakramenten kan geschreven worden zonder zeer ernstige wetenschappelijke voorstudie, welke hij niet bezit. Maar het is ook zijn voornemen niet, de leer der sakramenten of de geschiedenis harer ontwikkeling in de kerk te behandelen. Dan zou zich hem een tal van vragen opdringen, waarop hij het antwoord zou schuldig blijven en waarover hij veel liever anderen zou hooren.

1) Uitvoeriger wordt over deze zaak gehandeld in *Het nieuwe formulier van onderteekening bij de toelating tot de predikdienst in de Nederlandsche Hervormde kerk, voorloopig vastgesteld in de Synode van* 1853, *toegelicht. Een brief aan een vriend. Door Dr. J. I. Doedes.* Te Utrecht, bij Kemink en Zoon.

Wat hij wil? Juist omdat hij niet tot den leeraarsstand behoort, wil hij den indruk mededeelen, dien de bediening der sakramenten, bij de nieuwe phase, waarin vele theologanten zich beijveren de Hervormde kerk hier te lande te brengen, op hem maakt. Het kan zijn nut hebben, iemand, die niet tot den herders- en leeraarsstand behoort hierover te hooren. Welligt toch is die indruk bij hem niet geheel dezelfde als bij den leeraar, die de sakramenten zelf uitdeelt, zoodat hij minder bij ondervinding het gevoel kent van hen, die als leden der kerk geroepen worden deel te nemen aan de heiligste verrigtingen in de gemeente, in wier begrip zij van dat des leeraars, die voorgaat, dikwerf verre verwijderd zijn.

De vaderen hebben formulieren vastgesteld, in overeenstemming met de aangenomen geloofsbelijdenis, waarvan de leeraars gehouden waren bij de bediening van Doop en Avondmaal gebruik te maken. Vóór eenige jaren heeft daarentegen de Synode ten opzigte van dat voorschrift meerdere vrijheid verleend, zoodat de leeraar, des verkiezende, zijne eigene woorden in plaats van die des ouden formuliers mag gebruiken. De gemeente heeft zich hiertegen niet ernstig verzet; gewis ook dewijl zij bij de sakramenten minder aan de toelichting der leeraars dan aan de heilige plegtigheid zelve wilde gedacht hebben, en ook de eigene woorden der leeraars, al waren zij niet die des formuliers, bij de eenheid van belijdenis, in de kerk heerschende, geacht werden niet strijdig te kunnen zijn met de grondwaarheden der belijdenis. Te minder zwarigheid heeft de gemeente er in gevonden, dewijl en zoolang hare leden eene vrije keuze hadden van wien der leeraars zij de sakramenten wenschten te ontvangen. Het viel evenwel niet te ontkennen, dat, vooral ten opzigte der doopsbediening, die vrije keuze, ook buiten de eigene gemeente, eene bedenkelijke zijde had. De Synode besloot daarom te verordenen, dat geen leeraar den doop zou mogen toedienen aan iemand, buiten zijne gemeente woonachtig, zonder toestemming van

den leeraar der plaats, waar de doopeling woonachtig is. Regtmatig, zoolang eenheid van belijdenis in de kerk heerscht en gehandhaafd wordt; want dan zijn de waarde en beteekenis van den doop niet afhankelijk van de meerdere of mindere achting of genegenheid, die tusschen leeraar en gemeenteleden bestaan. Het is toch niet de persoon van den leeraar, die aan den doop zijne kracht en waarde verleent; het is de Heer der kerk zelf, die aan deze zijne bondzegelen heeft toevertrouwd. De leeraar is hier slechts dienaar in den vollen zin des woords.

Maar als nu die eenheid van belijdenis niet slechts hier en daar door enkele leeraars als bij ontduiking wordt geschonden en als bij oogluiking wordt geduld, — gelijk dit aanvankelijk sedert de Synode van 1816 en met klimmende vrijmoedigheid plaats vond —, als integendeel in allen ernst wordt gevraagd, of de Nederlandsche Hervormde kerk nog wel eene bindende belijdenis bezit, als er leeraars gevonden worden, die uitdrukkelijk eischen, dat de ouders der te doopen kinderen opentlijk, bij de doopsbediening, verklaren in te stemmen met de leer door hen gepredikt, hoezeer zij zelve er voor uit komen de geloofsbelijdenis der kerk niet als de hunne te erkennen of te prediken en echter, bij bezwaar der ouders om tot zoo iets te komen, weigeren hunne toestemming te geven tot het doen doopen in eene andere gemeente, dan gewis krijgt de vraag een geheel ander aanzien. De ouders verlangen, dat hun kind aan een drieëenig God wordt opgedragen en in de kerk ingelijfd. De leeraar gelooft niet aan dien God en behoort niet tot de kerk, die Hem belijdt. Zou het regt zijn, de ouders tot opentlijke verloochening van hunne geloofsovertuiging te dwingen, zouden zij zelfs eenen doop, op wie weet welke kettersche, altijd individuele leerstellingen gegrond, als den christelijken doop kunnen erkennen? In welke kerk wordt het kind opgenomen? In die des leeraars? Maar hij heeft geen kerk; want hij staat met zijne leer welligt geheel alleen.

In de Nederlandsche Hervormde kerk? Ook niet; want de leeraar verwerpt hare leer, en hij eischt geheele instemming met de leer door hem zelven gepredikt. Hoe moeten ernstig denkende ouders in zulke omstandigheden te moede zijn? Wie zal hen veroordeelen, zoo zij hun kind vooreerst maar ongedoopt laten? Wie draagt de schuld van dat verzuim?

Met het Avondmaal is het in den grond niet anders. Alleen valt het hier minder in het oog, zoowel uit hoofde van de betreurenswaardige nalatigheid van het grootste deel der gemeenteleden in het deelnemen aan die plegtigheid, als omdat het hier nog niet verboden is, in eene andere gemeente aan den heiligen disch aan te zitten. Maar de grond van beklag is gelijk. Of maakt het geen verschil in de beschouwing des Avondmaals, hetzij men in den dood des Heeren het offer voor de zonden, of alleen een verheven voorbeeld van gehoorzaamheid en van volmaakte deugdsbetrachting ziet? Of men in Christus den Godmensch, den verzoener zijner zonden, zijn Heer en Meester, of slechts zijn oudsten broeder, een verheven hemelling, den volmaaktsten mensch erkent en predikt? Neen voorzeker, de belijders van zoo uiteenloopende leeringen kunnen niet aan één avondmaal aanzitten. Het is niets dan spotten met het heilige. Een leerrede ja kan men aanhooren, waarin de leeraar eene leer voordraagt afwijkende van hetgeen men zelf voor waar houdt. De hoorder blijft vrij, hij maakt zich niet medepligtig aan hetgeen in zijn oog dwaling is. Hier kan men hoorvrijheid tegenover leervrijheid plaatsen. Bij de bediening der sakramenten niet alzoo. Hier zijn leeraar en gemeente beiden werkzaam, hetgeen in waarheid en opregtheid niet mogelijk is zonder eenheid van belijdenis. Hier ten minste mag de leervrijheid, waarop door vele leeraars wordt aanspraak gemaakt, niet worden toegepast, of men pleegt onregt aan zoovelen, als aan de kerkelijke belijdenis blijven vasthouden.

Zoo ergens dan is het in de beschouwing en de bediening harer sakramenten, dat de krankheid onzer kerk het duidelijkst zigtbaar is. Naar de grondbeginselen van het christendom zijn de leer van de kerk en die van de sakramenten onafscheidelijk aan elkander verbonden. Er bestaat geen kerk, of zij is in het bezit harer sakramenten; er zijn geen sakramenten, waar geen kerk bestaat. Waar het leerstuk der kerk in vergetelheid geraakt, verliezen de sakramenten hunne waarde en beteekenis; waar dat der sakramenten wordt verworpen of verflaauwt, zoodat men meent ze wel te kunnen missen, raakt het begrip der kerk tevens op den achtergrond, is de schrede niet groot meer tot de stelling, volgens welke de zigtbare kerk hoogstens voor eene orde van reglementen instandhouding verdient. Waarschijnlijk zal nog geen leeraar onzer kerk die heterodoxe stellingen tot de zijnen maken. Maar zoovelen als er beweren, dat de Nederlandsche Hervormde Kerk geene belijdenis van geldige kracht bezit of bezitten mag, nemen ze feitelijk aan, tenzij zij meenen in staat te zijn — en onder elkander geheel eenstemmig — der gemeente met geweld hunne leer als de belijdenis der kerk op te dringen.

De schrijver dezer regelen wil niet treden in eene beoordeeling der leerstukken van kerk en sakramenten. Hij stelt slechts hetgeen zeker is, dat namelijk die leerstukken ontwijfelbaar tot de grondleer ook der Hervormde kerken behooren. En dan vraagt hij, of een toestand als die in onze kerk niet eene zeer spoedige voorziening behoeft, of de gemeente langer mag blootgesteld blijven aan het gevaar, dat zulke grondpilaren van het bestaan van elke kerk al meer en meer bij haar ondermijnd worden?

H. H KEMINK.

Regeling van het regt tot benoeming van ouderlingen en diakenen. De Commissie, door de

Synode van 1853 benoemd, om verslag uit te brengen van de ingekomen consideratiën der onderscheidene kerkelijke besturen op de concept-reglementen voor de kerkeraden en de vacaturen en der overige ter tafel gebragte stukken, die daarmede in betrekking staan, verklaarde in haar rapport, den 27 Julij 1853 (zie Hand. der Syn., bl. 131), spoedig bemerkt te hebben uit de haar overgelegde bescheiden met opzigt tot het concept-reglement op de kerkeraden, dat art. 11 van genoemd concept-reglement, handelende over de wijze van benoeming van ouderlingen en diakenen [1]), het eigenlijke artikel is, hetwelk het geheel daarvan beheerscht, en waaromtrent dan ook door de meesten der kerkelijke besturen meer of minder uitvoerige consideratien zijn ingezonden. Zij berigt tevens, dat door velen aangedrongen was op eene verandering van art. 23 van het Algemeen reglement [2]). Zij deelt dan de onderscheidene consideratiën over het bewuste artikel 11 mede, gebragt onder vier rubrieken:

1. die het artikel, zooals het luidt, onbepaald goedkeuren,
2. die aan de keuze door stembevoegden vasthouden, maar met eene nadere bepaling,

---

1) „De wijze van benoeming van ouderlingen en diakenen blijft op den tegenwoordigen voet, tot dat de plaatselijke reglementen, welke, binnen den tijd van één jaar na de invoering van het Algemeen Reglement op de kerkeraden, door dezen aan de goedkeuring der gemeenten moeten onderworpen worden, de wijze van benoeming zullen hebben geregeld; opdat het alsdan blijke, of, volgens art. 23 van het Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk, de gemeenten het regt tot benoeming van ouderlingen en diakenen, bij haar berustende, behoudens de verkregen regten van derden, óf zelven zullen willen uitoefenen, óf door den kerkeraad óf door anderen, bepaaldelijk daartoe gemagtigd, willen doen uitoefenen."

2) „Het regt tot benoeming van ouderlingen en diakenen, en tot beroeping van predikanten, berust bij de gemeente. — Deze zal, behoudens de verkregen regten van derden, dit óf zelve uitoefenen, óf door hen, die zij daartoe bepaaldelijk magtigt, doen uitoefenen, naar gelang zulks, in de nader te maken bijzondere reglementen op de kerkeraden en de predikantsberoeping, zal worden vastgesteld. — Tot dat daarin zal zijn voorzien, blijven de bestaande bepalingen van kracht en toepassing."

a. een kieskollegie,
b. een dubbeltal, door den kerkeraad aan te bieden,
c. eene voordragt van den kerkeraad aan de stembevoegden, met te geven gelegenheid aan dezen, om eenvoudig van hunne goed- of afkeuring te doen blijken,
d. de plaatselijke reglementen, waarbij de benoeming van ouderlingen en diakenen geregeld wordt, slechts voor een tijd te arresteeren,

3. die in allen gevalle eenparigheid van benoeming in alle gemeenten willen, uitgaande van de Synode,
4. die den tot hiertoe gebruikelijken voet van benoeming van ouderlingen en diakenen verlangen te behouden, velen met uitgedrukte begeerte van intrekking of wijziging van art. 23 van het Algemeen Reglement.

Herziening van art. 23 van het Alg. Regl. is begeerd

a. door sommigen, omdat het aangenomene hier bij art. 11 1°. leiden zal tot verwarring en onregelmatigheid, en 2°. in groote gemeenten onuitvoerlijk is.

b. door sommigen, 1°. omdat het aan de gemeente niet toe te kennen stemregt (lees: het niet toekennen van het stemregt aan de gemeente) niet in strijd is met de gebruiken in de eerste tijden van het Christendom, noch met de schriften des Nieuwen Testaments, terwijl in de Hervormde kerk ook nooit het volle stemregt is toegekend of uitgeoefend aan of door de gemeente, maar altijd met meerdere of mindere beperkingen; 2°. om de doorgaans goede resultaten, die de tot dusver gevolgde wijze van benoeming meest overal heeft opgeleverd; 3°. om het wenschelijke van eenparigheid van handelen, welke niet tot stand zou kunnen komen, indien, naar art. 11, iedere gemeente zal kunnen bepalen, welke manier van handelen door haar gevolgd zal worden; 4°. om bedenkingen, als bijv. dat het stemmen door de gemeente ten laatste zou kunnen worden het stemmen

van een betrekkelijk klein getal der gemeente; dat de vrije keuze meestal iets fictiefs zou zijn; dat niet overal de meest geschiktsten en waardigsten zoude gekozen worden; 5°. dat de op den ouden voet benoemde kerkeraadsleden toch geacht kunnen en moeten worden, hunne aanstelling middellijk aan de gemeente te ontleenen, door de vooronderstelling, dat de eerste kerkeraden door de gemeente zelve, op min of meer beperkte wijze, zijn benoemd geworden, terwijl de gemeente door de aankondiging op drie achtereenvolgende zondagen een waarborg bezit, dat geen onwaardige leden in die betrekking geplaatst worden.

c. door sommigen, omdat 1° door de art. 11 voorgeslagene wijze van benoeming te volgen, de eenheid van bestuur in de Nederl. Herv. kerk zal verbroken worden en de eene gemeente op deze, de andere op eene andere wijze zal handelen, 2° daardoor menigmaal de geschiktste en ervarenste leden der gemeente van de keuze zullen worden uitgesloten, 3° de gemeenten daarvoor welligt nog niet rijp genoeg zijn, 4° er langs dezen weg slechts onrust, tegenstand, twist, tweespalt, en nieuwe scheuring zullen verwekt worden; 5° de theorie, hoewel op zichzelve wel schoon, in de praktijk onmogelijk is, om de ongeschiktheid en eigenzinnigheid der individuën; omdat men de bepalingen bij de groote menigte niet zal kunnen handhaven; omdat men, althans in groote gemeenten, niet behoorlijk zal kunnen toezien op het bezit der vereischten van stembevoegden; omdat, in het geval van herhaalde stemmingen, maanden kunnen verloopen; omdat men moeijelijk iemand zal kunnen vinden, die den grooten arbeid, aan de uitvoering verbonden, op zich zal willen nemen; eindelijk omdat men de kosten, die daartoe vereischt worden, niet zal kunnen dekken.

Daarenboven was nog opgemerkt, dat volgens de uitdrukkelijke letter van art. 23 van het Algemeen Regl., de benoeming van ouderlingen en diakenen en de beroe-

ping van predikanten op een en hetzelfde beginsel berust, en dat derhalve beide op eene en dezelfde wijze behooren te worden uitgeoefend.

Ten einde de beraadslaging der Synode te bekorten, stelde de Commissie nu de volgende vragen voor:

1. Zal de regeling van het regt tot benoeming van ouderlingen en diakenen overgelaten worden aan de gemeenten, of zal zij door de Synode bepaald worden?

2. Indien door de Synode, zal zij dan bepalen, dat dit geschieden zal door regtstreeksche verkiezing? Zoo neen,

3. Zal die verkiezing dan plaats hebben door een kiescollegie, of door eene voordragt van den kerkeraad aan stembevoegden, of ook door aan stembevoegden gelegenheid te geven van hunne goedkeuring of afkeuring te doen blijken wegens eene voordragt van den kerkeraad? Zoo neen,

4. Moet dan art. 23 van het Algemeen Regl. gewijzigd worden?

De Commissie liet hierop volgen:

„Mogt uwe vergadering tot het laatste besluiten, welligt kan van genoemd artikel deze redactie aangenomen worden: De benoeming van ouderlingen en diakenen en de beroeping van predikanten geschiedt, namens de gemeente, door den kerkeraad, die haar vertegenwoordigt, behoudens hetgeen voor nieuwe gemeenten bij bijzondere verordeningen zal worden bepaald."

Den 28. Julij heeft de Commissie tot de concept-reglementen op de kerkeraden en de vacaturen daarop het navolgende voorstel ingediend:

„De Commissie in overweging genomen hebbende, aan hoevele bedenkingen en zwarigheden de uitvoering van art. 23 van het Algemeen Reglement onderworpen is; opmerkende, dat gemeld artikel welligt daarom bij het concept-reglement op de vacaturen, art. 48, handelende over de beroeping van predikanten, niet is toegepast; nagaande eindelijk, dat ook het meerendeel der kerkelijke besturen

bij hunne consideratiën op art. 11 van het concept-reglement op de kerkeraden, voor zoover tot onze kennis gekomen is, het beginsel in art. 23 van het Algemeen Reglement uitgedrukt, niet heeft goedgekeurd, en door velen van hen de intrekking of wijziging van genoemd artikel begeerd is,

neemt de vrijheid, zich tot uw Hoog Eerw. te wenden met de vraag:

of art. 23 van het Algemeen Reglement zal blijven zooals het daar is luidende,

dan of het zal moeten worden ingetrokken of gewijzigd?

Indien uw Hoog Eerw. oordeelen mogt, dat genoemd artikel zal behooren gewijzigd te worden, stelt zij voor, of de volgende redactie zou kunnen aangenomen worden:

De benoeming van ouderlingen en diakenen en de beroeping van predikanten geschiedt namens de gemeente door den kerkeraad, die haar vertegenwoordigt, behoudens hetgeen voor nieuwe gemeenten bij bijzondere verordening zal bepaald worden.

Den 1. Augustus zijn de deliberatiën wegens dit voorstel geopend en is na zeer ernstige discussiën gebleken, dat de stemmen staakten op het punt, betreffende het antwoord op de vraag, of het artikel voorn. veranderd worden zou.

Den 2. Augustus besloot de Synode bij eene nieuwe stemming, niet te moeten overgaan tot de poging ter verandering van art. 23 van het Algem. Regl., „als niet noodzakelijk tot regeling van de verkiezing van ouderligen en diakenen, alsook van de predikants beroepingen, zooals de Synode ten volgende jare bij het arresteren van de beide concept-reglementen op de kerkeraden en op de vacaturen zal noodig en wenschelijk achten.”

Art. 23 van het Algemeen Reglement is dus nog niet veranderd. De vraag blijft nu, hoe het gehandhaafd worden zal.

D.

—

De benoeming van Ouderlingen en Diakenen door de Gemeente. Ds. Hooijer stelt voor [1]), dat bij de benoeming van ouderlingen en diakenen, de kerkeraad het eerst kieze, deze zijne keus aan de gemeente bekend make, waartegen dan al de stemhebbenden, zonder opgaaf van redenen hunne „nietgenoegenneming" kunnen inzenden; dat allen, die dit niet doen, geteld worden als voor den voorgestelde gestemd te hebben; of dat de gemeente ook een anderen dan den voorgestelde benoeme, mits de meerderheid harer stemgeregtigden zich op denzelfden persoon vereenigt.

Zoowel tegen het eerste, als tegen hetgeen ik zelf vroeger [2]) voorgesteld heb, is met regt als bezwaar in te brengen en ook ingebragt, dat men geen regt heeft om te bepalen, dat de stemgeregtigden, die niet aan de stemming deel nemen, die niets van zich laten hooren, geacht zullen worden zich te voegen bij den kerkeraad of de meerderheid der kerkeraadsleden. Ik wil dan ook niet geacht worden, het vroeger door mij voorgestelde nog heden te ondersteunen. Het is voor mij duidelijk, dat zij, die geen deel zouden nemen aan de benoeming van ouderlingen en diakenen, geenszins geacht zouden kunnen of mogen worden eenige verklaring te hebben afgelegd aangaande hunne keus.

Hetgeen door Ds. Hooijer in de tweede plaats voorgesteld wordt is aannemelijker.

Er is echter gezegd, dat het stemregt in de Hervormde kerk door de gemeenten zelve uitgeoefend bij wijze van regtstreeksche verkiezing allernadeeligst zou zijn voor hare waarachtige belangen, terwijl het daarenboven onmogelijk zou bevonden worden in de uitvoering [3]).

Het woord „onmogelijk" is hier eigenlijk niet op

---

1) *Iets over de benoeming van Ouderlingen en Diakenen door de Gemeente.* Zalt-Bommel, Noman en Zoon, 1854. bl. 70.

2) *Gids*, 1848, II, bl. 171.

3) *Over het stemregt in de Hervormde kerk, door een voormalig kerkeraadslid.* Te Rotterdam, bij van H. v. Gogh, 1853, bl. 8.

zijne plaats. Beter zou geweest zijn, „uiterst moeijelijk" te schrijven.

Maar dit is bijzaak.

De hoofdzaak is het antwoord op de vraag, of de gemeente het regt heeft, om zelve hare ouderlingen en diakenen te kiezen, dan of haar dit niet toekomt.

Beweert men, dat de gemeente er het regt niet toe heeft, dan zou moeten bewezen worden, dat de kerkeraad wél het regt heeft om voor de aftredende kerkeraadsleden anderen te benoemen, dat de kerkeraad wél regt heeft van bestaan, al oefent de gemeente geen invloed op de benoeming der kerkeraadsleden uit, dat de kerkeraad wél geacht worden kan de gemeente te vertegenwoordigen, niettegenstaande de gemeente niet in de gelegenheid gesteld is te verklaren, wie zij, of wie de meerderheid harer stembevoegde leden, in den kerkeraad wenscht te zien.

De vraag blijft, waarom de gemeente niet en de kerkeraad wél het regt heeft, om ouderlingen en diakenen te benoemen; waarom de kerkeraad dat regt wél heeft, niettegenstaande de gemeente het niet heeft?

Erkent men echter, dat de gemeente het regt tot die benoeming heeft, dan behoort dit regt ook gehandhaafd te worden, door haar in de gelegenheid te stellen, om invloed op de keus en benoeming van ouderlingen en diakenen uit te oefenen.

Volgens Ds. Hooijer valt het niet moeijelijk, eenige redenen op te sommen, waarom meer invloed der gemeenteleden op de keus van ouderlingen en diakenen verlangd wordt. De eerste Christenen hebben zooveel invloed op die keus gehad. Onze geloofsbelijdenis verlangt meer, dan nu aan de gemeente wordt vergund. Het regt en het belang der gemeenten eischt voor haar meer invloed op de keus harer opzieners en armverzorgers [1]).

1) T. a. p., bl. 31—64.

Maar, zal men zeggen, alle leden der kerk, al zijn zij ook volgens het reglement op de kerkeraden bevoegd om hunne stem uit te brengen, zijn daarom nog niet op de hoogte, om eene goede keus te doen.

Zeer juist, maar het is niet te ontkennen, dat onder de tegenwoordige orde van zaken toch ook het gevaar blijft, dat sommigen van degenen, die de ouderlingen en diakenen benoemen, niet op de hoogte eener goede keus zijn. Of komt men misschien op die hoogte, zoodra en doordat men lid van den kerkeraad wordt? Bovendien is het toch mogelijk, dat de meerderheid van de kerkeraadsleden, door partijzucht gedreven, zeer geschikte personen uit den kerkeraad weert, en minder geschikten kiest. Alles hangt af van de personen, die uitmaken moeten, wat in deze of gene gemeente eene goede keus is.

De een noemt somtijds verderfelijk wat de ander gezegend acht, en waar sommigen zich verblijden over de keuze van dezen of genen, kunnen anderen het niet genoeg betreuren, dat juist die is gekozen geworden.

Dit is zeker, dat als de benoeming van ouderlingen en diakenen ophoudt in de magt van den kerkeraad te zijn, de kerkeraad ook ophoudt in het gevaar te verkeeren van overgeleverd te zijn aan de magt eener partij in zijne vergaderingen, door welke de minderheid overheerscht wordt, en andersgezinden voortdurend buitengesloten worden, zonder dat de gemeente, indien eens velen in haar midden met zulk eenen staat van zaken geen vrede hadden, daarin eenige verandering brengen kan.

D.

—

Het verband tusschen de Synode en de Algemeene Synodale Commissie. Hetgeen met betrekking tot dit punt voorkomt in de Handelingen van de Synode van 1853, verdient zeer de aandacht van allen, die er belang bij hebben. Door den heer Mounier werd den 15. Julij (zie bl. 34) een voorstel ingediend tot

ernstige overweging van den aard des verbands tusschen de Synode en de Synodale Commissie, inzonderheid in betrekking met hare tegenwoordige zamenstelling, ten einde te kunnen beoordeelen, of hierin ook wijziging of verandering wenschelijk geacht moet worden. Door de commissie, in wier handen het gesteld was, werd later, den 2. Augustus (zie bl. 188), bij het uitbrengen van haar rapport, eene memorie medegedeeld van de Waalsche Commissie, die naar aanleiding van het concept-reglement op de vacaturen, de aandacht der Synode opzettelijk heeft willen vestigen op het onnatuurlijke en onwenschelijke, dat haars inziens uit de plaats hebbende verhouding tusschen de Synode en de Synodale Commissie ontstaat. Na de mededeeling dier Memorie zeide de rapporteerende commissie: „Gelijk wij ons met deze beschouwingen over het algemeen vereenigen, meenen wij dan ook de bedoelde verhouding eene onnatuurlijke te moeten noemen voor de goede verstandhouding der beide collegiën, voor de eenparigheid des bestuurs en den gewenschten voortgang der zaken weinig bevorderlijk, en bij welke noch de Synode, noch de Synodale Commissie op den duur kunnen blijven wat zij naar den aard harer inrigting behooren te zijn."

In de Memorie der Waalsche Commissie lezen wij: „de verhouding der Synodale Commissie tot de Synode mag wel eene allervreemdste genoemd worden."

Hetzelfde moet men zeggen van de verhouding der Synodale Commissie tot de Nederlandsche Hervormde Kerk.

„Wij constateren het feit," zegt de Waalsche Commissie, „dat — velen der meest beteekenende en meest in het oog vallende verrigtingen van kerkbestuur en kerkvertegenwoordiging van de Synode tot de Synodale Commissie overgaan; waardoor al gaandeweg de laatste de meerdere, de eerste de mindere wordt."

Het zou een verontrustend verschijnsel heeten moeten, als de Synodale Commissie meer werd of was, dan zij

zijn moet, eene commissie van de Synode, aan de Synode verantwoordelijk, onder de Synode werkzaam, de Synode vertegenwoordigende gedurende den tijd, dat deze niet vergaderd is.

Wat zien wij echter?

De Algemeene Synodale Commissie treedt op als vertegenwoordigende de Nederlandsche Hervormde Kerk.

Zij is echter werkelijk niets meer dan de vertegenwoordigster der Synode. Zal er geen verwarring, misnoegen, onrust door haar in de kerk komen, dan moet zij ophouden zich te beschouwen en te gedragen als vertegenwoordigende de Nederlandsche Hervormde Kerk, vooral wanneer de geest, waarin zij handelt, eigenlijk slechts de geest van eene partij in de kerk is.

D.

—

Hoordwang. Uit het rapport der Algemeene Synodale Commissie wegens de door haar verrigte werkzaamheden, ingeleverd aan de Synode van het jaar 1853, vernemen wij, dat haar door den kerkeraad der Hervormde Gemeente te Schoonhoven, bij missive van 7 Oct. l. l. eenige vragen voorgesteld waren, betrekking hebbende tot de handelwijze, welke gevolgd moet worden ten aanzien van zulke leden der gemeente, die, bij afkeuring van den bestaanden kerkvorm en bij veroordeeling van de prediking der leeraars, zich aan de openbare godsdienstoefeningen onttrekken, om alleen bijzondere zamenkomsten of die der afgescheidenen bij te wonen.

De Synodale Commissie heeft gemeend, den kerkeraad alleen te moeten verwijzen naar art. 3 van het Algemeen Reglement, onder opmerking, dat de toepassing van deze bepaling altoos aan de wijsheid van den kerkeraad moest zijn overgelaten, en ook hem, naar art. 13 van hetzelfde reglement, het regt immer was verbleven, om in bijzondere gevallen de voorlichting van het classikaal bestuur, als hij haar behoeven zou, in te roepen. Overigens was het de meening der Syn. Com-

missie, dat in het verzoek aan het slot der missive, om haren inhoud bij de herziening van het reglement van kerkelijk opzigt en tucht in aanmerking te doen nemen, niet moest getreden worden.

— — —

—

Opvatting in milden zin van artikelen der kerkelijke Reglementen. Het provinciaal kerkbestuur van Noord-Holland heeft het appel tegen het klassikaal Bestuur van Amsterdam in de zaak van Dr. Meijboom vernietigd, onder anderen ook overwegende:

„dat art. 38 van het Reglement op het Examen en art. 57 van het Reglement van opzigt en tucht, ten opzigte der woorden: „de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord, in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde kerk is vervat," zijn optevatten in milden zin, blijkens de uitspraak der Synode over de waarde der formulieren van eenigheid en hare verbindende kracht in 1841 gegeven, en blijkens het 11 artikel van het algemeen Reglement, dat dien milden zin waarborgt, ten gevolge waarvan aan kerkbesturen geen voldoende maatstaf gegeven is ter beoordeeling van ingekomen bezwaren tegen iemands meening omtrent de leer, daar die beoordeeling dan grootendeels rusten zou op subjectieve gronden."

Het schijnt in den aard der zaak te liggen, dat artikelen van reglementen, dus ook van kerkelijke reglementen, moeten worden opgevat in dien zin, welken zij volgens de regelen der bij alle beschaafde natiën geëerbiedigde uitlegkunde werkelijk hebben. Nu hoort men hier van eene opvatting van artikelen van kerkelijke reglementen in milden zin. Iemand, die rond voor zijn gevoelen uitkomt, zou kunnen zeggen: iets staat in dit of dat artikel, of het staat er niet in; maar eene opvatting in milden zin is de willekeurigste opvatting, welke men zich kan voorstellen. 't Is ook inderdaad moeijelijk, zich juiste rekenschap van eenen milden zin van een ar-

tikel uit een reglement te geven. Iets dat geschikt zal zijn om te regelen behoort hard, eerder van ijzer, dan van kneedbaar deeg te zijn. Is een artikel van een reglement mild, dan is het onbekwaam om te dienen tot hetgeen waartoe het bestemd is. Het woord mild beteekent, volgens Weiland, eigenlijk week, zacht: mild vleesch, milde appels. Figuurlijk, zacht van gemoed en wel zulk eene gesteldheid, die zich door mededeelzaamheid kennelijk maakt. Van hier overvloedig, grootelijks. En nu een milde zin van een artikel? Mild is verder, volgens Weiland, overvloedig in woorden, tot nadeel van eenige waarheid.

Artikelen van reglementen optevatten in milden zin, hoe kan het in iemand opkomen. Men verwijdere ze uit de reglementen, indien men dit heilzaam acht en geoorloofd; maar als zij blijven, mag hun gezag niet verkracht worden door opvatting in milden zin, tenzij men de willekeur op den troon plaatsen wil en de grenzenlooze verwarring tot normaaltoestand wil maken.

Maar artikel 11 van het algemeen reglement waarborgt dien milden zin, wordt er gezegd.

Art. 11 luidt aldus: de zorg voor de belangen, zoo van de christelijke kerk in het algemeen, als van de Hervormde in het bijzonder, de handhaving harer leer — moeten steeds het hoofddoel zijn van allen, die in onderscheidene betrekkingen met het kerkelijk bestuur belast zijn.

Waar staat hier iets, dat dien milden zin waarborgt?

Eindelijk hooren wij, dat ten gevolge van dien milden zin aan kerkbesturen geen voldoende maatstaf gegeven is ter beoordeeling van ingekomen bezwaren tegen iemands meeningen omtrent de leer, daar die beoordeeling dan grootendeels rusten zou op subjectieve gronden.

Grootendeels, dus niet geheel.

Dán grootendeels rusten op subjectieve gronden. Nu rust zeker alles op objectiviteit!

Het verdient nader onderzocht te worden, of de op-

vatting in milden zin van artikelen onzer kerkelijke reglementen aan het subjectivisme niet onbeteugelde vrijheid geeft, en of er eigenlijk wel langer reglementen noodig zijn, als men ze in eenen milden zin opvatten mag. D.

—

Eene vraag met het oog op de Synode van 1854. Het was in 1852, dat de Algemeene Synodale Commissie in het overzigt van den staat onzer Kerk onder anderen zeide: „Velen zijn bekommerd om de teekenen des tijds, en vragen, met angstigen blik naar de toekomst, wat zal er worden van onze Nederlandsche Hervormde Kerk? Wij gelooven, dat men zulk eene bekommering niet mag voeden, maar ook, dat er aanleiding en grond tot zulk een vragen bestaat. De spanning neemt toe, wij kunnen het ons niet verbergen."

De spanning neemt toe, wij kunnen het ons niet verbergen!

Wat heeft de Synode in 1852 gedaan, om de spanning te doen verminderen?

Wat is er in 1853 door de Synode en door de Synodale Commissie gedaan, om de spanning te doen ophouden?

Wat zal er in 1854 gedaan worden, om een einde te maken aan de spanning? D.

—

De Redactie heeft onderstaande adressen, die door een aantal Predikanten zijn onderteekend en aan de Synode van dit jaar worden ingezonden, ter plaatsing ontvangen:

Aan de Algemeene Christelijke Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Hoog Eerwaarde Heeren!

Wij ondergeteekenden, Predikanten in de Nederlandsche Hervormde Kerk, hebben gemeend ons tot Uwe Vergadering te moeten wenden ter zake de bij haar in behandeling zijnde regeling der verkiezing van de leden der Kerkeraden in onze Kerk.

Wij hebben gezien, dat de toepassing van Art. 23 van het Algemeen Reglement in de Synode van het vorig jaar eenen niet geringen tegenstand heeft gevonden, zoodat zelfs eene wijziging van genoemd Artikel bij de helft van de leden der Synode bijval vond.

Het zij ons vergund, onze stem bescheidenlijk bij U voor eene verstandige toepassing van Art. 23 te doen hooren, levendig overtuigd als wij zijn, dat een *regtstreeksche invloed* van de leden der gemeente op

de keus van Ouderlingen en Diakenen in de Kerk van den Heer Jezus Christus behoort te bestaan, en vooral door den tegenwoordigen toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk dringend gevorderd wordt.

De ontwikkeling van de gronden, waarop het stemregt der Gemeenteleden berust, zal niet vereischt worden om hetgeen wij verlangen bij U aan te bevelen. Ons gevoelen is in den laatsten tijd in openbare geschriften genoegzaam toegelicht. Laat ons mogen hopen, dat de aanwijzing van het gebrek aan eene wezenlijke vertegenwoordiging van de leden der Kerk bij de tegenwoordige wijze van verkiezing der Kerkeraadsleden; de herinnering der oorspronkelijke instellingen onzer Hervormde Kerk; het beroep vooral op de Goddelijke oirkonden der eerste Apostolische gemeenten niet vruchteloos mogen zijn geweest. Deze hope strekt zich ook uit tot hetgeen meermalen uit het oogpunt van het belang der Kerk te dezer zake gezegd is. Het zal toch wel een wezenlijk voordeel zijn, dat aan de voorgangers der gemeente deze gewigtige steun verschaft worde tot bevordering van hunnen ingang bij de kudde, dat zij mannen van de keuze hunner medegeloovigen zijn. Ook is zeker de werkzaamheid der gemeenteleden in het behartigen van hunne hoogste belangen verre te verkiezen boven een stilzwijgend toestemmen, dat van zelf tot een lijdelijk berusten en eene gevaarlijke miskenning van de roeping der gemeente leidt.

Wij zien de bedenkingen niet voorbij, ontleend aan de moeijelijkheid der regeling van hetgeen wij verlangen. Maar tegen de wettigheid en de noodzakelijkheid daarvan bewijzen zij, naar het ons voorkomt, niets. Ook is het geen onbeproefde zaak, die wij voorstaan. De uitoefening van de stembevoegdheid der gemeente-leden in naburige en ver afgelegen Protestantsche Kerken, strekt tot een *uit de ervaring genomen* bewijs van de mogelijkheid der verwezenlijking onzer wenschen.

Terwijl wij de keuze uit de verschillende wegen, langs welke een regtstreeksche invloed door de leden der gemeente op de keus van Ouderlingen en Diakenen kan worden uitgeoefend, aan de wijsheid Uwer Vergadering overlaten, zij het ons alleen vergund, den wensch uit te spreken, dat niet door een halven maatregel eene algemeene teleurstelling worde voorbereid. Wij bedoelen zoodanige bepaling, waardoor wel de gelegenheid ter stemming aan de leden der gemeente wordt gegeven, doch waarbij aan de voordragt van den Kerkeraad de ondersteuning der niet medestemmende stembevoegde leden verzekerd wordt. Wij zouden nog liever de keuze aan den Kerkeraad alleen willen zien overgelaten, dan dat het werk van den Kerkeraad met behulp van de schare der zwijgenden onder den schijn van gemeente-invloed werd tot stand gebragt.

Wat wij wenschen, Hoog Eerwaarde Heeren! is de opening van eenen weg, waardoor de gemeente *zelve* haren invloed kan doen gelden in de behartiging van hare belangen. Die wensch is een voorregt en een eisch tevens onzer Evangelische belijdenis, omdat deze in beginsel tegen elk hiërarchisch element is gekant. Die wensch is — de opmerking hiervan zij ons ten slotte nog vergund — eene behoefte des tijds.

Wij hebben het oog op den toestand, waarin onze Hervormde Kerk thans verkeert; op den strijd, die door het verschil van opvatting van de Evangelie-waarheid bij de vrijheid, die velen meenen te hebben tegenover de Gemeente en de Belijdenis der Kerk, bestaat. Het is te dezer gelegenheid ons voornemen niet, onze beschouwingen aangaande deze leervrijheid in het midden te brengen. Alleenlijk vestigen wij Uwe aandacht op haar bestaan, met de bescheidene maar dringende vraag, of Uwe Vergadering niet geroepen is, om aan de gemeente-leden de gelegenheid te verschaffen om *hunne* vrijheid te handhaven, waar het de keus geldt van degenen, die de beslissing hebben over hetgeen hen stichten moet en aan hunne kinderen ingeprent worden zal. Zóó toch alleen zal de vrijheid der Predikanten dragelijk worden gemaakt voor hen, die zij als voorgangers geroepen zijn niet te beheerschen, maar te dienen; zóó alleen

zal de band der gemeenschap in menige gemeente kunnen worden hersteld, waar nu scheiding is of scheiding dreigt.

Met vrijmoedigheid brengen wij de uitdrukking van dezen onzen wensch in het midden Uwer Vergadering. Gods zegen ruste rijkelijk op U, en Zijn Geest leide U in al de waarheid tot heil van de Nederlandsche Hervormde Kerk.

Aan de Algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden.

Hoog Eerwaarde Heeren!

Wij ondergeteekenden, Predikanten in de Nederlandsche Hervormde Kerk, nemen de vrijheid, ons tot Uwe Vergadering te wenden met een verzoek betreffende het Concept van een nieuw onderteekeningsformulier voor Kandidaten tot de Heilige dienst, te vinden in art. 29 van het Concept van herzien-reglement op het Examen en de toelating tot het predikambt in de Nederlandsche Hervormde Kerk, vastgesteld door de Synode des vorigen jaars.

Terwijl wij de waarde van het nog vigerend onderteekeningsformulier van 1816 geheel in het midden laten, en wat er goeds in het Concept van het nieuwe is, gaarne erkennen, komt het ons toch hoogst bedenkelijk voor, het laatste voor het eerste in de plaats te stellen.

Tegen eene verandering van het nog vigerend onderteekeningsformulier in het algemeen pleit, naar ons inzien, de toestand, waarin onze kerk in dezen tijd verkeert. De spanning, die sedert eenigen tijd toenam, en nog niet aan het afnemen is, geeft, naar wij meenen, den raad, vooreerst nog geene verandering te brengen in een formulier, dat eene der teederste punten raakt, de betrekking namelijk, waarin de Herders en Leeraars der gemeente tot de Kerk staan. Bedriegen wij ons niet, dan gebiedt de bedachtzaamheid, de verandering van zulk een formulier, indien zij noodig zijn mogt, uittestellen tot tijden van minder spanning, iets, waartegen geen gewigtig bezwaar kan ingebragt worden, daar de Nederlandsche Hervormde Kerk door zulk een uitstel niet in gevaar komen zal.

Meer bepaald tegen de verwisseling van het nog vigerend onderteekeningsformulier met het geconcipieerde in art. 29 van het Concept van herzien Reglement op het Examen pleit, naar ons inzien, dit geconcipieerde zelf. Te vergeefs zoeken wij toch daarin een vasten waarborg tegen onbeperkte leervrijheid in onze Kerk. Het is u even goed als ons bekend, dat noch de uitdrukking: *Gods heilig Woord, in de Schriften des Ouden en Nieuwen Verbonds vervat*, noch de belofte van *den geest en de hoofdzaak der leer, welke in de aangenomen formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde kerk begrepen is, getrouwelijk te zullen handhaven*, noch de verklaring, dat men *de genade Gods in Jezus Christus, als den eenigen grond der zaligheid, ernstig en van harte zal verkondigen*, de deur sluit voor onbeperkte vrijheid, om te prediken wat men goedvindt, daar het genoemde hem, die dit formulier onderteekent, werkelijk aan niets bindt, dan aan dat gedeelte van den Bijbel, dat hij zal meenen voor Gods Woord te moeten houden, en dit dan nog *zóó* opgevat, als hij zal goedvinden. Als verbindtenis, die aan de gemeente eenigen waarborg geeft, is dit formulier ten eenenmale krachteloos.

Het is om deze beide redenen, dat wij Uwe Vergadering verzoeken:

1°. het onderteekeningsformulier, zooals het voorkomt in art 29 van het Concept van herzien Reglement op het Examen enz., niet goedtekeuren;

2°. de verandering van het nog vigerend onderteekeningsformulier van 1816, indien zij wenschelijk zijn mogt, tot later tijd uittestellen.

De Heer der Kerk geve u wijsheid in deze en in elke zaak, aan uwe zorg toevertrouwd.

BOEKAANKONDIGING.

Het leven van Jezus, den Zoon Gods en den Zaligmaker der wereld, wetenschappelijk-populair beschreven door Dr. L. S. P. Meyboom. Eerste Deel. Eerste Afdeeling: Het tijdvak der voorbereidingen. Tweede Afdeeling: Jezus gedurende zijn openbaar leven op aarde. Te Groningen, bij J. B. Wolters. 1853.

Er is tweeërlei standpunt, waaruit het leven van Jezus kan beschouwd worden. Het een, dat zich als het zuiver-wetenschappelijke aanmeldt, streeft naar eene volkomene onzijdigheid, wil hier, evenmin als elders, eenige onderstelling (*Voraussetzung*) aannemen. Men staat tegenover de groote verschijning van den man uit Nazareth zonder belang, zonder geestdrift, zonder liefde en zonder haat, onverschillig, in zijne vergoding van het abstrakte idee, welke resultaten zijne onderzoekingen voor het leven zal hebben [1]). Dat men zich moeijelijk op dit zoo-

1) Treffend is het oordeel van Vinet over deze zoogenaamde *Voraussetzungslosigkeit* (ook hij gebruikt dit onvertaalbare woord): „Il est permis, il est utile dans les travaux de la pensée, de se dépréoccuper de tout, excepté des intérêts moraux. Faire abstraction des intérêts matériels, c'est simplifier la question sans la dénaturer. C'est l'épurer en quelque sorte. Mais se désintéresser même du bien dans la recherche du vrai, c'est renoncer à trouver le vrai, puisque le vrai est inséparable du bien. Le vrai sans le bien n'est pas vrai, le bien est la première vérité, le vrai par excellence, le vrai du vrai. Tout autre désintéressement nous enrichit de ce qu'il nous enlève, nous fait pour ainsi dire exister davantage, celui-ci, je veux dire celui qui affecte de ne pas voir dans le bien un intérêt, et le suprême intérêt, celui-ci est un suicide." (Etudes sur la litt. franc. du 19. siècle, I. p. 170).

genaamd onzijdig standpunt kan handhaven, blijkt uit de rigting die de kritiek van Strausz in de tubinger school genomen heeft. Het uiterst-mogelijke in dit opzigt is welligt door Hase in zijn *Leben Jesu* gegeven. Dat de heer Meyboom zich niet op dit standpunt plaatst, blijkt reeds uit den titel van zijn werk, waar hij Jezus, wiens leven hij zal beschrijven, noemt den Zoon Gods en den Zaligmaker der wereld. Zijn standpunt is dus het andere, dat wij het *geloovige* mogen noemen, indien men namelijk het woord *geloof* in den uitgestrektsten zin verstaat, en daarmede aanduidt dat M. wat voor hem waarheid is, in den persoon van Jezus vindt, zonder te vragen hoedanig deze waarheid zij. Dit *geloovige* standpunt is, uit den aard dezer omschrijving zelve, zeer verschillend gewijzigd. Het kan het kerkelijk-geloovig standpunt zijn. De kerk heeft eene geschiedenis, ook in het dogme. Zij heeft haren ontwikkelingsgang, voor sommigen eene ontwikkeling in de waarheid, voor anderen eene ontwikkeling in de dwaling. Zij heeft eene leer omtrent den persoon en het werk des Heeren, eene leer die zij op hare conciliën heeft uitgesproken. De uitspraken van die conciliën, voor zoover zij zijn uitgesproken vóór de kerk in grieksche en latijnsche, en deze laatste later in roomsche en protestantsche zich gesplitst heeft, zijn tot hiertoe als het gemeen goed van alle deze afdeelingen beschouwd, als de gemeenschappelijke leuze, waardoor zij zich, hoe heftig ook haar onderlinge strijd was, als christelijke kerk tegenover Jodendom en Heidendom en Islamisme afteekenden. Het is bekend dat de Hervorming zoo weinig als eene revolutie, in den nieuweren zin van dit woord, wenschte beschouwd te worden, zoo weinig zich met geweld van de historisch-gegeven grondslagen der christelijke kerk wilde losmaken, dat zij veeleer de ontwikkeling dier kerk op dezelfde grondslagen beweerde te zijn. De belijdenissen, door haar ontstaan, hebben dan ook in den regel een apologetisch karakter. Zij dienen om de beschuldiging af te weren

alsof men den christelijken naam verloochende, zij veronderstellen dus een gemeenschappelijk-christelijk terrein waarop de strijdende partijen stonden en behelzen een beroep op die gemeenschappelijke overtuiging. Zoo verklaart dan ook de nederlandsche geloofsbelijdenis (art. 9) dat zij, in overeenstemming met de gansche christelijke kerk, instemt met de oordeelen uitgesproken te Nicea en de leer van Arius enz. verwerpt. Voor hen die het geloof der kerk deelen is het nu voorzeker eene aangelegene zaak, een heilige pligt, niet lijdelijk te verkeeren omtrent dat geloof, maar door gestadige toetsing aan de heilige oorkonden, èn te beproeven of het kerkgeloof steek houdt, èn zich het beeld van Hem, die het voorwerp is van dit geloof, levendig voor oogen te stellen. Niets evenaart alsdan de kracht, de vreugde, de helderheid des geloofs, wanneer wat de kerk leert en wat de bijbel leert alzoo in onverbrekelijke eenheid, in liefelijke harmony zamentreffen, dat wat de eerste leert door den laatsten gestadig bevestigd wordt en de laatste door de eerste, of liever door den Geest die in de kerk is, alzoo in het regte licht gesteld wordt, dat het duistere zich van lieverlede opheldert, en orde en zamenhang openbaar worden. Men noeme dit niet een inleggen in de geschiedenis van een haar vreemd element. Het is voorzeker geene *Voraussetzungslosigkeit*. Het is het toepassen der hypothese op de geschiedenis. Doch het gebruik der hypothese is wettig, ja onvermijdelijk, en zonder deze wordt niets gevonden [1]). Te laken is alleen het bevooroordeeld gebruik der hypothese. De geschiedenis is op zich zelve, wat hare hoogere geestelijke zijde betreft, een gesloten boek. Uwe hypothese zij de sleutel dien gij op het slot aanwendt, om te zien of hij past. Past hij niet, doe het slot geen geweld aan, werp uwen

1) Bloote empirie toch verklaart niets, leidt tot volslagen scepticisme en daardoor tot ontbinding van alle zedelijke en maatschappelijke banden. Zeer juist werd onlangs het regt der hypothese, in wetenschappelijk onderzoek beweerd door F. L. F. Chavannes in de *revue* de Strasbourg, V, p. 5.

sleutel weg. Past hij, gij hebt geen bewijs meer noodig dat hij goed is. De heer M. gaat ook van eene hypothese uit. Dat hij die aan de schriften van Paulus en Johannes ontleent, even als de voorstanders der kerkleer het doen, doet hier niets ter zake. Het aannemen der leer — goed of slecht verklaard — van de beschrijvers of verklaarders der verschijning van Jezus, omtrent zijnen persoon is eene hypothese. Wij zullen dit gebruiken eener hypothese om Jezus leven te verklaren voorwaar niet laken, wij die ook eene hypothese gebruiken, ja eene hypothese, welke dan ook, noodzakelijk achten om tot eenige verklaring te komen. Alleen, welke hypothese gebruikt hij? Heeft hij regt haar Johanneïsch en Paulinisch te noemen? Past zij op de geschiedenis?

1. Welke hypothese is die van M.? Zij is niet die der kerkleer; zij is ook geene nieuwe; zij is die eener leer door de kerk reeds bij den aanvang harer ontwikkeling verworpen, die van het Arianisme. Daarin is op zich zelve niets berispelijks. Wij onderzoeken hier niet in hoe verre de onderteekening der belijdenisschriften der Hervormde kerk met het omhelzen eener door haar verworpen leer te vereenigen is. Wij treden niet op het gebied van het kerkregt. Alleen, op zich zelf genomen, is dit omhelzen van een door de kerk veroordeeld stanpunt, nog geen breken met die kerk, noch verloochening van den christennaam. De kerk kent zich geene onfeilbaarheid toe. Als vrij mensch en denker, als protestantsch christen mag men voorzeker de door de kerk, d. i. door menschen beleden en gevonden waarheid aan eenen nieuwen toets onderwerpen en onderzoeken of er in het door haar verworpene nog eenige goede vrucht gevonden wordt. Evenwel worde aan de overlevering, aan het bestaande, aan het leven van het voorgeslacht die eerbied bewezen, dat men, wat voor haar waarheid was, niet zonder nader onderzoek ter zijde stelle, of er niet eenige levenskracht in ware. Dezen eerbied hebben wij in het werk des heeren M. gemist. Zijne ariaan-

sche opvatting van de natuur des Heeren, wordt uitvoerig en met verschoonend ontzag verdedigd tegen de sociniaansche. Van de kerkleer der godmenschelijke natuur des Heeren, toch door alle christelijke kerkgenootschappen beleden, wordt zelfs niet gerept. Alleen ter loops wordt zij, en dan nog in eene scheeve voorstelling (namelijk als eene „vleeschwording van den persoonlijken allerhoogsten God," een „beperken van den Alomtegenwoordige binnen de naauwe grenzen van het menschelijk ligchaam") vermeld (I bl. 342), waar sprake is van de gedrogtelijke inkarnatie-verhalen der heidensche volken. Hem, die gewoon is van uit dit standpunt de evangeliën te lezen, die er het hoogste standpunt in erkent, wiens godsdienstig leven daarmede is in één gewassen, doet dit volkomen ignoreren van hetgeen hem het hoogste is en het aanhoudend daarvoor in de plaats stellen van een voor zijn gevoel oneindig lager standpunt, allerpijnlijkst aan, en het maakt hem de lezing van een boek, waarin aan zijn Zaligmaker, om 't minst te zeggen, de eer niet gegeven wordt, die hij meent dat Hem toekomt, tot een verdrietig werk. Wij mogen ons evenwel niet onttrekken aan het onderzoek, of dit lage standpunt ook welligt het juiste zij. In de eerste plaats dan vragen wij: waarop steunt het?

2. De schrijver ontleent zijne hypothese aan Paulus en Johannes. Wel is het niet op het gezag dezer twee schrijvers dat hij ze aanneemt, doch zij hebben hem het denkbeeld aan de hand gegeven en hij neemt het aan, niet op hun gezag, maar omdat ook hij zich de verschijning van Jezus niet anders kan verklaren. Wij zullen met den schrijver niet twisten over het vraagstuk van het gezag der apostelen. Alhoewel wij voorzeker daarin zeer met hem verschillen, zoo meenen wij echter dat dit eene vraag is, waarover eerst kan gehandeld worden, wanneer men het over eenige andere beginselen, waarvan deze vraag afhangt, namelijk over de natuur en werkingen des H. Geestes, eens is, en zijn

dus in zooverre met hem homogeen, dat ook voor ons de laatste en diepste grond, waarom wij iets aannemen, niet is het apostolisch woord. Alleen, heeft hij regt zijne hypothese Paulinisch en Johanneïsch te noemen? Reeds dadelijk moet het ons bevreemden, dat wij zulk eene gewigtige stelling, als die van het voorbestaan van Christus, en wel van een voorbestaan als hemelling, (zoo toch wordt de Heer menigmaal genoemd) d. i. van een wezen, dat, hoewel dan ook geschapen, echter een persoonlijk, bewust leven geleid heeft in hoogere sfeer, vóór hij op aarde kwam, slechts bij twee der gewijde schrijvers zouden vinden, terwijl de overigen, en daaronder de drie levensbeschrijvers des Heeren, er geen kennis van schijnen gedragen te hebben, of, zoo al, er echter geen belang aan hebben gehecht. Dit toch is het beweren des schrijvers (I bl. 38 enz.). Bij de drie eerste evangelisten vindt hij geen spoor van het voorbestaan des Heeren: Mattheus en Markus zouden er niet van geweten hebben, en Lukas, indien hij al met de denkbeelden zijns voorgangers Paulus hieromtrent bekend geweest is, zou er geen gewigt aan hebben gehecht.

Hieruit volgt dat dan ook de synoptische Christus een geheel andere zal zijn dan die van Johannes en Paulus. Immers, is, volgens des schrijvers juiste bewering (bl. 344), de voorstelling van de hoogere natuur des Heilands alzoo in den johanneïschen Christus ingeweven, dat wij, met het weg nemen daarvan, het geheele beeld verliezen en dezen Christus — wat de schrijver voor eene zedelijke onmogelijkheid houdt — voor eene fictie zouden moeten verklaren; even waar zal het dan ook zijn, schoon wij het door den schrijver niet erkend zien, dat een Christus, die niet als zoodanig wordt voorgesteld, die beschreven wordt als met zijne geboorte hier op aarde een aanvang te hebben genomen, een geheel andere zal zijn; dat beide voorstellingen elkander uitsluiten, zoodat, is de eene Christus waar, de andere het niet kan zijn. — Zal het welligt toegestemd worden,

wat de dogmatische opvatting der persoonlijkheid des Heeren betreft, niet voor het feitelijke zijner geschiedenis? Zal men beweren, dat de drie eerste evangelisten getrouwe en naauwgezette geschiedschrijvers hebben kunnen zijn, al was hunne theorie der geschiedenis uiterst gebrekkig en onvolledig? Alsof niet ieder geschiedschrijver onwillekeurig door zijne theorie in het opvatten en beschrijven der geschiedenis geleid wierd; alsof niet, bepaaldelijk in de levensbeschrijving van een persoon, en wel het allermeest in het teruggeven eener verschijning als die van Jezus „den Zoon Gods en den Zaligmaker der wereld," de indruk die men van dien persoon, van zulk eene verschijning ontvangt, beslissend ware voor de wijze waarop zij wordt opgevat. Zoo objektief, of liever zoo mechanisch staat niemand tegen over de groote feiten der geschiedenis, dat hij die anders zou kunnen teruggeven, dan door het beeld te doen aanschouwen, dat zij zelve in zijne ziel hebben achtergelaten. Alles hangt hier af van de waarheid van het beeld. Een Christus, die eerst met zijne geboorte begint te leven, eerst hier op aarde leert kennen en ondervinden wat leven is, eerst hier God zoekt en vindt, eerst hier den mensch aanschouwt en met hem sympathiseert, is een ander dan die om deze sympathie voor den mensch op aarde komt, om hem God te openbaren en het leven te schenken. De laatste sluit de eerste uit. Hebben de drie eerste evangelisten de eerste voorstelling van den Christus en is de laatste waar, dan geven zij ons een valschen Christus, een gebroken beeld, eene troebele terugkaatsing van het oorspronkelijke, dan hebben hunne berigten geene andere historische waarde, dan die wij ook aan de apokryphe evangeliën toeschrijven — alhoewel in verhoogden graad, om de nadere verhouding tot de oorspronkelijke figuur —, dat is, dat zij ons doen aanschouwen den indruk dien eene groote verschijning gemaakt heeft op geesten, die het orgaan misten om haar te begrijpen. En dat het ook eigenlijk hier op

neerkomt bij den heer M., ondanks al de historische waarheid en trouw die hij aan de evangelisten toekent, blijkt uit de waarde die hunne verhalen voor hem hebben en de wijze waarop hij ze verklaart, wanneer zij niet in zijn systeem voegen. Ik noem hier bepaaldelijk het wegredeneren van de engelverschijningen aan Zacharia en Maria, omdat de naam Gabriël aan de perzische geestenleer zou zijn ontleend, het wegnemen van het gansche wonder bij 's Heeren doop, op grond dat de apostelen wat inwendig was niet anders konden begrijpen dan door eene symbolisering; evenzoo van de verzoeking door den duivel [1]), van de verheerlijking op den berg.

---

1) Zeer karakteristiek voor het gansche werk is de wijze waarop M. tracht duidelijk te maken, dat de Heer de verzoeking in de woestijn aan zijne leerlingen niet anders heeft kunnen verklaren dan door hun te spreken van eenen persoonlijken verzoeker. Hij neemt daartoe de toevlugt tot de allegorische voorstelling van een jong predikant, die bij zijne intrede in de gemeente drie partijen vindt, de steil-regtzinnige (pharizeeuwsche), de ongeloovige (sadduceeuwsche), en de groote menigte die van hem begeert, „dat hij zich om de degelijkheid en diepte zijner leer minder bekommerde, maar vooral een aangenaam gezelschapper was, die in alle woningen menigvuldig verscheen en daar een welkomen gast werd genoemd." Hij voert dien predikant in latere dagen tot „jeugdige leerlingen, ook voor den leeraarsstand bestemd, die den inhoud en 't gewigt zijner overdenkingen nog niet konden vatten," aldus sprekende in: „toen ik door de openbare bevestiging in mijn dienstwerk was ingewijd, was ik vol van eenen heiligen geest. En die geest dreef mij naar mijnen tuin, waar ik geruimen tijd bleef. En de tijdgeest kwam tot mij en zeide: als gij een goed leeraar zijt, zoo predik de oude beproefde regtzinnige leer. En ik antwoordde: daar staat geschreven: Een schriftgeleerde, die een discipel des koningrijks is, is gelijk een huisvader, die *oude* en *nieuwe* dingen uit zijnen schat te voorschijn brengt. Toen bragt mij de tijdgeest naar eenen hoek der tuin, waar ik een ruim uitzigt had over het vrije veld, en hij zeide tot mij: zoo gij een regt leeraar zijt, ontsla u dan en maak u vrij van al die wonderen en fabelen des volks, want daar staat geschreven: wij zijn geene Joodsche fabelen gevolgd, en: staat in de vrijheid. En ik antwoordde: daar staat ook geschreven: wat wij gehoord en gezien hebben en met handen getast van het woord des levens, dat verkondigen wij u, en: zalig die gelooven en niet gezien hebben. Toen klom de tijdgeest met mij op den toren des dorps en toonde mij in éénen blik alle woningen en boerderijen der gemeente en al haren rijkdom en zeide: dat alles zal ik u geven zoo gij mij huldigen wilt, doe wat ik van u begeer, en gij zult dat alles volop als uwen eigendom genieten. En ik zeide: ga weg van

Mattheus is bij den heer M. de bekrompen of liever „onontwikkelde" oosterling, die niets verstaat dan hetgeen zigtbaar is of als zoodanig wordt voorgesteld. Markus en Lukas schrijven in dezelfde afhankelijkheid van de joodsche opvatting van den Christus, de eerste zonder er zich door gebonden te gevoelen, de laatste ze aan zijn grieksch-wijsgeerig standpunt onderwerpende, doch onmagtig evenwel om dien vorm door te breken. Johannes en Paulus hebben dus eigenlijk alleen de ware voorstelling van den Christus gehad, die namelijk van zijn voorbestaan. Naar deze theorie zal de gansche geschiedenis des Heeren moeten verklaard worden. Het is ons wel: ook van uit dit punt kan men verder komen. Indien men eene goede johanneïsche en paulinische theorie heeft, zal het, wij zijn er van overtuigd, blijken hoe wonder wel de verhalen der synoptische evangeliën in deze theorie sluiten en zal men zich de vraag moeten stellen hoe het toch komt dat deze geschiedschrijvers eene verschijning zoo juist beschrijven, waarvan zij toch eigenlijk den aard miskenden, en of dit wel mogelijk is. — Doch is de leer van den heer M. johanneïsch en paulinisch? Heeft de kerk zich in waarheid al deze eeuwen door bedrogen, van de veroordeeling der leer van Arius op het concilie te Nicea (325) af, tot op dezen laatsten tijd dat het Arianisme in Nederland herleeft? Het zoude voorwaar een vreemd verschijnsel zijn; zij zoude een psychologisch, ja een providentieel raadsel zijn, die kerk met hare dwaalleer — en met hare martelaren en met hare wereldoverwinnende kracht! Doch laat ons zien, is het zoo? Waren Johannes en Paulus Arianen vóór Arius? Is Jezus — „de Zoon van God, de Zaligmaker der wereld" — ook volgens hen, de geschapen he-

---

mij, verleider, want daar staat geschreven: 't koninkrijk der hemelen is geen spijs of drank, en: de waarheid zal u vrij maken. En toen ik dat gezegd had, verliet mij de tijdgeest voor een tijd." Zeker, onder de meer dan honderd verschillende opvattingen der verzoekingsgeschiedenis, is deze verklaring, ook als gelijkenis, weêrgaloos.

melbewoner, het eerste der schepselen? Waarop steunt des heeren M. bewering? Van nabij beschouwd, op éénen tekst Col. I : 15. Deze geeft hem het denkbeeld, dat hij vervolgens op alle plaatsen, waar van eene hoogere natuur des Heeren gesproken wordt, toepast. Wij treden in geene exegetische behandeling van deze merkwaardige apostolische uitspraak, merken alleen op, — zonder te willen beweren dat reeds van deze plaats voor de christologie alle partij getrokken is, die er van te trekken is, — dat de kerk ten allen tijde in deze plaats juist de tegenoverstelling van Christus tegenover de schepping en aldus een bewijs zijner godheid gevonden heeft. Doch wat doet nu de heer M.? Zonder eenigzins op deze overgeleverde en nog in de gemeente levende opvatting te letten, wordt de meening dergenen die in het woord: *eerstgeborene* alleen het denkbeeld van *hoofd* vinden uitgedrukt bestreden, en dit te regt, doch dit geschiedt alleen om het woord *geboren* alzoo te drukken, dat het met het denkbeeld *geschapen zijn* zamenvalt. In één woord, op de leer der kerk dat „Jezus Christus naar zijne goddelijke natuur de eeniggeboren Zoon Gods is, van eeuwigheid geboren, niet gemaakt, noch geschapen (want alzoo zoude hij een schepsel zijn), maar eenswezend met den Vader, mede eeuwig," enz. (art. 10 der ned. geloofsbel.), op deze leer, die met den besproken tekst in zoo volkomene overeenstemming staat, dat deze tot bewijsplaats daarvan kan worden aangehaald, wordt zelfs niet gelet. Het is alsof de heer M. ignoreert dat de aangehaalde plaats in dien zin verklaard wordt, ook door bijbeluitleggers, die van geene afhankelijkheid van kerkleer of traditioneele exegese verdacht zijn (b. v. de Wette); of dat de leer van eene eeuwige generatie des Zoons, van een geboren en niet geschapen zijn des Zoons, leer die toch door uitnemende christelijke wijsgeeren van ouderen en nieuweren tijd is geleerd en gehandhaafd, hem te ongerijmd voorkomt om er bij stil te staan. Op deze oppervlakkige uitleg-

ging nu van ééne uitdrukking, uitlegging, die in strijd is met het gevoelen van verreweg de meeste oudere en nieuwere uitleggers, steunt zijn gansche systeem; want de twee andere paulinische plaatsen, waarin M. het voorbestaan van Jezus bij Paulus vindt uitgedrukt, Efez. III: 9 en I Kor. VIII: 6, haalt hij niet aan ten bewijze van het geschapen zijn des Heeren. En nu Johannes. „Bij hem vinden wij weder," zegt M., „wat Paulus verkondigde, maar nog krachtiger op den voorgrond geschoven en den toon aangevende, waarop zijn geheele evangelie is gestemd, het standpunt bepalende, van waar hij de geheele verschijning van Jezus beschouwt." En welk is nu dat standpunt? De schrijver wijdt aan den proloog van Johannes naauwelijks drie bladzijden, waarin wij terloops vernemen dat hij de uitdrukking „en het Woord was god" verklaart alsof er stond „was een God." Ook hier bestrijding van de meening dergenen die aan Jezus geen persoonlijk voorbestaan toekennen, geene vermelding van het gevoelen dergenen die het er voor houden dàt Johannes de persoonlijke godheid van den Logos leert, en verder — volkomen gebrek aan bewijs dat Johannes aan een geschapen Logos gedacht heeft, dat men het woord θεὸς mag vertalen *een God*, in M.'s zin, namelijk den ariaanschen. Dit zal dus maar op het gezag van den éénen tekst van Paulus, zoo als die door M. verklaard wordt, en op de onderstelde identiteit van het johanneïsche met het paulinische gevoelen moeten rusten. Is er grond voor de bewering, dat het gevoelen van Arius en van Meyboom door Paulus en Johannes gedeeld wordt?

3. Doch, al is dan ook de ariaansche voorstelling van den persoon des Heeren noch paulinisch noch johanneïsch, evenmin als zij synoptisch is, —, d. i. is zij geheel en al onbijbelsch, de heer M. heeft regt, zoolang de Schrift geen beslissend gezag voor hem heeft, die voorstelling te handhaven, indien hij daar anders gronden voor meent

te hebben, en haar op de verschijning van Jezus toe te passen, en zijn regt legt aan allen, die hem bestrijden, de verpligting op, om te onderzoeken of die voorstelling beter past op de geschiedenis. De aard van dit onderzoek is moeijelijk, omdat door het verliezen van een vast en zeker, *„feilloos,"* historisch getuigenis, het voorwerp, waarop die voorstelling toe te passen is, wankelende geworden is en het ons dus, zoodra wij het willen aanraken, uit de hand schiet. Immers, gesteld dat de ariaansche voorstelling van den Christus de ware is en dat de bijbelsche schrijvers niet die, maar eene andere gehad hebben, — hetzij dan de ebionitische of sociniaansche, hetzij de orthodoxe of kerkelijke, — dan kan men op rekening van hunne scheeve voorstelling ieder feit, ieder woord stellen, dat met de eerste niet strookt, en missen wij elken toets voor de waarheid dier voorstelling, ontglipt ons, om zoo te zeggen, het slot, zoodra wij er den sleutel aan willen beproeven. Evenwel, is dit waar in het afgetrokkene, het is niet geheel toepasselijk op ons onderhavig onderwerp. De heer M. toch laat ons genoeg historische stof, — daargelaten de vraag of hij daar grond toe heeft, — om ons te kunnen doen beproeven of zijne voorstelling die stof, die ook hij onaangeroerd laat, verklaart. Wij kunnen echter niet nalaten op te merken dat, door het verliezen van een vast en onwankelbaar dogmatisch en historisch, — hetgeen in deze op hetzelfde neerkomt, — getuigenis aangaande den Christus, de gemeente iets verliest, waaraan zij te regt zeer groote waarde hecht, hetgeen zij evenwel zou moeten opgeven, ware het bewezen dat zij dwaalde. Immers, is onze bewering waar, dat geen schrijver iets anders vermag weder te geven dan het beeld dat de uitwendige dingen, de objekten, in zijne ziel hebben achtergelaten, is dus alle objektiviteit door de menschelijke subjektiviteit bepaald, dan hangt in de vraag naar historische waarheid alles af van de zuiverheid van het subjekt dat ontvangt en het ontvangene wedergeeft. Is

dit niet zuiver, kunnen wij op het apostolische beeld van den Christus geen staat maken, hebben wij geen waarborg voor de volstrekte zuiverheid en waarheid der apostolische prediking, dan mist ook de gemeente wat zij meende door de Hervorming ontvangen te hebben, een onfeilbaren toetssteen, een geheel zuivere kenbron der waarheid en blijven haar slechts twee wegen over, of den Christus te ontvangen door het kanaal eener onfeilbaar geachte kerk, of dien te ontvangen, zoo als hij te voorschijn komt uit de louteringsprocessen eener even onfeilbaar geachte kritiek, d. i. in beide gevallen zich te onderwerpen aan eene hiërarchie, die der mannen der kerk of die der mannen der wetenschap. Wij meenen dat tot hiertoe het bewijs ontbreekt dat de kerk op een dwaalweg geleid is, en dat de Hervorming zich bedrogen heeft, toen zij de kerk wilde doen rusten op onfeilbaar schriftgezag. Heeft de heer M. het geleverd? Beveelt zich zijne voorstelling van den Christus meer aan dan de bijbelsche — in de onderstelling dat zij daarmede strijdt —, past zij beter op de geschiedenis? Laat ons zien. Uit den aard der zaak is voor ons ontkennend antwoord op deze vraag geen volstrekt bewijs te leveren. Immers alles komt hier aan op onze subjectiviteit, op onze redelijke en zedelijke constitutie, om zoo te zeggen. Kan de heer M. zich een geschapen wezen, al is hij dan ook een hemelling, die door eene verbazende ontwikkeling (*sic*) der Godheid zoo nabij mogelijk gekomen is, ja de hoogste der schepselen, — kan hij zich een schepsel voorstellen zóó handelende en sprekende, als Jezus van Nazareth ook volgens hem gesproken en gehandeld heeft, ziet hij in die daden en woorden niets meer dan wat hij er in ziet, — hoe zullen wij onze tegenspraak genoegzaam motiveren, daar die motieven liggen in de diepten van het godsbewustzijn, dat uit den aard der zaak voor geen bewijs vatbaar is? hoe zullen wij hem het regt bewijzen van onzen afkeer van zijne beschouwing van het leven onzes Heeren, als die in onze oogen onheilig is

en met onzen eerbied voor den Heer in volkomen strijd? Wij bewegen ons hier op bovennatuurlijk (metaphysisch) en zedelijk gebied, — uit beide elementen toch bestaat het godsbewustzijn. — Nu is op metaphysisch en zedelijk gebied beide, de weg om tot waarheid te komen, niet een middellijke, niet die der redenering, maar die der onmiddellijkheid, der aanschouwing en des gevoels. Indien dus onze premissen niet erkend worden, — en wij hebben alle reden het te vreezen bij den bestreden schrijver, daar zijne ariaansche theorie ons zoo in alle opzigten, godsdienstige en zedelijke zoowel als wijsgeerig-verstandelijke tegenstaat, dat wij moeten besluiten tot een volkomene heterogeene geestesrigting, en tot verschil zelfs over de eerste onderstellingen der rede en des gewetens, — dan kan ook de gevolgtrekking niet erkend, veel min beäamd worden. Evenwel, de menschelijke natuur is identisch, en, indien er in onze voorstelling eenige waarheid is, kan zij weêrklank vinden ook in den geest van den het meest van ons verwijderden. Ons bezwaar is dan tweeledig, metaphysisch en zedelijk: en in deze beiden religieus.

Vooreerst: dit is het onderscheid tusschen den Schepper en het schepsel, den Oneindige en het eindige, dat de eerste aan geene levensfeer gebonden is, geene natuur heeft, in den zin van een aan bepaalde wetten gebonden en daardoor beperkten toestand. De Oneindige alleen is alomtegenwoordig, kan alomtegenwoordig zijn, in alle levenssfeeren gelijkelijk werkende, zich openbarende in de sfeer der zigtbaarheid, en in de sfeer der onzigtbaarheid; God kan zich aan het schepsel openbaren, of zich aan het schepsel onttrekken, zich in het geschapene eene woning maken, zich verre boven het geschapene verheffen; God kan in en buiten de wereld zijn, en zijn *kunnen* is *zijn*. Dat is zijne majesteit, zijne onbegrijpelijkheid; dat is zijn God zijn: Hij is groot en wij begrijpen hem niet. Het schepsel integendeel is aan zijne levenssfeer gebonden; is hij hemelling, hij is hemelling; is hij

aardbewoner, hij is aardbewoner. Een engel is een engel, een mensch een mensch, een dier een dier. Een engel kan geen mensch zijn, een mensch geen dier, een dier geen plant. Ieder schepsel is aan zijn eigen levenssfeer, die zijne natuur bepaalt, gebonden, daardoor beperkt. Twee naturen in zich te vereenigen, twee geschapen wezens tot ééne persoonlijkheid te vereenigen, dit is gedrogtelijk, d. i. tegen de natuur; ook bestaat het slechts in de verbeelding, niet in de werkelijkheid. Tegen de natuur dus is het, zich Christus voor te stellen mensch zijnde en toch een hooger schepsel; engel of wie dan ook, geschapen wezen althans, hier zich aan de wetten van menschelijke ontwikkeling onderwerpende, geboren wordende, kind zijnde, opwassende, zich op menschelijke wijze ontwikkelende, de behoeften der menschelijke natuur, ligchamelijke en geestelijke, ondervindende, zich met wat deze aarde geeft naar ligchaam en geest voedende. Dit alles is hybridisch, geweld aandoende aan de natuur. Indien het mogelijk ware, het menschelijk leven van den Heer ware geen organische ontwikkeling, maar een mechanische afloop, eene vertooning zonder inwendige waarheid, zonder steun in de geestelijke natuur van hem die het voorstelde, ja eene verstoring dier natuur. Engelen zijn op aarde verschenen, en hunne verschijning is eene profetie der toekomstige harmonie tusschen hemel en aarde, doch wij lezen van geene engelen dat zij mensch werden. De analogiën die de heer M. voor zijn denkbeeld van inkarnatie van een hemelling aanbrengt, blijken bij onderzoek, van anderen aard te zijn en slechts de oppervlakkigste wereldbeschouwing te kunnen bevredigen. Wat analogie is er tusschen het enten van een tak op een hem vreemden stam en het inwonen van een geest in een hem vreemde sfeer? Gaat de volkplanter of zendeling, die zich in 't midden van onbeschaafde natiën nederzet „de Nederlander in Japan," in eene hem vreemde wereld, onder zijne natuur vreemde wezens wonen? Er is toch hier

geen sprake van een nederdalen uit hoogere in lagere *zedelijke* sfeer: dit nederdalen behoort juist tot de zedelijkheid en is eigen aan de liefde; er is sprake van de natuurlijke levenssfeer, en om analogiën in onze natuur te vinden, zoude men moeten kunnen stellen dat de mensch als de vogel in de lucht of als de visch in het water kon leven. En wat zullen wij zeggen van het laatste voorbeeld, dat der zon „die van 's hemels transen hare stralen op de aarde zendt, voor de bewoners der aarde zigtbaar en voelbaar wordt en op de aarde warmte en leven wekt?" (bl. 348). Hoe! treedt dan de zon uit hare levensfeer als zij de planeten, die tot haar stelsel behooren, verlicht en verwarmt? Is zij in dien zin vreemd aan de aarde en niet veeleer in organisch, noodzakelijk verband met haar? Alleen dan is dit voorbeeld geldig wanneer men van den Zoon Gods kan beweren, dat hij in noodzakelijk, organisch verband met de aarde staat; doch dit is slechts waar, wanneer hij niet is de hemelling uit hooger sfeer in lager nedergedaald, maar wanneer wij hem met Paulus en Johannes mogen houden voor het Woord, dat in den beginne was, dat bij God en zelf god was, door hetwelk alle dingen zijn gemaakt; voor het beeld des onzienlijken Gods, de eerstgeborene aller kreaturen, door wien alle dingen geschapen zijn, die in de hemelen en op de aarde zijn. Tot deze voorstelling zien wij wel is waar den Heer M. naderen, wanneer hij alhier (I bl. 349) Christus noemt het hoofd der geheele schepping onder God, doch zij heeft geen invloed op zijne geheele beschouwing en opvatting van het leven onzes Heeren, ja, zij is in lijnregten strijd met zijne overige voorstelling van eenen hemelling, die door eene verbazende ontwikkeling der Godheid zeer nabij is gekomen. Hoe zich toch die ontwikkeling voor te stellen zonder eene ontwikkelingssfeer? Het schepsel dat zich ontwikkelt, doet het door middel eener geschapen wereld, waarmede het in natuurlijken, organischen zamenhang staat. Is Christus geworden wat Hij op aarde geweest is, door middel eener voorafgaande ontwikke-

ling, dan is het volkomen ongerijmd Hem voor te stellen als eenen door wien God de wereld zou geschapen hebben, daar die wereld, hoedanig die dan ook zij, tot zijne wording en ontwikkeling vereischt zou zijn. Tot welke ongerijmdheden wordt men niet vervoerd, wanneer men het eenige mysterie, dat, waarin alle andere hunne verklaring vinden, waarin zich de onbegrijpelijkheid Gods als 't ware symboliseert en dat daardoor de hoogste openbaring van het godsdienstig leven, de aanbidding, wekt en onderhoudt, dat namelijk der drieëenheid Gods, alzoo verwerpt dat men het zelf geen onderzoek waardig acht!

Wij meenen dus dat de verschijning van den Heer op aarde, zijn mensch-worden, zijn mensch-zijn, zijne menschelijke ontwikkeling, menschelijk gevoelen, menschelijk lijden, ook menschelijk genieten, in één woord zijne volkomene en waarachtige menschheid volstrekt niet verklaard, ja, dat zij, in theorie, volkomen vernietigd wordt, wanneer hij de hemelling is, die, in hooger sfeer ontwikkeld, ons komt toonen hoe ver hij het gebragt heeft. Zijne *werken* — waaronder de heer M. te regt, zoo niet uitsluitend, dan toch voornamelijk, zijne wonderen verstaat, omdat die zijne natuurlijke werken zijn, — zijn mij dan geene *teekenen*, evenmin openbaringen van het leven Gods, — immers tusschen hem en God blijft altijd de oneindige afstand, de door niets aan te vullen klove tusschen schepsel en Schepper, — als openbaringen van de toekomst der verloste menschheid, — immers welken waarborg heb ik, dat wat een hemelling, een wezen van hooger natuur dan de mijne, hier op aarde vermogt, ik het ook zal vermogen? Ik kan niet met Paulus zeggen: *God was in Christus de wereld met zich zelven verzoenende;* niet met Petrus (want wij gelooven dat Petrus het gezegd heeft) dat ons door Hem de grootste en dierbare beloften geschonken zijn, opdat wij door dezelve *der goddelijke natuur deelachtig* zouden worden. De behoefte aan vereeniging van goddelijke en menschelijke natuur, zoo diep in 's menschen hart ge-

worteld, en door de zonde, hoe zij ook verwoestte, niet uitgeroeid — getuige de inkarnatieverhalen bij alle heidenen —, die behoefte, waarvan wij de verklaring vinden in dat aloude godswoord, dat velen — ook de heer M. waarschijnlijk (immers is dit op te maken uit de gelijkstelling der oud-testamentische voorbereiding tot de komst des Messias met de heilsverwachting bij de heidenen) als een mythe beschouwen: *„Laat ons menschen maken naar ons beeld, naar onze gelijkenis"* — die behoefte, zeg ik, is niet vervuld, de klove tusschen den oneindigen Schepper en het eindige schepsel blijft bestaan en ik kan niet gaan tot de heidenen met de blijde boodschap dat hun verlangen vervuld is, dat wat zij begeerden en droomden, die diep verholen wensch naar de menschwording Gods, in hunne mythologiën zich onbewust openbarende, dat die wensch vervuld is; hun hunnen afgod ontnemende heb ik daar geen levenden God voor in de plaats te geven, geen God die in het hart der menschheid is nedergedaald en daarin woont, geen Woord, dat, bij God zijnde en god zijnde, vleesch is geworden en onder ons heeft gewoond; niets heb ik hun te geven dan mijne koude wetenschap, dat niemand ooit God heeft gezien, zonder dat ik er bij kan voegen, dat de eeniggeboren Zoon, die in den schoot des Vaders is ons Hem heeft *verklaard*, *verklaard*, niet zoo als de gansche schepping de onzienlijke dingen Gods verkondigt en zijne eeuwige kracht en goddelijkheid te aanschouwen geeft, maar verklaard in eigen persoon en wezen, zoodat die Hem gezien heeft den Vader heeft gezien. Neen, het blijft bij hetgeen het was, bij hetgeen onze ellende en ons lijden is: afscheiding van God; met een geschapen Christus aan het hoofd staan wij tegenover den Schepper, al noemen wij Hem ook Vader, als tegenover den ongekenden, den in duisternis gehulden; wij lezen zijn naam in zijne werken, wij erkennen er zijne majesteit in, doch Hem zelven zien wij niet van aangezigt tot aangezigt; wij zoeken Hem, doch vinden Hem niet, wij blijven

knechten en komen niet tot de vrijheid der kinderen Gods.

Doch verklaart alzoo de ariaansche leer geenszins de voldoening die wij in het leven des Heeren vinden voor onze godsdienstige behoefte, wanneer wij deze van hare metaphysische of bovenzinnelijke zijde beschouwen, laat ons zien of zij beter verklaart de voldoening aan die behoefte, wanneer wij haar van hare ethische of zedelijke zijde beschouwen. Eene enkele opmerking zij hier voldoende. De heer M. zal met ons erkennen dat de Heer voor zich vraagt eene geheel eenige eer, eene eer, zoo als die aan geen mensch, aan geen schepsel wordt toegekend en voor geen schepsel geëischt wordt. Hij moge dan die eer niet gelijk stellen met die aan God gebragt, in den grond der zaak is toch geene eer aan menschen bewezen met die te vergelijken. Is dit niet een kenschetsend onderscheid tusschen hetgeen de Heer voor zich eischt, en hetgeen de wijsten en besten van ons geslacht gevorderd hebben, dat, terwijl dezen zichzelven slechts als middelen, om tot het doel te brengen, als leiders tot den gekenden of ongekenden God beschouwden, Jezus zich zelven als doel voorstelt, tot zich zelven opleidt, geene voorbijgaande, maar eene blijvende verbindtenis tusschen Hem en de zijnen wil vormen. Hij noemt zich niet alleen de weg, maar ook de waarheid en het leven. Hij eischt voor zich wat eigenlijk God alleen kan eischen, een komen tot Hem, een volgen van Hem, een gelooven in Hem. In een woord het *ik*, dat naar mate iemand wijzer en beter is, des te minder plaats bekleedt in zijne leeringen, dat wij bij de profeten en Johannes den dooper, den grootste van allen, bijna geheel missen, dat bij de apostelen slechts dan terugkomt, wanneer zij het leven van Christus in zich zelven willen toonen, dat *ik* heeft in de redenen des Heeren zulk eene plaats als wij het slechts in de woorden van Jehova van het Oude Testament vinden. Nu meenen wij dat het zedelijk karakter des Heeren er on-

der lijdt, ja vernietigd wordt, indien Hij in waarheid eene eer voor zich geëischt heeft, die God alleen toekomt; dat Johannes de dooper boven Hem stond, die, toen men hem voor den Messias hield, beleed en het niet verloochende maar beleed: ik ben de Christus niet; dat de engel, die aan Johannes den apostel verscheen, meer eerbied voor God heeft getoond, toen hij den voor hem nedergevallen mensch oprigtte met de woorden: „Zie, dat gij het niet doet, want ik ben uw mededienstknecht en uwer broederen, de profeten, en dergenen die de woorden dezes boeks bewaren: aanbid God;" — indien namelijk Jezus, een mededienstknecht zijnde, al zij hij dan ook de eerste, zich als de Heer heeft doen erkennen en aanbidden; indien Hij ook slechts aanleiding gegeven heeft, dat een groot en het beste deel der menschheid Hem nu achttien eeuwen lang goddelijke eer heeft bewezen, op zijn woord als het woord Gods de kerk gegrond, in het geloof aan zijne tegenwoordige kracht en eeuwige godheid heeft gestreden en geleden; in zijn naam als in dien des Vaders gedoopt, met Hem als met den in zijne gemeente levenden in het avondmaal gemeenschap heeft gehouden, — en hij ware een schepsel, een eindig en beperkt schepsel, een mededienstknecht! Doch er is meer: wij beweren dat, indien Jezus al, schepsel zijnde, zulk eene eer voor zich geëischt hadde, wij menschen, naar Gods beeld geschapen, die, al zijn wij dan ook in zonde ontvangen en geboren, nog eèn godsstem in ons binnenste hebben, een zelfde regt en een zelfde pligt zouden hebben Hem die eer te weigeren, als het regt en de pligt die Paulus aan de geloovigen toekent, om het anathema uit te spreken over een engel des Heeren, die ons een ander evangelie zou komen verkondigen. — De eerste openbaring Gods in ons binnenste, waarop alle andere steunen, is eene zelfde als die op de steenen tafelen van Sinaï boven aan staat geschreven: *gij zult geene andere goden voor mijn aangezigt hebben*, en wat de Heer zelve, naar de wet Gods aan den ver-

zoeker (volgens M. den tijdgeest) antwoordde: *Den Heer, uwen God, zult gij aanbidden en Hem alleen dienen.* Onverliesbaar en onwankelbaar is deze godsopenbaring in ons, die ons zegt, dat wij God alléén dienen moeten, Hem alleen volgen, in Hem alleen gelooven, ons aan Hem alleen onderwerpen, Hem alleen gehoorzamen, Hem alleen aanbidden. — Die eenige eere mogen en kunnen wij aan geen schepsel toebrengen. De menschelijke natuur, naar Gods beeld geschapen, wordt verkracht, indien wij dat alles, wat ook de heer M. verlangt dat wij voor Jezus zullen gevoelen en aan Jezus zullen toewijden, voor een geschapen wezen gevoelden en aan een geschapen wezen toewijdden. — Zie, hoe veel beter ook voor de waardigheid en eere der menschelijke natuur gezorgd wordt, wanneer wij het mysterie der menschwording Gods aannemen, dan wanneer een schepsel onze verlosser ware. Wij halen hier ten slotte aan de woorden van een christenwijsgeer, den zoogenaamden uitvinder der voldoeningsleer, en die als zoodanig bij de school, waaraan de heer M. zich aansluit, meer verworpen dan bekend is. Wij halen ze aan als een blijk van eenheid des geloofs door alle tijden heen, en tevens als bewijs dat de verdedigers dier dogmatiek, die onder den naam van verouderde scholastiek ten onzent veracht worden, niet zoo vreemd zijn aan de belangen der menschelijke eer, waarvoor toch hunne bestrijders voornamelijk opkomen. De diepdenkende Anselmus stelt in zijne doorwrochte verhandeling, die ook nu nog na acht eeuwen verdient gelezen te worden, waarom God een mensch werd, de tegenwerping des ongeloofs eerst alzoo voor: „Indien deze verlossing door een anderen persoon, dan door dien van God ('t zij dan mensch of engel), op welke wijze dan ook, gezegd werd geschiedt te zijn; dit zou het menschelijk verstand veel ligter aannemen. God toch heeft iemand kunnen te voorschijn roepen, die zonder zonde was, niet uit de zondige massa, noch uit eenig mensch, maar zoo als hij Adam geschapen heeft; door

dezen, zou hij hetzelfde werk hebben kunnen doen verrigten." En vervolgens antwoordt Anselmus: „Maar begrijpt gij niet, dat, welke andere persoon dan ook den mensch van den eeuwigen dood zou verlossen, de mensch te regt diens eigendom" [*servus*, *slaaf*, in den zin van *eigendom*] „zou geacht worden te zijn? En indien dit het geval ware; dan zou hij volstrekt niet in die waardigheid hersteld zijn, die hij gehad zou hebben, indien hij niet had gezondigd: indien namelijk dezelfde, die slechts Gods eigendom en den goeden engelen gelijk moest zijn in alle dingen, nu het eigendom zou worden van eenen die geen God is en dien de engelen niet dienen." [1]) — Voorwaar, zoo is het. Tot onmiddellijke gemeenschap met God zijn wij geschapen, tot onmiddellijke gemeenschap met God worden wij hersteld. Deze gaat verloren, het doel der schepping en daarmede het doel der verlossing wordt niet bereikt, indien een geschapen middelaar zich tusschen ons en den Ongeschapene plaats, en het licht van zijn wezen tot ons komt, gebroken en in doffen weêrschijn door het matte glas der geschapen natuur.

Onze beschouwing is ten einde. Moeten wij eindigen, zonder eenig woord van sympathie, zonder een enkel aanrakingspunt te hebben kunnen aantoonen tusschen de beschouwing des heeren M. en de onze? Voorzeker, wij zullen den moed om thans in ons vaderland een leven van Jezus te schrijven, den ijver aan deze beschrijving besteed, het vernuft in de opvatting van sommige bijzonderheden zigtbaar, de velerlei kundigheden tot opheldering van het onderwerp aangewend, en eindelijk den toeleg om, voor zooveel het met des schrijvers overtuigingen overeenkomt, met de getuigenissen der Schrift en het geloof der kerk in overeenstemming te zijn, niet

1) *Cur Deus Homo.* Lib. I. c. 5.

miskennen. Evenwel moeten wij ronduit erkennen dat zelden de lezing van eenig werk ons zoo weinig genot, zooveel moeite heeft aangebragt, zoo wel uit een zuiver-wetenschappelijk als uit een godsdienstig oogpunt. Wij missen even zoo die vastheid van beginsel en strengheid van vorm van Hase's Leben Jesu en die consequentie van bewerking, die ook in het werk van Strausz gevonden wordt, als aan den anderen kant dien hoogeren, in waarheid heiligen, geest, — wat de duitschers *die religiöse Weihe* noemen — en dien gloed der sympathie, waardoor men het hart des schrijvers voelt kloppen in zijn werk, — dat wel met een onderwerp als dit meer dan ooit verlangd wordt, — waardoor ons het werk van Lange zoo aantrekkelijk is. Geen grootschheid van opvatting, daardoor ook geen organische eenheid; geene verheffing der ziel. Het verhevene ontbreekt ten eenenmale; en zoo ooit, hier, in dit onderwerp is het onontbeerlijk. Wij blijven op de aarde. Daardoor ook eene platheid soms van uitdrukking, waarvoor het onderwerp alleen den schrijver had moeten vrijwaren. 1)

Dat nu wat wij missen wijten wij niet den schrijver, maar het ongelukkige standpunt dat hij inneemt. Wij betreuren dat zoovele krachten, zedelijke en verstandelijke, als die des heeren M. en zijner geloofsgenooten aan de verdediging van zulk een standpunt gewijd worden. Wij betreuren het, minder om het mondige ge-

---

1) Uit vele proeven slechts deze eene. Waar de berigten der apocryphe evangeliën omtrent Jezus jeugd geteekend worden, geschiedt dit met de volgende woorden: „een wonderkind, uit wonderouders geboren, wiens naaste omgevingen en betrekkingen allen in een mirakuleus licht verschijnen; een kind, dat in den kinderleeftijd een oud mannetjes-karikatuur is, een rabbijntje, een profeetje, een pedantje, een grillig wezentje, zonder edelaardigheid of verheven zin, soms bij goeden luim een zeer nuttig en voordeelig wonderdoenertje, maar bij boozen luim een kwaadaardig duiveltje." Al betwisten wij niet dat er in deze teekening waarheid ligt, zoo verbiedt de eerbied voor den persoon des Heeren te ontwikkelen en uit te spreken wat toch reeds de onwillekeurige indruk is van de hier medegedeelde apokryphische bijzonderheden.

deelte der gemeente: voor dezen is de tegenspraak goed; minder in het algemeen voor allen, die vrij zijn in de keuze hunner leeraren: voor dezen is er in het verschil der prediking, in de keuze die te doen is tusschen de twee Christussen die heden ten dage der gemeente ten onzent verkondigd worden, een krachtige roepstem om zich aan geen mensch aan te sluiten, maar God aan te roepen om licht en waarheid; doch wij betreuren het, om zoo velen die niet vrij zijn in de keuze der leeraren van wie zij woord en sacrament zullen ontvangen, maar op wie daaromtrent eenigerlei dwang rust, stoffelijke of zedelijke: weezen of bedeelden, gemeenten met éénen leeraar, ja, die vele eenvoudigen, voor wie kostuum en plaats waarborgen zijn van waarheid, en, die, in het vertrouwen dat er eenheid van leer bestaat in de kerk, het voor zonde houden aan de prediking des geordenden leeraars te twijfelen, omdat zij hem aan de leer der kerk gebonden achten. Wij zouden daarom evenwel niet wenschen dat de kerk zich splitste, wij zullen den staf niet breken over de kerkelijke besturen, wanneer zij in gemoede meenen dat „de stelling, waarin zich de nederlandsche Hervormde kerk tot hare formulieren gesteld heeft," haar belet ook eene leer als die van Dr. Meyboom uit de kerk te bannen, zonder in subjektivisme te vervallen [1]). De tijd zal komen, wij twijfelen er niet aan, dat men zich dit subjektivisme niet zal schamen, omdat het dat des geloofs zal zijn, dat de kerk niet zal schromen, ook in hare bestuurders, haar geloof te belijden en uittespreken wat met dat geloof in strijd is, ook zonder de „oude" belijdenisschriften. Inmiddels, worde de strijd gevoerd in het leven, en zij er een wedstrijd wie meer christe-

1) Zie het arrest van het provinciaal kerkbestuur van Noord-Holland, in de zaak van Meyboom; waarin dit bestuur verklaart dat de *milde zin* door de Synode in 1841 aan de verbindende kracht der formulieren gegeven, aan kerkbesturen geen *voldoenden* maatstaf geeft, ter beoordeeling van ingekomene. bezwaren tegen iemands meeningen omtrent de leer, daar die beoordeeling dan grootendeels rusten zou op *subjectieve* gronden.

lijks in de gemeente te brengen heeft, de voorstander der oude of die der nieuwe leer. Is uw Christus u de godmensch, welnu uw leven, gij die Hem toebehoort door het geloof, zij godmenschelijk. Openbaart u als de waarachtig met God verzoenden door uwen vrede, door uwe kracht, door uw geloof, door uwe liefde. Christus leve in ons door zijnen Geest! Dat geve God!

D. C. D. L. S.

Wenken omtrent den arbeid van christelijke vrouwen onder de Heidenen. Ontleend aan het verslag van het genootschap tot bevordering der opvoeding van vrouwen in het Oosten, in den jare 1834 *te Londen opgerigt. Met eene plaat. Amsterdam, W. H. Kirberger.* 1851.

Gaarne voldoen wij aan het verzoek om de aandacht te vestigen op dit nuttig boekje, reeds voor drie jaren uitgegeven, doch thans voor verminderde prijs (*f* 0.60 in plaats van *f* 1.20) verkrijgbaar. — Dat de vrouwen eene *eigenaardige* taak op het gebied der zending te vervullen hebben, is eene overtuiging, wier ontstaan te danken is aan de opgewekte ijver van de laatste halve eeuw voor de zendingszaak in het algemeen, doch die nog niet genoeg is toegepast, omdat de aard dier taak niet genoeg wordt begrepen. De wenken in dit werkje vervat en die voornamelijk aan een engelsch werk ontleend zijn, komen ons voor zeer geschikt te zijn, om aan de vrouwelijke werkzaamheid op dit gebied haar bepaald doel aan te wijzen en alzoo om die werkzaamheid te wekken en te leiden. Moge dit doel bij velen bereikt worden!

D. C. D. L. S.

VERHANDELINGEN.

BIJDRAGE TOT KENSCHETSING VAN DEN STRIJD IN DE NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

(NAAR AANLEIDING VAN EEN VERLANGEN IN „DE NEDERLANDER" GEUIT).

DOOR

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

De Nederlander schreef den 27. Junij l. l.:

„Met belangstelling lazen wij de uitnoodiging van Ds. *A. W. van Campen* in *de Morgenster* van 21 Junij [1]). Wij zien verlangend het antwoord te gemoet.

„In den aanhef leest men o. a.:

„„De strijd, die er sedert eenigen tijd in de Herv.

1) „Ik noodig alle godgeleerden van de Orthodoxe rigting uit tot eenen populair-wetenschappelijken strijd over die leerstukken waarover de twisten dezer dagen loopen, — om de gronden bloot te leggen, waarop zij aan die leerstukken, zooals zij in de Formulieren van Eenigheid zijn vervat, vasthouden. Wij willen dan van onzen kant de gronden opgeven, waarom wij diezelfde leerstukken verwerpen, de bezwaren, die naar wij meenen, die leerstukken onaannemelijk maken. Met één woord, wij noodigen hen uit tot het houden van een publiek dispuut over de Onfeilbaarheid der Schrift, de Drieëenheid, de Voldoening en wat er meer is, waaromtrent er tusschen ons en tusschen hen verschil van meening bestaat, een dispuut, waarvan de gansche vaderlandsche Kerk getuige kan zijn, opdat elk harer leden kunne beoordeelen, aan welke zijde de waarheid is."

Kerk van ons Vaderland is gevoerd geworden, is, zoo wij goed hebben gezien, eenigermate van gedaante veranderd. Wel staan zij nog altijd en dat wel met dezelfde hevigheid, tegen elkander over, de twee partijen, die elkander gewoonlijk met den naam van Orthodoxen en Liberalen bestempelen — namen, misschien minder juist, doch waaraan wij nu eenmaal gewoon zijn en die wij daarom voor als nog willen behouden, ten einde geenen strijd uit te lokken over den naam, dien wij zelven aannemen en dien wij aan anderen geven; — doch bedriegen wij ons niet, dan kunnen wij het Orthodoxe leger beschouwen, als in twee afdeelingen gescheiden, waarvan de eene zich schaart onder de anti-revolutionaire banier, terwijl de andere zich daaraan wel niet openlijk onttrekt, maar toch blijkbaar genoeg toont, dat zij de leuze niet wil aannemen, die in die banier staat geschreven. Die leuze is thans duidelijker, dan vroeger te lezen, hoewel zij nog slechts noode openlijk ten toon wordt gesteld en zoo veel mogelijk in min leesbare letteren wordt uitgedrukt. Zij is: *onderwerping aan de Formulieren van Eenigheid, ook al zijn zij in strijd met den Bijbel.* Die leuze behaagt op verre na niet aan allen, die de anti-revolutionaire partij tot de hare rekent. Zonder haar bepaald, als die der anti-revolutionairen, te verwerpen, plaatsen zij er eene andere naast, en terwijl zij er naast schijnt te staan, staat zij er lijnregt tegenover, want de eene sluit de andere uit, en die tweede leuze luidt: *onderwerping aan de Formulieren van Eenigheid in de hoofdzaken, omdat zij, wat die hoofdzaken aangaat, met de H. Schrift overeenstemmen.* Met de eene Orthodoxe partij, de anti-revolutionaire, die door hare leuze zichzelf buiten het Protestantismus plaatst en buiten de Hervormde kerk, wenschen wij niet langer te strijden. Wij willen tegen haar waarschuwen, hare heillooze bedoelingen in het licht stellen, hare kwade praktijken openbaar maken, hare booze aanslagen trachten te verijdelen, maar met haar strijden willen wij niet,

zoo lang zij niet tot het gebied van het protestantisme is teruggekeerd en hare onprotestantsche, anti-Hervormde leuze heeft vaarwel gezegd en daarvan door woord en door daad de bewijzen heeft gegeven."

„„Met de andere afdeeling der Orthodoxe partij, die wij bij uitnemendheid de Orthodoxe partij willen noemen, of zij mogt de voorkeur aan den naam van Confessioneele partij willen geven, met die partij, die het beginsel van het protestantismus handhaaft, vrijheid van onderzoek voorstaat, geen ander gezag erkent, dan dat van de H. Schrift, en alleen, omdat zij dat gezag huldigt, te velde trekt *voor* de Formulieren, die zij meent dat daarmede overeenstemmen, *tegen* ons, die ze verwerpen, omdat wij meenen, dat zij daarmede in strijd zijn, — met haar willen wij den strijd blijven voeren, eenen, zoo het kan en zoo zij wil, broederlijken strijd, met het wapen des Geestes."

„Wij, leden der Hervormde Gemeente, die met vertrouwen dezen strijd aan onze leeraars en herders overlaten, verzoeken evenwel den Eerwaarden steller, vriend van openbaarheid, voorbeelden op te geven van eenig Godgeleerde die bij de *anti-revolutionairen* crediet heeft, en door wien de lasterlijke leus is aangenomen: onderwerping aan de Formulieren, *ook al zijn zij in strijd met den Bijbel.*"

Voor zoo verre wij ons mede bedoeld kunnen rekenen, antwoorden wij:

1°. Wij kunnen ons de smadelijke eer niet toeeigenen van ons te onttrekken aan de anti-revolutionaire banier, omdat de bewering, dat de leuze, in die banier geschreven, zou zijn: ***onderwerping aan de Formulieren van Eenigheid, ook al zijn zij in strijd met den Bijbel***, — in onze oogen niets anders is dan LASTER. Wij kennen geene anti-revolutionairen, die iets anders willen dan: ***onderwerping aan de Formulieren van Eenigheid in de***

hoofdzaken, *omdat zij*, *wat die hoofdzaken aangaat*, *met de H. Schrift overeenstemmen;* en ook alzoo nog is de leuze onjuist, omdat zij niet uitdrukt het verschil der sfeeren, waarin de onderwerping plaats vindt: de eene band toch, die der formulieren, is kerkelijk; de andere, die der H. Schrift, geestelijk. Tevens is het onderscheid ijdel dat gemaakt wordt tusschen de orthodoxe en de anti-revolutionaire partij, alsof er twee partijen of immers twee afdeelingen van eene partij bestonden, en alsof het niet veeleer dezelfde partij ware — indien het eene partij is, wat zeer quaestieus is — maar van twee zijden beschouwd, de politieke en de kerkelijke [1]). Wat nu de benaming: *orthodoxe partij* betreft, deze wil-

1) Indien wij al ooit deze homogeneïteit hadden kunnen ontkennen, dan voorzeker nu minder dan ooit. Nu de anti-revolutionaire leden door medewerking der protestantsch-kerkelijke partij met de „ultramontaansch-vrijzinnige" uit de vertegenwoordiging geweerd zijn, nu schromen wij niet alleen niet, maar wij achten het eenen duren pligt te erkennen, dat naar onze overtuiging het beginsel van geheel hun langere of kortere parlementaire loopbaan is geweest: verdediging van de minderheden d. i. van de vrijheid des gewetens; en dat de getrouwheid aan dit bij uitnemendheid protestantsch beginsel de naamlooze bitterheid verklaart, waarmede zij van de verschillende elkander uitsluitende partijen aangevallen worden, en steeds beschuldigd van te heulen met die partij, die men, van uit de verschillende standpunten, gevaarlijk acht. — Het noodzakelijk exclusisme van het anti-revolutionaire of christelijk-historische *beginsel* is, naar onze overtuiging, de eenige waarborg van wezenlijke liberaliteit in het beoordeelen en handhaven der regten en belangen van alle partijen. Wanneer wij nu zien dat onze politieke vrienden niet het minst verguisd worden van de kerkelijke of zoogenaamde liberale protestanten, zoodat aan die zijde geene de minste erkenning en waardeering evenmin van verstandelijke gaven als van zedelijke eigenschappen aangetroffen wordt — welke erkenning en waardeering aan de zijde van politieke tegenstanders niet ontbreekt, — wanneer wij verder zien, dat die vijandschap zich niet alleen uitstrekt tot den voorstander en handhaver van het christelijk beginsel in *kerkelijken* vorm — hetgeen bij de chaotische verwarring die omtrent het begrip der KERK ten onzent bestaat eenigzins te verklaren schoon niet te verontschuldigen is — maar ook tot hem, die, dezen vorm opgevende alleen *evangeliseerende* werkzaamheid verlangt en oefent, dan kunnen wij niet nalaten hierin een zeer bedenkelijk verschijnsel aan onzen kerkelijken horizont op te merken en een zeer slecht voorteeken voor den VREDE dien wij wenschen en waarvoor wij werken.

len wij laten gelden, omdat de naam van *orthodox* naar onze schatting niet in strijd is met dien van *evangelisch*, dien de liberalen als leuze tegen ons gebruiken en tevens nederiger is dan deze en minder beleedigend voor de tegenpartij. Het is trouwens aan sommige rigtingen eigen, zich de schoonste benamingen toe te eigenen. Het is op kerkelijk gebied met den naam *evangelisch* veelal als met dien van *constitutioneel* in het staatkundige. Evenwel, over de benaming zij geen strijd: wij willen in de beide namen, evangelisch en liberaal, gaarne het teeken zien, dat men weet wat men zijn moet en dat men wenscht het te zijn.

2°. Een strijd met de liberale partij als zoodanig is onmogelijk. Want waar is de vijand? Wij achten den steller der door u opgenomene uitnoodiging volkomen ter goeder trouw, wanneer hij van de liberalen zegt, dat zij de formulieren verwerpen, omdat zij meenen, dat zij met de H. Schrift in strijd zijn. — Maar toch ... hij is of zelf zeer eenvoudig — men zou bijna zeggen: onnoozel —, of hij houdt er ons voor, indien hij meent dat wij die karakteristiek der partijen zullen aannemen. Wij kunnen bijna niet denken dat hij ons voor zoo onnoozel houdt. Immers aan het slot van zijn artikel komt hij tot de van die zijde ongehoorde betuiging: dat het menigen orthodoxen godgeleerde niet aan bekwaamheden ontbreekt en dat zij dus den kamp niet behoeven te ontwijken. Wij zijn te meer gevoelig aan deze beleefdheid aan sommigen onzer betoond, omdat wij tot hiertoe gewoon waren de orthodoxie te hooren beschrijven als noodzakelijk gepaard met afwezigheid van, of verloochening aan gezond verstand, en wij zeggen niet: DE WETENSCHAP, de onfeilbare (dit spreekt toch van zelf), maar *eenige wetenschap*. Waar zooveel welwillendheid wordt betoond, schijnt het zeer onheusch de uitnoodiging niet aantenemen, die alzoo wordt ingeleid. Doch in waarheid, waar is de vijand? Hebben wij te doen met menschen, die de formulieren niet aannemen, omdat zij ze in strijd achten met de H. Schrift?

Dit beweert de schrijver. Dus over de al- of niet-overeenkomst van den inhoud der formulieren met de H. Schrift loopt de strijd. De H. Schrift dus is het beslissend gezag. Goed: hier is een regter, dus de strijd mogelijk. Met een weinig grammatikale exegese (iets hoogers zelf is nog niet noodig) komen wij àl een eind ver. Doch ziet, naauw heeft de s. alzoo het beslissend gezag der H. Schrift uitgesproken, of de eerste vraag die hij aan de orde stelt is — let wel — niet eenig deel van den inhoud, maar de *onfeilbaarheid*, d. i. juist het beslissend gezag der Schrift. Hoe zal toch iets feilbaars eenig beslissend gezag hebben? Waarlijk, 't is al te eenvoudig. Doch al had de schrijver zelf de moeite niet genomen om zijn eigen beginsel opteheffen — wij houden hem gaarne op zijne verzekering voor eenen dergenen die aan de H. S. beslissend gezag toekennen —, wij hadden de vrijheid genomen hem in herinnering te brengen hoe weinig homogeen hierin met hem velen zijn dergenen wier partij hij neemt. Immers is het van algemeene bekendheid, *vel lippis et tonsoribus notum*, wat er van de *feilloosheid* der apostelen wordt, zoowel in het opstellen der geschiedenis des Heeren, als in de ontwikkeling van den zin dier geschiedenis, in de handen van hen die, hunne onfeilbaarheid bestrijdende, hunne feilloosheid zeggen te handhaven. Om nu van het O. T. niet eens te gewagen, dat bij de voorstanders eener zekere rigting ter naauwernood de waarde heeft der letterkunde der heidensche oudheid.

Zouden wij nu, den strijd verplaatsende, dien evenwel aannemen? Dit wordt moeijelijk. Door voorop te stellen dat de H. Schrift geen beslissend gezag heeft voor onze tegenpartij, zouden wij menigeen onder haar, in de eerste plaats den steller zelven dezer uitnoodiging onregt aandoen, en teregt zou men ons kunnen verwijten dat wij vijanden zien, waar die niet aanwezig zijn. Immers, de liberalen zijn het in hunne beschouwing der H. Schrift evenmin eens, als zij het omtrent de meest

gewigtige leerstukken eens zijn. Welk een hemelsbreed verschil omtrent de persoon en het werk van Christus, b. v. tusschen de groninger en de leijdsche scholen! Mogen, kunnen wij de liberalen als een leger beschouwen, dat gemeenschappelijk te bestrijden is? Neen voorzeker, er is geen leger: er is noch eenheid van vijandschap, noch zijn ook allen vijanden, die geacht worden het te zijn.

Toch is er eenheid onder die ons bestrijden. Welke dan? Die van ons te bestrijden. Alle onderlinge verschillen worden voor een tijd lang bijgelegd, ja als treffende verscheidenheden aangemerkt, die de eenheid van geest niet doen verloren gaan, om met vereende krachten tegen ons te velde te trekken. Waarom? Om ons exklusief karakter. Konden wij dat opgeven, er ware geen strijd meer. De orthodoxe „opvatting van het evangelie" zou als eene verscheidenheid te meer in het liefelijk koor van zamenstemmende akkoorden niet alleen worden geduld, maar zelfs worden geëerd. Daarom worden wij uitgenoodigd tot een *broederlijken* strijd. — Wat bedoelt men toch met dat woord *broederlijk?* Wordt daarmede bedoeld op eene natuurlijke broederschap, eene broederschap in Adam, d. i. eene gemeenschap van natuur, van ellenden, van behoeften? Deze verlangen wij te erkennen en te gevoelen met ieder mensch, hij drage den naam van jood of heiden, of wel dien van christen. Het is evenwel duidelijk dat deze niet de broederschap is die op christelijk gebied geldt en die in de christelijke taal, die van het N. Verbond en van de kerk, die beteekenis heeft. Hier is het iets hoogers. Hier is de broederschap de verwezenlijking van hetgeen waarvan de behoefte in de natuur ligt; zij is geen naam, geen wensch, geen eisch, geene behoefte, zij is eene waarheid, eene werkelijkheid [1]). Waarin bestaat die broederschap?

---

1) Dit is de waarheid van den zoo zeer bespotten naam van „vrienden." Ja, zij zijn vrienden, alhoewel nergens minder persoonlijk menagement wordt

Toch wel niet in de gemeenschappelijke onderwerping aan het bijbelwoord, waarin de s. veronderstelt dat liberalen en orthodoxen zamenstemmen. Ook al ware dit het geval, dan zou dit nog geene broederschap daarstellen: eene broederschap in den bijbel, in een boek, is toch louter onzin. Doch dit zullen allen toestemmen. Ja, tegen over onze broederschap, die zij eene broederschap, zoo al niet in den bijbel, dan toch in het dogma, d. i., naar hunne opvatting in de dogmatische formule, in de letter noemen, stellen zij de hunne, als eene broederschap *in den geest*. Ook wij willen de broederschap in den geest, met dien verstande dat onder *geest* verstaan worde het element, waarin de broederlijke gezindheid zetelt, doch niet het vereenigingspunt zelf, dat de broederschap uitmaakt. Zonder dat vereenigingspunt, zonder een gemeenschappelijken band der geesten, is die broederschap in den grond socialistisch, d. i., dat zij het regt der individualiteit miskent, ja den individu opheft. Draagt zij een kerkelijk karakter, dan ontaardt zij in hierarchie en werkt mede om de kerk al meer en meer te isoleeren van de maatschappij en een dood lid in de maatschappij te doen zijn. Komt men niet tot zulke uitersten, die echter natuurlijke ontwikkelingen zijn, dan lost zich deze broederschap op in een zekere algemeene welwillendheid, die zeker hare waarde heeft, doch die, zonder bovengenoemd vereenigingspunt, ook weder niet bewaard kan worden, dan ten koste van elken arbeid des geestes, van ieder dieper ingaan in de waarheid, van alles wat vooruitgang, ontwikkeling, hooger streven kan heeten, ja, die, van wege de noodzakelijke tweespalt die er nog tusschen Kerk en Wereld bestaat, waardoor de eerste tot strijden, tot vooruitgaan, ontwikkelen en hooger streven geroepen wordt, in de kerk van zelve door het dooden dier ontwikkeling, tot hie-

---

gebruikt en men elkander meer de waarheid zegt dan in het kamp der zoogenaamde „vrienden."

rarchie leidt. De broederschap die wij willen is daarom eene broederschap in Christus, den hoogsten Geest, den band en het vereenigingspunt der geesten. Daar Hij nu de hoogste Geest is, de oneindige, hebben wij in de vereeniging in Hem ook den waarborg niet alleen *tegen* elke socialistische opheffing der individualiteit, maar ook *voor* de bewaring en verpleging van elke eigenaardigheid, elke gave, elk regt, van alles, wat tot de individualiteit behoort (2 Kor. III : 17). — Nu zal men ons wel antwoorden: „dat is juist wat wij willen, en wij bestrijden u, omdat gij in plaats van den levenden Christus, eene doode leer, eene abstractie, het dogma over Christus, als beginsel der broederschap stelt." Doch hier wordt weder te veel op onze onnoozelheid gerekend. Alsof wij namelijk niet wisten, dat de naam van *Christus* voor velen slechts de uitdrukking is van het kollektieve begrip der menschheid, al moge men dan ook dat begrip, in eenig min of meer naauw verband stellen tot de historische verschijning van Jezus van Nazareth; voor anderen, ja wel hoofdzakelijk of ook uitsluitend, de naam van dien historischen persoon, doch alzoo, dat hij als zoo vele andere historische verschijningen is voorbijgegaan, na zijn invloed op de wereld te hebben uitgeoefend, een invloed, wel gansch eenig hier en met geenen anderen te vergelijken, omdat hij gansch eenig is en de grootste der menschenkinderen, doch een invloed toch, die door zijne historische verschijning bepaald en begrensd wordt, en dus niet anders tot ons komt, dan door het medium henen der christenheid van achttien eeuwen, dezer door de wereld zoo bezoedelde, ja soms gansch wereld geworden Kerk [1]). Zie, deze is niet onze Christus;

---

1) Zeer juist werd deze meening onlangs geformuleerd in eene thesis, aan de leydsche hoogeschool verdedigd: *Quod Christus ad Dei dextram exaltatus βασιλεύειν dicitur, intelligendum est de spiritûs sui efficacitate, quo vivens in Ecclesiâ, ipse ecclesiae caput, per ecclesiam, ejus σῶμα, vim agere in mundum pergit, omnemque impetum hostilem aliquando superaturus est. Imperium igitur Christi separandum non est ab imperio,*

wij kunnen dien Christus niet noemen den levenden Christus, in wien alleen wij de broederschap mogelijk achten. Wij gelooven aan een persoonlijk en dadelijk verband tusschen Hem en ons; en daarom is Hij ons God en strijden wij voor zijne godheid, omdat dat alles wat wij in Hem hebben verloren gaat, indien hij een schepsel ware. Ja, het is ons volkomen ondenkbaar, dat men Hem zou kunnen hebben, en Hem toch voor een schepsel houden. Wanneer wij dus de drieeenheid Gods gelooven, is het voorwaar voor geen begrip dat wij ijveren, maar eene werkelijkheid die wij betuigen. Is nu iemand in Christus, is voor iemand de Christus meer dan hetgeen wij beschreven, is Hij voor Hem de levende, — o, het wordt zoo spoedig erkend, ook waar het niet wordt uitgesproken, even als de afwezigheid van den levenden Christus ook daar kan gevoeld worden waar in zijn naam wordt gestreden — wat zouden wij ons tegen hem partij stellen? Zulk een is onze broeder, ook daar waar hij meent, dat *wij* het niet zijn én met hen ons bestrijdt die in ons, niet ons, maar den levenden Christus bestrijden. — Wij kunnen dus evenmin een broederlijken strijd aannemen — daar het woord „broeder" juist den strijd buiten sluit — als wij broeders noemen kunnen, die niet met ons vereenigd zijn. Daarom dan ook kunnen wij den strijd niet aanbinden met de liberale partij als zoodanig, daar zij uit broeders zoo wel als uit vijanden bestaat. Deze strijd veronderstelt een toestand, eene afbakening van partijen, zoo als die wel wordt voorgesteld, doch in waarheid niet bestaat.

„Doch," zou men ons kunnen antwoorden, „gij wordt aangevallen: verdedigt u; wilt gij zelve niet de aanvallende partij zijn, het is zaak van zelfbehoud den aanval af te weeren." Ook dit kunnen wij niet gaaf toestemmen. De aanval geschiedt gedeeltelijk op eene soort van

---

quod iis etiam, qui cum ipso per fidem conjuncti sunt, τοῖς συμβασιλεύουσι (2 *Tim. II*: 12) *in S. L. tribuitur.* J. C. Koch, De Petri theologia etc. p. 207.

karikatuur die men van ons gemaakt heeft, op iets gedrogtelijks, eene voorstelling van hetgeen wij niet zijn, althans niet moeten zijn en niet wenschen te zijn. Verre van ons te verdedigen, zullen wij juichen in onze nederlaag. Indien de aanvallen der liberale „partij" tegen de orthodoxe „partij" te weeg brengen dat er onder deze laátsten niets gevonden worde van hetgeen waarvan de eerste ze beschuldigt: bekrompenheid, orthodoxisme, liefdeloosheid, ja huichelarij, dan zullen zij juist bewerken, dat wij ons doel bereiken. De liberalen zullen ons toch toestemmen, dat in de benamingen van orthodox, antirevolutionair, enz. niet noodzakelijk het begrip opgesloten ligt van bovengenoemde leelijke dingen, ja, indien zij ons willen gelooven, wij bedoelen met die benamingen juist den toeleg om van die leelijke dingen vrij te zijn. Hoe zouden wij dan de verdediging kunnen op ons nemen van hetgeen wij niet wenschen te zijn? Zoo dikwijls ons wordt toegevoegd: gij zijt dit of dat (en dan iets leelijks); moeten wij dankbaar zijn voor de gelegenheid die ons wordt gegeven tot zelfbeproeving, of wij het ook in waarheid zijn.

Doch de strijd is niet over personen alleen. „Niet uwe personen worden aangevallen, maar uw geloof, de leer der Kerk, de waarheid, verdedigt die." Voorzeker, wij gelooven b. v. aan „de onfeílbaarheid der Schrift, de drieëenheid Gods, de voldoening," enz. Doch is het ons om die begrippen te doen? — zoo als zoo vaak wordt gezegd dat wij voor begrippen strijden. Geeft ons datzelfde, wat wij uitdrukken met de woorden: onfeilbaarheid der Schrift, Drieëenheid, Voldoening: — eene zelfde onbedriegelijke kenbron der waarheid, een zelfden trouwen Verbondsgod, een zelfden eeuwigen vrede, en wij zullen met de woorden ook deze begrippen laten varen, indien zij u hinderen. Kunt gij dit? Gij kunt niet ontkennen dat zij die deze dingen gelooven, een veel vasteren grond hebben voor zich zelven, dan die een feilbaren bijbel hebben, een geschapen Verlosser wiens

invloed (geest) ons heiligt, en een vrede gegrond op de toekomstige voltooijing onzer heiligmaking. Doch gij betwijfelt de vastheid van dien grond? Gij vraagt een grond voor onzen grond? Met andere woorden: gij vraagt naar ons regt om dit te gelooven, dit te belijden en dus om als anti-revolutionairen of als orthodoxen of hoe gij ons noemen wilt, te bestaan. En hier moeten wij volkomen onze onmagt erkennen. Wij kunnen dat regt niet bewijzen; een grond voor onzen laatsten en diepsten grond kunnen wij niet aangeven; ons regt om te bestaan ligt ... ja, in de diepste geheimen van het bestuur van Hem, die niet antwoordt van zijn daden. Een ander regt hebben wij niet dan dat, dat God ons geeft deze dingen te gelooven en ons daarmede oplegt ze te belijden. Dit is een regt dat wij evenmin van menschelijke erkentenis afhankelijk stellen, als wij het van menschen ontvangen hebben of bevreesd zijn dat het ons door menschen kan ontnomen worden. Doch, is er eenig regt voor menschen in de verjaring, heeft het bestaande eenig verkregen regt door langdurigheid van bestaan; welnu — wij bestaan sints lang, sints achttien eeuwen en langer, ook hebben wij bewijzen gegeven van eenige taaiheid van leven, van eenige kracht tot het bieden van tegenstand. Op onze belijdenis zijn vele martelaren gestorven, door deze belijdenis zijn vele dingen in de wereld veranderd en vernieuwd. Wij kunnen er dus ook niet in bewilligen nu ons bestaan in de nederlandsche Hervormde Kerk als eene vergunning van u te vragen, of de erkenning van ons regt door eene wederkeerige erkenning van het uwe te koopen; wij kunnen er niet in bewilligen als indringers en vreemdelingen beschouwd te worden, die hun regt op het Zoonschap in huis zouden moeten bewijzen. Niet aan ons is het dit regt te bewijzen, maar aan u. Gij kunt niet ontkennen dat gij nog jeugdig zijt [1]). De aposte-

1) Zeer openhartig erkende dan ook onlangs Prof. Hofstede de Groot

len hebben in vele essentieële zaken den Heer niet begrepen en het evangelie miskend; de Kerk heeft tot hiertoe de apostelen gevolgd. Nu wordt na achttien eeuwen die dwaling in Nederland erkend, en de Heer beter begrepen en het evangelie beter gekend. Gij kunt niet eischen dat zij die dit nog niet inzien het op uw woord zullen gelooven. Zij wachten bewijzen van leven. Zij wachten uwe kerk: — het is nog niet bewezen dat men eene kerk alleen op reglementen kan bouwen; 1) — zij wachten uwe philanthropie: — het is nog niet bewezen dat buiten ons beginsel een uitweg bestaat tegen socialisme, d. i. onderdrukking der persoonlijkheid, des gewetens; — zij wachten uwe staatkunde: — het is nog niet bewezen dat uwe meeningen staatslieden vormen en dat

---

dat hij in de latere kerk van het denkbeeld van ontwikkeling van den *persoon* van Jezus (niet van den *mensch* alleen, maar van den *persoon*, hetgeen dus in zich sluit loochening zijner Godheid) behalve in de Dogmatiek van hem en Pareau, alleen bij L. S. P. Meyboom erkenning en ontwikkeling vindt. *W. in L.* 1854. I. bl. 50. Dit „*latere*" ziet op de aanduidingen die hij meent te vinden van dit denkbeeld bij Menno Simons, J. J. Hess, H. van Alphen en P. L. van de Kasteele. (Men weet dat de groninger school velen der in Nederland meest geëerde en invloedrijkste theologen als hare voorloopers beschouwt.) Dat de s. zijne voorstelling *in* de vroegste kerk niet terugvindt is natuurlijk, daar zij juist het kenmerkend onderscheid was tusschen de kerk en de arianen, die buiten de kerk stonden. In deze zelfde verhandeling wordt ook nog gevonden eene nieuwe (?) definitie van *geloof* (bl. 17). *Geloof* zou namelijk zijn „*het zich toevertrouwen aan God.*" Van deze zegt de hoogleeraar: „deze mijne omschrijving van *geloof* is veel bepaalder dan de zeer geprezene Hebr. XI : 1. Doch de Schrijver van den Brief beperkt haar zelf reeds XI : 6 en zijne voorbeelden toonen, dat in zijn *gemoed* een juister gevoel van geloof woonde, dan zijn *verstand* XI : 1 wist in woorden te brengen." Die gemoedelijke Schrijver van den Brief aan de Hebreën! — Wat is toch wel het *vulgaire rationalisme* en waarom bestrijdt men het. t. a. p. bl. 47?

1) Teregt beweert de beroemde Hagenbach (*Stud. u. Krit.* 1854. *I. S.* 22.) dat het „Socialprincip" der Hervorming (waaronder hij verstaat haar vermogen om „*Kirchenbildend*" te zijn) alleen bestaat door en rust op hare twee andere beginselen, het materieele: *regtvaardiging door het geloof*, en het formeele: *absoluut gezag der H. S.*, beginselen waarvan het een het noodzakelijk „correctif" is van het ander.

gij op dit gebied iets anders doet dan aan hen die beweeren dat staatkunde niets met godsdienst te maken heeft, wapenen in de hand geven om hen te bestrijden die het tegendeel beweeren; — zij wachten uwe wetenschap (hoe paradox dit ook schijne): — het is nog niet bewezen dat de negatieve kritiek, die zich alleen met den naam van wetenschap siert, reden kan geven van het bestaan van alle die dingen, die zij negeert, dat *der Geist der stets verneint* de geest der waarheid is, en dat uwe negatie zulk een prikkel is tot aanhoudend onderzoek, als ons geloof gebleken is het te zijn in de 16. eeuw, om van onze tijden niet te spreken. Zij willen u niet weeren noch onderdrukken; zij wenschten evenwel zeer dat de voorwaarde uwer eenheid niet ware de bestrijding van die het niet met u eens zijn; dat gij, op de kracht van uw beginsel steunend, de vrijheid der anderen om hun beginsel in Staat en Kerk te belijden, niet onderdruktet. Het heeft nu al den schijn, alsof gij niet kondet leven, zoolang zij bestaan. Zoudt gij bestaan, indien zij niet bestonden?

BIJBELSTUDIEN.

GETHSEMANÉ.

(Matth. XXVI : 36, enz).

DOOR

NICOLAAS BEETS.*

In de volle waarheid van het menschelijk gevoel, zoekt Jezus in de vreesselijkste ure, de eenzaamheid tot het gebed. Maar ook in deze eenzaamheid moet hy, op kleiner of grooter afstand, naby zich weten hen, die hy heeft liefgehad en liefde getoond heeft tot den einde, hen die, tot hun eer en zijn troost, „met hem geweest zijn in alle zijne verzoekingen.” Ook met de nabyheid der geliefdsten, diepst gevoeligen, vurigsten onder degenen voor wie hy in dit lijden gekomen is, die ook de „aanschouwers zijner heerlijkheid” geweest zijn, en van wie hy recht heeft de beste verwachting te koesteren, wapent hy zich tegen den strijd, dien hy nu te strijden heeft; tegen den aanvang van dat lijden, door hem zelven by uitnemendheid lijden genoemd (Luk. XXII : 15), aan welks volle smart hy zich niet overgeeft vóór plaats, tijd, omstandigheden, getuigen, en alle dingen, geordend zijn.

Het lijden van Jezus in Gethsemané is niet maar een lijden van vreeze voor het lijden dat hy nog eerst te wachten heeft; maar de aanvang van zijn zwaarste lijden

zelf; de eerste teug uit den schrikkelijken beker, waarin al de bitterheid van diens inhoud met dubbelen nadruk gesmaakt wordt. Het is al de bitterheid van den dood, als bezolding der zonde, als openbaring en ondervinding van Gods heiligen toorn tegen de zonde des gantschen menschdoms die op hem is gelegd; al de bitterheid van *zijnen* dood, in welke zich de volle kracht en de afschuwelijke verscheidenheid der menschelijke, en der duivelsche, boosheid geheel voor hem openbaren.

Wat de dood is voor lichaam en ziel, wat hy is voor die menschheid, met welke hy het leven en al de aandoeningen des levens gemeen heeft, smaakt hy hier, en zooals geen door de zonde bedwelmd, en gedurende zijn gantsche leven stervend mensch (voor wien de zonde zoowel pijnstilling is tegen den dood, als de dood bezolding der zonde) dat immermeer smaken *kan*. Hy smaakt het: in het fijn en aandoenlijk bewustzijn eener heilige *ziel*, aan welke alle gemeenschap met dood of doodsoorzaak volkomen vreemd is, en die in de volmaakste harmony met zijn van elken smet der zondekrankheid volkomen ongerept lichaam, in de gansche beteekenis des woords, kan gezegd worden te *leven;* hy smaakt het in dat *lichaam* zelf, het even prikkelbaar en door en door gevoelig zin- en werktuig (*orgaan*) dier aandoenlijke ziele.

Den toorn Gods kan de volmaakt heilige zoo weinig, door eene onmogelijke verwisseling zijns persoons met die der zondige menschheid, als *straf* ondervinden, als in even onmogelijk over te nemen *gewetensfolteringen* gevoelen. Maar hy peilt hem hier in zijne ontzachelijke diepte, onder naamlooze angst en smart met een heilige vreeze [1]), in het heilig en vreesselijk doodsgericht [2]), hetwelk hy in gemeenschap met de menschheid ondergaan kan en ondergaat [3]); in gemeenschap met de menschheid; d.i.

1) Hebr. V: 7. Vg. XI: 28. XI: 7. Gr.
2) Vg. Jez. LIII: 8.
3) Hebr. II: 9; 14.

als allen; maar tevens, wegens de heiligheid zijner persoonlijkheid, *meer* dan allen; en, als aller Hoofd, Middelaar en Verlosser, *voor* allen.

Het heilig afgrijzen van „hem, die het geweld des doods heeft" (Hebr. II : 14), die in den dood der menschheid zijn hoogste zegepraal ziet, en die in deze oogenblikken tot hem, den Vertegenwoordiger en Verlosser der menschheid, met zijne hoogste, beleedigendste, en derhalve zoo pijnlijke als vruchtelooze [1]) verzoekingen optreedt, maakt zeker Jezus' strijd in Gethsemané nog zwaarder. En de onuitsprekelijke smart over de afzichtelijkste en zich met alle verscheidenheid van boosheid als in een naauwen kring rondom hem te zamen dringende openbaring van menschelijke zonden, die zich tegen hem keeren, en door welker samenwerking hy, middelijk, in dit doodslijden gebracht is, maakt voor zijne niets dan liefde en verlossing ademende ziel deze hooggaande droefheid te bitterer. Het bitterste in dit opzicht zal wel wezen: het verraad van een vriend, en de verwerping door zijn volk.

In den „angst en het gericht" van Gethsemané; in deze smartelijke aanraking van den Heilige met de openbaring van den toorn Gods tegen de zonde en hare bezolding, den dood; en als in het diepst en donkerst der doodsvallei, verlaat hem nogthands voor geen oogenblik de bewustheid dat hy ook hier in de liefde des Vaders blijft.

De *realiteit* van het hier geleden lijden blijkt in den gantsch onzondigen, diep gevoelden, „met sterke roeping en tranen [2])" beledene en voor zijnen Vader in het herhaald smeekgebed uitgestorten wensch om van het lijden te kunnen worden verschoond; de *waarde* er van ligt in het

1) Geen *vreeze des doods*, in den zin van Hebr. II : 15 (φοβος) vermag hy den Verlosser in te storten (Joh. XIV : 31); het blijft *heilige vreeze* (ευλαβεια) Hebr. V : 7, wat hem geheel vervult.

2) Luk. XXII : 44. Hebr. V : 7.

gehoorzaam offeren [1]) van dien wensch eener heilige natuur aan den wil des Vaders, in welken hy zich overgeeft, om tot elken prijs de wareld te verlossen; ook door de aanvaarding en het op zich nemen van het gantsche doods- en vloekwezen der zonde, zoo als zich dat in dood en doodstrijd in deze bange ure aan zijne daartegen opkomende heilige menschheid, ja godmenschelijke persoonlijkheid opdringt — of veeleer, van den Vader over hem gebracht wordt.

Gantsch alleen heeft de Verlosser „de perskuip getreden." Geen woord, geen deelnemende blik van menschelijke liefde gaf aan de voor menschen lijdende liefde heul of troost. Geen uur kunnen zijne vrienden met hem waken. Maar nog waakt hy over hen, en wil dat zy zich aan hem spiegelen, die in zijne verzoekingen zoo ernstig waakt en bidt. De gewilligheid van zijn eigen onwankelbaren *geest*, die hem van den eersten oogenblik aan tot den Vader zeggen deed: „niet gelijk ik wil, maar gelijk gy wilt," ontsloeg hem niet van de smart eener beangstigde en ter dood bedroefde *ziel*, niet van de sidderingen van een van het doodslijden terugdeinzend physiek; daarom, in doodstrijd zijnde, bad hy des te ernstiger. Hoezeer betaamde dit dan aan hen, die noch de gewilligheid van zijnen geest, noch zijne zondelooze natuur deelachtig waren.

Als hy, door bovenaardsche bekrachtiging zijner bezwijkende menschheid [2]), uit de vreeze verhoord is; als hy het *niet-willen* zijner van lijden en doodsgericht terug deinzende menschheid geofferd heeft; als hy ook

1) Hebr. V : 8, 9.

2) Lukas meldt: *van hem werd gezien een engel uit den hemel, die hem versterkte* (XXII : 43). De enkele *verschijning* van een engel, zonder woord of boodschap, was tot het oogmerk genoeg. Het woord *versterkte* (Gr.) geeft sterking des natuurlijken levens te kennen; vg. Hand. IX : 19. Misschien moeten wy ons voorstellen dat de verschijning van den engel niet anders uitwerkte dan eene herstelde toevloeiïng van Jezus hoogere geestkrachten, waardoor de bezwijkende ziels- en levenskracht vernieuwd werd.

zijne behoefte aan de deelnemende liefde zijner liefste vrienden heeft kunnen verloochenen: staat hy met kalme waardigheid, lijdzaam en moedig, gereed de zonde, de zondaren, de macht der zonde, Judas, en de macht der duisternis onder de oogen te zien.

In het zelfde oogenblik is hy van zonde en zondaren omringd; deels in hunnen haat meegesleepte, deels onkundige werktuigen zijner bitterste vijanden; aangevoerd door den afvalligen vriend, met wien de Satan zijn spel tot op het hoogst drijft, als hy hem met zijne vroegere betrekking tot den meester een afschuwelijk spel van valschheid en overmoedige boosaardigheid spelen doet.

Doch alle menschelijke, hoezeer ook rechtvaardige en onzondige toorn [1]) gaat by den Heiland, die zijn laatste Wee [2]) heeft uitgesproken, in. goddelijke liefde onder; eene liefde die hem niet slechts, naar zijn woord [3]), zwijgende het ergste doet verdragen, maar ook nu met de grootste zachtmoedigheid doet spreken [4]).

Ongeroepene, hartstochtelijke, in eigen kracht gedrevene verdediging zijner zaak, schoon ze ook uit het vuur der liefde voortkome, wijst hy ernstig af, onder verwijzing naar de tuchtiging eener rechtvaardige wedervergelding, ook door het Woord des Heeren daaraan verbonden [5]). En in het volle bewustzijn van zijn recht op de bescherming zijns Vaders, en van alle de middelen die hem te zijner verdediging ten dienste staan, blijft hy by den ootmoed, die niet weet dan van *biddende* te komen voor het aangezicht der almachtige vaderliefde, en by de gehoorzaamheid die in den bepaalden en uitgedrukten vaderwil berusten kan.

Tot zijne vijanden spreekt hy, wat hem zelven betreft,

---

1) Vg. Ef. IV: 26.

2) Matth. XXVI: 24. Wee dien mensch, door welken de Zoon des menschen verraden wordt.

3) Matth. V: 39.

4) Vriend! waartoe zijt gy hier?

5) Op. XIII: 10.

slechts om zich te zuiveren van den boozen schijn, door de ontijdige wapenen van een discipel over hem gebracht; en voorts, tot heerlijkheid des Vaders, om, ook waar men den Zoon schendt, den Vader in den Zoon te doen eeren; maar vooral, ook nu nog, in liefde, om hen, uit hunne lafhartigheid en overbodigen toestel tegenover zijne volkomene kalmte en vrijwillige weerloosheid, tot de slechtheid hunner zaak en de onrust van hun geweten te doen besluiten.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Adhesiën. Behalve van de reeds genoemde HH. Predikanten in de Nederlandsche Hervormde Kerk.[1]) ontvingen wij adhesiën van

DD. H. J. R. G. THEESING, te *Rotterdam.*
J. H. BÖSKEN, te *Utrecht.*
L. MERENS, te *Utrecht.*
J. C. VERHOEFF, te *Sluis.*
J. G. VAN RIJN, te *Elst.*
V. H. GUYE, te *Amsterdam.*

Ds. THEESING schreef:

Het is mij de vervulling eener wezenlijke behoefte en een volgen van den aandrang mijns gemoeds, wanneer ik mij doe hooren, om mijne adhaesie te betuigen aan de beginselen, door u blootgelegd in het eerste nr. voor dit jaar van het Tijdschrift door u uitgegeven. Ik aarzel geen oogenblik te verklaren, dat ik die beginselen ten volle ben toegedaan en dat ik het heil der Nederlandsche Hervormde Kerk, onder den Goddelijken zegen; wacht van den arbeid op de grondslagen en in den geest van *Ernst en Vrede.* Uwe noodiging aan

---

1) Zie blz. 134 en 218.

alle Leeraars onzer Kerk, die hetzelfde standpunt met u deelen, om van hunne instemming eene gemotiveerde of ongemotiveerde verklaring te doen, was mij hoogst welkom en ik acht mij verpligt van mijne instemming openlijk te doen blijken.

Ernst is uwe leuze en uw doel de zedelijk practische zijde der heilswaarheid op den voorgrond te plaatsen. En gewis, zoo wij de handen in één slaan en ons vereenigen tot handhaving en verdediging der waarheden, waarin onze rust voor leven en sterven gevestigd is, dan moet het ons te doen zijn om de opbouwing der Gemeente, aan wier dienst in den Heer wij ons hebben toegewijd, om de bevordering van waarachtige bekeering, levendig geloof, echt Christelijke liefde en ware Godzaligheid, tot toenemende bereiking van dat heerlijke en heilig doel, dat der Evangeliebediening, naar het woord van den Apostel, (Efez. IV : 11-16) is voorgesteld. Aan zulk een streven is ten allen tijde, daaraan heeft inzonderheid onze tijd behoefte, waarin het naauw verband tusschen de geloovige erkentenis van de in de Schrift geopenbaarde waarheden en het wezenlijk heil der zielen zoo zeer wordt miskend, en de strijd voor die waarheden wordt aangemerkt als een onverstandig ijveren voor onvruchtbare meeningen. Wij zijn toch ten volle overtuigd, dat de hooge God in nederbuigende goedertierenheid niet zoovele openbaringen aan de menschen zou medegedeeld hebben, en in de volheid des tijds tot het doen van ontdekkingen, die in geen menschelijk verstand waren opgeklommen en daarin ook niet konden oprijzen, zijnen Zoon niet zou hebben in de wereld gezonden, indien het voor des menschen zaligheid een en hetzelfde ware, of hij ze geloofde of niet geloofde, en evenzoo, zeg ik, dat er een naauw en onafscheidelijk verband bestaat tusschen het geloof aan de heilswaarheden, in de Schrift begrepen, en de vertroosting niet alleen van het hart, maar ook de beoefening der Godzaligheid in haren geheelen omvang. Wij zijn ten volle

verzekerd, dat het, om iets te noemen, waarlijk niet om 't even, waarlijk niet zonder invloed is, of men in den Heer Jezus Christus erkent den waarachtigen God en het Eeuwige leven, den Zone Gods, één in wezen met den Vader, dan of men Hem in eigen schatting lager plaatst en in Hem alleen ziet den eerste en voortreffelijkste van Gods schepselen, een verheven hemelling in hooger kringen geoefend in wijsheid en deugd; waarlijk niet om 't even, niet zonder invloed is, of men zijn lijden en sterven aanmerkt als dienende tot betooning en bevestiging alleen van Gods vergevende liefde, dan of men in Hem gelooft als die, naar den raad des Vaders, zich in de plaats der zondaren heeft gesteld en in zijn schuldverzoenend sterven al den vloek van hen heeft weggenomen; dat hiervan niet weinig afhangt voor het gevoel der duurste verpligting jegens en der hartelijke liefde voor Hem, onzen grooten God en Zaligmaker. Evenmin is het onverschillig, of men, wat de Schrift ons leert van het werk des H. Geestes tot geloof, bekeering en heiligmaking, verstaat van den zedelijken invloed, dien het Evangelie op zich zelf oefent op den mensch, dan van eene krachtdadige bewerking van het hart des zondaars door den persoon des H. Geestes, waardoor het hart geopend wordt, het gepredikte woord ingang vindt en dat woord vruchtbaar wordt gemaakt als een zaad der wedergeboorte tot een nieuw, geestelijk eeuwig leven. In het eerste geval zal de mensch zijne diepe afhankelijkheid ook met opzigt tot het werk zijner bekeering en de bevordering zijner zaligheid uit het oog verliezen en zich zelven, ten deele althans, de eere toekennen van eenige verandering ten goede, die er bij hem mogt hebben plaats gegrepen; in het laatste, al die eer alleen geven aan den H. Geest, die zich zoo genadig in zijne verlichting en herschepping heeft verheerlijkt. Nog meer zou ik hier kunnen bijvoegen, ter herinnering aan het naauw verband tusschen het geloof aan de heilswaarheden, wier handhaving wij begeeren en de

waarachtige bekeering en heiliging des menschen. Doch waartoe zou dit noodig zijn? Het aangevoerde is genoeg tot verklaring der redenen, om welke ik mij ten volle met u vereenig, waar gij als uwe bedoeling kenbaar maakt, de zedelijk praktische zijde der heilswaarheden op den voorgrond te plaatsen.

Nevens *Ernst*, in den door u omschreven zin, is *Vrede* uwe bedoeling, maar *Vrede*, niet ten koste van de waarheid, niet in een weg van transactie, niet met opheffing van hetgeen boven alles dierbaar wezen moet. Vurig wensch ik met u den Vrede in onze Kerk en hooger klopt mij het hart bij de enkele voorstelling, dat wij in waarheid vereenigd zullen zijn met hen, aan wie nu alleen eene uitwendige betrekking ons verbindt, maar tusschen wie en ons in het wezenlijke, helaas! nu nog zulk eene groote klove is gevestigd. Voor wetenschappelijk onderzoek naar de deugdelijkheid der grondslagen, waarop de door de Kerk gevondene en beledene waarheid rust en voor hare wetenschappelijke ontwikkeling ben ook ik met hooge achting vervuld, overtuigd als ik ben, dat zij er niet dan bij winnen kan en in hare gegrondheid en heerlijkheid er te meer door zal openbaar gemaakt worden. Maar openlijk en nadrukkelijk verklaar ik mij tegen de zich noemende wetenschap, die zich van het geloof en de belijdenis der Gemeente heeft losgemaakt om, een hooger rang zich aanmatigende, dan dien van uitlegster der in de Schrift gegevene Goddelijke openbaringen, hare uitspraken te stellen in de plaats van die belijdenis en die de Gemeente ten prooi geeft aan allerlei wind van leer. Niets voor de Kerk meer verderfelijk en tevens volstrekt onwettig reken ik de bestaande leervrijheid, welke de Gemeente verpligt, geduldig aantehooren wat ieder leeraar haar als evangelie gelieft voortedragen. Daaraan allermeest is toe te schrijven de betreuringswaardige Afscheiding, welke voor eenige jaren is begonnen en nog geen einde neemt; daaraan te wijten, dat in vele Gemeenten zulken, die

hunne zaligheid behartigen, soms uren wegs moeten afleggen, om het geestelijk voedsel te zoeken, dat hun, ter plaatse waar zij wonen, onthouden wordt.. Wat ook de mannen der tegenwoordige wetenschap beweeren, dat de Nederlandsche Hervormde Kerk geene leer of belijdenis heeft, of mag hebben, zij heeft ze inderdaad, zij is voor haar bestaan onmisbaar. Hoe zal men zich eene Kerk denken zonder geloof, en een geloof, waarvan men geene rekenschap geeft en dat men niet belijdt? Ook ik erken met u, dat aan de behoeften der tegenwoordige Kerk niet wordt voldaan door een eenvoudig terugkeeren tot de Formulieren als zoodanig, en afkeerig ben ik van elken bekrompen en onschriftuurlijken eisch, dat zij als regel des geloofs boven of nevens Gods woord gelden zullen. Maar wie der voorstanders van de Formulieren heeft dien eisch ooit gedaan? Met hoeveel nadruk is bij herhaling, ook door de ijverigsten onder hen, het tegendeel verzekerd? Doch te vergeefs; de tegenpartij schijnt besloten te hebben op dit punt willens doof te wezen. Neen! niet van formulierdwang, hetzij hier ten overvloede gezegd, verwachten wij, verwacht ik met u het heil der Vaderlandsche Kerk, maar van handhaving der waarheden, die in de Formulieren beleden zijn, die deze Kerk van haren aanvang af, naar het woord van God en in overeenstemming met de Gereformeerde Kerken van Frankrijk, Engeland, Schotland en Zwitserland heeft beleden, waarheden die ik in het voorbijgaan wil aanduiden, omdat de uitdrukking „hoofdzaak en wezen van de Hervormde belijdenis" mij voorkomt, eene zoo groote onbestemdheid te hebben, dat zij wat dan eigenlijk de inhoud der belijdenis is geheel in het onzekere laat en gebezigd kan worden ook door hen, die met hunne meening in vele opzigten van die belijdenis afwijken. Die waarheden zijn, gelijk reeds bij een oppervlaktig inzien dier Formulieren duidelijk blijkt: de genoegzaamheid der H. Schrift als eenige kenbron en onfeilbare toetssteen van de waarheid tot zaligheid; het

bestaan van een Eeuwig, Almagtig, Heilig, barmhartig God, één in wezen, nogthans in drie personen onderscheiden, Schepper, Onderhouder en Bestuurder van geheel de wereld; de waarachtige en eeuwige Godheid van den Heiland; het persoonlijk bestaan van den Heiligen Geest; des menschen aangeboren diep bederf, zondigheid en onvermogen tot het ware goed; de schulduitdelgende kracht der offerande van Christus; de regtvaardiging uit genade alleen door het geloof in zijn bloed; de noodzakelijkheid der wedergeboorte uit den Heiligen Geest; de heiligmaking en de goede werken voortkomende uit den wortel des geloofs; het bestaan van eene algemeene christelijke kerk, die geweest is van het begin der wereld en zal zijn tot aan het einde, verwerpende alle dingen, die zijn tegen het woord Gods, houdende Jezus Christus voor het eenige Hoofd; de verordening der Sacramenten, als waarteekenen en zegelen van de beloften des Evangelies; het oordeel door Jezus Christus ten jongste dage, waarbij de ongeloovigen tot het eeuwig verderf veroordeeld en de geloovigen, naar het eeuwig voornemen Gods geroepenen, uit genade met eer en heerlijkheid gekroond zullen worden.

Deze waarheden maken de zielsuitdrukking en het Godverheerlijkend getuigenis uit der Gereformeerde Kerk, en van hare handhaving en krachtige prediking naar het woord van God verwacht ik de uitbreiding, bloei en wasdom dier kerk, onder den levendmakenden invloed des H. Geestes. Wel mogen zij in de laatste jaren bestreden zijn, het getal dergenen, die op deze belijdenis staan en in haar de uitdrukking erkennen hunner heiligste overtuigingen, welke den troost huns levens uitmaken en de sterkte hunner zielen; is, dank zij Gods genade, door eene nieuwe opwekking aanmerkelijk toegenomen en zal zich uitbreiden, naarmate die waarheden meer overvloedig in den geest der kracht, der gematigdheid en der liefde verkondigd worden; want zij zijn uit den hemel geopenbaard en God laat zijn woord niet ledig

wederkeeren. Ik verblijd mij Br.! dat de noodiging van u is uitgegaan tot zoovele leeraars en leden der Kerk, als in wier geest gij bij de ontwikkeling uwer denkbeelden gesproken hebt, om van hunne instemming te doen blijken. Reeds is die uitnoodiging gebleken niet vruchteloos te zijn en ik verwacht dat de gegevene verklaringen door die van meer anderen gevolgd zullen worden. Daaruit zal het blijken, dat, hoevelen ook van de belijdenis der Kerk zijn afgeweken, het toch niet ontbreekt aan hen, die haar, hierboven omschreven, hoofdzaak en wezen zijn toegedaan en met ons in denzelfden geest arbeiden aan het heil der Gemeente. En al ware het ook, dat hun aantal beneden onze verwachting bleef, toch zou ik mij daardoor het streelend denkbeeld niet laten ontnemen, dat er nog meerderen zijn, die met ons op hetzelfde standpunt staan, maar die uit misverstand of kwalijk geplaatste vrees worden teruggehouden, om dit uittespreken. Laat ons voortgaan met vrijmoedigheid, met heiligen ernst en met hartelijke liefde ook voor allen, die nu nog in gevoelen tegenover ons staan, voor onze overtuigingen uittekomen en het Evangelie onzer belijdenis als eene kracht Gods tot zaligheid te doen kennen en allermeest, waartoe God zelf genadig in ons werke en ons bekwaam make, door onzen wandel aan te prijzen. Die overtuigingen anderen opdringen kunnen wij even weinig, als wij het mogen doen en ten volle beaam ik, dat de instemming daarmede bij anderen alleen op zedelijken weg moet verkregen worden. Niet door kracht, noch door geweld, spreekt God, maar door mijnen Geest zal het geschieden. Door den H. Geest bouwt de verhoogde Heer zijne Gemeente op, die hij bouwt op het fundament der Apostelen en Profeten. Hoe meer de vruchten des Geestes uit het geloof aan de in de Schrift geopenbaarde en door de Kerk beledene waarheden in ons gezien zullen worden, des te meer zal het blijken, hoe naauw het verband tusschen dat geloof en de betrachting der ware godzaligheid is; hoe noodzake-

lijk, ja onmisbaar de verkondiging en handhaving der beledene waarheden zijn voor het bestaan en tot bevordering van den bloei der Kerk en van het ware geestelijk leven. Daarom willen wij vurig zijn in de gebeden om eene ruime uitstorting des H. Geestes over ons, opdat de levende, krachtige, onvergankelijke waarheid, die wij omhelzen en voor welke wij strijden, zich in hare gezegende werking bij ons openbare en wij hare aanbevelingsbrieven wezen mogen. In dezen weg zullen wij met ootmoedig, maar tevens vast vertrouwen mogen verwachten, dat telkens meerderen voor hare erkentenis gewonnen worden. De *Ernst*, dien wij bedoelen, zal worden aangekweekt en het tijdperk van *Vrede*, dat wij verlangend te gemoet zien, zal geboren worden. God, onze Vader in den Heer Jezus Christus vorme ons door den H. Geest tot zulke levende getuigen zijner waarheid en zegene uwen verderen arbeid ter uitbreiding zijns koningrijks, zijnen driemaal heiligen naam tot eeuwige heerlijkheid.

Ontvangt met die heilbede de verzekering, dat ik ben

Uw zeer toegenegen Broeder
in den Heer

Rotterdam, Junij 1854. H. J. R. G. THEESING.

—

Van Ds. BÖSKEN ontvingen wij het volgende schrijven:

Eerst voor eenige dagen kon ik den tijd vinden, om een begin te maken met de lezing van de in dit jaar uitgekomen nommers van *Ernst en Vrede*. Dit wil ik, dat gij weet, omdat het anders zou kunnen schijnen, als of ik langen tijd hadde noodig gehad, om te overwegen, of ik aan uw verzoek, aan al uwe geestverwanten gedaan, voldoen en van mijne instemming met de door u in het eerste stukje van het eerste nommer geopenbaarde gevoelens getuigenis geven zou. Integendeel, geen oogenblik heb ik mij daarover behoeven te beraden. Uw standpunt is dat, waarop ik steeds zelf

wenschte geplaatst te zijn, daar ik overtuigd ben, dat wij alleen van uit dat standpunt op de voor de gemeente vruchtbaarste wijze, onder 's Heeren zegen, aan onze roeping, in onze dagen, kunnen beantwoorden.

Geheel uit mijn hart is daarom geschreven uwe verklaring aangaande de behoefte van onzen tijd, om niet alleen de leerbegrippen overeenkomstig Gods woord te handhaven, maar ook, om van die leerbegrippen de zedelijke zijde aan den dag te brengen. Daarin verklaart gij uwen *ernst* gelegen te zijn; en 't is meer dan tijd, dat dit met hoogen ernst geschiede. Zeer groot is toch bij talloozen, die zich aan de zijde der ultra-liberalen geschaard hebben, de onkunde ten aanzien der heilrijke strekking voor het leven van de dierbaarste waarheden, die zij als een dor geraamte van orthodoxe stellingen zonder geest en leven beschouwen en verachten. Daarentegen zijn er ook onder hen, welke, wat de erkentenis van de leer der waarheid betreft, aan onze zijde zijn, zeer velen, die voor de waarheid als zoodanig strijden, doch daarbij voor zichzelven en anderen het noodigste verwaarloozen, door niet of niet genoegzaam aan te toonen, hoe de regte en geloovige erkentenis dier waarheid in het naauwste verband staat met de vervulling der behoeften van den mensch, van den zondaar. Hoe geheel anders geschiedt dit in onze belijdenisschriften uit de eeuw der hervorming! Hoe naauw wordt daarin met de handhaving der waarheid gedurig de zorg voor de praktijk verbonden! Onze gansche Heidelbergsche Catechismus is er het bewijs van, en vooral is deze dat, daar ter plaatse, waar het belangrijke leerstuk, waarop de algemeene belijdenis der gansche kerk berust, behandeld wordt, in Zondag 8. Hoe doelmatig wordt daar, bij 't eerbiedig belijden der waarheid, op grond van Gods woord, tevens herinnerd, wat de Christen bezit in God als Vader, Zoon en H. Geest. Dit mag, als men onze belijdenis wil handhaven niet slechts in haren inhoud maar ook in hare heilrijkste bedoeling, nimmer worden ver-

geten; en allen, die wenschen, dat dit goede voorbeeld van vorige dagen in onzen tijd weder door velen worde nagevolgd, zullen ook wenschen, dat daartoe *uw ernst*, zoo als gij dien wenscht te openbaren, bij velen weerklank vinde. De Heer zelf bane u daartoe den weg in veler harten en gewetens! Zoo zal deze *Ernst* de wegbereider zijn voor dien *Vrede*, dien wij te zamen verlangen, en die alleen langs dezen weg zal kunnen worden voorbereid.

Gij hebt begeerd van allen, die met u instemmen in 't geen gij ter opening van den nieuwen jaargang van *Ernst en Vrede* geschreven hebt, eenig bewijs van die instemming te ontvangen. 't Is daarom en daarom alleen, dat ik u ook van mijne hand dat bewijs gaarne zende. Ik zou dit anders, zonder uwe opwekking, uit mij zelven niet gedaan hebben, daar ik meen, dat na *uwe* ontwikkeling van hetgeen gij bedoelt, de *mijne* over dezelfde zaak wel geheel overtollig zal zijn. Maar gij verlangt zulke verklaringen, om te weten, wie er in den grooten strijd onzer dagen aan uwe zijde staan; gij wenscht, dat dezen daarvan openbare getuigenis zullen geven; en daarom voldoe ik door dezen gaarne aan uw verlangen. Ik verblijde mij, in u broeders te erkennen, aan wie ik het mij een voorregt reken mij te mogen aansluiten, broeders, die den *onzin* verwerpen van de leus van vele ultra-liberalen: „*'t geloof bestaat niet in begrippen*", maar die ook het *doodende* voor het leven in de gemeente erkennen van den *strijd alleen voor begrippen*," zonder voor de praktijk der waarheid evenzeer als voor de waarheid zelve te ijveren. 't Is mij aangenaam u te kennen als broeders, die den duizendmaal in onze dagen gehoorden kreet „*wij willen geen auctoriteitsgeloof*" durven tegenspreken door de verklaring, dat er ééne auctoriteit is, onder wier uitspraken zij hun verstand gevangen geven, maar die tevens aan de steeds voortgaande ontwikkeling van den zin dier uitspraken geene belemmering in den weg willen leggen door men-

schelijke bepalingen. En eindelijk, om niet meer te noemen, het verheugt mij u als broeders te begroeten, die de juiste verhouding van de belijdenis tot de gemeente en van de belijdenis tot Gods woord hebben uitgesproken, die, ten aanzien van degenen, welke tegen hen overstaan, liever willen bekeeren, dan uitwerpen, en wier woord weêrklank vindt in mijn hart, als zij verzekeren, dat zij, bij het zoeken van het heil der gemeente, meer op het medische dan op het juridische standpunt staan.

'tWas mij behoefte, na uwe uitnoodiging, u dit te schrijven. Voor verdere ontwikkeling van mijne instemming met de bijzonderheden in uw programma ontbreekt mij de tijd.

Met zegebede noem ik mij gaarne

Uwen broeder in Christus,

Utrecht, 30 Junij 1854. J. H. BÖSKEN.

Ds. MERENS schreef ons het volgende:

Volgens het in uw programma uitgedrukt verlangen voegt ook de ondergeteekende zich gaarne bij hen, die betuigen met uwe beginselen in te stemmen. Ik werd onder deszelfs lezing door een lichtstraal van hoop verkwikt. Mogten de dagen niet verre verwijderd zijn, in welke geene hartetranen over de nachtelijke duisternis van verwarring, partijzucht en liefdeloosheid dezes tijds meer zullen behoeven gestort te worden! Mogten christelijke ernst en vrede dat akelige donker herscheppen in een liefelijk licht! Ja, zieledroefheid grijpt mij aan, zoo dikwijls de strijd meer de personen dan de waarheid betreft; of wanneer meer het afgetrokken leerbegrip, dan deszelfs hooge waarde en kracht voor het christelijke gemoedsleven op den voorgrond geplaatst wordt. Even gaarne als ik verklaar niet te kunnen bevatten, hoe men zich een christelijk leven zonder christelijke begrippen denken kan, even zoo gaarne erken ik, afkeerig te zijn

van eenen begripshonger, van welken zelfs een Spener eenmaal zoo veel te lijden had. Zou mij uw ethisch-irénisch standpunt dan niet welkom zijn? Bij de verwezenlijking van uwe uitzigten zie ik den vruchtbaarmakenden Hermonsdaauw weder op de dorre Sionsbergen als verplaatst en streelen mij de liefelijke zangen wederom oor en harte: „Waar liefde woont gebiedt de „Heer den zegen; o Jezus! Die ons zaam verbindt, „wil zelf dien band versterken"!

Ofschoon de bekende Aprilbeweging mij onvergetelijk blijft, had ik andere vruchten gewenscht. Zal er benaauwdheid der tijden, moeten komen, eer men ophoudt elkander in het aangezigt te slaan? Ware dit zoo, dan moge het te dien dage veler troost kunnen zijn, er niet toe medegewerkt te hebben. Dezen zullen alsdan hunne gebeden niet behoeven verhinderd te gevoelen. Dezen zullen, nadat alle hunne goede woorden verworpen zijn, gewisselijk nog ervaren, dat de Heer ook het zuchten der zijnen hoort.

Scherp is de strijd tusschen de zoogenaamde liberale en confessionele partijen. En toch weet ik niet, of er niet onder de eerstgenoemden een grooter aantal dan men oppervlakkig denken zou gevonden wordt, dat tegen het overdrijven van de liberalistische consequentien meer en meer beducht wordt, en te gelijk liberaal en confessioneel wenscht te zijn. Of zou dat onbestaanbaar zijn? Verba valent usu; maar waarom toch niet? Op den hoogsten prijs plagt men immers de waarheden onzer eenigheidsformulieren te stellen, èn om hunne overeenstemming met de Heilige Schriften, èn om hunne ethische kracht en invloed, èn om hunnen historischen oorsprong en beteekenis, zonder dat men elke daarin voorkomende wijze van voorstelling en betoog voor zijne rekening nam. Wel gevoelde men, dat bij zoodanige confessionaliteit de vraag overblijft, wat dan tot deze wijze van voorstelling en betoog behoort en wat tot het wezen en de kern der waarheden. Maar was het niet ware

wijsheid, dat men het bepalen daarvan onder de dingen van latere zorg meende te mogen rekenen, indien maar de waarheden zelve behouden werden tegen eenen van uit den vreemde doorbreekenden stroom? Inderdaad, wanneer ik met een gemoed vol van ernst en vrede op de beteekenis van het woord „liberaal" doordenk, dan wanhoop ik er niet aan, of anti-confessionelen worden in bovengenoemden zin confessioneel, inziende, dat men confessioneel zijn kan en niettemin in den goeden zin des woords liberaal, en opmerkende waarheen, naar de geschiedenis van andere landen, de liberalistische consequentien eindelijk voeren. Het zij mij vergund mij te verklaren.

Met de geschiedenis in de hand zou ik wanhopen aan wie volstrekt niets goed acht, of het moet *uit hem* zijn uitgegaan. — Dit koningrijk moet intusschen zich zelf verwoesten. Vroegere arbeid wordt daar toch niet alleen ongelezen en onverhoord afgekeurd; hetzelfde lot ondergaat de nevenarbeid van tijdgenooten. De aemulatie wordt obtrectatie. Kan het wel missen, of het wordt, waar deze eigenlievende „Ikheden" tegen elkander gaan worstelen, tamelijk openbaar wat ieder wel inzonderheid zoekt? Kan het wel anders, of dezen slaan elkander met den grooten banvloek? in onze dagen denkelijk met die thans aan de orde van den dag is, — den grooten ban der onwetenschappelijkheid! Na weinig tijds intusschen begint men die taktiek te begrijpen. De hooghartige verachter van alles, *uitgenomen het zijne*, verliest zijn vertrouwen en alles keert slechts te gereeder weder tot de hoogachting — door het geweld der reactie misschien wel eene overdrevene voor — hetgene waarbij ouders en grootouders leefden en gestorven zijn. Of zijn bij de menschelijke redebeschouwingen der wetenschap de uitkomsten gebleken dezelfde te zijn? Of, wanneer ieder op de vraag: wiens rede dan onder zoo velerlei onderling verschillend resultaat van menschelijke rede toch gehoord moet worden, antwoordt: „wel, na-

tuurlijk, de mijne" — kan dan zulk een rijk van langen duur zijn? O mijn Vaderland! wil u toch aan den nabuur spiegelen.

Doch vestigen wij het oog op eenen anderen — op eenen eerlijken Rationalist. Bedrieg ik mij, of bestaat bij dezen veel meer mogelijkheid van verzoening met het confessionele standpunt, dan men oppervlakkig denken zou? Hetzij verstands- hetzij gevoelsrationalist, — het is hem zoo godewaardig en in godverheerlijking zoo vruchtbaar, dat de kenbron en toetssteen der godsdienstige waarheid in den mensch zelven moet kunnen gevonden worden. Dit is hem meer dan alle objectieve getuigenis. Hoe lacht alles hem hier toe! Wat veiligheid tegen Rome! Wat zekerheid tegenover al het havenen der kritiek! Wat gemak voor den leek, van wien de goddelijke liefde zeker geen diepdelvend onderzoek der geleerdheid vordert! — Volg dezen op zijn levenspad. Weldra leert hem de menschen- en zelfkennis dat die mensch, in wiens rede, of gevoel, of zedelijk bewustzijn de kenbron en toetssteen der godsdienstige waarheid zal moeten gevonden worden, in dezen staat van allerlei onedele vruchten van onverschilligheid omtrent God en menschen, in dezen staat van zeer ongeregeld werkende eigenliefde, door zijnen volmaakten Schepper zeker niet gesteld is. Zie hem weldra onzen abnormalen toestand erkennen. Zie hem als een wijs mensch het oog ten minste niet sluiten voor eene andere wijze van zien. Daar begint hij de proef te nemen van hetgene de gewijde oorkonden verzekeren, raden en belooven. En hij bevindt het waarheid, — hij bevindt het alles waarheid op de proef. Ongedwongen, geheel van zelf, zult gij hem, wat den waarheids-toets betreft, confessioneel zien worden. Hoewel *in leer* van alle traditioneel gezag afkeerig, laat hij het, gelijk het bij eenig oudheids-onderzoek nimmer anders kan, *bij de kritiek* der Heilige Schriften gelden. Maar bovenal hebben zij nu voor hem in zich zelven het bewijs dat zij van God zijn. Hij

stemt in met art. 5 der Ned. Confessie. De blinden zelven kunnen volgens hem nu ook tasten, dat de dingen die daarin voorzegd zijn geschieden, of naar de oudere Ed., die van 1564 „als sy yet segghen dat het also gheschiedt." Zijn vrede, liefde, hemelzin, kracht en ootmoed, die hem onder deze proefneming ten eigendom geworden zijn, geven hem nu een gansch ander testimonium Spiritus Sancti, dan toen hij zich vroeger den autonomisch- en autokratisch-bevoegden „waarheidsregter waande. Hoe meer hij om goddelijke leiding bidt, des te meer leert hij van dit onderwijs des Heiligen Geestes kennen en wast hij op en gaat hij voort van kracht tot kracht. — En toch lagen in zijn eerlijk gemeend rationalisme eenige goede waarheidskiem en vatbaarheid voor dit confessionele element verborgen.

Zou er mede in den eerlijken Voraussetzungslosigkeitsdrijver niet meer confessioneel element aanwezig zijn dan men hem gewoonlijk toeschrijft? — Hoe goed immers alles zelf op nieuw te onderzoeken als of er nog nimmer iets was onderzocht! Welk eerlijk hart moet daarvan niet opleven? Wat is toch waarheid? Hoe vele nieuwe ontdekkingen! Het is immers niet verantwoord in de resultaten van onze oude goê lien te berusten? — Wel stellig is dat niet verantwoord: — noch voor hem zelven, noch voor de gemeente, noch voor het aangezigte Gods en des Heeren. Maar wat heerlijk confessioneel element! Inderdaad, onze Nederlandsche Confessie is liberaal. Leest het 7de artikel. Ter ontzenuwing, verlamming, of vernietiging der overige artikelen is het niet aan te wenden. Wie in den toenmaligen tijd weten wilde en moest, wat de Hervormden geloofden, — wat hun gemeengoed met Rome bleef, wat hen van Rome en anderen onderscheidde, zou bij zoodanige verklaring eigenlijk niets geweten hebben [1]). Doch wél

1) Wordt de bedoeling van dit Artikel ook duidelijk uit den brief aan Philips?

bezien, is onze Confessie zeer ingenomen met eene wél begrepene voraussetzungslosigkeit. Zij begeert geen vorausgesetzt „gezag." Immers juist het tegendeel. Zij verlangt kennisneming van den voorarbeid der kerk; en, na onderzoek, een *vrijwillig instemmen* daarmede als met resultaten van goede uitlegkunde der H. Schrift in de belangrijke hoofdzaken daar beleden, of een *vrijwillig niet-instemmen* daarmede. Zonder vrijwilligheid bestaat er toch geene eenheid of broederschap. Maar alle vorausgesetzt, „gezag," wordt door art. 7 verworpen. En alzoo begunstigt onze Confessie de goede Voraussetzungslosigkeit. — Maar volg nu ook dezen overdrevenen maar eerlijken jongeling en man. Wat zal hij? Zonder eenige kennisneming van hetgene voorgearbeid is zelf tot eenig resultaat komen? Daartoe is een leeftijd noodig. Omstreeks den tijd dat Nommer *één* aan het einde des onderzoeks ongeveer gekomen is, schrijft men achter zijnen naam: „obiit"; nadat reeds eenigen tijd vroeger het gezelschap der jeugdige opvolgers zoo vrij geweest was van hem te zeggen: „senescit." Maar dezen gaat het eenmaal volstrekt niet anders. En zoo blijft ieder, en zoo blijft de wetenschap — altijd even ver. Dat mag vooruitgang heeten! — Is het ook wijzer van den voorarbeid op eene vruchtbare wijze kennis te nemen? Of is dit zoo onmogelijk zonder zich de gelegenheid tot zelfstandig onderzoek en oordeel af te snijden? — Eilieve! hoe doet de Jurist en Medicus? hoe de Werktuigkundige, de Sterrekundige, de Zeeman? Wat zou de Hoogleeraar der astronomie den fieren jongeling raden, die in edele voraussetzungslosigkeit eens beproeven wilde om zelf een sterrenhemel te concipieeren, als of er nog nooit sterrebeelden gevonden waren of geen hemelglobe zamengesteld? Zou de Minister van Marine eenen bodem toevertrouwen aan eenen Zeekapitein, die — gesteld deze ware denkbaar — in zijn hoofd gezet had alle vroegere marinekaarten te verachten, alles zelf te meeten en te peilen, of niet uit te zeilen vóór hij de werking van

het kompas had doorgrond? Zal niet de sterrekundige de nieuwe planeet, welke hij ontdekt heeft, alleen kunnen aanwijzen door hare plaats op de bekende hemelglobe te bestemmen; en de zeeman zijne belangrijke ontdekkingen, door de oude kaarten niet weg te werpen, maar te verbeteren. — En is er in het vooroordeel tegen het oude eene absolute onbevangenheid? Dan heeft men immers weder de idée fixe „dat het oude niet deugt" vorausgesetzt. — Maar onze Confessie is in den goeden zin des woords liberaal. Zij verlangt vooruitgang. Maar schriftuurlijken, hartvernieuwenden, voor het gemoedsleven waarlijk heilzamen, innerlijk aan God en den Heer en al wie Hem liefheeft meer verbindenden vooruitgang, — vooruitgang der waarheid; is het noodig bestemder uitdrukking, krachtiger bewijs, doeltreffender handhaving en diepere ontwikkeling, en, had men door verkeerde uitlegkunde en daaruit voortvloeijend misbegrip der Heilige Schrift logen beleden, alsdan aanwijzing van dien logen, — met één woord: vooruitgang des Heiligen Geestes. — Is dat niet de ware liberaliteit van art. 7? En kan men dan niet op goede wijze liberaal en confessioneel zijn?

Ik denk aan nog anderen. Ik denk aan hen, die in het wezen der zaak met den inhoud onzer eenigheidsformulieren zich uit overtuiging vereenigen. Een biddend onderzoek heeft hen tot die overtuiging gebragt. Zij hebben deze antiquarische monumenten zelfs lief. Verre is het er van daan dat zij voor hen vermolmd zijn. De erntfeste en erbauliche taal daar gevoerd doet hun goed aan het harte. Zij kunnen het zeer wel begrijpen, hoe zeker Hoogleeraar in toorn ontsteken kon als hij soms laag op den Catechismus hoorde vallen. Zij stemmen toe, dat deze met onze Confessie in onze operatielinie tegen Rome altijd eene merkwaardige plaats inneemt. Bij het licht der geschiedenis — en dat is immers ook wetenschappelijk? — gevoelen zij zich diep getroffen door den zegen, welken de Hemelsche Vader

over deze eendragtsbelijdenissen zóo kennelijk geschonken heeft. — En als zij antinomistische leden hunner gemeente door de Bijbeluitlegging, welke de Catechismus toont aan te kleven op de krachtigste wijze overtuigen; — als zij de lieden, die tot lijdelijkheid overhellen met de Dordsche taal: „en alzoo zyn wy geene stokken „ofte blokken etc." van hunne verkeerde schriftuitlegging en daaruit voortkomende treurige ziekelijkheid zeer voorspoedig genezen; — als zij van het wijzen op het schoone 24ste artikel, de Euangelische zielezorg uitdrukkende, die elk over zich zelf behoort te oefenen, de gelukkigste resultaten ontdekken; — als zij, eindelijk, het wezen en de kern der hervormde praedestinatieleer, — blijkens de vergelijking der Dordsche leerregelen met ons evenzeer kerkelijk goedgekeurd doopsformulier — hebben leeren stellen in de *Euangelische* belijdenis, dat God niet om eenig goed of om eenig geloof boven eenen anderen in iemand vooruitgezien, maar omdat Hij het goedgunstiglijk wil, uit loutere genade, zij hij ook de voornaamste der zondaren, in en door Zijnen Zoon zaligt, en tot het geloof werkende door de liefde den verst-af afgedwaalden ook brengt, — als zij met deze zoo menig naauwgezet en Hem innig liefhebbend maar over onvolkomenheid van geloof en liefde treurend en voor nog toekomstigen teruggang bekommerd lidmaat van Jezus ligchaam, vruchtbaar hebben getroost, — dan zijn deze ethisch en in de praktijk confessioneel, in hooge mate soms confessioneel. — Wat houdt intusschen van de erkentenis daarvan terug? Misschien de vrees, om, gelijk in vroegere jaren, wederom onder het juk der confessionele vitterijen teruggebragt te worden? Maar zou voor dit den vaderen zoo wel als ons zeker ondragelijk juk in onze dagen wel eenige billijke vrees gevoed kunnen worden? althans, wanneer zij, die zich liberalen noemen, anderen, die met hunne ongebreidelde vooruitgangsplannen ganschelijk niet ingenomen, ja, daarover bekommerd zijn, niet op zeer illiberale wijze tergen. Gaarne

voeg ik mij bij het gevoelen van Dr. van Oosterzee bl. 150 etc. van uw 2de nommer dezes jaars. Met verlangen zie ik naar het Elia'swolkje uit, dat mij den milden regen der liefde en der waarheid met eenigen grond kan doen hopen, die op verschillende akkers ontbreekt.

Maar het regt der wetenschap? Ei! dat blijft immers in zijne volle kracht. Hoe dikwijls zal het toch herhaald moeten worden, dat, wie van wege de wetenschap in onze Confessie zwarigheid heeft, haar in hare leugenachtigheid ten toon stellen moet. Wij verlangen gaarne goeden vooruitgang, maar door verbetering van de vaderlandsche heirbanen, niet door verhuizing naar elders, met doorsteeking van onze dijken en dammen en overstrooming van weide en veld, waarop voor volk en vaderland, voor de aarde en voor den Hemel steeds zoo veel heerlijks bloeide en groeide; — in allen gevalle niets van dat alles vóór het nieuwe oord, werwaarts men heenvoeren wil, ten minste iets meer dan van verre, in deszelfs hooge voortreffelijkheid en verwachtingen kenbaar zij! En vermag dit de wetenschap? Met goed regt zal zij toch wel niet kunnen spreken, voor zij haar werk voltooid heeft. Maar hoe ver is zij gevorderd? Men kan het toch wel niemand met reden kwalijk nemen, dat hij tegen de guure koude, die met borstziekte of teering dreigt, van zijn verwarmend overkleed zich bedienen blijft tot dat hij eene nieuwe kleeding beter of ten minste even verwarmend bevonden hebbe. Evenmin kan men het iemand redelijkerwijze ten kwade duiden, wanneer hij aan naburen meent zich te moeten spiegelen, die tot de afgedankte kleederen terugkeeren, omdat zij zoo velen bij de kleeding met het nieuwe gewaad aan de teering of dergelijke kwalen zagen wegkwijnen. Het wetenschapsregt eerbiedigende mag men billijk andere resultaten dan in Duitschland wenschen. Zoo er geene andere volgen, dan verlangt men even billijk daarvan geëxcuseerd te blijven. Ook hier te lande zouden wel eens ouder en wijzer gewordene leerlingen tegen hunne leermeesters de

spreuke kunnen opheffen en schreeuwen om eene meer solide uitlegging van Gods woord. De liefde bespaart allen zoo gaarne deze smarte, zoowel als aan de Nederlandsche Wetenschap het verdriet om over eenige jaren, als de koorts uitgewoed zal hebben, door naijverige geburen bespot te worden, of van anderen te moeten hooren: „waarom u niet terstond aan ons gespiegeld?" — Ook zal dan toch het wetenschaps-alvermogen onze in goeden zin des woords liberalen mede wel niet behagen. Met Nova-Zembla's kilheid sluit het buiten, wat niet in zijne plannen dienen wil. Les extrêmes se touchent. De Paus van Rome en de Rationalismus- of wetenschaps-Paus — wie van beide is de minst exclusieve? In Genêve is voor eenige jaren de tijd geweest, dat men feitelijk de vergelijking maken kon. Is er ook eene andere wetenschappelijkheid? Ik bedoel die van welke gij bl. 10 van uw Programma gewag maakt. Gij meent daar zeker niet, dat de historische kritiek aangaande den oorsprong der Heilige Schriften door reeds te voren willekeurig aangenomene meeningen omtrent Theopneustie en onfeilbaarheid zou moeten gebonden worden, waardoor zij op den naam van wetenschappelijk geene aanspraak zou kunnen maken. Gij bedoelt de ware wetenschappelijkheid, die het Goddelijk gezag van Gods woord mannelijk en strengelijk onderzoekt, maar, het gevonden hebbende, ook in alle eenvoudigheid en opregtheid gelooft en zich verheugt en dankt en lief heeft als een kind, en opwast en zich steeds oefent en ontwikkelt tot een mensch Gods in Christus Jezus en door den Heiligen Geest. 1 Tim. 6 : 11. Bij zoodanige wetenschappelijkheid kan men immers gelijkelijk in den goeden zin des woords liberaal en confessioneel zijn?

Maar, „men moet of geheel confessioneel zijn, of in „het geheel niet — geheel is het niemand, ook „Ernst „en Vrede" niet; — derhalve geheel weg met de Con„fessie. En wat hebt gij op bovengenoemde wijze met „uw confessionele standpunt gewonnen?" — Gewonnen

ook op dit standpunt meer zeker dan dat de broederschap, die men Hervormde Kerk noemt, armen en beenen aan zichzelve in stukken slaat, en de oogen zich uitsteekt en de ooren afkapt, en er zoo vele kleine bouwvallen van overblijven als een mensch vingeren en teenen aan handen en voeten heeft, — en Rome, of de wetenschap, of wel beiden voor eenen tijd vereenigd, zeggen: „door deze zagen en hoorden eenmaal de kinderen der „hervormingshelden, maar zij hebben zich laten verschal„ken, en ze, ons ten zege, de een den anderen uitge„stoken en afgekapt." — Veel liever, dan den wanhoopskreet „geheel of in niets confessioneel" aan te heffen, op de ondervinding onzer dagen gezien: — de unie allerwege van het Liberalisme met het Romanisme. Het Liberalisme nadert onwillekeurig tot Rome, ziet het in het Puseisme; ziet het in de bloemlezing, welke door het Liberalisme uit den Bijbel werkelijk getrokken wordt als naar den geest van onzen tijd Gods woord, en door welke de liberalistisch gevormde nog al iets minder zal overhouden dan de Roomsche leek. Van hare zijde kan Rome, als zij meent er hare rekening bij te vinden, wederkeerig extra liberaal worden; videatur de Paus eenigen tijd voor en in 1848. Laat ons, liever dan de uiterste consequenties te willen, houden wat we hebben; de wonden niet verwijden maar trachten te genezen; en door ernst en vrede confessioneel en liberaal elkanderen naderen. Broederlijke discussie doe de waarheid te voorschijn treden. Maar, hetzij in ouderen hetzij in nieuweren snid, altijd zorge men, dat we met hetzelfde goed gevolde, verwarmende en gezondheid bevorderende laken mogen gekleed zijn, waarmede men zich pleegt te behouden zoo lang het Christendom staat: — het kleed van eigen wijsheid, geregtigheid, kracht en zin met dat van Jezus wijsheid, geregtigheid, kracht en hemelzin verwisseld; — naar de blijde, met goed gevolg strijdende, ootmoedige, en naar de volmaakte liefde jagende karaktertrekken van de kinderen Zijns koninkrijks. — Neen;

beginnen we niet wederom eerst te zeggen: „of geheel „confessioneel of geheel niet." Het zal toch immers wel veel verschillen, of men in bijzaken dan wel in hoofdzaken al of niet eenstemmig is. Het zal in ieders schatting veel verschillen, of men niet kan toestemmen, dat zondag 16 de nederdaling ter helle juist verklaart en dat art. 35 der Confessie Judas met regt aan het Avondmaal plaatst en dergelijken, dan of men de zaken van meer gewigt ontkent en art. 7 aanwendt om de anderen buiten werking te stellen. Veel zal het wel verschillen, of men alleen de leer der genade tegenover de zelfverdienstelijkheid voor wezen en hoofdzaak houdt, dan of men den Catechismus en de Confessie wenscht te gebruiken om met Paulus niets achter te houden van hetgene nuttig is, aan allen betuigende de bekeering tot God en onzen Heer Jezus Christus, niets achterhoudende dat wij niet zouden verkondigen den ganschen raad Gods: — en alzoo den Christus predikende, dien Paulus predikte, en den ganschen raad Gods verkondigende, gelijk Paulus dien verkondigd heeft. — Hand. 20. — Veel zal het wederom verschillen, of men aan het bepalen van hoofdzaken wanhoopt, dan of men op reformatorisch-historisch standpunt de dingen, waarin wij van Rome verschillen, niet alleen als hoofdzaken der Hervormde belijdenis aannemen wil, maar ook die, waarin we eenstemmig met hen denken, en die door de Reformatie niet alleen niet wedersproken maar als een heilig Christelijk gemeengoed behouden werden en niet minder dan door Rome duidelijk op prijs gesteld. — Veel zal het, nog eens, verschillen of men in de H. plegtigheden des Doops en des Avondmaals met derzelver veelbeteekenende instellingswoorden [1]), eene liefdezorg des Heeren ter aanwijzing van hetgene, waarop het inzonderheid aankomt, — en derhalve der hoofdzaken immers — al of niet meent te mogen erkennen. Veel, eindelijk, zal het verschillen, o

1) Matth. 28 : 19. Marc. 16 : 15, 16. Matth. 26 : 26—28 en ll. pp

men, in onzen tijd de voor drie eeuwen begonnen hervorming verlangende te voltooijen, daaronder eene krachtiger ontwikkeling en bewijsvoering verstaat, dan of men in den grond plan heeft om het toen hervormde thans zoo over te hervormen, dat er eigenlijk niets anders dan de leer der genade tegenover die der zelfverdienstelijkheid overblijft. — Op naauwkeurige uitlegging van het woord Gods komt zeker wel alles aan. Eenigheids-formulieren bevatten resultaten van eenstemmige Schriftverklaring: hetzij deze uit de in hen vermelde plaatsen, hetzij uit anderen door wettige uitlegging worden afgeleid. Broederlijke discussie langs uitlegkundigen weg is die van Ernst en Vrede; — van ernst, zoodat men uitlegt met naauwkeurige taalkennis, naar de aanwijzingen van den zamenhang, naar des Heeren eigen voorbeeld [1]) en als die van elke uitlegging ook rekenschap geven zullen in den Grooten Dag, — van vrede, zoodat men met geduld over de beteekenis der woorden van gedachten wisselt en alzoo dezen, d. i. den Heer en zijne Apostelen beslissen laat. Inderdaad, al verschilde ik ook in gewigtiger punt dan de uitlegging van het artikel „nedergedaald ter helle" en dan Judas Avondmaalsviering, en al ware ik in den goeden zin des woords veel liberaler dan waarvoor ik welligt doorga, nogtans zou ik op ware confessionaliteit eenen hoogen prijs stellen, veel liever dan prijs te geven wat te behouden is. Met art. 1 b. v. behoud ik het zuivere Monotheisme; of wijst ook niet de Pantheist in de H. S. aan, waarop hij naar zijne wijze van uitleggen zich beroept? Met art. 3—7 behoud ik openbaringsgeloof, tegenover allerlei rationalisme, mysticisme en traditioneel gezag in de leer. Met art. 8—11 behoud ik de Bijbelsche belijdenis, die Gods Zoon en den Heiligen Geest boven schepselen-eindigheid verheft. Met art. 12, 14 en 15 stel ik onzen tegenwoordigen staat voor als abnormaal, en wordt de

1) Matth. 4.

Heilige God niet tot eene oorzaak van de zonde gesteld. Met art. 13 zie ik alle fatalisme en dergelijken afgekeurd; met één woord al wat aan alle gebed, vertrouwen en werkzaamheid de hartader afsnijdt. En zoo zou ik kunnen voortgaan. Maar genoeg reeds om verstaan te worden. Liberaal in voorstellingswijze en bewijsvoering wensch ik te gelijk confessioneel te zijn, ten einde niet ééne zaak van aanbelang te verliezen, die, naar Jezus eigen zigtbare instellingen, met derzelver in grammatisch-historischen zin en door vergelijking met andere plaatsen uitgelegde instellingswoorden en volzinnige beteekenis, tot de hoofdzaken des Euangelie's behoort. Zal men dit door confessionaliteit verkrijgen? Gewis ja; wanneer zij in Euangelischen zin en werkdadigheid in geheel het leven, gelijk in de dagen der Hervormers, vruchtbaar is. Maar kan dit niet zonder confessionaliteit? Is er dan zonder haar geene levenwekkende Euangelieverkondiging denkbaar? Geene denkbaar? dit zal ik niet beweeren. Nog eens evenwel: men zie op Duitschland en Zwitserland en elders. Maar indien hetzelfde door beiden bereikt kan worden kies ik den weg der confessionaliteit. Vooreerst is hij meer historisch. Maar daarenboven: stoort niet het verlaten van den confessionelen weg de liefde, den vrede, het vertrouwen? Voert het niet tot eenen oorlog, waaraan naauwelijks een einde te zien is, tot krachteloosheid tegenover nimmer stil zittende vijanden, tot velerlei zonden? En, eindelijk, nu ik onder de Goddelijke beschikking leef in eenen tijd, waarin geene sprake is de Constituendâ, maar de Constitutâ Republicâ en op den weg der confessionaliteit zoo veel heerlijks en goeds gevonden worden kan, gevonden is en gevonden wordt, blijf ik dezen kiezen. Maar Ethisch-irenisch en alles practisch vereenigende tot het schoone compendium van Paulus aan zijnen vriend en broeder Tit. 2: 11-14, 3:3-8, en van Johannes 1 Brief 4:19 en anderen van dezen aard. Die korte woorden staan intusschen bij des Heeren Apostelen met al wat zij mondelijk

of schriftelijk der gemeente gewoon waren te leeren in het allernaauwste verband. De Pharmaceut zou zeggen: meent gij, dat ik de „ines," waarmee we thans zoo veel doen, zou kunnen verkrijgen zonder de vele cortices en radices waaruit zij bereid worden? Gij moest eens zien, hoe veel heerlijke cortex en salix ik gebruik, eer ik de kinine en de salicine heb. — Doch ik heb u reeds te lang opgehouden. Ik neem alzoo, voor ditmaal althans, afscheid. Ernst en Vrede wekke vele in goeden zin liberale confessionelen. Euangelische ernst en Euangelische vrede door den Heiligen Geest geve duizenden en tienduizenden met ons de groote genade, dat de Heer ons, als die Hem in ootmoed trachten te belijden voor de menschen, eenmaal belijde voor Zijnen Vader die in de Hemelen is. U en velen spare Hij, is het noodig, tot broederlijke discussie! Of, moest onverhoopt in eenen tijd van bijna voorbeeldelooze spraakverwarring, het beste doel onder Zijne heilige toelating mislukken, dan zal het u toch altijd goed zijn dat het in uw harte was.

Uw hoogachtende en heilbiddende medebroeder,

Utrecht, Julij 1854. L. MERENS.

—

Ds. VERHOEFF schreef aldus:

Van harte geef ik u, mijne geliefde Broeders in den Heer! de verklaring van mijne instemming in het door u geschrevene bij den aanvang van dezen jaargang van het Maandschrift „Ernst en Vrede," ter beantwoording van de vraag: „wat gij met deze leuze bedoelt," — instemming tevens in de openbaring der beginselen, waarvan gij uitgaat in de beschouwing van den tegenwoordigen toestand der Nederlandsche Hervormde Kerk, en van de middelen, welke onder den zegen des Heeren kunnen dienen, om hare krankheden niet alleen aan te wijzen, maar ook zoo veel mogelijk te genezen.

Met u is het mijne innige overtuiging, dat de Hervormde Kerk in onze dagen vooral behoefte heeft aan

Ernst, en wel aan zulk eenen, die nog iets anders is, dan eene ernstige beschouwing der waarheid; iets anders, dan een afkeer van de oppervlakkigheid, waardoor zich een (gelukkig!) vervlogen tijdperk heeft gekenmerkt; nog iets anders dan een strijd voor de waarheid, als een louter begrip, eene leer, eene individuele overtuiging, waarbij het gevaar van hartstogtelijkheid en van eenen ijver zonder verstand, zonder liefde zooveel grooter is, naarmate hij minder een strijd is voor de eere Gods boven alles en voor de waarheid, als eene zaak van het hart en het leven, eene zaak, waarin de hoogste behoeften des menschen ten naauwste betrokken zijn. Ook mij is *die* ernst de ware, die, gij hebt het zoo juist uitgedrukt, het zijn roeping acht, de morele, de ethische zijde der waarheid in het licht te stellen, op den voorgrond te plaatsen; de waarheid te doen worden tot leven, tot waarheid voor en in het leven. Aan dien ernst der waarheid heeft onze tijd en onze Kerk in het bijzonder dringende behoefte, tot een tegenwigt tegen het Liberalisme. Is ook met deze dwaling eene waarheid vermengd, — waar is eene dwaling op godsdienstig gebied, die niet eenig aanrakingspunt heeft met eene waarheid, die niet uit eene verkeerde of verstandelijke, of gemoedelijke opvatting dier waarheid is voortgesproten, — gij vindt de oorzaak voor den weêrklank van dit Liberalisme in zijne verschillende vormen en rigtingen, in het diep gevoeld besef, dat de mensch „behoefte heeft aan eene Godsdienst voor het hart en het werkelijk leven, en gij zoekt daarin wederom de oorzaak voor zijnen afkeer van het bovenzinnelijke. Maar ligt er niet nog een diepere grondslag voor dezen afkeer in den natuurlijken hoogmoed van het verduisterd verstand, dat alleen aannemen wil wat het kan begrijpen, waarvan het zich reden kan geven, en van een verdorven hart, waarvoor het veel te zwaar, te vernederend is, te moeten buigen onder Gods Woord? En wat vloeit daaruit onwillekeurig voort? Dat de Godsdienst, waaraan de behoefte in het hart des

menschen ligt, beschouwd wordt als eene zaak uitsluitend van het hart, met terzijdestelling van alle door God geopenbaarde, uit haren aard bovenzinnelijke waarheid; eindelijk met minachtend nederzien op al wat naar leerbegrip, dogma of kerkelijke belijdenis zweemt, — en dat het verschijnsel zich voordoet, dat het Liberalisme in zijne verachting van de *littera scripta* met het Spiritualisme, de eenzijdige gevoels-rigting, eenige punten van aanraking heeft. Met het oog op deze beide is er in de Hervormde Kerk behoefte aan ernst, den ernst der *waarheid* in het leven.

Maar niet minder behoefte aan den ernst der waarheid in het *leven* met het oog op die andere hoofdrigting in de Kerk, die zich openbaart onder den vorm eener bloot verstandelijke regtzinnigheid, doorgaans bekend onder den naam van Orthodoxisme, niet ongelijk aan een licht zonder glöed of levenskracht. Is het niet te ontkennen, dat de voorstanders van het liberalisme in het algemeen met dien naam ieder gebrandmerkt hebben, die van harte gehecht is aan de leer en belijdenis der Kerk, zelfs bij erkenning, dat de Heilige Schrift alleen de kenbron en toetssteen der waarheid is, — het is evenmin te loochenen, dat de waarheid door deze laatsten te zeer uitsluitend als een begrip, eene leer, een stelsel is beschouwd en voorgesteld, en dat daaruit bij eenen toestand van geesteloosheid een ijveren voor eigene opvatting en voor de letter der waarheid is voortgekomen, in plaats van een' ijver voor de eer des Heeren en voor de levenskracht en den invloed der waarheid op het hart, alsmede, helaas! een veelvuldig uit de hoogte en met dadelijke verdenking der opregtheid veroordeelen van elke levensrigting en iederen denkvorm, die ook maar eenigzins van de bij gemis aan waarachtig leven doorgaans traditionele rigting en begrippen afweken. Het moet denzulken van harte worden toegegeven, dat elke waarheid, zal zij niet ganschelijk verdwijnen onder de aandoeningen van een onbestemd gevoel, als zoodanig moet kunnen

geformuleerd en op goede gronden bewezen worden; dat b. v. eene voorstelling van den persoon des Heeren en van de verlossing in Hem een droombeeld is, een luchtkasteel, zonder eene bepaalde leer aangaande Hem en zijn werk tot verlossing, zonder een op de Schrift gegrond antwoord op de vraag: „wat dunkt u van den Christus?" en zonder eene aanwijzing van het verband, waarin zijn werk als Middelaar staat tot onze zaligheid. Maar met niet minderen drang moet het heden ten dage in den strijd der meeningen en bij de door onzen broeder van Oosterzee te regt genoemde „meer dan babelsche spraakverwarring" (gemotiv. Adhaesie in dezen jaarg. blz. 152) verkondigd en gehandhaafd worden, dat geene waarheid tot haar regt, hare eigenlijke kracht, hare Goddelijke bedoeling komt, wanneer zij niet geheiligd is aan het hart; wanneer zij niet, gelijk zij door het verstand met geloovige onderwerping is aangenomen, tevens leeft in het gemoed.

Is daaruit tevens eenigzins afteleiden, in welke verhouding hij, die zulk eenen ernst begeert, staan moet tot de verschillende partijen op kerkelijk gebied (gelijk dit door u zoo overtuigend is aangewezen), alsmede in welken geest hij zal hebben te arbeiden tot het waarachtig heil der gemeente, om te voldoen aan hare wezenlijke behoeften, ik begeer met u naast en door dien ernst den door u bedoelden *Vrede*. — Vrede! ach, het is er verre van verwijderd, dat deze in de Hervormde Kerk heerscht, wij zien deze Kerk veel meer verkeeren in eene worsteling tusschen verschillende partijen en rigtingen, in eenen strijd, waarin maar al te vaak de ijver voor de zaak een ijver wordt voor namen en personen en geliefkoosde opvattingen; — een strijd, waarin de harten door wederkeerige bitterheid elkander menige diepe, pijnlijke wond hebben geslagen, — een strijd, waarin zoo ligt de hoofdzaak om bijkomende omstandigheden en wat niet dadelijk tot de levensquaestiën behoort, op den achtergrond wordt geschoven, — een strijd, waarin

het hart meer en meer verkoelt, waarin het een roem wordt, in stede van eene smart, tegenover elkander te staan, en waarin de onvatbaarheid grooter wordt om te vragen: wat is waarheid? zonder aanzien des persoons, d. i. zonder haar daarnaar af te meten, van wien zij tot ons komt, onder welken naam of welke leus zij wordt voorgestaan. — En hoe treurig dit ook zij, — als wij ons niet ganschelijk bedriegen, (aan des Heeren Almagt verblijve in ons oordeel de mogelijkheid van betere tijden), dan is het er nog verre van verwijderd, dat deze toestand des vredes, doorgaans meer met geestvervoering bezongen, dan met waren ernst gezocht en van God afgebeden, spoedig zal aanbreken; dan verwachten, dan vreezen wij veelmeer voor de Hervormde Kerk bange dagen van strijd, van nu reeds sterk toegenomen spanning, van jammerlijke verdeeldheid. En nogtans blijft het die vrede, die ons begeerlijk zijn moet om het heil der Kerk, om haren wezenlijken wasdom in Hem, die het Hoofd is. (Jesaïa XI.) Een vrede, niet als gevolg van een geveinsd bondgenootschap, van toegeven aan den geest der eeuw, aan de stoute eischen des ongeloofs, aan dén hoogmoed van het menschelijk hart; niet verkregen door verloochening of gedeeltelijke prijsgeving van de heiligste overtuigingen, noch ook door concessiën aan den leugen ten koste van eenig deel dier waarheid, sints eeuwen beproefd bevonden als de bron van den eenigen troost in leven en in sterven, gehandhaafd en behouden in den bangsten kamp, en aan het gemoed der geloovigen bezegeld door het getuigenis van den Heiligen Geest. Voor die ontrouw moge de Heer u en mij bewaren in zijne genade, al kwame ons het vasthouden aan die waarheid ook op iets anders nog te staan, dan een weinig verdenking van huichelarij, een weinig beschuldiging van onwetenschappelijkheid, een weinig smaads van wege het ons toegedicht jagen naar de gunst des volks en toegeven aan zijne dusgenaamde oude en diep gewortelde vooroordeelen. — Een vrede, die ons dierbaar zijn moet, als

hij maar rust op de regte grondslagen, al kost het aanprijzen van en het jagen naar denzelven van eene andere zijde wederom niet zelden de beschuldiging van laauwheid, vreesachtigheid, dubbelhartigheid. — Een vrede, die niet anders kan verkregen worden dan door een' eerlijken strijd, waar de Heer tot strijden roept; maar die dan ook niet gestreden mag worden met vleeschelijke wapenen, uit haat tegen personen en in wedervergelding van liefdeloos veroordeelen. Een vrede, zelfs in den weg des strijds met geloovig volharden van den Heer af te bidden door allen, die het waarachtig heil der Hervormde Kerk liefhebben.

Af te bidden met geloovig volharden. Of wie onzer heeft de herinnering van deze noodzakelijkheid in dagen, als de onze, niet noodig? Wien onzer treft niet de beschuldiging, dat dit gebed doorgaans niet het eerste wapen is, en dat er zooveel wordt gesproken en beraadslaagd en geschreven, en geijverd op allerlei wijze; maar over het algemeen zoo weinig innerlijke behoefte aan dat bidden en aan de reinigende, maar ook zamenbindende gemeenschap des Heiligen Geestes gevoeld wordt? Wordt het niet veel minder beoefend, dan toegestemd, wat de Heer zegt: „niet door kracht, noch door geweld, maar door mijnen Geest zal het geschieden?" En kenmerkt zich dit bidden wel tevens door dat geloovig vertrouwen, dat vasthouden aan den Heer en zijne eeuwige trouw, dat onder alle woelingen van rondom alleen vrede en rust geeft aan het hart? De Heer verordent de verschillende tijdperken voor het doorzuiveren van zijnen dorschvloer; maar de wan is in *zijne* hand, en de zaak van waarheid en regt is *zijne* zaak. — Wel ons, als slechts ieder, in de betrekking, waarin hij geplaatst is tot de Kerk en in het bijzonder tot eenige gemeente, met gemoedelijke trouw allereerst als Herder en Leeraar in de kracht van den Heiligen Geest tracht te arbeiden aan hare opbouwing in kennis, genade en vrede door het bloed des kruises, en voorts, sterk door het geloofsvertrouwen op den Ko-

ning der gemeente, hare in onze dagen en in menig opzigt in nadruk donkere toekomst gemoedigd ziet naderen.

Sluis, Junij 1854. J. C. VERHOEFF.

—

Ds. VAN RIJN te Elst schrijft, dat hij zich met de in *Ernst* en *Vrede* gekenschetste rigting geheel vereenigd gevoelt en de hoofdzaken daarin vervat volkomen beaamt, en Ds. GUYE te Amsterdam heeft verklaard, gaarne zijne adhesie te geven aan de grondbeginselen, door de redactie van dit maandschrift in haar programma beleden.

—

Fragment van eene preek over de woorden: Land, land, land, hoor des Heeren Woord. (Jerem. 22 : 29).

— — Ziet rondom u, ziet rond in ons land, ziet op de tegenwoordige dagen. Ik vraag u, of er voor ons niets beschamends is in het uitlokkende: land, land, land, hoor des Heeren Woord. Gij zoudt ons met regt van overdrijving beschuldigen, indien wij uitriepen: ach, niemand wil hier naar Gods Woord hooren, er zijn geen godvruchtigen meer in deze gewesten; te vergeefs zoekt men in Nederland vrome, wedergeborene, godvreezende Christenen. Het komt niet in ons op, te beweren, dat slechts hier en daar een discipel van den Heer Jezus gevonden wordt, dat het zedenbederf over het algemeen grooter is in onzen tijd dan voor ongeveer vijftig of honderd jaren of vroeger. In sommige opzigten openbaart de zonde zich nu anders dan eertijds. Gaarne nemen wij aan, dat er velerlei vooruitgang in het goede wordt bespeurd. Wij zien niet voorbij, dat in onze dagen met ijver wordt ter harte genomen wat men eertijds op onverantwoordelijke wijze heeft verwaarloosd. Maar als men vraagt, of de dienst van God in Nederland algemeen is, of de meerderheid het Woord Gods hoort en gehoorzaamt, dan moeten wij neen zeggen. Geeft slechts acht op hetgeen door de meesten in Nederland wordt toegejuicht, wordt nagejaagd, wordt beleden. Het komt bij de groote meerderheid niet allereerst aan op de vraag, of de beginselen, die er beleden of toegepast worden, den toets van Gods woord kunnen doorstaan. Zeer velen, in

alle standen en in allerlei leeftijd, zijn juist van zulke beginselen afkeerig, en huldigen nog liever beginselloosheid, dan dat zij tot grondregel van hun gedrag zouden stellen en willen gesteld zien: **Gods Woord en eer boven alles.** Zij huldigen liever beginselloosheid, dan gehoorzaamheid aan dit voorschrift: hetzij gij eet, hetzij gij drinkt, hetzij gij iets anders doet, doet het alles ter eere Gods. De Bijbel moest in alle huizen, in alle scholen worden gebruikt, het gebed in de vergaderingen der overheden en volksvertegenwoordigers regt op zijne plaats worden geacht. De huisselijke godsdienst behoorde in elk huisgezin, dat op eenige beschaving en verlichting prijs stelt, getrouw gehouden te worden. Wat zien wij? In zeer vele huisgezinnen, ook daar, waar men niet tot de verwaarloosden wil gerekend worden, de huisselijke godsdienst in onbruik geraakt. In vele vergaderingen het gebed afgeschaft. Wat den Bijbel betreft, hoevele bittere vijanden van Bijbelverspreiding en Bijbellezing in school en huis! Dat vooral de dienaren van Rome, van dat Rome, welks geestelijkheid zich boven de Heilige Schrift, welks maagd Maria men boven Jezus, ja zelfs boven God, welks leugen men boven de waarheid plaatst, dat vooral de dienaren van Rome de Bijbelverspreiding en Bijbellezing belemmeren, en waar zij kunnen trachten te verhinderen, is bekend. Maar is het dan niet bekent, wat het Bijbelvreezend en Bijbelhatend Rome bedoeld? Laat Frankrijk het met Spanje en Portugal, laat Oostenrijk het met Italie getuigen! Is het dan niet bedroevend voor ieder, wien het werkelijk om Gods eer, om gehoorzaamheid aan Gods woord te doen is, dat men hier in den naam der verdraagzaamheid aan Rome toegeeft, in plaats van het met Gods woord te bestrijden en zich tegen zijne listen en lagen te wapenen; terwijl men daarentegen openlijk of in het geheim hen tegenwerkt, die Gods-woord willen gehoord en geëerbiedigd hebben? Treedt op voor waarheid en regt, niet als voor een paar klanken, maar als voor twee heilige beginselen, die gij naauwgezet, eerlijk wilt toepassen en toegepast zien; laat u niet door menschenvrees terughouden, maar noem de leugen leugen, en de ongeregtigheid ongeregtigheid; — 't is waar, velen zullen u toejuichen, zullen er u voor danken. Een nog grooter getal, en daaronder vele hoogstaanzienlijken, en daaronder zeer in-

vloedrijken, zullen u daarentegen zooveel mogelijk uitsluiten en alzoo voor hunne bedoelingen onschadelijk maken. Bekend is het, dat zij, die de waarheid, die het Woord Gods wederstaan, elkander de hand reiken, ook al zijn zij in vele opzigten verklaarde vijanden van elkander, toch elkander de hand reiken tegenover hen, die het Christendom beschouwen als het zuurdeezem, dat alles moet doordringen, den Bijbel als de Schrift, die in het huisgezin en op de school vrij en getrouw moet gebruikt worden. Dat zien wij in Nederland, een gedrogtelijk verbond van zamenwerking, waartegen wij onze stem verheffen moeten, om te waarschuwen niet alleen tegen het Christendom, dat Rome brengt, maar ook tegen het zoogenoemde algemeene christendom, dat volgens zijne lofredenaars aan niemand ergernis geeft. Waar zulk christendom veld wint, neemt de ontheiliging van den christelijken rustdag toe, is men tegen het voortdurend openstellen van velerlei gelegenheid tot losbandigheid, dronkenschap, ontucht, zonder wapen, en zal men al meer en meer verval van ware godsdienst zien komen. Maar die hunne stem nu daartegen verheffen, zij behooren hunne hand tevens in hunnen eigen boezem te steeken, om tot zichzelven intekeeren, en voor Gods aangezigt te onderzoeken, aan welke afwijkingen zij zelven zich schuldig maken. Mogten wij kunnen aannemen, dat gij allen een vermaak in de wet Gods hebt naar den inwendigen mensch, dat het u allen te doen is om een wandel, onberispelijk niet alleen voor de menschen, maar ook voor God, niet alleen in het openbaar, maar ook als niemand u zien kan, wij zouden u toch moeten opwekken tot ernstige zelfbeproeving. Die den wil des Heeren geweten en niet gedaan heeft, verdient met dubbele slagen geslagen te worden. Niet die "Heere, Heere" roept, niet die lid der kerk, niet die regtzinnig christen heet, is reeds daarom eene eere van Christus; maar die den Heer Jezus Christus met mond en hart, met woord en daad belijdt, die zoowel in zijnen wandel, als in zijne leer, onberispelijk genoemd worden mag. Tot u dan, die uzelven schaart onder de uitverkorenen Gods, onder de heiligen en beminden, tot u dan, die beweert wedergeboren te zijn en in het bloed des Lams gewasschen, tot u dan, die uzelven verzegeld acht met den Heiligen Geest der belofte, met Christus in den hemel gezet, tot u komt

de vraag: durft gij Hem in de oogen zien, wiens oogen zijn als vlammen vuurs? Zijn er ook onder u, die zich vrijheden veroorlooven, welke God aan niemand toestaat; die misschien niet openlijk, maar in het geheim, twee heeren dienen; die niet opregt zijn voor God en geveinsd voor de menschen? Zoo iemand in Christus is, die is een nieuw schepel en moet als een wedergeborene leven. Die niet een levend lid van Jezus Christus is, hij zij regtzinnig of vrijzinnig, die niet tot de levende gemeente des Heeren behoort, vervuld met den Heiligen Geest, regtvaardig wandelende in heiligmaking, hij is een ongehoorzame, hij is nog een kind des toorns, een vijand Gods. Vijanden Gods, kinderen des toorns, ongehoorzamen, er zijn vele duizenden van hen in ons land. De vruchten leeren den boom kennen, en de geest des menschen wordt gekend uit zijne werken. Geeft op de tegenwoordige dagen acht, en als gij dat doet, zult gij voor ons volk zeer veel beschamends vinden in dit uitlokkende: o land, land, land, hoor des Heeren Woord.

Is het een uitlokkend en beschamend, wij moeten het ook een waarschuwend woord noemen. Rigt naar de toekomst uwe oogen. Maar het is u immers niet bekend, zult gij zeggen, wat de toekomst ons volk brengen zal? Wij antwoorden natuurlijk, dat het ons niet gegeven is, in bijzonderheden te beschrijven wat Nederland nog boven het hoofd hangt. Of het een vrij land zal blijven, dan of het een deel van een of ander naburig rijk zal worden; of het nog lang den vrede zal genieten, of eerlang in eenen oorlog zal worden gewikkeld; of het zich als van ouds schatten en zegeningen zal zien toevloeijen, dan of het zwak en arm zal worden; — het is niet bekend, noch met eenige zekerheid te berekenen. Maar even zeker, als na dezen dag een andere dag zal komen, zal ook na het heden de toekomst volgen, en of nu die toekomst zegen, voorspoed, geluk voor ons land en volk zal aanbrengen, dit hangt af van de houding, die ons land, die ons volk tegenover God zal aannemen. Indien de vreeze Gods niet bij ons volk gevonden wordt, indien ons land God tergt, zullen er zeer zware tijden komen. Het is mogelijk, dat Europa weldra tot het genot van den vrede terugkeert, maar ook mogelijk, dat de oorlog, die in het Oosten gevoerd wordt, al meer en meer legers in de wapenen, al meer en meer

volken op het slagveld roept. Wat waarborgt ons volk den vrede? Indien God ons niet beveiligt, zijn wij weldra medegesleept. Maar indien Nederland nu eens getuchtigd worden moest met de roede van den oorlog! Indien God, om ons volk te kastijden, het eens vernederde, zooals Hij het in het begin dezer eeuw vernederd heeft! Rigt toch naar de toekomst uwe oogen, en zegt niet, dat er geen gevaar is te vreezen. Er is gevaar. Van Juda heeft God gezegd: Dit is het volk, dat naar de stem des Heeren zijns Gods niet hoort en de tucht niet aanneemt. Ik zal uit de steden van Juda en uit de straten van Jeruzalem doen ophouden de stem der vrolijkheid en de stem der vreugde, de stem des bruidegoms en de stem der bruid. Want het land zal tot eene verwoesting worden. Alzoo is het geschied. Jeruzalem is verwoest, Juda verstrooid. Wat zal God aan ons land en volk doen, als het niet hoort naar zijne stem en zijne tucht niet wil aannemen? Maar, zegt men, wij moeten ons niet met Israël, Nederland niet met Kanaän gelijk stellen. God is niet de God van Nederland, zooals Hij de God van Israël was. Als wij dit toestemmen, hebben wij volkomen regt om te vragen: Indien dat dan aan het groene hout is geschied, wat zal aan het dorre geschieden? Heeft God de natuurlijke takken niet gespaard, zou Hij u misschien sparen, o Nederland, zoo gij u niet onderwerpt aan zijne wet, u niet aan zijn woord houden wilt? De vreeze Gods is de kracht van een volk en de zegen van een volk; zijn rijkdom en zijn schild. Gij zegt: maar het zal toch nimmer zoover komen, dat allen, die tot ons volk behooren, vernieuwd zijn door den Heiligen Geest, waarlijk wedergeboren. Wij antwoorden: gezegende dag voor Nederland, als de Koning en zijne Ministers, als de Overheden en Volksvertegenwoordigers, als het volk in zijn geheel genomen, zich door Gods wet laten regeren. Groote schrede op den weg van vooruitgang, die God behaagt, als men in de staatkundige wereld onder ons zich voor altijd schaamt, door sluwheid en bedrog te verkrijgen wat men begeert of te behouden wat men heeft verkregen; als in Kerk en Staat, in het huisgezin en op de school, als in het geheele volksleven eerlijkheid en goede trouw heerschen, Gods woord en Geest hunne kracht en werking uitoefenen. Wordt dat

onder ons gezien, dan is er in Nederland niet te vergeefs gezegd: „land, land, land, hoor het woord des Heeren." Gij herinnert u, dat God door Jeremia heeft gezegd: Gelijk leem in de hand des pottebakkers, alzoo zijt gij in mijne hand, o huis Israëls. In een oogenblik zal ik spreken over een volk en over een koningrijk, dat ik het zal uitrukken en afbreken en verdoen. Maar indien datzelve volk, over hetwelk ik zulks gesproken heb, zich van zijne boosheid bekeert, zoo zal ik berouw hebben over het kwaad, dat ik het gedacht te doen. Dat woord ook voor Nederland. Maar niet minder dit andere: Ook zal ik in een oogenblik spreken over een volk en over een koningrijk, dat ik het zal bouwen en planten. Maar indien het doet, dat kwaad is in mijne oogen, dat het naar mijne stem niet hoort, zoo zal ik berouw hebben over het goede, met hetwelk ik gezegd had, het te zullen weldoen. Dat woord ook van toepassing op ons. Want het blijft bij het oude: die God eeren, zij zullen door Hem geëerd worden; maar die God versmaden zullen veracht worden. Het blijft — hoor het toch, gij praktische negentiende eeuw! — het blijft bij het apostolische: de godzaligheid is tot alle dingen nut, hebbende de belofte des tegenwoordigen en des toekomenden levens. Het blijft ook bij dat andere: God wederstaat de hovaardigen, maar den nederigen geeft Hij genade. De toekomst van Nederland hangt af van Nederlands keus, wien het zal dienen, den God des hemels en der aarde, of de wereld, door wie God wordt verloochend; Jezus Christus, aan wien alle magt in hemel en op aarde gegeven is, of de maagd Maria, tot een afgod gemaakt door den Antichrist, die zichzelven verheerlijkt als God. o Land, land, land, hoor des Heeren woord! Zoek den Heer, terwijl Hij te vinden is, roep Hem aan terwijl Hij nabij is. De goddelooze verlate zijn weg, de onregtvaardige zijne gedachten, en hij bekeere zich tot den Heer zijnen God, die zich over hem onfermen zal. Maar die zich niet bekeeren willen, zij zullen loon naar werken ontvangen, en die ons volk van den weg der bekeering trachten af te houden, zullen zich voor God te verantwoorden hebben. Wat ons aangaat, laat ons doen wat in onze magt is om eene heilvolle toekomst over ons land te brengen. Harten vernieuwen, dat kunnen wij niet, even-

min als hen, die niet willen hooren naar Gods woord, daartoe bewegen. Maar wij kunnen bidden, dat God den geest der genade en der gebeden over ons volk uitstorte, dat de Heilige Geest veler oor en hart moge openen, opdat zij acht geven op hetgeen door het Evangelie gezegd wordt. Wij kunnen bidden, dat God aan onzen Koning en aan allen, die hem omringen, aan onze Overheden en aan allen, die met hen in aanraking komen, den Geest der wijsheid en der vreeze zijns naams geve. Wij kunnen bidden, dat zij, die nu nog niet in de gelegenheid zijn, om Gods Woord zuiver te hooren prediken of te leeren kennen, haar spoedig mogen vinden, en dat zij, die van dat woord nu nog afkeerig zijn, het weldra mogen willen aannemen; bidden, dat ware godsvrucht spoedig algemeen eene aanbeveling, en vrijmoedige belijdenis van Jezus Christus eerlang minder dan nu eene ergernis in vele kringen zij. Maar voor alle dingen onszelven aan Gods Woord onderworpen, en daar, waar wij kunnen, het gezag van Gods Woord gehandhaafd, in ons hart, in ons huis, in onzen werkkring. Kunt gij veel van hetgeen gij afkeurt niet verhinderen, keurt het althans af, geeft uwe afkeuring daarvan althans te kennen. De wereld schaamt zich niet voor hare gevoelens uittekomen, tenzij haar belang medebrengt, zich een weinig bedekt te houden. Schaamt gij u niet, de zonde ongeregtigheid te noemen, en al wat niet goed is te veroordeelen. Spreekt, vermaant, bestraft, waarschuwt, waar gij de zonde aantreft en den zondaar onder uw bereik hebt, zachtmoedig maar ernstig. Gebruikt al uwen invloed om al wat onchristelijk is en ongodsdienstigheid bevordert tegen te gaan. Draagt zorg, dat gij zeggen kunt, te hebben gedaan wat gij kondt, om eene heilvolle toekomst voor uw land en volk te bereiden; naar uwe kracht daarvoor te hebben gearbeid en gebeden, dat er velen in mogten wonen, die tot Gods volk behooren. Ook om hen, die zijn woord eeren, zal Hij u zegenen, en gij, die Gods Woord liefhebt, verlustigt u in uwen God en zijne dienst. Zij, die God eeren, vergaan niet als de dingen, die gezien worden Eens zal Nederland hebben opgehouden te bestaan, eens zal de wereldgeschiedenis zijn geëindigd; maar die de dienst van God hebben liefgehad, die den wil van God hebben gedaan, hun vrede eindigt nimmer. Dit is in de

dienst van God leven: den wil van God doen, Jezus Christus zijnen Zoon aannemen, liefhebben, volgen en verheerlijken in de kracht des Heiligen Geestes. Die dit doen, God zal hen eeren; bij den verheerlijkten Zoon van God zullen zij eens altijd in heerlijkheid leven. — — —

Land, land, land, hoor des Heeren Woord!

J. I. D.

—

De Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk voor het jaar 1854 is zamengesteld als volgt: president P. C. Molhuijsen, pred. te Deventer; vice-presid. R. J. Koning, pred. te Limmen; secundus van den vice-presid. G. J. F. Cramer von Baumgarten, pred. te Midwolde; secret. H. P. Timmers Verhoeven, te 's Gravenhage; quaestor-generaal P. J. Ameshoff, te Amsterdam; hoogleeraren, preadviserende leden: Dr. A. Niermeijer, hoogl. te Leyden; Dr. H. Bouman, hoogl. te Utrecht; Dr. W. Muurling, hoogl. te Groningen; — afgevaardigde predikanten en ouderlingen: uit Gelderland, J. Witkop, pred. te Zutphen; Mr. J. M. Kempenaer, ouderling te Arnhem; uit Zuidholland, J. P. Ott, pred. te Groot-Ammers. Mr. J. F. C. Moltzer, ouderling te Leyden; uit Noordholland, Mr. J. A. Kluppel, ouderling te Alkmaar; uit Zeeland, J. P. H. Reijers, pred. te Brouwershaven; uit Utrecht, J. W. Middelburg, pred. te Maartensdijk; uit Friesland, P. A. C. Hugenholtz, pred. te Dokkum; uit Noordbrabant, S. H. Gerritsen, pred. te Vlijmen; uit Drenthe, J. J. Swiers, pred. te Havelte; uit Limburg, Dr. J. W. Suringar, pred. te Maastricht; — van wege de Commissie tot de Zaken der Waalsche kerken: Dr. P. J. J. Mounier, pred. te Amsterdam; — van wege de Commissie tot de Zaken der Protestantsche kerken in Neêrlandsch Oost- en West-Indie, Dr. G. Ruitenschild, pred. te 's Gravenhage.

—

De Nederlandsche Vereeniging tot afschaffing van sterken drank. Met groote belangstelling hebben wij het tiende verslag van den toestand en de verrigtingen dezer Vereeniging gelezen en met blijdschap vernomen, dat zij meer geopende harten dan vroeger mag vinden. Als bewijs der gunstige publieke meening wordt in dit verslag ook de bijval en de medewerking

genoemd, haar door het openbaar gezag en verschillende besturen geschonken.

„Menig blijk hiervan," zoo lezen wij bl. 20, „viel er op te merken, hier in een besluit omtrent het vroeger sluiten der kroegen, ginds in het naauwkeurig doen inachtnemen der verordeningen daaromtrent, elders in het hooger opvoeren der stedelijke belasting op den sterken drank. Maar vooral hebben we hier het oog op het steeds toenemend getal kerkeraden of diakonie-besturen, welke beginnen in te zien, dat het onvoegzaam en dwaas is, de giften der Christelijke liefde uit te reiken aan hen, die nog gelds genoeg bezitten om jenever, al is het in geringe hoeveelheid, te koopen, welke besturen daarom besloten hebben dezulken niet te bedeelen. Reeds is dat getal thans tot 24 geklommen en het is ons een genoegen, deze diakoniën, die het voorbeeld hebben gegeven, hier bij name op te noemen. Ze zijn: te Putten, Vlissingen, Wassenaar, Tubbergen, Lisse, Schipluiden, Nijmegen (Evang. Luth. gemeente), Oude Wetering, Kralingen, Doesborg, Leens, Almelo, Kropswolde, Delfzijl, Mijdrecht, Limmen (reeds sedert jaren), Burum, Zijpe, Woerden, Genemuiden (voor zoover mogelijk, op zuiver kerkelijk gebied), Everdingen, Heinenoord, Sliedrecht en Weesp. Ook het collegie van diakenen der hervormde gemeente te 's Hertogenbosch draagt zoo veel mogelijk zorg, aan dezulken geene bedeeling te verleenen, ofschoon het daarvan geen algemeenen regel gemaakt heeft; en te Nieuwland nabij Brielle, hoezeer dit niet bepaald als besluit is vastgesteld, wordt steeds gehandeld als of zoodanige wet werkelijk bestond. Het verblijdt ons, hier te kunnen bijvoegen, dat uit geen der bij ons ingekomen verslagen, waarin over dit onderwerp berigt wordt gegeven, blijkt, dat dit besluit ergens tot eenige ongelegenheid zou aanleiding gegeven hebben.

Met blijdschap lazen wij ook het berigt omtrent een paar drankverkoopers, waarvan de een „uit beginsel den verkoop van sterken drank in zijn winkel geheel gestaakt," de ander „door het lezen onzer geschriften is bewogen geworden zijne tapperij te laten varen," en een derde besloot dit bedrijf op te geven, en lid der Vereeniging werd. Zulken zijn als lichtende sterren in de duisternis!

Als een gunstig teeken des tijds mogen wij ook opmerken, hoe meer en meer de pogingen veld winnen om

de schandalen der Nieuwjaars-liederlijkheden te bedwingen, 't zij door het vervangen der vroegere fooijen door kaartjes, waarop levensmiddelen kunnen worden ontvangen, 't zij door het verbod van wege het plaatselijk bestuur, van het, onder den naam van *wenschen*, bédelen langs de huizen. Dit een en ander is op onderscheidene plaatsen van zeer goede uitwerking geweest, getuige mede de herbergier te Wageningen, die verklaarde, dat zijne ontvangsten op dien dag *f* 80 minder hadden bedragen."

Veler aandacht wenschen wij gevestigd te zien op hetgeen bl. 25 wordt gevonden. Daar lezen wij:

„Maar, hoe verschillend en velerlei ook de klagten over tegenstand of onverschilligheid (vaak nog erger dan tegenstand) mogen zijn, hierin komen allen overeen: „als maar de predikant, als maar de burgemeester......" Doch waar dezen achter blijven, of zelfs wel zoeken (gelijk er nog zulke herders hunner gemeenten gevonden worden) de Vereeniging in een belagchelijk daglicht te stellen, waar al de notabelen eener plaats zich onttrekken, is het vreemd, dat aldaar de minderen, op hen ziende, ook veelzins achterblijven? „De spotternij der grooten houdt vele minderen terug" schrijft een onzer correspondenten. En wat kan men verwachten van het bestrijden des dranks door diakoniën, wanneer zij, gelijk in de residentie, een' slijter onder hunne leden tellen? Wat is er te hopen van eene plaats, waar de voornaamste kastelein een der wethouders is, en drie leden van den kerkeraad tappers?.... Ja, zulk eene gemeente bestaat er, in de provincie Zuidholland! — En toch verliest onze trouwe correspondent, met zijne vier leden, aldaar den moed niet. Houd vol, broeder! in den moeijelijken strijd; sta pal, en doe uw licht schijnen te midden der stikdonkere duisternis!

O, wisten zij het, zoo menige man van invloed, in kerkelijken, burgerlijken of militairen stand, wisten ze het, wat nadeel zij aan de Christelijke gemeente en aan de maatschappij berokkenen, wat groote schuld zij alzoo op zich laden door hunne laauwheid, door hunne rampzalige onverschilligheid — ze konden immers niet aldus voortgaan? ze zouden immers mede de hand aan den ploeg slaan? Wilden ze het eens regt indenken, zij, die gesteld zijn, om anderen tot voorbeeld te strekken, ze zouden immers hunne ijverloosheid niet langer laten strek-

ken tot een voorwendsel voor anderen, die zich op hen beroepen, en zich achter hen verschuilen?"

Ook bij het volgende stonden wij nadenkend stil:

„Wij hebben voor ons liggen het berigt van een der heeren substituut griffiers bij de arrondissements regtbank in de hoofdstad des Rijks „dat hij de droevige ervaring heeft moeten *blijven* opdoen, dat $^{15}/_{16}$ der wanbedrijven aan het gebruik en vooral aan misbruik van sterken drank zijn toe te schrijven." Is het niet verschrikkelijk? En kunt gij begrijpen, hoe, bij zulk een stand van zaken, nog zoo velen, ook onder hen, die dit uit eigen ervaring weten, van verre kunnen blijven staan en met gekruiste armen den strijd aanschouwen, die door enkelen gevoerd wordt? ....."

Dat op de afschaffiing der kermissen moet aangedrongen worden, als men tot den wortel van de volksramp, tegen welke deze vereeniging strijdt en waakt, doordringen wil, is natuurlijk. Ook daarop wordt dus in dit verslag gewezen. „Het afschaffen der kermis is iets, dat met de afschaffing van den sterken drank in naauw verband staat. Wij zullen hier niet al de kermisschandalen oplezen, maar zoo veel is zeker, dat, behalve zoo vele andere nadeelen, het misbruik van den drank en de zedeloosheid der lagere volksklasse er onmiskenbaar door bevorderd worden. Wij behoeven het derhalve niet te zeggen, hoezeer wij de pogingen van den edelen Commissaris des Konings in Zuidholland tot hare afschaffing toejuichen, en hoe het ons verblijdt, dat ze niet vruchteloos zijn geweest. Ieder, die de drank-ellende wenscht verminderd te zien, trachte dan uit al zijn vermogen de kermissen, die schandvlekken onzer natie, uit de rij der volksgebruiken te doen verdwijnen. De ondervinding heeft geleerd, en ook de bij ons ingekomene verslagen bevestigen het, hoe bijna overal, waar de kermis is afgeschaft, een blijkbare, en op sommige plaatsen een zeer groote invloed hiervan is opgemerkt geworden."

BOEKAANKONDIGING.

Over het Wezen der Godsdienst en hare betrekking tot het Staatsregt. Een tegenschrift tegen Mr. C. W. Opzoomer. Tevens eene bijdrage tot de kritiek der anti-revolutionaire rigting, door Mr. M. des Amorie van der Hoeven, Hoogleeraar in de regten aan het Athenaeum te Amsterdam. Amsterdam, P. N. van van Kampen, 1854.

Een woord als dit, dat, bij andere verdiensten, eene strekking heeft naar het positieve christendom heen, mag in ons tijdschrift niet voorbijgegaan worden zonder eenig blijk van instemming. Men versta ons wel: wij spreken van de *strekking*, niet van den *inhoud*. Vóór wij eenige sympathie voor het hier gegevene uitspreken, zijn wij verpligt de grenzen af te bakenen, waartusschen zich die sympathie bepaalt. Wij zijn het verpligt, evenzeer aan den schrijver, wien eene onverdeelde instemming „dezerzijds" waarschijnlijk niet gewenscht zou zijn, als aan ons zelven, die onze stelling geheel zouden bederven, indien wij sympathiën gingen zoeken, daar waar zij niet bestaan. Men stelle zich dus aan weêrskanten gerust. Wij beschouwen den geëerden schrijver volstrekt niet als behoorende tot de onzen, noch als anti-revolutionair in het staatkundige, noch als orthodox in het godsdienstige. Ja, het hooge woord tegen onze „rigting," dat in de pers

van den dag de noodzakelijke zoutkorrel schijnt te zijn, om alle politieke en kerkelijke geschriften smakelijk of smakelijker te doen zijn, wordt ook hier niet gemist. Wij rekenen hieronder het woord, bl. 25: „De „anti-revolutionairen" zijn gewoon die plaats [Rom. 13.] verkeerd en zonder oordeel des onderscheids te gebruiken," — waarin wij het hooge vinden niet zoo zeer in het oordeel zelf, als veeleer daarin, dat de s. het onnoodig geoordeeld heeft dit oordeel te motiveeren of te beperken. Wij gaan verder: indien men al het hier gezegde *au pied de la lettre* wilde opvatten en meer op den inhoud dan op de strekking van dit geschrift wilde letten, zou het niet moeijelijk vallen uit sommige denkbeelden een geheel pantheïstisch systeem te ontwikkelen. Wij rekenen hieronder bepaaldelijk de twee laatste bladzijden, waarin de schrijver, vermeldende hoe door de ontwikkeling des menschen God hem van *asilum ignorantiae nostrae* [1]) wordt tot *centrum scientiae nostrae* [2]), zich op eene wijze uitlaat over het *droit divin*, alsof dit bij deze ontwikkeling wierd opgeheven, alhoewel hij toch weder aan de andere zijde het *jus humanum* [3]) dat daaruit ontstaat tevens een *jus divinum* [4]) noemt [5]). — Ook waar hij het koninkrijk der hemelen beschrijft als een rijk van geesten, doch de gemeenschap dier geesten alzoo wordt voorgesteld, dat het „absoluut eigen leven," dat aan een geest als zoodanig, ook volgens den schrijver, moet worden toegekend, daarmede moeijelijk bewaard kan blijven,

---

1) „Toevlugt en schuilplaats onzer onwetenheid."

2) Middenpunt van onze wetenschap.

3) Menschelijk regt.

4) Goddelijk regt.

5) MATTHIAS CLAUDIUS gebruikt ergens het beeld van eene zon, in wier midden een duistere plek is. Naar mate men op deze plek staart, ontwaart men daarin eene nieuwe zon met een nieuwe duistere plek in 't midden, en in deze vervolgens weder eene zon en zoo immer voort. Dit beeld is toepasselijk op de kennis van den Oneindige. 't Geloof voert tot wetenschap: *per fidem ad intelligentiam*, — deze weder tot nieuw geloof, en zoo voort in 't oneindige.

komt ons eene zekere onbestemdheid te gemoet, een zeker zweven tusschen theïstische en pantheïstische beschouwing van den mensch. Immers waar blijft die „volkomene vrijheid, zelfstandigheid en zelfwerkzaamheid," dat „absoluut eigen leven," van den geest, indien die volstrekte afhankelijkheid, waarin de geschapen geest van den Ongeschapenen staat, toegepast wordt op de betrekking, waarin de geschapene geesten onderling tot elkander staan, zoo als geschiedt in de volgende woorden: „De burgers van dat rijk zijn tot één organisch geestelijk ligchaam vereenigd en zamengegroeid. Zij hebben en bezitten zichzelven niet als afzonderlijke individuën, ieder voor zich; maar zij zijn ware *individua* (*a non dividendo*), onafscheidbare deelen van het geheel. [Is dit de beteekenis van het woord *individuum*?] Er bestaat tusschen hen volstrekte gemeenschap, — volkomen doorzigtigheid van den een' voor den ander, — absolute zamenwerking, zoo dat ieders wil, gedachte en werkzaamheid slechts *factor* is in het gemeenschappelijke *facit* van den eenen algemeenen wil, de eene algemeene wetenschap, de eene algemeene daad" (bl. 12). Hier schijnt de onderlinge afhankelijkheid der leden van het koninkrijk der hemelen, die in hunne *vrijheid* gegrond en door deze bepaald is, verward te worden met de *noodzakelijke* afhankelijkheid der geschapen geesten van den Ongeschapenen. — Doch wat hiervan zij, daar, naar onze bescheiden meening, alleen in de anti-revolutionaire of orthodoxe zienswijze een toevlugt gevonden wordt tegen pantheïstische voorstellingen, en deze eeuw zich hoofdzakelijk beweegt en in een gestadig *hin und her Schwanken* begrepen is tusschen deze twee polen: pantheïstische opheffing der persoonlijkheid in godheid en menschheid en daaruit volgende vernietiging van alle moraal, verbreking van allen maatschappelijken band, aan den eenen kant, en — positief-christelijke erkenning der persoonlijkheid in God en mensch, en daaruit volgende erkenning van alle consequentiën van dit beginsel, als

daar zijn de leerstukken van schepping, wetgeving, zonde, verzoening, aan den anderen; — zoo zijn wij evenmin geneigd in zegswijzen die pantheïstisch verklaard kunnen worden een pantheïstischen inhoud te zien, als wij omgekeerd christelijke uitdrukkingen voor waarborgen van christelijken inhoud kunnen houden. Wij vragen alleen naar de strekking, en deze moet soms tusschen de regels door gelezen worden. Dat wij ons nu niet bedriegen wanneer wij beweeren dat er eene positief-christelijke strekking in onderhavige brochure is, moge blijken uit de volgende aanteekeningen:

1. Bl. 1. „Welke dienst kan het schepsel bewijzen aan den Schepper?" Deze vermelding van de betrekking van schepsel en Schepper, als van eene die ten grondslag ligt aan alle godsdienst, zoude voorzeker in andere tijden niet als uitsluitend aan het christendom eigen kunnen worden voorgesteld. Thans evenwel, nu het meer en meer openbaar wordt, dat zich alle theologische en philosophische strijd oplost in een strijd over theïsme en pantheïsme, of, met andere woorden, over de vraag, of de wereld noodzakelijk bestaat of van den wil eens Scheppers afhankelijk is, nu van de pantheïstische zijde, en ook wel van eene zijde die niet pantheïstisch wil zijn, veelal driest weg beweerd wordt dat de godsdienst (*religio* als natuurlijke eigenschap van den mensch) niet noodzakelijk het bestaan van eenen persoonlijken God vereischt, en dat de Schepping geen dogme is, d. i. niet behoort tot de godsdienstige waarheden, nu mogen wij beweeren, dat hij, die deze eerste der christelijke waarheden, waarvan alle de overige afhangen, belijdt, zich daarmede bepaaldelijk plaatst op het openbarings-, het positief-christelijk terrein. Of nu evenwel de s. aan dit beginsel getrouw blijft en of hij aan het denkbeeld van godsdienst, *religio*, volkomen regt doet wedervaren, wanneer hij het vervolgens schijnt te omschrijven als een ten uitvoer brengen van een *werk*, waarvan de opperste werkmeester de ondergeschikte deelen aan *dienende* werk-

lieden overlaat, daar zij door den meester zelven niet zouden *kunnen* worden voltooid, betwijfelen wij. Wordt hiermede de maatschappelijke beteekenis der godsdienst eenigermate uitgesproken; wat zij personeels en intiems heeft, haar mystische kant — en hierin ligt toch haar kracht en het geheim ook harer maatschappelijke werking — ligt geheel buiten deze omschrijving [1]).

2. Evenwel, wij nemen akte van de erkentenis dezer maatschappelijke beteekenis, als zijnde juist die, welke van verschillende zijden het meest heden ten dage miskend wordt. Theologie en politiek wedijveren als 't ware, immers ten onzent, om de godsdienst tot het heiligdom des inwendigen bewustzijns terug te dringen. Wil de eerste niets hooren van eene apokalyptische zijde onzer heilige schriften, rekent zij alle de gedeelten die dat karakter dragen als overblijfselen der joodsche theokratie in hare ontaarding, als den joodschen vorm waarvan de zuivere godsdienst van Jezus moet worden ontdaan, de tweede geeft haar hierin de hand, wanneer zij zich de „groote menschelijke taak" die de maatschappij te vervullen heeft voorstelt als buiten eenige betrekking met het bijbelwoord. De heer M. D. A. V. D. H. is voorzeker geen *chiliast*, en toch denkt hij zich de maatschappelijke ontwikkeling der menschheid niet buiten het christendom, toch noemt hij het werk van God: „de verandering der menschelijke maatschappij in een koningrijk der hemelen," (noemde Jezus het alzoo?) en vindt in de verwachting der eerste christenen van eene spoedige wederkomst des Heeren nog iets anders dan eene bekrompene dwaling, ja, stelt ons hen ten voor-

---

1) „Alle Religion ruht ..... in einem Ursprünglichen, das wir nun immerhin als *Gefühl*, unmittelbares Selbstbewusztseyn oder nach seiner ethischen Seite als *Gewissen* bezeichnen mögen, bleibt aber nicht auf dieses Gefühl beschränkt, sondern reflectir sich auch wider in der Erkenntgisz als religiöses *Wissen* und bethätigt sich als eine Kraft Gottes in uns, die zum *Handeln* hintreibt, und somit einen ganzen Complex sittlicher Lebensbestimmungen in sich faszt." (HAGENBACH, *Stud. u. Krit.* 1854. I. S. 15).

beeld, blijkens deze merkwaardige woorden, waarmede wij in de tweede plaats onze instemming uiten: „wij moesten meer gelijken naar de eerste christenen, die de voltooijing steeds digt in het oog hadden, en den eindpaal als met den vinger schenen aan te raken" (bl. 11).

3. „Elke handeling die wij verrigten met het oog op dit groote werk van God, ons zelven helder en klaar bewust van den zamenhang, waarin die enkele handeling staat tot het plan van den gasschen arbeid, is *heilig* en *zalig* 1)" (bl. 13). Wij zouden deze gansche paragraaf moeten naschrijven om op alles te doen letten, wat ons voorkomt hier goed en waar gedacht te zijn. Gelukkig noemen wij het en zeer geschikt om de verschillende strijdende partijen te doen streven naar de oplossing van haren strijd in eene hoogere eenheid, wanneer aan eene welbekende theologische school in ons vaderland het denkbeeld van *opvoeding*, als doel van 's menschen aardsche leven, ontleend wordt, doch hier om niet bij dit formeele begrip te blijven staan, maar om dit doel aan een hooger te onderwerpen, aan deze opvoeding een eindwit te stellen in de „vrijheid en zelfstandigheid," de „absolutè Geistigkeit," de „volkomene gemeenschap onder elkander en eenswillendheid met God." (Wij hadden de orde dezer twee laatste termen liever omgekeerd gezien). Treffend en stout zijn ook de gedachten omtrent 's menschen bestemming om de stoffelijke wereld te beheerschen, ja, met het oog op Psalm VIII, niet te stout ook voor dezen toestand der aarde en der menschenwereld, mits men de verklaring Hebreën II : 6—9 er niet bij uit het oog verlieze. — Ook in de formule: „Het revolutionaire dogma moet ten volle verwezenlijkt worden, maar op anti-revolutionaire wijze," — zij moge dan om den filosofischen *nimbus* die haar omgeeft voor sommigen duister zijn en, in gewoon proza overgezet, min paradox schijnen — ligt, welligt juist om dien philosophischen *nimbus*, voor anti-

1) Kan eene handeling *zalig* heeten?

revolutionairen en revolutionairen beiden een spoorslag om elkander eens beter aan te zien, of men wel zoo geheel gedrogtelijk is, en zij drukt eene waarheid uit, die in het gemoed van velen verholen, maar zeer diep verholen ligt, omdat zij gevaar loopt, van zoodra zij voor den dag komt, als een *monstrum horrendum* aan beide zijden te worden verafschuwd. En toch, is het geloof aan de menschheid, waarvan de revolutionair (*sit venia verbo*) in alle zijne theoriën uitgaat, op zichzelf onchristelijk? Is het niet veeleer in beginsel door het christendom gewettigd, ja, ontstaan? Is het niet omdat God „in menschen een welbehagen" heeft, dat ook wij dit welbehagen kunnen koesteren? Alleen, wij zeggen het den schrijver na, moeten wij alle revolutiën tot stand brengen op anti-revolutionaire wijze, „door ons met eerbied en ootmoed aan te sluiten aan het bestaande, door de gedachten Gods op te sporen die de grondslag van het geschapene zijn, en die gedachten vervolgens afwerkende, de schepping als uit Zijne hand over te nemen en voort te zetten. *Naturae parendo imperamus. Deo obsequendo similitudinem Dei consequimur.*"

4. Of nu de s. en velen met hem, die niet op anti-revolutionair standpunt staan, beseffen den aard en den omvang der hindernissen, die dit werk Gods, dat tevens 's menschen edelste werk is, in den weg staan, daaraan twijfelen wij, en het is juist daardoor dat wij, ook waar wij het met hen eens schijnen, het toch niet zijn, zoolang wij namelijk niet weten of zij, het gindsche land aanschouwende, waarheen wij allen willen komen, ook de klove kennen die zich voor deze kust uitstrekt en of zij op weg zijn naar de eenige brug die over deze klove voert. Het regt tot dezen twijfel ontleenen wij — en daarmede leveren wij het bewijs dat het meer dan hoffelijkheid was indien wij bij den aanvang zeiden den geeerden s. niet tot de onzen te rekenen — aan sommige uitdrukkingen die wij met onze levensbeschouwing niet kunnen rijmen. Zoo wordt in deze zelfde §, waarin wij zooveel schoons

hebben opgemerkt, beweerd dat „elke handeling die wij volbrengen zonder dien zamenhang [namelijk tot het plan van den ganschen arbeid, het groote werk van God] „te *kennen*, of vrij en zelfstandig te *willen* is zonde, ellende en dood." Dat de volmaaktheid bestaat in de volkomen harmony tusschen *kennen* en *willen*, en tusschen deze beiden en den wil van God, zal door geen theïst worden ontkend, en wordt ook vervolgens (§ 4) door den s. treffend in het licht gesteld. Dat evenwel nu hieruit volgen zou, dat het niet *kennen* van den zamenhang, ook daar waar die *gewild* zou zijn (de s. zegt toch: „te kennen, *of* vrij en zelfstandig te willen"), reeds zonde, ellende en dood zou zijn, meenen wij ten stelligste te moeten weêrspreken, tenzij onder dit *kennen* de kennis des geloofs mogt verstaan worden, dat een *weten* is ook daar waar geen *inzien* plaats heeft (Hebr. XI : 1).

Dat dit de meening des s. zou zijn, zouden wij bijna opmaken uit deze treffende woorden (bl. 20) waarmede wij in de vierde plaats onze instemming uitspreken: „wanneer in het leven van den vrome iets voorkomt — eene ontmoeting of eene omstandigheid — waarvan hij den zin en de strekking niet raden kan, zoodat hij niet weet wat God daarmede voor heeft, hoe ook dit weder dienen moet hem ten goede: — dan legt hij dit voorval weg in zijn hart als een schat. Het is eene profetie die hare vervulling wacht. De vrome beschouwt zoodanig voorval als eene *halve*, nog niet voltooide en afgedane gebeurtenis. De andere aanvullende helft zal later volgen, en dan ook zeker den zin van het eerst gebeurde openbaren. En als nu werkelijk, soms langen tijd daarna, de tweede gebeurtenis plaats heeft (*hoc erat!*) die met de eerste in verband staat; dan wordt hij geroerd, en hij zegt dat de tweede of latere geschied is om de eerste te volbrengen en aan te vullen, ἵνα πληρωθῇ τὸ πρῶτον. Dit is de diepe zin van het Nieuw-Testamentische „opdat vervuld zou worden [1])." — Evenwel is dit onderscheid

1) Schoon, naar ons inzien, die zin nog dieper is, verheugen wij ons

tusschen het *weten* des *geloofs* en het *kennen* der *aanschouwing* geenszins door den s. aangegeven; ja, wanneer hij het leven van den godsdienstige beschrijft als bestaande in bovengenoemde harmony van *kennen* en *willen*, als „een voor hem zelven doorzigtig kunstwerk," dan schijnt hij de kroon, de vrucht, het eindresultaat, dat hier op aarde wel niet zal bereikt worden, te verwarren met het beginsel, het uitgangspunt, en het godsdienstig leven meer te beschouwen uit het stoicynsch oogpunt van *zelfbeheersching* (dat evenwel zijn waarheid heeft) dan uit het christelijk van een wandelen met God, een gehoorzaam zijn aan Hem, een eenswillend zijn met Hem, ook daar waar ons die wil zeer duister is, en ons de „zamenhang met het plan van den ganschen arbeid" in deze en gene beschikking of opgelegde taak geheel ontgaat. Staat het niet op den voorgrond dat de eenige weg om te komen tot de ware wijsheid en de ware wetenschap is het worden als kinderkens, ook daarin dat men aflegt alle eigene wijsheid en wordt als „dwazen," zooals de Apostel zegt, ziet, dan weet men niet of uwe gemeente, in plaats van eene *Gemeine der Gläubigen* niet is eene *Gemeine der Wissenden* in den modernen zin van eene die alle gezag heeft opgegeven en zichzelve tot God is.

Als wij nu te vergeefs zoeken naar dit onderscheid tusschen het godsdienstig leven, zooals het op aarde ontstaat en zich ontwikkelt en zoo als het in den hemel voltooid wordt, het leven des geloofs en dat der aanschouwing, dan ontstaat van zelf de vraag: waarom houden wij dit onderscheid vast? Waarom deelen wij niet de veel liefelijker en aantrekkelijker beschouwing, die, het onderscheid van beide sfeeren opheffende, het ideaal dat ons het christendom voorstelt schijnt te verwezen-

zeer in de erkentenis van deze zijde van den zin, als komende ter goeder ure, in een tijd, waarin de vroegere min of meer mechanische opvatting der profetie veelal, ten minste in de nederlandsche theologie, niet anders bestreden wordt dan door een beroep op de feilbaarheid der nieuw-testamentische schrijvers en op hun bekrompen joodsche theologie.

lijken en den hemel op aarde te brengen? Het is omdat wij te doen hebben met eene magt, die in onze oogen eene krankheid is, niet in de eerste plaats van het kenvermogen, maar van het wilvermogen, en die wij bij den s. niet genoegzaam erkend vinden in haar aard en omvang. Deze magt is die der ZONDE. Zij is ons eene positieve, bestaande niet in absentie van geest, maar in het bestaan en de heerschappij van eenen Gode vijandigen en tegen God rebelleerenden geest. Niet in *het niet kennen en dus niet willen*, maar in *het niet willen en dus niet kennen* van Gods werk bestaat ons de zonde. Hebben wij regt om te beweeren dat de s. de zonde niet in dezen zin opvat? Indien de eerste uitdrukking waaruit wij dat besluit trokken dit nog niet volkomen beslist, omdat zij door andere uitdrukkingen schijnt opgewogen te worden, het blijkt ten duidelijkste dat wij ons in die opvatting niet hebben bedrogen, als wij letten op de beteekenis, die hij geeft aan de *offerande*, dit middenpunt van alle voor-christelijke en buitenchristelijke eeredienst. Het eenige ware begrip daarin vervat is den s. dit: „ons zelven moeten wij op deze wijze [nam. door het werk Gods te doen] in de dienst der Godheid stellen, ons aan haar toebrengen en *opofferen*" (bl. 17). Dat dit het gronddenkbeeld van *offerande* is, of liever de onderstelling waarvan zij uitgaat, de grond, het *substratum*, waarop het denkbeeld van offerande steunt, wordt door ons niet ontkend. Edoch — wordt hiermede verklaard dat de mensch, in plaats van zich zelven alzoo der Godheid op te offeren, zooals zijn geweten hem dezen pligt oplegt, en waarin zijne rede hem ook niets vernederends noch onmogelijks kan doen zien, een ander schepsel in zijn plaats heeft gesteld, 't zij mensch of dier? Wordt hiermede verklaard dat hij het denkbeeld van *offerande* als noodzakelijk met dat van *dood* verbonden heeft beschouwd, zoodat er geene heidensche godsdienst zonder bloedvergieten plaats vindt? Men noeme dit alles bijgeloof: dit bijgeloof moet

een grond hebben in de menschelijke natuur; eene absolute dwaling vindt geen algemeenen bijval; — en nu vooral mogen wij den aard en kracht der offeranden niet ligtvaardig ter zijde stellen, nu wij zien ('t geen de s. niet zal ontkennen) dat ook God zelf die wijze van eeredienst niet alleen heeft aangenomen, maar ook heeft ingesteld, en ons ten laatste zijn Zoon heeft gegeven, *in den vorm eener offerande.* Men weet wat van onze zijde gedacht wordt over den aard eener offerande. Ik behoef het hier niet in herinnering te brengen. Alleen, men denke na, of deze zaak, die toch eene hoofdzaak is in alle godsdiensten, heidensche zoowel als geopenbaarde, hare volledige verklaring vindt in den pligt en de behoefte van den mensch om zich door het werk Gods te doen in de dienst der Godheid te stellen, zich aan haar toe te brengen en op te offeren [1]).

---

1) Om het steigend en zeer gewenscht krediet, dat aan de schriften van VINET bij de verschillende partijen in ons vaderland geschonken wordt herinneren wij dat ook volgens hem „l'élement générateur de toute religion qui a exercé quelque empire sur les individus et sur les peuples," bestaat in: „l'élement de la conscience," hetwelk hij nader omschrijft als: „*l'idée de la loi, de la résponsabilité, du péché, de la satisfaction.*" Dit is hem „ce qui rend une religion sainte, ce qui l'élève au dessus de la poésie, ce qui en fait autre chose qu'une manière de courtiser la divinité, ce qui lui donne un corps, une substance, une *réalité.*" Het is omdat het christendom hem de verwezenlijking is van deze denkbeelden, dat hem het christendom de absolute waarheid is. Van dit christendom zegt hij: „Le christianisme est une pensée, une pensée de Dieu. Cette pensée simple et grande, parcequ'elle est divine, se ramifie en une multitude de pensées qui se réjoignent par leurs extrémités à toutes les parties de notre existence morale. De Dieu à l'homme et de l'homme à Dieu, l'idée chrétienne communique et circule, par mille points, dans un mouvement régulier et continu. La vie divine et la vie humaine se fondent l'une dans l'autre, comme le sang des artères dans les veines et des veines dans les artères, sans qu'aucune goutte s'échappe et se perde. Cette pensée qui est toute à Dieu se révèle tout entière dans des faits. Modèle suprême des habiles poëtes dont je parlais en commençant, l'éternelle Sagesse a moins enseigné qu'elle n'a raconté, ou plutôt agi. Elle a écrit sa pensée en faits éclatants dans la création du monde, dans les bénédictions et les malédictions du premier couple, dans le déluge, dans la vocation du père des croyants, dans l'oeuvre de Moïse, dans le culte de Jérusalem,

5. Missen wij hier dus die beschouwing der menschelijke natuur, die bij ons beginsel en uitgangspunt is van alle psychologie, en daarmede van alle christologie en van alle politiek, men zou kunnen vragen: wat blijft er van uwe sympathie, waar zoo groot verschil bestaat in grondbeginselen? Nog veel; wanneer wij ons namelijk

---

dans les miracles, dans les prophéties, dans la naissance et dans la mort de Jésus. Tous ces faits et mille autre intermédiaires sont, les uns avec les autres, et tous ensemble avec le dessein de Dieu, dans une liaison aussi organique, aussi intime, que la main avec le bras, la tête avec le corps. L'unité de pensée se révèle, dans cette grande oeuvre, à l'esprit des uns, au coeur de tous, et se constate d'une manière irrécusable par l'unité qu'elle rétablit dans l'être humain; car il est impossible que ce qui produit l'unité manque d'unité. Tous ces faits consommés dans l'espace et dans le temps, tous, à les voir, contingents et concrets, étrangers en apparence à toute abstraction, n'en sont pas moins une philosophie, et, pour ceux qui la comprennent, l'unique philosophie. Ils sont, dans le temps, la réalisation, de nécessités éternelles, et, dans l'ordre surnaturel, l'expression de vérités naturelles. Toutes choses y sont à la fois parfaitement divines et parfaitement humaines, union dont Jesus-Christ a été le type et la personnification; et non pas humaines quoique divines, mais humaines par ce qu'elles sont divines et réciproquement. Riche et vivante philosophie, qui intéresse à la fois toutes les facultés, qui les exerce toutes, qui se proportionne à toutes les capacités et qui l'a bien prouvé, puisqu'ayant été la nourrice des plus puissantes intelligences, elle est aussi l'instrument énergique de la culture du peuple, et un infaillible moyen de réveil, de développement, pour les intelligences endormies." (Études sur la litt. franç. au 19me siècle. II. p. 188, 190 etc.) Wij merken hierbij op — evenwel niet in betrekking tot het onderhavig geschrift — dat wanneer deze en dergelijke beschouwingen van Vinet beaêmd worden, wanneer men in 't geheel, zoo als thans veelal geschiedt, tracht de spekulatie van Vinet over 't christendom, te deelen, dan vergete men niet wat voor hem, naar de eerst aangehaalde woorden, *wezen* is des christendoms: de oppervlakkigste kennis zijner schriften toont voldingend aan, dat het voor hem bestaat — en daarom beschouwen wij hem als van onze „rigting" — in het groote feit der *voldoening*, met alle onderstellingen en gevolgen daarvan. Men heeft volkomen regt te beweeren dat, indien hij de nieuwere „rigtingen" gekend had, hij zijne christelijke spekulatie met deze zou hebben vereenigd, met prijsgeving zijner voldoeningsleer; — wij evenzeer om dit voor onmogelijk te houden; — maar men heeft geen regt om te beweeren dat deze leer (voor hem en ons *een feit*) en alles wat daarmede in verband staat in zijne spekulatie slechts een ondergeschikte plaats bekleedt en er zonder schade uit zou kunnen geligt worden.

kunnen bepalen tot de *strekking* van het hier gegevene. Wat de s. wil, willen wij ook; niet in dien zin, als men van ieder mensch kan zeggen, die niet tot duivelsche boosheid is vervallen, dat hij het goede wil; maar zóó, dat wat hij *goed* noemt, ook door ons *goed* wordt genoemd, dat zijn ideaal ook het onze is. In dien zin is ons als uit het hart geschreven al wat vervolgens (bl. 21 enz.) wordt aangebragt tot bestrijding van Mr. OPZOOMER's stelling, dat de godsdienst *iets* — zelfs *veel* — maar toch niet *alles* in het menschelijke leven zou zijn. Wij achten de hoofdkwaal van onzen tijd en van ons vaderland, van onze kerk en maatschappij, onze theologie, philosophie en politiek als met den vinger aangeroerd, wanneer de s. in bovengenoemde stelling een nieuw bewijs ziet van den lagen trap waarop in 't algemeen de beoefening van de wetenschap der zedekunde staat. Amen, zeggen wij op het edele woord: „een ander interest dan het zedelijke bestaat in een edel leven niet" [1]). Wanneer nu evenwel de s. beweert dat de ouden ons in dat vak (*sic*) verre vooruit zijn geweest, dan is dit, wil men niet, tegen zijne meening, het licht des christendoms als ondergegaan beschouwen, *cum grano salis* te verstaan. Ja, wel construeerden zij het menschelijke leven naar kunstregels, methodisch uitgewerkt tot in de kleinste détails toe. Doch daarmede is dan ook alles gezegd. Het bleef bij methode en daarin waren zij ons verre vooruit, doch materie, inhoud en levensbeginsel der moraal konden zij niet hebben, omdat het hun aan dogme, aan positieve waarheid, aan kennis van God en mensch beiden ontbrak. Dat nu het dogme in de christelijke wereld veelal alleen van de intellektueele en niet van de ethische zijde beschouwd is, ja,

1) In deze lofrede op de Ethica, en klaagrede over hare verwaarlozing is het ons een ethische en aesthetische wanklank dat zij eindigt met deze ..... parodie zoo wel op den nederigen atheenschen wijze als op de afdwaling der christelijke kerk die hier in hybridisch verband tot den eersten gesteld wordt: *sancte Socrates, ora pro nobis.*

dat er dikwijls naast een koud metaphysisch dogma, eene niet minder koude heidensche moraal geplaatst is, beneemt niets aan de ethische kracht van het dogme zelf. Teregt zegt VINET: „le *dogme* chrétien est tout de suite une *morale*, mais une morale chrétienne; vouloir les distinguer, c'est vouloir distinguer un fleuve de sa source." Wanneer nu de schrijver ons de ouden tot voorbeeld stelt en zich over het christelijk dogma zoo weinig uitlaat, dan vreezen wij dat hij zijn doel, herstelling der ethica, slecht zal bereiken, indien hij namelijk eene der vele wanhopige pogingen mogt willen in het werk stellen om eene ethica zonder stevigen dogmatischen grondslag te bouwen.

6. Toch durven wij niet beweeren dat dit zijn toeleg zou zijn. Hij verraadt daartoe te veel eerbied voor het Schriftwoord, een eerbied dien het niet vreemd zou zijn dat eerlang de theologen van de juristen zullen leeren. Er behoort moed toe eene voor onzen tijd zoo paradoxe meening uit te spreken als deze, dat het geheele staatsregt door de christenen op den bijbel moet gegrondvest worden (bl. 25). In die onderwerping aan het Schriftwoord ligt de waarborg tegen het gevaar om de ethica van hare basis: Gods wil, Gods wet en regt, Gods woord, af te rukken. Toch is deze waarborg nog niet anders dan formeel. Het is ons niet duidelijk geworden, of de s. onderwerping wil aan het schriftwoord, omdat het de ware godsdienst *explicitè* bevat, welke de godsdienstige man reeds *buitendien*, *implicitè* in zich zou hebben; met andere woorden, of hij eene onderwerping wil ook der rede aan het Schriftwoord als aan Gods woord, of dat hij de redewaarheden of liever de religieuse waarheid, zoo als die in den mensch van nature bestaat, slechts terugvindt in de H. S., in den vorm eener positieve godsdienst, en *daarom* de H. Schrift aanneemt. Het is ons niet duidelijk geworden, of de H. Schrift den schrijver een wetboek is dat, daar alle wet slechts een opvoedend, een tuchtigend karakter heeft, alleen zoo

lang en in zoo verre bindend gezag heeft, als de mensch nog niet gekomen is tot de bewustheid der identiteit van den inhoud dier Schrift met dien zijner rede; dan of hem de H. S. de onfeilbare kenbron is eener volstrekte, dadelijke en door de rede niet gegeven noch ondersteldde openbaring, van zaken, die „geen oor gehoord, geen oog gezien heeft en die in de harten der menschen niet zijn opgekomen." Dit onderscheid is van veel gewigt. Daar de ware godsdienst alles wat er waar is in de valsche godsdiensten (daar geen dezer absoluut valsch is) in zich opneemt, zoo is het zeer mogelijk dat men alle natuurlijke of traditioneele godsdienst, wat haar ware bestanddeelen betreft, in de H. S. terug vindt, en in dien zin drukt het spreekwoord: „ieder ketter heeft zijn letter," juist geen kwade trouw noch eenig ethisch gebrek der ketters uit. Doch zonder volkomen onderwerping aan de H. S., zonder dat gevangen geven aller zijner gedachten aan de gehoorzaamheid aan Gods woord, mist men den toetssteen tot proeving en zuivering van datgene wat men door rede of traditie in zich heeft. Het is dus niet zoo zeer de bijbel als zoodanig, als veeleer de godsdienstige inhoud des bijbels, Gods woord, d. i. het dogme, dat beginsel kan zijn der ethica, en ook „van dat gewigtig en heerlijk hoofdstuk der Ethica hetgeen het *staatsleven* omvat." Nu hadden wij wel gewenscht eenige aanduiding te vinden van hetgeen den s. hoofdzaak en wezen der H. S., van hetgeen hem woord Gods is. Wel vinden wij iets dergelijks, wanneer de s. even waar als schoon zegt dat „Paulus in zijnen brief aan de Romeinen de eerste is geweest, die het colossale denkbeeld heeft opgevat en verwezenlijkt, om eene *Historia universalis* der menschheid te schrijven, die waarlijk is eene *historia in unum versa*, — de geschiedenis van het geheele menschdom teruggebragt tot één begrip," en wanneer hij dien ten gevolge in het staatsleven vindt eene heerlijkheid, welligt *de* heerlijkheid des menschen, en in den Staat geen *middel* maar

doel. Als deze stellingen christelijk zijn — wat wij volkomen erkennen — dan zegt de schrijver te regt dat de gedachten, hier van NIEBUHR en van ROUSSEAU aangehaald, ja waarvan het *contrat social* des laatsten geheel de ontwikkeling is, met de christelijke godsdienst naauwer te zamen hangen, dan men oppervlakkig zou denken. Wij hadden evenwel den aard van dien zamenhang gaarne nader willen zien aangetoond. Dat het boek van ROUSSEAU in onzen tijd kwalijk begrepen en daarom miskend en gelasterd zou zijn, (dit zal wel bedoeld worden van degenen, die dit boek als lijnregt tegenovergesteld aan hunne *christelijk-historische* of *anti-revolutionaire* beschouwingswijze aanmerken) wordt nog niet bewezen door de beweering dat er tusschen deze gedachten en de christelijke godsdienst zamenhang bestaat (wat zij niet ontkennen), evenmin als door de ontkenning dat het ROUSSEAU's meening zou wezen dat het „sociaal contract" waarvan hij den inhoud opgeeft, te eeniger tijd werkelijk en feitelijk tusschen de burgers van den staat allen te zamen vergaderd, zou zijn besproken en afgesloten (wat zij niet beweeren). Genoeg is hun het antwoord: „*Je l'ignore*," dat ROUSSEAU op zijne vraag geeft: „comment ce changement s'est il fait?" om hun de overtuiging te geven dat hij, althans wat zijne theorie over de *oorsprongen* der menschelijke maatschappij betreft, niet overeenstemt met de *oorsprongen*, zooals ons de bijbel die voorstelt. Dat daarom zijne idealen met de christelijke godsdienst in naauw verband staan, wordt van onze zijde niet ontkend, daar wij meenen dat er geene idealen zijn of de christelijke godsdienst geeft er de realiteit van, en dat zelfs de conceptie der idealen, in dien verhoogden vorm, waarin wij ze b. v. bij ROUSSEAU vinden, een vrucht is der christelijke godsdienst [1]). Alleen wij verlangen waarborgen dat

---

1) Te regt merkt HAGENBACH op (t. a. p. S. 21) dat „der protestantische Rationalismus offenbar ein anderes und ernsteres Gepräge trägt, als der katholische Liberalismus; Lessing, Herder, Kant, Schiller, selbst

de harmony die de christelijke godsdienst altijd stelt tusschen twee factoren die elkander schijnen te vernietigen, zoo hier tusschen *Gesammtheit* en individualiteit, tusschen de eenheid van het geslacht en de eenheid van den enkelen, niet door vernietiging van eenen der beiden verbroken worden, dat het idée der menschheid dat van den mensch niet absorbeere en wij niet in plaats van den persoonlijken God, in wiens persoonlijkheid wij den grond en den waarborg vinden der onze, tot godheid verkrijgen een kollektief begrip dat onze persoonlijkheid opheft. Deze waarborgen geeft ROUSSEAU ons niet. Door zich niet aan het Schriftwoord als een kindeke te onderwerpen, geeft hij ons eene psychologie, waarvan het objekt, de psyche, de ziel, die 's menschen persoonlijkheid is, ontbreekt, om ons in hem te doen zien alleen het dier dat geest werd door in het *contrat social* zijne dierlijkheid af te leggen. Deze waarborgen missen wij ook bij den heer M. D. A. V. D. H., wanneer hij in het koninkrijk der hemelen slechts schijnt te zien het volkomen staatsleven en wanneer hij het wezen daarvan hierin vindt, „dat wij, op staatkundig terrein, onzen eigen wil en onze eigen werkkracht vrijwillig opofferen, verliezen en ten beste geven: om die als eenen enkelen *factor* te doen wegzinken in het gemeenschappelijk *facit* van den algemeenen wil, de algemeene overtuiging, de ééne algemeene daad van het volk waarvan wij leden zijn." Wij zien niet wat bij zulk een ideaal nog het koningschap van Christus en ons leven in Hem en tot Hem te beduiden hebbe; ja, wij zien niet wat er blijft van dat „élément de la conscience" waarin VINET den bodem van alle christelijke heilswaarheden vindt. Wij gelooven dat in dit element de oplossing te vinden is van elken strijd die thans gestreden wordt en wel niet het minst

---

Rousseau sind doch immer wesentlich als protestantische oder durch den Protestantismus bedingte Naturen zu begreifen gegenüber einem Voltaire, den Encyklopädisten den Jacobinern und sogar — den Deutsch-Katholiken."

van dien tusschen de „anti-revolutionairen," en die zij bestrijden. Niet daarin dat het *droit divin* zich van lieverlede in het *droit humain* oplosse, maar door het geweten tot een *droit humain* gevormd worde, ligt, naar onze meening, de oplossing van den strijd. — Wat bestrijdt men van weêrskanten? Aan den eenen kant: regt, op menschelijke overeenkomst gegrond, d. i. geen regt maar willekeur. Aan den anderen: goddelijk regt zonder menschelijke *Vermittelung*, joodsche theokratie. Indien de bestrijders der anti-revolutionairen kwamen tot de volle bewustheid en de erkentenis dat het ontrukken van regt en wet aan de eeuwige beginselen van Gods regt en Gods wil, om ze van menschelijk goedvinden afhankelijk te stellen, niet anders is dan vernietiging van allen zedelijken en daardoor maatschappelijken band, ondermijning van de grondslagen der menschelijke maatschappij, een praktisch atheïsme, waarvan wij toch vertrouwen dat zij een gruwel hebben — zij zouden aan hunne bestrijders alle motieven ontnemen tot die beschuldigingen, waarover zij zich nu gegriefd en vertoornd toonen. Indien de anti-revolutionairen kwamen tot de volle bewustheid en erkentenis dat in de tegenwoordige bedeeling, onder het nieuwe verbond, de openbaring van Gods wil gebonden is aan het werk des H.. Geestes in de gewetens, zoodat zij niets onmiddellijks, niets wettisch heeft, ja, dat zelfs de bijbel niet in dien zin een wetboek is dat men hare bepalingen zóó, zonder meer, zonder te letten op het verschil tusschen alle die historische en psychologische toestanden waarin zij gegeven en die waarop zij moeten toegepast worden, op deze laatste zou kunnen toepassen — en hierin ligt de waarheid van het denkbeeld van regt op menschelijke overeenkomst gegrond — zij zouden aan hunne bestrijders geenerlei regt laten om in hunne voorstellingen oud-testamentische theokratie te vinden. Het is, naar onze bescheiden meening, de kracht der bestrijders der anti-revolutionaire partij, dat zij iets bestrijden

dat te bestrijden is, onverschillig of het in waarheid bestaat of dat het slechts eene fiktie is, bij de handhaving waarvan men belang heeft; en het is de zwakheid dier partij (indien wij ook hieromtrent even vrijmoedig onze meening mogen uiten, hoewel de namelooze felheid waarmede deze partij bestreden wordt, het ons tot een soort van *pietas* maakt om, bij de gelijkheid van beginsel, ondergeschikte verschilpunten niet dan aarselend uit te spreken) dat zij in hare tegenstanders voornamelijk die uitersten bestrijdt, die, ja, met logische noodwendigheid in hunne premissen liggen opgesloten doch die deze evenzeer desavoueeren en moeten desavoueeren als zij die premissen niet zuiver aannemen, en die, daar er in de geschiedenis nog een hooger logica bestaat dan die van het abstrakte begrip, ook nooit tot volkomen ontwikkeling komen. Daarentegen is het de kracht der anti-revolutionairen en de zwakte der tegenpartij, dat deze den weg niet schijnt te kennen, waarop alleen de verwezenlijking harer idealen gevonden kan worden, en daardoor als vijand bestrijdt dien zij als bondgenoot moest begroeten: *est quod quaerit, sed non est ubi quaerit.* Met andere woorden: trad het christendom minder als staatkundige partij op, en beschouwde de staatkunde zich meer in afhankelijkheid van de waarheden van Gods woord, de zoo gewenschte verzoening wierd ten minste voorbereid. Het is omdat wij deze gedachten in de brochure des Heeren M. D. A. V. D. H., immers *in nucleo*, hebben meenen weer te vinden, dat wij het overeenkomstig den aard van dit tijdschrift hebben geoordeeld, dat mede wil werken tot bevordering van *vrede* door overeenstemming in de hoogste waarheid, om er uitvoerig bij stil te staan.

D. C. D. L. S.

BIJBELSTUDIEN.

STUDIËN OVER HET VERLOSSINGSBEGRIP.

DOOR

MR. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN.

I.

> Doch het zij dat wij verdrukt worden, het is tot uwe vertroosting en zaligheid, die gewrocht wordt in de lijdzaamheid van hetzelfde lijden, hetwelk wij ook lijden; hetzij dat wij vertroost worden het is tot uwe vertroosting en zaligheid.
>
> 2 COR. I: 6.

Ἔιτε δὲ θλιβόμεθα κ. τ. λ. 1). Dezelfde gedachte als in vs. 4, maar door bijvoeging van nieuwe momenten, op echt Paulinische wijze, nader ontwikkeld. Het is niet alléén *voor*, of *om hunne vertroosting*, maar het is om hunne *zaligheid*, om hun *behoud*, dat Paulus niet slechts *vertroost* wordt, maar dat hij *verdrukking lijdt*.

1) Men vindt hier een fragment uit eene doorloopende aanteekening onder het lezen van den tweeden Brief aan de Corinthiers, dat hier eenvoudig wordt medegedeeld, gelijk het uit de pen is gevloeid. Vandáár de aansluiting aan den oorspronkelijken Griekschen tekst, die welligt voor dit Tijdschrift wat vreemd is, maar bij eene opgave der aangehaalde plaatsen, waarvoor steeds gezorgd zal worden, ook voor zulke lezers die geen Grieksch verstaan, geene groote belemmering zal wezen.

Van het *vertroost* worden om hunne vertroosting en zaligheid, spreekt hij in het 2de gedeelte van dit vers. Maar in welken zin *lijdt* hij daarom, of daarvóór *verdrukking?* — Het antwoord op die vraag moeten wij, dunkt mij, zoeken in aanwijzingen gelegen in andere soortgelijke uitboezemingen van Paulus. Zoo noemt hij zich Eph. III : 1 „den gevangenen van Jezus Christus *voor ulieden, de heidenen*." En wanneer hij dan, na in de volgende verzen al de heerlijkheid en al het geluk te hebben opgesomd, waaraan de heidenen, door zijne evangelieprediking der genade van Christus *ook voor hen*, deel hebben verkregen, in vs. 13 zegt: „dáárom bid ik, dat ik niet vertragen moge „(niet moedeloos, *nicht faul*, worden moge)" in mijne verdrukkingen *voor ulieden*, welke uw roem zijn," — dan wordt het ons duidelijk, dat Paulus de gevangenschap, welke hij ondergaat, dáárom beschouwt als een lijden *vóór de heidenen*, omdat hij haar inderdaad leed óm zijne getrouwheid in het verkondigen van den Christus *voor allen*, dat is, van het volle Evangelie der genade, in tegenstelling van het nog met judaïsmus, en daarom ook met exclusieve bestanddeelen verduisterde evangelie der Joden-Christenen. Hij leed evenwel die gevangenis, die banden en alle andere smarten die hem óm die getrouwheid in de prediking van dat ware, zuivere evangelie te beurt vielen, de miskenning, ja, de lasteringen der *valsche broederen*, niet alléén in zóóverre *voor de heidenen*, als zij de gevolgen waren dier getrouwheid: maar ook nog in hoogeren zin: ja, in eenen zin welke hem regt gaf óm in de bekende plaats Col. I : 24 te zeggen, „dat hij de *overblijfselen*, de *nalatenschap* als 't ware (τὰ ὑστερήματα) der verdrukkingen van Christus in het *vleesch* vervulde, voor Zijn *ligchaam*, hetwelk is de Kerk." Immers, door deze woorden wordt onmiskenbaar eene *gelijksoortigheid*, eene *homogeneïteit* daargesteld tusschen het lijden van Christus en dat van Paulus *vóór zijne gemeente:* eene homogeneïteit gelegen, derhalve, niet alleen in den aard, maar ook

in het doel en oogmerk van dat lijden. Christus is, namelijk, door *lijden* tot *heerlijkheid* ingegaan, opdat Hij, door zijnen dood en opstanding te niet hebbende gedaan alle *heerschappij en magt*, (Col. II : 10, 15), dat is, alle vreemde magt, buiten God, die over den mensch heerschappij voert, de magt der wet, der zonde, des duivels en van den zondigen mensch, het leven en de onverderfelijkheid *aan het licht zoude brengen*. En zóó wordt ook, in zijne navolging, door Paulus, *in* en *dóór* zijn lijden om des evangelie's wille hetzelfde leven en dezelfde onverderfelijkheid verder *aan het licht gebragt*: in dien zin, dat door dat lijden wordt geopenbaard en duidelijk gemaakt, voor alles wat oogen heeft om te zien, dat de weg der waarheid, de weg tot heerlijkheid, een kruisweg, een weg des lijdens is; op welken alle uit de zonde voortkomend ongeluk en smart overwonnen wordt door het *geloof* aan Gods liefde en genade, dat de *wereld* overwint: — eene voortzetting van het aan het licht brengen des levens en der onverderfelijkheid, door den discipel, welke alleen dáárin van dat des Meesters verschilt, dat de discipel dat alleen doen kon *dóór* en *in* de kracht der overwinning, dat is, *door het geloof aan de overwinning* reeds door den Meester volkomen behaald, en door zijne eenheid, in dat geloof, met Hem.

En het is op dit moment dat Paulus dan ook blijkbaar doelt, wanneer hij in ons vs. zegt: „maar, hetzij wij verdrukt worden, het is óm uwe vertroosting en zaligheid, *die gewerkt wordt in het dulden derzelfde lijdenssmarten, welke ook wij lijden.*" Dat de Corinthiërs *hetzelfde* lijden, dat ook hij lijden moest, *voor hunne zaligheid*, dat is, om des evangelie's wille, dat is hem een bewijs, dat ook zíj deel hebben aan dat evangelie. En indien zij dááraan deel hebben, nu, dan hebben zij ook deel aan zijne vertroosting. Dat is de verklaring die Paulus zelf, in vs. 7, aan deze woorden geeft. En het is de gedachte die Rom. VIII : 17, staat uitgedrukt, van den Meester op den discipel overgebragt. Gelijk de

gemeenschap aan het *lijden* van Christus, ook medebrengt, de gemeenschap aan zijne *heerlijkheid*, zoo is voor Paulus de gemeenschap aan zijn lijden om des evangelie's wille, het pand en de waarborg van hun deelgenootschap aan dezelfde zaligheid, en daarmede ook, aan zijne vertroosting. En *dat* de Corinthiërs daaraan deel hebben, dat is mede de vrucht van *zijn*, van Paulus lijden; — van zijn lijden *voor de gemeente*, in de voortzetting van het lijden van Christus: niet in dien zin, dat hij dóór zijn lijden de zaligheid voor de Corinthiërs *verdient*, indien die term van *verdienen*, ook van Christus gebruikt, juist is, waartoe de Schrift, zoover ik weet, geenen grond geeft: maar alzoo, dat dit zijn lijden om des evangelie's wille, voor de Corinthiërs het, ook tot werking en bevestiging van *hun* geloof strekkende pand is der waarheid van dit evangelie, hetwelk door *lijden* tot *heerlijkheid* brengt [1]): dat is, hetwelk deze groote verborgenheid

1) Het is, indien ik mij niet bedrieg, dezelfde gedachte welke Paulus ook uitdrukt Phil. I: 12-14 en volg. Paulus meldt met vreugde, dat zijne banden tot bevordering van het evangelie gediend hebben, als zijnde het in geheel het Praetorium, (misschien de legerplaats der praetoriaansche benden die waarschijnlijk zijne bewakers leverden), en aan alle de overigen duidelijk geworden, dat hij die banden *om Christus wille* (ὥστε τοὺς δεσμούς μου φανεροὺς ἐν Χριστῷ γενέσθαι) leed. Door dit, zoo blijkbaar geworden feit, waren de meeste broeders te Rome bevestigd geworden in de verzekerdheid dat het evangelie *van Paulus*, dat is, het evangelie *voor allen*, zonder aanneming des persoons, en derhalven, het evangelie der *genade*, zonder de werken der wet, het éénige ware was. En in dien zin hadden hun de banden van Paulus vertrouwen ingeboezemd, zoodat zij nu, op die banden als 't ware steunende, als op het pand en de waarborg der van Paulus verkondigde waarheid, voor welke hij leed (πεποιθότας τοῖς δεσμοῖς μου), met meer ruimte van geloofsmoed, zonder vrees, het Woord verkondigden.

In dien zin kon Paulus ook zeggen (vs. 17), dat hij ter verdediging (εἰς ἀπολογίαν) van het *evangelie*, dat is, ter openbaring en bevestiging der waarheid van het regte evangelie der genade, in banden lag. Werkelijk was het *óm* zijne krachtige reactie tegen het Jodendom, dat is, tegen de *wet* in tegenstelling van het *evangelie*, óm en dóór hetgeen te Jeruzalem gebeurd was en dóór den haat der Joden, dat Paulus thans te Rome gevangen lag. Dit feit zelf, dat de dienaar van Christus, óm zijn evangelie dat hij verkondigde, door al wat op het wettisch standpunt stond,

Gods openbaart, dat de weg om tot God te komen, dat is, tot zaligheid en heerlijkheid, is de weg der smartelijke dooding van allen uitwendigen *schijn* of *leugen*; en wel voornamelijk dier leugen *in ons*, die aan God de eere ontneemt Zijns naams, en van onze inwendige verkleefdheid aan die leugen, dóór de ons in Christus *geopenbaarde*, en alzoo ook ons *gewordene*, *toegekomene waarheid* van Gods genade en trouw. Joh. I : 17.

De overwinning die met deze *waarheid* Gods, welke tevens is de *kracht* Gods, in het hart zegeviert over de leugen, die, sedert den val, het geluk aan het menschelijk hart voorspiegelt als *buiten God* gelegen, en de *straf*, welke den mensch tot erkentenis van zijn *ongeluk* buiten God en mitsdien tot erkentenis dier leugen zelve, tot verootmoediging moet brengen, als een ongeluk en onregt doet schuwen en vlieden: — die overwinning is weggelegd voor het geloof dat de *wereld*, al wat schijn en leugen is, overwint. En wie is het die de wereld overwint, dan die gelooft dat Jezus is de Christus, de Zoon Gods? Hij, die niet gekomen is *door water alléén*- die ons niet enkel het *denkbeeld* is komen brengen van zedelijke reinheid, als voorwaarde van gemeenschap met God, en daarmede, van waar geluk voor den mensch, en van tot die reinheid noodzakelijke *afwassching*, *ontheffing* van de bezoedeling der zonde: maar die ook gekomen is *door het bloed*, ons brengende de *verwezenlijking* (niet slechts de *mogelijkheid* der realisatie van dat denkbeeld) door *bloed*, door *lijden:* door *zijn* bloed, door *zijn* lijden en sterven: door dat Hij

---

met woedenden haat vervolgd werd (verg. Gal. V : 11), was de verzegeling der waarheid van de onverzoenlijkheid die er bestaat tusschen *wet* en *evangelie*, dat is, tusschen uitwendigen *schijn* en inwendige waarheid, tusschen door de wet gebodene *daden*, en genade, liefde, leven uit God, door Christus, en daarmede de verzegeling van het evangelie zelf: en zulks, niet alleen tegenover de Joden, maar ook tegenover de nog gedeeltelijk judaïzérende Christenen, die het evangelie verduisterden en op welke Paulus in vs. 15 en 16 het oog heeft. Verg. 2 Tim. II : 9-11.

zijne ziel heeft uitgestort in den dood: — derwijze, dat Hij, vrijwillig intredende in hetgeen de *ἀκμη*, het hoogste toppunt, is van de regtvaardige en daarom ethisch noodzakelijke gevolgen der zonde, welke hare *vergelding* uitmaken, den *dood* (als die het toppunt is van het gevoel van inwendige derving der gemeenschap met God, uitwendig uitgedrukt en aanschouwelijk gemaakt door den stilstand en de verderving des ligchaams), zulks heeft gedaan, zonder daarbij één oogenblik ethisch te bezwijken, dat is, zonder daarbij één oogenblik aan de liefde en trouwe zijns Vaders te twijfelen: — door welk ware leven, door welk doen van den wil des Vaders, hij het leven dat hij vrijwillig had afgelegd, heeft kunnen wedernemen en den dood alzoo heeft overwonnen. Zóó heeft hij *door den dood*, dat is, *door lijden*, dat is, *door bloed*, maar door eenen dood, een lijden vol gehoorzaamheid en doende den wil des Vaders gaarne, te niet gedaan, van zijne magt over de menschheid, waartoe ook Hij behoorde, beroofd, dengenen *die de magt des doods bezat*, die door zijnen boozen invloed den mensch aan den dood, den *waren* dood, de geheel voltooide afsnijding der gemeenschap met God onderwerpt, dat is, den duivel, Hebr. II : 14.

Zóó verkrijgen wij, dunkt mij, ten minste een voorgevoel van hetgeen het zeggen wil, dat het Hem, *om* wien en *door* wien alle dingen zijn, betaamde, vele zonen tot heerlijkheid brengende, (dat is, *om* vele zonen tot heerlijkheid te brengen), den leidsman, den voorganger hunner zaligheid *door lijden* tot volkomenheid te brengen: te *τελειῶσαι*: — welk woord hier blijkbaar vervangt, ten opzigte van den *Voorganger*, hetgeen omtrent de *zonen* uitgedrukt is door *tot heerlijkheid brengen*, maar zóó, dat het uit hoofde der hier gestelde pariteit tusschen die *zonen* en hunnen *Voorganger*, geen geheel ander denkbeeld kan uitdrukken — met dien verstande, dat *τελειῶσαι*, [voleinden] omtrent den Voorganger gebruikt, niet noodzakelijk medebrengt, een doen overgaan van min-

deren, tot méérderen, tot volstrekte *ethische* volkomenheid, maar alléén, een doen overgaan van eenen minderen tot den hoogsten, volkomenen trap van *heerlijkheid*, Hebr. II:10. Door *lijden* moesten die vele *zonen* of *kinderen* tot heerlijkheid worden gebragt. Zij konden tot heerlijkheid niet komen, indien *in hen* de dood der zonde in de verwijdering van God, door het leven des geloofs aan de reinigende en heiligende liefde Gods niet overwonnen werd; welke overwinning alleen door *lijden*, naar ziel en ligchaam, kon worden bevochten. En dáárom moest ook hun voorganger en leidsman in dien strijd van het leven tegen de dood, van de goddelijke *geregtigheid* of *volkomenheid* (de δικαιοσύνη θεοῦ van Paulus, hetzelfde als de τελείωσις in den brief aan de Hebreën) tegen de zonde, en hare gevolgen, ook zelf door lijden tot heerlijkheid, tot volkomenheid worden gebragt.

Zóó heeft Christus, hoewel hij *Zoon* was, door hetgeen hij geleden heeft, *gehoorzaamheid geleerd* en tot volkomenheid, tot heerlijkheid gebragt zijnde (τελειωθεὶς), is hij allen die hem gehoorzaam zijn, eene oorzaak der eeuwige zaligheid geworden, Hebr. V:8, 9.

Hoe hij die gehoorzaamheid geleerd heeft, wordt ons in het 7e vers geopenbaard: — door *smeekingen en gebeden*, met *sterk roepen en tranen* tot Hem die hem uit den dood verlossen kon: derhalve, door te midden des doods en diens benaauwdheden voor ziel en ligchaam, zich desniettemin aan God, aan zijne beloften, met het onwankelbaar vertrouwen der liefde, te blijven vastklemmen.

Door de gewigtige woorden, *„allen die hem gehoorzaam zijn,”* in deze, ons in de beduidenis van het lijden van Christus misschien meer dan eenige andere schriftuurplaats inleidende teksten, wordt ons een blik geopend in de groote verborgenheid des kruises, dat is, de wijze *hoe* en *waarom* het gehoorzaam lijden en sterven van Christus de oorzaak is der eeuwige zaligheid voor vele broederen.

Die oorzaak, dat verband, kan ik, voor mij, (en

moge God het mij beter doen inzien, indien ik hierin eigene wijsheid volg), onmogelijk mij als eene werktuigelijke inwerking voorstellen: als eene wonderkracht, zich *simul et semel*, met den verzoeningsdood van Christus, over de door dien dood verlosten uitstrekkende: in dien zin, dat die verlosten, *uno ictu*, met Hem, reeds werkelijk, objectief, van den dood verlost *zijn*, schoon zij eerst *subjectief* tot het bewustzijn daarvan komen, wanneer zij zich bekeeren en het Evangelie gelooven: gelijk dit denkbeeld noodzakelijk eigen is aan een verlossingsbegrip dat van de prédestinatie uitgaat.

Naar dit begrip moet de verborgenheid des kruises zóó opgevat worden, en wordt het zóó opgevat, dat Christus, in de wereld gekomen zijnde voor degenen die in Gods raad van eeuwigheid uitverkoren waren om de zaligheid te beërven, zich voor hen, en voor hen alléén [1]), als hun Borg en plaatsbekleeder in het gerigt heeft gesteld, en voor hen, in hunne plaats, geheel de straf voor al hunne *zonde* en werkelijke *zonden*, gedragen en geboet heeft: zoodat het niet anders *kan*, dan dat dezen, wier schuld bij God betaald is, van dat oogenblik af, reeds voor God geregtvaardigd en zalig *zijn*, en ook, in den tijd, zalig moeten *worden*.

Ik zwijg er thans van, dat dit leerbegrip zwarigheden aanbiedt, die wel overkomen kunnen worden, gelijk ik zelf die vroeger over gekomen ben, zoo lang men nog onder den indruk, ja, onder de magt van het menschen-, van het kerkwoord, of ook van het broederwoord is, dat getuigt, dat men zonder dit *leerbegrip* niet zalig kan worden: maar die naderhand, hoe meer men van het menschenwoord los geraakt, hare regten hernemen: dat

---

1) Verg. de vijf artikelen tegen de Remonstranten, II, 8: „dat is, God heeft gewild, dat Christus door het bloed des kruises (waardoor hij het Nieuwe Testament bevestigd heeft), uit allen volke, geslachte, natie en tale, *die allen, en die alléén, die van eeuwigheid tot de zaligheid uitverkoren en van den Vader Hem gegeven zijn, krachtdadiglijk zou vrijkoopen, met het geloof beschenken*." enz.

het, b. v. zich beroepende op teksten gelijk Rom. VIII: 28—31, die uitdrukkelijk in zijn voordeel schijnen te beslissen, bij eene diepere beschouwing daarvan, op het gebied van het begrip der *in den tijd* volbragte verzoening, verkeerdelijk blijkt over te brengen, hetgeen onbetwistbaar eene waarheid Gods is, maar die tot het gebied behoort van het denkbeeld der souvereiniteit Gods, die alles werkt naar den raad Zijns willens: — dat het de daad der Verlossing en de verlossings-werkzaamheid, het Verlossers-ambt van den Heer Christus, in plaats dat het volgens de Schrift eene voortdurende kracht heeft, beperkt tot het oogenblik van zijnen zoendood, zoodat de Heer alleen, door hetgeen hij eenmaal gedaan *heeft*, onze zaligmaker kan heeten: — dat het de oplossing schuldig moet blijven van de vraag, wáárom de aldus, in dien zin, van de zonde eens vooral verlosten en vrijgekochten, toch nog *lijden*, dat is, de straf der zonde, hare regtmatige gevolgen hier op aarde dragen moeten, en hoe dat zijn kan, behoudens de regtvaardigheid Gods, indien de straf der zonde voor goed, in den zin van dat leerbegrip, voor hen geleden is, hetgeen medebrengt dat die straf is uitgeput? — dat het niet minder het bevredigend antwoord schuldig blijft op de vraag, hoe het mogelijk is, dat de uitverkorenen, welke, volgens dat leerbegrip, in dien zin *realiter* met Christus gestorven *zijn*, dat op het oogenblik zelf van Zijnen dood en opstanding, hunne zonden *realiter* waren uitgewischt, en zij gereinigd en geheiligd, toch nog *als zondaren* in den tijd kunnen geboren worden, een boos geweten hebbende en schuld en zonde gevoelende? — hoe eene reiniging der zonde, door volstrekte kwijtschelding der straf, welke niet denkbaar is zonder bewustzijn van dien toestand, zamen kan gaan, met een geheel leven, hier in den tijd, somwijlen tot op het laatste oogenblik toe, in volstrekte onwetendheid niet alleen van die gebeurde, zedelijke daadzaak, maar in volstrekte verwerping daarvan en in zonde doorgebragt?

Maar ik moet hier alleen opmerken, dat dit begrip, hetwelk, hoe ik het mij ook moge zoeken optedringen, onwillekeurig voor mij, door deze en dergelijke zwarigheden, zijnen mechanischen, uit het spiritualismus, in verband met uit het Romeinsche regt, omtrent *cautio*, *fidejussio*, *solutio* en *novatio* ontleende, en aan Calvijn voorál, als gewezen jurist, niet vreemde denbeelden, afkomstigen oorsprong verraadt, zich alleen kan staande houden, door het op den voorgrond staan van het leerstuk, met hetwelk het staat of valt, *dat Christus alleen gestorven is voor de zonden der uitverkorenen.*

Immers, alléén krachtens deze a priori vastgestelde leerstelling, kan het denkbeeld houdbaar zijn, van zoodanig eene reële substitutie van den onschuldigen aan de schuldigen, waardoor de schuldigen, niet *potentieel*, maar *effectief*, door het lijden van de overgenomene straf hunner zonde, in den persoon van hunnen plaatsbekleeder, van die straf ontheven en mitsdien vrijgesproken, geregtvaardigd zijn: derwijze dat het regtens onmogelijk is, dat zij niet reeds zalig zouden *zijn*, en zalig zouden *worden*, wijl het met de regtvaardigheid Gods strijdig zoude zijn, hun de éénmaal door hen, bij représentatie, geledene straf, nog eens opteleggen. Want, wordt deze leerstelling *niet* tot grondslag gelegd, dan moet dezelfde, reële, oogenblikkelijk werkende kracht van ontheffing van alle schuld en straf, door den dood en opstanding van Christus, zich uitstrekken tot *alle menschen*, tot de *geheele wereld:* en dan zoude het, krachtens het op zich zelven onloochenbare argument, dat God onmogelijk eene tweede keer straf kan eischen van degenen die de straf, in den persoon van hunnen plaatsbekleeder geleden hebben, onmogelijk zijn, *dat de geheele wereld, niet zalig ware en zalig wierd;* hetgeen nog veel verder zoude gaan dan eene apokatastasis.

Derhalve, de steunpilaar waarop dit leerbegrip derwijze steunt, dat het zonder dien niet bestaan kan, is,

de stelling, *dat Christus gestorven is voor de zonden der uitverkorenen*, *en alléén voor hen.*

Maar nu wordt deze steunpilaar omgestooten door zóóvele uitdrukkelijke verklaringen van Gods Woord, dat Christus is het Lam Gods, dat *de zonden der wereld* wegneemt; — dat Hij niet gekomen is, om de *wereld* te *oordeelen* (welk *oordeelen* toch wel niet van de uitverkorenen zal kunnen worden opgevat), maar om de *wereld* te behouden; dat God was in Christus *de wereld* met zich verzoenende, enz.

En is werkelijk die steunpilaar, door deze woorden Gods omvergestooten, dan ligt daarmede noodzakelijk het geheele méchanische begrip der verzoening ter aarde; dan kunnen wij, met een goed geweten, niet meer zeggen, dat de oorzaak wáárom het lijden en sterven van Christus de verzoening is der wereld, of, met andere woorden, dat het verband tusschen onze zaligheid en het lijden en sterven van Christus, gelegen is in de *werkelijke*, *volbragte* uitdelging onzer schuld, door Hem aan het kruis, en van al hare straf.

Maar wat dan?

Ik voor mij moet verklaren, dat, zoo lang hetgeen in de plaats moet gesteld worden van dit méchanisch begrip, hetwelk dáárom voor mij niet meer houdbaar is, mij nog niet regt duidelijk en klaar is geworden, ik mij geenszins, door de verwerping van dat *begrip*, beroofd vind van den eenigen troost in leven en sterven, gelegen in het vaste geloof, op Gods Woord, al begrijp en doorgrond ik het ook nog niet, dat Christus ook voor mij den dood heeft overwonnen en dat ik door zijne striemen genezing heb.

Wil men mij komen verbieden, in den naam van het leerstelsel, om dien éénigen troost beide in leven en sterven te hebben, omdat ik dit *leerbegrip* niet meer houdbaar kan achten, — dan kan ik niet anders, dan, van het leerstelsel, beroep doen op de eeuwige ontfermingen van Hem die niet wil dat de zondaar sterve,

maar dat hij zich bekeere en leve; op het Woord, nog niet doorgrond, maar aangenomen, geloofd, omhelsd, van Hem die opent en niemand sluit, dat Hij de opstanding is en het leven, en dat, die *in Hem* gelooft, zal leven, al ware hij ook gestorven.

Maar daarbij blijf ik, in het diepste mijns wezens, het voorgevoel koesteren, dat de sleutel tot de volkomene klaarheid van het begrip waarnaar gezocht wordt, ligt in teksten, gelijk de reeds zoo even aangehaalde uit den Brief aan de Hebreën.

„Christus, hoewel Hij Zoon was, heeft uit hetgeen (ἀφ' ὧν, uit de dingen die) hij geleden heeft, gehoorzaamheid geleerd; en volmaakt (tot heerlijkheid gebragt) zijnde, is hij *voor allen die Hem gehoorzamen*, eene oorzaak van eeuwige zaligheid geworden."

Drie dingen worden ons, dunkt mij, door dezen tekst geleerd, welke bij wettige gevolgtrekking daaruit resulteren:

1°. Dat de gehoorzaamheid die Christus, schoon Gods Zoon zijnde, door lijden *geleerd* heeft, en zijne daarop gevolgde heerlijkheid, *objectief* de oorzaak is der eeuwige zaligheid voor velen.

2°. Dat die oorzaak *subjectief* haar gevolg heeft, alléén voor degenen *die Hem gehoorzaam zijn*.

3°. Dat die gehoorzaamheid aan Hem derhalve is de *voorwaarde* waaronder en tevens het middel waardóór die oorzaak voor hen werkt en haar gevolg heeft.

Door de eerste stelling wordt noodzakelijk uitgesloten dat denkbeeld der oorzakelijkheid van de eeuwige zaligheid voor velen, in het lijden van Christus, volgens hetwelk de *straf*, door velen verdiend voor hunne zonden, aan Hem is opgelegd en door Hem *overgenomen:* namelijk, in dien juridischen zin, in welken iemand de schuld van een' ander voor zijne rekening nemende en betalende, de oorspronkelijke schuldenaar daardoor gelibereerd wordt; schoon zulk eene juridische transactie een zeer geschikt *beeld* kon zijn, *quantum ad effectum*, om den toestand

van volkomene ontheffing van schuld en straf, waarin de zich bekeerende en het Evangelie geloovende zondaar verplaatst wordt, door de verlossing die in Christus Jezus is.

Want dit denkbeeld is niet vereenigbaar met de verklaring dat Christus *zelf* en dus *voor zich zelven*, door hetgeen Hij heeft geleden, gehoorzaamheid heeft *geleerd.*

Immers, dit *leeren* van gehoorzaamheid, brengt noodwendig het denkbeeld mede eener eigene, persoonlijke, zedelijke daad van geloovige, toenemende, vertrouwens- en liefde-volle overgave en onderwerping aan God: — en sluit derhalve het denkbeeld van eene, met volle, onbestredene, *eigene* gehoorzaamheid, welke dus niet behoefde *geleerd* te worden, geschiede overneming van de straf der ongehoorzaamheid van *anderen*, volstrekt uit.

Met andere woorden: het *leeren van gehoorzaamheid*, brengt bij den Heer Christus, zelven *den Zoon*, den volmaakt heiligen, vlekkeloozen en reinen van alle zonden, noodzakelijk mede eene van buiten aankomende, in den afkeer voor ligchamelijk en zielelijden en dood, hare kracht zoekende *verzoeking* tot *ongehoorzaamheid*, welke door *gehoorzaamheid* wordt overwonnen.

En nu, de afwijzing, in worstelenden strijd, van die verzoeking, door *gehoorzaamheid*, welke gehoorzaamheid in dit afwijzen haar hoogste, heerlijkste toppunt bereikt en, in dien zin, *geleerd* wordt, zij is noodzakelijk eene persoonlijke, ethische, inwendige daad des harten dat, in het vast bewustzijn der, in weêrwil van den al het tegendeel spellenden schijn, niet wankelende liefde en trouwe Gods, dááraan blijft vasthouden.

Men zal vragen, wáárom dit denkbeeld van *eigen*, *persoonlijke geloofsstrijd* in den Heer Jezus, waarin dat *leeren van gehoorzaamheid* bestaan zoude hebben waarvan onze tekst spreekt, in strijd zoude zijn met het door ons, als strijdig daarmede, gekenmerkte denkbeeld: daar immers de gehoorzaamheid van den Heer Jezus en zijn geloofsstrijd als het gevolg daarvan, juist kan bestaan

hebben in het *gehoorzaam* en *gewillig* dragen, ter voldoening aan den heiligen wil zijns Vaders, van de Hem opgelegde straf van *anderen*, welke hij daardoor van de straf onthief?

Ik antwoord, dat het mij voorkomt, dat er daarom onvereenigbaarheid is tusschen deze twee denkbeelden, omdat de straf van de zonde, die een *ethisch* kwaad is, niets anders kunnende zijn dan het ethisch noodzakelijk en daarom *regtvaardige* gevolg, dat in het kwade beginsel der zonde ligt opgesloten en dat tot zijne ontwikkeling *moet* komen, deze *straf* of *vergelding* zelve onmogelijk iets anders kan wezen dan een *ethisch* kwaad: welk kwaad is, de *moedwillige* verwijdering van God, de verwerping der gemeenschap met God, hetgeen niets anders is dan vijandschap tegen God.

Deze onmogelijkheid vloeit voort uit de waarheid, dat een *gevolg*, hoewel eene ontwikkelde modificatie zijnde zijner oorzaak, in zijn *wezen* niet kan verschillen *van*, althans niet strijdig kan zijn *met* die oorzaak.

Indien dan nu de straf der zonde niet anders kan wezen, dan *voortgang* in de zonde, tot hare volledige ontwikkeling toe, dat is, dan *toenemende* en *niet eindigende* vijandschap tegen God, welke vijandschap is de eigenlijke dood der ziele, die in den ligchamelijken dood slechts zijne afspiegeling heeft; — dan volgt hieruit, dat, zoo men de leer van het plaatsvervangend lijden in dien zin opneemt dat Christus *overgenomen* heeft onze *straf*, de straf van *onze zonde*, gelijk een onschuldige de doodstraf van eenen ter dood veroordeelde kan *overnemen*, opdat deze het leven behoude, de Christus dan zoude moeten *over* en *op zich* genomen hebben onze ethische, voortgaande, niet eindigende verwijdering van God, dat is, (mijne pen gruwt van het nederschrijven van zulk eene lasterlijke ongerijmdheid), onze tot haar hoogste toppunt voortgaande en eindelooze vijandschap tegen God.

Indien de straf onzer zonde alleen bestond in de oplegging eener uitwendige, van buiten aankomende straf,

bij voorbeeld, in den dood des ligchaams: dan zoude het denkbaar wezen, dat de Heer Jezus, om ons van *die* straf te verlossen, zelf die straf van ons had overgenomen: schoon ook dán nog, de overbrenging van iets dat in menschelijke strafoefeningen mogelijk kan zijn, — namelijk, de ontheffing van den schuldige door de overbrenging van zijne straf op den onschuldige, omdat bij menschelijke strafoefeningen niet zoozeer het ethisch moment der *vergelding* aan den schuldigen zelven, als het moment van de noodzakelijke handhaving der wet op den voorgrond staat, — op *Gods gerigt* iets onverklaarbaars zoude blijven.

Maar indien het nu vast moet staan, dat de eigenlijke straf van de zonde zelve niets anders kan wezen, dan een *éthisch* kwaad gevolg van het kwaad, (schoon dat ook *physische* kwade gevolgen medebrengt), dan wordt het onmogelijk, het lijden en sterven van Christus *voor ons* en *in onze plaats*, in eenen zin optevatten welke niet overeentebrengen zoude zijn, aan de eene zijde, met zijne volmaakte *zondeloosheid*, en aan de andere zijde, met de verklaring van onzen tekst, dat hij „zoon zijnde, door lijden *gehoorzaamheid* heeft geleerd." Want de Heer Christus zoude dan daarin gehoorzaamheid hebben moeten leeren, dat hij, als onze *straf*, onze *zonde*, dat is, onze vijandschap tegen God op zich en over zoude hebben genomen; en dat zoude, aan de eene zijde eene lastering zijner Godheid wezen; terwijl, aan de andere zijde, dat overnemen onzer *straf*, verre van een *leeren van gehoorzaamheid* te hebben kunnen zijn, inderdaad zich in een overnemen onzer *ongehoorzaamheid* zoude oplossen!

Hieruit zien wij, indien ik mij niet bedrieg, dat deze verklaring der Schrift, dat Christus *door lijden gehoorzaamheid heeft geleerd*, en dat hij *dáárdoor* eene oorzaak van eeuwige zaligheid is geworden voor degenen die hem gehoorzaam zijn, zoodat door dat *leven van gehoorzaamheid*, door *lijden*, zijn plaatsvervangend en

verzoenend lijden voor ons moet zijn uitgedrukt, volstrekt medebrengt; immers indien noch aan zijne goddelijke natuur en zondeloosheid, noch aan het wezen der zonde en hare straf afbreuk zal worden gedaan:

Aan de éene zijde; dat dit plaatsvervangend en verzoenend lijden van Christus voor ons, zijn overnemen van onze straf, werkelijk heeft moeten bestaan in een lijden van de *ethische gevolgen* onzer zonden, bestaande in een *strijden* tegen de zonde en hare verzoeking, zonder 't welk geen *leeren van gehoorzaamheid* bij hem denkbaar is.

Aan de andere zijde: dat deze overneming van onze straf, dit lijden van de ethische *gevolgen* onzer zonden, dit strijden tegen de zonde, onmogelijk heeft kunnen bestaan in het overnemen van *dat* gevolg onzer zonde, hetwelk zelf *in zonde* bestaat.

En hieruit volgt, dat het lijden en sterven van Christus *vóór onze zonde*, noodzakelijk zamenvalt, identisch is met *zijn eigen lijden*, dóór onze zonden: door den strijd tegen de verzoeking tot zonde, die het gevolg is zijner intrede in ons *zondig vleesch.*

Valt alzoo *de eigen geloofsstrijd* van Christus, zijn *leeren van gehoorzaamheid*, als zijn eigenlijkst lijden, geheel zamen met zijn lijden *voor anderen*, zoodat beide slechts *één en hetzelfde* moment zijn, dan is er, volgens dat begrip:

1°. Ook wel wezenlijk en in den volsten zin, *overneming van de schuld en straf van anderen*, lijden van den onschuldige voor den schuldige, betalen van hetgeen hij niet geroofd heeft: maar, in geest en waarheid, in *ethischen*, niet in *letterlijken juridisch-mechanischen zin.*

Want dan lijdt de Godmensch, vrijwillig en óm er ons van te ontheffen, *met ons*, de gevolgen welke de straf zijn van *onze* zonde, welke niet de *zijne* is: den dood des ligchaams vooréérst: maar allermeest het gevoel van de afsnijding der voortdurende gemeenschap met God, hetwelk tot het wezen van den *geloofsstrijd* behoort, zon-

der hetwelk die geloofsstrijd, als volstrekt medebrengende eene in den weg tredende magt die overwonnen moet worden, niet denkbaar is: en dit is juist de *dood der ziele*, wier eigenlijk *leven* in de gemeenschap met God bestaat.

En dan lijdt Christus, de God-mensch, ook *voor ons*, niet, wel is waar, in den zin van het juridische denkbeeld, dat, ten gevolge der in de plaats stelling van den onschuldigen aan den schuldigen, de straf van den schuldigen op den onschuldigen, ter delging der schuld, als bij novatie of subrogatie wordt overgedragen, en dat de schuldige hierdoor, van de geheel in de persoon van den onschuldigen uitgeputte (erschöpfte) straf ontheven is, gelijk Phinthias het doodvonnis van Damon op zich neemt, sterft, en Damon daardoor het leven behoudt: maar in eenen hoogeren, zelf in een hooger begrip van zonde en dood en zijne opheffing voor God, wortelenden zin. Namelijk in dezen, niet méchanischen, maar ethischen, niet vleeschelijken, maar pneumatischen zin: dat de Heer Jezus, een *mensch* gelijk wij, uitgenomen de *zonde*, de smarten des ligchamelijken doods en van den dood der ziele — dat is der ophouding van het levendig en immanent *bewustzijn* en *gevoel* van de *gemeenschap* (bij Hem, de *éénheid*) met God; welke smarten zijn de gevolgen onzer *zonde* en zijner intrede, *zonder zonde*, in ons door de zonde tot *vleesch* geworden *ligchaam*, dat is, in *zijne menschheid*, door deze zijne menschwording, en *door onze zonde*, die den moordenaar boven den heiligen en regtvaardigen verkiest, met ons menschen geleden, maar die vijanden onzer ware menschelijke natuur, door den Geest, door de kracht zijner goddelijke natuur, dat is, zijner *eenswezendheid met God*, overwonnen hebbende — geleden heeft *onschuldig*, hetgeen wij *als schuldigen* moesten lijden; geleden heeft, niet alleen zonder ethisch bezwijken *onder*, maar met volkomen zegevieren *over* dat lijden, met volkomene overwinning van het *leven* over den *dood*, hetgeen wij lijden moesten en niet lijden konden zonder

er én *ethisch* én daarom ook *physisch*, geheel onder te bezwijken. God heeft, met één woord, Christus „opgewekt, de smarten des doods ontbonden hebbende, dewijl het (ethisch) niet mogelijk was dat hij door den dood overwonnen werd." (Hand. II : 24). Waarom was dat *niet mogelijk?* Omdat de ethische dood, de vijandschap Gods, God niet kan overwinnen: omdat het *leven*, de *kracht*, het *wezen* Gods zelven in Christus, den dood *moest* overwinnen. En zóó is Christus „bewezen de Zoon Gods te zijn, in kracht, door den Geest der heiligheid, uit de opstanding der dooden." (Rom. I : 4).

Christus heeft dus *werkelijk* de straf onzer zonden gedragen: en hij heeft die *voor ons*, *in onze plaats* gedragen; — in dien hoogeren, ethisch-pneumatischen zin gedragen, dat hij, dóór zijn ondergaan van onzen dood en het overwinnen van dien dood door het leven Gods, dat is, door zijne volkomene gehoorzaamheid, als onze *medemensch*, de banden der zonde en des doods, onder welke wij menschen gevangen liggen, *doorgebroken* heeft; derwijze, dat, hetgeen wij nooit door eigene kracht konden verkrijgen, uit hoofde onzer inwendige homogeneïteit met het beginsel des doods, (de zonde) wij dit door de voor ons verkrijgbare goddelijke kracht van dien medemensch hebben, verlossing van zonde en dood. Dat is dus eene *werkelijke*, maar *geestelijk*, niet *letterlijk*, dat is, *vleeschelijk*, *mechanisch* opgevatte substitutie van den onschuldigen aan de schuldigen, waardoor die schuldigen van hunne straf verlost *zijn*; — in dien, wederom geestelijken, niet materieel-feitelijken zin verlost *zijn*, dat de zekerheid hunner verlossing ligt in de bij hen *subjectief* bestaande zekerheid der *objectieve* zekerheid van zijne overwinning: alzoo is het, dat wij, in hooger geestelijken zin, *door zijne striemen genezing hebben*, en dat, *om de misdaad zijns volks de plage op hem is geweest.* De vraag blijft dan nog alleen over, *op wat wijze*, dit plaatsvervangend en plaatsbekleedend lijden aan zijn volk ten goede komt?

Het antwoord op deze vraag zal ons, hoop ik, onze tweede gevolgtrekking uit onzen tekst aan de hand doen.

Vooraf moeten wij evenwel nog opmerken, dat er, naar het begrip dat onze tekst ons geeft van het verzoenend lijden en sterven van onzen Heer Jezus,

2°. volle regt kan geschieden aan dat moment van dat lijden en sterven, door hetwelk het, volgens de Schrift, en vooral in de symboliek der Mozaïsche offerdienst, ook is eene *expiatie*, of, om eene eigenlijk daarvoor uit het Romeinsche regt in de dogmatiek ingebragte uitdrukking te gebruiken, eene *satisfactie*, een *voldoenend* lijden en sterven.

Doch ook hier is, voor dit, voor de rust van ons geweten, dat is, van ons regtsgevoel, dat niet in waarheid bevredigd zoude kunnen zijn, door eene vergeving van zonden, als 't ware door Gods ontferming maar ten koste zijner heiligheid en regtvaardigheid oogluikend geschonken, zoo gewigtig moment, alleen in zijne *geestelijke*, van bloot juridische denkbeelden gezuiverde opvatting, ruime plaats.

Het juridische denkbeeld van *satisfactie* kan zijne toepassing vinden, of omtrent *personen*, of omtrent de *wet*.

Omtrent *personen*, wanneer iemand aan een ander ten gevolge van eenige verbindtenis of verpligting, van welken aard ook, iets schuldig zijnde, zich jegens hem van die schuld kwijt en aan geheel zijne verpligting voldoet: — hetgeen ook een ander, als borg, voor hem en in zijne plaats doen kan, met hetzelfde gevolg, namelijk, van geheele ontheffing van den oorspronkelijken schuldenaar.

In *dezen* juridischen zin, kan blijkbaar het denkbeeld van *voldoening* slechts oneigenlijk of overdragtelijk gebruikt worden om de betrekking aan te duiden die tusschen God en den zondigen mensch optreedt, wanneer God hem, door de verzoening die in Christus is, zijne zonden vergeeft.

Want, al denkt men zich de verpligting van den mensch om zijnen Schepper en Heer, van wien hij alles

heeft, en naar wiens beeld hij geschapen is, als de volkomenheid van dat beeld, boven alles met de hoogste liefde lief te hebben, als het *regt* hetwelk aan God van dit zijn schepsel toekomt, dan kan aan God dit zijn *regt*, deze zijne eere, ook alléén juist *door die liefde*, dat is, door eene persoonlijke, vrijwillige daad des harten van dat zijn schepsel gegeven, deze *schuld* aan Hem, gekweten worden: en *niet* door het lijden door het schepsel, dat aan God deze zijne schuld *niet* betaald heeft, of door een ander in zijne plaats, van eene *straf*, als of die aan God als eene vergoeding of aequivalent kon gegeven worden, subintrerende in de plaats van de onthoudene liefde: — een waarlijk lasterlijk denkbeeld! — Evenmin laat zich het *juridisch* denkbeeld eener kwijting of voldoening, *door eenen borg*, van deze schuld der liefde bij God, denken: want die liefde is eene geheel *persoonlijke*, *zedelijke* daad van dengenen die haar schuldig is, zonder zijne eigene, vrijwillige, zelfstandige toebrenging derhalve niet denkbaar. Een ander kan mijne *geldschuld* aan mijnen schuldeischer voor mij wel betalen, zoodat die schuldenaar zijn regt van vordering tegen mij verliest: maar hij kan een ander, hij kan *God*, voor mij, in mijne plaats niet *liefhebben*.

Daarom is het ook eene *gelijkenis*, en niet meer dan dat, wanneer het koningrijk der hemelen, bij Matth. XVIII:23, ons wordt voorgesteld onder het beeld eens konings die rekening houdt met zijne knechten, en tot wien een schuldenaar van duizend talenten wordt gebragt, aan wien, nadat hij niets heeft om te betalen, die schuld wordt kwijtgescholden. Het is een *beeld*, ontleend aan het burgerlijk regt, om, aan de *ééne* zijde, de grootte der schuld van den zondaar jegens God, en aan de andere zijde, de groote ontferming en genade Gods jegens den zondaar, duidelijker te maken. Maar in den *eigenlijken zin* kan dit beeld niet worden opgevat, om de betrekking tusschen God en den zondaar voortestellen, als die tusschen den schuldeischer eener

burgerlijke schuld en zijnen schuldenaar: — ten zij men ook de executie waarmede de schuldeischer in de gelijkenis den schuldenaar dreigt, (vs. 25), in den eigenlijken zin opvatte! — Welke de geestelijke beduidenis is dezer geheele voorstelling, wordt met korte woorden in vs. 35 gezegd.

Het juridische denkbeeld van voldoening kan zijne toepassing ook vinden ten opzigte der menschelijke *wetten*, die sommige daden gebieden of verbieden. Wanneer die wetten met eene pénale sanctie zijn voorzien, dan is die straf, welke zij bedreigen, de *voldoening* die zij eischen voor hare overtreding, en die in de plaats treedt van de onthoudene gehoorzaamheid: — eene voldoening, daarom gelijkstaande met de schadeloosstelling welke de schuldeischer, of de benadeelde door eene onregtmatige daad, regt heeft te vorderen van den schuldenaar die zijne verbindtenis niet heeft vervuld, of van dengenen welke door die onregtmatige daad schade heeft toegebragt. Zij heeft haren regtsgrond, *vooréérst*, in de noodzakelijkheid der herstelling van de schade aan de publieke orde veroorzaakt, door de verachting der wet welke in hare overtreding ligt opgesloten, en mitsdien, in de zedelijke noodzakelijkheid, of het *regt* der handhaving van het gezag der wet: — maar ten andere, in de veel hoogere, *zedelijke* noodzakelijkheid der *vergelding*, welke niets anders is dan het *jus suum cuique tribuere*, waardoor evenzeer wordt medebragt, dat het *kwade* toekome aan dengenen die het *kwade* doet, de wet overtreedt, als dat het *goede* toekome aan dengenen die *goed* doet, de wet eerbiedigt.

Vragen wij nu wederom, in hoeverre dit juridische denkbeeld van voldoening aan de *wetten*, overgebragt kan worden op Gods wet, ja op God zelven, als zelven de hoogste, persoonlijke wet of *norma* van hetgeen regt, waar en goed is, dan moet het ons, dunkt mij, in het oog vallen, dat, vermits de beide grondslagen van dit juridisch denkbeeld, namelijk het regt der wet om ge-

handhaafd te worden tegen alle haar geraag ontkennende schennis, en het regt der vergelding, beide eene ethische noodzakelijkheid hebben, zij even dáárom niet anders kunnen dan hunnen wortel of beginsel hebben in *God*, als zelven het hoogste, persoonlijke beginsel van zedelijkheid: waaruit volgen moet, dat dit juridische denkbeeld van voldoening aan de wet, zonder welke de wet omvergestooten, opgeheven, en het denkbeeld der *justitia distributiva* onmogelijk gemaakt wordt, allezins toepasselijk moet zijn op de betrekking waarin God staat tot den mensch die zijnen heiligen wil wederstaat, ja, uit die betrekking alleen kan voortvloeijen.

Het is dus noodzakelijk *regt* bij God, dat de zondaar *straf* onderga; dat is, de kwade gevolgen ondervinde van zijnen opstand tegen Hem, als de hoogste, persoonlijke wet: — vooréérst, omdat er geen *God*, als hoogste, persoonlijke regel van hetgeen goed en kwaad is, denkbaar zoude zijn, wijl dit gelijk zoude staan met de loochening van het bestaan eener eeuwige orde en waarheid; en daarmede, van God zelven, indien het in de uitkomst onverschillig wordt, of die orde worde erkend en geëerbiedigd, dan wel geloochend en met voeten getreden: en *ten andere*, omdat het wederom eene negatie van het denkbeeld van *regt* en daarmede van *God* zoude zijn, indien *goed*, of geluk, het gevolg konde zijn van *kwaad*, of zonde.

Doch hierbij wordt het ons nu tevens, indien ik mij niet bedrieg, duidelijk, dat het juridische denkbeeld van *voldoening*, toegepast op *personen*, eigenlijk zijne reden alléén heeft in de twee opgenoemde grondslagen: dat van het regt der *handhaving van de zedelijke orde*, en dat der *vergelding*, schoon ook die beiden van elkander niet scherp te onderscheiden zijn: omdàt werkelijk het moment der *vergoeding* van toegebragte schade, hetwelk hier voornamelijk in aanmerking komt, zich in die beide grondslagen, maar vooral in den laatsten, dien der *vergelding*, oplost. Immers, het *hoofdbelang* dier vergoe-

ding, is het herstel van het *zedelijk* evenwigt, dat door de onregtmatige daad verbroken is: en dat wèl, zoowèl bij den persoon, aan wien de schade is toegebragt, als bij allen die er getuigen van zijn geweest, in hun *gevoel van regt:* — de *materiële* herstelling der geledene schade is, in vergelijking daarvan, slechts van ondergeschikt belang: evenzoo ondergeschikt, als de materiële schade die geleden is, minder moet geschat worden, dan de *zedelijke* schade welke aan iemand is veroorzaakt, alleen reeds door de kwetsing van het regt ten zijnen opzigte, al ware die ook niet gevolgd door materiële schade, vergoedbaar door restitutie of betaling van een aequivalent. Wie weet niet, bij ondervinding, hoe veel grievender het lijden van onregt is, op zich zelven, dan de daardoor berokkende materiële schade, die somwijlen in het geheel niet bestaat?

Dit is de diepere, volkomen in de waarheid der zaak gewortelde grond van het *jus talionis*, oog om oog, tand om tand. Door die vergelding, wordt aan den persoon wien het oog is uitgetrokken, zijne *materiële* schade geenszins, door teruggave van zijn oog, vergoed: maar die vergoeding, door materiële teruggave, is van zéér ondergeschikt belang, in vergelijking van het *zedelijk* regt dat hem geschiedt door herstel van het, jegens hem, verbroken evenwigt tusschen het goede en zijne gevolgen: door de vergelding van oog voor oog, is aan den éthisch noodzakelijken voortgang van het *kwaad* tot zijn *gevolg*, tot *lijden*, zijn loop, in zijn en aller regtsgevoel, teruggegeven. Alleen wanneer *eigene rigting*, door niet enkel op dit *zedelijke* belang te letten, hartstogt, wrevel, vijandschap, *onzedelijk* wordt, neemt zij het hatelijk karakter aan van *wraak*; — althans voor zooverre, uit hoofde dier bijkomstige onzedelijkheid, aan dat woord eene hatelijke beduidenis kleeft, welke er niet noodzakelijk aan eigen is, zoodat door *wraak*, even als door *vergelding*, het zuiver ethisch denkbeeld van restitutio in integrum van het geschonden regt kan wor-

den uitgedrukt. Daarom is er niets hatelijks in gelegen, wanneer de overheid eene *wreekster tot toorn* (ἔκδικος εἰς ὀργήν) wordt genoemd over den genen die kwaad doet. De bijvoeging dat zij dat is, als eene *dienaresse Gods*, sluit daarvan alle *zelfzucht*, en daarom elke hatelijke notie uit (Rom. XIII : 4). Daarom wordt niet alle wraak, maar het *wreken van zich zelven* aan den Christen ontzegd, omdat er geschreven staat: „Mijne is de *wrake*: Ik zal het *vergelden*, spreekt de Heer." (Rom. XII : 19).

Passen wij nu deze denkbeelden toe op het regt van den persoonlijken levenden God: — dan volgt hieruit, dat, ofschoon het juridische denkbeeld van *voldoening*, voor zoo verre dit medebrengt, vergoeding van zedelijke schade, door ontneming of onthouding van zijn regt aan den benadeelden persoon veroorzaakt, *in dien zin* zijne toepassing niet kan vinden op God, dat de straf van den zondaar, die Hem zijne eere ontneemt, voor Hem eene *vergoeding* zoude kunnen zijn voor de Hem onthoudene liefde, een denkbeeld waartegen men met regt gereageerd heeft, voor zoo verre men dat te regt in de zoogenaamde *bloed-theologie* meende te kunnen ontdekken: — dit denkbeeld evenwel, ten opzigte van God, *in dezen zin* volkomen zijne waarheid heeft, dat het onregt Hem (als het persoonlijk Regt, de persoonlijke Waarheid aangedaan) door de zonde, allezins zijn ethisch noodzakelijk herstel, zijne *zedelijke* vergoeding vindt in de aan die zonden gegevene vergelding van hare kwade gevolgen: terwijl het alléén is, gelijk wij zagen, door eene te materiele opvatting van *vergoeding*, in het juridische denkbeeld van *voldoening* ingebragt, dat die vergoeding gedacht wordt als alléén bestaande in materiele restitutie van het ontnomené, of in het geven van een aequivalent in zijne plaats.

Maar nu treedt hier, ten opzigte dier restitutie van het ontnomene, die dan toch óók tot het denkbeeld van voldoening behoort, tusschen het regt Gods en dat van

den mensch, een gewigtig onderscheid op, hetwelk, dunkt mij, op het begrip der door Christus bewerkte verzoening, door *voldoening*, eenen grooten invloed moet uitoefenen.

En dat is, dat bij den mensch, het denkbeeld van *voldoening* zich, gelijk wij zagen, splitst in twee momenten: *zedelijke* vergoeding door herstel van het evenwigt tusschen kwaad of onregt en zijne gevolgen; en, ten andere, ook *materiele* vergoeding van geledene schade.

Maar bij God kunnen deze twee momenten der vergoeding slechts één en hetzelfde, onsplitsbare moment vormen, omdat de *schade* (om *op menschelijke wijze* te spreken) aan God door de zonde aangedaan, is van louter *zedelijken* en niet materiëlen aard: als bestaande in de onthouding der *liefde*, die de mensch, Zijn kind, als dragende Zijn beeld, Hem schuldig is.

De onthouding dier liefde is dáárdoor, niet alleen de hoogste smaad aan de liefde Gods aangedaan, maar eene werkelijke schade, aan die liefde toegebragt, dat die liefde Gods hare *werkzaamheid*, om zoo te spreken, haar *leven*, haar *wezen* heeft in het gelukkig maken van den mensch, en, dat die mensch alleen waarlijk gelukkig kan zijn, dóór God lief te hebben: zoodat het *onregt* aan God aangedaan door de zonde van den mensch (behalve de krenking van het regt op zich zelven, welke herstel van evenwigt vordert), hierin bestaat, dat aan Gods liefde, als ik zoo spreken mag, dit verlies wordt berokkend, dat die liefde, door des menschen schuld, gestoord en verhinderd wordt in haar streven om den mensch, door haar, en door haar alléén, gelukkig te maken [1]).

1) Dit denkbeeld vind ik, misschien beter uitgedrukt, bij Martensen, Dogmat. I. § 157, p. 341. „Aber nichts destoweniger muss behauptet werden, dass es nicht bloss der Mensch ist der versöhnt werden soll, sondern dass Gott selbst ein versöhnter Gott werden muss. Denn pas *wirkliche Liebes-leben* Gottes in seiner Welt ist durch die Sünde gehemmt; und daher schwebt die göttliche Heiligkeit und Gerechtigkeit als

En is dat zóó, dan volgt, indien ik mij niet bedrieg, hieruit, dat het denkbeeld van *voldoening* aan God voor het onregt aan Hem door de zonde aangedaan, alleen tot zijne volkomene realisatie kan komen, door zoodanig een *herstel van regt*, hetwelk te gelijk, *simul et semel*, bij denzelfden mensch door wien deze voldoening gegeven zal worden, medebrengt *én* herstel van het verbroken evenwigt tusschen *kwaad* en zijne *gevolgen*, dat is, *vergelding*, *straf*, *lijden* — *én*, teruggave aan God van hetgeen Hem door de zonde des menschen ontnomen is, de *erkentenis zijner liefde*, het Hem geven van de eere daarvan, en het *gelukkig zijn*, door die erkentenis, dat is, door de (wederliefde werkende) liefde Gods in het hart uitgestort.

En laat ons nu wel bedenken, dat deze twee momenten, welke tot de voltooijing van het begrip der voldoening aan God behooren, bij alles wat mensch *en der zonde onderworpen is*, met elkander in strijd zijn.

Immers, de *zondige* mensch die aan God de door het regt gevorderde voldoening voor zijne zonde zal geven, zal *te gelijk* de straf of vergelding der zonde, dat is, het tot zijne volkomen consequentie gekomen beginsel der zonde, dat is, der vijandschap tegen God moeten dragen, met al de smart der daardoor veroorzaakte afsnijding van de gemeenschap met God; en toch, van Gods liefde jegens hem verzekerd, God boven alles, met geheel zijn hart, met geheel zijne ziel, met geheel zijn verstand moeten liefhebben!

Dat is een dualismus, hetwelk alléén daarin zijne oplossing zoude kunnen vinden, dat de *liefde Gods*, bij den mensch, die op deze wijze aan God zijn regt zoude

---

eine unerfüllte Forderung über der Welt der Ungerechtigkeit, eine Forderung, welche der Ausdruck dafür ist, dass die göttliche Liebe, welche wirklich in der Welt offenbar sein *sollte*, im *Grunde* verbleiben muss, dass Gott seine Liebesoffenbarung in der Tiefe der *Möglichkeit* zurückhalten muss, anstatt sie in die Welt ausströmen zu lassen."

doen wedervaren, de straf, welke zijne vergelding moet wezen, namelijk het gevoel en het bewustzijn der verwijdering van God, tot in zijne hoogste uitdrukking toe, in intensiteit zoozeer overtrof, dat dit gevoel door het zegevierend blijven voortduren zonder éénige stoornis, dier volkomene liefde, geheel wierd vermeesterd en opgeheven.

Maar, nog eens, dat is eene oplossing waartoe de *zondige* mensch onmogelijk in staat is, omdat immers zijne zonde juist dáárin bestaat, dat hij God *niet*, in elk geval niet *boven alles*, liefheeft: — zoodat zijne voldoening aan Gods regt, wel kan bestaan in het ondergaan der *vergelding* van den eeuwigen dood, dat is van de eeuwige scheiding van God, in wien zijn ware leven is: maar nooit, in het, in weêrwil van het ondergaan van die straf, liefhebben en *blijven* liefhebben van God *met eene volkomene liefde.*

Maar ziedaar nu, Gode zij dank, eene oplossing, die in den persoon van den gezegenden Zaligmaker, den *zondeloozen*, den God-mensch, én *mogelijk* is geweest, én werkelijk heeft plaats gehad.

Dáárdoor was zij *mogelijk*, dat Christus, aan de ééne zijde, dóór *mensch* te worden, den broederen *in alles* gelijk, *uitgenomen allêén de zonde*, met ons, alle de ligchamelijke en geestelijke GEVOLGEN der zonden, dat is, *de vergelding der zonde*, deelen en dragen kon, ja, uit hoofde van zijne intrede *in*, zijner solidariteit *met* de *gevallene* menschheid dragen *moest*, zonder éénige ethische, inwendige participatie aan de zonde zelve; en aan de andere zijde, als de Zoon Gods, zelf God geprezen in eeuwigheid, God zijnen Vader kon *liefhebben* en *blijven* liefhebben, met eene eeuwige, ongekrenkte, volkomene liefde, in weêrwil der smarten van het dragen en de *gevolgen* der zonde: zoodat hij die smarten, tot in hare hoogste uitdrukking toe, door de kracht der liefde kon overwinnen, zonder ook één enkel oogenblik voor derzelver verzoeking (tot twijfeling aan, tot verzaking van die liefde) te wijken.

Het intreden van Christus in de rij der menschheid bragt mede, zoude dat geen *schijn*, geene *fictie* zijn, het aannemen van alles wat den mensch constitueert; niet alleen dus, van een menschelijk ligchaam en ziel, of psychisch leven, aan alle de *gevolgen* der zonde voor beide onderworpen, immers zoover als die gevolgen denkbaar zijn, zonder éthische participatie aan *de zonde*, aan krankheid, gebrek, lijden, *dood*: maar, van een *menschelijken geest*, aan de gevolgen die de zonde voor dat beter deel des menschen heeft, wederom zonder eenige infectie daarvan met de *zonde*, onderworpen: welke gevolgen bestaan in het, door de verbinding met een, insgelijks physieke en psychische *gevolgen* der zonde dragende ligchaam en ziel, veroorzaakt gevoel van gemis der *onmiddellijke* aanschouwing van en gemeenschap *met* God: een gevoel dat, wederom als een noodzakelijk gevolg dier verbinding, tot zijn hoogste toppunt moest komen, daar waar de gevolgen der zonde voor ligchaam en ziel, hun hoogste toppunt stonden te bereiken, en hunne verzoeking tot ethische participatie aan hunne oorzaak, de zonde, de hoogste was: in den *dood*.

Maar Christus is *gehoorzaam* geweest tot in den dood, ja, tot den dood des kruizes!

En ziedaar, door hetgeen Christus, in zijne Godmenschelijke persoonlijkheid, geleden en gedaan heeft, indien ik mij niet bedrieg, het denkbeeld der *voldoening* aan het regt Gods, in zijne beide momenten, volkomen gerealiseerd. En zoo zien wij, hoe, door een evangeliesch *begrip* van het lijden en sterven van Christus, ook aan het moment der *expiatie*, of *satisfactie*, volkomen regt kan geschieden.

Thans kunnen wij overgaan tot de behandeling der vraag, die wij zoo even zeiden nog over te blijven: "op wat wijze komt dit, alzoo begrepen, plaatsvervangend (en wij voegen er nu bij, *voldoenend*) lijden en sterven van Christus aan zijn volk ten goede?"

Wij zeiden toen, dat het antwoord op deze vraag ons, zoo wij hoopten, gegeven zoude worden door onze *tweede* gevolgtrekking uit onzen tekst. Hebr. V : 8, 9.

Onze eerste gevolgtrekking daaruit was, „dat de *gehoorzaamheid*, die Christus, hoewel Zoon zijnde, door *lijden* geleerd heeft, en zijne daarop gevolgde heerlijkheid, *objectief* de oorzaak is der eeuwige zaligheid voor velen.

En onze tweede gevolgtrekking was: „dat die oorzaak, *subjectief*, alleen haar *gevolg heeft*, voor degenen *die Hem gehoorzaam zijn*."

Inderdaad ligt deze gevolgtrekking geheel in de woorden van vers 9 opgesloten.

Alleen moeten wij nu daarbij vers 10 nog opnemen, dat met het vorige in een onafscheidelijk verband staat: terwijl προσαγορευθὲις even als het voorgaande τελειωθὲις, als participium de kracht moet hebben van de reden waarom, den weg langs welken, de wijze *hoe* aanteduiden, op welke Christus allen die Hem gehoorzaam zijn, eene oorzaak is geworden der eeuwige zaligheid.

Die wijze *hoe* is dus, *vooreerst*, dat hij tot volkomenheid, tot heerlijkheid is gebragt, uit het lijden des doods: (τελειωθὲις): en, *ten andere*, als tweede moment, schoon in het voorgaande begrepen, dat hij van God genaamd is Hoogepriester, naar de ordening Melchizedeks.

Dat *genaamd*, eigenlijk *toegenaamd* zijn, van God *aangesproken zijn* met den titel van Hoogepriester, moet blijkbaar (gelijk overal in de Schrift het *genaamd* zijn door God, het *wezen* uitdrukt van den naam die aan iemand wordt toegekend) ook hier beduiden, dat Christus mede daardoor eene oorzaak is der eeuwige zaligheid voor allen die Hem gehoorzaam zijn, dat Hij van Gods wege tot Hoogepriester is gesteld naar de ordening Melchisedeks.

Wij behoeven ons thans niet afzonderlijk bezig te houden met het denkbeeld van dit hoogepriesterschap aan Christus eigen. Uit de typiek van het Israëlitisch hoogepriesterschap, in het licht des Evangelies hetwelk vooral in den brief aan de Hebreën daarop geworpen

uitdrukt, tot klaarheid gebragt, weten wij, dat het heilig denkbeeld daarvan in *vertegenwoordiging* bij God van hen die zelven, verontreinigd als zij zijn, voor God niet kunnen verschijnen, en wel, door *verzoening* met God *door bloed*, dat is, door *dood*, door *te niet doening van het verontreinigende*, en voorts, als in die vertegenwoordiging begrepen, van *voorbede* voor hen. Hetgeen de Israëlitische Hoogepriester, als 't ware *in effigie*, voor zijne broederen, voor het gansche volk Israel deed en was, dat is en doet Christus *in geest en in waarheid* voor zijne broederen. Even zeker en ontwijfelbaar als het was voor elken geloovigen Israëliet, dat hij zelf, door den hem vertegenwoordigende Hoogepriester, als zijnen mede-Israëliet, in het heilige der heiligen inging, en door het door hem ingebragte bloed, zelf bij God reiniging vond van alles wat hem voor Zijn heilig aangezigt verontreinigde, even zoo zeker is het voor den geloovigen Christen, dat Christus voor hem ingegaan zijnde in het ware heiligdom, hij zelf door Hem en met Hem aldaar verzoening en genade heeft bij God, en dat Christus voor Hem bidt, als de verheerlijkte broeder, voor zijne broederen.

Ook met het denkbeeld dat dáárin opgesloten ligt, dat Christus Hoogepriester is, *naar de ordening Melchizedeks*, kunnen wij ons thans niet bezig houden. Wij weten uit de ontwikkeling die de Brief aan de Hebreën daaraan geeft, dat in deze woorden de volheid en heerlijkheid der Evangelische vervulling van het ware Hoogepriesterschap van Christus, in tegenstelling van het typische, Oud-Testamentische Hoogepriesterschap, wordt aangeduid.

De hoofdzaak voor ons blijft hier, dat de objectieve waarheid dat Christus, door zijn gehoorzaam lijden en daarop gevolgd ingaan in heerlijkheid, voor velen de oorzaak is geworden der eeuwige zaligheid, daardoor subjectief wordt bij degenen die deze zaligheid deelachtig zijn, *dat zij Hem gehoorzaam zijn:* en wel, als aan Dengenen, die door lijden gehoorzaamheid geleerd heb-

pende, verheerlijkt zijnde, en hem, als hun Hoogepriester in den hemel vertegenwoordigende, daardoor oorzaak is hunner eeuwige zaligheid.

Hem gehoorzaam te zijn: ziedaar dus het middel waardoor men aan de zaligheid, waarvan hij de oorzaak is, deel verkrijgt en nadere bepaling tevens van de algemeene waarheid, dat Christus is het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt.

Door die restrictie wordt elke louter mechanische opvatting van het verlossingswerk ter zijde gesteld: zoowel van de zijde dergenen die de *algemeene genade* in dit woord van Johannes verkondigd, verstaan van eene *werkelijke*, *actuele* verlossing der *geheele wereld* van de zonde, hare magt en hare straf, als aan de zijde derzulken, die deze *werkelijke* verlossing beperken tot de voorgekenden des Vaders, de uitverkorenen, voor welken Christus, volgens hun leerbegrip, alléén gestorven zoude zijn.

De waarheid Gods, dat Christus is de Zaligmaker *der wereld*, is en blijft onomstootbare waarheid: hare bestrijding vindt alleen haren grond in het streven naar een verlossings-*begrip*, van de spiritualistische, en daarom dat begrip méchanisérende zijde. Zij *moet* waarheid blijven, omdat er, zonder haar vaststaan, als objectieve waarheid, geen regt en gezond subjectief worden, *door haar te gelooven*, door aan Christus gehoorzaam te zijn, denkbaar is.

Maar evenzeer blijve die waarheid hier in onzen tekst uitgesproken, onomstootelijk vaststaan, dat het is, door aan Christus *gehoorzaam* te zijn, dat zij subjectief wordt: dat zij *werkelijkheid*, waarheid in het binnenste wordt en geen bloot denkbeeld blijft voor degenen aan welken die objectieve waarheid verkondigd wordt: omdat, zonder die gehoorzaamheid aan Christus, welke noodzakelijk medebrengt het denkbeeld eener persoonlijk zelfstandige, zedelijk daad des harten of van den wil, door de verkregene kennis van Christus, in hetgeen hij geweest is, gedaan heeft en is, gedetermineerd en uitsluitende allen, de vrije persoonlijkheid niet in haar geheel latenden

dwang, van gezag, het deel hebben aan de zaligheid waarvan hij oorzaak is, noodzakelijk blijft een werktuigelijk door den mensch, niet aangenomen, maar lijdelijk in hem neêrgelegd geschenk, eene bloot mechanische werking der Almagt Gods, hetzij, volgens sommigen, met al te zeer in het oog springende verloochening der factische waarheid, *op allen*, hetzij volgens anderen, op den mensch vernietigende en daarom God waarlijk niet verheerlijkende wijze, *op sommigen* uitgeoefend.

Wat rijkdom van denkbeelden in dit *gehoorzaam zijn aan Christus* opgesloten ligt, behoeft hier niet te worden ontvouwd: genoeg is het er nog eens op aan te dringen, dat het woord zelf aanduidt, dat het is eene bij uitnemendheid *zedelijke* daad des harten, waardoor de mensch aan de eeuwige zaligheid van welke Christus voor hem de oorzaak is, deel verkrijgt.

„Hieraan weten wij, dat wij Hem *gekend hebben*, dat wij in Hem *zijn*, dat wij in Hem *blijven*, indien wij Zijne geboden bewaren." (1 Joh. II: 3, 4, 5, 6.)

En dit *kennen* van Hem, dit *zijn* en *blijven* in Hem en van Hem in ons, is in ons het werk des Heiligen Geestes. „Hieraan kent gij den *Geest van God*: alle geest die belijdt Jezus Christus in het vleesch gekomen, is uit God." (1 Joh. IV : 2).

Het is derhalve door geen *leerbegrip*, of *leerstelsel*, of het aannemen dáárvan, het is door geene *metaphysiek* dat de mensch zalig wordt, maar door gehoorzaamheid aan den *persoon* des mensch gewordenen, gestorvenen, uit de dooden opgewekten en ter regterhand Gods zittenden Zoons Gods, met al de éthische momenten die in het denkbeeld van gehoorzaamheid liggen opgesloten.

Het streven naar een geestelijk, schriftuurlijk verlossings-*begrip*, zal waarlijk geene nuttelooze strijdvraag zijn, wanneer het ons meer en meer tot die groote waarheid, het brandpunt des Christendoms, uit volle overtuiging aangenomen, terugvoert.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKE CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Adhesiën. Behalve van de reeds genoemde H Predikanten in de Nederlandsche Hervormde Kerk ontvingen wij adhesiën van

DD. B. J. H. TAATS, te *Middelburg.*
H. C. G. SCHIJVLIET, te *Bennekom.*
J. A. STOOP, te *Nijmegen.*
J. G. VERHOEFF, te *Elspeet op de Veluwe.*
J. B. NIJHOFF, te *Vaassen.*
ANTHONY BAX, te *Oostburg.*
P. J. LAAN, (Emer.) te *Amersfoort.*

Ds. J. G. VERHOEFF schreef:

Ofschoon volkomen instemmende met den inhoud v uw programma, aan den 2. Jaargang van „Ernst Vrede" voorafgezonden, zoude ik daaraan mijne adhae *nog niet* hebben gegeven, ware het niet, dat een om zi overtuiging hoog geachte en hartelijk geliefde Broe mij voor eenige dagen daartoe had opgewekt.

Het verheugt mij, geliefde Broeders! dat ik in st ben om openlijk mijne hartelijke ingenomenheid te I tuigen met den arbeid, dien gij op u hebt genom Tot dien arbeid moge de Heer verder u bekrachtigen

---

1) Zie blz. 184, 218 en 298.

u in de medewerking van allen, die 't herstel der kerk van eene ernstige maar tevens milde prediking verwachten, een verblijdenden en krachtigen steun doen vinden. Wat dit laatste aangaat, mij niet vermetende om te oordeelen in hoeverre ook andere middelen, dan die van een *medisch* standpunt worden aangewend, tot heil der Kerk zullen medewerken, ben ik echter voor mij zelven overtuigd, dat de Heer aan de ontwikkeling en prediking der goddelijke waarheid in haren *vernieuwenden*, *heiligenden* en *vertroostenden* invloed op 't praktische leven, een' bijzonderen zegen verbonden heeft.

Met bijzonder genoegen las ik daarom de adhaesie van Dr. P. D. Schouw Santvoort „door prediking der waarheid of door handhaving van het regt!" en stem het volgaarne toe dat wij hen nimmer zullen overtuigen, die door het gedurig herhaald verwijt van „wetenschap„pelijke armoede, Oud-testamentische rigting, formulier„dienst" kennelijk toonen dat zij ons niet *willen* begrijpen. Maar op het gemoed van *eerlijke* tegenstanders zoeke een iegelijk onzer op zijne wijze, met de hem verleende gaven, naar zijne heilige overtuiging te arbeiden, en onderzoeke met hen of de goddelijke waarheid, gelijk die in de belijdenisschriften onzer Kerk is geformuleerd, niet bevredigend antwoordt op de hoogst ernstige vragen, die menigmaal in 't menschelijk gemoed oprijzen. Overigens vestige een iegelijk van ons het geloofsoog op den Heer, om kracht tot het *beleven* van de belijdenis der Kerk, daar alleen op deze wijze hartelijke ingenomenheid met haar blijkt, en zij daardoor als de vrucht der innigste convictie bij ieder individu openbaar wordt; opdat zij die buiten zijn, mogen gewonnen worden, *als zij onzen goeden wandel in Christus aanschouwen.*

Dat slechts de ernst van ons inwendig gemoedsleven voor den Heer toeneme, de broederlijke liefde zich werkzaam betoone en er ten allen tijde volkomen bereidwilligheid besta om met zachtmoedigheid rekenschap af te leggen van het ernstige maar tevens vredelievende stand-

punt, waarop wij staan mogen. De kracht der door ons gepredikte Goddelijke Waarheid zij ons eenigste wapen; de belofte des Heeren van altijddurende nabijheid (Matth. XXVIII: 20) onze eenigste sterkte; de verwachting der eeuwigheid, waar al de verlosten zullen zamenstemmen in den lof des Heeren, onze eenigste troost bij verdeeldheid, miskenning en smaad.

De Heer der Gemeente schenke kracht en genade om op den ingeslagen weg voort te gaan, en vermenigvuldige den zegen, aan zulk een ernstig en vredelievend getuigenis verbonden, voor uw eigen hart!

Uw Broeder in den Heer

Elspeet op de Veluwe 1854. J. G. VERHOEFF.

Van Ds. NIJHOFF ontvingen wij de volgende letteren:

„Reeds zullen wij het eene krachtige medewerking „achten indien wij, met of zonder voorbehoud, gemo„tiveerde of ongemotiveerde verklaringen van adhaesie „aan de door ons geuite beginselen ontvangen mogen," zoo hebt gij geschreven aan het slot van het stuk, getiteld: *wat bedoelen wij met de leuze: ernst en vrede?* En het is die verklaring, welke mij opwekt, om ook van mijne zijde te kennen te geven dat ik van harte instem met de door u in dat stuk blootgelegde beginselen.

Eene enkele aanmerking zij mij echter vergund.

Met het oog op bl. 3, regel 16 van onderen en vervolgens, neem ik de vrijheid te vragen of het wel juist is, aantenemen dat *de oorzaak, waarom de liberale rigtingen bij velen in de gemeenten steun en weerklank vinden*, gelegen zijn in *het diep gevoeld besef van behoefte aan eene godsdienst voor den mensch, den geheelen mensch en als zoodanig, aan eene godsdienst voor het hart en voor het leven in zijne werkelijkheid?*

Moet de reden daarvan niet veeleer gezocht worden in *den afkeer, dien de natuurlijke mensch heeft van eene*

voorstelling der zonde, in haren aard en hare gevolgen, zoo als die door ons, op grond van het onfeilbaar woord van God, geschiedt, maar die door het liberalisme als overdreven wordt ontkend en weggeredeneerd? Waar de zonde als *zwakheid* slechts wordt voorgesteld en alleen van *verbetering van den mensch* sprake is, dáár blijft het hoogmoedige hart in rust, daar verzet het zich niet tegen zulk eene prediking; maar waar de zonde met den naam van *opstand* tegen God wordt bestempeld, waar openlijk verkondigd wordt: *zoo iemand*, wie hij ook zij, *niet wedergeboren wordt, hij kan het koningrijk Gods noch beërven, noch zien;* daar ontstaat vijandschap, daar komen de hartstogten in beweging, omdat daar de hoogmoed gekrenkt wordt.

Zou het daarom niet goed zijn, te kennen te geven, dat wij met het woord *ernst* tevens het oogmerk hebben, anderen optewekken tot ernstige en biddende zelfbeproeving, zoodat onze tegenpartij zich niet alleen mogt bezig houden met de wetenschappelijke behandeling der Christelijke waarheden, maar tegelijk, onder biddend opzien tot Hem, die verhoogd is, om te geven bekeering en vergeving van zonde, eenen blik in eigen hart slaan. *Gebrek aan zelfkennis*, deze is toch, naar ik meen, de groote krankte der liberalen. Waar dat gebrek genezen wordt, daar is uitzigt op eenen gewenschten vrede, daar zal van zelf de menschelijke wetenschap getoetst worden aan het onbedriegelijk en eeuwig blijvend Woord van God en aan den anderen kant kunnen daar geene door feilbare menschen opgestelde formulieren of belijdenisschriften gelijk geschat worden met of geplaatst worden boven de H. Schrift.

Komt deze mijne bedenking u voor van dien aard, te zijn, dat zij eene plaats verdient in uw door mij en velen hooggeschat tijdschrift, het zal mij aangenaam zijn ze daar terug te vinden; zoo niet, ik zal mij vergenoegen met het berigt dat ook ik mijne adhaesie heb te kennen gegeven aan de door u ontwikkelde gedachten.

Ik beveel u Gode en den woorde zijner genade en noem mij als altijd

Uw broeder in den Heer

Vaassen, Julij 1854. J. B. NIJHOFF.

Ds. P. J. LAAN schreef:

Ook ik maak geene zwarigheid om mijne toestemming te geven aan het woord der *Redactie aan den Lezer* geplaatst voor het 1. nommer van het Tijdschrift *Ernst en Vrede* voor dit jaar, en mijne gevoelens van overeenkomst te openbaren, ja ik had dit reeds eerder gedaan, bijaldien ik vroeger met deszelfs inhoud ware bekend geworden. Niemand, die mij door langer of korter' omgang of door mijne geschriften kent, zal zich daarover verwonderen, dewijl hij weten kan, hoezeer mij de belangen der *Nederlandsche Hervormde Kerk*, hare veeljarige verdeeldheid, partijschappen en twisten, de zwakheid en onbestemdheid van haar kerkbestuur, alsmede de grove dwalingen in de leer, die het toelaat en niet zelden begunstigt, ter harte gaan en door mij reeds jaren lang betreurd zijn geworden. Ook is het mijne gewoonte niet, in zaken van gewigt voor des Heilands dienst en Gemeente, mij onzijdig te houden, al ware het dat ik langs dien weg onaangenaamheden, miskenning en smaad konde ontwijken, voor welke de ware christen niet moet schroomen, zal hij een waar leerling van zijnen grooten Meester wezen en niet eenmaal Deszelfs afkeuring ondervinden. De vriendschap dezer wereld zal mij op mijn aanstaand sterfbed[1]) noch rust noch troost kunnen geven. Neen dit zal alleen doen de zalige bewustheid van mijnen Zaligmaker getrouw en opregt te hebben gediend, en mij Zijns niet te hebben geschaamd.

Het is van mijne jeugd af mijn gevoelen geweest, dat een leeraar, hij zij wie hij zij, de leer van het

---

1) Een man van meer dan 77 jaar, hoewel nog gezond, mag wel zoo spreken.

kerkgenootschap, waarin hij dient, hartelijk behoort te gelooven, te onderwijzen en te prediken en anders geen eerlijk man kan wezen, behoudende hij de vrijheid en het regt om zijn genootschap en dienst te verlaten, bijaldien hij oordeelt of inziet, dat die leer met de waarheid niet overeenkomt. En wordt dit gevoelen niet bevestigd door al de verwarring, tweedragt en ergernis, die eene halve eeuw lang het gevolg eener tegengestelde handeling is geweest. Eene handelwijze zelfs niet te verschoonen met de getalsmeerderheid, die op de hand der afwijkers zoude wezen, niet alleen omdat die getalsmeerderheid niet bewezen is, en geen regt heeft om de minderheid, die zich aan de grondslagen, van haar genootschap heeft gehouden, te dwingen of uittesluiten, maar ook omdat men die getalsmeerderheid in alle geval zoude verkregen hebben door list, bedrog en veinzerij, bij voorbeeld door van ouds gebezigde woorden der godgeleerdheid te behouden, maar in eenen anderen zin op te vatten en te behandelen, dan de eenvoudige hoorder meent, door gewigtige leerstukken voorbij te gaan, of te overdrijven om haar vervolgens als ongerijmd te kunnen verwerpen; door zich bij de grooten met vleijerij in te dringen, door zich kunstig van de verwarring der tijden en de ligtzinnigheid eener bedorvene eeuw tot zijn oogmerk te bedienen; eene handelwijze, die mij jaren lang heeft geërgerd en, naar de Heilige Schrift, geen kenmerk der waarheid, maar wel van valsche leeraars is [1]). Nu wil ik wel toestemmen, dat de getrouwe en krachtige *Evangelie*prediking, die (Gode zij lof!) in *Nederland* nog is overgebleven en zelfs toeneemt, het beste wapen is om de dwaling te keer te gaan en allengs te overwinnen, gelijk de WelEerw. Heer P. D. Schouw Santvoort in dit Tijdschrift dit jaar voortreffelijk heeft betoogd [2]), doch desniettegenstaande verheug ik mij, dat het niet heeft ontbroken aan herhaalde *adressen* wegens

---

1) Matth. X: 27. 2 Kor. XI: 17. 2 Petr. II: 1. 2) Bl. 198 enz.

sohending of weigering van het kerkelijk regt van *gereformeerd* kerkgenootschap in mijn vaderland, slechts beschouwd in deszelfs historischen oorsprong, n zelfs ook in de letter der sedert het jaar 1816 ingevo *Reglementen*, opdat het nageslacht moge zien, dat a zich niet zonder tegenspraak hunne belijdenis en v regten hebben laten ontnemen, en oordeelen wie het aan zijne zijde heeft. Wat nu de *Formulieren* en l regels onzer *Hervormde* Kerk aanbelangt, ik heb l in opregtheid onderteekend en meer dan eene halve ee als gegrond op Gods heilig Woord blijven aanner Het geheugt mij nog, dat ik *student* in de godgele heid ...nde, ten huize van den predikant Jacobus I lopen, eenen avond lang de wijsheid en godsvrucht o voorvaderen in dezen heb hooren prijzen, alsmede voorregt onzer gezindte van haar nog te mogen bezit Een gesprek dat diepen indruk op mij heeft gema en mij heeft opgewekt om haar nader te leeren ker en onderzoeken, zonder mij door het algemeen gescl tegen dezelve te laten hinderen, met het gevolg dat mij nog met die lofspraak vereenig.

Ik belijd gaarne, dat het onderteekeningsformu voor de *Kandidaten* tot de Heilige dienst in het 1816 vervaardigd mij toen niet heeft geërgerd, d het in mijn hart niet opkwam, dat een eerlijk man die onderteekening zoude kunnen vereenigen een ge len of prediking van het *Arminiaansch* of *Ariaa* geloof; maar, door de ondervinding het tegendeel gel hebbende, wenschte ik wel, dat de *Formulieren eenigheid* onzer Kerk gaaf hadden blijven onderteel moeten worden als overeenkomstig Gods Heilig Wo gelijk tot het jaar 1816 is geschied, en dat dit nim was vervangen door eene onderteekening, welker dut zinnigheid in het oog der meesten hun vrijheid scl te geven om b. v. alle kenmerkende leerstukken *Gereformeerde* Kerk te verwerpen, indien maar hun nuft eenige kans ziet om deze uit Gods Woord te

bannen. Een gevaarlijk wapen in de hand van eenen gewetenloozen dwaalgeest om, zonder bemoeijelijkt te worden, zijn eigen woord in de plaats van het Woord van Christus te prediken en menschen te verleiden.

Het is waar de *Formulieren van eenigheid* zijn, evenmin als andere menschelijke schriften, volmaakt, maar zij drukken echter uit de oorspronkelijke gevoelens van het Kerkgenootschap, die deszelfs Leeraar behoort te gelooven en te prediken. En wat nu de uitbreiding en bewijsredenen van sommige stukken aanbelangt, op welke de vordering in uitlegkunde met regt aanmerking kan maken, het was bij de gave onderteekening, door eene algemeene toestemming, sedert onheugelijken tijd aan elken Leeraar veroorloofd in dezen zijn bijzonder gevoelen te volgen, zoodat men, behoudens de regtzinnigheid, vrijheid genoeg had, ja zelfs de verpligting om de *Formulieren* naar Gods Woord te wijzigen en te verklaren, en zoo aan het bekende 7. Art. onzer *Nederlandsche Geloofsbelijdenis* te beantwoorden.

Mogt er echter een Artikel in onze Geloofsleuze worden gevonden, hetwelk op goede gronden algemeen voor strijdig met Gods Heilig Woord werd gehouden, gelijk mijns oordeels de alomtegenwoordigheid van Christus ligchaam in de *Augsburgsche Confessie* zoodanig is, maar dat ik in onze Belijdenis te vergeefs moet zoeken, wat zoude toch een Kerkbestuur, mits opentlijk handelende en de Gemeente met goede redenen overtuigende, beletten om zulk een leerstuk uit de *Formulieren* te nemen, en met een beter te verwisselen of op den achtergrond te plaatsen, zoodat het onschadelijk werd? Maar eene onbepaalde Leervrijheid in te voeren of te gedoogen, is blijkens de ervaring, een middel om eene Kerkelijke Gemeente allengs te verwoesten en eene wijde deur voor allerlei dwalingen en partijschappen open te stellen.

De *Nederlandsche Synode* dezes jaars zelve heeft ondersteld, dat het niet ontbrak aan hen, die van de Leervrijheid misbruik maakten. Moet dit dan zoo voortgaan

tot verwarring en verleiding der menschen? Gesteld zijnde dat eene beperking door *Formulieren* een kwaad zij, het is echter een minder kwaad dan dat de Gemeente des Heeren geslingerd wordt door allen wind der Leer, ja vervuld met twijfelaars, halfgeloovigen en ligtzinnigen? Of ziet men niet hoe geneigd het menschelijk hart van alle tijden is geweest zoowel tot dwalen als tot zondigen, ja hoezeer de waarheid, om haar ernstig en terughoudend voorkomen en inborst wordt gehaat en het vernuft vindingrijk genoeg is om haar met schijnredenen te onderdrukken, zoodat men inderdaad geene Leeraars van het geheel of half ongeloof behoeft, maar veeleer Predikers der waarheid zoo als zij in Christus is? Waarom moet ook een Leeraar in zijne ambtsbediening meer vrijheid hebben dan elk ander ambtenaar, die aan zijne *instructie* is gebonden? Zoude het zijn het belang der wetenschap? Maar wanneer deze grondig wordt gekend en beoefend, zal zij Gods Woord bevestigen en ophelderen. Het is alleen de wetenschap eener steeds afwisselende niet proefhoudende wijsbegeerte, het blind geloof aan elken reiziger of onderzoeker, die iets nieuws meent tegen den Bijbel te hebben ontdekt, alsmede de heimelijke afkeer van de Leer der Goddelijke openbaring en de zucht om vrijer in de zonde te leven, die de banden eener billijke beperking haat, en, verdraagzaam voor elke dwaling, hare onverdraagzaamheid voor de eenige waarheid, hoezeer ook door Rede en Ondervinding gestaafd, niet kan verbergen.

Ik zeg niet ten onregt: *door Rede en Ondervinding gestaafd.* Of moet men niet willens blind zijn voor de ervaring van alle eeuwen, zelfs van onzen door de Christelijke Godsdienst verlichten en beschaafden tijd, ja van zijn eigen hart en geweten, om iets af te trekken van de Leer onzer Kerk, die ons de uitdrukkelijke gezegden des Bijbels wedergeeft wegens het diep bederf der menschelijke natuur? En is de verbetering, die kennis, beschaving en opvoeding op het hoogst kan

aanbrengen, niet een klatergoud, op hetwelk men niet duurzaam staat kan maken, en in welke men heerzucht en roemdorst meer dan opregte liefde tot God en den naasten ziet doorstralen?

Laat de Leer der Goddelijke verkiezing ter zaligheid hare zeer donkere zijde hebben, hetwelk niemand zal ontkennen, maar is zij echter niet eene leer des Bijbels, ja zelfs der gezonde rede, zoodat zelfs heidenen, door een blind noodlot aantenemen, haar eenigzins zijn genaderd, zonder haar te bereiken? Eenen God te stellen, die wel ons tijdelijk lot en leven, maar niet onze eeuwige zaligheid in zijne hand heeft en beschikt, wiens plan door onze wederspannigheid zoude kunnen worden te leur gesteld, die alles te voren weet, zonder dat zijne wetenschap eenigen grond heeft in hetgeen Hij beraadslaagt, werkt en doet, kan dit gezonde redenering heeten, of is het Gods aanwezen te loochenen ter zelfder tijd, dat men Hem erkent?

Ja maar deze God is regtvaardig, heilig, goed, menschlievend en zal het ongeluk, het eeuwig ongeluk van zijn redelijk schepsel niet bedoeld noch bewerkt hebben? Ik belijd dat dit te ontkennen inderdaad verstandiger is dan de zoogenoemde *voorverordening* te loochenen, te beperken of van den mensch afhankelijk te maken. Het moet ook in zekeren zin, volgens de rede die de Bijbel aangeeft, ontkend worden. Maar hoe dan de toelating der zonde met hare gevolgen, het tijdelijk ongeluk van derzelver straf daarmede in verband gebragt, hetwelk de ondervinding *zestig* eeuwen lang heeft geleerd, en het eindeloos verderf, dat de *Heilige Schrift* uitdrukkelijk openbaart, en ook onze rede en ons zedelijk gevoel goed moeten keuren, wanneer de zondaar eeuwig zondaar blijft? Of wij hier regtzinnig dan onregtzinnig zijn, of wij *Romeinen* IX alleen van eene volksverkiezing dan ook van eene persoonlijke verkiezing verklaren, wij kunnen wel Gode aan de eene of andere zijde ongerijmdheid toeschrijven, onze onwetendheid met magt-

spreuken en ijdele woorden bedekken, maar de vereeniging van het eene met het andere niet begrijpen, en het slot van alles zal wezen met Paulus uit te roepen: *wie zijt gij, o mensch, die tegen God antwoordt? Zal ook het maaksel tot den maker zeggen: waarom hebt gij mij alzoo gemaakt? Of heeft de pottenbakker geene magt over het leem om uit denzelfden klomp te maken het eene een vat ter eer en het andere ter oneer? O diepte des rijkdoms beide der wijsheid en der kennis van God! Hoe ondoorzoekelijk zijn zijne oordeelen en onnaspeurlijk zijne wegen!* 1) Maar daarom behoeft men aan den mensch geene slechts schijnbare vrijheid toe te schrijven, of hem van schuld vrij te spreken, dewijl zijn geweten hem overtuigt en eindeloos zal overtuigen, dat hij vrijwillig het goede verworpen en het kwade heeft liefgehad zonder deszelfs hem bekende gevolgen te schroomen. Hoewel toch de zonde in Gods plan en wereldgebied noodzakelijk moet geacht worden omdat zij anders niet aanwezig zoude zijn, het is aan de andere zijde zeker; dat de Heer ons het zondigen verbiedt en ons te voren met zijn geducht ongenoegen bedreigt, ja opwekt om ons tot Hem te begeven om zijne genade te vragen, met belofte dat dit niet te vergeefs zal wezen, dat Hij dikwijls sterk en aanhoudend daartoe dringt door zijn woord en zijne voorzienigheid, en zoude dan het redelijk schepsel geene schuld hebben, met zich voor dit alles blind en doof te houden en zich duurzaam tegen zijnen Maker te verzetten, al is het ook dat zijne zinnelijkheid en wereldliefde hem verleidt, en het ook niet buiten Gods bepaling en albestuur omgaat? Dat zij verre!

Het betaamt ons mijns oordeels in dezen aanbiddend te gelooven, ons zelven te vernederen en God te verheerlijken, zonder met ons verstand in te dringen in hetgeen wij toch niet ten volle kunnen begrijpen. Ik acht dit ten hoogste redelijk en tevens godvruchtig,

---

1) Rom. IX : 19—21. XI : 33.

dewijl wij de beide aangevoerde en schijnbaar strijdige stellingen, die in de leer der eeuwige verkiezing worden gevonden, elk afzonderlijk stevig kunnen bewijzen en zij daarom beide waar en nuttig moeten zijn, al kunnen wij derzelver zamenhang niet doorgronden, gelijk dit zelfs plaats heeft in de *wiskunde* met de worteltrekking, in de muziek met de toonen, in de natuurkunde met vele zaken, op welke het menschelijk verstand eeuwen lang heeft gestaard zonder het verder te brengen. Wij moeten ook de onbegrijpelijkheden der godsdienst nooit willen verbergen of in een valsch licht stellen, om haar des te beter aan den man te brengen. Dit heeft zelfs onze Heer niet gedaan, al wist en ondervond Hij ook, dat Hij daardoor velen zoude ergeren en van zich verwijderen, maar den geheelen Raad van God verkondigen zonder iets achter te houden [1]), en al moeten wij ons dan ook getroosten voor onwetenschappelijken, overdrevenen, dwazen en dweepers te worden gehouden, gelijk de Zaligmaker en zijne apostelen ons in dezen zijn voorgegaan.

Voor de wijzen dezer wereld zijn dikwijls de eenvoudigste waarheden verborgen, omdat zij wanen alles te moeten begrijpen en met hunne grondstellingen overeen te brengen, terwijl God die aan kinderkens openbaart [2]). Zij zijn te hoogmoedig om zich door hooger licht te laten onderrigten en steunen op hun verstand tegen de les van den wijzen Koning [3]), die daarna zijne eigene leer vergat en tot groote dwaasheid verviel, en daarom zegt Paulus, dat *de wijsheid dezer wereld dwaasheid is bij God.* Maar de wijsheid, die van boven is, is *ten eerste zuiver, daarna vreedzaam, bescheiden, gezeggelijk, vol van barmhartigheid en van goede vruchten,* niet partijdiglijk *oordeelende en ongeveinsd* [4]). Alles af te bre-

1) Joh. VI : 32—66. Hand. XX : 20, 27.
2) Matth. XI : 25.
3) Spr. III : 5—7.
4) 1 Kor. III : 18, 19.

ken om daarna wat nieuws te bouwen,
tus en de Apostelen te willen wezen,
medemenschen met list of geweld te
aan vrome lieden derzelver eenigen tr
zonder hun iets degelijks in de plaats
min ware wijsheid, als het op oorsp
spraak kan maken, de aloude tegen
geloovigen telkens weder op te disscher
of zich onkundig houdende, dat zij h
treffelijk zijn beantwoord geworden.

Gaarne herhaal ik dan, dat ik mij
het pl[illegible] der Redactie van dit Tijdsch

Amersfoort,
8 September 1854. em.

Bijbelvertaling. „Een nieuwe Bij
lijke en volzalige taak voor eene lev
Kerk, maar waar het geloof aan de G
aan het Goddelijk karakter dier Schrift
min met zegen of in waarheid voor
(op minder verheven gebied) voor ee
brenging van Homerus of Sophocles d
Griekschen linguist, maar die geen
melody hunner versificatie, geen gev
lijke schoonheid hunner zangen. Hee
taak buiten allen twijfel! dat ook d
gebruik maken der ontdekkingen van
schappen sedert de dagen 1618 en 16
een nog zoo veel dieper en hooger e
en fijner en inniger en harmonieuser
van de meening des H. Geestes in de
dat eeuwig blijvend werk geroepene m
Nieuw Testament te geraken. Maar,
fel evenzeer veel liever ons te vreden
schat dien wy bezitten — met die
belvertaling, onder toejuiching zelfs va
gaan van de Dordrechtsche Synode, —

jarigen arbeid van beproefd geloof en saprijke wetenschap, onder bidden en smeeken, onder het dreigen en woeden van de pestilentie en van den Spanjaard ondernomen en volbracht, ja liever nog de oude vertaling van Luther met hare honderden en duizenden van kleine en groote kritische en exegetische gebreken en onnaauwkeurigheden, maar bezield door dien adem van geloof en leven, die de muren van Rome deed schudden en vallen, — dan eene nieuwe of herziene Nederlandsche Bijbelvertaling, die omdat er juist die adem van geloof aan de hoogste waarheden, dat leven uit den Geest, die de Schriften heeft ingegeven — aan ontbreken zou — niet veel meer zou opleveren dan de verandering van het levende Godswoord in hetgeen — in waarheid een doode letter zou moeten worden genoemd."

Uit den Brief aan Mr. Groen van Prinsterer, bij zijne aftreding uit de Tweede Kamer — geschreven en openlijk ter lezing gegeven door Mr. I. da Costa.

Belijdenisschriften. „Dat eene Christelijke Kerk haar geloof belijden moet, dat zy in haren boezem op de handhaving der waarheden, die in deze hare belijdenis voor God en menschen zijn nedergelegd recht heeft, alzoo zy jegens den Heer zelven der Gemeente daartoe verplicht is, — wie mag het betwijfelen, al is het dat men over de weg en wijze dier handhaving uit een loopen kan? In elk geval worde het onderscheid tusschen de *Belijdenis*, d. i. de door den zedelijken persoon der Kerk beledene waarheden, en de *Belijdenisschriften*, zorgvuldig en teder in acht genomen, *op dat* ook de schijn van gelijkstelling van menschelijke schriften, hoe voortreffelijk ook anders, met de Schrift Gods verre van ons zij; doch ook *om dat*, uit haren aart, by de onveranderlijkheid der waarheden, eenmaal door het geloof uit Gods levend en eeuwigblijvend Woord ontfangen en in de Belijdenis uitgedrukt, de Belijdeni*sschriften* eener Kerk voor verandering, verbetering, ontwikkeling, ver-

volledigiging vatbaar zijn. Ja de vorm, waarin de waarheden en de Formulieren zijn nedergelegd, de orde, de manier van bewijzen, ook de uitdrukking van sommige (door allen als zoodanig erkende) bijkomstige gevoelens, mogen en moeten herzien en veranderd worden, naarmate ook de bestrijders der groote heilswaarheden van terrein, van taktiek, van leer of dwaalleer hunnerzijds veranderden, en de behoefte van den tijd wederom eene andere op bepaalde punten en belangen geworden is. Men kan de troepen van de Republiek of van het Keizerrijk toch wel niet met eene taktiek uit de dagen van Maurits of Gustaaf Adolf, hoe groote en voortreffelijke krijgshoofden zy ook waren, te gemoet gaan, ook wordt het niet vergeten, dat Formulieren uit haren aart, blijkens geheel de kerkgeschiedenis, veel meer de gedenkteekenen zijn van op vroegere tegenstanders reeds behaalde overwinningen, dan hetzij muren om lateren te weren, of wapenen om ze te verslaan. Het zijn in elk geval niet de formulieren, die het Woord van God zullen handhaven, maar het Woord van God dat omgekeerd de deugdelijkheid der formulieren staaft. Zonder iets dan te willen ontnemen aan het gewicht van hetgeen men den juridischen weg tot herstel genoemd heeft, zonder in het bijzonder iets los te laten òf van de innerlijke waarde òf van het velerlei nut onzer Belijdenisschriften en overige Formulieren tot op dezen dag, zoo mogen noch willen wy toch ooit vergeten, dat de Schrift zelve, ook waar het een kerkelijke vraag geldt, meer en anders dan eenig menschelijk schrift, hoe krachtig en voortreffelijk, tot de conscientie spreekt, ook zonder onderteekend te zijn, zal zich *hare* kracht door den vijand van binnen zoowel als van buiten eenmaal doen gevoelen. Daarom dan ook — mogen en moeten wy, op grond van ons onwankelbaar geloof aan de objectiviteit der aangevoerde grondslagen (de Goddelijke ingeving, de onfeilbaarheid en het beslissend gezag der Heilige Schrift) bereid en blijde zijn ten allen tijde den strijd op dat terrein, ook

waar het de kerkelijke vraag geldt, telkens over te brengen en te voeren."

DA COSTA. *Als boven.*

—

Vergissing. In de Godgel. Bijdragen voor 1854, derde Stuk, komt bl. 345 en verv. vóór eene „proeve van verklaring der door Jezus en de Evangelisten aangehaalde voorspellingen uit het O. T." get. v. K. — In die proeve leest men bl. 361 letterlijk het volgende: „Wanneer de „geschiedenis nu leert, dat Jezus even als zijne tijdge„nooten het O. T. verklaarde, dan kan ook, naar het ons „voorkomt, aangenomen worden, zonder te kort te doen „aan Jezus regtmatig gezag, dat hij op het exegetisch „standpunt stond zijner tijdgenooten; even zooals de „Heer in onze schatting niet daalt, omdat hij Matth. „XII: 3, 4, zich vergist met eene aanhaling uit het „O. T., daar Jezus als een gebeurd feit opgeeft, het„geen in het 1. boek van Sam. XXI voorkomt als een „verzinsel van David. Wij mogen toch niet uit het „oog verliezen, dat Jezus, om den raad van God ter „behoudenis van zondaren uit te voeren, is *mensch* ge„worden. Zullen wij niet slechts dit *woord*, maar ook „het *begrip* er door uitgedrukt, vasthouden, dan volgt „hieruit, dat Jezus ook toen als andere menschen ken„nis heeft verkregen van den inhoud van het O. T., „dat hij om dien te leeren verstaan, van de destijds „aanwezige hulpmiddelen zich heeft bediend. Ofschoon „dan onfeilbaar in de dingen van het Koningrijk der „Hemelen, zoo behoeven wij in Jezus nogtans niet te „zien den volmaakten exegeet van het O. V. Jezus „kwam niet op aarde om onderrigt te geven in eenige „menschelijke wetenschap, dus ook niet in de uitleg„kunde," — zóóver de schrijver der bovengemelde proeve. De redeneringen hier voorkomende gaan wij met stilzwijgen voorbij; alleenlijk vragen wij, met betrekking daartoe, of men, om het *begrip* dat Jezus is *mensch* geworden vast te houden, moet aannemen, dat Jezus *zóódanig een mensch* geworden is, als de schrijver Hem vervolgens doet voorkomen? Maar, wat vooral hier onze opmerking verdient, is, dat wij hier met ronde woorden vinden te kennen gegeven, dat Jezus *zich heeft vergist* met eene aanhaling uit het O. T. Betwijfelden of loo-

chenden al sommigen in ons Vaderland de *onfeilbaarheid* der *Apostelen*: wij meenden, dat men althans *die* van *Jezus* nog aannam en eerbiedigde; hier blijkt het anders. Doch laat ons zien wat er zij van deze, onzen Heer te last gelegde vergissing; *wat* gaf Jezus, naar Matth. 12 : 3, 4 op als „een (gebeurd?) feit"? „hebt gij niet gelezen, zeide Jezus, wat David gedaan heeft, toen hem hongerde en hun, die met hem waren, hoe hij gegaan is in het huis Gods en de toonbroden gegeten heeft," enz. — en *wat* lezen wij nu 1 Sam. 21 : 3—6? immers dat *werkelijk gebeurd is*, wat Jezus vermeldde; — hoe kan hier dan sprake zijn van een „verzinsel van David"? — Wij wisten waarlijk, in den beginne, niet hoe wij het hier hadden met den schrijver der proeve; maar zie! daar viel ons in, dat hij misschien gedacht had aan 1 Sam. 21 : 2. „En David zeide tot den Priester Achimelech: de Koning heeft mij eene zaak bevolen" enz. nu ja, *dat* was een „verzinsel van David" — maar *dat* roerde Jezus niet aan, Matth. 12 : 3, 4. — v. K. heeft zich, in dat geval, *deerlijk vergist*, met aan Jezus eene vergissing te laste te leggen. Zou hij niet wél doen met, ter eere van den onfeilbaren Jezus, *zijne eigene dwaling* te erkennen?

(*Ingezonden*).

—

De diakoniën. — Uit een staathuishoudkundig oogpunt betreur ik de nu ingevoerde Staats-armenwet. Zij bestendigt en wettigt de staatsarmenzorg. De plaatselijke begrootingen zullen, vrees ik, de blijken dragen, dat zij niet ter bezuiniging strekt, en of de zedelijke en godsdienstige toestand der bedeelden van wege de plaatselijke besturen er op verbeteren zal, als zij bij voortduring en bij toeneming aan het kerkelijk opzigt onttrokken worden, mag zeer worden betwijfeld.

Maar ik wil mij hier niet in deze vraag verdiepen. Liever vraag ik, wat er uit de invoering dier wet volgt voor de diakoniën.

Een eerst en hoogst gewigtig punt is, dat zij nu in het al of niet verleenen van onderstand geheel vrij zijn. Het zal alzoo van haar zelve afhangen, of zij door het aanvragen en aannemen van subsidiën hare vrijheid willen opofferen. Zoo zij toch geene middelen genoeg hebben of bekomen kunnen ter ondersteuning van *alle* armen

der kerkelijke gemeente, dan maken zij slechts eene schifting, zoodat alleen zij, die in de eerste plaats, naar het kerkelijk reglement, aanspraak op bedeeling kunnen maken, tot dit voorregt worden toegelaten, terwijl de overigen, al naar mate der middelen, hetzij in bedeeling aangenomen, hetzij afgewezen worden. Op deze wijze kunnen de diakoniën zich geleidelijk van den onkerkekelijken en onchristelijken druk der subsidiën ontslaan, en het is zeer te wenschen, dat dit ook gebeure. Het zij aan de diakoniën zelve en aan de kerkbesturen, die het toezigt over haar houden, ernstig aanbevolen! Maar evenzeer worde het aan de gemeenteleden aanbevolen, dat op hen de verpligting rust van door hunne liefdadigheid te zorgen, dat hunne diakoniën zich in staat bevinden, om zoo mogelijk *alle* behoeftige gemeenteleden, die zich door hun gedrag dien onderstand niet onwaardig maken, behoorlijk te helpen!

En zoo kom ik tot een tweede gewigtig punt, waarop ik de aandacht wensch te vestigen.

Wie hebben aanspraak op onderstand van de gemeente door de diakonie? Is de vraag naar de behoefte de eenige, die hier te doen valt, of komen nog andere vragen evenzeer in aanmerking? Door gewoonte of dwang schijnen de diakoniën er toe gekomen te zijn, om veelal slechts naar de behoefte te vragen. Van dwang kan nu geen spraak meer zijn en kwade gewoonten mag men gewis hoe eer hoe liever opgeven. Wel is waar, wordt de kerkelijke censuur doorgaans slechts zelden toegepast, maar hieruit behoeft nog niet te volgen, dat allen, die niet gecensureerd zijn, als waardige gemeenteleden te beschouwen zijn, voor wie de gemeenteleden hunne giften ter ondersteuning opbrengen. Wel mag men aannemen, dat die giften te kariger zouden vloeijen, naar mate de gevers beter wisten, welke onwaardigen er nu en dan mede worden geholpen. Neen, de diakoniën gaan hare verpligtingen te buiten, als zij hun, die in eenigerlei opzigt een ergerlijk leven leiden of die moedwillig verzuimen zich, na eene gepaste opleiding en voorbereiding, tot leden der gemeente te doen aannemen, eenigen onderstand verleenen. Het zal wel niet noodig zijn, naauwkeurig op te geven, wat een ergerlijk leven is. Ontucht, dronkenschap en hare gevolgen zijn genoegzaam bekend en wie er zich aan schuldig maken, scheiden zich werkelijk van

de gemeente af. En vraagt men, of vrouw en kinderen de gevolgen der zonden van den man mede mogen dragen, zulke gevallen zijn wel zeer te betreuren, maar het antwoord moet zijn, neen, zulke gezinnen mogen door geene diakonie worden ondersteund. De man is en blijft het hoofd des gezins. Op hem alleen rust de verpligting er voor te zorgen, zoo lang hij kan. Hij wordt in zijn kwaad gesterkt, als men door vreemde tusschenkomst hem van die natuurlijke en wettige zorg ontslaat. Ook houde men in het oog, dat, — naar ons oordeel, ongelukkig en onverstandig genoeg — bij de tegenwoordige wet, die den plaatselijken besturen het verleenen van onderstand toestaat, zulke huisgezinnen zich bij die besturen om onderstand kunnen aanmelden. Maar al ware dit zoo niet, de giften der gemeente worden voor geene onwaardigen gegeven.

De slotsom is: elke diakonie zette de tering naar de nering. Zij bedeele slechts voor zoo ver hare eigene middelen strekken. En geene onwaardigen, al staan hunne namen ook op de lidmaatboeken vermeld, mogen onderstand genieten.

Worden deze beginselen toepast, de diakoniën en de kerk zelve zullen er goede vruchten van plukken.

Zoo velen als eene christelijke handreiking waarlijk verdienen, zullen er te ruimer in deelen, zoodat het werkelijk, ook finantieel, een voorregt wordt door de Diakonie te worden bedeeld, en bij de verminderde behoefte der Diakonie zal er des te beter voor de christelijke opleiding der jeugd, voor binnen- en buitenlandsche evangelisatie en voor andere nuttige zaken kunnen gezorgd worden.

H. H. KEMINK.

Het Asyl Steenbeek. Verblijdend is het op te merken hoe het Asyl Steenbeek meer en meer de belangstelling van het Buitenland opwekt en tot navolging noopt. Dezer dagen zag te *Bonn* bij *Adolph Marcus*, eene brochure het licht, onder den titel van: „DAS ASYL STEENBEEK. *Ein Zeugniss der innern Mission aus Holland*, *verfast von F. Meyeringh.* Herausgegeben vom rheinischen Provinzialausschusse für innere Mission zum *Besten* eines bei Coblenz zu gründenden Asyls für Magdalenen und weibliche entlassene Sträflinge. Mit einer Ansicht und Plan des Asyl Steenbeek." Het bevat in

88 groot 8° bladzijden, na een *Voorbericht des Schrijvers*: 1°. de geschiedenis van het ontstaan des Asyls, 2°. een verslag van zijn inrichting, 3°. een hoofdstuk over de in het Asyl verpleegden, en wel: *a.* over het beginsel der vrijwilligheid bij hare opneming, *b.* over hare herkomst, *c.* over hare opleiding, *d.* over de verkregene resultaten.

Het 4de hoofdstuk is aan de nationale beteekenis van het Asyl toegewijd. Terwijl een aanhangsel alles besluit, bestaande in de vertaling van: (1) „Een brief uit het Asyl S. en een andwoord van een rechtsgeleerde," (2) „een andwoord uit het Asyl S.," en (3) „een woord van liefde aan zondaressen." Uit het Voorberigt vertalen wy het volgende:

„Het tegenwoordige geschrift brengt u een getuigenis der inwendige Zending uit Holland, een getuigenis van den arbeid en den strijd welke de reddende liefde om Christus wil, op het wellicht moeijelijkste gebied der inwendige Zending heeft ondernomen. In de eerste plaats verhaalt het de geschiedenis, de inrichting en de ondervindingen van het Asyl Steenbeek, dat sedert zes jaren als een reddingshuis voor zulke gevallen meisjens geopend is, als in menige plaats bij honderden, in menige stad bij duizenden naar lijf en ziel verloren gaan, indien barmhartige handen zich niet uitstrekken om de verlorenen te zoeken en de terugkomenden in den naam van den Zaligmaker van zondaren op te nemen. Voorts deelt het mede, hoe de christelijke liefde, welke de meest verlorenen en meest ongelukkigen van hare kunne in de reddende en opleidende verpleging des Asyls Steenbeek opneemt, zich nog daarmede niet vergenoegt, enkele individuën, die een prooi der zonde van ontucht geworden zijn, aan het tijdelijk en eeuwig verderf te onttrekken, maar zich tevens evenzeer geroepen als sterk gevoelen moet, den strijd tegen deze zonde zelve met al hare heimelijke en openlijke gruwelen op te nemen, en zulks door te pogen de getuigenissen van vrije vereenigingen en de wapenen van Kerk en Staat als ware het tot den nationalen strijd van een christelijk volk tegen den gevaarlijksten en meestverwoestenden vijand op te roepen en uittelokken, een vijand die in de binnenste ingewanden der natie woedt, en hare levenskracht ten eenenmale zoekt te vernietigen. — De schrijver van dit stukjen heeft zich beijverd, met het oog op de dubbele beteekenis, welke het in en met het Asyl Steenbeek begonnene werk heeft, de bouwstoffen te verzamelen, welke zich in gedrukte en mondelinge mededeelingen over het Asyl als ook door eigene aanschouwing voor hem opdeden, en daaruit een overzicht van het geheel te geven. Hoe meer de door hem hoog vereerde Stichter van het Asyl, de Heer predikant Heldring te Hemmen, in hem den getrouwen referent zijner eigene berichten, inzichten en gedachten over het behandeld onderwerp erkennen zal, des te meer zal de schrijver zijn doel, om het onderwerp zoo veel mogelijk uit Heldrings geest en wijze van beschouwing voor te stellen, meenen bereikt te hebben.

Gelijk nu het Asyl Steenbeek een voor onze duitsche evangelische kerk *beschamend getuigenis* uit den lande des nabuurs is, zoo moge het ook als een *bemoedigend voorbeeld* werken. Die de volkeren nevens elkander plaatste, heeft ook prikkels der liefde tusschen hen gewild. Schamen wij ons derhalve niet van onze naburen in Holland te leeren en hen na te streven op een gebied der inwendige zending, waarop zij ons verre vooruit zijn."

BOEKAANKONDIGING.

Adres aan Z. M. den Koning betrekkelijk de verhouding van de Nederlandsche Hervormde Kerk tot de Theologische faculteiten aan 's Lands Hoogescholen; ingediend door lidmaten van de Hervormde gemeente te Amsterdam. Amsterdam, G. van Peursem, 1854. II en 31 bladz. gr. 8°., prijs 15 Ct.

Het stuk waarvan wy hier den titel mededeelen, is volgens het „Voorwoord", dat daaraan by de uitgave toegevoegd is, den Koning aangeboden door eene „Vereeniging ter handhaving en verdediging van de leer en de regten der Nederlandsche Hervormde Kerk te Amsterdam," en zulks „in volkomen overeenstemming met de Besturen van hare Zustervereenigingen in Rotterdam en 's Hage, door wier leden bij afzonderlijke adressen aan Z. M. die overeenstemming zal worden kenbaar gemaakt."

Inhoud en strekking komt kortelijk hierop neder:

Onder betuiging „dat het geheel buiten hunne bedoelingen ligt de tusschenkomst der Regeering in te roepen, om tusschen waarheid en dwaling te beslissen, of om de getrouwe leden der Kerk *op kerkelijk gebied* te hulp te komen," verlangen de adressanten „dat de regeering *op het gebied van den Staat* aan de Nederlandsche Hervormde Kerk regt doe wedervaren." (bl. 5, 6.)

De grieven tegen de regeering in dit opzicht zijn:

1°. Niettegenstaande de voorschriften van de herziene grondwet, blijft het Hooger Onderwijs geregeld volgens de bepalingen van het koninklijk besluit, by hetwelk (zie art. 56, 57, 58, 59,) de regeering zich belast met de vorming en opleiding van de leeraars voor de Herv. Kerk, zonder dat, volgens de adressanten, „aan die Kerk ook zelfs den geringsten invloed op de vorming van hare toekomstige leeraren wordt toegekend."

2°. Doch de Regeering heeft zich niet slechts door het instellen eener theologische faculteit aan 's lands Hoogescholen *uitsluitend voor de Hervormde gezindheid* met de vorming en opleiding van de leeraars voor de N. H. Kerk belast, — „zy heeft er voor zich ook een *monopolie* van gemaakt, om aan de kerk hare leeraren te leveren,. door haar te *verbieden* ze van elders te trekken. (Art. 116.)"

3°. Van dit *monopolie* heeft de Regeering gebruik gemaakt ten nadeele van de N. H. Kerk. Zy heeft haar geen „*bruikbare*" leeraars geleverd, maar het tegendeel van dien. De tegenwoordige toestand der Kerk, door de adressanten met de zwartste kleuren afgeschetst, wordt onder de sterkste bewoordingen aan de regeering geweten. „Zy moet daarin *haar* werk, de vrucht van *haar* onderwijs erkennen." Immers

4°. In plaats van zorg te dragen dat dit onderwijs in overeenstemming was met den aard, het karakter en de behoeften van de Ned. Herv. Kerk, wier kenmerk en wezen in hare belijdenis gelegen is, veroorzaakt de Regeering door de keus der professoren, dat die gezindheid geen andere leeraars ontfangt, dan die, in stede van *verkondigers*, als bestrijders der Hervormde kerkleer optreden.

5°. Doorgaans gaf de Regeering te kennen, dat zy by de benoeming van professoren, ook voor de theologische faculteiten, alleen acht te geven had op het belang der *wetenschap* — en aan dit belang, zoo als zy het begreep, werd telkens de belijdenis der kerk opgeofferd.

6°. De omstandigheid dat de Regeering wel kweekelingen voor het Hervormd predikampt opleidt, maar dat toch niemand hunner tot de predikdienst wordt toegelaten, dan na alvorens aan een examen *van wege de Kerk* te zijn onderworpen geweest, baat niet, „nadat de regeering de H. K. met predikanten in haren geest overstroomd heeft, zoodat de kerkelijke examinatoren, zelve voedsterlingen van 's lands Hoogescholen, geen dam uitmaken om het kwaad te stuiten, maar een gebaanden weg om het kwaad binnen te leiden."

Op deze gronden vragen de adressanten aan Z. M., dat het Haar gelieve te behagen, maatregelen te nemen, waardoor hunne Kerk gehandhaafd wordt by hare grondwettige vrijheid en regten, en dat

1°. by de voorkomende vacatures voor de betrekking van Hoogleeraars in de Godgeleerdheid aan 's lands Hoogescholen, die betrekking uitsluitend moge worden opgedragen aan mannen, die bewijzen gegeven hebben dat zy, in het bezit der overige vereischten, opregtelijk en ondubbelzinnig de belijdenis van de Nederl. Herv. Kerk zijn toegedaan; — en

2°. reeds dadelijk moge worden opgeheven en buiten verdere werking gesteld Art. *honderd zestien* van het Besluit van 2 Aug. 1815, door hetwelk de Nederl. Herv. Kerk *verpligt* wordt geene leeraars te beroepen dan de zoodanigen, die aan 's lands Hoogescholen gevormd en opgeleid zijn."

Opzettelijk zijn wy zeer kort geweest in de mededeeling van den hoofdinhoud van dit stuk; evenzeer met opzet onthielden wy ons menigmaal van het letterlijk overnemen der door de adressanten gebezigde uitdrukkingen, waar die tot het in 't licht stellen hunner bedoeling overbodig scheen, en deze uitdrukkingen zelve ons voorkwamen veel te sterk en te bitter zijn. Indedaad, wy zouden al te zeer het standpunt dat wy kozen en den geest die ons bezielt moeten verloochenen, indien wy

hier, hulde doende aan de goede bedoelingen der opstellers, de opmerking terughielden dat er, in dit adres, veel gezegd is waarmede wy niet ten volle kunnen instemmen, en dat byna alles op eene wijze gezegd is die ons heeft bedroefd. Niet alleen hinderde ons de scherpe en tegelijk koelbloedige toon van enkel verwijt aan Z. M. Regeering, die in dit stuk de heerschende is, en die ons reeds in een adres aan Z. M. den koning aangeboden, als zoodanig, ongepast voorkwam; maar ook kunnen wy aan de beschuldigingen, welke bepaaldelijk tegen de hoogleeraren in de Godgeleerdheid aan alle onze Hoogescholen, zonder eenige terughouding, matiging of uitzondering worden ingebracht in de algemeenheid en den omvang, waarin zy hier worden uitgebracht, geenszins ons zegel hechten. En altijd zal het ons tegen de borst stuiten, indien er, by de voorstelling van hetgeen men in hen, die men op kerkelijk en christelijk gebied als zijn tegenstanders beschouwt, berispelijk vindt, aan de onderstelling van eerlijke bedoelingen en goede trouw, ook by grove dwaling, geen plaats meer gelaten is; wanneer men hetgeen men als het verval en den ondergang der Kerk betreurt, niet anders weet toeteschrijven dan aan boos opzet en misdadige berekening. Ook wy zijn ons bewust by de onwaardige en lichtvaardige behandeling, welke aan de belijdenis der Hervormde Kerk, vooral van de zijde van kerkbesturen, in de Hervormde Kerk te beurt valt; by de treurige miskenning van ons hoogst dierbare waarheden door zoovele leeraars; en by de, met het oog op deze dingen, zeer bedroevenden toestand van het godgeleerd onderwijs aan meer dan ééne hoogeschool in ons Vaderland, verre van onverschillig te blijven; maar souden toch niet van ons kunnen verkrijgen een stuk te onderteekenen, waarin de *vrijheid van Godsdienst*, als „*voor Z. M. Hervormde onderdanen niet meer bestaande*," wordt voorgesteld (bl. 12); het gros der leeraars en al de kerkbesturen der N. H. K. als die Kerk verwoestende *om* haar te verwoesten, en de Regeering als

„regelmatig zorgdragende" dat het der studeerende jeugd niet aan onderwijzers ontbreke „die hen *leeren* de Belijdenis der Kerk te verachten, en iedere (sic) grondwaarheid van het Christendom door haar vooruitgezet te miskennen (bl. 9);" aan onderwijzers, die, door tegenstrijdig academisch onderwijs al de aankomende predikanten met afkeer en vijandschap tegen de Hervormde kerkleer vervullen (bl. 13)." Zeer wel weten wy dat tot nog toe, op den toon van een ernstig maar bescheiden beklag, waar het om der conscientie wil zonder overdrijving of harde verwijten werd aangeheven, niet te veel acht geslagen is; maar zou het daarom goed zijn dien te verwisselen voor dien eener bitterheid, die van de zwartste voorstelling van zaken uitgaande, zich tot de zwaarste beschuldigingen gerechtigd acht?

Doch er is in dit stuk meer dan de toon en de voorstelling van zaken, waarmede wy ons niet kunnen vereenigen. Ook de strekking en hoofdgedachte draagt onze instemming slechts gedeeltelijk weg. Deze toch, berusten, onzes inziens, op miskenning van de eigenlijke oorzaken van de ramp welke men betreurt, en gedeeltelijk ook van de middelen welke men ter leniging inroept.

Onze voorstelling van de ramp, welke men betreurt, en die ook wy betreuren is de volgende:

Er is in de Nederl. Herv. Kerk by vele leeraren, hoogleeraren en kerkbesturen afwijking van de belijdenis der Herv. Kerk; afwijking van groote, gewichtige haar kenmerkende waarheden; bestrijding veelzins. De Nederl. Herv. Kerk onzer dagen, als geheel beschouwd, en waar zy als zoodanig optreedt, geeft den indruk dat zy, voor hare eigene leer, hetzij dan om den vorm, waarin die in hare „oude" belijdenisschriften vervat is, hetzij om den inhoud zelve, hetzij uit afkeerigheid van het gantsche denkbeeld van kerkleer, geene sympathie meer heeft. Schoon er in de Nederl. Herv. Kerk nog altijd, en wy gelooven by toeneming, een aantal leeraars zijn, die, hetzij *ook* uit gehechtheid aan de kerkleer als zoodanig,

hetzij *bloot* uit overtuiging van de waarheid en het gewicht der door anderen min of meer prijs gegevene, of zelfs bestredene hoofdstukken dezer leer, aan de belijdenis der Kerk vasthouden, en waar het pas heeft verdedigen: het getal dergenen die prijs geven of bestrijden is veel grooter en wordt vooral zeer groot door het aantal onverschilligen en tragen, die zich niet op de hoogte der geschilpunten stellen en den stroom volgen, of althands den schijn niet vermijden hem te volgen. Met dezen stroom drijft ook de meerderheid der gemeente af.

Maar dit kwaad (want in onze oogen is het er een), vanwaar is het gekomen, en van wanneer dagteekent het? Zeker niet van gisteren of eergisteren. Zeker niet van de laatste of voorlaatste benoeming van hoogleeraren in de Godgeleerdheid. Reeds hunne rechtzinniger voorgangers hebben dit kwaad niet kunnen voorkomen, veel minder stuiten; en zy zelve zijn er wellicht in meerdere of mindere mate voor bezweken. Want dit kwaad is niet anders dan de noodlottige vrucht voor de Kerk, van den algemeenen gang der denkbeelden en der geesten in de zeventig laatste jaren, waar tegen niemand in staat geweest is kerken (en staten) te beveiligen. De stroom, die in de Ned. Herv. Kerk de overhand heeft, is de stroom der eeuw.

De gang der denkbeelden en der geesten heeft in de zeventig laatste jaren ook vele betere en goede dingen uitgericht, maar hy heeft by toeneming ondermijnend gewerkt voor de waardeering en gave aanneming van die waarheden der Herv. belijdenis, in welke wy met de adressanten niet alleen de kracht en de kern van die Belijdenis, maar ook de kracht en de kern van het Evangelie erkennen; en tegelijkertijd ook voor die denkbeelden van kerkleer en kerkrecht, die naar onze overtuiging, na het zuiveringsproces, waaraan alles onderworpen worden moest, met eere te hebben doorgestaan, ook hadden behooren in eere te worden gehouden. Weinige krachtige individualiteiten hebben met kracht weerstand

geboden. Anderen werden door de vis inertiae be ligd. Sommige gemeenten bleven wat langer buiten stroom. Maar *de* Gemeente, de Kerk als zoodanig massa die haar uitmaakte, zwichtte, gelijk voor den d: van nieuwe denkbeelden de massa's altijd doen; wan gang der geesten is *haar* gang.

De Gemeente zwichtte. Zy nam de nieuwe d beelden (altijd naar hollandsche eigenaardigheid, l: zaam maar zeker, en met behoorlijken afschuw voo: uiterste consequentiën) aan. Zy drongen door by leer en leden; by kerkelijke collegiën en theologische fa teiten. Zy wonnen gedurig aan in kracht en invl Zy ontwikkelden zich, zy vestigden zich, zy verstout zich meer en meer. Meester van de vaderlandsche t logie, waren zy het weldra van de belijdenis der k en werkten aan die nieuwe *formulieren van eenigh* die zonder onderteekend, of zelfs geschreven te ' den, de tot nog toe bestaan hebbende *virtualiter* drongen, en zich ook *facto*, in het formulier van derteekening (door het *quatenus* en de uitbreiding men daaraan gaf) eene plaats wisten te bereiden. (*tenus* werd, met opzicht tot hare eerwaardige b lenis, de leus der Ned. Herv. Kerk; en hierui voor haar veel noodlottigs voortgevloeid. Maar twee gen moet men niet vergeten. Ten eerste: dat er ook goed en heilzaam *quatenus* is, waaraan *allen* beh hebben; en dat het *quatenus* slechts verkeerd gew heeft, voor zoover het ook zelf op zijn beurt een verk *quia* in zich sloot. En ten tweede dat op elk geb met opzicht tot elk antecedent, *quatenus*, en dat product van allerlei zoowel goede als booze *quia's*, en is het woord der eeuw.

Indien nu deze voorstelling van zaken juist is, rijst met opzicht tot de hoofdgedachte van het Amst Adres deze vraag op: Is het billijk de Regeering, e Regeering alleen, verandwoordelijk te stellen voor kwaad, dat niet anders was dan het kerkelijk verschij

eener algemeene krankheid; van eene krankheid, waarin men zich algemeen als in een heerlijk en heilzaam verjongingsproces verheugde; en waarvan ook niemand zeggen moet dat zy *enkel* kwaad heeft gedaan.

Het klinkt (althands in de ooren van degenen die met ons eenstemmig denken) zeer eenvoudig te zeggen: de Regeering had ten allen tijde de geschrevene Belijdenis der Herv. Kerk voor zich, en had in spijt van den gang der denkbeelden en der geesten, en, voor zooveel zy ook zelve daarin was medegesleept, des noods in spijt van zich zelve, de Nederl. Herv. Kerk, voor zooveel in haar was, aan deze hare Belijdenis moeten houden. Maar men moet niet vergeten dat eene Kerk te houden aan hetgeen waaraan zy niet gehouden wezen wil, en waaraan zy zich zedelijk en verstandelijk ongehouden begint te achten, eene ondoenlijke en tegelijk onzedelijke daad mag heeten. Het summum jus der Belijdenis tegen over de belijders zelven te willen handhaven, zou niets anders dan summa injuria ten hunnen opzichte geweest zijn. Evenmin vergete men dat de afwijking van de belijdenis niet dan trapsgewijze, en straks onder de bescherming van het *quatenus* geschied is; en dat om haar van den aanvang af te voorkomen, of het misbruik van het *quatenus* te stuiten, zoowel aan den eenen kant eene zoodanig inzicht *in theologicis* zou zijn noodig geweest, als niemand van eene regeering, als zoodanig, vergen kan, als aan den anderen kant een zoodanig gebruik van macht, als waardoor het beschermen der Belijdenis het onderdrukken van alle ontwikkeling al lichtelijk zou hebben ten gevolge gehad. Onmogelijk dunkt ons, kon de Regeering tegen over het *quatenus* der Kerk, zich op het door haar verworpen standpunt *quia* stellen.

Doch gy zegt: Het zij zoo; wy zullen de vorige tijden vergeten; wy zullen zelfs aannemen, dat al hetgeen door u tot verschooning van de Regeering en van de wegen die zy ten opzichte van de Kerk bewandeld heeft, in 't midden is gebracht, waar en juist zij: zy kan

echter niet blind zijn voor den *tegenwoordigen* stand van zaken in de Kerk. Er behoeft waarlijk thands geen buitengewoon inzicht *in theologicis* toe om de ongelijkvormigheid der Kerk aan hare Belijdenis te doen in 't oog vallen. Tot welk uitersten zijn vele leeraars niet gekomen! Is het niet duidelijk genoeg, dat sommigen de kracht van het *quatenus* van de Belijdenisschriften op de Heilige Schrift overbrengen; en dat er kerkbesturen gevonden worden, die hierin zelfs een geringer vergrijp tegen het leven en den bloei der Herv. Kerk meenen te moeten zien, dan in het beklag dat door anderen daar over wordt aangeheven. Ook deze klachten komen ter kennis der Regeering, en zy weet zeer wel, dat de afwijking van de Belijdenis niet meer als vroeger met algemeene toestemming geschiedt; dat het getal dergenen, die aan de Belijdenis der Kerk, en aan het in haar bestredene, vasthouden in den loop der laatste jaren zeer is aangewassen; en dat zy (Regeering) zich door de meerderheid latende leiden, zich nu wel geen illusie meer maken kan, aan de eensgezindheid bevorderlijk te zijn. Is dan thands het oogenblik niet gekomen, waarop zy ernstig herinnerd mag worden aan dat zeer eenvoudig beginsel dat een Kerkgenootschap aan zijn Belijdenis kenbaar is; en dat hy die met uitsluiting van alle anderen op zich neemt, voor zulk een Kerkgenootschap leeraren op te leiden, de taak dezer opleiding niet mag toevertrouwen, dan aan zulke mannen, „die, in het bezit der overige vereischten, opregtelijk en ondubbelzinnig de belijdenis van de Kerk, waarvoor zij arbeiden, zijn toegedaan."

De herinnering voorzeker kan geen kwaad; en wy zijn het niet, die ons zullen beklagen indien de Regeering ze zich ten nutte maakt. Wy zijn overtuigd dat zy het doen kan, en had kunnen doen, zonder aan de eischen der wetenschap te kort te doen, en ook, zonder scheuring of zelfs groote ergernis te verwekken by de Gemeente. Wy betreuren het dat zy den schijn niet weet van zich te weren; als of zy, van lijdelijk en meêgaande, als zy

was, metterdaad en met opzet partijdig en onrechtvaardig ware geworden.

Doch zoolang zy mannen benoemt die zich als geleerden kunnen handhaven, en uit het oogpunt der wetenschap het hoogleeraarampt versieren, blijft zy, uit een kerkelijk oogpunt, wat men ook zegge, altijd gedekt, door de omstandigheid, dat zy ze niet kiest dan uit de leeraren der Kerk; en derhalve in de onderstelling, dat zy althands in het bezit zijn van die mate van gehechtheid aan de Belijdenis, als waarin de Kerk, wier recht zy te ontzien heeft, genoegen neemt.

En zoude het; indien wy de zaak in het algemeen en buiten toepassing op bepaalde tijden en personen beschouwen; zoude het wel wenschelijk zijn dat de Regeering dit standpunt verliet? Zy kan het niet verlaten, zonder zich *of* in alle onze godgeleerde verschillen in te laten, en de afwijking der leer in alle hare schakeeringen na te gaan, *of* het standpunt van het onbepaaldste, onbarmhartigste *quia* in te nemen. By het eerste zou zy zich ten taak stellen „tusschen waarheid en dwaling te beslissen;" eene taak die ook de adressanten haar niet toevertrouwen. Met het laatste zou zy niet alleen de wetenschap beleedigen, maar ook in het tegenwoordig oogenblik, der Kerk eene groote ondienst doen, en de uitnemendste mannen van *alle* richtingen, en ook van de onze, gelijkelijk uitsluiten.

Ook van de *onze*. De adressanten zullen toch wel niet willen beweeren, dat alleen de mannen die in onze godsdienstige overtuigingen deelen, in den loop eener halve eeuw niets zouden hebben opgenomen, niets zouden hebben afgelegd?

Wat ons betreft, niets zou ons aangenamer zijn dan indien allen, die met ons dezelfde overtuigingen hebben, besluiten konden, er geheel van af te zien de Regeering als zoodanig, eenigermate voor die overtuigingen en haar recht in het midden der Hervormde Kerk te interesseeren. Wy wenschen natuurlijk den zegepraal dezer over-

tuigingen; want in dien zegepraal zien wy het heil der Kerk, meer nog het heil der onsterfelijke zielen die de Kerk uitmaken. Maar wy wachten den zegepraal dezer overtuigingen niet van de handhaving van haar *recht*, maar van de betooning harer *kracht* op de harten en conscientiën der menschen. En wy hebben de overtuiging, die ook door de ondervinding bevestigd is, dat by dezen (daar toch in het hoogste ressort, het gevoel van de waarheid eener waarheid aan de erkentenis van haar recht moet voorafgaan) de ontfankelijkheid voor hare kracht door het op den voorgrond zetten van haar recht geschaad en gestoord wordt. En dit laatste geschiedt nergens meer dan waar men de bescherming der Regeering inroept, of op eenigerlei wijze hare hulp zoekt. De groote waarheden, aan wier aanneming ons allen zooveel gelegen zijn moet, zijn als Belijdenis der Kerk, by de groote menigte ondergegaan, en zullen als zoodanig niet weer in eere komen, voor en aleer zy als eigene, als persoonlijke belijdenis tot kracht gekomen zijn. Slechts in haren eigenen naam, en niet, in naam eener kerkbelijdenis (die als zoodanig by de gemeente nu eenmaal in discrediet gebracht is) kunnen zy met goed gevolg dwalingen bestrijden. Deze vinden hare kracht in den geest der eeuw, in den sterken stroom, en in alles wat den stroom af drijft. Wy roeien tegen dien stroom op; en onze kracht is in onze overtuiging dat de Heer met ons is.

Indedaad wat wy van de Regeering erlangen, het is noch bescherming die schadelijk is, noch eene rechtvaardigheid die zy niet begrijpt, noch ook eene onpartijdigheid die onmogelijk is. Dit alleen dat zy zich niet met onzen strijd bemoeie, dat zij den vrijen loop late aan de worsteling der overtuigingen in de Nederl. Herv. Kerk. Wy durven, wy durven ons den zegepraal belooven; maar in een weg van geduld, van zachtmoedigheid, en van eene wijsheid die, op haar beurt, zich wacht van partijdelijk te oordeelen.

Niet de Regeering, maar de geest der eeuw heeft den

treurigen toestand in de Nederl. Kerk daargesteld. Niet de Regeering, maar de Geest Gods zal ons betere dagen doen zien. Die dit gelooft, zoeke by geen menschelijke steunsels kracht, dan voor zoo ver zy ook zelf door den Geest Gods in het goede spoor gebracht zijn.

De Regeering benoeme hoogleeraren in de Godgeleerdheid zoo als zy vermeent te behooren; alleenlijk, en in dit te verzoeken zijn de adressanten, ook volgens onze overtuiging, geheel in hun recht; alleenlijk zy binde de Kerk niet aan haar monopolie. Zy doe daar afstand van. Naast de theologische faculteiten aan onze hoogescholen, welker opheffing wy niet wenschen, zy er plaats voor privaatinrichtingen en privaat docenten; en de kerk vrage niet allereerst *waar*, maar *wat* hare aanstaande leeraren hebben geleerd. Dit standpunt, hetwelk geene behoorlijke regeling in de toepassing buitensluit, is, dunkt ons, zoo zuiver, als het tot heden toe ingenomene vicieus is. Ook de kerkelijke wet houde op het vicieuse te handhaven, en de Regeering verlate het by de nieuwe regeling van hooger en lager onderwijs. Zoo zal de Regeering toonen dat zy in alles vrijheid, de Kerk dat zy boven alles waarheid wil.

N. B.

September 1854.

VERHANDELINGEN.

DE KRANKHEDEN IN DE NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK

DOOR

D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.

I.

Wij noemden ze in het programma, waarmede wij dezen jaargang openden: de eenzijdig-gemoedelijke rigting van het separatisme en de eenzijdig-verstandelijke rigting van het orthodoxisme.

Zij verdienen eenigzins nader in oogenschouw genomen te worden.

1. Eerst worde haar *aard* geschetst. Alleen de eerste is eigenlijk in de nederlandsche Hervormde Kerk te huis. Zij is eene *endemische* krankheid. Zij is een natuurlijk, hoewel dan ook ziekelijk, produkt der gereformeerde levensrigting. Wel wordt der gereformeerde kerk toegeschreven, dat zij, in tegenoverstelling van de lutersche, verstand en wil verpleegt ten koste van het gemoed, dat wat zij aan verstandelijke klaarheid en krachtige werkzaamheid boven hare zuster bezit, zij het ten koste der gemoedelijke diepte van deze heeft verkregen, ja, zij moet het daarom soms dragen dat zij

aan die zijde met den naam van *Gesetzeskirche* bestempeld wordt [1]), toch is het in haar boezem voornamelijk dat zich de kiemen van bovengemelde krankheid — eenzijdig gemoedsleven — bevinden en ontwikkelen. Is dit een bewijs dat men ten onregte in haar een bepaalde strekking tot verstaan en handelen, meer dan tot gevoelen, opmerkt? Met even veel regt zou men uit het feit dat het starre orthodoxisme eigenlijk in de luthersche kerk te huis behoort, het gevolg kunnen afleiden dat men ten onregte in die kerk eene voorliefde voor gemoedsleven aantreft, welke gevolgtrekking reeds daardoor alleen blijkt valsch te zijn, dat Luther, wiens geest toch als 't ware de verpersoonlijking is der luthersche kerk, zoo iemand, een gemoedsmensch was. Integendeel, genoemde krankheid schijnt eerder uit eene reäktie ontstaan te zijn tegen de eenzijdigheid, die der gereformeerde kerk, niet geheel zonder regt, te laste gelegd wordt. Even als in de luthersche kerk het starre orthodoxisme waarvan wij spraken, mede ontstaan is uit het min klare welligt harer dogmatische grondslagen, d. i. het niet volkomen harmonieeren tusschen het leven des gemoeds en het afdruksel daarvan in het verstand, waardoor de leiddraad tot dogmatische ontwikkeling dikwerf verloren ging; zoo kon het ook in de gereformeerde ligt geschieden, dat daar, waar de samenhang tusschen hare nette, afgeronde dogmatische theses met het leven des gemoeds, waaruit zij toch ontsprongen waren, niet gevoeld werd, men zich in den mystischen nevel van het laatste terug trok en daarin verzonk. Evenwel houden wij vast dat, wel verre dat aan de gereformeerde kerk, ik zeg niet gemoedsleven (zonder dit toch is er geen christelijk leven), maar gemoedsdiepte kan worden ontzegd, zij integendeel met al hare verstandelijke klaar-

1) Zelfs door den voortreffelijken MARTENSEN (Chr. Dogm. 2e Aufl. S. 70) die, overigens zoo billijk ook jegens het overleveringsbeginsel der roomsche kerk, hier de zusterkerk niet genoegzaam schijnt te begrijpen of te waardeeren.

heid en krachtige wilsuitingen geheel wortelt in de diepten van het gemoedsleven; ja, dat zij daarom, verre van der luthersche kerk vijandig of wel niet tegen haar opgewassen te zijn, integendeel haar onderstelt, haar voltooit, en, later gekomen dan zij — immers in hem die haar eigenlijk een karakter, eene persoonlijkheid heeft gegeven, den grooten KALVIJN —, ontstaan ook bij dat volkenras dat bestemd schijnt om aan de ideën die elders ontkiemen, hare juiste uitdrukking en daardoor hare historische werking te schenken, het romaansche, waarvan Frankrijk het middenpunt is, — hare gaven in zich heeft opgenomen, die verwerkt en alzoo de meest zuivere uitdrukking der Hervorming is geworden. — Door dit te bewijzen verklaren wij ook tevens den aard der krankheid die haar eigen is. — Wat is het eigenlijk beginsel der gereformeerde kerk? Men heeft wel eens gezegd: het absoluut en uitsluitend gezag der H. Schrift. Schoon wij toestemmen dat dit beginsel in de gereformeerde kerk veel meer dan in de luthersche tot volkomene ontwikkeling en toepassing is gekomen, zoo kunnen wij het toch niet als het haar bij uitsluiting eigen en dus haar kenmerkende beschouwen. Immers de luthersche kerk heeft het mede aangenomen; het is het formeele beginsel der Hervorming geworden; en de rede dat het in de gereformeerde kerk oorspronkelijk is, ligt juist in dit later ontstaan en deze roeping tot voltooijen. Immers het formeele beginsel dient tot korrektief en tot waarborg aan het materieele, de regtvaardiging door het geloof. Dit gaat vooraf, omdat de Hervorming, zoo als alle Godswerk, met het leven, niet met het organiseeren begint, en dus in het gemoed zetelt, vóór zij zich der wetten bewust werd waarnaar zij leefde. — Nog minder dus kunnen wij dit materieele beginsel der Hervorming: de regtvaardigmaking door het geloof, als het eigenaardige en kenmerkende beginsel der gereformeerde kerk beschouwen. Is dit het eigenaardige beginsel der luthersche kerk, omdat deze

de Hervorming is in haar eerste en meest onmiddellijke openbaring, de gereformeerde kerk deelt het met hare zuster, doch zij zou geen reden gehad hebben zich van haar te onderscheiden, indien zij dit gemeenschappelijk beginsel niet op eene haar geheel eigene wijze had ontwikkeld, — ontwikkeling waarin hare zuster haar niet is gevolgd. Meer en meer wordt het erkend, dat wat de gereformeerde kerk als zoodanig kenmerkt, en wat dus haar levensbeginsel genaamd mag worden [1]), de leer is der uitverkiezing, welke leer, als wij ze niet van hare objektief-metaphysische zijde beschouwen — hetgeen wel eene onmogelijkheid zal blijven en waartoe de enkele poging hare straf met zich draagt, — maar van de religieus-ethische, de mogelijkheid, noodzakelijkheid en werkelijkheid uitspreekt eener dadelijke en persoonlijke werkzaamheid Gods op den mensch en mededeeling Gods aan den mensch; en dus het geloof dat regtvaardigt als door niemand anders gewerkt dan door God zelf, die daardoor zich als de levende God aan het gemoed openbaart. Dat deze leer het gemoed niet alleen niet onaangeroerd laat, maar integendeel de eischen des gemoeds, d. i. de eischen van het verstand, dat ten slotte door het gemoed beheerscht wordt en van den wil, die in het gemoed alleen zijne drijfveeren heeft, ten volle bevredigt, behoeft wel geen betoog. Niets bevredigt onze godsdienstige natuur, dan dadelijke en persoonlijke inwerking Gods, en mededeeling Gods. *Cor nostrum inquietum donec requiescat in Te.* Doch hier zijn wij op de smalle linie die de krankheid scheidt van de gezonde ontwikkeling.

Gelijk de voorzienigheid eene voortdurende schepping is, doch daarin van het eerste, eigenlijke scheppingswerk verschilt dat zij dit onderstelt en niet alleen in 't midden, maar ook door middel van het eens in 't le-

1) *Cor ecclesiae*, zooals de vaders het noemden, niet alsof in een abstrakte leerformule het hart eener Kerk kon gelegen zijn, maar omdat het leven der gemeente, het leven van Christus in zijne gemeente, zich bij haar in de levensbeschouwing, waaruit dit dogme ontstond, concentreerde.

ven geroepene werkt, zoo is ook in het werk der genade als 't ware eene eerste en eene tweede schepping: eene eerste die oorspronkelijk en onmiddellijk is, de menschwording Gods in het vleeschgeworden Woord, den tweeden Adam; eene tweede die aan deze gebonden is, van deze uitgaat, en dus niet meer onmiddellijk is, de wedergeboorte van den zondaar. Met andere woorden: de wedergeboorte is, ja, eene daad Gods, eene werking zijner almagt, eene volstrekte herschepping, doch deze daad is niet uit niets, deze werking geschiedt door middel van de uit Christus, het vleesch geworden Woord, onophoudelijk uitstroomende levenskrachten, deze herschepping is gebonden aan het bereids bestaande leven zijns Geestes in de wereld, aan het leven der gemeente, dat zich in woord en sakrament openbaart. Het verband tusschen deze dadelijke werking Gods en de organen waaraan zij gebonden is, zal ons wel even duister blijven als dat tusschen de werking Gods en de natuurlijke middelen in de sfeer der voorzienigheid. Legt de luthersche kerk naar haren oorsprong, aanleg en ontwikkeling meer gewigt op dit middellijke, woord en sakrament 1), stelt de gereformeerde kerk daarentegen meer de dadelijke werking Gods, de inwendige zijde van den heilsweg op den voorgrond; loopt de eerste daardoor meer gevaar van te vervallen tot een geheel uiterlijk geloof, tot eene opvatting van de leer der regtvaardigmaking door het geloof, als of het geloof dat regtvaardigt bestond in het

---

1) Dit is niet in strijd met hetgeen wij straks beweerden omtrent de gemoedelijke, en daardoor subjektieve opvatting der waarheid in die kerk, noch met de hieruit voortspruitende vrijheid of zelfs willekeur in de beschouwing der H. S. waarvan men Luther niet kan vrijspreken. Immers, juist omdat men op den eerst ingeslagen weg der luthersche reformatie geen waarborg had tegen de grove willekeur van het illuminatisme die de kerk te gronde rigtte, moest men weldra maar een antwoord zoeken op de vraag: Wat en waar is de Kerk? en werd Luther zelf, zooals bekend is, de voorname handhaver van het beginsel, dat Woord en Sakrament de Kerk uitmaakten. Hiermede trad hij uit zijne eerste periode, de reformatorische, in zijne tweede, de kerkelijk-konservatieve.

verstandelijk aannemen van geloofsartikelen, hetgeen wij het starre orthodoxisme noemden, — de krankheid der tweede integendeel bestaat in de volstrekte verachting der middelen en het uitsluitend letten op de inwendige toestanden des gemoeds. Men begint met de leer der algemeene aanbieding des heils tot eene bloote, Gode geheel onwaardige, vertooning te verlagen, en hoewel dan ook de kerk leert dat de aanbieding van Gods zijde eene welgemeende, eene *ernstige* is, hoewel de naaste onomstootbare gevolgen van dit beginsel zijn, eensdeels, met betrekking tot het werk van Christus, dat het dus eenige betrekking, welke dan ook, moet hebben op alle menschen, op de menschheid als zoodanig, dat er geen in Adam gestorven is of hij heeft ook deel — welk dan ook — aan het leven des tweeden Adams; anderdeels, met betrekking tot het werk des H. Geestes, dat deze dus vroeg of laat op allen komt, om hen uit den dood op te wekken en hen verantwoordelijk te stellen voor zijn eeuwig heil of zijne eeuwige rampzaligheid, zoo is er in de oogen van hen, die wij beschouwen, bijna geen grooter ketterij denkbaar, dan dat Christus zou gestorven zijn voor allen, dus ook voor degenen die verloren gaan, en dat de H. Geest zou kunnen weerstaan worden. Dan toch, meenen zij, zou Christus bloed voor niet gestort zijn en de H. Geest niet almagtig zijn. Dit, beweren zij, komt de eere Gods te na. Liever dus dan die uitdrukkingen der H. S., die de algemeene genade en de bevoegdheid van den mensch om den H. Geest te weerstaan duidelijk leeren [1]), eenvoudiglijk aan te ne-

1) De bevoegdheid, waarvan wij spreken, is ons niet eene natuurlijke bevoegdheid, maar reeds eene werking des H. Geestes. Met deze bevoegdheid te veronderstellen, beweren wij dus niet dat de dordtsche Synode ongelijk zou hebben gehad in de vaststelling der bijzondere genade en onwederstandelijke werking des H. Geestes. Integendeel, daar zich in de gevoelens die zij bestreedt, een sterk pelagiaansch element openbaarde, kon zij wel niet anders, bij de hoogte waarop toen bovennatuurkunde (metaphysica) en zielkunde (psychologie) stonden, dan zich op die wijze verklaren tegen elke rigting die, den natuurlijken mensch met den geestelijken verwarrende,

men, al schijnen ze dan ook in strijd met andere, (het tegendeel schijnen te leeren, en die strijd, die z grond heeft in de groote geheimenis der betrekking v Schepper en schepsel, te laten bestaan, leggen zij dez eenvoudigen syllogismus tot grond van alle hunne re(neeringen en hunne schriftverklaringen, syllogismı die juist om zijne klaarheid onwaar is, daar het lev te veelzijdig is om tot eene enkele formule te kunn worden teruggebragt: wat God wil dat zal geschiede dat geschiedt; wat dus niet geschiedt, heeft God n gewild; niet alle menschen worden zalig; dus heeft G niet aller zaligheid gewild. — Met deze redeneerir ik durf wel zeggen, met dezen bril wordt alles beschouv schrift en leven. Waar sprake is van de verzoeni

---

aan de eersten eenige verdienstelijkheid, eenige medewerking tot zijne ligheid of eenig initiatief tot het geloof toeschreef. Hiermede is ecl nog geenszins beslist de vraag, die toen noch in de gereformeerde Ke noch in de luthersche Kerk is opgekomen, *hoe*, d. i. niet door wien n met welke middelen, maar op welke *wijze* de zaligheid het eigendom w(van den enkelen; d. i. de vraag naar het wezen des geloofs. Indien meenen dat deze vraag tegenwoordig de levensvraag is der theologie, hare oplossing ligt in het begrip der *vrijheid*, en dat in deze oploss de vereeniging gegeven is tusschen de luthersche en de gereformeerde l zoo zijn wij verre van die oplossing te kunnen geven. Alleen het (duiden van den knoop moge strekken tot herinnering dat men niets ı met hem te loochenen, zooals door hen geschiedt voor wie de praed(natieleer eene fatalistische leer is. Wij verheugen ons, in den wer naar herziening dezer leer en daarmede van den gereformeerden leer-t zamen te stemmen met den genialen (gereformeerden) Bonnschen hooglee J. P. LANGE, wanneer hij zegt (Protest. monatsbl. 1853. August, S. 91): „Irren wir nicht, so hängt die vielfache Geistesträgheit und U cherkeit, womit unser Glaubensleben gerade jetzt besonders behaftet mit dem dunklen Gefühl zusammen, man könne in Bezug auf die Pr tionslehre, die Lehre von der Erbsünde und verwandte nicht bei Au tin und bei den homogenen Ansichten der Reformatoren stehen blei während man sich doch fürchtet, schon mit dem nächsten Schritte ihn hinaus in den Semipelagianismus hineinzugerathen. Und doch Paulus und das neue Testament überhaupt eine Bahn des Geistes ge welche den Semipelagianismus eben so sicher meidet, wie die Schro ten des Augustinischen System, und unser Glaubensleben wird erst ein neuer, frischer Geisteshauch durchströmen, wenn sich die H und die Geister diesem Wege des Herrn muthig Anvertrauen."

der wereld wordt dit verstaan van de uitverkorenen in de geheele wereld, waar de veelheid der deelgenooten aan het heil in Christus aan de eenheid van den eersten Adam wordt tegenovergesteld, wordt hierin het bewijs gevonden der beperktheid van het getal der deelgenooten, ook al staat die veelheid in evenredigheid tot de veelheid der in Adam gevallenen, en men dus, konsequent, ook hierin eene beperking zou moeten aannemen; de beloften gelden alleen Gods volk, en dit volk wordt voorgesteld, b. v. in de evangeliegeschiedenis, niet als de uit de wereld geroepene en zich uit de wereld verzamelende gemeente, maar uitsluitend van de bovenzinnelijke zijde, als de naar Gods vrijmagtig raadsbesluit uitverkorene. Wat volgt hieruit? Dat de eigenlijke evangelieprediking, d. i. de verkondiging der blijde boodschap der genade in Christus hun een gruwel is. Natuurlijk: zij is in hunne oogen onwaar. Evangelieprediking is, naar deze beschouwingswijze, de prediking dat God de verdiensten van Christus toepast op degenen die Hij wil en daarin gebonden is door zijn van eeuwigheid genomen raadsbesluit. Vraagt men naar de eigenlijke beteekenis en zedelijke waarde eener zoodanige prediking, men zal niet anders kunnen antwoorden als dat God het zoo gewild heeft, zonder dat men eenig natuurlijk verband ziet tusschen die prediking en de bekeering; terwijl men zich zeer goed kan voorstellen dat God het ook op andere wijze had kunnen beschikken. Dat de abstrakte mogelijkheid hiervan door ons niet ontkend wordt, dit spreekt van zelf. Alleen, er is hier sprake van hetgeen wij in de bestaande werkelijkheid, met eene natuur zoo als de onze, ons kunnen voorstellen. En dan is het ons duidelijk, dat het woord het eenige middel is om op den redelijken mensch redelijk te werken; dan begrijpen wij ook dat eene niet schijnbare, maar wezenlijke aanbieding naar Gods woord en op Gods gezag van een niet voor enkelen, maar voor allen bewerkt en dus verkrijgbaar gesteld heil het ontruste geweten in waarheid kan be-

vredigen; en de werking van den Heiligen Geest, de wedergeboorte, schoon het grootste wonder van Gods almagt, indien men onder wonder verstaat eene dadelijke inwerking van God op zijne schepping zonder vernietiging dier schepping, is ons niet meer een werktuigelijk wonder; zij is ons eene energie, geene magie. In de rigting die wij beschrijven is er geen reden te geven voor de noodzakelijkheid der prediking. Voorzeker, de prediking dat de mensch geheel onmagtig is ten goede, is dan alleen niet wanhoop verwekkend, ja, dan alleen verootmoedigend en verteederend, wanneer gij er bij kunt voegen: God alleen kan het, en wat God kan, dat wil Hij ook; doch wat geeft gij den van onmagt overtuigden, wanneer gij niets anders hebt om hem op te beuren, dan dat God het kan, maar dat gij niet weet of Hij het wil, voor hem wil? Gij zult zeggen, ik kan hem daarmede troosten dat zijne bekommering reeds het teeken is zijner uitverkiezing. Hebt gij daar ooit een bekommerden mede gerust gesteld? O, een waarachtig bekommerde heeft behoefte, niet dat hij boven anderen wordt gesteld, maar dat hij die zich beneden allen stelt, met anderen mag worden gelijk gesteld. Dit geeft gij hem alleen, wanneer gij hem kunt geven, niet een Christus voor hem alleen of voor dezen of dien, maar een Christus voor allen en dus ook voor hem alleen, voor hem persoonlijk. Doch, ik neem aan: gij hebt hem kunnen verzekeren van zijne aanneming (indien gij maar niet eene vleeschelijke gerustheid of [on-]geestelijken hoogmoed bij hem hebt opgewekt), of liever, hij is na een stadium van diepe, aan wanhoop grenzende bekommernis tot licht, vrede en vreugde, door Gods genade gekomen (Hebr. VI); — is hij dan een waarachtig wedergeboren mensch, een kind Gods, dat niet meer afvallen kan, geworden? Geenszins; schoon hij zich er voor houdt, en in deze zekerheid van niet te kunnen afvallen groot gevaar van afvallen loopt. — Waarvan dit gevaar? Omdat zijn grond is, niet buiten hem, in Christus,

maar in hem, in zijne bevindingen, wat hij zijne bekeering noemt. Ziet welk gevaar hij loopt. Hoe gedraagt hij zich jegens zijne naasten? Als een die bekeerd is, en die, omdat de anderen hem niet begrijpen of zijnen inwendigen staat niet waardeeren, al meer en meer de anderen voor onbekeerden voor natuurlijke menschen houdt. Hoe met opzigt tot christelijke werkzaamheden, uitbreiding van het Godsrijk, den arbeid der liefde? Daar hem aan maatschappelijke verbetering weinig gelegen is, ja, de uitbreiding der kerk slechts een uitwendig werk in zijne oogen is, waarmede de bekeering der zielen in geen dadelijk verband staat, daar dit laatste Gods vrijmagtig werk is, waaraan de mensch niets kan doen, ontbreekt hem de prikkel tot den arbeid. Hoe jegens de kerk? Hoe langer zoo meer vergelijkt hij die kerk uit eene meerderheid onbekeerden bestaande met het ideaal dat hij zich vormt, namelijk eene kerk van bekeerden (niet ziende dat de verwerkelijking van dit ideaal tevens zou zijn de vernietiging van de kerk in dezen aardschen vorm, waarin wij haar toch moeten denken) en kan zich dus daarin niet voegen; hij trekt zich terug tot een klein getal uitverkorenen, die het ook voor hem zijn, immer kleiner, want in ware bekeerden, wanneer men in hen volkomen heiligen verwacht, ontdekt men hoe langer hoe meer den ouden mensch; en indien hij niet, wat meestal geschiedt, den eisch eener heilige gemeente opgeeft, en zich met leerovereenstemming vergenoegt (waardoor dus zijne krankheid overgaat in de tweede die wij straks zullen beschrijven), zou hij van twijfeling tot twijfeling omtrent den genadestaat zijner broederen overgaande, eindelijk aan zijn eigen gaan twijfelen, en dus door een natuurlijk verloop der krankheid, eindigen, wat ook soms geschiedt, met krankzinnigheid.

De tweede, in het vorige reeds aangeduidde, krankheid, die eigenlijk in de luthersche kerk te huis behoort, willen wij voornamelijk beschouwen voor zoo verre zij in de gereformeerde kerk is overgegaan. Dat in de ge-

moedskerk juist deze eenzijdig-verstandelijke rigting van het orthodoxisme is kunnen ontstaan (daarin aan het rationalisme verwant, dat mede in die kerk ontstaan is), daarvan ligt wel de voornaamste oorzaak in bovengenoemde, noodzakelijke, reäktie tegen het nevelachtige en grenzenlooze van het eenzijdig gemoedsleven. Evenwel is hierin meer dan alleen reäktie op te merken. Wat kenmerkt den duitschen volksgeest? Is het niet het op den achtergrond treden der persoonlijkheid? 1). Niet hoe ieder enkele mensch voor zich bestaat, hoe hij als 't ware uit den gemeenschappelijken *Urgrund* ontstaat, zich als een enkelen afteekent en van anderen onderscheidt, maar hoe hij tot dien *Urgrund* gekeerd is, daarvan onafscheidelijk, daarmede als ineengegroeid, is het voorname voorwerp der beschouwing; en deze beschouwing is zoodanig algemeen, dat zij de taal geheel beheerscht. Deze taal toch noemt de zaken immer naar hare inwendige zijde en is daarom even zoo aantrekkelijk voor gemoederen, die meer naar het inwendige dan naar het uitwendige gekeerd zijn, voor subjektieve naturen, als zij voor de anderen, de meer objektieve, moeijelijk te verstaan en nog moeijelijker te waardeeren en te smaken is. Hierin is de germaansche volksgeest den romaanschen lijnregt tegenovergesteld. In dezen toch heerscht de persoonlijkheid. Van daar dat verstandelijke klaarheid (de formule is toch als 't ware de verpersoonlijking, immers de beligchaming der gedachte), welsprekendheid, praktische vatbaarheid en kracht, met de ontaarding van deze allen in formeele dialektiek en sophistiek, oppervlakkige wereldwijsheid en valsch eergevoel, den romaanschen volksgeest, b. v. het fransche volk merkbaar onderscheiden van den germaanschen. Wat volgt hieruit? Dat de openbaring van het christelijk leven bij de Germanen, d. i. in de luthersche kerk, een meer

1) Ik schrijf dit in Duitschland en na op de feestdagen der *Gustaaf-Adolf Stiftung* veel gehoord te hebben dat stof gaf tot nadenken en tot vergelijken.

kerkelijk karakter aannemen moet, dan bij de Romanen, d. i. in de gereformeerde kerk [1]). Het christelijk leven streeft naar openbaring, het kan ook bij den meest in zijn binnenste levende niet tot dat binnenste bepaald blijven. Die stroom is te magtig om in de enge cellen van het hart besloten te blijven, hij verbreekt alle dammen en wanden en stort zich uit naar buiten. Doch nu zal de gemoedsmensch ligter zich zelven vergeten in deze uitstorting zijns harten. Hij zoekt meer het eeuwige als zoodanig, dan wel dat hij zich zelven in dit eeuwige terug zoekt. De leer der persoonlijke verkiezing kan niet bij hem tot volle waarheid komen; hij begrijpt en waardeert haar niet. Slechts in en door de kerk voelt hij zich in gemeenschap met Christus. Van daar de hooge waardeering van het woord Gods, niet zoo zeer als woord des geestes tot den geest, dan wel als grondslag der kerk, vastigheid der gemeente; de hooge waardeering vooral van het sakrament, als objektieve vereeniging met Christus, van het sakrament dat integendeel bij de krank-gereformeerden zoodanig in minachting is, dat zij er eigenlijk noch de beteekenis, noch

1) Met deze theorie omtrent het verband tusschen volkskarakter en kerkelijke ontwikkeling (theorie waaraan overigens, evenmin als aan eenige andere meer dan eene betrekkelijke waarheid mag worden toegekend, daar het leven te komplex is om slechts naar eene theorie te kunnen verklaard worden) is het feit dat het gereformeerde Nederland toch ook van germaanschen oorsprong is, evenmin in strijd als daarmede in strijd is het andere feit dat Nederland, ofschoon van germaanschen oorsprong, door alle eeuwen heen en ook nog heden meer onder franschen dan onder duitschen invloed is. Het zou een belangrijke studie zijn de oorzaken na te sporen waardoor het nederduitsche volk dezer provinciën steeds meer onder den invloed zijner zuidelijke naburen, ja ook verder verwijderden, geweest is dan wel onder dien zijner oostelijke stamgenooten; en door dezen invloed dit eigenaardig karakter verkregen heeft, waardoor het als nederlandsch volk zeer onderscheiden is zoowel van het fransche als van het duitsche. In allen gevalle is dit reeds optemerken dat deze romaansche invloed het germaansch grondkarakter niet noodzakelijk vernietigt. Immers wat wij romaanschen volksstam noemen bestaat eigenlijk uit eene vermenging van de germaansche wereld met de overblijfselen der grieksch-latijnsche. Frankrijk, Italie, Spanje en Portugal bestaan mede uit een groot deel germaansche elementen.

de waarde van begrijpen. Hoe menigmaal wordt door deze laatsten ronduit beleden dat hun de kinderdoop een onverklaarbaar raadsel is, hoe weinig zegen zien zij er in, hoe weinig kunnen zij zich vereenigen met de dankzegging die toch door de kerk gewild wordt, blijkens hare liturgiën, dat nu het kind in het genadeverbond is opgenomen, deel heeft aan het zoenbloed van Christus, God tot zijnen Vader heeft en onder de leiding staat des H. Geestes. Ja — denken zij er onwillekeurig bij — indien hij uitverkoren is. En wat het avondmaal betreft, door er een maal in te zien alleen voor wedergeborenen, die daardoor van hunne wedergeboorte getuigenis afleggen, zonder dat zij er eigenlijk zelfs iets in ontvangen, iets anders dan wat zij zelven medebrengen, ja, wel door 's Heeren Geest, doch in hunnen geest reeds bewerkt — waardoor dan ook velen als zij dorheid in zich gevoelen meenen er geen gebruik van te mogen maken — verliest eigenlijk het avondmaal alle objektieve, sakramenteele beteekenis voor hen. De lutherschen integendeel, deze objektieve, sakramenteele beteekenis van doop en avondmaal beiden handhavende, en daarin voorzeker grootendeels boven de gereformeerden begenadigd, loopen gevaar van tot het *opus operatum* der roomsche kerk te vervallen, den doop voor de wedergeboorte zelve te houden (zooals het ook in sommige liturgiën staat uitgedrukt) en het avondmaal op zich zelf zonder betrekking tot het geloof van den deelgenoot voor het ontvangen van Christus. Hier toont zich nu de krankheid: de kerk alzoo met den levenden Heer te verwarren, en de deelneming aan die kerk alzoo voor het levendig geloof in Hem te houden dat dit laatste daarbij geheel op den achtergrond geraakt, ja, als overtollig geldt. De uitwendige kerk, die voorzeker door woord en sakrament bestaat, wordt bij de lutherschen in zulk een naauw verband tot de inwendige, de zigtbare tot de onzigtbare, gedacht dat zij er als 't ware het homogene orgaan van is en zij van eene gemeente van uitverkorenen in deze

uitwendige kerk niet weten willen. De gereformeerden daarentegen hebben de onderscheiding tusschen zigtbare en onzigtbare Kerk, welke toch een grondbeginsel der Hervorming is, strenger toegepast, al is dan ook welligt daardoor het verband tusschen beiden te weinig gewaardeerd en de zigtbare Kerk niet tot haar volle regt gekomen. Is hun de zigtbare Kerk te uitsluitend een instituut tot evangelisatie geworden, meer dan eene openbaring der gemeente, zoo heeft zij echter het ideaal der gemeente in hare leer der gemeente der uitverkorenen, d. i. der onzigtbare Kerk, zuiverder behouden, dan dit bij de lutherschen het geval is. — Nu is het duidelijk dat, waar alzoo de persoonlijke vereeniging met Christus op den achtergrond treedt en daarentegen de kerkelijke op den voorgrond, daar ook zeer groot gevaar bestaat om de geheel uitwendige aanhankelijkheid aan de leer der Kerk en deelneming aan haar eeredienst voor geloof en leven zelve te houden en geen onderscheid te maken tusschen het geregtvaardigd zijn door het geloof en het aannemen der leer van de regtvaardigmaking door het geloof. Dit is het wat wij noemden de eenzijdig-verstandelijke rigting van het orthodoxisme. Dat zij der luthersche Kerk eigen is, daarvan ligt het bewijs niet alleen in dit eigenaardig karakter der luthersche Kerk, maar ook de geschiedenis zelve dier Kerk bevestigt dit. Immers was het in haar midden dat de spenersche opwekking het zoogenaamd pietisme in naam der orthodoxie vervolgd werd, en toen later in haar midden het rationalisme ontstond, had zij daar aanvankelijk ook niets tegenover te stellen dan een even koud en dor supranaturalisme. — Doch indien deze krankheid alzoo der luthersche Kerk eigen is, hoe kan zij in de gereformeerde Kerk overgaan, ja, zich aan de lijnregt tegenovergestelde krankheid van deze aansluiten en eene nieuwe ziekte, uit beiden zamengesteld, vormen? Wij treden hier nog niet in het onderzoek naar de historische oorzaken of liever aanleidingen dezer komplikatie.

Slechts tot teekening der krankheid zij hier opgemerkt dat, even als in het stoffelijk ligchaam de eene krankheid vaak het beloop der andere stuit en dan, ja, wel een meer zamengesteld ziektegeval te voorschijn roept, doch, indien het ligchaam sterk genoeg is den strijd door te staan, dan ook de dood vaak door dien strijd geweerd word, zoo ook in het geestelijk ligchaam der Kerk de eene krankheid vaak het beloop der andere stuit. Zagen wij dat de eenzijdig-gemoedelijke rigting van het separatisme haar natuurlijk einde heeft in krankzinnigheid, zij wordt in dezen weg gestuit door de bijkomende en vaak reeds van den eersten aanvang met haar vereenigde eenzijdig-verstandelijke rigting van het orthodoxisme. — Behoefte aan gemeenschap is het christelijk leven van zijn oorsprong af aan eigen; zonder Kerk, het zij dan van verre of nabij, kan de christen niet leven. Welnu, ziet men dat de volmaakte Kerk, de Kerk der wedergeborenen, der heiligen niet te verkrijgen is, men zal zich ligt, ten einde toch in eenig opzigt de gewenschte volmaaktheid te verkrijgen en omdat men zich niet kan voegen in het denkbeeld van een ligchaam, dat als zoodanig wasdom, ontwikkeling, groei heeft, wenden tot eene zoogenaamde leerheiligheid, d. i. tot de opvatting der kerk, als, ja, in leven onvolmaakt en voor verbetering vatbaar, maar in de leer volmaakt en onveranderlijk. Dat dit eene tegenstrijdigheid in zich bevat, dat eene volmaakte leer, d. i. eene volmaakte opvatting der waarheid met een onvolmaakt leven niet vereenigbaar is, wordt niet ingezien 1). Men vindt in de strenge vast-

1) Van hoog belang is deze onderscheiding tusschen leer en waarheid. Alleen de laatste is volmaakt en onveranderlijk, en dat niet alleen, hetgeen van zelf spreekt, in God, maar zoo als God die geopenbaard heeft, namelijk in zijn Woord. De leer daarentegen d. i. de uitdrukking van de mate van verstand der waarheid die de kerk op een gegeven tijdperk bezit, is, even als de kerk, volmaakbaar, voor wasdom en ontwikkeling vatbaar. Door het tegendeel te beweren is men in strijd met de H. S. die der gemeente immer wasdom in kennis toeschrijft en de eenheid des geloofs en der kennisse des Zoons van God (Eph. IV : 13) doet zamen-

houding van alle stukken der overgeleverde leer, en wel in den overgeleverden vorm, het kenmerk der wedergeboorte. En daar nu de leer der gereformeerde kerk in het leerstuk der uitverkiezing haar middenpunt heeft, en men op den weg van het verstandelijk orthodoxisme dit leerstuk niet anders kan beschouwen dan van den dogmatisch-metaphysischen kant, zoo wordt het kenmerk der separatistisch-orthodoxistische rigting, het teeken der zamengestelde krankheid in de gereformeerde kerk: het uitsluitend en buiten allen verband met den zamenhang der heilswaarheden op den voorgrond plaatsen dezer leer. Alle predikatie wordt verworpen, die niet dit leerstuk in dezen dogmatisch-metaphysischen vorm tot uitgangspunt en doelwit heeft; ja, alle andere waarheden worden eigenlijk niet in hare waarheid, in hare levengevende kracht, in haar religieus-ethisch karakter erkend. Zij worden van lieverlede eenige doode formules, die het den uitverkorenen gegeven is aantenemen, zonder dat zij er eigenlijk de beteekenis en de kracht van gevoelen. Van daar dan ook dat die gemeente der uitverkorenen, d. i. zich als uitverkorenen beschouwenden, van lieverlede hare onvolmaaktheid of liever hare behoefte om in leer en leven opgebouwd te worden, uit het oog verliezende,

---

vallen met het eind der tegenwoordige huishouding. Men verklare toch waarom, indien de kerk ooit tot volkomene formuleering der waarheid ware gekomen, hetzij dan in het concilie van Trente bij de roomschen, hetzij in de konkordiënformule bij de lutherschen, hetzij in de dordtsche synode bij de gereformeerden, toen óok het eind der wereld niet geweest is. — Men bederve toch niet de goede zaak, door ware stellingen, omdat zij ook door de tegenstanders beäamd, ja ijverig verdedigd worden, te verwerpen. Niet dit, dat men de leer voor volmaakbaar houdt, bestrijden wij in onze tegenstanders: deze stelling is op zich zelve waar, maar zij wordt onwaar in den zamenhang waarin men haar plaatst. Dit bestrijden wij, dat men ontwikkeling wil zonder een van God onmiddellijk gewerkt aanvangspunt, en weder aan de andere zijde de ontwikkeling tegenhoudt door willekeurig een nieuw aanvangspunt te stellen; met andere woorden, wij bestrijden eensdeels het ontkennen van het eigenaardig karakter en absolute gezag der H. Schrift, en anderdeels het breken met de leertraditie der Kerk van achttien eeuwen.

en zich zelve als ideaal beschouwende, meer weet te spreken van hare regten dan van hare zonden, en met die regten meer optreedt als eischen, dan als behoeften. Eigenlijk is haar alle leerontwikkeling, dus alle theologie een gruwel. Zij eischt van de leeraars minder dat zij zich als organen van Christus, door zijnen Geest geleid, aan zijn woord gebonden zullen beschouwen, dan veeleer dat zij als organen der gemeente, d. i. van die zich als uitverkorenen, en als ideaal beschouwende, zullen optreden en alleen verkondigen wat deze haar voorschrijft; dat zij zullen zijn dienaars van de gemeente, niet in den zin van de dienst der liefde, in de vrijheid, uit gehoorzaamheid aan God alleen, maar in den zin van door de gemeente aangestelde, van haar afhankelijke, aan haar verantwoordelijke dienaars, dus van een slaafsche dienst. Dat een geheel vervreemden van God en zijn dienst, eene ontzettende eigengeregtigheid en hoogmoed uit deze gekompliceerde krankheid kan ontstaan, ja, er altijd meer of min mede verbonden is, daarvan is reeds deze teekening genoegzaam bewijs. Men zegge dan niet dat de eene krankheid de andere alzoo opheft, dat er gezondheid uit ontstaat. Dit zoude het geval zijn, indien men kwam tot de regte kennis van en de waarachtige gemeenschap met Hem die de eenige medicijnmeester is der kranken, den levenden Heer, doch dan ware de genezing geen gevolg van het ontstaan eener dubbele, elkander schijnbaar uitsluitende krankheid, maar van de kracht diens eenigen Geneesheers. Nu ontstaat door het dubbele der krankheid, evenmin genezing, als eene gekompliceerde ligchamelijke krankheid in dit gekompliceerde den waarborg der genezing heeft. Men zegge ook niet dat de teekening overdreven is, eene charge meer dan een portrait. Alleen in zooverre kunnen wij dit toestemmen, als men om eene krankheid te teekenen, alle verschijnselen moet te zamen nemen, die haar over het geheel kenmerken, zonder dat daarmede beweerd wordt, dat alle deze verschijnselen gelij-

kelijk in iederen kranke worden waargenomen, noch ook dat de ziekte bij allen hare volkomene ontwikkeling bereikt. Ieder beeld is eene abstraktie uit het geheel; de werkelijkheid is zoo gekompliceerd, dat zij niet onder een beeld te brengen is. — Na dit te hebben aangevoerd tot afwering der tegenwerping als of ik meer een karikatuur, dan eene werkelijkheid schetste, geloof ik te mogen volhouden dat er niets in bovengenoemde teekening gevonden wordt, dat niet hier of daar in mindere of meerdere mate in de werkelijkheid plaats vindt.

In een volgend opstel onderzoeken wij hoe de krankheid, voornamelijk in dit zaamgesteld karakter, ontstaan is en hoe te genezen.

GEDACHTEN EN HERINNERINGEN, VRAGEN EN WENKEN, CORRESPONDENTIE EN BERIGTEN.

Adhesiën. Behalve van de reeds genoemde HH. Predikanten in de Nederlandsche Hervormde Kerk 1) ontvingen wij adhesiën van

J. P. VALETON, Hoogleeraar te *Groningen.*
PH. R. HUGENHOLTZ, Pred. te *Haarlem.*
W. G. VAN DEN BROEK, Pred. te *'s Grevelduin Capelle.*
G. J. DOEDES, Emer. Pred. van *Medemblik.*
P. A. VAN TOORENENBERGEN, Pred. te *Waarder.*
F. W. MERENS, Pred. te *Otterloo.*
J. M. LOOIS, Pred. te *Woerden.*
B. MOORREES, Emer. Pred. van *Wijk bij Heusden.*

Prof. J. P. VALETON schreef:

Ofschoon ik de uitnoodiging „tot verklaring van adhesie aan de door u geuite beginselen" in het 1e nummer van den 2den jaargang van uw tijdschrift *Ernst en Vrede* misschien niet als ook regtstreeks aan mij gedaan behoef aan te merken, als die geen leeraar onzer Kerk (althans tegenwoordig niet meer) ben, zoo heb ik toch gemeend, — niet alleen daar ik mij wel onder „allen" die uitgenoodigd worden mag mederekenen, maar vooral ook omdat ik tot lid van den kring, waarvan uw tijdschrift een uitvloeisel is, benoemd werd en mij zeker als zoodanig een afzonderlijke afdruk van uw programma

---

1) Zie blz. 184, 213, 293 en 385.

is toegezonden, — die uitnoodiging ook als aan mij gerigt te mogen beschouwen, en, mag het dan ook voor u, die met mijne beginselen niet onbekend zijt, overbodig zijn, voor mij zelven heb ik het ten pligt geacht, aan uwe uitnoodiging te voldoen. Hoe meer toch iemand met uwe beginselen instemt, hoe meer hij uw streven met welgevallen gadeslaat, uwe pogingen in zijn hart toejuicht en de bereiking van uw doel wenscht, des te onverantwoordelijker acht ik het in hem, nu te zwijgen, en alzoo, ja, zich de onaangenaamheden, die gij ondervindt, te besparen, zich zelven voor den smaad en den haat, die u ten deel vallen, vrij te waren, maar tevens u te midden van dit alles geheel, of van slechts weinige vrienden omgeven, alleen te laten, en u daardoor die zedelijke ondersteuning te onthouden, waaraan gij, al wacht gij uwe hulp enkel van den Heer, behoefte hebt, die zelfs tot bereiking van uw doel in zijne hand een middel zijn kan, 't welk door hem, die het kan aanwenden, niet mag worden verwaarloosd, en die, in allen gevalle, uitnemend geschikt is, om velen, welke tot nog toe u niet kennen of u miskennen, tot nader onderzoek en nadenken te brengen, hun de oogen te openen en uwe bedoelingen beter te doen waarderen.

Zoo verklaar ik dan, Geliefde Broeders, dat ik uw standpunt, alle menschelijke onvolmaaktheid nu niet in aanmerking genomen, voor het eenige goede op zich zelf, voor het eenige heilzame in den tegenwoordigen toestand onzer Kerk houd. Deze verklaring wil ik in eenige bijzonderheden ontwikkelen.

Vooreerst dan ben ik het daarin met u eens, dat gij de vragen, omtrent welke thans zoo groote verdeeldheid heerscht, als levensvragen wenscht beschouwd te hebben, dat gij er iets anders in wenscht te zien dan de zucht naar voldoening eener, altoos natuurlijke en betamelijke weetgierigheid, dat gij ze wilt teruggebragt hebben tot deze groote vraag, door ieder aan en voor zich zelven te doen: *Wat moet* IK *doen om zalig te worden?* Moet

ik, al of niet, den Bijbel als de eenige onfeilbare bron van alle ware kennis der goddelijke heilsopenbaring aannemen? Moet ik, al of niet, mijn vertrouwen eenig en alleen stellen op het bloed van Christus, ter delging ook van mijne schuld, tot voldoening aan Gods geregtigheid ook voor mij gestort? Moet ik, al of niet, dien gezegenden Verlosser als mijnen Heer en mijnen God dienen en eeren? Moet ik, al of niet, alle waarachtige verandering mijns harten, van den Heiligen Geest, als den persoonlijken God, die ook in mij wil werken, verwachten? en wat dies meer zij. Ik weet wel dat velen, juist terwijl zij afkeer van afgetrokkene bespiegelingen aan den dag leggen en alleen dat zeggen te waarderen, wat voor hart en leven waarde heeft, beweren, dat de beantwoordiing der genoemde en diergelijke vragen ten eenenmale onverschillig is, en dat men, mits zich maar aan het Evangelie van Christus, gelijk zij spreken, houdende, van de zaligheid zeker is, hoe men dan ook over de onfeilbaarheid des Bijbels, de voldoende kracht van Christus sterven, de Godheid des Zoons, de persoonlijkheid des H. Geestes, denken moge. Maar al kunnen wij misschien toegeven, dat men zich in het vroegste christendom, toen men die vragen nog niet naauwkeurig onderzocht had, zich dienaangaande òf nog weinig bepaalde denkbeelden òf zelfs dwaalbegrippen kon gevormd hebben, zonder daarom van het zaligmakend geloof en de daaruit voortvloeijende liefde vervreemd te zijn, — willen wij gaarne aannemen, dat ook nu nog bij weinig ontwikkelden het gemoedelijk aannemen van dwaalbegrippen, of althans een niet levendig genoeg inzien van de waarheid met een opregt en werkzaam geloof kan gepaard gaan, zoo is het toch ook niet te ontkennen, dat juist daarin, dat deze vragen tegenwoordig aan de orde van den dag zijn, voor iedereen de roeping en pligt gelegen is te onderzoeken, hoe hij ze voor zich zelven, voor het eeuwig heil zijner ziele te beantwoorden heeft, en vooral ook dat de verkeerde beantwoording

dier vragen, waar ze met bewustheid en overleg plaats heeft, veel meer dan men het zelf vermoedt, in eene verkeerde rigting en stemming des gemoeds haren grond vindt. Zoo keere dan, in den strijd dezer dagen, een ieder, die er aan deelneemt — en och, of allen er aan deelnamen! — in zich zelven, en streve er slechts naar — niet om zich een stelsel te vormen, niet om eene eenmaal opgevatte meening te regtvaardigen, nog veel minder om eene partij te doen zegevieren, maar — om voor Gods oog, en onder opzien tot Hem, in *ernst* te onderzoeken, wat hij zelf tot zaligheid zijner ziele behoeft!

In de tweede plaats ben ik het daarin met u eens, dat Gij deze wijze van den strijd op te vatten en te voeren ook begeert als het middel om eenmaal tot een gewenscht einde daarvan te komen. Wij mogen gerust zeggen, dat de groote menigte onder ons geen lust heeft aan den strijd en niets liever wenscht dan in rust en eendragt te leven; en daaruit alleen laat zich reeds verklaren, dat, zelfs bij de behandeling der gewigtigste punten, zoo velen zich stilhouden en onverschillig schijnen te blijven. Zou men echter werkelijk het doel bereiken door zich zelven geweld aan te doen en zich op te dringen dat men, bij wezenlijke verdeeldheid, toch met elkander vereenigd is? Neen, de inwendige strijd, die bestaat, kome aan den dag. Maar, ontstaat die strijd uit gemoedelijke erkenning en hartelijke omhelzing der heilswaarheid als beginsel en rigtsnoer van het leven, dan kan het ook niet anders of de strijd wordt met liefde, ja, uit liefde, uit innige belangstelling in het eeuwig heil van medemenschen gevoerd, of dezelfde hand, die onvermoeid het doodelijk wapen tegen dwaling en verkeerdheid rigt, wordt den dolenden of afgeweken broeder ter verzoening toegereikt. Daar wordt alle persoonlijke beleediging vermeden, alle ondervonden miskenning vergeten, alle wrok en weêrzin in den boezem uitgedoofd. En daarom — al keurt men het ook noodzakelijk, dat het regt der Nederlandsche Hervormde

Kerk op de handhaving harer belijdenis duidelijk w
in het licht gesteld, opdat niemand meene, dat de v
heid binnen die Kerk eeǹ nog altijd onopgelost vı
stuk is, dat door ieders bijzondere meening moet wo
uitgemaakt, of dat de erkenning en verloochening
zelfde waarheid in die Kerk gelijke aanspraak ku
maken om gehoord te worden, opdat ieder inzie,
zelfs indien de groote meerderheid onder de leiding
eenige voorgangers van de waarheid ware afgeweken
belijdenis der Kerk echter niet heeft opgehouden te
staan, — kan men toch niet begeeren, dat dit ı
zonder te letten op de schromelijke gevolgen, die
uit zouden voortvloeijen, met een onverbiddelijk
justitia et pereat mundus [1]), worde ten uitvoer ge
Neen, men late zijn regt gelden, maar het doel daa
beoogd zoeke men niet met geweld, maar alleen
geestelijke middelen te bereiken, door krachtige, ı
liefdevolle verkondiging en verdediging der waar
Zoo mogen wij de hoop koesteren, dat eenmaal, he
dan ook eerst in een verwijderd verschiet, tegenstar
overtuigd, afkeerige harten gewonnen zullen worden
de zoo gewenschte *vrede* in waarheid zal worden hers

Ten derde vereenig ik mij met uwe beschouwing
wel der wetenschap als der kerkelijke belijdenis. Im
komt het er slechts op aan, aan beiden hare eigen
plaats toe te wijzen. De wetenschap: wat is zij aı
dan het streven naar voldoening eener behoefte
menschelijke natuur, het ware wezen der dinge
kennen. Maar blijkt het reeds daaruit, dat zij a
onmogelijk het geheele bestaan en leven van den m
kan beheerschen, daar alzoo het evenwigt der men
lijke natuur, die ook andere behoeften en verm
heeft, verbroken zou worden, zoo volgt er teve
dat, hoe schoon het ook klinken moge, de vrijhei
onafhankelijkheid der wetenschap te roemen, ho

1) Het regt hebbe zijn loop, al moest de wereld vergaan.

waars hierin ook moge opgesloten liggen, in zoo verre de wetenschap zich door niets in haar streven naar de ware kennis der dingen mag laten belemmeren, diezelfde wetenschap echter wel degelijk gebonden is juist door dat wezen der dingen, dat zij zoekt te kennen, maar waaraan zij zelve het bestaan niet geeft. En past men dit nu toe op de zoogenaamde godgeleerdheid (die ik liefst de wetenschap der Christelijke Kerk zou willen noemen) dan kan men niet ontkennen, dat ook deze wetenschap, wel verre van de Kerk te mogen beheerschen, verre van geroepen te zijn, uit zich zelve die dingen voort te brengen, welker kennis tot het bestaan der Kerk behoort, integendeel aan datgene is gebonden, wat der Kerk door openbaring (en deze niet alleen in natuur of geschiedenis, maar bijzonder in den geest van enkele daartoe geroepene mannen, bepaaldelijk in de H. Schrift) geschonken is. In den gegeven inhoud dezer openbaring dieper in te dringen, dien helderder in 't licht te stellen, dien grondiger, zekerder, duidelijker, naauwkeuriger te doen kennen, ziedaar de geheele roeping der kerkelijke wetenschap. Het beweren, dat de wetenschap ten opzigte dezer gegevene stof geheel vrij zou zijn, dat haar beoefenaar geheel uit zich zelven (*voraussetzungslos*) zou moeten te werk gaan, is niets anders dan eene verwarring van begrippen en uitdrukkingen, waardoor men uitsluitend wetenschap noemt, wat eigenlijk buitenkerkelijke d. i. onchristelijke, heidensche (schoon veel van het Christelijke, dat in de hedendaagsche maatschappij is ingedrongen, in zich opnemende) wijsbegeerte is, en onwetenschappelijk noemt, niet die allen, welke, door gebrek aan grondig onderzoek, aan de vereischten der ware wetenschap niet voldoen, maar die allen, welke, hoe grondig ook hun onderzoek zijn moge, zich aan datgene, wat het voorwerp daarvan is, gebonden achten. Het is waar, de wetenschap heeft meermalen groote dwalingen aan het licht gebragt en alzoo eenen geheelen ommekeer in de algemeene aange-

nomene voorstellingen veroorzaakt. Welk eene reuz schrede was het niet, toen zij het verschijnsel van (dagelijkschen zonsop- en ondergang, dat men tot r toe algemeen aan den omloop der zon om de aarde l toegeschreven, door de beweging der aarde zelve v klaarde. En zoo zou men kunnen meenen, dat ook nog de wetenschap zou kunnen aantoonen, dat de Chı telijke Kerk gedurende achttien eeuwen de Goddeli openbaring in de Schrift geheel of gedeeltelijk verke had opgevat. Maar indien men bedenkt, dat die op baring, tot het eeuwig heil van onsterfelijke zielen schonken en dus van oneindig hooger belang dan een kennis van natuur of geschiedenis, binnen het ber van den eenvoudigsten mensch geplaatst is, en daaı in het oog houdt, dat zij, eigenlijk alleen voor het loof onder den invloed des Heiligen Geestes toegan lijk, veel minder dan eenig ander voorwerp aan onderzoekingsvermogen van den menschelijken geest derworpen is, dan zal men de mogelijkheid dier vo onderstelling voor hoogst onwaarschijnlijk, ik zou bi durven zeggen, voor ongerijmd moeten houden, gel zij in allen gevalle tot nog toe onbewezen is. Zoo bli dan de wetenschap, van het geloof (niet van *vora setzungslosigkeit* d. i. ongeloof) uitgaande, ten dien der Kerk werkzaam; nimmer matige zij zich een heerschappij over haar aan!

En de kerkelijke belijdenis: wat is zij anders dan uitdrukking van het geloof der Kerk? Maar hoe on rijmd dan, zulk eene belijdenis in de Kerk als ı bestaande te beschouwen, haar het regt van te best te ontzeggen! Wat anders dan deze belijdenis ma den band der zigtbare kerk uit? De reglementen, ; men. Zeker, wie zal ontkennen, dat, ook in eene eeniging als de Kerk, „alle dingen met orde beho te geschieden," en dat er dus regelen moeten zijn, de onderlinge betrekking van de verschillende deelen het geheel bepalen, die het gemeenschappelijk hand

van het geheel in zijne deelen besturen en waaraan men zich moet onderwerpen, opdat niet de onderlinge betrekking verbroken, het gemeenschappelijk handelen onmogelijk gemaakt worde? Maar wie zal durven beweren, dat eene geestelijke vereeniging, die enkel uit de geloofsgemeenschap harer leden met denzelfden Zaligmaker en Heer ontstaan is, alleen door zulk eenen uitwendigen band van reglementen zou kunnen zamengehouden worden? — En nu zie men toch geen schrikbeeld in den gewaanden of voorgewenden dwang, die uit zulk eene geloofsbelijdenis zou ontstaan. Immers kan er hier van geen anderen dwang sprake zijn, dan van zoodanig een, dien zij, welke tot de Kerk willen behooren en in hare dienst [1]) willen treden, vrijwillig op zich nemen? Het is waar, indien men meent reeds door de geboorte, ook zonder vrijwillige toetreding, lid der Kerk te zijn, dan wordt die belijdenis, welke men daar vindt en waarmede men dan gerekend wordt in te stemmen, ook als men van hare waarheid niet overtuigd is, een ondragelijke band. Maar zoo is het immers niet. Het is immers uit vrije keuze en met volle overtuiging dat men gerekend wordt, zich aan de Kerk aan te sluiten; en men is volkomen vrij dit niet te doen. Helaas! dit wordt maar al te weinig erkend en in 't oog gehouden. Reeds bij de opvoeding der kinderen is dit het geval. Men beschouwt deze, wel is waar, als aan de Kerk toebehoorende; maar van hun deelen in de geloofsgemeenschap van het ligchaam van Christus wordt geen werk gemaakt. Men deelt hun eene, veelal maar al te oppervlakkige godsdienstkennis mede, en zoo worden zij, op zekeren leeftijd, naar gewoonte, tot lidmaten aange-

---

1) „Wij zijn geene dienaars der Kerk of der gemeente," voerde mij eenmaal een leeraar tegemoet, „maar dienaars van Christus." Te regt, naar 1 Kor. IV : 1 en met het oog op Gal. I : 10 en 1 Kor. VII : 23; maar zou van deze plaatsen ook misbruik worden gemaakt om 2 Kor. IV : 5 en 1 Petr. V : 3 krachteloos te maken, welke er zeker niet mede in strijd zijn?

nomen der Kerk, waarop zij weinig of hoegenaamd geeı
prijs hebben leeren stellen, waarvan de opzieners
zoodanig bijna in geene achting zijn, waarvan de leera
als geheel op zich zelven staande, niet als met de lec
een organisch geheel uitmakende worden beschouwd.
hoe weinig treedt dat denkbeeld der door geloofsgeme
schap verbondene Christelijke Kerk bij de Academis
opleiding (althans zoo ik mijne eigene herinnering ra
pleeg) op den voorgrond; hoe weinig leeren zij, die z
tot den leeraarsstand voorbereiden, denken aan huı
roeping om de gemeente in haar geloof, als in hetw
ook zij van harte deelen, op te bouwen! hoe dikwijls
schouwen zij zich integendeel als alleen met eigen r
tegenover den Bijbel geplaatst, om uit dezen of z
slechts met behulp van dezen, zich een godsdienststel
te vormen (ten zij ze het liever met minder moeite
heel gevormd van hunne leermeesters aannemen) ten eiı
dit als met eene hoogere zending der gemeente te v
kondigen. Neen; voorwaar, bij zulk eene beschouwi
moet de kerkelijke belijdenis eene zaak worden, waar
men vreemd is, waarmede men niets te maken heeft,
waardoor men zich, zoo zij gehandhaafd wordt, geb
den voelt. Maar indien dan toch die belijdenis besta
indien de Kerk zonder die belijdenis ondenkbaar
waarom er dan niet rond voor uitgekomen, dat men
de Kerk, welke die belijdenis heeft, niet behoort,
(liever dan met een logenachtig, schoon dikwijls
zoodanig niet erkend, beweren, dat men tot haar
hoort, ze door eene, door velerlei andere leer in v
warring te brengen) eene nieuwe kerkgemeenschap, ı
of zonder belijdenis, is het mogelijk, gesticht? — Ligt ı
in de geloofsbelijdenis voor niemand eenige dwang, e
min belemmert zij de voortgaande ontwikkeling der K
Deze ontwikkeling is op zich zelve noodzakelijk. Ge
geen Christen in eenig tijdperk van zijn leven bewe
zal, tot de gansche volheid des geloofs, en nog
minder tot de volkomene uitdrukking daarvan geko

te zijn, zoo zal de Kerk ook in zoo verre nooit bij hare bestaande geloofsbelijdenis mogen noch kunnen berusten, dat zij die nooit met de H. Schrift, waaruit zij haar putte, zal gelijkstellen, dat zij steeds bereid zal zijn, haar aan die Schrift te toetsen, naar die Schrift te zuiveren, uit die Schrift, naar de behoeften des tijds aan te vullen. Mits op de H. Schrift als haren grondslag voortbouwende [1]) zal men dus de belijdenis der Kerk, als voor volmaking, verbetering, vernieuwing vatbaar moeten beschouwen, ofschoon het bij die vernieuwing der belijdenis, uit den aard der zaak, altijd minder op een belijden van andere waarheden, dan op een anders belijden derzelfde waarheid neêrkomen zal. En hier kan ik mij niet onthouden, Geliefde Broeders! den wensch te uiten dat in den tegenwoordigen tijd meer en meer door u, door alle leeraars, die de belijdenis der Kerk met volle overtuiging omhelzen, hieraan met kracht gearbeid, hiertoe de wetenschap dienstbaar gemaakt worde, dat al de waarheden in onze belijdenis vervat, naar den eisch des oogenbliks, op nieuw worden in het licht gesteld, opdat alzoo duidelijk aan den dag kome, wat in die belijdenis hoofdzaak, wat bijzaak is, opdat men inzie wat voor verbetering vatbaar is, en opdat alzoo de Kerk (niet door het verkondigen van allerlei leeringen verward, maar) tot een juister, duidelijker, krachtiger belijden der haar van God geopenbaarde waarheid gebragt worde.

Eindelijk vereenig ik mij ook met uwe wijze van zien ten opzigte van den weg, langs welken gij onze Kerk in beteren toestand, dan zij zich thans bevindt, wenscht gebragt te zien. Reeds hierboven heb ik het uitgesproken, dat daartoe slechts geestelijke middelen, geen ge-

1) Van hoog belang is het dit vast te houden, nu het in onze dagen gedurig meer blijkt dat de bestrijding der belijdenis niet alleen een bestrijding der darin vervatte waarheden is, maar ook, juist omdat deze waarheden met de H. S. overeenstemmen, de ontkenning van de onfeilbaarheid der Schrift ten gevolge heeft.

weld, behooren te worden aangewend, dat er dus ook geenerlei inmenging van het staatsgezag in de zaken der Kerk plaats hebbe. Met dat al gevoel ik mij gedrongen, één wensch hierbij te voegen. Dat onze landsregering te werk ga, niet als eenen willekeurig (al zij het dan ook wijsgeerig) gedachten staat, maar als het Nederlandsche volk, zoo als het werkelijk is, besturende: het Nederlandsche volk dus, dat nu wel voor twee vijfden der Roomsche godsdienst is toegedaan, doch waarvan niet alleen drie vijfden tot de Protestantsche, ik durf bijna zeggen tot de Hervormde Kerk behooren, maar dat ook aan de omhelzing van het Protestantismus zijn zelfstandig en onafhankelijk bestaan te danken heeft, en nog altijd als een Christelijk, een Protestantsch volk beschouwd worden moet. Dat de regering dus — aan den eenen kant, overeenkomstig de bestaande wetten, de vrijheid van geweten en godsdienst handhave, niet door zich aan alle godsdienst vreemd te houden (iets waarvan het gevolg zijn zou, dat bijv. ook de erkenning van den Zondag van staatswege afgeschaft moest worden, om aan de Israëlieten in ons land en de Mohammedanen in onze koloniën geen aanstoot te geven, gelijk de Zaturdag der eersten, de Vrijdag der laatsten, de tallooze feesten der Roomschen niet zonder krenking der andersdenkenden van staatswege zouden worden erkend) maar door aan elke gezindheid dat toe te staan wat tot hare eigenaardigheid behoort, mits zonder overheersching van andere gezindheden, zoodat niemand om zijne godsdienstige belijdenis eenig voorregt geniete, noch eenig regt derve, en door daarenboven het armwezen, eene zaak die, voor zoo verre ook de armen de eene of andere godsdienst belijden, allereerst aan de Kerk behoort, in overleg met de verschillende gezindheden, en het openbaar schoolwezen, eene zaak die allereerst de ouders aangaat, in overeenstemming met de godsdienstige belijdenis van dezen (met vrijlating van bijzonder onderwijs voor bijzondere gevallen) te regelen; en — aan den anderen

kant de verkondiging en beoefening van het Evangelie, onder christenen en niet-christenen, naar den geest der Hervormde natie alomme in de hand werke, en bij hare zorg voor het hooger onderwijs in de wezenlijke behoefte der Hervormde Kerk naar hare belijdenis voorzie, ten minste, bij de erkenning, dat er in die Kerk verschillende partijen ontstaan zijn, zich niet, onder het onwettige voorwendsel alleen de wetenschap te bevorderen, alleen aan die partij aansluit welke de belijdenis der Kerk verwerpt of verwringt, maar ook aan die, welke haar vast houdt, regt doe. Dit zou geene, altijd gevaarlijke inmenging van het staatsgezag in de zaken der Kerk zijn, maar een allezins weldadig bestuur over het Nederlandsche volk overeenkomstig zijn aard en werkelijk bestaan. Hoe veel wenschelijker nog zou het zijn, indien de Regering niet slechts wegens den bestaanden toestand des volks uit zulk een Christelijk-Protestantsch beginsel uitging, maar uit volle overtuiging Gods openbaring in de Schrift tot grondslag legde van haar geheele bestaan.

Ziedaar, geliefde Broeders, naar mijn inzigt en op mijne, ik gevoel het, al te gebrekkige wijze, het standpunt beschreven, waarop ik mij naast u plaats. Dat standpunt wordt ons door onze Christelijke roeping, als belijders van onzen dierbaren Zaligmaker en verheerlijkten Heiland, in de tegenwoordige omstandigheden, aangewezen. Mogt het meer algemeen gewaardeerd en ingenomen worden; dan mogen wij ook voor de toekomst onzer Nederlandsche Hervormde Kerk, onder Gods zegen, de beste hoop voeden. Dat is mijne bede.

U wensch ik toe, dat gij met moed en ijver allen daarin moogt blijven voorgaan en eenmaal het loon van getrouwe dienstknechten des Heeren verkrijgen.

Met hartelijke liefde noem ik mij

Uw Broeder in Jezus Christus,

Groningen,
den 17. September 1854.

J. P. VALETON.

Van Ds. PH. R. HUGENHOLTZ ontvingen wij het volgende opstel, onder den titel van:

IETS OVER DE BELIJDENIS-QUAESTIE.

(*Tevens Adhesie*).

Tot het wezen eener Kerk behoort een gemeenschappelijke belijdenis. Ten aanzien der Kerk in het algemeen zal dit gereedelijk worden toegestemd. Wat is de christelijke Kerk anders dan de vereeniging der belijders van Christus, of nader, van den naam des Vaders, des Zoons en des H. Geestes? Bij de instelling des Doops heeft de Heer zelf de behoefte aan een gemeenschappelijke belijdenis onbetwistbaar erkend en gewettigd. Doch wat ten aanzien der Kerk in het algemeen geldt, geldt dan ook evenzeer ten aanzien van een bijzonder kerkgenootschap. Waarom zulk een genootschap afzonderlijk bestaat en of het zoo moet blijven bestaan, is eene andere vraag, bij wier beantwoording andere redenen in aanmerking komen; protest tegen dwaling en afval, vrijwaring tegen gewetensdwang, bijzondere oorsprong en ontwikkeling, nationale eigenaardigheid, eischen van plaatselijke gesteldheid en geregeld bestuur enz., kunnen daarbij ter sprake komen. Doch waar en zoolang een bijzonder kerkgenootschap bestaat, behoeft het volstrekt eene gemeenschappelijke belijdenis, daargelaten of deze het ook van andere genootschappen onderscheide, dan of zij alleen van overeenstemming doe blijken; het behoeft haar als onmisbare voorwaarde der gezochte vereeniging. Ook zal een bloote „erkenning van Gods Woord in de Schriften als kenbron en toetssteen der waarheid" nog geenszins aan die behoefte voldoen, aangezien zulk een erkenning slechts vormelijke overeenstemming betuigt en nog geenszins de uitdrukking is van gemeenschappelijk geloof. Het voorwerp des geloofs is niet de Schrift als zoodanig, maar datgene waarvan zij getuigt — Gods zaligmakende genade. De belijdenis moet uitspreken, ja ook waaruit men deze

kent, maar vooral dat en als hoedanig men haar erkent, wat men aan haar behoeft en in haar vindt. Zij moet dit uitspreken, dewijl de Schrift in geenen deele een gereed gemaakte confessie is, zoodat men met een beroep op haar zou kunnen volstaan 1). Wel is waar is in de Schrift de stof gegeven gelijk voor één geloof zoo ook voor ééne belijdenis, maar de ervaring heeft klaar genoeg bewezen dat zondige en dwaalzieke menschen deze stof zoo verschillend kunnen opvatten, dat de gemeenschappelijke belijdenis daarbij illusoir en de kerkelijke gemeenschap of GEWETTIGDE *verdeeldheid* wordt, of, waar men van alle geschilpunten zou willen abstraheeren, de innigste, teederste en heiligste behoeften onbevredigd laat. En niet alleen is de gemeente schuldig dit kwaad te vermijden en het tegendeel als haar heilig doel voor oogen te houden en te zoeken, maar zij is bovendien verpligt om, door verwijzing niet slechts naar haar zegsman, maar door belijdenis ook van hetgeen Gods Woord haar zegt, een zooveel mogelijk klaar en eenparig getuigenis aangaande Christus afteleggen, ten behoeve zoowel van die haar omringen als van het in haar midden opkomend geslacht.

Zou dit een en ander breeder betoog behoeven? Kan men inderdaad de behoefte voorbijzien, die de gemeente, evenzeer als ieder geloovige en als vereeniging van geloovigen in dubbele mate, heeft, om haar geloof uit te spreken en zich ook en in een eerste plaats alzóó hares heils en harer eenheid bewust te worden en te blijven? Wordt niet die behoefte gedurig openbaar? Wie zal b. v. van een nieuw toetredend lid alleen maar de verklaring vragen, dat hij zich wil houden aan de Schriften? zou niet die verklaring alleen, als ziel- en levenloos, zoowel het toetredend lid als de ontvangende gemeente hoogst onbevredigd laten? Hoe zal voorts, zonder erkende ge-

1) Zeer lezenswaardig is in het jongst uitgegeven werk van Vinet: „Liberté religieuse et questions ecclésiastiques" het opstel „l'Eglise et les confessions de foi." Zie bij het bovenstaande inzonderheid p. 205—212.

meenschappelijke overtuiging, de gemeenschappelijke godsdienstoefening, hoe de bediening van Doop en Avondmaal op waarlijk stichtende wijze kunnen plaats vinden? Denk aan het gemeenschappelijk gezang; wat is dit anders, dan de belijdenis zelve in veelvoudigen vorm uitgesproken en eendragtig vernieuwd? Inderdaad, wie de gemeente een gezangboek geeft, die heeft haar reeds een confessie gegeven, en reeds dit ééne kon genoeg zijn om verdere aanwijzing overbodig te maken.

Maar aangenomen dan dat de gemeente een erkend getuigenis van haar gemeenschappelijk geloof behoeft, hoedanig behoort deze confessie te zijn, en vooral, hoe hebben wij hare strekking en aanwending te bepalen? Ziedaar gewigtige vragen. Beginnen wij met de laatste.

Zal de confessie voor leden en leeraars gelden als een regel van geloof en prediking, waaraan zij wettelijk, op straffe van uitzetting, gebonden zijn? Daar zijn er die dit beweren, en daar is een voorstelling der zaak die zachtelijk heenvoert tot deze harde slotsom. Men zegt: „een gemeente heeft zich vrijwillig in deze of gene belijdenis vereenigd; die tot haar toetreden, doen dit eveneens vrijwillig, maar onderwerpen zich daardoor ook aan den in het genootschap aangenomen regel; deze regel moet gehandhaafd worden, zal hij niet ophouden regel te zijn; derhalve moeten de afwijkenden, zoo zij niet vrijwillig het genootschap verlaten, om dier afwijking wil worden uitgezet, en zij kunnen zich daarover geenszins beklagen, daar zij zich vrijwillig aan den gestelden regel onderworpen hebben.” Zeker, indien zij dat werkelijk hebben gedaan, kunnen zij zich niet met reden beklagen. Maar mogen zij zich op zulke wettische wijze aan den regel eener belijdenis onderwerpen? en nog meer — mag een Christelijke Gemeente haren leden zulk een regel opleggen? Ik zou meenen, geenszins! Immers, dat is „de Kerk gelijkstellen met een op menschelijk verdrag en onderling goedvinden gegrond genootschap;” dat is miskenning van het geestelijk karakter

der Kerk, dat zij ook in haren aardschen vorm nimmer mag verloochenen, miskenning daarvan door eene wettisch-politische inrigting die er niet mede kan bestaan [1]). Rigtsnoer van geloof en prediking mag nooit en nergens gesteld worden in eenigerlei menschelijke opvatting van Gods Woord, maar alleen in dat Woord zelf, zooals Gods Geest het innerlijk doet verstaan. Waar men in eenige belijdenis zamenstemt, mag men die zamenstemming op alle manieren zoeken te bewaren en te bevorderen, slechts niet door de belijdenis tot wet te maken en als wet te handhaven. De Kerk spreekt hare belijdenis uit, en verklaart zich op dien grondslag te vereenigen, altoos — ten zij en totdat zij uit Gods Woord beter mogt worden onderrigt. Bij iemands afwijking van de belijdenis is er dus nog geen bewezen ontrouw alleen door deze afwijking; maar de Kerk heeft dan telkens op nieuw zoowel haar eigen belijdenis als de afwijkende meening ter toets te brengen, en te onderzoeken of zij hare belijdenis te wijzigen hebbe, dan of zij de afwijkende meening, 't zij als onbestaanbaar men haar vereeniging beschouwen moet, 't zij als verscheidenheid kan laten gelden, die zich met haar wezen en doel wel verdragen kan. Waar echter de belijdenis als wet, als bindende regel, wordt geproclameerd, snijdt de Kerk zich vooruit de gelegenheid af om van beter onderrigt te worden. Waarbij ook bedacht moet worden, dat een afwijkend inzigt, indien het ook juister ware, daarom nog niet aanstonds door allen als zoodanig wordt erkend; weshalve het tijd moet hebben om zich te doen kennen, en eerst wanneer men het daartoe den tijd laat zonder met uitwendigen dwang tusschenbeiden te komen, waarlijk kan gezegd worden ter toetse gebragt te zijn. Geheel de inrigting der Kerk moet daarheen strekken, dat het Woord Gods vrijelijk zijn

1) Indien het noodig mogt zijn — en het schijnt voor sommigen nog gansch niet overtollig — worde de opmerkzaamheid hierbij nogmaals gevestigd op de «*Christelijke tijdvragen door een Jurist.*" N°. 2.

loop hebbe, dat het werk des H. Geestes allezins onbelemmerd blijve; wie daar tusschen wil treden vergrijpt zich aan het hoogste, tast het levensbeginsel der gemeente aan.

Doch waartoe dient dan de confessie? Zij dient als erkende uitdrukking der gemeenschappelijke overtuiging, tot leuze waaronder men zich vereenigt; daarom ook tot regulatief voor al het gemeenschappelijk vastgestelde (liturgie, enz.) en tot kenteeken voor wie toetreden wil. De confessie wil de waarheid niet handhaven, de dwaling niet buitensluiten, dan alleen voor zooveel zij dit als *getuigenis* vermag. Zij is band; maar in geenen deele op wettische wijze, alleen als manifest van de gemeenschappelijke overtuiging. Zij spreekt uit tot welk inzigt de gemeente als zoodanig gekomen is, op welken grondslag zij zich vereenigt, opdat een ieder moge weten of hij zich aan haar aansluiten kan en wil. Wie toetreedt betuigt, met de alzoo belijdende gemeente zich te vereenigen, niet om nu eigen overtuiging te binden aan de hare, maar om, als met haar op zelfstandige wijze tot genoegzame eenstemmigheid gekomen, met haar den wasdom te zoeken in de kennis en genade des Heeren Jezus Christus. Of hij zich dus in gemoede kan aansluiten is zaak zijns gewetens, en de gemeente zal dit zooveel en zoolang mogelijk tusschen hem en zijn geweten laten blijven. Dit geldt ook ten aanzien van den leeraar; ook deze *bindt* zich niet aan de confessie, dan alleen, en dit voorzeker dient wel in het oog gehouden te worden — voor zooveel hij door het aanvaarden zelf van het leeraarsambt de overtuiging te kennen geeft, dat hij met de dus of zoo belijdende gemeente genoeg eenstemmig is, om door haar als voorganger erkend te kunnen worden en met een opregt en eerlijk gemoed tot hare stichting te kunnen werkzaam zijn. Maar als hij nu in dezen of zichzelven bedriegt, of met boos opzet zich opdringt, zal men dan toch niet moeten komen tot eene wettelijk-regterlijke hand-

having der confessie? Tot *deze* mijns inziens nimmer, aangezien de gemeente dáártoe nimmer geroepen kan zijn, dáártoe hare confessie niet heeft; men kan niet als wet handhaven wat geen wet is of immer worden mag. Maar wat der gemeente *kan* te doen staan is dit: hare bestuurders (vertegenwoordigers) kunnen geroepen worden om te oordeelen, of de prediking eens leeraars alzoo strijdig zij met hetgeen zij — zij voor zich, naar het licht des Geestes hun geschonken als zaligmakende waarheid erkennen, dat men hem deswegen moet verzoeken zijn ambt neder te leggen. Een beroep op de confessie, als regtsgrond, komt daarbij niet te pas. Want niet de afwijking van de belijdenis, maar de verzaking van het beledene, van datgene wat de bestuurders der Kerk voor zich en de anderen onmisbaar achten is de alleen geldende reden van ontzetting. De gemeente en hare bestuurders staan niet *onder* de confessie, maar *in* de confessie, en met deze en al hun overtuigingen onder de uitspraak van Gods Woord en Geest; alleen op *deze* mogen zij bij *hunne* uitspraak zich beroepen.

Zij staan in de confessie, zeiden wij; maar hoe, indien dit eens hier het geval is? indien een deel, misschien het meerendeel der gemeente en harer vertegenwoordigers van de erkende belijdenis min of meer vervreemd is? In dat geval is de belijdenis — als uitdrukking immers der gemeenschappelijke overtuiging — feitelijk min of meer vervallen; en het is een teeken dat de gemeente in zeer abnormalen staat verkeert, waaruit zij met allen ernst herstel moet zoeken. Slechts zoeke zij dat herstel niet door uitwendige regtsmiddelen; maar zij trachte door alle geestelijke middelen tot zulke zamenstemming te komen, dat zij, hare belijdenis kan vernieuwen. In zulk een tusschenstaat bovenal zie men ernstig toe, dat men niet, door met geweld een uiterlijke eenheid te willen bewerken, den weg tot de ware, levende, vruchtbare eenheid eigendunkelijk en tot groote schade afsluite.

Dat wij met onze Kerk in zulk een' staat van over-

gang verkeeren is duidelijk genoeg. Moge maar de tuiging veld winnen, dat de normale toestand, die te zoeken hebben, een zoodanige is waarbij men, gemeenschappelijken geloofs zich klaar bewust, niet sl eendragtig belijden *kan*, maar het ook uit inner aandrang doet; dat echter die toestand niet bereik worden dan door een strijd waarin alleen de krach waarheid, de kracht des Geestes, ter van God ge zegepraal leidt; dat in zulk een tijdperk van worst en overgang niet slechts anderen het hunne, maar wij het onze ernstig ter toetse hebben te brengen, het gelouterd, verjongd, vernieuwd aan het licht k en dat men zich wel heeft te wachten door voorb afsluiting verscheidenheden buiten invloed te laten mede bestanddeelen moeten opleveren tot de gewen steeds dieper wortelende en alzoo vaster en wezenl eenheid.

Hoedanig — hebben wij boven ook gevraagd — danig behoort de confessie te zijn? Daaromtrent sl dit weinige. Dat de belijdenis zoowel wat betreft vorm als haren inhoud — wel te verstaan, de hoe heid van hetgeen zij opneemt — ingerigt moet zijn den vaak verschillenden eisch van tijd en kring v voor zij geldt, behoeft naauwelijks gezegd te wo Niet alleen behoeft de opvatting en uitdrukking waarheid gedurige herziening, maar ook moet hare stelling en handhaving gewijzigd worden naar de bep behoeften en de bepaalde bestrijding waarmeê zij te heeft. Wat nu *onze* Kerk betreft, zij heeft en zij nog immer hare erkende confessie, en wel, naar S dale uitspraak, in de leer, die naar haren aard en het wezen en de hoofdzaak uitmaakt van de in de genomen formulieren nedergelegde belijdenis. Zie zeker een vrij onbestemde aanwijzing. Zou evenwel onbestemdheid niet voor een goed deel het onvermijd gevolg zijn van den staat van overgang waarin wij keeren? Hoe dit zij, men kan bij dit onbestemde

blijven. Maar is dan nu het bestemde, waarheen wij te streven hebben, een volstrekte terugkeer tot genoemde belijdenisschriften? Neen, zeg ik met velen. Immers de sedert verloopene eeuwen, en niet het minst de bewegingen van den jongsten tijd, hebben ook in menig opzigt tot klaarder en dieper inzigt geleid, hetwelk geenszins verwaarloosd mag worden. Alzoo, niet een slechts herhaalde, ook niet een nieuwe, maar een vernieuwde belijdenis moet ons doel zijn, eene die in haar kern slechts voortzetting der aloude, haar op levende wijze voortzet, en alzoo tevens gezuiverd en ontwikkeld, aan de behoefte des tijds beantwoordt [1]).

Ten slotte zij nog een gewigtig punt minstens aangeroerd. Indien ook de voorgangers der gemeente aan de confessie niet wettelijk, maar alleen in den boven aangeduiden zin zedelijk gebonden zijn, indien hunne verhouding tot de confessie zooveel en zoolang mogelijk aan het oordeel hunner conscientie moet verblijven, wordt dan niet de gemeente maar al te ligt en al te vaak òf prijs gegeven aan allen wind der leer, òf wederregtelijk gedwongen ook de zoodanigen als voorgangers te erkennen die haar innerlijk vreemd zijn. Op het eerste lid dezer vraag zij geantwoord: ja, indien gezegde zedelijke band niet geteld wordt; ja, indien de Geest geweken is die alleen in de waarheid leidt; maar in dat geval zal ook een bindend formulier niet het minste kunnen baten, ja, het zal dan allermeest zijn schadelijken invloed toonen. Op het tweede: ja wederom, indien de gemeente hare voorgangers ontvangt door anderen dan hare wettige vertegenwoordigers; maar neen, indien de gemeente zelve haar vertegenwoordigers en door deze hare voorgangers kiest, en daarbij in de gebruikmaking van hunne

1) Over den weg waarin wij dat doel moeten naderkomen is nog onlangs in dit Tijdschrift (bl. 405 vgg., zie vooral ook bl. 414, 415) het juiste veel beter gezegd dan ik het vermag. Overigens is ten aanzien der eischen, waaraan thans een confessie beantwoorden moet, wederom veel belangrijks te vinden bij Vinet, t. a. p. p. 638 vgg.

dienst zooveel mogelijk wordt vrijgelaten. En dit regt en deze vrijheid, die der gemeente immer toekomen, behooren haar allerminst onthouden te worden in een tijdperk van overgang als het tegenwoordige, waarin de band der gemeenschap vélerzijds los is geworden.

Terwijl ik de Redactie van dit Tijdschrift voor het bovenstaande bescheidenlijk een plaats vraag, voeg ik daarbij gaarne de betuiging mijner instemming met de beginselen in het openingswoord van den eersten jaargang door haar uitgesproken en in dat van den tegenwoordigen toegelicht. Slechts wenschte ik die betuiging vooraf te doen gaan van eenige ontwikkeling van gedachten die haar althans voor een deel nader omschreef. Overigens wil ik wegens het geschrevene in geenen deele den schijn hebben van deze belijdenis-questie voor de eerste en gewigtigste te houden. Integendeel zij het mij vergund met den wensch te besluiten, dat ook de bladen van dit tijdschrift voortdurend en bij toeneming gewijd mogen zijn aan de ontvouwing en aanbeveling dier overtuigingen zelven, in wier zegepraal wij het heil der gemeente zien.

Haarlem,
October 1854.

PH. R. HUGENHOLTZ.

—

De adhaesie van Ds. G. J. DOEDES is uitgedrukt in het volgende schrijven:

Veel geachte Medebroeders!

Wanneer ik mij schaar onder de broederen in de heilige bediening, die hunne betuiging van adhaesie u toezenden met uwe uitgedrukte beginselen in het Tijdschrift „Ernst en Vrede," dan doe ik dit allereerst dáármede, dat gij die betuigingen, hoe zeer ook nog al uiteenloopende, aanneemt en opneemt, en daarin een' meer liberalen geest openbaart, dan velen u toekennen, die meer zich den naam van liberaal toeëigenen dan dat zij dit in waarheid zijn. Even goed las ik toch, in een vroe-

ger nommer van uw Tijdschrift, de dusgenaamde adhaesie van broeder Hugenholtz uit Rotterdam, die mij nog meer voorkwam den naam te verdienen van een regt broederlijk waarschuwend woord tegen het te ver drijven van het confessioneel beginsel, waartoe welligt deze of gene gedienstige medewerker hem aanleiding gaf; als, in het laatste stuk, die van broeder Laan, die het vasthouden aan de kerkleer meer consequent wilde doorgevoerd hebben, dan ik geloof dat een uwer verlangen zou. Ook mijne adhaesie is dan niet onbepaald. Maar ik betwijfel het niet, of gij zult deswege haar niet afstooten, maar hare uitdrukking gaarne plaatse gunnen in een volgend nommer van „Ernst en Vrede." Rond moet ik er voor uitkomen, dat ik eigenlijk meer sympathie gevoelde voor het programma vóór den eersten jaargang geplaatst, en waarvan ik den geest wedervind in de „boekbeoordeeling" van het „adres aan den Koning over het theol. onderwijs aan de Hoogescholen" geteekend N. B., dan met het gene dezen jaargang voorafgaat. Maar misschien ligt het aan mij, dat daarin mij minder doorgaand volgehouden schijnt, wat mij in het vóór den eersten jaargang geplaatste zoo bekoorde. Welligt is dit evenwel ook bij anderen zoo, en van daar het verschijnsel van zoo wijd uiteenloopende adhaesiën. Dat men geene rigting veroordeele, als bedoelde zij bevordering van ongeloof; dat men uit elke rigting aanneme wat goed is; niet vragende van waar het komt, partij trekke van het resultaat van elk onderzoek; dat moet, dunkt mij, uwe leuze zijn, zal uw Tijdschrift aan den titel dien gij het geeft, beantwoorden, en zal er ook het doel door bevorderd worden, wat ik met zoo velen, die het wel met de Vaderlandsche Kerk meenen, bij de oprigting uwer vereeniging toejuichte als dat wat gij u voorsteldet. En zoo ook zult gij echt protestantsch niet slechts, maar ook goed gereformeerd handelen; alleen de Heilige Schrift als de kenbron en toetssteen van alle houdbare waarheid beschouwende, zonder om te zien wie daaruit iets aan 't licht

of tot helderder licht brengt, en zonder te vragen of onze kerkleer zich desaangaande vroeger wel bepaald alzoo uitdrukte.

Op de vraag, of ik dan onbepaalde leervrijheid zou wenschen, zou ik gaarne „neen" antwoorden; maar ik vind, dat dit weinig afdoet, daar elk voor zich, facto die vrijheid reeds vóór lang genomen heeft. Van daar dat, al antwoordde ik ook „ja," ik niet zou weten, wie dit met regt veroordeelen zou, daar ieder die voor zich zelven wenscht; niet alleen hij, die 't verst van onze belijdenisschriften schijnt af te wijken, maar ook hij, die zich daaraan nog vaster klemt. Ook de laatste wil voor zich leervrijheid en neemt niets aan dan 't geen met zijn inzigt en overtuiging overeenkomt, en verwerpt, al behoorde het ook vroeger tot de dierbaarste waarheden, wat hem voorkomt, bij den vooruitgang der wetenschap, niet meer houdbaar te zijn, kan men dan wel anderen hard vallen, al gaan zij in een of ander punt verder dan wij, al komt hun verwerpelijk voor, wat ons nog dierbare waarheid schijnt? Alleen, en ziet hier de grens, wat men leert en predikt moet duidelijk en uitdrukkelijk zijn leer van Jezus Christus of zijne onmiddellijke gezanten. Mij dunkt, wat onlangs geschreven is door een' der redacteuren van de „Theologische Jaarboeken," in het Tijdschrift „de Gids" over het eenige middel tot genezing der krankte in de Protestantsche Kerk, verdient ernstige behartiging. Daardoor wordt dan niet elke leering toegelaten of aangenomen, of het met onverschillige oogen aangezien wat men als leer der H. S. opdischt, maar 't wordt naauwkeurig, naauwgezet, onderzocht, met al de hulp, welke de kritiek, philologie, exegese, en al die wetenschap, welke haren invloed behoort uit te oefenen, tot bepaling van den waren zin van 't gene de Heer Jezus of zijne Apostelen als algemeene waarheid voor alle tijden verkondigd hebben. Dat wetenschappelijk onderzoek kan niet te streng wezen; en het vonnis der veroordeeling over wat verwerpelijk is,

kan, als de resultaten der voortgezette wetenschap helder worden in 't licht gesteld, op den duur niet achterblijven, bij elk die een open oog en een ontsloten hart voor de waarheid heeft.

Waarlijk, van uitspraken van kerkvergaderingen, van bepalingen door nieuwe of vernieuwde of herziene formulieren van deze uitgaande, moet men geen heil verwachten. Werden niet beurtelings vroeger Athanasius en Arius op kerkvergaderingen als ketters veroordeeld? Werden niet, in eene latere eeuw, Balthazar Bekker en zijn hevigste tegenstander Coelman te gelijkertijd van hunnen dienst ontzet, en evenzeer hun tijdgenoot de Labadie? Zijn niet de Hernhutters bij aanhoudendheid door de kerkelijke vergaderingen als onregtzinnig en gevaarlijk voor de Gereformeerde Kerk veroordeeld, terwijl heden ten dage, die voor de grootste voorstanders der orthodoxie gehouden worden, de Hernhutsche broeders een goed hart toedragen en met hen gemeenschap oefenen? Bepaalde niet voor weinige jaren, bij het staken der stemmen, de beslissende stem des Voorzitters op eene algemeene Synode in ons vaderland, welk in eene zeer gewigtige aangelegenheid het rigtsnoer der kerke wezen zou, terwijl een vergadering in een volgend jaar dit toen genomen besluit weder verwierp? Alleen de wetenschap kan beslissen, en de waarheid komt bij hare onbevooroordeelde, gemoedelijke, maar ook strenge toepassing vroeger of later tot haar regt. 't Spreekt wel van zelf, op den voorgrond behoort steeds te staan, dat de Heilige Schrift de kenbron is van 't geen men voor Goddelijke waarheid te houden hebbe; en de strijd over de onfeilbaarheid en feilloosheid van hen, die ze zamenstelden, is te veel een enkele woordenstrijd (logomachie) dan dat zij ernstige onrust behoeft te baren, dat er de waarheid bij lijden zal, of men door het eene of door het andere woord hun gezag uitdrukke. Doch, die deze Schriften voor een wespennest van fabelen verklaren, staan buiten onze en buiten elke Christelijke Kerk, en 't is de taak der polemiek en apologe-

tiek, zich wel toegerust tegen dezen aan te gorden, op dat zij, kan men hen niet tot bondgenooten verwerven, geene schade doen aan aller Christenen gemeenschappelijk eigendom. Hen onder dezen, die van de andere zijde, aan overleveringen en Pauselijke decreten, gezag nevens of boven de Apostelen toekennen, bestrijde men van Protestantsche zijde niet, als men facto zich met hen gelijk stelt, door zich op latere conciliën, waar ook gehouden, te beroepen, of tot het houden van nieuwe uit te lokken, om daaraan waarde toe te kennen ter handhaving van de waarheid die uit God is. Als ik, geachte medebroederen! in deze meening u niet geestverwant met mij beschouwde, zou ik voor dit schrijven geene plaats onder de door u verlangde adhaesiën vragen.

Maar hiermede zij dit dan ook nu geëindigd. Ik liep anders gevaar, uitvoeriger wordende, de opname van mijn geschrijf in zijn geheel te vergeefs van u te vergen. Neemt goedgunstig den wensch van mij aan, dat gij steeds moogt zorgen, dat uw Tijdschrift zijn titel of zinspreuk niet verloochene, en dat het alzoo, onder den zegen van den Heer der Gemeente, moge strekken ter bevordering van den vrede en het heil onzer Kerk, en 't zij u en mij, al zien wij dit niet alles nog zoo dadelijk, gelijk het Paulus was naar Phil. 1 : 18.

Haarlem, 11 Oct. 1854. G. J. DOEDES.

—

Dr. F. W. MERENS schrijft o. a. het volgende:

Gaarne betuigt ook schrijver dezes zijne instemming met het woord, waarmede de loopende jaargang van uw Tijdschrift door u werd geopend, — gelijk hij zich gedrongen gevoelt, zijne levendige ingenomenheid kenbaar te maken met het standpunt ten opzigte van den kerkelijken strijd onzer dagen daarin aangewezen, en op menige andere bladzijde van uw Tijdschrift nog nader toegelicht. Mogten allen, die de beginselen daarin ontwikkeld zijn toegedaan, zich meer en meer daaraan aansluiten.

Zeker is zoodanige aaneensluiting van gelijkgezinden in al wat door hen gezamenlijk als hoofdzaak erkend wordt, van hoog gewigt, — al ware het ook, dat omtrent punten, die door hen gemeenschappelijk als ondergeschikt beschouwd worden, vereffening van onderling verschil als voorwerp van later zorg overbleef. Immers er zijn hoofdvijanden te bestrijden, die inspanning van vereenigde krachten vereischen.

Tegenover het, wegens geringere materieële kracht niet zoo dreigende, schoon nog lang niet overwonnene, *orthodoxisme*, staat een steeds dieper ingrijpend en in verschillende vormen zich vertoonend *rationalisme*, dat te gevaarlijker wordt, nu het weigert, met dien naam zich te laten bestempelen, maar integendeel zich beroemt op een hooger standpunt te staan, dan waartoe het rationalisme en supranaturalisme der vorige eeuw zich hebben kunnen verheffen. Die roem immers mag aan het kerkelijk liberalisme onzer dagen slechts ten deele gelaten worden. Moge dit toch in menigerlei opzigt van den vroegeren *vorm* van het rationalisme zich grootelijks onderscheiden en daarboven verheven zijn te achten, — het blijkt niettemin in *beginsel* daarmede één te zijn, waar het alle gezag blijft wegwerpen en daardoor niet tot vrijheid maar tot tyrannieke heerschappij van den bovendrijvenden tijdgeest leidt, — terwijl het hierin tevens op treffende wijze zijne maagschap bewijst met de revolutie, die op staatkundig gebied door anarchie heen tot tyranny voert.

Zoo een vijand is natuurlijk *alleen* door gedurig herhaald beroep op het regt der Hervormde gezindheid of door polemiek over bepaalde leerstukken niet te overwinnen. Terwijl het de vraag is, of de laatste voor het tegenwoordig oogenblik wel in het geheel als bruikbaar wapen in den strijd kan beschouwd worden, (behalve waar het *ter verdediging* moet worden gebezigd), — omdat het wegens ons dieper liggend verschil met de tegenpartij deze moeijelijk raken kan en dus voor het tegen-

woordige het gebruik daarvan misschien meer krachts-*verspilling* dan krachts*ontwikkeling* zou moeten heeten, — zoo is daarentegen het beroep op de regten der gemeente allezins geschikt, om te doen zien, dat we allerminst geneigd zijn, dezen prijs te geven.

Wij willen daarom gedurende den grooten strijd aan de verbindende kracht der formulieren vasthouden, zonder daarom eene algemeene overeenstemming te willen in wijze van voorstelling en betoog der waarheden, welke in onze dagen allerminst mogelijk is en door de kerk der 16. en 17. eeuw toch ook nimmer geheel kan bedoeld zijn. Wij willen daarbij vasthouden aan de stelling, dat de onderteekeningsformule van 1816 is uitgegaan van eene vergadering, die met geene magt is bekleed geweest, om in de leer der Kerk eenige verandering te brengen, waaruit dan volgt, dat die formule niet anders dan als *handhaving* der belijdenisschriften mag worden opgevat, en dat zelfs de invoering eener nieuwe formule van onderteekening regtens de verbindende kracht der formulieren van eenigheid niet vermag weg te nemen.

Zonder echter de handhaving van dit juridisch standpunt te willen op de spits drijven, om daardoor den vijand met geweld uit zijne stellingen te verdringen, kan de hoofdstrijd voor ons thans alleen daarin bestaan, dat de heillooze strekking van het liberalisme meer en meer worde voorgesteld en aangewezen, opdat zoodanige theologie blijke het kind eener *ongeloovige* wetenschap te te zijn. Alleen zou het te betreuren zijn, indien daarbij het menigvuldige christelijke element miskend werd, dat bij vele aanhangers van het liberalisme in weerwil van de beginselen, die door hen worden aangekleefd, zich vertoont; — ook omdat men na welbestuurde verdediging van de andere zijde, zich daardoor roekeloos aan menige van die kleine nederlagen zou blootstellen, die de kracht van den hoofdaanval noodwendig verzwakken, — en te gelijk aan de tegenpartij eene martelaarskroon zou bieden, die *hare* kracht moet versterken, daar ze velen,

die tot hiertoe slechts *toeschouwers* waren van den strijd, hare zijde zou doen kiezen.

Wordt daarentegen de strijd voornamelijk tegen het rationalistisch beginsel en daarmede in verband staande hoofdstellingen van het liberalisme gerigt, dan is er integendeel hoop, dat eenmaal gelijk nu reeds bij aanvang in Duitschland plaats vindt, de treurige gevolgen van het verdedigen van zoodanige beginselen zullen worden ingezien, en dat velen, die zich thans aan de zijde des vijands scharen, schoon wij hen zelven daarom nog niet gaarne vijanden zouden noemen, in bondgenooten zullen verkeeren, om in den strijd tegen het ongeloof met ons mede te strijden en hun deel aan de overwinning te erlangen, als eens het zwaard zal kunnen in de scheede worden gekeerd.

Dat de Heer der gemeente daartoe ook uwe pogingen zegene en ons de kracht schenke om waakzaam, biddend en werkzaam zijn tijd te verbeiden, is de bede van hem, die zich met hoogachting noemt

Uw Dw. Dien. en medebroeder in den Heer,

Otterloo,
October 1854.

F. W. MERENS.

Zie hier nu de namen der Predikanten die in den loop van dit jaar, overeenkomstig den op bl. 18 van het 1ste Nommer van dezen jaargang, door de redactie geuiten wensch, haar „met of zonder voorbehoud, met gemotiveerde of ongemotiveerde verklaringen van adhesie aan de door haar geuite beginselen" vereerd en verblijd hebben:

L. J. van Rhijn, te N. Loosdrecht; *J. C. J. Sécretan*, te 's Gravenhage; *O. G. Heldring*, te Hemmen; *N. H. de Graaff*, te Apeldoorn; Dr. *J. J. van Oosterzee*, te Rotterdam; *J. J. van Toorenenbergen*, te Vlissingen; *B. Gewin*, te Oud-Loosdrecht; Dr. *P. H. Hugenholtz*, te Rotterdam; *J. W. Abresch*, te Heilo; *J. P. Hasebroek*, te Amsterdam; *L. G. James*, te Breda; *H. C. Voorhoeve*,

te Harlingen; Dr. *P. D. Schouw Santvoort*, te Arnhem; Dr. *F. C. van den Ham*, te Utrecht; *H. J. R. G. Theesing*, te Rotterdam; *J. H. Bösken*, te Utrecht; *L. Merens*, te Utrecht; *J. C. Verhoeff*, te Sluis; *J. G. van Rijn*, te Elst; *V. H. Guye*, te Amsterdam; *B. J. H. Taats*, te Middelburg; *H. C. G. Schijvliet*, te Bennekom; *J. A. Stoop*, te Nijmegen; *J. G. Verhoeff*, te Elspeet op de Veluwe; *J. B. Nijhoff*, te Vaassen; *Anthony Bax*, te Oostburg; *P. J. Laan*, te Amersfoort; Prof. *J. P. Valeton*, te Groningen; *Ph. R. Hugenholtz*, te Haarlem; *W. G. van den Broek*, te 's Grevelduin Capelle; *G. J. Doedes*, te Haarlem; *P. A. van Toorenenbergen*, te Waarder; Dr. *F. W. Merens*, te Otterloo; *J. M. Loois*, te Woerden; *B. Moorrees*, te Wijk bij Heusden.

—

Uitspraken in de zaak van Dr. Meyboom en Dr. Zaalberg. De kerkelijke procedures omtrent de beroeping van Dr. Meyboom en Dr. Zaalberg zijn afgeloopen. Hebben wy den gang der redeneering te weinig begrepen, of komt het volgens deze procedures, voor dergelijke gevallen, door de hoogere en lagere kerkbesturen aangenomen systema hierop neder?

„De Nederlandsche Hervormde Kerk heeft als zoodanig eene leer; eene leer, die ook haar eigen aart en wezen heeft;

Maar deze leer is ondergeschikt aan de uitspraken van Gods Woord.

Ieder leeraar in de Nederlandsche Hervormde Kerk mag deze uitspraken verstaan, zoo als hy vermeent te behooren,

En diensvolgens prediken zoo als hy 't verstaat.

Niet onmogelijk is het op deze wijze, dat de leer eens leeraars in de Nederlandsche Hervormde Kerk, in meerdere of mindere mate, afwijkt van de leer der Kerk.

Dit zou zelfs zeer ver kunnen gaan. (Ongebreidelde vrijzinnigheid).

Maar wanneer kan het worden bewezen?

Slechts dan, wanneer genoegzaam bewezen worden kan, dat zijn leer strijdig is met Gods Woord.

Hetwelk onbewijsbaar is.

Immers in de meeste gevallen. B. v. waar het de verzoening door het bloed des kruises, de Godheid van den persoon des Heeren Jezus, de persoonlijkheid van den H. Geest, en het Goddelijk gezag der Heilige Schriften zelve geldt.

Alle hartstochtelijkheid en zelfs, voor het oogenblik, de vraag daarlatende of dit systema aanbeveling waardig is, zal de vraag wel niet geheel ongepast zijn, of het sluit in eene Kerk, welker Reglementen, nog altijd, immers in den een of den anderen zin, willen:

handhaving van de leer der Kerk, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord in de aangenomen formulieren van eenigheid vervat is;

by kerkvisitaties, van ouderlingen en diakenen, schriftelijk of mondeling, verlangen

het getuigenis dat de predikanten zijn gezond in de leer.

En de naam eens beroepen leeraars op drie achtereenvolgende zondagen aan de gemeente doen voorstellen, om te. vernemen, of iemand iets tegen zijne leer of leven hebbe in te brengen.

Het formulier van bevestiging vangt met de volgende woorden aan:

„Geliefde Broeders, het is ulieden kennelijk hoe wy nu tot drie verscheiden reizen, den naam van onzen medebroeder N., hier tegenwoordig, openlijk voorgesteld hebben om te vernemen of iemand wat hadde, *het zij leere of leven aangaande*, waarom hy niet zoude mogen bevestigd worden, in den dienst des Woords. Het is nu alzoo, dat ons niemand is verschenen, *die iets wettelijks voortgebracht heeft tegen zijn persoon*; daarom wy enz.

Wordt (ten zij dan dat niemand iets hoegenaamd hebbe ingebracht) met deze woorden, niet iets gezegd, hetwelk, volgens dit systeem, evenmin bewezen als ontkend kan worden?

N. B.

De drie stellingen en de drie ontkenningen der Hervorming. De beroemde Berlijnsche hoogleeraar Dr. CARL IMMANUEL NITZSCH spreekt in de voorrede van zijn onlangs (1853) uitgegeven werk: *Urkundenbuch der Evangelischen Union, mit Erlaüteringen*, het volgende oordeel uit over het karakter van het protestantismus, oordeel dat wij des te eerder nu, daar het Hervormingsfeest ons nog onlangs levendig onze voorregten en onze verpligtingen herinnerde, mededeelen, daar dit boek (dat ten doel heeft het positief protestantsch karakter der Union te verdedigen) waarschijnlijk, wegens de specialiteit van het onderwerp, weinig ten onzent zal zijn bekend geworden.

„De Hervorming bevat in drie stellingen drie ontkenningen, en in drie ontkenningen drie stellingen.

Door de eerste stelling wordt de band met de *Algemeene Christelijke Kerk* vastgehouden. Het is het geloof aan de drieëenheid des levenden Gods, aan de Godmenschelijke natuur van Jezus Christus, en verder aan alle die feiten der komst, voleinding en toekomst van dezen Middelaars-persoon, waarvan alles afhangt. Daardoor wordt alzoo ontkend en verworpen iedere poging van gnostisch-heretischen [1]) aard, om deze geheimenissen der openbaring Gods in Christus, aan *het streven van het verstand, om alles aan de heerschappij van het denken* te onderwerpen, of aan het in het *theisme* [2]) verholen *deisme* [3]) ten offer te brengen.

Door de tweede stelling wordt in eene zamenhangende rij van bepalingen, de *evangelische* opvatting van het

1) Men kan het *gnosticisme* in dezen zin, omschrijven als de rigting om, door het denken boven het gelooven te stellen, voor de denkenden eene hoogere waarheid te erlangen dan die voor het geloof bereikbaar is.

2) D. i. de leer van de persoonlijkheid Gods, zonder dat er nog bepaald zij of die leer op openbaring rust en zich in die der drieëenheid Gods verder ontwikkelt.

3) D. i. de leer van de persoonlijkheid Gods, doch tevens van de volkomen afgescheidenheid van God en de wereld.

christelijke verlossingsbegrip met ontkenning en verwerping van het langzaam ontwikkelde *wettelijke* stelsel, gehandhaafd. Wanneer namelijk de hervorming, zonder de vatbaarheid van den zondigen mensch tot verlossing te loochenen, de volkomene en algeheele behoefte van verlossing van het gansche geslacht van Adam stelt, stelt zij daarmede tevens de volkomen vrijheid der genade, (d. i. hare onafhankelijkheid van alle menschelijke verdiensten) en de eenige verdienstelijkheid van Christus. Verder, zonder regtvaardigmaking en wedergeboorte van elkander af te scheiden of ook te vereenzelvigen, zonder de werken der liefde ter gunste van een verstandelijk aannemen der waarheid gering te achten, houdt zij het geloof door het evangelie gewerkt, voor de eenige ware wijze om de geregtigheid, die uit de genade is, te ontvangen; laat alzoo tusschen den inwendigen mensch des geloofs en God in Christus geen verder middelaarschap toe, dan den Geest der genade in de van Christus ingestelde middelen, en stelt het bestaan en de waarheid zijner gemeente van geen andere waarborgen of teekenen afhankelijk, dan van de uitoefening en werkzaamheid der instellingen des Heilands. Daarmede ontkent en verwerpt zij iedere bevoegdheid der Kerk om boetedoeningen voor de zonde te verschaffen of te vorderen, voor zoo ver betreft de zaligheid der zielen en niet de tucht; ontkent en verwerpt zij, dat de Kerk de plaats van Christus zou bekleeden; ontkent en verwerpt zij dat er een van God ingesteld ambt van priester en van offerdienst zou bestaan, waardoor op het priesterschap van Christus, en het priesterschap van alle geloovigen inbreuk gemaakt wordt; ontkent en verwerpt zij de geregtigheid uit de werken; ontkent en verwerpt zij dat de genade verdiend kan worden; ontkent en verwerpt zij de mogelijkheid om de wet Gods boven haar eisch te vervullen; ontkent en verwerpt zij de kracht en ontvankelijkheid van andere genademiddelen dan die Christus heeft ingesteld, en herstelt den evangelischen aard der Christelijke volmaäktheid door den waan van monniken deugd

te vernietigen. Bij de *anti-heretische* rigting der Hervorming komt alzoo eene *anti-katholische*, het katholische in den zin van het pauselijke genomen. Alles wat in deze strekking gezegd kan worden, knoopt Luther, in den aanvang van het tweede deel der Smalkaldische Artikelen, aan het eerste of aan de artikelen over „de Goddelijke Majesteit" vast, door de stelling: „Jezus Christus, onze God en Heer, is om onze zonden gestorven," en zegt van het geheel dezer artikelen (van het tweede deel): „op dat artikel staat alles, wat wij tegen den paus, duivel en wereld leeren en leven."

De Hervorming der zestiende eeuw voltooit zich evenwel eerst in eene *derde* stelling, die ook noodzakelijk hare ontkennende werking openbaart.

Zij stelt namelijk in de eerste plaats, ten einde de valsche innerlijkheid en geestelijkheid der dweeperij te weren, de oude waarheid, dat de geest van Christus niet zonder middelen werkt, en daarmede stelt zij de noodzakelijkheid van met de H. Schrift overeenstemmende prediking des Evangelies en van de Sakramenten, waarbij tevens het in de Schrift gegrond regt van den kinderdoop gehandhaafd wordt. — Dientengevolge stelt zij aan de andere zijde, dat het prijselijk en noodig is, de bediening en het gebruik der genademiddelen, zonder dat de evangelische vrijheid schade lijde, te hechten aan de verordeningen, die reeds door de Apostelen als voorbeeld gegeven zijn, doch niettemin naar de behoeften van tijd en plaats gewijzigd kunnen worden; want ook hier is gelijkvormigheid niet noodig. Eindelijk leert zij de christelijkheid der huiselijke en burgerlijke pligten van de verschillende in de maatschappij bestaande standen tegen iedere anarchie en ontheiliging vasthouden.

In deze *anti-anarchische* rigting, of in deze bestrijding der ordeloosheid (*ataxie*) van kerkelijke en politieke wetteloosheid (*anti-nomismus*) vereenigden de getuigenissen der Hervorming zich met des te meer ijver, daar in deze zaken, zeker van uit tegenovergestelde punten, eene on-

miskenbare zamentreffing van de wederdooperij met het pausdom te voorschijn trad."

Tot dus verre Nitzsch. Duidelijk is het dat de laatste stelling met hare ontkenning op de tweede, en deze op de eerste rust. Wat zou het worden, indien men, de derde tot grondslag aannemende, daarop de tweede vestigde, en de eerste wegliet? Zou dan de anti-katholische strekking niet te schande gemaakt worden tegenover het *anti-heretische* of algemeen-christelijk karakter, dat de Roomsche Kerk boven zulk een protestantisme vooruit heeft?

D. C. D. L. S.

—

Na het afdrukken van het vorig blad zijn nog adhaesiën ingekomen van:

DD. L. TINHOLT, Pred. te *Wissekerke.*
J. DROST, Pred. te *Helvoetsluis.*
J. H. GUNNING JR., Pred. te *Blaauw-Capel.*

Ds. GUNNING schrijft:

Indien de Redactie van *Ernst en Vrede* met de onderstaande toelichting kan vrede hebben, en door mijne reserves, schoon ze niet alle zelf beamende, toch haar beginsel niet verloochend meent te zien, zal zij mij zeer verplichten met deze adhaesie in haar Maandschrift op te nemen.

Naar mijne bescheidene meening kan aan het woord *Voraussetzungslosigkeit* als beschrijving van den toestand des geestes bij zijn wetenschappelijk onderzoek, eene andere, min laakbare beteekenis worden gegeven dan die welke te recht in het bekende programma van *Ernst en Vrede* wordt afgekeurd. Hoe men, bij ootmoedige, *zelfverloochenende* hertoetsing zijner denkbeelden, juist in zijne *Voraussetzungen* de dwaallichten kan herkennen die tot nog toe van de waarheid hadden verwijderd: hoe de voortgang der echt-geloovige wetenschap alsdan in niets anders schijnt te bestaan dan in voortdurend zich in de

kracht des geestes van alle den „natuurlijken mensch" zoo dierbare onderstellingen te zuiveren: hoe dus het ideaal naar 't welk men streeft, de volkomen geloovige wetenschap of het volkomen wetenschappelijk geloof, bij zulk een opvatting van dit woord geen schooner naam dan dien van volkomene *Voraussetzungslosigkeit* kan dragen — dit alles hier breeder te ontwikkelen zou buiten de perken gaan eener adhaesie, waarbij slechts eene (eenvoudige of gemotiveerde) betuiging van overeenstemming in beginselen, niet eene beschrijving van den weg langs welken men tot die overtuiging zij gekomen, gevraagd wordt. Genoeg, wanneer ik verklaar, onder de door mij verloochende en bestredene *Voraussetzung* te verstaan de dusgenoemde „Autonomie des christelijken zelfbewustzijn," de bewering dat wij den toetssteen der waarheid in ons zelve zouden hebben in plaats van in de objectieve openbaring Gods — dan twijfel ik niet of er zal, ook bij verschil van benaming, geloof geslagen worden aan mijne betuiging van weerzin tegen datgene wat door de Redactie genoemd wordt: een „streven, waarvan de ondervinding de wrange vruchten reeds heeft doen kennen, en dat, als leidende tot vernietiging van al het bestaande en tot een volslagen scepticisme, door deze vruchten veroordeeld wordt."

Van ganscher harte kan ik dus de in *Ernst en Vrede* bedoelde, verkondigde en toegelichte hoofdwaarheden der Nederlandsch-Hervormde belijdenisschriften, als hoofdzaken van ook mijn persoonlijk geloof erkennen en belijden. Het zal, na zoo vele voortreffelijke adhaesiën, niet noodig zijn dat ook ik in het breede verklare waarom ik èn den Ernst dien de Redactie zich tot beginsel — èn den Vrede dien zij zich tot doel stelt, tot voorwerp van ook mijne wenschen, pogingen en gebeden gesteld heb. Wie nadere bepaling van mij verlangde zou niets anders vernemen dan wat door de meesten mijner voorgangers in dezen, inzonderheid door den heer Schouw Santvoort, beter dan ik het vermag, is uitgedrukt.

Omtrent de reden die mij tot deze adhaesie drong, gevoel ik mij echter verplicht het volgende te verklaren:

Wegens mijne jeugd, mijn' aard, mijne wetenschappelijke en kerkelijke minbeduidendheid, en den gang waarlangs ik geleid ben in mijne toenadering tot de waarheid ('t welk alles mij tot den diepsten ootmoed voor mij zelven, dat is tot de hoogste verdraagzaamheid jegens anders-geloovenden noopt) ben ik van openlijke blootlegging mijner denkbeelden buiten den kring mijner amptelijke verkondiging, afkeerig.

Op grond van de belofte Gods, die overal in letter en geest der heilige Schrift, en het duidelijkst Luk 11 : 13[b] is uitgesproken, geloof ik dat elk onderzoek naar de waarheid dat met oprechten ernst, dat is met gebed om den Heiligen Geest, wordt gedaan, tot eenig resultaat moet leiden, hetwelk, hoe afwijkend ook van onze eigene voorstellingen, evenwel als aanvankelijke hoezeer ook onvolledige, waarheid moet worden geëerbiedigd.

Op grond evenzeer van Gods Woord meen ik den naaste niet naar het *wezen* maar naar het *kenmerk* des waren geloofs te mogen beoordeelen. Wel verre van die beide, *wezen* en *kenmerk* des *geloofs*, identisch te stellen, geloof ik integendeel dat zij voor *ons* oog tot elkander staan als wortel en vrucht; als ook dat het eerste, op het terrein des inwendigen gemoeds gelegen, slechts door den Hartekenner kan worden doorschouwd; terwijl alleen het tweede, op het gebied des levens zich openbarende, binnen het bereik van 's menschen beoordeeling valt, zonder aan ons beperkt en partijdig verstand genoegzame data te leveren om, bij gevolgtrekking, tot het eerste terugwaarts te durven besluiten.

In onze tegenstanders blijf ik diensvolgens, zoolang het *leven* niet daartegen getuigt, oprechtheid en goede trouw met hetgeen naar mijne beschouwing daaruit volgt, in allen ernst onderstellen.

Om deze gezamenlijke redenen achtte ik het tot nog toe minder mijne roeping, in het gedrang der meeningen

ook mijne zwakke stem te doen hooren, dan wel, alleen op den berg te gaan en te bidden.

Maar ik heb mij tot het eerste gedrongen gevoeld door de wijze waarop, sedert de eindbeslissing der Synodale Commissie in zake Dr. Meyboom, in het overigens door mij zeer hooggeschatte dagblad „de Nederlander" tegen haar door velen wordt geprotesteerd.

De meesten dier protesterenden geven min of meer duidelijk te kennen dat het navolgen van hunne handeling door hen als algemeene roeping des hervormden leeraars, nalatigheid in dezen daarentegen als plichtverzuim wordt beschouwd.

Zij beweren dus dat gehechtheid aan de hoofdwaarheden onzer hervormde belijdenis, noodzakelijk een zoodanig protesteren ten gevolge moet hebben.

Bij alle eenstemmigheid met deze broeders in ons dierbaar en allerheiligst geloof, moet ik *deze* hunne bewering wederleggen door het eenvoudige *feit* van mijne bovenstaande adhaesie, die *niet* door een protest gelijk het hunne zal worden gevolgd, tenzij ik van de onbestaanbaarheid mijner houding overtuigd worde.

Wat deze houding — zelve betreft, ik acht dat „het „geven van eene adhaesie eene daad is zóó veelomvattend „en waarin een oordeel ligt opgesloten over zóóvele za„ken waarover mijn oordeel nog niet rijp is, dat ik de „verantwoordelijkheid daarvan niet op mij kan nemen."

Heeft een man als Chantepie de la Saussaye dit (ook uit *mijne* ziel geschreven) omtrent zichzelven kunnen verklaren, dan moet men inderdaad zich minder verwonderen over het stilzwijgen van nietsbeteekenenden gelijk ik met zoovelen, dan wel over de beslistheid waarmede anderen — en daaronder ook jongelingen van vermoedelijk weinig meer rijpheid dan wij zwijgenden — niet alleen thetisch hunne geloofs-overtuiging, maar ook polemisch hunne afkeuring van eene andere handelwijze, met min of meer duidelijke bepaaldheid openbaren.

Ieder zij in zijn *eigen* gemóed ten volle verzekerd.

Alleenlijk, men weet van hoeveel gewicht eene zijdelingsche of rechtstreeksche aanmaning is, wanneer zij door geestverwanten in hetzelfde geloof wordt uitgesproken. Nu zijn er velen, die wèl van een gebrek aan mannelijke rijpheid in Christus, hetwelk zij belijden en betreuren, doch niet van een plichtverzuim waaromtrent hun geweten hen niet veroordeelt, mogen worden beschuldigd. Men wachte zich, de zoodanige te dringen tot iets dat in hun geval eene gevaarlijke schrede tot onbewuste menschendienst, of eene onheilige anticipatie op de leiding des Geestes met hen, zou kunnen worden. Men vreeze evenzeer, bij de minkundigen in de verhitting onzer dagen voedsel te geven aan eene tweede soort van „negatief protestantisme" namelijk aan de neiging om niet zoozeer in positieve, aansprakelooze belijdenis en verkondiging der waarheid, dan wel in het negeren van — en protesteren tegen hetgeen voor logen wordt gehouden, het kenmerk van „getrouwheid" te vinden.

Blaauw-Capel,
15 November 1854.

J. H. GUNNING Jr.

Adres dezer dagen ingediend: Aan den Eerwaarden Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te Groningen.

Eerwaardige Heeren!

De ondergeteekenden, leden der Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier, wenden zich met verschuldigde onderdanigheid tot U, om U met den meesten aandrang te verzoeken, dat Gij, bij het gewigtig werk der beroeping van eenen Herder en Leeraar voor deze gemeente, uwe keuze moogt vestigen op *eenen man, die bekend staat als uit innige overtuiging de belijdenis der Nederlandsche Hervormde kerk, gelijk zij op Gods Woord gegrond en in de belijdenisschriften dier kerk uitgedrukt is, omhelzende en predikende, en die overtuiging ook in zijn geheele leven aan den dag leggende.*

In eenen regelmatigen toestand der kerk zou zulk

een verzoek met regt voor ongerijmd kunnen geh
worden, daar het niet anders denkbaar zou zijn
dat de Kerkeraad eener Hervormde gemeente m
beriep, die met woord en daad het geloof der ger
beleden, om deze daarin op te bouwen en te verst
te reinigen en vruchtbaar te maken.

Maar terwijl er, gelijk van algemeene bekendh
en door niemand geloochend kan worden; tegenw
feitelijk (niet regtens) eene onbeperkte vrijheid
iederen predikant bestaat, om zijne overtuiging,
die ook zijn moge, aan de gemeente te verkon
zoo rekenen wij het noch ongerijmd noch ongepa
te verzoeken eenen man te beroepen, wiens overt
met de belijdenis der Ned. Herv. kerk overeenste

Wij willen over de aanleiding tot dit verzoel
uitweiden. Wij willen niet geacht worden (hoezee
afwijking van onze belijdenis diep betreurende)
eenige beschuldiging tegen iemand in te brengen. G
laten wij aan ieders geweten en vooral aan het ve
lijkt Hoofd der gemeente over, uitspraak te doen i
verre het gebruik maken der bestaande vrijheid va
in onze kerk met pligt en roeping overeenkomstig

Wij zien alleen op de keuze van den nieuwen le
en wenschen slechts dat deze, — al is ook t
helaas, verre het grootste deel onzer gemeente m
eigenlijke geloofsbelijdenis der Ned. Herv. kerk i
geheel niet of weinig bekend en meer of min da
afgeweken, — dat deze althans met die belijdeni
harte instemme en dien overeenkomstig leere en
opdat die leden der gemeente, welke haar nog vas
den, — al ware hun getal ook gering, — ook
hunne zijde de vrijheid mogen hebben, hun eigen g
te hooren verkondigen.

En dat er zijn, die daarop prijs stellen, da
strekken niet alleen de ondergeteekenden tot getu

Neen, wij beroepen ons, ten bewijze daarvan, o
groot en nog gedurig toenemend aantal dergenen

elders dan in de openbare godsdienstoefeningen onzer gemeente voedsel voor hunne ziel zoeken, met name in de afgescheidene gemeente, hoe geweldig hun overigens het denkbeeld ook moge tegenstaan, zelven zich van eene kerk af te scheiden, waaraan zij innig verknocht zijn. Wij beroepen ons op het groot aantal dergenen, die, gaarne belijdenis huns geloofs willende afleggen, zich nogtans daarvan onthouden, omdat zij geene vrijheid gevoelen zich bij onze gemeente aan te sluiten; dergenen, die, schoon als lidmaten der gemeente aangenomen, geene vrijheid gevoelen aan de verkondiging van 's HEEREN dood aan de heilige tafel in die gemeente deel te nemen; dergenen, die schoon hunne kinderen in de gemeente wenschende op te voeden, geene vrijheid gevoelen dezen door den H. Doop daarin te laten opnemen, een getal zoo groot, dat wij meenen ons aan geene overdrijving schuldig te maken, als wij zeggen, dat er veel meer dan honderd ongedoopte kinderen in onze gemeente zijn.

Meent niet, Eerwaardige Heeren, dat dit alles uit eene bekrompene vasthouding aan dorre leerstellingen voortspruit, dat het alleen om doode klanken en uitdrukkingen te doen is, welker gedurige herhaling men begeert. Daarvoor kan misschien de beschaving en verlichting van sommigen, die met ons imstemmen, ten waarborg strekken. Maar Gij kunt het ook niet meenen, zoo de zaken, van welke hier sprake is, U slechts eenigermate bekend zijn. Neen, het geldt hier het leven, het geldt de zaligheid der zielen.

De vraag is, — wij stippen slechts weinige hoofdpunten aan, — of wij in de Heilige Schrift, als Gods Woord, ons hoogste rigtsnoer van geloof en leven, de eenige en onfeilbare aanwijzing van den weg der zaligheid bezitten, dan of wij door eigene rede, deels met gebruik der Schrift, deels ook langs andere wegen, zelfs al mogten deze tot uitkomsten, die met de Schrift in strijd zijn, leiden, vinden moeten wat waarheid ten leven

is: met andere woorden, of God zelf in den Bijbel al of niet tot ons spreekt;

of wij Jezus Christus, den Zone Gods en den Zoon des menschen, als God geopenbaard in het vleesch, één met den Vader in wezen, moeten erkennen en aanbidden, dan of wij in Hem slechts een schepsel, hoe verheven dan ook, maar als zoodanig oneindig beneden den Schepper geplaatst, zien moeten: met andere woorden, of God zelf al of niet zich tot ons heeft neêrgebogen;

of wij de verlossing onzer zielen aan het bloed van Christus, tot delging van de schuld onzer zonde aan het kruis vergoten, door het geloof in Hem dank weten, dan of wij, door de betooning van Gods liefde in de zending en in zooverre ook het lijden Zijns Zoons tot een heilig leven in navolging van Jezus voorbeeld gebragt, ons Gods gunst waardig moeten maken: met andere woorden, of de grond onzer hope in Christus verdiensten of in eigene werken gelegen is;

of wij den Heiligen Geest, als God zelven, tot vernieuwing onzes gemoeds en om geloof en daaruit voortvloeijende liefde en heiligmaking in ons te werken, behoeven en Zijne kracht in Christus naam aan den Vader vragen moeten, dan of wij eenen heiligen geest, gelijk die zich in Jezus woorden en werken vertoont, bij ons zelven moeten aankweeken: met andere woorden, of onze bekeering ten eeuwigen leven uit God of uit ons zelven is.

Ziet, Eerwaardige Heeren, wij mogen bij de uiteenzetting dezer punten (en het zijn op verre na de eenige niet) in Godgeleerde wetenschap veel te kort schieten: daartoe zullen onze gebrekkige uitdrukkingen wel voldoende zijn, om U (is het noodig) te doen gevoelen, dat het hier twee verschillende wegen van zaligheid, twee verschillende bronnen van in- en uitwendig leven, twee verschillende grondslagen van blijdschap en troost in leven en sterven geldt.

En is het ons dan ten kwade te duiden, dat wij eenen

Herder en Leeraar begeeren, die ons en onze dierbare kinderen, overeenkomstig die leer, welke de belijdenis uitmaakt der kerk, waartoe wij uit overtuiging behooren, onderwijst, vermaant, teregtwijst, bestuurt. o Indien Gij wist, welke tranen er in 't verborgen om het gemis dier leere gestort zijn, met welke verscheurde harten zelfs eenigen, die tot de trouwste, de achtingswaardigste, de vroomste leden onzer gemeente behooren, zich allengs van die gemeente losgemaakt en uit de kerkgebouwen teruggehouden hebben gevoeld, Gij zoudt geen oogenblik aarzelen aan onze bede gehoor te geven.

Maar vragen wij dan slechts eene gunst? Hebben wij dan geen regt op de verkondiging dier leer? Ja, dat hebben wij. Hoe groote vrijheid er ook vergund, hoeveel afwijking er ook geduld worde, nog bestaat de belijdenis der Ned. Herv. kerk als zoodanig, nog is zij de eenige krachthebbende belijdenis dier kerk, nog is hare handhaving, al heeft geen Reglement de grenzen der afwijking bepaald, den kerkbesturen aanbevolen en ten pligt gemaakt.

En wat zou U weerhouden aan onzen wensch gehoor te geven? Zijt Gij in de meening van sommigen, dat het eigenlijk onverschillig is, hoe men zich de Evangeliewaarheid denke, mits het doel, de betrachting van zoogenaamde deugd en zedelijkheid, slechts bereikt worde: wat nood, dat dan ook de verkondiging onzer belijdenis worde gehoord?

Of gelooft Gij werkelijk, dat deze belijdenis eene dwaling is: zoudt Gij dan ook aan de kracht der waarheid, om haar te beschamen en te overwinnen, mogen twijfelen? Waarom dan de les van Gamaliël niet toegepast, in het vertrouwen, dat God dit werk van menschen verbreken zal?

Of zou men integendeel werkelijk te vreezen hebben, dat tegen de kracht eener Evangelieverkondiging, gelijk wij begeeren, geene andere leer op den duur bestand is? Zou het waarlijk een gevoel van onvermogen zijn,

dat met zooveel zorgvuldigheid het prediken van de leer der Ned. Herv. kerk doet weren? — Maar, wij bidden U, Eerwaardige Heeren, ziet dan toch toe, wat Gij doet; want dan is die leer uit God en dan kan niemand haar breken. En al werden dan alle wegen afgesneden en alle toegangen verstopt, nog zou het Woord van God, waarop die leer gegrond is, zich eenen weg banen.

En zoo is het. Het is niet alleen in het belang van ons zelven en van hen, die met ons in belijdenis overeenstemmen, dat wij onze begeerte te kennen geven: het is in het belang der geheele gemeente. Voor de geheele gemeente bestaat de behoefte, zelfs al mogt zij die niet gevoelen, al mogt zij er de vervulling niet van begeeren, dat haar de eenige weg der zaligheid, gelijk die in Gods Woord geleerd wordt en in de belijdenisschriften onzer kerk uitgedrukt is, aangewezen worde.

Daarom, wij herhalen het, bidden wij U, Eerwaardige Heeren, ziet toch toe, wat Gij doet. Bedenkt toch, welk eene gewigtige zaak het ten allen tijde, maar bijzonder in het tegenwoordig oogenblik is, eenen Herder en Leeraar voor eene gemeente te kiezen. Dat toch niemand Uwer zich door partijzucht, door vooringenomenheid, door de inblazingen van wie het ook zij, late leiden! o Ziet toe, dat niet eenmaal, indien door de keuze, welke Gij gaat doen, ook maar eene enkele ziel verloren ging, dat bloed van Uwe hand worde geëischt.

Of vreest Gij welligt (gering bezwaar voorzeker, waar zoo hooge belangen op het spel staan!) voor spanning en verwarring in de gemeente? — Eerwaardige Heeren, de spanning en verwarring kan naauwelijks grooter worden dan zij nu reeds is, al wordt zij ook nog zoo verborgen gehouden. Daarentegen is eene keuze, gelijk wij van U vragen, het eenige middel om velen te bevredigen en de breuke te heelen, om al die ongedoopte kinderen tot de gemeente terug te brengen, al die gedoopten tot het afleggen van belijdenis te bewegen, al die lidmaten in den zegen van 's HEEREN tafel te doen

deelen, in één woord, die schare, die nu of van zielevoedsel verstoken is, of het elders zoekt, op nieuw aan de gemeente te verbinden.

Ja, ook de armen der gemeente zullen er de vruchten van genieten. Niet langer zullen er eenige van hen, omdat zij, het brood des levens liever hebbende dan de spijze die vergaat, elders de openbare godsdienstoefening bijwonen, van de bedeeling behoeven uitgesloten te worden; niet langer zullen de meergegoeden, die zich het lot dezer verstootenen aantrekken, de giften hun geschonken aan de Diaconiekas behoeven te onthouden. Integendeel, waar een levend geloof, naar Gods Woord krachtig gepredikt, liefde in de harte werkt, waar dankbaarheid voor zoo groot eene weldaad de ziel vervult, daar zullen in vernieuwden overvloed milde giften toestroomen, en de tijdelijke, zoowel als de geestelijke belangen der gemeente zullen er door worden bevorderd.

o Mogt de Heer der gemeente ons dien zegen doen ondervinden! Daartoe smeeken wij den invloed des Heiligen Geestes op Uwe harten, op Uwe beraadslagingen, op Uwe besluiten af. Onder opzien tot Hem hebben wij ons verzoek bij U ingebragt. Wij onthouden ons van in nadere bijzonderheden omtrent personen te treden. Mannen, gelijk wij bedoelen, zijn, Gode zij dank! nog in genoegzaam aantal in de Ned. Herv. Kerk aanwezig en alomme bekend. Dat de God en Vader van onzen HEERE JEZUS CHRISTUS U geve, eene Hem welgevallige keuze, tot zijne verheerlijking en tot heil der gemeente te doen!

Groningen,
den 31. October 1854. *(Volgen de handteekeningen.)*

—

De Algemeene Synodale Commissie en de handhaving van de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk. — Op grond van de waarheid, dat Art. 11 van het Algemeen Reglement, sprekende van de leer der Kerk,

geen nadere bepaling van die leer bevat, beweert de Algemeene Synodale Commissie in hare uitspraak in de zaak van Dr. L. S. P. Meyboom, dat dit artikel dus niet geacht kan worden geschonden te zijn, zoolang niet aangetoond is, dat de daaraan door het Provinciaal Kerkbestuur van NoordHolland gegeven verklaring in strijd is met eenig ander voorschrift der Reglementen.

Het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland had onder anderen verklaard, dat Art. 38 van het Reglement op het Examen, zoowel als Art. 57 van het Reglement van opzigt en tucht, waar het spreekt van „de leer, welke overeenkomstig Gods Heilig Woord in de aangenomene formulieren van eenigheid der Nederlandsche Hervormde Kerk vervat is," in milden zin optevatten zijn, blijkens de uitspraak der Synode over de waarde der formulieren van eenigheid en hare verbindende kracht, in 1841 gegeven, en blijkens het 11. Art. van het Algemeen Reglement, dat dien milden zin waarborgt; er bij voegende, dat ten gevolge hiervan aan Kerkbesturen geen voldoende maatstaf gegeven is ter beoordeeling van ingekomen bezwaren tegen iemands meening omtrent de leer, daar die beoordeeling dan grootendeels rusten zou op subjectieve gronden.

Is men dus volgens het Provinciaal Kerkbestuur van Noord-Holland niet in staat, de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk te handhaven, omdat een voldoende maatstaf ontbreekt ter beoordeeling van ingekomen bezwaren tegen iemands prediking; de Algemeene Synodale Commissie blijkt van hetzelfde gevoelen te zijn.

Van een geheel ander gevoelen is echter de Algemeene Synode dezes jaars geweest. In een schrijven aan het Klassikaal Bestuur van Harderwijk, dd. 27 Julij 1854, verwijt zij dit bestuur, dat het, door zijn adres van 10 Junij dezes jaars, de Synode onder eene zware verdenking brengt, alsof deze tot nu toe haren duren pligt in het handhaven van de leer der Hervormde Kerk zou verzaakt hebben.

De Synode beschouwt dus het handhaven van de leer onzer Kerk als haren duren pligt. Zij doet dit te regt, daar Art. 11 van het Algemeen Reglement voor allen, die in onderscheiden betrekkingen met het kerkelijk bestuur belast zijn, onder anderen ook de handhaving dier leer als hoofddoel voorstelt.

De Synode beschouwt verder de vervulling van dien pligt als mogelijk. Niet alleen zegt zij toch geenszins, dat men onbillijk jegens haar is, als men haar onder de verdenking brengt van dezen haren duren pligt te verzaken, (iets dat zij had moeten doen, indien zij meende, dat er aan geen handhaving van de leer onzer Kerk te denken valt bij gemis van voldoenden maatstaf en nadere bepaling); maar zij verklaart uitdrukkelijk, dat als men van haar beweert, dat zij dezen pligt verzaakt, men iets zegt, dat niet met de waarheid overeenkomt. Of zij dit met regt beweert, onderzoeken wij nu niet. Wij doen alleen opmerken, dat de Synode door de verklaring, dat zij de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk handhaaft, die handhaving voor mogelijk toont te houden.

In strijd nu met deze verklaring der Synode neemt de Algemeene Synodale Commissie de houding aan, als of de handhaving van de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk niet mogelijk is, zich daarbij beroepende op de afwezigheid eener nadere bepaling van die leer in Art. 11 van het Algemeen Reglement.

Even gemakkelijk als de strijd tusschen de Synode en de Algemeene Synodale Commissie op dit punt in het oog valt, kan de nietigheid worden aangetoond van den grond, waarop de laatstgenoemde hare uitspraak laat rusten. Alsof iets anders dan de leer, die in de Symbolische schriften der Nederlandsche Hervormde Kerk voorkomt, den naam van de leer dier Kerk verdient te dragen! Alsof in het jaar der vaststelling van het Algemeen Reglement voor het eerst van „leer der Nederlandsche Hervormde Kerk" gesproken werd!

Wij zijn met de Synode dezes jaars van gevoelen, dat

het handhaven van de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk haar dure pligt is; dat die pligt niet alleen op háár rust, maar ook op de Algemeene Synodale Commissie, en op allen, die verder in onderscheiden betrekkingen met het kerkelijk bestuur in onze kerk belast zijn. Wij zien met leedwezen, dat de Algemeene Synodale Commissie door hare uitspraak in de zaak van Dr. L. S. P. Meyboom de beschuldiging heeft uitgelokt, dat haar dure pligt in het handhaven van de leer der Nederlandsche Hervormde Kerk door haar wordt verzaakt. Wij meenen, dat men in onze Kerk geen zitting nemen moest in eenig Kerkelijk Bestuur, indien men de handhaving van de leer dier Kerk niet voor mogelijk houdt en zich derhalve de verzaking van dezen duren pligt gemakkelijk voorspellen kan. Wij achten het overtollig, te doen opmerken, dat men te regt van grenzenlooze verwarring in onze Kerk spreekt, als in één en hetzelfde jaar de Algemeene Synode beweert, dat zij haren duren pligt in het handhaven van de leer onzer Kerk niet verzaakt, en de Algemeene Synodale Commissie zich achter de afwezigheid van eene nadere bepaling dier leer in Art. 11 van het Algemeen Reglement verschuilt, om zich aan die handhaving te onttrekken. Wij noemen dit een onrustwekkend verschijnsel, bevreemdend ook voor ieder, wien het niet ontgaat, dat het schrijven der Synode aan het Klassikaal Bestuur van Harderwijk, en de uitspraak van de Synodale Commissie in de zaak van Dr. L. S. P. Meyboom onderteekend is door dezelfde Predikanten, het eerste door hen als President en Secretaris der Algemeene Synode, de laatste door hen als President en Secretaris der Algemeene Synodale Commissie. Neemt de Synodale Commissie de leervrijheid tegenover de handhaving der leer, die haar als pligt is opgelegd, in bescherming, dit staat gelijk met vernietiging van elken waarborg voor de gemeente, dat de waarheid haar zuiver zal worden verkondigd. Treden er in onze Kerk Predikanten op, die zich niet onderwerpen aan het gezag

der Heilige Schrift, die de Godheid van onzen Heer Jezus Christus bestrijden, die over den dood des Heeren en de regtvaardiging uit het geloof in Hem, over den Heiligen Geest en de wedergeboorte, over de eeuwigheid der straf na den dood en wat verder genoemd kan worden, geheel anders prediken, dan zij volgens de Heilige Schriften en hunne betrekking tot de Nederlandsche Hervormde Kerk verpligt zijn; er is op het standpunt, waarop de Algemeene Synodale Commissie zich in de zaak van Dr. Meyboom geplaatst heeft, niets tegen te doen. De gemeente zal het zich moeten laten welgevallen. Beklaagt men zich bij de kerkbesturen, die verpligt zijn de leer onzer Kerk te handhaven, het antwoord luidt, dat er geen voldoende maatstaf is ter beoordeeling van ingekomen bezwaren tegen iemands meening omtrent de leer. Het baat weinig, dat de Synode „alle ongebreidelde vrijzinnigheid" heeft afgekeurd en dat de Algemeene Synodale Commissie dit herinnert. Waar de nadere bepaling ontbreekt van hetgeen men voor ongebreidelde vrijzinnigheid heeft te houden, waar men vruchteloos zoekt naar een voldoenden maatstaf voor hetgeen als ongebreidelde vrijzinnigheid zal worden veroordeeld, daar is geen vaste grond meer voor den voet, geen steun meer voor de hand. Op het standpunt der Algemeene Synodale Commissie kan geen afwijking, geen dwaling, geen bestrijding van eenig hoofdpunt, wij zeggen niet der Hervormde, maar der algemeene Christelijke belijdenis in onze Kerk plaats grijpen, die iemand den toegang tot den predikstoel in onze Kerk kan belemmeren. Men predike wat men wil, mits men zich onderwerpe aan kerkelijk Bestuur en kerkelijke Reglementen. Wat dan in Art. 11 van het Algemeen Reglement gevonden wordt aangaande handhaving van de leer onzer Kerk is niets anders dan misleiding van argeloozen en ligtgeloovigen. De confusie komt in de plaats van de confessie. Niet de afwijking van de belijdenis der kerk, maar het ijveren voor de handhaving dier belijdenis wordt ketterij,

en die het minst gunstig voor de leervrijheid en de met haar gepaard gaande ongebreidelde vrijzinnigheid gestemd zijn, moeten noodwendig voor de gevaarlijkste en meest zorgverwekkende leden der gemeente gehouden worden.

Wij wenschen, dat de Algemeene Synode des volgenden jaars paal en perk stellen moge aan de willekeur, die heerschappij in ons midden dreigt te zullen voeren. Het regt en de vrijheid van de leden der gemeente behoort ons niet minder ter harte te gaan, dan onze eigene vrijheid en ons regt om het Woord Gods zuiver te prediken. Met smart zien wij verwarring, onrust, scheuring. Onze bede is, dat het den Heer der Kerk, ons hoofd en schild, behagen moge, uit hetgeen thans gebeurt vrede te doen voortkomen, de geschokte Nederlandsche Hervormde Kerk voor den ondergang te bewaren, en binnen haar het getal te vermeerderen van hen, die zich aan het gezag der Heilige Schriften onderwerpen, voor Gods Woord een geopend hart hebben, en door eenen heiligen wandel leven tot verheerlijking van den Vader, den Zoon en den Heiligen Geest.

November 1854. J. I. D.

Adres dezer dagen ingediend: Aan de Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk.

Hoog Eerwaarde Heeren!

De ondergeteekenden, herders en leeraars in onderscheidene gemeenten der Nederlandsche Hervormde Kerk, uit volle overtuiging der belijdenis toegedaan, welke, op Gods Woord gegrond en in de formulieren onzer Kerk vervat, het wezen dier Kerk in hare eenheid uitdrukt, gevoelen zich geroepen en gedrongen, voor het oog van den Heer, die het Hoofd der Kerk is, ten overstaan tevens der geheele Kerk zoowel als hunner bijzondere gemeenten, plegtig getuigenis aan U af te leggen van den indruk door Uwe uitspraken in de zaken van Dr.

L. S. P. Meyboom en Dr. J. C. Zaalberg op hen te weeg gebragt.

Die uitspraken hebben ons met smart en weerzin vervuld. Hoe men ook overigens over deze kerkelijke proceduren denken moge, dit kan niet ontkend worden, dat Gij Uwe uitspraken onder anderen en voornamelijk gegrond hebt op het door U aangenomen beginsel, dat, terwijl bij Art. 11 van het Algemeen Reglement de handhaving van de leer der Kerk aan allen, die aan het kerkbestuur deel hebben, wordt aanbevolen, dit artikel geene nadere bepaling dier leer bevat en dus niet kan gerekend worden geschonden te zijn, zoolang niet wordt aangetoond, dat de door iemand daaraan gegevene verklaring met eenig ander voorschrift der reglementen strijdt.

Hoe? is het dan volstrekt noodzakelijk, dat iets, om geldig en van kracht in onze Kerk te zijn, uitdrukkelijk in de reglementen moet zijn opgenomen? Zijn de reglementen iets meer dan regeling der wijze, waarop in de Kerk behoort gehandeld te worden, opdat alle dingen met orde geschieden en alzoo de Kerk aan hare bestemming beantwoorde? Hangt de Kerk dan alleen en geheel van deze reglementen af? Heeft zij aan dezen haar bestaan, haar wezen, haar karakter te danken? Is er dan niets hoogers dat het beginsel, den grond der Kerk uitmaakt en onafhankelijk van de reglementen, zijne kracht behoudt?

Zoude niet, om slechts dit ééne te noemen, de handhaving der leer, in welker erkenning de Kerk als Kerk zich vereenigd heeft, een pligt zijn voor allen, die geroepen zijn, die Kerk te besturen, zelfs al ware het in de reglementen, als overbodig en van zelf sprekend, niet uitgedrukt?

En zoo is het ook met de leer zelve. Is zij onbekend? Weet dan niet, behoort althans niet zelfs ieder lidmaat der Kerk (naar de mate zijner bevatting) te weten, waarin die leer bestaat? Is zij niet in de een-

maal aangenomen en sedert nimmer verworpen belijdenisschriften onzer Kerk vervat? Waar is het kerkbestuur, dat eene nadere aanwijzing daarvan zou noodig hebben, of zelfs in de verte zou mogen te kennen geven zulks te verlangen?

En waar moet het heen, indien het door U op den voorgrond gezette beginsel wordt aangenomen? Waar zijn de grenzen der afwijking van datgene, wat, als uitdrukking van het gemeenschappelijk geloof der Kerk, de uitwendige band harer innerlijke eenheid is? Heeft men niet reeds, terwijl velen zich op de Heilige Schrift, doch naar hunne bijzondere opvatting verklaard, beroepen, door anderen zelfs het goddelijk gezag dier Schrift, dat grondbeginsel der Hervorming, hooren verwerpen? Wordt niet langs dezen weg de deur der Kerk voor alles opengesteld? Voor leeringen van het Roomsch-Catholicisme; voor eene algemeene godsdienstleer, waar de Christus naauwelijks eene plaats vindt; voor verwerping zelfs van den Christus of voor erkenning van den Profeet van Mekka; voor heidendom of wereldsche wijsbegeerte; voor pantheisme of zelfs voor ongodisterij?

Neen, onze innigste overtuiging noopt ons, het met diepe droefheid en levendige verontwaardiging rondborstig te verklaren: der Nederlandsche Hervormde Kerk is door U onregt aangedaan. Wel meenen wij uwe uitspraken zelve, wat de behandelde gevallen betreft, te moeten laten aan hare plaats, ofschoon ook dit niet zonder hartelijk medegevoel voor die leden, die in hunne dierbaarste belangen gekrenkt zijn en aan allerlei wind van leering worden prijs gegeven. Maar tegen het onregt, dat door het in die uitspraken aangenomen beginsel jegens de geheele Nederlandsche Hervormde Kerk gepleegd wordt, tegen het onafzienbaar onheil, dat alzoo in haar wordt aangerigt, komen wij met al de kracht, die in ons is, op.

En, naar wij hopen en vertrouwen, niet te vergeefs. Voor de bijzondere gevallen, door U uitgewezen, mogen

deze uitspraken beslissend zijn, voor het beginsel zijn zij het niet. Daarin berusten wij niet. Van U beroepen wij ons op de Synode als die gerekend wordt de geheele Nederlandsche Hervormde Kerk te vertegenwoordigen, en die nog in dit jaar de verbindende kracht der kerkelijke belijdenis erkend heeft. En mogt ook deze eenmaal, of zelfs meermalen het door u aangenomen beginsel huldigen, wij zullen ons blijven beroepen ('t geen bij de afwisseling van personeel steeds mogelijk is) van eene Synode, die haren pligt verzaken zoude, op eene Synode, die haren pligt betracht.

Mogt ook dit alles, wat God verhoede! vruchteloos zijn, wij beroepen ons op den Heer Jezus Christus, het eenige ware Hoofd der Kerk. Hem roepen wij aan. Onder Hem zullen wij voor Zijne waarheid, door onze vaderen beleden en met hun bloed bezegeld, staan en strijden. Hem geven wij de zaak over. Hem smeeken wij, dat Hij zich over onze Kerk ontferme, dat Hij de gemeenschappelijke schuld dier Kerk, waarin ook wij voor ons zelven ons aandeel belijden, genadig vergeve, dat Hij de tegenstanders Zijner waarheid nog eenmaal in opregte belijders verkeere, en dat Hij die waarheid, gelijk ze ons ter zaligheid geopenbaard is, op nieuw en steeds zuiverder doe schitteren en aan de harten van alle leden en voorgangers der Kerk tot hun heil en Zijne eer heilige!

Amsterdam, den 16. November 1854.

Dit stuk is voorzien van de volgende (alphabetisch gerangschikte) naamteekeningen.

G. Barger, Pred. te Vreeland.
N. Beets, Pred. te Utrecht.
J. I. Doedes, Pred. te Rotterdam.
Joh. Drost, Pred. te Helvoetsluis.
Bernard Gewin, Pred. te Heemstede.
N. H. de Graaf, Pred. te Apeldoorn.
V. H. Guye, Pred. te Amsterdam.

F. C. van den Ham, Pred. te Utrecht.
J. P. Hasebroek, Pred. te Amsterdam.
O. G. Heldring, Pred. te Hemmen.
J. J. van Oosterzee, Pred. te Rotterdam.
L. J. van Rhijn, Pred. te Nieuw-Loosdrecht.
J. G. van Rijn, Pred. te Elst bij Amerongen.
P. D. Schouw Santvoort, Pred. te Arnhem.
D. Chantepie de la Saussaye, Pred. te Leyden.
J. C. J. Sécretan, Pred. te 's Gravenhage.
J. A. Stoop, Pred. te Nijmegen.
H. J. R. G. Theesing, Pred. te Rotterdam.
L. Tinholt, Pred. te Wissekerke.
J. J. van. Toorenenbergen, Pred. te Vlissingen.
J. J. P. Valeton, vroeger Predikant te Middelburg, thans Hoogleeraar te Groningen.
J. C. Verhoeff, Pred. te Sluis.

Later is een gelijkluidend adres ook nog geteekend door:

J. W. Abresch, Pred. te Heilo.
J. H. Bösken, Pred. te Utrecht.
J. J. L. ten Kate, Pred. te Middelburg.
J. B. Nijhoff, Pred. te Vaassen.
N. Osti, Pred. te Delfshaven.
B. J. H. Taats, Pred. te Middelburg.
H. C. Voorhoeve, Pred. te Harlingen.

En anderen wier namen later zullen opgegeven worden.

BOEKAANKONDIGING.

De vrijmoedige beoordeeling van het aan de Redactie van *Ernst en Vrede* toegezonden *Adres aan Z. M. den Koning betrekkelijk de verhouding van de Nederl. Hervormde Kerk tot de Theologische Faculteiten aan 's Lands Hoogescholen*, in het vorig nommer geplaatst, heeft in het dagblad *de Nederlander* een veelvoudigen stroom van tegenbedenkingen en beschouwingen doen ontspringen, die nog altijd voortvloeit. De Steller der Beoordeeling zal het einde afwachten, en dan zien of hy denken moet dat het belang der zaak vordert dat hy andwoorde op hetgeen met zoo veel ernst, en gemoedelijkheid, nu en dan ook met naauwelijks ingehouden verontwaardiging, tegen zijne beoordeeling en tegen hemzelven is ingebracht.

De Redactie heeft onderscheidene Boekwerken van stichtelijken inhoud ter beoordeeling ontfangen. Zy kan zich echter niet verbinden aan den wensch der Heeren Uitgevers te voldoen. In den regel kondigt zy slechts zulke geschriften aan die voor de Ned. Herv. Kerk, als zoodanig, meer dan andere gewichtig zijn.

Jxg i–vi (compl.)

25.00

